cronologie

ARHIVA, I, 560. / c. 171

exemplu de citare

No. 1 IULIE - AUGUST 1889

ARHIVA

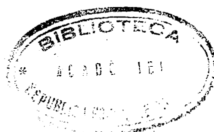
SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘĬ

APARE ODATĂ PE DOUĂ LUNĬ

SUMARIU:

IAȘĬ
I. CUPPERMANN, LIBRAR-EDITOR
28 STRADA STEFAN CEL MARE 28
1889

PREȚUL ABONAMENTULUI

Pe an . . .	15 leĭ
Pe șese lunĭ . . .	8 „
Un număr de 8 coale .	3 „

Pentru streinătate se adauge portul.

Abonamente se primesc la Librăria I. Kuppermann, Iașĭ Strada Stefan cel Mare precum și la toate librăriile din țară.

ARHIVA

SOCIETATII STIINTIFICE SI LITERARE DIN IASI

TOM. I

Documente.

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘĬ

COMPUNEREA SOCIETĂȚIĬ PE ANUL 1889

Președinte: **Grigorie Cobălcescu**
Secretar general: **Grigorie C. Buțureanu**
Casier: **Corneliu Codrescu**
Directorii Arhiveĭ: **Dr. Eug. Rizu și H. Tiktin**

a) Secțiunea științifică

Președinte: **Dr. Eug. Rizu**
Secretar: **M. Vlădescu**
Membri: Dr. Const. Botez
Gr. C. Buțureanu
Gr. Cobălcescu
Dr. S. Conya
Dr. Hertzenberg
Dr. Nic. Leon
Dr. W. Finkelstein
Petru Novleanu
Ioan Negură
Ioan Vișan

b) Secțiunea literară

Președinte: **A. D. Xenopol**
Secretar: **A. B. Brandia**
Membri: Alex. Bădărău
N. Beldiceanu
V. Burlă
Theod. Codrescu
Corn. Codrescu
Ed. Gruber
I. Găvănescul
C. Meissner
Petru Rîșcanu
Const. Știubeiu
Al. Suțu
I. Tanoviceanu
H. Tiktin
Andrei Vizanti

Mulţămită dezvoltării luate de şcoalele noastre superioare, în care de cît-va timp s-aŭ îndeplinit importante progrese prin concursul luminat şi solid adus de profesorii tineri nu de mult întraţi în ele, mulţămită şi încurajării ce s-a dat studiilor experimentale în aceste şcoale din partea Statuluĭ, care a început a dota cursurile cu laboratorii, fără de care nime n-ar fi putut face nicĭ un pas, studii de investigaţiune şi de scrutare în ştiinţe şi în litere aŭ început în fine a face apariţiunea lor şi în ţara noastră, al căria sol se arătase atît de refractar cercetărilor de această natură într-un period de timp din nenorocire prea îndelungat.

Astfeliŭ s-a operat un necontestat progres, şi România se poate făli a posede astăzĭ un număr de profesorĭ superiorĭ cariĭ deja aŭ adus contingentul lor în dezlegarea maĭ multor din cestiunile ştiinţifice ce agită societatea care stă în fruntea seculuĭ şi îl caracterizează.

Insă dacă constatăm acest progres realizat, dacă numărul studenţilor şi al iubitorilor de ştiinţe, atraşĭ de nerezistibile seducţiunĭ ce prezentă studiile de scrutare şi de experienţe, se înmulţeşte în cuprinsul facultăţilor noastre, dacă, chiar în societate, omul de ştiinţă nu se maĭ simte atît de izolat şi atît de strein ca altă-dată, totuşĭ avem încă mult de făcut, există încă multe şi marĭ golurĭ pe

care trebue să le împlem spre a putea păşi înainte cu toată vigoarea şi certitudinea pe dificilele şi exigentele căĭ ale studiilor ştiinţifice.

Pe de o parte, edificiile noastre universitare sînt cu totul strîmte, cu totul nesuficiente, încît chiar nicĭ nu se găseşte în ele o singură cameră în care să se poată face o experienţă prelungită în curs de maĭ multe zile saŭ chiar şi lunĭ, după cum se cere adese-orĭ; pe de altă parte, nu avem nicĭ laboratoriĭ întemeiate pentru toate cursurile şi nicĭ bibliotecĭ care să ne dea în mod suficient punctele de plecare şi care să ne conducă în lucrările cerute de diversele ştiinţe. Apoĭ, sîntem aproape lipsiţĭ de orĭ-ce societate, de orĭ-care cerc care să întrunească pe specialiştĭ şi în sînul cărora eĭ să poată afla suggestiunea, impulsul şi emulaţiunea care să inspire şi să accelereze activitatea lor.

Spre a răspunde, întrucît le vor permite modestele lor puterĭ, la îndeplinirea cel puţin a acesteĭ din urmă necesitățĭ, aceĭ ale cărora nume figurează pe prima pagină a fasciculuĭ de faţă s-aŭ constituit, sînt acum cîteva lunĭ, într-o societate cu numele de **Societatea ştiinţifică şi literară din Iaşĭ.**

Membriĭ acesteĭ societăţĭ, strîns lipiţĭ pe lîngă facultăţile de ştiinţe, de litere şi de medicină, în jurul cărora eĭ se grupează şi de al cărora luminat concurs eĭ aŭ puternica credinţă că nu vor fi lipsiţĭ, vor urmări, deşi pe alte căĭ, acelaşĭ scop, vor contribui şi eĭ, alăturea cu ele, la cultura ştiinţelor, la deşteptarea gustuluĭ ştiinţific şi la răspîndirea luminilor în ţara noastră.

Spre aceasta, considerînd că este necesitate de a se da la lumină rezultatele studiilor făcute şi care maĭ sînt a se face de membriĭ acesteĭ societăţĭ, considerînd utilitatea de a întreţinea pe aceĭ ce n-aŭ mijloacele cerute, dar care din pre-

dilecțiune saŭ prin profesiunea lor aŭ neapărată trebuință de a se ținea în curentul științelor, și văzînd că societatea posede deja un material suficient, membriĭ acesteĭ societățĭ s-aŭ determinat a publica un organ științific al lor care să răspunză la aceste necesitățĭ.

Această publicațiune, care poartă numele de **Arhiva Societățiĭ științifice și literare din Iașĭ**, va prezenta, precum rezultă din considerentele arătate, două categoriĭ de lucrărĭ. Unele din ele vor fi memoriĭ și note care vor cuprinde rezultatele căpătate de cercetările făcute de către înșișĭ membriĭ societățiĭ saŭ de către persoane streine eĭ, iar altele vor consta în analize și dărĭ de seamă de lucrărĭ apărute în alte publicațiunĭ din țară saŭ din streinătate. Trebue să adăogăm însă că în anul acesta Arhiva societățiĭ va cuprinde și cîteva lucrărĭ de considerațiunĭ generale, menite a da o idee despre fazele prin care aŭ trecut deosebitele științe și despre aceia în care ele se află astăzĭ.

Scopul este serios și munca ce așteaptă pe membriĭ societățiĭ dificilă și laborioasă, dar eĭ nu vor da îndărăt dinaintea nicĭ uneĭ dificultățĭ. De aceia eĭ se măgulesc a crede că întreprinderea lor va fi bine văzută.

OBSERVAŢIUNĬ ASUPRA DEPOZITELOR NEOCOMIANE

din basinul Dîmbovicioareĭ şi a fauneĭ de amoniţĭ din aceste depozite, aflaţĭ şi descrişĭ de Dl. F. Herbich.

DE

GR. COBĂLCESCU.

Defunctul Geolog **Franz Herbich**, la ale căruia lucrărĭ geologia Carpaţilor datoreşte atît de mult, însărcinat fiind de Comisiunea ungară instituită pentru harta geologică a Europeĭ a face studiĭ şi asupra Romînieĭ, a întreprins în vara anuluĭ 1882 explorarea munţilor de la nord de Bucureştĭ situaţĭ în basinul superior al Ialomiţeĭ şi al Dîmboviţeĭ, continuînd apoĭ aceste explorărĭ şi în anul 1883. In urmarea acestor exploatărĭ el elaborâ un memoriŭ întitulat **Kreidebildungen im Quellengebiet der Dambovitia.**

Această lucrare, tradusă în limba romînă la Cluj, a fost publicată maĭ întîiŭ în această limbă în anuarul biurouluĭ nostru geologic din 1885, şi numaĭ după moartea autoruluĭ, care, din nenorocire pentru ştiinţă, avu loc îndată după aceasta, fu publicată şi ediţiunea germană. Figurile însă şi legenda lor s-aŭ imprimat în Bucureştĭ pentru ambele ediţiunĭ.

Memoriul acesta tratează maĭ cu seamă despre cefalopodele din grupa amoniţilor aflaţĭ în depozitele ce fac obiectul observaţiunilor noastre.

Complexul acestor cefalopode, precum se va vedea, este de o

importanţă foarte mare, nu numaĭ din cauza număruluĭ celuĭ însemnat al speciilor, dar maĭ cu seamă din cauză că aceste speciĭ se rapoartă la toate stagiile stratigrafice ale Neocomianuluĭ, întrunite într-un singur mănunchiŭ, într-o singură localitate şi în condiţiunĭ particulare, aşa încît aceste depozite din valea Dîmbovicioareĭ sînt menite a forma un preţios contingent spre elucidarea maĭ multor cestiunĭ de primă importanţă care de vre-o treĭ patru anĭ aŭ ajuns a preocupa ardent pe geologĭ şi care privesc terenurile neocomiane din partea meridională vestică a Europeĭ.

Lucrarea defunctuluĭ Herbich prezentă însă cîteva lacune, poate din cauza pripiriĭ cu care a fost elaborată, autorul fiind împins la aceasta, după însaşĭ declaraţiunea sa, de către biuroul nostru geologic, saŭ din cauze de greşelĭ întroduse din întîmplărĭ fortuite în legenda tablelor. Astfeliŭ, pe de o parte, multe din determinările specifice şi chiar generice ale autoruluĭ ne par greşite, şi în marele interes al ştiinţeĭ sîntem datorĭ a le releva, iar, pe de alta, el n-a avut nicĭ timpul şi nicĭ posibilitatea de a aprecia complect această faună aflată de el, atît din cauza morţiĭ sale cît şi din cauză că în timpul cînd scria lucrarea sa nu puteaŭ a-ĭ fi cunoscute faptele geologice şi cestiunile rîdicate de ele ceva maĭ apoĭ.

In privirea determinăriĭ speciilor de amoniţi credem necesar a nu trece cu vederea pe cele ce urmează.

Specia descrisă la pag. 18 şi figurată pe tabl. II fig. 1, 2 subt numele de *Haploceras Parandieri* nu ni-se pare bine determinată generic şi maĭ cu seamă specific. Acest amonit nu este din genul *Haploceras* ci maĭ curînd din genul *Desmoceras,* care, deşi foarte apropiat, se deosebeşte, precum se ştie, prin cîteva caractere precize. Astfeliŭ, amoniţiĭ din genul *Haploceras* aŭ marginea despre umbilic necarenată şi cea externă rotunzită, laturile netede saŭ acoperite de striajurĭ fine, frequent îngustate prin zugrumăturĭ sulciforme şi cu camera de locuit scurtă, iar suturile lor prezentă un mare număr de loburĭ auxiliare, pe cînd individul ce avem în vedere, deşi prezentă multe din aceste caractere, are însă la sutură numaĭ două loburĭ auxiliare, este carenat către umbilic şi, în loc de a fi sulcat, el poartă coaste depărtate, aproape drepte, ce merg îngroşîndu-se către periferie. Considerat apoĭ specific, vedem că prin

coastele sale şi prin numărul total de patru al loburilor sale cît şi prin forma lor el seamănă cu *Desmoceras Cassida* Rasp.

Printr-o eroare neexplicabilă s-a dat tocmaĭ acest nume de *Haploceras* saŭ *Desmoceras Cassida* specieĭ descrise pag. 21 tabl. III fig. 1 şi tabl. IV fig. 1, 2, 3, care însă nu este decît *Desmoceras difficile* d'Orb., uşor de recunoscut prin coastele sale rare, puţin sinuoase la mijloc, prin scoica sa ce creşte repede, prin dentaturile loburilor sale laterale şi prin gura sa de două orĭ maĭ înnaltă decît largă.

Asemenea specia *Phylloceras Calypso*, descrisă pag. 12 şi figurată pe tabl. VI fig. 6, nu este un *Phylloceras* ci un *Haploceras* şi nu poate fi nicĭ *Ammonites Calypso* din cauză că *Phylloceras Calypso* seamănă mult cu *Phyll. Silesiacum*, asemănare ce n-o prezentă de loc individul figurat.

Specia considerată ca nouă subt numele de *Phylloceras Gregorianun*, descrisă pag. 13 şi figurată tabl. V fig. 1 şi 2, nu este o specie nouă ci pare a fi chiar *Phylloceras semistriatum* d'Orb.

Specia descrisă pag. 12 şi figurată tabl. VI fig. 3 şi 5 nu este *Phylloceras semistriatum*, ci o specie ce pare încă nedescrisă.

Acanthoceras angulicostatum de pe tabl. XII fig. 2 pare a fi un fragment de *Phylloceras infundibulum*, şi aceasta din cauză că amoniţiĭ din genul *Acanthoceras* nu aŭ scoica atît de strîns involută, ia este foarte înflată, şi prezentă coaste groase, ades întrerupte la periferie, are nodule saŭ tubercule, la sutură prezentă numaĭ un singur lob auxiliar, iar selele şi loburile laterale sînt cu ramificaţiunĭ păreche, caractere ce nu se arată la individul în cestiune. Dincontra, caracterele sale sînt ale specieĭ *Phylloceras infundibulum*, ca şi specia reprezentată fig. 6 de pe acelaş tabel ce nu aŭ secţiunea pătrată.

Specia descrisă pag. 20 şi figurată tabl. V fig. 3 şi 4 nu este *Haploceras Muierense*, adecă o specie nouă, ci *Desmoceras Cassidoides* Uhlig.

Specia considerată ca nouă subt numele de *Lytoceras Stefanescuanum*, descrisă la pag. 24 şi fig. tabl. IX fig. 1, nu este

din genul *Lytoceras*, căcĭ acest gen are caractere dintre care individul ce ne preocupă **nu prezentă** nicĭ unul. Să ştie că scoica la acest gen este larg involută, cu întorsăturile spireĭ abia în contact, astfeliŭ că sutura lor este fo rte profundă, prezentă coaste numeroase subdivize şi transverse ş o secţiune aproape circulară. De la prima vedere şi în virtutea caracterelor maĭ sus date se poate cunoaşte că şi acest individ este o specie de *Desmoceras*.

Acanthoceras Romanum de pe tabl. X fig. 1, 2, descris la pag. 39 şi prezentat ca o specie nouă, nu este decît *Hoplites Hystrix* Neumayr.

Specia figurată tabl. XIII fig. 1, 2, 3, 4, descrisă pag. 28 subt numele de *Perisphinctes petrae regis* şi considerată ca o specie nouă, este un adevărat *Olcostephanus*, căcĭ amoniţiĭ din genul *Perisphinctes* prezentă coaste laterale împărţite către mijloc în subdiviziunĭ ce încunjură bordul extern al scoiceĭ fără întrerupere, sînt larg involuţĭ şi scoica lor este discoidală, pe cînd figura prezentă o scoică îndestul de strîns involută, cu întorsăturile maĭ groase către periferie, cu coastele scurte rîdicate şi care se opresc către mijlocul laturilor într-o înflătură bine pronunţată, caractere ce sînt ale genuluĭ *Olcostephanum*.

Specia numită *Lytoceras recticostatus* pag. 25 fig. 1, 2, 3 de pe tabl. XI, ar trebui zis *Costidiscus recticostatus*, dar fragmentele figurate sînt nesuficiente spre fixarea acesteĭ specii.

Fragmentul atribuit la *Lytoceras subfimbriatum*, astfeliŭ precum este figurat pe tabl. IX fig. 4, este cu totul nedeterminabil.

Crioceras Villersianum d'Orb. descris pag. 39 şi figurat pe tabl. XV fig. 8 şi 9 este *Olcodiscus Villersianum*.

De asemenea trebue să semnalăm că specia numită *Phylloceras nodato-costatum*, reprezentată pe tabl. XV fig. 1, nu este altă-ceva decît tot un individ din specia *Scaphites Meriani* figurată pe tabl. XIII fig. 7, 8, 5 subt această numire. Specia figurată tabl. XI fig. 5 nu poate fi *Lythoceras honoratianum*, care are 6 saŭ 7 întorsăturĭ de spiră şi coastele oblice, caractere ce nu prezentă individul figurat, el este maĭ degrabă *Lyt. striatosulcatum* ca şi acel

din fig. 7 al acestuĭ tabel. Fragmentul fig. 8 tot din tabl. XI nu poate fi, considerînd loburile ce prezentă, *Lytoceras quadrisulcatum.*

Şi pentru alte cîteva specii am avea cîte-ceva de zis.

Aceste observaţiunĭ făcute, să trecem la consideraţiunile generale la care conduce inspecţiunea acesteĭ importante faune din valea Dîmbovicioareĭ.

Herbich, după ce arată că această faună neocomiană este cuprinsă în două depozite suprapuse şi dintre care cea inferioară este constituită din marge albe cu rărunchĭ de cremene, iar cea superioară din marge sure gălbiĭ, la finele memoriuluĭ săŭ zice că este probabil că partea de loc ce o cuprinde este menită a juca în răsăritul Carpaţilor spre clasarea gresuluĭ carpatic rolul pe care îl joacă în nordul Carpaţilor depozitele Silezieĭ, devenite clasice prin studiile luĭ Hohenegger.

In raportul săŭ publicat în anuarul Biurouluĭ Geologic din 1884 No. 1, Dl. Stefănescu s-a mărginit a arăta numaĭ că depozitele cretaceĭ din tot basinul superior al Dîmboviţeĭ se pot grupa în o sistemă inferioară care ar reprezenta infracretaceul şi alta superioară ce ar reprezenta cretaceul propriŭ zis. Astfeliŭ d-sa a unit ambele zone constatate maĭ apoĭ de Herbich într-o singură sistemă.

Herbich a luat cunoştinţă de raportul citat al biurouluĭ, şi în memoriul săŭ zice despre el urmtoarele:

„Pe cînd terminam lucrarea mea, Dl. Gr. Ştefănescu Directo-„rul Biurouluĭ Geologic din Bucureştĭ a avut bunătatea să-mĭ tri-„mită anuarul acestuĭ biuroŭ pe anul 1884 No. 1.

„Din nenorocire n-am maĭ putut a-l examina.

„Dar am văzut pe el la pag. 32 că Dl. Ştefănescu întreprin-„sese odată cu mine cercetărĭ geologice în tărîmul cretaceŭ al „Dîmbovicioareĭ.

„El îl împarte în două subdiviziunĭ şi anume în una infe-„rioară şi alta superioară la care rapoartă fosiliĭ caracteristice.

„Studiĭ speciale asupra succesiuneĭ straturilor nu aŭ fost e-„xecutate.“

Acestea sînt aprecierile făcute de predecesorii noştri asupra faunei pe care răposatul Herbich ne-a făcut-o cunoscută în mare parte, deşi de sigur într-un mod încă foarte necomplect. La rîndul nostru credem necesar, nu pentru a face remonstrări de necompetenţă saŭ de negligenţă biuroului geologic, dar în marele interes al ştiinţei, a releva imensa semnificaţiune a acestei faune, adăogînd şi observaţiunile noastre particulare.

Importanţa faunei din basinul Dîmbovicioarei rezultă în prima linie din aceia că ia arată întrunite la un loc toate depozitele infracretacei ale Neocomianului şi ale Albianului şi cu nişte caractere speciale ce nu se văd nici în Alpi nici în Provenţa şi nici în Apenini, în Andaluzia saŭ Portugalia. Depozitele ce o cuprind sînt dar menite a juca rolul unui mare factor întru elucidarea mai multor cestiuni de prima ordine ce agită pe geologi, acum de cîţiva ani, spre clasarea şi definirea depozitelor neocomiane din regiunea mediterană a Europei şi spre determinarea condiţiunilor climateristice şi biologice ale mărilor şi ale continentelor din epoca în care s-aŭ depus aceste terenuri.

Considerînd tabloul general al celor 56 de specii aflate şi bine constatate pînă acum în depozitele din basinul Dîmbovicioarei, recunoaştem că speciile

Olcostephanus Asterianus
Haploceras Grassianum
Crioceras annulare

ce însoţesc pe *Belemnites latus* arată în mod preciz prezenţa zonei inferioare a stagiului Valangian, ce este baza Neocomianului.

Presenţa speciilor:

Olcostephanus Jeannotti
" *Astierianus*
" *Carteroni*

Acanthoceras Didayanus
şi *Aptycus Didayi*

indică tot cu aceiaşi preciziune zona superioară a Valangianului.

De asemenea speciile:

Hoplites Neocomiensis
„ *Castellanensis*
„ *Cryptoceras*

Haploceras honoratianum
și *Crioceras Duvalii*,

care specii însoțesc pe *Belemnites dilatatus*, ne arată existența neîndoelnică a stagiuluĭ Hauterivian ce corespunde cu depozitele Rossfeldice.

Apoĭ speciile:

Phylloceras Terverti
Lytoceras subfimbriatum
și *Phylloceras semistriatum*

reprezentă o zonă de trecere între Hauterivian și Baremian, căcĭ ele se găsesc în ambele aceste stagiurĭ.

Baremianul inferior este indicat prin

Desmoceras Cassida,

iar cel superior prin

Desmoceras difficile,

pe cînd speciile: *Crioceras Emerii*, *Lytoceras inaequalicostatum* (de există) și *Crioceras obliquatum* sînt comune întreguluĭ stagiŭ Baremian.

Speciile:

Costidiscus recticostatus
și *Hoplites hystrix*

sînt caracteristice stagiuluĭ Voconcian, iar speciile

Phylloceras Morelianum
Hoplites Belus
Lytoceras striatosulcatum
„ *strangulatum*

sînt din Gargasianul inferior. In fine speciile :

Phylloceras Guettardi
Haploceras nisus
„ *bicurvatum*

arată prezența Gargasianuluĭ superior și prin urmare zona cea maĭ de deasupra a sistemeĭ neocomiane.

Insă prezența speciilor *Haploceras Beŭdenti*, dacă în adevăr există această specie, și *Phylloceras Vellaedae*, indică existența Vraconianuluĭ, adecă a Albianuluĭ inferior.

Aceste rezultate, la care ajungem cînd considerăm această faună, sînt deja foarte marĭ pentru știință, căcĭ situațiunea speciilor și asociațiunea lor este aceia ce se arată în toate locurile unde tărîmurile neocomiane aŭ fost studiate pînă acum, dar dacă aceste speciĭ, în basinul Dîmboviciioareĭ ar prezenta alte asociațiunĭ și altă succesiune, o asemenea abatere n-ar fi nicĭ ia de o mică importanță; dar din nenorocire s-a trecut cu multă ușurătate asupra acestor depozite și, precum a zis cu regret răposatul Herbich, „studiĭ speciale asupra succesiuniĭ straturilor nu s-aŭ făcut."

Pe de altă parte, considerațiunea fauneĭ din valea Dîmboviciioareĭ, astfeliŭ cum este cunoscută, ne duce, precum am menționat, la concluziunĭ de o natură cu mult maĭ importantă poate decît însașĭ acea a succesiuneĭ speciilor. In adevăr, între resturile organice culese de Herbich din această localitate, saŭ între acele culese de Dl. Ștefănescu, nu se citează nicĭ Requienii, nicĭ Rudiștĭ, nicĭ Orbitolite; prin urmare, cu toate că seria neocomiană există în această localitate cu desăvîrșire completă, lipsește însă din ia cu totul acea ce s-a numit *Tărîm Urgonian*, de unde urmează că acest tărîm întemeiat de Alcide d'Orbigny și a căruia existență s-a menținut în știință pînă în zilele noastre, trebue să dispară dintre stagiile geologice, tocmaĭ așa precum susțin astăzĭ ceĭ maĭ mulțĭ dintre geologiĭ franceji și austriacĭ. Urgonianul trebue dar redus la însemnătatea unuĭ simplu faciŭ de formațiune, care ar indica numaĭ o schimbare de condițiunĭ biologice petrecute în diverse perioade ale epoceĭ neocomiane. Prezența acestuĭ faciŭ arată nu-

mai un interval de timp în care marea neocomiană dintr-o localitate avea o temperatură mai caldă ce permitea Requieniilor și Rudiștilor a trăi acolo, căci acestea eraŭ, precum se știe, animale ce nu trăiaŭ decît în mările cele mai calde din acea epocă.

Pe de altă parte, comparînd depozitele din valea Dîmbovicioarei cu acele ce există în alte părți ale Romîniei, în țările megieșe și în fine în Europa întreagă, noi credem că în starea de față a faptelor constatate pe această vastă întindere, putem face încă un pas, putem aborda cestiuni de o ordine mai înaintată în fizica globului din epoca neocomiană.

La nord de basinul Dîmbovicioarei, nu mai departe decît la sud și la nord de Hevici și la Zaizon, există ca și în acest basin seria întreagă a depozitelor neocomiane ; însă în aceste locuri, deși situate la o distanță numai de 30 saŭ 40 kilometri de basinul din Romînia, această serie se prezentă cu caractere cu totul altele, căci între depozitele sale se află și un calcar, ades foarte puternic, constituit aproape numai din Orbitolite, Requienii și Rudiști și care prezentă prin urmare faciul urgonian al sistemei. Cu această din urmă constituțiune se prezentă însă tărîmul neocomian în toată Transilvania, la vest, în basinul Crișului și al Arieșului, iar la est în munții Perșani și Barot, cît și în muntele Ciucaș de pe fruntaria Romîniei, de unde să prelungește spre nord pînă ce ajunge a forma partea vestică a Ceahlăului și muntele Pietrele Roșii.

In ce chip să ne explicăm însă o diferență așa de mare și atît de frapantă între două depozite formate în acelaș timp și în două regiuni atît de apropiate?

Spre a răspunde la această întrebare este necesar a întinde investigațiunile noastre pe un cîmp mai întins.

Faciul Neocomianului transilvan este tocmai acela pe care-l prezentă acest tărîm în Banat, în munții Baconi, în Alpi și în Provența, pe cînd în Spania și mai ales în Portugalia în provincia Beira, după studiile recente ale D-lui Choffat, Neocomianul este urganian de la bază pînă la vîrf, adecă Requieniile, Rudiștii și Orbitolitele sînt prezente în toate stagiile sale, adecă în toată scara

stratigrafică a tărîmului. Dar, precum am arătat, aceste animale n-aŭ trăit decît în mărĭ fierbinţĭ, şi prin urmare, în Portugalia a domnit continuŭ o căldură intensă, pe cînd în Alpĭ şi în Transilvania o asemenea căldură a fost numaĭ periodică, de vreme ce în aceste locurĭ faciul urgonian alternează cu depozite lipsite de Rudiştĭ şi de Requienii.

Pe de altă parte, la nord şi la est de Carpaţĭ ca şi la sud în basinul Dîmbovicioareĭ, în Basarabia dealungul Nistruluĭ, în Bucovina, Galiţia, Germania, Anglia cît şi în Rusia întreagă, precum rezultă pentru această din urmă ţară din studiile de tot recente ale Domnilor Nikitin, Pavlov şi Sinzov, nu se menţionează de loc Rudiştĭ nicĭ Requieniĭ, cea ce ne arată că vastul ocean ce acoperea toate aceste ţărĭ a avut în tot periodul neocomian o temperatură constantă dar maĭ puţin caldă decît acea din Portugalia şi astfeliŭ nu permitea traiul şi dezvoltarea Rudiştilor.

Apoĭ, dacă aceste două mărĭ, în regiunea Carpaţilor par a fi venit în contact, acest contact n'a existat însă în realitate cel puţin în jumătatea a doua a epoceĭ neocomiane, căcĭ numaĭ astfeliŭ se poate explica pentru ce Rudiştiĭ n-aŭ trecut de loc în porţiunea de mare ce acoperea basinul Dîmbovicioareĭ şi care prin urmare venea de la nord-est. Pe lîngă aceasta, avem despre aceasta şi o probă directă şi de o natură materială. In adevăr, constituţiunea imensuluĭ arc carpatic ne arată în toată lungimea sa, prin constituţiunea ce prezentă, semne neîntrerupte că n-a fost acoperit de marea, maĭ ales în acea jumătate a doua a epoceĭ neocomiane, şi astfeliŭ se demonstră existenţa uneĭ peninsule înguste dar de maĭ bine de 2000 kilometri lungime care, începînd din Serbia, din munţiĭ Omelietzka Planina, se continua prin munţiĭ Mirocĭ, spre a urma apoĭ aproape linia pe care o urmează actual întregul arc carpatic, de la Vîrciorova şi pînă la Cracovia.

In interiorul acestuĭ arc, adecă în Transilvania, venea a se înfunda Oceanul ce trecea peste Provenţa, Alpiĭ şi Ungaria pornind din Portugalia, cu un cuvînt marea fierbinte pe care o putem numi Marea Mediterană Neocomiană, iar în Romînia se prelungea pînă în basi-

nul Dîmbovicioareĭ și poate și maĭ spre vest un golf al măriĭ din nord și din est, pe care l-am putea asemenea numi Oceanul Boreal Neocomian.

Pe lîngă acestea, vedem încă faptul important că în epoca ce ne ocupă s-a petrecut în regiunea carpatică ceva analog cu aceia ce s-a petrecut, după cum a demonstrat Domnul Mosjisowicz, într-o epocă anterioară, în acea triasică, în Austria de Sus și în Stiria, cînd un golf al Oceanuluĭ nordic, Marea Juvavică, înainta pînă peste aceste țărĭ, lăsînd în depozitele sale o faună cu totul alta de aceia ce trăia tot atuncĭ în marea ce acoperea Alpiĭ Tiroluluĭ.

Rămîne încă a ne da seamă de cauzele care aŭ rîdicat temperatura măriĭ din Transilvania în a doua parte a epoceĭ neocomiane.

Considerînd că Orbitolitele, Requieniile și Rudiștiĭ se află în Portugalia în toată scara neocomiană, pe cînd maĭ spre răsărit eĭ se prezentă numaĭ la nivele superioare, sîntem silițĭ a conchide că în partea a doua a epoceĭ s-a stabilit în Mediterana Neocomiană un curent fierbinte care plecînd din Portugalia trecea peste Spania, Franța meridională, regiunea ocupată de Alpĭ și peste Ungaria și venea de se răsfrîngea în golful Transilvanieĭ, îmbrățișat de peninsula carpatică, analog de sigur, deși maĭ fierbinte, cu Gulfstromul de astăzĭ din interiorul Golfuluĭ de Mexic.

Acestea sînt, acum de o dată, concluziunile la care ajungem considerînd fauna neocomiană îngropată în straturile margoase din basinul Dîmbovicioareĭ. Ia este, precum rezultă din cele expuse, de o însemnătate în adevăr foarte mare, și n-am putut trece cu ușurință pe dinaintea acestor depozite. Ce este maĭ mult, studiul lor trebue continuat, căcĭ de sigur vor rezulta încă pentru istoria pămîntuluĭ alte concluziunĭ tot atît de importante ca și acelea care vin de a fi expuse. Din partea noastră, ne promitem a explora încă și odată acest interesant și vorbitor mormînt al uneĭ lumĭ de altă-dată.

CĂLĂUZA ORTOGRAFICĂ

de

H. TIKTIN.

„Il vero e primiero e general fondamento dello scriver correttamente è, se io non sono errato, che la scrittura seguiti la pronunzia, posciachè altro che d'esprimerla e di rappresentarla a chi e dove non ne pervenga il suono, non è l'intendimento ne per conseguente l'ufficio suo."

„Fundamentul cel adevărat, cel dintîiŭ și cel obștesc al scrierii corecte este, dacă nu mă înșel, ca scrierea să urmeze pronunțarea: fiindcă alta decît a o exprima și a o reprezenta la cine și unde nu ajunge sunetul eĭ, nu este intențiunea și prin urmare nicĭ sarcina eĭ."

Lionardo Salviati, 1643.

CAP. I. INTRODUCERE.

Principiul de la care avem a pleca la stabilirea ortografieĭ romîne nu maĭ poate fi îndoelnic în ziua de astăzĭ. Este **fonetizmul pur**, care cere ca scrierea să stea în cea maĭ perfectă armonie posibilă cu pronunțarea. In teorie, autoritățile cele maĭ ponderoase din epoca în care trăim, ca Max Müller, Whitney, Schuchardt și alțiĭ, s-aŭ declarat fără rezervă pentru fonetizm, care este unul din rezultatele cele maĭ prețioase ale științeĭ moderne. In practică, vedem că nu numaĭ n-a existat vre-odată un popor în lume care să-șĭ fi croit chiar din capul loculuĭ o scriere etimologică, cĭ că chiar la acele popoare la care uzul scrieriĭ datează de demult și care din această cauză posedă o ortografie maĭ mult saŭ

maĭ puţin etimologică, domneşte de mult timp un curent puternic care tinde a înlătura vechia metodă transcriptivă şi a o înlocui prin una maĭ conformă cu limba grăită. Asociaţiunĭ numeroase lucrează în acest sens în Franţa, Elveţia, Germania, Anglia şi America, şi nu poate fi supus nicĭ uneĭ îndoelĭ că, timpuriŭ saŭ tîrziŭ, străduinţele lor vor fi încoronate de succes.

Faţă cu această stare a lucrurilor nu este decît lucru natural că zădarnice aŭ trebuit să rămîe încercările şcoaleĭ etimologiste de a ne face pe noĭ Romîniĭ, care posedăm o literatură de maĭ multe secole scrisă într-o ortografie dintre cele maĭ fonetice, ca să apucăm calea inversă şi, rupînd cu tradiţiunea, să trecem de la fonetizm la etimologizm. Meritul de a fi bătut cea dintîiŭ spărtură în cetatea Ciparianilor este al D-luĭ Titu Maiorescu, pionierul bunuluĭ simţ şi pe atîtea alte tărîmurĭ. Cartea D-luĭ Maiorescu *Despre scrierea limbiĭ romîne* (Iaşĭ 1866, II. ed. în *Critice*, Bucureştĭ 1874), cu toate că combate deopotrivă şi principiul etimologic şi principiul fonetic şi, plecînd de la o idee nu tocmaĭ destul de limpezită despre natura şi misiunea scrieriĭ, caută a stabili un noŭ principiŭ, ale căruĭ ultime consequenţe însă autorul este destul de prudent a nu le trage, totuşĭ ĭ a croit drumul fonetizmuluĭ şi formează piatra hotarnică dintre direcţiunea veche şi cea nouă.

De atuncĭ, convingerea că baza scrieriĭ romîne nu poate fi căutată decît în principiul fonetic a pătruns în cercurĭ din ce în ce maĭ întinse şi s-a găsit cea maĭ perfectă expresiune în excelenta scriere a D-luĭ G. L. Frollo *O nouă încercare de soluţiune a problemuluĭ ortografic* (Bucureştĭ 1875). Sprijinit pe o rară cunoştinţă de cauză şi ajutat de o judecată sănătoasă nu maĭ puţin rară, autorul, prin nişte argumente care ar trebui să convingă şi pe cel maĭ orbit adversar, arată extrema slăbiciune a raţionamentelor pe care să întemeiază atît etimologizmul şcoaleĭ Cipariane cît şi intelectualizmul D-luĭ Maiorescu şi respinge una după alta obiecţiunile făcute în contra fonetizmuluĭ, care, după cum probează autorul, aŭ maĭ toate izvorul lor într-o idee greşită de ceia ce vrea să zică fonetizm. Rezultatele cele maĭ importante ale preţioaselor sale cercetărĭ, D-l Frollo le formulează în douăsprezece teze (vezĭ op. cit. pag. 254), care, dacă s-ar îndrepta micile lor defecte şi s-ar umplea unele lacune simţitoare din ele, ar merita cu drept

cuvînt numele de *cele douăsprezece tabule ale legiĭ fonetizmuluĭ*. Din păcate, pe această temelie clasică, autorul rîdică o construcţiune stranie, care seamănă oare-cum cu clădirile Chinejilor, caraghioaze în exteriorul lor, iar înlăuntru nelocuibile pentru cine e deprins cu comfortul european. Sistema grafică inventată de D-l Frollo este un ce monstruos şi, pusă în comparaţie cu acea propusă de D-l Maiorescu, ne dă o nouă dovadă pentru vechiul adevăr că un grăuncior de simţ practic sănătos face cîte-odată maĭ mult decît un sac plin de vederĭ teoretice corecte.

Insă, fie că scrierea D-luĭ Frollo a rămas maĭ de tot necunoscută publiculuĭ romîn, fie că acesta a ştiut să distingă între teoria justă susţinută de autor şi concluziile greşite ce le trage d-sa din această teorie, propunerile bizare ale D-luĭ Frollo n-aŭ putut să discrediteze la noĭ fonetizmul nicĭ a-l opri în calea sa victorioasă, în care, silind deoparte pe Academia romînă, compusă în majoritate de Ciparianĭ, a-ĭ face concesiunile cele maĭ întinse, a ştiut pe de alta a atrage în tabăra sa întreaga generaţiune maĭ tînără, pentru care numele de etimologist este oare-cum identic cu acel de reacţionar scientific.

Dintre reprezentanţiĭ aceste generaţiunĭ, cel maĭ valoros campion al şcoaleĭ fonetiste este Alexandru Lambrior, care atît în scrierile sale scientifice cît şi de pe catedra profesorală a propoveduit neobosit fonetizmul neturburat de consideraţiunĭ etimologice şi care de sigur ar fi ajuns a aduce soluţiunea definitivă a problemeĭ ortografieĭ romîne dacă moartea nu l-ar fi răpit ştiinţeĭ fără vreme, în mijlocul uneĭ activităţĭ îndreptate spre acest ţel. Uniţĭ în toate punctele esenţiale cu vederile răposatuluĭ nostru amic, noĭ prin lucrarea de faţă nu facem altceva decît a continua şi săvîrşi, deşi după un plan diferit, opera începută de el prin şirul de articole apărut în vol. XV al Convorbirilor literare sub titlul de *Indreptariŭ*, în care, pornind de la ideia conducătoare exprimată în alt loc (vezĭ Conv. lit. vol. XIV pag. 74) că nu diversele rostirĭ de prin diferitele părţĭ ale ţăriĭ, fie ele cît de arhaice, aŭ a forma directivul ortografieĭ, ci numaĭ „tradiţia literară şi formele dialectale viĭ cele maĭ apropiate de dînsa“, Lambrior caută maĭ întîiŭ a stabili care sînt rostirile ce aparţin aceste categoriĭ, spre a aşeza apoĭ pe această solidă temelie concluziile sale privitoare la scrierea limbiĭ romîne.

Noĭ la rîndul nostru, sprijinițĭ de o parte pe aceste studiĭ pregătitoare iară de alta pe propriile noastre cercetărĭ începute acum douăzecĭ de anĭ și continuate neîntrerupt pînă astăzĭ, căutăm a da în paginile următoare o expunere compendioasă a normelor și regulelor care, după părerea noastră, ar trebui să să urmeze în scrierea limbiĭ romîne, abținîndu-ne însă de a întra în toate amănunțimile motivelor ce ne-aŭ condus la formularea fiecăria din regulele date, lucru care ne-ar sili a da scrieriĭ de față o întindere mult maĭ mare decum ne-am propus și care, credem, va face maĭ bine obiectul uneĭ lucrărĭ separate.

CAP. II. PRINCIPIĬ GENERALE.

A. Principiĭ tehnice.

1. **Scrierea practică, adecă genul de scriere de care obicĭnuit ne servim în producțiunile noastre literare, fixează și transmite, prin semne văzute și permanente, expresiunile vieții noastre psihice îmbrăcate în haina limbiĭ. Ia presupune la cititor cunoștința specieĭ de limbă în care să scrie, vrea să zică a unuĭ număr suficient din cuvintele eĭ, a valoriĭ lor logice și a regulelor aplicăriĭ lor.**

De aicĭ rezultă că, în substanță, scrierea ș-a îndeplinit misiunea în momentul unde pune pe cititor în stare de a **recunoaște** cuvîntul scris, lucru pentru care, departe de a fi necesară o icoană fotograficește exactă a cuvîntuluĭ grăit, ajunge ca icoana grafică a cuvîntuluĭ să să deosebească fie și cît de puțin de icoanele celorlalte cuvinte ale limbiĭ respective. Ia va fi cu atît mai perfectă cu cît cele scrise să vor putea citi și înțelege maĭ ușor și maĭ grabnic [1]. Insă, cu cît cuvîntul să reproduce maĭ **amă-**

---

1. Osteneala **scriitoruluĭ** nu să poate lua în considerație la stabilirea ortografieĭ decît în linia a doua. Căcĭ „cel dintîiŭ scop al scrieriĭ este citirea: unul scrie, o mie citesc“ (Maiorescu, *Critice*, pag. 215).

nunțit, cu atîta trebue maĭ mult timp pentru citirea luĭ ; cu cît reproducerea este maĭ **concisă**, cu atîta ințelegerea devine maĭ anevoioasă : scrierea practică să va feri de exces și într-un sens și într-altul [1].

In special este de observat că foarte mult greșesc aceĭ ce pretind, ca de ex. D-l Frollo (vezĭ op. cit. pag. 181), că ar fi de absolută necesitate ca „semnul să să afle în cea maĭ strictă equațiune cu sunetul". Urmarea rigoroasă a acestuĭ precept ne-ar duce poate le o reprezentare destul de **clară** a cuvîntuluĭ, iar nicĭ decum la una destul de **simplă** și **comodă**. Spre a să atinge acest din urmă țel, va fi din contra foarte des necesar ca să notăm sunete deosebite prin unul și acelașĭ semn, ca să reprezentăm sunete complexe prin grafizme simple, ba chiar ca, sub oarecare condițiunĭ, să lăsăm unele sunete de tot neexprimate în scriere [2]. Așa de ex. în ortografia romînă, litera *n* servește pentru notarea a nu maĭ puțin decît cincĭ sunete bine distinse (altul în *an*, altul în *lung*, altul în *inger*, altul în *unchiŭ* și iară altul în *tuns*); așa, scrierea romînă, ca și cea italiană, rusească etc., notează printr-o singură literă sunetul lui *c* din cuvîntul *cer*, sunet compus din două elemente, *t* și *ș*; așa scriem *el chem îngheț* și citim *ĭel chĭem înghĭeț*. Este evident că prin această procedare, scrierea cîștigă în simplicitate și conciziune. Dar nicĭ claritatea nu sufere nicĭ-decum prin metoda arătată. Aceasta s-ar face numaĭ atuncĭ cînd, spre a să putea ajunge la înțelesul celor scrise, ochiul cititoruluĭ ar trebui să transmită creerilor luĭ una după alta icoanele literelor, pentru ca el apoĭ să și-le compue din noŭ în minte și să facă cuvinte din ele. De vreme însă ce scrierea nu să adresează

---

1. Să să observe bine că aicĭ e vorba de scrierea **practică**. Căcĭ sînt cazurĭ unde o extremă minuțiozitate saŭ din contra o conciziune cît să poate de mare sînt cu totul la locul lor: cea dintîiŭ de ex. în grafiile scrierilor linguistice, cea din urmă în stenografie. Incercarea însă de a compune o sistemă grafică care ar putea servi pentru maĭ multe scopurĭ deodată — încercare făcută de D-l Frollo, vezĭ op. cit. pag. 251 urm. — este din capul locului o întreprindere avortată. Căcĭ „nimenea nu poate sluji la doĭ stăpînĭ."

2. Aceasta să face după următoarele regule tehnice, aplicate cu maĭ multă saŭ maĭ puțină rigorozitate în toate grafiile din lume :

la copiĭ de clasa I primară care silabisesc încă, ci presupune facultatea citiriĭ, adecă facultatea dobîndită prin deprindere de a cuprinde cu ochiul deodată o serie întreagă de litere, puţin îĭ importă cititoruluĭ dacă **litera** este saŭ nu icoana credincioasă a **sunetuluĭ**, destul numaĭ ca **complexul semnelor** ce compun cuvîntul scris să fie, luat în întregul săŭ, icoana credincioasă a **cuvîntuluĭ** grăit.

Rezultă din cele zise aicĭ că, chiar din punctul de vedere al teorieĭ, regula dată de ortografiştĭ: „La unul şi acelaşĭ sunet nu atribui decît unul şi acelaşĭ semn şi la unul şi acelaşĭ semn nu atribui decît unul şi acelaşĭ sunet“ este în sine defectuoasă. In practică, aplicarea sa consequentă este cu neputinţă maĭ ales acolo unde e vorba de a să adapta o sistemă grafică deja existentă la transcrierea uneĭ limbĭ pentru care n-a fost creată, fie că numărul literelor din alfabetul împrumutat este chiar din capul loculuĭ maĭ mic decît numărul sunetelor din limba împrumutătoare, fie că aceste litere aŭ o valoare maĭ mult saŭ maĭ puţin determinată de obiceiŭ, astfeliŭ încît încercarea de a le atribui o altă valoare decît cea tradiţională ar întimpina o rezistenţă neînvinsă din partea publiculuĭ. Căcĭ, ca să aducem un exemplu din cazul concret ce ne preocupă aicĭ, nimenea nu să va gîndi serios, credem, a aplica literele latine *q w x y*, de prisos în ortografia romînă, la notarea sunetelor romîne *ă î ce ge*; şi tot aşa de puţin ar consimţi Romîniĭ vre-odată a da literelor *c g* înainte de *e* saŭ *i* aceiaşĭ valoare ce o aŭ fiind urmate de alte litere, adecă a scrie *cip giaţă* pentru *chip ghiaţă*, precum ne recomandă Pumnul şi Frollo.

2. Pe lîngă conţinutul logic al cuvîntuluĭ, şi forma luĭ linguistică este de valoare pentru cititor.

Forma fonică a cuvîntuluĭ operează

ca element retoric, de ex. în onomatopeia, care voeşte a de-

---

a) Două saŭ maĭ multe sunete diferite să notează prin **unul şi acelaşĭ** semn, cînd din poziţia semnuluĭ să poate cunoaşte cu siguranţă în fiecare caz dat care anume din acele sunete este de înţeles.

b) Cînd un sunet anumit să întimpină totdeauna însoţit de alt sunet anumit, îmbele sunete să notează printr-**un singur** semn.

c) **Nu** să notează **de loc** acele sunete pe care cititorul, după nişte regule fixe, le poate adăogi însuşĭ în mintea sa.

ștepta în mintea auzitorului imaginea unuĭ fenomen acustic prin mijlocul unor sunete imitătoare [1], saŭ în jocul de cuvinte, bazat pe asemănarea fonică a unor cuvinte diferite ca sens [2];

ca element estetic, de ex. în figurile poetice, ca ritmul, rima, aliterația etc.

Mult maĭ important însă decît forma fonică a cuvîntuluĭ este pentru cititor ceia ce, după exemplul luĭ W. de Humboldt (vezĭ opul săŭ *Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus*, § 11), să numește **forma interioară** a limbiĭ, vrea să zică totalul particularităților prin care o specie de limbă, abstracție făcînd de la fonetica eĭ, să deosebește de alte limbĭ și a căror descriere face obiectul gramaticiĭ ș-a dicționaruluĭ. Căcĭ modul nostru de a cugeta și a simți este atît de strîns legat de forma specieĭ de limbă ce o grăim încît, chiar dacă s-ar realiza vre-odată visul episcopuluĭ englez Wilkins care socotea posibil a să inventa o scriere pazigrafică menită a înlătura piedicile puse înțelegeriĭ mutuale prin mijlocul uneĭ sisteme de semne apte a nota ideile exprimate în **orĭșicare** limbă, această scriere ar fi foarte des necapabilă de a ne reproduce ideile saŭ le-ar oglindi într-un mod cu totul desfigurat. Să dăm un exemplu. Imprejurarea că în limba ebraică, ca și în cea romînă, substantivul prin care să exprimă noțiunea *soáre* este de gen masculin, îl face pe psalmistul David să compară soarele răsăritor cu „un mire care ese din camera nupțială“ și cu „un eroŭ care să bucură a alerga în cale“ (psalm XIX vers 5); iar pe poetul nostru Bodnărescu a alcătui o întreagă poemă întitulată *Soarele mire* (v. *Conv. lit.* vol. XX pag. 610). Tot genul gramatical este cauza pentru ce în credința vechilor Grecĭ și Romanĭ, soarele, somnul, amorul eraŭ zeitățĭ bărbăteștĭ, iar luna, grațiile, furiile zeitățĭ femeeștĭ. Este evident că toate acestea ar deveni neînțe-

---

1. Un frumos exemplu de onomatopee ne oferе V. Alexandri în poema sa *Dan căpitan de plaiŭ* (Poeziĭ vol. III pag. 86), unde imitează sunetul tropotuluĭ de caĭ în modul următor:

 „Deodată să aude un tropot pe pămînt,
 Un tropot de copite, potop rotopitor.“

2. Exemplu: *Si cum Jesuitis, non cum Jesu itis;* adecă: dacă umblațĭ cu Iezuițiĭ, nu umblațĭ cu Iisus.

lese din momentul ce scrierea n-ar maĭ reproduce **cuvintele** *soare*, *lună* etc., ci numaĭ **noţiunile** respective dezbrăcate de haina lor linguistică.

Concluziunea ce o tragem din cele ce precedă este că scrierea, spre a fi perfectă, trebue să reproducă, nu **ideile**, ci **sunetele** în care ele sînt îmbrăcate. Să înţelege că un alt gen de scriere ar fi chiar neaplicabil în cazurile unde cele grăite nicĭ nu voesc a exprima ideĭ, ci servesc pentru alte scopurĭ, ca în versetele recitate de copiĭ la jocurile lor, în formulele descîntecelor şi în multe alte producţiunĭ linguistice care să ţin maĭ mult saŭ maĭ puţin de această categorie.

De aceia — abstrăgînd chiar de la cerinţele uzuluĭ practic al scrieriĭ care să îngreuiază în raport direct cu mulţimea semnelor întrebuinţate, aşa încît deja din **această** cauză scrierea alfabetică, care să mulţumeşte cu un număr de abia 20—30 de caractere, să arată a fi superioară oricăriĭ alte scrierĭ — o scriere ideografică, adecă o scriere care reprezentă deadreptul noţiunile fără privire la cuvintele ce desemnează acele noţiunĭ, saŭ o scriere amestecată cu elemente ideografice îşĭ va îndeplini scopul de regulă [1] maĭ puţin perfect decît o scriere curat glotografică care reproduce forma linguistică şi prin ia în mod indirect şi ideile; de aceia scrierea alfabetică, care discompune cuvîntul în elementele sale şi dezvăleşte înaintea ochilor noştri toate amănunţimile structuriĭ sale, va fi de regulă maĭ potrivită cu scopul eĭ decît scrierea silabică saŭ scrierea onomatică care reprezentă complexe întregĭ de sunete (silabe, cuvinte) prin cîte un singur semn.

3. Nu este sarcina scrieriĭ a face lucru maĭ bun decît graiul. Unde graiul este defectuos şi imperfect, însuşĭ graiul este de reformat : în cîtă vreme aceasta nu să face, nicĭ scrierea nu trebue să fie maĭ perfectă [2].

---

1. Adecă luînd afară acele cazurĭ unde forma linguistică nu joacă absolut nicĭ un rol, ca de ex. în formulele matematice şi himice, în tabulele logaritmice etc.

2. Unul din argumentele prin care D-l Maiorescu caută a-şĭ sprijini ortografia sa mijlocitoare între fonetizm şi etimologizm este că „scrierea

De aicĭ conchidem că numaĭ aceia ce să exprimă în graiŭ poate pretinde ca să o reprezentăm și în scriere. Prin urmare, dacă în flexiunea unuĭ cuvînt, tulpina sa sufere modificările cele maĭ diverse, nicĭ scrierea nu va înlătura această lipsă a graiuluĭ : vom scrie *văz vezĭ vede să vază* și nu *vĕḑ veḑĭ vede să veḑă*. Dacă în graiŭ, noțiunĭ diferite să exprimă prin complexe identice de sunete (omonime), nicĭ scrierea nu va aplica complexe diferite de semne : vom scrie *rasă*, fie însemnînd „froc“, fie „race“, fie „rasée“ ; *vie* „vigne“, „vive“, „qu'il vienne“; *ia* „elle“, „il prend“, „prends“, „donc“; *eĭ* „tu prends“, „à elle“, „eux“; și a. m. d. Dacă niște terminațiunĭ care odată serveaŭ pentru deosebirea și marcarea unor forme flexionare aŭ dispărut astăzĭ din limba grăită, nicĭ scrierea nu trebue să le reînvie la o nouă viață aparentă : vom scrie *bun*, *fac* și nu *bunŭ*, *facŭ*. [1]

---

trebue să fie, dacă să poate, maĭ clară încă decît sunurile singuratice ale vorbiriĭ, fiindcă vorbirea să clarifică prin gest și accent, iar scrierea trebue să reprezente toate auxiliarele înțelegeriĭ prin ia însașĭ“ (*Despre scr. l. r.* pag. 113). La aceasta D-l Frollo întimpină foarte bine (*O n. încerc.* pag. 176): „Dacă graiul ajunge spre a mijloci înțelegerea între convorbitorĭ, cu toate că glasul omenesc este momentan, de ce să nu ajungă reprodus cu fidelitate în scriere pe o materie permanentă? Aŭ numaĭ gestul împiedecă amfibologizmele ? Nu să înțeleg oameniĭ vorbind și la întunerec ? Saŭ, dacă rolul de tîlmaciŭ aparține întonăriĭ și celorlalte resurse ale declamațiuniĭ, cine vă oprește de a le însemna pe toate printr-un sistem grafic de note corespunzătoare ? Și în fine, dacă vi-să pare că limba maĭ are lipsă de deslușire, n-avețĭ oare în orĭce caz resursa desemnelor și a paradigmelor ilustrative ?“

1. Documentele literare ne arată că lepădarea luĭ *ŭ* final s-a operat încă în cursul sec. al 17-lea. Caracterul ь (saŭ ъ) prin care îl vedem înlocuit de atuncĭ în scrierea cirilică (бȣнь, факь = bun, fac) nu are, precum s-ar putea crede, vre-o valoare fonică, ci este un semn pur ortografic, alipindu-să după obiceiul scrieriĭ cirilice la toate silabele terminate în consonantă ; și aceasta nu numaĭ la finea cuvîntuluĭ, ci și în interiorul luĭ (пaрьте, рабьдъ = parte, rabdă), cu această deosebire numaĭ că în cazul din urmă ь să pune de regulă, nu în rînd cu celelalte litere — cîteva exemple vezĭ în *Cuvente den bătrănĭ* vol. II ale D-luĭ Hasdeŭ, care la pag. 103 urm. dă o interpretare greșită a fenomenuluĭ —, ci deasupra consonanteĭ prin care să termină silaba — așa de ex. în *Indreptarea legieĭ* din 1656 și în *Biblia* din 1688 —, pe cînd la finea cuvîntuluĭ găsim

Să să bage însă bine de seamă că noi nu înțelegem a contesta admisibilitatea aplicării în scriere a unor simboale curat ideografice care vin în ajutorul înțelegerii, întrucît aplicarea lor să face numai într-un mod sistematic și consequent și fără a să atinge de congruența dintre semn și sunet. Așa de ex. dacă numerele să exprimă prin cifre în loc de litere ; dacă cuvintele să despart în scriere prin niște intervalurĭ neexistente în limba grăită (*loc cu venit* sună întocmai ca *loc cuvenit*); dacă numele proprii să scriŭ cu inițiale marĭ : noi n-avem nimic de zis încontra. Ceia ce cerem este ca scrierea să reproducă configurația **reală**, **nefalsificată** a cuvîntuluĭ grăit, ca ia să nu prezente ochiuluĭ cititorilor niște icoane fonice **altele** decît acele ale limbiĭ grăite, ca să nu facă pe aceștia a crede că în *văzut* ar fi conținute sunetele *e* și *d* (*vĕḑut*), că *rasă* ar cuprinde doĭ *s* (*rassă*), că *fac* s-ar termina în *u* (*facŭ*), și a. m. d.

Iar încît privește în fine cererea D-luĭ Maiorescu (vezĭ *Critice* pag. 170) de a să deosebi între sunetele „care sînt imaginea fidelă a ideilor și a raporturilor lor“ și acele „care, departe de a exprima curat ideile și relațiunile, sînt numaĭ nuanțe confuze ale pronunțăriĭ“, saŭ, cum să exprimă d-sa în alt loc (vezĭ op. cit. pag. 172), între sunetele „logice“ și sunetele „care sînt numaĭ producte brute ale gîtlejuluĭ nostru“, spre a să nota apoĭ în scriere numaĭ pe acele de categoria dintîiŭ, ortografistul va face bine de a să abținea de asemenea distincțiunĭ subtile care nu sînt de domeniul ortografieĭ, ci de acel al psihologieĭ și al filozofieĭ linguistice, și a reproduce fără sfială sunetele în toată „brutalitatea“ lor, lăsînd cititoruluĭ sarcina de a ajunge, ca și auzitorul, de la sunete la ideile depuse în ele.

B. Principiĭ ortoepice.

4. **Baza drepteĭ scrierĭ este dreapta vorbire. Norma supremă a pronunțăriĭ este uzul celor culțĭ ca al acelor ce vorbesc dialectul literar.**

---

aplicată și una și alta din aceste metoade. Semnul ъ n-a avut niciodată valoarea unuĭ *u* semison; altfeliŭ ar trebui să găsim și scrierĭ ca ДАЪ, ГРЕЪ, БОЪ în loc de ДАȢ, ГРЕȢ, БОȢ.

Intrucît uzul este stabilit, scriitorul de regulă va trebui să i-să supue fără doar și poate. Căci numaĭ niște considerațiunĭ de o deosebită greutate (vezĭ la numerele următoare) ar putea să justifice nimicirea uneĭ unitățĭ cîștigate poate abia în urma uneĭ lupte de multe secole dintre diferitele feliurĭ de pronunțare. Așa dar, chiar dacă părerea emisă de școala etimologistă că o formă e cu atît maĭ bună cu cît e maĭ primitivă n-ar fi cu totul lipsită de temeiŭ, aceasta totușĭ n-ar fi încă nicĭ un motiv pentru a să putea pretinde ca formele uzitate prin cercurile culte să fie înlocuite prin arhaizmele păstrate icĭ colo în graiul popular, și puțin ne-ar păsa decĭ dacă *dzic*, *agiung* al Moldovenilor, *mănă*, *cliae* al Romînilor din Macedonia, *riŭ*, *cuniŭ* al celor din Banat sînt saŭ nu sînt maĭ apropiate de lat. *dico*, *adjungo*, *manus*, *clavis*, *rivus*, *cuneus* decît formele *zic*, *ajung*, *mînă*, *chee*, *rîŭ*, *cuiŭ* din graiul literar.

Acolo dincontra unde pronunțarea șovăește și decĭ unitatea lipsește încă, este de datoria gramaticuluĭ a lucra în sensul înlăturăriĭ deosebirilor care îngreuiază înțelegerea mutuală. Dar și aicĭ, activitatea sa va fi maĭ puțin acea a unuĭ legislator de cît aceea a unuĭ consultator competent: ultima deciziune va trebui rezervată națiuniĭ căria limba îĭ este binele comun cel maĭ prețios.

Unificarea absolută a uneĭ limbĭ este un ideal care, ca toate idealurile, nu să poate atinge decît pînă la un grad oare-care și care nicĭ nu este de neapărată trebuință ca să să atingă. Calea cea maĭ potrivită pentru a să apropia de el pînă unde e posibil caută a o indica următoarele regule generale, dezvoltate din preceptul fundamental al ortoepieĭ formulat de R. de Raumer (vezĭ ale luĭ *Gesammelte sprachwissenschaftliche Schriften*, pag. 115): **Pune scrierea ta și pronunțarea ta în armonie una cu alta**!

Tradițiunea literară să va conserva cu strictețĕ. O abatere de la dînsa nu va fi permisă decît atuncĭ cînd uzul general al limbiĭ vorbite să va fi depărtat de la uzul limbiĭ scrise pînă acolo încît o reformă a scrieriĭ să va arăta necesară în interesul înțelegeriĭ. Așa de ex. în ortografia romînă, *u* scurt din cuvintele *maĭŭ leiŭ*, *soiŭ* etc., dispărut din pronunțare, să menține totușĭ din cauză că uzul literar l-a păstrat pînă în ziua de astăzĭ și, fiindcă nu îngreuiază citirea, nu s-a simțit încă necesitatea de a-ĭ da concediul meritat. Dincontra, foarte cu drept cuvînt Francejiĭ s-aŭ le-

pădat de *oi* din *François* „Francez“, *parlois*, *disois* etc., unde a-vea valoarea lui *ai* francez, pentru că venea în conflict cu *oi* pronunțat *oa* din *François* „Francisc“, *chinois*, *reçois* etc.

In cazurile unde nu există un uz literar recunoscut și nici marea majoritate a celor culți nu s-a hotărît încă pentru o pronunțare anumită, să va alege dintre rostirile în uz pe aceia care a domnit în perioada literară precedentă diferențierii lor. In nici un caz, o rostire privită în cercurile competente ca obsoletă saŭ provincială nu să poate lua drept bază a scrierii. Vroind a ști de exemplu dacă e mai bine a să zice *vedea, făceam*, *tăiat* ca Muntenii saŭ *vedè*, *făcem*, *tăet* după cum să pronunță de Moldoveni, ne vom pune mai întîiŭ întrebarea : oare n-a fost odată un timp unde numai **unul** din aceste două feliuri de rostire să fi fost în uz? și căutînd răspunsul în documentele noastre literare vom afla că, cu cît ne urcăm mai sus în trecut, cu atîta scrierile *vedè*, *făcem* *tăet* devin mai rare chiar la scriitorii moldoveni, pînă ce dispare ori ce urmă de ele, de unde vom conchide, în virtutea regulei date, că trebue să pronunțăm și să scriem *vedea, făceam*, *tăiat.* Pe de altă parte, faptul că scriitorii vechi să serveaŭ mai fără excepție de formele *doao*, *noao*, *ploao* etc., pe cînd noi cei de astăzi șovăim în pronunțarea noastră între *două*, *doauă*, *dooă* și *doaoă*, nu ne dă încă dreptul de a reîntroduce acele forme vechi pierdute acum, ci va trebui să ne mărginim la o alegere între formele limbii culte actuale.

Unde dezbinarea pronunțării este tot atît de veche cît și literatura țării, să va ținea seamă de modul de a rosti al acelor provincii, orașe și cercuri în care limba literară să vorbește mai corect. Aplicînd această regulă la ortoepia romînă, vom da de regulă preferența pronunțării deobște uzitate la Munteni, al căror dialect este mult mai apropiat de tradițiunea literară de cît orice alt dialect romîn vorbit astăzi, însă numai în acele cazuri unde dialectul muntenesc nu stă în contrazicere cu tradițiunea, adecă unde alegerea nu este prescrisă de una din regulele de mai sus. Așa de ex. obiceiurile ortografice ale scriitorilor din secolele trecute nu ne ofer nici o bază pentru rezolvirea chestiunii dacă este mai bine să pronunțăm *joc jur ajut* saŭ *gioc giur agiut* etc. Căci deja Coresi și manuscriptul de la Voroneț sînt împărechiați în a-

ceastă privință, cel dintîiŭ scriind consequent *joc jur ajut*, pe cînd în cel din urmă găsim numaĭ *gioc giur agiut*. Cu toate acestea noĭ vom recomanda pronunțarea cu *j*, fiindcă așa rostesc Munteniĭ. Dar pe de altă parte vom cere ca să nu să urmeze exemplul Muntenilor cînd zic *nimeluĭ*, *tutulor*, *case noĭ*, ci să să zică *nimăruĭ*, *tuturor*, *case nouă*, precum ne învață tradițiunea.

Acolo în fine unde regulele precedente nu ajung pentru ca pe baza lor să ne putem decide în favoarea cutăriĭ saŭ cutăriĭ rostirĭ, deciziunea să va amîna pînă la acel moment unde pronunțările competitoare vor fi întrat într-o nouă proporție una cu alta care ar permite deciziunea. Pînă atuncĭ să va căuta numaĭ a să exclude de la concurență pe acele rostirĭ care n-aŭ qualificațiunea cerută. Așa de ex. poate fi îndoială care din următoarele forme ale pluraluluĭ de la *greșală* să fie de preferit, *greșale*, *greșele* sau *greșelĭ*. Orĭcum ar fi însă, nu vom permite a să scrie *greșăle* saŭ *greșălĭ*, pentru că aceste forme nu corespund cerințelor ortoepice (vezĭ în regulament).

5. Limba este de apărat încontra schimbărilor nejustificate.

Să vor considera ca justificate, fiind întemeiate pe o trebuință a vorbitorilor, acele schimbărĭ care s-au operat în gura poporuluĭ pe nesimțite și pe neconștiute și care daŭ fiziognomia sa particulară graiuluĭ fiecăriĭ faze istorice a uneĭ limbĭ. Căcĭ, deși motivele acestor schimbărĭ să sustrag în mare parte cunoștințeĭ noastre, totușĭ să poate presupune chiar a priori că forma de graiŭ existentă într-un moment dat corespunde maĭ bine decît orĭ-ce altă formă maĭ veche cu trebuințele acelor ce să servesc de ia în acel moment, vrea să zică cu cerințele organelor lor de graiŭ, cu gradul lor de cultură și cu gustul lor linguistic, așa încît ar lucra încontra intereselor națiuniĭ acela care s-ar încerca a înlocui forma de graiŭ a perioadeĭ în care trăește prin forma de graiŭ a uneĭ perioade maĭ vechĭ. Atîta e sigur, în orĭ-ce caz, că așa numita „corupțiune fonetică“, cu toate că pe de o parte micșorează plasticitatea graiuluĭ și prin urmare și aptitudinea luĭ pentru scopuri estetice, pe de alta reprezentă un progres netăgăduit în privința scopuluĭ **principal** al vorbiriĭ — formularea și împărtășirea ide-

ilor—, de oare ce prin ia să reduce măsura timpului și a muncii fizice necesare pentru pronunțare și deci să facilitează trecerea de la sunet la înțeles, de la cuvînt la noțiune.

Deci, schimbările de natura celor descrise aici, gramaticul le va accepta fără critică. El să va opune însă din răsputeri novațiunilor arbitrare întroduse de către un singur om saŭ o mică minoritate cu deplină conștiință și intențiune și care tind a face din limba literară muzeul tuturor ideilor necoapte privitoare la chestiunea ortoepică. *Grammatici custodes latini sermonis*, zice Seneca. Numai cît aici, el va trebui să urmeze cu deosebită precauțiune față cu schimbările deobște acceptate. Căci să poate ca unele modificări să pară în primul moment a fi arbitrare care la o cercetare mai de aproape să arată a fi întemeiate pe o adevărată trebuință a totalității și numai efectuate de individ. Saŭ, admițînd cazul că necesitatea unei reforme n-a existat în realitate, ci numai în închipuirea autorului ei, totuși să poate ca formele cele nouă întroduse de acesta să oglindească ideile mai preciz decît cele vechi, așa încît n-am fi tocmai equitabili destituind din funcțiunile lor pe cele dintîiŭ spre a reintegra pe cele din urmă. Dacă de ex. cuvîntul *moravuri* este fără îndoială o transformațiune modernă a cuvîntului strămoșesc *năravuri*, inventată de niște reformatori naivi cu scopul de a da cuvîntului oarecare asemănare cu lat. *mores*, totuși ar trebui cercetat mai întîiŭ dacă vechiul cuvînt era saŭ nu apt a reprezenta noțiunea lui *mores* înainte de a să decide dacă noua formațiune este de respins ca o falsificare netrebnică saŭ este de suferit ca un neologizm util. Saŭ dacă toate gramaticile mai nouă ne învață că trebue să zicem *el a făcut*, dar *ei aŭ făcut*, *el purta*, dar *ei purtaŭ*, pe cînd în toate documentele anterioare secolului prezent nu găsim decît *el aŭ făcut* și *ei aŭ făcut*, *el purta* și *ei purta*, ne putem cu toate acestea întreba dacă este de absolută necesitate a să scoate din limbă această bifurcațiune artificială a formelor flexionare, care în tot cazul facilitează distingerea numerelor, și a o înlocui iară prin formele cele vechi odată părăsite de uzul literar.

6. Elementele întroduse din idiome streine (neologizmele) nu sînt de adaptat în forma lor fonică limbii împrumutătoare

decît numaĭ pînă unde cere spiritul acesteia și funcțiunile atribuite cuvintelor nouă în economia eĭ.

Este prin urmare în principiŭ neadmisibil ca să să aplice la neologizme alte legĭ fonetice decît acele care să află încă în vigoare în momentul cînd să întroduce noul cuvînt. Din norocire, aicĭ instinctul sănătos al națiuniĭ a făcut-o să reziste de regulă tendențelor radicale ale unora, neadmițînd schimbărĭ decît acolo unde ele să arătaŭ într-adevăr necesare. Nu zicem nicĭ *positione*, *contene*, *amabile*, nicĭ *pusăciune*, *cuține*, *amavăr*, ci *pozițiune* saŭ *poziție*, *conține*, *amabil* și a. m. d. Cu atît maĭ mult este de datoria gramaticuluĭ de a tinde națiuniĭ mîna sa călăuzitoare acolo unde vede că ia să abate din calea dreaptă odată apucată. Așa de ex. este fără contrazicere o aberație a gustuluĭ cînd să dă un veșmînt jumătate latin jumătate romîn acelor formațiunĭ latine a căror temă s-a conservat în limba romînă, pe cînd sufixul lor a dispărut din ia, saŭ vice-versa. Asemenea formațiunĭ ibride nu să întimpină tocmaĭ rar în graiul literar modern. Exemple de categoria dintîiŭ sînt : *limbal limbist limbistică* în loc de *lingual linguist linguistică*, *timpurar contimpuran* în loc de *temporar contemporan*, *științific* pentru *scientific*, *cercuferență cercŭflex cercustanță* pentru *circumferență circumflex circumstanță*, *demnitate* pentru *dignitate*, *pumnal* pentru *pugnal*, *semnal semnificare semnificativ consemnație* pentru *signal significare significativ consignație* [1]. Una din desfigurările cele maĭ monstruoase de această natură ne-o arată cuvîntul *triunghiular*, format oarecum dintr-un prototip latin *triangulularis* în loc de *triangularis* (căcĭ *ghiu* din *unghiu* reflectează pe *gulu* din lat. *angulus*). Incă un pas maĭ departe și vom zice *gîtal* pentru *gutural*, *viețal* pentru *vital*, *crimal* pentru *criminal*, și vom fi numaĭ consequențĭ înlocuind și *cordial* prin *inimal*, *palatal* prin *cerulgurial*, *majoritate* prin *maimaritate*, *optimist* prin *celmaibunist*, *spectacol* prin *privicol*, *origine* prin *răsărigine*. Iar acelor din ci-

---

1. Să nu să crează că cauza schimbărilor din urmă ar fi repugnanța limbiĭ romîne încontra combinațieĭ fonice *gn*. O asemenea repugnanță nicĭ nu maĭ există, dovadă cuvinte încetățenite de demult ca *a jigni a răstigni jigniță sagnă a sägni agneț Ignatie* și neologizme ca *ignorant magnat magnet rezignație indignatie asignate asignație lignită* etc.

titorii noștri care ar crede că glumim aici sau că exagerăm pericolul, ne permitem a le prezenta grațiosul *maimultcaperfect* ce-l pot găsi d-lor în gramaticile scolare cele mai răspîndite astăzi.

A doua categorie este reprezentată prin cuvinte ca *absință, competință consecință clocință esință prezință concurință corespondință sentință tendință, absinte elocinte locotenințe pendinte prezinte prudinte studinte*, cele dintîiu formate cu sufixul *-ință* din *credință putință* etc., cu toate că verbele lor tematice sau nu există de loc în limba romînă, ca *abesse competere consequi eloqui esse praeesse*, sau există sub altă formă, ca *a apărea a concura a corespunde a simți a tinde* (din care deci s-ar putea forma doar numai *apărință concurînță corespundință simțință tindință*) [1]; cele din urmă formate cu un sufix care nici nu mai există ca atare, de vreme ce în *părinte* și *fierbinte*, singurele cuvinte în care urma lui *-ens -entis* latin s-a păstrat, terminațiunea *-inte* nu mai are funcțiunea unui sufix (*părinte* nu însemnează „cel ce naște", nici *fierbinte* „cel ce fierbe"). După aceiași normă ar trebui să zicem și *ocupăciune ventilăciune peticiune* (compară *plecăciune slăbiciune*), *regimînt documînt testămînt* (comp. *jurămînt așezămînt*), *Germîn Americîn Mexicîn Mohicîn* (comp. *Romîn păgîn*), *nominatiu genitiu activ pasiu* (comp. *tîrziu albiu*), și a. m. d. Este neîndoios că aceste transformări exagerate și toate celelalte de felul lor nu să pot sprijini pe existența vre-unei trebuințe a vorbitorilor: ele sînt de respins ca niște novațiuni fără nici o treabă.

(Va urma)

---

1. Neologizme ca *ședință, suferință,* sînt dimpotriva formațiuni corecte, fiind bazate pe temele unor verbe **romîne** (*a ședea, a suferi*). Prototipele lor franceze *séance, souffrance* sînt formațiuni de aceiași natură, după cum reese și din forma sufixului (*-ance* cu *a* față cu *-ence* din *absence, apparence* etc.)

SOCIETATEA ȘI MORAVURILE

în timpul Fanarioților

de

A. D. XENOPOL.

Apăsarea turcească, unită cu apriga vînare a scaunelor romîne din partea competitorilor tot maĭ numeroșĭ ce se îngrămădeaŭ spre a lor dobîndire, trebui încă de mult să facă o adîncă știrbire în moravurile simple dar cinstite ale oamenilor vechĭ. Semnul cel maĭ văzut al acesteĭ știrbirĭ se destăinuește în călcarea jurămintelor celor maĭ sfinte, care, respectate în vremurile de demult, ajunsese de batjocură în acele maĭ nouă. Acest sistem al corumperiĭ morale este cu atîta maĭ caracteristic cu cît vremile fiind religioase, numaĭ o adîncă destrăbălare putea să împingă pe oameniĭ ce aveaŭ încă o puternică credință, a lua în deșert numele Domnuluĭ Dumnezeuluĭ lor.

Epoca fanariotică nu putea decît să împingă maĭ departe decăderea morală, căcĭ pe lîngă pricinile vechĭ se maĭ adausese altele nouă care trebuiaŭ să facă pe oamenĭ și maĭ ipocrițĭ, maĭ tîrîtorĭ, maĭ lașĭ și maĭ înjosițĭ. Anume pe lîngă stăpînirea streină ce apăsa de departe asupra țărilor romîne, să adăusese o alta tot streină, fiică și reprezentantă a celeĭ dintîiŭ, care se încuibase chiar în sînul țărilor romîne. Deși prin el însușĭ elementul grecesc nu avea nicĭ o putere, el devenea cumplit și înfricoșător prin autoritatea ce o împrumuta de la acel care-l trimitea. Inaintea luĭ decĭ căta să se închine cel romînesc ca și înaintea Turcilor a-tot-pu-

ternicĭ, închinare însă silită şi făţarnică, care se făcea nu maĭ cît spre ocrotirea interesuluĭ individual.

Inţelegem cum o asemene situaţie prin ia singură trebuia să contribue a falsifica purtarea şi a schimonosi caracterele. Dar elementul însuşĭ ce încorpora în ţările romîne puterea cea cumplită a Otomanilor era în aceiaşĭ poziţie faţă cu aceştĭ aĭ săĭ stăpînĭ. Şi aicĭ o ură seculară, caré se ascundea sub masca ipocrită a îngrijiriĭ de trebile Otomanilor, iarăşĭ în singurul scop al apărăriĭ propriilor interese. Turciĭ inspiraŭ Grecilor ură şi frică, şi eraŭ tradaţĭ de eĭ în toate împrejurările. Greciĭ însuflaŭ Romînilor aceleaşĭ simţiminte, şi culegeaŭ de la dînşiĭ aceleaşĭ roade.

Domnul, capul ţărilor romîne, dădea exemplul acesteĭ purtărĭ lipsite de orĭ-ce demnitate faţă cu Turciĭ. Pentru a căpăta domnia eraŭ în stare să se supună la toate înjosirile.

Inaintea fie-căruĭ paşă se purtaŭ totdeauna în chipul cel maĭ tîrîtor. Raicevicĭ ne spune că „principiĭ ar fi nemulţămiţĭ cînd le vine în vizită cîte un paşă, căcĭ sînt nevoiţĭ să cheltuiască mult cu primirea şi darurile ce trebue să-ĭ dea ; apoĭ trebue să se 'njosească faţă cu el. Abia îl văd şi se cobor grabnic de pe cal, se apropie de el cu multă supunere spre a-ĭ săruta poala haineĭ, şi merg înaintea luĭ pe jos pînă la gazdă. Ajunşĭ aicĭ, eĭ nu şed înaintea luĭ decît după repetate invitărĭ.“ [1] Aşa dar umilirea era simţită ca atare; nu era ceva normal şi oare-cum înţelegîndu-se de la sine ; era privită ca ceia ce era în realitate şi atuncĭ ca în toate timpurile, o degradare şi o înjosire, şi cu toate acestea, şira spinăriĭ se pleca, buzele se alipeaŭ sfiicios de poala antereuluĭ puterniculuĭ Turc, numaĭ şi numaĭ spre a nu pierde poziţia şi cîştigurile materiale legate de dînsa.

Pe cît însă eraŭ de umiliţĭ şi de tîrîtorĭ domniĭ faţă cu Turciĭ, pe atîta se purtaŭ eĭ măreţĭ şi mîndri faţă cu pămîntenii, care arătaŭ lor aceiaşĭ supunere şi aceiaşĭ purtare nevrednică de oamenĭ, pe care domnul o avea către stăpîniĭ săĭ. Domnul care se repezea cu un picior aşa de ager către scara caluluĭ vre-unuĭ paşă, în apartamentele sale nu maĭ putea merge singur, ci, cum ne spune Zallony, „era dus de subsuorĭ de doĭ saŭ maĭ mulţĭ boerĭ,

1. *Raicevich,* Osservazioni intorno la Valachia e Moldavia, Neapoli, 1788, p. 175.

care-l rîdicaŭ cu atîta putere încît de-abia picioarele luĭ maĭ atingeaŭ pămîntul, şi aşa trece el din un apartament în altul, în care înlocueşte metaniile ce le învîrtea de obiceiŭ între degete cu un lung ciubuc oferit de alţĭ boerĭ care-ĭ dusese coada caftanuluĭ."[2]

Cînd eşa în public, „domnul mergea totdeauna cu capul plecat aşa ca bărbia să-ĭ atingă pieptul, cu ochiĭ pe jumătate închişĭ şi ţintiţĭ drept înainte, prefăcîndu-se a nu auzi şi a nu vedea, spre a nu răspunde cererilor ce i-se făceaŭ, învîrtind cu o mînă mecanică şiragul de metaniĭ, iar cu alta tot atît de puţin inteligentă răscolind prin buzunar nişte banĭ de aur." [3]

Această purtare înjosită şi tîrîtoare faţă cu ceĭ maĭ marĭ, brutală şi grosolană faţă cu ceĭ micĭ, era imitată în toate straturile societăţiĭ, pornind de la vizir către sultanul, care singur nu se închina la nimenĭ decît luĭ Allah, la paşĭ către vizir, la domniĭ ţărilor către paşĭ şi vizir, la boerĭ, la oameniĭ de casa acestora şi pînă chiar la slugile care îĭ serveaŭ, şi care şi ele vroiaŭ să facă pe marele, în raport cu altele de la case maĭ micĭ.

Bauer ne spune că „ceĭ marĭ, curtezaniĭ, sînt laşĭ, tîrîtorĭ înaintea superiorilor lor, nesuferit de mîndri cu aceĭ maĭ de jos. Baniĭ îĭ fac să comită orĭ-ce ; eĭ sînt intriganţĭ meşteşugiţĭ, lipitorĭ nemiloase ale poporuluĭ, apăsătorĭ aĭ celor slabĭ, aspri cu supuşiĭ şi tiranĭ în casele lor." [4] Raicevicĭ adauge că această manie de a face pe marele apucase pe timpul luĭ pe toată societatea bucureşteană. Toţĭ boeriĭ atît aceĭ cu cît şi aceĭ fără slujbe se ţineaŭ datorĭ a merge în fie-care dimineaţă la curte spre a-şĭ pierde timpul stînd la vorbă în vre-o sală. Fusese însă la curte ! se apropiase de domn, poate chiar vorbise cu el; era lucru mare ! Această boală, adauge Raicevicĭ, se comunicase şi neguţătorilor care şi eĭ îşĭ neîngrijaŭ de interesele lor spre a se apropia de oasele sfinte. Chiar şi slugile sînt apucate de ideĭ de distincţiune, şi se glorifică de a aparţinea unor boerĭ care merg la curte, fiind în stare a părăsi pe stăpîniĭ ce nu ar vizita palatul. [5]

---

2 *Zallony*, Essai sur les Phanariotes, Marseille 1824, p. 34.
3. Idem. p. 42.
4. *Bauer*, Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie (auexate la Histoire de la Moldavie et de la Valachie par M. C(arra), Neufchâtel 1781, p. 234).
5. *Raicevich*, p. 173.

Boerimea în veacul trecut se împărţea tot în acele treĭ clase care subsistase din vechime în ţările romîne. Deosebirile de rang însă se hotărîse cu maĭ mare tărie, şi nişte norme fixe şi nestrămutate regulaŭ raporturile sociale între deosebitele eĭ clase.

Aceĭ din clasa întîiŭ, care purta numele grecesc de *protipenda*, eraŭ aceĭ cu titlurile de logofeţĭ, vornicĭ, hatmanĭ, postelnicĭ şi agĭ. [6] In această clasă se alegeaŭ sfetnicii saŭ miniştrii principeluĭ, preşedinţiĭ divanuluĭ domnesc, comandanţiĭ miliţieĭ cîtă maĭ rămăsese în ţările romîne.

Clasa a doua era formată din spatarĭ, banĭ, comişĭ, paharnicĭ, stolnicĭ, mult maĭ numeroasă decît clasa întîiŭ, era mărginită în drepturile sale la îmbrăcarea posturilor de diacĭ de vistierie adecă dregătorĭ în ministeriul finanţelor, care se puteaŭ urca după protecţie maĭ mult decît după merit pînă la posturile cele maĭ înalte din această ramură, fără a putea însă trece maĭ niciodată peste pragul care-ĭ despărţea de protipendadă.

Clasa a treia eraŭ cinurile adecă rangurile micĭ: slugerii, şatrarii, medelnicerii, portarii, care dădeaŭ din desele lor rîndurĭ scriitoriĭ din toate cancelariile domneştĭ, precum şi aĭ celor ţinutale.

Intre aceste clase se stabilise nişte regule cu atît maĭ precize pentru deosebirea rangurilor cu cît fiind cu toţiĭ boerĭ s-ar fi putut maĭ uşor întîmpla amestecurĭ. Aşa bună-oară un boerănaş de clasa a treia săruta poala antereuluĭ unuia din clasa întîiŭ; boerul de starea a doua îĭ săruta mîna, iar ceĭ de rang egal din clasa întîiŭ se sărutaŭ pe barbe. Cel mic sta în picioare cu giubeaua strînsă la piept şi într-o postură umilită dinaintea unuĭ boer mare; acel ceva maĭ căftănit se punea cu sfială pe un colţ de scaun, iar ceĭ egalĭ în rang stăteaŭ alăturĭ pe divan cu picioarele sub eĭ. Cel mic îndreptîndu-se către puternicul zileĭ îĭ zicea: milostive stăpîne, măria ta, luminarea ta, saŭ cu cuvintele greceştĭ: evghenestate, eclambrotate, la care magnatul răspundea cu arhonda, fraţica saŭ mon cher. Cel maĭ slab scria celuĭ pogorît cu hîrzobul din ceriŭ: sărutîndu-ţĭ tălpile sînt al mărieĭ tale prea plecat şi supus rob, şi primea ca răspuns un simplu al d-tale gata.

6. In Muntenia, în locul hatmanuluĭ era marele spatar şi în fruntea lor se adăugea, ca cel maĭ mare în rang, banul.

Pe lîngă aceste deosebirĭ care se arătaŭ în raporturile dintre rangurĭ maĭ eraŭ şi altele menite a documenta în chip absolut înălţimea acestora: aşa mărimea şlicurilor care la boeriĭ ceĭ de clasa întîiŭ atingea nişte proporţiunĭ urieşe, dreptul de a purta barbe, de a se închina întîiŭ la icoane în biserică şi a lua nafără înaintea celorlalţĭ, dreptul de a fi ras pe cap şi la ceafă de bărbier-başa, acel de a fi rîdicat de subsuorĭ cînd urcaŭ scările palatuluĭ, favoarea de a lua dulceţĭ, a bea cafea şi ciubuc la curte, în sfîrşit dreptul excluziv de a se preumbla în carete cu patru caĭ numite faletourĭ. Toate aceste prerogative ale claseĭ întîiŭ, făceaŭ să apară aceastâ treaptă de oamenĭ ca nişte semi-zeĭ care se învîrteaŭ în jurul zeuluĭ Olimpuluĭ ce stătea pe tronul romînesc. [7]

Am văzut aiurea cum boerimea romînă devenise din simpli nobilĭ care împărtăşaŭ alăturea cu domnul primejdioasa onoare a apărăriĭ ţăriĭ, tot maĭ mult o clasă de dregătorĭ şi cum maĭ ales istovirea moşiilor domneştĭ din care se răsplătea în vremile vechĭ vitejia pe cîmpul de războiŭ, împinsese pe boerĭ tot maĭ mult către dregătoriile Statuluĭ. [8] In timpul epoceĭ fanariote se opera o nouă transformare în boerimea romînă, înainte de a fi răpită de vîrtejul civilizaţieĭ. Din dregătoriĭ ce ajunsese boeriile pînă către începutul veacululuĭ al XVIII-lea, ele deveniră in cea maĭ mare parte nişte titlurĭ, care însă nu eraŭ nişte goale distincţiunĭ ci procuraŭ celor împărtăşiţĭ cu ele foloase însemnate, întîiŭ prin scutelnicĭ, soiul de pensie ce se dădea tuturor boerilor, chiar şi acelor ce nu încăpeaŭ în vre-o dregătorie; apoĭ prin uşurarea tot maĭ rostită de impozite cu cît se apropie epoca fanariotă de sfîrşitul eĭ (care uşurare devine o scutire deplină în veacul nostru prin dispoziţiile regulamentuluĭ organic); nu maĭ puţin prin dreptul excluziv de a ocupa dregătoriĭ potrivite cu rangul boerieĭ,

---

7. Toată această schiţare a deosebirilor rangurilor este împrumutată, în parte chiar textual, din minunata întroducere la scrierile luĭ Constantin Negruzzi de *Vasile Alexandri*, tipărită la începutul volumuluĭ I al acestor scrierĭ, în ediţia d-luĭ Socec, Bucureştĭ, 1872. Deşi tabloul schiţat de Alexandri se referă la timpul de după 1821, el trebue să fie cu atîta maĭ adevărat pentru vremile anterioare.

8. Acest articol formînd un capitol din Istoria complectă a Romînilor Vol. al V-lea, conţine adese-orĭ referirĭ la cele spuse maĭ înainte.

de a nu fi pedepsiți cu pedepsele infamante ale oamenilor de rînd, pe lîngă onorurile și distincțiile alipite de obiceiurî de cinurile de boerie după înălțimea lor.

Prefacerea dregătoriilor în titlurî trebue să ne o gîndim în chipul următor: Se întîmpla adese orî, maî ales în niște schimbărî așa de repezî în domnie ca acele ce se petreceaŭ în țările romîne, ca unii boerî să fie scoșî din dregătoriile lor și să fie înlocuițî cu alțiî. Știm însă că boerul ce fusese în o dregătorie, avea dreptul să poarte pînă la moarte titlul boerieî sale; de aceia întîlnim chiar în vremurı mai vechi pe lîngă vel vornicî, vel logofețî, vel postelnicî și alțiî purtînd numele de biv-vel vornicî (adecă foștî marî vornicî) biv-vel logofețî, biv-vel postelnicî. Așa dar pentru boeriî eșițî din dregătoriî, numele păstrat al acestuia constituia pentru el un simplu titlu.

De la un timp se introduse acea înnoire de a se încuviința asemenea titlurî și la boerî ce nu fusese în dregătoriî. Bine înțeles că aceștia nu puteaŭ purta titlul de biv-vel întru cît nu fusese ceia ce însemnă titlul lor, eî purtaŭ numaî acel de vel în cazul cînd eraŭ boerî marî. Că uniî din eî purtaŭ însă numaî titlurî și nu eraŭ dregătorî se cunoaște de pe numărul lor, maî mare decît al dregătorilor cunoscuțî de acel feliŭ. Așa într-un document din 1782 de la Alexandru Mavrocordat întîlnim cincî vel vornicî, anume pe boeriî Ștefan Sturza, Lascar Ruset, Gheorghe Ghica, Atanasie Ramadan și Iancu Caragea. [9]

Un alt document din 1803 de la Alexandru Moruzi este încă și maî caracteristic; el enumeră între boeriî încredințătorî pe Constantin Balș vel vornic de țara de sus, pe Constantin Paladi iarăși vel vornic de țara de sus și pe Lupu Balș tot vel vornic de țara de sus. [10] Este invederat că nefiind decît o singură țară de sus, numaî unul din aceștî treî era într-adevăr dregător în acea însușire, iar ceilalțî eraŭ numaî niște purtătorî de titlurî.

9. Uricarul, II, p. 42. — Vezî și alt document iar cu cincî vel vornicî din 1785 (idem, p. 267). Se vede că introducerea boeriilor cu titlurî se făcu între aniî 1755—1782, de oare-ce în 1755 în un document de la Mateiŭ Ghica întîlnim numaî doî vel vornicî, unul de țara de jos și altul de țara de sus după vechiul obiceiŭ (Uricarul, V, p. 172).

10. Uricarul, III, p. 29.

Pentru logofăt la început întîlnim în ambele țări cîte un singur mare logofăt. In timpurile mai nouă găsim atît în Muntenia cît și in Moldova cîte un logofăt pentru țara de sus și altul pentru țara de jos. [11] In anul 1785 mai întîlnim în Moldova un al treilea vel logofăt fără atribuțiune specială pe lîngă cei doi logofeți de țara de sus și de țara de jos. [12]

Observăm că tocmai în acest timp cînd Bucovina fusese răpită și deci țara de sus atît de micșurată, nu nevoile administrative puteau cere sporirea dregătorilor, și deci înmulțirea atît a vornicilor cît și a logofeților era prima îndrumare a prefacerii dregătoriilor în simple titluri fără funcțiune.

Cu începutul veacului nostru vedem boeriile titulare înflorind pe deplin, și numărul titlurilor de acelaș feliu dat boerilor nu se mai poate împăca de loc cu ideia ca ei cu toții să fi fost dregători. Așa o anafora din 1802 îndreptată de boeri către Alexandru Moruzi poartă subsemnătura a 7 logofeți, 8 vornici și 4 vistiernici. [13] O altă anafora din 1802 este subsemnată de asemenea de 8 logofeți, 8 vornici și 2 vistiernici. [14] In 1805 întîlnim într-un document 4 logofeți, 3 vornici și 2 vistiernici și într-un altul 5 logofeți, 8 vornici și 3 vistiernici, iar în un al treilea 6 logofeți, 7 vornici, 2 vistiernici și 2 medelniceri. [15] In 1806 găsim iarăși 4 logofeți, 6 vornici și 3 vistiernici. [16]

Titlurile de boerie ne mai fiind acuma alipite de dregătorii, ele se puteau dobîndi cu mult mai mare ușurință, și în corupția îngrozitoare în care putrezeau țările romîne, nu putea fi lucru de mirare ca titlurile să fi fost întrebuințate de stăpînii lor ca un mijloc de specul, spre a face bani și cu acest chip. Așa ne și spune

---

11. Pentru Muntenia vezi *Fotino,* II, p. 275. In Moldova, un document din 1781 (Uricarul II, p. 267. Comp. alte două documente din 1804, I, 169 și 207).
12. Uricariul, II, p. 50: „Dimitrie Sturza vel logofăt de țara de jos, Neculai Rosset vel logofăt de țara de sus, Iordachi Canta vel logofăt."
13. Uricariul, I, p. 4.
14. Idem, I, p. 24.
15. Idem, IV, p. 194; II, p. 139, 144. Numărul boerilor subsemnați corespundea cele mai adese-ori cu însemnătatea actului.
16. Idem, IV. p. 109.

cronica patriotă a luĭ Zilot Romînul la domnia luĭ Alexandru Vodă Suţul că nu era maĭ ciudat să vezĭ că făcea şi boerĭ cu un noŭ obiceiŭ adecă cu pitace date celor ce se boereaŭ, cuprinzătoare că cutare după slujbele sale saŭ după altă mijlocire se suia la treapta cutare, care pitace ajunsese maĭ la urmă de vindea şi pe banĭ şi era destulă ocară, căcĭ le lua mişeiĭ şi oameniĭ netrebnicĭ. [17]

Potrivit cu acest noŭ obiceiŭ întrodus în ţările romîne şi găsim în documentele moldovene din 1814 de pe timpul luĭ Scarlat Calimah 3 logofeţĭ şi 11 vornicĭ. [18] In 1815 găsim din întîmplare într-o carte de judecată şi boeriĭ micĭ în număr înmulţit şi anume 2 spatarĭ şi 3 medelnicerĭ. [19] In 1817 în vestita anafora pentru feliul proprietăţiĭ la care luară parte numaĭ boeriĭ ceĭ maĭ învăţaţĭ din divanul luĭ Calimah găsim cu toate acestea 4 logofeţĭ şi 5 vornicĭ [20], iar în 1827 puţin după surparea domnilor fanarioţĭ, cînd boeriĭ vin de cer de la Sandu Sturza întărirea privilegiilor lor şi maĭ cu osebire scutirea de dărĭ, se văd subsemnaţĭ în anaforaua făcută de eĭ 6 logofeţĭ, 6 vistiernicĭ, 7 postelnicĭ, 8 spatarĭ, 8 hatmanĭ, 10 agĭ şi 20 de vornicĭ, şi aceiaşĭ bogăţie de titlurĭ o poartă şi anaforaua boerilor către Mihail Sturza, cînd îĭ cer voia a înălţa un monument în grădina Copouluĭ pentru a însemna ziua în care „pronia cerească ne-a dăruit pe Inalţimea voastră de Domnitor.“ Se află înşiraţĭ aicĭ 6 logofeţĭ, 12 vornicĭ, 10 agĭ, 11 spatarĭ, 7 hatmanĭ, 7 bani, 2 postelnicĭ, 2 vistiernicĭ, 1 caminar, 1 paharnic şi 1 *cavaler*. [21] Potrivit cu aceste arătărĭ ale documentelor spune şi Raicevicĭ că este de necrezut cît de mare e numărul titraţilor, din pricină că principiĭ, saŭ prin favoare saŭ pentru banĭ, conferă pe fie-ce zi titlurĭ de nobleţă persoanelor care le cer. Omul cel maĭ de rînd poate fi nobilizat, dacă dă numaĭ banĭ, şi adese-orĭ hamalĭ saŭ geambaşĭ de caĭ prefăcuţĭ în nobilĭ se trătează uniĭ pe alţiĭ cu epitetul de „cinstiţĭ boerĭ.“ [22]

---

17. *Zilot Romînul*, Ed. Hasdeŭ, Bucureştĭ 1888.
18. Uricariul, I, p. 42.
19. Idem, II, p. 8.
20. Idem, II, p. 207.
21. Idem, I, p. 227.
22. *Raicevicĭ*, p. 163.

Paralel cu această nouă prefacere a boerimiĭ din o clasă de dregătorĭ în una purtătoare de titlurĭ, coborîtorii acelor boerĭ care nu maĭ apucase a întra în dregătorii, adecă a boerilor mazilĭ, maĭ fac încă un pas în căderea lor din treapta boerimiĭ către aceea ţărănească.

In epocele anterioare am văzut că se vorbea în totdeauna de *boeriĭ* mazilĭ, caracterizînd-se pe aceştia prin împrejurarea că „ar plăti dăjdiile către vistierie,“ [23] adecă darea directă a biruluĭ, deosebindu-se de ţăranĭ numaĭ prin faptul că nu răspundeaŭ asemenea dare după sistemul cisleĭ. Cu timpul însă, şi cu deosebire în decursul epoceı fanariote, legătura dintre boerĭ şi mazilĭ se rupse cu totul, şi aceştĭ din urmă nu maĭ eraŭ privițĭ ca nişte membri aĭ claseĭ boereştĭ. Intr-adevăr am văzut că pentru a fi boer trebuia să porţĭ un titlu de dregătorie. Nobleţa nu maĭ există prin ia însăşĭ, ci numaĭ în legătură cu titlurile de boerie, adecă de dregătorie. Maziliĭ cărora tocmaĭ asemenea titlurĭ le lipseaŭ, trebuiaŭ numaĭ decît saŭ să caute a le dobîndi, spre a se urca iarăşĭ în scara boerimiĭ, saŭ ne maĭ putîndu-le ajunge, rămîneaŭ în aşa numita clasă a mazililor, care în curînd nu se maĭ deosebi decît prin nume de clasa ţăranilor cu care dînsa iar se confundase.

Astfeliŭ aşezămîntul pentru birul ţăriĭ Moldoveĭ din 1802 deosebeşte „starea boerească, neguţătorească, bisericească şi mazilească.“ [24] Maziliĭ cad nu numaĭ în condiţia moşnenilor saŭ răzăşilor, dar chiar maĭ jos, acolo unde căzuse şi mulţĭ răzăşĭ, adecă în aceea a clăcaşilor, impunîndu-li-se cisluirea dăriĭ ca şi birnicilor de rînd. Maziliĭ reclamînd contra unuĭ asemenea abuz, Alexandru Moruz, prin un hrisov al săŭ din 1803 dispune ca „cisla între mazilĭ pentru baniĭ dăjdiilor niciĭ odineoară să nu fie, după cum nici pînă acuma n-aŭ avut obiceiŭ a se cislui, ci fieşte-care mazil după cum va fi aşezat în tabla vistierieĭ aşa să-şĭ plătească baniĭ dăjdiilor: iar care din mazilĭ nu se vor mulţămi a-şĭ plăti baniĭ dăjdiilor cum vor fi aşezaţĭ şi vor cere să se cisluească cu ceilalţĭ mazilĭ, poruncim domnia mea d-sale vel vistiernicului, pe uniĭ ca aceia ce vor cere cisla îndată să se scoată din tabla mazililor

23. Uricariul, I, p. 47.
24. Idem, I, p. 7.

și să se dee la bir cu țara, ca să se cisluiască, și niciodată să nu mai fie puși în orînduiala mazililor.“ [25] Care era condiția socială a mazililor la începutul veacului nostru, se poate vedea de pe aceia că erau însărcinați cu paza cirezilor de vite ale negutătorilor de peste vară, și în toamnă le duc la salhanale, unde șed pînă le isprăvesc de tăiat, precum și la alte slujbe de rînd. [26]

Iată deci ce transformări suferise boerimea romînă în decursul veacurilor. La origine clasă de nobilĭ, îndatorițĭ la prestarea slujbeĭ militare, mulțămițĭ numaĭ cu titlul lor de nobilĭ și nerîvnind îmbrăcarea dregătoriilor publice, dobîndind ca mulțămită a vitejieĭ lor războinice întinse moșiĭ din pămînturile domneștĭ. Era epoca noblețeĭ fără slujbe și fără titlurĭ.

Maĭ tîrziŭ, cu peirea puteriĭ militare a țărilor romîne, cu care merge paralel îngustarea tot maĭ mare și la sfîrșit stîngerea pămînturilor domneștĭ, nobiliĭ se aruncă tot maĭ mult pe dregătoriĭ și se deosebesc în două clase de boerĭ cu boeriĭ și de boerĭ mazilĭ.

Către sfîrșitul epoceĭ fanariote o altă transformare se opera in tagma boerească. Domniĭ grecĭ văzînd că sprijinul lor cel maĭ puternic îl pot avea numaĭ în clasa boerească, înmulțesc rîndurile acesteia, dar ne maĭ găsînd locurĭ unde să-ĭ așeze, le împărțesc numaĭ titlurĭ în loc de dregătoriĭ, care titlurĭ însă eraŭ și cele îmbinate cu o mulțime de foloase. Clasa boerilor mazilĭ întră în această perioadă iarășĭ în rîndul țăranilor, din care eșise la urma urmelor întreaga boerime. Acuma coborîtoriĭ marilor familiĭ romîne purtaŭ sumanul și opinca în picioare, iar în locul lor se înălțaŭ familiĭ străine, venite să se desfăteze în averile adese-orĭ răpite de la eĭ, în țara care, dacă maĭ exista, datorea aceasta numaĭ sîngeluĭ vărsat de străbuniĭ lor. Dar cine poate căuta dreptatea în istorie!

Cum trăia partea oare-cum maĭ cultă a poporuluĭ romîn, clasele luĭ boereștĭ? Fie-care din boerĭ vroind să facă pe marele, și anume aceĭ deopotrivă să se întunece uniĭ pe alțiĭ, iar aceĭ maĭ

---

25. Idem, IV, p. 81.
26. Idem, IV, p. 86. Comp. p. 80: „Ispravnicii ținuturilor să nu fie volnicĭ de sine a rîndui pe mazilĭ nicĭ la o *slujbă maĭ mică.*“

micĭ să ajungă pe cît se poate pe aceĭ maĭ marĭ, apoĭ lupta pe acest tărîm în o societate înapoiată în cultură neputîndu-se îndeplini decît în sfera materială, înţelegem cum întrecerea mutuală a boerilor trebuia să se facă numai pe calea desfăşurăriĭ exterioare a avuţiilor, adecă pe acea a pompeĭ, a fastuluĭ şi a luxuluĭ.

De aceia şi toţĭ observatoriĭ străinĭ aĭ moravurilor noastre din epoca fanariotă notează năzuinţa după lux ca trasătura de căpetenie din viaţa boerimiĭ romîne. Strălucirea se răsfăţa, nu atît în exteriorul saŭ interiorul locuinţelor, cît maĭ ales în hainele cele peste măsură de bogate, în giuvaerurile cele rare şi scumpe, în trăsurile cele elegante aduse din Viena, în caiĭ ceĭ frumoşĭ, îmbrăcămintea vezeteilor, numărul enorm al servitorilor, care, deşi fiind robĭ ţiganĭ nu eraŭ plătiţĭ cu leafă, dar nu maĭ puţin costaŭ prin întreţinerea lor. Raicevicĭ ne spune că cheltuiala cea maĭ mare se făcea pentru postavurĭ fine, stofe străine şi maĭ ales blănurĭ. [27] El maĭ adauge că fie-care familie se crede obligată a-şĭ reînoi îmbrăcămintea la Paştĭ, la Crăciun şi la Inălţare, din care pricină mulţĭ din ceĭ maĭ puţin închipuiţĭ se ruinează. [28] Nu trebue decĭ să ne mirăm de cele ce arată Zallony, că uniĭ boerĭ ar avea închise în haine, valorĭ pînă la 150,000 de francĭ. [29] Bine înţeles că dacă bărbaţiĭ eĭ înşişĭ puteaŭ, după sistemul îmbrăcămintei de atuncĭ, să fie luxoşĭ în haine, cu cît maĭ mult trebuia să-ĭ întreacă femeile. Principele de Ligne, care fusese trimis de Impăratul Iosif al II-lea al Austrieĭ în Moldova cu un corp de armată, în timpul războiuluĭ din 1788—1792, descrie astfeliŭ îmbrăcămintea boeroaicelor moldovene şi anume nu costumurile lor de paradă, ci aşa cum eraŭ în casă la ele: „Femeĭ pline de graţiĭ maĭ toate din Constantinopole şi de familiĭ vechĭ greceştĭ, [30] şed în nepăsare pe divanurĭ cu capul aruncat de tot înapoĭ saŭ răzimat pe un braţ de alabastru. Bărbaţiĭ care le fac vizite staŭ maĭ de tot culcaţĭ pe lîngă ele. O fustă foarte uşoară, scurtă şi strîmtă abia le acopere

---

27. *Raicevich*, p. 122.

28. *Raicevich*, p. 258. Tot aicĭ spune el despre introducerea modeĭ trăsurilor de Viena, cu toţiĭ întrecîndu-se care va avea pe cele maĭ frumoase.

29. *Zallony*, p. 50.

30. Femeile romîne avînd toate deprinderea de a vorbi greceşte, principele de Ligne luase drept Grecce boeroaicele romîne.

grațioasele forme și o țesătură de gaz desemnează de minune frumoasele rotunzimĭ ale sînurilor. Ele poartă pe cap o stofă neagră saŭ roșie ca focul, strălucitoare de diamanturĭ, cu care este împodobit feliul acesta de turban saŭ de bonetă. Mărgăritare de cea maĭ frumoasă albeață împodobesc gîtul și brațele lor; cîte-odată acestea sînt acoperite cu rețele de gaz garnite cu sechinĭ saŭ jumătățĭ de galbenĭ ; am văzut une-orĭ și pînă la 3000 de aceștia pe același veșmînt. Celelalte haine ale lor sînt făcute din stofe cusute cu aur și cu argint, cu marginĭ de blănurĭ prețioase, precum și veșmîntul boerilor care nu se deosebește de acel al Turcilor decît prin căciula pe care o pun deasupra uneĭ chitiĭ roșiĭ și care seamănă cu turbanul. Femeile boerilor țin în totdeauna în mînĭ ca și sultanele un feliŭ de metaniĭ de diamanturĭ, de mărgăritare, de mărgean, de lapis-lazuli, de agat saŭ de lemn rar, care le slujesc spre a-șĭ ținea cumpătul și le păstrează agerimea degetelor ale cărora unghiĭ sînt colorate cu carmin, maĭ făcîndu-șĭ cum se spune din numărarea boabelor și un feliŭ de graiŭ tainic pentru iubirile lor." [31]

Une-orĭ dorința de a întuneca pe celelalte mergea atît de departe, încît unele boerese nu se sfiaŭ a pune în umbră prin bogăția giuvaerurilor lor chiar pe doamna principeluĭ. Atuncĭ însă îndată le venea pedeapsa. Ele eraŭ depărtate de curte, pînă cînd doamna îșĭ comanda la Viena saŭ la Pariz alte giuvaerurĭ și maĭ de preț. Iubirea luxuluĭ cuprinsese ca o adevărată epidemie pe oameniĭ bogațĭ din țările romîne, și deveni una din pricinile de căpetenie de stoarcere și jefuire a poporuluĭ. [32] Importul mărfurilor streine sporind prin adăugirea luxuluĭ, eșirea banilor din țările romîne apucă acuma această nouă cale, tocmaĭ în ajunul momentuluĭ cînd trebuia să înceteze răvărsarea lor în pungile turceștĭ. Desfășurarea luxuluĭ în țările romîne întreținu deci acea scurgere a avuțiilor cătră părțile străine, care împiedecă și de atuncĭ înainte formarea de economiĭ; ba dinpotrivă întroduse ruina în gospodăriĭ. Raicevicĭ ne spune că luxul activă mult importul în Muntenia și

31. Scrisoarea principeluĭ *de Ligne* cătră marchiza de *Coigny* din 1 Oct. 1788 reprodusă în traducere romînă în Mag. ist. pentru Dacia, IV, p. 360.
32. *Zallony*, p. 70.

Moldova, întroducîndu-se din Rusia blănuri de jder, cacom, vulpe, samur și altele ; din Azia prin negutătorii greci stofe de mătase simple saŭ cusute cu aur și argint ; din Lipsca postavuri și catifele; ornice și giuvaeruri din Franția, Anglia și Olanda. [33] Comunicarea cu apusul, maĭ ales cu marele centru comercial al Lipscăi, făcîndu-se tot prin negutători greci, care mergeaŭ în fiecare an de-și procuraŭ mărfurile trebuitoare, acești negutători adoptară de la un timp întrebuințarea hainelor nemțești în locul acelor orientale, care pe încetul apoi își făcură drumul în clasa boerească, și dezbrăcară astfeliŭ societatea romînească de veșmîntul eĭ oriental, înainte de a-i curăți și interiorul eĭ de obiceiurile și deprinderile sale.[34]

Societatea înaltă a acestuĭ timp fiind bogată și neavînd nevoe de a munci spre a trăi, trebuia să-și caute desfătarea în jocuri și petreceri; dar ce sărace eraŭ acestea, și cît de mult trebuia să apese urîtul asupra oamenilor aceluĭ timp!

Una din petrecerile cele maĭ obicinuite era preumblarea în trăsuri, la deal și la vale, pe stradele orașelor și maĭ ales ale capitalelor. Un călător Kosmali, care a trecut prin Iași în 1822, ne spune că „în timp de uscăciune noroiul se preface în praf, care stîrnit de vînt saŭ de copitele cailor se rîdică în norĭ nestrăbătuți. Ar crede cineva că el ar trebui să împiedece pe damede a eși din casă. Nu este însă astfeliŭ. La zile de sărbătoare și Duminicile ele se preumblă oare întregĭ în trăsurile lor deschise, pînă ce praful acopere atît sulimanul celor date pe obraz, cît și pe acele ce din întîmplare maĭ păstrează fața lor firească, cu un colorit nu prea ademenitor. Cu toate acestea este plăcut de privit la lungul șir de trăsurĭ înhămate cu caĭ frumoșĭ, trecînd în pas una după alta. Cînd era noroiŭ, boeriĭ aveaŭ altă petrecere: puneaŭ pe țiganiĭ lor de pe capră să dea biciŭ cailor, spre a-ĭ face să sară, și să stropească din cap pînă în picioare pe nenorociții trecătorĭ, care înotaŭ pînă în genunchĭ în noroiŭ, și care adese-orĭ se simțeaŭ ono-

---

33. *Raicevich*, p. 133.

34. Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze über die Bukowina durch Ost-und West Galizien, Schlesien und Mähren nach Wien, von *Joseph Rohrer*, Wien 1804, p. 17. (Bibl. Academieĭ, colecția Sturza, No. 4118.)

rați de această bătae de joc, și salutaŭ cu un „sărut mînile“ pe aceĭ ce-ĭ umpleaŭ de tină. [35]

In afară de preumblărĭ maĭ treceaŭ boeriĭ vremea și cu vizitele, în care cucoanele primeaŭ musafiriĭ întinse pe divanurĭ, iar boeriĭ stînd turcește cu picioarele îndoite sub eĭ, [36] și apoĭ cu balurile care luase un mare avînt maĭ ales de la întrarea Rușilor în țările romîne, în timpul războiuluĭ din 1769—74. In aceste balurĭ date de generaliĭ rușĭ și înapoiate de boeriĭ romînĭ, se întroduseră din ce în ce maĭ mult modele și obiceiurile nouă, care pe încetul schimbară cu totul feliul vechilor desfătărĭ. Unde se maĭ auzea acuma de acele hore saŭ de brîurĭ urieșe, conduse de cîte un vornic saŭ postelnic, în care boerĭ și jupînese se prindeaŭ în danț afară prin ograda curțiĭ domneștĭ, eșind chiar pe stradele învecinate? Dacă se maĭ jucaŭ danțurile naționale, se făcea maĭ mult spre a mulțămi curiozitatea ofițerilor rușĭ, care la rîndul lor învățaŭ pe Romînĭ poloneze, cadrilurĭ și alte danțurĭ europeene. [37] Miloradovicĭ, unul din comandanțiĭ rușĭ din timpul războiuluĭ dintre 1806—1812, atîta se dăduse în petrecerĭ încît neîngrija cu totul de trebile războiuluĭ și cerea de la Peterzburg să i-se trimită maistri de danț, care să învețe pasurile pe boeroaicele muntene, în loc de arme cu care să răpună pe Turcĭ. [38]

La mesele ce să dădeaŭ adese-orĭ prin casele marilor boerĭ se părăsise de asemene vechiul obiceiŭ ca femeile se mănînce a

35. Harmlose Bemerkungen auf einer Reise über Petersburg, Moskau, Kiew nach Jassy, von *Kosmali*, Berlin 1822 (Bibl. Acad. col. Sturza No. 4144), p. 231.

36. *Adam Reale*, Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie, traduit de l'Anglais par M. Aug, Paris 1818, p. 18. — Reise eines jungen Russen, p. 4. — Comp. scrisoarea principeluĭ de Ligne.

37. Reise eines jungen Russen von Wien über Jassy in die Crim und ein ausführliches Tagebuch der im Jahre 1793 von St. Petersburg nach Constantinopol geschickten Russisch-Kaiserlichen Gesandschaft, Gotha 1801 (Bibl. Acad. col. Sturza No. 2026), p. 91. — Reise der russisch. ausserordentlichen Gesandschaft an die ottomanische Pforte im Jahre 1793, St. Petersburg 1803 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 4509), p. 94 și 127, unde spune că un boer ținea o bancă de cărțĭ.

38. *Adam Reale*, Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie, traduit de l'anglais par M. Aug, Paris 1818, p. 23.

parte, ci îmbele sexe benchetuiaŭ împreună. O mulţime de slugĭ apăraŭ pe musafirĭ de supărătoarele muştĭ ; după fiecare feliŭ de bucate se vărsa apă de trandafirĭ pe mînile musafirilor de cătră tinerile roabe, iar altele îngrijaŭ necontenit să ardă în colţurile saleĭ de mîncare feliurite mirodeniĭ. [39]

O viaţă atît de lipsită de orĭ-ce lucrare şi plină de atîta trîndăvie trebuia să desfacă viaţa de familie şi să favorizeze mult moravurile uşoare, maĭ ales sub grozava sete de banĭ, care muncea toate clasele societăţiĭ. Raicevicĭ ne spune că galanteria domneşte între femeĭ care iubesc viaţa nelucrătoare şi de a fi toată ziua numaĭ în vizite. Principele de Ligne se mira cu toate acestea cum se puteaŭ deda femeile la asemenea abaterĭ, cînd eraŭ încunjurate de atîţia servitorĭ, care nu le lasă singure nicĭ un moment, piedecă însă prea uşor de înlăturat prin banĭ saŭ poruncă. Moravurile fiind aşa de destrăbălate, înţelegem cum de nu se maĭ clevetea nimenea unul pe altul, şi că fapta trebuia să fie foarte scandaloasă spre a da loc la vorbe asupra eĭ. [40] Cu deosebire în timpul veniriĭ Ruşilor, moravurile boeroaicelor romîne ajunsese o adevărată ruşine.

Se înţelege că în o asemenea stare a societăţiĭ superioare, cea de jos nu putea să fie altfeliŭ. Aşa ne spun călătoriĭ ce aŭ trecut prin ţările romîne, că în crîşme se obicinuia a să ţinea fete tinere, care servind să şi ademenească pe muşteriĭ. Raicevicĭ spune în chip sentenţios că maĭ toată crîşma e un lupanar. [41] Această corumpere a moravurilor de familie nu era însă decît una din verigile întinseĭ corupţiunĭ ce cuprindea ca un lanţ nedescurcat întreaga societate romînească, cu atît maĭ mult cu cît se înălţa de la baza piramideĭ cătra creştetul eĭ.

Pînă la ce grad de pierdere a vredniciei ajunsese clasa boerilor romînĭ ne poate arăta întîiŭ împrejurarea raportată la domnia luĭ Neculaĭ Mavrocordat, cînd boeriĭ divanuluĭ cu mitropolitul în frunte tac de frica domnuluĭ ştiinţele lor în procesul egumenuluĭ de Hangu cu visterniceasa Maria Cantacuzin, dînd dreptatea fără ca să o aibă reprezentantuluĭ patriarhuluĭ de Alexandria ; apoĭ în-

---

39. Idem.
40. *Raicevich*, p. 257. — Scrisoarea principeluĭ de Ligne, în Mag. ist., V, p. 365.
41. *Raicevich*, ibid. — Cf. *Del Chiaro* p. 26.

că și maĭ mult în tăgada făcută de mitropoliți și episcopĭ înaintea luĭ Racoviță, despre mărturisirile făcute înaintea luĭ Mavrocordat, rămînînd maĭ mult ca niște copiĭ prinșĭ cu minciunĭ decît ca niște oamenĭ copțĭ și conducătorĭ de popoare. Nu maĭ puțin caractoristic este și celalalt fapt petrecut sub Grigorie Ghica, cînd fu strămutat în Moldova din Muntenia, și care, furios pe rivalul său Constantin Mavrocordat pentru săparea și trîntirea luĭ din tronul Munteniei în acel al Moldoveĭ, ordonă boerilor moldovenĭ care tocmaĭ subsemnase o mărturie pentru Constantin Mavrocordat că fusese domn bun și nu luase nimic din țară peste obiceiŭ, să dea de îndată sub amenințarea capuluĭ alte mărturiĭ în care să-l arăte pe Mavrocordat ca pe un domn spărgător de țară. Biețiĭ boerĭ simțeaŭ adînc rușinea uneĭ asemenea dezzicerĭ, și se miraŭ cu ce obraz vor tăgădui astăzĭ cea ce afirmase erĭ. Sub amenințarea pierderiĭ vieţiĭ însă, obrazul lor trebui să roșască și eraŭ nevoițĭ să subsemneze o a doua mărturie direct protivnică celeĭ întîiŭ.

Dacă însă aice putem scuza pînă la un punct pe boerĭ și arunca vina nemoralitățiĭ comise pe absolutizmul domnilor, cum vom putea oare privi aceastălaltă faptă, din cele maĭ infame pe care poate să le comită un om și un tată, făcută de boerul muntean Constantin Filipescu! Pe timpul ocupațieĭ rusеștĭ din 1806—1812 venind în Bucureștĭ generalul rus Miloradovicĭ, Filipescu îĭ vinde pe propria luĭ copilă, spre a dobîndi postul de președinte al divanuluĭ și a putea apoĭ despoia țara pe întrecutele. Isprăvile Filipesculuĭ devin atît de vădite încît maĭ mulțĭ boerĭ se jeluesc împăratuluĭ rusesc, care, după o cercetare făcută, ordonă surgunirea luĭ Filipescu la Ecaterinoslav, cu toate că el se oferise a despăgubi țara cu 120,000 și apoĭ chiar cu 150,000 de leĭ. [43]

---

42. Vezĭ Memoriile luĭ Langeron în Documente privitoare la Istoria Romînilor, Suplementul I, vol. III. fasc. I, p. 134. „Constantin Philippesco profita de cette impardonnable faiblesse de Miloradovitsch, lui prostitua sa fille, s'empara de sa confiance, surprit par lui celle de Michelson, réussit à rendre Ipsilante suspecte, et enfin à l'éloigner, brouilla Michelson avec lui et fit déposer et persécuter Varlamme.“ Adauge Langeron într-o notă: „Cette jeune personne, par ses qualités aimables, ne méritait pas alors d'être victime de cet infame calcul de son père; mais jeune et sans

Maĭ găsim atuncĭ şi un alt tovarăş vrednic al Filipescului, bărbatul uneĭ nepoate a luĭ Varlam vice-prezidentul divanuluĭ şi vistiernic. Anume venind în locul luĭ Miloradovicĭ generalul Cutuzoff, un bătrîn de vre-o 70 de anĭ, acesta vede în un bal dat în onoarea sa pe nepoata luĭ Varlam, soţia unuia Guliano, şi cere de la Varlam să i-o prezente. A doua zi Guliano duse el însuşĭ pe femeia luĭ şi o lăsă în etacul luĭ Cutuzoff. [43] Varlam era mare vistier şi postul săŭ putea fi pierdut!

Ne amintim de scena cumplită în fond, deşi hazlie în formă de pe timpul luĭ Mavrogheni în care boeriĭ invitaţi de capitan-paşa ce era în Bucureştĭ să vină la bal cu soţiile lor, presupunînd scopurile infame ale Turcilor, aduc în locul acestora femeĭ de strînsură din Bucureştĭ, îmbrăcate şi recomandate de boeroaice muntene.

Dacă nu ne înşelăm, căderea morală făcuse un mare pas de la domnia luĭ Mavrogheni pînă la ocupaţia rusească din 1806. Pe atuncĭ cel puţin boeriĭ căutaŭ să apere onoarea soţiilor şi a fetelor lor în contra silnicieĭ şi a brutalităţiĭ turceştĭ; acuma le vindeaŭ eĭ singurĭ pe întrecutele noilor stăpînĭ aĭ ţărilor romîne.

Pînă la aşa grad ajunsese întunecarea simţuluĭ moral în oamenii aceluĭ timp, încît eĭ nu se maĭ sfiaŭ a mărturisi pe faţă jafurile lor, socotindu-le ca ceva firesc şi nu ca o faptă nelegiuită ce ar trebui ascunsă. Boscovicĭ ne spune despre comisarul dat spre a-l întovărăşi în călătoria luĭ prin Muntenia şi care era un tînăr grec iubitor de vorbă, că îĭ mărturisi cu o mare franchetă că principele ne stînd în scaun decît prea puţin timp şi dînd atîta de mult spre a-l dobîndi, el maĭ întîiŭ şi apoĭ Greciĭ ce-l înţovărăşesc trebuiaŭ să caute apoĭ banĭ prin toate mijloacele, jefuind şi despoind pe cariĭ le cad în mînĭ. [44]

De aceia, faţă cu o asemenea stare a societăţiĭ ce reese din toate părţile, nu credem ca să fie exagerat înspăimîntătorul tabloŭ ce-l aruncă despre Muntenia generalul comite de Langeron, ofiţer

---

expérience, elle ajouta foi trop légèrement à la promesse que lui donna solenellement Miloradovitsch de l'épouser, promesse qu'il oublia en quittant Bucarest."

43. Memoriile luĭ Langeron, p. 329.

44. *Boscovich*, p. 109.

francez în serviciul rusesc, și care tabloŭ trebue să se potrivească din cuvînt în cuvînt și asupra Moldoveĭ: „Nicĭ o descriere nu poate să se apropie de adevăr, cînd cauțĭ să arățĭ cine eraŭ dregătoriĭ Munteniei. Peste-măsura nemoralitățiĭ ba chiar a fărădelegilor lor este tot atît de întristătoare pe cît și de respingătoare pentru omenire. Maĭ înrîurițĭ de Greciĭ Fanaruluĭ, din care chiar un mare număr s-a așezat în Bucureștĭ, mulțĭ boerĭ muntenĭ aŭ deprins înjosirea, lăcomia, cruzimea și devotamentul lor pentru Turcĭ. Cuvintele de ordine, dreptate, cinste, curățenie sînt adese-orĭ uitate în Muntenia. Toate dregătoriile se cumpără, adecă se plătește dreptul de a comite în ele toate crimele fără pedeapsă. Fiecare loc îmbogățește în puțin timp pe acela ce-l obține, și la sfîrșitul unuĭ an trebue sa-l părăsească și să-l treacă unuĭ altuia. Și acesta este încă unul din abuzurile acesteĭ ocîrmuirĭ monstrucase că un individ nu rămîne niciodată maĭ mult de un an în o dregătorie oare-care; atuncĭ vine la Bucureștĭ să se dedea la un lux tot atît de fără frîŭ pe cît și de răŭ gust, rîsipește în curînd roadele prădăciunilor sale și, după doĭ anĭ de nelucrare, cumpără din noŭ un loc, se îmbogățește iarășĭ, pentru a reîncepe din noŭ aceiașĭ viață. Iată cercul vițios al viețiĭ boerilor din Muntenia. Prădăciunile, furturile, cruzimile dregătorilor muntenĭ nu sînt nicĭ secrete nicĭ măcar colorate prin un pretext oare-care. [45]

Țara este împărțită în ținuturĭ, și fiecare ținut este ocîrmuit de un dregător numit ca în Rusia ispravnic. Aceste locurĭ aŭ o taxă maĭ mare saŭ maĭ mică, după ceia ce ele pot aduce boerilor, care le plătesc membrilor divanuluĭ. Aceștĭ ispravnicĭ sînt despoțĭ în jurisdicția lor, și nu se tem niciodată de vre-o anchetă, pe care știŭ totdeauna să o înlăture, nicĭ de vre-o pedeapsă, totdeauna încunjurată prin venalitatea superiorilor lor. Eĭ iaŭ, fără rușine și chiar fără taină, de la fiecare țăran scule, vite, banĭ. Fiecare familie trebue să plătească divanuluĭ o capitație oare-care. Ispravnicul o îndoește, împărțește, înzecește fără a fi îndreptățit la aceasta prin nicĭ o lege, prin nicĭ o poruncă, și împarte suma răpită cu membriĭ divanuluĭ. Dacă țăranul îndrăznește să se opună aces-

---

45. Acest punct este confirmat prin spusele luĭ *Boscovicĭ* despre arătările tînăruluĭ comisar. Nota precedentă.

tor stoarceri neomenoase saŭ a se plînge împrotiva lor, el este închis, bătut şi chinuit cu nişte cazne îngrozitoare, în care adese-orĭ îşĭ dă sufletul, saŭ, prin o rafinare de cruzime a calăilor săĭ, el vede torturînd înaintea luĭ pe femeia şi copiiĭ săĭ. Cea maĭ mică dregătorie de ispravnic aduce dela 7—8000 de galbenĭ pe an. Capul poliţieĭ Bucureştilor se numeşte Agă. Adese-orĭ el este proteguitorul tîlharilor, tăinuitorul furturilor, şi această cinstită slujbă îĭ aduce pe an venitul de la 15—20,000 de galbenĭ. [46] Spătarul întreţine o miliţie de Arnăuţĭ pentru a urmări şi prinde pe hoţiĭ de drumurĭ marĭ şi pădurĭ; aceştĭ Arnăuţĭ fac însă eĭ înşişĭ meşteşugul tîlhărieĭ, împărţind cîştigul lor cu spătarul, care adună astfeliŭ pe an pînă la 15,000 de galbenĭ. In sfîrşit divanul, compus din un vistiernic, care este cel maĭ întîiŭ membru al luĭ, şi de treĭ saŭ patru sfetnicĭ, primeşte pe faţă o plată de la fiecare dregător, şi astfeliŭ vistiernicul îşĭ face un venit de 30—40,000 de galbenĭ pe an. De aice provine căutarea deosebită a acestuĭ loc. [47]

In toată societatea ţărilor romîne, şi maĭ ales în straturile eĭ superioare, o corupţie înspăimîntătoare, care măcina ca şi cariĭ măduva morală a întreguluĭ corp, iată tabloul ce ni-l înfăţişază şi din acest punct de vedere epoca fanariotă.

---

46. Amintim şi cele spuse de *Zallony*, p. 84 că principele însuşĭ nu împiedeca pe ţăranĭ de a prăda pe boerĭ pînă ce presupune că aŭ adunat avuţiĭ însemnate. Atuncĭ trimite potera de-ĭ prinde spre a lua în folosul săŭ cele ce găseşte la eĭ.

47. Memoriile generaluluĭ comite de *Langeron* în Documentele privitoare la istoria Romînilor, Suplementul I, vol. III. fasc. *1*, p. 182.

UN ZAPIS CURIOS

Tipurĭ şi obiceiurĭ din secolul trecut

de

I. TANOVICEANU.

Unul din ceĭ maĭ profunzĭ cunoscătorĭ aĭ limbiĭ şi literaturiĭ romîneştĭ din timpurile trecute zicea că limba originală saŭ vorbită are o importanţă filologică întreită, pe care nu o aŭ traducerile : importanţa dialectologică, fonetică şi sintactică. [1]

Această observaţiune este întemeiată, însă numaĭ în parte. Fără îndoială că în o traducere, chiar cea maĭ bună, se resimte influenţa limbiĭ din care se traduce în privinţa sintaxeĭ. Nu e greŭ, în general, a evita cuvintele streine, însă e aproape imposibil ca construcţiunea limbiĭ din care se traduce să nu aibă nicĭ cea maĭ mică influenţă asupra traduceriĭ. In această privinţă observaţiunea este exactă.

Insă nu pot să admit că o traducere ar prezenta maĭ puţin interes dialectologic saŭ fonetic decît limba originală saŭ vorbită. Un traducător din secolele trecute traducea totdeauna în dialectul săŭ, în limba pe care o vorbea el, iar nu într-o limbă literară a ţăriĭ, căcĭ pe acele timpurĭ nu exista o astfel de limbă. Incît despre fonetizm, el depindea de cultura individuluĭ, iar nu de faptul că se scria limbă originală saŭ se făcea o traducere. De sigur că aceiaşĭ persoană nu scria într-un fel cînd îşĭ expunea propriile sale ideĭ şi într-alt fel cînd făcea o traducere.

Importanţa însă a documentelor originale de limbă este,

---

1. Hasdeu, *Cuvente den Bătrănĭ*. Bucureşti 1878. T. I. p. 1 şi 2.

după mine, pe lîngă cea sintactică, alta maĭ mare, că ne arată obiceiurile țăriĭ noastre și forța conceptivă a autorilor lor. O traducere nu este maĭ totdeauna decît un monument de limbă, pe cînd o scriere originală, fie ia chiar o simplă scrisoare saŭ un simplu act, este un monument literar de o importanță maĭ mare saŭ maĭ mică. Traducerile nu ne arată decît *un* lucru din trecut: *limba*, și aceia maĭ mult saŭ maĭ puțin estropiată, pe cînd scrierile originale ne arată limba, ideile, cultura, obiceiurile și forța conceptivă a timpuluĭ. Prin urmare traducerile prezentă un interes istoric secundar, fiindcă limba, deși este una din manifestațiunile unuĭ popor, însă ia nu este unica.

De aceia, orĭ-cît de mult țin la monumentele de limbă ale secolelor trecute, declar că n-aș da opera principeluĭ Dim. Cantemir *Descriptio Moldaviae*, cu toate că nu o avem scrisă în limba romînă a timpuluĭ, pe toate traducerile secoluluĭ trecut și chiar ale secoluluĭ al XVII-lea.

Și de asemenea nu aș da cronicele luĭ Ureche, Miron Costin și ale patriotuluĭ Neculce pentru toate traducerile secoluluĭ XVI, deși aceste traducerĭ sînt cu mult maĭ vechĭ decît cronicele și deși nu posedăm originalele cronicelor luĭ Ureche și Miron Costin ci numaĭ niște copiĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin modernizate.

Dar chiar între scrierile originale trebue să distingem. Acele numite hrisoave și orĭ-ce act emanat de la autoritățĭ prezentă, *în general*, o importanță maĭ mică decît actele private, și actele private maĭ puțină importanță decît scrisorile și alte scrierĭ originale. Orĭ-cine s-a ocupat cu studiul hrisoavelor știe că de la începutul secoluluĭ al XV-lea pînă la începutul secoluluĭ nostru, formularul a rămas aproape acelașĭ, deși limba s-a schimbat. In realitate, în hrisoave, piesa, dacă mi-se permite această comparațiune, e aceiașĭ, însă actoriĭ se schimbă. Cea maĭ mare parte din hrisoave, dacă se exceptă numele persoanelor, nu prezentă nicĭ un interes, nicĭ chiar al limbiĭ, fiindcă limba hrisoavelor nu este graiul timpuluĭ, ci un formular învechit. Lucrul nu este de mirat, fiindcă cancelariile sînt toate tipicare și rutinare; cine a avut ocaziunea să citească acte emanate de la autoritățile saŭ autoriĭ francejĭ, știe că în ele se găsește o limbă

franceză veche, pe care astăzĭ nu o maĭ vorbeşte şi nu o maĭ scrie nimenea.

Actele de asemenea sînt stereotipe; astăzĭ chiar se văd acte de vînzare redactate de practicanţiĭ tribunalelor, oamenĭ fără multe cunoştinţe, al căror stil şi clauze naive, dar tradiţionale, ne amintesc zapisele secoluluĭ al XVI-lea şi al XVII-lea. Actele private posedă însă această superioritate asupra hrisoavelor şi a actelor oficiale că ele fiind emanate din diferite localităţĭ şi de la persoane cu cultură diferită, prezentă maĭ multă varietate decît hrisoavele. Mi-ar fi uşor să ilustrez afirmaţiunile mele prin exemple, care poate nu ar fi lipsite de interes, cadrul însă al acestuĭ studiŭ nu-mĭ permite să insist maĭ mult asupra acestuĭ punct.

Acum, după ce am arătat importanţa actelor fără caracter oficial, şi maĭ ales a scrisorilor şi a altor scrierĭ particulare, să vin la documentele ce prezent.

Şi maĭ întîiŭ un cuvînt de provenienţa lor.

După moartea regretatuluĭ Dim. Gusti, aŭ rămas maĭ multe hîrtiĭ şi scrisorĭ din secolul trecut, care se rapoartă maĭ ales la familiile Conache, Paladi şi Costache. Cele care se refereaŭ la familia Conache am recomandat erezilor să le comunice D-luĭ Emanuel Conache Vogoride, urmaşul aceste familiĭ, cea maĭ mare parte din celelalte aŭ intrat în posesiunea mea, parte cumpărate, parte date de D-l Climescu, unul din ereziĭ defunctuluĭ Dim. Gusti.

Fără să exagerez importanţa acestor hîrtiĭ, pot afirma că multe dintr-însele prezentă o mare valoare istorică ; e destul să citez cîte-va scrisorĭ autografe din prima jumătate a secoluluĭ trecut de la persoane istorice ca Vornicul Ioan Paladi şi Vist. Toader Paladi, de la Hatmanul Cost. Costache, de la Toader şi Gavril Costache, de la Mitropolitul Veniamin Costache etc.

Deocamdată prezent un zapis şi o scrisoare.

Zapisul îmĭ trecuse de multe orĭ prin mînă, dar văzîndu-l fără dată şi fără subscriere întreagă, nu mi-am dat osteneala să-l citesc, crezîndu-l un simplu proiect. O dată însă, din întîmplare am citit cîte-va liniĭ, şi curiozitatea m-a făcut în urmă să-l citesc pînă în capăt. Iată ce cuprinde el :

„Am dat acest zapis al meŭ la mîna dm. soţuluĭ meŭ pen-

„tru un nărav ce am avut, carele m-aŭ adus la mare ocară, şi eŭ „săngură am cunoscut blăstămăţie şi vina me, şi că cu neputinţă „este soţuluĭ meŭ a suferi şi mare drept aŭ avut a mă lepăda; carə „nărav la ceĭ maĭ proştĭ este de mare ruşine şi ocară, beţie, şi la „bărbaţĭ, dar cu căt maĭ mult la femeĭ, suput care osăndă am că- „zut eŭ din nesocoteala me, şi până la atăta s-aŭ supărat soţul „meŭ de mine, căt aŭ venit lucrul să mi-să strice casa, că pănă „acum aŭ mijlocit dm. cu fel de feliurĭ de mijlocirĭ ca să mă poată „dizbăra de acel nesuferit nărav, însă cu chivernisală în taină: ca „să nu iasă la meidan. Şi păn acum neputăndu să nicĭ într-un chip „s-aŭ sunat la urechile fraţilor; hotărătu era soţul meŭ să mă le- „pede, după vina me, dar eŭ am căzut cu lacrămĭ la picioarile „fraţilor celor maĭ marĭ şi la picioarile soţuluĭ meŭ, rugăndu-mă „să-m erte greşala căt au fost pănă acum; şi dumnalor s-aŭ omi- „lit şi aŭ mijlocit cătră soţul meŭ şi m-aŭ ertat, apucăndu-mă eŭ „şi puindu-ĭ pe dumnealor chizăşĭ că de acum înainte într-acest „urăt fapt nu măĭ moĭ afla [2], şi oĭ lepăda năravul acela de la mine, „cum şi înainte luĭ Dumnezeŭ m-am apucat că vuĭ ţine după cum „arat maĭ sus în toată viiaţa me, orĭ-ce chip de băutur biţivă să „nu beŭ. Şi aşa mă rogu luĭ Dumnezeŭ să mă păzască şi să mă „ferească. Iar de m-aş osăndi a nu mă ţine şi m-aş luneca într-acel „fapt ocărăt şi urăt, să fiŭ de Dumnezeŭ blăstămată şi de soţul „meŭ lepădată şi izgonită din toate ale mele, de care mă rogu luĭ „Dumnezeŭ să mă păzască şi să mă ferească, şi pentru ca să să „crează însumĭ cu măna me am iscălitu.

Mariiă"

Cine este această Maria şi din ce timp dateaza zapisul? Răspunsul şi conjecturile ar fi fost imposibile fără scrisoarea următoare a vistieruluĭ Toader Paladi, pe care am găsit-o în acelaşĭ timp cu zapisul de maĭ sus. O reproduc în întregul eĭ, fiindcă scrisorile vechĭ prezentă totdeauna, după cum am zis, un interes linguistic şi de moravurĭ, care nu se poate egala de cărţile bisericeştĭ şi orĭ-ce alte traducerĭ ale timpuluĭ.

„Cinstit şi al nostru ca un frate dum. vel Bane,

---

2. Inversiune: pentru „nu m-oiŭ maĭ afla."

„de la puternicul și mult milostivul Dumnezăŭ
„sntate întriagă și toate cele de fericire rugăm
„ca să dăruiască dum.

„Cu mare măhniciune și jale ne este a vesti pe dum. de o „nenorocită pricină, de cari n-am socotit și nicĭ am cugetat a fi. „Noĭ știind cinste familiĭ dumnvoastră am mijlocit după orându-„ială și s-aŭ unit frate nostru Constantin pah. cu nipoata dum. „cumnata Măriuța, care unire tuturor nouă bucurie aŭ fost atuncĭ. „Iară s-aŭ ivit la dumniaeĭ un nesuferit nărav care maĭ priimițĭ „am fi fost și noĭ or-ce tămplare di ar fi venit asupra noastră, și moarte ar fi fost maĭ dulce de căt să să afle la dumniaeĭ un „nărav ca acesta, carele în țara noastră nu în casă de boeriŭ, ce „nicĭ în casă proastă nici s-aŭ auzit, nicĭ s-aŭ văzut. Și iată 7 anĭ „sănt acum de când și frate nostru și noĭ ni-am silit ca doar om „putia-o face să să lase, să să părăsască. arătându-ĭ că la cinste „dum. fiind niam cinst. și din casele cele maĭ alese și de frunte, „ĭaste mare rușine și ocară, și altele căte ni-am putut pricepe și „ajunge socotiala, păzind căt s-aŭ putut tot la taină și a acoperi „am voit. ca doar îș va veni la socotială și să va părăsi de un „lucru ocărăt și necuvios ca acesta. N-am putut, n-am folosit ni-„mică, și încă căt merge tot să adaoge. Am adus-o și lăngă noĭ „și am ținut-o multă vreme ca doar să va rușina, i-am zis și aĭ „noștri toțĭ, și tot la adaogire, iară părăsire nicĭ de cum, pără aŭ „rămas la atĭta, căt din casă în casă boeriască, și pre la mănăs-„tirĭ, încă și în curte domnească merge îmblănd biiată, că nu lip-„sește zi și noapte ca să nu să îmbete de vin, vutcă, rachiŭ, ce-ĭ „ese înainte ; și nicĭ noapte somn n-are, și nicĭ a mănca maĭ mă-„năncă, căt acu și viiața îĭ stă la primejdie, că s-aŭ uscat de s-aŭ „făcut ca o scăndură. Și aŭ eșit la meidian, de n-aŭ rămas nu „om de cinste să nu o știe, ci și toțĭ ceĭ proștĭ. Am lăsat am răbdat destul, și ocara ce de-a-purure azvărlește în obrazul tică-„losuluĭ frate, că nicĭ ce vorbește nu știe, de vreme că unde întră „vinul mintea lipsește. Ce vom să zicem alt, făr numaĭ, mare pă-„cat, și la noĭ mare ocară, că în casele noastre și cum am fost și „săntem, Dumnezăŭ de aciasta ni-aŭ păzit. Și astă toamnă, acest „necuvios nărav al dumisale s-aŭ șoptit la urechile dumnisale bă-

„nesei giupănesii dum. prin dumniaeĭ soru noastră Safta logofitiasa[1], „când au fost acole la Bucureşti după rugăciune fratelui nostru „Costantin, socotind că i-a vini de la Dumnavoastră oare care chip „di poronca şi învăţătură pentru care de i-aŭ şi vinit dumnisale de „la dum. păriutiască învăţătură, dumniaeĭ nimică din obiceiul său „nu s-aŭ continit [2], şi pe vreme ce trece să întăreşte spre acel ocărât „nărav. Acu dară a maĭ îngădui nu este frate cu putinţă, că pără-„sire s-aŭ cunoscut că nu poate maĭ fi. Şi de vreme că ţara noastră „saŭ umplut de ocara aciasta, iată înştiinţăm pe dum. şi ne „rugăm, trimiteţĭ, scrieţi-ĭ să vie la părinţiĭ dumniaei. Scrieţi-ĭ dum. „cu chip acoperit, ca să nu să maĭ sune şi acole ocara dumniaeĭ, „că cu frate nostru a maĭ trăi cu putinţă nu iaste, şi de vreme „că şi pravila la vinovăţie aciasta desparte, luaţi-o dumnavoastră „la casa dumniaeĭ, şi cu cele ce i-s-aŭ dat cu toate. Am fi putut „noĭ să o trimitem di aicĭ, ce am lăsat ca să nu fie făr de ştire „dum., căcĭ noĭ şi dintăiaş dată cinsteĭ dum. ni-am bucurat, şi şi „până acu într-atâta vreme ce s-aŭ îngăduit, iară dumitale am cău-„tat, ne maĭ fiind de acum cu putinţă, ce să facem? De nu va „veni de acole, ne va căuta de aicĭ ca să o trimitem. Videm şi cu-„noaştem cu mare jale a inimilor noastre că iaste osândă mare şi „fratelui nostru şi noaî destulă ruşine, ce pentru păcatele noastre „poate fiind, iarăş mulţămim luĭ Dumnezăŭ. De aciasta înştiinţăm „pi dum. şi să fiĭ dum. sntos [3]

Lt. 7259 (1751). Iuni 27 dn.
„Aĭ dumitale ca nişte fraţĭ
„şi spre slujbă gata
„**T. Pld. vist.**“
(Toader Paladi, vistiernic)

Din această scrisoare se vede că Maria era soţia lui Constantin Paladi fratele Marelui Vistier Toader Paladi.

1. Safta soţia Logofătuluĭ Sandu Sturza, fata lui Ion Paladi şi sora luĭ Toader, Dumitraşco şi Costantin.
2. Întîiŭ seris *clintit*, şi apoĭ îndreptat *continit*.
3. In ambele texte, slovele întrebuinţate pentru *e* şi *i* seamănă foarte mult una cu alta aşa încît se poate ca în multe locurĭ scriitorul să fi înţeles *e* unde noĭ am scris *i* şi vice-versa.

Maĭ 'nainte de a studia scrisoarea în sine cred că este bine a da cîte-va amănunte asupra familieĭ Paladi.

Familia Paladi, altă-dată Pălad, este una din marele familiĭ boereştĭ ale Moldoveĭ. Principile Cantemir, la începutul secoluluĭ trecut ne spune în importantisima sa operă *Scrisoarea Moldoveĭ* că Pălădeştiĭ sînt o familie boerească, de origine greacă[1]. Această afirmaţiune fie saŭ nu adevărată, în orĭ-ce caz familia Paladi exista în Moldova înainte de venirea Fanarioţilor, aşa că in secolul trecut se considera ca pămînteană de Grecii Fanarioţĭ. Ia a ocupat totdeauna funcţiunĭ marĭ şi a ajuns pînă la cele maĭ înalte rangurĭ boereştĭ. In secolul al XVII-lea găsim pe Marele Postelnic Enache Pălad,[2] pe Toader Pălad Mare Stolnic în 1666,[3] Mare Spatar şi Caimacam al Moldoveĭ în 1683,[4] pe Postelnicul Preda[5] căsătorit cu Alexandrina fata Mareluĭ Vistier Mateĭ Sturza,[6] pe Medelnicerul Iorga feciorul luĭ Paladi, nepotul luĭ Mafteĭ Roşca din Bîrlad,[7] şi pe Marele Vornic Ioan Pălad, care a fost mult timp Vistier.

Ion Paladi s-a căsătorit în anul 1691 la moşia sa Băcanĭ, în sus de Bîrlad, cu fata Mareluĭ Vornic Ion Racoviţă, sora luĭ Mihaĭ Racoviţă, care a devenit maĭ tîrziŭ domn al Moldoveĭ. Nunta e celebră în cronicele ţăriĭ, fiindcă la acea nuntă s a urzit conspiraţiunea în contra luĭ Cantemir Vodă care a atras urgia domnească asupra Costineştilor şi a adus peirea luĭ Velişco şi a frateluĭ săŭ Miron Costin.

Iată cum narează cronicarul Ion Neculce faptul:

„Tot într-acel an (1691) strînsu-s-aŭ toţĭ feciorii luĭ Gavriliţă[8]

1. *Descriptio Moldaviae*, tradusă sub titlul *Scrisoarea Moldoveĭ*. Partea II. Cap. XVI.
2. Document din an. 1648 la Dl. Beldiceanu, prof., Iaşĭ.
3. Doc. din an. 1666 la Dl. Mih. Busny proprietarul Unghenilor (Besarabia).
4. *Letopiseţele* ed II de Mih. Cogălniceanu. T. II. p. 25, 27 şi 217.
5. Ibid. T. II. p. 26.
6. Arborele genealogic al familieĭ Sturza.
7. Doc. din anul 1667, în *Revista p. Istoric* etc. a luĭ Tocilescu, Bucureştĭ 1883 vol. II, pag. 81.
8. Familia Costache, numită şi Gavriliţă, după numele vorniculuĭ Gavriliţă, fiul slugeruluĭ Costache, familie care se zice că se trage din Boldur Vornic.

„și cu alți boeri mulți de țara de jos, la nunta lui Ion Păladi la „Băcani, din sus de Bîrlad ; și acolo aŭ fost Vornicul Velișco, fiind „cumnat lui Păladi ; și strîngîndu-să acolo la acea nuntă, aŭ sfă-„tuit și s-aŭ giurat cu toții, ei în de ei, să fugă în țara munte-„nească la Brăncovanul Vodă, să le dea ajutor de cheltuială să „meargă la Poartă să pîrască pe Cantemir Vodă să-l scoată din „domnie, să rîdice domn dintre dînșii pe Velișco Vornicul.“

Cronicarul narează în urmă tradarea lui Ilie Tifescul, poreclit Frige-Vacă, și cauzele nemulțămirii boerilor : „că era la Curtea „domnească tot feciori de mojici Codreni și Gălățeni, și zicea Can-„temir Vodă că Domnul face neamurile, Domnul le stînge, și-i „era urîți feciorii de boer să nu-i vadă în ochi, după cum îi era „natura lui. Și era în cinste numai Hatmanul Bogdan, ginere-săŭ „și cu Iordache Visternicul Roset, aceşti doi schivernisea și mînca „țara cum le era voia.“

Arată apoi omorîrea lui Iordache Vistierul pe care Velișco îl scapase de la peire și care i-a mulțămit — zice Neculce — într-acest chip ca un Grec, moartea dramatică a Logofătului Miron Costin, căința Domnului, plînsetele lui între toată boerimea și blestemele pe cine l-aŭ îndemnat de aŭ grăbit de i-aŭ tăiat. [1]

Dar să ne întoarcem la familia Paladi.

Paladeștii eraŭ aliați cu cele mai mari familii modovenești: Costin, Sturza, Racoviță, Costache etc. Vornicul Velișco Costin ținea pe sora Vornicului Ion Paladi, după cum se vede din citațiunea de mai sus. Ion Paladi s-a căsătorit cu fata Vornicului Ion Racoviță și a avut mai mulți copii, dintre care două fete și trei băeți. Una din fete, Maria, era măritată cu Manolache Costache, care a ajuns Mare Logofăt și a murit fără copii cătră 1775.[2] A doua, Safta, era căsătorită cu Sandu Sturza, care de asemenea a ajuns Mare Logofăt și a avut 4 fii și 2 fete. Acest Sandu Log. e tatăl lui Dumitru Sturza Logofătul, bunul lui Grigorie Sturza Marele

1. M. Cogălniceanu Letopisețe II-a edit. Bucureștĭ 1872. T. II. p. 240 și 241.

2. Cum se vede din o scrisoare a lui Ion Paladi cătră Man. Costache și din alte hîrtii contemporane pe care le posed.

Logofăt și străbunul lui Mihail Sturza Domn al Moldovei. [1]

Fiii lui Ion Paladi Marele Vornic sînt: 1) Toader, care a-juns Mare Vistier, autorul scrisorii de mai sus, [2] 2) Dumitrașco Biv Paharnic și Staroste de Putna în anul 1750, mai în urmă Mare Vistier și Mare Vornic de țara de sus, [3] și în fine 3) nefericitul soț al Mariei, paharnicul Costantin, mort pe la mijlocul secolului trecut, fără copii.

Așa dar zapisul de mai sus este al Mariei, soția Paharnicului Costantin Paladi, și datează de la jumătatea secolului trecut. Probabil că el este posterior scrisorii de mai sus a Vist. Toader Paladi, adecă după 27 Iunie 1751, și anterior morții Pah. Const. Paladi care s-a întîmplat puțin timp în urmă, în anul 1751 luna Decembre. [4] Acestea sînt tot ce am putut să adun pînă acum în privința autorilor zapisului și scrisorii de mai sus.

Dar cine este Maria, autoarea zapisului? Care este familia sa de origine? Din scrisoarea Vist. Toader Paladi, cumnatul ei, se vede că această pacoste, care căzuse peste capul nefericitului Paharnic, și care și merita titlul de Păhărniceasă, era de origine muntenească și de familie foarte mare, de oare-ce unchiul ei era Ban, adică cel mai mare boer al țării. Insă scrisoarea Vist. n-are adresă, probabil că era pusă într-un plic, ori într-o altă hîrtie

---

1. Vezi scrisoarea lui Ion Palade din nota precedentă și arborele genealogic al familiei Sturza, în care din eroare se zice că Safta era fata lui Toader Paladi.
2. Letopis. II. 369.
3. Aceasta rezultă din 2 scrisori originale ce posed, una de la Toader Paladi și alta de la Costandin Mihaiu Racoviță V. din 7259 Oct. 3 către Dumitrașco Paladi. Cronicarul Enache Cogălniceanu, vorbind de domnia lui Scarlat Grigorie Ghica, zice asupra anului 1757: „mîndrie peste „seamă era la această domnie, atît Domnul cît și oamenii Măriei sale „apucînd trebile cu mare străjnicie și jăcuiri, căci nu puțini bani au „luat de la Dumitrașco Paladi ce fusese Vel Vistiernic la Cehan și de la „Bosie ce fusese la Vistierie, zice să fi luat peste 30 de pungi de bani, care „boeri s-au stîns de pe fața pămîntului“ (*Cogălniceanu*, Letop. III. 232).
4. Aceasta rezultă din niște socoteli pe care le posed, una intitulată: „Cheltuiala ce s-au făcut cu pogrebania dum. Cost. Paladi Pah. Leat 7260 (=1751) Dech. 29“; și alta „Ce s-au cheltuit cu grijile dum. răposatului Costandin Paladi Pah. la 40 de zile 7260(=1752) Fevr. 1.“

care a perit, saŭ poate a rămas netrimisă. In favoarea acestei din urmă conjecturĭ observ că din încheerea eĭ : „aĭ dumitale ca nişte fraţĭ şi spre slujbă gata," şi din conţinutul întreg, se vede că scrisoarea era din partea ambilor fraţĭ aĭ luĭ Costantin, de la Toader şi Dumitraşco Paladi, şi probabil a aşteptat ca să o iscălească şi Dumitraşco, lucru ce nu s-a făcut şi — aşa a rămas netrimisă. Poate chiar în acest interval a intervenit zapisul Marieĭ şi boala Paharniculuĭ Costandin, de care a murit în acelaşĭ an, aşa că s-a terminat căsătoria prin moarte în loc de divorţ, cum o plănuiaŭ Toader şi Dumitraşco Paladi. Pe urmă găsirea eĭ în Moldova între hîrtiile Paladeştilor este încă o probă că această scrisoare a rămas netrimisă, poate chiar în urmă insistenţiĭ Paharniculuĭ Cost. Paladi, care-şĭ simţea apropiat sfîrşitul vieţiĭ şi nu voia să se espartă de soţia sa Maria.

Acum să ne întoarcem la zapis şi la scrisoare.

Zapisul e foarte straniŭ pentru juriştiĭ de astăzĭ, dar probabil că el nu părea tot aşa în timpul în care s-a scris. In condica luĭ Vasilie Lupu din anul 1646 şi în condica luĭ Mateĭ Basarab intitulată „Indreptarea legiĭ cu Dumnezeŭ" din 1652, găsim un zapis tot aşa de curios: zapisul ce ar da un bărbat femeiĭ sale că nu o va bate. In glava 185 a Indreptăriĭ legiĭ intitulată: „Cînd şi cum poate bărbatul să-şĭ bată muerea şi în ce chip" legea arată că „de-şĭ va bate neştine muerea cu pumnul saŭ cu palma, aceia „nu se chiamă că este cu vrăjmăşie asupra eĭ, de o-ar bate cît de „mult şi cît de des. Bărbatul poate să-şĭ bată muerea cu măsură „pentru vina eĭ, măcar de ar avea zapis să nu o bată." Glava următoare 186 vorbeşte despre aceste zapise ; ia ne spune că se daŭ cînd se teme muerea de vre-o răotate să nu-ĭ facă bărbatul fiind el iute şi mînios, iar maĭ vîrtos de se va fi dat singură vinovată pentru vre-un lucru ceva, ce se zice de va fi făcut preacurvie. Şi nu ajunge, nicĭ poate să fie lucru de credinţă tocmeala şi jurămîntul ce au făcut bărbatul, ci trebue să-şĭ pue şi nişte chezaşĭ ca să nu facă mueriĭ vre-o răotate. In fine legea spune că cu tot zapisul şi chezăşia, bărbatul poate să facă toată răotatea mueriĭ, dacă ia iarăşĭ va face altă curvie, şi poate să o bată cu măsură cînd îĭ va fi vinovată, şi să o drepteze pre voia luĭ. [1]

1. Carte Romînească de învăţătură de la Pravilele împărăteştĭ din 1646 edit. G. Sion, Botoşanĭ 1875, p. 79 şi 82. Indreptarea legiĭ cu Dumnezeŭ din 1652, edit. modernă. Glavele 185 şi 186, p. 176—179.

Asemănarea este destul de mare. Obligațiunea de a nu bate, tot așa de curioasă ca acea de a nu maĭ bea nicĭ un fel de băutură, este întărită prin chezășie, întocmaĭ ca și în zapisul Păhărnicesei Maria. Prin urmare străbuniĭ noștri din seculele trecute eraŭ maĭ fertilĭ în imaginațiune în privința teorieĭ obligațiunilor. In viața lor practică, eĭ contractaŭ obligațiunĭ care nouă astăzĭ nicĭ prin minte nu ne trec și care probabil că in acel timp eraŭ foarte uzitate, de oare-ce vedem că chiar legea se ocupă de ele și le reglementă cu deamănuntul.

Mă mulțămesc cu această observațiune asupra zapisuluĭ. Scrisoarea, deși nu prezentă interesul curiozitățiĭ ca zapisul, însă merită să fie examinată maĭ de aproape.

Scrisoarea ca și zapisul nu prezentă decît puține curiosităţĭ linguistice, de aceia nu voiŭ insista mult asupra lor. In zapis vedem expresiunile *lepăda* în sens de *despărți*, *divorța*, *omilit* în sens de *milostivit* și frazele curioase: *Orĭ-ce chip de băutură bețivă să nu maĭ beaŭ*, *de m-așĭ osîndi a nu mă ținea.* In scrisoare găsim locuțiunile *necuvios*, *nărav*, *a se suna ocara.* Cuvintele *eşi la meidan*, pe care le am văzut deja în zapis, exprimă într-un mod curios faptul că un lucru a ajuns la cunoștința tuturor. Stilul scrisoriĭ e remarcabil ; el ne arată că Vist. T. Paladi mănuia foarte bine pana, și nu putem decît să regretăm că n-a uzat de dînsa spre a scrie vre-o operă originală. Subiectul scrisoriĭ era destul de delicat, vistierul îl tratează cu mult tact și eloquență. Uneorĭ patetic, cum de ex.: „*Am lăsat, am răbdat destul, și ocara cea deapururea azvîrlește în obrazul ticălosuluĭ frate*,“ alte-orĭ energic : „*Acu dar a maĭ îngădui nu este frate cu putință, că părăsire s-aŭ cunoscut că nu maĭ poate fi*,“ totdeauna însă clar și eloquent, T. Paladi ne arată prin această scrisoare că era un om de mare capacitete, că generațiunile trecute nu eraŭ așa de naive și ignorante precum le credem noĭ din cauză că ignorăm aproape cu totul cultura și viața lor intelectuală. Cea ce distinge maĭ cu seamă stilul luĭ T. Paladi e acea figură retorică numită *repetițiunea.* Ne mulțămim a cita frazele următoare : *n-am socotit și nicĭ am cugetat a fi* ; *doar am putea-o face să se lase*, *să se părăsească* ; *n-am putut n-am folosit nimic* ; *am lăsat am răbdat destul*; *vedem și cunoaștem cu mare jale*; etc. Nu voiŭ zice, că toate repețirile

acestea sînt bune, dar incontestabil că unele dintr-însele daŭ energie frazeĭ și fac un stil vigoros, care rar se găsește în vechile scrierĭ romîneștĭ.

Nu putem să nu relevăm cu mîndrie cuvintele luĭ Paladi că năravul bețieĭ „în țara noastră, nu în casă de boer, ci nicĭ în casă proastă, nicĭ s-aŭ auzit, nicĭ s-aŭ văzut," care indică patriotizm la cel care le scria și totdeodată constată sobrietatea și bunele moravurĭ ale poporuluĭ nostru în trecut. [1] De sigur că aicĭ nu e o frază saŭ o tiradă patriotică, căcĭ scrisoarea e din anul 1751, cînd nu se descoperise încă utilitatea frazelor sforăitoare și a tiradelor patriotice. Această frumoasă invențiune a marii revoluțiunĭ franceze a fost transplantată în Romînia abia pe la jumătatea secoluluĭ prezent, prin urmare ia era necunoscută în acele timpurĭ. Paladi spunea adevărul, căcĭ el scria unuĭ contemporan dintr-o țară vecină de o pozițiune foarte înaltă, care de sigur că cunoștea obiceiurile Moldoveĭ, și căruia prin urmare nu i-se putea spune un neadevăr în momentul cînd critica necuviosul nărăv al nepoateĭ sale. Noĭ de sigur că nu maĭ putem scrie astăzĭ cea ce scria Marele Vistier al Moldoveĭ la jumătatea secoluluĭ trecut, astăzĭ vițiul bețieĭ este destul de răspîndit și se întinde pe fiecare zi, în orașe și prin sate.

De unde ne-a venit năravul acesta, care pînă la jumătatea seculuI trecut era neauzit și nevăzut în țeară, cel puțin la femeĭ? Bătrînii, cel puțin peste Olt, zic că înainte vreme nu eraŭ scăețĭ în țară la noĭ, și că eĭ aŭ fost aduşĭ de Muscalĭ în coadele cailor lor, apoĭ s-aŭ întins, cum se întinde toată buruiana rea. Nu știŭ, saŭ maĭ bine zis nu cred ca aceasta să fie adevărat, sînt însă convins că beția este o importațiune rusească, lăsată în țările romîneștĭ în urma deselor invasiunĭ din secolul trecut și prezent. Ceĭ care aŭ călătorit prin Rusia, și chiar ceĭ care n-aŭ călătorit, dar aŭ fost în contact cu armata rusească în timpul ultimuluĭ războiŭ, știŭ foarte bine că fraza Vist. Paladi nu se poate aplica la Rușĭ.

---

1. Mi-s-a atras atențiunea că D. Paladi vorbește de beția femeilor, iar nu a bărbaților; chiar cu această restricțiune constatarea Mareluĭ Vistier este o laudă a sobrietățiĭ de odinioară.

De eĭ poate cine-va zice, exprimîndu-se cu stilul luĭ Paladi, că „a-„cest necuvios nărav al beţieĭ la Muscalĭ se vede, nu în casă proastă, „ci în casele de boerĭ cele maĭ alese şi cele maĭ de frunte."

Dacă beţia ne vine de la Ruşĭ, apoĭ ţie-le D-zeŭ în socoteală pomana aceasta.

Şi fiind că vorbim de D-zeŭ, nu putem să încheem studiul nostru fără a atrage atenţiunea asupra spirituluĭ religios ce insufleţea pe autorul scrisoriĭ şi pe toţĭ compatrioţiĭ săĭ din acele timpurĭ. E în adevăr atingătoare rezignaţiunea nefericituluĭ frate încheind scrisoarea cu aceste cuvinte:

„Vedem şi cunoaştem cu mare jale a inimilor noastre că este „osîndă mare şi fratelui nostru şi nouă destulă ruşine, ci pentru „păcatele noastre poate fiind, iarăşĭ mulţămim luĭ D-zeŭ."

Trebue să fi fost profundă credinţă în Vistierul Paladi, dacă în momentele de grea încercare prin care trecea, plin de durere pentru ruşinea familieĭ al căria cap era şi pentru suferinţele care în curînd aveaŭ să ducă pe frate-săŭ Paharnicul Costantin în mormînt, el mulţămea încă luĭ D-zeŭ zicînd că poate că aceasta este pedeapsa cerească a păcatelor sale.

ORIGINEA ARGEȘULUĬ DUPĂ DL. B. P. HASDEU

de

A. D. XENOPOL.

In volumul a II-lea al marelui Etimologic, Dl. Hasdeu dînd în șirul cuvintelor peste numele propriŭ de *Argeș*, îĭ consacră și luĭ o monografie. Acest nume se întîlneşte la orașul numit astăzĭ *Curtea de Argeș*, la ţinutul și plasa *Argeșului* și la rîul *Argeșul.*

Dl. Hasdeu respingînd deducerea cuvîntuluĭ din vechiul nume păstrat de Herodot al unuĭ rîŭ din Dacia, Ordessos (*Ὀρδησσός*),[1] îl derivă de la un nume identic, *Ardjiș*, ce se întîlneşte la un oraş așezat pe malurile lacului Van în Armenia,[2] admiţînd că nişte Armenĭ, care după cum se ştie se desţărară de la o vreme din patria lor, ar fi venit în Muntenia, fiind din orașul de lîngă lacul Van, și ar fi întemeiat în Muntenia o aşezare cu acelaş nume *Argeş*, de unde apoĭ s-ar fi tras numele plaseĭ, districtuluĭ și în sfîrşit și acel al rîuluĭ ce curge prin Curtea de Argeş.

Argeşul fiind arătat de cronicariĭ Ţăriĭ Munteneştĭ ca un oraş în care însuși întemeetorul eĭ Radu Negru ș-ar fi strămutat reședința, ce stătuse cît-va timp în Cîmpulung, ar urma că descălecătorul statuluĭ muntean s-ar fi așezat scaunul în un oraş armenesc, și că decĭ acest oraş armenesc ar fi anterior descălecăriĭ

1. Asupra explicăriĭ textuluĭ luĭ Herodot care pomeneşte acest nume vezi a mea Istorie a Romînilor în Dacia traiană, Iașĭ 1888, I, p. 34.
2. *Elisée Reclus*, Geografia universală, Paris 1884, IX, p. 330.

Munteniei, maĭ vechiŭ decît anul 1290, data aceluĭ eveniment. [3]

Să cercetăm pe ce dovezĭ și pe ce argumentare îșĭ întemeiază dl. Hasdeu neașteptata d-sale descoperire?

Observăm chiar de la început că dacă se întîlnesc districte care să-șĭ fi luat numele lor de la orașe, precum acel al Neamțuluĭ ce ș-a luat numele de la cetatea Neamțuluĭ, nu se poate cita nicĭ un exemplu în care un rîŭ să-șĭ fi primit numirea de la un oraș așezat pe malurile sale, ci din protivă toate orașele care poartă numirĭ identice cu ale rîurilor pe cursul cărora ele sînt întemeiate, îșĭ trag numele ele de la rîurĭ, și nu cursurile de apă de la dînsele. Pentru Argeș în deosebĭ mi-se pare cam curios ca acest rîŭ însemnat prin volumul apelor sale să fi așteptat tocmaĭ pe Armenĭ spre a-șĭ primi botezul, și să fi stat atîta amar de anĭ fără nume în o țară locuită, precum era Muntenia, chiar înainte de întemeerea domnieĭ în ia. Rîul Ialomița, care nu întrece prin nimic pe Argeș, îșĭ avea numele săŭ încă de prin secolul al VI-lea, [4] și Argeșul să fi așteptat întemeerea colonieĭ armeneștĭ pe malurile sale spre a se numi astfeliŭ? Apoĭ dacă Argeșul trebuia să fi avut un nume oare-care în gura poporuluĭ ce locuia pe malurile sale, cum s-a putut părăsi acel nume și schimba în acel *armenesc* de Argeș?

Dl. Hasdeu încunjură însă cu dibăcia-ĭ cunoscută această întrebare capitală în discuția originiĭ numeluĭ Argeșuluĭ, spunînd că „nu ar fi de mirare chiar să fie numele rîuluĭ maĭ puțin vechiŭ decît acel al orașuluĭ, după cum și în Moldova numele rîuluĭ Bîrlad *pare* a fi maĭ noŭ decît numele tîrguluĭ Bîrlad, a căruĭ istorie se urcă foarte sus în veacul de mijloc, și maĭ cu siguranță *se poate zice* că rîul Trotuș s-a căpătat numele de la orășelul Trotuș, iar rîul Teleorman s-a numit așa după districtul Teleorman." Așa dar numele rîuluĭ Argeș *este* derivat de la acel al orașuluĭ Argeș, după cum acel al Bîrladuluĭ *pare* a proveni de la orașul cu același nume și acel al rîuluĭ Trotuș *se poate zice* ca vine de la numele orașuluĭ. Concluzie dar de la îndoelnic la sigur, nu știm după ce logică.

3. Asupra descălecăriĭ Munteniei făcută de Radu Negru în anul 1290 vezĭ lucrarea mea citată maĭ sus, vol. II, Iașĭ 1889, p. 1.

4. Istoria Romînilor in Dacia traiană, I, p. 364.

Maĭ observăm că numele rîuluĭ Teleormanuluĭ nu vine de la districtul prin care curge, cum pretinde Dl. Hasdeu, ci de la acel al păduriĭ din care izvorăşte, şi care purta acest nume pe timpul Peceneghilor cînd încă nu existaŭ districtele Munteniei. [6] Oameniĭ cînd se aşază în vre-o regiune botează întîiŭ cu nume elementele naturale: munţĭ, rîurĭ, lacurĭ, şi apoĭ întemeiază sate şi oraşe; de aceia numele oraşelor pot fi împrumutate de la acele elemente naturale, niciodată inversul nu are loc.

Caracterul esenţial al lucrărilor d-luĭ Hasdeu, fie istorice fie limbistice, este că d-sa nu studiază chestiunile în chip neprevconceput, expunînd rezultatele ce ar eşi din cercetare; ci d-sa îşĭ pune de maĭ înainte în gînd să dovedească ceva care ĭ-aŭ lovit mintea în chip neaşteptat şi deci plăcut prin originalitatea lucruluĭ, şi apoĭ pleacă, îndoae, răstălmăceşte textele, une-orĭ chiar cînd sînt îndărătnice le maĭ dă cîte o lovitură, pentru aşĭ stabili astfeliŭ demonstraţia d-sale.

Nicăirĭ nu reese maĭ limpede acest metod de procedare al D-luĭ Hasdeu decît la stabilirea originiĭ Argeşuluĭ, şi dacă am întreprins a o analiza, am făcut-o nu numaĭ spre a înlătura o neîntemeiată iscodire, dar încă şi spre a caracteriza modul cum Dl. Hasdeu înţelege să stabilească *adevărurile* în ştiinţă.

Faptul identităţiĭ de sunet între numele oraşuluĭ Argeş din Muntenia şi acel al celuĭ armenesc de pe malurile laculuĭ Van nu poate singur să stabilească teoria D-luĭ Hasdeu, care pare a da o mare valoare *identităţiĭ perfecte* a acestor două nume. Se întîlnesc şi alte asemănărĭ, tot atît de depline, între elemente geografice aşezate în regiunĭ aşa de deosebite încît fără nicĭ o îndoială niciodată numele unuia n-a putut să determine numele celuilalt. Aşa bună-oară este cunoscut numele de *Baku* al unuĭ oraş din Georgia care nu are nimic a face cu *Bacăul* din Romînia, precum nicĭ *Alexandria* din Egipet cu orăşelul *Alexandria* din judeţul Teleormanuluĭ. De asemenea întîlnim insula *Carpathos* lîngă acea a Rodosuluĭ, care de sigur nu a dat naştere numeluĭ munţilor *Carpaţĭ*; oraşul *Bayreuth* în Germania care nu a împrumutat numel săŭ *Beyrutuluĭ* din Azia minoră; *Carical* oraş din Industan, care nu stă

5. Istoria Romînilor I. p. 523.

în nicĭ o legătură cu *Caracalul* nostru ; *Maghiariĭ*, trib din Nepaulul Indic, care nu are a face cu poporul *Maghiarilor* saŭ al Ungurilor turanicĭ : tot aşa de puţin şi satul *Zaizan* dintre Siberia şi China cu băile transilvano-ungureştĭ de la *Zaizon* şi în sfîrşit *Kalafat* sat de lîngă ruinele vechiĭ Troie cu *Calafatul* de pe Dunăre.[6]

Identitatea numeluĭ Argeşuluĭ muntean cu Ardjiş din Armenia, chiar dacă am considera-o ca deplină, *nu dovedeşte decĭ absolut nimic*. Trebue să intervină alte împrejurărĭ care, concordînd cu asemănarea numelor, să demonstre tocmaĭ împrejurarea că această asemănare *nu este întîmplătoare*, şi că între ambele denumirĭ *este o legătură istorică*.

Dl. Hasdeu, cunoscînd slăbiciunea unei legăturĭ ce ar fi bazată numaĭ pe identitatea sunetelor, caută să-ĭ maĭ găsească alte întărirĭ în următoarele împrejurărĭ : stabilirea de coloniĭ armeneştĭ în *apropierea* Argeşuluĭ înainte de întemeerea statuluĭ muntean, şi zidirea bisericiĭ catedrale din Argeş de către Armenĭ încă înainte de Neagoe Basarabă, care *numaĭ cît ar fi restaurat-o, nu ar fi clădit-o.*

Să cercetăm valoarea acestor întărirĭ. Maĭ întîiŭ se constată că astăzĭ nu există în Curtea de Argeş nicĭ o colonie armenească, ceia ce ar trebui să fie, în cazul cînd acest oraş ar fi fost întemeiat chiar de Armenĭ. Este cunoscut că orĭ-unde acest popor trainic şi viguros a întemeiat coloniĭ, precum în Iaşĭ, Roman, Botoşanĭ, ele s-aŭ mănţinut pînă în zilele noastre. Dar să vedem dacă Dl. Hasdeu dovedeşte cel puţin că *aŭ fost* maĭ înainte coloniĭ armene în Curtea de Argeş, dovadă neapărată pentru a susţinea armenizmul acestuĭ oraş. Atîta a putut aduce că pe la 1355 s-ar fi aflat un episcop al Armenilor în satul Tălmaciŭ din Transilvania [7]. Tălmaciul însă şi Argeşul sînt nu numaĭ nişte localităţĭ deosebite, dar aparţin chiar unor ţărĭ deosebite, şi cu toate că Dl. Hasdeu vrea să înlăture şi aice greutatea arătînd că nu ar fi aşezate departe una de alta, observăm că Tălmaciul este despărţit de Argeş prin pu-

6. Asupra acestor nume vezĭ *Elisée Reclus*, Géographie universelle, Paris, VII, p. 166, VIII, p. 69, 177, 240 şi IX, p. 504 şi 645.

7. *Eder*, Exercitationes diplomaticae, Hermannstadt, 1882 : „episcopus armenorum de Tulmachy."

ternicele lanţurĭ ale Carpaţilor, care-l depărtează mult maĭ mult decît o distanţă chilometrică. Dar ce are a face întrebarea îndepărtăriĭ? *Existenţa Armenilor în Tălmaciŭ nu dovedeşte aflarea lor în Argeş*, şi tocmaĭ aceasta din urmă trebuia demonstrată.

Dl. Hasdeu, pentru a explica desţărarea atît de timpurie a Armenilor din oraşul lor Ardjiş, găseşte că spre nenorocirea Armenilor şi spre fericirea d-sale malurile lacuLuĭ Van ar fi fost bîntuite de straşnice cutremure de pămînt pe la 1275, cu 15 anĭ înainte decĭ de întemeerea Munteniei. Nu ştim ca vre-odată cutremurele de pămînt să fi împins pe oamenĭ a-şĭ părăsi chiar aşezările bîntuite de ele; dar încă ţara lor întreagă! Lisabona a fost aproape destrusă de cutremurul de pămînt din 1755, şi cu toate acestea ia se înalţă şi astăzĭ, reînoită şi rezidită pe acelaşĭ loc. Armeniĭ din Ardjiş, alungaţĭ de cutremure, ar fi căutat cel mult adăpostire în alte oraşe din Armenia, dar nu tocmaĭ în Muntenia. Altceva este cînd intervine o cucerire streină, cînd nu puterile de sub pămînt ci acele de pe el, nu focul vulcanelor ci acel al prigonirilor alungă şi împrăştie neamul omenesc.

Prin urmare Dl. Hasdeu nu numaĭ că nu dovedeşte existenţa Armenilor în Argeş înainte de descălecare, dar nicĭ nu găseşte măcar o pricina care să fi împins pe cetăţeniĭ Ardjişuluĭ armenesc să vină spre a înfiinţa în Muntenia pe omonimul săŭ.

Nu e vorbă că Dl. Hasdeu se sileşte şi aice a încurca lucrurile, amestecînd emigrarea Armenilor din Ardjiş cu venirea cîtorva coloniĭ de prin peninsula Balcanilor, unde elementul armenesc era reprezentat prin secta Paulicianilor, cauză pentru care se şi găsesc coloniĭ în Transilvania pe la 1355,[8] înainte de anul 1375 data cuceririĭ Armenieĭ de sultanul egiptian Şaban, care determină împrăştierea Armenilor în toată lumea, aproape analoagă cu acea a Evreilor. Dar ce aŭ a face coloniile din Transilvania ale Paulicianilor armenĭ cu fundarea Argeşuluĭ, care trebue să fi fost făcută de *Armeniĭ din Ardjiş* pentru a explica numele acestuĭ oraş. Însă pentru explicarea emigrăriiĭ din Ardjiş cu o dată anterioară cu-

8. Asupra emigrăriĭ Armenilor către ţările romîne, vezi Ist. Rom. II. p. 251.

ceririĭ Armenieĭ de Egiptieni, Dl. Hasdeu nu găsește decît cutremurul de la 1275, care nu poate fi o pricină determinantă de emigrare.

Pînă aicĭ decĭ Dl. Hasdeu nu a dovedit absolut nimic. A clădit numaĭ o ipoteză ingenioasă și interesantă, care ar putea fi utilizată cu folos în un roman istoric armeno-romîn, dar care nu are nimic de împărțit cu istoria propriŭ zisă.

Să cercetăm ultimul său argument, originea armenească a bisericiĭ luĭ Neagoe, argument care dacă chiar s-ar adeveri, încă ar fi foarte slăbit prin răsturnarea celorlalte două, întru cît s-ar putea ca niște meșterĭ armenĭ să fi clădit biserica metropolitană din Argeș, fără ca pentru aceasta să fi întemeiat și orașul.

Dl. Hasdeu procede astfeliŭ pentru a stabili demonstrația d-sale că biserica din Argeș a fost numaĭ *restaurată* de Neagoe Basarab, dar *că a fost clădită cu mult înainte de pretinsă colonie armenească din Curtea de Argeș*. D-sa constată întîiŭ că biserica metropolitană din Argeș conține în arhitectura eĭ netăgăduite elemente armeneștĭ. Iată decĭ temelia aflată pentru clădirea D-luĭ Hasdeu, căcĭ dacă arhitectura este armenească, încheerea firească este că a fost zidită de Armenĭ. Pentru a putea însă atribui clădirea bisericiĭ colonieĭ armeneștĭ din Argeș, trebuia numaĭ decît D-luĭ Hasdeu să dovedească că biserica „în stil armenesc“ a luĭ Neagoe nu a fost înălțată de el ci numaĭ cît reparată; căcĭ *dacă o înălțase Neagoe nu o înălțase Armeniĭ*, și aicĭ era pericolul; se ducea argumentul cel maĭ puternic al D-luĭ Hasdeu și cu el întreaga d-sale demonstrare.

Textele fiind însă cam îndărătnice, dl. Hasdeu pune în lucrare „ses grands moyens“; traduce *altfeliŭ* din slavonește de cum înțelege toată lumea, saŭ maĭ bine zis lucrează încă și maĭ subțire, substitue unuĭ cuvînt romînesc sinonimul săŭ, care redă și el înțelesul cuvîntuluĭ slavon, schimbînd însă cu totul pe acel al frazeĭ romîne; maĭ lasă apoĭ în umbră saŭ în uitare unele izvoară supărătoare, și astfeliŭ după multă trudă ajunge *a dovedi ceia ce-șĭ propusese*, anume că biserica luĭ Neagoe nu fusese zidită de Neagoe, ci era o producție armenească, care nu poate fi atribuită decît aceleiașĭ coloniĭ care întemeiase și orașul. Iată acuma maĭ cu deamăruntul cum procede dl. Hasdeu.

Neagoe Basarab zidi biserica luĭ pe temeliile vechiĭ mitro-

poliĭ, care era dărîmată și căzută în ruine. Acest fapt este atestat de Gavril Protul, biograful lui Neagoe Basarab, care spune că domnul „*sparse* mitropolia din Argeș *din temelia eĭ*, și zidi *în locul eĭ* altă sfîntă biserică, cioplită și netezită și săpată cu florĭ“. [9] Spusele arhimandrituluĭ munteluĭ Athos ar părea a nu lăsa nicĭ o îndoială că vechia biserică a fost *dărîmată de Domn pînă în temelie*, și că a înălțat alta pe acele temeliĭ. Dl. Hasdeu se face însă a nu observa cuvintele *din temelie*, pe care se ferește de a le sublinia, subliniind din contra cuvîntul Argeș, nu știm pentru ce. Era însă de trecut peste un hop și maĭ mare, inscripțiile însușĭ ale luĭ Neagoe Basarab, care spune în una din ele pusă deasupra ușiĭ coruluĭ că „Ioan Neagoe Voevod, *din temelie* înălțat-am acest sfînt și dumnezeesc lăcaș“, iar în a doua maĭ lungă pusă la dreapta întrăriĭ adauge că „osîrdie avînd cătră acest sfînt dumnezeesc templu și lăcaș al prea sfiinteĭ curateĭ și prea-bine-cuvîntateĭ stăpîneĭ noastre de Dumnezeŭ născătoareĭ și pururea fecioareĭ Maria, pe care l-am găsit în domnia mea la Curtea de Argeș, *dărîmat* și neîntărit, am hotărît *de la temelie* a-l zidi și a-l înălța și a-l întări.“ [10]

Tot așa spune și inscripția posterioară întemeetoruluĭ bisericiĭ, pusă de acel ce o sfîrși, ginerele luĭ Neagoe, Radu de la Afumațĭ, că „bine cinstitorul Ioan Neagoe Voevod, cu dumnezeiască rîvnă și îndemnare *din temelie* aŭ înălțat sfîntul acest templu al prea curateĭ Născătoare și neisprăvindu-l s-a dus spre vecĭnicile lăcașurĭ.“ [11]

După toate aceste mărturisirĭ autentice și concordante credem că nicĭ o umbră de îndoială nu poate rămînea asupra faptuluĭ *că vechia mitropolie fiind dărîmată de timp, Neagoe o sparse pînă în temelie și înălță în locul eĭ construcția pe care și astăzĭ o admirăm.*

O asemenea constatare nu lasă loc însă pentru rîdicarea bisericiĭ din Argeș cu mult înainte de Neagoe de colonia armeană din acel oraș, și Dl. Hasdeu caută decĭ s-o înlătureze. Pentru a efectua această operațiune d-sa substitue în traducerea inscripțieĭ luĭ Nea-

9. Arhiva istorică a Romînieĭ de *Hasdeu*, I. 1. p. 168.
10. Biserica episcopală a mînăstiriĭ curțiĭ de Argeș restaurată în zilele M. S. Regeluĭ Carol I (de Gr. Tocilescu), p. 22 și 23.
11. Idem, p. 45.

goe cuvîntul *dărîmat* prin *zguduit*, ambele reproducînd înţelesul cuvîntuluĭ slavon *poruşena*, însă dînd în romîneşte alt înţeles, de oare-ce traducerea D-luĭ Hasdeu „templu pe care domnia mea l-am aflat în Curtea de Argeş, zguduit şi neîntărit“ nu implică numaĭ decît ruinarea templuluĭ, spre a fi reconstruit de Neagoe. De aceia şi Dl. Hasdeu se grăbeşte a încheia: „Ar fi ciudat de a-şĭ închipui cine-va că domnul va fi dat jos o zidire *care, deşi învechită, totuşĭ era încă îndestul de bună pentru a servi pînă în acel moment de catedrală a ţăriĭ(!!)*. Intr-un asemenea caz n-ar fi avut decît să-şi rîdice mînăstirea pe un loc slobod.“ Dacă este ceva ciudat, apoĭ este de sigur modul de procedere al D-luĭ Hasdeu cu textele, care prin o metodă ghibace de subtilizare, ajung să spună sub pana D-luĭ Hasdeu tocmaĭ contrarul de ceia ce rostesc.

De îndată însă ce Dl. Hasdeu s-a întemeiat baza teorieĭ d-sale, restul curge de la sine. Neagoe Basarab nu a clădit mînăstirea, ci numaĭ a restaurat-o. Deci de cine a putut ia fi clădită, *în stilul eĭ armenesc*, decît de colonia armeană din Argeş ? Numele Argeşuluĭ regăsindu-se la un oraş armenesc de pe malurile laculuĭ Van, coloniĭ armeneştĭ din Bulgaria aflîndu-se strămutate încă de timpuriŭ în Transilvania, între altele în satul Pălmaciŭ, şi acele din Ardjiş trebuind să se fi aşezat în Muntenia şi anume în Argeş din cauza cutremuruluĭ de pămînt ce bîntui în 1275 malurile aceluĭ lac, apoĭ catedrala din Argeş înfăţişînd în arhitectura sa elemente armeneştĭ : iată dovedită fundarea oraşuluĭ Argeş de către o colonie armenească, încă înainte de infiinţarea statuluĭ muntean. Quod erat demonstrandum!

Oare pe cine crede că a convins Dl. Hasdeu?

DĂRĬ DE SEAMĂ

Dr. W. Rein, A. Pickel și E. Scheller, **Teoria și Practica Invățămîntuluĭ popular după Principiile luĭ Herbart** (Theorie und Praxis des Volksschulunterrichts nach Herbartischen Grundsätzen). 8 vol. Dresden, 1878-85.

Una din lucrările de valoare care aŭ contribuit maĭ mult în Germania la lățirea și punerea în practică a ideilor pedagogice Herbart-Zilleriane, este netăgăduit această operă a D-lor Rein, Pickel și Scheller. Școala pedagogică Herbart-Zilleriană numără mulțĭ aderențĭ zeloșĭ, dar și mulțĭ protivnicĭ. Lupta dintre partizaniĭ înfocațĭ aĭ acesteĭ școale și detractoriĭ eĭ nu maĭ puțin aprinșĭ este acută, degenerează adese-orĭ în personalitățĭ, și armele lupteĭ de o parte și de alta nu sînt din cele maĭ alese. Noĭ sîntem destul de deprinșĭ cu limbaj violent și totușĭ de-abia ne putem face o idee de lipsa de urbanitate cu care se tratează saŭ maĭ bine zis se maltratează, în deosebitele reviste pedagogice, campioniĭ celor două lagăre opuse. Una din obiecțiunile cele maĭ repetate contra Herbartianilor era că acele din ideile lor asupra educațiuniĭ și instrucțiuniĭ, care sînt cu totul reformătoare și opuse actualeĭ stărĭ de lucrurĭ, nu pot fi adoptate decît după ce se va dovedi, prin practică, valoarea și eficacitatea lor. Li-se impută, cu alte cuvinte, că *teoria* lor asupra educațieĭ, orĭcît de înalte ar fi în aparență prin-

cipiile pe care ia se bazează, nu ş-a dobîndit încă botezul *experienţeĭ*. «Dovediţi-ne maĭ întîiŭ că prin aplicarea principiilor voastre dobîndiţĭ rezultate educative maĭ bune decît noĭ, înainte de a pretinde ca ideile voastre să fie îmbrăţişate.» Mînă în mînă ca această acuzare a lipseĭ de experimentare merge de regulă o a doua, că Herbartianilor le place a se servi de o terminologie înţeleasă numaĭ de dînşiĭ, a-şĭ da aparenţa de profunzĭ cugetătorĭ prin obscuritatea scrierilor lor şi că astfel fac ca teoriile lor să fie inaccesibile majorităţiĭ.

Lucrarea pe care o aduc aicĭ la cunoştinţa publiculuĭ nostru cititor slăbeşte mult aceste acuzărĭ, dacă nu le înlătură cu totul. Pe de o parte ia arată — şi aceasta pe baza experienţeĭ făcute în şcoala populară anexată pe lîngă şcoala normală din Eisenach, unde autoriĭ eraŭ şi doĭ dintre eĭ sînt şi astăzĭ profesorĭ — cum trebue să fie întocmită programa uneĭ şcoale populare şi modul cum e de procedat conform teorieĭ Herbart-Zilleriane; iar pe de alta expunerea e atît de clară şi dezbrăcată de pedantizmul de care mulţĭ se făcuse în adevăr vinovaţĭ, încît ia a contribuit mult şi va contribui încă la vulgarizarea ideilor pedagogige ale aceşteĭ şcoale.

Se poate ca cine-va să nu se împace şi să nu adopte unele din ideile fundamentale pe care se întemeiază lucrarea în chestiune; nimenĭ însă nu o va citi fără un folos real şi fără a i-se deschide orizonurĭ nouă în chestiunile de pedagogie şi didactică.

Intregul op e împărţit în 8 volume corespunzătoare celor 8 anĭ de învăţămînt obligator din Germania. Fiecare volum cuprinde metodica specială a tuturor obiectelor ce sînt a se preda în anul şcolar respectiv, hotărîte fiind însă aceste obiecte, nu conform programeĭ oficiale, ci conform principiilor Herbart-Zilleriane. Aceste principiĭ fundamentale, întrucît privesc învăţămîntul propriŭ zis, iar nu teoria educaţieĭ în genere, le găsim dezvoltate în vol. I pag. 1—50. De oare-ce întreaga lucrare nu e decît punerea în aplicare a acelor principiĭ, să-mĭ fie ertat a arăta aicĭ în ce constă esenţa lor. Cu atît maĭ vîrtos trebue să fac aceasta, cu cît toate discuţiunile înverşunate, despre care vorbiiŭ, se învîrtesc în jurul aces-

tor principiĭ fundamentale, prin care pedagogia Herbart-Zilleriană se deosebeşte de cea vulgară.

Aceste principiĭ fundamentale didactice sînt în număr de treĭ şi se refer: primul, la alegerea şi distribuirea obiectelor de studiŭ; al doilea, la înlănţuirea obiectelor de studiŭ între dînsele, la «concentrare»; al treilea la tratarea metodică a obiectelor de studiŭ.

In privinţa alegeriĭ obiectelor de studiŭ, ideia conducătoare a teorieĭ Herbart-Zilleriane este următoarea: *individul trebue să percurgă, în cursul educaţiuniĭ sale, acceleaşĭ faze pe care le-a percurs omenirea în dezvoltarea eĭ evolutive* Ideia e a luĭ Herbart; Ziller s-a însoţit-o, a complectat-o şi a arătat modul cum înţelege aplicarea acestuĭ principiŭ «al treptelor culturale» («Das Princip der kulturhistorischen Stufen») în şcoala populară. Autoriĭ opuluĭ de care ne ocupăm aŭ pus cu desăvîrşire în practică această idee, modificînd întru cît-va fazele culturale stabilite de Ziller. Contra ideiĭ în sine de a se hotărî în mod istorico-filozofic fazele de cultură ale omeniriĭ şi de a conduce tinerimea, în cursul anilor scolarĭ, prin aceleaşĭ faze, aşa ca fie-care an scolar să corespundă, în mod concentrat, cîte uneia din acele marĭ perioade, cu greŭ s-ar putea obiecta ceva. Maĭ avînd în vedere modul cum a ajuns atît Herbart cît şi, pe urmele sale, Ziller, la această idee, care nu e decît consecinta logică a principiilor fundamentale de educaţie, şi privind astfel întregul lor sistem pedagogic, în care o idee decurge cu necesitate din cele precedente, şi maĭ cu greŭ s-ar putea face obiecţiunĭ contra ideiĭ în sine a stabiliriĭ unuĭ paralelizm complect între educaţia tinerimiĭ şi dezvoltarea omeniriĭ. In adevăr, scopul educaţieĭ fiind, conform teorieĭ Herbatiane, «*formarea caracteruluĭ moral*», urmează neapărat că obiectul de căpetenie al fie-căruĭ an scolar trebue să fie dintre acele care să contribue direct la acest scop, adecă un obiect de natură *istorică* (Gesinnungsstoff); alegerea obiectelor acestora se face după *interesul* ce sînt în stare de a deştepta în şcolarĭ; interesul, la rîndul săŭ, nu poate fi deşteptat decît cu condiţiunea ca învăţămîntul să fi pus la nivelul graduluĭ de dezvoltare a copiluluĭ, grad corespunzător cîte uneĭ faze de dezvoltare a omeniriĭ. In unul din numerele viitoare ale acesteĭ reviste

îmĭ voiŭ permite a dezvolta întregul sistem pedagogic Herbartian. Aicĭ, cu prilejul acesteĭ dărĭ de seamă, n avem a face decît cu principiile pur didactice, care aŭ servit de temelie lucrăriĭ în chestiune.

Orĭcît s-ar încălzi cineva pentru principiul fazelor culturale, din moment ce e vorba de aplicarea sa, dificultăţile ce întimpină sînt atît de marĭ şi neînlăturabile, încît cu anevoe se poate pronunţa pentru adoptarea sa. Dintre cele treĭ principiĭ fundamentale, acesta este şi cel maĭ combătut şi cu maĭ puţin sorţ de cucerire a lumiĭ pedagogice. In adevăr, care sînt acele faze ale omeniriĭ? Nu este oare învederat, că se pot stabili faze foarte deosebite, după punctul de vedere din care se consideră de cine-va? Şi dacă fazele vor fi stabilite în mod artificial, nu e învederat că tot învăţămîntul, la rîndul săŭ, alegîndu-se materiile de studiŭ conform acelor faze, va fi şi el artificial? Dovadă că este aşa, e faptul că aceste faze sînt deja stabilite de deosebiţĭ cugetătorĭ în deosebite felurĭ. Ziller, în vederea scopuluĭ educaţiuniĭ, care este formarea caracteruluĭ moral, ia pentru fie-care an scolar al învăţămîntuluĭ popular, ca obiect principal, un obiect *istoric* care are menirea de a corespunde atît graduluĭ de dezvoltare intelectuală a copiluluĭ la vrîsta la care se adresează, cît şi fazeĭ corespunzătoare a dezvoltăriĭ omeniriĭ. Aceste obiecte istorice sînt, după Ziller, următoarele:[1] Pentru primul an scolar 12 poveştĭ (de Grimm); pentru al 2-lea an scolar Robinson; pentru al treilea istoria patriarhilor (aceasta şi cele următoare după istoria sacră); pentru al patrulea timpul judecătorilor; pentru al 5-lea timpul regilor; pentru al 6-lea viaţa luĭ Iisus; pentru al 7-lea viaţa apostolilor; pentru al 8-lea istoria reformaţiuniĭ (catehizmul). Paralel cu această serie merge, cu începere de la al 3-lea an scolar, şi istoria profană. La stabilirea acesteĭ seriĭ e învederată preocuparea, în primul loc religioasă. a luĭ Ziller pentru formarea creştinuluĭ luteran. Seria D-luĭ Rein şi a colaboratorilor săĭ în «Teoria şi Practica Invăţăm. popular» nu se deosebeşte decît foarte puţin de acea a luĭ Ziller; istoria judecătorilor şi

1. Le enumerăm pur şi simplu, nepermiţîndu-ne spaţiul a da şi desluşirile privitoare la motivele alegeriĭ acestor materiĭ.

acea a regilor e pusă într-un singur an scolar şi anume în al 4-lea, iar viaţa luĭ Iisus face obiectul principal în curs de doĭ anĭ, în al 5-lea şi al 6-lea Un alt pedagog, Dr. Beyer, stabileşte cu totul alte faze, din punctul de vedere al dezvoltăriĭ munciĭ. El deosebeşte: 1) timpul vînătorilor, 2) viaţa nomadă, 3) faza agriculturiĭ, 4) meseriile, 5) industria şi comerciul. Maĭ mult de cît atît. Acelaşĭ pedagog va fi nevoit să stabilească deosebite seriĭ de faze culturale, după gradul de învăţămînt pe care-l are în vedere! Ziller, spre exemplu, n-a cugetat niciodată să introducă seria menţionată în învăţămîntul secundar. Altă serie trebue deci şcoaleĭ populare, alta gimnaziuluĭ şi liceuluĭ.

Dar nu numaĭ această dificultate de a stabili în mod hotărîtor fazele dezvoltăriĭ culturiĭ omeniriĭ se opune îmbrăţişăriĭ ideiĭ fazelor culturale. Maĭ este o consecinţă a acesteĭ ideĭ, care nu poate fi lesne adoptată. Ziller, Rein şi toţĭ aderenţiĭ lor cer ca acel obiect istoric, care e obiectul de căpetenie in fie-care an scolar, să fie *centrul* întregiĭ ocupaţiunĭ a aceluĭ an; toate celelalte obiecte de învăţămînt să atîrne decĭ de cel principal, să nu aibă mersul lor independent, ci să şi-l reguleze după impulsul ce-l vor căpăta de la cel dintîiŭ.

Astfel venim la al doilea principiŭ fundamental, relativ la înlănţuirea obiectelor de studiŭ între dînsele, la *concentrare*. E o cerinţă unanimă a tuturor pedagogilor maĭ noĭ de a pune o stavilă împrăştieriĭ activităţiĭ şcolarilor, împrăştiere produsă prin deosebitele obiecte de studiŭ ce se predaŭ, fără nicĭ o legătură, în acelaşĭ timp. Se cere, cu alte cuvinte, ca diversele obiecte cu care are a se ocupa şcolarul să nu-ĭ fie predate fără a se lega între ele, ci ca masele de reprezentărĭ ce le dobîndeşte să se înlănţuiască, spre a forma un tot armonios în mintea sa. In privinţa principiuluĭ acestuia al concentrăriĭ nu e divergenţă de părerĭ şi nicĭ nu poate fi. Cine ar tăgădui oare că e o adevărată tortură intelectuală de a grămădi în minte, fără nicĭ o legătură, în acelaşĭ timp, ideile cele maĭ desparate, îngrămădire ce-şĭ găseşte bunăoară cea maĭ desăvîrşită expresie în bacalaureatul nostru? Nu e aicĭ locul de a demonstra cum şi etica şi psihologia se unesc pentru a protesta contra nenorocituluĭ sistem de

a înțelege prin instrucție numai îngrămădire de cunoștințe, iar nu dezvoltarea inteligenții și a cugetării. Dacă în școalele secundare din Germania s-a introdus sistemul ca în fie-care clasă să fie un număr mai răstrîns de profesori, avînd fie-care a preda un număr mai mare de obiecte (Klassenlehrersystem) și se combate sistemul specializării (Fachlehrersystem), care domnește bună oară la noi, aceasta se datorește încă principiului adoptat de toți al concentrării învățămîntului.

Ca mijloc de îndreptare, față cu împrăștierea activității școlarilor, s-a propus de unii pedagogi reducerea numărului obiectelor de studiu. Herbartianii resping o asemenea știrbire a învățămîntului. Atît variatele necesități ale vieței cît și *interesul multiplu* pe care trebue să-l dezvolte învățămîntul aŭ de urmare neapărată și pluralitatea obiectelor de studiu. Remediul nu poate consta prin urmare în reducerea materiilor, ci în aceia, după cum se exprimă Ziller, «de a împăca unitatea persoanei cu pluralitatea materiilor de studiu.» «Unitatea constă atunci în aceia ca deosebitele reprezentări, contopite și întrețesute unele cu altele, să formeze o singură masă coordonată și, prin închegarea tuturor părților, strîns unită de reprezentări.» Ziller voește o asemenea masă închegată de reprezentări, un sistem de reprezentări pentru a combate îngrămădirea cunoștințelor fără legătură, «agregatul de cunoștințe» (Ziller, Grundlegung ed. II. pag. 433). In privința aplicării acestui remediu, Herbartianii sînt dezbinați în două lagăre opuse. Unii, și anume partizanii lui Stoy, fost profesor la Universitatea din Iena, înțeleg concentrarea într-un sens mai larg al cuvîntului, ca înlănțuire a obiectelor de studiu, cerînd a stabili cît se poate mai multe legături între diversele obiecte, fără a primi însă ca *un* obiect să predomineze asupra tuturor celorlalte. Ceilalți, Zillerianii, iaŭ concentrarea într-un sens mai răstrîns, ca dependență a tuturor obiectelor de studiu de unul singur, care trebue să fie *centrul* în jurul căruia aŭ a se grupa toate celelalte. E învederat că întregul plan de studiu se schimbă cu adoptarea concentrării în acest din urmă înțeles. Această concentrare strînsă este tocmai al doilea punct din programul Zillerian care nu e primit de marea majoritate a corpului didactic german. Se ob-

iectează contra uneĭ asemenea concentrărĭ că acest sistem grupînd toate în jurul obiectuluĭ principal, ar fi în detrimentul tuturor celorlalte obiecte de studiŭ, care nu s-ar maĭ putea trata în mod sistematic după propria lor natură, ci prin starea de atîrnare în care se află puse față cu obiectul principal ar fi rupte și îmbucățite în părțĭ fără legătură unele cu altele. Dl. Rein și colaboratoriĭ săĭ sînt partizaniĭ concentrăriĭ în ințelesul cel maĭ răstrîns. Și nicĭ nu se putea altfel. In adevăr, odată admis că în centrul fie-căruĭ an scolar se află pus un obiect principal istoric cu menirea de a corespunde atît graduluĭ de dezvoltare intelectuală a copiluluĭ cît și fazeĭ corespunzătoare a dezvoltăriĭ omeniriĭ, urmează cu necesitate că toate celelalte obiecte trebue să se grupeze în mod periferic în jurul acestuia, așa încît între toate studiile predate în acelașĭ timp să fie cea maĭ strînsă legătură. Principiul strînseĭ concentrărĭ este deci consecința logică și firească a principiuluĭ treptelor culturale. «Teoria și Practica Invățămîntuluĭ popular» constitue o încercare laborioasă și meritorie de a pune în practică stricta concentrare. Vom vedea îndată că autoriĭ n-aŭ putut reuși decît în parte în sarcina ce și-aŭ impus-o.

Al treilea principiŭ fundamental se refere la tratarea obiectelor de studiŭ la *treptele formale*, «die formalen Stufen». Primele două principiĭ, acel al fazelor culturale și acel al concentrăriĭ, sînt maĭ mult chestiunĭ de organizare, de plan al învățămîntuluĭ, al treilea se refere la *metoda* învățămîntuluĭ. Teoria treptelor formale este astăzĭ adoptată de un mare număr de învățătorĭ germanĭ, ia a străbătut chiar pînă și'n gimnaziĭ și licee. Autoritățile scolare impun în unele părțĭ ale imperiuluĭ procedarea după aceste trepte. Dezvoltarea aceste teoriĭ ne-ar duce prea departe. Mă mărginesc a declara numaĭ aicĭ că numeroasele lecțiunĭ de model propuse în deosebitele volume ale lucrăriĭ despre care vorbim aŭ contribuit de sigur a converti pe mulțĭ și a se lățĭ aplicarea treptelor formale în cercurĭ din ce în ce maĭ întinse. Dintre principiile Herbartiane, acesta este cel dintîiŭ care a străbătut; în această privință avem de înregistrat un triumf aproape complect al acesteĭ scoale pedagogice.

Nu tot astfel staŭ lucrurile cu primele două prin-

cipiĭ. Acestea sînt, pentru motivele arătate, viŭ combătute. De altmintrelea, cu toată silinţa ce ş-aŭ pus autoriĭ din Eisenach de a aplica riguros principiul concentrăriĭ, eĭ n-aŭ reuşit decît pentru primiĭ doĭ anĭ scolarĭ. Cu începere de la al treilea an scolar, stricta concentrare nu le maĭ era posibilă. Să se observe că, cu cît obiectele de studiŭ devin maĭ numeroase şi aprofundarea lor maĭ anevoioasă, cu atît concentrarea devine maĭ grea. E permis a ne îndoi de posibilitatea de a realiza această idee pentru şcoala secundară, chiar dacă s-ar dovedi realizabilă într-o şcoală elementară.

Am zis că autoriĭ aŭ reuşit pentru primiĭ doĭ anĭ scolarĭ. Iată, pentru a da un exemplu, cum e întocmit planul lor de învăţămînt al anuluĭ I. Obiectul central constă, precum ştim, în 12 poveştĭ de Grimm. Toate celelalte ocupaţiunĭ se grupează în jurul acestor poveştĭ. In loc de învăţămînt intuitiv cu mersul săŭ deosebit, se descriŭ şi se studiază acele obiecte care joacă vre-un rol în poveste. Aceleaşĭ obiecte se desemnează în oarele de desemn. Cîntecele ce se învaţă trebue să fie în legătură cu cele ce se povestesc. Calculul îşĭ are începutul de asemenea pe temeiul subiectuluĭ poveştiĭ; dacă bună-oară în prima poveste e vorba de treĭ fiinţe, calculul se va începe cu acest număr concret dat de învăţămîntul poveştiĭ. La scriere şi citire se întrebuinţează cuvinte şi bucăţĭ privitoare la fiinţele şi lucrurile ivite în poveste şi tratate şi'n mod intuitiv, ca obiecte de domeniul naturiĭ. «Printr-o astfel de combinare», zic autoriĭ, «dobîndim un cerc omogen de reprezentărĭ şi în consecinţă marile avantaje ce decurg dintr-un asemenea capital de reprezentărĭ.»

Avantajele de sigur că ar fi marĭ, dacă ideia concentrăriĭ s-ar putea realiza fără a fi vătămătoare legăturiĭ ce trebue să existe între noţiunile unuia şi aceluiaşĭ obiect de studiŭ. Meritul şcoaleĭ Herbart-Zilleriane este însă că a dovedit pînă la evidenţă că sistemul de a preda deosebitele obiecte fără nicĭ o legătură între ele este din cele maĭ defectuoase, şi dacă astăzĭ toată suflarea pedagogică, deşi nu admite stricta concentrare Zilleriană, luptă cu stăruinţă pentru înlănţuirea obiectelor de învăţămînt, a-

ceasta se datorește impulsuluĭ dat de Ziller, Rein și aderenții lor.

Din cele arătate sper că cititoriĭ vor fi dobîndit convingerea că «Teoria și Practica Invățămîntuluĭ popular după principiile luĭ Herbart» e o lucrare ce merită a fi studiată. Terminînd această dare de seamă, menționez că această lucrare a făcut și face încă și astăzĭ obiectul studieriĭ celeĭ maĭ serioase și amănunțite într-un număr mare de conferențe ale profesorilor secundarĭ și popularĭ din toate unghiurile imperiuluĭ german. E știut că producțiunea lucrărilor de natură didactică în Germania e peste măsură de mare : din tot nămolul literaturiĭ scolare, opul D-lor Rein, Pickel și Scheller e unul din acele care s-aŭ impus maĭ mult lumiĭ pedagogice.

C. Meissner.

Eduardo Cimbali, **Il non intervento.** *Studio di diritto internazionale. Roma, Fratelli Bocca 1889.* 1 vol. 8⁰ 275 pag.

Una din cele maĭ dificile și maĭ importante cestiunĭ de drept internațional public este intervențiunea, adecă imixtiunea unuĭ stat în afacerile interioare ale unuĭ alt stat.

Asupra principiuluĭ, toată lumea este de acord. Toțĭ autoriĭ, începînd cu Gratius, Pufendorf, Vattel și finind cu Bluntschli, Calvo, Fiore, Heffter, Wheaton, convin că nicĭ un stat nu are drept să se amestece în afacerile interioare ale altuĭ stat, fiind-că această imixtiune constitue o violațiune a libertățiĭ popoarelor. Dl. Cimbali dă o fericită definițiune neintervențiuniĭ zicînd că ia e «dreptul pe care-l are orĭ-ce popor de a se «guverna și admi-«nistra după propriul sentiment național, saŭ maĭ scurt «independența națională a popoarelor.»

Dacă însă neintervențiunea este admisă ca principiŭ de toțĭ autoriĭ de drept internațional, mulțĭ dintr-înșiĭ, aproape toțĭ, propun una saŭ maĭ multe excepțiunĭ la principiŭ, excepțiunĭ care din nefericire destrug principiul. Căcĭ, după cum s-a zis in camera franceză în 1823 de

deputatul Manuel răspunzînd luĭ Chateaubriand, ministrul de externe, cine va fi judecătorul motivelor de intervenit? Negreșit statul care intervine, și el se va conduce după interesul săŭ, iar nu după principiĭ saŭ după interesul statuluĭ în care intervine.

Internaționaliștiĭ italienĭ aŭ fost și sînt din ceĭ maĭ aprigĭ apărătorĭ aĭ principiuluĭ neintervențiuniĭ, fiind-că nicĭ o țară n-a suferit maĭ mult decît Italia de violarea acestuĭ principiŭ; în general însă eĭ admit, ca o excepțiune la principiul neintervențiuniĭ, că intervențiunea e justă cînd ia e făcută spre a ajuta pe un popor care se luptă pentru a-șĭ cîștiga libertatea. Dl. Ed. Cimbali a înlăturat această excepțiune, arătînd că ajutorul dat unuĭ popor spre a-șĭ apăra libertatea încontra agresorilor săĭ, departe de a fi o ingerență în afacerile interioare ale unuĭ stat, o violare a independențeĭ popoarelor, este un fapt just și legitim, fiind-că el are de scop a protege independența popoarelor în contra acelora care o atacă (pag. 64 urm.).

Autorul italian examinează apoĭ diferitele excepțiunĭ la principiul neintervențiuniĭ și le combate pe toate cu mult talent, susținînd neintervențiunea ca principiŭ absolut.

Meritul cel mare al autoruluĭ este de a fi fost foarte circumspect în întrebuințarea terminilor, cărora caută să le dea o preciziune matematică, spre a evita orĭ-ce confuziune.

De sigur că această calitate și ideile liberale ale D-luĭ Cimbali nu sînt titlurĭ care să recomande opera sa la masa verde; diplomația, care iubește ambiguitățile și ideile retrograde, va considera această operă ca un spectru roșiŭ, ca o utopie revoluționară. Excelentul studiŭ însă al D-luĭ Cimbali va forma un interesant și frumos capitol al dreptuluĭ internațional public, și va veni o zi, și poate că acea zi nu e departe, cînd popoarele vor sili pe diplomațĭ să citească, să învețe și să aplice acest capitol.

I. Tanoviceanu.

M. Schwarzfeld, **Poeziile populare colecția Alexandri saŭ cum trebue culese și publicate cîntecele populare.** Iașĭ 1889. 8°. IV și 104 pag.

Scopul acesteĭ scrierĭ este de a demonstra că Alexandri n-a reprodus poeziile culese de dînsul așa cum le-a găsit în gura poporuluĭ, ci le-a transformat în modul cel maĭ arbitrar, iar că urmarea necesară a acesteĭ procedărĭ ar fi fost că ținta ce-șĭ pusese Alexandri de a pune în evidență geniul poporuluĭ romîn și de a ne pune în poziție de a studia caracterul acestuĭ popor a rămas neatinsă. Astfeliŭ, D-l Schw. ne arată că Alexandri a schimbat multe poeziĭ în mod aproape radical (§ I), că a făcut adaose prisoselnice la unele și omisiunĭ tot atît de neîndreptățite la altele (§ II și IV), că a contopit fără necesitate maĭ multe poeziĭ într-una singură (§ III), că a operat schimbărĭ de construcțiĭ și de cuvinte (§ V), ba — ce e și maĭ nostim — că s-a croit anume versurĭ pentru a putea face note (§ VI).

Incît privește faptul că poeziile populare culese de Al. nu ne sînt prezentate în forma lor originală, să relevăm că editorul lor n-a avut niciodată intențiunea de a disimula acest fapt. Insușĭ titlurile ce le-a dat Al. colecțiunilor sale ne-o mărturisesc îndeajuns. Cea dintîiŭ, apărută în aniĭ 1852 și 1853, este intitulată: *Balade adunate și* **indreptate** *de V. Alexandri*; cea de a doua, publicată la 1866, se numește: *Poeziĭ populare ale Romînilor adunate și* **intocmite** *de V. Alexandri.* Ce e drept, din punctul de vedere al folkloristuluĭ, care caută a pătrunde în spiritul unuĭ popor prin studiul producțiunilor în care el se manifestă, o asemenea procedare poate fi de regretat. Căcĭ o poezie populară încetează de a fi un izvor pentru investigațiunĭ folkloristice din momentul în care s-a operat la dînsa schimbărĭ care nu maĭ lasă a recunoaște ce este al poporuluĭ și ce este al învățatuluĭ prelucrător. Pentru folklorist, producțiunea cea maĭ naivă, cea maĭ imperfectă, cea maĭ neînsemnată de literatură populară este de maĭ mare preț decît cea maĭ vestită capodoperă a unuĭ poet laureat. Cu toate acestea, noĭ nu

putem aproba dojenile pe care autorul cărții le face poetuluĭ care a pus mîna sa idealizătoare la poeziile adunate de dînsul din gura poporuluĭ romîn. Pe timpul cînd Alexandri îșĭ publică colecțiunile sale, știința folkloruluĭ nu exista încă nicĭ măcar pe nume, și în special în Romînia, nimenea habar n-avea de însemnătatea literaturiĭ populare. Și oare altfeliŭ procedat-aŭ predecesoriĭ luĭ Alexandri din alte țărĭ? Editoriĭ primeĭ colecțiunĭ maĭ marĭ de poeziĭ populare germane, apărută la 1806 sub titlul *Des Knaben Wunderhorn*, aŭ comis întocmaĭ aceleașĭ păcate ca și Alexandri. După cum s-a probat în timpurĭ maĭ nouă, și eĭ ș-aŭ permis prescurtărĭ, contragerĭ, modificărĭ și remanierĭ, cu această deosebire însă că Al. îșĭ mărturisește fățiș colaborarea, ceia ce n-o fac culegătoriĭ germanĭ. Meritul de a fi recunoscut cel dintîiŭ marea valoare poetică a cîntecelor populare romîne nu poate fi contestat luĭ Al. Și dacă el, poetul, s-a încercat a înlătura defectele lor, adevărate saŭ închipuite, pentru aceasta el nu merită asprele mustrărĭ ce i-le adresează criticul săŭ.

Maĭ gravă este acuzarea că Al. nu s-ar fi mărginit a da poeziilor populare o formă maĭ potrivită cu cerințele sale poetice, ci ar fi mers pînă acolo de a-șĭ permite a opera la ele modificărĭ care nu-șĭ pot găsi explicarea în considerente estetice ci numaĭ în dorința de a face să crează lumea că vederile politice și sociale ale editoruluĭ sînt împărtășite de întregul popor romîn și care decĭ ar trebui qualificate drept falsificărĭ tendențioase.

Acuzarea, o recunoaștem, e întemeiată. Mîndria de originea romană a Romînilor și de perioadele glorioase ale istorieĭ lor, ura înverșunată în contra streinilor, dorul înfocat de a-șĭ vedea țara liberată de suzeranitatea turcească și toțĭ Romîniĭ unițĭ într-un stat independent, toate aceste sentimente personale ale luĭ Al. se oglindesc în poeziile publicate de el, și nu trebue tocmaĭ multă sagacitate și experiență critică spre a recunoaște maĭ toate pasajele respective ca producțiunĭ ale muzeĭ luĭ Al. Cîntece întregĭ sînt prelucrate din talpă în dragul acesteĭ tendențe, ba la unele poporul pare a nu avea absolut nicĭ o parte, ci ele par a fi compuse deadreptul de Al. Așa de ex., afară de *Hora Uniriĭ* (pag. 396), la care însușĭ

Al. își mărturisește paternitatea, poeziile *Dragoș* (pag. 164), *Cîntecul luĭ Ștefan Vodă* (pag. 173), *Cîntecul luĭ Mihaiŭ Viteazul* (pag. 214), *Visul luĭ Tudor Vladimirescu* (pag. 216), *Horia și Cloșca* (pag. 218), *Hora de la Mircești* (pag. 398), *Surorile* (pag. 400) și numărul XVI din *Cîntecele din Besarabia* (pag. 411).

Insă și aicĭ se găsește o împrejurare ușurătoare care lasă să apară procedarea luĭ Al. într-o lumină maĭ puțin defavorabilă. Publicarea colecțiunilor luĭ Al. cade în timpul renașteriĭ poporuluĭ romîn și al redeșteptăriĭ sentimentuluĭ de naționalitate, care dormise atîtea secole și pentru a căruia rîdicare și întărire toate mijloacele eraŭ binevenite. Unul din aceste stimulante era și plăzmuirea, și Al. n-ar fi fost un copil al timpuluĭ săŭ dacă s-ar fi sfiit a aplica acest mijloc, care nouă cestor de astăzi ne pare atît de condemnabil. Cînd Săulescu confecționa documente istorice romîne care abia în timpul nostru s-aŭ recunoscut a fi apocrife, cînd Barnuț alcătuia un drept public romîn contrar tuturor obiceiurilor și tradițiunilor, cînd Cipariu inventa o ortografie și o gramatică romînă, cînd Laurian și Maxim fabricaŭ un dicționar romîn, cum să nu se fi apucat și Al. la rîndul săŭ a compune cîntece populare romîne?

Tout comprendre, c'est tout pardonner.

H. Tiktin.

DOCUMENTE

CRONICA LUI KIPARISA

tradusă din grecește după originalul publicat în *E. Legrand, Epistolaire grec* (Paris 1888), de **Al. G. Sutu.**

A luĭ Neculaĭ Kiparisa, povestire a tîmplărilor din Moldova către anul 7224 [1716] în a treia domnie a luĭ Mihail Racoviță Voevod.

In anul mîntuiriĭ 1716 facîndu-se războiŭ între Turcĭ și Nemțĭ, Nemțiĭ aŭ avut noroc puind mîna pe cetatea chemată Timișoara ; eĭ, din pricina biruințeĭ aceștia rîdicînd sprîncenele, se purtaŭ dușmănește nu numaĭ în potriva Turcilor, dar și in potriva creștinilor supușiĭ lor.

Și maĭ întîiŭ făcînd încălcare în Muntenia aŭ rîdicat cu casă cu tot pe stăpînul și domnul eĭ Neculaĭ Mavrocordat, si l-aŭ dus în Ardeal. După aceasta s-aŭ pus să năcăjască și Moldova. Incît generalul din Brașov, carele se chema Tige, fiind om zgîrcit și neavînd în minte altă-ceva de cît folosul săŭ însușĭ ce-l opunea celuĭ obștesc, rîvnind după jafurĭ, orîndui maĭ mulțĭ oștenĭ nemțeștĭ cu niște cătane ungureștĭ, dîndu-le și cincĭ steagurĭ nemțeștĭ, și-ĭ trimise asupra Moldoveĭ, poruncindu-le să rîdice samovolnic avuția Moldovenilor, caĭ, vite și orĭ-ce alta vor găsi, și să le aducă toate generaluluĭ.

Venit-aŭ dar aceștia și maĭ întîiŭ spre a avea loc de adăpost, întrară în mînăstirea ce se zice Cașin, în munțiĭ care despart Ungaria de Moldova, ce este a Moldoveĭ ; și de acolo trimiteaŭ maĭ

mulți ostașĭ, și mereŭ prădaŭ lucrurile Moldovenilor. Apoĭ mergeaŭ odată în cutare, altă dată în cutare sat și răpeaŭ Turcĭ ; iar pe Moldovenĭ îĭ goleaŭ dușmănește, le luaŭ avuțiile lor și-ĭ lăsaŭ golĭ.

Iar dintre Moldovenĭ, cîțĭ răutăcioșĭ se ajungeaŭ cu dînșiĭ, tot așa și uniĭ din boeriĭ lor ca Ceaur, Miron, Belise, Congese și alțiĭ de aceiașĭ seamă, fie de nevoe fie de răutate, cariĭ doreaŭ nimicirea moșieĭ lor, nădăjduind ca aceasta să scape de datoriile lor, arătaŭ Nemților chipul de a jefui. In urmă veniră de la zisul Cașin și puseră mîna pe o cetățue veche, 16 ceasurĭ departe de Iașĭ, chemată Neamțul. Și întrînd acolo adunară multe merinde de la Moldovenĭ, și multe rele făcură lăcuitorilor din Moldova, purtîndu-se foarte dușmănește către preacucernicul și preablîndul stăpîn și domn al Moldoveĭ Mihaĭ Racoviță Voevodă, amenințînd și spăriind că-l vor lua de viŭ de grumaz cum aŭ luat și pe domnul Ungro-Vlahieĭ ; și cereaŭ de la dînsul darurĭ. Insă preaînălțatul domn respingînd cu tărie cererile lor, le spunea să lese cu bine țara, care nu le pricinuise nicĭ o pagubă, și să se oprească cu prădăciunile. Insă generalul Tige biruit de lăcomia sa și nevoind a se purta politicește și creștinește cu creștiniĭ, maĭ răŭ încă se întărtă în cererile sale ; și nu i-a fost rușine să ceară de la domn un adălmaș ne maĭ pomenit. Insă de oare-ce preaînălțatul domn nu priimea cererile nedrepte ale generaluluĭ, acesta maĭ mult ura pe domnitor și-l prigonea ; drept care mi-s-a părut să scriŭ aice cartea ce el o trimesese domnuluĭ cerîndu-ĭ adălmaș, ca să vază cititoriĭ ceĭ politicĭ și ceĭ vrednicĭ.

Suretul cărțiĭ ce a trimis-o generalul Brașovuluĭ Domnuluĭ Moldo-Vlahieĭ.

„Pînă la ce punct D-zeŭ a dat mînă de ajutor creștinilor, și armele împăratului nostru celuĭ preasmerit aŭ fost cu noroc, aceasta o cunoaște Inălțimea ta. Nu vreŭ decĭ a-țĭ îngreuia auzul, ci pre scurt a-țĭ arăta părerea preaînaltuluĭ general comandant domnul Conte de Stenvil : anume voește Mărirea sa ca Inălțimea ta să te înduplecĭ să daĭ pentru preapacînicul rege al nostru ceva darurĭ ; și să nu-țĭ fie de greŭ ; dacă însă veĭ face altfel, Mărirea sa va rîdica prieteșugul vecinătățiĭ de la Inălțimea ta și de la pămîntul tăŭ ; și va trimite să strice pămîntul cu foc și cu spadă. Nădăjduesc însă că Inălțimea ta te veĭ gîndi la acestea, și că veĭ a-

lege ceia ce este priitor obştieĭ. Iar scutul luĭ D-zeŭ fie cu Inălţimea ta.“

1717 Ianuarie în 2.

A Inălţimiĭ tale plecată slugă

Tige

Cînd domnitorul priimi cartea aceasta şi o citi, şi o recunoscu că nu era vrednică de nicĭ un răspuns, tăcu. Incît generalul înfuriat maĭ mult, vroi să răpească pe domnitor şi să-l ia de zălog. Şi îndată porunci căpitanuluĭ Frenza carele era comandant în zisa cetăţue a Neamţuluĭ să se ducă cu podghiazul săŭ la Iaşĭ să răpească pe domnitor. Acesta îndată ce priimi porunca începu a se pregăti ; şi întru una din zile veni într-un sat ce stă la o depărtare de opt ceasurĭ de la Iaşĭ, ce se zice Tîrgul-Frumos, cu maĭ mulţĭ oştenĭ, şi acolo aflînd pe oameniĭ domnitoruluĭ care păzeaŭ şi eraŭ puţinĭ la număr, năvăli asupra lor deodată ; şi nu i-a fost de ajuns ca să-ĭ despoae, dar i-a şi ucis. De acolo se arătâ reaua luĭ voinţă ce era să facă şi în urmă.

Cum ajunse ştirea la preînălţatul domn, el se mirâ mult de firea luĭ cea aspră şi barbară. Acesta nu întîrziè a aduce la îndeplinire scopul săŭ. Ci în 10 Ianuarie cu cîţĭ oştenĭ nemţĭ avea şi cătane şi mazilĭ moldovenĭ, ce-ĭ atrăsese în partea sa, veni asupra Iaşuluĭ la ceasul al 8-lea din zi, spre a lua deodată de grumaz pe domn, carele se odihnea după masă.

De oare-ce Inălţimea sa luâ cunoştinţă cum căaŭ eşit din cetatea Neamţuluĭ, însă nu ştia în ce parte aŭ de gînd să apuce, luâ pe copiiĭ săĭ de casă şi merse repede ca o cale de două ceasurĭ departe de Iaşĭ, pe drumul care duce către cetatea Neamţuluĭ, şi nedînd de duşmanĭ, şi de oare-ce era şi ger mare, se întoarse iarăşĭ la Iaşĭ, lăsînd un căpitan cu cincĭzecĭ de inşĭ spre pază. Şi întorcîndu-se iarăşĭ la Iaşĭ, şezu la masă şi după masă se puse să se odihnească puţin, şi porunci ca oştile să nu se împrăştie. Insĕ de oare-ce era frig mare, s-aŭ împrăştiat şi oameniĭ în casele Iaşuluĭ, ca să se odihnească puţin ; şi înlăuntrul curţiĭ aŭ rămas numaĭ seimeniĭ şi boeriĭ curţiĭ şi copiiĭ de casă şi fratele domnitoruluĭ boerul hatman Dumitraşc şi marele vornic Donicĭ. Iar duşmaniĭ venind aŭ năvălit deodată asupra căpitanuluĭ şi oamenilor ce-ĭ avea orînduiţĭ spre pază. Şi de oare-ce era frig, aŭ întrat într-o casă, şi n-aŭ avut vreme să încalece; iar cîţĭ

aŭ ajuns a încăleca, luîndu-ĭ pe fugă cătanele din dărăt, veniră împreună la Iașĭ.

Indată cum priimi știre domnitorul încălecâ cu cîțĭ se aflaŭ în curte și întîlnind pe Nemțĭ și luptîndu-se cu dînșiĭ, abia a scăpat din mînile lor (acolo s-aŭ omorît patru copiĭ de casă ce se aflaŭ lîngă dînsul) și se duse la mînăstirea chemată Cetățuia ce se află de-asupra muchiĭ unuĭ deal departe de Iașĭ jumătate de ceas. Și intrâ și se închise acolo, pînă ce să se adune ostașiĭ, cariĭ atuncĭ eraŭ împrăștiațĭ. Iar Nemțiĭ, părăsind Iașul, urmăriră pe domnitor pînă la zisa mînăstire, unde încunjurîndu-l îĭ aruncaŭ focurĭ de pușcă ca să se predea. Iar înălțatul domn trimesese de cu vreme în Bugeac, să vie Tătariĭ cu porunca mariĭ împărățiĭ în paza Moldoveĭ, cariĭ ajunseră și eĭ lîngă Iașĭ la mînăstirea luĭ Aron Vodă ; și trimițînd domnitorul știre Tătarilor să ajungă cît de repede, aŭ ajuns după două ceasurĭ. Nemțiĭ văzînd pe Tătarĭ viind în potriva lor, părăsind mînăstirea se coborîră în șes. Iar Tătariĭ după obiceiul lor strigînd alah, alah, încunjurară pe Nemțĭ. Atuncea și preaînălțatul domn cu ceĭ din prejurul săŭ, eșind din mînăstire, și luînd cu dînsul și pe ostașiĭ ce se adunaseră (cariĭ fiind împrăștiațĭ s-aŭ adunat atuncea), se aruncâ asupra Nemților. Și începu bătălia la ceasurile zece și a ținut pînă la ceasurile cincĭ de noapte ; iar norocul bătălieĭ a rămas nehotărît pînă ce aŭ ajuns seimeniĭ și vînătoriĭ domnuluĭ. Iar Nemțiĭ sfîșiațĭ și lovițĭ de săgețĭ eraŭ culcațĭ la pămînt morțĭ ; cîțĭ dintre dînșiĭ aŭ rămas cu viață negăsind drum de fugit, aŭ căzut într-o prăpastie unul peste altul ; și cîțĭ n-aŭ fost ucișĭ, aŭ fost prinșĭ de viĭ. Abia aŭ scăpat 20 și aŭ fugit și eĭ rănițĭ și s-aŭ dus la Brașov, vestind generaluluĭ minunea și biruința domnitoruluĭ. Astfel s-a nimicit adunătura acestor oamenĭ nelegiuițĭ care aŭ jefuit pămîntul Moldoveĭ fără ca să le fie vinovat, saŭ fără ca se le fi pricinuit vre-o pagubă, și aŭ luat răsplata ce li-se cuvenea; cum că fără drept și numaĭ pentru nesațiul generaluluĭ s-aŭ purtat crud în potriva creștinilor.

Iar preaînălțatul domn întorcîndu-se de la luptă, petrecu noaptea în mînăstirea Cetățuia. Adoua zi se coborî la Iașĭ și ajungînd la curte, chemâ pe căpeteniile Tătarilor cum că se fie gata a doua zi să plece asupra cetățiĭ Neamțuluĭ. Și cercetâ despre căpitanul Frenza, și-l găsi în mînile Tătarilor. Dînd atuncea 200 de leĭ îl

răscumpără de la Tătarĭ şi-l aduse înaintea sa. Atuncea domnul îl întrebâ zicînd: „Ce căutaĭ, căpitane, şi aĭ venit în ţara noastră să facĭ atîta stricăciune?“ Iar el răspunse: „Venit-am din porunca stăpînuluĭ meŭ generalul, fiind însărcinat de dînsul să te iaŭ, şi iarăşĭ cu cinste domnească şi ca domn să te duc la Braşov“. Iar preaînălţatul domn mîniat se sculâ de pe scaunul săŭ şi-l luâ de păr, dîndu-ĭ 5, 6 palme şi îndată porunci ca să-ĭ tae capul; şi l-aŭ scos afară din curte şi i-aŭ tăiat capul. Insă nu l-ar fi ucis domnitorul, dacă n-ar fi ucis şi el cîţĭ oamenĭ de aĭ domnitoruluĭ a prins, fiind că era om fără milă, aspru şi sorbitor de sînge; căcĭ domnitorul cîţĭ alţĭ Nemţĭ şi Ungurĭ a prins n-a ucis pe nicĭ unul; numaĭ pe Moldoveniĭ răsculaţĭ, cîţĭ i-a prins, pe uniĭ i-a spînzurat, pe alţiĭ i-a trecut prin ţeapă şi pe alţiĭ i-a ars. Li-s-aŭ luat şi steagurile şi tobele lor; cincĭ steagurĭ eraŭ cu pecetea împăratuluĭ, iar unul al mazililor.

In 13 Ianuar plecă înălţatul domn luînd cu dînsul şi pe Tătarĭ şi s-a dus la zisa cetate a Neamţuluĭ. Insă cel maĭ întîiŭ dintre făcătoriĭ de rele Belisc, cu ajutorul trădătoruluĭ Iuda scăpînd cu maĭ mulţĭ, îndată apucâ spre cetate şi vesti celor de acolo întîmplările. Aceştia eraŭ 30 inşĭ cariĭ aŭ fost rămaşĭ în cetăţue, şi îndată părăsînd cetăţuia fugiră şi lăsară multe merinde ce le aveaŭ adunate din prădăciunĭ şi nelegiuirĭ. Ajungînd domnitorul în zisa cetăţue o găsi deşartă; puse foc şi arse merindele şi clădirile, şi iară se întoarse la Iaşĭ. Iar Tătariĭ intorcîndu-se îndărăt începură după obiceiul lor a jefui ţara, după cele ce s-aŭ întîmplat cu Nemţiĭ, şi aŭ prins chiar zălogĭ şi Moldovenĭ: nelegiuirea lor să cază pe capul generaluluĭ Tige şi al urmaşilor săĭ. Atuncĭ eşi domnitorul înaintea lor; şi cîţĭ a găsit şi cîţĭ a putut, i-a scos din mînile lor, însă eĭ în urmă iar aŭ luat maĭ mulţĭ robĭ.

Este de a se mira cine-va cu drept cuvînt de purtarea politică a generaluluĭ carele a îndrăznit să ceară darurĭ de la o ţară ce n-o supusese încă şi nicĭ n-o putea păstra. Dar din aceasta se vede cît omul era de neştiutor şi lipsit de orĭ-ce chibzuinţă politică, carele a ajuns la un aşa grad de nerozie, încît şi în potriva femeilor se înfuria; de oare-ce tot în zioa în care trimesese poruncă căpitanuluĭ Frenza să vie la Iaşĭ, a dat ştire şi luĭ Ceaur carele se afla la Caşin şi l-a orînduit să se ducă să robească şi pe sora domnitoruluĭ. Acesta după poruncă, s-a sculat cu 150 de os-

tași și s-a dus la casa surorii domnitorului și de oare-ce bărbatul ei lipsea, a rîdicat-o în robie singură, lăsînd pe copilașii ei în casa ei ; și cu atîta necinste a adus pe marea cucoană la Brașov și a pus-o la închisoare; dar ia, ca femee înțeleaptă, urmînd bărbăția fratelui ei, făcu toate chipurile ca un bărbat voinic și fugi și străbătu pe jos munții Ungariei și ajunse în Moldova la preacucernicul domn fratele ei.

Spuneaŭ acei ce se aflaŭ atuncea la Brașov, cum că în curtea generalului se ținea iarmaroc în toate zilele și se vindeaŭ cămeșĭ de femei și fuste și mărgele și alte veșminte și podoabe de femei, de bărbați, și vite ; lucruri toate ce le furase ostașii lui de la bieții Moldoveni, și le dusese la dînsul ca să-i sature nesațiul său.

Atunci preaînălțatul domn porunci să se adune trupurile Nemților uciși într-un singur loc și aruncîndu-se peste ele pămînt s-a făcut o movilă mare, care movilă se află pe drumul Țarigradului, peste drum de locul unde s-a dat războiul, și a rîdicat acolo și un cerdac minunat cu o cruce de piatră și cu un epitaf pentru vecinica amintire a faptului.

Insă pe pămîntul Moldovei, anume în Cașin, mai eraŭ încă Nemți și cătane ce era nevoe de alungat și dînșii din loc, ca să se poată liniști Inălțimea sa. Și as'fel iarăși a trimis și a dat de știre să vie Tătarii. Și a scris și cărți în taină și a trimis către Moldovenii de dincolo de Siretiŭ, zicîndu-le ca să treacă cu toții către partea de dincoace a Siretiului, fiind că are a încăleca Inălțimea sa, avînd cu dînsul și Tătari, și a se duce în potriva vrăjmașilor, carii se afla în jurul Cașinului ; căci cîți se vor afla dincolo de Siretiŭ, se poate întîmpla să-i robească Tătarii, zicîndu-le că sînt haini, ceia ce se și întîmplă.

Totuși Moldovenii nu luară în seamă porunca domnitorului, ca unii ce nu credeaŭ cum că hoții ce se află în Cașin pot să-i sfeterisească, și astfel aŭ venit Tătarii. Insă eraŭ peste 10,000 la număr pe care văzîndu-i domnitorul, spuse către căpitanii lor: „Eŭ am dat de știre să vie numai 2000; de ce ați venit atîția ?" Spuse și către căpeteniile armatei, Arslan-Mirza și Beg-Mirza: „Cum ați adus cu voi atîta mulțime de Tătari, care se poate întîmpla să se

abată de la cuvîntul vostru, să facă vre-o robire în ţară, după obiceiul lor, şi în urmă să nu puteţĭ înşivă să daţĭ cuvînt împărăţieĭ? Căcĭ porunca împărătească nu este a se supăra raialele, ci a merge împreună în potriva duşmanuluĭ. Şi aşa aceştia adunatau toţĭ mîrzaciĭ într-un singur loc zicînd cum că „beiul din Moldova nu vrea atîta armată, în cît se întîmplă ca să vă întoarceţĭ îndărăt". Iar Tătariĭ răspunseră: „Noĭ de oare-ce am venit aice, acuma mergem cu dînsul şi nicĭ o supărare n-avem să facem ţăriĭ". Cînd spuseră acestea domnitoruluĭ, el le zise: „Nu crez să nu facă pacoste ţăriĭ", şi aşa iarăşĭ ceĭ doĭ mîrzacĭ cu ceilalţĭ mîrzacĭ făcură o învoială în scris, cum că să nu facă nicĭ o supărare nicĭ pămîntuluĭ nicĭ raialeĭ, şi aŭ înmînat-o domnitoruluĭ.

Şi astfel decĭ în 13 Frevruarie plecat-a domnul de la Iaşĭ luînd cu dînsul şi pe Tătarĭ. Şi ducîndu-se la Caşin, cîte cătane a găsit, pe unele le-a ucis pe altele le-a prins viĭ; a luat şi pe căpitanul Andrea şi după aceasta s-a dus la Caşin. Duşmaniĭ s-aŭ închis în Caşin avînd şi 2 proaşte; înlăuntru se afla şi Ceaur. Domnitorul cu oastea luĭ a încunjurat Caşinul, poruncind oştiriĭ să tae lemne ca să facă loitre şi prepelece pentru a da năvală, fiind că zidurile cetăţiĭ eraŭ înalte şi puternice.

Iar Tătariĭ îndată ce văzură că duşmaniĭ s-aŭ închis înlăuntru şi aŭ început a împuşca şi a arunca focurĭ s-aŭ retras îndărăt. Domnitorul avînd cetatea încunjurată, trimise atuncea să vază unde-s Tătariĭ. Trimişiĭ veniră înapoĭ şi spuseră domnitoruluĭ cum că Tătariĭ s-aŭ împărţit în două şi că merg să robească ţara. Incît îndată domnitorul părăsi Caşinul, încălecă cu oastea sa şi se întoarse înapoĭ, spre a împiedeca pe Tătarĭ de la înrobirea lor. Cu toate acestea Tătariĭ aŭ robit pe mulţĭ în ţara moldovenească. Iar domnitorul cîţĭ robĭ a găsit dinaintea sa, i-a scos din mînile Tătarilor, bătînd pe Tătarĭ, şi se întoarse în Iaşĭ. Multă stricăciune şi nimicire aŭ făcut Tătariĭ în ţara moldovenească, unde nu a rămas nicĭ sat nicĭ mînăstire din cîte eraŭ dincolo de Siretiŭ care să nu fi fost jefuite. Insa ca uniĭ ce n-aŭ ascultat de porunca domnitoruluĭ care trimesese carte să treacă dincoace de Siretiŭ, unde era să treacă şi Inălţimea sa împreună cu Tătariĭ în potriva duşmanuluĭ, de aceia şi eĭ, ca uniĭ ce aŭ călcat porunca domnitoruluĭ, aŭ fost robiţĭ de Tătarĭ.

Ajungînd domnitorul la Iaşĭ, spînzură de picioare pe zisul

căpitan Andrea, bortelindu-ĭ călcîele picioarelor. Acesta stătu pînă în seară viŭ și răcnind tare ; cînd atuncĭ spre seară puse domnitorul de-l împușcară spînzurat.

Pentru robirile ce s-aŭ întîmplat în țara moldovenească trimise carte domnitorul către puternica împărăție cum că Tătariĭ aŭ făcut mare stricăciune în țară. Incît puternica împărăție dădu ferman și trimise agale la Bugeac pentru a slobozi pe zișiĭ robĭ moldovenĭ ; și aŭ scos cîțĭ aŭ putut din mînile Tătarilor. Insă ceĭ maĭ mulțĭ aŭ rămas, de oare-ce îĭ ascundeaŭ Tătariĭ. In urmă însă domnitorul cercetînd și despre dînșiĭ a scos pe ceĭ maĭ mulțĭ.

In același an 1717 neîncetînd iarăși dușmaniĭ de a jefui și de a face multe rele țăriĭ moldovenești, voind cuviosul domnitor să scape țara luĭ de atîtea încălcărĭ, rele și pagube, și îmbiat și de preaslăvitul mare boer postelnic Constantin Bizantie, a scos coiful cel domnesc la Maiŭ întîiŭ, poruncind să se adune în jurul săŭ din toate părțile oștile luĭ.

Apoĭ făcu știut și sultanuluĭ care era seraschier la Bugeac și a trimis înălțimiĭ sale 400 de Tătarĭ. Și astfel decĭ Maiŭ în 20 plecă domnitorul cu Dumnezeŭ și cu toată oastea în potriva dușmanilor, luînd cu dînsul și pe uniĭ dintre ceĭ maĭ slăvițĭ boerĭ aĭ curțiĭ sale, pe boerul marele vornic Donicĭ, pe boerul marele postelnic Constantin, pe boerul marele comis Iordache Cantacuzin, maĭ luînd cu dînsul și 6 tunurĭ și urdie. Pe cînd se pregătea de plecare veni și poruncă de la împărăție, și un comis mare al preaînălțatuluĭ epitrop, pentru dușmaniĭ ce se aflaŭ la Mira, Cașin și Focșanĭ despre cariĭ aŭ scris alțiĭ și aŭ arătat împărățieĭ că la Mira sînt 5000, 2000 la Cașin și 700 la Focșanĭ și cum că fac și îngrămădirĭ de oaste la granițele Moldoveĭ. Auzind domnitorul cele ce le scria împărăția catră dînsul, fiind grăbit cu un ceas maĭ înainte, făcu pregătirĭ înpotriva dușmanilor ; și plecară din Iașĭ, Maiŭ în 20. Și trimise înainte 300 de Moldovenĭ și pe ceĭ 400 de Tătarĭ pomenițĭ împreună cu Crupenschi ca să prinză limbă. Și astfel 'sosind domnitorul la Bîrlad sosi și Crupenschi cu Tătariĭ cariĭ aduceaŭ ca la 50 de cătane; iar pe căpitanul lor îl ucisese.

Și se opri domnitorul la Bărlad o zi. Iar a doua zi plecă de acolo cu Tătariĭ și înaintînd pînă ce s-a aflat 5 ceasurĭ pînă la

Siretiŭ orînduì din oastea sa o călărime ca la 1800 împreuna cu Tătariĭ. Şi pomăzui ca căpitan peste oaste pe boerul marele postelnic Constantin, şi-ĭ trimise să se ducă înainte să bată pe duşmaniĭ care se aflaŭ în împrejurimile Mireĭ. Plecînd dar marele postelnic cu oastea şi ajungînd cătră amurg la rîul ce se chiamă Siretiul se apucă să treacă în acea noapte rîul cu mulţĭ dintr-aĭ săĭ; şi întrînd cu calul săŭ în apă, de oare-ce noaptea era fără lună şi vadul nu se cunoştea, cît pe ce era să se înece. Insă cu mila luĭ D-zeŭ trecu pe celalalt mal nevătămat şi neatins. Era o intunecime aşa ca să înainteze asupra Mireĭ de noapte şi să bată dezdimineaţă pe aceĭ dintre duşmanĭ cariĭ se aflaŭ acolo. Insă aŭ rămas acolo pe malul Siretiuluĭ aşteptînd şi pe ceialalţĭ, de oare-ce ceĭ maĭ mulţĭ dintre Tătarĭ rămăsese pe celalalt mal, temîndu-se să treacă rîul noaptea. După ce se făcu ziuă, aŭ plecat de acolo cu toţiĭ la Odobeştĭ unde găsind pe un călugăr, l-aŭ întrebat despre cătane unde se aflaŭ. Acesta însă fiind o iscoadă trimisă de dînşiĭ pentru a pîndi pasurile, nu spuse adevărul ci minţi zicînd cum că cătanele ce se aflaŭ la Mira şi la Focşanĭ s-aŭ dus la Caşin. Şi astfel stătu boerul marele postelnic şi vorbi cu căpitaniĭ cariĭ eraŭ cu dînsul, sfătuind ce să facă, şi aŭ aflat cu cale „de oare-ce am venit pînă aice să ne ducem pînă la Mira să vedem“ şi astfel aŭ plecat. Iar pe călugăr l-aŭ lăsat fiind amăgiţĭ de haina luĭ. Mergînd puţin găsiră pe un bătrîn ce-l întrebară despre cătane în ce loc se află şi le zise cum că ele sînt la Mira. Aşa ajungînd la Odobeştĭ cătanele eraŭ în vale, în case, pe partea Moldoveĭ ş-a Munteniеĭ. Insă ceĭ maĭ mulţĭ eraŭ pe ceialaltă parte în coş, ca la 200 de inşĭ, pentru paza celoralalţĭ din Mira. Şi aşa deodată se aruncară asupra lor; şi pe uniĭ i-aŭ prins, pe alţiĭ i-aŭ ucis şi foarte puţinĭ aŭ scăpat; pe aceştia urmărindu-ĭ, aceĭ ce aŭ fugit înainte aŭ vestit pe cătanele din Mira, şi aŭ eşit cu toţiĭ de la Mira din partea aceasta ca la jumătate de ceas şi acolo s-aŭ lovit de Moldoveniĭ care mergeaŭ înainte. Iar pe cătanele ce le-aŭ prins la Odobeştĭ, le întrebară cîţĭ sînt la Mira, şi eĭ ziseră: 2000. Şi astfel îndată ce se întîlniră cu cătanele ce eşiră din Mira, s-aŭ bătut pînă ce aŭ ajuns cu toţiĭ şi cum aŭ ajuns ţinu închegarea lor ca la două ceasurĭ; şi astfel i-aŭ strivit şi eĭ aŭ început a fugi. Şi dîndu-le goană Moldoveniĭ, pe uniĭ i-aŭ ucis, pe alţiĭ i-aŭ prins, şi alţiĭ dintre dînşiĭ părăseaŭ caiĭ

lor şi fugeaŭ in luncĭ şi foarte puţinĭ aŭ scapat. Şi de oare-ce erau urmăriţĭ, n-aŭ ajuns de frică a întra în Mira, ci aŭ fugit la munţĭ. Iar pe Ranet care era căpitan peste toţĭ căpitaniĭ cătanelor, l-aŭ urmărit ca un ceas fugind din Mira spre munţĭ. Acesta abia scăpâ cu viaţa împreună cu 30 de inşĭ.

Iar boerul postelnic venind la Mira, o aflâ pregătită de războiŭ cu perdele, cu metereze de pociumbĭ, cu urdie şi merinde destule şi 6 steagurĭ, dar şi poarta mînăstiriĭ o aveaŭ de fier şi pe din afară alta de lemn cu şarampoae dinainte, şi aşa, de oare-ce sosit era ceasul, aŭ dat foc ţăruşilor, şarampoaelor şi porţilor şi le-aŭ ars şi aŭ luat şi steagurile. Găsiră şi două poloboace de praf de puşcă şi arzîndu-le s-aŭ întors într-un tîrziŭ la Odobeştĭ.

Insă cîtă vreme se aflaŭ Moldoveniĭ la Mira, Tătariĭ s-aŭ dus de aŭ călcat Focşaniĭ, dînd goană cătanelor care se aflaŭ ca la optzecĭ. Şi Tătariĭ cu pricina cătanelor de la Focşanĭ aŭ început şi aŭ robit şi raiale munteneştĭ. Eĭ aŭ prins şi pe marele căpitan al Focşanilor şi l-aŭ adus la Odobeştĭ împreună cu steagurile luĭ. Insă întorcîndu-se boerul marele postelnic de la Mira, şi văzînd robia ce o făcuse Tătariĭ, stătu şi scoase pe toţĭ Munteniĭ ce-ĭ robise Tătariĭ împreună cu lucrurile lor, apoĭ şi pe căpitanul de la Focşanĭ, trimiţînd şi pe un mîrzac şi cincĭ Tătarĭ să păzească Focşaniĭ de Tătarĭ.

In 30 a luniĭ Maiŭ se făcu războiul de la Mira, în zioa Inălţăriĭ. Şi în grabă venind domnitorul, se duse cu oştile sale, pedestrime şi călărime, în sunetul trimbiţelor şi tobelor la Mira. Şi aşa, după porunca împărătească, de oare-ce era a se dărîma cetăţuia Mireĭ, puse şi o dărîmâ. Şi şezu acolo 2 zile, şi trimise oastea sa la munţĭ în potriva cătanelor, şi-ĭ prindeaŭ grămadă unde-ĭ găseaŭ.

Şi aşa s-a întors la Mira, ş-a venit la Odobeştĭ ş-a stat cu corturile luĭ treĭ zile. Şi trimitea pe ostaşiĭ săĭ unde s-ar afla cătane din partea saŭ a Moldoveĭ saŭ a Munteniei, şi le prindeaŭ şi le aduceaŭ la un loc grămadă. Şi pe Ungurĭ îĭ oprea, iar pe Moldovenĭ şi pe Muntenĭ, pe uniĭ îĭ spînzura, pe alţiĭ îĭ tăia pentru cuminţirea celorlalţĭ.

Iar casele luĭ Ranet ce se aflaŭ din partea Munteniei, trecînd pe acolo domnul, puse şi le arse cu morile luĭ. Dar şi o vie a luĭ care iar era din partea Munteniei, puse pe ostaşiĭ săĭ ceĭ pedeştri cu săbiile şi aŭ stricat-o.

Veni și marele căpitan al Focșanilor din Muntenia și se închină la domn, cu rugăminte să împiedece pe Tătarĭ și oștile luĭ să nu facă pagubă Munteniei. Iar domnul îĭ răpunse: ,,Eŭ am poruncit să nu se facă nicĭ o pagubă Munteniei; dar să prinză pe cei răĭ și protivnicĭ și să mi-ĭ aducă.'' Iar Tătarii tare eraŭ înfuriațĭ împotriva domnuluĭ că nu-ĭ îngăduia de fel a-ĭ lăsa să robească partea Munteniei. El împotrivind-se lor, le spunea să asculte orĭ-ce le va orîndui și le va zice, și dacă ar auzi că fac prădăciunĭ pe partea Munteniei, cum că pe uniĭ ca aceștia îĭ va pedepsi alungîndu-ĭ pînă în Bugeac. Și așa și aceștia spăriindu-se n-aŭ făcut nicĭ o răpire în partea Munteniei. Iar pricina că se temeaŭ și ascultaŭ de domn, era că se aflaŭ puținĭ la număr.

După a treia zi, adecă în 4, plecă la Odobeștĭ cu oștile sale să se ducă la Cașin. Și iarășĭ orîndui dintre copiiĭ luĭ de casă, călărime și pedestrime și Tătarii împreună, să meargă înainte, pedestrimea pe la munțĭ, prin părțile cele maĭ strîmtoroase, iar călărimea prin drumul cel mare, ca să se ducă deodată să calce pe dușmaniĭ ce se aflaŭ în Cașin. Și pomăzui iarășĭ pe postelnicul cel mare căpitan al oștirilor. Ducîndu-se la Cașin, îl aflară pustiŭ; de oare-ce dușmaniĭ aflînd despre ceĭ din Mira că aŭ fost nimicițĭ, fugise. Și așa, nedînd de dușmanĭ în Cașin, dusu-s-aŭ în potriva Oituzuluĭ, căutînd pe dușmanĭ; și neaflînd pe dușmanĭ acolo, s-aŭ întors îndărăt la Cașin, și s-aŭ întîlnit cu domnul. Și puse domnul la cetate în două locurĭ șanțuri și-ĭ dărîmă zidiurile din acele două părțĭ.

Și așa se întoarse de acolo la Iașĭ și orîndui și lăsă la hotară ostașĭ și se întoarse cu biruință și cu slavă.

Dintre oștile ce le lăsă la hotar, acele care eraŭ către partea Ocneĭ s-aŭ dus și aŭ călcat pe pămîntul Ungarieĭ, și în cel dintîiŭ sat al Ungarieĭ. Și aŭ luat ca la două miĭ de oĭ ce eraŭ acolo și cătane cîte aŭ găsit, le-aŭ luat și le-aŭ adus.

Apoĭ trecînd puține zile, veni poruncă de la puternica împărăție ca să se ducă domnul în Ungaria cu Sultanul Agiamet Gherei și cu Colgeac Aga și cu Generalul Esterhazy. Și așa veni o a doua poruncă și plecă la zi întîiŭ August, luînd dintre preaslăvițiĭ săĭ boerĭ și pe boerul marele vornic Donicĭ și pe boerul marele postelnic Constantin și pe boerul ban și pe boerul vistiernic Constanin Gavriliță și pe boerul Iordachi Cantacuzin. Sosind și Sul-

tanul, se întîlniră la Țuțora și aŭ plecat și s-aŭ dus la Botoșanĭ unde aŭ întîlnit și pe Colgeac Aga carele venise de la Hotin. Avea Sultanul ca la 9000 de Tătarĭ, avea și Colgeac ca la 700, avea și preaînălțatul domn 3000 și 700. Și întîlnindu-se cu Colgeac, întrebâ și de Generalul Esterhazy, și spuse că era să plece și el de la Hotin.

Insă stînd la sfat între dînșiĭ, nu aŭ aflat cu cale să șază să întîrzie ca să nu prinză veste dușmaniĭ. Și așa plecat-aŭ și s-aŭ dus la Cîmpulung, și acolo sfătuitu-s-aŭ în ce fel să se alcătuiască oștile ca să între în Ungaria, și s-aŭ pus în așa orînduială, adecă: pedestrimea domnuluĭ înainte, maĭ întîiŭ ca să deschiză cale, apoĭ că eraŭ munțĭ să fie pedestrime din îmbele părțĭ ca pază priveghitoare; și în urma pedestrimeĭ, Colgeac cu oameniĭ săĭ; și în urma luĭ Colgeac domnul cu oștile sale; și în urma domnuluĭ Sultanul, avînd pe lîngă dînsul și 300 de Cazacĭ Zaporojenĭ. Și așa plecat-aŭ cu astfel de rînduială în potriva Ungurilor.

Și aŭ plecat de la Cîmpulung și aŭ urcat muntele Mesteacăn, trecînd apa Bistrițeĭ. Și aŭ făcut întîiul popas la muntele ce se zice Sohard. Și aŭ plecat a doua zi și aŭ trecut apa Teșna unde este hotarul munților Moldoveĭ și Ungarieĭ. Și aŭ trecut muntele unde eraŭ străjile Ungurilor care se aflaŭ pe muchia dealuluĭ avînd acolo un cerdac înalt. Apoĭ aŭ orînduit dinaintea oștiĭ domnuluĭ și a luĭ Colgeac ca la 300 de inșĭ ca să prinză pe aceĭ ce se aflaŭ pe drum. Insă de oare-ce era muntele înalt, îĭ vedeaŭ de departe și fugeaŭ, și drumul de oare-ce era greŭ de străbătut, nu putură să umble repede ca să apuce să-ĭ prinză. Ci ajungînd acolo, găsiră oalele lor cu bucate pe foc. Și așa se duseră aceĭ străjarĭ și dădură limbă celuĭ dintîiŭ sat ce se chiamă Rodna, carele avea de la un deal pînă la altul tufărișurĭ întinse și eraŭ și o sută de cătane care păzeaŭ cu un căpitan. Luînd veste cătanele de la oameniĭ ce păzeaŭ pe munte, s-aŭ sculat și cătanele și cine maĭ ajungea, și o rupeaŭ cu toțiĭ de fugă.

Satul nu era mare, ca la două sute de vetre și ceva maĭ mult. Și ca 300 de oamenĭ cariĭ s-aŭ dus, văzînd cum că străjariĭ fugiseră, s-aŭ luat după dînșiĭ și aŭ ajuns într-un tîrziŭ la zisul sat, adecă la Rodna. Și văzînd că oameniĭ aŭ fugit, s-aŭ oprit acolo unde aŭ găsit numaĭ ca la 20 de oamenĭ și i-aŭ prins.

Iar domnul cu Sultanul și cu Colgeac, de oare-ce munțiĭ e-

raŭ nalţĭ şi nestrăbătuţĭ şi locurile greŭ de umblat, nu aŭ ajuns la Rodna; ci trecînd locul unde era straja cea ungurească, aŭ rămas pe munţĭ. Iar a doua zi cătră amiază sosi şi domnul cu Colgeac şi se scoborî la satul cel dintîiŭ al Ungarieĭ, adecă la Rodna, şi aŭ făcut conac acolo şi aŭ dat foc satuluĭ şi aŭ ars şi pădurile. Şi aŭ stat şi în zioa aceia aşteptînd şi sosirea Tătarilor care întîrziară de oare-ce locurile eraŭ greŭ de trecut. Dintre Tătarii carii eraŭ cu Sultanul Ageamet Gherei, ca la 2000, văzînd că locul este greŭ şi munţiĭ marĭ, s-aŭ întors îndărăt fără ştirea Sultanuluĭ.

Aflîndu-se la Rodna, dusu-s-aŭ cincĭ oamenĭ de aĭ luĭ Colgeac ca jumătate de ceas de la oştĭ, căutînd să dea de vre-o urmă. Şi aşa dinlăuntrul munţilor aŭ aruncat focurĭ de puştĭ asupra lor; şi pe unul l-aŭ omorît, pe altul l-aŭ rănit şi aŭ fugit şi aŭ venit înapoĭ, şi aŭ dat ştire luĭ Colgeac. Acesta încălecâ şi veni cătră domn zicînd cum că este un steag înainte şi că sînt toţĭ Ungurii şi cătanele grămadiţĭ acolo precum şi oameniĭ cariĭ aŭ fugit de prin sate, şi că trebue să orînduiască ostaşĭ de aĭ săĭ şi să plece să-ĭ lovească. Dusu-s-a Colgeac şi a spus şi Sultanuluĭ; iar Sultanul nu orîndui dintre oştile sale, zicînd cum că Tătariĭ nu sînt pentru munţĭ, ci beiul Moldoveĭ să trimiţă dintre oştile sale. Şi aşa domnul puse şi grăiră trimbiţele ca să se pregătească oştile sale, şi orîndui pedestrime şi călărime 1500 de oamenĭ toţĭ cu puştĭ, pomăzuind pe boerul mare postelnic ca hatman şi plecâ cu oştile sale. Iar Colgeac trimise şi el 200 de oamenĭ şi s-aŭ dus şi aŭ colindat cincĭ ceasurĭ munţiĭ căutînd pe duşmanĭ. Insă duşmaniĭ fugise şi n-aŭ găsit pe nicĭ unul, şi s-a întors boerul mare postelnic şi a venit cu oştile la domn.

A doua zi plecat-aŭ apucînd drumul cătră cetatea Bistriţeĭ. Iar satele în dreapta şi în stînga ce se aflaŭ pe şleah, Tătariĭ şi Lipcaniĭ ce eraŭ cu Colgeac la toate le-aŭ dat foc, sate foarte marĭ şi clădirĭ marĭ. Iar pe femeile cele bătrîne şi pe moşnegĭ şi pe pruncĭ îĭ treceaŭ prin sabie.

A doua zi după ce aŭ plecat de la Rodna, pe la ceasul prînzuluĭ aŭ eşit înainte 150 de Nemţĭ şi 100 de cătane ca să prinză limbă şi să vază ce este. Impreună era şi marele căpitan al Bistriţeĭ ce se chema Frenza. Pe cariĭ, îndată ce-ĭ aflară într-o strîmtoare, pe loc îĭ şi uciseră, şi pe uniĭ i-aŭ omorît pe alţiĭ i-aŭ

prins, împreună şi pe căpitan şi pe hatman carele este al doilea după căpitan şi pe alţii mulţi. Şi tare puţini aŭ scăpat fugind spre munţi şi aŭ dat cuvînt la cetate.

A treia zi puţin înainte de amiază, ajuns-aŭ la cetatea Bistriţei şi aŭ făcut domnul alaiŭ cu oastea sa împreună cu Colgeac Aga şi aŭ cutrierat o parte a cetăţii; iar în ceialaltă parte era Sultanul cu Tătarii. Cetatea Bistriţei e mare; însă tunurĭ nu avea, numaĭ proaşte; şi avea Nemţĭ ca la 600, înafară de cătane şi înafară de nemeşiĭ cariĭ se zic ca boeriĭ Ungarieĭ; aceştia s-aŭ adunat cu toţiĭ în cetate de prin sate. Şi după treĭ ceasurĭ puse domnul şi grăiră trimbiţele să iasă din cetate şi să se închine. Şi văzînd că nu se închină, porunci să dea foc în inima cetăţiĭ. Şi aşa dat-aŭ foc caselor de acolo care eraŭ marĭ şi frumoase. Şi după ce le arse, dădu veste Sultanuluĭ să dea năvală în cetate. Iar Sultanul şi mîrzaciĭ răspuns-aŭ cum că Tătariĭ năvală în cetăţĭ nu fac. Şi s-aŭ tras Tătariĭ înapoĭ ca la o depărtare de un ceas de la cetate. Iar domnul împreună cu Colgeac se ţinu la poalele cetăţiĭ şi de acolo aruncaŭ înlăuntrul cetăţiĭ proaşte şi puştĭ. Tot aşa şi pe dinafară de cetate, copiiĭ de casă aĭ domnuluĭ şi aceĭ aĭ luĭ Colgeac, pînă se făcu tîrziŭ.

Văzînd însă domnul cum că Tătariĭ s-aŭ tras înapoĭ, vorbi luĭ Colgeac şi sfătuiră zicînd domnul către Colgeac Aga cum că „iată Sultanul cu Tătariĭ s-aŭ tras înapoĭ şi ne-aŭ lăsat pe noĭ. Este dar nevoe să-l întrebăm ce gînd aŭ.“ Şi încălecă Colgeac Aga şi trimise şi domnul pe boerul postelnicul săŭ şi s-aŭ dus la Sultan. Şi postelnicul se închină din partea stăpînuluĭ săŭ la Sultan zicînd: ,,Domnul se închină ţie cu sănătate şi te întreabă care vă este dorinţa şi ce gîndurĭ aveţĭ?“ Răspuns-a Sultanul, după povăţuirea mîrzacilor, cum că: ,,Mîne de dimineaţă să plecăm înspre Maramureş şi să plece şi beiul împreună cu noĭ.“ Şi aşa întorsu-s-aŭ Colgeac Aga şi boerul mare postelnic şi veniră la domn. Iar oameniĭ domnuluĭ prinseră pe o cătană pe care o fusese trimis din cetate să dea cuvînt generaluluĭ de la Sibiŭ şi aŭ cetit cartea ce scria astfel:

,,Astăzĭ, degrabă, primit-am cartea ta cea îmbucurătoare, în care ne scrii cum că armele creştine aŭ pus în fugă pe Turcĭ şi cum că s-a luat Beligradul, şi m-am bucurat. Însă după treĭ ceasurĭ ne-a venit mare ameţeală şi ne-am aflat cu toţiĭ de moarte

și în robie ; fiind că deodată am văzut Tătarĭ şi Turcĭ şi pe Voevodul Moldoveĭ cu pedestrime şi călărime ; aceştia ne-aŭ împresurat cetatea, şi de nu va ajunge ajutorul tăŭ, sîntem cu toțiĭ pierduțĭ."

Citind cartea aceasta domnul, spuse către Colgeac Aga: „Intăriturile împăratuluĭ nostru s-aŭ stricat și maidanul a rămas al Nemților. Așa dar trebue și noĭ să facem schiverniseală. Iar vorbele Sultanuluĭ şi ale mîrzacilor ce spun ca să plece în potriva Maramureşuluĭ nu-s un sfat bun ; pentru că șleahul de la Maramureș duce înspre Leșĭ ; iar împărăția are iubire cu Leşiĭ : așa încît eŭ unul nu mă duc să calc țărmul leşesc. Iar tu dacă vreĭ să te ducĭ împreună cu Tătariĭ, du-te ; eŭ nu mă duc." Spuse și Colgeac Aga către Domn : „Acolo unde te ducĭ, mă duc şi eŭ."

Aşa se duse marele postelnic şi spuse răspunsurile domnuluĭ către Sultan. Iar Sultanul răspunse : „Văz că povățuirea și cuvintele Beiuluĭ sînt bune ; numaĭ cît mîrzaciĭ şi Tătariĭ nu se învoesc fiind-că zic așa că apucînd drumul Braşovuluĭ nu găsesc marĭ chilipirurĭ, fiind-că lumea a aflat că am întrat în Ungaria și așa s-a adăpostit în cetățĭ. Insă dacă am merge împotriva Maramureșuluĭ, găsim multe suflete de robit ; și Leșiĭ fiind prieteniĭ noștri, nicĭ nu-ĭ năcăjim nicĭ eĭ nu ne năcăjesc pe noĭ şi trecem pe la hotarul lor și nu facem nicĭ o pagubă." Răspunse boerul postelnic și zise : „Domnul zice că trebue să facem bărbăție, să arătăm și slujbă împăratuluĭ şi să nu căutăm numaĭ de prădăciunĭ." Atunce răspunseră toate căpităniile : „Noĭ pentru jafurĭ am venit și după jafurĭ umblăm ; și dacă vrea beiul să vie cu noĭ, bine ; iar dacă nu, noĭ pornim în potriva Maramureșuluĭ." Şi așa se întoarse marele postelnic și veni la domn şi arătă cîte i-aŭ grăit Sultanul și căpităniile.

Domnul, cu mare tărie şi bărbăţie stat-a în picioare toată noaptea fără odihnă împreună cu întregul săŭ podghiaz, avînd cetatea împresurată. Iar noaptea încetară puștile și de o parte și de alta. Apoĭ îngrabă trimise domnul să vază ce fac Tătariĭ ; și s-aŭ dus și n-aŭ aflat pe nicĭ unul, căcĭ se făcuse nevăzuțĭ. Auzind domnul cum că Sultanul a plecat cu Tătariĭ şi s-a dus, zise către Colgeac : „De oare-ce Tătariĭ s-aŭ strecurat, trebue să ne întoarcem și noĭ îndărăt." Şi astfel plecat-aŭ și s-aŭ întors îndărăt apucînd alt drum carele iarăşĭ la Rodna ese și el. Şi așa

iarăşi cîte sate eraŭ în dreapta şi în stînga, la toate le-aŭ dat foc. Iar domnul avea poruncă dată la oastea sa, pe Nemţi şi pe cătane să-ĭ omoare şi să-ĭ robească; însă Moldovenĭ să nu robească (Moldovenĭ ce zic că sînt nu Moldovenĭ din Moldova ci Moldovenĭ creştinĭ pravoslavnicĭ, născuţĭ şi crescuţĭ în Ungaria), dar să-ĭ ascunză ca să nu-ĭ prinză oamenii luĭ Colgeac; cu toate că pe mulţĭ i-aŭ prins. Şi cînd s-aŭ dus la satul Rodna, aŭ stat seara acolo, pornind domnul şi puind străjĭ marĭ pe unde trebuia.

Dimineaţa plecat-aŭ şi s-aŭ dus seara şi aŭ trecut apa Cosna. Şi acolo întimpinînd domnul şi pe Generalul Esterhazy carele avea călărime şi pedestrime o sută douăzecĭ de oamenĭ, pe acesta îl întrebâ domnul de ce făcuse atîta zăbavă. Iar el răspunse că nu era gata. Seara făcu popas acolo, apoĭ în grabă plecară cu toţiĭ împreună, şi ajunseră seara la Cîmpulung.

Se bucurâ Domnul împreună cu boeriĭ săĭ cum că s-aŭ întors biruitorĭ şi cu drum bun în ţara moldovenească. In grabă veni un ceauş la domn de la caimacamiĭ ce lăsase pe scaunul săŭ şi-ĭ trimiteaŭ carte cum că cătane şi Nemţĭ mulţĭ aŭ călcat pe pămîntul moldovenesc din partea Oceneĭ şi să ajungă cît maĭ în grabă să nu vie să lovească Iaşul. Auzindu-le acestea domnul, se turburâ şi puse să grăiască trimbiţele de plecare. Şi astfel plecâ domnul cu grabă; şi a treia zi sosi în Iaşĭ la scaunul săŭ.

Şi aflînd cum că duşmaniĭ aŭ venit pînă în Focşanĭ, de oare-ce călărimea luĭ rămăsese pe jos fiind că caiĭ lor s-aŭ fost stîlcit în munţiĭ nestrăbătuţĭ aĭ Ungarieĭ, iar pedestrimea luĭ era obosită de tot, încît gîndindu-se că pînă se va pregăti să nu se întîmple ca duşmaniĭ să nu vie în Iaşĭ, spuse boerilor şi negustorilor să iasă cu femeile şi copiiĭ şi să se ducă la Ţuţora, şi astfel s-aŭ dus cu toţiĭ acolo. Iar domnul se aţinea pe şesul Iaşuluĭ, aflîndu-se mereŭ călare şi păzind şi Iaşul şi Ţuţora şi pregătea podghezele sale. Trimise şi doĭ căpitanĭ pe ceialaltă parte a Siretiuluĭ, unul spre pază şi altul spre poruncă loculuĭ să se adune cu toţiĭ acolo şi cum că se pregăteşte şi Inălţimea sa; şi cînd va pleca, să fie şi eĭ gata. Iar duşmaniĭ aflînd cum că s-a întors domnul din Ungaria şi cum că a sosit în Iaşĭ şi că se pregăteşte să plece în războiŭ în potriva lor, s-aŭ temut şi s-aŭ întors îndărăt. Eĭ aŭ luat multe lucrurĭ din ţară şi turme de boi şi de oĭ. Domnul aflînd

cum că duşmanii s-aŭ întors îndărăt, trimise la oştile ce se adunase pe Siretiŭ, poruncindu-le să se ia după dînşiĭ, dîndu-le goană şi aşa dusu-s-aŭ şi i-aŭ ajuns la strîmtorĭ, adecă la hotar. Insă duşmanii, de frică, lăsară lucrurile cîte le luase de pe pămîntul moldovenesc şi fugiră. Iar oamenii domnuluĭ luară lucrurile înapoĭ şi se întoarseră îndărăt. Şi orîndui domnul cinci sute de oamenĭ să păzească cele două strîmtorĭ ale Oituzuluĭ şi Tetruşuluĭ.

Şi aşa veni la scaunul săŭ din Iaşĭ; şi veniră şi boeriĭ şi neguştoriĭ la căminele lor, şi după zece zile veni şi un om trimis de către generaliĭ Braşovuluĭ şi a Sibiuluĭ, zicînd către domn că: ,,Generaliĭ se închină ţie şi iubesc prietenia ta şi cum că de acum înainte să petreceţĭ pacînic şi ca megieşĭ.“ Răspunse şi domnul că: ,,Vina nu e din pricina mea dar din pricina lor, că s-a făcut atîta stricăciune şi nimicire pe pămîntul Moldoveĭ încît şi eŭ silit fiind, am încălcat pamîntul lor şi aŭ văzut eĭ ce stricăciunĭ şi nimicirĭ li-s-aŭ pricinuit; şi-ĭ de vina lor, căcĭ dacă nu mă supăraŭ, nicĭ eŭ nu-ĭ supăram. Insă, de vreme ce acuma voesc eĭ prietenia mea, voesc şi eŭ prietenia lor; şi să petrecem pacînic, ca nişte vecinĭ, si sa nu maĭ trimiţă cătane să calce pămîntul moldovenesc; iar dacă iarăşĭ vor trimite cătane, să ştie cum că puternica împărăţie mi-a dat firmanurĭ şi putere, cum că de cîteorĭ voiŭ chema cîţĭ Tătarĭ voesc să vie, aceştia sînt gata şi se roagă; şi alte fermanurĭ către ţărmurile dunărene, de cîte-orĭ voiŭ chema pe Spahiţĭ, să vie şi aceştia. Şi alţĭ mulţĭ sînt care mă roagă să vie cu mine; şi dacă îĭ aduc, îĭ iaŭ şi viŭ de calc pe moşia voastră; şi gîndiţi-vă cum-că sfîrşitul va fi maĭ răŭ decît începutul. Insă dacă vă aţineţĭ de prietenie, mă aţin şi eŭ, şi nu veţĭ avea nicĭ o pagubă din parte-mĭ.“

Răspunse şi solul: ,,Prietenia ta o vroim şi o iubim.“ Şi aşa plecă către Ungaria şi spuse răspunsurile domnuluĭ. Apoĭ de astă-dată începu generalul Braşovuluĭ să trimiţă cărţĭ de prietenie către domn; tot astfel şi domnul trimitea oamenĭ de aĭ săĭ la Braşov şi cumpăra cele ce-ĭ trebuiaŭ; şi astfel petrecut-aŭ pacînic.

Iar Sultanul şi Tătariĭ cariĭ s-aŭ fost dus în potriva Maramureşuluĭ, dusu-s-aŭ pînă la Baia şi cîte sate eraŭ în dreapta şi

în stînga, la toate le-aŭ dat foc, și făcut-aŭ mari jafuri și multe robiri, încît s-aŭ încărcat. Și ne mai avînd ce face, aflînd cum că la hotar Leșii aŭ să-i împiedece să-i lase să treacă pe pămîntul lor, însă trecînd munții nestrăbătuți ai Maramureșului, eșit-aŭ dinlăuntrul munților niște cătane dinaintea lor, care pîndind în locuri strîmte, aŭ slobozit focuri în potriva lor deodată. Atunce Tătarii aŭ lepădat prădăciunile cîte le aveaŭ, s-aŭ lepădat și de caii lor, ucigînd și pe robi, și lăsînd pe cei uciși și lucrurile prădate acolo, în strîmtori, fugiră; fiind-că Tătarii strîmtori și puști nu iubesc. Și de oare-ce eraŭ munți mari și nestrăbătuți, cei mai mulți aŭ lasat și caii lor și aŭ trecut pe jos; și așa străbătut-aŭ munții aceia și aŭ eșit iarăși la Cîmpulung. Despre robiri și jafuri cu puțin s-aŭ ales, fiind-că pe cei mai mulți robiți îi ucideaŭ și-i lăsaŭ; de vreme ce mulți aveaŭ, fiecare Tătar cîte cinci, șese. Și așa eșit-aŭ Sultanul cu Tătarii înspre Moldova și s-aŭ dus la Bugeac.

Mult încercate și jalnice aflatu-s-aŭ tîmplările acelor vremi in Moldova. Cu toate acestea preacucernicul domn Mihai Racoviță Voevod, atît de iubitor și de înțelept, cîrmuind lucrurile cu cuminție și bărbăție, făcutu-s-a, cu ajutorul lui Dumnezeŭ, făptuitorul multor bunuri și șieși și supușilor săi, căci Inălțimea sa, fiind un domn bun dar și voinic totodată, s-a arătat luptător cu luptătorii și dușman cu dușmanii, și a plecat sprînceana trufașă a răuvoitorilor. Aceștia cînd aŭ venit la Iași ca sa smulgă de grumaz de pe scaunul săŭ pe acel domn bun, dacă cumva Inălțimea sa din mișelie și neștiință de ale războiului ar fi fost prins de dînșii de grumaz, ar fi pricinuit atunci Moldovei desăvîrșita ei peire și pustiire. De oare-ce Tătarii, cînd aŭ sosit în Iași, dacă îl aflaŭ văduv de un vodă de ispravă, ar fi robit nu numai împrejurimile dar și Moldova întreagă. Insă mila lui Dumnezeŭ, carele cumpănește toate spre bine, se vede că-l arătase tocmai pe dînsul ca să se afle în vremi așa de turburate și de primejdioase domn în Moldova, încît și pe sineși să scoață din atîtea primejdii și țara să o scăpe de o nimicire desăvîrșită, biruind mereŭ pe toți potrivnicii și dușmanii țării prin bărbăția și cuminția sa.

Mihai Racoviță iubitor de tot ce e bun nu a lipsit de a se încunjura și de boeri de ai neamului grecesc prea înțelepți și în-

vățați. Dintre carii era maĭ vîrtos și preaslăvitul boer marele săŭ postelnic Constantin Bizantie carele avea atîtea însușiri de frunte, încît și prea înălțatul domn a știut să-l întrebuințeze în toate împrejurările cele mai grele și maĭ gingașe, precum se vede din istoria de față.[1] Dar și Bizantie cunoscînd sufletul cel înalt al stăpînuluĭ săŭ, ș-a jertfit cu bucurie și dragoste viața pentru domnul săŭ. Încît mila luĭ Dumnezeŭ a păstrat și sădit luĭ Mihaĭ Racoviță scaunul domnesc, bunul traiŭ, facerĭ de bine și destulă stare paciuica întru împlinirea menirii încredințate luĭ de cer, și întru slava și fala neamuluĭ întreg al bisericiĭ noastre ortodoxe.

Virtuțile acestuĭ Domn preaslăvit i-aŭ sădit un nume mare încît ele să facă cunoscut lumiĭ faptele sale mărețe care să trăiască, cum zice poetul :

Cîtă vreme apa va curge și copaciĭ vor înflori,
Cîtă vreme soarele răsărind și luna vor străluci.

DOCUMENTE ROMÎNE[2]

I. Zapis din 1603.

Originalul, pe care D-l T. Codrescu a binevoit a-l hărăzi Societ. științ. și literare, ne-a parvenit într-o stare foarte stricată. Hîrtia fiind unsă maĭ toată și ruptă în maĭ multe locurĭ, parte din text a devenit neciteață, iar parte lipsește cu totul. El pare a nu fi fost într-o stare mult maĭ bună nicĭ în anul 1815, cînd s-a luat de pe el copia ce o reproducem maĭ jos, după cum urmează din deosebirile dintre original și copie. Textul zapisuluĭ e reprodus în Uricar vol. X pag. 71, însă nu după original ci după copia menționată.

Scrisoarea este unciala hrisoavelor slavone. Pecetea nu se maĭ cunoaște. Adăogirile făcute de noĭ spre a complecta textul sînt puse între [ ].

† Сїа запи^с адекѫ аȣ вини^т [н]аинта ноастрѫ ла са^т ла роцї[н]
име примиа с^нь лазо^р с^и ȣ^рдоба^ш с^нь по^ртасїи ше

1. Letopisițul acesta este trunchiat: îĭ lipsește întîia și a doua domnie a luĭ Racoviță și sfîrșitul domnieĭ a treia. **N. Tr.**
2. Sub această rubrică vom publica documente din secolele trecute, scrise în limba romînă saŭ slavonă, care ne vor părea interesante din punctul de vedere al filologieĭ saŭ al istorieĭ romîne. Textele anterioare secoluluĭ al 18-lea le vom reproduce în caracterele originaluluĭ, iar cele maĭ nouă în transcripțiune diplomatică.

H. Tiktin.

а вѫдоⷮ паⷬта лоⷬ а паⷮтра паⷬте тоаⷮ а лю лаⷱкꙋ де лѫⷮ
[че]щи кꙋ щира фичорилоⷬ тоторꙋⷬ ши рѫзаⷲ денa
[ин]те. ашиждера аꙋ маи вѫндꙋт [ак]зи[н]те ш[и тоатѫ пар]
та лю бѣлѣю ши аꙋ вѫⷩд[ꙋ]ⷮ[о] дiакоⷩꙋлꙋи бꙋзики и сⷥⷩ своⷪ
де нимене невоиⷰ ши несилиⷰ че ле сѫ вꙋа алѣџе а паⷮтра
[п]аⷬте тоаⷧтѫ ꙟ бѫтрѫню де лѫⷮчещте де мошие дiнꙟ кѫⷨ ши
[дiнꙟ] пѫдꙋре ши детраⷫе ши пресⷮе тоⷮ локꙋⷧ че сѫ вꙋа
алѣџе [лꙋи] паⷬта ши пе домошѫца денаиⷩта лю тодереⷧ
[... ши алезїе ши портасїе ши] ко[н]дре [. . .]
[ши] михѫила[ѫ] ши маи тинер[и] тодераⷲко [сⷥⷩ] їаwнаⷲ[ко]
[моиси] сⷥⷩ алезїи некола ю сⷥⷩ тѣтоⷧ щтефаⷩ сⷥⷩ гаврiⷧ
[ши] щиⷨ нои тоⷰи кꙋ сꙋфлете н[о]астре коⷨ аꙋ дат ѯ де флориⷩ
[щи] тѫтаⷬскїи

вѣлеⷮ ӡрaї

L. S.

Transcripţiune:

Sia [1]) zapis adecă aŭ vinit naintea noastră la sat la Rugi[neşti] ime [2]) Irimia sin Lazor si [3]) Urdobaşa sin Portasie şi aŭ vîndut partea lor a patra parte toată a luĭ Laţcu de Lîtceştĭ cu ştirea ficiorilor tuturor şi răzeaş[ilor] denainte. Aşijderea aŭ maĭ vîndut Axinte toată partea luĭ Beleaiŭ. Şi aŭ vîndut-o diĭaconuluĭ Buzichi i sin svoi,[4]) de nimene nevoiţĭ şi nesiliţĭ, ce li-să va alege a patra parte toată în bătrînul de Lîtceştĭ de moşie, din cîmp şi din pădure şi dentr-ape şi preste tot locul ce se va alege luĭ partea şi pe Domoşîţa, denaintea luĭ Toderel şi Alexie şi Portasie Condrea şi Mihăilă şi maĭ tinerĭ Toderaşco sin Ionaşco, Moisi sin Alexie, Necolaiŭ sin Teatul, Ştefan sin Gavril. [Şi] ştim noĭ toţĭ cu suflete noastre cum aŭ dat 60 de florinţĭ tătarschi.[5])

Velet 7111.

[1]) Acest. [2]) anume. [3]) cu. [4]) şi fiilor săĭ. [5]) tătăreştĭ.

Iată şi copia făcută la 1815:

Sia zapis. Adecă au venit înnaintea noastră la sat la Rugineşti anume Irimiea sin Lazor i Odobaşa sin Portasie şi au vândut partea lor a patra parte a tetiului Laţcu de la Iteşti cu ştirea feciorilor tuturor şi răzăşi denainte. Aşijderea au mai vândut Acxinte toată partea lui Belei şi au vândut-o diiaconului Buzinchii sin sevoi de nimene nevoiţi şi nesiliţi a patra parte toată din bătrânul de la Iteşti din câmpu şi din pădure şi dintr-apă şi de preste tot locul ce să va alege a patra parte, şi pe Domoşiţa. Dinaintea moş Toderel şi Alexie şi Protasie Condrea şi Mihăilă şi mai tineri Toderaşco sin Ionaşco Moisi sin Alexie Necolae sin Stroe cum au dat 60 de florinţi tătarschii.

vlet 7111.

Locul
peceţii

In dosul hîrtiei:

Acest zapis s-aŭ scos de pe un zapis vechiŭ ce este din partea popiĭ Buda a neamuluĭ luĭ cumpărătură de la Domoşiţa şi de la Iteştĭ.

Asemenea fiind
1815 ap. 23
Dositheĭ Ieromonah.

După o schiţă topografică ce se află în dosul copieĭ, Rugineştiĭ se mărginesc cu proprietăţile Angheleştiĭ, Iteştiĭ şi Văleniĭ.

II. Zapis din 1636. [1]

† Адекъ еꙋ анесїа фата лꙋи дꙋмитрꙋ пꙋрчел непоата лꙋи пꙋрчел пос-

телникꙋл. Скрїꙋ шии мъртꙋсескꙋ кꙋ чест зании ал мїꙋ дінсꙋми пре мене

1. Documentele II—VII se află în posesiunea D-luĭ N. Beldiceanu, profesor din Iaşĭ, care a binevoit a ni-le comunica.

H. T.

де ниме невоинтъ нич асѹпритъ. Кѹм ам вънднт а мѣ дирѣптъ ѡчинъ ши мошїе дин сат динпъръшѣни. дѹмисале лѹи Іѡнашко Чехан чѣѹ фѡст ворник маре. партѣ мѣ че съ ва алѣце, дерепт ѹѣче лен бътрѹцин съ фїе лѹи ѡчинъ ши мошїе лѹи ши фечорилор лѹи ши непоцилор лѹи. ши стрене поцилорлѹи ши а тот родѹл лѹи чине съ ва алѣце маи апроапе дин вътра са тѹлѹи. ши дин царинъ ши дин тот венитѹл. че ва хи партѣ мѣ. ши дин токмала ноастръ аѹ фост попа малѣю де ла епископїа де хѹши ши динаинтѣ попен лѹи нъстасїе де ла мовила кородѹлѹи ши динаинтѣ лѹи ве ниамин кълѹгърѹл де ла мънъстире де ла търг дин васлѹю. ши динаинтѣ лѹи иачко кро торюл де иаши ша лѹи василїе кронторюл де иаши ши динаинтѣ алтѹи василїе кронтор ши динаинтѣ лѹи Іѡн тесарюл ша лѹи Іѡнашко тесар. ша лѹи прекѹп тесар ши маи пре маре мъртѹрїе нѣм пѹс ши печецїле.

еѹ симїѡн спрънчанъ дїакѹл ам скрис. тоем пишем да знает

вълѣт ҂зрмд мсца маи аї

L. S. L. S. L. S. L. S. L. S. L. S.[1]

поп анъстасїе поп Матеи Спрънчанъ искал

1. Peceţile n-aŭ inscripţie.

Transcripţiune :

Adecă eŭ Anesia fata luĭ Dumitru Purcel nepoata luĭ Purcel postelnicul scriŭ şi mărturisesc cu cest zapis al mieŭ însumĭ pre mene de nime nevoită nicĭ asuprită cum am vîndut a mea direaptă ocină şi moşie din sat din Părăşenĭ dumisale luĭ Ionaşco Cehan ce-aŭ fost vornic mare partea mea ce să va alege derept zece leĭ bătuţĭ să-ĭ fie luĭ ocină şi moşie luĭ şi ficiorilor luĭ şi nepoţilor luĭ şi strenepoţilor luĭ şi a tot rodul luĭ cine să va alege maĭ aproape în vatra satuluĭ şi în ţarină şi în tot venitul ce va fi partea mea, şi în tocmala noastră aŭ fost 'popa Mafteĭu de la Episcopia de Huşĭ şi dinaintea popeĭ Năstasie de la Movila Coroduluĭ şi dinaintea luĭ Veniamin Călugărul de la mănăstire de la tîrg din Vasluĭu şi dinaintea luĭ Iaţco Croitorĭul de Iaşĭ şi a luĭ Vasilie croitorĭul de Iaşĭ şi dinaintea altuĭ Vasilie croitor şi dinaintea luĭ Ion teslarĭul ş-a luĭ Ionaşco teslar ş-a luĭ Precup teslar şi maĭ pre mare mărturie ne-am pus şi peceţile. Eŭ Simion Sprănceană diacul am scris. Toem pişem da znaet. [1]

Văleat 7144 msţa maĭ 11.

Popa Anăstasie. Popa Mateĭ. Sprănceană iscal.

III. Zapis din 1646.

† Се ѹко аз нистор батиште и кнѣгинѣ моа нѣна дѫща докїевни кнѹка михѫилескѹл. Скрїем шн мѫртѹрисим кѹ частѫ скрисоаре а ноастрѫ де ниме невоици. ниче асѹприци. че де а ноастрѫ бѹнѫ вое ам вѫндѹт а ноастрѫ дирѣптѫ ѡчинѫ шн мошие цѹмѫтате де сат де огланѹи че iасте ѫ цинѹтѹл нѫмцѹлѹи. дин ватра сатѹлѹи. шн дин кѫмпѹ

1. Acestea scriem ca să se ştie.

ши динтрапъ. ши дин фънаце. ши дин тот венитȣ. че съ ва
алѣџе пре ачѣ џȣмътате. де сат. ачѣа ам въндȣт дȣмисале
лȣи гиѡргїе рошка че аȣ фостȣ вистарник. дирептȣ ѡ сȣтъ де
стȣпи прецȣинд дирептȣ ѡ сȣтъ де леи. ши наȣ фъкȣт дȣм
нѣлȣи плать деплин. денаинтѣ дȣмисале тъȣтȣлȣи.
че аȣ фост логофѣ ши костантин чоголи ворникȣл де глоатъ
ши кȣта ворник. ши ȣрсȣ ворникȣл. ши глигорїе пили
покие ворник. ши тодерашко че аȣ фостȣ ворник. ши мȣлци вонич
де фолос дин кȣртѣ мърїеи сале домнȣ ностръ. ши еȣ васлїе
кѡрлътескȣл. ам скрис. кътръ ачестȣ адевърат запис. ши ам фостȣ
ꙟ токмала лор със цїе.

ȣ ıас вато ҂зрид ѡк и

аз тъȣтȣл кив лѡгф   кȣта вор   аз ȣрсȣл вѡрник

аз тѡдерашко кив вѡрник(?)

Netor Baltysta
[seris cu litere latine foarte ciudate]

Transcripțiune:

Se ubo az [1] Nistor Batiște i cneaghinea moia [2] Ileana fiica Dochieĭ nepoata Mihăilesculuĭ scriem și mărturisim cu ceastă scrisoare a noastră de nime nevoițĭ nice asuprițĭ, ce de a noastră bună voe am vîndut a noastră direaptă ocină și moșie giumătate de sat de Oglinzĭ ce este în ținutul Neamțuluĭ, din vatra satuluĭ și din cîmp și dintr-apă și din fînațe și din tot venitu ce se va alege pre acea giumătate de sat, aceia am vîndut dumisale luĭ Ghiorghie Roșca ce aŭ fost visternic dirept o sută de stupĭ prețuind dirept o sută de leĭ, și ne-aŭ făcut dumnealuĭ plată deplin denaintea dumisale Tăutuluĭ ce aŭ fost logofăt și Costantin Ciogoli vornicul de

1. Iată deci eŭ. 2. Și principesa mea.

gloată şi Buta vornicul şi Ursu vornicul şi Gligorie Pilipochie vornicul şi Toderaşco ce aŭ fost vornic şi mulţĭ vonicĭ de folos din curtea Măriei sale domnu nostru, şi eŭ Vasilie Corlătescul am scris către acest adevărat zapis, şi am fost în tocmala lor să să ştie.

U Ias vlto 7154 Oct. 8.

Az Tăutul biv logofăt Buta vornic Az Ursul vornic

Nestor Baltysta Az Toderaşco biv vornic

IV. Zapis din 1651.

† Ꙗдекъ еȣ попа данїил егȣмънȣл де ла свинта мънъстире де ла рръчка. ши попа досоѳеи ши попа ꙗкѡв ши тот съборȣл скрїем ши мъртȣрисим кȣ чест запис ал нострȣ. пентрȣ о бȣкатъ де лок дин сат дин пънȣрецни цȣмътате де сат чаȣ фост зълоцитъ пънъ акмȣ шаȣ фѡст пре мъна ноастръ, ши ȣ аȣ фѡст пȣс зълог тоадер мошȣл лȣи гаврил кокрис. дерепт т сȣте де талери бътȣции деч саȣ скȣлат гаврил непотȣл лȣи тоадер дечи нѣȣ ꙟтосȣ нолж ва нїи тоции ачеѧ че маи сȣс скрїе нои възинд фъкъндȣне плата денаи. ꙗм дат дерѧселе пе мъна лȣи тоате къ съш факъ ши алте дирѧсе де прѣ чалѣ. ка съи фїе лȣи дераптъ мошїе кȣм аȣ фост ши маи денаинте врѣме. ши ꙟтрачас токмалъ кънд нѣȣ дат банїи. аȣ фост ши василїе моцѡк ши маи пре маре крединце ам пȣс ши печѧ

тѣ мънъстиреи. ачаста скрїем ши мъртурим.

ȣ ръчка

ꙗр де съ вор гъси нескари дирас ȣидева ши съ вор иви къ[нд]ва ка

съ нȣ съ

крѣѕе. че със дѣ шачалѣ пре мъна лȣи кокрис.

влто ҂зрнѳ мсца мар кд дни

L. S.

ꙗков

Transcripțiune:

Adecă eŭ popa Daniil egumenul de la sfînta mănăstire de la Răcica și popa Dosothei și popa Iacov și tot săborul scriem și mărturisim cu cest zapis al nostru pentru o bucată de loc din Pănurești giumătate de sat ce-aŭ fost zălogită pănă acmu ș-aŭ fost pre mîna noastră și o-aŭ fost pus zălog Toader moșul luĭ Gavril Cocris derept 300 de talerĭ bătuțĭ, decĭ s-aŭ sculat Gavril nepotul luĭ Toader, decĭ ne-aŭ întors noaă banii toțĭ aceia ce maĭ sus scrie. Noĭ văzind făcîndu-ne plata deplin, i-am dat deresele pe mîna luĭ toate că să-șĭ facă și alte direse de pre-acelea ca să-ĭ fie luĭ dereaptă moșie cum aŭ fost și maĭ denainte vreme. Și 'n-tr-aceas[tă] tocmală cînd ne-aŭ dat baniĭ aŭ fost și Vasilie Moțoc și maĭ pre mare credință am pus și pecetea mănăstireĭ. Aceasta scriem și mărturi[si]m.

U Răcica.

Iar de să vor găsi nescarĭ direse undeva și să vor ivi cîndva, ca să nu să crează, ce să să dea ș-acelea pre mîna luĭ Cocris.

Vlto 7159 msța Martie 24 dni

Iacov

V. Zapis din 1636.

† Ꙗдек еȣ лълка фемее лȣи некȣрици скриȣ ши мър

тȣриска кȣ частъ скрисȣр а нȣстръ, кȣм ам вънлȣт

дȣмисал лȣи ȣрсакие вистерникȣл челȣи мар ѱȣмъ

тате де жиребие дин Липъещи (scris deasupra : дирпȣ .к. леи)

кȣ тȣт винитȣл

че ва фи пе аче жиребие, кȣ фичȣр меи де преȣн

анȣме Андреи ши Глигоре, ши меȣ фъкȣт дȣмиалȣи

плата деплин, денаинте лȣи Кȣсте дин Лепъещи

ши денаинте лȣи Василие, ши денаинте дȣми

сал лȣи Пътръшкани ѡт Ѡръшени, ши денаинтѣ а мȣл

ци ѡмени кȣни мецееши, ши нȣи пентрȣ кредин

ца нем пȣс ши децетеле, ши съ айкъ дȣмналȣи

а фачи ши дерес дȣмнескȣ пе ачастъ скрисȣр де

ла нȣи със щие.

● Кȣсте де Ȣгорени

лт ҂сѯроа аи ї

● Василие де Липъещти

аз Пътръшкани искал

аз Франгȣли стоник искал

La locurile unde am pus deasupra lui 8 un o, s-ar putea citi şi o. In toate celelalte cazurĭ e 8 distins.

Transcripţiune:

Adecă eu Alba femeia luĭ Necoriţă scriŭ şi mărturisesc cu ceastă scrisoare a noastră cum am vîndut dumisale luĭ Ursachie visterniculuĭ celuĭ mare giumătate de jirebie din Lipăeştĭ drept 20 leĭ cu tot venitul ce va fi pe acea jirebie cu feciorii mieĭ depreună anume Andrei şi Gligore, şi mi-aŭ făcut plata deplin denaintea luĭ Custe din Lepăeştĭ şi denaintea luĭ Vasilie şi denaintea dumisale lui Pătrăşcanĭ ot Orăşenĭ şi denaintea a mulţi oamenĭ bunĭ megieşĭ, şi noĭ pentru credinţa ne-am pus şi degetele, şi să aibă dumnealuĭ a face şi deres domnesc pe această scrisoare de la noĭ, să să ştie.

Custe de Ugorenĭ

Vasilie de Lipăeştĭ — Leat 7271 Aprilie 10

Az Franguli stolnic iscal — Az Pătrăşcanĭ iscal

VI. Carte de judecată din 1674.

† Іѡн стефан петрȣ воевода кж мл гпдръ ѕемли мѡлдавскои адекѫ саȣ пѫрѫт де фац ꙟнаинтѧ домнїеи мѧле дȣмнаеи доамна рȣѕанда кȣ коѧрнинȣл нострȣ кȣ илїе моцок питарюл пентрȣ ницѥ вечинн дин сат дин андреуц. каре сат ѧсте ен мошїе де на мошȣсъȣ кȣчок ѕикъндȣ илїе моцок питарюл къ ачен вечинн иаȣ дат татъсъȣ гиѡргие моцок фичорȣлȣи съȣ лȣи косте моцок спѫтарюл де иаȣ мȣтат ꙟнтран дреуц каре сат аȣ фостȣ дат ѕѧстре лȣи гиѡргие моцок. дечи ачел сат саȣ афлат каȣ фостȣ сълищѥ фър ѡаменни иар ѡаменни саȣ афлат дин тъинстранни мȣтац ла андреуц. дечи нои нам креѕȣт ши ам фъкȣт карте ла пъркълавїи де сорока де аȣ стрънсȣ ѡаменни бȣнни ши саȣ ꙟнтребат кȣм щиȣ де рънд ачелор ѡамини. дечи ен ашаȣ мъртȣрисит кȣ сȣфлетеле лор прекȣм ачен ѡамини аȣ фост а лȣи гиѡргие моцок та тъл лȣи илїе моцок дин сат дин тржистани ши иаȣ дат фичорȣ лȣи съȣ лȣи косте моцок спѫтарюл ши иаȣ мȣтат ꙟнтрандреуц. дечи нои ам сокотит ꙟмпреȣнѫ кȣ тот сватȣл нострȣ де врѣме че саȣ афлат вечини лȣи гиѡргие моцок ам сокотит съи а фичорȣл лȣи илїе моцок питарюл. ашиждерѧ ши алци ѡмини карїи аȣ фостȣ стрънши де фратесъȣ де косте моцок спътарюл. ши ачѣѧ ка съ анъ ан лȣа

илїе моцок. кѫчи ии фрате. іар доамна рȣѯанда сѫш ціие мошїа еи че аре депре мошȣсѫȣ кȣчок. кѫн де пре сѫмнціа еи. дечи ам дат рѫмас пре дȣмнлеи доамна рȣѯанда. іар илїе моцок сѫш ціе вечиии ши ачаста пѫрѫ сѫ нȣ сѫ маи пѫраскѫ ꙟн качи пeсте карта домнїен миали. инак не кȣдет

самгилнѫ велал   L. S.   ȣ хотин вл ҂ѯрив

сѫп ѯї

паскал корлат

Pecetea, întipărită cu coloare portocălie, poartă inscripția:

† иѡ стеф петр. в. к. м. г. ѯ. мов.

Transcripțiune:

Noĭ Stefan Petru Voevoda bojiĭu milostiĭu gospodar zemli moldovscoĭ. Adecă s-aŭ pîrît de față înnaintea domnieĭ mele dumneaeĭ doamna Ruxanda cu boerinul nostru cu Ilie Moțoc pitarĭul pentru niște vecinĭ din sat din Andreuț care sat este eĭ moșie de pe moșu-săŭ Bucĭoc zicînd Ilie Moțoc pitarĭul că aceĭ vecinĭ i-aŭ dat tată-săŭ Ghiorghie Moțoc fičorului săŭ luĭ Coste Moțoc spătarĭul de i-aŭ mutat într-Andreuț care sat aŭ fostŭ dat zestre luĭ Ghiorghie Moțoc. Deci acel sat s-aŭ aflat c-aŭ fost săliște fără oamenĭ, ĭar oamenĭ s-aŭ aflat din Trăistenĭ mutațĭ la Andreuț. Deci noĭ n-am crezut și am făcut carte la părcălabiĭ de Soroca de aŭ strînsŭ oaminĭ bunĭ și s-aŭ întrebat cum știŭ de rîndul acelor oamenĭ. Deci eĭ așè-aŭ mărturisit cu sufletele lor precum aceĭ oaminĭ aŭ fost a luĭ Ghiorghie Moțoc tatăl luĭ Ilie Moțoc din sat din Trăistenĭ și i-aŭ dat fičoruluĭ săŭ luĭ Coste Moțoc spătarĭul și i-aŭ mutat într-Andreuț. Deci noĭ am socotit împreună cu tot sfatul nostru, de vreme ce s-aŭ aflat vecinĭ luĭ Ghiorghie Moțoc, am socotit să-ĭ ia fičorul luĭ Ilie Moțoc pitarĭul, așijderea și alțĭ oaminĭ cariĭ aŭ fostŭ strînșĭ de frate-săŭ de Coste Moțoc spătarĭul, și aceia ca sa aĭbă a-ĭ lua Ilie Moțoc, căci i-ĭ frate. Iar doamna Ruxanda să-șĭ ție moșia eĭ ce are de pre moșu-săŭ Bucĭoc, că-ĭ de

pre sămința eĭ. Deci am dat rămas pre dumneaeĭ doamna Ruxanda. Iar Ilie Moțoc să-șĭ ție vecinii. Și aceasta pîră să nu să maĭ pîrască în veci peste cartea domnieĭ mele. Inac ne budet. [1])

Sam gospodin veleal [2])

u Hotin v(e)l(eat) 7182
Săp(temvrie) 17
Pascal Corlat.

VII. Zapis din 1675.

† Ꙗдекѫ еꙋ аница. ши кꙋ фретe міеꙋ кꙋ ньн фичоріи лꙋн глигоріе комънд̂аре. непоціи мън̂чеcкꙋлꙋн скриеm ши мъртꙋрисим. кꙋ честꙋ. ꙁапис ал ностꙋ кꙋм де ниме силици ничи асꙋприци че де а ноастрѫ бꙋнѫ вое. ам фъкꙋт скимбъ тꙋръ. кꙋ бос̂іе. кꙋ кътѫ парте аꙋ авꙋт ел ла дъжан. де пе фе мѫе. ꙗр нои ꙗм датꙋ ла тодерещии дин парте мъничещилор. кътꙋ съ ва алѣџе. партѣ лꙋн глигоріе. снь мънческꙋл. дечи саꙋ со котит кꙋ аменни бꙋнни. кꙋм аꙋ фостꙋ маи бꙋн партѣ ноастрѫ: ши ноꙋ маи дат. босіе. ꙟнкъ ѳѣчи лен адаѡс. пинтра чѣе ка съ фіе лꙋн. диреаптъ ѡчинѫ ши мошіе. лꙋн ши фичорилѡр лꙋн ши непоцилѡр лꙋн ꙟн вѣчи. ши ла ꙗстѫ токмалѫ а ноастрѫ. саꙋ тѫмплат Василіе Хончеcкꙋ. ши геѡргіе бꙋѕарна. ши некꙋлаю. ѯет. попен лꙋн та сіе. ши еꙋ нифрим пѣбецꙋл ам скрис ꙁаписꙋл.

---

[1]) Altfeliŭ să nu fie. [2]) Insușĭ Domnul a poruncit.

ши пинтрꙋ маи мари кредиица нѣм пꙋс ши дѣцетели.

Ани ● ца ● иwн   ꙋ ꙗс вл ҂зрпг. ап. к.

аз Іфрим пѣвец искал   аз некꙋлаи

● ●

Василїе Хонческꙋл гewргїе

Transcripțiune:

Adecă eŭ Anița și cu frate-mieŭ cu Ion ficiorii luĭ Gligorie Comîndare nepoții Măncescului scriem și mărturisim cu cestŭ zapis al nostru cum de nime siliți nicĭ asupriți ce de a noastră ună voe am făcut schimbătură cu Bosie cu cîtă parte aŭ avut el la Dăjenĭ de pe femee, iar noĭ i-am datŭ la Toderești din parte Măncieștilor cîtŭ să va alege partea luĭ Gligorie sin Măncescul. Decĭ s-aŭ socotit cu oamenĭ bunĭ cum aŭ fost maĭ bună partea noastră, și ni-aŭ maĭ dat Bosie încă zece leĭ adaos. Pintr-acee ca să fie luĭ diriaptă ocină și moșie luĭ și ficiorilor luĭ și nepoților luĭ în vecĭ. Și la ĭastă tocmală a noastră s-aŭ tîmplat Vasilie Honcescu și Gheorghie Buzarna și Neculaĭu zet[1]) popeĭ luĭ Tasie. Și eŭ Ifrim pevețul am scris zapisul. Și pintru maĭ mare credință neam pus și degetele.

Anița   Ion   U Ias vl 7183 Aprilie 20.
Az Ifrim peveț iscal   Az Neculai
Vasilie Honcescul   Gheorghie

VIII. Carte de judecată din 1702.[2]

Io Costantin Duca Voevoda b^{o}jiĭu m^{i}l^{o}stiĭu G^{o}sp^{o}dar zemle moldavsco^{i}.

Adecă au vinit înnaintea Domniei meale și înnaintea tuturor a lor noștri moldovenești boĭari a mari și a mici boiarinul nostru

1. ginere.
2. Originalul se află în posesiunea D-luĭ T. Codrescu din Iașĭ. In transcripțiune am întrebuințat literele:

ea	pentru	ѣ
ĭa	„	ꙗ
ĭea	„	ѧ
ă	„	ъ
â	„	ѫ
î	„	ꙟ
ĭu	„	ю

Literele micĭ puse maĭ sus sînt adăogite de noĭ.   H. T.

dumnialui Ştefan Rusat c^eau fost sulgear^iu al doil^e şi sau părât de faţă înnaintea Domnii meale cu [1] preuţii ungureşti de la episcopie de la Bacău pentru satul Treabeşul ce iaste lăngă târgu lăngă Bacău, zicăndu preuţii ungureşti cum satul Treabeşul ieaste tot deplin a episcopiei ungureşt^i şi partea din gios şi partea din sus danie de la răpăusaţ^i domni bătrâni şi nïau arătat şi o scrisoare de la răpăusatul Ştefan Vodâ Ghiorghie întăritură pe tot satul Treabeşul pe amăndoaâ cuturile scriindu cum toate dreasăle c^eau avut episcopiïea pe sat pe Treabeş căndu au mărsu Vasilie Vodâ cu oaste asupra lui Mătei Vodà în ţ^ara munteniască, atunciea au mărsu Ştefăniţ^a nepotul luï Vasil^ie Vodâ cu căzacii la Bacău şi au aprinsu besïeareca şi au arsu toate dreasăle episcopiei de nau rămas nemicâ, şi ac^ea scrisoare nau avut nice pecïeate domnïască nic^e iscăl^itură domnïască nice iscăl^itură de logofăt mare sau de alţi boïar^i după cum ïeaste obiceaïul ţărăi carel^e am socotit că nu ïeaste nice de o credinţă, şi nïau mai arătat preuţii urgureşti şi o mărturie de la şoltuzul şi de la tărgoveţii de Bacău scriindu cum au apucat de la părinţii lor de pre la Vasilie Vodâ cum au ţinut tot episcopiiea unguriască acel sat Treabeşul în care mărturie nu aleage, păn^a în părăul Treabeşului au ţinut au mai multu au tot satul deplin au ţinut, carea ïară am socotit că nic^e de o credinţă nu ïeaste, ïar boïarinul nostru dumnïalui, Ştefan sulgearïul au dat samă înnaintea domniii meale cum acest sat Treabeşul g^ium^ătate de sat partea din sus păn^ă în părăul Treabeşului ïaste romănïască ïară g^iumătate de sat partea din g^ios ïară păn^ă în părăul Treabeşului ïeaste ungurese a episcopiei, şi nïau arătat şi un uric de la Pătru Vodâ scriindu cum acel sat Treabeşul au fostu tot satul a lui Tudor portarïul de cetătea Sucïeavei şi pe urmă lau ţinut doi fic^iori a lui anume Toader c^eau fostu logofăt al treile şi Brancïea postealnicul şi împărţinduşi acei doi fraţi satul Treabeşul în doaă, sau vinit lui Toader logofătul partea din sus cu besïeareca şi cu curte, ïară partea din g^ios sau vinit Brancii postelnicul cu vecini unguri, şi nïau mai arătat Ştefan sulgearïul şi altu uric de la Radul Vodâ scriindu pe g^ium^ătate de sat de Treabeş partea din sus păn^ă în părăul Treabeşului întăritură lui Ştefan vornicul carel^e au fostu avut şi pără de faţ^a la Radul Vodă cu preuţii ungu-

1. Loc gol.

reşti pentru Treabeşul de sus şi ĭau rămas pe preuţii ungureşti şi au ţinut Ştefan vornicul pănă în părăul Treabeşui, şi altu uric de întăritură de la Miron Barnovschie Vodă ĭară lui Ştefan vornicul pe Treabeşul din sus tot pănă în părău, şi de atunciea încoace sau tot tras din nĭam în nĭam de au stăpănit tot Romănĭ pănă acmu ceau încăput dumnĭalui Ştefan sulgearĭul şi nĭau mai arătat şi alte ispisoace mai dincoace de la Vasilie Vodă de pară şi de la cinstit răpăusatul părintele domnii meale Duca Vodă de faţă şi de rămas pe preuţii ungureşti şi mărturie de la hotarnici anume de la Pătraşco Boul ceau fostu spătariu şi de la Cĭocărlie părcălabul de Bacău şi de la alţi boĭari scriindu cum Treabeşul din sus ĭeaste tot pănă în părăul Treabeşului, şi nĭau mai arătat şi altu ispisoc de pără de faţă şi de rămas de la domniiea noastră dintăi, şi în toate dreasăle şi mărturiile scrise cum ĭau tot rămas pe preuţii ungureşti. Iară preuţii ungureşti nemică nu mai avură să mai areate împotriva dreasălor lui Ştefan sulgearĭul, şi văzindu domniĭa mea că de atătea ori au avut pără şi tot ĭau rămas pe preuţii ungureşti, socotitam şi domniĭa mea şi împreună cu tot svatul nostru şi ĭam dat rămaşi pe preuţii ungureşti, ca să nu să mai ameastece în Treabeşul de sus nice să mai aĭbă trĭabă peste părăul Treabeşului. Iară dumnĭalui Ştefan sulgearĭul săşĭ ţie Treabeşul din sus pănă în părăul Treabeşului precum îi scriu dreasăle, şi acea scrisoare a preuţilor ungureşti care nare nici un sămnu să să poată creade cum ĭeaste de la Ştefan Vodă Ghiorghie să nu să ţie în samă şi mărturia de la tărgoveţii de Bacău sau socotit făcută rău, şi sau luat de la mănule lor şi sau ruptu denaintea divanului, pentru aceiae de acum înnainte de sare mai scula preuţii ungureşti să mai scornească pără şi gălceavă peste această carte a domnii mele, să fie de ruşine şi de gloabă, şi dăm şi întărim şi de la domniĭa mea boĭarinului nostru lui Ştefan Rusăt sulgearĭul şi gĭupăneasii dumisale Saftii ca să li fie şi de la domniĭa mea drĭaptă ocină şi moşie cu tot vinitul dumilor sale şi cuconilor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi a toată săminţiiea cine sare aleage mai aproape, şi această pără să nu mai părască în veaci. I in da să ne umişaet. [1]

U Ias vleat 7210 Mai 24.

L. S.

Gligorie Jora 3. log. . . . . . vel log.

Savin uricari

1. Şi nimenea să nu se amestece.

Sigiliul, întipărit pe ceară roșie acoperită cu hîrtie, poartă următoarea inscripție:

Ion Constandin Duca Voevoda Bjiiu Mlstiiu Gspdr Zemle Moldavscoi.

IX. Hrisov de la Constantin Brancovanu din 1710.

(Extras din condica de documente a Episcopieĭ Buzăŭ fila 157 și comunicat de Dl. B. Iorgulescu, directorul Gimnaziuluĭ din Buzăŭ.)*

Iω Constantin Basarab Voevod

Credincioșilor boerilor Domnieĭ mele Mihalea biv vel Stolnicu Cîndescul, i Părvan Vistieru, i Dragomir Căpitan, i Iordache Cămărășelul, i Radu Ceaușul za slujitoriĭ, i Pîrvu Pîrcălabul, i Nicula Burducea i altor moșneni și părtașĭ aĭ lor de moșie, cîțĭ să vor afla și cu feciorii lor cîțĭ D-zeŭ le va dărui, ca să aibă a ținea și a stăpîni a lor bătrînă și dreaptă moșie ce să chiamă Moceștiĭ ot jud. Buzăŭ, [1] carele este de moștenire de moșiĭ și părințiĭ lor încă de maĭ nainte vreme, cu tot dealul și cu viile după tot hotarul, pre hotarăle și pre semnele cele bătrîne. Insă să știe și semnele moșieĭ din jos din Lacul cu Cîrligele, pe din sus pîn in deal pînă în Priporu, din piatră in piatră, pe unde aŭ ținut și maĭ înainte vreme cu bună pace, de către Daniil Egumenul de la Mînăstirea Comana și de către toțĭ călugăriĭ de acolo. Pentru că fiind fost această moșie maĭ de 'nainte vreme a Udriĭ biv vel armaș iar cînd aŭ fost în zilele răposatuluĭ Mihail Voevod [2] ca să fie moșie a scaunuluĭ Domnieĭ aceștiĭ țărĭ. Insă afară din 28 de pogoane de vie cu piatra lor de moșie ce aŭ fost a răposatuluĭ Ienache Banul, care le stăpînește acum boerul Domnieĭ mele Parvan Vistierul; iar după domnia luĭ, înălțîndu-să a fi Domn Iω Gavril Moghilă Voevod, fostu-s-aŭ rîdicat toțĭ moșneniĭ din Siliștea Dragoteștiĭ și Mirceștiĭ și Smedeștiĭ și Arcaneștiĭ, ce sînt pe această moșie ce să chiamă Moceștiĭ, și aŭ mers la Divan înaintea răposatuluĭ Iω Gavril Moghilă Voevod de aŭ căzut cu multă rugăciune, ca să le dea voe să-șĭ răscumpere moșia

*) Copia făcută de Dl. B. I. nu pretinde a fi o reproducțiune diplomatică.
H. T.

Şi după rugăciunea lor le-aŭ dat voe şi aŭ făcut tocmeală de aŭ dat 60,000 aspri banĭ gata. Şi s-aŭ răscumpărat moşia. Şi baniĭ ce aŭ luat de la dînşiĭ răposatul Gavril Moghilă Voevod i-aŭ băgat în vistieria ţăriĭ, fiind daţĭ iar din vistieria ţăriĭ. [3] Şi după ce aŭ dat eĭ baniĭ le-aŭ fost dat cărţĭ pe la mîinile lor să-şĭ stăpînească moşia cu tot dealul şi cu toate viile cu bună pace. Şi de atuncĭ încoace tot aŭ stăpînit moşia şi părinţiĭ lor şi eĭ pînă acum. Decĭ cînd aŭ fost acum în zilele Domnieĭ mele, rĭdicatu-s-aŭ cu pîră Daniil Egumenul de la Mînăstirea Comana, şi aŭ venit şi s-aŭ întrebat de faţă înaintea Domnieĭ mele: Mihalcea Stolnicul, i Pîrvan Vistierul, i Dragomir Căpitan, i Iordache Cămărăşelul, i Radu Ceauşul za slujitoriĭ, i Pătru Pîrcălabul, i Nicula Burducei, moşneniĭ din Moceştĭ, zicînd Daniil Egumenul, cum că această moşie Moceştiĭ şi tot dealul cu viile o aŭ dat Doamna Ilina fata luĭ Pătraşcu Vodă, nepoata luĭ Mihaiŭ Vodă, la moartea eĭ în zilele răposatuluĭ Constantin Vodă cu zapisul eĭ de pomană la sfînta Mînăstire Comana, arătînd şi zapisul eĭ de danie. Iar boeriĭ Domnieĭ mele: Mihalcea Stolnicul, i Pîrvan Vistierul, i Dragomir Căpitan, i Iordachi Cămărăşelul, i Radu Ceauşul za slujitoriĭ, i Pătru Pîrcălabul, i Nicula Burducea, eĭ aŭ scos cartea răposatuluĭ Gavril Moghilă Voevod şi alte cărţĭ domneştĭ de răscumpărătoarea moşieĭ de s-aŭ citit dinaintea Domnieĭ mele în Divan, în care scrie cum că fiind cumpărată de răposatul Mihail Voevod această moşie cu tot dealul şi cu viile cu banĭ din vistieria ţăriĭ, ca să fie a scaunuluĭ Domnieĭ, şi în urmă mergînd moşneniĭ din Siliştea Dragoteştiĭ şi din Mirceştiĭ, i Zmedeştiĭ, i Orcăneştiĭ, ce sînt pe moşia Moceştiĭ, înaintea Domnieĭ luĭ la Divan de aŭ căzut cu rugăciune, l-aŭ dat voe de aŭ dat aceĭ banĭ 60,000 de aspri banĭ gata de şi-aŭ răscumpărat moşia cu tot dealul şi cu viile, şi aceĭ banĭ ce i-aŭ luat de la dînşiĭ, fiind banĭ din vistieria ţăriĭ, i-aŭ dat iar în vistieria ţăriĭ. Decĭ Domnia mea, văzînd cum că răposatul Mihail Voevod aŭ fost cumpărat această moşie cu tot dealul cu viile, cu baniĭ ţăriĭ din vistierie şi în urmă s-aŭ răscumpărat moşneniĭ de la răposatul Iω Gavril Moghilă Voevod, şi baniĭ ce i-aŭ luat de la dînşiĭ, iar i-aŭ dat în vistieria ţăriĭ, Domnia mea am judecat şi am dat această carte a Domnieĭ mele boerilor Domnieĭ mele: Mihalciĭ biv vel Stolnic, i Pîrvan

Vistierul, i Dragomir Căpitanu, i Iordachi Cămărășelul, i Radu Ceaușul za slujitorii, i Pătru Pîrcălabul, i Nicula Burducea, i altor părtași de moșie a lor ce vor maĭ fi, ca să aibă a ținea și a stăpîni această moșie ce să chiamă Moceștiĭ cu tot dealul și cu toate viile cu bună pace de către Daniil Egumenul de la Mînăstirea Comana și de către toțĭ călugăriĭ de acolo; să le fie de moștenire lor şi feciorilor lor şi nepoților lor în vecĭ, după cum le scrie și cărțile lor cele bătrîne. Căcĭ că n-aŭ avut Doamna Ilina nicĭ o treabă ca să închine acea moșie Mînăstiriĭ Comaniĭ, fiind cumpărată cu banĭ din vistieria țăriĭ și răscumpărată de moșnenĭ de la Gavril Moghilă Voevod, și aŭ rămas Daniil Egumenul de la Mînăstirea Comana de judecată dinaintea Domnieĭ mele din Divan. Iar de ar maĭ scoate călugăriĭ acele scrisorĭ la vre-o judecată să nu să crează. Și am întărit Domnia mea cartea aceasta cu toțĭ cinstițiĭ și credincioșiĭ boeriĭ ceĭ marĭ aĭ Divanuluĭ Domnieĭ mele: Pan Constantin Știrbeiŭ vel Banu, i Pan Radu Golescu vel Vornic, i Pan Șerban Greceanu vel Logofăt, i Pan Toma Cantacuzin vel Spătar, i Pan Serven Vioreanu vel Vistier, i Pan Velchicea, i Pan Ștefan Cantacuzino vel Postelnic, i Pan Ienache Văcărescu vel Paharnic, i Pan Șerban Greceanu vel Stolnic, i Pan Pana Negoescu vel Comis, i Pan Radu Dudescu vel Sluger, i Pan Negoiță Topliceanu vel Pitar și Ispravnic, i Constantin Contescul vel Logofăt. Și s-a scris cartea aceasta întru a doaozecĭ și doĭ anĭ din domnia Domnieĭ mele, aicĭ în orașul scaunuluĭ Domnieĭ mele în Bucureștĭ, de Gheorghe sin Iane Logofăt, *b n s k* (cuvînt neînțeles) Gheorge Șufarul ot Tîrgoviște Martie 15 veleat gospodscoi (adecă : în anul Domnuluĭ) 7218 (1710).[4]

NOTE.

1. Locuitoriĭ din Lipia sînt azĭ moșnenĭ aĭ moșieĭ Moceștiĭ, pe care Udrea biv vel Armaș, moșnean cu o mare parte, o vînduse luĭ Mihaiŭ Viteazul.

B. Iorgulescu.

2. Aicĭ este o săritură făcută de acel ce a prescris documentul în condica mînăstiriĭ. Cuvintele ce trebue intercalate sînt probabil: *aŭ fost luată de Mihail Voevod.*

3. Moșia Moceștiĭ este arătată de Brancovanu că ar fi fost cumpărată de Mihaiŭ Viteazul cu banĭ din vistieria țăriĭ, care banĭ la răscumpărarea eĭ de către moșnenĭ pe timpul luĭ Gavril Voevod s-ar fi înapoiat iarășĭ vistierieĭ, cauză pentru care și Brancovanu răstoarnă dania făcută de Doamna Ilina Mînăstiriĭ Comana spunînd că acea Doamnă nu ar fi avut nicĭ o treabă la o moșie cumpărată de bunul eĭ cu banĭ din vistieria țăriĭ și care decĭ nu ar fi încăput în proprietatea privată a luĭ Mihaiŭ Viteazul și ar fi fost o moșie domnească, adecă a țăriĭ.

Este însemnată această deosebire între o moșie privată a Domnuluĭ și averea Statuluĭ, care nu se prea cunoaște în vremile vechĭ. Dacă ia nu putea avea nicĭ o valoare practică pentru baniĭ din casa Statuluĭ, asupra cărora Domnul avea deplina putere, chiar cînd eĭ aparțineaŭ vistierieĭ țăriĭ, pentru moșiĭ lucrurile se schimbă, dacă acestea eraŭ ale Statuluĭ, ale țăriĭ cum se spunea pe atuncĭ, ele treceaŭ în stăpînirea Domnilor ce urmaŭ în scaun și nu intraŭ în moștenirea răposatuluĭ Domn, ca avere a luĭ privată.

Ce împrejurare a putut însă împinge pe Mihaiŭ Viteazul a cumpăra acea moșie cu banĭ luațĭ din vistieria țăriĭ, iată ce este maĭ greŭ de înțeles. Dacă nu ar fi fost cumpărată de la un boer, Udrea vel armaș, am bănui o confiscare pentru neplata uneĭ dărĭ. Asemenea confiscărĭ se făceaŭ însă numaĭ pentru neplata *biruluĭ*, căruia tocmaĭ boeriĭ nu eraŭ supușĭ. Poate că Mihaiŭ Viteazul o cumpărase spre a o dărui la vre-o mînăstire, lucru pe care viforoasa luĭ carieră îl împiedecă a îndeplini.

4. Maĭ observăm cum din boeriĭ marĭ precum era Udrea *vel* armaș se desfăceaŭ cu timpul boerĭ maĭ micĭ, trepte de slujitorĭ (oștenĭ) și chiar moșnenĭ. Intre urmașiĭ luĭ Udrea întîlnim afară de cîțĭ-va boerĭ pe Radu *ceaușul de slujitorĭ*, oștean de o treaptă de jos, și pe Neculaĭ Burduca *fără nicĭ un titlu*, decĭ simplu moșnean. Astăzĭ, cum spune Dl. Iorgulescu în nota 1, locuitoriĭ de pe Moceștĭ sînt toțĭ moșnenĭ, fără nicĭ o urmă de boerie, coborîtorĭ aĭ boeruluĭ mare Udrea vel armaș de pe timpul luĭ Mihaiŭ Viteazul.

A. D. Xenopol.

X. Otecînic din 1750.

Manuscriptul al căruia început îl reproducem aicĭ este scris cu multă îngrijire și formează un volum de 167 file în 4° mic. Numele scriitoruluĭ (care probabil este și traducătorul) precum și data sînt arătate la sfîrșitul manuscriptuluĭ prin cuvintele: **Бꙋ Лѡгфѕт Іѡн Бриѣнꙋл. ҂аѱн.** Originalul se află în posesiunea editoruluĭ acesteĭ foĭ.

Literele reproduse de noĭ prin caractere **grase** sînt scrise cu cerneală

roşie ; cele tipărite cu *italice* sînt adăogite de noĭ. Transcripţiunea este acea aplicată la documentul No. 8, cu această deosebire numaĭ că aicĭ *ĭ* reprezintă atît pe ѣ cît şi pe ѩ (care totdeauna stă la începutul cuvîntuluĭ). Accentuarea nu o reproducem decît excepţional.

Otecinic
adecă
Vieţile şi învăţăturile Sfinţilor Părinţĭ Pustnicĭ.
Poveastea Părinteluĭ Theodor Arhiepiscopul Edesuluĭ. Pentru un stîlpnic.

Un stîlpnic oare carele era în cetatea Edesuluĭ către carele mersease sfîntul Theodor arhiepiscopul aceĭ cetăţĭ, decĭ din preună cu alte vorbe vorbind întrebă maĭ pre urmă şi de aceasta de cîtă vreame petreace [*sic*] pre acest stîlp, părinte duhovnicesc, în ce chip îţĭ ĭaste ţie voĭea a tăcearea pentru d*u*mnezeu să nu ascunzĭ de nime, ceale ce sînt de tine, ĭară bătrînul suspină dintr-adîncul inimiĭ şi să umplu de lacrămĭ, şi zise. o sfinte şi oilor celor cuvîntătoare păstoriŭ, după porunca domnuluĭ toate cîte sînt de mine cu adevătat lĭubov ţi-le voiŭ spune, ĭar tu cum ţe-am zis şi întruce[*1 v.*]tul [*sic*] vorbelor, să nu le scoţi de la tine ci să le păzeştĭ la tine, pănă cînd mă va slobozi d*u*mnezeu dentr-această vĭeaţă, decĭ întru zilele tinereaţelor meale m-am lepădat de vĭeaţa aceştiĭ lumĭ înşelătoare cu un frate al mieu maĭ mare decît mine, şi pănă în treĭ anĭ am posluşit în mănăstire, decĭ avînd noĭ pohtă de sihăstrie şi cu voĭea părinteluĭ nostru duhovnicesc am eşit cu fratele mieu în pustietăţile vavilonuluĭ celuĭ de demult şi am aflat peşteră nu departe una de alta, şi am petrecut cu tăceare într-însele, hranindu-ne cu verdeaţele ce creştea într-acea pustie şi cu mugurĭ din copacĭ, ĭară sîmbăta şi dumineca ne făceam pravila din preună şi gustam din buruenile ce mîncam, şi mulţămiĭeam celuĭ ce ne hrăneaşte pre noĭ cu ceale trupeştĭ, şi cu ceale sufleteştĭ, şi apoĭ mergeam, ĭarăşĭ cine la peştera sa de ne îndeletniciĭeam rugăciunea deosebĭ. ĭară cînd vream umbla prin pustie să ne strîngem buruenĭ de mîncare, sau cu umblarea pustnicească umblam deosebĭ unul de altul de departe ca la o pistreală sau doao, ĭară îngerul luĭ d*u*mnezeu, Era cu noĭ de ne mîngăĭea şi ne întăriĭea pre noĭ, decĭ

petrecînd *în* pustie *în*tr-acesta chip, şi trăind pustniceaşte, ïară într-o zi umblînd noï prin pu[*2 r.*]stie văzuiŭ pre fratele mieu umblînd de mine o pistreală şi maï bine de loc de departe şi-l văzuiŭ pre dînsul stînd degrabă şi nezicînd nimic şi-şĭ făcu semnul crucii şi de acii alergînd săriiea desîndu-să *în*tr-un părăŭ, ïară eu deaca văzuiŭ fuga şi săriturile fraţine-mieŭ, mă miraiŭ şi mă dusăiŭ pănă la locul acela să văz ce i-să tîmplă fratelui, deci deaca am ajuns la locul acela, văzuiŭ o grămadă de galbenĭ roşiĭ, vărsaţĭ, şi făcuiŭ rugă, si mă dezbrăcaiŭ de mantiiea mea, şi o umpluiŭ de galbenĭ, şi deaciiea o rădicaiŭ de o dusăiŭ *în* peştera mea şi nimic n-am spus fratelui mieu. decĭ m-am dus *în* cetate şi cumpăraiŭ un loc foarte *în*grădit bine şi tocmit frumos şi cu apă bună, şi zidiiŭ besearică şi o frumuseţaiŭ cu de toate podoabele, şi o sfiinţiiu, şi tocmiiu vieţuitorĭ cu obşte 40 de călugărĭ, şi făcuiŭ bolniţă de streinĭ şi de călugărĭ, ce să vor bolnăvi, şi deade călugărilor şi bolnicearĭului aveare din destul şi aflaiŭ un bărbat ştiutoriŭ bun de tocmirea casiĭ, şi-l puse pre acela acolo năstavnic, şi ĭ-am dat toate pre mîna luĭ, şi din rămăşiţa avuţii aceiiea am dat o mie de galbenĭ pre mîna aceluĭ năstavnic al mănăstiriĭ, iară 1000 de galbenĭ *în*părţiiu [2 *v.*] săracilor şi nu-mĭ lăsaiŭ mie măcar un galben nicĭ ïar oare cum să fiu eu chieltuit acea aveare pre niscare hrane trupeştĭ mie sau pre niscare dulceaţă, ci toată o-am chieltuit pre zidirea s*f*inteĭ mănăstirĭ, şi pre treaba călugăraşilor şi a săracilor, decĭ aceastea toate fiind tocmite într-acesta chip, îmĭ luaiŭ zioa bună de la năstavnicul mănăstiriĭ şi de la fraţĭ, de ïeam sărutat pre dînşiĭ, şi eşiiŭ *în* pustie să caut pre fratele mieŭ, ïară mergînd eu prin pustie îmĭ veni cuget de mă *în*nălţaiŭ cu firea, şi şoptiiu în inima mea, că fratele mieu, pentru lipsa minţiĭ luĭ deaca au aflat aceĭ galbenĭ n-au putut să facă şi să lucrează cu dînşii lucru ca acesta, ci s-au lipsit de acel lucru bun, ïară eu bine meşteşugiiu, ïată săvîrşiiu acest lucru mare şi plăcut luĭ d*u*mnezeu, ïar deaca m-am apropiïeat de locul peşterilor noastre, şi văzuiu şi peştera fratelui mieu, şi fiind supărat de gîndurile ceale ce am zis maĭnainte, şi mă aveam pre mine maĭ mare decît pre dînsul, ïată mă *în*timpină *în*gerul ce şi mainainte umbla cu noĭ, şĭ căută spre mine *în*fricoşat, şi-mĭ zise ce te mărişĭ îndeşărt, şi pentru ce umblă *în* inima ta [3 *r.*] cuget pre plăcearea ta, că-ţĭ voiŭ spune ţie şi nu mă veĭ creade, cu toată osteneala ta şi

grija ta de atîta vreame și zidirea besearicii și tocmirea mănăstirii și hrana săracilor și *în*părțirea avuției cuĭ ce au trebuit, și toate cîte au făcut creștineaște ce aĭ zis tu, că cu *în*țelepciune le-aĭ gîndit a le face, ĭară acealea toate nu să potrivesc unii săriturĭ de ale fratelui tău cînd au sărit de au fugit cînd au văzut grămada de galbeni ci n-au sărit el preste galbenĭ, ci către prăpastiiea care ĭaste *în*tărită *în*tre bogatul acela și între lazar săracul, ci ca cu niște arìpĭ așa de ușor au trecut fratele tău de au dobîndit și sănul luĭ avraam, că el s-au nevoit să placă luĭ d*um*nezeu, ĭar tu oamenilor, dirept aceaĭea fără de seamă ĭaste maĭ sus de cît tine, și încă prea maĭ sus, ĭar tu eștĭ cu mult maĭ mic de cît dînsul, și neajuns. *în* cumpăna bunătăților luĭ, pentru căcĭ te mărișĭ cu firea, și te lauzĭ tu spre adevăratul[1] pustnic, și n-aĭ tu a-ĭ vedea fața luĭ *în* toată viĭeața ta, nicĭ a mea *în*preunare veĭ maĭ putea dobîndi până cînd veĭ plînge mult și te veĭ jălui făr*ă* de măsură șapte zecĭ de anĭ, și nu veĭ dobîndi aceaĭea cînd [*3 v.*] cu lacrămĭ multe și cu zdrobirea inimii veĭ ruga pre d*um*nezeu, atuncea mă veĭ vedea *în* zi preaslăvită și te veĭ mîngăĭea, deaca zise aceastea să dusă din ochii mieĭ.

(Va urma)

---

1. In original, *spre ade-* este din greșală repetat.

NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

Dr. Al. N. Vițu, **Adaus la studiul centruluĭ cerebrosensitiv vizual la cîne.** (Contribution à l'étude du centre cerebrosensitif visuel chez le chien.) Din: Comptes rendus des séances de l'Académie des sciences, Année 1888.

Prin această comunicațiune, autorul ajunge la concluziunea că «integritatea vederiĭ este în raport cu integritatea loburilor occipitale, destrugerea acesteĭ părțĭ a creeruluĭ aduce orbirea imediată, completă și neschimbată in amîndoĭ ochiĭ. Putem decĭ localiza centrul percepțiuniĭ vizuale la cîne în jumătatea posterioară din întîia, a doua și a treia circumvolutiune paralelă.»

Acelașĭ, **Incrucișarea necompletă a fibrelor nervoase în hiazma optică la cîne.** (L'entre-croisement incomplet des fibres nerveuses dans le chiasma optique chez le chien.) Din: Comptes rendus d. s. de l'Ac. d. sc., A. 1888.

In această a doua comunicare autorul închee ast-feliŭ: "La cîne fibrele nervoase, plecînd de la loburile occipitale și ajungînd la retină, nu se încrucișază complet în hiazma optică, cum se susținea pînă acum; cea maĭ mare parte din aceste fibre (cam treĭ părțĭ) se duc de la lobul occipital la ochiul din partea opusă, pe cînd un număr dintre ele merg să inerveze deadreptul, fără a suferi încrucișare în hiazmă, ochiul din partea corespondentă.»

Aceste două comunicărĭ sînt cele dintîiŭ eșite din laboratoriul romîn de fiziologie. Să așteptăm și altele.

Abel Hovelacque, **Negrii din Africa supra-equatorială.** (Les Nègres de l'Afrique sus-équatoriale.) Paris 1889.

Această lucrare constitue al IX volum al Bibliotecei antro-

pologice și e împărțită în 2 cărți: I. Etnografia specială, în care sînt descrise 62 triburi caracteristice trăitoare în Senegambia, Ghinea, Sudan și la Nilul de Sus; II. Etnografia generală, unde se găsesc descrise caracterele generale ale obiceiurilor și instituțiunilor acestor popoare negre.

Din întreaga lucrare reese că Negrii deasupra equatorului în privința intelectuală și a civilizațiunii sînt inferiori masei populațiunii europeene, în privința anatomică negrul nu este mai puțin avansat decît albul în evoluțiune. Incercările făcute de a introduce civilizațiunea europeană de astăzi rămîn zadarnice căci o altfeliŭ de civilizațiune trebue Africanului. In adevăr, ori-unde aŭ pătruns misionarii creștini a urmat ipocrizia și depravarea; totuși pe încetul și în raport cu feliul poporului trebuesc îmbunătățite instituțiunile și deprinderile lor crude și neomenești.

Al. Binet, **Studii de Psihologie experimentală.** (Etudes de Psychologie expérimentale.) Paris 1888.

Această lucrare de foarte mare preț cuprinde chestiunile: fetișizmul în iubire, viața psihică a micro-organizmeler, intensitatea imaginilor mentale, problema ipnotică, și termină cu o notă asupra scrierii isterice.

Ch. Richet, **Căldura animală.** (La chaleur animale.) Paris 1889.

O lucrare completă care tratează despre căldura la organizmele animale și în special la om în stare normală, bolnav, după moarte, apoi despre mușchii și producerea căldurii, otrăvurile și temperatura, sistemul nervos și căldura animală, cum se regulează căldura prin respirație, și închee găsind cîte-va legi în fiziologia animală.

Gr. C. B.

Cartea D-lui *Al. Philippide*: **Introducere în istoria limbii și literaturii romîne** (Iași 1888) a fost obiectul a două dări de seamă foarte favorabile, apărute una în «Literarisches Centralblatt» 1888 No. 51 și alta (de M. M. Hârsu) în «Das Archiv» de Steinschneider 1889 No. 2. Cea dintîiŭ închee cu cuvintele: «Cartea mică în volum dar bogată în conținut ține pe deplin

ceia ce promite titlul: este o sigură călăuză prin dezvoltarea limbiĭ și literaturiĭ romîne.» Cea din urmă relevează în deosebĭ bogăția cărțiĭ în privința studiuluĭ izvoarălor pentru care zice că trebue să fim recunoscătorĭ autoruluĭ. H. T.

DE ALE SOCIETĂȚIĬ

Lista donațiunilor întrate pînă la 15 Iunie 1889.

De la D-l **T. Codrescu**: Foiletonul Zimbruluĭ pe anul 1885.—Treĭ documente romîne din 1603, 1610 și 1676.

De la D-l **Gr. C. Buțureanu**: Revue d'Anthropologie, Année 1888.—Descîntece populare romîne culese de Marian.—Istoria Omeniriĭ de Gr. C. Buțureanu. 3 vol.

De la D-l **Gr. Cobălcescu**: Annuaire géologique. Tom. IV. 1888

De la D-l **V. G. Ionescu**, Craiova: Cuvinte sufletești, de Carmen Sylva.

De la **N. M**, Piatra: Despre Instrucție, de Sion Gherei. 1879.

De la **George N.**, Roman: La gura sobiĭ. Poemă de Petrino.

De la D-l **Preda**, Bucureștĭ: Despre frigurĭ, de Gh. Obedenariu. 1888.—Libertatea alegerilor, de N. C. Furculescu.

De la X. Y, Iașĭ: Privilegiĭ. Teză de Licență în drept.—Școlĭ săteștĭ, de C. Climescu. 1888.—Regimul corupțiuniĭ, de Mîrzescu.—Procesul anulăriĭ testamentuluĭ Bașota.—Antichitățile de la Cucuteniĭ, de N Beldiceanu.

De la D-l **Dimitrescu**, Focșanĭ: Despre tutun.

De la D-l **Degenmann**, Bucureștĭ: Bibliografia romînă. 1888.

De la D-l **T. T. Burada**, Iașĭ: O călătorie în Dobrogea.—O călătorie la muntele Athos.—Datinile poporuluĭ romîn la înmormîntărĭ.—Cercetărĭ asupra conservatoruluĭ filarmonic din Iașĭ (1839—1838).—Almanah muzical. 3 vol.

INCUNOŞTIINŢARE

Societatea ştiinţifică şi literară din Iaşĭ primeşte cu mulţămire orĭ-ce feliŭ de dar, preçum: cărţĭ nouă şi vechĭ, atît romîneştĭ cît şi streine, manuscripte, monede, medaliĭ vechĭ şi nouă, hrisoave şi orĭ-ce feliŭ de documente (hrisoavele de trebuinţă se restituesc proprietaruluĭ după ce s-a luat o copie de pe ele, şi dacă este voinţa proprietaruluĭ, se întoarce cu o copie făcută în caractere latine saŭ traducere în romîneşte a actuluĭ, toate acestea pe socoteala societăţiĭ), colecţiunĭ minerale, geologice, botanice şi zoologice cît de micĭ, craniĭ, schelete, monstruozităţĭ, instrumente de orĭ-ce natură, vase, inscripţiunĭ, pietre de morminte vechĭ, idolĭ, şi în fine orĭ-ce s-ar crede că este vrednic de a fi păstrat. Fie-care donaţiune va fi menţionată cu numele donatoruluĭ în Arhiva societăţiĭ, făcîndu-se eventual şi o dare de seamă.

A se trimite pe adresa D-luĭ *Grigorie C. Buţureanu*, secretar general, Strada Buna Vestire No. 6, Iaşĭ.

Tipo-Litografia H. Goldner, Strada Primărieĭ—Iaşĭ

ARHIVA

SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞÏ

STAREA ECONOMICĂ

a ţărilor romîne în epoca fanariotă

de

A. D. XENOPOL.

Starea economică a uneï ţărï va atîrna în mare parte de la legăturile de daraverï în care dînsa se aflä cu ţările celelalte. Ia va fi cu atît maï înapoiată cu cît va avea maï puţină atingere cu viaţa celorlalte ţărï. Munca naţională ca şi cea individuală nu capătă o valoare maï spornică decît atuncï cînd poate fi preschimbată pentru productele alteï muncï; căcï în lumea materială ca şi'n cea intelectuală, scînteia progresuluï nu răsare decît din atingerea şi facerea elementelor deosebite. O ţară decï care va fi închisă comerţuluï exterior, va fi lipsită de cel maï puternic izvor de înavuţire, şi tocmaï în acest punct suferea mult ţările romîne în epoca de care ne ocupăm.

Comerţul exterior al ţărilor romîne ar fi fost cu mult maï însemnat de cum era, dacă Turciï, care priveaŭ aceste ţărï ca grînariul (în termenï oficialï *kelerul*) împărăţieï lor, nu l-ar fi împiedecat prin toate mijloacele. Poarta otomană pretindea întîiŭ să-şï îndestuleze dînsa trebuinţele, şi numaï dacă maï rămînea ceva locuitorilor să fie volnicï a o vinde şi în alte părţï. Pe fie-care an veneaŭ cumpărătorï grecï cu firman de la Poartă pentru a cumpăra 5 — 600,000 de oï, a căror carne este dintre toate maï pe placul Turcilor, plătindu-le, bine înţeles, în puterea firmanuluï atita cit le convenea. Dacă principele se opunea, de îndată era denunţat că unelteşte o răscoală cu Ruşiï saŭ cu Nemţiï. Capanliiï, amestecaţï din Turcï şi Grecï, veneaŭ după neguştoriï de oï, şi cumpăraŭ cu acelaşï sistem brînza, untul, seul, mierea, carnea afumată, pe pre-

țurile ce le plăcea să dea. Dar apoĭ Lajiĭ! Aceștia eraŭ un fel de neguțătorĭ *sui generis* din Trapezunt, toțĭ foștĭ Ienicerĭ, și cum îĭ caracterizează consulul austriac Raicevicĭ, «cea maĭ obraznică canalie ce se poate închipui, în stare de a comite tot felul de neorînduelĭ, făcîndu-șĭ o glorie din ucidere și tradare.» [1] Speculaŭ maĭ ales grîne, pe care le cumpăraŭ iarășĭ pe prețurile ce le convenea. Toțĭ aceștĭ neguțătorĭ specialiștĭ se asemănaŭ într-un punct, acela că 'n loc de a cumpăra de la producătorĭ, îĭ dezbrăcaŭ de productele lor. Adese-orĭ maĭ aduceaŭ ca poclon în țară, ciuma după eĭ.

Dacă Galațul și Brăila înfățișaŭ oare-care mișcare, aceasta provenea din neguțătoria impusă poporuluĭ romîn și nu din o dezvoltare comercială a acestor orașe. Prin ele nu se mijlocea un comerț liber cu nimenea, Marea Neagră fiind pe atuncĭ un lac turcesc, închis corăbiilor tuturor națiunilor, nu numaĭ celor de răsboiŭ, dar și celor de comerț. Așa, Brăila este descrisă ca un port turcesc în care ar veni multe caice cu grîne, care apoĭ se încarcă spre Constantinopol. De asemenea Galațiĭ sînt arătațĭ ca un port indestul de mare, în care s-ar afla totdeauna multe vase. [2]

Din acest rol al celor două porturĭ romîne de a sluji numaĭ pentru exportul silit cătră Țarigrad, se explică puținătatea elementuluĭ neguțătoresc în ele. Astfel în seama Moldoveĭ pe 1795, găsim sub capitolul «Darea neguțătorilor» înșirațĭ numaĭ neguțătorĭ

de Iașĭ	Starea I	198 leĭ
,,	,, II	382 ,,
de Focșanĭ		210 ,,
de Vasluiŭ		73 ,,

iar negustoriĭ de Galațĭ nicĭ nu sînt pomenițĭ, de oare-ce nicĭ nu se aflaŭ în acest oraș.

Galațiĭ aŭ avut de sigur însemnătate oare-care înainte de întemeerea puteriĭ turceștĭ în Europa, așa pe timpul luĭ Ivancu Rotislanovicĭ, cînd mijlocea comerțul principatuluĭ Bîrladuluĭ cu Mezembria, saŭ pe timpul întinderiĭ comerțuluĭ genovez pe la gurile

---

1. *Raicevich,* Osservazioni p. 115, 120, 122. (Titlul întreg al cărților citate aicĭ în prescurtare, vezĭ în articolul meŭ din numărul precedent al acesteĭ reviste: „Societatea și moravurile în timpul Fanarioților".

2. *Boscovich,* Giornale, p. 91.

Dunăriĭ. De cînd însă Turciĭ zugrumase împreună cu domniile și toate arteriile de viață ale țărilor romîne, Galațiĭ (și Brăila) căzuse la rolul numiriĭ de locurĭ de încărcare pentru neguțătoreștele prădăciunĭ ale Turcilor. Așa Jezuitul Philipp d'Avril, care a vizitat Moldova pe la 1692, numește Galațiĭ «un orășel mic așezat pe Dunărea»,[3] și tot așa îl caracterizează Jules de Hageminster, cu cîțĭ-va anĭ înainte de a începe înflorirea luĭ. El spune despre Galațĭ că ar conținea numaĭ 12.000 de locuitorĭ, dar «ulițele sale strîmte, glodoase și murdare reamintesc pururea obîrșia sa turcească.» De la deschiderea Măriĭ Negre prin tractatul de la Adrianopole, 1829, și apoĭ de la declararea Galaților de porto-franc în 1834, orașul se dezvoltă cu o mare repejune. Pe cînd în 1836 nu număra decît 1450 de case, 10 oteluri, 2 banchieriĭ, 43 comercianțĭ și 14 samsarĭ, în 1841 el numără 2882 de case, 32 oteluri, 8 banchieriĭ, 62 comercianțĭ și 31 de samsarĭ [5]. Dar Galațul tot suferea din pricina greutățiĭ plutiriĭ pe Dunărea. Iată ce spune Hageminster asupra acestuĭ punct: «Intrarea Dunăriĭ din marea este destul de grea. Fiind malul măriĭ foarte jos, năsipurile aduse de vînturĭ umplu uneorĭ gura Sulineĭ, ceia ce silește chiar pe corăbiile maĭ ușoare a descărca o parte din sarcina lor. Iată pentru ce caicele ce staționează la gurile fluviuluĭ iaŭ une-orĭ pînă la 1000 de leĭ turceștĭ pentru transportarea uneĭ singure încărcăturĭ. Incovăeturile Dunăriĭ învoind rare-orĭ plutirea cu vènt, adese-orĭ corăbiile sînt suite în susul apeĭ prin tragerea cu frînghiĭ, operație care cere foarte multe brațe; apoĭ fiind că toate năvile ce plutesc pe Dunăre sînt presupuse infectate de epidemiĭ, nu le este învoit a se ținea aproape de coastele Basarabieĭ, Moldoveĭ saŭ Munteniеĭ, care sînt maĭ joase și maĭ puțin pietroase decît coasta turcească; afară numaĭ dacă aŭ pe ele cîte un păzitor sanitar» [6]. Toate aceste piedicĭ aŭ fost inlăturate de la așezarea comisiuniĭ europene prevăzută prin tractatul de Pariz din 1856.

---

3. *Philippe d'Avril*, Voyage en divers états d'Europe et d'Asie, în: *Papiu Ilarian*, Tezaur de monumente III p. 192.

4. *Jules de Hageminster*, Mémoires sur le commerce des ports de la nouvelle Russie, de la Moldavie et de la Valachie, Odessa 1835, p. 80.

5. *N. Sutzo*, Notions statistiques sur la Moldavie, Jassy 1849, p. 144.

6. *Hageminster*, l. c. p. 74.

Intreaga dezvoltare a porturilor dunărene romîne datează deci din vremuri de tot apropiate, și în tot timpul epocei fanariote aceste însemnate centre mijlocitoare ale comerțului romîn eraŭ ca și neexistente din pricinile ce am arătat.

Cu toate piedicile puse de Turcĭ comerțuluĭ țărilor romîne, acesta nu înceta de a fi însemnător către țările acele ce aveaŭ nevoe de productele naturale, atît de bune și de frumoase, ce creșteaŭ pe bogatele lor ogoare. Grîul nu se putea exporta pe uscat din pricina greutățiĭ transportuluĭ, și apoĭ el nu era cerut de țările continentuluĭ european, mult maĭ puțin poporate pe atuncĭ, și producînd atîtea grîne cîte se cereaŭ de consumația luĭ lăuntrică. De aceia agricultura era foarte puțin întinsă, și toțĭ călătoriĭ se miră de puținătatea pămîntuluĭ cultivat din Moldova și Muntenia. [7] Cu atît maĭ mult se exportaŭ însă vitele și caiĭ din țările romîne, aceștĭ din urmă maĭ ales din Moldova, păstrîndu-șĭ pînă tîrziŭ în epoca fanariotă reputația lor cea din vechĭ stabilită. Vitele cornute eraŭ de o nespusă frumusețe, așa că ele loveaŭ atenția călătorilor ce se întîmpla să le vază păscînd în libertate în grasele pășunĭ din bătrînele pădurĭ. Așa Boscovich ne spune că trecînd prin pădurea de la Bordea către Iașĭ, rămase înminunat de mărimea și frumuseța arborilor prin care circulaŭ o mulțime de vite, a căror mărime, grosime și putere extraordinară nu se maĭ sătura a admira [8]. Caiĭ vestițĭ de bunĭ, maĭ ales prin iuțeala lor, ce eraŭ căutațĭ pentru cavaleria ușoară din Austria, Prusia, Germania, Polonia, Transilvania și, lucru destul de curios, chiar și de imperiul mahometan care cu toate acestea poseda regina raseĭ, acea arabă. Bine înțeles către această din urmă piață eraŭ expeduițĭ tot după sistemul cunoscut al vînzăriĭ silite, ba une-orĭ chiar, impunînd fără altă formă țărilor romîne o dare în caĭ. Numărul cailor exportațĭ către țările cumpărătoare varia între 6 — 20,000 pe an, prețul lor fiind de la 13 — 35 leĭ [9].

---

8. *Boscovich*, Giornale, p. 113.

9. *Raicevich*, Osservazioni, p. 81 și 124.—*Del Chiaro*, sulle moderne rivoluzioni de la Valachia p. 5.—*Carra*, Histoire p. 122. —*Bauer*, Mémoires p. 241. —Un călător, *Joseph Rohrer* (Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze über die Bukovina, durch Ost- und West-Galizien, Schlesien und Mähren, nach Wien, Wien 1802 p. 55, Bibl. Academieĭ, col. Sturza No. 4118), care a vizitat țările romîne pe la începutul secoluluĭ nostru, spune că Austria

Boiĭ și vacile se exportaŭ din Moldova cătră Polonia prin mijlocirea neguțătorilor armeniĭ, de unde apoĭ treceaŭ în Silezia, Moravia și Brandenburg. Din Muntenia prin Bosnia cătră Veneția; apoĭ în Ungaria și Transilvania.

Numărul capetelor exportate pe an ajungea de la 20 — 40,000 leĭ. [10] Berbecii bătuțĭ și oile eraŭ vîndute maĭ cu osebire în Turcia din pricina gustuluĭ deosebit al Turcilor pentru carnea de oae. Puținĭ numaĭ, ca la 100,000, se vindeaŭ pe apucatele în Transilvania. Pe cînd Turciĭ nu plăteaŭ decît cel mult un leŭ de oae saŭ berbece, Unguriĭ dădeaŭ de la $1^1/_2$—$2^1/_2$ fiorinĭ [11] de bucată; dar pe atuncĭ nu mergeaŭ lucrurile după legile concurențeĭ, ci după legea celuĭ maĭ tare.

In afară de animale, țările romîne maĭ exportaŭ producte de ale acestora, precum brînză, unt, seŭ, carne afumată, toate acestea împreună cu mierea de la albine pe care Turciĭ o gustaŭ foarte, iarășĭ pe prețurĭ de nimic în Constantinopol. Un export folositor trăgeaŭ ele însă din ceară, pe care Turciĭ o cumpăraŭ, dar pentru care eraŭ mușteriĭ Vențienii și neguțătoriĭ grecĭ din Viena. [12]

Lemnele fiind maĭ trebuitoare Turcilor, care obicĭnuesc a construi casele lor din acest material, nu puteaŭ produce nicĭ un folos țărilor romîne. Din potrivă ele trăgeaŭ cîștig din vînzarea săriĭ,

---

ar cumpăra cea maĭ mare parte din caiĭ de remontă din Bucovina și Moldova. Caiĭ moldoveneștĭ îșĭ păstrase în tot timpul vechia lor reputație. Amintim cele ce spune *Blaise de Vigenèze*, La description du royaume de Cologne et pays adjacents, Paris 1573 p. XXXIX verso: „la plus grande richesse qu'ils ayent sont les chevaux, bons exellemment et de grande haleine." *Reichersdorff* în Chorographia Transylvaniae 1550 p. 28 spune: „eadem qvoqve regio alit insignes equos." Vezĭ și: Curiöse Beschreibung von der Moldau und Vallachey etc. 1699 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 4329) cap. XI: „Wie denn dieses Land (Moldau) schöne Pferde ziehet."

10. Asupra comerțuluĭ boilor vezĭ aceleașĭ izvoară.

11. Fiorinul valora 90 de aspri, leul 120. Vezĭ regulamentul monezilor din 1719 făcut în Constantinopole în: Documente privitoare la istoria Romînilor culese de *Eudoxiu de Hurmuzaki*, VI, p. 285.

12. Asupra *ceriĭ* vezĭ: *Raicevich*, p. 87 și 124; *Carra*, p. 184. — Comp. *Peysonnel*, Sur le commerce de la Mer Noire, Paris 1787, II p. 185: „La cire est le plus considérable article du commerce de sortie de Valachie, elle est de belle qualité et la quantité en est immense."

din care trimiteaŭ pe fie-care an în Polonia cîte 100,000 droburĭ de cîte 100 ocale fie-care. [13] Vinul de asemenea se exporta, şi anume acel din podgoriile încă de pe atuncĭ renumite de la Odobeştĭ, către Ucraina, ajungînd cel maĭ bun pînă la îndepărtata Moscvă ; acel din Valahia către Transilvania şi Ungaria.

Evreiĭ din Brody în Polonia maĭ cumpăraŭ din Moldova pînă la 200,000 de pieĭ de epure pe an, cîte 50 leĭ suta. [14]

Un călător olandez de pe la sfîrşitul veaculuĭ al XVI-lea maĭ adaose pe lîngă aceştĭ streinĭ ce mijloceaŭ cea maĭ mare parte din comerţul ţărilor romîne, Saxoniĭ (probabil din Transilvania) şi Raguzaniĭ. [15]

Din ambele ţărĭ romîne se maĭ exportaŭ mascurĭ, lînă ţigae şi bîrsană şi peşte sărat. [16]

Dacă ne gîndim că faţă cu un comerţ de export destul de însemnat, acel de import era destul de slab, mărginindu-se aproape la procurarea obiectelor de lux pentru desfătarea celor bogaţĭ: atuncĭ vom înţelege de unde izvoraŭ ca din o fîntînă fără fund necontenit averile în ţările romîne, cu toate că Turciĭ, Domniĭ şi Greciĭ făceaŭ tot ce le stătea prin putinţă pentru a le sărăci.

După cum am văzut, producţia de căpetenie a ţărilor romîne nu se cîştiga din cultura pămîntuluĭ ci din cealaltă lucrare îngemănată a agriculturiĭ, creşterea vitelor. Toţĭ streiniĭ care vizitară Muntenia şi Moldova în decursul veaculuĭ trecut, laudă într-un glas bogăţia şi frumuseţea păşunilor lor, iar în privirea pămîntuluĭ cultivat cu toţiĭ îl arată ca necuprinzînd decît o mică parte din întregul teritoriŭ. Aşa Carra ne spune despre Moldova că abia a 40-a

---

13. *Carra*, p. 184.
14. *Carra* p. 181; *Bauer*, p. 241; *Raicevich* p. 124.
15. Korte, beknopte en nette Beschrijving von den Koningrijken Hungarien, Dalmatien en Morea mit den Vorstendommen Zuvenbergen, Walachien, Moldavien, Bulgarien etc.. Amsterdam 1687 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 2919) p. 48: De voornaameste Handel die bey de Inwonders des Landes mit de Armeniers, Jooden, Saxen, Hungaren en Raguzanern wert gedrieven bestaat in Koorn, Wijn, Waehs, Honing, Huiden, Vellen, Leer, Erten, Boonen en Botter, dat door de zelve voor dat meeste gedeelte na Constantinopolen wert gebracht."
16. *Raicevich*, p. 124.

parte din pămîntul eĭ ar fi supus pluguluĭ. [17] Și poate că nicĭ atîta nu s-ar fi cultivat, dacă nu ar fi trebuit a se îndestula Turciĭ cu proviziĭ de grîŭ, pe care vaĭ de țărĭ dacă n-ar fi fost în stare să-l procure.

Turciĭ consumaŭ cel puțin cîte 300,000 de chile de grîŭ pe an. [18] In afară de acest grîŭ cultivat cam cu de-a-sila pentru Turcĭ, țările romîne maĭ semănaŭ grîŭ saŭ mălaiŭ, cît le trebuia pentru consumația lor internă. In timpul Fanarioților se dezvoltă însă cultura uneĭ nouă plante ce se introdusese întîiŭ în Muntenia, din vremea domnieĭ luĭ Șerban Cantacuzin (1678—1688), anume acea a porumbuluĭ saŭ popușoiuluĭ, cultură ce se lățește apoĭ și'n Moldova și ajunge de pe la jumătatea veacului al XVIII-a a înlocui tot maĭ mult mălaiul și grîul în hrana poporuluĭ de rînd în ambele țărĭ romîne. Iată ce spune, asupra introduceriĭ acesteĭ nouă plante, după cum se știe de proveniență americană, Genealogia Cantacuzineștilor : «In domnia luĭ Șerban Vodă aŭ adus întîiŭ în țara romînească de aŭ semănat porumb, ce-ĭ zic Moldoveniĭ popușoĭ, cu care mare ajutor este țăriĭ atît spre hrana noroduluĭ celuĭ prost cît și spre hrana dobitoacelor, și maĭ mult ajutor în vremea nerodiriĭ grîuluĭ saŭ mălaiuluĭ.» [19] Conform cu această arătare maĭ găsim pe cronicarul Neculaĭ Muste arătînd în timpul domnieĭ a treia a luĭ Mihaĭ Racoviță în Moldova (1716—1727) scumpetea obiectelor de hrană prin prețul merțeĭ de *mălaiŭ*, care ar fi ajuns suma neauzită încă de 10 leĭ. [20] Și alt cronicar, Alexandru Amiras, care descrie anul de îmbelșugare ce urmă celuĭ de foamete din domnia luĭ Racoviță, măsoară de asemenea tot în mălaiŭ această îmbelșugare. El spune că : «cine a semănat un sac de mălaiŭ a luat 100 de sacĭ, iar maĭ puțin de 50 nimenĭ n-a luat.» [21] Și Del

---

17. *Carra*, p. 173.

18. *Boscovich*, p. 124.

19. Document care se află în arhiva privată de familie a D-luĭ Gh. Cantacuzin din Bucureștĭ, care a bine voit a mi-l pune la dispoziție spre studiarea luĭ, și din care mult m-am folosit pentru a lumina și alte puncte ale istoriei romîne, p. 315.

20. Letopisițele, III, p. 76.

21. Idem p. 326. Că mălaiŭ nu înseamnă cumva popușoĭ, se vede din următorul loc al luĭ *Enache Cogălniceanu*, idem III, p. 220: „Pe unde se punea lăcusta, rămînea loc negru, saŭ grîŭ de era, saŭ mălaiŭ, saŭ popușoĭ, saŭ pădure.

Chiaro, care scrie pe la 1718, spune că «cultura porumbuluĭ, care s-a întrodus *nu de mult* în această provincie, a luat un mare avînt din pricina ușurințeĭ culturiĭ și a siguranțeĭ recoltelor.» [22]

Cultura popușoiuluĭ în țările romîne nu este decĭ așa de veche precum s-ar putea crede în primul moment. De abia pe la sfîrșitul veaculuĭ trecut el ajunge a constitui hrana obștească a țăranuluĭ romîn. [23]

Potrivit cu îndeletnicirea maĭ mult păstorească a poporuluĭ romîn, găsim numărul locuitorilor din țările sale necomparabil de mic față cu întinderea și mănoșia lor. In acel timp cînd țările celelalte europene eraŭ departe de a fi poporate în desimea în care le găsim astăzĭ, Muntenia și Moldova apăreaŭ streinilor ce treceaŭ prin ele ca foarte puțin importante. Așa Bauer observă că Muntenia și Moldova ar putea hrăni cu ușurință un număr de 5 saŭ 6 orĭ maĭ mare de locuitorĭ. [24]

Cifra acestor locuitorĭ nu se poate stabili cu hotărîre din pricina lipseĭ uneĭ numărărĭ oficiale a poporațieĭ țărilor romîne. Din datele deosebite însă lăsate de izvoarăle timpuluĭ, se va putea determina cu o destulă aproximație la cît se urca această poporație și se va vedea ce mică era ia în raport cu ce este astăzĭ, deși chiar în timpurile noastre sîntem departe de a fi ajuns la numărul acela pe care întinderea țărilor romîne l-ar putea cuprinde.

Carra socotește numărul total al contribuabililor țărilor romîne la 170,000, și anume 70,000 pentru Moldova și 100,000 pentru Muntenia, iar acel al locuitorilor, evident prea jos, la 500,000 pentru ambele țărĭ romîne. [25] Căcĭ este cunoscut că se pune îndecomun 5 suflete la o familie, și apoĭ pe lingă contribuabilĭ maĭ eraŭ în epoca fanariotă și mulțĭ scutițĭ de dăjdiĭ. Raportul ambasadeĭ ruseștĭ din 1793 dă Moldoveĭ 250,000 de locuitorĭ și Mun-

---

22. *Del Chiaro* p. 56.
23. Pe la 1793 ne spune Reise der russisch-kaiserlichen ausserordentlichen Gesandschaft an die ottomanische Pforte im Jahre 1743, Petersburg 1803 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 4504) p. 81: „der Kukuruz wächst überall und bildet einen Hauptartikel für die Nahrung der Bevölkerung."
24. *Bauer*, Mémoires, p. 230.
25. *Carra*, Histoire, p. 172.

teniei 500,000.[26] Raicevich crede că ambele ţări romîne ar hrăni 1,000,000 de oameni.[27] La ceva mai mult s-ar urca numărul populaţiei după chipul de recensiment făcut de Constantin Mavrocordat în Muntenia cu prilejul prefacerii dărilor în anul 1745, cînd atunci ar fi împărţit 147,000 de peceţi de contribuabili de la visterie, ceia ce urcă numărul populaţiei muntene, împreună cu acei scutiţi, la 800,000 de oameni, şi de unde ar urma că pentru ambele ţări populaţia să se fi urcat la 1,300,000 — 1,400,000 de oameni.

In tot decursul epocei fanariote populaţia mai curînd s-a micşurat decît a sporit, fiind date numeroasele deşertări cărora se supuseră locuitorii ce nu mai găseaŭ în patria lor linişte şi odihnă. De aceia putem admite că în tot acest timp numărul populaţiei a rămas aproape neschimbat. Găsim însă o evaluare mai preciză a numărului populaţiei în timpul ocupaţiei germane, cel puţin pentru cele 5 judeţe de peste Olt. Am văzut[28] că numărul sufletelor din Oltenia după statisticile germane se urca aproape la 200,000. Socotind celelalte 12 judeţe ale Munteniei mari la un număr numai îndoit de populaţie, întrucît Oltenia a fost în totdeauna mai populată decît Muntenia mare, aflăm 600,000 de suflete ca populaţie obştească a Valahiei în timpul epocei fanariote, şi tot această cifră reese ca mijlocie a datelor lăsate de deosebiţii scriitori ; încît ne putem opri la ia fără teamă de a sta departe de adevăr. Moldova, fiind mai puţin populată, va fi avut între 400 — 500,000 de oameni, încît populaţia totală a ţărilor romîne se va fi urcat la 1,000,000 — 1,100,000 de oameni, adecă *de 5 ori mai puţin decît astăzi*. Acelaşi rezultat îl dobîndim, dacă cercetăm numărul populaţiei oraşelor. Aşa Iaşii aveaŭ pe la 1793 la 14,000 de locuitori, adecă a cincea parte din aceia ce are azi.

Sînt mai multe urme că populaţia ţărilor romîne, de cînd cu începutul jafurilor şi al regimului neomenos întrodus odată cu atotputernicia Turcilor, scăzuse şi se împuţinase. Despre aceasta staŭ dovezi vii în mulţimea de sate ruinate prin războae şi pustiiri şi care nu se mai rîdicară din cenuşile lor. Aşa încă Mon-

---

26. Reise der russischen Gesandschaft citată în nota 23, p. 112 şi 119.

28 *Raicevich*, p. 209.

28. Amintim că acest articol formînd un capitol din Istoria completă a Romînilor conţine adese-ori referiri la cele spuse de mai înainte.

talbanus, care vizitează țările romîne după cumplitele vremurĭ ale luĭ Mihaĭ Viteazul în Muntenia și ale Movileștilor în Moldova, cam pe la 1620, spune din întipărirea ce i-o lăsase aspectul nenorocit al țărilor romîne că «maĭ înainte cu 50 de anĭ, țara romînească, afară de cetățĭ și orașe, număra maĭ bine de 4000 de sate; iar Moldova cu mult maĭ multe. Acuma însă, din pricina multelor războae și a deselor răzvrătirĭ ale principilor și indigenilor, atît sînt de pustiite aceste țărĭ încît abia le-a maĭ rămas jumătate din locuitoriĭ lor.» [29]

Aceiașĭ observație e făcută de Bauer pentru epoca fanariotă, și dînsa nu maĭ puțin destrugătoare de familiĭ și gospodăriĭ ca și cumplitele vremurĭ ce o precedară. «Ar trebui un lung șir de anĭ, zice el, spre a înapoia Valahieĭ vechia eĭ strălucire, pentru a reînvia atîtea orașe altă-dată împoporate și înfloritoare, pentru a restabili atîtea bogate sate și atîtea locuințĭ acuma pustiĭ, pe care străbătînd țara le întîlneștĭ la fie-ce pas ca niște triste rămășițe. [30] Populația fiind astfeliŭ tratată, se deșțăra mereŭ, strămutîndu-se din Moldova peste Nistru în Guvernămîntul Hersonuluĭ, unde se află și astăzĭ o număroasă populațiune romînă, din Muntenia în Serbia și Bulgaria, ale cărora malurĭ dunărene sînt pline de Romînĭ. [31]

Inainte de a merge maĭ departe și a analiza starea economică a țărilor romîne în timpul epoceĭ fanariote, să rezumăm științele adunate pînă aicea. Pe o întindere imensă de pămînt prevăzut cu toate bogățiile pe care natura poate să le răspîndească asupra luĭ, trăia o populație rară care se îndeletnicea maĭ ales cu creșterea vitelor și a albinelor și-șĭ trăgea hrana luĭ maĭ mult din dărnicia roadelor fireștĭ decît din a omuluĭ încordată muncă. Desfacerea productelor cîștigate cu îndestulă ușurință pe mănosul pămînt al țărilor romîne era îngreuiată prin regimul economic impus lor de puterea

---

29. *Montalbanus*, de Turcarum moribus commentarius, citat de *Papiu Ilarian* în Tezaur, II, p. 143.
30. *Bauer*, p. 232.
31. Asupra Romînilor din guvern. Hersonuluĭ vezĭ *Burada* în Convorbirĭ literare, XVII, p. 281. Asupra celor din Bulgaria iată ce zice *Kanitz*, Donaubulgarien und der Balkan, Leipzig 1882, I, p. 63: „Verschiedene Ursachen und namentlich das bauernfeindliche Regiment der wallachischen Bojaren begünstigten die Entstehung und rasche Zunahme der rumänischen Colonien auf dem bulgarischen Donauufer."

stăpînitoare, incit numaĭ ce scăpa din ghiarăle răpitorilor saŭ productele de care eĭ nu maĭ aveaŭ nevoe puteaŭ fi preschimbate in banĭ in țările vecine. Pentru nevoile de atuncĭ însă, care eraŭ prea micĭ în ceia ce privește consumațiunea lăuntrică și dacă aveaŭ vre-o insemnătate era numaĭ prin jafurile Turcilor, a Domnilor și a acelor de sub eĭ, se vede că veniturile țărilor romîne eraŭ îndestulătoare, ba chiar prisoselnice, de oare-ce cu toate prădăciunile, devastările, stoarcerile și jefuirile cele maĭ neomenoase, locuitoriĭ sînt totdeauna în stare de a face față la orĭ-ce cererĭ nouă.

In o asemenea stare economică, creată țărilor romîne prin producția și relațiunele lor cu statele vecine, cum era traiul populațieĭ lor? Ce raport era între valorile deosebitelor obiecte trebuitoare vieţiĭ şi cum îșĭ putea satisface omul nevoile sale?

Și'n țările romîne ca și'n lumea întreagă și'n toate timpurile se adeverea legea economică care spune că intr-o stare înapoiată a societățiĭ prețul obiectelor de hrană și munca omuluĭ sînt slab plătite, pe cînd din potrivă productele industriale aŭ prețurĭ foarte marĭ. Condicile Vistieriei Moldoveĭ ne arată prin număroase și interesante date care era raportul între aceste două clase de valorĭ.

Pentru a putea stabili o asemănare între costul deosebitelor obiecte din epoca Fanarioților, trebue să-l raportăm la o unitate maĭ fixă, pentru care luăm ca normă prețul ocăĭ de făină de grîŭ pentru valorile maĭ micĭ și acel al chileĭ de grîŭ pentru valorile maĭ marĭ. [32]

Făina de grîŭ valora pe atuncĭ *7 banĭ vechĭ oca.* Raportînd la acest preț acel al altor obiecte de hrană, aflăm următorul tabloŭ:

		Prețul obiectelor după condicĭ *Banĭ vechĭ*	Raportul la prețul făiniĭ
Fâina de popușoĭ,	oca	1	$^1/_7$
Carnea de vacă	,,	15	2
Sarea	,,	4	$^1/_7$
Untul	,,	30	$4^1/_2$
Găina		9	$^9/_7$
Curca . . .		30	$4^1/_2$
Ouăle pentru 20		3	$^3/_7$

32. Raportul dintre aceste două este constant.

Asemănînd prețul de azĭ al acestor deosebite obiecte cu prețul tot de azĭ al făinii, vom afla, luînd ca mijlocie prețul făiniĭ de grîŭ de calitatea a 2-a, 50 banĭ noĭ oca:

	Prețul actual al obiectelor		Raportul cu prețul făiniĭ
	Leĭ noĭ	*Banĭ noĭ*	
Făina de popușoĭ, oca		15	$^1/_3$
Carnea de vacă »	1	»	2
Sarea »	»	20	$^2/_5$
Untul »	3	»	6
Găina	1	50	3
Curca . . .	4	»	8
Ouăle, pentru 20	1	»	2

Această asemănare ne arată că toate obiectele de hrană eraŭ maĭ eftine decît astăzĭ raportate la aceiașĭ măsură, valoarea ocăĭ de făină de grîŭ, afară de carnea ce avea pe atuncĭ, ca și azĭ, aceiașĭ valoare în raport cu cea de făină de grîŭ, adecă de 2 orĭ acea valoare. Acest obiect de consumație fiind căutat și'n străinătate pe atuncĭ, prin exportul vitelor, se explică cum de era îndestul de scump, dacă-l comparăm cu untul, găinile, curcile, ouăle, făina de popușoĭ etc.

Dacă din potrivă cercetăm prețul băcăniilor importate, atuncĭ vedem îndată cum prețurile devin din potrivă enorm de marĭ dacă le asemănăm cu acele actuale raportate tot la aceiașĭ măsură, oca de făină.

	Prețul după condicĭ		Raportul cu prețul făiniĭ
	Leĭ vechĭ	*Banĭ vechĭ*	
Maslinele, oca .	»	45	$6^1/_2$
Orezul » . . .	»	42	6
Untul de lemn bun, oca	1	»	17
Cafeaua, oca	1	70	24
Zaharul »	1	70	24

Astăzĭ aceleașĭ obiecte ar valora față cu prețul uneĭ ocă de grîŭ :

	Prețurile de astăzĭ		Raportul cu prețul făiniĭ
	Leĭ noĭ	*Banĭ noĭ*	
Masline, oca .	2	»	4
Orezul » . . .	»	75	1 $^{1}/_{2}$
Untul de lemn bun, oca .	4	»	8
Cafeaua, oca	5	50	11
Zaharul »	1	50	3

Nicăirĭ nu reese maĭ clar deosebirea nemăsurată între obiectele de hrană aduse din afară decît la zahar, care pe atuncĭ costa oca cît 24 de ocă de făină și astăzĭ nu costă decît prețul a 3 ; era decĭ de 8 orĭ maĭ scump.

Aceiașĭ scumpete mare se va putea observa și la obiectele industriale procurate tot de țărĭ străine, întru cît industria din țară nu alcătuia un obiect de comerț, ci sluja la mulțămirea trebuințelor casnice. Pentru valorile în deobște marĭ, voiŭ lua drept termen de comparație prețul uneĭ chile de grîŭ, care pe la sfîrșitul veaculuĭ trecut valora 6 leĭ :

	Prețul după condicĭ		Raportul la chila de grîu
	Leĭ vechĭ	*B. vechĭ*	
O blană de samur	500		83
O blană de singeap .	150		25
Un ceasornic de aur	100		17
	120		20
	150		25
Un ceasornic cu lanț .	250		42
O bucată pînză de Olanda	60		10
1 $^{1}/_{2}$ carate diamant .	100		17
Oca de cofeturĭ	6		1
Praful de pușcă	5		1
Geamul .	70		$^{1}/_{9}$

Lăsînd la o parte obiectele acele a căror valoare nu se poate determina cu precizie, constatăm numaĭ împrejurarea ce poate părea extraordinară pentru timpurile noastre că o bucată de pînză de Olanda costa cît 10 chile de grîŭ, cînd azĭ în mijlociŭ ar putea costa cît treĭ; oca de cofeturĭ era tot atît de scumpă ca și o chilă de grîŭ, de asemenea oca de praf de pușcă, iar geamurĭ nu pu-

teaĭ cumpara maĭ mult de nouă pentru valoarea uneĭ chile de grîŭ, pe cînd azĭ poțĭ cumpăra 50.

Din aceste cîteva date prețioase păstrate de semile Vistierieĭ Moldoveĭ putem încheia cu siguranță că traiul simplu, oare-cum animalic, al omuluĭ era ușor și lesnicios; dar că el trebuia să dea o mare parte din munca produsă de el, de îndată ce dorea să-șĭ rîdice viața din băugașul de toate zilele.

Pînă acum am văzut toate cifrele aduse pentru a caracteriza atît starea financiară cît și cea economică a țărilor romîne, redate prin moneda *leuluĭ vechiŭ*. Leul era pe atuncĭ o unitate monetară închipuită, fără reprezentare reală, cum era în timpurile din urmă înaintea introduceriĭ sistemuluĭ monetar noŭ, cînd se spunea că irmilicul umblă 14 leĭ saŭ galbenul 37 leĭ, fără să existe o monedă divizionară de valoarea unuĭ leŭ. Pe timpul Fanarioților cît și maĭ înainte leul era o monedă de argint care se numea în limba germană *Thaler*, de unde și'n romînește *talerul*, saŭ *Löwenthaler*, fiind-că purta ca marcă chipul unuĭ leŭ. [33]

Această unitate monetară este cunoscută și în timpurile noastre, deși merge mereŭ spre uitare ; ia valorează astăzĭ aproximativ *a treia parte din leul noŭ saŭ francul*, adecă 33 de banĭ noĭ. Dacă am crede că și pe timpurile de care ne ocupăm, veacul trecut, leul vechiŭ avea aceiașĭ valoare ca și astăzĭ, am încăpea în cea maĭ mare greșală și am închide cu totul putința de a pătrunde în adevăratele valorĭ indicate de acele timpurĭ.

Banul nu este decît un măsurător al valoriĭ, măsurător nu e vorbă ce are o valoare intrinsecă, încît odată cu funcțiunea luĭ de a măsura valoare, el poate fi dat și în schimb pentru ia. Nu e maĭ puțin adevărat însă că moneda în sine nu are o valoare absolută, ci că aceasta se schimbă după timpurĭ și împrejurărĭ. Dacă moneda este un măsurător de minune al valorilor unuĭ timp, pentru două epoce deosebite ia pierde această însușire, și trebue *ia însășĭ* măsurată cu altă-ceva spre a se judeca despre schimbarea operată în valoarea eĭ internă. Cu alte cuvinte valoarea de cumpărătură a

---

33. Vezĭ și *Raicevich*, Osservazioni p. 116, care spune că încă pe timpul luĭ (1788) circulaŭ prin țările romîne galbenĭ saŭ zechinĭ olandezĭ și *leĭ turceștĭ*, jumătate aramă, jumătate argint.

monedeĭ se schimbă cu timpul, și este învederat că cu aceiașĭ cîtime de argint saŭ de aur bătută în forma rotundă a monedeĭ, se cumpăraŭ alte cîtimĭ de aceleașĭ obiecte pe timpul Romanilor, în veacul de mijloc, în epoca fanariotă și astăzĭ.

Unde să găsim însă la rîndul săŭ măsurătorul comun al valoriĭ monedeĭ, adecă acel element maĭ constant încă în valoarea luĭ decît aurul și argintul?

Am putea maĭ la urmă să luăm orĭ-ce lucru ca element de măsurare, bună-oară prețul unuĭ ceasornic, și raportînd la el toate celelalte nevoĭ ale vieții să le judecăm ca eftine saŭ ca scumpe. Această întrebuințare însă a unuĭ lucru rar dintr-o țară ca element de măsurare a valoriĭ ar fi ceva greșit; căcĭ nu fie-care individ știe ce este un ceasornic, nicĭ îșĭ dă seamă de valoarea luĭ. Intiia cerință este decĭ ca lucrul luat drept măsurător a valoriĭ să fie cunoscut obștește, a căruia osteneală de producere să fie ușor aprețiată de orĭ-cine. Astăzĭ în Geneva bună-oară s-ar putea foarte bine lua prețul unuĭ ceasornic ca măsurător al tuturor valorilor; de asemenea în unele comitate engleze costul uneĭ măsurĭ de fier, și cu mult maĭ nimerit chiar decît prețul cerealelor care sînt pentru populația țăriĭ niște lucrurĭ ce se *cumpără* și nu se produc, decĭ a căror eftinătate saŭ scumpete relativă va fi măsurată după cîștigul ce-l dă îndeletnicirea sa obicĭnuită. In țările romîne însă, unde agricultura este și a fost în totdeauna munca obicĭnuită a poporuluĭ, nu putem găsi alt măsurător maĭ bun al valorilor unor timpurĭ deosebite decît prețul grînelor, al făiniĭ saŭ al cărniĭ; de vreme ce poporul producînd de aceste lucrurĭ, știe ce valoare trebue să le dea, cîtă muncă a pus el în pregătirea lor, și decĭ poate să prețuiască dacă e scump saŭ eftin ceia ce i-se dă în schimb. Banul cu care cată să se stabilească tocmaĭ acest măsurător obștesc, este de sigur cel maĭ potrivit, cînd e vorba de a se pune în asemănare valorile uneia și aceleiașĭ epoce. De îndată însă ce trebuie a se pune în paralelă epoce deosebite, destoinicia sa încetează, de vreme ce am văzut că valoarea luĭ însușĭ se schimbă cu timpul. Elementul statornic al măsuriĭ valoriĭ va fi decĭ *munca*, adecă *prețul lucrurilor produse de munca generală a unuĭ popor.*

Rămîne acum să lămurim pentru ce nu luăm ca normă prețul făiniĭ de popușoĭ, ci pe acel al grîuluĭ, al făiniĭ de grîŭ și al cărniĭ.

Făina de popușoĭ pentru timpurile din care datează semile Moldoveĭ — sfîrșitul seculuĭ trecut — era și pe atuncĭ temelia hrăniĭ locuitorilor, și anume a claseĭ productive, a țăranilor. Este însă de observat că eĭ o produceaŭ și tot eĭ o consumaŭ, încît *ia nu avea o valoare de schimb*. Puținele cumpărăturĭ ce se făceaŭ prin orașe pentru hrana claseĭ maĭ de jos, nu pot fi luate în bagare de seamă. Popușoiul nu se exporta de loc, nicĭ măcar către Constantinopole, încît prețul luĭ ne fiind determinat de nicĭ o piață de desfacere lăuntrică, nicĭ de una din afară, înțelegem cum acest preț trebuia să fie cu totul atîrnător de întîmplare, și maĭ ales din lipsa concurențeĭ foarte neînsemnat. Așa găsim în condicĭ prețul ocăĭ de făină de popușoĭ 1 ban, adică cu un leŭ se putea cumpăra 120 ocă de făină de porumb și cu un galben care valora 6 leĭ saŭ 720 de banĭ, 720 de ocă de făină de popușoĭ. Astăzĭ o asemenea cîtime de făină de popușoĭ ar costa, cîte 15 banĭ noĭ oca, 108 leĭ noĭ saŭ 9 galbenĭ. Raportul decĭ ce l-am găsit între puterea de cumpărătură de atuncĭ a banilor saŭ leuluĭ și acea de astăzĭ, ar fi de 9 la 1, ceia ce o vom vedea din alte asemănărĭ că este prea mare.

Grîul, carnea și făina de grîŭ aveaŭ din potrivă chiar în țară o valoare de schimb, prin faptul că fiind produse de cîmp, eraŭ consumate de orașe, și decĭ singure ele pot alcătui elementul de temelie al măsoriștеĭ valoriĭ în țările romîne.

In semile Moldoveĭ dintre aniĭ 1786—1796, prețul mijlociŭ al uneĭ chile de grîŭ era de 6 leĭ ; oca de făină de grîŭ costa 7 banĭ, iar oca de carne de vacă 15 banĭ. Prin urmare cu o bucată de un galben de aur (6 leĭ) puteaĭ cumpăra atuncĭ o chilă de grîŭ, 100 ocă de făină saŭ 48 ocale de carne. Astăzĭ nu poțĭ cumpăra cu aceiași monedă decît $^{1}/_{4}$ chilă de grîŭ, care în mijlociŭ costă 4 galbenĭ ; de asemenea nu poțĭ plăti decît 24 ocă de făină saŭ 12 ocă de carne. Prin urmare puterea de cumpărătură a galbenuluĭ la sfîrșitul veaculuĭ trecut era de 4 orĭ maĭ mare decît astăzĭ, de oare ce cu un galben puteaĭ cumpăra pe atuncĭ de 4 orĭ atîtea obiecte de acele pe care le-am luat drept măsurător comun al valorilor unor timpurĭ deosebite.

Pentru a stabili însă valoarea adevărată a banilor de atuncĭ exprimată în monezĭ actuale nu este îndestul a constata numaĭ această putere mare de cumpărătură a galbenuluĭ, ci maĭ trebue ținut seamă și de o altă însemnată prefacere, anume de raportul ne-

contenit schimbător între aur și argint și anume între moneda de aur, galbenul, și cea de argint, leul.

Am văzut că pe vremile Brîncoveanuluĭ, galbenul cel care avea curs maĭ obicĭnuit în țările romîne, anume ughiul saŭ galbenul unguresc, valora $1^1/_2$ leĭ saŭ talerĭ. Cu timpul însă adăogirea necontenită a argintuluĭ pe piețele monetare europene și maĭ ales în răsărit aduce scăderea necontenită a valoriĭ leuluĭ în raport cu galbenul. Așa pe timpul războiuluĭ din 1736—1739, Neculcea ne spune că galbenul unguresc valora 4 leĭ; la 1775 el ajunsese la 4 leĭ și 8 creițarĭ [34]; în 1786 valora 5 leĭ, în 1796 7 leĭ, în 1802 8, în 1821 15[35], în sfîrșit pe vremea regulamentuluĭ organic $31^1/_2$ și maĭ tîrziŭ 37. [36]

Această scădere a banilor de argint și adăogire a galbenilor nu a scăpat de a fi observată de contemporanĭ. Așa în o anafora din 1802 se îndreptățește urcarea biruluĭ țăriĭ și prin «*scăderea banilor de argint și adăogirea galbenilor*, care scădere saŭ adăogire se

---

34. Cronograful luĭ *Dionisie Eclisiarhul* în Tezaurul de monumente al luĭ *Papiu Ilarian* II p. 106: galbenul olandez valora pe atuncĭ ceva maĭ mult, 4 leĭ 15 creițarĭ, și acel de Veneția 4 leĭ 20 cr. Maĭ tîrziŭ galbenul austriac saŭ unguresc și acel olandez eraŭ privite ca una și aceiașĭ monedă. In Manualul administrativ întîlnim adese-orĭ denumirea de galben austro-olandez, II p. 143.

35. *N. Sutzo*, Notions statistiques sur la Moldavie p. 132 și Semile Vistieriei Moldoveĭ.

36. Regulamentul organic dispune prin art. 81 că: prețul tuturor monedelor de aur saŭ de argint ce vor întra în Moldova se va statornici după a lor de sine curată și adevărată valoare, potrivit cu acea a galbenuluĭ de Olanda care cuprinde 60 de grăunțe de aur și $6^9/_{15}$ grăunțe de aliaj în preț de $31^1/_2$ leĭ galbenul saŭ 12 sorocovețĭ, după cursul de astăzĭ a galbenuluĭ și a sorocovețuluĭ. De aicĭ înainte încep în Moldova cele două cursurĭ, al vistierieĭ și al piețeĭ. Cel dintîiŭ păstrează în totdeauna nartul fixat prin regulament de $31^1/_2$ leĭ galbenul; iar cel de al doilea, urmînd înainte deprețiarea argintuluĭ, ajunge întîiŭ la 35 și apoĭ în 1848 la 37 leĭ galbenul. La fixarea cursuluĭ vistierieĭ prin regulamentul organic, acesta fusese luat după cursul pieței din acel timp și de aceia fu impus ca obligatoriŭ. In 1852 leul suferind în piață o deprețiare și maĭ mare (galbenul ajunsese 37 de leĭ), după tînguirea obștiilor cursul vistierieĭ rămase impus numaĭ în daraverile cu statul, lăsîndu-se celor privațĭ deplina libertate. Vezĭ jurnalul sfatuluĭ administrativ extraordinar din 19 Noemvrie 1852 și *Manualul administrativ* II p. 144.

socotește la alișveriș în prețul mărfurilor ce vin de peste hotar toate în această țară al treile», adecă o treime.[37] De asemenea și Dionisie Eclisiarhul arată că la data cînd scria el, 1815, baniĭ s-ar fi suit cu prețurĭ marĭ, galbeniĭ turceștĭ s-ar fi suit la preț, «stambulul 8 leĭ, misirul 7 leĭ, funducliul 11 leĭ și ceĭ maĭ micĭ asemenea s-aŭ rîdicat la preț, și de ce merge toate se sue din zi în zi, și pînă cînd nu se știe.» Bine înțeles că o asemenea scădere a banilor față cu puterea lor de cumpărătură părea lumiĭ contemporane ca scumpire a obiectelor, și de aceia același Dionisie adaogă aiurea că «scumpetea se tot înalță cu mare preț din zi în zi la toate celea, maĭ vîrtos baniĭ (adecă ceĭ de aur) se rîdică tot cu adaos.»[38] Scrisoarea grecească de înștiințarea sosiriĭ sale a luĭ Alexandru Moruzi către Divanul Moldoveĭ din 7 Noemvrie 1802 vorbește de asemenea de adăugirea cheltuelilor (din pricina scumpeteĭ lucrurilor) provenite din ***stricarea monedelor***[39] de argint.

Moneda țărilor romîne suferea deci o îndoită deprețiare din pricina înmulțiriĭ eĭ, maĭ întîiŭ aurul însușĭ se depreția față cu obiectele, apoĭ argintul, care se producea în o cîtime mult maĭ mare decît aurul, se depreția el însușĭ față cu aurul, încît pentru a pătrunde în adevărata valoare a banilor de atuncĭ și a o exprima în monedă actuală trebue să ținem seamă de această îndoită deprețiare a instrumentuluĭ de schimb. Galbenul de astăzĭ nu maĭ poate cumpăra decît $^1/_4$ de chilă de grîŭ, și el cuprinde 37 de leĭ, pe cînd galbenul pe atuncĭ putea cumpăra o chilă de grîŭ întreagă și cuprindea numaĭ 6 leĭ. Moneda de atuncĭ avea decĭ o putere de cumpărătură de $4 \times 6 = 24$ de orĭ maĭ mare decît astăzĭ; cu alte cuvinte ***leul vechiŭ de atuncĭ valora cît 24 de leĭ vechĭ astăzĭ, adecă cît 8 leĭ noĭ.***

Dar pentru a nu greși cumva în niște calcule în care putința eroriĭ este așa de aproape, să reducem cu a treia parte acest rezultat și să primim că leul vechiŭ de atuncĭ răspundea la 16 leĭ de astăzĭ saŭ la ceva maĭ mult peste 5 leĭ noĭ. Să refacem acuma, după ce am arătat care era adevărata valoare a banilor cu 100

37. Uricariul I p. 6.
38. *Papiu Ilarian,* Tezaur II p. 224 și 234.
39. Publicat în o traducere veche în *C. Erbiceanu,* Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ, Bucureștĭ 1888, p. 69.

de anĭ în urmă, sumele aflate și care ne păreaŭ așa de micĭ. Rezultatul exprimat în monedă actuală va fi :

Veniturile Moldoveĭ în 1796 eraŭ de .	4,614,485
Veniturile Domnuluĭ saŭ lista luĭ civilă .	4,500,000
Veniturile totale ale Moldoveĭ . . .	12,015,100
Venitul total al țăriĭ munteneștĭ în 1782 .	17,750,000
Turciĭ luaŭ numaĭ din venitul țăriĭ Moldoveĭ	3,779,000
,, ,, din Muntenia din venitul total	7,647,000

Prin urmare veniturile generale ale ambelor țărĭ romîne se urcaŭ la aproape 30,000,000 de leĭ noĭ, din care maĭ bine de jumătate întra în punga Turcilor, iar restul sluja maĭ ales pentru a căpătui pe Domn. De aceia de sigur nu exagerează Zallony cînd spune că fie-care Domn din țările romîne se ducea din domnie cu cel puțin 10,000,000 de francĭ, chiar dacă nu a domnit decît 2 anĭ. [40]

Dacă luăm în considerație că Romînia astăzĭ cu o putere de producție cel puțin de 50 de orĭ maĭ mare nu are un budget decît de 250,000,000 împreună cu județele și comunele, adecă de 8 orĭ maĭ mare decît în veacul trecut, atuncĭ numaĭ se poate face o idee despre jaful și despoerea cărora eraŭ supuse țările romîne din partea domnilor fanarioțĭ.

Indelungatele veacurĭ de nedreptățĭ și suferințe pe care le petrecuse poporul romîn ar fi trebuit de la o vreme să-ĭ săcătuiască puterile, să facă din el o turmă de proletarĭ, să-ĭ reducă cel puțin la starea cea mizerabilă în care se aflaŭ frațiĭ lor din Transilvania.

Faptul însă că fiecare domn putea reînoi cu folos jafurile predecesorilor săĭ, că Turciĭ puteaŭ să impună pe întrecutele dărĭ și angariĭ nouă peste cele vechĭ, ne arată că poporul asupra căruia asemenea despoere sistematică se punea în lucrare, era un popor ce avea de unde să răspunză greutățile cu care era apăsat. Și într-adevăr, dacă cercetăm starea țăranuluĭ în privirea economică, vom afla sub o aparență de sărăcie exterioară, o bună stare materială care ne va pune în uimire.

O anafora din anul 1805 prin care boeriĭ cer de la Domnul de atuncĭ al Moldoveĭ, Alexandru Moruzi, ca să reguleze din noŭ raporturile lor cu țăraniĭ, ne arată între altele și ce sînt datorĭ a

---

40. Essai sur les Phanariotes, p. 64.

da stăpînii către ţăranii aşezaţi pe moşiile lor, spunîndu-se că proprietarul este îndatorit de obiceiŭ a pune la dispoziţia plugaruluĭ: 8 fălcĭ fruntaşuluĭ pentru 16 vite, 6 fălcĭ mijlocaşuluĭ pentru 12 vite şi 3 fălcĭ codaşuluĭ pentru 6 vite.[41] Iată fără îndoială o bogăţie în vite care astăzĭ nu se maĭ întîlneşte la ţăranul romîn, şi vitele formînd atuncĭ articolul de căpetenie de export al ţăriĭ, înţelegem cum posesiunea unor vite atît de număroase trebuia să aducă buna stare şi îndemănarea în casa ţăranuluĭ.

Cu toate acestea, nicăirĭ în lume nu se întîlnia o populaţie în aparenţă maĭ lipsită de cele trebuitoare zilniculuĭ traiŭ decît în Muntenia şi Moldova. Casele lor eraŭ în Muntenia maĭ adese-orĭ bordee subterane, în Moldova constituite din păreţĭ de nuele unse cu lut, fără garduri, fără puţurĭ, fără grădină.[42]

Şi aceste locuinţe mizerabile se aflaŭ încă de obiceiŭ departe de drumurile marĭ, care eraŭ aproape lipsite de aşezărĭ omeneştĭ în tot lungul lor, de oare-ce pe drumurile marĭ pe unde se purtaŭ oamenii ocîrmuiriĭ, aceştia puneaŭ în lucrare o răşluire sistematică a tuturor lucrurilor de care aveaŭ nevoe fără nicĭ o despăgubire pentru aceĭ de la care le împlineaŭ.[43]

Agricultură se făcea de ţăran numaĭ strict atîta pe cît avea nevoe, ştiind bine că nicĭ pe aceasta nu va fi stăpîn şi că i-o va răpi ocîrmuirea saŭ sateliţiĭ eĭ. Toată bogăţia ţăranuluĭ, vitele luĭ, eraŭ înfundate la vremea dărilor în creeriĭ munţilor, în pădurĭ şi văgăunĭ neumblate, pe unde numaĭ putea scăpa de ghiara răpitorilor. Această împrejurare se cunoştea de ocîrmuire, de aceia cînd nu găsea la casa omuluĭ avere îndestulătoare spre a împlini dajdea

---

41. Uricarul II p. 136.
42. *Carra* p. 172. Comp. şi Voyage en divers états d'Europe et d'Asie entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine, contenant plusieurs remarques curieuses de physique, de géographie, d'hydrographie et d'histoire, Paris 1639, par Ph. Avril de la Compagnie de Jésus (col. Sturza n. 3853), p. 2892: „tous ceux qui ne demeurent pas dans quelques villes de défense sont contraints de se faire des loges sous terre pour éviter la fureur de ces ennemis implacables du nom *chrétien*.“
43. *Boscovich*, Giornale, p. 108. Călătorul spune tot acolo că un misionar venind din Rusia cu maĭ mulţĭ neguţătorĭ marĭ făcea un mare încunjur spre a ocoli drumurile marĭ şi a-şĭ apăra căruţele şi caiĭ lor de a fi luate în slujba Domnească.

impusă, se tortura individul pînă ce declara unde-și avea ascunsă averea, adecă vitele luĭ. Dar cu toate siluirile, schingiuirile și caznele oamenilor *ordiniĭ*, țăraniĭ tot izbuteaŭ a scăpa din mînile lor cea maĭ bună parte din averea lor, și apoĭ această avere de sine mișcătoare se reproducea așa de ușor că, deși destrusă într-un an prin execuția dărilor, ia se refăcea în curînd pe grasele pășunĭ ce stăteaŭ la îndămîna tuturor. Tot de aicea se explică și deștărările oamenilor dîn Muntenia și Moldova. Dacă eĭ fugeaŭ, o făceaŭ maĭ ales spre a-șĭ pune averea, adecă vitele, la adăpost. Dacă nu ar fi avut nimic ce pierde, pentru ce ar fi fugit?

Muntenia și Moldova ne ofer decĭ și în epoca Fanarioților, ca și în acea ce o precedase imediat, tabloul unor țărĭ cu locuitorĭ înstărițĭ, peste care se năpusteaŭ pe întrecutele bandele de hoțĭ care sub numele de Turcĭ, Domnĭ și Grecĭ se sileaŭ să-ĭ despoae și să-ĭ dezbrace.

Iată cum era țara și cum era ocîrmuirea acelor timpurĭ.

Dacă însă ocîrmuirea se muncea cu gîndul cum să jefuiască maĭ bine pe ocîrmuițiĭ eĭ, bine înțeles că nu-ĭ rămînea nicĭ timpul nicĭ mijloacele de a se îngriji de buna stare materială a poporuluĭ. In întreaga întindere a țărilor romîne nu se afla un pod sistematic, și numaĭ unde era peste putință de a trece apele prin vad, se întîlnea cîte un pod umblător.[45] Drumurile eraŭ așa cum le croise nevoile primitive. In orașe chiar precum în Iașĭ, de care Domniĭ tot trebuiaŭ să se îngrijască ca de capitalele lor, stradele principale eraŭ acoperite cu niște bîrne în curmeziș care le dădeaŭ chipul unor podurĭ. Cînd ploa mult, bîrnele se desprindeaŭ și pluteaŭ pe noroiŭ ca pe o gîrlă de lavă. Sub aceste bîrne se adunaŭ toate murdăriile și toate infecțiunile, adese-orĭ animale moarte putrezeaŭ sub ele.

Ințelege orĭcine cum cu asemenea condițiĭ igienice boalele molipsitoare trebuiaŭ să se întinză în largul lor, și o descriere a ciumiĭ din 1821, făcută de un martur ocular, va încheia în chipul cel maĭ potrivit această expunere a stăriĭ economice a țărilor romîne.

---

44. *Joseph Rohrer*, Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze (vezĭ nota 9) p. 435. — *Boscovich* p. 112 ne spune că mergînd cătră Vasluiŭ, trecu apa Bîrladuluĭ prin vad, sprijinindu-ĭ trăsura un oarecare număr de țăranĭ.

«Ciuma se lățise în Iașĭ; casele eraŭ închise; numaĭ în ogrăzĭ ardeaŭ movile de gunoiŭ aprinse spre afumarea tuturor lucrurilor întroduse. Magaziile eraŭ de asemenea închise, afară de neguțătoriĭ de lucrurĭ de mîncare, care vindeaŭ dindosul unor tărăbĭ și primeaŭ baniĭ, după prescriere, în vase cu oțet. Pe stradă fie-care căuta să se ferească de cellalt, adese-orĭ într-un chip de tot comic, spre a înlătura atingerile, și pe figurĭ se vedea expresia abateriĭ, a grijiĭ și a friciĭ. Numaĭ de departe vorbeaŭ cunoscuțiĭ uniĭ cu alțiĭ, comunicîndu-șĭ veștĭ despre ciumă și ingrozindu-se mutual cu o secretă plăcere lăuntrică, exagerînd inadins lucrurile. Foarte neplăcută era singurătatea pe stradele, cele de obiceiŭ așa de frequentate. Ceia ce producea întipărirea cea maĭ respingătoare eraŭ carăle de obiceiŭ înjugate cu boĭ care duceaŭ morțiĭ, bolnaviĭ saŭ pe ceĭ presupușĭ molipsițĭ cătră mînăstirea Hlincea. Din partea superioară a orașuluĭ aceste transporturĭ trebuiaŭ să treacă pe Ulița mare. Un arnăut călărea înainte și nu avea nevoe să strige de două orĭ ca oameniĭ să se ferească. Seriozitatea cărăușilor care se apucaŭ pentru banĭ de o daraveră așa de primejdioasă și maĭ totdeauna eraŭ bețĭ, flamurile roșiĭ și negre ce fîlfîiaŭ pe cară, roșața cea închisă și arzîndă a bolnavilor, expresia cea extraordinară și groaza din fața celor molipsițĭ și lacrămile tăcute ale celor ce întovărășaŭ pe morțĭ saŭ pe ceĭ ce trebuiaŭ să moară, pe lîngă care adese-orĭ cînele credincios mergea în tăcere: toate acestea sînt lucrurĭ ce nu sînt făcute pentru a inspira veselia.» [46]

---

46. *Kosmali*, Harmlose Bemerkungen auf einer Reise über Petersburg, Moskau, Kiew nach Jassy, Berlin 1822 (Bibl. Acad. col. Sturza No. 4144), p. 122.

CĂLĂUZA ORTOGRAFICĂ

DE

H. TIKTIN.

(Urmare).

CAP. III. SCRIEREA LIMBIĬ ROMÎNE.

In capitolul precedent am căutat a expune principiile generale care aŭ a fi urmate la stabilirea ortografieĭ **oricării** limbĭ din lume. Pășind acum la aplicarea practică a acestor principiĭ în cazul care ne preocupă aicĭ, adecă la rezolvirea problemeĭ cum să să scrie limba romînă, avem a constata maĭ întîiŭ treĭ fapte importante prin care să determină maĭ de aproape, parte în mod pozitiv parte în mod negativ, sfera de activitate a ortografistuluĭ romîn. Aceste treĭ fapte sînt : existența unuĭ alfabet romîn, acea a uneĭ ortografiĭ romîne și acea a uneĭ limbĭ literare romîne.

Avem un alfabet.

Baza grafică a scrieriĭ romîne este alfabetul așa zis latin, adecă alfabetul adoptat de popoarele culte ale Europeĭ. Acest alfabet nu este identic cu acel al Romanilor, care, precum ne învață paleografia, a trebuit să treacă prin multe metamorfoze pînă a priimi forma sub care ni-să înfățișază în scrierile și tipăriturile moderne. Cauza pentru care am părăsit alfabetul slavon era — saŭ încaltea ar fi trebuit să fie — aceiașĭ pentru care am schimbat și portul cel vechiŭ romînesc cu acel numit european, anume năzuința de a

ne identifica pe cît să poate cu popoarele apusuluĭ cult și în deosebĭ cu națiunile surorĭ, de a deveni dintr-un «neam» oriental și medieval un popor european și modern. Așa fiind, orĭce încercare de a întroduce în scrierea romînă alte obiceiurĭ grafice decît acele în vigoare astăzĭ la națiunile care să servesc de alfabetul latin ne-ar depărta de la atingerea țeluluĭ ce ne pusesem la priimirea acestuĭ alfabet. Iată pentru ce noĭ trebue să ne pronunțăm în modul cel maĭ categoric încontra propunerilor D-luĭ Frollo, întrucît ele aŭ de scop întroducerea în sistema grafică romînă a unor caractere streine alfabetuluĭ latin modern, precum a unuĭ feliŭ de apostrof mare pentru notarea vocalelor *ă* și *î* saŭ a unor variante paleografice de *g* și *s* pentru *g* palatal și *ș*. Maĭ ales că nicĭ nu există vre-o necesitate de a recurge la asemenea expediente scabroase. Căcĭ, după cum rezultă din cele zise maĭ sus pag. 20 urm., mijloacele aplicate în scrierea modernă romînă, după exemplul altor scrierĭ moderne, spre a adapta grafizmele latine la notarea sunetelor romîne sînt cu totul suficiente, mijloace care consistă în adăogirea unor semne diacritice la vre-o două treĭ litere (*ș ț ă î*), reprezenarea unor sunete diferite printr-un semn comun (*c g* = к г în *cap gard*, = ч џ în *cer ger*) și a unuĭ singur sunet prin semne diferite (к prin *c* și *ch* în *cap chip*, ч prin *c ce ci* și *cĭ* în *cel ceas cioc tacĭ*).

Avem o ortografie.

Afară de vre-o cîte-va puncte asupra cărora opiniunile diverg încă, ortografia romînă este stabilită în ziua de astăzĭ. Cine — abstrăgînd de vre-o cîțĭva etimologiștĭ încăpățînațĭ — maĭ scrie încă cuvinte ca *ușă față chingă ghindă schimbare* în alt mod decum sînt transcrise aicĭ ? Ar fi prin urmare absurd dacă am sacrifica notațiunile odată adoptate de toțĭ în favoarea altora care în fond n-ar face serviciĭ maĭ bune decît cele vechĭ și am pune așa o dezbinare nouă și vătămătoare în locul unităţiĭ abia cîștigate, care, dacă nu îmbrățișază încă întregul domeniŭ al ortografieĭ, totușĭ este orĭcum maĭ bună decît anarhia ce a bîntuit-o pînă acum. Așa dar, misiunea noastră este clar circumscrisă : avem de o parte a menținea ceia ce este obștește priimit, iar de altă parte avem a căuta să regulăm ceia ce a rămas nefixat.

Avem o limbă literară.

Numai etimologiştii aŭ tăgăduit acest fapt, spre a putea substitui dialectului literar existent, care nu le părea destul de «primitiv» şi «omogen», dialectul artificial de propria lor invenţiune (vezi Cipariu, Principiĭ de limbă, pag. 258 şi 347; acelaşi, Gramatica limbiĭ romîne, vol. I pag. 150). Ce e drept, la noĭ, din nişte cauze a căror expunere ne-ar duce prea departe aicĭ, limitele între ceia ce este al dialectuluĭ literar şi ceia ce aparţine graiuluĭ provincial şi local sînt încă departe de a fi trase cu aceiaşĭ stricteţă ca de ex. în limba franceză saŭ germană. Dar anarhia care domneşte încă pe certe tărîmurĭ ale ortoepieĭ romîne — domeniul care întră în consideraţie aicĭ — nu ne face nicĭ o grijă. De cînd s-a desfiinţat la noĭ scurta domnie a etimologizmuluĭ şi uzul, legitimul stăpînitor al limbiĭ, a reîntrat în drepturile sale, deosebirile ce să maĭ pot observa încă între rostirea celor culţĭ dintr-o provincie şi a celor din altă provincie să împuţinează văzînd cu ochiĭ, parte în urma contactuluĭ personal tot maĭ intensiv dintre locuitoriĭ acestor provinciĭ, datorit maĭ ales perfecţionăriĭ mijloacelor de comunicaţie, parte mulţămită influenţeĭ nivelătoare a şcoaleĭ şi a literaturiĭ, şi ele ar dispărea toate şi maĭ curînd dacă scriitoriĭ noştri s-ar sili şi eĭ la rîndul lor a sprijini maĭ energic şi maĭ consequent aceste tendenţe unificătoare. Căcĭ să nu ne înşelăm, nu prin decretul dictatorial al uneĭ autorităţĭ şi nicĭ prin deciziunea uneĭ societăţĭ de învăţaţĭ, chestiunea ortoepică poate fi adusă la o soluţiune raţională, ci numaĭ prin conlucrarea conştiută şi asiduă a celor chemaţĭ la cultivarea şi dezvoltarea limbiĭ naţionale[1]. Şi nu e îndoială că, cu cît literatură romînă va dobîndi maĭ mare importanţă şi gustul eĭ va pătrunde în cercurĭ maĭ întinse, cu atîta vor dispărea şi puţinele particularităţĭ dialectale ce maĭ caracterizează astăzĭ graiul celor culţĭ din fie-care parte a ţăriĭ.

Dealmintrelea, deosebirile **geografice** ce să pot observa în limba literară romînă sînt maĭ mult decît suficient contrabalanţate prin lipsa maĭ completă de deosebirĭ **istorice.** Nu e vorba, limba

---

1. Altfeliŭ e cazul cu ortografia propriŭ zisă. Ia poate fi impusă şcoaleĭ şi cancelarieĭ pe cale autoritară şi, dacă e bună, ia să priimeşte şi de partea independentă a naţiuniĭ. Nota bene, dacă e bună!

unuĭ orator de parlament din ziua de astăzĭ nu e și nu poate fi identică cu acea a unuĭ învățat teolog din sec. al 16-lea. Dar ce vrea să zică aceasta față cu faptul necontestabil că, de la prima aparițiune pe scenă a limbiĭ romîne și pînă astăzĭ, gramatica eĭ a suferit așa de puține schimbărĭ încît, pe cînd Francezul și Germanul modern nu pot citi fără comentar scrierile unuĭ Rabelais și Hans Sachs, documentele cele maĭ vechĭ ale literaturiĭ romîne nu prezentă maĭ nicĭ o dificultate unuĭ Romîn din timpul nostru, care dincontra citește traducerile unuĭ Coresi saŭ scrierile originale ale cronicarilor aproape cu aceiașĭ ușurință ca și o poezie de a luĭ Alexandri saŭ Eminescu.

Existența uneĭ limbĭ literare romîne fixate în substanță fiind un fapt maĭ presus de orĭce îndoială, gramaticul romîn nu poate avea, după cum pretindea răposatul Cipariu (vezĭ Gramatica l. c.), «întreagă libertate a alege din toate dialectele tuturor epocelor și tuturor locurilor carĭ s-aŭ vorbit cîndva, tot ce e maĭ regulat și corect» adecă, strict vorbind, tot ce-ĭ pare **gramaticuluĭ** a fi maĭ regulat și corect[1]. Rolul mult maĭ restrîns ce să cuvine gramaticuluĭ în stabilirea ortoepieĭ romîne, noĭ l-am schițat maĭ sus în expunerea principiilor generale, așa încît nu avem nevoe a maĭ reveni asupra acestuĭ punct. Iar regulele date acolo, cititorul le va găsi aplicate maĭ la vale în partea ortoepică a regulamentuluĭ.

Normele directive ale ortografieĭ romîne fiind astfeliŭ stabilite, să trecem acum la discutarea punctelor principale care aŭ rămas controverse în ia. Aceste puncte sînt următoarele.

A. Notarea vocalelor guturale.

Pe cînd necesitatea de a să distinge graficește vocalele guturale *ă* și *î* de celelalte vocale ale foneticeĭ romîne este obștește

1. Privind lucrul maĭ de aproape, un asemenea drept discreționar de alegere nu s-ar putea conceda gramaticuluĭ nicĭ măcar în cazul unde, în lipsa totală a uneĭ tradițiunĭ, cîmpul ar fi încă cu totul liber pentru niște experiențe de această natură. Căcĭ, orĭcît de «regulat» și «corect» ar fi un asemenea volapük național, el ar fi în tot cazul opera artificială, creată în timp de abia vre-o cîțĭva anĭ, a unuĭ individ supus greșeleĭ, și serviciile prestate de el n-ar egala niciodată serviciile celuĭ maĭ ticălos și neînsemnat dialect istoric, format pe calea selecțiuniĭ naturale, creațiunea unuĭ popor întreg și a unuĭ șir nenumărat de generațiunĭ.

recunoscută, opiniunile diverg încă nu numaĭ asupra moduluĭ notăriĭ lor ci si asupra chestiuniĭ dacă avem a determina un semn special pentru *ă* și alt semn special pentru *î* saŭ avem a le reprezenta pe amîndouă prin unul și acelașĭ semn, lăsînd pe seama cititoruluĭ a recunoaște în fie-care caz dat de care anume sunet e vorba, de *ă* saŭ de *î*. Ceĭ ce susțin această din urmă părere să sprijinesc pe următoarele argumente.

1. «Distingerea fonică între *ă* și *î* nu este comună tuturor Rominilor».

In tractatul săŭ de ortografie (Lexicon Budense pag. 3), Petru Maior ne spune că în gura Rominilor din Macedonia nu s-ar auzi niciodată *î*. Eĭ nu zic ***mînĭ***, ci *mănĭ*. Maĭ departe, el ne încredințează că, fiind copil, ar fi cunoscut în patria sa — Transilvania — oamenĭ bătrînĭ care pronunțaŭ totdeauna *ă* în loc de *î*. Exactitatea acesteĭ din urmă arătărĭ, noĭ n-o maĭ putem controla astăzĭ. In ceia ce privește însă pe Rominiĭ din peninsula balcanică, existență sunetuluĭ *î* la o parte dintr-înșiĭ, dacă nu la toțĭ, este neîndoioasă, după cum rezultă din transcrierea textelor macedoromine publicate de D-niĭ Caragiani, Petrescu, Iliescu și Burada[1], iar maĭ ales din recenta descriere a dialectuluĭ locuitorilor rominĭ aĭ munteluĭ Olimp, datorită D-luĭ Weigand.[2]

Insă chiar dacă sunetul luĭ *î* ar fi cu totul necunoscut prin părțile de dincolo de Dunăre, aceasta n-ar fi de nicĭ o importanță pentru chestia noastră. Căcĭ, după cum am arătat maĭ sus (cap. II nr. 4), fonetica dialectelor nu poate fi directivul ortografieĭ limbiĭ literare. Ce s-ar zice oare de un gramatic francez care ar cere cu tot dinadinsul ca să să înlocuiască în scrierea franceză litera *j* prin litera *z* sub cuvînt că într-o mare parte a Franțeĭ nu să distinge în pronunțare între *j* și *z*, așa încît să aude ***bonzour***, *ze*

---

1. Caragiani, *Rominiĭ din Macedonia și poezia lor populară*. In *Conv. lit.* vol. II pag. 335. — Vangeliu Petrescu, *Mostre de dialectul macedoromîn*. Vol. I. Bucur. 1880. Vol. II. Bucur. 1881. — Tașcu Iliescu, *Ascăparea a li Dince*. In *Félibrige*, Maintenance de Languedoc. Montpellier 1882. Reprodusă în *Istoria limbiĭ și literaturiĭ romîne* de I. Nădejde, Iașĭ 1888, pag. 112. — T. T. Burada, *Poeziĭ populare din Macedonia*. In *Revista* luĭ Tocilescu Vol. V pag. 175.
2. Dr. Gustav Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, Leipzig 1888.

m'engaze, *le zuze* în loc de *bonjour*, *je m'engage*, *le juge* ? Maĭ în toată Germania centrală și sudică, poporul zice *schen*, *grin*, *heite* pentru *schön*, *grün*, *heute*. Care învățat german ar cuteza însă a recomanda pentru aceasta proscrierea semnelor *ö*, *ü*, *eu* din ortografia germană? Cu cît maĭ puțin ar fi deci admisibilă înlăturarea luĭ *î* care există ca sunet deosebit nu numaĭ în graiul tuturor Romînilor cultĭ ci și în acel al întregiĭ națiunĭ?

2. «Chiar acolo unde există îmbele vocale, pronunțarea nu e încă bine fixată. Să aude *mănăstire* și *mînăstire*, *mănușă* și *mînușă*, *pănă* și *pînă*, *rădic* și *rîdic*, etc.»

Dar această șovăială este foarte neînsemnată în comparație de ex. cu acea dintre *e* și *i*, care să întinde asupra unuĭ număr nesfîrșit de cuvinte, ca *mînccă* și *mînică*, *galben* și *galbin*, *ceti* și *citi*, *steclă* și *sticlă*, etc. etc. Oare pentru aceasta să notăm și vocalele *e* și *i* printr-un singur semn? Aicĭ ca și acolo e vorba de niște sunete bine distinse între ele, care prin urmare trebue distinse și în scriere. Iar întrebarea cum să să pronunțe un anume cuvînt, cu *ă* saŭ cu *î*, cu *e* saŭ cu *i*, nu privește tehnica scrieriĭ, ci ortoepia.

3. «*î* este numaĭ o nuanță de adumbrire maĭ adîncă decît *ă*.»

Fie. Dar și vocala *i* nu e altceva decît «o nuanță de adumbrire maĭ adîncă» decît *e*: și tot în această proporțiune să află *u* la *o* și germ. *ü* (franț *u*) la *ö* (franț *eu*). Cu toatea acestea, nicĭ unuĭ German saŭ Francez nu i-a trecut încă prin cap a nota *e* și *i*, *o* și *u*, *ö* și *ü* prin cîte un semn comun. Chestiunea dacă un sunet dat stă într-un raport maĭ apropiat saŭ maĭ depărtat de înrudire cu alt sunet dat este o chestiune de fiziologie și de acustică, iar nu de ortografie, pentru care acest raport e cu totul indiferent. Ia are a cerceta numaĭ dacă sunetul în chestiune există în conștiința convorbitorilor ca sunet deosebit, de sine stătător, saŭ să confundă de dînșiĭ cu vre-un alt sunet fiziologicește diferit[1]. In cazul dintîiŭ, ia va fi ținută a îngriji ca sunetul să să poată deosebi și în scriere, și

1. Despre natura acestor confundărĭ, cauzele și efectele lor vezĭ în *Grundzüge der Phonetik* de Sievers, ed. III, Leipzig 1885, pag. 224 urm., și *Einleitung in das Sprachstudium* de Delbrück, Leipzig 1880, pag. 120 urm., iar maĭ pe larg în *Principien der Sprachgeschichte* de H. Paul, Halle 1880

numaĭ în cazul al doilea, ia va determina o notațiune comună pentru îmbele sunete.

4. «Distingerea grafică a celor două nuanțe guturale nu este necesară pentru recunoașterea cuvintelor. Deci, ia este de prisos.»

Ce e drept, limba romînă nu posedă tocmaĭ multe cuvinte a căror unic semn distinctiv să fie una din nuanțele *ă* și *î*[1], și prin urmare, dacă s-ar și întrebuința un singur semn numaĭ pentru îmbele nuanțe, cititorul totuşĭ ar putea ști maĭ totdeauna de care cuvint e vorba. Dar această împrejurare nu este nicĭdecum decizivă în chestia noastră. Dacă ar fi așa, atuncĭ s-ar putea cere cu mult maĭ mult drept ca să nu să distingă nicĭ între *j* și *g* palatal, vrea să zică ca să scriem saŭ numaĭ *j* (*jeme*, *leje*, *fujĭ*, *marjine*) saŭ numaĭ *g* (*gelesc*, *grigesc*, *vrăgitor*, *cogĭ*). Căcĭ nu ne e cunoscut măcar un singur exemplu de două cuvinte romîne care să fie omofone pînă la diferența că în unul stă sunetul *j* la locul unde în celalalt să află sunetul luĭ *g* palatal. Însă, după cum am demonstrat maĭ sus (cap. II nr. 1), pentru ca o scriere să fie bună, nu ajunge ca ia să conducă pe o cale **oarecare** la înțelegerea celor scrise, ci e necesar ca această cale să fie și cea maĭ **scurtă** și **comodă** posibilă, ca cititorul să pătrunză la înțelesul cuvîntuluĭ scris fără multă pierdere de timp și de muncă. Scriind de ex. ***părăm*** și silind așa pe cititor a ghici prin reflexiune că aceste cincĭ litere trebue să însemneze cuvîntul ***pîrîm***, fiind că nu există în limba romînă combinațiunile fonice ***părăm***, ***părîm*** saŭ ***pîrăm***, noĭ ne-am servi de o ortografie imperfectă. Exemplele aduse de D-l Maiorescu (***Critice***, pag. 174) din alte limbĭ, unde maĭ multe sunete să văd reprezentate printr-un semn comun, nu probează nimic. Căcĭ acolo e vorba de niște cazurĭ unde pozițiunea semnuluĭ precizează totodată și natura sunetuluĭ. Un German, avînd înaintea sa cuvintele ***Mutter***, ***Spott***, ***still***, nu poate sta un singur moment la îndoială că are a citi, nu ***mutăr***, ***spot***, ***stil***, ci ***mutăr***, ***șpot***, ***știl***. De asemenea, un Francez va ști foarte bine că în ***mon***, litera ***n*** nu

1. La exemplele aduse de Pumnul în Gramatica sa (Viena 1864, pag. 26) maĭ adăogim următoarele:

a răni, blesser	*a rîni*, curer
dărĭ, des impôts	*dîrĭ*, des traces
țărĭ, des terres	*țîrĭ*, des harengs saurs
părînd, paraissant	*pîrînd*, accusant

desemnează sunetul *n* ci nazalitatea vocaleĭ precedente.[1] Aicĭ, regulele fonetice țin locul semnelor distinctive. Desfidem însă pe toțĭ filologiĭ din lume de a afla o regulă după care să să poată cunoaște dacă vocalele exprimate prin semnul *ă* în cuvintele ***vătămare dărămare arăt căt cărnos cărnesc mărțisor mărțoagă păros părăș părăŭ*** sînt a să citi *ă* saŭ *î* saŭ parte *ă* parte *î*.

5. «Sunetul *î* n-are nicĭ o importanță logică in limba romînă.»

Deși, după principiile expuse de noĭ în cap. II nr. 3, valoarea logică a unuĭ sunet nu este absolut nicĭ un criteriŭ pentru admisibilitatea saŭ neadmisibilitatea luĭ în scriere, totușĭ voim să relevăm aicĭ rolul ce-l joacă vocala *î* în gramatica romînă.

Atît în declinare cît și în conjugare vedem destul de des alternind vocala *î* cu vocala *i* în așa mod că în tema cutăriĭ forme flexionare să află *î* acolo unde în tema cutăriĭ alte forme a aceluiașĭ cuvînt să află *i*. Așa să zice la sing. ***cuvînt, mormînt, așezămînt, vînă, sămînță***, iar la plur. ***cuvinte, morminte, așezăminte, vine, semințe***; așa deoparte ***vînz, vînd, să vînză***, de alta ***vinzĭ, vinde, vindem, vindețĭ***.[2] Această variare a vocalelor tematice nu contribue maĭ puțin la distingerea formelor respective între ele decît terminațiunile care, din capul loculuĭ, eraŭ însărcinate cu această funcțiune. Ba uneorĭ, ia să arată chiar maĭ eficace decît terminațiunea. Așa, forma *vinzĭ*, în confront cu *vînz*, este de sigur maĭ bine marcată și caracterizată ca pers. 2 sing. prin *i* cel tematic decît prin *ĭ* cel semison abia perceptibil în pronunțarea obicĭnuită care iĭ servește ca terminație. Aicea dar, sunetul *î* este un element logic în toată puterea cuvîntuluĭ.

---

răzînd, rasant	***rîzînd***, riant
răzător, »	***rîzător***, »

Alte exemple ne oferc încă flexiunea verbelor *a văra* și *a vîrî*:

vărăm	***vîrîm***
vărînd	***vîrînd***
văram, ***văraĭ*** etc.	***vîram***, ***vîraĭ*** etc.

1. Cu toate acestea, după cum observă foarte bine Lambrior (Conv. lit. vol. XIV pag. 77), dacă le-ar fi permis Germanilor și Francejilor a-șĭ maĭ regula odată pe de întregul ortografia lor, a căria defectuozitate eĭ înșișĭ o recunosc, de sigur că și eĭ ar căuta a deosebi prin semne speciale menționatele particularitățĭ ale idiomelor lor.

2. In mod analog alternează și *ă* cu *e*: *făt, fețĭ; văz, văd, vezĭ, vede, vedem, vedețĭ.*

Vocala *î* maĭ are însă și o altă funcțiune mult maĭ importantă în gramatica romînă. Ia este semnul caracteristic al uneĭ conjugărĭ întregĭ. Spre a pune în evidență acest fapt, confruntăm aicĭ două vorbe terminate în *î* cu două terminate în *i*.

Inf.	*a omorî*	*a dormi*	*a urî*	*a feri*
Prez. ind.	*omor*	*dorm*	*urăsc*	*feresc*
	omorĭ	*dormĭ*	*urăștĭ*	*fereștĭ*
	omoară	*doarme*	*urăște*	*ferește*
	omorîm	*dormim*	*urîm*	*ferim*
	omorîțĭ	*dormițĭ*	*urîțĭ*	*ferițĭ*
	omoară	*dorm*	*urăsc*	*feresc*
Prez. conj.	*să omoare*	*să doarmă*	*să urască*	*să ferească*
Imper.	*omoară*	*dormĭ*	*urăște*	*ferește*
	etc.	etc.	etc.	etc.

Precum se vede din acest tabloŭ, verbele în *î* aŭ terminațiunĭ flexionare foarte deosebite de acele ale verbelor în *i*, ceia ce vrea să zică că ele formează o conjugare aparte, așa precum și conjugarea verbelor în *-ea* și acea a verbelor în *-e* neaccentuat să consideră ca două conjugărĭ separate, cu toate că ele difer între dînsele numaĭ prin treĭ forme, infinitivul și pers. I și II pl. (*a vedeà*, *vedèm*, *vedèțĭ* față cu *a trèce*, *trècem*, *trècețĭ*).

Față cu aceste fapte, s-ar maĭ putea oare contesta luĭ *î* qualitatea unuĭ element logic în limba romînă ?

6. «Tradițiunea literară nu cere distingerea între *ă* și *î*.»

Cercetînd faptele maĭ de aproape, iată ce aflăm. Documentele cele maĭ vechĭ, ce e drept, atît cele scrise cît și cele tipărite, saŭ nu deosebesc de loc între *ă* și *î* saŭ cel puțin nu sînt consequente în deosebirea lor grafică. Cauza acestuĭ fenomen să caută însă pe nedrept în presupunerea că scriitoriĭ ar fi crezut de prisos a le distinge în scriere, [1] ci fenomenul își găsește explicarea sa naturală

---

1. Cumcă *î* exista în **graiul** acestor scriitorĭ, aceasta o putem ușor demonstra pe calea inducțiuniĭ. Cine pronunța de ex., ca autorul manuscriptuluĭ de la Voroneț, *spuindu*, *supuindu*, *curundu* cu *i* și *u* iar nu cu *e* și *o*, acela trebue să fi pronunțat și *tremițîndu*, *văzîndu*, *ucigîndu* cu *î* și nu cu *ă*, cu toate că să servește și aicĭ de semnul ѫ, întrebuințat de almintrelea pentru *ă*; precum, pe de altă parte, din faptul că acelașĭ autor scrie *cuvente*, *se-*

în faptul că alfabetul cirilic oferea un semn pentru sunetul *ă*, adecă caracterul ъ,[2] iar nu și un semn pentru *î*, care sunet lipsea cu desăvîrșire dialectuluĭ paleoslav, așa cum să pronunța acest dialect de scribiĭ bulgaro-romînĭ aĭ epoceĭ în care să începea a să scrie romînește. Iată pentru ce aceștia recurgeaŭ pentru moment la ъ, care, la rigoare, putea îndeplini și funcțiunea luĭ *î*. Necesitatea de a să nota pe *î* printr-un caracter special să făcea însă din ce în ce maĭ simțitoare. In tipăriturile cele maĭ vechĭ confecționate pe pămîntul principatelor, adecă în cărțile tipărite la mînăstirea Govora pe la mijlocul sec. al 17-lea, *î* se vede deja reprezentat prin ь. De atuncĭ încoace, atît toate tipăriturile eșite de sub teascurile mînăstirilor — și, pînă în secolul prezent, numaĭ acestea posedaŭ tipografiĭ — cît și manuscriptele scrise de fețe bisericeștĭ ne prezentă alt semn pentru *î* (ь, ы saŭ ѫ) și alt semn pentru *ă* (ъ, numaĭ la finea cuvîntuluĭ de regulă ѫ). Numaĭ prin cancelariile administrative și judiciare să propagă încă un timp oarecare — cam pînă în prima jumătate a sec. al 18-lea — obiceiul de a să exprima și *ă* și *î* prin ъ. Maĭ departe, acest obiceiŭ dispare încet încet și din scrierile profane. Am văzut sute de documente scrise în a doua jumătate a numituluĭ secol și în cursul secoluluĭ de față în care *î* este reprodus cu o exactitate minuțioasă prin ѫ. Așa dar, la epoca cînd alfabetul cirilic făcea loc celuĭ latin, principiul că cele două vocale guturale trebuesc deosebite în scriere era obștește admis. Distingerea grafică între *ă* și *î* este prin urmare și în conformitate cu tradițiunea.

Ne rezumăm.

Vocala *î* este un sunet bine distins al foneticeĭ romîne, al căruĭ existență să poate urmări, în timp, pînă în cea maĭ fragedă copilărie a literaturiĭ romîne, iar în spațiŭ, pînă în părțile cele maĭ îndepărtate locuite de Romînĭ. Inteligibilitatea scrieriĭ ar suferi,

---

mențe cu *e* putem conchide cu siguranță că el zicea încă *cuvăntu*, *sămănță*. De aicĭ reese totodată că domeniul luĭ *î* era mult maĭ mărginit pe atuncĭ decît astăzĭ, așa încît distingerea luĭ *î* de *ă* nu era așa de imperios cerută ca maĭ tîrziŭ.

2. Bulgariĭ să servesc încă astăzĭ de litera ъ pentru notarea sunetuluĭ *ă*.

dacă nu s-ar determina un semn special pentru notarea luĭ *î*, ci s-ar impune semnuluĭ destinat pentru *ă* sarcina de a exprima și pe *î*. Această deosebire grafică intre *ă* și *î* este cerută totodată și de tradițiunea literară.

Lucrurile ar lua, să înțelege, cu totul altă față în momentul unde sunetul *î* ar dispărea din pronunțarea cultă. Atuncĭ, dincontra, ar trebui să ne declarăm încontra notăriĭ sale speciale chiar în caz cînd dialectele l-ar fi păstrat nealterat. Dar nu credem că dezideratul naiv exprimat de Petru Maior ca «Romîniĭ să să dezvețe de sunetul *î*» să va realiza vreodată, și cît timp *î* va fi o particularitate esențială a graiuluĭ cult, așa încît ar comite o erezie încontra pronunțăriĭ corecte cine l-ar înlocui prin *ă* în graiul viŭ,[1] și scrierea va trebui să-l exprime deosebit.

Vine acum întrebarea : în ce mod să reprezentăm aceste două vocale ?

Alfabetul latin nu ne ofere litere potrivite pentru notarea lor. Aplicarea luĭ *y* pentru *î*, ce o găsim de ex. la Dimitrie Cantemir în a sa *Descriptio Moldaviae*, n-ar avea, credem, tocmaĭ multe șanse de a fi priimită de public. Ș-apoĭ, tot ar maĭ lipsi încă un semn pentru *ă*. Așa dar, nu ne rămîne decît expedientul obștește întrebuințat astăzĭ : avem a lua una saŭ maĭ multe din literele destinate pentru **celelalte** vocale și a denota schimbarea valoriĭ lor fonice prin adăogirea unor semne diacritice. Fiind totodată necesar ca să deosebim între *ă* și *î*, vom avea a alege pentru notarea lor saŭ

o singură literă cu două semne diacritice diferite, bună-oară *ă* și *â*, saŭ

două litere cu un singur semn diacritic, bună-oară *â* și *î*, saŭ în fine

două litere cu cîte un semn diacritic deosebit, bună-oară *ă* și *î*.

Metoada dintîiŭ nu caracterizează îndeajuns diferența dintre cele două sunete, metoada din urmă o accentuiază maĭ tare de cum trebue. Aicĭ, ca și în cele maĭ multe lucrurĭ, să recomandă termenul mediŭ, reprezentat în cazul nostru prin a doua din me-

1. Nu «cine vrea, să-l tot pronunțe», cum să exprimă cu o toleranță atît de amabilă D-l Maiorescu în Critice, pag. 177.

toadele descrise. Ne decidem deci pentru notarea vocalelor *ă* și *î* prin două litere diferite cu un semn diacritic comun.

Care să fie însă aceste două litere?

Din punctul de vedere al fiziologiei, cea mai potrivită bază grafică pentru *ă* și *î* ar fi literele *e* și *i*. Căci vocalele palatale sînt rude de aproape a vocalelor așa zise guturale. Vocalele *e* și *i* să formează, apropiindu-să dosul limbii către partea anterioară, vîrtoasă, a cerului gurii. La *ă* și *î*, dosul limbii articulează tot către cerul gurii, însă către partea sa posterioară, moale. Această strînsă înrudire între cele două serii de vocale, seria palatală și seria guturală, ne și explică frequenta trecere a unei serii în ceialaltă.[1] Consultînd mai departe gramatica, găsim că *ă* alternează cînd cu *a* cînd cu *e*: ***masă mese măsuță***, ***văz vezi să vază***, ***hotărăsc*** analog ***vorbesc***; iar ***î*** își cedează locul numai la ***i***: ***cuvînt cuvinte***, ***vînz vinzi***, ***hotărîm*** analog ***vorbim***. Așa dar, încît privește scrierea lui ***î***, atît fiziologia cît și gramatica ne îndreaptă la litera ***i***. La vocala ***ă***, gramatica ne lasă libertatea alegerii între litera ***a*** și litera ***e***. Cea din urmă să arată însă a fi mai puțin potrivită pentru scopul nostru prin împrejurarea că ***ă*** și ***e*** funcționează ades ca terminațiuni flexionare ale aceluiași cuvînt, așa încît, dacă am scrie de ex. la sing. ***cofĕ*** și la plural ***cofe***, la indicativ ***scaldĕ*** și la conjunctiv ***scalde***, diferența dintre formele opuse ar reeși mai puțin distinct decît dacă s-ar întrebuința altă literă pentru *ă*. Considerînd, pe lîngă aceasta, că notarea generală a lui *ă* prin *e* plus semn diacritic (de ex. ***cĕrĕmidĕ***, ***vĕtĕmĕtor***, ***bucĕţĭ***, ***cĕlĕmĕrĭ***, ***tĕcere***, ***mĕrime*** etc.) ar fi o novațiune care de sigur ar întimpina o rezistență destul de vie din partea publicului, pe cînd reprezentarea acestui sunet prin *a* plus semn diacritic chiar acolo unde alternează cu *e* (de ex. ***măsuță***, ***văz***, ***hotărăsc***) este deja foarte răspîndită în ziua de astăzi, acest din urmă mod de notare să recomandă de la sine.[2]

---

1. Exemple: ***răŭ*** și ***rîŭ*** din lat. ***reus*** și ***rivus***; ***beserecă*** (mai noŭ ***biserică***) și ***inimă*** din ***băserecă*** și ***înemă***, forme care se găscsc încă în manuscriptul de la Voroneț.

2. D-l Maiorescu, condus de năzuința de a concilia cele două direcțiuni care își dispută domnia pe tărîmul ortografiei romîne, recomandă a să reprezenta pe *ă* și *î* prin semnul acelei vocale „din care înlăuntrul formelor flexionare

Rezultă din cercetarea precedentă că notațiunile cele maĭ apte pentru vocalele guturale vor fi: *a* plus semn diactric pentru vocala *ă*, și *i* plus semn diacritic pentru vocala *î*.

Rămîne a ne hotărî și în privința semnuluĭ diacritic.

Dintre toate semnele imaginabile care s-ar putea aplica la marcarea luĭ *ă*, cel maĭ nepotrivit este de sigur «scurtul», introdus să pare de Heliade (vezĭ Curierul de ambele sexe vol. III. pag. 6 și volumul V prefață pag. VIII) și de atuncĭ obștește adoptat. In scrierea cirilică, scurtul avea destinația de a însemna semisonia, scurtimea luĭ *i* și *u*, era prin urmare un semn prozodic, un semn de quantitate. Ca atare, scurtul funcționează încă astăzĭ: *ĭ* este un *i* scurt, *ŭ* un *u* scurt, pronunțarea lor cerînd maĭ puțin timp decît acea a unuĭ *i* saŭ *u* plenison, întreg. Dar vocala ъ nu este un *a* scurt, ba nicĭ nu e măcar o specie de *a*, ci un sunet sui generis, care n-are maĭ mult de comun cu *a* decît bună-oară cu *e* saŭ cu *o*. Așa fiind, nu era tocmaĭ rațional a încredința aceluiașĭ semn două funcțiunĭ atît de fundamental diferite, funcțiunea de a însemna **quantitatea** la *ĭ* și *ŭ* și funcțiunea de a însemna **qualitatea** la *ă*. Ce e maĭ mult, această împrejurare împiedeca și aplicarea

---

ale limbiĭ romîne și chiar ale neologizmelor întroduse să vede că aŭ provenit" (vezĭ raportul d-sale către Academia romînă publicat în analele Academieĭ romîne, Bucur. 1881, secț. I pag. 411 și reprodus în Conv. lit. vol. XIV pag. 70). Aceasta sună atît de simplu! Căutînd însă cineva a pune în practică regula așa cum e formulată, să va încredința curînd că aceasta e nu numaĭ anevoios ci pur și simplu cu neputință. De unde provine *ă* din *văz, văd*? Flexiunea ne ofere *e* în *vede*, *a* în *să vază*. De unde provine *ă* din *măsuță*? In *masă* avem *a*, în *mese e*. Care este vocala originară în *îmbarbăt*? Judecînd după *îmbarbețĭ să îmbarbete*, ia ar fi *e*. Dar în *bărbat* găsim *a* în locul luĭ *e*. La alte cuvinte, unde formele romîne ne îndreaptă toate la *e*, istoria ne învață că sunetul originar era *a*, de ex. la *apăr cumpăr deapăn sîmbătă cumpănă*, a căror vocală postonică alternează în flexiune cu *e* (*aperĭ să apere, cumperĭ să cumpere, depenĭ să depene*), pe cînd etimele latine ne ofer *a* (*abparo, comparo, depano, sabbatus, campana*). Cum să urmăm aicĭ? Insă ce să maĭ discutăm încă aplicabilitatea uneĭ regule care cere ortografistuluĭ, pentru ca el să poată stabili ortografia unuĭ singur cuvînt, cunoștința nu numaĭ a tuturor celorlalte cuvinte, vechĭ și nouă, cîte să maĭ află în limbă, și a formelor lor flexionare, ci și a tuturor raporturilor de înrudire cîte există între ele, cunoștințe pe care nicĭ cel maĭ învățat filolog nu le posedă decît într-un grad foarte mărginit?

aceluiaşĭ semn diacritic la amîndouă vocalele guturale. Căcĭ *ĭ* nu să putea întrebuinţa pentru notarea luĭ ѫ, de vreme ce servea deja pentru *i* semison.

In vederea nepotriviriĭ scurtuluĭ pentru însemnarea guturalelor s-ar părea cel maĭ nimerit lucru ca să însărcinăm circumflexul, întrebuinţat deja maĭ de toţĭ la ѫ, şi cu marcarea celeilalte guturale, adecă ca să notăm pe ъ prin *â*, pe ѫ prin *î*, procedare ce n-ar fi tocmaĭ fără exemplu, văzîndu-să aplicată in concreto în maĭ multe cărţĭ tipărite în streinătate, ca în gramatica romînă a luĭ V. Mircescu (Pariz 1863) şi în acea a luĭ Ioan Doncev (Chişinăŭ 1865). Aşa am avea într-adevăr un semn diacritic comun amînduror guturalelor. Ceia ce, totuşĭ, ne face pe noĭ a nu priimi nicĭ acest mod de notare este următoarea consideraţiune. După cum vom demonstra maĭ la vale (vezĭ la *D*), avem neapărată trebuinţă de **două** notaţiunĭ pentru ъ, una pentru ъ pur şi simplu şi una pentru ъ accentuat. Fiind decĭ necesar, orĭcum, ca să alegem încă un al doilea semn diacritic, noĭ preferim a da luĭ *a* plus circumflex valoarea de ъ accentuat, după exemplul D-luĭ Maiorescu (vezĭ *Critice* pag. 211 urm.), lăsînd aşa circumflexuluĭ rolul săŭ de accent ce-ĭ revine de drept, şi a atribui semnuluĭ celuilalt funcţiunea de a marca îmbele guturale în toate cazurile unde nu să va cere şi marcarea tonuluĭ. Incît priveşte acest al doilea semn diacritic, noĭ am fi plecaţĭ a propune întrebuinţarea unuĭ semicerc cu vîrfurile îndreptate în jos, semn ce noĭ l-am aplicat deja în maĭ multe din scrierile noastre scientifice.[1] Iată cîteva cuvinte scrise în modul acesta: *capât*, *căpătîiŭ*, *fără*, *mânînc*, *cîntăreţ*, *gînd*, *hotărîre*, *a pîrî*, *a osîndi*. Acest semn noŭ ar forma oare-cum un compromis între cele două semne aplicate pînă acum la *ă* şi *î*, prezentîndu-să deoparte ca un scurt întors cu capul în jos, iar de alta fiind o formă secundară a accentuluĭ circumflex grec, foarte obicĭnuită atît în manuscriptele cele maĭ vechĭ[2] cît şi în tipăriturile cele maĭ moderne.[3] Priimirea acestuĭ semn ar oferi următoarele

1. De ex. în *Studien zur rumänischen Philologie*, Leipzig, 1884, şi în *Caracteristica limbiĭ romîne* care face parte din *Grundriss der romanichen Philologie* a luĭ Gröber, Strasburg 1885.
2. Vezĭ W. Wattenbach, *Anleitung zur griechischen Paläographie*, 2 Auflage. Leipzig 1877, pag. 27 din partea autografiată.
3. De ex. în acele ale renumiteĭ oficine Teubner din Lipsca.

avantaje: 1) că ne-am lepăda de nepotrivita notațiune *ă*, 2) că îmbelele vocale ar priimi un semn diacritic comun care le-ar caracteriza afinitatea, și 3) că, la caz de trebuință, am putea nota și accentul la aceste vocale prin mijlocul unuĭ alt semn iarășĭ comun, adecă al circumflexuluĭ. Față cu aceste avantaje de o importanță necontestabilă, sîntem încredințațĭ că neînsemnata novațiune ce o propunem aicĭ va putea ușor să-șĭ cîștige favoarea publiculuĭ scriitor și cititor. In orĭ-ce caz ar plăti, credem, osteneala, dacă s-ar încerca întroducerea eĭ, și ne-ar părea bine dacă aceste rîndurĭ ar îndemna vre-una din tipografiile țăriĭ ca să facă această încercare. Iar cît timp oficinele tipografice nu vor poseda caracterele necesare pentru notațiunea propusă de noĭ saŭ pentru vre-o alta tot atît de potrivită, opinăm pentru menținerea notațiunilor celor maĭ răspîndite astăzĭ pintre fonetiștĭ, adecă pentru reprezentarea luĭ ъ prin *ă* (accentuat *ắ*) și a luĭ ѫ prin *î*, care notațiunĭ să arată, orĭcum, a fi cele maĭ bune dintre cele în uz.

B. Notarea diftongilor *ea* și *oa*.

Pentru notarea acestor două combinațiunĭ vocalice avem două sisteme care îșĭ dispută rangul între ele, *é ó* a Academieĭ și *ea oa* a fonetiștilor. Academia, condusă de principiul fundamental al «etimologieĭ în marginile limbiĭ romîne» enunțat în raportul comisiuniĭ ortografice (vezĭ Analele Academieĭ romîne, seria II tomul II sect. I pag. 417), a fost numaĭ consequentă refuzînd a nota printr-o literă întreagă pe *a* cel «spuriŭ» care apare în diftongiĭ în chestiune și căruia Academia din punctul de vedere al eĭ îĭ face încă prea multă onoare marcînd existența luĭ printr-un accent pus deasupra vocaleĭ primitive. Noĭ, care nu recunoaștem principiul, nu vedem nicĭ un motiv binecuvîntat pentru ce am adopta o notațiune care să află în contrazicere cu toate obiceiurile grafice, romîne și streine. In pronunțarea recunoscută ca cea corectă, *ea* și *oa* sînt, cu toate cele zise încontra, combinațiunĭ diftongale, adecă combinațiunĭ de două vocale produse cu aceiașĭ lovitură de expirațiune («mit demselben Expirationsstoss») saŭ, cum să zice maĭ obicĭnuit, produse într-o singură silabă, fără însă a fi contopite într-un singur sunet. Ele să țin, maĭ special, de categoria diftongilor «crescătorĭ» (diphtongues croissantes, steigende Diphthonge), precum numesc fiziologiĭ

modernĭ combinațiunea *semison plus plenison* spre deosebire de diftongiĭ «scăzătorĭ» (diphthongues décroissantes, fallende Diphthonge), la care elementul intiiŭ e plenison iar al doilea semison (vezĭ Sievers, *Phonetik*, 3. ed. pag. 145). Așa de ex. *iu* din *iute* este un diftong de categoria întiiŭ, iar *iu* din *viŭ* unul de categoria a doua. Pe amindouă feliurile de diftongĭ, noĭ Rominiĭ le-am reprezentat în scrierea noastră totdeauna în acelașĭ mod în care ele să reprezentă și în ortografiile maĭ tuturor celorlalte popoare din lume, adecă puind alăturea una cu alta literele prin care să exprimă cele două elemente componente cind staŭ izolate. Exemple: **iaz** *fier* *fiong* *chiup* **roua** *nouă* *haină* *leică* **roib** **cuib** *treucă* **răĭ** *rămîĭ* *daŭ* *țiŭ* *noŭ* *tăŭ* **rîŭ** etc. Așa dar, vroind a fi consequențĭ, va trebui să notăm și pe *ea* și *oa* prin combinațiunile de litere *ea*, *oa*.

C. Insemnarea semisonieĭ.

Orĭ-care Romin știe, chiar fără să fi învățat gramatică, că exista o deosebire între *i* cel din **vier** «porc masculin» și *i* cel din **vier** «cultivator de vie». Cel dintîiŭ e maĭ scurt și nu formează silabă, este, precum sună termenul tehnic, semison (saŭ înjumătățit); cel de al doilea e maĭ lung și formează silabă, este plenison (saŭ întreg). Tot aceiașĭ deosebire o observăm la *fiong* și *fior*, *voinic* și *croitor*, *ochi* și *Conachi*, *treaz* și *real*, *moale* și *Moab*, *bou* și *boul*, etc. Să arătăm oare această deosebire în scriere saŭ nu? Și, maĭ departe, să o arătăm oriunde saŭ numaĭ în unele cazurĭ iar în altele nu? Iată niște întrebărĭ care îșĭ așteaptă încă rezolvirea lor definitivă.

Din capul locululuĭ e evident că numaĭ **una** din cele două quantitățĭ ar trebui marcată, și anume semisonia. Vocalele semisone sint foarte rare în comparație cu cele plenisone, maĭ multe vocale (*a*, *ă*, *î*) nefiind niciodată semisone, iar celelalte neapărînd ca semisone nicĭ sub accent nicĭ la începutul cuvîntuluĭ cind urmează consonantă nicĭ între două consonante. Așa bună-oară în proverbul «apa trece pietrile rămîn», o singură semisonă (*ĭ* din «pietrile») să află în față a nouă plenisone. Insă, quantitatea tuturor acestor vocale apare îndeajuns marcată îndată ce înzestrăm numaĭ semisona cu un semn distinctiv, plenisonele fiind atuncĭ caracterizate prin lipsa semnuluĭ. Asupra acestuĭ punct, toțĭ sînt de acord, cre-

dem. Nu maĭ puțin și în privința semnuluĭ care să aibă funcțiunea de a arăta semisonia. «Scurtul» servește de maĭ multe secole pentru acest scop și-șĭ îndeplinește sarcina spre mulțămirea tuturora. Punctul asupra căruia părerile diverg încă este întinderea în care să să aplice semnul. Uniĭ, ca D-l Ed. Gruber (vezĭ opul d-sale *Stil și gîndire*, Iașĭ 1888, p. 150), cer ca semisonia să să noteze totdeauna,[1] alțiĭ, ca D-l Maiorescu (vezĭ raportul comisiuniĭ ortografice menționat maĭ sus), resping cu desăvîrșire însemnarea eĭ, și iară alțiĭ cînd o notează și cînd nu, după natura și poziția vocaleĭ.

Consultînd acum uzul practic al scrieriĭ constatăm că de la sec. al 17-lea încoace, *ĭ* final să scrie de obiceiŭ cu scurt (дой каній). Tot așa să urma și cu *ŭ* final, cu această deosebire însă că în cărțile tipărite cu cirilice, semnul scurtăriĭ de regulă să omitea la ȣ dintr-o cauză curat externă, anume fiind că litera ȣ era prea înaltă pentru a maĭ lăsa loc pentru punerea semnuluĭ deasupra luĭ. Așa să tipărea воіѡ̆ cu scurt, iar ноȣ fără scurt. In textele **scrise** dincontra găsim maĭ totdeauna scurtul și la ȣ. Așa dar, însemnarea semisonieĭ la vocalele finale ar corespunde cu tradițiunea ortografică. Ia să recomandă însă și din alte cauze. Scriindu-să *dormi fugi orbi coji voi* etc., rămîne nehotărît dacă avem înaintea noastră cuvintele *dòrmĭ fùgĭ òrbĭ còjĭ vòĭ* saŭ cuvintele *dormì fugì orbì cojì voì*, afară numaĭ dacă s-ar aplica accentul în cazurile din urmă, care metoadă s-a propus de D-l Maiorescu, dar n-a putut să-șĭ cîștige simpatia publiculuĭ scriitor (vezĭ și la *D*). La *u* final, însemnarea semisonieĭ ne permite a distinge între *boŭ* «boeuf» și *boŭ* «le boeuf», forma populară pentru *boul*. Să să noteze că la numele propriĭ chiar limba literară omite pe *l* al articoluluĭ: *Roiu*, *Liciu*, *Porumbariu*, *Panciu*, care nu să pronunță *Roĭ*, *Licĭ*, *Porumbarĭ*, *Pancĭ*. Afară de aceasta s-ar și simțĭ ca o contrazicere, dacă am scrie *boĭ* cu scurt, iar *boŭ* fără scurt.

Altfeliŭ stă lucrul cu semisonele inițiale și mediale. Pe acestea, ortografia veche nu avea obiceiul de a le deosebi de plenisone. Să scria пïатрѫ, воїось, фïерь, моарѫ. ѯïоа, треȣкѫ,[2] așa precum să

1. Numaĭ la diftongiĭ *ea, eo* și *oa* D-l Gruber nu pune scurtul, fiindcă scrie *ëa ëo öa*, cînd *e* și *a* aŭ a fi pronunțațĭ întregĭ (*idëal, dëosebit, plöat*).

2. O excepțiune aparentă ne o ofer diftongiĭ scăzătorĭ terminațĭ în *ĭ*, unde

scria вїацъ, фїорь, прїетеiь, а доа, греѫтате.[2] In privința semisonelor *e* și *a*, regula de a nu să însemna semisonele nefinale să urmează încă astăzĭ. Chiar dintr-aceĭ puținĭ care s-aŭ deprins a scrie ***pĭatră***, ***voĭos***, ***fĭer***, ***haĭnă***, ***treŭcă*** cu scurt, nicĭ unul nu pune acest semn în ***treaz***, ***moară***, ***zioa***, ***leorbăesc***, ***leoapă*** (pronunțate ***trĕaz***, ***mŏară***, ***ziŏa***, ***lĕorbăesc***, ***lĕŏapă***) etc. Pentru ce să măsurăm însă semisonele *i* și *u* cu altă măsură decît semisonele *e* și *o*? Scriem ***leafă***, ***groapă*** fără semnul scurtăriĭ, pentru că știm că și așa nu să va citi ***le-a-fă***, ***gro-a-pă*** în cîte treĭ silabe. Eĭ bine, cititorul romîn știe tot așa de bine că, văzînd înaintea sa scrise cuvintele ***piatră***, ***maică***, ***fiică***, ***tavaua***, el trebue să citească ***pĭa-tră***, ***maĭ-că***, ***fiĭ-că***, ***ta-va-ŭa*** și nu ***pi-a-tră***, ***ma-i-că***, ***fi-i-ca***, ***ta-va-u-a***. Iar acolo unde s-ar putea presupune vre-o îndoială din partea cititoruluĭ, ce ne oprește de a pune scurtul într-un asemenea caz special? Numărul de semne diacritice pe care sîntem nevoițĭ a-l întrebuința în transcrierea unuĭ șir de cuvinte e și așa destul de mare. La ce să-l maĭ sporim încă fără necesitate? De aceia sîntem de părere ca semnul scurtăriĭ să să aplice regulat numaĭ la *ĭ* și *ŭ* final, lăsînd scriitoruluĭ libertatea de a-l aplica în cazurĭ excepționale și la începutul și în interiorul cuvîntuluĭ.

D. Insemnarea tonuluĭ.

Scrierea cirilică, urmînd exemplul scrieriĭ grece, însemna tonul cu cea maĭ mare îngrijire. De cînd cu introducerea alfabetuluĭ latin însă, punerea accentelor a căzut maĭ de tot în desuetudine. Și aceasta cu drept cuvînt. In limba grăită, unde cuvintele uneĭ propozițiĭ să urmează direct unul pe altul și formează un șir neîntrerupt de sunete (comp. maĭ sus cap. II nr. 3 al. 3), accentul tonic este

---

scurtul să aplica regulat, de ex. хайнъ, майкъ, фїйкъ. Dar aicĭ, scurtul, departe de a avea vre-o funcțiune de semn prozodic, pare a fi fost un adaos pur caligrafic, de vreme ce, după un obiceiŭ ciudat al ortografieĭ cirilice, acest semn să punea și deasupra luĭ и plenison, cînd acesta să afla într-o pozițiune analoagă, de ex. гръйторю, фойшорь, когъцїйле etc.

2. Numaĭ întrucît alfabetul slavon poseda caractere speciale pentru notarea diftongilor, ca ѣ și ю pentru *ĕa* și *ĭu*, semisonele să aflaŭ caracterizate în scrierea veche.

semnul qualificativ al cuvîntuluĭ. In limba scrisă, cuvintele să despart unul de altul, și prin aceasta ele sînt îndeajuns caracterizate, ba chiar maĭ bine caracterizate decît prin mijlocul tonuluĭ care nu ne arată unde să începe și unde să sfîrșește cuvîntul. Aicĭ dar, accentul n-are rațiune de a fi decît numaĭ întrucît servește pentru distingerea între ele a cuvintelor dealmintrelea omonime, ca *vèstea* și *vesteà*, *ùra* și *urà*, *ùmplu* și *umplù*, *acèle* și *acele* etc. Ba și la aceste cuvinte, accentuarea nu va fi necesară decît în cazurĭ excepționale. De regulă va reeși chiar din context dacă avem a înțelege cutare saŭ cutare cuvînt. Așa de ex. citind cineva propozițiile: *a sosit v e s t e a că să apropie vrăjmașul*, și: *să v e s t e a regeluĭ că ar fi izbucnit o răscoală*, va ști numaĭ-decît că în cea dintîiŭ trebue să înțeleagă *vèstea*, iar în cea de a doua *vesteà*. Intr-un singur caz numaĭ să recomandă accentuarea regulată, anume în pers. a treia sing. perf. de conj. I, care, dacă nu s-ar pune accentul, foarte des s-ar confunda cu forma corespunzătoare din prezent, de ex. *jurâ prezentâ măritâ mestecâ cumpărâ picurâ*, spre deosebire de *jùră prezèntă mărìtă mèstecă cùmpără pìcură*; *închè descuè junghè îngenuchè perìè*, spre deosebire de *închèe descùe jùnghe îngenùche pèrie*. Iar pentru simetrie va fi bine a să întinde aplicarea accentuluĭ la *ă* și *e* final chiar asupra acelor cazurĭ unde orĭce eroare e exclusă, ca în *plecâ purtâ cărâ lepădâ tăè despuè spărìè* față cu *pleacă poartă cară leapădă tae despoae sparie*, precum și în forme moldovenești ca *așâ curâ plăcè măsè* în loc de *așa curea plăcea măsea*. Căcĭ aplicarea uniformă a notațiunilor ajută foarte mult la înțelegerea grabnică a celor scrise.

Neînsemnînd tonul, după regula dată, maĭ niciodată pe alte vocale decît cele finale, noĭ alegem pentru această funcțiune accentul grav, urmînd așa obiceiul admis atît în scrierea veche romînă cît și în cea italiană. Incontra accentuluĭ acut, care unora le pare maĭ potrivit, este de obiectat că în ortografia Academieĭ el are funcțiunea de a da literelor *e* și *o* valoarea de *ea* și *oa*, de unde s-ar putea naște ușor confuziunĭ supărătoare, care să evită maĭ bine.

ꙟ accentuat e reprezentat de noĭ prin *â*, după exemplul D-luĭ Maiorescu. Pentru ѧ accentuat, un semn potrivit ne lipsește încă. In cazurile rare unde notarea tonuluĭ la ѧ să arată necesară, vrînd nevrînd vom fi nevoiți a pune accentul grav alăturea cu circum-

flexul. Exemplu: *In Muntenia să rostește de regulă eŭ mîniiŭ, tu mînii, el mînie, în Moldova eŭ mîniiŭ, tu mînii, el mînie.* Dacă s-ar introduce însă notațiunea *ă î* propusă de noĭ pentru ъ și ѫ neaccentuat (vezĭ maĭ sus la *A*), atuncĭ semnul *î* ar putea servi pentru ѫ accentuat, așa încît fraza de maĭ sus s-ar transcrie precum urmează: *In Muntenia să rostește de regulă eŭ mîniiŭ, tu mînii, el mînie, în Moldova eŭ mîniiŭ, tu mînii, el mînie.*

* * *

Terminăm capitolul de față observînd că întrînsul am tratat numaĭ acele chestiunĭ în privința cărora și un fonetist pronunțat ar putea sta la îndoială în care sens ele ar trebui rezolvite, așa încît era necesar ca să le discutăm aicĭ spre a motiva preceptele date maĭ la vale. Celelalte puncte în care sistema noastră ortografică difere de nenumăratele sisteme cîte s-aŭ inventat și întrebuințat pînă acum, iar în special de acea a Academieĭ, sînt motivate în mod implicit prin expunerea principiilor generale dată în capitolul precedent. Cine recunoaște de juste aceste principiĭ, acela, sperăm, nu va găsi în regulamentul următor decît aplicarea lor logică și consequentă.

CAP. IV. REGULAMENT ORTOGRAFIC.

A. Regule tehnice.

1. Sunetele limbiĭ romîne sînt următoarele:

a. Vocale: *a e i o u ă î.*

Vocalele sînt saŭ plenisone saŭ semisone, și anume *a*, *ă* și *î* sînt totdeauna plenisone, iar *e*, *i*, *o* și *u* cînd plenisone cînd semisone (*e* și *o* numaĭ în combinațiile *ea eo oa oă*, de ex. *teamă leorbăesc leoapă ghioagă moarte zioă*).

Semnul plenisonieĭ este «˙˙», semnul semisonieĭ «˘». Compară nr. 2.

Vocalele plenisone sînt saŭ tonice (accentuate) saŭ atone (neaccentuate). Semnul tonuluĭ este accentul circumflex la *ă*, unde să pune în locul luĭ «˘», de ex. *el plecâ* «il partit», și accentul grav

la celelalte vocale, de ex. *el tăè* «il coupa». La începutul și în interiorul cuvintului, accentul grav să poate înlocui și prin accentul acut. Compară nr. 3.

b. Consonante:

explozive și spirante:

guturale: c^a (sunetul luĭ *c* din *cap*), g^a (sunetul luĭ *g* din *gros*), *h*;

palatale: *ș*, *j*, c^e (sunetul luĭ *c* din *cine*), g^e (sunetul luĭ *g* din *ger*);

dentale: *t*, *d*, *s*, *z*;

labiale: *p*, *b*, *f*, *v*;

liquide:

vibrante: *r*, *l*;

nazale: *n*, *m*.

Intrucît regulele următoare nu hotărăsc altfeliŭ, toate aceste sunete să vor nota prin semnele atribuite lor aicĭ. In special:

a) Sunetele *ă* și *î* nu să vor scrie cînd *ă â*, cînd *ĕ ê*, cînd *ŏ ô* etc., după cum vocala originară este *a e o* etc., ci sunetul *ă* să va nota totdeauna prin semnul *ă*, iar sunetul *î* totdeauna prin semnul *î*, de ex. ***dă***, ***răŭ***, ***văz***, ***că*** (lat. *dat*, *reus*, *video*, *quod*); ***mînă***, ***vînt***, ***vîrtos***, ***plămînĭ***, ***sînt*** (lat. *manus*, *ventus*, *virtuosus*, *pulmones*, *sunt*).

b) Intre *ă* și *î* să va distinge cu scrupulozitate, nu numaĭ acolo unde vocala formează singurul distinctiv (vezĭ maĭ sus la *A*) ci și în toate celelalte cazurĭ.

c) Unde să aude sunetul *î*, el nu să va înlocui niciodată prin apostrof, de ex. ***îțĭ spuiŭ***, ***îl vedem***, ***îs gata*** și nu *'țĭ spuiŭ*, *'l vedem*, *'s gata*. Dar ***ce să-țĭ spuiŭ***, ***l-am văzut***, ***nu-s gata***, vezĭ maĭ jos nr. 13.

d) Diftongiĭ *ea* și *oa* nu să vor transcrie niciodată prin *é*, *ó*, de ex. ***a vedea stea leagă toată doarme***, nu *a vedé sté légă tótă dórme*.

e) Unde să aude diftongul *ia* nu să va scrie *ea* sau *iea*, de ex. ***ia iapă iarbă croială să văruiască chiamă ghiață înjghiabă urechia muchia***, nu *ea eapă croeală* saŭ *iea ieapă croieală* etc. Compară nr. 6.

f) Sunetul *z* să va nota fără excepție prin *z*, de ex. ***zbor***

zvîntat dezdăunare dezleg, nu *sbor svîntat desdăunare desleg*; *roză fantazie caz*, nu *rosă fantasie cas*; *zic crezĭ razĕ văzut*, nu *dic credĭ radă vădut*.[1]

g) *şt* nu să va nota niciodată prin *sc*, de ex. *ştiŭ Bucureştĭ naşte*, nu *sciŭ Bucurescĭ nasce*.

h) Unde să rosteşte *e i* (*ĭe ĭi*), nu să va scrie niciodătă *iă iî*, de ex. *chemare studiem junghind asociind ureche patrie pae*, nu *chiămare studiăm junghiînd asociînd urechiă patriă paiă*. Compară nr. 4 şi 5.

2. Semisonia să notează de regulă numai la *i* şi *u* final şi la *i* aflător între două consonante, de ex. *maĭ rămîĭ dă-ĭ greŭ roiŭ*, dar *maică fuior iar două leagăn coasă*. Mai multe cuvinte unite deadreptul saŭ prin liniuţă să vor considera, în privinţa notăriĭ semisonieĭ, ca un singur cuvînt, de ex. *orĭcare orĭşicare oareşĭcare cîţĭva*, dar *oriunde maimarele ceilalţĭ poimîine nounăscut* (saŭ *nou-născut*); *te-am căutat, da-o-aş, i-am răspuns, mi-o aduce*.

Afară de aceste cazurĭ, semnul plenisonieĭ şi a semisonieĭ să aplică numaĭ acolo unde este necesitate a să releva faptul că o vocală e plenisonă saŭ semisonă. Aşa de ex. în fraze ca următoarele:

«In graiul popular, articolul *-l* cade, aşa încît forma articulată adeseorĭ nu să deosebeşte de cea nearticulată decît prin plenisonia vocaleĭ finale, de ex. *rîŭ* «rivière», *rîŭ* «la rivière».

«In neologizme, *ea* şi *oa* nu formează diftongĭ, de ex. *rĕal*, *tĕatru* (pronunţat răŭ *tĕatru*), *töast*, *cöaliţiune*.»

«*vĭer* însemnează «sanglier», iar *vĭer* «vigneron».

«Uniĭ pronunţă *vĭaţă*, alţiĭ *vĭaţă*.»

3. Tonul să însemnează de regulă numaĭ la pers. a 3-a sing. perf. de conjug. I, de ex. *urcâ măsurâ legâ tăiè încuiè îngenuchè împărechè junghè veghè*, precum şi la polisilabele terminate în *ă* saŭ *e* accentuat, ca în *aşà curà vedè măsè*, forme dialectale pentru *aşa curea vedea măsea*. Dar *para vedea muri vîri încotro făcu*, *ba stă ce zi ho tu*.

Maĭ departe să pune accentul numaĭ acolo unde din lipsa luĭ

[1] Semnul *ḑ* poate găsi însă o aplicare potrivită în transcrierea acelor texte vechĭ cirilice care aŭ un deosebit semn pentru combinaţia *dz*, înlocuită de demult în dialectul literar prin *z* simplu. Exemple vezĭ la Hasdeŭ, *Cuvente den bătrânĭ* vol. I pag. 187 şi vol. II pag. 9.

s-ar naște confuziune, de ex. in *haină*, femininul adjectivuluĭ *haĭn*, saŭ in *Copiĭ de pe natură*, titlul schițelor cunoscute ale luĭ I. Negruzzi, spre a nu să citi *hăĭnă*, *copiĭ*. De asemenea in fraze de felul celeĭ următoare:

«Limba romînă nu posedă multe cuvinte saŭ forme de cuvinte care să să deosebească de altele numaĭ prin accent, ca *venituri* și *venituri*, *pàra* și *parà*, *vòia* și *voià*, *acèle* și *àcele*, *măsùră* și *măsurâ*.»

4. In loc de *ĭe* să scrie numaĭ *e*:

la începutul cuvîntuluĭ saŭ a silabeĭ, de ex. *eŭ epure ert este pae eue băeţĭ voesc încuem*;

cînd precedă c^a saŭ g^a, de ex. *chem*, *gheţuş*.

O excepție să face de obiceiŭ in scrierea streinizmelor acolo unde *ĭ* este un sunet organic, de ex. *ierarh iereŭ protoiereŭ iezuit proiect* (maĭ bine *jezuit project*, vezĭ maĭ jos) *caiet banchier*. De asemenea să păstrează *ĭ* și in numele propriĭ care nu sînt formate din niște apelative romîne, ca *Ienache*, *Ienăcheştĭ*, *Ieşan* (de la *Iaşĭ*), *Ienculeştĭ* (de la *Iancu*), *Iehova*, *Ierihon*, *Ieftae*, *Ieremia*, *Ierusalim*, *Iena* (oraș in Germania): dar *Epureanu* (de la *epure*), *Erbiceni* (de la *iarbă*), *Ezerenĭ* (de la *ezer*) etc.

5. Să scrie *i* în loc de *ĭi* sub aceleașĭ condițiunĭ ca și *e* pentru *ĭe*. Așa dar: *in găină ghindă deochind*; dar *Iisus*.

6. In loc de *ĭia* să scrie totdeauna *ia*, de ex. *moşia*, *sania*, *viaţă*, *sfială*, *căria*, nu *moşiia* saŭ *moşiea* etc.

7. Cuvintelor terminate după pronunțarea obicĭnuită in *i* semison, c^e saŭ g^e li-să adaoge la sfîrșit un *ŭ* in acele cazurĭ unde tradițiunea literară l-a păstrat, adecă in singularul numelor și in persoana I sing. prez. și perf. a verbelor, de ex. *raiŭ taiŭ puiŭ şiroiŭ întiiŭ ariciŭ stîngaciŭ giulgiŭ*: *voiŭ încheiŭ rămiiŭ puiŭ*; *plecaiŭ văzuiŭ duseiŭ dormiiŭ feciŭ dediŭ* (vechiŭ pentru *făcuiŭ dedeiŭ*).

8. Sunetele c^a și g^a să notează

inainte de *e i* prin *ch gh*, de ex. *chem chef chelner chingă chiparos*, *gheţos gheridon ghindă ghirlandă*;

de-almintrelea prin *c g*, de ex. *cal cînd*, *gros gît*.

9. Sunetele c^e g^e să notează

inainte de *e i* prin *c g*, de ex. *cer cine*, *fuge pagină*;

înainte de *a* prin *ce ge*, de ex. *ceas ceară crucea trecea*, *geam geană legea fugea*;

înainte de *o u* prin *ci gi*, de ex. *cioc niciodată ariciŭ*, *giulgiŭ giuvaer*;

înainte de consonantă și la sfîrșitul cuvîntuluĭ prin *cĭ gĭ*, de ex. *vecĭnic pacĭnic obicĭnuit facĭ legĭ*. Două cuvinte unite prin liniuță să consideră ca un singur cuvînt: *nicĭ-decum*, dar *nici-odată* (saŭ *niciodată*), *nici-unul* etc.

10. Combinațiunile fonice *ts cs* și *cv* să vor nota fără excepție prin semnele *ț x qu*, de ex. *față țar vax tixit taxă quit quartir quotă quartal liquid*. Compară maĭ la vale.

11. Literele *k w y* să întrebuințează la scrierea numelor proprii streine a căror ortografie să păstrează neschimbată, de ex. *Newyork*. Afară de aceasta ele să maĭ aplică încă ca semne ideografice, de ex. *k = potasiŭ* (*caliŭ*), *w = bismut* (*cismut*), *km. = chilometru*, *kgr. = chilogramă* etc. Compară *cm. = centimetru*, *cgr. = centigramă* etc.

De-almintrelea, semnele streine să înlocuesc prin semnele romîne respective, de ex. *fizică, ritmu*, nu *physică, rhythmu.*[1]

12. Să recomandă a să scrie *m* și *n* simplu chiar acolo unde eĭ să rostesc îndoit, de ex. *îmormîntare*, *îmulțesc*, *înainte*, *înalt, înod*. Să lasă însă latitudine a să scrie și *îmmormîntare* saŭ *înmormîntare, înnalt* etc.

In nicĭ un caz însă nu să va scrie o literă dublă unde nu să aude decît un singur sunet. Așa dar *aduc ajung apel Ana masă* («masse») *casă* («caisse») și nu *adduc ajjung appell* etc.

13. **Intrebuințarea trăsuriĭ de unire (liniuțeĭ).** Sînt de legat între ele prin liniuță două saŭ maĭ multe cuvinte:

---

1. E încă foarte răspîndită părerea că scrierea etimologică ar trebui cel puțin păstrată la terminologia scientifică greco-latină comună limbilor culte. Să crede că cuvintele de această categorie ar deveni neînțelese dacă s-ar scrie foneticește. Dar, întrebăm, profesorul de universitate care să servește în discursul săŭ oral de tot feliul de terminĭ tehnicĭ, oare nu e înțeles de studențiĭ săĭ? Și totușĭ el nu pronunță cuvintele după etimologia lor. Pentru ce dar să nu fi înțeles același bărbat cînd așterne pe hîrtie aceleași cuvinte întocmaĭ așa precum le rostește el? Italieniĭ și Spanioliĭ, care aŭ fericirea de a-șĭ fi regulat ortografia în timpurĭ maĭ nouă, scriŭ **toate fără excepție** foneticește și să simt foarte bine cu această metoadă. Iar noĭ Romîniĭ n-avem nicĭ un motiv serios pentru ce să nu urmăm bunul lor exemplu.

a) Cînd ele sînt pronume conjunctive, de ex. *mi-să spune, vi-le dăruesc.*

b) Cînd un verb este urmat de pronumele saŭ auxiliarul ce aparține la el, de ex. *apără-mă, rogu-te, văzîndu-le, aĭ voit-o, purtat-am, veni-veĭ, tăcere-ațĭ, înțelesu-m-aĭ, chema-te-voiŭ, plăti-țĭ-va, crede-l-or, iubi-o-aș, da-i-ar.*

c) Cînd un nume nearticulat e urmat de pronumele posesiv, de ex. *frate-tăŭ, stăpînu-săŭ, fiică-sa, soră-seĭ, din parte-ne.*

d) Cînd un cuvînt asilabic (adecă care nu conține o vocală plenisonă) să lipsește în pronunțare de cuvîntul precedent, de ex. *nu-ĭ adevărat, ce-mĭ daĭ, cine-l vede, toate-s gata, tatăl care-șĭ iubește copiiĭ, pînă-n cer.* Dar *nu e adevărat, cine te crede, ce le dațĭ, maĭ 'nainte* (vezĭ nr. următor).

e) Cînd vocala finală a unuĭ cuvînt să semisonează saŭ să elidă dinaintea vocaleĭ inițiale a cuvîntuluĭ următor, așa încît îmbele silabe respective să contrag întru una singură, de ex. *mi-aduc aminte, m-oiŭ încredința, te-or înșela, v-ațĭ adunat, n-am auzit, un leŭ ș-un ort, văz c-am greșit, șezĭ de-a dreapta mea, jucăm de-a mingea, într-o parte și într-alta.*

In poezie, asemenea contragerĭ sînt deosebit de dese, de ex. *fata prinse-a lăcrăma, pe l-apus de soare, fie care cu-al săŭ traiŭ, pentru-o pasăre ș-o floare, unu-aleargă altul zboară.*

f) Cînd cuvintele respective formează o unitate logică, de ex. *gură-cască, frige-linte, iarbă-mare, fată-n-casă, Regina-Mumă, clar-obscur, național-liberal.*

In cazurile de sub e) și f) însă, să prefere foarte des unirea grafică **nemijlocită** a cuvintelor. Acest mod de scriere să aplică maĭ ales la acele compozițiunĭ de cuvinte care să simt a fi unitățĭ și în privința **formeĭ linguistice**. Faptul că un cuvînt compus formează o unitate linguistică să cunoaște din diferite indiciĭ, din care cele maĭ sigure sînt următoarele:

α) In compoziție, cuvintele iaŭ altă formă fonică decît acea proprie lor cînd staŭ singure. Așa de ex. în multele cuvinte născute din contopirea prepozițiilor *de* și *pre* (*pe*) cu silaba *în*, ca în *din dintru dintre dincoace dincolo dinainte dinapoĭ dinlăuntru dintîiŭ dînsul, prin printru p(r)intre.* Prin urmare nu vom scrie nicĭ *di n pri-n* nicĭ *di'n pri'n* (vezĭ nr. următor); de asemenea să

va scrie saŭ *dimprejur p(r)imprejur* saŭ *de 'mprejur pe 'mprejur*, după cum să va cere ca să să pronunțe cu *e* saŭ cu *i*. Alte exemple sînt *mijloc niscare estimp Sîmedru Sîmpietru Sînziene astară* etc.

β) Unul saŭ maĭ multe din elementele compozițieĭ fiind gîndite ca cuvinte independente nu daŭ niciĭ un înțeles saŭ daŭ un înțeles altul decît acel propriŭ lor în compoziție. Aicĭ aparțin în special afixele și prefixele, ca articolul (*omul binele casa*, nu *omu-l bine-le cas-a*), afixele *-a* (*acesta atîta*), *-va* (*cineva cumva cîndva*), *-șĭ* (*acelașĭ totușĭ cîtușĭ*), prefixele *orĭ-* (*orĭcine orĭcît orĭșicum*), *oare-* (*oarecînd oareșĭcare*), *ne-* (*neputință nempăcat nensemnat nefiind neștiutor*). Cînd însă să intercalează un cuvînt cu însemnare proprie, cuvintele să scriŭ despărțite, de ex. *orĭ în ce loc*, *orĭ de cîte orĭ*, *ne maĭ fiind*. Alte exemple sînt: *poimîne înlăuntru dăunăzĭ întrînsul odinioară* ; *precum încît nicĭdecum odată* («autrefois», dar *o dată* «une fois») *niciodată bunăoară însumĭ însuțĭ însușĭ*.

γ) Gramatica tratează cuvîntul compus ca un ce întreg. Exemple sînt substantive ca *miazăzi miazănoapte bunăvoință primăvară botgros untdelemn fărădelege* (cu art. *miazăziua*, *botgrosul*, nu *miaza zi*, *botul gros*, etc.) *maimarele Sîntămăria binefacere* (compară *facere de bine*); verbe ca *a bineroi* (nu *a voi bine*), *a binecuvînta* (nu *a cuvînta bine*).

14. **Intrebuințarea apostrofuluĭ.** Căderea uneĭ vocale să arată prin apostrof, de ex. *las' să vie*, *pîn' la tine*, *făr' a zice nimic*, *maĭ 'nainte*, *pe 'mprejur*. Apostroful nu să pune însă nicĭ în interiorul cuvîntuluĭ nicĭ înaintea saŭ în urma liniuțeĭ, de ex. *casa* (din *casă-a*), *parcă* (din *pare-că*), *acașa* (din *acușĭ-a*), *întrînșiĭ* (din *întru-înșiĭ*), *ș-apoĭ*, *m-oiŭ duce*, *l-am rugat* și nu *cas'a par'că ș'-apoĭ* etc.; *din prin printre nensemnat fată-n-casă* și nu *di 'n pri'n pri'ntre ne'nsemnat fată-'n-casă*.

15. **Despărțirea silabelor** să face după regulele următoare:

a) O vocală semisonă saŭ o consonantă aparține silabeĭ următoare cînd vocala acesteĭ silabe urmează imediat. De ex. *tă-iat fu-ior ma-iul du-ium suri-oară plo-uă zi-ua* ; *că-ră-mi-dar ne-le-giu-it*.

b) De-asemenea să trage la silaba următoare:

o consonantă urmată de o vocală semisonă : *fe-reastră a-miază*, *o-noare* ;

o consonantă explozivă saŭ spirantă urmată de *l* saŭ *r* : *o-blu A-brud pî-clă so-cru povi-dlă vi-dră su-flet nă-framă mă-glisit ti-gru Cea-hlău O-hrida di-plomă ca-pră te-slă I-srail cî-şlă a-tlaz pa-tru na-vlu co-vrig ha-zliŭ*;

combinaţiile *sc sp st şc şp şt* : *crea-scă oa-spe ve-ste mu-şcă Ga-şpar cre-şte.*

c) In toate celelalte cazurĭ, despărţirea să operează între cele două consonante respective : *rab-dă chib-zuesc ac-ces oc-nă ac-tir pacĭ-nic od-gon prid-vor puf-nesc raf-turĭ Bog-dan enig-mă jig-nit tig-vă mah-mur troah-nă ah-turĭ sluj-bă muj-deiŭ tej-ghia hoj-ma vaj-nic şap-că fap-tă nop-ţile fos-for trăs-net cuş-mă foş-nit ot-cup lit-fă rit-mu cut-nie Av-gust rîv-nă iz-besc gaz-dă mîz-gă caz-ma caz-nă Răz-van.* Prin urmare, sunetele *l r m n* să despart totdeauna de consonanta următoare: *fal-că ul-met sur-pă ur-lă cim-poiŭ Nim-rod min-te Con-rad.*

d) Seriile de treĭ saŭ maĭ multe consonante să despart, trăgîndu-să la silaba următoare atîtea sunete cîte pot rămînea nedespărţite după regulele precedente : *a-spru ferea-stră a-sclepiade cu-scru no-ştri cin-ste mon-stru cîr-şcă vîr-stă comp-tabil cîrcĭ-mă cîrc-nesc scîrş-nesc cîrs-nic pust-nic.*

e) Prin derogare de la regulele precedente, cuvintele compuse să despart de obiceiŭ la locul încheeturiĭ părţilor componente : *des-part des-carc dez-armat dez-amăgire dez-robire dez-legare răs-copt răs-cumpăr răs-plată în-armat în-şfac în-jgheb mij-loc.*

Nu este însă bine a să întinde acest mod de despărţire şi asupra acelor compoziţiunĭ pentru a căror discompunere în elementele lor s-ar cere cunoştinţa istorieĭ limbiĭ romîne saŭ cunoştinţa practică a uneĭ alte limbĭ. Vom despărţi decĭ *ră-storn în-trînsul a-daog a-dun ve-nit* şi nu *răs-torn într-însul ad-aog ad-un ven-it*; *o-biect su-biect a-blativ o-bligat pa-şport a-nemie i-nimic am-biţie di-strag ab-strag* şi nu *ob-iect sub-iect ab-lativ ob-ligat paş-port an-emie in-imic amb-iţie dis-trag abs-trag.*

B. Regule ortoepice.

16. Să scrie cu *a* şi nu cu *ă* : *acaţ defaim las sap scap declar reclam*, nu *acăţ defăim* etc. Tot aşa şi : *să acaţe să defaime să lase* etc., nu *să acăţe să defăime* etc.

La alte verbe, *ă*, corect in pers. I sing., să înlocueşte maĭ bine prin *a* în pers. III conj.: *adăp arăt crăp destrăm încătărăm întrăm prăd*, însă *să adape să arate să scape* etc.

Tot aşa să scrie maĭ bine cu *a*: *amăraşte hotăraşte uraşte pîraşte tîraşte* etc., nu *amărăşte hotărăşte* etc. (greşit *amăreşte hotăreşte* etc.); *raţe poporanĭ Izvoranĭ Tătăranĭ Toporanĭ* etc., nu *răţe poporănĭ* etc.

Neutrele terminate în *-ăŭ* formează pluralul in *-ae*: *ferăstrae măngălae hîrdae pîrae* (saŭ *pîrie*, de la sing. *pîrîŭ*), nu *ferăstrăe* etc., cum să zice în Moldova, saŭ *ferăstrauă*, cum să aude în Transilvania.

17. După o regulă cunoscută, *a* accentuat să schimbă în *ă* înaintea terminaţiunilor *-ĭ* şi *-urĭ* din pluralul femininilor, de ex. *bucată bucăţĭ*, *mare mărĭ*, *marfă mărfurĭ*, *sare sărurĭ*. Va fi însă bine a mărgini aplicarea acesteĭ regule la cazurile acelea unde ia este deobşte admisă, adecă acolo unde, ca în exemplele aduse, silaba accentuată este imediat urmată de terminaţie. Să să scrie deci: *ariĭ aşchiĭ dajdiĭ dihaniĭ jiganiĭ corabiĭ sabiĭ vrabiĭ lacrămĭ pasărĭ ţandărĭ laturĭ ramurĭ marginĭ sarcinĭ capiştĭ gramaticĭ* şi nu *ăriĭ ăşchiĭ dăjdiĭ* etc.

18. Este un obiceiŭ foarte răspîndit a preface grupele accentuate *ea ĭa cea gea şa ja* in *e ĭe ce ge şe je*:

a) în terminaţiile accentuate ale verbelor de conjug. I;

b) în terminaţiile imperfectuluĭ;

c) cînd ele să află la sfîrşitul cuvîntuluĭ.

Asemenea prefacerĭ sînt **cu totul neadmisibile**. Vom scrie deci:

a) *a tăia* (inf.); *tăiaţĭ* (a 2-a pers. pl. prez.); *tăiam tăiaĭ tăia tăiam tăiaţĭ tăiaŭ* (imperf.): *tăiaiŭ tăiaşĭ tăiarăm tăiarăţĭ tăiară* (perf.): *tăiasem tăiaseşĭ tăiase* etc. (plusqupf.); *tăiat tăiată tăiaţĭ tăiate* (partic.). Iar nu *a tăe tăeţĭ tăeĭ* etc. Tot aşa să tratează *a împărechia, a junghia, a îngrăşa, a angaja* etc. Singurele forme în care *e* accentuat este corect sînt pers. I plur. prez. şi pers. III sing. perf., precum şi inf. nescurtat: *noĭ tăem* «nous coupons», *el tăè* «il coupa», (însă *noĭ tăiam* «nous coupions», *el tăia* «il coupait»), *tăere*. Şi aşa *împărechem împărechè împărechere*, *îngrăşem îngrăşè*, însă *îngrăşare* (vezĭ nr. 19 b şi d) etc.

b) *vedeam vedeaĭ vedea vedeam vedeaţĭ vedeaŭ*; *scoteam*

scoteaĭ etc.; *fugeam fugeaĭ* etc.; *eșam eșaĭ* etc.; *grijam grijaĭ* etc. (compară nr. 19 b). Iar nu *vedem vedeĭ* etc.

c) *stea curea cafea șosea cupea nuia boia boccea floricea epîngea, șa harșa*; *tinerea frumușa acea ia* («elle»); *a vedea a bea a vrea*; *să dea să stea să bea să vrea să ia*; *abia așa ia* («donc», «voilà»). Iar nu *stè curè șè* (saŭ *șă*, vezĭ nr. 19 d) etc. Așa dar, existența unuĭ *e* final accentuat să mărginește în limba literară la pers. III sing. perf. de conjug. I (vezĭ sub a) și încă la vre-o două treĭ cuvinte, ca *e* (= *este*), *ce, bre! de!*

Să să noteze încă *că deapăn îngeamăn leagăn leapăd*, nu *că depăn îngemăn legăn lepăd*.

19. In privința scrieriĭ vocalelor precedate saŭ urmate de *ș* saŭ *j* să daŭ următoarele regule:

a). După *ș j*, diftongul *ea* s-a simplificat pretutindenea în *a*. Prin urmare, oriunde analogia cere *șea jea*, să va scrie *șa ja*. De ex. *Ieșan Ieșancă, Clujan Clujancă*, compară *Bîrlădean Bîrlădeancă*: *deșartă*, comp. *dreaptă*; *frumușa*. comp. *tinerea*; *așază, înșală*, comp. *pleacă*; *să șază, să greșască, să grijască*, comp. *să treacă, să vorbească*; *eșam, grijam*, comp. *vorbeam*. Alte exemple vezĭ sub b).

b) In loc de *șa ja* și *șea jea* maĭ vechĭ, mulțĭ pronunță *șe je* (saŭ și *șă jă*, vezĭ la lit. d), cînd vocala silabeĭ următoare este saŭ era odată *e i*. In toate cazurile care intră în această categorie noĭ recomandăm pronunțarea *șa ja*, care este proprie Muntenilor și să și lățește din ce în ce maĭ mult. Vom scrie deci: *șarpe șapte șase jale jalnic*; *coșar mînușar stejar străjar* (maĭ vechiŭ *coșariŭ mînușariŭ* etc.); *orășanĭ orășance, Ieșanĭ Ieșance, Clujanĭ Clujance, Botoșanĭ, Burdujanĭ*; *șatre deșarte greșale șale frumușale*; *șade greșaște grijaște*; *să așaze să înșale să deșarte*. Iar nu *șerpe coșer orășenĭ grijește* (saŭ *șărpe coșăr orășănĭ grijăște*) etc.

c) Prin derogare de la legea fonetică care dispune că *a* precedat de un sunet palatal (*e i* c^e g^e) este a să preface în *e*, cînd vocala silabeĭ următoare este *e* saŭ *i*, vocala *a* s-a păstrat în dialectul muntenesc acolo unde vocala următoare era imediat precedată de *ș* saŭ *j*, de ex. *streașină păiajin Iașĭ uriașĭ neroiașe*. Dincontra, Moldoveniĭ schimbă pe *a* urmat de *ș j* chiar atuncĭ cînd vocala următoare **nu** este *e* saŭ *i*, de ex. *un urieș, o urieșă*. Noĭ

ne pronunțăm în favoarea uzuluĭ muntenesc, și recomandăm prin urmare a să scrie *cireașă cămașă mreajă*, nu *cireșă cămeșă mrejă*; *streașină*, nu *streșină*; *păiajin* (mold. *painjăn*); *uriaș meğiaș chiriaș plăiaș băiaș unchiaș nevoiaș*, fem. *uriașă*, plur. *uriașĭ uriașe* etc., nu *urieș urieșă urieșĭ urieșe*; *Iașĭ*, nu *Ieșĭ*. Să să observe însă că pluralul de la *cireașă* sună chiar în gura Muntenilor nu *cireașe*, ci *cireșe*; *cămașă* și *mreajă* aŭ pluralele *cămășĭ* (mold. *cămeșĭ*), *mrejĭ*.

d) O altă dezbinare există în privința pronunțăriĭ vocalelor *e i* și *ă î* cînd le precede *ș* saŭ *j*. Uniĭ pronunță numaĭ *șe și je ji*, adecă și atuncĭ cînd vocala originară este *ă î*, pe cînd în gura altora dincontra nu să aude decît *șă șî jă jî*. Intr-un punct, uzul literar pare a fi stabilit astăzĭ: maĭ toțĭ scrim **singularul** femininelor cu *-ă*, iar **pluralul** lor cu *-e*; de-asemenea pers. III a **indicativuluĭ** prezent de conjug. I cu *-ă*, iar pers. III a **conjunctivuluĭ** cu *-e*, de ex. *o mătușă, două mătușe, el îngrașă, el vrea să îngrașe*. Vom menținea acest uz care facilitează deosebirea formelor flexionare respective, recomandînd de-almintrelea a să scrie pretutindenea *e i* și nu *ă î*, fără privire la originea vocaleĭ. De ex. *o mătușă ușă grijă mreajă cămașă cireașă nevoiașă*, nu *o mătușe ușe* etc.; *două mătușe cireșe nevoiașe*, nu *două mătușă cireșă nevoiașă*; *îngrașă îngroașă* (ind.), nu *îngrașe îngroașe*; *să îngrașe să îngroașe* (conj.), nu *să îngrașă să îngroașă*; *îngrășem* (pers. I plur. prez.), *îngrășe* (pers. III sing. perf.), *îngrășind*, *îngrășetor*, *îngrășerĭ*, nu *îngrășăm îngrășă* etc.; *șepcĭ jelbĭ șepcar șetrar șelar înșel așez șez pășesc grijesc a înșela a așeza a ședea a jeli a jefui*, nu *șăpcĭ jălbĭ șăpcar* etc.; *a păși a griji a fîșii a hîșii a vîjii*, nu *a pășî a fîșîi* etc.

e) *ĭ* final să păstrează în scrierea corectă chiar în urma luĭ *ș j*, de ex. *frumoșĭ grijĭ acelașĭ acușĭ oareșĭcare*. Să să scrie însă **fără** *ĭ* cuvîntul *aș*, fie auxiliar fie interjecție, de ex. *n-aș crede*, *aș! ce minciună!*

20. Să va scrie *acestuia aceluia aceștia aceia căruia căria* etc. și nu *acestue acelue* etc.

Să va scrie *alăturea* saŭ *alăturĭ*, *alocurea* saŭ *alocurĭ*, iar nu *alăture*, *alocure*.

Scrierile *al doilea al treilea al patrulea* etc. sînt mai bune decît *al doile al treile al patrule* etc.

aicea atuncea aiurea nicăirea nimenea saŭ *aicĭ atuncĭ aiurĭ nicăirĭ nimenĭ* sînt maĭ bune decît *aice atunce* etc.

asemenea este preferibil luĭ *asemene*.

21. Este de respins obiceiul de a preface *ă* in *a*, cînd urmează *a* accentuat. Vom scrie deci cu *ă*, conform tradițiuniĭ literare și pronunțăriĭ munteneștĭ: *bălan bălaur bărbat măgar mălaiŭ nărav păcat păhar țăran văcar* etc.; *cămară cătană cărare mătase Năstase Tănase* etc.; *sărac văratic călare* etc.; *măcar; a apăra a băga a împăca a încătărăma a lăsa a scălda a vătăma* etc. Iar nu *balan camară macar a apara* etc.

Ne vom feri însă de a aplica analogia exemplelor precedente la acele cuvinte la care pronunțarea cu *a* este generală, ca *bazar canat Caracăl caras Carpațĭ Galațĭ gramatică mangal palat papagal* etc.; *cataramă salată Anastasie Atanasie* etc.; *baga* («écaille») *manta masala mușama para* etc.; *fatal natal fanatic* etc.; *a data a drapa a extrada a parafa a trada* etc. Scrierile *băzar cănat* etc. ar fi falsificărĭ linguistice.

22. Vocalele *e ea i* trec cînd maĭ des cînd maĭ rar în *ă a î*, fiind precedate de consonantele *r*, *s ț z*, *t d l n*. Pronunțarea locală a păstrat aicĭ cîte-odată sunetul maĭ vechiŭ, maĭ adesea însă ia a mers și maĭ departe decît dialectul literar cu transformarea vocalelor primitive. În alte cazurĭ încă, uzul literar din timpurile maĭ nouă a restabilit fără cuvînt sunetul vechiŭ — adevărat saŭ închipuit —, puindu-să astfeliŭ în contrazicere atît cu tradițiunea cît și cu pronunțarea obștească.

Lăsăm să urmeze aicĭ cuvintele și formele la care poate fi îndoială cum trebue să să scrie.

a) După *r*. Să va scrie cu *e ea i*: *rece* (dar *a răci răceală răcoare* etc.), *repede a repezi repejune*, *a tremura, curea curelar*, *a strica*, *a striga*, pronunțate local *răce, cura*, *a strîca* etc.

Să să scrie dincontra cu *ă a î*: *răŭ răĭ* (dar *rea rele), rîŭ*, *a crăpa*, *a strînge*, *strîmt strîmtoare* etc., *a strănuta*, pronunțate local *reŭ*, *riŭ* etc.; de-asemenea *a rămînea*, *răpaos*, *rînichiŭ* saŭ *rărunchiŭ*, *rășină*, *a răspunde*, *a rărărsa*, *răteaz*, precum și toate cuvintele formate cu prefixul *răz-* (*a răzbuna*, *războiŭ*, *a răscula*,

răscruce etc.), scrise greşit *a remînea*, *repaos* etc. Prefixul *re-* din neologizme rămîne intact: *responsabil*, *a respinge*, *revers*, *a restabili* etc.

Vocalele aspre *ă a î* sînt maĭ ales frequente în terminaţiunĭ, cînd tema să sfîrşaşte în *r*. Aşa:

In pluralele feminine *fiară* «bêtes fauves», *ghiară*, *amară*, scrise necorect *fiare*, *ghiare*, *amare*.

In multe plurale neutre, ca *fiară* «fers», *cară*, *hotară*, *păhară*, *coroară*, *izvoară*, *odoară*, *ogoară*, *mosoară*, *popoară*, scrise greşit *fiare*, *care* etc. Insă *picioare*, *urcioare*, *grăuncioare*. Neutrele terminate odată în *-riŭ* (vezĭ nr. 27) păstrează toate pe *e*: *coşare*, *cuptoare*, *potire* etc.

In conjugarea multor verbe de conjug. IV, ca *a omorî*, *a pogorî*, *a coborî*, *a doborî*, *a oborî*, prez. *omor omorĭ omoară omorîm* etc., insă pers. III conj. *să omoare*, imperf. *omoram*, perf. *omorîiŭ* etc.; *a hotărî*, *a amărî*, *a ocărî*, *a pîrî*, *a tîrî*, prez. *urăsc urăştĭ uraşte urîm* etc., *să urască*, imperf. *uram*, perf. *urîiŭ* etc. Scrierile *a omori*, *a uri*, *uresc* etc. sînt de respins.

b) După *s ţ z*. Să scrie cu *e ea i*: *a semăna* («semer» şi «sembler»), *a asemăna*, *seamă*, *seară*, *serman*, *singur*, *sită*, *ţeapă*, *ţeapăn a înţepeni*, *a înţelege înţelept*, *ţepuş*, *ţeruş*, *zeamă*, *zeŭ*, *Dumnezeŭ*, *Tănase*, *Năstase*, *mătase*, *tuse*, *frumuseţe*, *blîndeţe*, *tinereţe*, *bătrîneţe*, *cărunteţe* (cu art. *mătasea*, *frumuseţea* etc.). Rostirile *a sămăna*, *sîtă*, *mătasă* (cu art. *mătasa*) etc. sînt dialectale.

Să scrie cu *ă a î*: *sîn*, *sîrmă*, *anţărţ*, *a aţîţa*, *căpăţînă*, *ţară* (pl. *ţărĭ*), *ţărmure*, *ţîţă*, *ţiţînă*, *ţînţar*, *zăr*, *zînă*, *săcară*, *săcure*, *sălbatic*, *sămînţă* (dar pl. *seminţe*, derivat *seminţie*), *săptămînă*, *sărac*, *a sărba*, *a zîmbi*, *sînge*, *zîmbru*, falsificate de maĭ mulţĭ în *sin*, *ţeară*, *secară* etc. Despre reflexivul *să* vezĭ cap. următor.

c) După *t d l n*. Să scrie cu *e ea i*: *a stinge*, *de*, *a depăna*, *îndemînă* (*-natic -nare*), *a pieptena*, *a blestema*, pronunţate dialectal *a stînge*, *dă*, *a dăpăna*, etc. Insă *dăunăzĭ*, *îndărăt*, *dînsul*.

Să scrie *tînăr tînără* (dialectal *tinăr tinără*), dar *tinerĭ tinere tinerel tinerime* etc.

22. In urma consonantelor labiale *p b f v m*, vocala *e* trece în *ă* (în locul căruia intră adeseorĭ *î*), iar diftongul *ea* în *a*, cînd

urmează altă vocală decît *e* saŭ *i*. Regula nefiind generală, notăm aicĭ cazurile unde graiul literar difere de dialecte.

Să păstrează *e* și *ea* în *acoper*, *sufer*, *merg meargă mers*, *beat beată*, *a spulbera*, *farmec a fermeca*, *repez repează* (*reped repeadă*), *sarbed*, *umed*, *galben*, *pe pentru*, *pescar a pescui*, *Petru*, *veac*, trecute în dialecte în *acopăr*, *mărg margă*, etc. De-asemenea rămîne *e* și *ea* în toate sufixele, de ex. *pomet*, *albeață*, *tocmeală*, *Moldovean*, *lumesc*, *glumeț*, *vorbesc*, *turbez*, care să aud rostindu-să în dialecte *pomăt*, *albață* etc.

Să scrie *vînz rînză* (*vînd vîndă*) *vîndut* etc., *băut băutură* etc., dialectal *vinz*, *beut* etc.

In flexiunea verbuluĭ *a înfierbînta*, *î* să menține și înainte de *e* și *i*: *tu înfierbînțĭ*, *el să înfierbînte*.

23. Gramaticiĭ moderni înlocuesc combinațiile *ĭe* și *ĭa* provenite din lat. *e* prin *e* și *ea*, scriind de ex. *fer*, *peatră* în loc de *fier*, *piatră*. Să înțelege că nu vom da curs acesteĭ novațiunĭ nemotivate prin nimic. Scriem deci *fier*, *fiere*, *fiară*, *a fierbe*, *mieŭ micĭ* (dar *mea mele*), *mierlă*, *miez*, *miere*, *mied*, *miercurĭ*, *piedecă a împiedeca*, *piele*, *piept*, *pieptene a pieptena*, *piersec -secă*, *Sîmpietru* (dar *Sfîntul Petru*), *piatră pietrar*, *a pierde*, *vier* («sanglier»), *viers* («chant», dar *vers* «vers», *tu verșĭ* «tu verses»), *vierme viermînos*, *viespe*.

Formele verbuluĭ *a peri* să scriŭ cu *ie ia* cînd accentul să află pe silaba tematică: *pier pieĭ piere pier să piară*; iar *perim periți peream* etc., nu *pierim pierițĭ pieream* etc., cum să aude în unele părțĭ.

Să să noteze cu *e* și nu cu *ie*: *petec*, *a fereca*, *pepene*.

24. *e* din silabele protonice să preface adese-orĭ în *i*.

e să păstrează în *femee ochelarĭ a petrece a veni* (dar *viŭ viĭ vine să vie viind viitor*) *de peste fecior a vedea a nemeri* și altele, pronunțate dialectal *fimee ochilarĭ* etc.

Dimpotrivă cu *i*: *biserică dimineață a pricepe*. Verbul *a priveghia* să scrie cu *-ive-*, substantivul *privighitoare* cu *-ivi-*.

Să scrie *des- dez-* cu *e* în verbe de formațiune romînă, ca *a descoperi a desface a despărți a despica a desprinde a destăinui a dezlega a deznoda a dezrobi* etc.; de-asemenea *dez-* în galicizme, ca *dezavantaj dezastru dezinteresat a dezaproba a dezarma*

a dezonora etc. In latinizme dimpotrivă să scrie *dis-*, de ex. *discurs discordie dispensă a dispune a distinge a dispensa a dispărea a disolva a distribui.* Verbele *a descrie a despera a destina a destitui a destruge* (greşit *distruge*) nu sînt compuse cu *dis-*, ci cu *de-*.

Despre pronumele *te ne le* vezĭ cap. următor.

25. Maĭ frequentă încă este trecerea luĭ *e* în *i* în **urma** tonuluĭ.

e a rămas în *mînec împiedec lunec judec întunec cîntec întunerec mînecă piedecă adecă pîntece purece şoarece vitreg balegă cînepă deget limpede repede candelă piepten prieten pinten pieptene nimenea asemenea pretutindenea* etc., care să aud în gura multora cu *i* (*mîn'c împiedic* etc.).

e s-a înlocuit prin *i* în *biserică duminică carpin frasin grindină sarcină margine*, precum şi în toate adjectivele terminate în *-atic*, ca *sălbatic nebunatic văratic tomnatic* etc. Rostirile *biserecă duminecă* etc. nu maĭ sînt uzitate astăzĭ.

26. In graiul literar, consonantele *l r n t d s ţ z* nu sufer după sine diftongul *ĭa*, care trece aicĭ regulat în *ea*, ca în *Lunea Marţea Miercurea Vinerea*, formate din *Lunĭ* etc. cu articolul, şi în *alăturea alocurea*, formate din pluralele *lăturĭ locurĭ* prin adăogirea afixuluĭ *a*. De aceia şi scrierile *aceştea, atîţea, ţe-am dat, ţe-aş da*, cum le găsim obicînuit în documentele scrise cu cirilice, sînt maĭ conforme cu pronunţarea şi prin urmare maĭ corecte decît scrierile moderne *aceştia*, *atîţia*, *ţi-am dat*, *ţi-aş da*.

27. Pe cînd atît tradiţiunea literară cît şi rostirea — pe cît ştim — generală a poporuluĭ cere ca să scriem *portariŭ cuptoriŭ alegătoriŭ ceriŭ potiriŭ moriŭ*, dialectul literar modern s-a decis pentru *portar cuptor alegător* etc. Acest obiceiŭ de a să lepăda pe *iŭ* final în urma unuĭ *r* este destul de vechiŭ, de vreme ce-l întimpinăm deja in unele din gramaticile apărute în prima jumătate a seculuĭ nostru ale căror autorĭ eraŭ Munteni, precum la Eliade (1828), Golescul (1840) şi Bălăşescu (1850), şi nu ştim dacă el este o pură invenţiune a scriitorilor saŭ să sprijineşte pe vre-o pronunţare locală existentă undeva prin Valahia. Orĭcum ar fi, noĭ credem că ar fi destul de greŭ a restabili pronunţarea veche, maĭ ales că n-am fi în stare a da generaţieĭ culte de astăzĭ, deprinsă

cu rostirea modernă, o regulă preciză și sigură după care să știe cînd să pronunțe un cuvînt cu *-iŭ* și cînd fără această terminație vocalică, așa că mulți în nedumerirea lor ar scrie *fieriŭ firiŭ hotariŭ covoriŭ,* ceia ce ar fi și maĭ răŭ. De aceia sîntem de părere ca să să tolereze scrierea **fără** *-iŭ*.

Să scrie însă *memoriŭ promontoriŭ martiriŭ executoriŭ propriŭ* etc., unde *i* din terminație e **plenison**. Compară pluralele *memoriĭ promontoriĭ* etc. cu pluralele *ajutoare alegătorĭ* etc.

După alte consonante decît *r*, nu e bine a să lepăda *-iŭ*: *zidiŭ grajdiŭ rădiŭ Sirețiŭ feliŭ uliŭ*, nu *zid grajd* etc.

28. Ceĭ vechĭ scriaŭ *doao amîndoao noao roao oao* (pl. de la *oŭ*) *ploao să oao* (pers. III prez.) *zio pio*, alăturea cu care să întimpină, de la sec. XVII încoace, și scrierile *doaoă noaoă zioă* etc. In loc de *doaoă noaoă roaoă* etc. aflăm și *doaă noaă roaă* (însă numaĭ *zioă pioă*), care în fond par a exprima aceiașĭ pronunțare. Din aceste două feliurĭ de pronunțare, cel dintîiŭ este părăsit astăzĭ de toțĭ Romîniĭ din Dacia Traiană. Cel de al doilea, adecă *doaoă noaoă* etc., predomină la populația rurală din Muntenia, pe cînd în alte părțĭ, ca în Moldova, Transilvania etc., *o* cel semison din terminația *-oă* a făcut loc vocaleĭ maĭ întunecate *u* : *doauă noauă ziuă* etc. In locul diftonguluĭ *oa* accentuat să maĭ aude și un *o* deschis (= *o* din franț. *dehors tort* etc.), un sunet care de-altmintrelea e strein foneticiĭ romîne. Locuitoriĭ orașelor, la rîndul lor, aŭ iarășĭ o altă pronunțare: ceĭ din Muntenia rostesc *dooă nooă ooă zioă* etc., ceĭ din Moldova *două nouă ouă ziuă* etc., ambiĭ cu *o* de sub accent **închis** (= *o* din *noŭ oŭ boŭ* etc.). Maĭ sînt și alte rostirĭ, dar le trecem sub tăcere, ele fiind maĭ mult locale. Alăturîndu-să articolul, cuvintele în chestiune iaŭ forma *a doaoa noaoa ziua pioa* saŭ *a doaua noaua ziua piua* saŭ *a dooa* saŭ *a doua* etc. Tot așa să zice și *steaoa paraoa șaoa* etc. saŭ *steaua paraua șaua* etc. Ceĭ vechĭ cunoșteaŭ numaĭ scrierile cu *-oa*.

Față cu această diversitate de rostirĭ ar fi greŭ a lua o deciziune în privința scrieriĭ cuvintelor în chestiune, dacă nu s-ar fi stabilit deja, prin influența școaleĭ, un obiceiŭ ortografic bun de menținut. Maĭ toțĭ scriem astăzĭ *două nouă ziuă* etc., *noua ziua steaua* etc., și deși motivul care a condus pe gramaticĭ în alegerea acestuĭ feliŭ de scriere a fost dorința de a da cuvintelor romîne o

maĭ mare asemănare cu prototipele lor latine (*nouă* = *nova*, *ouă* = *ova* etc.), adecă un motiv condemnabil, totuşĭ nu ezităm de a ne declara pentru uzul ortografic adoptat de majoritatea celor ce scriŭ şi care, orĭcum, corespunde cu unul din feliurile de rostire astăzĭ obicĭnuite. Propunem decĭ a să scrie *două nouă rouă rouă ouă plouă ziuă piuă* (maĭ bine *pivă*), *a doua noua roua zina piua* (maĭ bine *piva*) *steaua paraua şaua* etc. Vom scrie însă cu *o*, conform cu tradiţiunea: *şeoaş a înşeoa a înfrîoa* (maĭ bine *a înşela a înfrîna*) *pioar* (maĭ bine *pivar*) *flăcăoandru* (maĭ bine *flăcăiandru*) *Bacăoan Cracăoanĭ Faraoanĭ Ghindăoanĭ* etc.

Să să noteze încă *a ploa, a să oa*, nu *a ploua, a să oua*, precum să scrie din eroare de unıĭ după analogia formelor *plouă, să ouă*; şi *a lua*, nu *a luoa*.

29. *cîine* pl. *cîinĭ, pîine* pl. *pîinĭ, mîinĭ* «des mains», *mîine* saŭ *mîinĭ* «demain» sînt scrierĭ maĭ bune decît *cîne cînĭ pîne pînĭ* etc. Dar *săptămînĭ Romînĭ păgînĭ rămîne* etc.

30. *j* latin şi *di* maĭ vechiŭ urmat de vocală să reflectează în gura unora prin *j*, în gura altora prin *g*[e]. Numaĭ pronunţarea cu *j* este admisibilă. Aşa dar: *ajun a ajuna a ajunge a ajuta ajutor batjocură a batjocori joc a juca jude a judeca judeţ jug juncan june a junghia junică a jura jurămînt a jurui*, nu *agiun a agiunge gioc giune* etc.; *jos jumătate*, nu *gios giumătate*; *botejune putrejune repejune grămăjoară rătunjor repejor*, iar nu *botegiune grămăgioară* etc.

Scrierile *jur împrejur a împrejura încunjur a încunjura* sînt de preferit scrierilor *giur împregiur* etc.

31. Limba literară nu cunoaşte trecerea combinaţiilor *pi, bi, fi, vi, mi* în *pchi chi, bghi ghi, hi şi, ĭi ji ghi, ńi*. Exemple: *spin spijă spiţă a pica piper piron pită pitar pietrar copil dropie, albie bir birol bilşug a bili a îmbina a dezbina a îmbia a zbici, fire fin a răsfira, vin avidoma viezure vizunie, mic miel îmĭ* etc., *lupĭ limbĭ corbĭ dumbrărĭ pomĭ* etc., pronunţate dialectal *schin copchil ghir hire aidoma nic* etc.[1] Numaĭ *f* (*h*) trece cîte odată în *ş* (însă **nemuiat**!), şi tot aşa *v* în *j*: *rătaşĭ rătăşel* (*ră-*

1. Pentru scrierĭ linguistice să recomandă a să transcrie aceste sunete dialectale care toate sînt „muiate“ (mouillés), cu ajutorul semnuluĭ *y*, de ex. *copchyil*,

tăjel), *burduşe Burduşanĭ* (*burduje Burdujanĭ*), *catastişe*, *patriarşĭ* etc.

Notaţĭ: *furnică* (lat. *formica*) şi *frînghie* (lat. *fimbria* ?).

32. **Pronunţarea neologizmelor**. a) Să recomandă a să păstra *qu* fără excepţie la începutul şi în interiorul cuvintelor împrumutate din limba latină, dîndu-i-să valoarea fonică de *cv*: *qualitate quantitate equator quadratură consequent eloquenţă frequentare sequestru equilibru quintesenţă liquid quotă quoţient*; dar *antic oblic ventriloc*. In orĭ-ce caz nu poate fi permis ca să să pronunţe cînd *cv* cînd c^a fără nicĭ o regulă, ca *equator* şi *calitate*, *fragment* şi *sechestru*, *quintesenţă* şi *echilibru*, după cum să obicĭnueşte. Şi maĭ condemnabilă este încercarea de a înlocui *qu* urmat de *e i* prin c^e, de ex. *cestie cestor consecinţă* etc.

In cuvinte luate din limbĭ moderne să va urma după pronunţarea acestora: *banchet banchier buchet chinină*, dar *quartet quintet quarţ*.

b) *ch* grec (χ) iniţial şi neurmat de *e* saŭ *i* să înlocueşte în pronunţarea modernă prin c^a: *caracter caos caotic cameleon Caron clorat cloroză clorifilă colică cor crizalidă crizopraz crestomaţie cronică cromatică etc.* Uzul fiind stabilit aicĭ, ne vom supune luĭ. Nu vom favoriza însă tendenţa care a început a domni de un timp încoace de a pune c^x **oriunde** în locul luĭ *ch* grec. Propunem decĭ a să transcrie pe *ch* grec în toate celelalte cazurĭ prin *h*, conform tradiţiuniĭ literare. Exemple: *hirurg himie himeră hiazm hiromanţie helifer helonită Heruse Hersonez arhaic patriarhal arhont anarhie monarhist arheolog Antiohia pahiderm ohlocraţie tehnică ahromatic anahronizm polihrom antihreză stomah monarh exarh patriarh eunuh Antioh*.

Să înţelege că va rămînea neschimbată fonetica cuvintelor încetăţenite încă din secolele trecute, ca *har horă holeră hartă hîrtie hrisov Hristos*. Cuvintele *carte* (după care şi *cărturar* şi *cartofor*) *coardă creştin* sînt mijlocite prin latina vulgară.

c) *g* grec devine palatal înainte de *e i*: *logică magie geo-*

---

ghyine, *hyire gyire*, *yin jyin ghyin*, *nyel* = *copil*, *bine*, *fire*, *vin*, *miel*. De asemenea macedorom. *palye*, *vinye* = *pae*, *vie*. Dialectul literar posedă şi el două suncte muiate, anume c^e şi g^e, cel dintîiŭ = *ţy*, cel din urmă = *djy*.

grafie apogeŭ igienă etc. Fac excepție numaĭ cuvintele ce aparțin terminologieĭ bisericeștĭ, ca *arhanghel evanghelie protosinghel gheenă aghiazmă* etc.

d) *x* grec și latin să menține: *lux sex taxă a fixa a vexa axiomă maximă ovid Maximilian* etc. Scrierile cu *es-* saŭ *ez-* în loc de *ex-* sînt de reprimandat. Așa dar: *exarh exemplu existență exotic* (pronunță *ecsarh* etc., nu *egzarh* etc.); *expediție expoziție extern extract* etc.

e) Să recomandă a să pronunța oriunde *j* pentru *jod* latin. Așa dar nu numaĭ în *just justiție juncțiune adjectiv conjugare majestate major majoritate*, ci și în *object a objecta project subject injecțiune jacobin jezuit* etc.

f) Recomandăm a să mărgini păstrarea luĭ *h* latin (= spiritul aspru în cuvinte grecĭ) la cazurile unde el să află între două vocale egale, ca în *vehement nihilist Polihimnia cohortă*. De-almintrelea e bine a să lepăda de tot. Exemple: *abil onest ilaritate Omer uman omogen ospital ostil a ezita a adera coeziune inerent proibițiune ebdomadar Elveția emisferă ermetic ibrid idră idroterapie ipotecă Ipolit* etc.

g) *s* latin precedat de consonantă este de pronunțat fără excepție ca *s* romîn, niciodată ca *z*. Așa dar și *consul comensurabil sensație impuls insist*, nu *conzul comenzurabil senzație impulz inzist* etc.

CAP. V. NOTIȚE GRAMATICALE.

A. La declinațiune.

1. Femininele terminate în *-ă* formează pluralul și prin urmare și cazul oblic (genitivo-dativ) al singularuluĭ cînd în *-e* cînd în *-i*. Notațĭ:

a) Cuvintele formate cu sufixul *-eață* aŭ la plural *-i*: *dulcețĭ roșețĭ viețĭ verdețĭ*. Celelalte nume terminate în *-ță* să scriŭ la plural maĭ bine cu *-e*: *piețe momițe altețe quitanțe aparențe ființe* etc.

b) Sufixul *-ură* devine la plural *-urĭ*: *scursurĭ făpturĭ crăpăturĭ* etc. Scrierea cu *-ure* ce o am găsit la unii e greșită și pare a proveni din confundare cu vechia terminație a neutrelor (*tim-*

pure, astăzĭ *timpurĭ*). Forme ca *scursure făpture* etc. nu să întimpină nicĭ măcar în cele maĭ vechĭ documente.

c) Substantivele formate cu sufixul *-eală*, *-ală* să scriŭ la plural maĭ bine cu *-e*: *tocmele cheltuele sinele greșale încurcale* etc. Tot așa și toate celelalte cuvinte terminate în *-lă*: *portocale sale sentinele mile tocile boale coale școale scule țidule* etc.

d) De tot greșit este a să da terminația *-lĭ* numelor în *-a -ea*, ca *tăvălĭ bădănălĭ hărăbălĭ nuelĭ curelĭ* în loc de *tavale badanale harabale nuele curele* etc.

2. Femininele terminate în *-ie* iaŭ *-iĭ* la plural: *viĭ moșiĭ călătoriĭ ariĭ primejdiĭ dropiĭ*, nu *vie moșie* etc.

3. Cazul oblic articulat al singularuluĭ să formează la feminine totdeauna prin adăogirea unuĭ *i* la forma cazuluĭ oblic nearticulat: *a meseĭ fețeĭ rîndueleĭ zileĭ rouăĭ Anicăĭ păciĭ părțiĭ vieții strîmtoriĭ bucățiĭ ploiĭ femeiĭ răiĭ căiĭ*, comparā *a uneĭ mese zile părțĭ ploĭ răĭ* etc. De la această regulă generală să abat numaĭ cuvintele în *ie*, avînd *ieĭ* și nu *-iiĭ*: *a vieĭ moșieĭ arieĭ primejdieĭ*, compară *a uneĭ viĭ moșiĭ ariĭ primejdiĭ*. Scrierĭ ca *a părțeĭ păceĭ viețeĭ bucățeĭ strîmtoreĭ ploeĭ femeeĭ răeĭ* cu *e* în loc de *i*, astăzĭ foarte uzitate, sînt falsificărĭ gramaticale.[1]

4. Neutrele în *-iŭ* cu *i* plenison își formează pluralul maĭ bine în *-iĭ* decît în *-ie*: *studiĭ principiĭ gimnaziĭ participiĭ sacrificiĭ colegiĭ promontoriĭ* etc.

B. La formarea pronumelor.

5. Pronumele personale dizjunctive aŭ formele următoare:

Nom.	*eŭ*	*tu*	*el*	*ia*	*noĭ*	*voĭ*	*eĭ*	*ele*
Dat.	*mie*	*ție*	*luĭ*	*eĭ*	*nouă*	*vouă*	*lor*	*lor*
Ac.	*pe mine*	*pe tine*	*pe el*	*pe ia*	*pe noĭ*	*pe voĭ*	*pe eĭ*	*pe ele*

Nom.	—
Dat.	*șie*, greșit *sie*
Ac.	*pe sine*.

1. Arătarea D-luĭ Nădejde (Gramatica, pag. 97) că *părțeĭ cărțeĭ* ar fi contragerĭ din *părțieĭ cărțieĭ* stă în contrazicere cu istoria care ne învață că aceste din urmă forme aŭ perit încă pe la începutul sec. XVII, făcînd loc la *părțiĭ cărțiĭ*. Scrierile *părțeĭ cărțeĭ* etc s-aŭ inventat abia în secolul nostru de cătră niște strică-limbă descreerațĭ.

6. Pronumele personale conjunctive aŭ formele următoare:

Dativul:

a)	*îmĭ*	*îțĭ*	*îĭ*	*ne*	*vă*	*le*	*îșĭ*
b)	*-mĭ*	*-țĭ*	*-ĭ*	*-ne*	*-vă*	*-le*	*-șĭ*
c)	*mi-*	*ți-*	*i-*	*ni-*	*vi-*	*li-*	*și-*
d)	*mĭ-*	*țe-*	*ĭ-*	*ne-*	*v-*	*le-*	*ș-*

Acuzativul:

a)	*mă*	*te*	*îl*	*o*	*ne*	*vă*	*îĭ*	*le*	*să*, modern *se* [1]
b)	*-mă*	*-te*	*-l*	*-o*	*-ne*	*-vă*	*-ĭ*	*-le*	*-să*, modern *se*
c)	*mi-*	*ti-*	*li-*	*o-*	*ni-*	*vi-*	*i-*	*li-*	—
d)	*m-*	*te-*	*l-*	*o-*	*ne-*	*v-*	*ĭ-*	*le-*	*s-*

Aceste patru seriĭ de forme să aplică în modul următor:

Formele de sub a) să întrebuințează cînd pronumele nu să anină nicĭ de cuvîntul precedent nicĭ de cel următor, de ex. *îmĭ cumpăr ceva*, *noĭ îĭ vedem.*

Cînd pronumele să lipește de cuvîntul precedent, fără a maĭ urma încă o a doua vorbă enclitică, atuncĭ să aplică formele de sub b), de ex. *dă-mĭ*, *nu-țĭ daŭ*, *din parte-ĭ*, *cine-l crede.*

Urmînd enclitică, să întrebuințează celelalte, și anume cele de sub c) cînd primul sunet următor este o consonantă saŭ *i* semison, iar cele de sub d) cînd urmează o vocală. Așa dar: *ni-se zice*, *li-s cunoscut*, *vi-ĭ recomand*; *mĭ-ar da*, *țe-am adus-o*[2], *țe-o trimitem*, *le-o prezentam*, *ne-o tăinuițĭ*, *ș-a ales profesiunea.*

In urma pronumeluĭ conjunctiv, formele *veĭ vețĭ* ale auxiliaruluĭ să scurtează în stilul familiar la Muntenĭ în *-eĭ -ețĭ* (cu *e* curat, nu cu *ĭe*), la Moldovenĭ în *-ĭ -țĭ*. Tot în urma pronumeluĭ conjunctiv, Munteniĭ pronunță vorba *e* (= *este*) ca *e* curat, nu ca *ĭe*, pe cînd Moldoveniĭ *îĭ* daŭ aicĭ forma *-ĭ*.[3] Așa să nasc combinațiunĭ

---

1. Aceĭ care aŭ reîntrodus scrierea *se*, părăsită încă din sec. XVII și încontra pronunțăriĭ obșteștĭ din ziua de astăzĭ, par a nu să fi gîndit că, scriind *se zice*, ar trebui — spre a fi consequențĭ — să scrie și *se-a zis*, *se-ar zice*, *se-a zice*, cum scriaŭ ceĭ vechĭ, iar nu *s-a zis*, *s-ar zice*, *s-a zice*. Căcĭ *e* curat nu să elidă niciodată în limba romînă (compară deoparte *te-a văzut*, *ne-a văzut*, de alta *m-a văzut*, *v-a văzut*).

2. Vezĭ cap. III nr. 26.

3. Neunite cu cuvîntul precedent, aceste cuvințele să rostesc în Moldova *îĭ îțĭ îĭ*

ca următoarele: *m-eĭ chema* saŭ *mi-ĭ chema*, *v-e bine* saŭ *vi-ĭ bine* *l-eţĭ crede* saŭ *li-ţĭ crede*. Doĭ *e* să contrag întru unul singur; aşa dar munteneşte *t-eĭ duce*, *n-eţĭ duce*, *l-e răŭ*, iar moldoveneşte *ti-ĭ duce*, *ni-ţĭ crede*, *li-ĭ răŭ*.

Aicea maĭ observăm că distingerea făcută de uniĭ gramaticĭ modernĭ între *ni li* dativ şi *ne le* acuzativ este curat arbitrară. Numaĭ Moldoveniĭ, care schimbă maĭ orĭce *e* aton în *i*, zic *ni-o dă*, *li trimitem cartea*; însă eĭ zic şi *ni vede*, *li urmăresc*, unde *ni li* sînt **acuzative**. Scrierea corectă este prin urmare *ne-o dă*, *le trimitem cartea*.

7. Pronumele posesiv are următoarele forme:

Masc.	*mieŭ*,	modern[1] *meŭ*[2]	*tăŭ*,	greşit *teŭ*	*săŭ*,	greşit *seŭ*
	miei,	„ *meĭ*	*tăĭ*,	„ *teĭ*	*săĭ*,	„ *seĭ*
Fem.	*mea*		*ta*,	„ *tea*	*sa*,	„ *sea*
	mele		*tale*,	„ *tele*	*sale*,	„ *sele*

Masc.	*nostru*	*vostru*	*lor*
	noştri	*voştri*	*lor*
Fem.	*noastră*	*voastră*	*lor*
	noastre	*voastre*	*lor*

8. Formele literare ale demonstrativelor *acest* şi *acel* sînt:

a) Fiind urmate de numele pe care-l determină.

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
Masc.	*acest*	*aceştĭ*	*acel*	*aceĭ*
	acestuĭ	*acestor*	*aceluĭ*	*acelor*
Fem.	*această*	*aceste*	*acea*	*acele*
	aceştiĭ, mod. *acesteĭ*	*acestor*	*aceiĭ*, mod. *aceleĭ*	*acelor*

b) In celelalte cazurĭ.

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
Masc.	*acesta*	*aceştea*, mod. necorect *aceştia*[3]	*acela*	*aceia*
	acestuia	*acestora*	*aceluia*	*acelora*

---

1. Prin cuvîntul „modern" însemnăm formele care n-aŭ existat niciodată în graiul poporuluĭ ci sînt inventate şi introduse de gramaticiĭ modernĭ.
2. Vezĭ cap. III nr. 23.
3. Vezĭ cap. III nr. 26.

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
Fem.	*aceasta*	*acestea*	*aceia*	*acelea*
	aceștia,[1] mod. *acesteia*	*acestora*	*aceia*,[1] mod. *aceleia*	*acelora*

In stilul familiar maĭ sînt admisibile și următoarele forme:

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
Masc.	*ăst*	*ăștĭ*	*ăl*	*ăĭ*
	ăstuĭ	*ăstor*	*ăluĭ*	*ălor*
Fem.	*astă*	*aste*	*a*	*ale*
	ăștiĭ	*ăstor*	*ăiĭ*	*ălor*
Masc.	*ăsta*	*ăștea*	*ăla*	*ăia*
	ăstuia	*ăstora*	*ăluia*	*ălora*
Fem.	*asta*	*astea*	*aia*	*alea*
	ăștia [1]	*ăstora*	*ăia* [1]	*ălora*

Tot așa să declină și articolul *cel*, familiar *ăl*.

9. Pronumele relativ *care* să declină precum urmează:

a) Fiind urmat de numele pe care-l dermină.

	Sing.	Pl.
Masc.	*care*	*care* saŭ *carĭ*
	căruĭ	*căror*
Fem.	*care*	*care* saŭ *carĭ*
	căriĭ, greșit *căreĭ*	*căror*

b) Absolut.

	Sing.	Pl.
Masc.	*care* (*carele*)	*care* saŭ *cariĭ*
	căruia	*cărora*
Fem.	*care* (*carea*)	*care* (*carile*)
	căria,[1] greșit *căreia*	*cărora*

Formele puse în paranteze sînt astăzĭ puțin uzitate.

C. La conjugare.

10. Conjugarea verbelor nefiind tratată corect în nicĭ una din gramaticile moderne, dăm aicĭ un tabloŭ complet de flexiu-

---

1. Pronunță cu *i* plenison *aceștiĭa aceiĭa ăștiĭa ăiĭa căriĭa*.

nea verbelor așa cum ele trebue conjugate conform tradițiunii literare. In paranteze adăogim formele dialectale cele mai mai răspîndite care nu sînt admisibile în graiul literar.

Limba romînă are patru conjugări. Din forma infinitivului să poate cunoaște de care conjugare să ține un verb. Aparțin adecă conjugării I toate verbele terminate la infinitiv în *-a* neprecedat de *e* semison, ca *a jura*, *a vîna*, *a tăia*, *a veghia* (dial. *a tăè*, *a veghè*, vezi cap. III nr. 18); conjugării II acele terminate în *-ea*, ca *a tăcea*, *a mînea* (dial. *a tăcè*, *a mînè*); conjugării III acele terminate în *-e* (neaccentuat), ca *a crede*, *a trage*; iar conjugării IV acele terminate în *-i* saŭ *-î*, ca *a fugi*, *a vorbi*, *a vîrî*, *a urî*. Aceste verbe să conjugă precum urmează:

a. Formele simple.

Prezentul indicativuluĭ.

	Conjug. I.		Conjug. II.	
S. 1.	*jur*	*taiŭ*	*tac*	*mîiŭ*
2.	*jurĭ*	*taĭ*	*tacĭ*	*mîĭ*
3.	*jură*	*tae*	*tace*	*mîne*
P. 1.	*jurăm*	*tăem*	*tăcèm*	*mînèm*
2.	*jurațĭ*	*tăiațĭ* [1]	*tăcèțĭ*	*mînèțĭ*
3.	*jură* (dial. *jur*)	*tae*	*tac*	*mîn*

Conjug. III.		Conjug. IV.	
crez	*trag*	*fug*	*vîr*
crezĭ	*tragĭ*	*fugĭ*	*vîrĭ*
crede	*trage*	*fuge*	*vîră*
crèdem	*tràgem*	*fugim*	*vîrîm*
crèdețĭ	*tràgețĭ*	*fugițĭ*	*vîrîțĭ*
cred	*trag*	*fug*	*vîră*

Prezentul conjunctivuluĭ.

S. 3, P. 3 *să jure să tae să tacă să mîe să crează să tragă să fugă să vîre*

1. Dial. *tăețĭ*, vezĭ cap. III nr. 18.

Celelalte forme sint identice cu ale indicativuluĭ.

Obs. 1. Multe verbe de conjug. I și IV intercalează la pers. I, II și III sing. și la pers. III pl. a prezentuluĭ un sufix între temă și terminație, și anume cele de conjug. I sufixul *-ez*, iar cele de conjug. IV sufixul *-esc*. Exemple: *vînez*, *vînezĭ*, *vînează*, *vînăm*, *vînațĭ*, *vînează*, *să vîneze*; *veghez*, *veghezĭ*, *veghiază*, *veghem*, *veghiațĭ*, *veghiază*, *să veghezc*; *vorbesc*, *vorbeștĭ*, *vorbește*, *vorbim*, *vorbițĭ*, *vorbesc*, *să vorbească*,; *urăsc*, *urăștĭ*, *urăște* (maĭ puțin bine *urăște*, vezĭ cap. III nr. 16). *urîm*, *urîțĭ*, *urăsc*, *să urască*.

Obs. 2. Maĭ toate verbele de conjugarea II, III și IV a căror temă să termină în *t*, *d* saŭ *n* înlocuesc consonanta finală a temeĭ în pers. I sing. indic. și conj. și în pers. III conj. prin *ț*, *z*, *ĭ*. Exemple: *scoț*, *să scoață*; *simț*, *să simță*; *văz*, *să vază*; *prinz*, *să prinză*; *auz*, *să auză*; *țiŭ*, *să ție*; *puiŭ*, *să pue*; *viŭ*, *să vie*. Excepțiĭ sint: *pociŭ*, *să poată*; *bat*, *să bată*; *cern*, *să cearnă*; *aștern*, *să aștearnă*; *socot*, *să socoată*.

Cu tema acestor forme ale prezentuluĭ să formează in conjug. II și III participiul și perfectul slab (adecă cu accentul pe terminație), gerundiul și adjectivul verbal, de ex. *văzut văzuiŭ văzînd văzător*, *crezut crezuiŭ crezînd crezător*, *scoțînd scoțător*, *puind puitor*, *ucigînd ucigător*. Excepțiĭ: *pierdut pierduiŭ*, *vîndut vînduiŭ*, *ținut ținuiŭ*, alăturea cu *pierzînd pierzător*, *vînzînd vînzător*, *țiind țiitor*.

Pe lingă formele prezentuluĭ cu consonanta finală a temeĭ schimbată există in graiul modern și formele cu tema conservată intact, de ex. *scot văd țin* (adecă întocmaĭ ca pers. III pl. ind.), *să scoată vadă ţină*. Amîndouă felurile de pronunțare sint corecte, dar pronunțarea cu finala prefăcută să recomandă maĭ bine, fiind maĭ uzitată la Muntenĭ și singura cunoscută limbiĭ literare a secolelor trecute. Să observă că formele derivate din formele prezentuluĭ aŭ tema schimbată chiar in gura acelora care pronunță formele primitive **fără** schimbare, de ex. *văd*, *să vadă*, *văzut*, *văzuiŭ*, *văzînd*, *văzător* (nu *vădut vădind* etc.).

Schimbarea finaleĭ în prezent o intimpinăm și la temele terminate in *r*, care să înlocuește prin *ĭ*, de ex. de la *a părea*, *a durea*, *a cere a peri*; *să paĭe*; *să doaĭe*; *ceiŭ*, *să ceĭe*; *pieiŭ*, *să*

piee. Tot așa de la *a spărea* saŭ *sperea*, dial. în loc de *a spărïa*: *spaiŭ speiŭ*, *să spae să spee*. Aicĭ, formele cu *r* păstrat sînt maĭ bune, fiind maĭ conforme cu pronunțarea muntenească [1]; așa dar: *să apară*; *să doară*; *cer*, *să ceară*; *pier*, *să piară*.

Participiul și celelalte forme menționate să formează cu tema infinitivuluĭ: *părînd părut* etc.; rar numaĭ *pieind pieitor* în loc de *perind peritor*.

Obs. 3. Verbele de conjug. IV cu tema terminată în vocală formează pers. III sing. și pl. ind. și conj. in *-e*, de ex. *el*, *eĭ sue* (ind.), *el*, *ei să sue* (conj.); *el*, *eĭ pipăce*, *să pipăe*. Și așa de la *a tîrîi pî- rîi horăi mornăi îndoi mîntui încălui* etc.

De la *a acoperi* și *a suferi* să zice *el acopere*, *sufere*; *eĭ acoper*, *sufer* (dial. *acopere*, *sufere* și *acoperă*, *suferă*); *el*, *eĭ să acopere*, *să sufere*.

a curăți are la indicativ *el*, *eĭ curăță*, la conjunctiv *el*, *eĭ să curățe*.

Imperfectul.

S.	1. *juram*	*tăiam* [2]	*tăceam* [2]	*mîneam* [2]
	2. *juraĭ*	*tăiaĭ*	*tăceaĭ*	*mîneaĭ*
	3. *jura*	*tăia*	*tăcea*	*mînea*
P.	1. *juram*	*tăiam*	*tăceam*	*mîneam*
	2. *jurațĭ*	*tăiațĭ*	*tăceațĭ*	*mîneațĭ*
	3. *jura*, mod. *juraŭ*	*tăia*, mod. *tăiaŭ*	*tăcea*, mod. *tăceaŭ*	*mînea*, mod. *mîneaŭ*

S.	1. *credeam* [2]	*trăgeam* [2]	*fugeam* [2]	*vîram*
	2. *credeaĭ*	*trăgeaĭ*	*fugeaĭ*	*vîraĭ*
	3. *credea*	*trăgea*	*fugea*	*vîra*
P.	1. *credeam*	*trăgeam*	*fugeam*	*vîram*
	2. *credeațĭ*	*trăgeațĭ*	*fugeațĭ*	*vîrațĭ*
	3. *credea*, mod. *credeaŭ*	*trăgea*, mod. *trăgeaŭ*	*fugea*, mod. *fugeaŭ*	*vîra*, mod. *vîraŭ*

Obs. După pronunțarea de astăzĭ nu există absolut nicĭ o

1. In documentele vechĭ să află amîndouă formațiunile alăturea una cu alta, așa încît chiar în acelașĭ text găsim cînd *cer* cînd *ceiŭ* e'c
2. Dial. *tăem*, *tăeĭ* etc.; vezĭ cap. III nr. 18

deosebire între *-geam* din *fugeam* și *-geam* din *trăgeam*. Este de respins deci scrierea *fugiam* cu *i*, inventată de gramatici ca să poată menținea vocala caracteristică a conjug. IV și în imperfect. Să nu ni-să objecteze că ortografia veche ne ofere *fugiĭam*. Ceĭ vechĭ **scriaŭ** *fugiĭam*, pentru că fără îndoială **pronunțaŭ** așa, adecă *fu-gi-ĭam* în treĭ silabe.

Perfectul.

			slab	tare
S.	1. *juraiŭ* (*jurăiŭ*) [1]	*tăiaiŭ* (*tăeiŭ*)[1]	*tăcuiŭ* [1]	*măseiŭ*[1]
	2. *jurașĭ* (*jurășĭ*)	*tăiașĭ* (*tăeșĭ*)	*tăcușĭ*	*măseșĭ*
	3. *jură*	*tăe*	*tăcu*	*mase*
P.	1. *jurarăm*	*tăiarăm*[2]	*tăcurăm*	*maserăm*
	2. *jurarățĭ*	*tăiarățĭ*	*tăcurățĭ*	*maserățĭ*
	3. *jurară*	*tăiară*	*tăcură*	*maseră*

	slab	tare		
S.	1. *crezuiŭ* [1]	*trăseiŭ* [1]	*fugiiŭ* [1]	*vîrîiŭ* [1]
	2. *crezușĭ*	*trăseșĭ*	*fugișĭ*	*vîrîșĭ*
	3. *crezu*	*trase*	*fugi*	*vîrî*
P.	1. *crezurăm*	*traserăm*	*fugirăm*	*vîrîrăm*
	2. *crezurățĭ*	*traserățĭ*	*fugirățĭ*	*vîrîrățĭ*
	3. *crezură*	*traseră*	*fugiră*	

Plusquamperfectul.

jurasem, *jurasești*, *jurase*, *jurasem* (*-serăm*), *jurasețĭ* (*-serăți*), *jurase* (*-seră*). Și așa *tăiasem* [2] *tăcusem măsesem crezusem trăsesem fugisem vîrîsem*.

Imperativul.

S.	*jură*	*tae*	*tacĭ*	*mîĭ*	*crede*	*trage*	*fugĭ*	*vîră*
P.	*jurațĭ*	*tăiațĭ*[2]	*tăcèțĭ*	*mînèțĭ*	*crèdeți*	*tràgețĭ*	*fugițĭ*	*vîrîțĭ*

1. Scrierile *juraĭ tăcuĭ măseĭ fugiĭ* etc. fără *-u*, introduse de gramaticĭ în dragul latinuluĭ *juravi tăcui* etc, nu sînt conforme cu tradiția, care de la 1600 încoace ne arată numaĭ formele terminate în *-u*. Așa dar, cît timp păstrăm în scriere pe *u* mut din *raiŭ taiŭ puiŭ* etc, consequența cere ca să scriem și *juraiŭ tăcuiŭ* etc. cu *-u*.

2. Dial. *tăerăm*, *tăesem* etc.

Gerundiul.

jurînd tăind *tăcînd mîind* *crezînd trăgînd* *fugind vîrînd*

Adjectivul verbal.

jurător tăetor *tăcător mîitor* *crezător trăgător* *fugitor vîrîtor*

Obs. Adjectivul verbal să declină precum urmează: masc. sing. *jurător*, pl. *jurătorĭ*, fem. sing. și pl. *jurătoare*. Ca subst., femininul să termină la plural în *-oare* cînd însemnează niște persoane, iar în *-orĭ* cînd însemnează niște lucrurĭ: *aceste vrăjitoare, cerșetoare, hocitoare*, dar *aceste stropitorĭ, zăcătorĭ, scobitorĭ.*

Participiul.

	slab	tare	slab	tare	
jurat tăiat [1]	*tăcut*	*mas*	*crezut*	*tras*	*fugit vîrît*

b. Formele compuse.

Perfectul indicativuluĭ.

S. 1. *am*
2. *aĭ*
3. *aŭ*, mod *a* (dial. *a*, *o*)
P. 1. *am*
2. *ațĭ*
3. *aŭ* (dial. *a*, *o*, *or*)

} *jurat, tăiat, tăcut* etc. Saŭ *jurat-am* etc.

Perfectul conjunctivuluĭ.

să fi jurat, tăiat, tăcut etc. Saŭ *jurat să fi* etc.

Auxiliarul rămîne neschimbat în toate persoanele amînduror numerelor, de ex. *nu crez ca voĭ să fi jurat*. Este greșit a să scrie *eŭ să fiŭ jurat, tu să fiĭ jurat* etc.

Plusquamperfectul indicativuluĭ.

am fost jurat etc. Saŭ *jurat-am-fost* etc.

Plusquamperfectul conjunctivuluĭ.

să fi fost jurat etc. Saŭ *jurat să fi fost* etc.

1. Dial. *tăet*.

Futurul I.

S. 1. *voiŭ*, fam. *oiŭ*
2. *veĭ*, „ *eĭ* (*ĭĭ*, -*ĭ*)
3. *va*, „ *a* } *jura*, *tăia*, *tăcea* etc.
P. 1. *vom*, „ *om*
2. *vețĭ*, „ *ețĭ* (*ĭțĭ*, -*țĭ*)
3. *vor*, „ *or*

Saŭ *jura-voiŭ* etc., fam. *jura-oiŭ*, *jura-eĭ*, *jura-u-a* (cu *u* eufonic intercalat), *jura-om*, *jura-ețĭ*, *jura-or*. Alte formațiunĭ sînt: *o să jur*, *o să jurĭ*, *o să jure* etc. și *am să jur*, *aĭ să jurĭ*, *are să jure*, *avem să jurăm*, *avețĭ să jurațĭ*, *aŭ să jure*.

Futurul II.

voiŭ fi jurat, *veĭ fi jurat* etc. Saŭ *fi-voiŭ jurat* etc.

Optativul I.

S. 1. *aș*, greșit *așĭ*
2. *aĭ*
3. *ar* } *jura*, *tăia*, *tăcea* etc.
P. 1. *am*
2. *ațĭ*
3. *ar*

Saŭ *jurare-aș*, *tăcre-aș*, *tăcere-aș*, *credere-aș* etc. (dial. *jura-u-aș* etc.); cu pronume conjunctive intercalate *jura-m-aș*, *jura-te-aș* etc.

Optativul III.

aș fi jurat etc. Saŭ *jurat-aș-fi* etc. Saŭ *fire-aș jurat* etc., cu pron. conj. *fi-m-aș jurat* etc.

D. Notițe privitoare la tratarea neologizmelor.

a. Numele.

11. Apelativele masculine de decl. I latină in -*a* care desemnează persoane trec la decl. II: *poet profet pirat idolatru geometru sofist linguist purist Abderit Epirot*, lat. *poëta propheta* etc. Compară dincontra *planetă cometă* (răŭ *comet*) *cataractă tiară* etc.

12. Numele propriĭ masculine de decl. I latină în -*as* și -*es*

leapădă pe *s*: *Enea Borea Epaminonda Fidia Mida Pitagora Atride Anhize Pelide Tieste,* lat. *Aeneas Boreas Atrides* etc.

13. Terminaţiunea numelor latine în *-ius -ia -ium* îşĭ păstrează pe *i* (ca plenison): *fluviŭ Corneliŭ Casiŭ Mariŭ*; *cancelarie urticarie pulmonarie curie provincie familie patrie*; *comerciŭ studiŭ colegiŭ orologiŭ domiciliŭ consiliŭ conciliŭ exiliŭ* (răŭ *concil exil*) *domeniŭ testimoniŭ patrimoniŭ principiŭ participiŭ municipiŭ adverbiŭ* (răŭ *adverb*) *criteriŭ megateriŭ ministeriŭ* (răŭ *minister*) *martiriŭ memoriŭ teritoriŭ auditoriŭ spaţiŭ viţiŭ diluviŭ*; *mediŭ variŭ spuriŭ propriŭ*, fem. *medie varie* etc.

Fac excepţie:

α) Masculinele şi neutrele formate cu sufixele *-arius -arium*: *cancelar comisar arhivar*; *calendar dosar dicţionar focar seminar.* Insă: *erbariŭ aquariŭ.*

β) Adjectivele în *-arius*: *contrar primar secundar subsidiar preliminar*, fem. *contrară primară* etc.

Ceĭ care păstrează în scriere terminaţia *-riŭ* cu *i* semison, ca în *pietrariŭ coşariŭ* etc. (vezĭ cap. III nr. 27), vor trebui să scrie şi *cancelariŭ comisariŭ contrariŭ*, iar la fem. sing. *contrare primare* etc.

γ) Femininele formate cu sufixele *-antia -entia*, care devin *-anţă -enţă*: *eleganţă vacanţă* (răŭ *vacanţie*) *abundanţă concordanţă prudenţă sentenţă tendenţă jurisprudenţă consequenţă conferenţă convenienţă provenienţă.* Compară şi cap. II nr. 6.

14. Numele în *-ulus -ulum* iaŭ terminaţia *-ol*: *spectacol oracol miracol pericol capitol fascicol articol ridicol*, fem. *ridicolă*. Consequenţa ar cere ca să zicem şi *calcol cumol vestibol* etc.

In substantivele terminate în *-ula*, *u* rămîne neschimbat: *tabulă fabulă speculă regulă fistulă particulă moleculă.*

15. Masculinele şi neutrele de decl. III latină terminate în *l r n* păstrează această terminaţie, trecînd la decl. II: *consul animal bacanal tribunal Anibal Gabriel Rafael aer eter crater cancer calcar arbor ealcar exemplar nectar caracter sulfur Cezar Castor Ector Nestor actor censor questor rector director redactor cantor doctor profesor senator orator amator administrator demon orizon flamen examen specimen abdomen lexicon Titan Solon Pla-

ton Agamemnon Xenofon Anacreon Faeton. Însă *cadavru volum*, care ar suna corect *cadaver volumen.*

Fac excepție abstractele masculine în *-or -ŏris*, care devin feminine, luînd terminația *-oare*: *ardoare coloare eroare favoare fervoare furoare onoare pudoare rigoare rumoare teoare umoare.* Dar *amor vapor.*

16. Adjectivele și participiile de decl. III latină își schimbă deasemenea declinația, masculinul și neutrul lor trecînd la decl. II, iar femininul la decl. I. Exemple: *verbal moral rural fidel crudel civil amabil teribil util lunar vulgar familiar major minor celebru funebru salubru mediocru palustru equestru ilustru simplu duplu triplu multiplu biped qudruped*; *constant elegant prudent frequent curent.* Compară și cap. II nr. 6.

Aicĭ aparțin și adjectivele și participiile substantivate, ca *rival general caporal Marțial Juvenal capital plural imobil militar singular auxiliar semestru comandant intrigant discant prezident intendent agent orient continent curent torent*; *capitală sucursală morală vocală consonantă secantă tangentă patentă.*

17. Numele propriĭ masculine de decl. III lat. în *-es* gen. *-is* iaŭ terminația *-e*: *Aristotele Demostene Pericle Temistocle Miltiade Aristide.*

18. Numele feminine în *-as* gen. *-adis* și *-is* gen. *-idis* iaŭ terminațiile *-adă -idă*: *decadă miriadă Driadă Iliadă Enriadă*; *Artemida Semiramida Tebaida Colhida Aulida Eneidă.*

19. Femininele în *-sis* gen. *-sis* trec de-asemenea la dial. I: *bază fază frază extază teză antiteză antihreză criză doză metamorfoză apoteoză.*

20. Neutrele în *-a* gen. *-atis* devin feminine: *dramă panoramă poemă flegmă enigmă diplomă.* Prin urmare și *programă epigramă monogramă emblemă problemă sistemă strategemĭ axiomă idiomă*, iar nu *program sistem idiom* etc., cum să maĭ aude.

21. Neutrele de decl. III lat. în *-us* trec la decl. II: *corp gen op pond.*

22. Terminația franceză *-age* (ital. *-aggio*, span. *-age*, port. *-agem*, prov. *-atge*), care, după cum să presupune, corespunde latinuluĭ *-aticum*, să pronunță de regulă *-aj*, chiar de aceia care pre-

fer a scrie *-agiŭ*. Recomandăm scrierea *-aj* care corespunde rostirii Francejilor, fiind-că de la aceștia am împrumutat cuvintele respective. Așa dar *curaj ultraj personaj omaj pasaj mesaj.*[1]

b. Adverbiile.

23. Formarea adverbiilor cu ajutorul substantivuluĭ latin *mens*, ca în franț. *spécialement*, ital. *spezialmente* etc., este streină limbiĭ romîne, care exprimă adverbiul de regulă prin forma masculină a adjectivuluĭ, de ex. *pasărea cîntă frumos*. Introducerea în limba romînă a formațiuniĭ uzitate în limbile surorĭ nu este de trebuință. Vom zice prin urmare *o cameră legal constituită* saŭ *constituită în mod legal*, iar nu *o cameră legalmente* (saŭ *legalminte*) *constituită*; *propriŭ zis*, iar nu *propriamente zis*; *ĭ-ciŭ adresa direct la dînsul*, iar nu *directamente*; *eŭ personal* și nu *eŭ personalmente*; și a. m. d.

c. Verbele.

24. Verbele compuse latine de conjug. II și III să tratează după analogia verbelor romîne de aceiașĭ tulpină. Exemple: *a abstrage contrage retrage extrage substrage* (*a trage*); *a apărea dispărea* (*a părea*); *a compune dispune impune presupune* (*a pune*); *a conduce produce reproduce reduce traduce seduce induce* (*a duce*); *a conținea reținea abținea susținea* (*a ținea*); *a corupe întrerupe* (*a rupe*); *a descrie prescrie transcrie proscrie subscrie* (*a scrie*); *a corespunde* (*a răspunde*); *a prezice contrazice interzice* (*a zice*); *a distinge* (*a stinge*); *a extinde pretinde* (*a tinde*); *a recunoaște* (*a cunoaște*); *a recurge* (*a curge*) alăturea cu *a concura*; *a restrînge* (*a strînge*); *a surprinde întreprinde* (*a prinde*); *a comite remite permite promite* (*a trimite*); *a respinge* (*a împinge*); *a concepe* (*a pricepe*); *a conchide* (*a închide*) alăturea cu *a conclude*; *a conferi referi preferi transferi* (*a suferi*), răŭ *a refera transfera*.

Cîteva alte verbe s-aŭ luat după analogia verbelor romîne cu

1. Multe din cuvintele acesteĭ categoriĭ să întrebuințează fără nicĭ o necesitate, de vreme ce avem alte cuvinte foarte bune pentru a exprima noțiunile respective, ca *partaj* = *împărțeală*, *menaj* = *gospodărie*, *limbaj* = *graiŭ*, etc.

terminație egală: *a decide* (*a închide*), *a depinde* (*a prinde*), *a depinge* (*a stinge*).

In cazurile acele unde lipsește orî-ce analogie, s-a recurs la diferite mijloace spre a face verbele latine aplicabile în limba romînă. Unele aŭ trecut la conjug. I. ca ***a asista exista consista rezista discuta reflecta ceda conceda proceda confunda elida persuada prezida aluda exprima comprima reprima suprima consuma prezuma rezuma gera digera corija dirija exija erija redija neglija***; altele la conjug. IV, ca ***a absolvi rezolvi*** alăturea cu ***a disolva, a construi a instrui*** alăturea cu ***destruge.***

Un al treilea mijloc este formarea unor verbe nouă de conj. I din supinul verbuluĭ latin, metodă împrumutată de la limba franceză, de ex. ***a ofensa, a anexa***, lat. ***offendere offensum, annectere annexum***, franț. ***offenser, annexer.*** Această metodă s-ar putea aplica și la unele din verbele de maĭ sus care ne par prea franțuzite, de ex. ***a redacta corecta protecta neglecta*** în loc de ***a redija corija proteja neglija.*** Tot așa și ***a tranzacta*** în locul modernuluĭ ***a tranzige***, care e condemnat a rămînea defectiv, neputîndu-să zice la participiŭ nicĭ ***tranzis*** nicĭ ***tranzipt*** nicĭ ***tranzact.***

De-almintrelea, formele astăzĭ uzitate pot rămînea așa cum sînt. Căcĭ dorința unora ca oríce verb latin să-șĭ păstreze conjugarea sa nu să va putea îndeplini niciodată, de vreme ce niciodată nu vor găsi trecere în public niște forme ca ***am existit, am discus, am persuas, am rezolut, am gest***, lat. ***existĭtum, discussum, persuasum, resolutum, gestum.***

CAP. VI. MODELURĬ DE SCRIERE.

A. PROZĂ.

Bărăganul.

Bărăganul este un pustiŭ lat şi lung ce să întinde în judeţul Ialomiţa. Lungile luĭ şesurĭ să par ochiuluĭ fără marginĭ; iar pe deasupra lor, aerul răsfirat în unde străvăzătoare sub arşiţa soareluĭ de vară oglindeşte erburile şi bălăriile din depărtare şi le preface dinaintea vederiĭ fermecate în cetăţĭ cu miĭ de turnurĭ şi în palate cu miĭ de încintărĭ. Cîmpia e netedă, şi nu să văd copacĭ cu umbră, ci numaĭ din cînd în cînd nişte puţurĭ cu cumpănă ce să înalţă în văzduh ca gîturile unor uriaşĭ cocostircĭ. Trebue să fiĭ la Paicu în gura Bărăganuluĭ saŭ la Cornăţel în mijlocul luĭ ca să găseştĭ cîte o dumbravă de vechĭ tufarĭ sub carĭ să adăpostesc turmele de oĭ la poale, iar miĭ de miĭ cuiburĭ de ciorĭ printre crăcile copacilor. In orĭce alt loc al Bărăganuluĭ, călătorul nu are alt adăpost decît umbra căruţeĭ sale. Din cînd in cînd să văd cîrdurĭ de dropiĭ cutreerînd cu pas măsurat şi cu capul aţintit la pază cîmpiile Bărăganuluĭ, iar în depărtare ocolindu-le a-lene nişte căruţe coperite cu covergĭ de rogojinĭ înlăuntrul cărora să află vînătorĭ de dropiĭ.

A. I. Odobescu.

Acelaşĭ text, cu caracterele cele nouă pentru vocalele guturale (vezĭ maĭ sus pag .164).

Bârâganul este un pustiŭ lat şi lung ce sâ întinde în judeţul Ialomiţa. Lungile luĭ şesurĭ sâ par ochiuluĭ fârâ marginĭ; iar pe deasupra lor, aerul râsfirat în unde strâvâzâtoare sub arşiţa soareluĭ de varâ oglindeşte erburile şi bâlâriile din depârtare şi le preface dinaintea vederiĭ fermecate în cetâţĭ cu miĭ de tunurĭ şi în

palate cu miĭ de încîntârĭ. Cîmpia e netedâ, şi nu sâ vâd copacĭ cu umbrâ, ci numaĭ din cînd în cînd nişte puţurĭ cu cumpânâ ce sâ înalţâ în vâzduh ca gîturile unor uriaşĭ cocostîrcĭ. Trebue sâ fiĭ la Paicu în gura Bârâganuluĭ saŭ la Cornâţel în mijlocul luĭ ca sâ gâseştĭ cîte o dumbravâ de vechĭ tufarĭ sub carĭ sâ adâpostesc turmele de oĭ la poale, iar miĭ de miĭ cuiburĭ de ciorĭ printre crâcile copacilor. In orĭce alt loc al Bârâganuluĭ, câlâtorul nu are alt adâpost decît umbra câruţeĭ sale. Din cînd în cînd sâ vâd cîrdurĭ de dropiĭ cutreerînd cu pas mâsurat şi cu capul aţintit la pazâ cîmpiile Bârâganuluĭ, iar în depârtare ocolindu-le a-lene nişte câruţe coperite cu covergĭ de rogojinĭ înlâuntrul cârora sâ aflâ vînâtorĭ de dropiĭ.

A. I. Odobescu.

Acelaşĭ text în transcriere scientificâ, adecă cu însemnare fără excepţie a tonuluĭ şi a semisonieĭ precum şi a sunetelor lăsate neînsemnate în scrierea practică.

Bârâgànul ĭèste un pustìŭ làt şì lùng cè sâ întìnde în judèţul Iàlomiţa. Lùngile lùĭ şèsurĭ sâ pàr òchĭuluĭ fârâ màrginĭ; ĭàr pe dĕasùpra lòr, ăĭerul râsfiràt în ùnde strâvâzâtŏàre sub àrşiţa sŏàreluĭ de vàrâ oglindèşte ĭèrburile şì bâlârìĭle din depârtàre şì le prefàce dinnaĭìntĕa vedèriĭ fermecàte în cetâţĭ cu mìĭ de tùrnurĭ şì în palàte cu mìĭ de încîntârĭ. Cîmpìia ĭè nèteda, şì nù sâ vâd copàcĭ cu ùmbrâ, cì nùmaĭ din cînd în cînd nişte pùţurĭ cu cùmpânâ cè sâ înnàlţâ în vâzdùh ca gîturile unor urìĭàşĭ cocostîrcĭ. Trèbuĭe sâ fìĭ la Pàĭcu în gùra Bârâgànuluĭ sàŭ la Cornâţèl în mìjlocul lùĭ ca sâ gâsèştĭ cîte o dumbràvâ de vèchĭ tufàrĭ sub càrĭ sâ adâpostèsc tùrmele de òĭ la pŏàle, ĭàr mìĭ de mìĭ de cùĭburĭ de cĭòrĭ prìntre crâcile copàcilor. In òrĭce àlt lòc al Bârâgànuluĭ, câlâtòrul nù àre àlt adâpòst decît ùmbra cârùţeĭ sàle. Din cînd în cînd sâ vâd cîrdurĭ de dròpiĭ cutreĭerìnd cu pàs mâsuràt şì cu càpul aţintìt la pàzâ cîmpìĭle Bârâgànuluĭ, ĭàr în depârtàre ocolìndu-le a-lène nişte cârùţe coperìte cu covèrgĭ de rogojìnĭ înlâùntrul cârora sâ àflâ vînâtòrĭ de dròpiĭ.

A. I. Odobèscu.

B. POEZIE.

Dor.

Bate vîntul, bate tare,
Bate de la răsărit
Și mi-aduce dor de mare,
Dor de lung călătorit.

Duce-m-aș atuncĭ în lume,
Fără să mă maĭ opresc,
Prin pustiurĭ fără nume,
Marĭ ca golu-mĭ sufletesc.

Duce-m-aș viața toată,
Ca să scap de-al vieţiĭ chin,
Pînă-n lumea ceialaltă
De-unde ceĭ duşĭ nu maĭ vin.

Ș-atuncĭ pe pămînt, atunce
Aceĭ care n-aŭ iubit
Să însemne cu o cruce
Locul unde m-am oprit.

T. Șerbănescu.

(Un vocabular ortografic va forma sfîrșitul acesteĭ lucrărĭ).

ANTROPOLOGIA

din timpurile cele maĭ îndepărtate și pînă în zilele noastre.

STUDIŬ SUMAR

de

Grigorie C Buțureanu.

In fața desfășurăriĭ ce ia de un timp încoace întinsul studiŭ al antropologieĭ, crez că se impune de la sine acest studiŭ și pentru țara noastră.

Dorind a se face cunoștință cu desfășurarea sa mi-am propus în acest studiŭ sumar să oglindesc întregul trecut științific al tuturor științelor în legătură cu antropologia.

Insemnătatea pentru noĭ Romîniĭ a antropologieĭ nu maĭ poate fi pus nicĭcum la îndoială; în adevăr, nenumăratele neamurĭ care s-aŭ strecurat prin aceste părțĭ și care aŭ lăsat urme de traiul lor pot fi studiate astăzĭ comparativ cu celelalte neamurĭ deja cunoscute, rămîne un lucru de pus la lumina zileĭ, anume: pînă astăzĭ foarte puține studiĭ, dacă nu de loc, aŭ fost întreprinse pentru acest scop, să așteptăm ca timpurĭ maĭ roditoare să se răverse asupra pămîntuluĭ nostru. Pînă atuncĭ sîntem datorĭ să începem munca și să pregătim terenul științific la noĭ în țară.

I

Noŭ și puțin cunoscut este studiul antropologieĭ, decĭ și noĭ vom căuta să pășim prin acele adevărurĭ trebuitoare cu băgare de seamă, punîndu-le cît se poate maĭ aproape de ințelesul științific.

Ce este antropologia? — Iată cea întîiŭ întrebare care ni-se

impune cînd voim să începem studiul nostru. - Lumea învăţaţilor a căzut la învoială asupra următoareĭ dezlegărĭ : *«Antropologia este ştiinţa despre om»* [1], în aceasta cuprinzîndu-se tot ce priveşte pe om şi dezvoltarea sa servindu-se de ajutorul tuturor ştiinţelor, dar maĭ ales de a acelor experimentale şi punînd la îndămîna ştiinţeĭ omuluĭ toate prncipiile şi adevărurile.

Ca ştiinţă de sine stătătoare, antropologia este foarte tînără, abia dacă numără cîteva zecĭ de anĭ ; ca ştiinţă despre om în raportul de atîrnare către celelalte, antropologia datează din timpurile cele maĭ vechĭ, căcĭ omul trăind în societăţĭ, era natural ca să se îngrijască uniĭ de alţiĭ şi să cunoască cum trăesc ; iar cînd aceste cunoştinţe aŭ fost îndeplinite, apoĭ să caute a-şĭ da seamă despre asemănarea saŭ deosebirea dintre oamenĭ, aşa zicînd după caracterele din afară, studiŭ care astăzĭ formează ramul numit al *etnografieĭ*.

Numaĭ în timpurile maĭ dincoace începu să se dea seamă despre asemănările saŭ deosebirile dintre oamenĭ, privite acestea după caracterele interioare ale organizmuluĭ saŭ în comparaţie cu a altor oamenĭ şi chiar cu a animalelor, studiŭ care astăzĭ formează *antropologia generală.* [2]

Şi una şi alta din aceste două părţĭ primare ale ştiinţeĭ antropologice se pierde în noaptea timpurilor : cele întîiŭ licărirĭ ale civilizaţiunil omeneştĭ, cînd adecă se lăsară urme întocmite anume monumentele şi scrierile de pe ele, etnografia şi maĭ apoĭ antropologia generală începură a fi cercetate, poate nu în mod conscient de aceia ce se îndeplinea, dar ca fapt îndeplinindu-se.

In etnografie vom însemna cele întîiŭ încercărĭ pe care le cunoaştem în omenire şi care încep cu cele maĭ îndepărtate timpurĭ în care pot pătrunde cunoştinţele omeneştĭ ; fiind însă maĭ mult nişte informaţiunĭ, vom trece asupra lor şi nu ne vom opri ca fapte decît la acele maĭ hotărîtoare. Astfeliŭ : Cartagineanul *Hanon*, un însemnat general încă din cele întîiŭ timpurĭ ale întocmirĭ puteriĭ statuluĭ cartaginean trăitor prin veacul al 19-lea in. de Hrist., în cer-

1. Gabr. de Mortillet în *L'homme* pe anul 1884 pag. 1 zice: Ştiinţele antropologice aŭ ca scop cunoştinţa completă despre om.

2. Vezĭ P. Broca, Mémoires d'Anthropologie pag. 422 şi Abel Hovelaque et G. Hervé, Précis d'Anthropologie pag. 1—5, în care se pot cerceta maĭ de-amănuntul motivele împărţiriĭ acesteia chiar de la început.

cetările ce face coastelor apusene ale Africeĭ nordice vorbeşte despre maĭ multe popoare sălbatice pe care le întîlneşte prin acele părţĭ şi între altele vorbeşte şi despre nişte oamenĭ sălbaticĭ acoperiţĭ cu păr. Aceştĭ sălbaticĭ cu toată siguranţa nu pot fi oamenĭ, el îĭ numeşte Gorgaşĭ, se vede că de aicĭ se trage numele momiţelor Gorila şi pe care de sigur că le-a văzut Hanon în Senegambia, crezîndu-le că sînt oamenĭ.[1] — *Herodot* dă cele maĭ multe şi maĭ întinse cunoştinţe etnografice, el vorbeşte despre o sumă de popoare, despre legăturile dintre ele, despre obiceiurĭ, credinţe, mod de traĭŭ şi alte asemenea amănunte privitoare la popoare care astăzĭ aŭ dispărut saŭ care pe atuncĭ în lumea grecească eraŭ foarte puţin cunoscute. Intre variatele sale descrierĭ vom pomeni maĭ ales descrierea ce face asupra a două craniĭ pe care le compară şi anume: un craniŭ persan şi altul egiptean, şi zice că craniul egiptean în păreţĭ este maĭ gros decît cel persan. El explică această deosebire din pricinile următoare: Perşiĭ îşĭ acoper capul, pe cînd Egipteniĭ sînt cu capul gol, ba chiar din copilărie îşĭ rad capul şi aşa sub puterea căldurii şi a razelor solare craniul Egipteanuluĭ este cu mult maĭ gros decît al Persanuluĭ.[2] — Tot aicĭ am putea pune pe Scylax, Ctesios Tucidide, Xenofont, Tit. Liviu, Caeser, Mela, Strabon, Diodor de Sicilia, Amicus, Jornandes, Marceliu etc.; asupra acestor scriitorĭ etnograficĭ voĭŭ trece însă, de oarece lucrările lor sînt îndestul de cunoscute în studiul istorieĭ omeniriĭ în general, aşa încît le privesc ca cunoscute în majoritatea cititorilor.

Antropologia generală ca studiŭ ştiinţific putem zice că începe de îndată ce încep a se face cele întîiŭ studiĭ ştiinţifice asupra omuluĭ. Ast-feliŭ, *Titi*, fiul faraonuluĭ egiptean Mini din cetatea Tini, cu cincĭ miĭ anĭ în. de Hr. compune un tractat de hirurgie, fapt care arată cît de mare însemnătate se dădea studiuluĭ ştiinţific pe acele vremĭ îndepărtate in Egipet.[3] De notat însă e faptul că ştiinţa în Egipet a fost în totdeauna un monopol al claseĭ privilegiate a preoţilor. Cunoştinţele despre părţile dinlăuntrul corpuluĭ omenesc,

1. Ed. Charton, Voyages Anciens et modernes. Vol. I. şi II.
2. Vezĭ pentru maĭ multe amănunte Herodot, Histoire trad. I., şi ca apreciare P. Topinard, Elements d'Anthropologie pag. 11.
3. Vezĭ Maspero, Histoire ancienne des peuples orient. pag. 74.

din cauza credinţeĭ religioase care nu dădea voe să se facă cercetarea lăuntrică a organizmuluĭ, nu eraŭ de feliŭ înaintate, totuşĭ măcar părţile din afară se cercetaŭ. Orí-cum, gîndindu-ne la timpurilore îndepărtate cînd se făceaŭ aceste lucrărĭ şi cînd ne aruncăm ochiĭ asupra celorlalte popoare trăitoare pe acele vremĭ, recunoaştem că Egipetul a jucat un rol foarte de seamă în propăşirea ştiinţeĭ în omenire, fiind poate dintre ceĭ întîiŭ luptătorĭ pe această cale.

Cam cu 2000 anĭ în. de Hr., în India înfloreşte medicina, şi cercetărĭ amănunţite se fac asupra omuluĭ şi a organizmuluĭ săŭ, cercetărĭ care din cauza lipseĭ de atingere cu alte popoare aŭ rămas aproape cu totul necunoscute.

Putem spune că cele întîiŭ cunoştinţe ştiinţifice despre om le avem maĭ întîiŭ în Orient şi numaĭ maĭ tîrziŭ prin influenţa culturiĭ orientale asupra occidentuluĭ se văzură cele întîiŭ începuturĭ maĭ întîiŭ în Grecia şi apoĭ treptat către apusul Europeĭ.

Intre ceĭ întîiŭ care s-aŭ pus serios pe studiul ştiinţific al omuluĭ este *Hipocrat*. Acesta a lăsat maĭ multe scrierĭ: dintre cele privitoare la studiul omuluĭ vom însemna: «Despre natura omenească», în care se arată metodul observaţiuniĭ ştiinţifice în opunere cu metodul raţionamentuluĭ curat filozofic, apoĭ «Despre aer, apă şi lacurĭ», în care se face pomenire despre influenţa mediuluĭ în care trăeşte omul ca mijloc modificător. Prin aceasta Hipocrat explică diferitele schimbărĭ ce se întîlnesc între oamenĭ şi maĭ ales diformaţiunile cranice pe care le observă la aşa numiţiĭ Macrocefalĭ; aceste diformaţiunĭ se făceaŭ în mod artificial, şi anume la naştere se apăsa craniul fraged pentru a-ĭ da o anume formă saŭ prin bande de pînză se strîngea pentru a-l apăsa în anume părţĭ şi a lăsa să se dezvolte altele după voinţă, maĭ ales dîndu-ĭ o formă lungăreaţă, calitate care era privită ca semn de nobilitate şi care se întîlneşte şi astăzĭ în părţile Caucazieĭ. [1] Din acestea rezultă că Hipocrat se poate pune ca cel întîiŭ care a exprimat şi dovedit influenţa mediuluĭ asupra producţiunilor de caracter fizic, fiziologic şi patologic.

Cel maĭ de seamă reprezentant al ştiinţeĭ şi cugetăriĭ greceştĭ este învăţatul filozof şi naturalist *Aristotel*, care între alte

1. E. Chantre, Recherches anthropologiques dans le Caucase.

scrierĭ are şi «Istoria Animalelor»[2]. In această lucrare ştiinţifică se înaintează chestiunĭ de mare însemnătate, precum că: omul este şi el un animal, creerul său este maĭ mare decît al orĭ-căruĭ alt animal în raport cu corpul; maĭ apoĭ vorbeşte despre om îndată după momiţă, recunoaşte că momiţele aŭ mînĭ şi picioare, dar că picioarele pot să servească şi ca mînĭ; în fine dă cele întîiŭ ideĭ despre modul formăriĭ încrucişerilor în seria animală prin împărecherĭ de neamurĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin deosebite; vorbeşte apoĭ despre ereditate, craniĭ, suturĭ, popoarele negre etc. Din această însemnată lucrare se poate vedea la cîtă propăşire ştiinţifică ajunsese Greciĭ; totuşĭ părerea că Aristotel ar fi disecat corpul omenesc nu se poate adeveri, de vreme ce despre părţile dinlăuntrul corpuluĭ omenesc vorbeşte cu maĭ puţină siguranţă, pe cînd despre celelalte părţĭ vorbeşte cu siguranţă şi chiar dînd o sumă de amănunte.

Anatomia omenească, baza oarecum a antropologieĭ, se pare că-şĭ are originea în India, căcĭ în cărţile sacre indiene numite Vedale şi anume în Aiur Veda să vorbeşte despre părţile constitutive ale corpuluĭ omenesc într-un mod sistematic, descriindu-se şi părţile dinlăuntrul corpuluĭ, de-asemenea se vorbeşte despre diferitele leacurĭ pe care le întrebuinţaŭ pentru vindecare, prin urmare şi medicina.[1] Adevărata desfăşurare a anatomieĭ avu însă loc în Alexandria, unde ştiinţa fu in mare seamă in vestitele şcoale alexandriene: aicĭ învăţaţiĭ *Erazistrat* şi *Herofil* aŭ disecat cadavre omeneştĭ, făcînd astfeliŭ cunoştinţă sigură cu părţile dinlăuntru ale trupuluĭ omenesc. Din nefericire pentru ştiinţă lucrările şcoaleĭ alexandriene aŭ fost părăsite şi date cu totul uităriĭ, atît în privinţa ştiinţifică cît şi în privinţa literară.

In timpul împăratuluĭ Marc Aureliŭ, prin veacul al 2-lea d. Hr., trăia un învăţat medic anume *Galien*, acesta a lăsat o sumă de scrierĭ ştiinţifice, între care vom însemna acele privitoare la anatomie şi anume «Manualul de disecaţie», «Administraţiunile anatomice», «Foloasele părţilor corpuluĭ omenesc», «Anatomia osuluĭ» etc.[2] Aceste lucrărĭ, de o mare însemnătate pentru acele timpurĭ î-

2. Aristote, Histoire des animeaux, trad. 2 vol.
1. Fr. Lenormant, Histoire ancienne vol. III.
2. Oeuvres de Galien, trad.

napoiate în ştiinţă, aŭ avut atît de mare înrîurire pentru timpurile de maĭ apoĭ încît multă vreme, timp aş putea zice de maĭ bine de o mie de anĭ, cunoştinţele ştiinţifice ale luĭ Galien rămîn ca adevărurĭ nestrămutate, şi nimenea nu îndrăzneşte să combată saŭ să schimbe ceva din ceia ce a statornicit învăţatul medic. Faptul acesta se explică uşor, dacă ne gîndim că din veacul al treilea lumea europeană se găseşte azvîrlită în un haos de tulburărĭ pricinuite prin intrarea şi domnia neamurilor turaniene, care aŭ oprit, ba chiar aŭ dat îndărăt pentru multă vreme cunoştinţele omeneştĭ, pînă cînd în aceste mase inculte a putut pătrunde ştiinţa. Sînt învăţaţĭ analizătorĭ aĭ lucrărilor luĭ Galien cariĭ susţin că Galien a disecat corpul omenesc, cu toate acestea nicăirĭ nu reese această cunoştinţă a părţilor dinlăuntru ale corpuluĭ omenesc în toate lucrările luĭ. Dacă vorbeşte cu amănunţime asupra scheletuluĭ omenesc, aceasta o spune el însuşĭ că o face după un schelet omenesc ce se afla în Alexandria; de aicĭ se explică însemnatele luĭ comparaţiunĭ între scheletul omuluĭ şi al momiţeĭ.

Cu Galien încheeem oare-cum intîiul period al desfăşurăriĭ ştiinţelor pregătitoare antropologieĭ.

II

Timp maĭ bine de o mie de anĭ, cît ţinură timpurile mijlociĭ, cunoştinţele omeneştĭ aŭ fost foarte înapoiate, se uitase şi se părăsise adevărurile ştiinţeĭ de maĭ înainte, căcĭ cine era să le maĭ dea la lumină, oameniĭ barbarĭ şi aproape lipsiţĭ de cunoştinţe? Şcoala cea mare grecească nu maĭ avea şcolarĭ, saŭ şi dacă avea eleviĭ săĭ, se dăduse la îndeletnicirĭ speculative, la literatură uşoară, în Constantinopol nu maĭ plăcea nimăruĭ adevărurile recĭ şi îngreuetoare ale ştiinţeĭ, oameniĭ ce se dădeaŭ la aşa feliŭ de îndeletnicirĭ eraŭ maĭ despreţuiţĭ de lumea acelor vremĭ. Şcoala romană fusese desfiinţată cu totul de către năvălitoriĭ barbarĭ, cariĭ întocmiseră atîtea state pe ruinele imperiuluĭ roman. Decĭ dintr-un capăt la altul, lumea apuseană cît şi cea răsăriteană plutea într-o mare indiferenţă ştiinţifică. Este adevărat că cu veacul al 8-lea d. Hr. începură a se rîdica şcolile cele marĭ arabe, unde ştiinţa fu căutată cu privire maĭ ales în Bagdad, Cordova, Samarcand, Basora etc., unde chiar şefiĭ statuluĭ, precum Arun-al-Raşid, Aberahman

al III, Al-Hachim, Al-Mamun etc. se îndeletniceaŭ cu ştiinţa, ba chiar întreţineaŭ la curtea lor oamenĭ învăţaţĭ, atît Arabĭ cît chiar streinĭ şi maĭ ales Grecĭ: totuşĭ învăţaţĭ ca Ibn-Zaharia, Averoes, Avicena etc., dacă sînt însemnaţĭ oamenĭ de ştiinţă, eĭ însă n-aŭ meritul oamenilor marĭ de ştiinţă prin aceia că eĭ şi şcolariĭ lor nu făcură altă-ceva decît să traducă şi să comenteze pe scriitoriĭ marĭ grecĭ şi în special pe ceĭ maĭ de seamă, precum: Hipocrat, Aristotel, iar maĭ ales pe Galien. Prin urmare, orĭ-cît de însemnate aŭ fost urmările şcoalelor arabe asupra omeniriĭ din timpurile mijlociĭ, orĭ-cît de marĭ foloase aŭ răspîndit asupra lumiĭ barbare din acele vremĭ, totuşĭ pentru ştiinţă şcoalele arabe aŭ contribuit puţin, căcĭ toată acţiunea lor a fost maĭ mult de răspîndirea cunoştinţelor decît de dobîndirea de alte nouă.

Trecînd peste aceste vremĭ atît de grele pentru omenire şi pentru ştiinţă şi întrînd în vremĭ maĭ nouă, vedem că un însemnat avînt se resimte în omenire, avînt ce măreşte cercul desfăşurăriĭ ştiinţifice şi maĭ ales al antropologieĭ. In adevăr, gustul de descoperirĭ de pămînturĭ şi neamurĭ luînd din ce în ce o maĭ mare ntindere, popoare necunoscute ni-se fac cunoscute, asupra lor şi a pămînturilor ce locuiaŭ încep a se face studiĭ, la început plecînd din interes maĭ mult de cîştig bănesc, de exploatarea popoarelor şi a bogăţiilor lor, maĭ apoĭ poate chiar din rîvnă ştiinţifică. Aşa se descoperiră terenurile apusene ale Africeĭ, partea sudică şi de aicĭ coastele sud-ostice, pentru ca de acolea să se descopere drumul la Indiĭ, unde se dădu peste popor bogat şi ţară şi maĭ bogată; se descoperi America şi popoarele din ia; se făcu cunoscut cu bogăţiĭ nouă şi cu popoare necunoscute pînă atuncĭ, a căror civilizaţiune se deosebea cu totul de a acelor de pînă atuncĭ. Toate acestea avură asupra omeniriĭ din acele vremurĭ o înrîurire netăgăduită, şi maĭ ales ştiinţa trase cele maĭ marĭ foloase, căcĭ din aceste vremĭ încep a se face cercetărĭ ştiinţifice şi lumina începe să pătrunză stratele societăţiĭ cu maĭ multă putere.

Acel care provoacă o adevărată deşteptare ştiinţifică în lumea ca şi adormită din începutul timpurilor moderne este *Andreĭ Voesale* care trăeşte pe la începutul veaculuĭ al 16-lea. Acesta a scris cartea numită «Anatomia corpuluĭ omenesc,» în care reface bazele ştiinţeĭ de pînă atuncĭ, luînd ca punct statornic numaĭ aceĭa ce-ĭ dădea experienţa şi trecînd prin cercetare toate părţile

organizmuluĭ omenesc. Cu această lucrare Voesale tae cu trecutul tradițional în știință, răsturnînd toată clădirea zidită de veacurĭ pe numele luĭ Galien, el provoacă cu drept cuvînt cea maĭ mare revoluțiune științifică în ceia ce privește pe deoparte cercetarea organizmuluĭ omenesc, iar pe de alta dobîndirea adevărurilor științifice. Revoluțiunea științifică provocată de către Voesal fu un adevărat triumf științific asupra trecutuluĭ de indiferență și apatie, societatea apuseană europeană începu a se mișca prin începutul dat de el, și în scurt timp Italia și în deosebĭ școala luĭ Voesale fu locul de întîlnire al tuturor oamenilor de știință. Această școală dădu apoĭ un număr însemnat de discipolĭ, cariĭ răspîndiră în Italia și apoĭ în Europa apuseană principiile școaleĭ nouă numită școala experimentală.

Sub îndemnul școaleĭ epxerimentale și a principiilor puse de ia, științele se despărțiră în două : acele care aveaŭ ca obiect omul și în special organizmul săŭ care se numiră *medicină* și acele care aveaŭ ca obiect natura în general și se numiră *științele naturale.*

Mișcarea pricinuită prin discipoliĭ luĭ Voesale se resimți în toată Europa, și tot timpul veacului al 16-lea este ocupat de lucrările care caută să vulgarizeze principiile științifice pe baza începuturilor date de Voesale. In adevăr, *Watton de Oxford*, *Conrad Gersner*, *Cesalpiu* etc. sînt pregătitoriĭ căilor nouă pe care pășește știința ; de aceia veacul al 16-lea se poate numi cu drept cuvînt veacul renașteriĭ științifice.

Cu veacul al 17-lea încep studiile a se diferenția, și în ceia ce privește antropologia generală am putea zice că încep adevărate studiĭ aprofundate: așa *Volcher Coiter* face paralele între om și momiță, descriind osteologia lor completă, alțĭ naturaliștĭ analizaŭ special pe momiță și descriaŭ caracterele momițelor antropoide. [1] Tot în acest timp încep a se face oare-care cercetărĭ microscopice, iar medicul *Fabricius* pune începutul uneĭ ramure a mediciniĭ anume a fiziologieĭ, care avu ca cel maĭ de seamă lucrător pe Cisalpiu, elev al școaleĭ luĭ Voesale, care între altele se face cunoscut prin însemnata sa descoperire a circulațiuniĭ cardio-

---

1. P. Topinard, Anthropologie générale pag. 23 și Th. Huxley, De la place de l'homme dans la nature.

pulmonare, iar ca următor al acestuĭ și oare-cum ca complectător al celor începute avem de însemnat pe vestitul medic *Harvey*, care a descoperit și fixat principiul circulațiuniĭ sîngeluĭ în general. [1]

Ajungînd la veacul al 18-lea găsim că lucrările științifice sînt maĭ număroase și maĭ însemnate, înmulțind din ce în ce cunoștințele de antropologie, așa se fac lucrărĭ comparative între om și momiță din punct de vedere anatomic și fiziologic, precum lucrările luĭ *Eduard Tyson, Ray*, *Carus*, *Turnefort* etc. Dar unul dintre ceĭ maĭ însemnațĭ oamenĭ de știință aĭ acelor vremĭ este fără îndoială *Lineu* profesor și medic în Upsala. Acest învățat svedez a lăsat maĭ multe scrierĭ, între care pentru antropologie vom însemna: «Systema naturae», în care în ordinul așa numit al primaților găsim pus și pe om, împărțindu-l în Sapiens și Sylvestris saŭ Troglodites. Este de seamă declarațiunea acestuĭ învățat, că el nu găsește o deosebire simțită și vrednică de a pune de o parte pe om de troglodit. Pe omul sapiens îl imparte în 4: American, European, Aziatic și African.

Pe cînd în Nordul Europeĭ învățatul Liniu dădea un avînt însemnat științeĭ, pe atuncĭ în Franța *Buffon* dădea o dezvoltare și maĭ simțită cunoștințelor omeneștĭ, punînd oare-cum cele întîiŭ începuturĭ ale studiuluĭ special al antropologieĭ. In lucrarea sa intitulată «Istoria generală și particulară a animalelor» găsim maĭ multe puncte ce privesc antropologia. Ast-feliŭ studiază pe om și-l privește ca animal din punctul de vedere morfologic; studiază rasele omeneștĭ, diviziunea, originea și creșterea lor; apoĭ locul și oare-cum un început de studiŭ asupra influențiĭ acestuia asupra omuluĭ, în fine face comparațiune între om și momiță precum și între el și alte animale din punctul de vedere fizic și fiziologic.

Aceștĭ doĭ învățațĭ contemporanĭ, anume Lineu și Buffon, recunosc o singură specie omenească, teorie care poartă astăzĭ numele de monogenistă.

Contra păreriĭ monogeniste se ridic: *Lordul Kames* și *Zimmerman*, cariĭ combat pe monogeniștĭ și susțin părerea polige-

1. Nouveaux Eléments du Physiologie humaine par Beaunis, Vol. I și Traité élémentaire de Physiologie, I partie pag. 212 și următ. par Beelaid.

nistă, adecă omenirea nu se trage prin obîrşia sa din o singură specie ci din maĭ multe.

Lordul Kames este cel întîiŭ care pune începutul studiilor sociologice şi maĭ ales al istorieĭ civilizaţiuniĭ popoarelor, studiĭ care aŭ rămas multă vremă în părăsire. Este drept că din vechĭ eraŭ întreprinse studiĭ în acest sens, bună-oară în Politica luĭ Aristotel;[1] însă în mod sistematic nu începu acest studiŭ decît de la Kames.

In ceia ce priveşte antropologia ca studiŭ aparte aş putea zice că începe numaĭ cu *Blumenbach*, şi aceasta pe motivul că el este acela care a pus bazele sale indicînd oare-cum care sînt principiile în jurul cărora aŭ a se grupa ştiinţele antropologice propriŭ zise. In adevăr el inainte de mulţĭ alţiĭ a recunoscut trebuinţa de a se întreprinde un studiŭ aparte ştiinţific în ceia ce priveşte omul, pentru a se arăta legăturile naturale ale luĭ cu celelalte animale, cum şi punctele de deosebire. Intre scriirile luĭ vom însemna maĭ ales: Decades Craniorum şi deosebirile naturale ale genuluĭ omenesc. In aceste lucrărĭ se dezvoltă maĭ ales paralelizmul între om şi animale, dar maĭ ales între om şi momiţe; influinţa mediuluĭ asupra formaţiuniĭ speciilor şi maĭ ales asupra omuluĭ; cercetează caracterele anatomice, fiziologice şi psihologice; dar aceia ce înalţă şi maĭ mult însemnătatea luĭ Blumenbach sînt bazele ştiinţeĭ raselor, adecă a etnologieĭ[1]; el se încearcă să claseze rasele, adăogînd la studiul trăsăturilor exterioare acel al caracterelor craniologice: astfeliŭ el fu oare-cum fundatorul craniologieĭ. Din aceste timpurĭ, în cea maĭ mare parte din tractatele de istoria naturală un capitol maĭ mult saŭ maĭ puţin scurt se găseşte asupra genuluĭ omenesc şi a principalelor sale varietăţĭ.[2]

Dacă Blumenbach este fundatorul craniologieĭ, apoĭ *Daubenton* este fundatorul craniometriceĭ. Acesta este cel întîiŭ care pune principiile măsurăturilor de craniĭ. Intre lucrările luĭ maĭ de seamă vom însemna: deschiderea occipitală şi unghiul aşa numit Daubenton.

Pe calea deschisă de Blumenbach şi Daubenton putem spune

---

1. Dictionnaire des sciences anthropologiques. Sociologie.
1. Zaborowsky, L'Anthropologie pag. 7.
2. P. Broca, Mémoires d'Anthropologie, tom. II.

că a mers apoĭ *Petru Camper* din Leyden, care a lăsat maĭ multe scrierĭ, între care acelea care aŭ o însemnătate pentru antropologie sînt: un memoriŭ asupra Urang-utanguluĭ şi unghiul săŭ facial. Din aceste lucrărĭ unghiul facial merită o maĭ de aproape arătare, de vreme ce potrivit punctelor fixate de el începură a se face împărţirile raselor omeneştĭ. Unghiul facial al luĭ Camper se alcătueşte din linia facială tangentă la punctul cel maĭ eşit al frunţiĭ şi al feţeĭ anterioare a incizivilor cu o linie auriculofacială care leagă deschiderea auditivă cu marginea inferioară a nărilor, vîrful săŭ este virtual.[1] Pe bazele puse de Camper se întocmiră şi alte liniĭ fixe pentru a se alcătui unghiul feţeĭ. Tot luĭ Camper se datoreşte fixarea normeĭ verticale.

Soemmering din Thorn, însemnat pentru lucrările sale craniologice, între acestea merită amintire studiile asupra baziĭ encefaluluĭ şi comparaţiunea ce o face între caracterele negruluĭ cu a Europeanuluĭ.

Tot în acest sens merită amintire şi *White* din Manchester. Acesta în comparaţiunile ce le face între European, negru şi momiţă se serveşte de maĭ multe măsurăturĭ, maĭ ales ale membrilor.

Una dintre figurile cele maĭ de seamă pe care le întîlnim la sfîrşitul veacului al 18-lea şi care a adus lucrărĭ însemnate în antropologie este şi *Geo ge Cuvier*. Intre lucrărĭ vom însemna: caracterele care pot să servească spre a distinge momiţele şi care aveaŭ ca bază unghiul facial a luĭ Camper însă modificat prin aceia că vîrful era pus în marginea dinteluĭ inciziv. «Anatomia comparată» şi «Regnul animal» sînt tot atîtea scrierĭ, prin care între altele se face un paralelizm între om şi animalele celelalte. De seamă este memoriul săŭ intitulat «Venerea hotentotă», în care se arată asemănarea ce există între caracterele omuluĭ sălbatic şi între acele ale momiţeĭ, luînd maĭ ales ca punct de comparare capul. Tot Cuvier este acela care analizînd chestiunea speciĭ omeneştĭ recunoaşte o singură obîrşie, dînd oarecare principiĭ, care după el statornicesc punctele de plecare ale originiĭ speciĭ.

Fiind-că am ajuns la această însemnată chestiune a originiĭ specieĭ, chestiune care in studiul antropologieĭ se poate privi ca

---

1. A. Hovelacque et G. Hervé, Précis d'Anthropologie pag. 262.

una din bazele începătoare, trebue fără îndoială să punem în frunte pe marele naturalist *Lamarck*. Acest învățat este cel întîiŭ care a pus în mod sistematic în evidență principiile teorieĭ transformiste în materie și specie prin înrîurirea mediuluĭ. Chestiunea transformizmuluĭ cuprinzînd în sine o sumă de dovezĭ și un cîmp larg pentru descriere, trecem asupra sa, anunțînd că alăturea cu Lamarck trebue să punem pe *Schelling*, *Goethe*, *Oken* și *Carus*.

III

Cu veacul al 19-lea antropologia intră într-o dezvoltare simțitoare, de vreme ce principiile speciale care formează baza sa sînt puse în evidență.

In adevăr, pentru răspîndirea luminiĭ în o omenire și special în Franța la anul 1800 în Pariz se puse început societățiĭ intitulate «Société des observateurs de l'homme», la care luaŭ parte maĭ mulțĭ naturaliștĭ și medicĭ. După titlul și chiar după programul înjghebat de *Jauffret*, secretarul perpetuŭ al societățiĭ, se vede că intențiunea întemeetorilor acesteĭ societățĭ era studiul omuluĭ și maĭ ales cercetărĭ și exploatărĭ științifice prin țărĭ îndepărtate, care să înlesnească maĭ mult studiul omuluĭ în mod comparativ. Din nefericire pentru avîntul științific, societatea se întocmește în niște timpurĭ foarte tulburate, cînd Napoleon purta războae cu Europa întreagă. Din această cauză societatea căzu în curentul luptelor politice, maĭ ales de cînd veni *Coray*, care se poate privi cu drept cuvînt părintele libertățiĭ Grecieĭ și care prin lucrarea sa intitulată «Starea actuală a civilizațiuniĭ în Grecia» provoacă o mișcare în sînul societățiĭ, care fu atît de mult atrasă către politică încît amestecîndu-se cu Societatea filantropică îșĭ pierdu scopul și existența.

Dela sfărmarea Societățiĭ observatorilor omuluĭ trecură maĭ bine de 30 anĭ fără ca să se fi făcut un pas simțit pe drumul început; cînd la 1838 «Filantropiĭ englejĭ» formară la Londra Societatea pentru protecțiunea aborigenilor sub președința luĭ Sir Tomas Fowel Buxton. Cu toate că această societate număra între membriĭ săĭ savanțĭ însemnațĭ, ia era totușĭ maĭ mult politică și socială decît științifică. [1] Această societate avînd de scop elibe-

1. Vezĭ pentru maĭ mare desfășurare P. Broca, Mémoires d'Anthropologie Tom. II pag. 491 și 492, precum și Zaborowski, L'Anthropologie pag. 9.

rarea sclavilor, hotări să înființeze o societate analoagă la Pariz, și M. Hadgkin venind la Pariz se pune în înțelegere cu mai mulți învățați și mai ales cu naturalistul și antropologistul *William Edwards*. Acesta se puse pe lucru, și după o muncă grea izbuti să întocmească o societate curat științifică cu titlul de *Societatea etnologică din Pariz* la anul 1839.

Pînă la crearea Societății etnologice, cunoștințele antropologice nu remaseră pe loc. Se formează mai multe muzee craniologice; decadele lui Blumenbach erau terminate; de-asemenea lucrări mari în privința clasării raselor omenești și a legăturilor dintre ele privite din punctul de vedere linguistic s-au întreprins de către Virey, Prichard, Bory de Saint-Vincent, Desmoulin, Gerdy, D'Orbigny, Broc Lesson etc.

Societatea etnologică scoase la lumină 2 volume de buletine, în care se cuprind mai multe chestiuni, precum: cîte-va trăsuri generale asupra raselor privite din punctul de vedere intelectual, moral, linguistic, de aptitudine și civilizație.

Drumul deschis în Franța prin influența Societății de etnologie nu se opri numai pe pămîntul său, căci în curînd mai mulți învățați englejî se adunară și la anul 1844 puseră începutul unei asemenea societăți în Londra și apoi în Newyork.

Societatea etnologică nu se pusese pe adevăratul tărîm științific, care ese din anatomie și fiziologie, ci mai mult pe tărîmul de adevărate discuțiuni politice pentru disființarea sclavajului; astfeliu în curînd ședințele acestei societăți răsunară de discursurile patriotice și umanitare ale lui Schoelcher în favoarea dezrobirii.

Sosind revoluțiunea de la 1848, guvernul provizoriu între primele sale acte desființă sclăvia: și fiind-că Societatea etnologică se bazase pînă atunci numai pe discuțiunea acestei chestiuni, acum prin acest decret ne mai avînd rațiune de a fi și societatea căzu în părăsire.

Cele două societăți etnografice din Londra și Newyork nu încetară cu urmărirea studiilor lor, ci numai cît nu mai fură atît de bogate în lucrări și discuțiuni ca pînă atunci.

Desfacerea Societății etnologice franceze nu aduse încetarea studiilor de domeniu antropologic, căci la Muzeu profesorul *Serres* începu un șir de studii sistematice, pe care acum le continuă învă-

ţatul *de Quatrefages*, studiĭ întovărăşite de lucrărĭ număroase. Cu acest prilej galeria antropologică de acolo începu a se îmbogăţi.

In acest timp, zice Broca în memoriile sale, la Stockholm marele anatomist *Retzius* urmărea şi complecta însemnatele sale lucrărĭ craniologice, atuncĭ foarte puţin cunoscute în Franţa, dar deja celebre în Germania. In Danemarca, învăţaţĭ arhoelogĭ pregăteaŭ studiul paleontologieĭ omeneştĭ. In Sviţera, descoperirea locuinţelor lacustre dădea indiciĭ suficiente pentru începutul determinăriĭ civilizaţiuniĭ vechilor popoare preistorice. In Anglia, cercetarea mormintelor vechĭ dădea la lumina craniĭ bretone, romane şi anglo-saxone, iar lucrările şi cercetările făcute asupra lor se publicară sub numele de *Crania Britannica* de către *Bernard Davis* şi *Thurman*. In America, *George Samuel Morton* forma o colecţiune craniologică care multă vreme fu cea maĭ bogată din lume, el perfecţionă craniometria, completă descripţiunea tipurilor americane şi susţinu cu succes doctrina poligenistă. Tot acest învăţat antropolog aduse în sprijinul studiuluĭ omuluĭ : geologia, paleontologia, arheologia, zoologia, geografia zoologică şi medicală. Discipoliĭ luĭ Morton şi anume *Gliddon* şi *Nott* publicară o sumă de monografiĭ şi adunărĭ de observaţiunĭ şi lucrărĭ antropologice privitoare la craniologie, linguistică, geologie şi paleontologie : dintre aceste lucrărĭ vom însemna maĭ ales *Tipurile omeniriĭ*, în care se vede vastul program al antropologieĭ.

In acest timp, pe cînd învăţaţiĭ lumiĭ cultivaŭ cîmpul antropologieĭ în căĭ deosebite, în Franţa o mînă de învăţaţĭ se gîndi la întocmirea uneĭ societăţĭ în care să se dezvălească prin discuţiunĭ chestiunile cele marĭ antropologice. Intre aceştia trebue să punem pe linia întîia pe învăţatul medic şi profesor *Paul Broca* de la Facultatea de medicină din Pariz, care poate fi privit ca adevăratul stilp care a susţinut cu tărie societatea de la formaţiunea sa. Acest învăţat, adunind pe lingă sine oamenĭ cu cunoştinţe ştiinţifice şi cu tragere de inimă, după o muncă de jumătate an întocmi în 19 Maiŭ anul 1859 *Societatea antropologică din Pariz*, iar la 7 Iulie începură lucrările sale.

Cea maĭ mare parte dintre întocmitoriĭ aceşteĭ societăţĭ nu aveaŭ nicĭ o speranţă în ia. Numaĭ timpul şi statornicia la lucru a cîtor-va, între care vom însemna pe Isidor Geoffroy Saint-Hilai-

re, Paul Broca, Gratiolet şi Beclard, carii ţinură continuŭ societatea în acţiune prin lucrările şi discuţiunile lor, puteau să o aducă la înflorirea de astăzĭ.

Pe cînd Societatea antropologică din Pariz începea lucrările sale, pe atuncĭ şi *Carol Darwin*, marele învăţat englez, dădea la lumină însemnata sa lucrare «Originea speciilor» prin care se puse bazele transformizmuluĭ. Această însemnată lucrare fu de mare ajutor cercetărilor ştiinţifice asupra omuluĭ, căcĭ pe baza sa începură feliŭ de feliŭ de investigaţiunĭ.

Lucrările societăţiĭ antropologice din Pariz chiar de la început avură două direcţiunĭ bine statornicite, adecă : lucrărĭ de etnografie şi lucrărĭ de antropologie generală ; căcĭ pe de o parte anatomia, fiziologia, climatologia, igiena, statistica şi patologia, iar pe de alta zoologia, zootecnia, geografia, geologia şi paleontologia, unite toate acestea cu istoria, arheologia, preistoria şi linguistica, conlucrează pentru a completa studiul omuluĭ.

Tot prin aceste timpurĭ însemnatul profesor de la Universitatea din Goettingen anume *Rudolf Wagner* în înţelegere cu învăţatul profesor din Peterzburg anume *de Baer* concepură ideia de a întocmi un congres, unde să se poată face schimbul de ideĭ ştiinţifice între toţĭ antropologiştiĭ germanĭ presăraţĭ prin şcoalele germane. La 1861 se ţinu în Goettingen cel întiiŭ congres antropologic şi cu această ocaziune se fixară pentru viitor punctele de discutat pe baza curat ştiinţifică.

Publicaţiunile Societăţiĭ antropologice din Pariz şi a Congresuluĭ antropologic din Germania găsiră răsunet în Societatea etnologică din Londra. Aceasta desfăcîndu-se după discuţiunĭ aprinse, *James Hunt* strînse în jurul săŭ pe toţĭ învăţaţiĭ englejĭ cu cunoştinţe antropologice şi la 1863 întocmi *Societatea antropologică din Londra.* Această societate în scurt timp luă un mare avînt, numărul membrilor crescu din zi în zi ajungînd a da la lumină o sumă de publicaţiunĭ de mare valoare ştiinţifică, anume : Buletin şi Memoriĭ ca şi Societatea din Pariz, ba chiar o Revistă antropologică, care de la 1868 fu deschisă şi în Pariz sub direcţiunea luĭ P. Broca şi care revistă se continuă şi astăzĭ sub direcţiunea D-luluĭ Topinard.

Intre lucrările cele maĭ de seamă eşite din sînul societăţiĭ

antropologice din Londra vom însemna: «Vechimea omuluĭ» de Ch. Lyell, «Locul omuluĭ în natură» de Th. Huxley, apoĭ publicaţiunile de mare valoare ştiinţifică a luĭ John Evans, Sir Lubbock etc., care maĭ ales ating chestiunile privitoare la preistorie.

Mişcarea antropologică nu se mărgini numaĭ în Pariz, Londra şi Goettingen, căcĭ şi învăţaţiĭ de prin alte oraşe europene recunoscură necesitatea răspîndiriĭ cunoştinţelor antropologice; astfeliŭ se întocmiră maĭ multe societăţĭ, precum acea din Madrid la anul 1864, la Moscva în anul 1865, la Manchester la 1866, apoĭ la Viena, Berlin, Lyon, München etc., şi cu bucurie putem zice că se pregăteşte drumul şi la noĭ în Iaşĭ prin întocmirea societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ care cuprinde germeniĭ din care va încolţi o viitoare societate antropologică.

Pe lîngă aceste societăţĭ trebue de însemnat şi Congresul internaţional paleoetnologic, întocmit prin iniţiativa neobosituluĭ profesor de la Societatea antropologică din Pariz, Gabriel de Mortillet, care congres astăzĭ poartă numele de Congres de antropologie şi arheologie preistorică. Acest congres se va aduna în anul acesta în Pariz cu ocaziunea expoziţiuniĭ universale şi la care vor lua parte învăţaţiĭ din toate părţile lumiĭ.

Alăturea cu astfeliŭ de societate antropologică s-aŭ întocmit în cele maĭ de seamă oraşe din lume şi altfeliŭ de societăţĭ precum: de geologie, geografie, arheologie şi istorie, zoologie, anatomie, fiziologie, filozofie etc., precum şi Societatea etnografică care cu toate aceste societăţĭ contribueşte la înmulţirea materialuluĭ rezolvit în cunoştinţele despre om.

Intre cele întîiŭ chestiunĭ pe care antropologiştiĭ trebuiaŭ să le discute fură maĭ ales acele privitoare la originea omuluĭ. De la început lumea învăţaţilor antropologiştĭ se împărţi în două părţĭ: unia susţineaŭ o origine *monogenistă*, care pe baza transformărilor continue a dat naştere variaţiunilor multiple de rase şi naţionalităţĭ; alţiĭ susţineaŭ o origine *poligenistă*, bazîndu-se pe o sumă de caractere care aduc deosebirile dintre speciile animale, cu atît maĭ mult deosebirile între speciile omeneştĭ. Această chestiune atît de arzătoare a rămas şi astazĭ în cîmpul discuţiuniĭ, totuşĭ poligeniştiĭ par a cîştiga tot maĭ mult tărîm în lumea ştiinţifică.

Din momentul în care antropologia devine un studiŭ atît de

însemmnat şi căruia se consacrează anume societăţĭ, credem că ar fi bine să intrăm în cercetarea în scurt a dezvălirilor ce aŭ dat diferitele ramurĭ care alcătuesc antropologia pînă în zilele noastre. In acest scop ne vom ţinea de împărţirile marĭ făcute pînă acuma în antropologie, fiind recunoscute aceste împărţirĭ de învăţaţiĭ antropologĭ. Trebue să ne explicăm. Impărţirea primită de noĭ este acea franceză, care se deosebeşte în puţin de cea engleză şi mult de cea germană. Am luat pe cea franceză, fiind-că şcoala antropologică franceză este fără îndoială întiia din lume şi prin urmare, normele statornicite de ia, care se recunosc cu timpul şi de alţiĭ, se impune pentru toţĭ. Aşa fiind lucrurile, noĭ vom atinge desfăşurarea antropologieĭ generale, a etnografieĭ, craniologieĭ şi craniometrieĭ, a preistorieĭ, sociologieĭ şi demografieĭ.

(Sfîrşitul va urma)

DĂRĬ DE SEAMĂ

Hugo Zapalowicz, *O schiță geologică a părțiĭ estice a Carpaților dintre Pocuția și Maramureș.* Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt, Wien 1886. Vol. XXXVI pag. 361—592.

Interesul ce trebue să purtăm geologieĭ Carpaților îl înțelege fie-cine, și de aceia este, credem, de mare utilitate să urmărim pas cu pas progresele ce se fac în cunoștința structuriĭ acestor munțĭ, a depozitelor ce îĭ constituesc și a materiilor minerale ce se descoper a fi cuprinse în sînul lor. Această idee m-a făcut a gîndi, încă de mult, la foloasele ce am căpăta, dacă s-ar face cunoscute publiculuĭ nostru și maĭ cu seamă aceleĭ părțĭ din acest public care nu este strein geologieĭ, diversele lucrărĭ ce se publică asupra acestor munțĭ de geologicĭ streinĭ și maĭ ales de către aceĭ germanĭ, ungurĭ și slavĭ din Austria.

De aceia prezentăm o analiză, precum și un rezumat ce este aproape o traducțiune a unuĭ op important, acel al D-luĭ Hugo Zapalowicz al căruĭ titlu stă în fruntea articoluluĭ de față.

D-l Zapalowicz într-acest remarcabil op începe prin a ne da o idee despre constituțiunea geografică a regiuniĭ, și această parte introductivă este și ia pentru noĭ de importanță însemnătoare, între altele fiind-că ne pune în cunoștință cu denumirile variate ale munților și ale rîurilor, precum și ale satelor saŭ ale altor diferite localitățĭ, dintre care unele sînt maghiare altele slave iar marea majoritate

romîne, și chiar și acele din cele două limbĭ prime nu sînt cele maĭ adese-orĭ decît modificațiunĭ de numirĭ romînescĭ, arătînd astfeliŭ nu numaĭ preponderanța națiuniĭ noastre in Maramureș, dar încă și faptul că dintre locuitoriĭ actualĭ aĭ acesteĭ țărĭ Romîniĭ sînt aceĭ maĭ din vechiŭ stabilițĭ în ia.

Tărîmurile ce aŭ aflat D-l. Zapalowicz în Maramureș sînt următoarele:

Formațiunĭ primare saŭ arhaice
» diasice saŭ permice
» triasice
» jurasice
» cretaceĭ
» eocene
» oligocene
» diluviale și aluviale.

El începe prin descrierea formațiunilor primare. Arată că aceste formațiunĭ primare ocupă două regiunĭ deosebite, despărțite prin valea Bistrițeĭ și acea a părțiĭ superioare a Vișeuluĭ ce se numește Borsa pînă la satul cu această numire. Una din aceste regiunĭ, numită de el *zona sudică*, se află la sud de această linie, iar cealaltă, numită *zona nordică*, este situată la nord, decĭ are forma unuĭ rectanglu ce se întinde de la sud-est către nord-vest, prezentînd în mijloc o concavitate ocupată de tărîmurĭ cretaceĭ.

Autorul începe a studia diferitele speciĭ de rocĭ ce există în ambele zone și fixează speciile și varietățile lor. Apoĭ descrie număroase secțiunĭ luate maĭ în toate localitățile ambelor zone și din comparațiunea acestor secțiunĭ el parvine a clasa în două sisteme complexul scisturilor cristaline ale acesteĭ părțĭ a Maramureșuluĭ, în una inferioară, pe care o consideră ca primară saŭ arhaică, și în alta superioară, pre care o privește ca paleozoică nedeterminată.

<table>
<tr><td rowspan="3">Paleozoice</td><td colspan="2">Scisturile cristaline superioare constituite din micascist quarțos, din gneiss granular albitic, din gneiss oculifer și din rocĭ epidotice și amfibolice.</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Calcar cristalin al zoneĭ superioare</td><td>Calcar cristalin.</td></tr>
<tr><td>Calcar semi-cristalin și scisturĭ quarțoase cu faciul cloritic.</td></tr>
</table>

Primare:
- Scisturĭ cristaline mijlocii:
  - Filiturĭ şi micascisturĭ mijlocii.
  - Gneiss cu rocĭ epidotice şi amfibolice şi scisturĭ silicioase.
- Calcarul cristalin din zona inferioară.
- Scisturĭ cristaline formate din scisturĭ quarţoase cu puţină mica.

Iată motivele ce dă pentru a considera sistema superioară ca paleozoică.

Calcarul cristalin superior prezentă, după autor, între scisturile ce sînt intercalate în el, adevărate rocĭ sedimentare. Dintre scisturĭ acel maĭ răspîndit este un filit quarţos, constituit din quarţ şi din muscovit cu puţin biotit, feldspat, carbonate romboedrice, grenat etc. Prin creşterea cîtimiĭ de feldsplat, acest filit trece în gneiss cu foĭ subţirĭ saŭ groase, verde albitic, cu epidot, hornblende şi carbonate romboedrice, însă trece şi cătră un scist silicios negriŭ ce prezentă ades pe feţele sale de separaţiune pulbere de cărbune şi alte orĭ într-o brecie ce cuprinde fragmente de calcit; pe lîngă aceasta, în zona formată de aceste scisturĭ, fie ele intercalate în calcar saŭ superioare acestuia, există şi o materie organică. Tot în ele, pe culmea Cerkanuluĭ, sînt intercalate brecii formate din fragmente de filiturĭ micafere quarţoase, unite printr-un ciment silicios. La gura Rozişuluĭ mare, calcarul trece in calcist deasupra căruia urmează micascisturĭ filitice şi calcarifere; acestea devenind granulare, trec în stare de gres şi de verrucano. Aceste fapte să repetează în susul rîuluĭ unde se văd filiturile alternînd cu adevărate gresurĭ, şi cînd aceste gresurĭ devin foioase, ele se aseamănă cu grauwackele. Insuşĭ observaţiunea microscopică arată că aceste rocĭ sînt gresurĭ formate din granule de quarţ, din fragmente foarte alterate de scist quarţos unite printr-un ciment ades calcarifer. Ele sînt sure albăstriĭ şi petrecute de vine de calcit. Acele asemănătoare ca grauwackele formează straturĭ îndestul de groase ce sînt intercalateîntre scisturĭ. Această formaţune în unele locurĭ, ca în muntele Polonicu, vine în contact cu gneissul formaţiuniĭ vechĭ; tot astfeliŭ şi în muntele Şulig, în muntele Schneapen, în valea Apeĭ şi în alte localităţĭ. Apoĭ pretutindenea se observă între calcarul ce formează baza eĭ şi scisturile cristaline inferioare o discordanţă de stratificaţiune.

Ca concluziune ar urma dar că cel puțin partea superioară a calcarului cristalin împreună cu scisturile superioare ale acestuĭ calcar sînt sedimentare și reprezentă o formațiune paleozoică ce nu se poate raporta decît la dias, parte din cauză că în privirea petrografică și maĭ ales filiturile și calcarurile se aseamănă cu acele de la Kogel de pe Semmering, de la Zell am See aflătoare pe drumul ce duce către Schmittenhöhe cît și cu formațiunile cliasice de la Eisenkoppel din Carintia ce sînt în legătură cu tufurĭ diabasice și verrucano: fapt ce să întîmplă și în Maramureș, precum se vede din arătările D-luĭ Zapalowicz.

Este însă necesar de a se menționa faptul important a prezențeĭ gneissuluĭ, a micascistuluĭ și altor speciĭ de scisturĭ cristaline într-această sistemă sedimentară a Maramureșuluĭ. Căcĭ acest fapt ne conduce la concluziunea că asemenea scisturĭ cristaline s-aŭ format pe cale umedă, ceia ce este de o însemnătate considerabilă pentru cestiunile cele maĭ fundamentale ale geologieĭ, căcĭ se adaoge la alte fapte de asemenea natură cunoscute de mult timp deja în Saxonia, în Alpĭ și în Cernahora în Banat.

Cît pentru sistema inferioară saŭ arhaică, ia pare a se raporta în totalitate la sistema herciniană superioară din Bohemia și maĭ cu seamă la filiturile de Mies.

Complexul acesteĭ din urmă sisteme cît și al aceleĭ precedente atribuite la tărîmurile paleozoice, constitue muntele Petros, cel maĭ înalt din Carpațiĭ de la est, avînd o altitudine de 2364 metri. In alte localitățĭ ele există separate, ceia ce obligă la subdiviziunea făcută de autor. Membriĭ ambelor sisteme variază foarte mult în deosebitele locurĭ, în privirea constituțiuniĭ lor petrogragrafice însă prezentă în general și caractere intermediare de trecere între rocile extreme. Spre a evita confuziunea și a ne permite comparațiunĭ cu rocile de aceiașĭ natură ce s-ar studia în alte regiunĭ, autorul a analizat pe calea microscopică toate tipurile și principalele varietățĭ ale acestor rocĭ, dîndu-le astfeliŭ o descriere rigoroasă și preciză ce nu permite a rătăci.

După ce D-l Zapalowicz a subdivis astfeliŭ în două sisteme scisturile cristaline ale Maramureșuluĭ, considerînd că partea superioară constituită din calcarul crista-

lin superior şi din scisturile superioare acestuia suprapoartă direct adevăratul verrucano din regiune, care se ştie din lucrărĭ anterioare ale altor geologĭ că este diasic, dar fiind-că, pe de altă parte, această suprapunere nu are loc pretutindenea, ceia ce demonstră independenţa acestuĭ conglomerat, şi în fine fiind-că scisturile metamorfice nu cuprind fosiliĭ care să permiţă determinarea rigoroasă a vîrsteĭ lor, el le priveşte ca o simplă formaţiune paleozoică maĭ veche decît verrucano, dîndu-ĭ numele nedeterminat de formaţiune *infradiasică* saŭ *subdiasică*.

Cît pentru depozitele atribuite la dias, ele sînt reprezentate, maĭ cu seamă prin verrucano. Acesta constă aice în quarţiturĭ masive şi granulare, în conglomerate quarţoase şi în breciĭ în care fragmentele colţuroase de quarţ sînt întrunite printr-un ciment quarţos. El este ades străbătut de vine de quarţ, care sînt sure deschis, albiĭ şi ades roşietice. Dar cu verrucano se leagă şi o altă rocă, aceasta este un calcar asemănător cu acel din triasul regiuniĭ.

Tot la această sistemă trebue a se raporta şi o formaţiune de tufurĭ diabasice care cîte odată este cuprinsă în subdias, dar care de multe orĭ se află deasupra acestuĭa. Aceste tufurĭ verzĭ gălbiĭ prezentă un aspect de verrucano conglomeratiform saŭ breciform. Ele sînt îndestul de răspîndite şi constaŭ din fragmente de rocĭ melafirice şi porfirice unite printr-un ciment calcariŭ. In epoca diasică şi subdiasică s-aŭ format dar aceste tufurĭ în care epocă ar fi erupt şi diabasurile din localitate. Aceste sînt sure-verziĭ şi constituite din plagioclas, din augit deschis, foarte mult titanat de fier, şi din producte de alteraţiunĭ ale acestor minerale, ce sînt în fire destul de marĭ. Cît între ceia ce priveşte vîrsta lor, ele străbat tărîmul subdiasic, pe care se razimă verrucano, şi formează, adesea-orĭ, conurĭ deasupra acestor scisturĭ. Pe limita scisturilor cristaline se văd şi porfiriturĭ diabasice compacte saŭ amigdalare, în general verzĭ ca iarba, dar pe unele locurĭ colorate şi roşietice. Ele sînt în legătură cu tufurile menţionate maĭ sus şi par a se fi întins ca lavele după emisiunea lor pe suprafaţa straturilor. In unele locurĭ ele se razimă pe verrucano, ca în valea

Kwasneĭ. In acest caz, ele sînt saŭ contemporane orĭ posterioare acestuia.

Triasul ocupă două regiunĭ: acea a munteluĭ Poiana situată între Tisa și Rica și acea formată prin munțiĭ Brodyowka-Mala, Czywezyn și Păpădia. Cea din urmă prezentă o porțiune sud-vestică în care predomnesc depozitete diasice și alta nord-estică în care se află numaĭ triasul.

In regiunea Poeniĭ Roșiĭ, în valea Krywei (Russ. Kirva) se vede zăcînd pe formațiunea gneissică o parte de verrucano ce nu are stratificațiunea aparentă, și care cuprinde quarțiturĭ sacaroide albe ce nu s-aŭ putut observa aiurea. Pe alocurea verrucano alternează și cu gresurĭ roșiĭ, foarte micafere, care par a deriva din verricano. Aceste gresurĭ prezentă pe unele locurĭ o structura tabulara și scistoasă, și atuncĭ ele ne aduc aminte de depozitele de la Werfen, și toate aceste depozite trebue a fi considerate ca diasice, de vreme ce alternează saŭ sînt cuprinse în verrucano. Din valea Kryveĭ aceste depozite se rîdică pe muntele Petrica, constitue partea superioară a culmeĭ Petricica unde se razimă pe sistema calcaruluĭ cristalin superior ce cuprinde aice quarțiturĭ și gresurĭ grosiere saŭ foioase ca grauwacke ,fiiliturĭ, calcisturĭ, calcar brecoid, și sînt străbătute de diabasurĭ, precum se vede în culmea Labeĭ, iar în valea Pentaja de porfirit.

In capătul estic al culmiĭ ce purcede din Popa-Ivan cătră nord se văd rocĭ tufoase și quarțiturĭ cu granulele grosiere, conglomerate quarțoase și gresurĭ micafere. Aceste gresurĭ, care în partea inferioară se confundă cu calcarul, reprezentă verrucano, iar conglomeratele și celelalte rocĭ trebue a fi considerate ca triasice.

La vest de Petricica se află tărîmul diasic, reprezentat prin verrucano, iar cel triasic la bază prin calcar triasic purtînd deasupra gres roșiŭ micafer, asemenea gresuluĭ la Gröden de la Werfen. Calcarul triasic este în general alb, granular, compact și ades bigarat de vine.

Pe laturea sudică a Mihailecululuĭ și a Farcăuluĭ, tărîmul triasic este reprezentat prin calcar necurat, ce pare străbătut de porfirit diabasic care este constituit dintr-o bază cu baghete de plagioclas, de augit, magnetit și de olivină alterată care se prezentă în particule rotunzite

galbene cu o crustă formată din fibre perpendiculare pe margine și în interiorul căria se află la centru un cristal ramboedric de calcit.

Există și o varietate cu puțin magnetit în care elementele cristaline sînt atît de alterate încît nu se maĭ pot recunoaște. Ambele varietățĭ reduse în granule colțuroase microscopice formează brecii de coloare închisă în care aceste granule sînt legate prin quarț și care constituesc vîrful Farcăuluĭ. Tot pe acest munte, însă pe laturea sa est-nord-estică se află porfirithurĭ de o altă natură, atît de dure încît ciocanul nu poate separa din ele fragmente. Ele sînt constituite din o bază formată din feldpat ce pare a fi plagioclas și care este foarte alterat, din augit și din titanat de fier, dar în ia se văd și cristaluri maĭ mari de primele două minerale, roca se arată compactă și prezentă o coloare uniformă verzie ce se pare datorită discompuneriĭ elementuluĭ feldspatic. Există aicĭ și porfirituri amigdalare constituite din o bază formată maĭ cu totul din baghete de feldspat și ale căria cavitățĭ sînt împlute cu calcit. Spre sudul Farcăuluĭ există tufurĭ ce se prezentă în stare de conglomerate și de brecii. Astfeliŭ conul Farcăuluĭ ce este constituit din porfirituri și îmbrăcat cu tufurĭ și conglomerate porfiritice arată că este format prin erupțiunea acestor rocĭ. In cazul acesta se află și muntele Petriș. Dar în Farcăŭ aceste rocĭ eruptive vin în contact cu quarțiturĭ jaspice cărămiziĭ ce însoțesc calcarul triasic. Culmea Mihaileculuĭ este constituită din calcar triasic, și acesta alternează cu nape de porfirituri și cu tufurile și conglomeratele acestora; astfeliŭ încît trebue a conchide că aceste rocĭ aŭ erupt în epoca triasică. In Mihailec triasul afară de aceste rocĭ este încă constituit și din altele. In adevăr, deasupra calcaruluĭ precedent urmează calcisturĭ bigarate cu bande roșiĭ și verzĭ, pe acestea se razimă calcarurĭ compacte sure cu scisturĭ bigarate la bază, vine apoĭ iarășĭ calcar scistos, după această iarășĭ scisturĭ bigarate, apoĭ scisturĭ roșiĭ și acestea suprapoartă din noŭ nape de porfirit diabasic. Este de remarcat că aceste calcarurĭ, cînd sînt în straturĭ subțirĭ, prezentă vine verzĭ saŭ roșiĭ ce cuprind o mare cîtime de mica care dă rociĭ o aparență de micascist. El cuprinde quarț, bucățĭ de feldspat, un mineral verde ce seamănă

cu biotitul, muscovit, biotit în foĭ, cristale de ematit, care toate formează un amestec mecanic.

Calcarul triasic în muntele Czyweczyn cuprinde fragmente de quarţ şi de porfiriturĭ roşiĭ compacte ce ajung la mărimea unuĭ oŭ de struţ şi supt microscop arată fragmente de scoicĭ însă nederminabile.

In urmarea faptelor expuse în memoriul D-luĭ Zapalowicz rezultă că diabasurile şi porfiriturile diabasice din partea sud-estică a Maramureşuluĭ aŭ început erupţiunile lor în epoca subdiasică, s-aŭ continuat prin dias şi s-aŭ terminat în acea triasică, că maximum de intensitate al acestor erupţiunĭ a avut loc în periodul dintîiŭ şi mijlociŭ al epoceĭ triasice din cauză că depozitele formate în acest period sînt acele ce prezentă maĭ multe raporturĭ cu rocile eruptive, şi că aceste erupţiunĭ aŭ mers descrescînd în intensitate şi s-aŭ terminat în fine cătră finele epoceĭ triasice, de vreme ce calcarul superior din muntele Mihailec acopere toate formaţiunile diabasice de acolo. Totodată văzînd că aceste mase eruptive şi derivatele lor sînt grupate în jurul Farcăuluĭ, a Petrişuluĭ şi în culmea Bîculŭĭ, trebue a se recunoaşte că aceştĭ munţĭ aŭ fost centrurile de erupţiune ale acestor rocĭ plutonice. S-a putut observa chiar fenomene de contact, ca la sudest de Farcăŭ pe culmea ce duce cătră Mihailec, unde se văd tufurĭ porfiritice roşiĭ ce prezentă incluziunĭ marĭ cît oul de calcar cristalin fin şi alb ce poartă semnele unor mase cuprinse într-o lavă de care aŭ fost strînse cu putere. De-asemenea în valea pîrîuluĭ Sacal (Socalow) se află blocurĭ de rocĭ care pe dinafară sînt formate din materie eruptivă iar în interior din calcar cristalin grosier, compact, sur, cu urme de materie organică şi de magnezie cu grane marĭ de quarţ şi fire de fier, ce nu pot fi decît blocurĭ rupte din calcarul triasic inferior, iar pe de altă parte, în valea Păulişuluĭ se află în calcarurile verrucanice ale triasuluĭ introducţiunĭ de porfirit.

Trecînd la tărîmul jurasic, autorul ne arată că acest tărîm se prezentă supt formă de stîncĭ izolate pe care le putem considera ca adevăraţĭ recifĭ; ele sînt micĭ şi înalte numaĭ de cîţiva metri şi în cele maĭ multe cazurĭ sînt însoţite de melafirurĭ. Aceste stîncĭ se văd în zona nordică

a cretaceuluï și anume pe linia nord-estică ce mărginește cretaceul inferior.

Aceștï recifï de calcar sînt fosiliferï, fosiliile lor aŭ fost terminate de către D-l Neumayr, unele din ele se rapoartă la depozitele de Czorstyn iar altele la acele de Stramberg. Cît pentru melafirurï, ele sînt amigdalare și sînt asemenea cu acele din Carpațiï micï. Una din stîncile jurasice, acea de pe laturea vestică a munteluï Șesa, a fost deja descrisă de către D-l Hauer. Ia constă dintr-o masă de melafir ce cuprinde înfășurate în ia mase atît de marï de calcar încît se exploatează. Aceste mase sînt de diferite feliurï. Unele albe constaŭ în calcarurï cu crinoide, altele compacte roșiï seamănă cu calcarul clipelor (Klippenkalk), iar fosiliile ce cuprind arată că trebue a se raporta la calcarul de Stramberg. O a doua stîncă se află pe laturea nord-vestică a culmeï Șese-Pietre unde se văd blocurï de calcar alb și roșiŭ, cu *Rhynchonella capillata Zitt.*, cea ce-l paralelizează cu calcarul de la Czorstyn. El este însoțit de blocurï de melafir. Asemenea pe curmătura dintre muntele Petros și Horirla, se văd blocurï marï cît o casă, nalte ca de 10 metri ce es din gresul cretaceŭ, coloarea acestora este brună, albie saŭ roșietică și între ele se află melafirurï. In aceste calcarurï s-a aflat *Phylloceras cf. silesiacum Opp.* și *Haploceras tomephorum Zitt.* Ele se rapoartă prin urmare tot la calcarul de Stramberg. Alte asemenea calcarurï se văd pe laturea pîrîuluï Bascatot, în valea pîrîuluï Seveanuluï Regese, în fine calcar paralel cu acel de Czorstyn se arată în zona cretaceuluï superior pe țărmul stîng al Ceremușuluï chiar lîngă confluentul săŭ cu Kiernisna, unde formează o stîncă de mărimea uneï micï bisericï. Acest calcar este roșiŭ, cam nodulos și cu o stratificațiune puțin vizibilă ce arată însă că el se pleacă spre sud-vest. Intre fosiliile scoase din el s-a recunoscut speciï de *Aspidoceras*, de *Lytoceras*, *Aptychus latus*, *obliquus* și *lamellosus*.

Aceste micï părțï de tărîm jurasic, între altele ne interesează prin aceia că ele ne arată că melafirurile din Maramureș și din Bucovina aŭ erupt după depunerea depozitelor de Stramberg.

Dar partea cea maï însemnată a opuluï D-luï Zapalowicz este poate acea ce privește depozitele cretaceï și

eocene care împreună cu tărîmul oligocen inferior și superior constitue gresul carpatic din întreaga regiune studiată de el. Această parte a lucrăriĭ sale este o adevărată disecțiune amănunțită ale acestor formațiunĭ și ia este cu atît maĭ importantă cu cît complectează și luminează cu mult progresele făcute pînă la el de diferițiĭ geologĭ ce s-aŭ luat drept misiune diversificarea și clasarea depozitelor din Carpațĭ.

In urmarea acestor studiĭ amănunțite, D-l. Zapalowicz a parvenit să separe din depozitele ce se atribuiaŭ la acele de Ropianka o subdiviziune superioară caracteristică prin ieroglifĭ cu forme particulare și prin *Inoceramus striatus*, *Exogyra plicatula Lam.* și *Turritella multistriata Minster.* Această sistemă, pe care speciile numite o pun în *Plaenerul inferior*, adecă în Rotomogezianul francez, se arată ca o sistemă deosebită și prin faptul că ia în unele locurĭ se razimă nemijlocit și singură pe scisturile cristaline. Numaĭ depozitele aflătoare sub această sistemă se pot atribui la infracretaceŭ și a se raporta la tărîmul superior, adecă la depozitele neocomiane Rossfeldice. Acestea prezentă în Maramureș asemănare și cu depozitele de Strzolka din Silezia ce sînt de aceiașĭ vîrstă și care seamănă cu alte formațiunĭ propriĭ Maramureșuluĭ, precum sînt acele de Kwasienka și acele de Lolin, iar sub ele se află o sistemă a căria prezență a fost urmărită și constatată în toată regiunea explorată și care este constituită din gresurĭ masive, în bancurĭ groase și cu o structură particulară. Autorul recunoasce deasupra depozitelor cu ieroglifĭ și inocerami o altă sistemă, avînd caracterele sale petrografice distincte și care se atribuise mult timp la gresul de Godula, adecă la albianul inferior; însă într-aceste depozite D-l. Zapalowicz a aflat *Exogyra Columba Lam*, specie care pune aceste depozite în orizonul plaeneruluĭ superior de Strehlen și al gresuluĭ de Orlow, formațiunĭ corespunzătoare cu cenomanianul superior din Franța.

De-asemenea D-l Zapalowicz a recunoscut că eocenul se prezentă în Maramureș cu cele două subdiviziunĭ ale sale, una inferioară în care predomnesc marne și calcarurĭ numulitice ce reprezentă sistema suessioniană, începînd de la depozitele cele maĭ inferioare corespun-

zătoare cu cele numite de Spileco din cauza speciilor *Terebratula Fumanensis* și *Rhynchonella polymorpha* ce ele cuprind către bază, şi în una superioară ce suprapoartă oligocenul inferior, constituită prin gresurĭ cu ieroglifĭ și asemănătoare mult și ele cu depozitele de Strolka, dar care reprezentă eocenul superior, adecă tărîmul parizian.

Toate aceste tărîmurĭ cretaceĭ și eocene ocupă treĭ regiunĭ deosebite, numite de autor *basinurĭ*. Unul din ele zis *sudic* se întinde la nord-vest, de la confluentul Vișeuluĭ cu Tisa spre sud-vest, formînd o bandă dealungul masivuluĭ nordic al scisturilor cristaline, și trece în Bucovina; al doilea, numit de *transgresiune*, este reprezentat prin maĭ multe părțĭ separate și răspîndite pe suprafața masivuluĭ de scisturĭ cristaline numit; și al treilea și cel maĭ întins, numit *basinul nordic*, situat în tot lungul marginiĭ nord-estice a masivuluĭ de scisturĭ cristaline nordic, este mărginit către nord-est de depozitele oligocene care constitue culmea centrală a Carpaților Negri și prin urmare linia culminantă dintre Maramureș, Bucovina și Galiția. Tot în aceste treĭ regiunĭ sînt situate și tărîmurile eocene.

(Sfîrşitul urmează)

Grigorie Cobălcescu.

Romulus Ionaşcu, Sistemele ortografieĭ cu litere latine în limba romînă. Teză de licență. Focșanĭ, 1889 146 pag.

Este netăgăduit un progres ce se constată în mersul școalelor noastre superioare, anume că tezele pentru licență în ramura literară se ocupă de cîtva timp tot maĭ mult de chestiunĭ referitoare la poporul romîn. Așa este și teza de curînd susținută înaintea facultățiĭ din Iașĭ de D-l Romulus Ionașcu și care se îndeletnicește cu sistemele ortografieĭ latine în limba romînă. Față cu lupta încă neisprăvită a acestor sisteme, scrierea D-luĭ Ionașcu, care grupează aproape tot materialul acesteĭ însemnate chestiunĭ, are o însemnătate netăgăduită. Se poate deduce

din această grupare o tendență ce reese din ce în ce mai clară, anume că ortografia latină, la început cît se poate de etimologică, gravitează tot mai mult către fonetizm cu cît ne apropiem de timpurile noastre, așa încît, dacă ne luăm numai după dezvoltarea istorică, fără chiar a mai invoca și puternicele temeiuri raționale expuse într-un chip atît de convingător în studiul d-lui Tiktin publicat în foaia noastră, înca dobîndim convingerea că sistemul fonetic va eși biruitor din lupta în care stă.

Teza D-luĭ Romulus Ionașcu, prețioasă ca adunare de material, păcătuește însă prin multe din ideile exprimate în ia și care dovedesc saŭ lipsă de cunoștință saŭ o judecată încă nematură. Așa, D-sa (p. 14) pune unirea celor treĭ națiunĭ din Transilvania, baza constituțieĭ monstruoase a aceleĭ țărĭ, în 1570, pe cînd este cunoscut că ia îșĭ are originea în 1438, îndată după marea revoluție a țăranilor (maĭ ales Romînĭ) din Transilvania din 1437. Ca dovadă că scrierea cu litere latine și cunoștința limbiĭ latine nu aŭ încetat niciodată la Romînĭ după perioada vieţeĭ lor romane, autorul aduce între altele și întreținerea continuă de misionarĭ catolicĭ din partea Romeĭ, care pe lîngă afacerile lor religioase se ocupaŭ și cu cultura limbiĭ latine; ba pe mulțĭ îĭ găsim încă institutorĭ prin casele boereștĭ (p. 7). O asemenea asertiune trebue să admită că eraŭ boerĭ la Romînĭ și case boereștĭ îndată după ce Dacia fu părăsită de Romanĭ și începu năvălirea barbarilor. De unde ia D-l Ionașcu asemenea știrĭ care, dacă s-ar adeveri, ar transforma cu totul începuturile poporuluĭ romînesc? Tot în scopul de a dovedi că sistemul scrieriĭ cu litere latine a fost păstrat neîntrerupt de Romînĭ încă din epoca romana a existențeĭ lor, maĭ invoacă D-l Ionașcu argumentul cel și maĭ extraordinar încă, anume că Domniĭ romînĭ ar coresponda adese-orĭ în latinește cu statele vecine, argument ce ar putea servi tot așa de bine și pentru o dovadă că Rușiĭ saŭ Bulgariĭ s-ar trage din Romanĭ și ar fi păstrat la eĭ întrebuințarea scrieriĭ cu litere latine. Din aceasta se vede că D-l Romulus Ionașcu are o nedeplină cunoștință a istorieĭ Romînilor.

A. D. Xenopol.

Gheorghe E. Schina, Elemente de drept internațional privat de T. M. C. Asser și Alphonse Rivier. (Traducere.) București 1888. 242 p. în 8.

Cu traducerea eminenței lucrări a celor doi jurisconsulți, D-l Schina a umplut un gol simțit în literatura noastră juridică. Este cunoscut că chestiunile de drept internațional privat sînt din cele mai însemnate nu numai pentru teorie, dar chiar pentru practica de toate zilele a tribunalelor, întrucît astăzi relațiunile între deosebitele țări fiind foarte dese se întîmplă pe fie-ce zi întrebarea care uz este de aplicat în cutare împrejurare, în daraverile încheiate între supușii a două saŭ maĭ multe țări deosebite. Manualul luĭ Asser în traducerea D-luĭ Schina va putea deci fi utilizat atît în justiție de advocațĭ și magistrațĭ cît și în școală, de studenții universitarĭ, și va aduce foloase reale.

Asupra valoriĭ originaluluĭ nu avem să ne pronunțăm. Meritele luĭ aŭ fost recunoscute de toate autoritățile jurisprudențeĭ europene. D-l Schina a adaos cîteva note asupra nouălor lucrărĭ de drept internațional provenite de la 1884 încoace, data publicăriĭ cărțiĭ luĭ Asser în prelucrarea luĭ Rivier.

Traducerea D-luĭ Schina este în deobște bună, deși limba d-sale romînească este prea franțuzită. Nu că am bănui d-sale întrebuințarea cuvintelor tehnice de origine franceză. Dar chiar limbagiul comun ce le însoțește este plin de neologizme, chiar și acolo unde am fi avut cuvinte romîneștĭ și unde decĭ acele streine eraŭ de prisos. Așa, pentru a cita numaĭ pe cîte-va, pentru ce să întrebuințeze bună-oară cuvintele *facil* și *dificil*, cînd avem cuvintele *ușor* (diminutiv din lat. *levis*) și *greŭ* (*lat. gravis*) cu înțeles identic în romînește, saŭ *cotumele* (les coutumes) în loc de *obiceiurile*, cuvînt cu sens juridic chiar în limba veche romînească în accepțiunea de *obiceiul pămîntuluĭ*? Traducătorul trebuia să-șĭ dea puțină osteneală spre a găsi cuvintele romîneștĭ corespunzătoare celor franceze; de altfeliŭ era prea ușor de a anina numaĭ cîte o terminație romînească la cuvintele franceze și a face traducerea. Așa este în mare parte întreaga lucrare a D-luĭ Schina. Trebue să protestăm în contra acesteĭ franțuzirĭ a limbiĭ romîneștĭ, căcĭ deși sîntem de origine latină,

sîntem însă Romînĭ, adecă popor cu propria noastră fire şi propriul nostru feliŭ de a fi. Ce e maĭ mult, sistemul de a pune cuvintele franceze aşa cum le găsim conduce chiar uneorĭ la *non-sensurĭ*. D. e. D-l Schina spune întrun loc: „aplicaţiunea legiĭ în această materie a convenţiunilor *repausă* pe intenţiunea prezumată a contractanţilor," pe franţuzeşte: „l'application de la loi dans cette matière des conventions repose sur l'intention présumée du contractant." Fraza este identică prin cuvintele eĭ în romîneşte şi franţuzeşte; deosebirea constă curat numaĭ în terminaţiile cuvintelor. Cu toate acestea ia ar fi putut fi redată într-o limbă maĭ romînească astfeliŭ: „punerea în lucrare a legiĭ în această materie a convenţiunilor se întemeiază pe intenţiunea presupusă a contractanţilor" formă ce nu pierde întru nimic caracterul eĭ juridic şi cu toate acestea nu este aşa de robită originaluluĭ francez. Dar cuvîntul *repose* tradus în romîneşte prin *repausă*!.. *Repausă* pe romîneşte se zice numaĭ de morţĭ şi nu putea fi întrebuinţat pentru a reda înţelesul cuvîntuluĭ francez *repose*.

In afară de această franţuzire exagerată a limbiĭ maĭ observăm că D-l Schina a omis de a adăogi la sfîrşitul (*finele*) volumuluĭ lista monografiilor asupra dreptuluĭ internaţional, care cu toate acestea spune la pag. 18 că s-ar afla. De-asemenea uită a reproduce tabloul tractatelor privitoare la Franţa, Belgia şi Elveţia despre care spune în text la p. 28 că s-ar afla de-asemenea la sfîrşitul volumuluĭ.

A. D. Xenopol.

N. Gabrielescu, Privire generală asupra monumentelor naţionale şi mijlocul de a împiedeca destrugerea lor. Iaşĭ 1889. 30 pag.

Intr un stil limpede, frumos şi curgător D-l Gabrielescu, cunoscutul arhitect format la şcoala celebruluĭ maistru francez Le Comte du Nouy, restauratorul bisericilor de la Curtea de Argeş şi a Treĭ-Ierarhilor din Iaşĭ, expune o repede ochire asupra mersuluĭ arteĭ la poporul romîn, mărginindu-se maĭ ales pe tărîmul arhitecturiĭ, singurul în care arta a creat şi la Romînĭ lucrărĭ neperitoare.

Arhitectura la Romînĭ, cuprinşĭ în părţile răsăritu-

luĭ european și dominațĭ de biserica ortodoxă, nu putea fi alta decît cea bizantină, modificată bine înțeles după trebuințele și chiar gustul poporuluĭ în sînul căruia ia se împlînta. Se constată însă pe lîngă această temelie a arhitecturiĭ romîneștĭ și înrîurirĭ de altă natură, precum gotică, maĭ ales la bolțile ușilor și a ferestrilor care prezentă forma ogiveĭ. In ornamentărĭ se prezentă multe elemente persane saŭ chiar armeneștĭ, ca la bisericile Sfinților Treĭ-Ierarhĭ și la acea din Curtea de Argeș.

Dl. Gabrielescu însă nu a avut în scrierea sa atîta scopul de a stabili fazele dezvoltăriĭ arhitecturiĭ la poporul romîn, lucru ce ar fi cerut o expunere mult maĭ întinsă, cît a atrage luarea aminte a guvernuluĭ asupra nevoiĭ neapărate ce este de a se conserva monumentele trecutuluĭ, maĭ întîiŭ pentru respectul ce sîntem datorĭ tuturor rămășițelor istorice, apoĭ în scopul tocmaĭ al unuĭ studiŭ asupra lor care pînă acuma nu s-a putut face. Prea bine spune Dl. Gabrielescu cînd susține că nu ar trebui să ne îngrijim numaĭ de restaurarea cîtor-va monumente făcîndu-le chiar mult maĭ luxuoase de cum eraŭ, iar pe cele maĭ multe să le lăsăm în părăsire. S-ar putea găsi și alte bisericĭ care să merite a fi restaurate și ar trebui ca statul să se îngrijască necontenit de toate zidirile istorice, cheltuind cît de puțin pentru neîncetata lor întreținere, decît să se lase pînă ce cad în ruină. Am dori să vedem eșind din pana D-luĭ Gabrielescu un studiŭ special asupra vre-uneĭ din bisericile noastre, însoțit cu planurĭ și desemnurĭ care să ne pună în putință de a prețui ceia ce avem.

A. D. Xenopol.

Dr. **J. L. Pic** și **Dr. A. Amlacher**, Die dacischen Slaven und Czergeder Bulgaren. Separatabdruck aus den Sitzungsberichten der Königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Prag 1888. 59 pag.

D-l Joseph Ladislaus Pic, profesor la universitatea din Praga și cunoscut prin scrierile sale asupra istorieĭ vechĭ a poporuluĭ romîn, tratează în lucrarea pe care o analizăm o întrebare interesantă pentru istoria acestuia, anume de ce naționalitate eraŭ Slaviĭ care s-aŭ așezat în țările romîne pe timpul strămutăriĭ și a năvălirilor lor, și

în legătură cu această întrebare maĭ tratează şi o alta, anume aceia cum se face că din toate părţile ţărilor transcarpatine să se fi păstrat o parte de Slavonĭ numaĭ în comitatul Tîrnaveĭ din Transilvania, anume Bulgariĭ din satele Cergăul mare şi mic (Nagy şi Kis-Cserged).

Dl. Pic începe cu o repede expunere a năvălirilor slavone, care pornesc de prin veacul al VI-lea de pe timpul stăpîniriĭ Avarilor asupra Dacieĭ, şi trece după aceia la reîmprospătarea argumentelor privitoare la întinderea stăpîniriĭ bulgare asupra regiunilor de la nordul Dunăriĭ dezvoltate de d-sa şi în scrierile d-sale anterioare, precum în *Abstammung der Rumänen* şi în *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*. D-sa atrage maĭ ales luarea aminte asupra unuĭ fapt însemnat din istoria cuceririĭ Transilvanieĭ de către Ungurĭ. Anume eĭ cuprind îndată după arătarea lor în Panonia numaĭ partea nordică a Transilvanieĭ, iar cea sudică ce se afla maĭ deadreptul sub stăpînirea bulgărească sub ducele bulgar Kean, o cuceresc tocmaĭ pe timpul Sfîntuluĭ Stefan (997—1038) *după destrugerea imperiuluĭ bulgăresc de către Vasile al II-lea împaratul Constantinopoleĭ*, neîndrăznind pînă atuncĭ a ataca acel ducat bulgar, această întîrziere în cucerirea suduluĭ Transilvanieĭ dovedeşte că stăpînirea Bulgarilor era încă efectivă asupra uneĭ părţĭ din Dacia centrală.

Năvălirea Slavilor asupra Dacieĭ şi stăpînirea Bulgarilor, ambe fapte constante, a fi îndestulătoare pentru a explica prezenţa de element slavon în poporul romînesc de la nordul Dunăriĭ. Rămînea numaĭ de determinat la care rasă de Slavonĭ aparţineaŭ neamurile acele aşezate între Romînĭ şi deznaţionalizaţĭ de eĭ, pînă la mica insulă de popor bulgăresc rămasă încă neînghiţită în satele Cergăul din comitatul Tîrnaveĭ.

Pentru a afla naţionalitatea acelor Slavonĭ, D-l Pic se razimă maĭ ales pe nomenclatura geografică a ţărilor romîne şi maĭ ales pe acea a Transilvanieĭ. După o cercetare a acesteĭ nomenclaturĭ, D-l Pic ajunge la încheerea cam pripită după noĭ că ramura slavă aşezată aicĭ ar aparţinea aceleĭ rutene saŭ ruseştĭ (p. 249: „so geht schon aus dieser unvollständigen Nachlese das überraschende Factum hervor, dass Transilvanien während der bulgarischen Periode, wo nicht früher, hauptsächlich von dem

Volksstamm der *Russen*, im Südosten aber, im Burzenland und Umgebung von einem Volksstamm, der, wie ich bereits früher muthmasste, mit den *Saroser Slaven* correspondirt, besiedelt war"). Aceasta o deduce D-l Pic de pe faptul că se întîlnesc maĭ multe nume geografice derivate din numele *Rus*, precum dealul Rusuluĭ, Coasta luĭ Russu, dealul Ruștilor, satul Rosia etc. etc. D-l Pic însă, pentru a înmulți numărul acestor nume, trage în ele și pe acele asemănătoare, derivate însă din *roșiŭ* (coloare), precum dealul Roșiile, stîna Roșca, satul Roșcanu și alte cîte-va. Acestea însă nu aŭ a face cu Rus; derivarea lor vine de la roșiŭ, care este de origine latină: russus (francez roux, ital. rosso etc.). Apoĭ printre numele slavone ale Transilvanieĭ numele ce amintesc pe Ruși sînt cu mult prea puține, spre a putea hotărî *numaĭ ele* întrebarea naționalitățiĭ Slavilor din Dacia. S-ar putea ca toate numele ce amintesc pe Ruși să fie maĭ nouă, întroduse în țară abia după cunoștința acestuĭ popor de cătră Romînĭ.

O altă întimpinare și maĭ gravă se ivește însă contra păreriĭ D-luĭ Pic, anume accia că Slavoniĭ nicĭ nu eraŭ cunoscuțĭ sub numele de Rușĭ pînă ce Varegiĭ scandinavĭ (Rodsen) nu-ĭ constituiră în stat *impunîndu-le numele lor*. Constituirea statuluĭ rusesc și botezarea Slavonilor de nord cu acest nume întîmplîndu-se însă abia în veacul al IX-lea, cum s-ar putea întîlni înainte de această dată numele de Rus în T ansilvania?

D-l Pic nu poate să se apere cu accia că ar înțelege sub numele de Rușĭ nu pe aceĭ ce primiră acest nume de la Varegiĭ scandinavĭ, ci pe ramura ruteană a Slavonilor, cum caută să o facă (p. 225), căcĭ atuncĭ ne întrebăm cum de d-sa își bazează teoria d-sale că Slaviĭ din Dacia ar fi Rutenĭ *tocmaĭ pe faptul că se intîlnesc nume în Transilvania care conțin în sine amintirea aceluĭ de Rus*?

D-l Pic avea un mijloc maĭ sigur, dar bine înțeles mult maĭ greŭ decît o superficială cercetare a nomenclaturiĭ. Trebuia anume să cerceteze *toate* elementele acesteia și să vază cătră care din dialectele slave se apropie maĭ mult. Apoĭ chiar limba întreagă vorbită de Romînĭ putea să-ĭ slujască spre același scop. N-avea decît să cerceteze elementul slavon al limbiĭ romîne și a vedea, ca și la terminologia geografică, cu care din limbile slave prezentă

maĭ multe afinitățĭ. Dar acest studiŭ a și fost făcut și de un mare maistru al limbilor slave, vestitul *Miklosich*, care spune în scrierea sa «Die slavischen Elemente im Rumunischen», Wien 1869, că elementul slavon al limbiĭ romîne după o cercetare amărunțită și nu după 5—6 numirĭ geografice aparține dialectuluĭ slavean saŭ bulgar adecă sudic și nu celuĭ nordic rutean saŭ, cum s-a numit de la stabilirea Varegilor peste poporul ce-l vorbea, rusesc.

Incheerea D-luĭ Pic asupra acestuĭ punct este decĭ cu totul greșită. Apoĭ ia este combătută chiar de cea de a doua întrebare de care se leagă cercetarea d-sale, anume de stăruința aceleĭ insule bulgăreștĭ din Cserged în Transilvania în mijlocul populațieĭ romîneștĭ, care pretutindenea aiurea a înghițit pe Slavonĭ. Admitem explicarea D-luĭ Pic că aceștĭ Bulgarĭ ar fi rămas neabsorbițĭ din pricină că fiind de secta bogomitică aŭ preferit să adopte protestantizmul decît să rămînă ortodocșĭ și că această deosebire de religiune a împiedecat contopirea lor în sînul poporuluĭ romîn.

Nu rămîne însă maĭ puțin adevărat că acolo unde elementul slavon a supravețuit nimiciriĭ sale el se arată ca *bulgar și nu ca rutean*, și decĭ ne lasă să inducem că și acel ce a dispărut nefiind apărat de scutul uneĭ religiĭ deosebite a fost de acciașĭ origine.

Rămîne decĭ deocamdată neclătinat adevărul stabilit de *Miklosich*, anume că elementul slavon al limbiĭ romîne este acel bulgaro-slav, și D-l Pic pentru a-l răsturna ar trebui să proceadă pe altă cale decît pe acea de a culege cîte-va numirĭ geografice din Transilvania care se rapoartă la poporul Rușilor.

A. D. Xenopol.

DOCUMENTE

I. Otecĭnic din 1750.[1]

Publicat de **H. Tiktin.**

(Urmare și sfîrșit.)

ĭară eu mă nevoiŭ de ajunsăĭŭ la peștera frăține-mieu. și nicĭ cum pre dînsul nu-l aflaĭŭ decĭ îmĭ rădicaĭŭ glasul de am plîns răutatea mea pănă ce slăbiĭu de nu maĭ fu puteare *în* mine. de plîngere pănă umpluĭŭ 17 zile, plîngînd prin pustiĭea aceaĭea, și mă rugam sfntuluĭ înger să să pleace cătră mine și să mă miluĭească suspinele meale și lacrămile, și *în*că și pre fratele *în* adaos a ruga, să-țĭ aducĭ aminte de dragostea și frățiĭea și de a postniciei ceĭ dintîĭ, ĭar a șaptea zi îmĭ veni cu mănie glasul îngeruluĭ grăindu-mĭ ĭată ți-să cade ție să mergĭ *în* cetatea Edesuluĭ și să te sălăsluești pre cel stilp ce ĭaste aproape de sfntul Gheorghie și să te cunoștĭ pre tine ce eștĭ, până să va milstivi dumnezeŭ de tine, atuncea plîngînd de aciĭea și jăleuindu-mă, m-am dus de la petreacerea noastră, și mergînd pedestru *în* 40 de zile. am venit aicea și m-am suit *în*tr-acest stilp de am petrecut *în* tăceare 49 de anĭ, și de multe orĭ am fost luptat de cugete și de războiŭ drăcesc, și ca [4 r.] un nor întunecat îmĭ cuprindea inima mea, niște scîrbe oarecum nemîngăĭeat, ĭară intr-alțĭ 50 de anĭ, puțin maĭ tîrziu. *în*tr-o sîmbătă spre duminică luminînd de zio, străluci *în*tru inima mea o lumină foarte dulce, și împrăștie norul patimilor meale și deacii

---

1. Vezĭ maĭ sus pag. 121.

petrecuiŭ făr de somn de mă rugaiŭ toată noaptea i*n*tru umileniîea inimii meale și mă rugaiŭ cu lacrămĭ de mîngăĭeare, ĭară rugîndu-mă eu la al treilea c*e*as din zi. imĭ stătu i*n*gerul î*n*nainte-mĭ și zise cătră mine pace.ție de la dumnezeŭ pace ție și spăsenie, ĭară eu mă mîngăĭeaiŭ cu inima, ĭară cu lacrămile mă vărsam și căzuiŭ i*n*naintea luĭ și zisăiŭ, pentru căcĭ mă lăsașĭ și mă lepădașĭ de la fața ta și de fratele mieu mă despărțișĭ. și tu de mine te despărțișĭ și te depărtașĭ, și ĭată am slăbit și am ostenit, de multe ținerĭ a năpăștilor și cu făr de măsură i*n* lupta nevoilor, ĭară î*n*gerul mă luo de mînă și mă ridică grăind, pentru gîndurile tale, ceale î*n*nainte și pentru osîndirea fratelui tău, și ocărîrea, m-am depărtat de la ochiĭ tăĭ, ci tot nu te-am lăsat pre tine, ci nevăzut veniĭeam de te păziĭeam, și te încălziĭeam, cum imĭ porunciĭea mie dmnezeu, ĭară acum i*n*tru smereniĭea ta [4 v.] s-au adus aminte dmnezeu de tine, și m-au trimis a fi pur*u*rea cu tine, și intr-ac*e*astă viĭeață și i*n* viĭeața ce va să fie, și ĭată că ți-s-au dat dar de videnie, a privi pre direpțĭ și pre păcătoșĭ și de direpțĭ să te bucurĭ, ĭar pentru păcătoșĭ și să te rogĭ, să s*ă* i*n*toarcă din păcate, și maĭ bunĭ vor fi aceĭea deaca să vor căi, ĭară ĭaste viu și fratele tău, și să roagă pentru tine luĭ dmnezeu, decĭ te nevoĭeaște să fiĭ cu dinsul, de unde au fugit toate boalele și scirbele și durerile și suspinile, decĭ dintr-acea zi m-am i*n*vrednicit, a vedea și pre î*n*gerĭ și cum gonesc pre dhurile ceale necurate, și cînd trec cîte un om strein și temătoriŭ de dumnezeu văz pre lîngă dinsul i*n*geriĭ luĭ dmnezeu, luminațĭ, și i*n*tru lumină i*m*brăcațĭ cu î*m*brăcăminte î*n* chipul fulgeruluĭ, ĭară pre dracĭ de departe stînd și cum [*nu*] cutează să să apropie cătră dînșii și fericit e omul cel ce să teame de dmnezeu, că mare mărire a luĭ dmnezeu ĭaste, pre dînsul și dar din destul, au măcar de ĭaste bogat au sărac, că nu e cu niscarii măestrii ci lucrurĭ bune i*n* multe chipurĭ. ĭară osîndit ĭaste cel ce nu păzaște [*sic*] poruncile luĭ dmnezeu, ci să ameastecă im [*sic*] păcat, și i*n* pohte spurcate, că unul ca acela ĭaste chinuit și osîndit [5 r.] măcar de s-ar da din destul i*n*tr-ac*e*astă lume, și pre unul ca acela cîndu-l duc văz trecind și ĭaste i*n*cungĭurat de săboară drăcești. și de toate părțile strins și ținut, ĭară sfntul i*n*gerul luĭ, de departe mearge după el trist și scirbit pentru peirea luĭ, ĭară de ispitesc necurații aceĭea să i*m*pingă pre om de vre-un mal sau vre-o intr-o groapă, sau i*n*tr-alt chip, oare cum să-l omoară, ĭară

sfîntul *în*gerul luĭ, nu-ĭ lasă pre eĭ ci ține în mîna luĭ sabie goală, ci-i bate pre eĭ cu sabiĭea. și-i goneaște, ĭar eĭ fug, ca praful *în*naintea vîntuluĭ, ĭară eu văzînd aceastea, de cei direpțĭ mă bucur, ĭară de ceĭ păcătoșĭ eu plîng, că de n-am fi noĭ păzițĭ de bunii *în*gerĭ, ce ne păzesc pre noĭ, și apără și gonesc pre vrăjmașii noștrĭ, și a vieții noastre, ĭară dracii n-ar cruța pre nicĭ un păcătos, ci pre toțĭ î-ar da *în*tru moarte, că foarte doresc eĭ de moartea păcătoșilor, ci nu sînt eĭ slobozĭ de sfinții îngerĭ, să îuciga [*sic*] pre oamenĭ, pănă cînd ĭaste lăsat de la ziditorĭul și domnitorĭul tuturor, fiește căruĭea s-a umplea anii vieții lui că așteaptă bunul dumnezeu, *în*toarcerea și pocaĭeaniĭea păcătoșilor. de le dă lor tocmeală vieții lor, nu slobozeaște pre cel din tĭieaș dată din ceputul lumii, au fost ucigătorĭŭ de oamenĭ [5 v.] sau a răpi fără de frică sufletele păcătoșilor a nu fi izbăvitorĭu și mîntuitorĭuluĭ lor, decĭ de ajutorĭu și sufletelor lor, de folos poveștĭ toată noaptea vorbiră, ĭară luminînd de zio, să sculară la utrne de trimeasără rugăciunĭ luĭ dumnezeu. sfințitul arhiepscópul și sfîntul stîlpnic, și deacii sărută epscópul pre bătrînul, și să duse bucurîndu-se [*sic*], de aflarea unuĭ sfînt bărbat ca acela.

Manuscriptul se sfîrșeste cu rîndurile următoare (fol. 167 r.) :

Călugărul grijnic, nu știe dulceața sufletească, că grija ĭaste *în*tunecare sufletuluĭ, și să tocmeaște de la cugete și de la mănie, că ne suferind *în*vățătura ĭaste urgiĭea, că ne-nemerirea *în*vățăturii naște grija, ĭară grija ĭaste gură de leu, și pre cel ce să grijaște lesne-l *în*ghite grija ĭaste viĭearme inimii, și mănîncă pre muma ce-l naște, cel ce ĭubeaște această lume mult să grijaște ĭar cel ce urăște toate cîte sînt *în* lume p*u*r*u*rea să veseleaște, ĭubitorĭul de argint priimeaște deșărtăciune și de scîrbă să umple, ĭar cel ce nu ĭubeaște avuțiĭea fără grijă ĭaste, ulcelușa curățeaște și lămureaște argintul nelămurit, ĭar grija ceaĭea ce ĭaste după dumnezeu curățeaște inima de păcat.

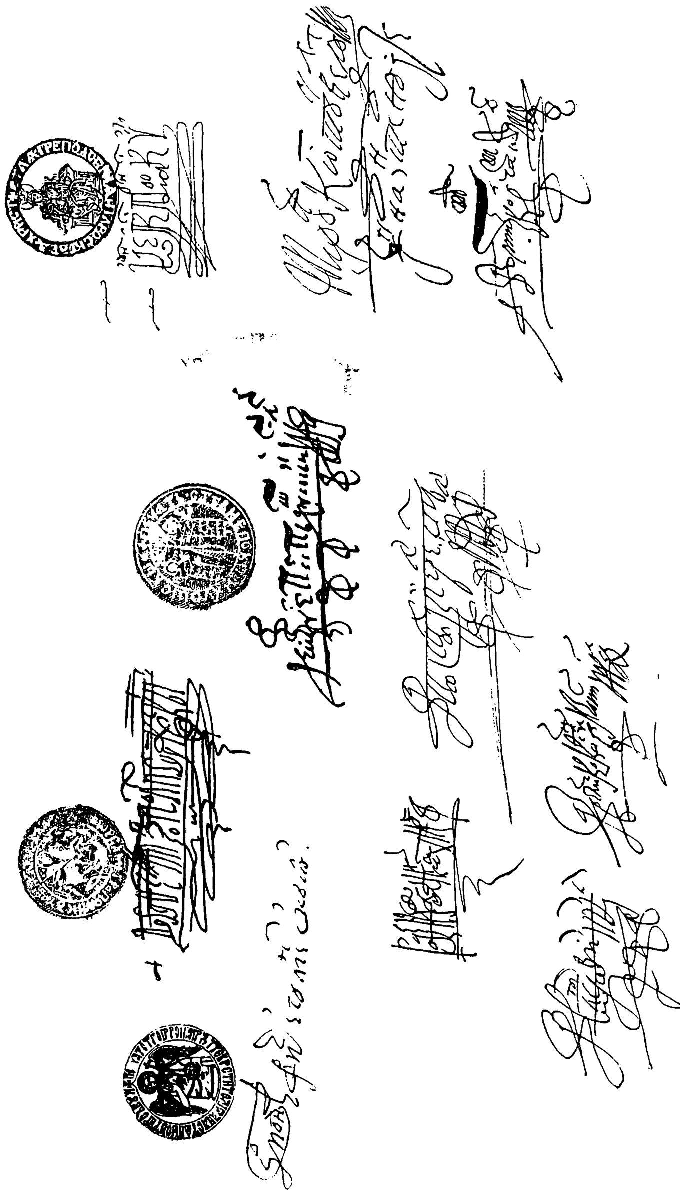
Eu Logfăt Ion Erneanul, 1750.

II. Un zapis al minăstiriĭ Săculuĭ din 1676.

Publicat de **H. Tiktin.**

Documentul este de deosebit interes pentru numele cele ilustre ce figurează în el, și aĭ căror purtătorĭ aŭ participat la confecționarea luĭ. Il reproducem în fototipie și în transcripțiune (vezĭ pag. urm.).

Originalul se află în posesiunea d luĭ Th. Codrescu din Iașĭ, care a reprodus textul în vol. X al Uricaruluĭ pag. 73.

Transcripțiunea zapisuluĭ de pe pag. precedentă:

Ermonah Ifrim Egumen. i Ermonah Ghiorghi. i Ermonah Misail. i Ermonah Ioan. i Ermonah Theodor. i Ermonah Nechifor. i Erodiĭacon Galathion. i Erodiĭacon Misail. i Erodiĭacon Valaam și tot săborul de la svnta mănîstire de la Săcul. scriem și mărturisim cu cest zapis al nostru de nime nevoițĭ nicĭ asupriţĭ ce de a noastrî bunî voe. avănd noĭ un sat pre apa Bîrladuluĭ. anume Colibanie. cu vad de moarî in ținutul Tutoveĭ. care sat maĭ de mult l-aŭ chemat Mircești. ĭară acmu-l chiamă Colibanie carele aŭ fost direaptî cumpărîturî luĭ Nistor Ureache Vornicul și l-aŭ dat danie svnteĭ mănîstirĭ Săculuĭ. fiind acesta sat departe de svnta mănîstire. și neavănd noĭ nicĭ un folos de acel sat. făcut-am schimbîturî cu călugîriĭ de la svnta mănîstire de la Floreștĭ. dat-am noĭ acesta sat ce scriem maĭ sus lor cu tot vinitul. ĭară eĭ ne-aŭ dat noî chimbîturî direptu schimbîturî satul Borceștiĭ pe apa Sărîțiĭ in ținutul Neamțuluĭ cu vad de moarî. și cu tot vinitul. și acesta zapis s-aŭ făcut denaintea svnțiĭ lor sale Dosotheĭu Arhiepiscp și Mitropolitul Suceaveĭ. și Ioan Epscpul de Roman. carele easte de postreg de la svnta mănîstire de la Săcul. și Sărafim Epscpul de Rădăuțĭ. și Calistru Epscpul de Hușĭ și dumnealor boeariĭ ceĭ marĭ. Miron Costin vel logf. Ramandi vel postelnic. Apostolachi vel spătar Dumitrașco vel cĭașnic. Toderașco Iordachi vel vistearnic. Velicĭco Costin vel comis. și pentru credința noĭ am pus peceatea svnteĭ mănîstirĭ Săculuĭ și svnțiile sale Epscpiĭ s-aŭ pus pecețile și aŭ iscălit și eŭ Strătulat Uricarĭul am scris ca să să știe.

U Ias lt 7184 ĭul 7 dni

Dosothei Mitropolit Sucĭavscăi

Noĭ Efrim Egumen ot Săcul

Ioan Episcop Romanscăi

Calistru Episcop Hușscăi iscal

Miron Costin Vel Log.
înainte noastre

Ramandi Vel Postelnic

Az Apostolachi Vel Spăt. iscal

Az Dumitrașco Vel Cĭașnic

Az Toderașco Vist. iscal

Az Velicĭco Costin Vel Comis iscal

III. Descîntec din 1800.[1]

Publicat de **H. Tiktin.**

Textul este precedat de următorul desemn, care deasupra chipuluĭ drăcușo-rului poartă inscripția: «veștunța aripa sătanii.»

Eu sănie. pogorîndu-mă. din măgura [eleonului întovărășind pre[[2] arhanghelul mihail. intămpinat-am. pre veștunța. aripa sătanii. care ĭar[a cu p]ărul capului, pănă în călcăi și cu ochii ca de foc și cu mănile. ca de fer. și-i zăsără arhanghelul mihail. cătră dănsa. de unde vii. și unde mergi tu duh necurat. și cum ți-i numele. ĭar ĭea

—

1. Despre acest descîntec vezĭ Hasdeu, Cuv. den bătr. II 276 și Gaster, Liter. pop. rom. 393. Originalul documentuluĭ reprodus aicĭ se află în posesiunea d luĭ N. Beldiceanu, profesor în Iașĭ.

2. Rupt. Tot așa și maĭ la vale.

zăsără. eu sănt veștunța aripa sătanii. și am auzăt de marie fecĭoara. că va să nască. pre Isus Hristos. nazarinenu. și mă duc să o smintescu pri ĭea. ĭar arhanghelul mihail o luo pre dănsa de părul capului. ĭeai [*sic*] cel lungu și o bătu foarte tare. ca să-ș spui toate vicleșugurile ĭeai. și-i pusără. paloșul. în coaste. și o legâ cu lanțuri de fer. de mănă și de picĭoare. ĭar ĭea zăsără. eu mă fac muscă. și ogar. și ceucă. și buhună. și painjin. și poronbu. și mă duc. de smintescu fimeile. de le omor. pruncii lor. și dobitoacelor. de le eu pripașii lor. și am 19 nume. întăi mă chiamă veștunța. — 2 — navadarie — 3 solonco — 4 — silina — 5 — iscurda — 6 — avezuha 7 — scomărlaĭea — 8 tiha — 9 — mira — 10 — prilpa — 11 — zlaĭea — 12 — memzveda — 13 — hăpaĭea — 14 — huba — 15 — lubina 16 — ghibna — 17 — scomerla — 18 — tihaĭea — 19 — isprava — și unde sănt numele mele. scoasea [*sic*][1]. și chipul mieu. zugrăvit nu mă pocĭu apropiĭea. de șepte prăpăștii. de casa aceĭea și de locul acela. și-i zăsără. arhanghelul mihail cătră dănsa. ĭeacă te leg pre tini. cu numele. lui Isus Hristos nazarinenu. să nu te mai apropii de casa robului [2] dmnezeu Nestor și a roabei lui dmnezeu Bălașa și de fiii lor căți vor ave. nice de dobitoacele lor. nice de toată agonisita lor. ori ce ar ave ĭeai. pănă ce va fi cerĭul și pămăntul acum. și pururе. și in vecii. vecilor amin — let — 1800 — seapt — 30 —

și eu am scris această carte. și am iscălit

Mihail . . . . . .[3] dascal ot satul arămeștii.

IV. Zapis din 1592.

Publicat de **A. D. Xenopol**.

† Ꙗдекъ еȣ Гиорги фичорȣл лои Бъсню
де сат коцофънеще скриȣ ши мър
турисеско кȣ ачесто адевърата зашис
ал меȣ прекомь амь въньдȣтȣ еȣ Гиорги
парьте тътьнамеȣ дин силеще саолои
динъ комино дин пьдȣри дин тотъ локол ȣньде

1. Citește «scrise». — 2. Aicĭ lipsește cuvăntul «lui». — 3. Nedescifrabil.

и сь ка вине парте лон Вьсию ши ам вънд8т8
д8мисале ц8пън8лон Енаки, дирепт8. к. лен
ши ла токмала нострѕ са8 тъмпла мольци
wмени к8ни ши бътрѫни аноми Арьсьние
де коцофънеци. ши са8 тъмплат ши Васие
ленькъ де Урикаціе ши Наколь де коньцешти
ши Щефань wт. ши Иwницъ син Наколѕи wт.
ши е8 попа Ион де ръкочине амь скрис ѕа
пис8ль ка сь фие де кредиnць Влѣт ҂зр.

Март ïе днь.

Гн ● орги. Арсъ ● ние. Вас ● лие На ● кол
Ще ● фан. И ● wницъ.

Transcripțiune :

Adeca eu Ghiorghi ficiorul luĭ Văsiĭu de sat [din] Coțofăneștĭ scriu și mărturisescu cu acestu adevărat zapis al meu precum am vîndut eu Ghiorghi parte tătîne-meu din sileşte satului din cîmpu din pădure din tot locul unde i-să va vini parte luĭ Văsiĭu şi am vîndutu dumisale gĭupînuluĭ Enachi direptu 20 lei şi tocmala noastră s-au tîmplat mulți oameni buni şi bătrîni anume Arsănie de Coţofăneşti şi s-au tîmplat şi Vasielenc(?) de Uricheşti şi Nacul de Conțeşti şi Ştefan ot şi Ioniță sin Nacului ot şi eu popa Ion de Răcocini am scris zapisul ca să fie de credință

Vleat 7100 Mart 15 dni

Ghiorghi Arsănie Vasilie Nacul
Ştefan Ioniță

Notă.

Acest zapis, extras din arhiva sfîntuluĭ Spiridon din Iaşĭ, se află scris pe o simplă filă neîndoită. El prezentă o ortografie eam curioasă, precum în scrierea cuvîntuluĭ *compo* în loc de *cîmp*, *loi* în loc de *lui* şi îndeobşte substituțiunea luĭ *u* prin *o*, lucru ce se explică prin marea asemănare ce există între aceste două caractere în scrierea veche cirilică. Maĭ extraordinar este *tocmala nostru*. Dacă nu ar fi scris de un popă, am bănui că a eşit din pana unuĭ strein.

V. Testamentul Eleneĭ, soțieĭ luĭ Constantin Cantacuzino, din anul 1682.

Document publicat de **A. D. Xenopol**. [1]

Eŭ Elina, fasa răposatuluĭ Şarban Voevod şi a doamneĭ Eleneĭ, care am fost jupăneasă răposatuluĭ Constantin Cantacuzino

vel post., adeverez cu această scrisoare a mea pentru că ajungînd eŭ la vrîsta bătrînețelor cugetat-am din inima mea către prea bunul Dumnezeŭ ca să călătoresc către Ierusalim să mă închin acolo sfîntuluĭ loc unde aŭ fost îngropat preacuratul trup al sfinției sale, să plîng mulțimea păcatelor mele. Drept aceia fiind eŭ gata asupra purcesuluĭ, am chemat pe toțĭ ceĭ de la inimă a mea iubițĭ copiĭ Constantin, i Mihaiŭ, i Mateiŭ, i Iordache, dîndu-le poruncă și învățătură precum să cade tuturor celor ce iubesc fiiĭ lor, poruncindu-le a păzi toate cîte sînt scrise aicĭ maĭ jos.

Intăĭ fiiĭ mieĭ să vă îmbrăcațĭ cu frica luĭ Dumnezeŭ și aceluia unuia să slujițĭ și luĭ să vă închinațĭ, și să iubițĭ unul pre altul lăcuind într-o dragoste frățască după cum stă zis că unde vor fi frațĭ adunațĭ în numele meŭ acolo sînt și eŭ prin mijlocul lor. Și iar cine va lăcui cu dragoste în mine voiŭ lăcui și eŭ într-însul. Că unde este dragostea acolo este și pacea. Drept aceia fiiĭ meĭ să lăcuițĭ toțĭ împreună ca cum ațĭ fi într-un suflet, să nu să desparță unul de altul nicĭ cît, ci să cinstească cel maĭ mic pre cel maĭ mare cum să cade. Așijderea și cel mai mare să ĭubească pre cel maĭ mic, după cum este zis: iată acum ce este maĭ bine și maĭ frumos decît a lăcui frațiĭ împreună. Drept aceia dragiĭ mieĭ fiĭ iată că aleg din mijlocul vostru pre fiiul mieŭ Constantin,[2] supuindu-l a fi în locul mieŭ ispravnic, adecă să aibă el voe a căuta casa mea și de toate satele și moșiile și țiganiĭ mieĭ, verĭ, cîțĭ vor fi, aŭ de moșie aŭ de cumpărătoare; numaĭ el singur să aibă a porunci tuturor cîțĭ să vor afla supt oblastia caseĭ mele, și să iee sama părcălabilor și de dînsul să asculte toțĭ. Așijderea și ce ar fi venitul caseĭ, adecă de la sate, moșiĭ, țiganĭ, mult puțin ce ar fi, el să strîngă și dintr-acest venit să aibă a plăti datoriile cîte aŭ maĭ rămas, însă cele făcute pentru casa noastră. Și plătindu-să, tot ce ar maĭ rămînea, să să strîngă tot la un loc puindu-să în socoteală bună, pănă ce ar da Dumnezeŭ să mă invîrtejesc din calea ce am purces. Atuncĭ iar cu socoteală să vor face toate precum să cade. Pentru aceste toate poruncesc vouă[3], iubiților mieĭ fiĭ, Mihaiŭ, Mateiŭ și Iordache, legîndu-vă cu mare numele luĭ Dumnezeŭ, ca de acum înainte să avețĭ a asculta toțĭ de al vostru frate maĭ mare Constantin, să-l cinstițĭ și să vă plecațĭ că fiul meŭ Constantin, în urma nevoiĭ care aŭ tras pre zilele luĭ Grigorie Voevod, strîngîndu-ne toțĭ care dupre unde am fost

izgoniţĭ, şi fiindu-ne casa rămasă de toate şi căzută la mare datorie, atuncĭ am ales şi am pus pre dînsul de aŭ căutat de toate nevoile caseĭ. Maĭ vîrtos în zilele Ducăĭ Voevod, cînd am căzut la a doua nevoie încă fiind domnia la Cocorăştĭ de Grind. Atuncĭ o samă de coconĭ aŭ scăpat la Ardeal; iar Constantin aŭ rămas aicĭ la mare grijă, supuindu-se la toate trebile caseĭ în tot felul de aŭ ţinut moşiile şi aŭ plătit datoriile şi multă folosinţă aŭ cunoscut pentru dînsul de aŭ slujit caseĭ şi fraţilor luĭ cu dreptate de atuncĭ pănă acum. Aşijderea şi de acum înainte încă l-am pus şi l-am lăsat ca să caute de aceste de toate cîte scriŭ aicĭ maĭ sus. Iar de mi-să va tîmpla de la Dumnezeŭ moartea în calea ce merg, care este de obşte tuturor, atuncĭ voĭ aceştĭ 4 fraţĭ şi cu nepoţiĭ mieĭ, feciorïĭ luĭ Drăghicĭ spătariul, cu mare înţelepciune să vă strîngeţĭ toţĭ la la un loc de taină, să alegeţĭ din oameniĭ caseĭ noastre saŭ din prieteniĭ noştri unul saŭ doĭ, să fie oamenĭ bunĭ şi cu frica luĭ Dumnezeŭ şi să facă împărţala satelor, moşiilor, ţiganilor, însă 5 părţĭ marĭ, verĭ cîte vor fi, multe, puţine: însă osebĭ din scaunul caselor Mărgininesc, împreună cu Filipeştiĭ şi cu moşia Surcile de la Bălţaţĭ şi de la Călineştĭ şi de la Cucleş. Aceste toate să aibă a le ţinea numaĭ 4 fraţĭ: Constantin, Mihaiŭ, Mateiŭ şi Iordache. Iar doĭ fraţĭ ce aŭ fost maĭ marĭ, Drăghicĭ şi Şarban, să nu aibă nimic treabă acolo, pentru că fiind şi maĭ marĭ şi ajungînd noĭ vremĭ bune şi norocite făcutu-le-aŭ soţul mieŭ cîştig bun, cu care cîştig şi-aŭ făcut lor osebĭ sate, moşiĭ, ţiganĭ şi case de piatră, unul la Măgurenĭ, altul la Drăgăneştĭ. Şi aşa fiind eĭ întemeiaţĭ de la soţul mieŭ socotit-aŭ dumnealuĭ cu mine împreună încă dintr-aceste vremĭ de i-am osebit dintr-aceste sate ce scrie maĭ sus, ca să nu aibă eĭ nimic treabă, fără numaĭ aceştĭ 4 fraţĭ, pentru că aŭ rămas micĭ şi ne-căutaţĭ de noĭ; căcĭ am căzut la vremĭ grele şi nenorocite supt multe patimĭ şi nevoĭ şi grele prăzĭ. Aşidjerea semnez ca să să ştie şi pentru partea fiiuluĭ mieŭ Şărban Voevod, că aducîndu-l Dumnezeŭ a fi Domn ţăriĭ Rumăneştĭ, socotit-am eŭ singură ca să nu ţie parte prin toate satele împreună cu ceştialalţĭ, ci am ales din toate moşiile mele nişte sate întregĭ, care sînt scrise la altă carte a mea, şi le am potrivit să fie tocma cu ce i-ar fi venit partea luĭ din toate satele, să aibă a le da cocoanelor luĭ şi mie nepoate zestre, să le moştenească ele cu bună pace, iar într-alte sate, moşiĭ să nu aibă treabă.[1] Iar osebĭ de aceste sate şi de scaunul

Mărgininesc cîte vor rămînea să aibă a le ţinea numaĭ ceilalţĭ 5 fraţĭ, precum scrie maĭ sus. Pentru că eu singură aşa am tocmit de bună voia mea, maĭ vîrtos luînd izvod de la moaşa mea răposata jupăneasa Maria ot Coianĭ care aŭ făcut şi aŭ tocmit prin zilele tătîne-mieŭ, răposatul Şarban Voevod. Iar pentru ţiganiĭ cîţĭ sînt aĭ caseĭ mele, aŭ de moşie aŭ de cumpărătoare, să aibă a să împărţi pre 6 fraţĭ, tocma unul ca şi altul şi să ţie fieşte-care a luĭ pre deplin. Aşijderea feţiĭ mieĭ vă maĭ adaog încă învăţătura de cele ce ştiŭ că v-aŭ învăţat şi tatăl vostru şi v-aŭ legat cu blăstăm, acum dar şi cu aceia urmez şi vă leg supt blăstămul luĭ Dumnezeŭ şi supt blăstămul mieŭ cel părintesc să nu vă plecaţĭ urechile voastre supt ascultarea cuvintelor jupăneselor voastre, însă de cele proaste şi vrăjbitoare, care fac fraţilor neviaţă, nicĭ să să amestece ele în vorba voastră cînd veţĭ avea între voĭ aŭ pentru moşiĭ aŭ pentru alte trebĭ, ci să-şĭ păzască fişte-care trebile. [5] Iar de veţĭ avea care cumva la mijlocul vostru ceva bănuială ca nişte oamenĭ, iar voĭ singurĭ în taină să vă tocmiţĭ şi să vă împăcaţĭ precum ştiţĭ, că şi noĭ v-am păzit şi v-am ţinut pre toţĭ la un loc neosebiţĭ; aşa şi voĭ să îngăduiţĭ unul altuia, ca nu care cumva să stricaţĭ numele cel bun şi veţĭ cădea în ponosul oamenilor, luînd pildă de la ceĭ ce aŭ fost aşa cum procopsesc. Acum fiiĭ mieĭ după aceste toate întăresc cu blăstăm mare cum de veţĭ ţinea această tocmală şi învăţătură ce am făcut eŭ, iar voĭ să fiţĭ blagosloviţĭ de Dumnezeŭ şi de noĭ şi să fiţĭ fericiţĭ şi procopsiţĭ în toate; iar carele nu va ţinea ci să va ispiti care cumva să strice şi să calce tocmala mea, acela să fie blăstămat de sfîntul Domnul nostru Is. Hr. şi de singură Maria precista să fie pîrît la vremea judecăţiĭ, aşijderea şi de noĭ şi să fie de 3 orĭ proclet şi afurisit de 325 sfinţĭ părinţĭ din Nikea şi să lăcuiască cu Iuda şi cu Arie. Şi am scris eŭ bătrînul sluga dumnealor Stoica Ludescul logofăt însă cu învăţătura buneĭ stăpîneĭ mele jupăneseĭ Elina star postelniceasa în satul dumisale Gor-Mărginenĭ ot Prahova, mesiţa Septemvrie 1, 7190 (1682).

NOTE.

1. Acest important document l-am copiat din îngăduirea D-luĭ Gh. Gr. Cantacuzino din Bucureştĭ, care interesîndu-se într-un înalt grad de studiile istorice îmĭ învoi cu o mare amabilitate cercetarea întregiĭ şi bogateĭ arhive a familieĭ

sale. Din nenorocire graba în care fuiŭ silit a face cercetăr le în acest întin material mă sili să copiez acest document cu litere latine și nu l-am putut transcrie exact în litere cirilice, după cum s-ar fi cerut. El este scris pe o coală întreagă de hîrtie groasă și poartă semnătura testatoareĭ. Testamentul este o prețioasă adeverire a spuselor cronicarilor munteni asupra prigonirilor cărora fu expusă familia Cantacuzinilor după uciderea capuluĭ eĭ, Constantin Postelnicul. (Vezĭ *Const. Căpitanul* în Magazinul istoric pentru Dacia, I, p. 343 și urm., și Cronica anonimă a țăriĭ romîneștĭ, ibid. IV, p. 361 și urm.)

2. Acesta este *Constantin Stolnicul*, vestitul și învățatul boer de la curtea Brancovanuluĭ, care purta toată corespondența luĭ cu stre'nătatea și care la sfîrșit stricîndu-se cu domnul îĭ pricinui moartea dînd Turcilor dovezile scrise a le hainiriĭ luĭ Brancovanu către Ruşĭ.

3. Este însemnat tonul de autoritate cu care Elina vorbește către fiiĭ eĭ. Nu e vorbă că dispunea de averea eĭ proprie; dar cu toate acestea din cuvintele eĭ se vede că după moartea soțuluĭ eĭ, dînsa purtase toată casa cu toate vijeliile ce se abătuse asupră-ĭ, femee vrednică și cu suflet mare ca și răposatul Constantin Postelnicul. Acest ton de autoritate și din partea mameĭ pune într-o frumoasă lumină constituția patriarhală a familieĭ romîneștĭ din aceste timpurĭ, și arată pe mamă ca egală cu totul în autoritatea asupra copiilor. Că averea de care Eliza dispunea prin testamentul eĭ nu era a barbatuluĭ eĭ ci însușĭ moștenirea rămasă de la tatăl eĭ Constantin Șarban Voevod, se vede din următorul loc din un hrisov al Mitropolituluĭ Ungro-Vlahieĭ din 1689 păstrat tot în arhiva privată a D-luĭ Gh. Gr. Cantacuzino, și anume în condica moșieĭ Măgureniĭ p. 11—17, în care se spune: „fiind dumneaeĭ stăpînă a toată casa, stăpînind toate satele, moșiile și toți țiganiĭ, fiind ale dumneaeĭ moșiĭ de baștină de la părinți și de la moșĭ și strămoșĭ.“ Tot în acest hrisov al Mitropolituluĭ aflăm și sorgintea de unde adună Constantin Stolnicul însemnata sa învățătură. Intr-un loc se spune anume: „cînd aŭ fost în zilele Raduluĭ Vodă Leon, pre acea vreme ducîndu-se fiiu-seŭ Constantin la Veneția pentru învățătura cărțiĭ.“

4. Pricina adevărată pentru care Șarban Cantacuzin (Domnul Munteniеĭ de la 1678—1688) care era deci domn, pe timpul chiar cînd Elina își scria testamentul, fusese exclus de la moștenire și căutat a fi împăcat numaĭ cu zestrele încuviințate fiicelor sale, este arătată tot în hrisovul Mitropolituluĭ raportat maĭ sus: „Mărturisind înaintea noastră pentru partea luĭ Șarban Voevod feciorul dumneaeĭ, cum de vreme ce aŭ ajuns și la domnie, nu-l va putea face părtaș cu ceilalțĭ frați ca să aibă parte pe toate satele, moșiile, că iată domniĭ acesteĭ țărĭ cu răŭ obiceiŭ ce s-aŭ făcut, dacă lipsesc din domnie se lipsesc din țară și de moșiile lor și nu numaĭ eĭ, ci și feciorii lor, care sînt fețĭ, și care domn vine în urma luĭ caută partea domnească să o stăpînească, arătîndu-ne dumneaeĭ socoteala cea de folos și pilda ce aŭ lucrat și domniĭ ceĭ bătrînĭ care aŭ fost

iar de neamul d-eĭ Neagoe Vodă Basarab şi răposatul Şarban Vodă cel Bătrîn părintele dumneaeĭ şi alţiĭ, cum eĭ satele şi moşiile lor cele de baştină aŭ chivernisit de le-aŭ dat neamuluĭ lor cu aşezată tocmire de le-aŭ stăpînit şi alţĭ domnĭ nu s-aŭ amestecat." Se pare că Şarban Vodă n-aŭ primit argumentarea mumeĭ luĭ, prin care-l despoia de moştenirea eĭ şi după moartea Elineĭ el ia cu puterea ambele testamente ale Elineĭ, şi acel ce-l făcuse înainte de a merge la Ierusalim (reprodus de noĭ) şi acel prin care întărea pe cel dintiiŭ înaintea morţiĭ sale, după cum se arată în o carte a luĭ Stefan egumenul mînăstiriĭ Arhimandritu (condica moşieĭ Măgureniĭ p. 1—5).

5. Postelniceasa Elina se arată nu prea bine dispusă în privirea nurorilor eĭ. Maĭ curios poate să ne pară că nu lasă nicĭ o frîntură din averea eĭ celor 6 fete ale eĭ, din care pe una o ţinea Brancovanu tatăl viitoruluĭ domn Constantin Brancovanu. Pricina acesteĭ îndepărtărĭ totale a fetelor de la moştenire stă în principiul păzit cu o mare sfinţenie de obiceiul pămîntuluĭ, după care *fetele înzestrate eraŭ excluse de la moştenirea părinţilor.* Tot aşa face şi condica luĭ Al. Ipsilantie alcătuită, cum spune domnul în hrisovul de punerea eĭ în lucrare (vezĭ ediţia acesteĭ condicĭ în *Bujoreanu,* Colecţiune de legiuirĭ vechĭ şi nouă ale Romînieĭ), din pravila şi obiceiul pămîntuluĭ. Cu toate că această condică a fost extrasă din acea a luĭ Harmenopulos, totuşĭ în privirea moşteniriĭ fetelor ia se deosebeşte în chip radical de prototipul eĭ. Pe cînd Hexabiblul luĭ Harmenopulos prevedea (V, 8, ediţia luĭ Haimbach, Lipsiae 1851, p. 633) că: „si pater suam dotans filiam pactus est ut dote pro se data sit contenta neque in hereditate ipsius partem habeat, hoc pactum non valet, neque prohibetur succedere patri intestato abeunti filia, dum dotem fratribus qui in potestate remanserant conferat", § 1 de sub titlul „pentru moştenire" al condiciĭ luĭ Ipsilanti dispune dinpotrivă că , după ce se va înzestra fata de la părinţiĭ eĭ, să nu aibă nicĭdecum voe după moartea părinţilor eĭ să intre în moştenirea lor cu cuvînt că să pue şi zestrea eĭ la mijloc, ci să rămîe mulţămită cu zestrea ce va fi luat."

Această dispoziţie a obiceiuluĭ pămîntuluĭ a trecut şi în legiuirea luĭ Scarlat Calimah, care prin § 1013 hotărăşte că: „Fiicele cele înzestrate de către părinţĭ nu pot cere sinisfora, dar nicĭ sînt silite să pue la mijloc zestrurile." De-asemenea şi legiuirea luĭ Caragea prevede în § 17 de sub cap. III „Pentru moştenire saŭ clironomie" că „dacă sînt fete neînzestrate şi înzestrate, numaĭ cele neînzestrate moştenesc deopotrivă fiecare." Această răstrîngere în dreptul de moştenire a sexuluĭ femeesc a fost înlăturată de spiritul egalitar al legiuiriĭ nouă din 1865.

VI. Hrisov domnesc din 1663.

Comunicat de D-l **Vespazian G. Erbiceanu** [1].

Documentul e scris pe hîrtie într-o singură faţă. Pecetea întipărită în ceară roşie s-a pierdut.

Noi Evstratie Dabija voevoda bojiiŭ milostiiŭ gospodar zemli moldavscoi. Decă [*adecă?*] aŭ vinit în naintea noastră şi în naintea alor noştri moldoveneşti boiari a mari şi a mici sluga noastră Dănil Ţărchie căpitanul şi au arătat un zapis în naintea noastră făcut de marturie denaintea a mulţi oameni buni şi bătrâni megiiaş denpregiur anume: Albul căpitanul, şi Gligorie iumbaşă, şi Chiriiac ficiorul Saldariului din Ghermaneşti, şi ţărâni din Braviria, şi Toader ficiorul lui Epatie, şi Pohreb din Mihăilaşa şi mulţi oameni buni, scriind şi mărturisind într-acel zapis cum aŭ vinit în naintea lor Gavril şi cu femeia sa Nastasiea şi cu ficiorii lor Alecsandru şi Ghiorghie de nime nevoiţi nici asupriţi ci di a lor bună voe aŭ vîndut a lor direaptă ocinnă şi cumpărătură, ci aŭ avut unchiu-săŭ Ursu pitariul la saat la Turziianĭ, ce-ĭ la ţânutul Orheiuluĭ din partea Voroşăştilor, a patra parte din vatra satului şi din moară a patra parte şi din baltă ce să chiamă Brehnuova a patra parte şi din câmp şi cu locuri de fânaţi şi cu pământurĭ în ţarină şi cu tot vinitul din tot hotarul. Aceia eĭ o-aŭ vândut slugiĭ noastre lui Danilă Ţărchie căpitanul dirept şaizeci de lei bătuţi tot bani gataa. Pentru aceia şi Domnia me decă am văzut acel adivărat zapis făcut de la cii oameni buni şi fiind de mare mărturie şi între dânşii tocmală şi deplin plată, Domnia me încă am daat şi am întărit slugii noastre lui Danilă Ţărchii căpitanul cu acea a patra parte ce mai sus scriem din saat din Turziianĭ ce-i la ţânutul Orheiuluĭ, ca să fie lui direaptă ocinnă şi cumpărătură şi uric di-ntăritură neclintit nici ruşiit în veci şi altul să nu să amestece pred sim listom gospodstva mi.

Saam gospodin velel. U Ias v leto 7141 meseţa Mart 9 dnia. ....Ştefan Vel Logf.

(nedescifrabil)

L. S. Tiron pisar

---

1. D-l Erbiceanu aflîndu-se anul trecut în Chiev şi găsind în posesiunea D-luĭ A. Zapolsky, student la academia teologică de acolo, două hrisoave, unul romînesc de la Dabija Vodă şi altul slavon de la Ştefan cel Mare, le-a copiat pe amîndouă şi a binevoit a ne pune copiile la dispoziţie spre reproducere în „Arhivă“. Publicăm maĭ sus hrisovul cel romînesc; celalalt se va publica în numărul viitor. H. T.

NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

Din sumarele revistelor streine.

Romania No. 69 (Janvier 1889): *L. Shaineanu*, Les jours d'emprunt. [Studiŭ comparativ foarte interesant asupra «zilelor babeĭ».]—Dărĭ de seamă: Weigand, Die Sprache der Olympo-Walachen (*E. Picot*).—Cronică: Alexandru Philippide, Introducere în istoria limbiĭ și literaturiĭ romîne.

Romania No. 71 (Juillet 1889): *L, Shaineanu*, Notes sur le vocabulaire roumain. II. Les Juifs ou Tatares ou Géants. (Jidoviĭ saŭ Tătariĭ sau Uriașiĭ). — Acest număr conține și ca specimen o coală din «Grammaire des langues romanes» de W. Meyer, traducere franceză de Eugène Rabiet (Paris, H. Welter). Această lucrare a eminentuluĭ filolog din Iena e menită a umplea o lacună foarte simțită în linguistică, de oare-ce gramatica luĭ Diez nu maĭ cores, unde de loc stăriĭ actuale a filologieĭ romane care a făcut progrese enorme în decursul celor din urmă deceniĭ.

Zeitschrift für romanische Philologie XII (1888): *H. Tiktin*, Der Vocalismus des Rumänischen. (Urmare și sfîrșit.)

Revue politique et littéraire No. 17: *L. Léger*, Un poète français en Roumanie. Mlle. I. Hasdeu.

Revue des traditions populaires, Avril 1889: *G. Stérian*, Notes de littérature populaire roumaine.

* * *

Cărți apărute de curînd:

I. Bianu, *Psaltirea Scheiană* (1482). Tomul I. Textul în facsimile și transcriere, cu variantele din Coresi (1577). Edițiunea Academieĭ romîne. Bucureștĭ 1889.

L. Șaineanu, *Dicționar romîno-german*. Bucureștĭ 1889. [Cel dintîiŭ dicționar utilizabil al limbiĭ romîne.]

Acelașĭ, *Studiŭ dialectologic asupra graiuluĭ evreo-german*. Partea I. Bucureștĭ 1889.

Gr. Crețu, *O nouă etimologie a numeraluluĭ romînesc o*. Extras din Rev. p. istorie, arheologie și filologie vol. VI. Bucureștĭ 1889.

A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*. Vol. II. Istoria medie, partea I. De la întemeerea țărilor romîne pînă la moartea luĭ Petru Rareș. Cu o hartă. Iași 1889.

Tipo-Litografia H. Goldner, strada Primărieĭ

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘĬ

NOTIȚĂ

Asupra săpăturilor și cercetărilor făcute la Cucutenĭ din comuna Băicenĭ județul Iașĭ

de

Gr. C. Buțureanu

I

Dacă Romîniĭ sînt încă în urmă printre popoarele culte europene, aceasta se datorește în mare parte pozițiunii țăriĭ lor, care fiind cuprinsă în masa cea mare a popoarelor răsăritene, n-a făcut și nicĭ n-a putut face un pas simțit către cultură decît de foarte puțin timp. Astfeliŭ de un sfert de veac se simte un curent de activitate științifică, luînd oarecum calea cea mare a civilizațiuniĭ.

Romînia, prin pozițiunea sa în drumul cel mare al năvălirilor aziatice, prezentă pentru studiul omuluĭ și a dezvoltăriĭ sale un mare interes; căcĭ din cele întiiŭ migrațiunĭ pe care le-aŭ făcut popoarele în mersul lor de la răsărit spre apus, fără îndoială că drumul cel maĭ practic și singurul sigur era pe țărmurile măriĭ negre de către nord, pînă prin părțile unde trăiesc astăzĭ Romîniĭ. Aicĭ drumul lor se oprea din cauza piedicilor naturale ce întimpinaŭ, și anume: spre apus munțiĭ Carpațĭ, iar spre sud cursul Dunăriĭ. Fața cu aceste piedicĭ naturale popoarele se opreaŭ un timp oarecare, pînă cînd își deschideaŭ un drum către apus, de vreme ce către această parte se îndreptaŭ cu toatele. Cel maĭ bun și cel maĭ cercetat drum al popoarelor năvălitoare este acel

către nord-vest; năvălitoriĭ încunjuraŭ coama Carpaţilor, căcĭ pentru a-şĭ deschide un drum deadreptul peste această coamă era greŭ, fiind-că Carpaţiĭ formează un masiv de înălţimĭ marĭ cît ţine Transilvania, Banatul şi Maramureşul, şi a trece din coamă în coamă era a face un drum din cele maĭ grele.[1] Pe la sud nu se îndreptaŭ, fiind-că pe deoparte era de trecut un fluviŭ mare, iar pe de alta îşĭ schimbaŭ direcţia drumuluĭ şi apoĭ tot peste munţĭ dădeaŭ, adecă peste Balcanĭ. Astfeliŭ singurul drum ce se deschidea popoarelor năvălitoare din cele maĭ îndepărtate timpurĭ este pe lîngă coama Carpaţilor în direcţiunea spre nord-vest.

In adevăr, dacă ne aruncăm ochiĭ pe o hartă a Europeĭ şi privim maĭ deaproape şirul munţilor Carpaţĭ, observăm că eĭ formează un feliŭ de unghiŭ, al căruĭ ascuţiş priveşte orientul şi în special ţara noastră, iar înspre apus varsă un şir de ramificaţiunĭ prin provinciile austro-ungare de astăzĭ. precum sînt Transilvania, Bucovina, Maramureşul etc. Aceste ramificaţiunĭ formează un lanţ care se repetă în forma şi lungime şi peste care era foarte greŭ de trecut.

Acum se naşte de la sine întrebarea: se poate ca în tot timpul cît aŭ stat aceste popoare călătoare prin aceste părţĭ de loc, oprite de greutatea de a-şĭ face un drum deadreptul peste munţĭ, ca ele să nu fi lăsat urme despre traiul lor prin aceste părţĭ. maĭ ales că unele aŭ fost oprite pe loc de nevoile traiuluĭ? — Fără îndoială că nu s-a putut, şi dacă pînă astăzĭ nu s-a dat peste urmele lor găsite prin Rusia sudică, unde însă s-aŭ oprit maĭ puţin timp, fiind-că pe acolo le-a fost numaĭ drumul, nu şi locul lor de oprire pentru un timp maĭ îndelungat, apoĭ nu urmează ca ele să nu fie, vremea le-a acoperit, munca statornică a omuluĭ le va da la lumină.

Dar aceste popoare oare n-aŭ găsit prin aceste părţĭ de loc popoare băştinaşe, eraŭ aceste locurĭ pustiĭ? — Pentru ca o ţară să fi fost pustie de locuitorĭ, ia trebuia să fie improprie unuĭ traiŭ. Cunoscut însă este faptul că România şi prin urmare părţile acestea de loc se bucură de o climă cam aproape aceiaşĭ ca şi în văile Al-

1. Observaţiune de feliul acesta se poate face şi asupra Alpilor, cariĭ oferind un masiv, Barbariĭ cînd ajungeaŭ la eĭ, îĭ încunjuraŭ, şi prin trecătorĭ şi locurĭ maĭ drepte îşĭ deschideaŭ drumul în Italia.

pilor sviţerenĭ, aceste părţĭ vorbind din punctul de vedere geologic n-aŭ suferit în quaternar şi actual schimbărĭ in privinţa uscatuluĭ şi a măriĭ, prin urmare nicĭ în privinţa climeĭ, decĭ ele aŭ putut fi locuite, putem chiar afirma că omul preistoric a trăit prin aceste părţĭ nefiind o piedică, care să se împotrivească traiuluĭ săŭ. Ni-se obiectează de unia poate: dar care sînt dovezile? E uşor de răspuns. Noĭ fixăm maĭ întiiŭ principiul putinţeĭ de traiŭ, şi în privinţa dovezilor răspundem că dacă ele nu sînt date la lumină nu însemnează că nu sînt: apoĭ chiar această mică notiţă caută să pue cel întiiŭ început de dovadă în sprijinirea chestiuniĭ traiuluĭ omuluĭ preistoric prin ţările romîne. Să nu fie de mirare că pînă acum nu s-a scos nimic la iveală în această privinţă, căcĭ noĭ trebue să ne dăm bine seama de faptul că abia de cîteva zecĭ de anĭ trăim ca stat; pînă acuma trăiam ca şi într-un mormînt al ignoranţeĭ, purtînd în spate piatra mormîntală a dominaţiuniĭ orientale a barbarilor turcĭ, nimenea nu se gîndea în aceste vremĭ să maĭ scoaţă pe strămoşĭ din morminte acoperite de vreme, căcĭ şi eĭ nu eraŭ într-o stare maĭ bună.

Astăzĭ, mulţămită avîntuluĭ ce aŭ luat tot feliul de investigaţiunĭ şi în ţara noastră, putem zice că drumul cercetărilor s-a deschis, prin urmare şi omul preistoric nu va întîrzia a fi dat la lumină şi în ţara noastră.

D-l profesor Neculaĭ Beldiceanu din Iaşĭ urmăreşte de maĭ mulţĭ anĭ cu o abnegaţiune vrednică de un stăruitor în calea ştiinţiĭ, de vreme ce toată lucrarea este întreprinsă pe propria sa cheltuială, fără a fi avut sprijinul bănesc al nimăruĭ, urmăreşte zic de a da la lumină resturile acoperite de pămînt şi uitate ale civilizaţiuniĭ şi traiuluĭ popoarelor vechĭ care aŭ trăit prin aceste ţărĭ.

II

Pînă cînd D-l N. Beldiceanu va da la lumină intinsul săŭ studiŭ, am crezut să fac un serviciŭ ştiinţeĭ şi înlesnire şi ajutor cercetărilor din Europa orientală a resturilor civilizaţiuniĭ vechĭ, cercetărĭ puţine şi necomplete tocmaĭ din această cauză, întocmind această notiţă asupra staţiuniĭ Cucutenĭ. Rămîne bine statornicit faptul că ceia ce scriŭ nu este decît o notiţă, de vreme ce staţiunea merită o cercetare şi un studiŭ mult maĭ întins.

Stațiunea se găsește in județul Iașĭ plasa Bahluiŭ comuna Băiceni în apropiere de satul Băicenĭ. Ia este cunoscută de popor sub numele de Cetățuia.

Crez trebuitoare o mică schiță topografică asupra stațiuniĭ, fără care este foarte greŭ de a ne da seamă cit de puțin despre cele ce avem a arăta. Stațiunea (fig. 1) este așezată pe un deal A, care domină la rîndul săŭ maĭ multe alte dealurĭ *a*, *a'*, *a''*, *a'''*.... Dealul A pe care se găsește așezată stațiunea ese din masivul general ca un promontoriŭ, avînd direcțiunea de la apus spre răsărit. Coasta dealuluĭ care privește către răsărit este abruptă și prăpăstioasă, avînd o pantă aproape verticală; coasta care privește către apus se continuă printr-o serie de dealurĭ, care apoĭ se leagă cu un sistem întreg pentru a forma sistemul cel mare al Carpaților Moldoveĭ.

Forma stațiuniĭ este a unuĭ oblong a căruĭ lungime MN (fig. 2) este cam de 160 metri și lărgimea PQ cam de 80 metri. — Pe o distanță de aproape 500 metri, această stațiune pare a se continua și a forma ca un feliŭ de dependență XY. de vreme ce, cum vom vedea, se bucură de aceleașĭ caractere. Această dependență ia direcțiunea spre sud și pare a fi fost locurile de locuință a populațiuniĭ ce trăia în jurul cetățueĭ MN.

După această mică și cu totul sumară schiță topografică, crez necesar să daŭ o scurtă descriere asupra stratificațiuniĭ terenuluĭ în care s-a găsit stațiunea.

Pentru a înlesni înțelesul descrieriĭ voiŭ da o tăetură transversală, din care se pot deosebi treĭ strate foarte bine deosebite și asupra cărora vom da oarecare lămurirĭ, pe cit s-ar putea însă de scurte. Făcînd o astfeliŭ de tăetură transversală, cel întîiŭ strat ABC (fig. 3) care este la suprafață are o grosime cam de 30 centimetri, format din pămînt negru și care este stratul așa numit arabil, de aceiașĭ consistență ca și în toate părțile acelea. — Al doilea strat DEFGHH'H''..... se compune dintr-un amestec de lut, năsip, pĭetre, cenușă, cărbunĭ etc. Acest strat prezentă din distanță în distanță niște pete roșiĭ, care aŭ aspectul unor insule, compuse din pămînt ars In acest strat și maĭ ales în petele cele roșiĭ se găsesc urmele cele maĭ multe de cultură ale acesteĭ stațiunĭ. — In fine al treilea strat MN se compune din stratificațiunĭ călcaroase, care

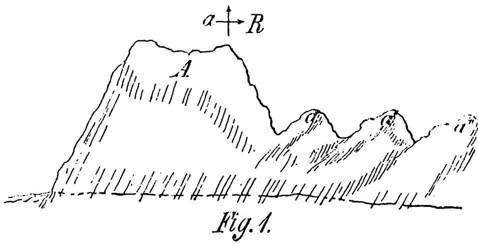

Fig. 1.

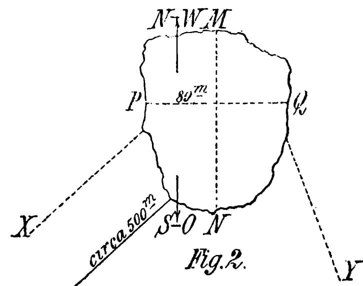

Fig. 2.

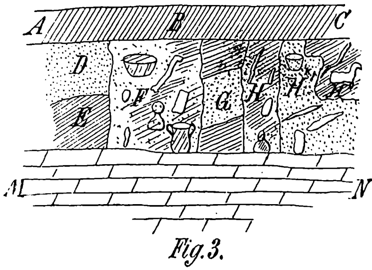
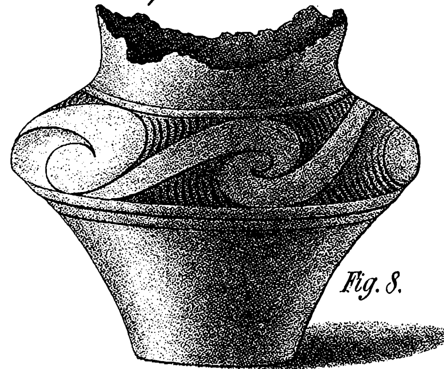

Fig. 3.

Fig. 8.

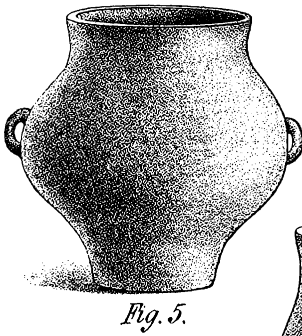

Fig. 5.

Fig. 7.

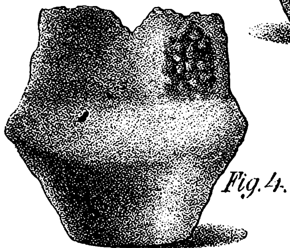
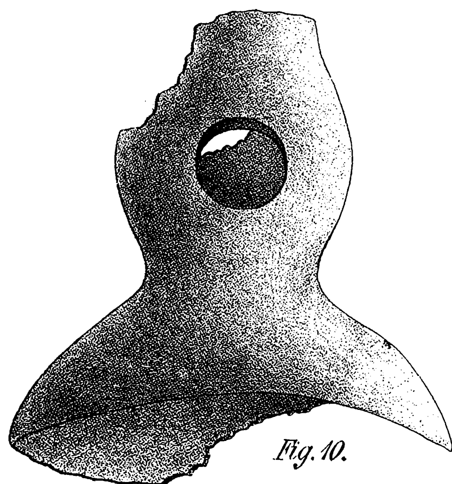
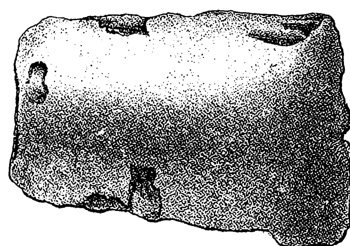

Fig. 4.

Fig. 6.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 12.

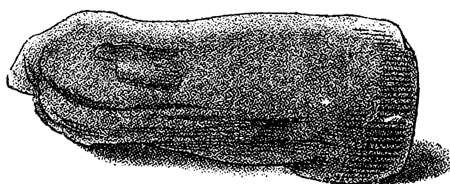
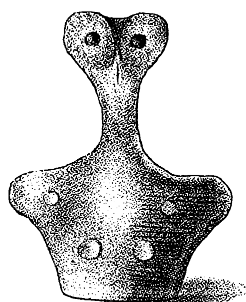
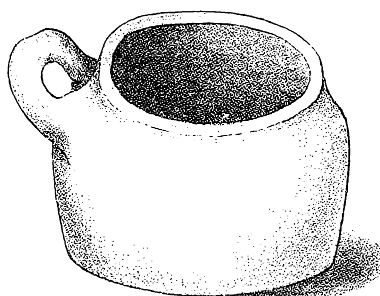
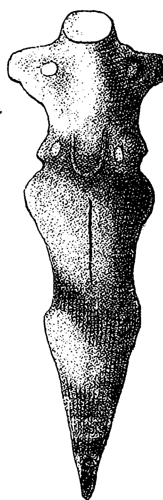
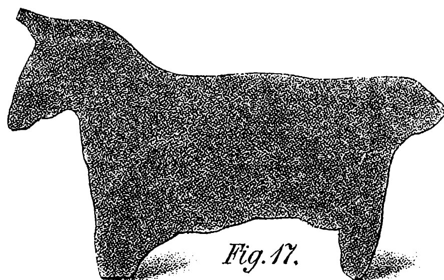

Fig. 14.

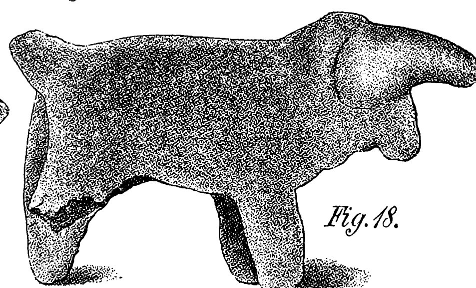

Fig. 13.

Fig. 15.

Fig. 11.

Fig. 16.

Fig. 17.

Fig. 18.

pot fi considerate ca bază a acestuĭ teren, căcĭ toate dealurile ce se întind de acolea sînt cu toate formate din stratificărĭ calcaroase.

Nu mi-am propus să fac istoricul cum a fost găsită această stațiune, maĭ ales că notița mea are un cadru foarte restrîns, voiŭ spune numaĭ atît că, deși însemnătatea stațiuniĭ e mare, totușĭ s-a lăsat să săpe orĭcine, așa încît în mare parte s-a stricat stratificațiunea și s-aŭ împrăștiat depozitele. Valoarea cea maĭ mare pentru noĭ este a stratuluĭ mijlociŭ, care se găsește așa cum e schițat de noĭ în acele așa numite pete, compuse în mare parte din resturĭ pe care focul nu le-a putut destruge, decĭ stațiunea a fost părăsită de populațiune în urma unuĭ incendiŭ ; dovadă e faptul că și prin împrejurimile cetățueĭ se găsesc astfeliŭ de pete, care nu sînt altăceva decît urmele locuințelor presărate și care aŭ ars.

Pînă astăzĭ cercetărĭ serioase asupra acesteĭ stațiunĭ n-aŭ fost întreprinse în cuprinderea generală a stațiuniĭ și care să ne dea valoarea întreagă ; singur D-l Beldiceanu a procedat cu amănunțime făcînd săpăturĭ în șanțurĭ care să tae lungiș și curmeziș întreaga stațiune, încît rezultatele culese de d-sa sînt cele maĭ satisfăcătoare, și numaĭ mulțămită buneĭ sale voințe pot astăzĭ da această notiță asupra stațiuniĭ și desenurile de pe vase, instrumente și idolĭ.

Maĭ înainte de a intra într-o descriere a resturilor găsite la Cucutenĭ crez necesară o dare de seamă asupra principiuluĭ domnitor în cultura întregiĭ stațiunĭ.

După natura obiectelor găsite la Cucutenĭ sînt două culturĭ bine deosebite între ele, ceia ce aduce de la sine că aŭ fost 2 stațiunĭ suprapuse, și anume o stațiune ce are caracterul preistoric și alta protoistorică saŭ istorică.

In sprijinirea acesteĭ părerĭ putem invoca maĭ ales următoarele. Instrumentele sînt în piatră șlefuită împreună cu multe vase din care o parte în stare rudimentară. Sînt care susțin că aceste instrumente, deși de forma și de întrebuințarea omuluĭ preistoric, totușĭ ar fi dintr-un timp mult maĭ încoace și anume întrebuințate de oamenĭ din timpurĭ istorice. Pe lîngă acestea se găsesc o mulțime de vase de forme foarte înaintate, cu săpăturĭ pe ele saŭ cu zugrăvirĭ, apoĭ idolĭ de o mare variațiune îndestul de numeroșĭ, cîteva bronzurĭ și obiecte de fier.

In fața acesteĭ adunăturĭ de obiecte atît de variate prin forma și materialul lor, mă întreb : este cu putință ca ele să fi fost în-

trebuinţate de unul şi acelaşĭ popor? Acel popor cult care avea cultul atît de înaintat, vase atît de frumos lucrate şi obiecte în bronz şi fier, să întrebuinţeze instrumente rudimentare din piatră precum săcurĭ, răzătoare, săgeţĭ şi vase făcute cu mîna?

Fără a susţinea că sînt două strate geologice în depoziţia straturuĭ mijlociŭ de la Cucutenĭ, voiŭ căuta să daŭ explicaţiunea provenienţeĭ curioase de la Cucutenĭ în chipul următor. Locuitoriĭ care se serveaŭ de instrumente rudimentare făcute în piatră şi de vase grosolane în lut eraŭ preistoricĭ, aparţineaŭ perioduluĭ actual în cea întîiŭ formaţiune a sa, Röbenhausiană; eĭ ocupaŭ cetăţuia şi cu locurile de prin prejur, cînd năvăli asupra lor populaţiunea războinică dar maĭ cultă cu instrumente din bronz şi fier, cu vase lucrate la roată, cu idolĭ etc. Această populaţiune superioară prin cultură şi maĭ ales prin instrumente a nimicit cu totul populaţiunea găsită şi incultă, dar maĭ mult pacĭncĭă; saŭ cîtă a rămas neucisă a fost adusă în stare de sclăvie, şi astfeliŭ începe al doilea strat de cultură şi dominaţiune la Cucutenĭ.

In adevăr, în timpurile vechĭ oglinda cea maĭ reflectătoare a civilizaţiuniĭ saŭ care să hotărască maĭ bine gradul de propăşire a unuĭ popor îndepărtat sînt pe de o parte instrumentele, iar pe de alta idoliĭ, făcînd pentru moment abstracţiune de oase. Instrumentele sînt din piatră, sînt şlefuite şi de forme foarte variate, dovedind oarecum prin număr şi formă epoca pietreĭ în culmea desfăşurăriĭ sale. In acest număr mare de instrumente de piatră nu găsim decît cîteva obiecte de bronz şi fier, şi încă acestea nu sînt instrumente, ci obiecte de podoabă precum fibule şi ace. (Intreaga colecţiune a D-luĭ Beldiceanu, care numără peste 600 bucăţĭ, nu are maĭ mult de 9 bucăţĭ în bronz şi fier.) Nicĭ o săcure de bronz în numărul cel mare al săcurilor de cremene. Oare aceĭ ce susţin că staţiunea este în plină istorie nu ş-aŭ pus întrebarea, cum poporul care cunoştea bronzul şi fierul se maĭ servea el în instrumentele de traiŭ cu piatră şi încă numaĭ cu piatră? Populaţiunea preistorică care se servea de instrumente de piatră a fost cucerită de o populaţiune, nu din plină istorie, dar protoistorică, la care fierul şi bronzul eraŭ abia în cunoştinţă, întrebuinţîndu-se din cauza puţinimiĭ sale numaĭ la obiectele de podoabă, nu şi la instrumente de prima necesitate. Dar se va zice, ce caută acea mare mulţime de idolĭ care aparţin maĭ ales cultuluĭ traco-fri-

gian? Să privim maĭ de aproape cultul de la Cucutenĭ și să-l clasăm cu bagare de seamă. Așa vom vedea pe de o parte forma cultuluĭ afrodiziac în starea cea maĭ rudimentară reprezentat sub forma conuluĭ ca în Cipru, apoĭ sub forma triangulară pe pîntece (falusul) și apoĭ sub forma dezvoltată și frumoasă a figuriĭ omeneștĭ și în fine a Afroditeĭ. Populațiunea cuceritoare de la Cucutenĭ care se servea de bronz și fier numaĭ la podoabe, adusese cu ia sîmburele cultuluĭ afrodiazic saŭ îl împrumutase cu timpul de la vecinĭ, adecă de la Tracĭ și Grecĭ, cariĭ trăiaŭ prin împrejurimĭ, dacă nu cumva însușĭ populațiunea aceasta nu era din cele întîiŭ triburĭ tracice de pe lîngă Marea neagră. Acest cult începu a lua dezvoltare prin atingere cu veciniĭ și prin dezvoltarea proprie a populațiuniĭ, trecînd prin întreaga formă de desfășurare pe care o întîlnim la Cucutenĭ.

Acum cînd am cercetat prin sine în mod sumar chestiunea, să căutăm a compara datele noastre cu ale altora. Nu voiŭ cita decît în treacăt pe John Evans, L'âge du bronze, și M. Cartailhac, Les âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal, din care ese faptul că în orĭcare stațiune de a bronzuluĭ și a fieruluĭ și declarată ca astfeliŭ, instrumentele în bronz și în fier sînt îndestul de numeroase. Cum să face că in stațiunea noastră, care este așezată spre răsărit, în maĭ mare apropiere de carierele cele vechĭ aziatice de bronz și fier, să fie un număr atît de neînsemnat de unelte și obiecte de bronz și fier, dacă în adevăr stațiunea ar fi istorică? Stațiunea de la Cucutenĭ poate fi istorică, însă în mod de desfășurare în partea sa din urmă, pe cînd în începutul săŭ stațiunea a fost în plină preistorie în culmea dezvoltăriĭ epoceĭ Röbenhausiene.

Mă mulțămesc deocamdată cu această scurtă argumentare, pînă cînd cercetărĭ maĭ amănunțite vor dovedi că părerea mea este saŭ nu întemeiată. Nu pot trece însă fără a pomeni și părerea D-luĭ N. Beldiceanu. D-sa susține că nu este o suprapunere de culturĭ, ci un amestec care ar proveni de la popoare istorice cu culturĭ mixte, formate din timpul năvălirilor, și anume din popoare barbare năvălitoare amestecate cu popoare locale tracice și în care elementul predomnitor ar fi pe linia întîia o influență în cultura stațiuniĭ prin civilizațiunea popoarelor barbare orientale; iar pe linia a doua ar fi o influență prin civilizațiunea popoarelor barbare de nord. O simplă întrebare: dar care era poporul care se

servea în acest amestec de piatră şlefuită şi care de bronz şi fier. Eraŭ Traciĭ? Motivele puternice pe care se sprijineşte D-l N. Beldiceanu susţinînd această părere crez că le va expune pe larg în studiul săŭ. Trebue să adaug că şi D-l Grigorie Tocilescu într-o conferenţă ce a ţinut-o înaintea societăţiĭ de mediciĭ şi naturaliştĭ din Iaşĭ, încă este de aceiaşĭ părere. La această conferenţă, D-l Gr. Cobălcescu i-a atras atenţiunea asupra oaselor de la Cucutenĭ, care în această privire joacă rolul principal. Să aşteptăm pînă cînd D-l Gr. Cobălcescu va fi terminat de a studia osămintele numeroase culese din această localitate, pentru a ne putea pronunţa maĭ cu siguranţă asupra chestiuniĭ.

Pentru o notiţă crez suficiente acestea, şi intru în înşirarea uneltelor, vaselor, idolilor şi a altor obiecte găsite la Cucutenĭ.

III

După notele şi indicaţiunile date şi culese de la D-l N. Beldiceanu voiŭ da oarecare desluşirĭ asupra vaselor, uneltelor şi idolilor găsite la Cucutenĭ.

Vasele se găsesc în număr foarte mare, cu formă şi aspect variat, începînd cu vasele rudimentale făcute cu mîna şi mergînd pînă la cele maĭ fine făcute în lut.

Vom însemna maĭ întîiŭ vase care aŭ ca tip un caracter deosebit; aşa sînt vasele după tipul arătat prin fig. 4, 5 şi 6 şi pe care D-l Beldiceanu le clasifică între acele slave, foarte mult asemănătoare cu acele găsite la Venzĭ în Prusia.

Ca tip curios de vas este acel de la fig. 7, care poate fi privit ca tip mijlocitor care să corespunză uneĭ stărĭ de tranziţie, de vreme ce tipul acesta se găseşte la Germanĭ şi Slavĭ. Nu ne vom opri spre a examina maĭ de aproape acest tip de vas, lăsînd această sarcină unuĭ studiŭ maĭ amănunţit care să scoaţă consideraţiunĭ hotărîtoare din examinarea caracterelor ce întruneşte acest vas curios şi caracteristic.

Vasele cele maĭ de seamă sînt însă acele arătate prin fig. 8 şi 9, care sînt de tip curat oriental, căcĭ comparîndu-le în formă şi construcţie se vede că aŭ aceleaşĭ caractere ca şi vasele găsite de Schliemann la Micena, Tirint şi Troia, deosebindu-se de celelalte prin eleganţa formeĭ şi prin frumuseţea ornamentaţiuniĭ.

Tot la vase trebue să trecem și așa numitele afumătorĭ, adecă vase ce servesc ca cu ele să se afume, precum ne-o înfățoșază fig. 10 și pe care Germaniĭ le numesc Räucher-Gefässe.

In fine ca ultim tip trebue să cităm vasul cu fig. 11 și numit de Germanĭ Lausitzer Typus. Acest vas este atît ca formă cît și ca gen un vas foarte de seamă, cu atît maĭ mult cu cît de feliul acesta avem foarte puține vase în toată colecțiunea.

Lucrarea noastră fiind, cum am maĭ spus, o notiță nu putem intra în cercetarea și analizarea caracterelor acestor vase, lăsînd această sarcină unuĭ studiŭ ; noĭ vom indica numaĭ trăsăturile generale.

Cele maĭ multe vase sînt de o pasta perfectă și fină, de o formă regulată, fiind lucrate cu roată. In privința ornamentațiuniĭ ele sînt de coloare brun saŭ roșiŭ pe fond galben palid saŭ roșietic; iar motivele constaŭ saŭ din figurĭ geometrice și maĭ ales spirale, precum sînt maĭ ales ornamentațiile de la vasele orientale fig. 8 și 9, saŭ chiar desenurĭ figurative reprezentînd plante și animale, dar maĭ ales cerbĭ și căprioare.

Afară de acestea maĭ sînt și vase de o formă rudimentară, compuse dintr-o pastă ce cuprinde granulațiunĭ silicioase, cu ornamentațiunĭ formate prin impresiunĭ ; toate acestea sînt lucrate rudimentar, avînd urmele lucruluĭ cu mîna, și cu formă cît se poate de rudimentară și streină formelor de maĭ sus ; pasta din care sînt compuse aceste vase este chiar deosebită fiind neagră.

Dacă privim în general găsim următoarele tipurĭ caracteristice : 1) vase rudimentare, 2) vase orientale și 3) vase cu caracter strein ; în general in stațiunea de la Cucutenĭ predomnește în vase caracterul oriental.

Trecînd la unelte și arme, în stațiunea de la Cucutenĭ le găsim într-un număr mare, ele sînt făcute maĭ ales din piatră, os, bronz și fier. Uneltele și armele de piatră sînt făcute maĭ ales din grez și quarț, de forme alese și bine îngrijite, toate sînt șlefuite. In privința dimensiunilor este greŭ de a le înșira, de vreme ce stațiunea cuprinde un număr de unelte și arme foarte variat. In piatră șlefuită sînt săcurĭ (fig. 12), sulițĭ, cuțite (fig. 13 și 14), apoĭ dalte, foarfecĭ, ciocănașe în os, nucleolĭ, ace, săgețĭ barbate, din care unele lucrate în grez sînt de o mare frumusețe,

asemănîndu-se mult cu cele maĭ bine reeşite din atelierele din Franţa şi Spania.

Instrumente în os sînt foarte puţine, iar în bronz şi fier maĭ de feliŭ, afară de bolduri şi fibule. Ceia ce dovedeşte sărăcia mare a instrumentelor de bronz şi fier în întreaga staţiune este faptul că nu sînt arme din aceste metale.

Trecând la idolĭ iĭ găsim în număr mare, sînt făcuţĭ din lut şi reprezentă saŭ oamenĭ golĭ saŭ animale. Intrînd în maĭ de aproape cercetare, idoliĭ reprezentaţĭ prin fig. 15 şi 16 sînt de caracter oriental, avînd cea maĭ mare asemănare cu idoliĭ găsiţĭ de Schliemann la Micena şi Tirint; de-asemenea sînt idolĭ reprezentînd animale şi maĭ ales boĭ, precum sînt aceĭ reprezentanţĭ în fig. 17 şi 18.

Toţĭ idoliĭ sînt de lut ars cu foarte multe ornamentaţiĭ, din care unele sînt incrustate altele colorate.

Instrumente şi maĭ ales obiecte de podoabă sînt în bronz şi fier, anume torsade, din care una de argint, apoĭ brăţare, ace, bolduri şi maĭ cu seamă fibule. Am arătat maĭ sus că aceste obiecte în aramă şi fier sînt foarte puţine în staţiunea de la Cucutenĭ, aşa că în colecţiunea întreagă a D-luĭ Beldiceanu care trece peste 600 bucăţĭ nu sînt decît vre-o 9 saŭ 10 bucăţĭ de aramă saŭ de fier.

Pe lîngă acestea, vom însemna şi cîte-va nuele rămase din resturĭ de păreţĭ de case nedestruse de foc, tipare de lut pentru topirea metalelor, o cantitate mare de zburăturĭ şi aşchiĭ de cremene, dovadă că în această localitate era şi atelier pentru fabricarea instrumentelor de piatră; greutăţĭ pentru ţesut şi pescuit, apoĭ fusaiole etc.

Pe lîngă acestea s-a maĭ găsit un număr însemnat de oase de animale, a căror determinare, cum am spus maĭ sus, are a o face D-l profesor Gr. Cobălcescu, apoĭ o calotă craniană bine păstrată, însă ale căriĭ elemente nu aŭ fost determinate de nimenĭ.

Acestea, aş putea zice în trăsurĭ generale, sînt lucrurile maĭ de seamă găsite în staţiunea de la Cucutenĭ şi care formează bogata colecţiune a D-luĭ N. Beldiceanu, de sigur cea maĭ mare şi maĭ completă din cîte avem în Romînia pînă astăzĭ în acest feliŭ. De regretat este că o asemenea bogată colecţiune este în posesiunea unuĭ particular şi nu în muzeŭ pentru a putea servi unui studiŭ compa-

rativ şi din care ar putea să se dea la lumină multe chestiunĭ privitoare la vechele popoare care aŭ trăit prin ţările locuite astăzĭ de Rominĭ.

Faţă cu schiţa publicată de D-l N. Beldiceanu în 1885 sub titlul de «Antichităţile de la Cucutenĭ» şi cu cercetările făcute de atuncĭ pînă acum, crez trebuitoare oarecare desluşirĭ.

Prin natura instrumentelor, a vaselor şi a idolilor se găsesc două stărĭ de lucrurĭ foarte bine deosebite între ele : o stare înapoiată, pe care noĭ o numim preistorică, şi alta maĭ înaintată, pe care o numim protoistorică saŭ istorică.

Populaţiunea preistorică a trăit foarte multă vreme prin aceste părţĭ, dovadă că instrumentele lor eraŭ făcute din grez, care era extras de prin munţiĭ noştriĭ, decĭ eĭ cercetase locurile învecinate, ba se rîdicase chiar pînă în munţiĭ Carpaţĭ. Las studiilor comparative sarcina de a merge cu investigaţiunile maĭ departe, eŭ numaĭ anunţ cîte-ceva.

Populaţiunea protoistorică saŭ istorică a trăit de-asemenea multă vreme prin aceste părţĭ, dovadă mulţimea idolilor şi a formelor de cult, cum şi numeroasele locuinţe ce aŭ avut statornicite.

Este întrebarea : la ce neam aparţine acest popor ? Fără îndoială că e greŭ de a răspunde asupra acesteĭ chestiunĭ, maĭ ales cînd staţiunea nu este bine cercetată ; totuşĭ, unindu-mă în părerĭ cu D-l Beldiceanu, şi comparînd idoliĭ găsiţĭ la Cucutenĭ cu aceĭ din orient, ajungem la concluziunea că : populaţiunea de la Cucutenĭ are multe puncte asemănătoare cu orientul.

Trebue să recunoaştem că necunoscînd maĭ de aproape rezultatele cercetărilor făcute asupra Rusieĭ meridionale şi maĭ ales asupra idolilor găsiţĭ prin diferitele localităţĭ şi staţiunĭ care aŭ fost lăsate în urma traiuluĭ Sciţilor prin acele părţĭ ; de-asemenea necunoscînd nicĭ o lucrare în această privinţă asupra Bulgarieĭ vechĭ şi maĭ ales asupra Rumelieĭ şi Macedonieĭ : apoĭ în notiţa noastră nu putem să luăm nicĭ o concluziune hotărîtoare asupra populaţiuniĭ ce a trăit maĭ încoace în staţiunea de la Cucutenĭ.

Tot aicĭ trebue să amintesc că D-l N. Beldiceanu a dat peste urmele uneĭ staţiunĭ întocmaĭ cu Cucuteniĭ la Rădăşenĭ în judeţul Suceveĭ, de unde a adunat asemenea un număr mare de idolĭ, şi vase, apoĭ săcurĭ şi multe alte unelte în piatră şi os care aŭ cea maĭ mare asemănare cu acele de la Cucutenĭ. Ca dovadă a acesteĭ

asemănări dau aicĭ figurile a doĭ idolĭ, fig. I reprezentind un idol de la Cucutenĭ și fig. II un idol de la Rădășenĭ, atrăgind în acelaș timp atențiunea asupra steatopigieĭ acestor idolĭ, după cum se poate vedea în diferitele aspecte date idolilor atît în rîndul I cît și II în a treia înfățoșare. Tot D-sa a găsit o stațiune analoagă Cucutenilor la tîrgul Siretiuluĭ în Bucovina în cursul excursiuniĭ sale arheologice ce a făcut nu de mult. Aceia ce e maĭ de seamă e că chiar în Iașĭ în partea cea maĭ veche a orașuluĭ pe Podul-vechiŭ a dat de urmele uneĭ culturĭ identice stațiuniĭ de la Cucutenĭ.

D-l Gh. Diamandi într-o lucrare scrisă pe care a avut bunăvoința să ni-o comunice, a cercetat în grabă câte-va stațiunĭ, între care de interes este o mică stațiune din ținutul Vasluiuluĭ de pe apa Bîrladuluĭ, care prezentă caracterele stațiuniĭ Cucutenĭ, însă nu în întregimea sa, ci numaĭ în parte, adecă vasele găsite acolo seamănă cu acele de la Cucutenĭ, ele sînt de o formă aleasă, nu sînt întovărășite de unelte de piatră saŭ obiecte de peatră ci numaĭ în bronz și fier.

Așa dar, după cum însușĭ D-l Beldiceanu propune, partea de sus a Moldoveĭ cu Basarabia nordică și cu Bucovina a fost supusă unuia și aceluiașĭ popor, dovadă cultura asemănătoare.

D-l Gh. Diamandi a maĭ cercetat o mică stațiune din județul Tutova tot de pe apa Bîrladuluĭ, această stațiune are însă caractere cu totul deosebite de acelea ale stațiuniĭ Cucutenĭ, deci alt popor, alt neam bine deosebit a trăit prin acele părțĭ.

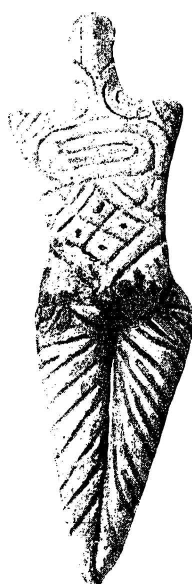
Din expunerea acesteĭ micĭ notițe pe care am dat-o asupra stațiuniĭ de la Cucutenĭ, ese faptul următor, că în deznodămîntul istorieĭ locuitorilor ce aŭ trăit în părțile țărilor noastre, trebue să căutăm a dezmormînta cu aceiașĭ rîvnă documentele scrise și găsite prin mînăstirĭ și pe zidiurĭ cît și sub greutatea pămîntuluĭ, pentru ca așa să începem la zidirea timpurilor noastre din străbuniĭ cu maĭ multă cunoștință de cauză.

Ar fi de dorit ca starea maĭ mult decît indiferentă pe care o pune guvernul nostru și societatea romînă în particular în privința cercetărilor stațiunilor să înceteze, spre a se putea începe studiul timpurilor preistorice la noĭ și așa a ne putea pune în legătură cu cercetările altor popoare.

Sfîrșesc această notiță în speranță că D-l Beldiceanu nu va întîrzia de a da la lumină însemnata lucrare asupra stațiuniĭ de la Cucutenĭ.

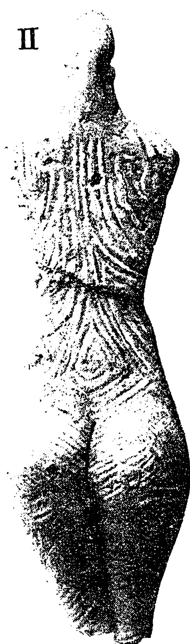
I

II

UN MONUMENT ISTORIC

NOTIŢA

de

B. IORGULESCU

D-niĭ C. D. Dănescu şi C. D. Vernescu aŭ avut bunavoinţă a-mĭ atrage atenţiunea asupra uneĭ vechĭ şi foarte marĭ crucĭ aşezată în apropiere de proprietăţile d-lor din comuna Gura-Sărăţeĭ.

Doritor de a vedea ceia ce d-lor îmĭ relataŭ cu atîta interes, m-am dus în localitate şi iată cele ce am văzut şi constatat:

In comuna Gura-Sărăţeĭ, cătunul Izvorul-Dulce, subdiviziunea Aprodeştĭ, se rîdică un mic platoŭ încunjurat de apele Izvoruluĭ Dulce şi ale pîrăuluĭ Sărata. Acest platoŭ este proprietate moşnenească a luĭ Ioan Şerban şi Stan Cizmarul. Pe culminaţiunea să se află o cruce avînd înălţimea de 4,60 metri, lăţimea 0,60 şi grosimea 0,40, constînd într-un singur bloc de piatră, probabil din cariera Brînzeasca ce e în apropiere.

De la prima vedere, crucea inspiră orĭcuĭ respect şi interes fie prin importanţa sa istorică fie prin valoarea eĭ artistică, ceia-ce a făcut chiar pe proprietariĭ loculuĭ, oamenĭ incultĭ, să lase drum liber în livedea lor de prunĭ ca să se poată merge pînă la dînsa, şi aŭ încungiurat-o cu gard.

Faţa crucii are o lungă inscripţiune, în limba slavă, literele sînt bine conservate dar muşchiul veacurilor, care creşte peste toate lucrurile omeneştĭ, a crescut şi printre litere, aşa că, ca să se poată citi, e trebuinţă de oarecare preparaţiunĭ, şi cum nu eram preparat, am rămas cu regret de a nu putea citi nimic, ba nicĭ data,

din care n-am putut descifra decît 7 miĭ, celelalte numere fiind ascunse în florile de piatră și în mușchiul crescut deasupra lor. Celelalte 3 părțĭ laterale, precum și muchile crucii sînt acoperite de frumoase ornamentațiunĭ lucrate cu abilitate și mult gust estetic, ceia ce-ĭ dă și maĭ multă importanță, maĭ cu seamă ținându-se seamă că sculptura e într-o piatră atît de ingrată pentru producțiunĭ de artă.

Cercetînd locuitoriĭ asupra credințeĭ lor despre dînsa, mĭ-aŭ spus că pe acolo a fost în vechime drumul Doamneĭ Neaga și că ia a însemnat acest drum cu crucĭ, din Sărata pînă în Prahova, pe malul rîuluĭ Teleajenul: totdeodată mĭ-aŭ spus că în acel platoŭ zac oasele a miĭ de oamenĭ.

Voind să verific dacă crucile continuă pînă în Prahova, am urmat direcția prin viĭ, și la o distanță ca de 800 metri am găsit o altă, de aceiașĭ vechime și formă, însă numaĭ de 3 metri înălțime. Căutătoriĭ de comorĭ săpând-o la bază, crucea a căzut, fără să se sfărîme, cu partea inscripțiuniĭ pe pămînt; ia deci trebue rîdicată ca să poată citi.

Convicțiunea ce mĭ-am format despre această serie de crucĭ e următoarea:

Seimeniĭ în anul 1656 revoltîndu-se, alungă de pe tronul țăriĭ pe Constantin Basarab și proclamă Domn pe căpetenia lor Spătarul Cristea. Constantin Basarab se pune în înțelegere cu Gheorghe Ștefan din Moldova și Gheorghe Racoți din Transilvania, apoĭ cîte-treĭ pornesc contra Seimenilor; Gheorghe Ștefan prin Buzăŭ și G. Racoți pe valea Teleajenuluĭ. Gheorghe Ștefan întîlnește pe Seimenĭ la Sărata și în ziua de 17 Iunie 1656 începe lupta. Seimeniĭ se retrag spre Ploeștĭ, dar Racoți de la spate îĭ atacă pe malul Teleajenuluĭ și îĭ nimicește.

Presupun dar, pînă la descifrarea acestor inscripțiĭ, că ele sînt din acel timp, și locurile unde sînt rîdicate crucile arată punctele de atac pe care Seimeniĭ le-aŭ avut cu armata Moldoveĭ.

Semnalînd faptul și el prezentînd un însemnat moment din istoria noastră, rămîne ca vre-un D. membru al Academieĭ saŭ D-l director al muzeuluĭ de antiquitățĭ să vie în localitate spre a-l studia.

ANTROPOLOGIA

din timpurile cele maĭ îndepărtate şi pînă in zilele noastre

STUDIŬ SUMAR

de

Grigorie C. Buţureanu.

(Sfîrşit)

IV

Antropologia generală, [1] care are în vedere maĭ ales fizicul omuluĭ, cuprinde lucrărĭ de foarte mare valoare. In societatea antropologică din Pariz, unde antropologia ca ştiinţă a fost pusă maĭ întîiŭ, se caută a se determina poziţiunea omuluĭ în natură din punctul de vedere zoologic saŭ maĭ bine zis anatomic, grupîndu-l în numărul celor patru momiţe inferioare şi formînd aşa numitul grup al antropomorfilor.

In privinţa grupeĭ ce face omul în ordinul primaţilor, însem-

1. Materialul necesar din antropologia generală l-am cules din maĭ mulţĭ autorĭ şi lucrărĭ. Acel care ar voi se urmărească maĭ în desfăşurare aceia ce am scris poate citi: Anthropologie générale par Topinard. — Bulletins de la Societé d'Anthropologie de Paris, seria I, II şi III. — Mémoires d'Anthropologie I, II, III şi IV par Paul Broca. — Précis d'Anthropologie par Abel Hovelacque et Georges Hervé. — Histoire d'Anthropologie par Zaborowski. — Revue d'Anthropologie par Dr. Topinard. — L'espèce humaine, VI edition, par de Quatrefages. — L'Origine de l'homme par Clémence Royer. — Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme. Publication dir. par E. Cartailhac et E. Chantre. Seria I, II şi III. — Dictionnaire des sciences anthropologiques. 2 vol. Publié par une société.

năm lucrările lui Gratiolet și a altor învățați englejĭ și germanĭ, între care nu trebue să uităm pe *Richard Owen* și pe *Aubertin*. Deosebirile dintre om și antropoizĭ din punctul de vedere al dezvoltăriĭ creeruluĭ, studiat ca embriogenie și anatomie patologică, s-a întreprins de maĭ mulțĭ învățațĭ, și anume s-a fixat faptul că ordinul după care circumvolutiunile se dezvoltă este absolut diferit în cele două grupe : om și antropoizĭ ; acele circumvoluțiunĭ care la om se arată întîiŭ, la antropoizĭ se formează pe urmă și vice-versa ; de unde rezultă, că dacă o cauză oarecare oprește la copil dezvoltarea creeruluĭ, acest organ in loc de a se apropia de conformațiunea creeruluĭ momițelor diferă din contra din ce în ce. Această oprire în loc a dezvoltăriĭ și care constitue microcefalia, produce în totdeauna un idiot, creerul unuĭ microcefal este sărac în circumvoluțiunĭ, acestea nefiind strîns apăsate unele pe altele lasă izolată impresiunea lor pe fața internă a osuluĭ creeruluĭ. [1]

Pe baza unor așa feliŭ de cercetărĭ Gratiolet a început un șir de cercetărĭ asupra raselor inferioare a omuluĭ, pe care le-a găsit, în ceia ce privește circumvoluțiunile și dezvoltarea lor, maĭ întocmaĭ, saŭ pe aproape, ca și la idioțĭ. [2]

Cestiunea fiziologică cerebrală, dacă inteligența este în raport cu volumul creeruluĭ, de-asemenea a fost discutată și dovezĭ multe aduse, prin care se arată legătura strînsă ce este între volumul creeruluĭ și inteligența omenească. Această chestiune fiind maĭ ales de domeniul inteligențeĭ, astăzĭ prin studiĭ de psiho-fizică caută a se afunda cît maĭ mult rolul ce joacă nu numaĭ creerul în general dar fiecare parte a sa. Aicĭ trebue se însemnăm studiile întreprinse în scop de localizare și în care rolul cel mare îl joacă P. Broca prin cercetările sale asupra afasieĭ saŭ a lipseĭ de graiŭ. Astăzĭ se cunoaște că graiul își are sediul în a 4-a circumvoluțiune frontală ;[3] că mișcarea membrelor superioare își are sediul în cele două circumvoluțiunĭ frontale și parietalul ascendent ; că mișcarea membrelor inferioare își are sediul în extremitatea superioară a

---

1. Aceste observațiunĭ sînt cuprinse în Mémoires d'Anthropologie par P. Broca, tom. II pag. 444.
2. Vezĭ maĭ desfășurată chestiunea în Anatomie comparée du système nerveux par Leuret et Gratiolet. Tome second.
3. Vezĭ pentru dezvoltare G. Hervé, La circonvolution de Broca.

circumvoluțiunii parietale ascendente; că mișcarea capuluĭ și a gituluĭ își are sediul în extremitatea posterioară a circumvoluțiunii frontale mijlocii; că mișcarea ochilor își are sediul în îndoitura curbă a lobuluĭ parietal; etc. etc. [2]

Studiul boalelor care aduce mortalitatea între oamenĭ a fost încă una din ocupațiunele marĭ; din aceste a eșit apoĭ cestiunea cea mare și grea a încrucișerilor de rase și a căsătorieĭ dintre neamurĭ. Discuțiunile cele maĭ însemnate asupra acesteĭ chestiunĭ aŭ fost angajate maĭ ales în sinul societății antropologice din Pariz. Din numeroasele discuțiunĭ urmate ese următoarele considerațiunĭ scoase din punctul de vedere fizic și natural: că căsătoria dintre neamurĭ nu are nicĭ o înrîurire în răŭ, afară numaĭ de moștenirile unor defecte, care prin căsătorie în neam se continuă. In privința chestiuniĭ a doua, adecă a încrucișeriĭ etnice, se demonstră că pentru rasele inferioare încrucișerile aŭ un foarte mare avantaj, căcĭ prin încrucișare cu rase maĭ dezvoltate acele inferioare cîștig, însă omenirea în general perde, căcĭ metisul este inferior ca fizic, intelect și chiar moral raseĭ din care ese. Din discuțiunile asupra acesteĭ însemnate chestiunĭ și maĭ ales a teorieĭ exprimate de Quatrefages că metisul în multe cazurĭ dezvoltă aptitudinĭ și cîte-o-dată naște chiar aptitudinĭ streine celor două rase primitive eșiră teoriile permanențeĭ tipurilor, a eredităţiĭ caracterelor naturale și accidentale, a atavizmuluĭ etc. Asemenea se dăduse principiul că rasele inferioare sînt perfectibile orĭcît de înapoiat ar fi ele și orĭcît de încet s-ar simți perfecțiunea lor; încercările de a aduce o repede înaintare aduc dincontra degradarea raseĭ. [2]

Din studiile zootehnice eșiră o sumă de considerațiunĭ, care avură o mare influență asupra chestiuniĭ încrucișeriĭ raselor, a eredităţiĭ și permanențeĭ tipurilor. Chestiunea colorațiuniĭ pieleĭ și maĭ ales a ochilor ajunse un studiŭ destul de însemnat, maĭ ales în urma cercetărilor întreprinse de D-rul Topinard. [3]

---

1. Vezĭ David Ferrier, De la localisation des maladies cérébrales. - I. M. Charcot, Oeuvres complètes. Leçons sur les localisations. Tom. IV. — G. Ballet, Le langage interieur. — Bernard, De l'aphasie et ses diverses formes. — Morel, Le cerveau.
2. Vezĭ Abel Hovelaques, Les Nègres de l'Afrique sus-équatoriale.
3. Vezĭ P. Topinard, Revue d'Anthropologie pe anul 1888.

Statornicind acum punctele principale din antropologia generală vom indica: 1) că omul ocupînd locul de onoare în seria animală nu face o excepțiune din ia și nicĭ un regn aparte, cum susțin unii învățați; 2) că este cea maĭ mare asemănare organică între om și momiță, așa încît, cu toate micile deosebirĭ, ele nu sînt însă de acelea care să provoace o deosebire în două ordine a omuluĭ și a momițeĭ; 3) din paralelizmul dintre om și momiță reese: că omul se deosebește de animale prin pozițiunea sa verticală, ceia ce-ĭ asigură superioritatea anatomică și dezvoltarea înafară de orĭce margine a creeruluĭ, de unde ese superioritatea sa intelectuală; [1] 4) că originea omuluĭ din punctul de vedere al localitățiĭ, al timpuluĭ și al aparițiuniĭ, sînt tot atîtea chestiunĭ de discutat, totușĭ mulțimea învățaților inclină astăzĭ spre maĭ multe localitățĭ originare, timpul din urmă al epoceĭ terțiare și aparițiunea maĭ multor speciĭ deodată, adecă teria poligenizmuluĭ.

Pe lîngă aceste chestiunĭ de ordin superior științific, se întreprinseră tot privitor la antropologia generală și la părțile sale ajutătoare lucrăriĭ de înlesnirea studiuluĭ antropologieĭ, adecă așa numitele Instrucțiunĭ antropologice asupra diferitelor părțĭ ale țărilor necunoscute și care înlesniră studiarea a o sumă de popoare.

V

Craniologia și *craniometria*,[2] a căror difinițiune ese din însușĭ numele lor, aŭ avut o desfășurare simțită încă din cele întiiŭ timpurĭ ale dezvoltăriĭ studiuluĭ antropologieĭ. Bazele adevărate sînt însă puse de cătră Blumenbach, iar maĭ apoĭ studiul este urmărit

1. Vezĭ Ab. Hovelaque et G. Hervé, Précis d'Anthropologie pag. 166.
2. Materialul trebuitor l-am cules din maĭ mulțĭ autorĭ și lucrărĭ. Acel care ar dori să urmărească maĭ în deaproape desfășurare chestiunea poate citi: P. Broca, Instructions craniologiques et craniométriques. — P. Broca, Mémoires d'Anthropologie Tome I, II și IV. — Topinard, Anthropologie générale. — Hovelaque et Hervé, Précis d'Anthropologie. — Dr. Moritz Benedikt, Manuel technique et pratique d'Anthropométrie craniocéphalique. — Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris. Ser. I. II et III.

cu succes de către Daubenton, Camper, Saemmering şi Prichard.

Dintre lucrările cele maĭ de seamă privitoare la craniŭ şi măsura sa vom însemna: *Unghiul cranioscopic a luĭ Walther* şi *orificial a lui Barclay*, apoĭ *unghiul sincipital a lui Mulder*, dar care joacă un rol maĭ mic. *Sistemul lui*, *Spix* în care se găsesc una din liniile importante a lui Broca şi triunghiul facial al luĭ C. Vogt se compune din 5 liniĭ şi anume: 1) una orizontală de la condiliĭ occipitalĭ la marginea alveolaruluĭ superior, 2) o linie facială, de la marginea alveolară superioară la rădăcina nasuluĭ, 3) o linie de bază de la rădăcina nasuluĭ pînă la faţa inferioară a condililor occipitaluluĭ, 4) o linie coronală tangentă cu vertex şi paralelă cu linia orizontală, şi 5) o linie occipitală tangentă occipitaluluĭ şi paralelă cu linia facială. *Sistemul lui Oken* este o asociaţiune din liniile luĭ Camper şi Daubenton. Apoĭ: *Unghiul facial al luĭ Cuvier*, în care vîrful unghiuluĭ este la capătul tăetor al alveolarelor; *unghiul facial a luĭ Cloquet*, care strămută vîrful unghiuluĭ luĭ Cuvier pe marginea alveolaruluĭ superior; *unghiul luĭ Jacquart*, care asemenea schimbă vîrful unghiuluĭ luĭ Camper şi-l duce la rădăcina nasuluĭ; etc.

Intre măsurătorile craniometrice vom însemna maĭ ales: măsurătorile luĭ *Combe* şi apoĭ a luĭ *Parchappe* şi *Van der Hoeven*; acest din urmă în lucrarea sa intitulată: «Incercărĭ asupra dimensiunilor capuluĭ osos, considerate în raportul lor cu istoria naturală a omuluĭ», cuprinde un întreg sistem de mensuraţiunĭ. *Crania Americana* şi *Egyptiaca* a luĭ *Samuel George Morton* sînt lucrărĭ de mare valoare antropologică, în care se cuprind următoarele: 1) diametrul longitudinal; 2) diametrul parietal; 3 diametrul frontal: 4) diametrul vertical; 5) curba intermastoidiană; 6) linia intermastoidiană; 7) curba occipito-frontală; 8) circumferenţa orizontală; 9) lungimea capuluĭ şi a feţeĭ; 10) lărgimea zigomatică; 11) unghiul facial al luĭ Camper; 12) capacitatea internă căpătată prin fire de piper alb îndesate la maximum în craniŭ prin ajutorul degetuluĭ; şi 13) capacitatea aparte a camereĭ coronale şi subcoronale. Cu ajutorul acestor 13 elemente este lucrată Crania Americana şi Egyptiaca. — Vom însemna apoĭ *Crania Britannica* a lui Thurnam şi Davis, care este întocmită pe baza unuĭ sistem format saŭ combinat din sistemul lui Van der Hoeven

și Morton, la care întraŭ și cîteva elemente nouă luate din sistemul măsurătorilor luĭ Hamilton, care întrebuințează năsipul ca măsură.

Cel maĭ de seamă sistem de măsurătorĭ este acel al profesoruluĭ *de Baer*, care numără 13 puncte principale care sînt : 1) lungimea calvarium (distanța maximă între glabelă și occiput), 2) înălțimea calvarium, 3) lărgimea calvarium, 4 lărgimea frunțiĭ, 5) lărgimea parietală, 6) lărgimea zigomatică a feței, 7) circumferența orizontală, 8) arcul vertical, 9) lungimea corpuluĭ vertebrelor, 10) și 11) arcul transvers, 12) distanța oblică, 13) locul unde cade perpendiculara trecînd prin borta auzuluĭ cătră planul borteĭ occipitatuluĭ. Acest sistem a avut mare trecere în congresele germane.

Vom însemna de-asemenea : *Crania Germaniae meridionalis* de *Ecker* ; *Crania Helvetica* de *His* și *Rutimeyer* ; apoĭ de o mare valoare este *Crania ethica* a luĭ *Quatrefages* și *Hamy* ; iar maĭ presus de toate sînt *Memoriile* luĭ *Broca* și *Cataloagele* măsurătorilor făcute de el, pe care le-a prezentat Societățeĭ antropologice din Pariz și în care se descriŭ o sumă de măsurătorĭ, instrumente pentru precizīunĭ precum : steriograful, craniogratul, craniometrul ; apoĭ unghiul săŭ facial și o serie de observațiunĭ trase din numeroasele sale experiențe atît asupra craniilor vechĭ și asupra celor nouă. Ca lucrare specială a luĭ Broca vom pune: *Instructions craniologiques et craniométriques*, care va rămînea ca un model pentru orĭcare cercetător în această materie.

De o însemnată valoare științifică este lucrarea D-luĭ *Benedikt* din Viena întitulată *Manual tehnic și practic de antropometric cranio-cefalică* și în care pe deoparte se expun principiile de craniometrie și cefalometrie după instrumentele simple ce sînt acum întrebuințate, și apoĭ craniometria și cetalometria după un sistem noŭ, adecă de proiecțiunĭ și prin instrumente noă. De sigur sistemul D-ruluĭ Benedikt este cu totul noŭ și ingenios, el trebue cercetat și ceia ce se va găsi de puțină folosință științifică scos, de altfeliŭ este un cîmp noŭ deschis cercetărilor antropologice.

Tot aicĭ trebue să pomenim că sînt un șir de alțĭ învățațĭ precum : *Rudolf Wagner*, *Lucae*, *Wirchow*, *Huxley*, care de-asemenea s-aŭ făcut cunoscuțĭ prin lucrările lor de craniometrie și craniologie ; de regretat însă este că nu se poate face un control și o

comparațiune între rezultatele dobîndite pînă acuma în acest însemnat ram al antropologieĭ, fiind-că fie care țară, ba chiar fie care învățat are sistemul săŭ deosebit, așa încît lipsește unitatea principiilor în măsurătorĭ de craniĭ.

VI

Preistoria,[1] adecă studiul științific despre om înainte de orĭce document scris, este una dintre părțile cele maĭ însemnate din studiul întreg al antropologieĭ ; fiind-că aicĭ se supun spre dezlegare o sumă de chestiunĭ științifice de domeniul discuțiunilor arzătoare. In adevăr chestiunea origineĭ omuluĭ, atît de înfocat îmbrățișată de oameniĭ de știință, se născu de la sine cînd se dădu la lumină *omul fosil.*

In anul 1823 *Ami Boué* făcu cea întîiŭ amintire despre omul fosil; după el, *Turnal*, *Christol*, *Schmerling* și *Marcel de Serres* încă susținură această idee. Cu toate acestea părerile acestea despre omul fosil eraŭ respinse de lumea învățaților, ca considerațiune ce nu eșaŭ din adevărurĭ. Maĭ ales un avînt însemnat luă această chestiune prin lucrările luĭ *Boucher de Perthes,* care făcu cunoscut topoarăle de cremene găsite în aluvionul de la *Abbel Ivilie* și prin care el arată că omul a trăit în timpul depuneriĭ acelor aluvionĭ. Lucrările luĭ Boucher de Perthes fură apoĭ confirmate prin cercetările luĭ Rigollot și Gaudy. Cu toate acestea, oamenĭ de știință ca *Elie de Beaumont* atribuiaŭ găsirea scheletuluĭ omenesc în aluvion împrejurăriĭ furtunilor măriĭ, care acoper cu apă văile și amestecă astfeliŭ din timp în timp oasele speciilor stinse cu cele trăitoare.

---

1) Materialul acesta este întocmit după maĭ mulțĭ autorĭ și anume: Gab. de Mortillet, Le Préhistorique. — De Nadailhac, Les premiers hommes. Tom. I. — Lubbock, L'homme préhistorique, 2 vol. — C. Vogt, Leçons sur l'homme. — Cartailhac, Ages préhistoriques en Espagne et Portugal.— Nadailhac, L'Amérique préhistorique. — De Quatrefages, Histoire générale des races humaines. — Ch. Lyell, L'ancienneté de l'homme. — Haeckel, Histoire de la création. — Ewans, Les âges de la pierre et du bronze. 2 vol. — Joly, L'homme avant les métaux. — De Baye, L'Archéologie préhistorique, — G. Cotteau, Le préhistorique en Europe. — Figuier, L'homme primitif.

Astfeliŭ eraŭ părerile împrăștiate în lumea învăţaţilor pînă la 1861 asupra omuluĭ fosil, cînd *Lartet* demonstră contra păreriĭ luĭ Beaumont că în grota de la Aurignac apele nu putuse pătrunde și omul și animalele fosile din acea grotă eraŭ contemporaniĭ. In acest timp geologul *Forchammer*, zoologul *Steenstrup* și arheologul *Worsaae* puseră bazele arheologieĭ preistorice, pe care o statornicise oare-cum *Thomsen* și *Nilsson*. Din acest moment spiritul omuluĭ nu se oprea numaĭ la marginea istorică, el trecea și maĭ departe și pătrundea și maĭ adînc în intunerecul istoric al trecutuluĭ omuluĭ.

Arheologia preistorică se completà prin descoperirile luĭ Steenstrup și Nothorst din anul 1872 și apoĭ prin lucrările luĭ Mortillet, C. Vogt, Huxley, Sir Lubbock, Ewans etc.

Paleontologia omenească începută prin cercetările luĭ Ami Boué fu urmată cu mult succes, lucrărĭ de mare valoare eșiră apoĭ, datorite luĭ *Ameghino*, *Roth*, *Alboth*, *Lartet*, *Medlicott*, *Lubbock* etc.; toţĭ aceștia dovediră pînă la evidenţă existenţa omuluĭ quaternar. Implicit se punea și chestiunea existenţeĭ omuluĭ în timpurĭ maĭ îndepărtate. Toate lucrările de pînă acuma nu ne-aŭ putut fixa asupra acesteĭ însemnate chestiunĭ, adecă dacă a existat omul în periodul terţiar, ia remîne fără îndoială încă o problemă de rezolvit, și lucrările luĭ Desnoyers, Abatele Bourgeois, Robeiro, Capellini, Ragazzoni, Carthailac și Rames sînt maĭ mult niște începuturĭ de dovadă, după cum zice Gab. de Mortillet.

In privinţa craniologieĭ și craniometrieĭ preistorice, toate încercările de pînă acuma n-aŭ putut da rezultate hotăritoare, și aceasta se explică ușor, căcĭ numărul craniilor vechĭ pe care le avem la dispoziţie este foarte mic, iar măsurătorile din această cauză nu pot fi urmărite comparativ. Aceia ce este maĭ răŭ e faptul că craniile vechĭ sînt maĭ toate incomplete și sfărîmate, încît aproximaţiile cu care sînt calculate toate măsurătorile dovedesc că nu se poate pune o mare statornicie pe dovezile aduse pînă acum.

In privinţa raselor preistorice, lucrările de pînă acuma sînt fără îndoială numaĭ niște pregătirĭ, totușĭ descoperirea a o sumă de staţiunĭ în care se oglindesc maĭ tot atîtea culturĭ deosebite, daŭ un material destul de bogat și de sigur pentru a putea păși la

oarecare clasare în neamurile preistorice. In această clasare se ţine socoteală nu numaĭ de feliul culturiĭ staţiunilor, dar în acelaşĭ timp de caracterele craniene. Astfeliŭ avem *craniul de la Neanderthal* care poate fi privit ca tipul cel maĭ vechiŭ de rasă omenească şi formînd oarecum *rasa Neanderthal*. Apoĭ rasa de la *Olmo, Canstadt, Cro-Magnon, Furffoz, Grenelle* etc., toate acestea în Europa. In America însă putem pînă acuma statornici două rase vechĭ şi anume: de la *Lagoa-Santa* şi de la *Pampas*.— Dacă examinăm aceste rase din punctul de vedere al dezvoltăriĭ craniene, încă ele se deosebesc între ele. Astfeliŭ unele sînt *brahicefale* şi altele *dolihocefale*. Dacă însă ne apropiem de timpurile maĭ dincoace, găsim o serie de migraţiunĭ, care fac un mare amestec de rase, şi tipul *mesaticefal* începe a se arăta cu abundanţă, dovedind oarecum o legătură cu timpurile quaternare, adecă din amestecul quaternar dolihocefal cu actualiĭ năvălitorĭ brahicefalĭ eşiră maĭ întîiŭ mesaticefaliĭ, cariĭ apoĭ prin atavizm se întoarseră la trunchiurile brahicefale saŭ dolihecefale, păstrînd numaĭ icĭ colea caracterul mesaticefal. Din acestea preistoria deduce că oameniĭ acesteĭ epoce, care se serveaŭ de instrumente de piatră, însă nu ca cele de pînă acum ci şlefuite, nu puteaŭ proveni din acelaşĭ centru etnic; deasemenea nu se poate admite că aŭ ajuns prin toate părţile în acelaşĭ timp ca aşa să-ĭ găsim pretutindenea: decĭ migraţiunele s-aŭ făcut pe rînd şi în locurĭ deosebite, de unde aŭ eşit apoĭ şi culturĭ deosebite. Caracteristica acestor timpurĭ îndepărtate, pe lîngă lipsa de cunoştinţe, este şi feliul instrumentelor, anume întrebuinţaŭ instrumente şi maĭ ales unelte făcute din piatră, de unde şi acest timp îndepărtat şi întîiŭ cunoscut în viaţa omuluĭ se poate numi al pietreĭ, pînă cînd începură a se îmbunătăţi traiul şi cunoştinţele, şi atuncĭ o fază nouă în viaţa omuluĭ începu. Găsirea locuinţelor lacustre, datorite cercetărilor învăţatuluĭ *F. Keller*, în lacurile Sviţereĭ, dovedi o nouă fază în viaţă popoarele vechĭ. S-aŭ cercetat apoĭ manhirile, dolmanele, tumuliĭ, care sînt tot atîtea monumente în care se oglindeşte traiul omuluĭ din timpul pietreĭ şlefuite, apoĭ din timpul întrebuinţăriĭ bronzuluĭ şi a fieruluĭ.

Sînt multe şi foarte însemnate lucrările prin care se dă la lumină timpurile preistorice, e destul să cităm cîteva nume precum: P. Broca, Lartet, Nilson, Gab. de Mortillet, Virchow, Ranke, Carthailac, Chantre, de Quatrefages, Sir Lubbock, Vogt, Ewans etc.

şi cu aceste nume am arătat marea însemnătate ce a luat în cîmpul cel mare al ştiinţeĭ studiul preistorieĭ.

VII

Etnografia [1] este studiul special al raselor omeneştĭ. Ca ştiinţă de sine stătătoare, saŭ ca ramură deosebită din trunchiul cel mare al antropologieĭ este de curînd. Ca ştiinţă ia datează din timpurĭ foarte vechĭ în legătură continuă cu altele.

Inceputul desfăşurăriĭ etnografieĭ se poate pune de la Blumenbach prin aducerea în ajutorul studieriĭ sale a anatomieĭ. Acest învăţat pe la 1774 publică *Varietăţile omeneştĭ* şi pe la 1808 *Decadele craniologice.* In acest timp eşi la lumină lucrarea asupra limbiĭ şi înţelepciuniĭ Inzilor de Schlegel.

Acel ce făcu cele maĭ marĭ şi maĭ întinse serviciĭ etnografieĭ este fără îndoială Prichard prin însemnata sa lucrare: «Cercetărĭ asupra istorieĭ fizice a genuluĭ omenesc». Tot ca lucrărĭ pregătitoare trebue puse acele întreprinse de societatea etnologică şi publicate în buletinele şi memoriile sale. Omalius d'Halloy şi Latham întroduseră şi linguistica în punctele principale, potrivit cărora să se poată face clasarea în genul omenesc. Tot în acest scop putem pune şi lucrările luĭ Waitz şi Gerland, carĭ pot fi privițĭ ca următorĭ aĭ şcoaleĭ începute de Omalius.

Ca studiŭ asupra raselor omeneştĭ vom putea cita pe Courtet de l'Isle, Holard, Deschamp, Pouchet etc.

După ce se întocmi societatea de antropologie, apoĭ şi studiul etnografieĭ dobîndi tot maĭ mare desfăşurare, astfeliŭ se făcură lucrărĭ precum a luĭ Geoffroy Saint-Hilaire asupra clasificaţiuniĭ antropologice şi a principalelor tipurĭ omeneştĭ, în care statorniceşte cele întiiŭ împărţirĭ ale genuluĭ omenesc în tipurĭ şi apoĭ în rase. Tipurile sînt în număr de patru, caucazian, mongolic, etiopic şi hotentot.

O sumă de memoriĭ dădură la lumină popoare necunoscute

---

1. Pe lîngă autoriĭ citaţĭ pentru Antropologia generală, adaog aicĭ şĭ următoarele lucrărĭ de cercetat: Hovelaque et Vinson, Linguistique et Ethnographie. — Revue Ethnographique dirigée par Hamy. — Elie Réclus, Les Primitifs. - Etudes Ethnografiques.— Dictionnaire des sciences anthropologiques.

precum a luĭ Pruner-Bey, Duval, Dally, Perier, etc. : dintre acestea a luĭ Pruner-Bey, care tratează despre vechiĭ Egipteni, și a luĭ Perier, care tratează despre Egiptenii vechĭ, statornicind faptul că civilizațiunea lor nu are caractere împrumutate de nicăirĭ, prin urmare este autohtonă, acestea merită amintire.

Afară de aceasta vom însemna o sumă de studiĭ etnografice asupra popoarelor din America și Oceania, unde maĭ ales se studiară obiceiurile, tatuajul, dispozițiunea fiziculuĭ, colorațiunea pieleĭ etc. Dar cestiunea cea maĭ de seamă fu studiul migrațiunilor ce întreprinse diferitele popoare din Oceania și încrucișerile de neamurĭ ce se întîlnesc cu prisosință în acele părțĭ.

Nu maĭ puțin însemnat este studiul raselor aziatice, unde se găsesc atît de multe și variate neamurĭ, care fiind studiate în paralelizm, s-a putut statornici maĭ mult saŭ maĭ puțin înnemurirea dintre ele, arătîndu-se caracterele comune și legătura cu popoarele vechĭ.

Tot ca etnografie se privește studiul care pune în evidență desfășurarea la care aŭ ajuns popoarele vechĭ, precum și a predominăriĭ raselor în scurgerea timpuluĭ. Aceste studiĭ, care pe fie-care an se înmulțesc tot maĭ mult, aduseră din ce în ce maĭ multe luminĭ asupra a o sumă de chestiunĭ : așa este chestiunea predominăriĭ în timp și în regiunĭ a celor două marĭ ramurĭ, adecă a brahicefalilor și a dolihocefalilor.

Astăzĭ studiul etnografieĭ sprijinindu-se și pe linguistică, determină cu maĭ multă ușurință înnemurirea popoarelor, apropierea saŭ îndepărtarea unora de alțiĭ, dînd dovezile cele maĭ puternice pentru sprijinirea raselor și tipurilor.

Știința nouă numită filologia comparată este atît de trebuitoare etnografieĭ, încît fără ia astăzĭ cunoștința despre înnemurirea oamenilor ar remînea tot o problemă de nediscutat. Lucrările în această parte sînt îndestul de numeroase și bogate în cunoștințe, ele servesc la dezlegarea chestiunilor celor maĭ grele și maĭ anevoioase din etnografie.

VII

Sociologia, [1] care se îndeletnicește cu studiul formațiuniĭ și

---

1. Ca lucrărĭ privitoare la această chestiune putem cita: H. Spencer, La

întocmiriĭ societăţilor omeneştĭ, este o ştiinţă nouă, o ramură de curînd alipită la antropologie, bine înţeles ca parte de sine stătătoare. Chestiunile pe care ia le atinge sînt dintre cele maĭ grele. E destul să amintim că această ştiinţă caută să găsească pe de o parte legile sociologice care ocîrmuesc în trăsurĭ generale omenirea şi să conducă formaţiunile sociale din timpurile cele maĭ vechĭ şi pînă în zilele noastre.

Căutînd să conducă societatea prin diferitele eĭ faze de evoluţiune, sociologia cercetează cultura acelor faze, conducînd astfeliŭ firul printr-un şir de centre culturare pe care le-a întocmit omenirea în cursul timpurilor.

Ca ştiinţă cu totul nouă, ia nu are un cîmp din trecut pentru exploatare istorică, ţinteşte însă, urmărind legile generale de evoluţiune socială, să arate gradele de dezvoltare ale civilizaţiuniĭ la diferitele popoare.

Studiul sociologieĭ este maĭ mult al viitoruluĭ decît al trecutuluĭ.

IX

Demografia, ştiinţă cu totul nouă, dar care are un însemnat cîmp în studiul antropologieĭ. In adevăr statistica joacă un rol capital în rezolvirea a o sumă de probleme, aşa asupra creşteriĭ saŭ împuţinăriĭ populaţiuniĭ prin mulţĭ născuţĭ saŭ morţĭ, determinarea etăţiĭ mijlociĭ la un popor precum şi a maximuluĭ etăţiĭ, a arăta pentru un anume popor care este cauza traiuluĭ puţin, care sînt cauzele creşteriĭ populaţiuniĭ într-o localitate şi a descreşteriĭ în ceealaltă, determinarea ocupaţiunilor maĭ mult saŭ maĭ puţin mortale, cauzele care aduc îngreuerea traiuluĭ într-o anumită parte, localităţile rele pentru un traiŭ mijlociŭ şi alte asemenea chestiunĭ, la rezolvirea cărora se aşteaptă societatea şi omenirea.

Sociologie. 3 vol. -- Dr. Letourneau, La Sociologie. — Roberty, La Sociologie. — T. Buckle, Histoire de la Civilisation en Engleterre. 5 vol. — I. W. Draper, Histoire du développement intellectuel de l'Europe. 3 vol.

X

Aceste citeva consideraţiunĭ le-am crezut trebuitoare pentru a arăta în chip sumar mersul antropologieĭ cu părţile sale ajutătoare pînă astăzĭ, oprindu-mă la multe chestiunĭ care încă n-aŭ fost nicĭ limpezite nicĭ hotărîte în mod ştiinţific. Afară de aceasta în unele şcoale sînt primite ca bune unele principiĭ, pe care alte şcoale nicĭ nu voesc să le discute, cîmpul antropologieĭ fiind atît de întins şi greŭ de exploatat.

Nu aş putea termina maĭ bine lucrarea mea decît arătînd dezvoltarea ce a căpătat antropologia în sînul societăţeĭ de antropologie din Pariz, unde ia astăzĭ are opt cursurĭ şi anume :

1. Antropogenia saŭ Embriogenia comparată,
2. Antropologia generală,
3. Antropologia zoologică,
4. Antropologia fiziologică,
5. Etnografia şi linguistica,
6. Arheologia preistorică,
7. Istoria civilizaţiuniĭ şi
8. Geografia medicală.

Acum ca încheere crez să daŭ citeva consideraţiunĭ asupra localităţiĭ, şi de aceia mă întreb : ce are de făcut societatea noastră ştiinţifică şi literară în acest întins ram al ştiinţeĭ ?—Imĭ place a răspunde : mult, ba chiar foarte mult.

Cea întîiŭ chestiune ce ni-se impune este de a face cunoscut prin publicitate această ştiinţă, ca aşa să putem pregăti lumea noastră pe baza cunoştinţelor antropologice. Să pregătim în sînul societăţiĭ noastre instrucţiunĭ antropologice după modelul instrucţiunilor de la celelalte popoare şi în raport cu ţara noastră ; şi aicĭ crez că ar trebui să se îndrepte cea întîiŭ activitate pronunţată a societăţiĭ în acest ram ; apoĭ să se facă colecţiunĭ de schelete şi craniĭ ; să se deschiză registre pentru înscrierea măsurilor făcute ; să se întocmească un mic laboratoriŭ antropologic cu toate instrumentele necesare şi unde să se esplice cum trebuesc luate măsurătorile ; să se întocmească liste şi modelurĭ pentru observaţiunĭ pe viĭ, care să se trimiţă pe la diferitele persoane cu cunoştinţe de prin judeţe, precum medicĭ, profesorĭ şi proprietarĭ, pe care să-ĭ

rugăm, în vederea instrucțiunilor și a listelor trimise de noĭ, să ne transcrie observațiunile lor.

Să procedăm, în mod sistematic la dezmormîntarea stațiunilor preistorice, precum sînt deocamdată Cucuteniĭ, Băiceniĭ, Baia, Rădășeniĭ, Cotnariĭ etc., și obiectele găsite să le așezăm în muzeul societățiĭ, iar localitatea și împrejurimile să fie studiate cu deamănuntul și studiile date publicitățiĭ.

Cîte chestiunĭ de mare utilitate științifică ne așteaptă pe noĭ! Așa, una dintre cele maĭ arzătoare este aceia a locuitorilor autohtonĭ aĭ cestor părțĭ, a migrațiunilor ce știm că s-aŭ urmat prin aceste locurĭ în scurgerea timpurilor precum și a urmărilor ce aŭ lăsat aceste migrațiunĭ, încotro s-aŭ îndreptat aceste migrațiun pe la noĭ prin țară, etc.

O altă chestiune arzătoare este și acea a creșteriĭ și descreșteriĭ populațiuniĭ, a degenerăriĭ neamuluĭ romînesc, chestiune care s-a pus și se pune de către orĭcine, fără ca pentru aceasta să se pună un început de studiŭ sistematic.

Apoĭ a pune bazele după care să se procedeze la o adevărată statistică, care să aibă în vedere toate datele științifice saŭ măcar pe cele maĭ de căpetenie.

Dar ce zic eŭ, sînt atît de multe chestiunĭ ce se pun de la sine înaintea noastră, încît încheind acest studiŭ sumar exprim via mea dorință ca să văz că societatea noastră științifică-literară întră în lucru și pe această cale, înlăturînd întunerecul ce de veacurĭ domnește asupra aceste țărĭ maĭ ales în ceia ce privește partea științifică.

Să așteptăm.

VEDERILE ACTUALE ALE BIOLOGILOR

asupra originii și perfecționării materiei organice

de

Dr. NEC. LEON. *

La întrebările ce ne punem despre originea noastră și a celor-lalte organizme, oricît ne-am frămînta creerii ne oprim la următoarele două ipoteze:

Saŭ că organizmele s-aŭ dezvoltat în mod natural, și atuncĭ trebue toate să descinză din niște forme primitive de tot simple. Saŭ aceasta nefiind adevărat, speciile organice s-aŭ format independent unele de altele, și aŭ trebuit să fie create în mod supranatural prin ajutorul unor minunĭ. — Dezvoltare naturală saŭ creațiune supranaturală a speciilor: dintre aceste două posibilitățĭ trebue să alegem, o a treia nu maĭ există. Intrucît privește ultima ipoteză, a creațiuniĭ, mă dispens a o maĭ discuta, ca una ce e bine cunoscută din biblie, istoria creațiuniĭ supranaturale a luĭ Moise din testamentul vechiŭ în care ne spune că D-zeŭ, după ce a făcut pămîntul, a modelat din argilă diferitele creaturĭ, iar în urmă și pe om după chipul și asemănarea sa.

Această ipoteză reprezentată ca metafizică de religie, a fost reprezentată și de naturaliștĭ, dintre care maĭ cu deosebire Cuvier. El a susținut pînă la moarte că speciile aŭ fost create independent

---

*) Ideile expuse în acest articol nu sînt decît acele la care conduce starea de față a științelor naturale și care prin urmare orĭce om inițiat în știința modernă trebue a le avea aproape în concepțiune.

unele de altele după anumite planurĭ, cu anumite caractere constante și inapte de a se transforma.

Această ipoteză e o credință veche, care n-are în favoarea eĭ un singur fapt. Nimenea n-a putut observa vreodată o creațiune specială, nimenea n-a găsit vre-o probă indirectă a evenimentuluĭ uneĭ creațiunĭ speciale, ia a fost concepută de omenire în copilăriea eĭ într-un timp foarte scurt.

Herbert Spencer o compară cu ideia ce ș-ar face prin observațiĭ despre genul uman o nouă creatură cu o viață de tot scurtă ca o efemeră dar care ar avea o inteligență asemenea cu a noastră; să ne închipuim că această creatură studiază oamenii și femeile în timpul vieții lor scurte, și că ar căta să-șĭ explice modul cum aceste ființe s-aŭ format. Este evident, zice Spencer, că dacă ia ar rezona după procedeurile obicĭnuite, ia ar presupune că omul și femeia aŭ fost create deosebit unul de altul. Neputînd surprinde nicĭ la un om nicĭ la femeĭ vr-o schimbare apreciabilă de structură în timpul celor cîteva oare ce-șĭ exercită observațiile eĭ, probabil că ar conchide că nicĭ o schimbare de structură nu se produce saŭ nu s-a produs în aceste ființe, și că de la început fiecare om și fiecare femee poseda toate caracterele pe care ia le observă, că eĭ aŭ fost formațĭ cu caracterele lor astfeliŭ cum se găsesc. Aceasta ar fi natural impresia eĭ primară.

Ideia că speciile se deosebesc unele de altele e o opinie de tot veche (și opiniile primare sînt arare-orĭ ideĭ adevărate), ia se justifică maĭ mult față cu deosebirea ce vroesc astăzĭ încă să facă aristrocațiĭ între popor și grupul din care fac eĭ parte. In opoziție cu această ipoteză a creațiuniĭ și a statornicieĭ speciilor, numită în biologie și cuvierizm, avem probabilitatea întîia ale căriĭ răspunsurĭ sînt mult maĭ satisfăcătoare, avem a face cu o teorie bazată pe fapte și experiențe pe care le putem lesne observa și controla pe fiecare zi. Avem teoria cunoscută sub numele generic de teoria descendențeĭ saŭ a transformizmuluĭ în opoziție cu cea dintîiŭ adică a creațiuniĭ, a constanțeĭ speciilor saŭ cuvierizm care consideră fiecare specie ca rezultatul transformațiuniĭ insensibile și progresive a uneĭ speciĭ maĭ inferioare decît ia.

Această teorie a fost întîiŭ susținută și popularizată în Franța de Lamarck și Geoffroi St. Hilaire și în Germania de Oken la Iena

și poetul Goethe la Weimar; toți aceștia înțelegeaŭ că speciile se transformă, că cele maĭ complicate ar descinde din cele maĭ inferioare, nu aveaŭ însă îndeajuns de multe fapte pentru a o pune în evidență, eraŭ maĭ mult fantasticĭ decît empiricĭ. La 1859 însă, prin reforma dată teorieĭ descendențeĭ de Darwin și la 1866 de Haeckel («generelle Morphologie») ipoteza transformațiuniĭ speciilor se rîdică la rangul de teorie și e primită și recunoscută astăzĭ de toate autoritățile în biologie.

In caz cînd din aceste două ipoteze alegem pe cea dintîiŭ, adecă că speciile se transformă, înainte de a arăta pricinile după care ele s-aŭ transformat și se transformă încă, trebue să răspundem în cîteva cuvinte, cum aŭ luat naștere organizmele de tot inferioare dacă nu aŭ fost create, care e începutul viețiĭ pe acest pămînt?

La această întrebare uniĭ răspund că germeniĭ organicĭ aŭ existat totdeauna de cînd materia, adecă sînt eternĭ, alțiĭ că materia organică s-a luat naștere într-un moment dat din materia anorganică.

Părerea întîia a fost susținută de Edgar Quinet în opera sa «la Création», unde spune că viața nu a apărut în cutare timp, în cutare saŭ cutare epocă geologică, ci ia aparține universuluĭ, este de natură cozmică. Imprăștiată în univers și luată de nebuloasele cozmice, rătăcește prin spațiile cereștĭ și este tot așa de veche ca și materia însășĭ; căcĭ ia exista înainte ca pămîntul să existe, și va trăi și după dînsul. In ziua aceia în care pămîntul s-a despărțit de masele cu care era împreună, a luat în atmosfera sa odată cu materia din care se compune el și germeniĭ ființelor vietuitoare.

Poate aceĭ germenĭ de viață care înotase în părțile superioare ale celeĭ întîiŭ materiĭ nebuloase aŭ fost distribuițĭ tuturor corpurilor cereștĭ.

Izvorul vieții ar fi atuncĭ în întregul sistem solar același, și ființele care ar fi eșit din el ar fi luat diferite forme după vrîsta și starea planeteĭ pe care eĭ s-aŭ depus. Cu un cuvînt pămîntul ș-a dat șieșĭ tot așa de puțin viața sa organică precum ș-a dat lumina sa. Amîndouă, lumina și viața, i-aŭ provenit dintr-un îndepărtat și puternic focar creativ. Viața nu este mărginită într-un anumit punct al spațiuluĭ saŭ al timpuluĭ. Noĭ nu putem găsi nicĭ

într o parte a pămîntuluĭ o generaţiune spontanee; căcĭ întrece peste timpul care se poate socoti şi este maĭ veche decît începuturile noastre. Viaţa nu e produsă de un anume planet, opera e prea mare pentru a fi produsă de un singur corp ceresc. Pentru a produce cea întîiŭ viaţă trebue maĭ mult decît o astră pierdută şi izolată în vreun colţ al universuluĭ. Acestuĭ scop trebuia să-ĭ servească întreaga natură adecă materia nebuloasă a întreguluĭ spaţiŭ; cea dintîiŭ fiinţă vieţuitoare s-ar avea originea sa în nesfîrşit.

In 1871 Sir William Thomson stabileşte o altă ipoteză cum-că germeniĭ organicĭ aŭ venit pe pămînt cu aeroliţiĭ căzuţĭ de pe o planetă maĭ veche. «Cînd o insulă vulcanică, zice el, se ridică din fundul uneĭ mărĭ, o vedem după un număr de anĭ acoperită de vegetaţiune, imediat admitem fără greutate că seminţele aŭ fost aduse pe ia de vînturĭ saŭ de valurĭ. Dacă aceasta e posibil, de ce ar fi imposibil să explicăm într-un mod analog şi începutul vieţiĭ pe acest pămînt?»

In fiecare an, continuă naturalistul englez, cad pe pămînt miliarde de fragmente de astre, acestea sînt fragmente de lumĭ sfărmate. Pămîntul nostru s-ar destruge şi el dacă s-ar lovi cu alte planete cereştĭ de talia luĭ: o mare parte a planeteĭ fără îndoială s-ar vaporiza; o altă parte în fragmente acoperite de vegetaţiunea lor actuală ar fi dusă împreună cu ele în spaţiŭ. Presupunînd pămîntul fără viaţă, ar fi de ajuns să presupunem căderea unuĭ asemenea aerolit pe el pentru ca în curînd să se fi putut acoperi de plante şi animale. Nicĭ una din aceste ipoteze nu ne dă o satisfacţie raţională, fiind-că se ştie că germeniĭ organicĭ nu pot trăi la o temperatură prea înaltă, şi din teoriile luĭ Kant-Laplace ştim iarăşĭ că materia la început a fost topită cu o temperatură foarte înaltă, aşa dar n-a fost cu putinţă, după cum spune Quinet nicĭ după cum reese din ipoteza luĭ William Thomson, că de la început ar fi existat germenĭ organicĭ.

Germeniĭ organicĭ n-aŭ putut decĭ lua naştere pe planeta noastră decît la o epocă cînd aceasta avea o vrîstă destul de înaintată. După aceleaşĭ legĭ fizico-himice mecanice s-aŭ combinat elementele care alcătuesc planeta noastră după care se combină de formează diferitele compoziţiĭ anorganice. Trecerea aceasta de la materia anorganică la organică, de la materia brută la viaţă s-a

făcut și trebue sigur să se facă și astăzĭ prin așa numita generațiune spontanee, originarie, equivocă saŭ primarie.

După cercetările cele maĭ nouă nu găsim nicĭ o deosebire între ființele organice și materia anorganică în privința constituțieĭ lor himice, îmbele sînt constituite din aceleașĭ elemente, și nu găsim nicĭ un element noŭ în constituția organizmelor care să lipsească materieĭ anorganice, așa că nu poate fi vorba nicĭ de un element noŭ organic producător de viață care să dea altă formă și alte funcțiunĭ ființelor vietuitoare.

Dintre corpiĭ simpli cunoscuțĭ pînă astăzĭ deabea a treia parte se unesc între dînșiĭ pentru a da naștere ființelor vietuitoare. Și din acestea cărbunele nu dă greș niciodată. Cărbunele se combină ușor cu elementele oxigen, idrogen, azot, care produc împreună o substanță albumenoidă omogenă și de tot simplă numită și materie formativă saŭ de viață. Himicește decĭ nu găsim nicĭ o deosebire între elementele ce constituesc îmbele stărĭ ale materieĭ.

Mergînd cu analiza maĭ departe și cercetînd morfologicește găsim că atît materia organică cît și cea neorganică sînt constituite din forme de tot simple, plastide și cristale. Comparînd cristalele, formele cele maĭ simple care alcătuesc materia brută, cu plastidele, formele cele maĭ simple, care alcătuesc ființele vietuitoare, și încă cu acele plastide a căror plazmă nu s-a diferențiat încă în protoplazmă și nucleŭ ca să ajungă gradul de celule ce trăesc numaĭ ca părticele de plason fără nucleŭ, adecă ca citode, vedem că citodele sînt constituite din aceleașĭ elemente himice ca și cristalele; deosebirea e că primele combinîndu-se în alte condițiunĭ decît ultimele aŭ produs acea substanță simplă de tot din care sînt constituite monerele, numită plason saŭ bioplason, mult inferioară protoplazmeĭ, care e un plason maĭ matur diferențiat în nucleŭ și protoplasmă.

Din punctul de vedere himico-fiziologic toate aceste grupe de combinațiunĭ ale plasonuluĭ și a protoplazmeĭ sînt foarte înrudite unele cu altele, și Haeckel deosebește următoarele stărĭ :

1) Arhiplason, cea maĭ veche stare a plasonuluĭ care a apărut prin generațiune spontanee.

2) Monoplason, substanța care constitue citodele de astăzĭ și care nu e decît cea dintîiŭ modificată de timp.

3) Protoplazma, saŭ substanța din care sînt alcătuite celulele, și

4) Cocaplazma saŭ Nucleina, din care sînt constituite nucleurile celulelor.

Fiecare din aceste stărĭ ale materieĭ formative este alcătuită ca și orĭce alt corp din natură din molecule pe care Haeckel în Perigenesis-Theorie le-a numit plastidule ; fiecare plastidul la rîndul săŭ e alcătuit din maĭ multe atome ale elementelor maĭ de sus numite cărbune, oxigen, idrogen și azot, și de la modul cum aceste atome se combină între ele depinde modul de viață al fiecăruĭ plastidul și prin urmare a plastideĭ în genere, viața nu atîrnă decît de la structura moleculară a plasonuluĭ condiționată de un număr de legĭ fizico-himice. Plastitudele sînt încunjurate de păturĭ de apă, prin urmare despărțite unele de altele prin o pătură de apă, de la grosimea căria depinde forma plasonuluĭ ; cu cît pătura de apă ce le încunjoară e maĭ groasă cu atîta plasonul e maĭ liquid și vice-versa. Atomele sînt toate însuflețite de o mișcare perpetuă așteptînd momentul de a se combina între dînsele; combinîndu-se într-un sens produc moleculele și acestea după anumite legĭ cristale, precum tot aceste atome combinîndu-se în alt sens produc plastidele, adecă citodele și celulele. Așa că nu putem face nicĭ o deosebire între atomele indivizilor anorganicĭ, cristalele, și între atomele indivizilor organicĭ, plastidele, căcĭ și în unele și în altele ele sînt stăpînite de o mișcare continuă.

Cel întîiŭ moment de diferențiare și de perfecționare a materieĭ organice de materia anorganică e momentul cînd elementele s-aŭ combinat între ele pentru a constitui cel maĭ primitiv stadiŭ al plasonuluĭ, adecă arhiplasonul, dîndu-ĭ o stare de agregațiune sui generis cu totul deosebită de acele sub care se prezentă materia anorganică, adecă ia nu e nicĭ solidă nicĭ liquidă nicĭ gazoasă, e o stare neutră capabilă de a se imbiba. Din acest moment materia vie a făcut un pas în evoluțiunea organizăriĭ sale.

Cristalele ca solide se măresc prin adăugirea la exteriorul lor de molecule streine, adecă prin apozițiune, materia organică primitivă, arhiplasonul, prin calitatea ce a cîștigat prin evoluțiune de a se putea lesne imbiba crește prin intuscepțiune, adecă absorbînd din mediul în care trăește o sumă de molecule nouă, masa primitivă a plasonuluĭ orĭcare ar fi fost stadiul eĭ se mărește treptat, din ceia ce era n a devenit $n+x$. Acest proces mecanic atît de simplu se poate lesne învedera punînd sub microscop oarecare monerienĭ,

o stare maĭ superioară decît a arhiplasonuluĭ, și lăsîndu-ĭ împreună cu micĭ părticele solide de carmin, atuncĭ vedem îndată, după cîteva mișcărĭ ce fac aceste organizme, părticelele de carmin pătrunzînd în masa lor plazmică; ele fiind roșiĭ le putem lesne observa. In momentul acela organizmele se hrănesc încorporîndu-șĭ părticelele de carmin proprieĭ lor substanțe, ele nu maĭ aŭ forma lor primitivă *n*, ci $n+x$.

Cel întiiŭ principiŭ de perfecționare a materieĭ organice a fost și este hrănirea. Imediat acestuĭ principiŭ fizico-himic îĭ urmează în mod mecanic și natural, fără a fi nevoe de presupus vre-o cauză supranaturală divină, un alt principiŭ de perfecționare, reproducțiunea, care nu e decît creșterea din cale afară a individuluĭ peste masa luĭ individuală. Dacă ne închipuim un stadiŭ orĭcare a plasonuluĭ fie o moneră saŭ o amebă constituită dintr-un număr anumit de molecule și care hrănește, adecă primește prin endozmoză din mediul în care trăește o sumă de molecule nouă de materiĭ streine, masa primitivă a plasonuluĭ se mărește, din ceia ce era *n* a devenit $n+x$. Puterea de atracțiune care era în stare să ție alipite spre centrul monereĭ saŭ a amebeĭ *n* moleculele, nu maĭ e în stare să ție $n+x$, și ruperea trebue să urmeze imediat; organizmul s-a reprodus, zicem că s a înmulțit prin scisiparitate saŭ prin tăere, ființele vietuitoare din generațiunea I devin duple în generațiunea a doua, quadruple în generațiunea a treia, și așa maĭ departe ca rezultat al scisiparitățiĭ avem din o părticică două părticele; aceste două părticele însă vor avea aceleașĭ caractere, fiica ca și mama lor, căcĭ nu-s decît jumătățile eĭ, și prin urmare mișcarea moleculară a plastitudelor e iarășĭ în fiice ca și cum era în mama lor, fiind-că nu-s decît aceleașĭ; de aicĭ reese clar un al treilea principiŭ fiziologic fundamental, *ereditatea*, permutarea plastitudelor în mișcare din plastidele mameĭ în plastidele fiiciĭ.

Reîntorcîndu-ne la începutul evoluțieĭ organice ne explicăm că generația a doua a trebuit să semene generațieĭ întiiŭ și a treia celeĭ adoua etc. Fiecare generație lasă ca moștenire generațieĭ ce-ĭ urmează totalitatea caracterelor eĭ morfologice și fiziologice.

După ce ființele vietuitoare primitive aŭ luat naștere prin generațiune spontanee din materia anorganică, ele *se hrănesc*, apoĭ *se reproduc*, maĭ tîrziŭ încep o *diferențiare* în masa lor. *Diferențiarea* le rîdică de la gradul de monere la gradul de amebe, al căror corp

e constituit din părticele de protoplazmă diferenţiate în nucleurĭ. In fine, maĭ tîrziŭ, după un timp foarte îndelungat de miliarde de anĭ, slăbind din puterea lor biologică, ne maĭ putînd continua a trăi ca indivizĭ izolaţĭ, ele *se asociază*, maĭ multe la un loc trăind sub forma de coloniĭ, din care unele rămîn masive, la altele însă amebele constituante se retrag la periferie formînd un organizm de forma uneĭ sfere deşerte şi plin cu un liquid, precum sînt genurile *Synura* şi *Magosphera*. Alte două principiĭ care transformă *Magospherele* în *Gastreade* sînt *invaginaţiunea* şi *diviziunea munciĭ*, rezultante a lupteĭ pentru traiŭ. Numaĭ acele *Magosphere* care dintr-o cauză oarecare prezentaŭ la suprafaţa lor o mică afundătură a membraneĭ, acele eraŭ maĭ înarmate în lupta pentru traiŭ, adecă maĭ perfecte, restul rămînea în urmă, de vreme ce la ele hrana trebuia să fie disolvată în mediŭ ca să poată pătrunde membrana ce forma păretele lor, pe cînd la genurile care prezentaŭ prăbuşiturĭ, hrana înainta de la sine în ele, iar celulele în contact cu ia adecă ale entodermuluĭ eraŭ silite să se specializeze numaĭ cu hrănirea.

Rămînînd pătura externă de celule, adecă ectodermul, în contact direct cu mediul în care animalul trăia, apă, lumină etc., o sumă de condiţiunĭ de existenţă lucraŭ direct asupra ectodermuluĭ forţîndu-l să se specializeze ca organ de simţire.

Prin invaginaţiune şi diviziunea munciĭ trec animalele de la protozoare, animale monocelulare saŭ cel mult coloniĭ, la animale complicate multicelulare şi cu o cavitate digestivă, adecă la metazoare. Nu e greŭ să concepem, dacă ne am putea sustrage de sub influenţa ideilor moştenite din strămoşĭ, cum monerieniĭ s-aŭ transformat în amebe, magosferele în gastreade saŭ momiţele în oamenĭ într-un timp îndelungat de miliarde de anĭ, cînd asemenea trecerĭ de forme deosebite se întîmplă sub ochiĭ noştrĭ într-un timp scurt de cîteva ore, zile saŭ lunĭ. Fiecare din noĭ a fost întîiŭ o părticică omogenă de protoplazmă, şi numaĭ în urma uneĭ evoluţiunĭ timp de 280 zile ne-am transformat în oamenĭ, repeţind în acest timp din fazele maĭ fundamentale ale strămoşilor noştri. Şi nu numaĭ noĭ, dar fiecare animal începe viaţa luĭ prin a fi o părticică de protoplazmă care evoluînd repetează din cauza eredităţiĭ şi adaptaţiuniĭ în timpul scurt al dezvoltăriĭ sale individuale fazele cele maĭ fundamentale pe care strămoşiĭ săĭ le-aŭ percurs în dez-

voltarea lor paleontologică în mod succesiv și în timp foarte îndelungat.

Ținînd seamă de această lege fundamentală din biologie (Haeckelizmul), n-avem decît să urmărim embriologia *orĭcăruĭ animal* și să vedem că principiile după care el evoluiază acelea vor fi principiile după care speciile aŭ evoluat în timpul îndelungat. Fiecare animal începînd viața luĭ prin a fi părticică de plason pe care o numim cistulă, ia repetează în scurt timpul monerienilor, apoĭ aceasta căpătînd nucleŭ, devenind oŭ, repetă în scurt timpul amebelor, după fecundațiune oul începe a suferi schimbările cunoscute în embriologie sub numele de segmentațiune, se tae întîiŭ în două, apoĭ în 4, 8, 16, 32 etc.

Această segmentațiune e provocată de cea întîiŭ reproducțiune filogenetică. In fine, după ce oul s-a segmentat într-un număr de părticele protoplazmice, acestea toate se întrunesc la un loc, formînd o masă unică ce are aspectul uneĭ mure, numită *morula*, și care nu e decît repețirea coloniilor de amebe provenite din *agregațiunea* filogenetică.

Părticelele din care morula e constituită, adecă celulele. se retrag la periferie formînd o sferă deșartă și plină cu un liquid numită *blastula* dar care nu e decît repețirea din filogenie a uneĭ coloniĭ de amebe asemenea genuluĭ *Synura* și *Magosphera.*

Stadiul *blastula* începe într-un punct anumit pe suprafața sa a se invagina din ce în ce maĭ adînc, pînă se transformă într-un sac numit *gastrula* cu dupli păreţĭ, unul intern e cel invaginat ce funcționează ca aparat de hrănire, entodermul, cel intern e păretele ce a rămas neinvaginat, ectodermul, funcționează ca organ de simțire. Acest proces nu e decît invaginațiunea și specializarea munciĭ, în virtutea căria genurile asemenea *Magospһereĭ* s-aŭ transformat în gastreade.

Aceste principiĭ se pot pune maĭ clar în evidență, dacă observăm în parte filogenia diferitelor grupe saŭ ontogenia lor.

DĂRĬ DE SEAMĂ

Hugo Zapalowicz, *O schiță geologică a părțiĭ estice a Carpaților dintre Pocuția și Maramureș.* Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien 1886. Vol. XXXVI pag. 361—592.

(Sfîrșit)

Cretaceul superior equivalent cu *placnerul superior* a fost urmărit de D-l Zapalowicz pretutindenea pas cu pas și studiat cu toată atențiunea.

In valea Borșeĭ, în partea eĭ superioară, această sistemă a cretaceuluĭ începe la bază printr-un conglomerat constituit din bolovanĭ cîteodată marĭ, de quarț alb, de scisturĭ cristaline, de scisturĭ silicioase negre, ce sînt legațĭ printr-un ciment îndestul de solid format dintr-un năsip calcarifer, într-un conglomerat tare. Aceștĭ bolovanĭ întrec adeseorĭ grosimea capuluĭ. La intrarea într-o vale laterală a Borșeĭ se află într-un asemenea conglomerat, ce formează bancurĭ puternice, și bolovanĭ de gneiss cu biotit brun ca tumbacul, de calcar cristalin și de calcar brun ca șocolata, alb roșietic saŭ închis, care derivă din calcarul jurasic ce prin unele locurĭ cuprinde polipierĭ. Apoĭ peste acestea urmează gresurĭ ce nu sînt tocmaĭ tarĭ, colorate brun saŭ sur, cuprind îndestul de multă mica, puțin ciment calcarifer și trec către partea inferioară în conglomerate. Deasupra acestora se află alte gresurĭ grosiare și conglomerate care formează stîncĭ marĭ și care prin alterațiunea produsă de agențiĭ exteriorĭ capătă o coloare deschisă, cauză ce face că, din depărtare, ele se

pot lua drept stîncĭ de calcar numulitic. In fine, deasupra acestor gresurĭ staŭ gresurĭ şi conglomerate foarte calcarifere şi care, din condiţiunile în care se află în diverse locurĭ trebue atribuite şi ele la cretaceul superior şi nu la eocen.

Sub conglomeratele de la baza sistemeĭ se află gres cu ieroglifĭ. Acest gres formează straturĭ ce sînt foarte puţin calcarifere care alternează cu gresurĭ tabulare ce se desfac în foĭ solzoase şi cu scisturĭ micafere sure ce adesea sînt puţin marnoase. In gresurile tabulare se află ieroglifĭ în formă de bumbĭ saŭ şerpuitorĭ cît şi fragmente carbonizate de plante. Prin unele locurĭ ele cuprind şi micĭ intercalaţiunĭ de sferosiderit. Pe lîngă acestea ele maĭ prezentă vine de calcit, şi constitue zona cu ieroglifĭ equivalentă cu placnerul inferior.

Astfeliŭ este prezentat cretaceul analog cu plaenerul superior, în basinul Borşeĭ care formează partea sud-estică a regiuniĭ sudice. In basinul nord-vestic numit a Poeniĭ Roşiĭ (Rusz Polyana), această parte a cretaceuluĭ este reprezentată tot prin rocĭ analoage. Astfeliŭ, pe laturea vestică a Menciuluĭ există gresurĭ şi conglomerate şi deasupra acestora gresurĭ fine în care s-a aflat *Exogyra Columba*.

Tot prin asemenea depozite este reprezentată sistema şi în regiunea de transgresiune. Astfeliŭ, pre ramura vestică a Ichniateaseĭ cît şi pre laturea meridională a acestuĭ munte, se văd la bază conglomerate în bancurĭ puternice, constituite din bolovanĭ marĭ de quarţ, de rocĭ de ale scisturilor cristaline, de scisturĭ silicioase şi de calcar. Către partea superioară aceste conglomerate trec în gresurĭ grosiare saŭ cu firul de mărime mijlocie, sure, verziĭ, micafere, masive, ades în bancurĭ foarte groase şi acestea cu o stratificaţiune abia vizibilă desfăcîndu-se în prizme colonare. In muntele Făget şi pe muntele Ghila cretaceul superior începe a prezenta caracterele ce le are în regiunea numită nordică. El este constituit din gresurĭ verziĭ saŭ brune cînd sînt alternate, dure şi fără calcar, ce trec adesea în conglomerate mărunte, iar către bază prezentă gresurĭ masive în bancurĭ groase, sub acestea, gresurĭ în straturĭ sub[illegible]ĭ ce alternează cu scisturĭ şi sub acestea iarăşĭ gresurĭ [illegible]sive. In gresurile cu stra-

turĭ subțirĭ s-a găsit pe muntele Netedul *Exogyra Columba.* Ele reprezentă prin urmare sistema plaenerulu̇ĭ de la Orlow.

La Estul culmeĭ Ronieĭ, cretaceul superior prezentă un faciŭ ceva diferit. El este constituit din conglomerate mărunte ce alternează cu gresurĭ gălbiĭ saŭ brunatre și cu scisturĭ.

In regiunea nordică cretaceul superior este reprezentat, precum se vede această la Ustieriki, prin bancurĭ puternice de gres ce este quarțos puțin calcarifer în care se află conținute fragmente rotunzite de quarț marĭ cît aluna și prin gres maĭ fin foarte calcarifer ce prezentă ades crăpăturĭ împlute cu vine de calcit Aceste gresurĭ se sfarmă în fragmente poliedrice de mărime mijlocie și cuprind foĭ grosiare de mica. Coloarea celuĭ quarțos este sură, iar al celeilalte varietățĭ sură albăstrie, și aduce aminte în multe privirĭ de gresul masiv al cretaceuluĭ inferior. In partea superioară, adecă către bază, există și conglomerate constituite din bolovanĭ rotunzițĭ de quarț de calcar jurasic brun deschis și de roceĭ de ale scisturilor cristaline. Alăturate cu conglomeratele cu structura în formă de mozaic, ele difer prin tăria maĭ mică a elementelor și prin forma acestor părțĭ constitutive. Blocurile de calcar ce cuprind se alterează de la brun gălbiŭ la roșiŭ cărămiziŭ și această schimbare de coloare este comună și gresuluĭ masiv sur albăstriŭ din serie, căcĭ acesta prezentă puncte gălbiĭ saŭ roșietice care sînt formate prin fragmente de calcar. Acest conglomerat ce se aseamănă cu conglomeratul cretaceuluĭ superior din zona sudică, se vede și la Luchi, iar gresul sur albăstriŭ în bancurĭ ce trec de un metru putere, se întinde pe un spațiŭ considerabil, pe cînd acel quarțos pare a fi numaĭ un accident local la Ustieriki și la Silcea Gresul sur formează stîncĭ marĭ care aduc aminte de ruine de castele ; de aceia mulțĭ geologĭ aŭ denumit aceste stîncĭ care adesea prezentă o coloare albie cu acest nume de gres de ruine. Lîngă Luchi în valea Tiseĭ, gresul masiv ce ne preocupă se vede transformîndu-se în conglomerat în care se văd bolovanĭ de calcar brun gălbiŭ de mărimea capuluĭ de quarț alb, de scist silicios și de scist verziŭ. Calcarul este identic ca acel din depozitele

de Stramberg din localitate și blocurile cuprind fosilii.

Cretaceul inferior din regiunea sudică este reprezentat în valea superioară a Borșeĭ prin conglomerate și gresurĭ puțin calcarifere, deasupra cărora se află gresurile cu ieroglifĭ care constituesc gresurile cu ieroglifĭ cele maĭ vechĭ și pe care le-am caracterizat maĭ sus. In basinul Poeniĭ Roșiĭ, de la Bistra pînă la Poiana Roșie, cretaceul inferior constă la bază din conglomerate roșiĭ și verzĭ cu bolovanĭ marĭ de rocĭ de ale scisturilor cristaline, de calcar roșietic tare și compact, și de scisturĭ silicioase precum, și din blocurĭ de gneiss roșietic care ades predomnese. Deasupra acestora urmează conglomerate maĭ puțin grosiare și altele ce sînt constituite aproape numaĭ din bolovanĭ de quarț, cîte o dată aceste din urmă conglomerate sînt ades colorate verziŭ, apoĭ urmează gresurĭ verziĭ în bancurĭ maĭ groase saŭ maĭ subțirĭ, și aceste din urmă se desfac în table marĭ de 1 la 5 centimetri și poartă multă mica pe fețele de desfacere. Ele sînt prea puțin calcarifere, și deasupra acestor gresurĭ urmează depozitele de ieroglifĭ.

In zona de transgresiune cretaceul inferior este reprezentat prin depozite asemenea celor precedente. Ele se văd în muntele Bardeŭ și Pecialuluĭ. In muntele Banitia gresurile cu ieroglifĭ devin foarte fine și se transformă maĭ cu totul în scisturĭ, dar tot cuprind scisturĭ de plante carbonizate și ieroglifiĭ din ele sînt arcațĭ, în formă de baghete, cîte o dată bifurcațĭ saŭ în formă de bumbĭ lungĭ. In muntele Șoimul ca și la Bacica-Rahăuluĭ există tot asemenea gresurĭ trecute în stare de scisturĭ, ele sînt fosilifere și, de la Șoimul, s-a scos din ele următoarele speciĭ: *Exogyra plicatella*, *Ex. columba Lan.*, *Turritella multistriata* și *Inoceramus striatus*, speciĭ care, precum am arătat maĭ sus, sînt din plaenerul inferior equivalent cu zona Rotomageziană din Franța și fixează astfeliŭ pentru totdeauna depozitele cu ieroglifĭ inferioare în această zonă a Cenomanianuluĭ; ceia ce este un pas foarte mare făcut în stratigrafia gresurilor carpatice.

Sub depozitele cu ieroglifĭ am arătat că se află alte formațiunĭ ce se atribuesc la depozitele superioare de la Tetschen saŭ poate cele de la Wernsdorf. Astfeliŭ, pe culmea

dintre Bardaŭ (Petroșel) și Lutoasa, sub gresurile tabulare sure deschis saŭ sure închis, se află bancurĭ subțirĭ de gresurĭ masive verzĭ cu care alternează și care se despică în table ca și cele cu ieroglifĭ din valea Vișeuluĭ; sub acestea se află gresurĭ în bancurĭ puternice şi sub acestea staŭ gresurĭ masive sure verziĭ ce trec spre bază în conglomerate tarĭ care umplu valea Bucovineĭ cu bolovanĭ de mărime mijlocie formațĭ aproape excluziv numaĭ din quarț și care se întind pînă la o mare distanță.

Asemenea, în culmea Ilmiateaseĭ, sub depozitele cu ieroglifĭ se văd ca și în zona sudică gresurĭ verzĭ tabulare și, sub aceste, conglomerate. Cîteodată conglomeratele și gresurile verzĭ tabulare, ca în muntele Coman și Purul, și atuncĭ depozitele cu ieroglifĭ se razimă direct prin scisturile cristaline, ceia ce face din această formațiune o formațiune independentă de cele inferioare.

La Bașca Rahăuluĭ sub gresurile sure asemenea celor din Bardaŭ, se află gresurĭ tabulare saŭ scistoase sure și atît de fine la fir încît se aseamănă cu scisturile. Acest fapt se repetează și în gresurile ce cuprind ieroglifĭ, căcĭ și acestea trec în stare de scisturĭ. Sub acestea urmează un gres sur-albăstriŭ cu vine spatice ce este calcarifer, masiv, în straturĭ groase tarĭ ce alternează cu calcarurĭ năsipoase și cu conglomerate tarĭ formate din bolovanĭ de quarț și de calcar, pintre care se văd rar și fragmente de scisturĭ cristaline. Gresul infiltrat de vine de calcit se aseamănă cu acel din zona nordică, care la rîndul săŭ seamănă cu acel de Strzolka de lîngă Tetschen.

Cretaceul din regiunea nordică ocupă un basin ce se întinde de la nord-vest cătră sud-est. El este rîdicat pe linia sud-vestică, unde se razimă pe scisturile cristaline, formează maĭ multe încrețiturĭ paralele cu lungimea sa și sub munțiĭ înalțĭ aĭ Cernahoreĭ ce despart Maramureșul de Galiția şi Bucovina, formînd culmea centrală a Carpaților, se cufundă sub depozitele oligocene ce constitue această culme centrală a Carpaților, dominantă prin înălţimea sa asupra înălțimilor laterale. Cretaceul inferior din această regiune este concav la mijloc în toată lungimea eĭ, și această concavitate este ocupată de cretaceul superior, astfeliŭ că acesta împarte pe cel inferior

în două bande paralele, dintre care cea de la sud (a) este maĭ lată decît cea de la nord (b).

In acest basin cretaceul inferior prezentă depozite cu ieroglifĭ la maĭ multe nivele, totuşĭ, depozitele cu ieroglifĭ paralelizate cu placnerul inferior se pot distinge cu uşurinţă din cauză că sînt superioare şi zac pe depozite care prezentă caractere petrografice diferite de ale lor.

Depozitele cu ieroglifĭ ale placneruluĭ inferior, constaŭ, în dezvoltarea lor tipică, din gresurĭ fine tarĭ tabulare şi chiar scistoide, rar cu foĭ concoidale ce sînt sur-albăstriĭ închise cu alternaţiune în brun, şi din scisturĭ lutoase colorate închis şi cu o mare cîtime de mica, iar straturile prezentă pe suprafeţele lor resturĭ carbonizate de plante şi solzĭ de mica, gresurile conţin calcar în cîtime însemnată, însă prezentă foarte rar vine de calcit, ieroglifiĭ ce se prezentă pe feţele lor alternate sînt finĭ dreptĭ, sinuoşĭ, ramificaţĭ saŭ simpli saŭ în formă de puncte orĭ micĭ bube, şi numaĭ rar se arată în aceste depozite ieroglifi grosiarĭ. In scisturĭ, maĭ ales în acele maĭ gresiforme, se arată fucoide ce sînt caracteristice cretaceuluĭ inferior, însă rarĭ, şi specia cea maĭ frequentă din ele este *Sphaerococcites inclinatus Stern.*

Dintre depozitele aflătoare sub acestea, sînt de menţionat acele de Strzolka şi gresurile masive propriŭ zise.

Depozitele de Strzolka constaŭ din bancurĭ de gres groase de la cîteva ţolurĭ pînă la cîteva picioare, ce alternează cu scisturĭ lutoase, gresurile sînt colorate ca şi cele din depozitele cu ieroglifĭ sur-albăstriŭ închis şi se alterează brun ca şi din ele. Ele sînt fine la fir şi de o densitate maĭ mare, caracter ce este comun la toate depozitele inferioare, cuprind în cimentul lor o maĭ mare cîtime de vine subţirĭ de calcit ce împlu crăpăturile lor, unele din aceste vine sînt maĭ groase şi daŭ acestor gresurĭ aspectul crăpat ce-l prezentă. Această varietate de gres este aceia ce seamănă cu gresul calcarifer de la Tetschen. Gresurile de Strzolka se sfarmă în blocurĭ micĭ poligonale, acele ce sînt în straturĭ subţirĭ prezentă o inclinaţiune către clivaj şi cîte-odată aŭ o structură tabulară, în care caz feţele de separaţiune sînt acoperite de mica şi prezentă resturĭ carbonizate de plante şi semne

de ieroglifĭ trecînd către depozitele cu ieroglifĭ, cu care alternează ades în partea superioară, însă separațiunea lor se poate face și prin introducerea unor zone particulare caracteristice.

Gresurile masive joacă un rol mult maĭ important și se prezentă ca un complex al căruia unul dintre terminiĭ finalĭ sînt depozite cu ieroglifĭ și acel mijlociŭ depozitele de Strzolka, ele derivă din bancurile de Strzolka şi prezentă o grosime de un metru saŭ maĭ mare. Acestea sînt solide cu vine rarĭ de calcit, între care se află numaĭ ca subordonate straturĭ subțirĭ și scisturĭ. Depozitele formate de ele prezentă o constituțiune deosebită pe direcțiunea transversală a zoneĭ, astfeliŭ încît aceasta se poate împărți în una sudică (α), una mijlocie (β) și una nordică (γ) cu depozitele de Strzolka și care reprezentă eocenul superior saŭ tărîmul Parizian.

Toate aceste tărîmurĭ cretaceĭ și eocene ocupă treĭ regiunĭ deosebite numite concavitățĭ de către D-l Zapalowicz. Una din ele zisă sudică se întinde de la sud-vest de la fruntaria Bucovineĭ pînă la confluentul Vișeuluĭ cu Tisa formînd o bandă dealungul masivuluĭ nordic al scisturilor cristaline, o a doua reprezentată prin maĭ multe părțĭ micĭ separate și răspîndite pe suprafață masivuluĭ de scisturĭ cristaline nordic, numită zona de transgresiune, și a treia și cea maĭ întinsă, situată dealungul latureĭ nord-estice a scisturilor cristaline de la nord, este mărginită către nord-est de depozitele oligocene ce constitue culmea centrală a Carpaților negri, între Maramureș, Bucovina și Galiția. Tot în aceste treĭ zone sînt studiate succesiv și tărîmurile eocene.

Cretaceul superior corespunzător cu plaenerul superior în zona sudică, este în general constituit din gresurĭ și din conglomerate cu care sînt asociate ades și scisturĭ Gresurile sînt grosiare.

In cea maĭ sudică bandă (α) ce merge dealungul masivuluĭ cristalin gresurile masive sînt acele ce predomnesc și alternează cu depozitele de Strzolka și cu cele cu ieroglifĭ, însă ele și maĭ ales acelea din urmă, nu prezentă caracterele celor tipice și sînt în mică cîtime. Afară de caracterele generale ale tuturor depozitelor cretaceuluĭ inferior, precum sînt tăria, coloarea surie și marea

densitate, gresurile masive din această zonă se deosebesc prin puţină mica şi ciment calcarifer, deşi se observă calcit în crăpăturile lor. Masa lor principală constă în năsip quarţos; adeseorĭ prezentă bancurĭ de conglomerate fine ce le urmează în toată întinderea lor şi constaŭ în granule de quarţ marĭ cît aluna, de quarţ alb şi de calcar închis, şi aceste granule fiind adeseorĭ colţuroase produc o stîncă intermediară între conglomerate şi brecii, cauză pentru care s-a numit *conglomerat mozaitic*. El este foarte puţin avut în fire de scisturĭ saŭ este cu totul lipsit de ele.

Ca şi depozitele de Strzolka gresurile masive se sfarmă în fragmente colţuroase care acopăr laturile munţilor, dar ades ca şi conglomeratele mozaitice arată tendenţa de a se desface în blocurĭ marĭ. Ele dominează maĭ cu seamă în valea Ricăĭ şi a Kryveĭ, se întind însă în tot lungul subzoneĭ, subţiinduse din ce în ce maĭ tare către sud-est; de aceia el s-a numit gresul de Kryva. Bancurile de gres sînt separate prin scisturĭ dure care cuprind foarte multă mica, ades întru atîta încît prezentă un aspect filitic. In unele orizonurĭ, aceste scisturĭ sînt puternice, şi se arată atuncĭ în ele depozite de Strzolka tipice cu semne de ieroglifĭ, însă acestea apar numaĭ ca accidente.

In subzona mijlocie (β) depozitele de Strzolka şi cele cu ieroglifĭ predomnesc tot maĭ mult asupra gresurilor masive. Calcarurile subordonate acestor depozite sînt sure închis pînă la negru, îndestul de masive şi străbătute de numeroase vine subţirĭ de calcit grosiar, saŭ sînt tabular scistoase şi în cazul acesta cu puţine vine. Aceste calcarurĭ prin întroducere de substanţe lutoase, năsipoase saŭ organice, maĭ ales acele ce sînt în straturĭ maĭ subţirĭ, sînt foarte necurate şi în cele maĭ multe cazurĭ pot a se considera ca nişte calcarurĭ marnoase dure. Pe feţele alterate sînt colorate albiŭ saŭ galben brunatru şi prin întroducerea în ele de bolovanĭ de rocĭ cristaline aceste calcarurĭ apar, deşi ararеorĭ, în stare de conglomerate.

Aceste calcarurĭ împreună cu straturile strzolka-ieroglifice se arată şi ele în maĭ multe orizonurĭ.

In general este de recunoscut că calcarurile în ban-

curĭ groase se află numaĭ către mijlocul și la baza subzoneĭ ce ne ocupă; dincontra, în partea superioară cît și în ambele zone laterale domineazǎ calcarurile în straturĭ subțirĭ. In special către zona mărginitoare precedentă a gresuluĭ de Krywa, calcarurile marnoase tabulare și scistoide se arată colorate negru și aŭ fețele de stratificațiune strălucitoare ca grafitul.

In asociațiune cu calcarurile masive se observă și gresurĭ cu totul închise, alterate ca și calcarurile și străbătute de un mare număr de vine de calcit.

S-ar părea că aceste calcarurĭ formează numaĭ numeroase linţĭ de oarecare întindere în sistemă și sînt lipsite de fosiliĭ ca și marnele scistoase.

Gresurile masive din această subzonă sînt în general calcarifere, gresiforme și cu o coloare albăstrie foarte expresivă ca gresurile de Krywa, numaĭ arareorĭ se arată în ia gresurĭ grosiare și breciĭ saŭ conglomerate fine.

Din cercetărĭ microscopice s-a văzut că gresurile masive sînt constituite din granule de quarț și din agregate de acestea, din puține carbonate romboedrice cu foarte puţin feldspat şi biotit. Acesta este în parte brun și în parte transformat în clorit. Caracteristice pentru gresul masiv sînt numeroase puncte și linţĭ negriĭ ce resortează bine pe fețele nealterate ale maseĭ fundamentale ce este sur-albăstrie. Ele nu sînt însă datorite unor particule de materie streină ci uneĭ reflexiunĭ totale a luminiĭ în particulele de quarț. Ele se observă și în gresurile cele maĭ fine ale depozitelor de Strzolka.

In subzona nordică (γ) intercalațiunile calcariĭ dispar succesiv ca și către zona sudică (α). In subzona ce are a ne ocupa capătă dincontra depozitele cu ieroglifĭ și acele de Strzolka dezvoltarea lor tipică. In ia gresurile tabulare ale straturilor cu ieroglifĭ sînt acele ce prezentă ieroglifĭ maĭ frequent, iar scisturile cuprinse între ele sînt fucoidale. Și în ia, depozitele cu ieroglifĭ și acele de Strzolka alternează de multe orĭ cu gresurile masive ce sînt fine la fir și avute în mica ca și cele precedente, arătînd și predispoziţiunĭ de a se desface în blocurĭ marĭ; iar gresurile grosiare și conglomeratele lipsesc din ia cu totul.

In straturile cu ieroglifĭ superioare ce zac dea-

supra tuturor depozitelor precedente și pe care se razimă nemijlocit cretaceul superior, lipsesc cu totul depozitele de Strzolka și gresurile masive, din care cauză aceste depozite prezentă aspectul uneĭ zone scistoase; și pozițiunea lor cît și caracterele lor petrografice le pun în sinhronizare cu depozitele cu inoceram; iar complexul gresurilor masive și cu depozitele de Strzolka împreună cu depozitele cu ieroglifĭ ce alternează cu ele formează o unitate care nu se poate raporta decît la neocomian. Ele sînt acele ce trebue a se paraliza cu depozitele de Ropianka ale D-lor Paul și Tietze.

In ambele zone, atît acea nordică (b) cît și cea sudică (a) a cretaceuluĭ inferior se întîmplă, precum s-a arătat, transformărĭ petrografice; astfeliŭ în locul unuĭ ciment calcarifer în gresul masiv, se prezentă un ciment silicios, din care cauză zona nordică ne prezentă o diferență fără însemnătate de cea sudică. Afară de aceste diferențe se află și altele, și de aceia autorul descrie succesiv în fiecare zonă un mare număr de profile care servesc a completa caracterele depozitelor din aceste două zone. Intre diferențe menționăm pe cele două următoare care sînt cele maĭ importante. La confluentul Kwasiencăĭ cu Tisa Neagră se văd gresurile cu ieroglifĭ superioare și sub acestea o alternanță de scisturĭ sure deschis ce se altează gălbiŭ saŭ brunatru și care în ultimul caz sînt friabile, lutoase saŭ arenifere, care alternează cu bancurĭ groase de gres cu ieroglifĭ sur-albăstriŭ și străbătut de vine calcarifere cu foĭ de mica care către partea superioară trec în depozite de Strzolka cuprinzînd și brecĭĭ de calcar. Ieroglifiĭ din aceste depozite sînt însă grosiarĭ, prezentă fucoide late pînă la 10 mm. fără subdiviziunĭ, brune, neobservate în decomun, precum și alte resturĭ de vegetale carbonizate. Prin constiuțiunea lor, ele aduc aminte de depozitele de Strzolka ale eocenuluĭ superior din basinul sudic ce se văd la Jalanĭ și la Körös Mezzö.

De-asemenea sînt depozitele de la Lolin unde în apropiere de sorgintea Heverleĭ se văd depozite cu ieroglifĭ ce alternează cu scisturĭ numite de Soliu, care aŭ o structură concoidală și care alternează cu gresurĭ cu crăpăturĭ drepte ce se desfac în coloane prizmatice și în care se află ieroglifĭ grosiarĭ. In unele locurĭ în

scisturile de Lolin se află *Sphaerococcites inclinatus* și *Sphaerococcites affinis* cu forma de rozetă întocmaĭ ca depozitele sinhronice cu cele din muntele Cerkan aflător în basinul sudic. Ele se razimă pe gresurĭ masive ce se văd lîngă ermitajul Balcatuluĭ, iar deasupra sistemeĭ întregĭ se află depozitele cu ieroglifĭ analoage cu acele cu inocerami.

In alte locurĭ decît în valea Balcatuluĭ depozitele de Strzolka alternează cu calcarurĭ marnoase.

Tărîmul eocen.

Tărîmul eocen se află în basinul sudic, întinzîndu-se pe marginea sudică a cretaceuluĭ ca o bandă continuă a căria lățime variază. El este reprezentat prin două sisteme, una inferioară constituită din calcar saŭ din marne și alta superioară formată din gresurĭ și scisturĭ cărora D-l Zapalowicz le dă numele de *depozite de Strzolka eocene.*

Pe culmea Cerkanuluĭ, și maĭ ales la podul de peste pîrăul Cerkanul, calcarul numulitic se prezentă cu cea maĭ mare putere. El formează bancurĭ groase albe saŭ suriĭ deschis și constitue o napă care cu partea sudică se razimă pe gresul cretaceŭ, iar cu cea nordică pe scisturile cristaline. Cînd această sistemă inferioară a eocenuluĭ se razimă pe cretaceul superior, ia este constituită din marne nefosilifere. Aceste marne sînt cîte-odată roșiĭ și tabulare ca în culmea Roneĭ și în valea Bărghiuluĭ.

Pe laturea stîngă a Vișeuluĭ lîngă Lubi, aproape de confluentul acestuĭ pîrăŭ cu Tisa, într-acest calcar numulitic D-niĭ Paul și Tietze, afară de numulite, aŭ aflat și alte fosiliĭ, dintre care speciile *Terebratula Fumanensis Menegh.* și *Rhynchonella polymorpha*, fapt care face că acest calcar se raportă la eocenul cel maĭ inferior, căcĭ îl face a fi equivalentul depozitelor de la Spilecco ce se află la baza eocenuluĭ și care sînt maĭ vechĭ decît tărîmul Maudunian.

Eocenul superior, precum am arătat, este reprezentat prin depozitele eocene de Strzolka. Ele se văd foarte bine și pe culmea Cerkanuluĭ unde zac deasupra calcaruluĭ numulitic și unde constaŭ în gresurĭ grosiare saŭ

cu firul mijlociŭ, cu fragmente de plante carbonizate, între care se află intercalațiunĭ de gresurĭ scistoase, toate străbătute de vine de calcit. Ele se văd în această condițiune și la Piatra Baicăĭ, în valea Ceremușuluĭ în zona nordică între Jelanĭ (Zeleny) și Sebenĭ (Szybeny) In adevăr lîngă biserica de la Jelanĭ la gura Scorușuluĭ se vede deasupra gresuluĭ cretaceuluĭ superior o alternanță de gresurĭ și scisturĭ calcarifere și micafere străbătute de vine de calcit în straturĭ subțirĭ cu ieroglifĭ. Gresurile sînt grosiare, iar scisturile sînt marnoase și sure deschis, gălbiĭ saŭ brunatre (cu impresiunĭ de *Fucoides intricatus*). Ele cuprind și păturĭ feruginoase, scisturĭ arinoase, care și acestea poartă vine de calcit și fragmente de vegetale carbonizate. Cu aceste straturĭ alternează și bancurĭ de gres masiv, friabil sur deschis, albăstriŭ saŭ verziŭ și micafer ce este identic cu al oligocenuluĭ. Asemenea gresurĭ se văd și la Körös Mezzö unde suprapoartă depozitele de Smilno ce reprezentă oligocenul inferior; și prin urmare întreaga sistemă de la Jelanĭ și Sebenĭ trebue considerată ca raportîndu-se la eocenul superior din basinul sudic. In această sistemă pe care Paul și Tietze aŭ considerat-o ca cretaceŭ inferior se află și ieroglifĭ în formă de bumbĭ.

Tărîmul oligocen din Maramureș este subîmpărțit de D-l Zapalowicz în două sisteme, dintre care una inferioară corespunde cu depozitele menilitice și alta superioară cu gresul de Măgura. Dacă însă în privirea acestuĭ tărîm autorul nu aduce fapte nouă din punctul de vedere al clasificațiuniĭ stratigrafice, rezultatele de altă ordine geologică la care ne aduc cercetările sale nu lipsesc de a fi de un mare interes pentru structura Carpaților și orogenia lor. In adevăr puternica culme a Cerna-Horeĭ ce face parte din culmea centrală a Carpaților este constituită din depozite oligocene, astfeliŭ că sîntem silițĭ a recunoaște că în tot periodul oligocen marea acoperea locul ocupat de această culme și că ia s-a rîdicat imediat la finele acestuĭ period; și, fiind-că direcțiunea Cerna-Horeĭ este și acea a Carpaților orientalĭ din care ia face parte, sîntem indușĭ a conchide că întreaga culme centrală a acesteĭ părțĭ a Carpaților a fost formată tot în această epocă.

Tărîmul oligocen formează două bande, dintre care una la sud-vest dealungul marginiĭ tărîmuluĭ eocen și una la nord-est dealungul marginiĭ cretaceuluĭ.

Linia de despărțire dintre cretaceul superior și oligocenul de la nord-est nu se poate bine preciza, pe deoparte din cauza lipseĭ de profilurĭ, fiind-că locul este acoperit de pădurĭ și de detriturĭ, iar pe de alta din cauză că aproape de Cerna-Hora depozitele cretaceĭ inferioare și maĭ ales acele cu ieroglifiĭ prezentă în partea superioară o serie scistoasă ce cuprinde menilit și este lipsită de calcar ca în Transilvania la Copacĭ unde, precum a arătat D-l Herbich, deasupra gresuluĭ cu amonițĭ urmează în stratificațiune concordantă depozite foarte silicioase și apar adevăratele scisturĭ menilitice, astfeliŭ că rocile cretaceuluĭ, în partea superioară, se aseamănă cu ale oligocenuluĭ.

In valea Brebeniculuĭ, sub gresul de Măgura se află scisturĭ închise și gresurĭ ce sînt silicioase cu hornstein (menilit) negriŭ ce se rapoartă la oligocenul inferior; iar în basinul Balcatuluĭ, într-o vale ce vine de la est de Popa Ivan, se văd scisturĭ lutoase dure și închise care sînt tipice pentru cretaceul inferior și, deasupra lor maĭ în susul văiĭ, se află oligocenul inferior, constituit din scisturĭ marnoase deschise ce alternează cu gres silicios în care se află *Chondrites intricatus*, fucoid care ca și ieroglifiĭ nu are însă nicĭ o valoare caracteristică, fiind-că s-a demonstrat existența sa de la baza cretaceuluĭ și pînă în pliocenul superior.

Hornsteinul din oligocenul inferior se deosebește de acel din cretaceul inferior prin aceia că el are o structură concoidală iar nu breciformă ca cel din cretaceŭ. ceŭ. In sistemă se află și scisturĭ lutoase roșiĭ saŭ verzĭ care ades constitue rocile predomnitoare, precum se vede aceasta în partea sudică a Cerna-Horeĭ la ermitajul Cozmeascăĭ și în muntele Scorușului.

Gresul de Măgura ce constitue partea superioară a munteluĭ Hovirla este grosiar și trece în conglomerate. La gura Scorușuluĭ este în bancurĭ marĭ, sur deschis, micafer, și se continuă dealungul laturiĭ stîngĭ a Ceremușuluĭ.

In valea Borșeĭ la sud-estul basinuluĭ sudic eocenul

superior ce se razimă pe calcarul numulitic este constituit din scisturĭ de gres tabular, calcarifer, sur albăstriŭ, cu crăpăturĭ împlute de calcit și cu mica pre fețele lor de stratificațiune ; astfeliŭ încît aceste scisturĭ și gresurĭ, prin pozițiunea lor cît și prin natura lor, arată că nu sînt alta decît un faciŭ particular al depozitelor eocene de Strzolka. In partea lor superioară se află gresurĭ masive ce capătă o mare putere; acestea sînt maĭ cu seamă cu firul de grosime mijlocie, puțin calcarifere, sur deschise saŭ albăstriĭ necurate și cu micĭ fragmente verziĭ ce sînt fragmente de scisturĭ cristaline și care difer de gresurile cretaceĭ printr-o densitate maĭ mică, pentru că sînt maĭ calcarifere, cît și prin vinele de calcit ce prezentă în crăpăturile lor. Ele trec ades în conglomerate fine devenind dintîiŭ grosiare. Acest gres, căruia autorul i-a dat numele de gresul de Birtiŭ, din cauză că constitue o mare parte din muntele cu acest nume, formează o parte a eocenuluĭ superior, căcĭ în țărmul drept în valea Borșeĭ și a Cisleĭ deasupra luĭ se află depozite eocene de Strzolka.

Deasupra acestor din urmă depozite în văile numite urmează o zonă de scisturĭ închise de o mică putere, pe care D-l Zapalowicz le-a paralelizat cu *Scisturile de Smilno* și pe care prin urmare trebue a le considera ca reprezentînd oligocenul inferior. Peste ele, maĭ spre vest, se razimă gresurĭ masive, care în împrejurimile Borșeĭ ajung la o putere însemnată și reprezentă *Gresul de Măgura* al oligocenuluĭ inferior din această regiune, sînt străbătute de andeziturile Troiagăĭ, sînt colorate brun închis și prezentă pe ele o materie pulverulentă de alterațiune colorată de la alb-gălbiŭ pînă la galben-brunatru. Ele sînt saŭ în straturĭ subțirĭ și ades foloase saŭ în straturĭ masive marnoase cu scistoiditate grosiară, sure închis saŭ deschis și cu structură concoidală. Ele alternează cu bancurĭ de gresurĭ calcarifere tarĭ, aproape compacte, de coloare sură și cu multă mica pe fețele lor de stratificațiune. Aceste gresurĭ calcarifere prin o silicificare progresivă trec în gresurĭ silicioase cu fețele de ruptură stecloase care ca și gresurile calcarifere se sfarmă în fragmente cu muchĭ ascuțite. Intre aceste două stărĭ extreme, se află gresurĭ zonare arinoase și silicioase ce se

sfarmă în fragmente prizmatice. Gresurĭ masive micafere se văd numaĭ arare-orĭ în acest complex de scisturĭ, dar este încă de menţionat că gresurile calcarifere sînt străbătute de vine drepte de calcit şi că pe feţele lor alterate prezentă crăpăturĭ drepte şi fine precum şi protuberanţe ieroglfiforme, aşa încît şi în acest complex de scisturĭ se arată caracterele depozitelor de Strzolka. Către partea superioară, deşi cîte-o-dată cu mică putere, se găsesc calcarurĭ silicioase dure, breciforme, ce se alterează gălbiŭ şi care formează linţĭ marĭ, precum asemenea şi linţĭ întinse de hornstein. Hornsteinurĭ brune închis se văd şi în văile laterale ale Cisleĭ şi ale Borşeĭ, însă numaĭ în stare de sfărmăturĭ.

Acest complex de scisturĭ în întregime reprezentă dar cunoscutele depozite menilitice, şi maĭ sus, în valea Cisleĭ, ele supraportă gresul de Măgura.

Gresul de Măgura constitue prelungirea sud-estică a culmeĭ Obcineĭ şi partea vestică a culmeĭ numite Dintre Rîurĭ ce urmează laturea stîngă a Cisleĭ inclinînduse spre sud-vest ca şi oligocenul inferior. Ele se prelungesc către satul Borşa, unde pe laturea stîngă a Borşeĭ prezentă o inclinaţiune contrară, apoĭ se continuă pe laturea dreaptă a rîuluĭ pînă la Vişeul de sus.

Acest gres, care, spre o maĭ uşoară înţelegere a luat de la D-l Zapalowicz numele de *Gresul de Borşa*, constitue în general bancurĭ ce trec de 1 metru în grosime, este alb gălbiŭ cînd este nealterat şi în caz contrar galben brunatru, cu firele fine saŭ mijlociĭ, puţin friabil şi cuprinde micĭ foĭ de mica împrăştiate, este calcarifir şi străbătut de vine de calcit care formează pe unele locurĭ agregaţiunĭ cristaline foarte frumoase. Bancurile groase sînt cîte-odată separate prin păturĭ subţirĭ de scisturĭ arinoase cu feţele îndoite şi bulbucate şi cuprind resturĭ de vegetale carbonizate, care prin bancurĭ se arată arare-orĭ.

Intregul complex al gresuluĭ de Borşa se arată separat în două subdiviziunĭ prin o zonă constantă ce are o grosime de cîţĭva metri şi care este constituită din scisturĭ lutoase maĭ surĭ deschise ce se desface în părţĭ cu faţa concoidală şi în care se arată şi bancurĭ subţirĭ de limonit. Partea superioară a gresuluĭ de Borşa este

mult maĭ puternică decît cea inferioară a acestor scisturĭ lutoase, și este posibil ca îmbele seriĭ ale gresuluĭ să reprezente două sisteme deosebite, raportîndu-se la formațiunĭ caracterizate în alte locurĭ prin faune speciale.

Munțiĭ eruptivĭ aĭ Troiagăĭ.

La sud-vest de Baia Borșeĭ se află un masiv muntos care din cauza rocilor particulare ce-l constitue s-a distins de însușĭ locuitoriĭ țăriĭ sub numele de Troiaga. Masa principală a acestuĭ masiv este constituită din *andeziturĭ*, dar există și propiliturĭ, deși în cîtime cu mult maĭ mică.

Propiliturile se văd la Piciorul Țiganuluĭ, la nord-vest de Troiaga aproape de Miraga, în vîrful Seculuĭ, pe muntele Netedul situat în mijlocul gresuluĭ cretaceŭ și în alte localitățĭ.

Andeziturile Troiagăĭ sînt de maĭ multe feliurĭ, unele din ele sînt maĭ micafere altele quarțifere şi acestea trebue considerate ca dacriturĭ.

Aceste rocĭ eruptive ale Troiagăĭ întră și în cuprinsul scisturilor cristaline.

După Gesell (Geol. der Marm.) se află în Troiaga calcopirit și pirit care se exploatează și care sînt în parte în legătură cu scisturile cristaline prin conglomeratele de contact aflătoare între trahiturĭ (andeziturile) și dintre aceste din urmă. Filonurĭ cu metale nobile adecă aurifere și argintifere, constaŭ în piriturĭ, calcopiriturĭ și galenă și există pe laturea dreaptă a pîrăuluĭ Secul, în legătură cu trahiturile verzĭ, adeca cu propiliturile. Ele se văd și în alte locurĭ în valea Cisleĭ la Coruideiŭ.

Andeziturile de la sud-vest de Baia Borșeĭ sînt hornblendice; tot această specie se află și în dealul Corabia. Vîrsta lor și a tuturor celorlalte speciĭ de andeziturĭ pare a fi posterioară epoceĭ cretaceĭ și maĭ nouă chiar și decît eocenul, căcĭ depozitele acestor tărîmurĭ nu cuprind fărmăturĭ de ale rocilor din Troiaga Apoĭ în valea Cisleĭ, aceste rocĭ eruptive aŭ străbătut scisturile oligocenuluĭ inferior, căcĭ se văd aicea scisturile acestea plecîndu-se sub andeziturĭ, și într-o localitate, pîrăul Cisla a tăiat scisturile oligocene și deasupra albieĭ rîuluĭ se vede un acoperiș format din andezit a căruia bază cuprinde fragmente

de scisturĭ de Smilno foarte silicificate. Asemenea fapte se văd şi în alte locurĭ. Erupţiunea lor pare dar a fi avut loc după depunerea acestor scisturĭ, peste care s-a întins ca o napă. Observaţiunile D-luĭ Zapalowicz cît şi acele anterioare ale luĭ Richthofen pare că conduc la concluziune că unele din andeziturile Troiagăĭ, acele maĭ vechĭ şi care sînt acele neporfiroide, aŭ erupt în mase necurgătoare, că altele maĭ nouă, acele porfiroide, aŭ izbucnit în urma unor erupţiunĭ asemenea cu acele ale vulcanilor actualĭ şi aŭ curs ca lavele pe suprafeţele soluluĭ.

Depozite quaternare.

Abordînd studiul acestor depozite, D-l Zapalowicz ne arată că depozitele diluviale se află numaĭ în văile rîurilor celor marĭ şi că sînt constituite din prund şi din masiv. De-asemenea se văd terase formate tot din acele prundurĭ şi năsipişurĭ ce se prezentă ca nişte trepte şi care, precum se ştie, arată transformările ce a încercat succesiv albia majoră a rîurilor. Unul din rezultatele căpătate este şi acela că Vişeul spre exemplu, al căruĭ curs prezentă pe unele locurĭ patru terase succesive, ş-a coborît albia sa de 100 metri, de la începutul epoceĭ quaternare şi pînă astăzĭ lîngă Vişeul de sus, şi de două sute lîngă Borşa; apoĭ în multe locurĭ dealungul acestuĭ rîŭ, spre exemplu la Moisenĭ, terasa cea maĭ modernă prezentă o formă văluroasă, fapt ce indică o mişcare modernă a soluluĭ, care neapărat a fost de natura aceleia ce determină formaţiunĭ de munţĭ.

După aceasta autorul se ocupă cu importanta chestiune a urmelor de gheţarĭ în munţiĭ ţăriĭ, în care D-niĭ Tietze şi Paul crezuse a le recunoaşte urme neîndoelnice pe laturea nordică a Hovirleĭ în valea Zaroslaculuĭ (Neue Studien p. 87); însă în această localitate, D-l Zapalowicz n-a aflat decît două circurĭ ce sînt formate de apele sălbatice şi în care sînt îngrămădiţĭ bolovanĭ aduşĭ de apele unuĭ pîrăŭ aflător în faza torenţială, precum şi pietre căzute din munţiĭ lateralĭ şi remaniate de torent, dar nu există în ele de loc pietre luciate şi striate, şi nicĭ valea nu este îndestul de mare spre a fi putut conţinea un gheţar. Cu toate acestea autorul nu se refuză de a crede în

posibilitatea existenței ghețarilor în Carpații orientalĭ, de vreme ce este demonstrată existența lor de altă dată în Carpațiĭ nordicĭ și ceĭ vesticĭ; ce este maĭ mult, el află motive de a crede că urme de ghețarĭ se află și în Maramureș, însă nu în văile superioare ci în acele inferioare. Astfeliŭ în valea pîrăuluĭ Socoloŭ la nord-est de Poiana Ruscăĭ, la înălțimea de 677 metri, se află într-o parte lărgită a văiĭ un val de dărîmăturĭ, ce seamănă cu o terasă lată tăiătă de pîrău și care prezentă aparența de a sta pe fundul unuĭ vechiŭ lac. Valul însă este transversal și prezentă foarte multă asemănare cu o morană transversală. Apoĭ ceva maĭ în sat aproape de gura pîrăuluĭ Roșan se arată o a doua și apoĭ o a treia stavilă transversală; pot însă fi conurĭ de dejectiunĭ a torentelor laterale ; dar în susul rîuluĭ se repetează asemenea valurĭ, ce par astfeliŭ toate a arăta succesiva retragere a ghețaruluĭ prezumat. Asemenea fapte se văd și în valea pîrăuluĭ Apa, la gura Șuliguluĭ cît și în alte locurĭ, totușĭ, închee însă D-l Zapalowicz, chestiunea existențeĭ a unor urme de ghețarĭ în Maramureș rămîne încă deschisă.

După aceasta autorul studiază liniile de dislocațiune ale regiuniĭ și recunoaște că aceste liniĭ merg paralel de la nord-vest către sud-est, adecă paralel cu culmea centrală a Carpaților orientalĭ, însă în unele părțĭ a regiuniĭ sĕ află și dislocațiunĭ perpendiculare pe cele precedente, precum se vede aceasta în bande de scisturĭ cristaline din partea inferioară a pîrăuluĭ Apa și către nord-est bande de gres din Scărișoara, ce o continuă, asemenea în muntele Popa Ivan, în basinul Pîrăuluĭ Alb (Bieli Potok) și în valea inferioară a Kwasneĭ, precum și în muntele Petros, însă aceste direcțiunĭ sînt locale și considerate ca anormale. Discordanțele ce prezentă tărîmurile urmează liniile normale, care sînt astfeliŭ acele dealungul cărora s-aŭ urmat mișcările ce aŭ determinat formarea Carpaților orientalĭ.

Astfeliŭ este natura faptelor și astfeliŭ sînt concluziunile conținute în voluminosul și interesantul memoriŭ al D-luĭ Zapalowicz, și noĭ, cariĭ sîntem convinșĭ de utilitatea ce ar rezulta pentru cultura noastră din cunoștința literaturiĭ Carpaților, ne am determinat, văzînd imperioasa necesitate cerută de starea actuală a geologieĭ carpatice, să

întreţinem publicul romîn despre paşiĭ ce se fac în aceastà parte a ştiinţeĭ. Căcĭ, deşi lucrările produse anual sînt îndestul de numeroase şi voluminoase, de sigur că, reduşĭ la propriile noastre forţe, nu am putea ajunge la rezultatul dorit; şi de aceia, prezentînd acest modest început, terminăm făcînd un apel la geologiĭ noştri şi la persoanele pe care studiile geologice le interesează de a ne da preţiosul lor concurs într-această întreprindere care prezentă pentru noĭ un duplu obiectiv, acela de a păşi în cercetările noastre mergînd de la cunoscut la necunoscut, şi în armonie cu geologiĭ ce lucrează la vasta operă a structuriĭ Carpaţilor şi acela de a întroduce în instrucţiunea tinerimiĭ noastre din scoalele de diferite grade, sumariul cunoştinţelor posedate de ştiinţă asupra masivuluĭ carpatic şi a basinuluĭ Dunăriĭ. Rezultă pe de altă parte din acestea că fundarea uneĭ societăţĭ geologice se impune, şi avem convicţiunea profundă că acum există in ţară şi elementele din care o asemenea societate să se poată constitui într-un mod serios.

Gr. Cobălcescu.

Ioan N. Şoimescu. *Istoria generală a Romînilor din amîndouă Daciile.* Bucureştĭ 1889. 3 vol., mic în 8°, I de 203, II de 516 şi III de 463 paginĭ.

Domnul Ioan N. Şoimescu a apărut pînă acuma pe cîmpul publicităţiĭ literare cu maĭ multe scrierĭ de cuprins poetic, precum Daciada, poemă epică în 24 cînturĭ, şi treĭ tragediĭ: Diurpaneu, Constantin Besarab Brancovanu şi Moartea luĭ Radu al VIII-lea de la Afumaţĭ. In timpurile din urmă d-sa s-a aruncat şi în domeniul istorieĭ, maĭ întîiŭ cu o critică a păreriĭ D-luĭ Hasdeu privitoare la descălecarea Munteniеĭ, [1] şi însfîrşit acuma cu istoria a căreia analiză vroim s-o încercăm, şi din care au eşit pănă acuma cele treĭ volumurĭ ce le avem înainte, avînd a maĭ cuprinde încă vr-o cîteva, spre a istovi toată materia ce autorul îşĭ propune să trateze.

1. Dl. B. D. Hasdeu şi Radu Negru fundatorul Ţăreĭ Romîneştĭ. Bucureştĭ 1885.

I

Autorul ne spune în întroducerea scrieriĭ sale că are de scop a «expune istoria Romînilor după sistemul didactic saŭ mai bine sistemul dogmatic. Cele ce se predaŭ școlaruluĭ de pe catedră trebue să fie dogmă pentru dînsul; dacă profesorul însușĭ se îndoește de veracitatea faptelor ce voește a învăța pe școlar, școlarul pierde *confiența* în profesor, și cu dînsa pierde *zelul* care-l susține» (vol. I, p. 9). S-ar părea după aceste cuvinte că avem a face cu un manual de școală, din care tocmaĭ pe tărîmul istorieĭ noastre, materia cea maĭ puțin cercetată și cunoscută pînă acuma, a apărut un nămol, care cu toatele se întrec în expunerĭ rătăcite saŭ neștiutoare. Dacă ar fi o simplă lucrare de școală, am critica-o maĭ mult din punctul de vedere al metoadeĭ, căcĭ istoria noastră nefiind încă scoasă din făgașul neștiințeĭ decît într-o prea mică și fragmentară parte, nu prea putem face răspunzătorĭ pe autoriĭ cărților de școală de părerile emise de eĭ. Cît timp oameniĭ speciali nu se vor apuca de stabilit în chip desăvîrșit temeliile istorieĭ noastre, cum vroim să pretindem, de la simpliĭ propunătorĭ aĭ acesteĭ științe, amărunțita eĭ cunoștință? Scrierea D-luĭ Ioan N. Șoimescu are însă pretențiĭ maĭ întinse; vra să expună «după un plan cu totul noŭ conform cu logica și cu natura faptelor» (I, p. 8) istoria poporuluĭ Romîn. D-sa însușĭ recunoaște că «istoria noastră cuprinde multe *cestiunĭ* îndoioase, multe controverse», și adaugă că «a discutat în note cele maĭ multe și maĭ importante din aceste cestiunĭ». Maĭ spune autorul că avem pînă acuma un «nămol de cronice, de arhive (!!), de documente, elemente propriĭ pentru a ne servi la scrierea uneĭ istoriĭ a patrieĭ; dar nu avem încă nicĭ un manual pe care să-l punem cu *confiență* în mîna junimiĭ studioase, a oamenilor învățațĭ, a celor politicĭ, a bărbaților de stat chemațĭ a conduce destinul țăriĭ, care cunosc istoria maĭ tuturor neamurilor, dar aŭ idee foarte *vagă* și maĭ adeseorĭ *eronată* de epocele și faptele istorieĭ patrieĭ» (I, p. 8). Așa dar, D-l Șoimescu vroește să ne dea acea istorie a neamuluĭ romînesc pe baza tocmaĭ a acelor cronicĭ, a acelor documente, a acelor arhive (!! care nămolesc expunerea trecutuluĭ nostru, și care nu aŭ găsit încă mintea cea luminată și aprinsă de iubirea de țară, spre a le pune

în ordine, şi a da pe baza lor o expunere vie, frumoasă şi eloquentă a trecutuluĭ nostru.

Pentru a aduce la îndeplinire un plan de asemenea natură, cerut pe de altă parte chiar de titlul impunător al lucrăriĭ sale: *Istoria generală a Romînilor din amîndouă Daciile*, D-l Şoimescu trebuia să discute nenumăratele întrebărĭ controversate ale istorieĭ noastre şi să întemeeze părerile d-sale, iar nu să le impună cititorilor după sistemul dogmatic. Cele cîteva note în care s-ar părea că discută unele întrebărĭ, nu conţin decît expunerea părerilor «deosebite ale istoricilor», fără să se arate nicĭ măcar numele acestora, şi nu pot nicĭ într-un caz întocmi elementul critic, care lipseşte aproape cu totul cărţiĭ D-luĭ Şoimescu. Intr-o lucrare ca a d-sale, care vrea să expună istoria Romînilor după un «plan cu totul noŭ», era neapărat să se facă o parte largă, foarte largă criticeĭ, ceia ce tocmaĭ îĭ lipseşte aproape cu desăvîrşire. Dar chiar dacă D-l Şoimescu vroia să înlăture critica textelor, să lase la o parte părerile protivnice şi să expună pe ale sale, aşa cum i-se părea d-sale maĭ nimerite, încă era dator să ne arate cel puţin de unde şi-le culege. Istoria este o adunare şi coordonare de fapte, şi acestea trebue spicuite din izvoară. Sistemul admis astăzĭ în chip universal, în expunerile istorice, este acela de-a arăta în totdeauna izvorul de unde o faptă este luată, spre a se putea controla atît spusa, cît şi judeca gradul de crezare al celuĭ ce o raportează. Cu alte cuvinte, *citaţiile* sînt astăzĭ nedespărţite de orĭce lucrare istorică, şi nu se maĭ întîlneşte absolut nicĭ o lucrare ştiinţifică, pe cîmpul istorieĭ, în care să se expună părerile numaĭ pe propria autoritate a autoruluĭ. Spiritul secoluluĭ nostru a scuturat jugul autorităţiĭ; şi maĭ ales în ştiinţă, chiar cea maĭ înaltă autoritate trebue să probeze spusele sale. Acest mare cîştig al veaculuĭ în care trăim este despreţuit de D-l Şoimescu, care ca un alt Tucidide, Tacit saŭ Titu-Liviu vrea să expună numaĭ dogmatic peripeţiile trecutuluĭ omenesc.

Dacă vom căuta însă să ne dăm seamă de pricinile care aŭ împins pe D-l Şoimescu a se feri atît de critică cît şi de citaţiunĭ, le putem uşor descoperi. De critică se fereşte pe cît poate D-l Şoimescu, de oare-ce nu este pregătit a o face şi a o susţinea. Dacă nu ne-am teme a obosi pe cititorĭ, am face aicea o *critică a criticeĭ* D-luĭ Şoimescu asupra păreriĭ D-luĭ Hasdeu despre descă-

lecarea luĭ Radu Negru. Dar vom avea prilejul chiar în cartea pe care o analizăm a da peste modele de critică a D-luĭ Şoimescu, care vor pune în deplină lumină nedestoinicia sa în asemenea procedare ştiinţifică. Se vede că spiritul D-luĭ Şoimescu nu a fost copt prin studiĭ serioase şi că fără a-şĭ oţeli inteligenţa cu pregătirea trebuincioasă, d-sa a crezut că, posedînd ceva talent literar, poţĭ să te aruncĭ deodată pe tărîmul cel greŭ şi delicat al istorieĭ, unde judecata cea maĭ sănătoasă trebue să se îmbineze cu cea maĭ ageră pătrundere şi cele maĭ întinse cunoştinţe.

Şi maĭ răŭ staŭ lucrurile cu izvoarăle din care D-l Şoimescu s-a cules faptele sale. D-sa nu pare a fi cunoscut şi nicĭ a fi căutat să cunoască nicĭ unul din izvoarăle primordiale ale istorieĭ Romînilor. Pretutindenea unde d-sa se referă la un izvor este totdeauna la unul de a doua saŭ a treia mînă. Şincaĭ este autoritatea supremă a d-luĭ Şoimescu în istoria Romînilor. Din nenumăratele documente pe care cercetările timpurilor maĭ nouă le-aŭ adunat, ca o comoară nepreţuită pentru limpezirea trecutuluĭ Romînilor, D-l Şoimescu nu cunoaşte şi nu aduce *nicĭ pe unul*. Ba chiar d-sa, deşi spune în întroducere că s-ar fi adunat pînă acuma o mulţime de cronicĭ, documente şi *arhive* asupra istorieĭ Romînilor, dar că le lipsea demiurgul ordonator, nu ştie nicĭ măcar ce sint acele documente. Aşa bună-oară cînd vorbeşte de împărţirea Dacieĭ romane, după ce arată o împărţire inventată de d-sa, adaoge într-o notă că şi pentru împărţirea Dacieĭ în Apulensis, Porolissenis şi Malvensis (singura adevărată), ar exista oarecare *documente* (I, p. 83. nota). Documente în înţelesul tehnic al cuvîntuluĭ (care doar trebue să fie cunoscut unuĭ istoric) asupra împărţireĭ Dacieĭ în cele 3 părţĭ! Nu există *documente* asupra acestuĭ fapt, ci *inscripţiunĭ*, şi de acestea nu cîteva, ci o sumă însemnată, care pun faptul împărţiriĭ Dacieĭ în chipul arătat maĭ presus de orĭce îndoială. Dar un autor care spune că există asupra istorieĭ Rominilor un nămol de *arhive*, putea să spună că împărţirea Dacieĭ în cele triĭ provinciĭ este atestată de cîteva *documeute*. In îmbele cazurĭ aceiaşĭ necunoştinţă a valoriĭ terminilor şi a însemnăriĭ lor.

D-l Şoimescu fiind decĭ cu totul strein de partea esenţială şi fundamentală a istorieĭ, cunoştinţa izvoarălor, se şi fereşte pe cît

poate de a le raporta. Deşi vom arăta maĭ departe fenomenala d-sale neştiinţă în reproducerea izvoarălor istorieĭ, acolo unde se încearcă a cita vre-unul, totuşĭ vroim chiar de la început a înregistra cîteva exemple de cunoştinţele sale în această privire, spre a da cititoruluĭ o idee cam cu ce feliŭ de lucrare avem a ne ocupa.

Pe Donaldson îl numeşte d-sa Danaldson, pe Müllenhoff Mullenhoff (I p. 16 nota), Iazigilor Metanastĭ le zice Metanas*tasi* (I p. 35), Bersovia tabuleĭ Peutingeriane o numeşte Bersana (I, p. 47); pe Jupiter Erusenus din inscripţie, d-sa îl scrie Erusensus (I p. 88); pe Iordanes scriitorul *got* D-l Şoimescu îl numeşte ***latinul*** Iornandes (I p. 149), pesemne fiind-că a scris latineşte; pe ducele Bulgarilor din Transilvania pomenit de toate cronicele ungureştĭ sub numele de Kean, D-l Şoimescu îl numeşte Rean şi anume în maĭ multe rîndurĭ, încît se exclude putinţa uneĭ erorĭ tipografice. Intr-o noată d-sa citează (rara avis!) «Nicetas Choniates, de Baldoino Flandro, cap. 5» lucru ce nu există, căcĭ deşi Choniates a scris despre Balduin de Flandra, nicăirea nu a intitulat o parte a istorieĭ sale «de Balduino Flandro». Pe istoricul roman Ammianus Marcellinus, îl numeşte după franţuzeşte Ammien Marcellin (I p. 135), şi tot aşa numeşte cu numele lor franţuzit pe ceĭ doĭ împăraţĭ romanĭ, Pupienus şi Balbinus, zicînd că: «după moartea luĭ *Pupien* şi *Balbin* s-a proclamat imperatore M. Antonie Gordian» (I p. 110). Pe Alois Gritti îl face fiul luĭ Andreas ***principele*** de Veneţia, cînd este cunoscut şi de şcolarĭ că în Veneţia capul statuluĭ se numea *doge* şi nu principe (II p. 203); şi aşa maĭ departe sute de aceste erorĭ, care pot părea micĭ D-luĭ Şoimescu, dar pentru omul de ştiinţă vor dovedi totdeauna că acel ce le comite este un profan în trebile istorieĭ.

II

Să venim însă la o expunere maĭ amărunţită a părerilor D-luĭ Şoimescu, din care va rezulta pe deplin dovada pentru care cele spuse pînă acuma sînt numaĭ o îndegetare.

In istoria Sciţilor, Geţilor şi a Dacilor, D-l Şoimescu se ţine încă îndestul de bine, avînd drept călăuză, deşi nu o spune, scrie-

rea D-luĭ Tocilescu «Dacia înainte de Romanĭ». Şi aicea însă cetirea fugătoare şi neluătoare aminte se trădă de maĭ multe orĭ. La p. 27, D-l Şoimescu raportează că Orole, spre a pedepsi pe Geţĭ că fusese învinşĭ de Bastarnĭ, ĭĭ *puse să doarmă la picioarele femeilor lor* şi să le servească ca nişte supuşĭ. Scriitorul roman Justinus care raportează această împrejurare (XXXII, 3) spune că Orole osîndi pe Geţĭ să se culce cu capul în locul picioarelor *lor* (nu la picioarele femeilor) şi să slujască eĭ pe femeĭ, vroind prin aceasta a arăta ce prost se purtase poporul săŭ că lucrase cu capul ca cu picioarele. Dar de unde să se lămurească D-l Şoimescu asupra adevăratuluĭ înţeles al spuselor luĭ Justinus, dacă nicĭ măcar de nume nu cunoaşte pe acest scriitor roman ? D-sa confundă necontenit pe Iulius Cezar cu Octavian August nepotul săŭ. Aşa ne spune într-un loc că «zgomotul de un rezbel apropiat şi fama despre eroizmul luĭ *Augustus* înfricoşase tare pe Boerebista. *Octavian Cezar* era gata să intre cu armele în Dacia; dar soarta şi de astă dată a fost părtinitoare Dacilor. Rivalitatea între *Octavian* şi *Anton u*, noul rezbel civil în care aceştĭ doĭ marĭ ambiţioşĭ eraŭ gata să arunce republica, înlăturase şi de astă-dată fulgerele Romeĭ deasupra Dacilor. Regele Dacilor profitînd de o ocaziune atît de favorabilă pentru Dacia, cugetă să-şĭ atragă favoarea luĭ *Cezar*. De aceia el trimise solĭ la Roma să propue luĭ *Octarian* ajutorul săŭ încontra luĭ Antonio. Această solie încă fu respinsă de către *Cezar* care nu putea primi condiţiile puţin demne ce i-se făceaŭ.» (I p. 33).

Numele Octavian şi Cezar întrebuinţate nedistinct pentru a însemna aceiaşĭ personalitate ? Nu numaĭ atît, dar crearea chiar a unuĭ Octavian Cezar ne arată cît poate D-l Şoimescu în istoria Romanilor. Un Octavian Cezar n-a existat niciodată; a fost un Iulius Cezar şi nepotul săŭ, primul împărat roman, Octavian Augustus. A se combina aceste două nume este a se comite o greşală care ar aduce o notă rea unuĭ elev din clasa a IV-a; apoĭ D-l Şoimescu încurcat prin confuzia personajelor romane atribue scaparea luĭ Boerebista de lovitura Romanilor rivalităţiĭ luĭ Octavian şi Antonius. Aceasta este falş maĭ întîiŭ fiind-că la izbucnirea lupteĭ între aceştĭ doĭ pretendenţĭ la omnipotenţă în Roma (32 înainte de Christos), Boerebiste era acuma mort de mult; apoĭ fiind-că Suetonius spune că *Iuliu Cezar* (Iul. Caes. XLIV) fu împiede-

cat de moarte de-a respinge pe Dacĭ care se răspîndise în Pont şi Tracia.

Şi cu toate acestea în istoria străveche a poporuluĭ romîn tot sîntem datorĭ D-luĭ Şoimescu cu o însemnată descoperire care trebue să ne facă a erta erorile pe care puţin serioasele d-sale cunoştinţe istorice l-a împins a le comite.

D-sa anume a descoperit că Geţiĭ şi cu Daciĭ făceaŭ un mare comerţ cu şuncĭ (!!!) de porc. Păcat că nu ne spune dacă şuncile dace eraŭ fierte saŭ afumate!

Tot d-sa maĭ afirmă, nu ştim după ce izvoară, că lupta sîngeroasă dată între Decebal şi Traian în care se spune că împăratul Romeĭ fu nevoit să-şĭ rupă rufele spre a procura cîrpe soldaţilor rîniţĭ, se întîmplâ lîngă rîul *Bersana* (astăzĭ Jidovin). Maĭ întîiŭ nicĭ un izvor vechiŭ nu pomeneşte despre un rîŭ Bersana, ci tabula Peutingeriană arată, nu rîul, ci staţiunea ***Bersovia***, şi comentariile luĭ Traian din care s-a păstrat o singură frază în Gramaticul Priscianus o numeşte ***Berzobis***. Această staţiune, nu rîŭ, precum crede D-l Şoimescu, a lăsat numele săŭ rîuluĭ Bîrsava de astăzĭ şi pretinsa Bersana a D-luĭ Şoimescu nu are a face cu Jidovinul. Dar lupta luĭ Decebal cu Traian nu s-a făcut la Bersovia ci la Tapae, unde o pune Dio Cassius (LXVIII, 8), a căruĭ scriere în prescurtarea luĭ Xiphilinus este aproape singurul izvor asupra războaelor dintre Dacĭ şi Romanĭ.

Tot despre citirea pripită şi nerumegată a autoruluĭ Istorieĭ Generale a Romînilor mărturiseşte şi împrejurarea că d-sa atribue la doĭ soldaţĭ *dacĭ* planul de a ucide pe împăratul roman (I, p. 57), pe cînd tot Dio Cassius ne spune că eraŭ doĭ *dezertorĭ romanĭ*.

Cît despre logica D-luĭ Şoimescu în expunerea faptelor, ne mulţămim a cita locul următor: „Atuncĭ o panică teribilă cuprinde inima luptătorilor dacĭ; curajul lor se înmoae, lupta se slăbeşte şi peste puţin şi *încep a se rîsipi în fugă*. Armatele romane care pătrund în cetate de toate părţile îĭ urmăresc de aproape şi îĭ ucid*e* (în loc de ucid). Cea maĭ mare parte din oastea dacă *maore în luptă* cu arma în mînă, dar foarte mulţĭ luptătorĭ dacĭ se ucid între dînşiĭ saŭ beaŭ otravă» (I p. 61). Care din două: fugeaŭ saŭ luptaŭ? Alt exemplu de logica D-luĭ Şoimescu. D-sa atribue cucerirea Dacieĭ scopuluĭ împăratuluĭ de a întări slaba limită a Dunăriĭ. Dacă Traian avea acest scop de la început, pentru

ce nu a cucerit el Dacia chiar de la prima luĭ expediţie? Însă aice este vorba de o logică ce poate părea transcendentală D-luĭ Şoimescu; de aceia nu stăruim maĭ mult asupra acesteĭ întrebărĭ.

Pentru a atinge acuma prin puţine cuvinte expunerea părţiĭ romane a istorieĭ Dacieĭ, după specimenul de cunoştinţe a D-luĭ Şoimescu din istoria romană adus maĭ sus, nu avem nevoe să maĭ spunem la ce ne putem aştepta. Aşa aflăm aice că Apulum era o colonie şi Colonia Apulensis alta, (I, p. 83); că «Dacia se împărţea în treĭ regiunĭ în interesul administraţieĭ: ripensă, alpestră şi mediterană. Cea ripensă *conţinea* (sic) banatul Temişianeĭ şi parte din Ţara Romînească; alpestra cuprindea cea maĭ mare parte din Ţara Romînească şi din Moldova; cea mediterană' saŭ centrală Transilvania de astăzĭ şi o parte a Moldoveĭ» (I p. 84). Cîte cuvinte atîtea neexactităţĭ.

Maĭ întîiŭ nu Dacia luĭ Traian a fost vre-odată împărţită în ripensă şi mediterană, ci precum este obşteşte cunoscut (între învăţaţĭ bine înţeles) cea Aureliană din Moesia, din care cea de lînga *rîpa* Dunăriĭ se numeşte Dacia ***ripensis*** şi cea spre partea Balcanilor, Dacia mediterană. Apoĭ este iarăşĭ stabilit ca un adevăr constant că din Muntenia numaĭ Oltenia şi cîteva regiunĭ de la nordul Munteniеĭ Marĭ eraŭ ocupate de Romanĭ, ĭar din Moldova, afară de lagărele militare ce se întindeaŭ pe lîngă valul ce apăra Dobrogea, absolut nicĭ o porţiune nu era cuprinsă de Romanĭ. Adevărata împărţire a Dacieĭ în treĭ părţĭ era aceia în Apulensis Porolissensis şi Malvensis, pe care şi D-l Şoimescu o indică într-o notă, spunînd că şi această împărţire ar fi sprijinită pe oarecare *documente*! Dar despre aceasta am maĭ vorbit.

D-l Şoimescu maĭ stabileşte încă şi faptul că colegiul utricularilor (care se întîlneşte în inscripţiile romane) era o instituţiune dacă (I p. 75) şi că dendroforiĭ (de la *δένδρον*, arbor, şi *ferro*, duc) adecă plutaşiĭ eraŭ constructorĭ de maşinĭ de războiŭ! (I p. 87)

Dar să lăsăm cunoştinţele romane şi ante-romane ale autoruluĭ Istorieĭ generale a Romînilor, şi să trecem la epoca năvălirilor barbare.

Aice întîlnim încă o probă şi aceasta fenomenală de puterea critică a D-luĭ Şoimescu. D-sale nu-ĭ place părerea D-luĭ Hasdeu care susţine pe temeiurĭ foarte raţionale şi pe un studiŭ amărunţit

al izvoarălor că Dacia luĭ Traian nu a fost ocupată de Goţĭ, ci aceştia în timpul locuinţeĭ lor la nordul Dunăriĭ aŭ stat pururea pe a gurile mareluĭ fluviŭ şi anume atît înainte de părăsirea Dacieĭ de Aurelian cît şi după aceia; că dacă Aurelian a părăsit Dacia, nu a făcut-o din pricină că Goţiĭ ar fi cuprins această provincie, ci din aceia că avea nevoe de armata din Dacia pentru a apăra provinciile sud-dunărene tocmaĭ de cumplitele pustiirĭ ale Goţilor.

Părerea D-luĭ Hasdeu este bazată pe o mulţime de izvoară, toate citate şi raportate, şi face asupra cititoruluĭ inteligent şi cunoscător efectul uneĭ demonstrărĭ din cele maĭ depline. D-luĭ Şoimescu nu-ĭ place şi vrea s-o combată. Ar crede cineva că D-sa ia la discuţie textele aduse de Hasdeŭ, că scoate din ele alt înţeles decît acest din urmă, saŭ încă maĭ bine, că din alte texte descoperite de d-sa poate sprijini părerea protivnică, anume că Dacia ar fi fost *ocupată de fapt* de poporul Goţilor. Acel ce ar crede aşa ceva s-ar înşela asupra D-luĭ Şoimescu, d-sa îşĭ face lucrul mult maĭ uşor. Iată cum argumentează d-sa pentru a răsturna o părere întemeiată în mod critic şi ştiinţific. Citez textual, căcĭ este într-adevăr cam greŭ de crezut ca să poată eşi dintr-un cap sănătos asemenea minune de argumentare.

«Această opiniune îmĭ pare eronată. Inspectînd cineva cea dintîiŭ hartă geografică care reproduce Europa în secolul al III-lea şi al IV-lea, vede înscris în litere marĭ de la Tisa pînă dincolo de Nistru regatul Vizigoţilor; apoĭ de aicĭ spre răsărit pînă la Volga regatul Ostrogoţilor. Prin urmare ne întrebăm: ***învăţaţiĭ geografĭ aĭ tuturor naţiunilor care aŭ determinat totdeauna în modul acesta pe toate hărţile geografice fără osebire domnia Goţilor în seculiĭ al III-lea şi al IV-lea pînă la venirea Hunilor, aŭ fost şi sînt eĭ atît de ignoranţĭ încît să nu ştie în care anume parte a Europeĭ s-aŭ stabilit şi aŭ trăit eĭ pînă la rîsipirea lor?*** Datorim D-luĭ Hasdeu o descoperire, o inovaţiune atît de fericită care preface harta geografică a Europeĭ în secolul al III-lea şi al IV-lea în privinţa locuinţeĭ Goţilor care dă o dezminţire atît de radicală tututuror geografilor de pînă acuma» (I, p. 124 nota 2).

Vrea să zică părerea D-luĭ Hasdeŭ este neadmisibilă, nu fiindcă nu *ar fi în sine întemeiată*, ci fiind-că ar contrazice unor părerĭ anterioare. După D-l Şoimescu decĭ, orĭce descoperire nouă

este de respins, fără a examina dacă este saŭ nu adevărată, numaĭ fiind-că nu se potriveşte cu ideile admise !! Dar atuncĭ pentru ce maĭ scrie D-l Şoimescu cartea d-sale? O asemenea probă de puterea de concepţie a D-luĭ Şoimescu ne-ar putea scuti de a merge maĭ departe cu analiza Istorieĭ Generale a Romînilor. Dacă totuşĭ nu ne lepădăm, o facem numaĭ fiind-că în starea înapoiată de cultură ştiinţifică în care se află poporul nostru, mulţĭ ar putea crede, înşelaţĭ maĭ ales prin patosul şi declamările D-luĭ Şoimescu, că are înaintea ochilor o carte ce merită să fie cetită.

Lucru curios, D-l Şoimescu care nu se teme de a lăsa Dacia ocupată de Goţĭ timp de maĭ multe veacurĭ, ba admite chiar că »se stabiliră raporturĭ comerciale între coloniile romane şi barbariĭ Goţĭ» (I p. 128), se refuză de-a-totuluĭ-tot a da Slavilor nicĭ cea maĭ mică înrîurire asupra Romînilor. «Raporturile Slavilor cu Romîniĭ aŭ fost maĭ de tot nule, afirmă d-sa cu tonul săŭ dogmatic care-ĭ şede atît de bine (I p. 143). Oare aşa să fie? Să nu descoperim în viaţa poporuluĭ romîn absolut nicĭ o urmă de înrîurire slavă? La o pretenţie atît de absolută opunem numaĭ cîteva fapte: Maĭ întiiŭ nomenclatura geografică a tuturor ţărilor locuite de Romînĭ, care este pentru o buna parte slavă, chiar în munţiĭ ceĭ maĭ înalţĭ ce aŭ slujit de adăpost elementuluĭ romînesc; al doilea, faptul că o mulţime de cuvinte care deseamnă unelte de plugărie şi agricultură sînt de origine slavă; al treilea, împrejurarea că multe cuvinte, foarte multe chiar din graiul comun se trag tot din limbile slave; al patrulea, împrejurarea că sudălmile, batjocurile şi maĭ mulţĭ termenĭ obscenĭ sînt de-asemenea împrumutaţĭ de la Slavonĭ. D-l Şoimescu, care admite, încontra D-luĭ Hasdeu, înrîurirea năvălirilor germane asupra poporuluĭ romîn, ar fi trebuit să arate cîteva din urmările acesteĭ înrîurirĭ în limba, obiceiurile şi moravurile noastre. D-sa nicĭ s-a gîndit la asemenea lucrare, şi la Slavonĭ, unde înrîurirea se întîlneşte în toată viaţa poporuluĭ romîn, d-sa o deneagă cu desăvîrşire. Ba d-luĭ îmĭ bănueşte mie că în Teoria luĭ Rösler aş fi lunecat pe povîrnişul slavonizmuluĭ, şi aş fi susţinut nişte teoriĭ pe care nicĭ Slavofiliĭ nu le-ar renega (I p. 120, nota 2).

Răspund D-luĭ Şoimescu, şi la orĭcine îmĭ va face o crimă din aceia că am pus în lumină înrîurirea slavonă asupra Romînilor, că istoria *înainte de toate* trebue să urmărească *adevărul*, şi

că, a ascunde fapte care ne pot părea neplăcute, este a face ca strutul care, punînd capul în năsip, crede că scapă de aceĭ ce-l urmăresc. Căcĭ dacă un Romîn nu va spune adevărul în istoria luĭ, se vor găsi streinĭ carĭ ca Cihac, Pic saŭ alțiĭ să susțină pe zece părțĭ maĭ mult decît sînt adevărate, înrîuririle neamurilor lor, şi atuncĭ am pierde îndoit. Maĭ întiiŭ se va dovedi că numaĭ istorie nu sînt poveştile scrise de noĭ ; al doilea streiniĭ adresîndu-se, pentru a ne cunoaşte istoria, tot la cărțile streine, de vreme ce acele romîneştĭ ar fugi sistematic de adevăr, s-ar convinge de teoriile expuse în ele, în dauna intereseluĭ nostru național. Cu minciuna şi falsificarea nu s-a izbutit niciodată la marĭ lucrurĭ în omenire. Cel mult s-aŭ amețit capetele pentru un timp, şi apoĭ cînd a sosit oara treziriĭ s-aŭ sfărmat idoliĭ şi s-aŭ aruncat jos.

Este un maĭ mare merit pentru poporul romîn de a fi rămas roman, *cu toată imensa şi covîrşitoarea înriurire slavonă*, decît a fi păstrat naționalitatea luĭ neatinsă de nicĭ o rasă streină. Dacă el a putut susținea lupta cu slavonizmul şi l-a asimilat, a inghițit pe numeroasele triburĭ slave ce s-aŭ aşezat în sînul luĭ, împrumutînd de la ele numaĭ nişte elemente care i-aŭ îmbogățit natura, *aceasta dovedeşte că puterea sa era aşa de mare încît nu s-a lăsat a fi copleşit de înrîuririle streine*, ci a rămas după trecerea furtuniĭ ca o stîncă de granit în mijlocul măriĭ. Numaĭ în luptă se arată puterea ; în starea pasivă este numaĭ moliciune şi slăbire. *Dovada cea maĭ vie a romanitățiĭ neamuluĭ nostru stă, nu în aceia că am rămas curațĭ de orĭce amestec, ci în aceia că le-am putut învinge şi asimila pe toate.*

Despre cunoştința izvoarălor de D-l Şoimescu, d-sa ne maĭ dă o dovadă cu prilejul expuneriĭ năvăliriĭ ungureştĭ. D-sa spune că principele Ruşilor spre a scăpa pe Ungurĭ îĭ îndemnă să treacă în Romînia, şi că pentru a le înlesni trecerea peste munțiĭ Carpațĭ «maĭ dete Maghiarilor şi treĭ miĭ de țăranĭ cu sape şi topoară ca să le deschiză o cale prin codriĭ Carpaților pînă în țara ce încă de atuncĭ poartă numele de regatul Ungarieĭ» (I, p. 152).

Maĭ întiiŭ Unguriĭ nu aŭ trecut peste Carpațĭ în Romînia, ci aŭ intrat acolo făcînd încunjurul lor. Apoĭ cele ce spune D-l Şoimescu despre ceĭ *3000 de țăranĭ cu sape şi topoară* stă într-adevăr undeva într-un izvor istoric, anume în Arhidiaconul Thomas, Historia pontificum Salonitarum et Spalatensium cap. XXXVII, care se

vede că niciodată n-a trecut pe sub ochiĭ D-luĭ Șoimescu, de oarece arhidiaconul spune acest lucru despre *Tătarĭ* pentru anul 1241 și nu pentru Ungurĭ, anul 898, unde-l pune D-l Șoimescu. Apoĭ arhiadiaconul nu spune că principele Rușilor ar fi dat Tătarilor acest ajutor de țăranĭ, ci că însușĭ comandanțiĭ lor i-ar fi trimis să deschiză drumurile. Prin mintea D-luĭ Șoimescu umblaŭ însă reminiscențe din cele auzite saŭ cetite despre Ungurĭ din cronicarul rusesc Nestor (bine înțeles și aceste din alțiĭ care-l raportează), care spune că Unguriĭ trecînd pə lîngă Chiev apucară apoĭ drumul spre Panonia. Pe de alta a auzit din zvon public despre ceĭ 3000 de țăranĭ cu care Tătariĭ aŭ spart pădurile Carpaților. Din aceste două științe s-a născut, sub dogmatica d-sale pană, încumătrirea acea de ideĭ din care Unguriĭ ar fi primit ajutor de la un principe rus aceĭ 3000 de țăranĭ.

Apoĭ istorie este un astfel de amestec! Să lăsăm la o parte întrebărĭ maĭ delicate, precum acea relativă la povestirea cuceririĭ Ungarieĭ de Maghiarĭ făcută numaĭ după spusele anonimuluĭ notar fără nicĭ un control al luĭ cu alte izvoară, întrebărĭ care întrec cunoștințele D-luĭ Șoimescu, și să ne mărginim numaĭ la acele erorĭ grave și bătătoare la ochĭ; căcĭ dacă ar fi să analizăm cu deamănuntul toată lucrarea d-sale am putea scrie un volum întreg. Maĭ nu este pagină în care d-sa să nu păcătuiască prin ceva încontra adevăruluĭ saŭ a bunuluĭ simț.

Am spus că D-luĭ Șoimescu nu-ĭ plac Slaviĭ, și din acest sentiment pleacă dogmatizmul d-sale pentru a denega acestuĭ neam orĭce soiŭ de înrîurire asupra Romînilor. Pentru a putea tăgădui cu desăvîrșire orĭce atingere chiar a Slavonilor cu Romîniĭ d-sa contestă și stăpînirea imperiilor bulgar și romano-bulgar de la sudul Dunăriĭ asupra țărilor romîne de la nordul fluviuluĭ. Aice d-sa este nevoit să se apuce de ceva critică, și modul cum o face e nostim și de tot hazliŭ. Maĭ întiiŭ nu știm de unde ia D-l Șoimescu numele de imperiŭ bulgaro-romîn și pentru întiiul imperiŭ de peste Dunăre existent între aniĭ 678 și 1018? Deși sînt oare care indiciĭ că și Romîniĭ ar fi avut un rol în viața acestuĭ imperiŭ, acest lucru ar trebui demonstrat, și apoĭ numaĭ s-ar putea susținea împărtășirea și a Romînilor în întiiul imperiŭ bulgăresc, și s-ar putea boteza cu titlul de imperiŭ romîno-bulgar, care

se cuvine după cercetările de pînă acuma numaĭ imperiuluĭ Asaneştilor; dar poate că D-l Şoimescu ne păstrează această plăcută surprindere pentru partea aceia a istorieĭ sale unde va trata *ex professo* istoria Romînilor din peninsula balcanică. Prin urmare să aşteptăm.

Deocamdată să venim la probele d-sale contra stăpîniriĭ Bulgarilor la nordul Dunăriĭ. D-l Şoimescu afirmă cu o siguranţă neturburată că «istoria ne maĭ spune că după ce Avariĭ (508) deşertară Dacia trecînd în Panonia, Romîniĭ s-aŭ coborît din munţiĭ ţărilor care-ĭ proteguise atîţia secolĭ în contra barbarilor, s-aŭ lăţit peste cîmpiile cele mănoase ale patrieĭ, aŭ fundat sate, oraşe, bisericĭ şi cetăţĭ şi aŭ format diferite ducate independente» (I p. 170). Istoria ne spune că Romîniĭ s-aŭ coborît de la munte la cîmpiĭ! Am ruga pe D-l Şoimescu să ne arate un *singur* izvor care se conţină această arătare. Unde a citit d-sa asemenea lucru? De unde a cules d-sa informaţia d-sale? Lucrul este adevărat; dar din nefericire nu este *atestat absolut de nicĭ un izvor*, şi noĭ numaĭ cît, *după logica faptelor*, *deducem* această coborîre a Romînilor de la munte la cîmpie, ca un postulat neapărat al explicăriĭ întreguluĭ lor trecut.

Dar D-l Şoimescu urmează maĭ departe cu aceiaşĭ nestrămutată siguranţă:

«Cu totul dincontra, aflăm istoricĭ demnĭ de toată credinţa, care ne spun fapte din care rezultă lămurit că diferitele ducate saŭ domniate ce se aflaŭ în Dacia Traiană êraŭ cu totul independente: Astfeliŭ Eginhard, Analele Fuldense, Ioh. Lud. Schönleben, Melchior, etc. ne spun cele următoare (şi aice D-l Şoimescu cuprinde în semnele raportăriĭ cuvintele ce urmează, ca şi cînd ar fi propriile rostirĭ ale istoricilor citaţĭ): «La 824 Kritagon saŭ Omortag* a trimes solĭ la Ludovic Piosul, regele Francilor, pe cînd acesta se afla în Francfurt, poftind pace şi amiciţie, căcĭ pînă atuncĭ armele Francilor nu ajunsese pînă în Bulgaria. *Tot atuncĭ Romîniĭ din Dacia Traiană* (să se observe că şi aceste cuvinte sînt puse sub pana istoricilor citaţĭ) *cărora le ziceaŭ şi abotriţĭ saŭ maĭ*

---

*) Răŭ botează D-l Şoimescu pe *Omortag* şi cu numele de *Critagon*. Numele luĭ *Omortag* se schimbă prin metateză şi în *Mortagon*; iar Critagon a fost cu totul alt rege decît Omortag.

bine Predenekenţĭ, aŭ trimis şi eĭ solĭ la Ludovic ca să se plîngă încontra Bulgarilor, veciniĭ lor, că le face (în loc de le fac) supărărĭ, şi să-ĭ ceară ajutor.»

«Din aceasta rezultă (urmează D-l Şoimescu) că Romîniĭ din Dacia Traiană eraŭ cu totul independenţĭ de autoritatea Bulgarilor; căcĭ pe de o parte *textul tratează* (se vede decĭ că D-l Şoimescu susţine morţiş că a citit acestea *despre Romîniĭ din Dacia Traiană în textele raportate de d-sa*) pe Bulgarĭ în raport cu Romîniĭ din Dacia Traiană ca vecinĭ, iar pe de alta cum s-ar putea concepe ca Romîniĭ să trimiţă solĭ la regele Francilor pentru a le cere ajutor încontra vecinilor lor Bulgariĭ, dacă amîndouă aceste ţărĭ ar fi fost întrunite într-un singur stat?» (I, p. 171)

Maĭ întîiŭ ne întrebăm care din cele 4 izvoară citate, Eginhard, Analele Fuldense, Schönleben saŭ Melchior pe lîngă «etc.» a D-luĭ Şoimescu conţin textul raportat de d-sa, căcĭ înţelege D-l Şoimescu un lucru că eĭ nu ar fi putut raporta comunicatul prin *aceleaşĭ cuvinte*, încît să se poată pune aceleaşĭ fraze ca eşite din gura tuturor deodată. Dar de unde a inventat d-sa asemenea cuvinte spre a le pune în gura scriitorilor invocaţĭ? Din toţĭ aceĭ numiţĭ, numaĭ unul şi anume Eginhard în analele sale la anul 820 (Pertz, Monumenta Germaniae I p. 213) este *singurul* care conţine locul *falsificat* de D-l Şoimescu. El spune: «Regele Bulgarilor Omortag, pentru a face pace, trimise solĭ cu scrisorĭ cătră împăratul (maĭ urmează vre-o patruzecĭ de rîndurĭ de text şi apoĭ vine: pe de *altă parte el permise ca să vină la el şi soliĭ Abotriţilor care se numesc de popor şi Predenekenţĭ şi care, veciniĭ cu Bulgariĭ, locuesc în Dacia de lîngă Dunăre, care şi dînşiĭ anunţase că vin; aceştia jeluindu-se că sînt neliniştiţĭ de Bulgarĭ cereau ajutor încontra lor**.»

Unde se află în acest loc cuvintele puse de D-l Şoimescu în gurile luĭ Eginhard, a Analelor Fuldense, a luĭ Schönleben, Melchior etc., anume că «tot atuncĭ **Romîniĭ din Dacia Traiană** cărora le ziceaŭ şi Abotriţĭ saŭ maĭ bine Predenekenţĭ ar fi trimis şi eĭ solĭ la Ludovic ca să se plîngă?»* De unde a luat D-l Şoimescu pe Romîniĭ din Dacia Traiană? Fără îndoială că din fantazia d-sale

*) Reproducem şi textul latinesc, bine înţeles nu pentru D-l Şoimescu: „Rex Bulgarorum Omortag velut pacis faciendae gratia, legatos cum literis ad imperatorem misit. Quod ille cum audisset etc. . . . quibus obviam mit-

şi i-a străpurtat sub pana *unor scriitorĭ* ce nicĭ s-aŭ putut măcar gîndi la eĭ, pentru motivul cel foarte firesc că pe la 828, pe cînd Eginhard făcea acea însemnare. Romînii nu existaŭ încă ca popor cunoscut sub acest anume.

Iată decĭ sistemul de întrebuinţare a izvoarălor istorice. acolo unde păcatul îl împinge a părăsi metoda d-sale, care are de principiŭ a pune lucrurile pe credinţa d-sale. maĭ ştiĭ poate pe parola d-sale de onoare! In orĭce caz tot era maĭ bine sistemul d-sale decît acela de a cita vrute şi nevrute, de a falsifica în chip grosolan textele autorilor pentru a-şĭ întemeia părerile preconcepute. Dar poate că învinuim fără drept pe D-l Şoimescu de falsificator. D-sa necunoscînd nicĭ textul luĭ Eginhard nicĭ ştiind ce pot fi Abotriţiĭ, a pus aşa de la d-luĭ acel adaos, crezînd că nu face nicĭ un răŭ *punînd explicarea d-sale a ceia ce ar putea fi Abotriţiĭ în gura scriitorilor raportaţĭ*. Pînă la aşa grad e strein d-sa de cerinţele de astăzĭ ale criticeĭ istorice! In orĭce caz, saŭ cu saŭ fără conştiinţă, reproducerea textuluĭ de maĭ sus ne dovedeşte un lucru : că D-l Şoimescu nu are pregătirile necesare spre a se îndeletnici cu istoria. Maĭ bine ar lăsa-o în pace, pentru ca şi iea să-ĭ dea pace d-sale.

Ce soiŭ de popor eraŭ Abotriţiĭ saŭ Predenenkenţiĭ, critica istorică nu a putut holărî pînă astăzĭ.

Faptul că eĭ sînt arătaţĭ ca locuind în Dacia cea de lîngă Dunăre. ne arată în orĭce caz că locuiaŭ în Dacia *Aureliană*, sin-

tens ipsos usque ad tempus congruum ibidem manere praecepit. *Ceterum legatos Abotritorum qui vulgo Praedenecenti vocantur et contermini Bulgaris Daciam Danubio adjacentem incolunt, qui et ipsi adventare nunciabant, illico venire permisit. Qui cum a Bulgaris inique infestari se quererentur* et contra eos auxilium sibi fieri deposcerent, domum ire atque iterum ad tempus Burgarorum legatis constitutum redire iussi sunt."

* *Pic*, die Abstammung der Rumänen p. 43. *Rösler*, Romänische Studien p. 202 In scrierea sa cea maĭ nouă, die dacischen Slaven und din ezergeder Bulgaren, Prag. 1888. D-l Pic spune la p. 245 : „die bei Einhard 818, 819, 822, 824 genannten *Abodriti* oder *Praedecenti* könnten ganz gut und werden auch häufig *unter die sieben slavischen Stämme* gerechnet, welche von Kubrat's drittem Sohn Asparuch unterworfen wurden und in der Folge das Element zu der bulgarischen Nationalität abgaben." Şi D-l Şoimescu nu numaĭ că-ĭ ia deadreptul de Romînĭ, dar încă pune pe nenorocitul Eginhard să o spună !

gura Dacie care poate fi desemnată ca Dacia de lîngă Dunăre, cealaltă, adecă cea Traiană, fiind confinată în Carpaţi.

Cu aceiaşi seninătate omerică ne spune D-l Şoimescu că «tot astfeliŭ Anonimus, notariul regeluĭ Bela al II-lea, şi cronicarul Nestor ne vorbesc despre luptele crîncene ce s-aŭ întîmplat în aniĭ 893, 904 şi 905 între Gelu, Menumorut şi Glad, duciĭ Ardealuluĭ, Crişianeĭ şi a Temişianeĭ, de o parte şi Maghiariĭ de alta». Anonimus vorbeşte într-adevăr de aceste lupte între Ungurĭ şi duciĭ amintiţĭ ; dar ce are a face Nestor ? Cronicarul rus pomeneşte el numele vre-unuĭ duce din Transilvania ? El conţine într-adevăr o indicaţie care se referă la Romîniĭ din Transilvania, dar această indicaţie a fost interpretată de duşmaniĭ naţionalităţiĭ romîne într-un chip cu totul altul, şi trebue o laborioasă critică spre a stabili adevărul. * Despre toate acestea nu are D-l Şoimescu nicĭ cea maĭ mîcă idee. Cetind undeva că Nestor ar pomeni de Valahiĭ Transilvanieĭ, îl pune şi pe dînsul alăturea cu Anonimus a vorbi de duciĭ aceleĭ ţărĭ.

Cînd lucrurile sînt încurcate, atuncĭ D-l Şoimescu caută să scape încurcînd vorbele şi frazele aşa ca să nu dea nicĭ un înţeles. Aşa căutînd d-luĭ să explice introducerea rituluĭ bulgaro-slav la Romînĭ, spune că «de aceia Romîniĭ şi Bulgariĭ din Dacia Aureliană, sacrificîndu-şĭ limbile lor vorbite, aŭ adoptat în biserică un dialect slavon, *format chiar din limbile bulgară-romînă, în care însă partea materială a limbiĭ era slavonă*, *iar cea spirituală romînă.*» (I, p. 189). Inţelegem o împărăţie bulgaro-romînă, dar o limbă bulgaro-romînă, a căreia parte materială era bulgară iar cea spirituală romînă, aceasta este un galimatias pe care-l poate înţelege doar numaĭ dogmaticul spirit al D-luĭ Şoimescu.

Aşa este partea I a lucrăriĭ D-luĭ Şoimescu, şi cum am spus-o, am atins numaĭ erorile maĭ însemnate, monstruozităţile acesteĭ scrierĭ ; căcĭ dacă ar fi trebuit să facem o analiză amănunţită a părerilor conţinute în ia şi a moduluĭ cum sînt ele întemeiate, critica noastră s-ar fi mărit încă pe zece părţĭ. Dar vorba latinuluĭ : *Sapienti sat* !

---

* Vezĭ a mea Istoriea Romînilor din Dacia Traiană I p. 474 şi următoarele.

III

Cititorul care cunoaşte acuma cu ce soiŭ de istoric avem a face, ne va erta dacă în analiza restuluĭ ce ne a maĭ rămas de făcut, vom fi mult maĭ scurţĭ comparativ cu acea consacrată părţiĭ întiiŭ, şi dacă mia de paginĭ ce avem de percurs nu ne va stoarce maĭ multă cerneală de cum a făcut-o suta prin care am trecut.

Vom urma şi în critica istorieĭ Munteniei cuprinsă în volumurile al II-lea şi al III-lea a opereĭ D-luĭ Şoimescu procedarea noastră de pînă acuma, adecă nu atîta de a sta la discuţie cu D-l Şoimescu despre întrebările istorice, de oare-ce este cu neputinţă de a discuta cu un personaj care-şĭ bazează părerile pe plac saŭ pe izvoară ca acele reproduse maĭ sus. Ne vom mărgini deci la enumerarea năzdrăvăniilor D-luĭ Şoimescu: ele urmează înainte chiar şi în partea maĭ cunoscută a istorieĭ Romînilor a se înşira cu o linişte şi cu ce ar numi Franceziĭ *un aplomb*, care maĭ că te-ar induce a admite că d-sa le crede.

Aşa nu vom discuta cu d-luĭ data la care trebue pusă domnia luĭ Radu Negru pe care d-sa o aşază la 1215, fiind-că aşa iĭ place, nu cum spune d-sa «fiind că nu ar exista nicĭ o dovadă istorică pentru anul 1290.» *

Maĭ interesant va fi de a afla bună-oară de la D-l Şoimescu că «în titulatura luĭ Radu Negru, fundatorul Munteniei, ţinutul Amlaşuluĭ figurează alăturĭ cu al Făgăraşuluĭ, ***precum se constată din cărţile şi hrisoavele rămase de la acest domnitor***» (II p. 3). Ce ignoranţĭ sînt toţĭ ceĭ ce s-aŭ ocupat şi se ocupă cu istoria Romînilor! Căcĭ nicĭ unul din eĭ nu cunoaşte vre-un hrisov de ale luĭ Radu Negru, şi D-l Şoimescu posedă maĭ multe, de oare-ce vorbeşte de ele în plural! Vrea să zică sînt hrisoave de la Radu Negru? Dar atuncĭ ce maĭ e de încins atîta discuţie asupra dateĭ descălecăriĭ sale, şi intr-adevăr D-l Şoimescu s-a bătut capul înzădar scriind o broşură întreagă pentru a dovedi contra D-luĭ Hasdeu existenţa luĭ Radu Negru. N-avea decît să publice saŭ să reproducă, dacă sînt publicate, unul singur din hrisoavele fundatoruluĭ

*) Cititorul va consulta asupra dateĭ de 1290 şi acea a descălecăreĭ, studiul făcut de mine în Istoria Romînilor din Dacia Traiană II, p. 1 şi urm.

Munteniei și data aceluia, și lucrul era hotărît. Nu știm cum să calificăm asemenea afirmațiunĭ dezbrăcate de orĭce adevăr. In orĭ-ce caz ele constitue saŭ o colosală neștiință saŭ o sfruntare fenomenală.

Venind la războiul purtat de Carol Robert Neapolitanul în Muntenia la 1330, D-l Șoimescu susține că domnul romîn care bătu pe regele maghiar ar fi fost *Mihail* Basarab, aducînd ca dovezĭ pentru acest nume al domnuluĭ Munteniei «anonimul romînesc, cronica serbească, cronica Ungarieĭ, Engel și alțiĭ» (II, p. 14). Care anonim romînesc, căcĭ sînt două cronicĭ cunoscute sub acest nume, una citată de Șincaĭ și una publicată în Magazinul istoric? Care cronică sîrbească? Care cronică a Ungarieĭ, căcĭ sînt o sumă, maĭ ales de cele din urmă? Apoĭ ce caută Engel, autor de la sfîrșitul veaculuĭ trecut, între izvoarăle care trebue să ateste un fapt de la 1330? Dar tocmaĭ cronica ungurească la care reflectează probabil D-l Șoimescu, de-și nu cunoaște numele cronicaruluĭ, adecă acea contemporană cu evenimentele luĭ Ioan de Kikulew, cuprinsă în cap. al III-lea al cronicei luĭ Thurocz spune că «fiind în părțile memorate un oare-care principe saŭ baron prea puternic, *Alexandru*, voevodul Munteniei, supus autorităţiĭ regeluĭ care pe timpul defunctuluĭ rege Carol se răsculase» (Thurocz III, cap. 3); și că e vorba de lupta luĭ Carol Robert în Muntenia se vede dintr-o sumă de documente pe care pentru D-l Șoimescu degeaba le-am cita, căcĭ nu le va înțelege, iar pentru cititorul ce va dori să le cunoască le am reprodus în nota 20 de la p. 79 al vol. II al Istorieĭ Romînilor din Dacia Traiană.

Acuma să întrebăm pe D-l Șoimescu cum stă cu susținerea d-sale că *cronica unguresca ar arăta că domnul ce bă'use pe Carol Robert se numea Mihail*?

Data suiriĭ în tron a luĭ Mircea D-l Șoimescu o pune în 1383, ignorînd cu desăvîrșire hrisovul luĭ Dan I fratele luĭ Mircea dat *din timpul domnieĭ sale în Muntenia în 1385* (reprodus de D-l Hasdeŭ în Istoria critică I, p. 127, pe care D-l Șoimescu doar a citit-o de oare ce a criticat-o), ceia ce face peste putință începerea domnieĭ luĭ Mircea din 1383 și o coboară tocmaĭ în 1386. Și cu toate acestea D-l Șoimescu promitea în introducere că va dezbate istoria Romînilor din nămolul de cronicĭ, documente și *arhive* ce s-aŭ publicat pînă acuma!

D-l Şoimescu ne dă după hrisovul luĭ Mircea din 1393 titulatura luĭ şi cuvintele următoare: «Stăpîn al ambelor laturĭ ale Dunăriĭ pînă la Marea Neagră, domn cetăţiĭ Silistra şi al *tuturor ţărilor şi oraşelor pînă la hotarăle Adrianopoleĭ.*

Maĭ întiiŭ nu există pînă acum cunoscut nicĭ un document de la Mircea cel Mare din 1393. Există treĭ din 1387; unul publicat în original de D-l Hasdeu în Arhiva istorică III, p. 191; altul reprodus în parte tot de D-l Hasdeu în Istoria critică p. 5 şi al treilea publicat de Cipariu în Arhivul pentru filologie şi istorie 1867 p. 77. Maĭ există un hrisov de la Mircea din 1399 publicat în Arh. ist. I, 1 p. 87 şi altul din 1406 idem I, 1 p. 98. Acestea sînt documentele cunoscute pînă acuma ca rămase de la Mircea cel Mare, afară de tratatele sale încheiate cu Poloniĭ şi Unguriĭ. Eĭ bine, nicĭ în unul, dar absolut nicĭ în unul, Mircea nu se intitulează *domn al tuturor ţărilor şi oraşelor pînă la hotarul Adrianopoleĭ.* Cea maĭ pompoasă a luĭ titulatură este acea din documentul din 1406 în care se intitulează: «Eu Ioan Mircea mare voevod, domnul autocrat peste toată ţara ungro-romînă şi dincolo de Carpaţĭ şi încă şi al ţărilor tătăreştĭ, ducele Amlaşuluĭ şi al Făgăraşuluĭ, domnul Banatuluĭ de Severin, *autocratul ambelor ţărmurĭ pe toată Dunărea pînă la ocean şi al tot oraşuluĭ Silistreĭ.*» De unde a inventat D-l Şoimescu titulatura dată de d-sa luĭ Mircea, ca şi cînd marele domn al Munteniei ar avea nevoe de născocirile D-luĭ Şoimescu spre a fi mare şi neuitat? Iată de unde! Cronica anonimă romînească reprodusă de Şincaĭ (I, p. 350) spune despre Mircea după lupta de la Rovine că «*ar fi gonit pe Turcĭ pînă în hotarele Odriuluĭ* (Adrianopoleĭ)». Combinîndu-se fără voinţa nicĭ a D-luĭ Şoimescu, nicĭ a luĭ Dumnezeŭ, titulatura luĭ Mircea din vre-un document cu reminiscenţa acestuĭ loc din cronica anonimă, s-a făurit sub pana dogmatică a D-luĭ Şoimescu titulatura cea închipuită şi mincinoasă ca şi anul documentuluĭ din care pretinde că este scoasă. Iată cum înţelege D-l Şoimescu a scrie istoria!

Cine ar putea să urmărească pe D-l Şoimescu în toate iscodirile d-sale istorice! D-sa ştie lucrurĭ pe care nimenea în lume nu le-a ştiut pînă acuma; aşa bună-oară că Radu Negru ar fi instituit un senat compus din 12 boerĭ, că adoptă sistemul electivităţiĭ în domnie, că înfiinţă o mitropolie la Curtea de Argeş, unde instală

ca mitropolit pe un episcop adus din Fagaraş, că împărţi România mare în 12 judeţe şi «dotă ţara cu o armată numeroasă pe care o organiză după sistemul cel maĭ practic şi maĭ avantajos pentru apărarea eĭ», că el înfiinţă multe oraşe ca Piteştĭ, Argeşul, Tîrgoviştea, Bucureştĭ şi altele (II, p. 8). Ne mirăm pentru ce s-a oprit aicea D-l Şoimescu cu enumerarea creaţiunilor luĭ Radu Negru. D-sa care este informat, de ce oare nu spune cum era întocmită acea organizare a armateĭ, pe care trebuia s-o cunoască de oare-ce o califică de practică şi avantajoasă pentru ţară. Chestiunile cele maĭ grele ale istorieĭ Romînilor, precum originea mitropolieĭ muntene, originea mărciĭ ţăriĭ, acea a oraşelor enumerate de d-sa, care probabil nu vor căpăta maĭ niciodată o dezlegare precizä, D-l Şoimescu le rezolvă în chipul cel maĭ uşor cu ajutorul luĭ Radu Negru. Apoĭ aşa e prea uşor a scrie istorie, să ne închipuim că aşa a trebuit să fie şi apoĭ să scriem că aşa a fost.

Maĭ minunat este încă D-l Şoimescu în capitolul asupra stăriĭ generale a Munteniĭ în perioada întemeeriĭ. D-sa ştie bună-oară că «*legile* pe atuncĭ nu aveaŭ un caracter legal şi obligatoriŭ, dacă nu eraŭ sancţionate de către Mitropolit şi de către Senat saŭ Consiliul Domnuluĭ» (II p. 76).

Şi ce ar zice oare D-l Şoimescu, dacă i-am spune bună-oară că în acel timp primitiv al istorieĭ ţărilor romîne nicĭ nu existaŭ legĭ, adecă norme generale? Cum atuncĭ puteaŭ ele să fie saŭ să nu fie sancţionate de Senat ?

Ceia ce este însă de tot nostim, este modul cum împarte d-sa, iar bine înţeles după fantazie, clasele poporuluĭ.

«Sub punctul de vedere social, ţara era împărţită în 3 clase de oamenĭ liberĭ: boeriĭ carĭ formaŭ nobleţa ţăriĭ şi carĭ eraŭ mariĭ proprietarĭ; moşneniĭ saŭ miciĭ proprietarĭ carĭ eraŭ nobleţa de a doua mînă şi *coloniĭ* saŭ *arendaşiĭ* (!) cari cultivaŭ pămînturile luate în arendă. Maĭ eraŭ şi sclaviĭ, aşezaţĭ pe moşiile boerilor. Soarta acestora era, sub un punct de vedere, maĭ dulce decît a colonilor, căcĭ eĭ eraŭ proteguiţĭ de către Domniĭ lor încontra perceperilor de contribuţiunĭ. Eĭ nu puteaŭ fi vînduţĭ decît împreună cu moşiile pe care eraŭ aşezaţĭ; eraŭ stăpînĭ pe averea lor şi puteaŭ face cu dînsa tot ce vroiaŭ» (II p. 76—77). Ce încurcătură! Ce iscodirĭ ne maĭ pomenite! Maĭ întîiŭ *sclaviĭ*, dacă sclavĭ

eraŭ, niciodată nu puteaŭ avea avere proprie, întrucît eĭ singurĭ eraŭ averea altora: prin urmare cum ar fi putut sclaviĭ face tot ce voiaŭ cu averea lor? Apoĭ ce eraŭ aceĭ arendaşĭ a căror soartă ar fi fost maĭ rea decît aceia a sclavilor? Nu cumva era pe atuncĭ la noĭ o stare ca acea a Irlandeĭ? D-l Şoimescu confundă şi aicĭ ca pretutindenea lucrurile unul cu altul. A treia clasă după moşnenĭ nu eraŭ *colonĭ*, ci rumîniĭ, adecă ţăraniĭ supuşĭ, în deosebire de moşnenĭ, ţăranĭ liberĭ. Aceştĭ rumînĭ îĭ are în vedere D-l Şoimescu cînd vorbeşte de sclavĭ, amestecîndu-ĭ cu ţiganiĭ despre care nicĭ nu aminteşte şi care eraŭ într-adevăr *robĭ* aĭ persoaneĭ. Despre rumînĭ, nu despre sclaviĭ ţiganĭ, e adevărat că nu puteaŭ fi vînduţĭ decît cu ocina lor de pămînt. Dar această stare a rumînilor se caracterizează numaĭ cît maĭ tîrziŭ, cînd se strică condiţiile economice ale ţărilor romîne. La început pentru epoca pe care tocmaĭ D-l Şoimescu vrea s-o caracterizeze, rumîniĭ nu eraŭ decît ţăranĭ supuşĭ, avîndu-şĭ proprietatea lor, dar trebuind se presteze o cîtime de muncă proprietaruluĭ ce-ĭ stăpînea. *

Apoĭ maĭ observăm că D-l Şoimescu, care atribue luĭ Mihaĭ Viteazul întroducerea robieĭ ţăranuluĭ şi caută să-l justifice înaintea istorieĭ pentru această faptă a luĭ (II, p. 513), cum putea d-sa, fără a se contrazice în mod flagrant, pune existenţa robieĭ ţăranuluĭ încă de pe vremile celor dintîiŭ domnĭ aĭ Munteniei? Saŭ eraŭ ţăraniĭ robĭ de maĭ înainte, şi atuncĭ cum a putut să întroducă robia Mihaĭ Viteazul? Saŭ această stare a întrodus-o marele domn muntean, şi atuncĭ cum putea să fie ţăraniĭ robĭ de maĭ înainte?

Dintre domniile cele maĭ însemnate ale Munteniei (neputînd lua în cercetare toate greşelile comise de D-l Şoimescu) să ne ocupăm cu acea a luĭ Vlad Ţepeş, care va arăta maĭ bine decît orĭcare alta, pînă la ce grad D l Şoimescu este necunoscător de izvoarăle istorieĭ Romînilor.

D-sa începe prin a face un tabloŭ înspăimîntător de cruzimile acestuĭ domn, inventînd încă şi fapte pe care nicĭ un izvor nu i-le pune în socoteală. D-sa însă atribue aceste cruzimĭ numaĭ uneĭ sete de sînge, neînţeleasă la un domn despre care în-

---

Am tratat această chestiune interesantă în mai multe părţĭ ale vol. II al Istorieĭ Romînilor, vezĭ bună-oară p. 439.

suşĭ D-l Şoimescu recunoaşte că «era animat de cea maĭ mare dorinţă de a da patrieĭ sale independenţa de care s-a bucurat altă dată» (II, p. 123). Era foarte uşor a vedea că un domn ce-şĭ iubea ţara nu putea să o ucigă aşa fără niciĭ un motiv, şi D-l Şoimescu trebuia să-şĭ dea puţină osteneală de a cerceta oare din ce pricină un domn atît de patriot era totodată aşa de crud. Ar fi descoperit uşor că chiar patriotizmul luĭ era pricina cruzimiĭ sale, că pentru a introduce ordinea şi ascultarea într-o ţară sfăşiată şi dezorganizată prin o lungă perioadă de anarhie, el trebuia să pună în lucrare mijlocul energic al cruzimiĭ pentru ca prin spaimă să ajungă a fi ascultat şi respectat, şi apoĭ să se poată opune cu o ţară unită în cuget cotropitoareĭ domniĭ turceştĭ.

Aicĭ însă era o lipsă în cugetare. Am spus că domnia luĭ Vlad Ţepeş în expunerea D-luĭ Şoimescu ne va maĭ da încă o dovadă despre lipsa d-sale de cunoştinţe istorice, fără de care chiar mintea cea maĭ ageră nu poate scrie trecutul oamenilor; dar încă atuncĭ cînd este îmbinată şi cu o slabă şi nedestoinică putere de gîndire!

Cît timp este vorba numaĭ de a reproduce cunoştinţele de pînă acuma asupra luĭ Vlad Ţepeş, D-l Şoimescu tot o duce cum poate. Expune bună-oară toate preliminările lupteĭ luĭ Ţepeş cu Turciĭ într un chip îndestul de exact. Greşeşte însă cînd spune că după propunerile luĭ Radu cel Frumos boeriĭ din Tîrgoviştea ar fi început să se închine către proteguitul Turcilor. Un text formal, acel al luĭ Chalcocondila (ediţia din Bonn. p. 512—513) ne spune că Mohamed aducînd cu sine pe Radu cel Frumos, fratele luĭ Vlad, dînsul propune boerilor să părăsească pe domnul lor şi să treacă la el; *eĭ refuză însă de frica luĭ Ţepeş.*

D-l Şoimescu admite după cunoştinţele de pînă acuma că Mahomed, după ce ar fi suferit năpraznicul atac nocturn din partea luĭ Ţepeş, tot ar fi rămas în Valahia, ar fi înaintat spre capitală şi că ar fi venit pînă în dreptul eĭ, pe care găsind-o goală şi cu porţile deschise s-ar fi temut de o cursă şi nu ar fi intrat în ia. Rezultă decĭ din aceasta că după D-l Şoimecu Mahomed a fost numaĭ zdruncinat, nu bătut de Vlad, şi că a rămas în Muntenia. Atuncĭ nu înţelegem ce nevoe îl împinge pe D-l Şoimescu a atribui căderea luĭ Vlad, nu oştirilor turceştĭ unite cu acele ale luĭ Stefan cel Mare, ci uneĭ răscoale a boerilor.

Ádevărul istoric nu stă într-o aşa încatenare nelogică a faptelor, ci în următoarele, care nicĭ cînd nu aŭ trecut pe sub ochiĭ D-luĭ Şoimescu :

Mahomed a fost *bătut* de Vlad Ţepeş atuncĭ cînd cu atacul nocturn şi anume *în aşa chip încît el fu nevoi' să părăsească Muntenia şi să fugă în dezordine la Adrianopole*, unde se prefăcu de ruşine a juca pe biruitorul. Această faptă însemnată pusă în lumină de ultimele izvoară descoperite, se află constatată în următoarele acte pe care am sfătui pe D-l Şoimescu să le citească: o scrisoare a luĭ Alois Gabriel rector de Candia cătră Antonio Iordan căpitan de Modena din 1462, chiar anul bătălieĭ, publicată în Columna luĭ Traian 1883, p. 39 ; o relaţie a unuĭ Albanez fugit din Adrianopole din acelaşĭ an 1462, care spune cum a văzut el însuşĭ pe Sultan întorcîndu-se bătut în acel oraş (Columna luĭ Tr. p. 40—41) ; un raport a luĭ Balbi cătră dogele de Veneţia din 28 Iulie 1462 reprodus de Monumenta Ungariae historica, acta extera, V p. 167, care arată de-asemenea că Mohamed se retrase bătut peste Dunăre ; maĭ multe scrisorĭ ale consulilor veneţienĭ publicate în Raynaldus, Annales ecclesiastici I p. 336. Dintre scriitoriĭ care conform cu arătările documentelor daŭ pe Mohamed ca întorcîndu-se cu ruşine în ţara luĭ, în potriva părtinitoruluĭ pentru Turcĭ Chalcocondila, cităm pe Duca (ediţia din Bonn, p. 345) şi Petancius, Dissertatio de aggrediendo Turco (în Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I, p. 371).

Din toate aceste izvoară contemporane deosebite şi concordante rezultă cu cea maĭ mare evidenţă împrejurarea că Mohamed al II-lea, vestitul cuceritor al Constantinopoleĭ, care venise contra lui Vlad Ţepeş cu o armată tot aşa de numeroasă ca acea cu care luase capitala împărăţieĭ bizantine, fu bătut de domnul muntean şi se întoarse cu armata desfăcută peste Dunăre.

Dacă totuşĭ Vlad pierde tronul, aceasta s-a întîmplat nu din pricina uneĭ închipuite răscoale a boerilor, ci din aceia că Vlad care bătuse pe Turcĭ este învins de Ştefan cel Mare, care-l atacase pe la nord, pe cînd el era ocupat cu respingerea năvăliriĭ otomane. Acel decĭ care a pricinuit căderea energiculuĭ şi viteazuluĭ domn al Munteniéĭ a fost domnul Moldoveĭ, care a comis cu acest prilej cea maĭ mare greşală a întregeĭ sale cariere politice, adăogind la

greșală și nerecunoștința, de oare-ce Ștefan obținuse tronul Moldoveĭ cu ajutorul luĭ Vlad Țepeș.

Dacă concepem și judecăm lucrurile astfeliŭ, se deschid orizoane nouă în istoria trecutuluĭ nostru pe care D-l Șoimescu, ce nu cunoaște nimic din aceste fapte maĭ noŭ descoperite, nicĭ măcar nu poate să le întrevază.

Se va fi mirat poate D-l Șoimescu de numeroasele izvoară pe care noĭ spunem că ar fi trebuit să le cunoască spre a scrie istoria luĭ Vlap Țepeș. Cum să citească d-luĭ toate acele relațiunĭ, să le scormonească prin colecțiĭ și scrierĭ atît de răsfirate? Poate să i-se ceară încă și cunoștința limbilor greceștĭ, latine, italiane, germane, pentru a scrie o simplă istorie? Apoĭ D-l Șoimescu ar trebui să știe un lucru, că istoria în timpul nostru nu se scrie dacă nu posezĭ un grad însemnat de erudiție. Cine nu o posedă să nu se apuce de rîdicat o sarcină ce-ĭ poate strivi umerele.

In tot decursul expuneriĭ sale, D-l Șoimescu saŭ arată lucrurile altfeliŭ de cum aŭ fost, din lipsa de cunoștință a izvoarălor, saŭ se contrazice la fiece pas în chipul cel maĭ curios. Așa în vol. II la p. 110 spune întîiŭ că «Huniade după bătălia pierdută de el la Varna trecînd prin Țara Romînească *fără de nicĭ o teamă, căcĭ se credea amic al luĭ Vlad Dracul*, să văzu pe neașteptate arestat de Dracul», și numaĭ 5 rîndurĭ maĭ jos D-l Șoimescu explică astfeliŭ măsura luată de Dracul contra luĭ Huniade: «*Huniade prădase în maĭ multe rîndurĭ Țara Romînească și făcuse multe neajunsurĭ luĭ Dracul*, între altele pîrîse pe Dracul la Vladislav că ține cu Turciĭ.» Apoĭ dacă Huniade se purtase astfeliŭ cu Dracul, cum putea el să-l crează de prieten al săŭ?

La pagina 138 D-l Șoimescu arată că «*dușmănia ce luase naștere între Ștefan al Moldoveĭ și Radu al Munteniеĭ neliniștea maĭ cu seamă pe regele Poloniеĭ Cazimir* (sic); pe de o parte nu voia ca Ștefan să devie prea puternic prin nouă cuprinderĭ, iar pe de alta se temea ca prin loviturile ce făcea Munteniеĭ să nu întărîte pe Turcĭ», cugetărĭ drepte și întemeiate. Ce folos dacă la pagina imediat următoare, 139, D-l Șoimescu uită ce a spus cu cîte-va rîndurĭ maĭ înainte și pune pe «*Polonia*, ca se aducă neliniște Ungarieĭ, *să îndemne pe Ștefan ca să se răscoale iar cu războiŭ contra luĭ Radu al IV-lea*»!! Așa dar saŭ Polonia nu

avea acele temerĭ de care vorbeşte D-l Şoimescu p. 138, saŭ dacă le avea, cum de îndemna pe Ştefan la războiŭ contra Munteniei? Nu avem nevoe să spunem că această pretinsă îndemnare a luĭ Ştefan din partea Polonieĭ, spre a se scula contra luĭ Radu cel Frumos, este o născocire datorită poeticeĭ imaginaţiunĭ a autorului Daciadeĭ.

D-l Şoimescu pune pe Radu cel Frumos să domnească nu numaĭ în timpul lupteĭ de la Rahova (D-l Şoimescu scrie Racoveştĭ!) a luĭ Ştefan cel Mare cu Turciĭ din 1475, dar încă şi în timpul celeĭ de la Valea Albă 1476, spunînd anume că «Radu IV, care crezuse momentul favorabil pentru a-şi răzbuna contra luĭ Ştefan, rupînd legăturile de pace şi de rudenie ce-l legaŭ cu dînsul, se sculase şi el cu o armie numeroasă şi înaintase dintr-o altă direcţie spre Moldova.» Fals din rădăcină! Ştefan cal Mare alungase din Muntenia pe Radu după lupta de la cursul apeĭ, 1471, şi pusese în locu-ĭ pe Laiot Basarab, care este indicat de D-l Şoimescu numaĭ cu familia luĭ de Basarab fără să-ĭ spună numele, pe care după cît se vede nu-l cunoştea. Radu reintorcîndu-se cu ajutor turcesc alungă pe Laiot, care fuge la Ştefan. Domnul Moldoveĭ însă nu se lasă, ci, precum spune cronica luĭ C. Căpitanul (Magazinul istoric, I p. 106): «în vremile acele Ştefan Vodă din Moldova, văzînd că Radu Vodă a venit cu Turciĭ şi a scos pe Laiot Basarab şi l-a gonit, nu i-a îngăduit, ci a cerut ajutor de la Leşĭ şi a scos pe Radu Vodă şi a aşezat pe Laiot în scaun.» Radu Vodă murind puţin timp după aceia, poate chiar în lupta cu Ştefan, după cum ne-o spune o cronică sîrbească publicată în Glasnik, organul societăţiĭ literare din Serbia (XI p. 156), Laiot rămîne în scaun. Atuncĭ el ne maĭ avînd competitor în lagărul turcesc, trece la Turcĭ şi ajută acestora contra binefăcătoruluĭ săŭ Ştefan cel Mare. Că *Laiot* a venit contra luĭ Ştefan în bătălia de la Valea Albă, şi *nu Radu* cum spune D-l Şoimescu, se constată *din însuşĭ inscripţia pusă de eroul Moldoveĭ în biserica de la Războenĭ,* în care spune că a venit împreună cu Turciĭ şi *Basarab Vodă cu toată ţara luĭ cea băsărăbească* (publicată această inscripţie de episcopul Melhisedec în Convorbirĭ literare XV, p. 365). Este decĭ o eroare elementară de a spune că Radu IV a ajutat Turcilor în bătălia de la Valea albă contra luĭ Ştefan.

Am putea arăta cum greşeşte D-l Şoimescu punînd pe Vlad

Țepeș să domnească a doua oară între aniĭ 1477—1493, ceia ce este de-asemenea de istov fals, dar aicea fiind o chestiune grea, așa că această părere a fost admisă și de D-l Tocilescu, nu ne vom osteni înzădar a da lecțiunĭ D-luĭ Șoimescu, ci ne vom mărgini cum am spus-o în maĭ multe rîndurĭ a releva numaĭ acele greșelĭ săritoare în ochĭ pe care orĭce om cu cît de puțină cunoștință și socoteală ar fi trebuit să le eviteze. *

Cît timp Șincaĭ, comoara de izvoară a D-luĭ Șoimescu, este lămurit și spusele vechiuluĭ istoric sînt adevărate, expune și D-l Șoimescu îndestul de exact mersul împrejurărilor. Așa pe timpurile de la moartea luĭ Neagoe Basarab pînă la Radu de la Afumațĭ. Cum se apucă însă D-l Șoimescu de întrodus de la d-sa vre-o explicare a faptelor, îndată o scrintește. Astfeliŭ bună-oară despre relațiile în care crede că se aflaŭ Petru Rareș și Radu de la Afumațĭ, D-l Șoimescu spune (II, p. 190): »Petru Rareș profitînd de starea anormală șĭ turburată în care se afla Ungaria, cugeta ca prin intrigĭ să ajungă a pune mîna și pe tronul Munteniеĭ, *dîndu-se de partida luĭ Ferdinand I, el pîrî pe Radu de la Afumațĭ că a dat luĭ Zapolia încontra sa* (la cine se rapoartă acel *sa*, la Ferdinand saŭ la Petru Rareș?) *un ajutor armat* de 12000 oamenĭ, pe care însă el i-a bătut și i-a întors de la destinația lor.» Expunere cu totul neexactă și făcută în necunoștința faptelor. Petru Rareș se urcase pe tronul Moldoveĭ în 1527, și în acest timp domnea în Muntenia Radu de la Afumațĭ pînă la 1529, cînd moare într-o răscoală a boerilor. Petru Rareș însă nu se gîndea de loc la începutul domnieĭ sale la Muntenia, de oare-ce el vroia să se folosească de încurcatele daraverĭ ale Ungarieĭ pentru a-șĭ lăți domnia peste munțĭ, pentru care pricină se și amestecă în luptele dintre Zapolia și locoțiitorul de împărat al Germanieĭ, Ferdinand I. In acest amestec însă, departe de a se da în partida luĭ Ferdinand, cum susține D-l Șoimescu, și de a pîrî la acesta pe Radu de la Afumațĭ, Petru Rareș se face *a îmbrățișa cauza luĭ Zapolia și ia o poziție dușmănească contra luĭ Ferdinand, pe care-l bate la Feldioara în 21 Octomvrie 1529*, tocmaĭ anul în care moare Radu

* Discuția șiruluĭ Domnilor Munteniеĭ în timpul luĭ Ștefan cel Mare a fost făcută pentru prima oară într-un chip definitiv în a mea Istorie a Romînilor II, p. 419 și urm.

de la Afumaţĭ (Istoria luĭ Giovio reprodusă de D-l Hasdeŭ în Arh. istorică II, p. 31). Cum putea deci Petru Rareş, *care se lupta cu Ferdinand*, să pîrască la acesta pe Radu de la Afumaţĭ că ar u-nelti încontra luĭ?

Despre Radu Paisie spune D-luĭ Şoimescu «că ţara fiind sătulă de conduita cea tirană a domnilor aleşĭ pînă acuma din clasa boerilor vroi să facă o încercare radicală, alegînd domn din clasa maĭ de jos a poporuluĭ», adecă pe călugărul Paisie. Dacă D-l Şoimescu ar fi cunoscut documentul luĭ Radu Paisie din 1546 (a doua luĭ domnie) în care se numeşte Radu vodă ***fiul mareluĭ şi prea bunuluĭ Radu Vodă*** (Arh. ist. I, p. 49), ar fi lăsat la o parte asemenea visurĭ democratice.

Vorbind în mod incidental despre Petru Rareş al Moldoveĭ la domnia a doua a luĭ Radu Paisie, autorul istorieĭ generale spune despre domnul Moldoveĭ că ar fi fost nevoit să fugă din Moldova din pricina uneĭ răscoale şi că Zapolia, pentru a face pe placul luĭ Soliman, ar fi închis pe Petru Rareş în cetatea *Cicso*—aşa o scrie D-l Şoimescu, neştiind pesemne că este amintită de cronicariĭ Moldoveĭ de sute de orĭ sub numele eĭ romînesc de *Ciceŭ*— II p. 211 şi 212). Maĭ întîiŭ Petru Rareş n-a fugit de răscoală, ci de cumplita armată cu care Soliman in persoană veni asupra Moldoveĭ; apoĭ el nu fu închis de Zapolia în Ciceŭ ci *căută o scăpare* în zidurile aceleĭ cetăţĭ *moldovene* (căpătată de Ştefan cel Mare de la Mateĭ Corvin) din Transilvania, unde tocmaĭ Zapolia *îl asediază* (nu-l închide) spre a-l lua prins, şi apoĭ se împacă cu el.

De pe acest specimen de cunoştinţe ale autoruluĭ în istoria Moldoveĭ, la cîte enormităţĭ nu trebue să ne aşteptăm în volumul acela care va trata istoria acesteĭ ţărĭ şi care din nefericire pentru lumea învăţată pînă acuma nu a apărut. Dacă D-l Şoimescu este aşa de necunoscător în evenimentele proprieĭ sale ţărĭ, Muntenia, ce trebue să fie oare în acele ale Moldoveĭ?

Aşa merge D-l Şoimescu cînd poticnind, cînd comiţînd greşelĭ neertate, pînă la domnia luĭ Mihaĭ Viteazul. Bine înţeles că înzădar va căuta cineva în istoria d-sale ideĭ conducătoare în dezvoltarea poporuluĭ romîn. Toată expunerea este numaĭ o seacă înşirare de cruzimĭ săvîrşite de domniĭ muntenĭ, de alungărĭ ale unora

prin alțiĭ, fără să se caute pricinile determinante ale uneĭ stărĭ de lucrurĭ atît de bîntuite.

Dar să venim maĭ curînd la domnia luĭ Mihaĭ Viteazul.

IV

Domnia luĭ Mihaĭ Viteazul (numit de D-l Șoimescu nu știm după ce izvoară Mihaĭ Bravul) a fost pusă într-o lumină nouă prin publicarea numeroaselor documente din colecția Hurmuzachi și altele italiene și franceze într-un chip așa încît a schimbat multe din părerile de pînă acuma asupra înlănțuiriĭ faptelor petrecute în timpul eroului muntean. Putem zice că niciĭ o domnie a trecutuluĭ nostru nu ne este cunoscută așa de bine și pe date așa de sigure ca acea a luĭ Mihaĭ Viteazul, și dacă cineva întreprinde după eminenta scriere a luĭ Bălcescu o nouă expunere a faptelor luĭ Mihaĭ, ceia ce-l poate îndreptăți la o asemenea lucrare este tocmaĭ aflarea tuturor acelor documente care eraŭ necunoscute luĭ Bălcescu.

Citind istoria luĭ Mihaĭ Viteazul în D-l Șoimescu am văzut îndată că d-sa nu a întrebuințat la alcătuirea eĭ absolut niciĭ unul din documentele noŭ descoperite. Aceasta însă nu m-a mirat de loc, altă împrejurare m-a lovit chiar de la citirea celor două treĭ paginĭ de la început, anume o imensă deosebire în modul expuneriĭ. Greșelĭ nu am maĭ putut întîlni altele decît acele ce proveneaŭ din necunoștiința izvoarălor nouă și pe care și Bălcescu le comite. Am observat apoĭ o ordine în expunere, o logică în dezvoltarea faptelor care m-a pus deocamdată în nedumerire. Deodată îmĭ fulgeră prin minte o idee: *a copiat pe Bălcescu*, mi-am zis, și luînd cartea nemuritoruluĭ istoric mă convinseiŭ în curînd că avem a face cu una din cele maĭ îndrăznețe plagierĭ ce mi-a fost dat să întîlnesc vre-odată.

Sistemul de plagiare al D-luĭ Șoimescu este însă maĭ ghibaciŭ de cum aĭ crede după specimenele puteriĭ sale de cugetare aduse pînă aicea. D-l Șoimescu a găsit mijlocul de a *șoimesciza* pe Bălcescu. Luînd din el tot șirul evenimentelor ***de la începutul pînă la sfîrșitul istorieĭ luĭ***, însușindu-șĭ toate faptele adunate de Bălcescu prin o muncă de zece anĭ, imitînd chiar formele gîndiriĭ sale, D-l Șoimescu schimbă cuvintele, întoarce frazele, intervertește ordinea cugetăriĭ mareluĭ istoric și îmbracă chiar vorbele luĭ în stilul în care este scrisă întreaga d-sale lucrare. In felul săŭ izbînda este

o capodoperă, şi facem complimentele noastre D-luĭ Şoimescu asupra ghibăcieĭ ce a pus-o în a-şĭ însuşi cugetarea altuia. Nu-e vorbă, cum orĭcine înţelege, Bălcescu nu cîştigă în travestirea ce i-o impune D-l Şoimescu, şi adese-orĭ, ce te încîntă la marele istoric te respinge la plagiator.

Inainte de toate D-l Şoimescu trebuia să scurteze pe Bălcescu şi de aceia a şi îndesat 524 de paginĭ ale ediţieĭ Academieĭ tipărite în litere micĭ în 200 de paginĭ ale volumuluĭ d-sale tipărit în litere marĭ; de aceia d-sa omite toate amănunţimele care tocmaĭ daŭ viaţă şi colorit povestiriĭ Bălcesculuĭ, şi se mănţine numaĭ în generalităţĭ, căutînd să compenseze lipsele prin declamaţiunĭ patriotice şi rostirĭ sunătoare. Dacă ar fi să pun o dovadă deplină a îndrăzneţuluĭ plagiat prin care s-a profanat una din cele maĭ mîndre scrierĭ asupra trecutuluĭ nostru, ar trebui să reproducem întreaga scriere a D-luĭ Şoimescu şi să punem în faţa eĭ dovezile din Bălcescu, din care ar reeşi pînă la cea de pe urmă evidenţă *că toate, dar absolut toate* cele spuse de D-l Şoimescu numaĭ proprietatea gîndiriĭ d-sale nu sînt. Neputînd însă impune cetitoruluĭ nevinovat o asemenea tortură, vom cita un şir de locurĭ din care se va putea constata cu evidenţă substragerea literară ce o imputăm D-luĭ Şoimescu.

Bălcescu (ed. Acad.)	D-l Şoimescu
(Mihaĭ) strînse o adunare de toţĭ boeriĭ marĭ şi micĭ din ţară şi se sfătuiră cum vor face ca să-ĭ izbăvească Dumnezeŭ din mînile Turcilor. Mihaĭ expuse adunăriĭ tirania asupritorilor, cruzimile ce făceau eĭ în ţară, ticăloşia poporuluĭ şi închee arătînd că alt mijloc de mîntuire nu este decît de a alerga la arme. Propunerea fu primită într-un glas de toţĭ şi hotărîră ca să între în confederaţie cu principiĭ streinĭ şi să scuture nesuferitul jug al Turcilor (p. 49).	(Mihaĭ) convoacă o adunare generală compusă din toţĭ boeriĭ marĭ şi micĭ aĭ ţăriĭ. In mijlocul acesteĭ adunărĭ solemne Mihaĭ face un tablou viŭ de starea deplorabilă în care se află ţara, de peirea apropiată ce o aşteaptă şi conchide că nu este nicĭ un mijloc de scăpare decît a alerga la arme. *Mihaĭ deabia apucase a-şĭ termina cuvîntarea, şi sala adunăriĭ răsună ca un tunet îngrozitor. Miĭ de vocĭ ce es deodată din pieptŭrile tuturor răspund cu entuziazm la apelul luĭ Mihaĭ: la arme! Da, la arme!* (p. 399—310).

Să se observe adaosul pus de D-l Șoimescu pentru a acoperi *împrumutul* (?) săŭ. Cît e de caraghioz? Pe cînd adunarea consultată de Mihaĭ, după Bălcescu, putea să discute în secret, ceia ce era neapărat, căcĭ altfeliŭ la ce pericol se expunea Mihaĭ înainte de a avea asigurate alianțele sale și a se fi pregătit de răscoală, cînd Bucureștiĭ chiar eraŭ plinĭ de Turcĭ, D-l Șoimescu pune pe adunare, nimic maĭ mult, nimic maĭ puțin, să *zbiere* la arme!

In 5 Noemvrie 1594 un tratat formal de alianță ofensivă și defensivă se iscăli în București între Mihaĭ și plenipotențiariĭ domnilor Transilvanieĭ și Moldoveĭ. După acest tratat, 2000 de ostașĭ transilvănenĭ sub comanda luĭ Mihaĭ Horvat și Ștefan Bekeș trebuia să și stea pe ascuns la hotarul Țăriĭ Romîneștĭ gata a întra la chemarea luĭ Mihaĭ (ibidem).

In 5 Noemvrie 1594 un tratat de alianță defensivă și ofensivă se subscrie în Bucureștĭ între Mihaĭ și plenipotențiariĭ luĭ Sigismund și Aron. Conform cu acel tratat, Sigismund Batori punea la hotarul Țăriĭ Romîneștĭ și la dispoziția luĭ Mihaĭ 2000 de ostașĭ transilvănenĭ sub comanda luĭ Mihaĭ Horvat și Ștefan Bekeș gata a întra la orĭce chemare a luĭ Mihaĭ (p. 310—311).

Spre a pune dreptatea și moderația în partea lor, principiĭ aliațĭ trimiseră Sultanuluĭ o lungă listă de plîngerile lor cerînd îndreptare (ibidem).

Spre a nu lăsa Sultanuluĭ nicĭ un feliŭ de motiv încontra lor, principiĭ romînĭ aflară cu cale maĭ înainte de a întra în acțiune să se adreseze la Poartă cu plîngerĭ și să-ĭ ceară îndreptare (p. 311).

Un complot întins atît în Țara Romînească cît și în Moldova hotărîse ziua de 13 Noemvrie în care să se dea semnul insurecțieĭ, ucigînd pe Turcĭ în toate părțile țăriĭ unde s-ar afla (p. 50).

Planul era ca în ziua de 13 Noemvrie 1594 toțĭ Romîniĭ atît ceĭ din Muntenia cît și ceĭ din Moldova să pună mîna pe arme și să ucigă fără cruțare pe toțĭ Turciĭ din toate unghiurile țăriĭ lor (p. 311).

Porunca domnească eșise ca toțĭ Turciĭ ce se aflaŭ în Bucu-

Mihaĭ dete ordin ca în ziua de 13 Noemvrie toțĭ Turciĭ să se

reștĭ să se adune la casa visterniculuĭ Dan spre a li-se căuta și răfui datoriile (p. 51).

Mihaĭ puse de patru părțĭ de deteră foc caseĭ unde eraŭ Turciĭ adunațĭ și-ĭ împușcară cu tunurile cu care îngrijiră de maĭ înainte a înconjura cetatea și casa (p. 51).

A treia zi după această faptă, 15 Noemvrie, Mihaĭ porni în grabă oștile sale și cu Transilvăneniĭ ce sosiră, la Giurgiu, și năvălind cu iuțeală asupra orașuluĭ fără a întimpina vre-o împotrivire, îĭ dete foc și trecu sub sabie tot ce îĭ eși înainte. Dintre toțĭ Turciĭ din oraș numaĭ doĭ putură scăpa trecînd Dunărea în not (52—53).

Abia se întoarse Mihaĭ de la Giurgiu, abia ișĭ așezase trupele în tabără aproape de Bucureștĭ într-o bună poziție, cînd fără veste intră în țară și veni la Bucureștĭ un Cadiasker saŭ Emir cu 2000 de paznicĭ aĭ trupuluĭ, ceaușĭ și spahiĭ. (p. 53).

adune la casa visterniculuĭ Dan spre a li-se plăti datoriile (p. 311).

Deodată la un semnal dat se pune foc caselor pe patru părțĭ. Tunurile care eraŭ așezate maĭ dinainte, încep a vărsa lavă asupra Turcilor (p. 312).

La 15 Noemvrie, Mihaĭ în fruntea oasteĭ sale și a Transilvănenilor ce-ĭ sosise, aleargă la Giurgiŭ. Năvălind cu iuțala fulgeruluĭ asupra orașuluĭ, el îĭ dă foc și trece pe sub sabie toată suflarea ce-ĭ trece înainte. Dintre toțĭ Turciĭ din oraș abia doĭ putură scăpa trecînd Dunărea în not.

Abia se întoarse în capitală și ișĭ așezase oastea în lagăr aproape de oraș într-o pozițiune favorabilă, și se pomenește cu un Emir ce vine în Bucureștĭ cu 2000 de ienicerĭ și cu 500 de paznicĭ aĭ corpuluĭ (p. 313).

D-l Șoimescu are cutezanța a pune la acest pasaj următoarea notă : «Emiriĭ, *zice N. Bălcescu*, eraŭ considerațĭ la Turcĭ ca următoriĭ luĭ Mohamet» : ca și cînd numaĭ această notiță și nu tot textul d-sale ar fi fost substras din marele scriitor.

El intrase în țară cu mare liniște neaducînd nicĭ o supărare locuitorilor. Intrînd în Bucureștĭ

Emirul intrase în țară și sosise în Bucureștĭ în cea maĭ mare liniște, fără să facă cel maĭ

el ocupă casele cele maĭ bune și luă quartir într-o nouă mănăstire sub oraș pe rîul Dîmbovița. Trimise un om din parte-ĭ la Domn ca să-ĭ arate că vine să erneze în țară și să ceară a i-se da 10.000 florințĭ în bucate pentru oștirea luĭ (p. 53—54).

mic răŭ vre-unuĭ locuitor. Intrînd în capitală oastea luĭ ocupă casele cele maĭ bune, iar el să așeză în quartir într-o mănăstire zidită lîngă rîul Dîmbovița. După ce se instălă astfeliŭ, el trimise la Mihaĭ să-ĭ spue că a venit să erneze aci și să-ĭ ceară banĭ și cele necesare pentru hrana sa și a oștiĭ sale (p. 313).

Ne vom mulțămi a maĭ deschide în voia întîmplăriĭ locurĭ din D-l Șoimescu fiind sigurĭ de maĭ înainte că le vom reafla în Bălcescu.

Așa bună oară la

Bălcescu

Indată ce răsuflară puțin oștile, după aceia Mihaĭ porni pe Banul Mihalcea spre Silistra pe care o arse și o pustii. Mihalcea apoĭ se întoarse de asediè Brăila. Asediațiĭ găsiră mijloc de a scrie lui Muza ciaușul din Dobrogea cerînd ajutor. In această vreme viteazul și strălucitul Kiraly cu o iuțime neauzită, cu foc și cu fier, prădînd și pustiind, își rotește fulgerînd armele prin toată Bulgaria,.. ajungînd pînă la Varna ; apoĭ trecînd munțiĭ el merse dincolo de Adrianopole (p. 63—64).

La întoarcerea sa în Țara Romînească Ferentz întîlni un corp de 12000 de Tătarĭ pe care-l împrăștiè și-l sfărmă. Toate aceste lupte din luna luĭ Ianuarie

Șoimescu

După ce oastea maĭ răsuflă puțin, Mihaĭ trimite pe Banul Mihalcea să asedieze Brăila. Aci el întimpină o vie rezistență din partea asediaților care pe lîngă tăria cetățiĭ maĭ primeaŭ și ajutoare de oaste de la ceaușul din Dobrogea. De aceia el renunță deocamdată la această dificilă întreprindere. In acest timp viteazul Kiraly, cutreeră Bulgaria cu sabia și cu foc și duce pustierea pînă la Varna ; apoĭ străbătînd Balcaniĭ el înaintează pînă dincolo de Adrianopole (p. 321).

La întoarcerea lor în Țară, Romîniĭ care aveaŭ în capul lor pe Ferentz întîlniră un corp de 12000 de Tătarĭ, pe care ĭĭ lovi și-ĭ sparse cu desăvîrșire. Din

numaĭ umplură 15 cară cu capete de Turcĭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ (p. 64).

toate aceste lupte se aduse în tabăra romînă peste 15 cară pline cu capete de Turcĭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ (p. 322).

Sub pricinuire că s-ar fi prins niște scrisorĭ de mina luĭ Aron care dovedeaŭ că el se afla în înţelegere cu Turciĭ și cu cardinalul Andreĭ Batori din Polonia, vărul prinţuluĭ Sigismund, un trup de oștire din Ardeal sub comanda luĭ Gaspar Cornis și Francisc Doszo întră fără veste in Iașĭ și împreună cu Aga Răzvan, ridică pe Aron cu soţia și fecioriĭ luĭ la 23 April 1595 și-ĭ duse sub pază în Ardeal sub pretext ca să se apere și să se dezvinovăţească către Sigismund (p. 91).

Sub pretext că s-ar fi prins niște scrisorĭ ale luĭ Aron vodă din care se dovedea că el era în corespondenţă cu Andreĭ Batori, vărul luĭ Sigismund, trimite din Ardeal un corp de oaste sub comanda luĭ Gaspar Cornis și Francisc Doszo. Aceștia intră prin surprindere în Iașĭ în unire cu Aga Răzvan, la 23 April 1595 pun mina pe Aron vodă, pe soţia și pe fiul luĭ și-ĭ duc sub escortă în Ardeal. (p. 335—336).

Mihaĭ însă, ca totdeauna liniștit și trufaș în primejdiĭ, maĭ avea încă o scăpare; el trimisese de dimineaţă să cheme lîngă dînsul o ceată de pedestrime ce se afla departe de tabără..... Sosi-va ia oare la vreme?.. de la dînsa spînzura soarta bătălieĭ (p. 120).

Incă de la inceputul bătălieĭ, Mihaĭ trimise să cheme o trupă de pedestrime ce se afla la oarecare departare de tabără. Sosi-va ia la timp ? !.... Victoria era a Romînilor. Veni-va prea tîrziŭ?!.. neantul și peirea !... (p. 356)

D-l Șoimescu imitează pînă și curgerea frazelor Bălcesculuĭ, schimbînd numaĭ cuvintele. In locul de maĭ sus, pe cînd Bălcescu își mănţine stilul în cuvinte cumpătate căutînd să lovească prin idee, D-l Șoimescu strică ideia Bălcesculuĭ îmbrăcînd-o în niște cuvinte pompoase și sforăitoare ! . . .

In toată lungimea poduluĭ se vedea atuncĭ o gloată adîncă, în-

Pe toată lungimea poduluĭ se vedea o îmbulzeală și o ameste-

desată, amestecată de ostașĭ, neguțătorĭ, femeĭ, copiĭ, caĭ, cămile și alte dobitoace, tunurĭ și cară, împingîndu-se, îmboldindu-se, strivindu-se uniĭ într-alțiĭ; fie care om îngrijit de mîntuirea sa, căutînd a lua pas înaintea vecinuluĭ săŭ, uniĭ călcațĭ în picioarele cailor, alțiĭ rănindu-se în armele celorlalțĭ (p. 166).	cătură fără marginĭ: ostașĭ, bărbațĭ, femeĭ, copiĭ, caĭ, cămile, animale cornute, tunurĭ, care să îndesaŭ uniĭ într-alțiĭ, fără a putea face nicĭ un pas înainte. Fiecare voind să-șĭ scape viața se împingea în vecinul săŭ; dar împins și el de alțiĭ de la spate, era strivit saŭ călcat în picioarele animalelor (p. 381).

Din nefericire pentru D-l Șoimescu, Bălcescu nu a ajuns să sfîrșască memorabila sa lucrare. Autorul istorieĭ generale trebui deci pe la sfîrșitul eĭ să îmble pe propriile luĭ picioare și îndată îl și vedem recăzînd în aceleașĭ erorĭ neertate aceluĭ ce ar avea măcar cunoștință superficială despre izvoarăle istorieĭ Romînilor și de care erorĭ am văzut că viermuește istoria d-sale. Să cităm un exemplu: D-sa atribue luĭ Mihaĭ Viteazul așezămîntul șerbiriĭ țăranuluĭ spunînd că boeriĭ în lăcomia lor i-ar fi stors acest barbar așezămînt (II, p. 513). Lucrul este radical fals. Luĭ Mihaĭ Viteazul nu i-se poate imputa introducerea așezămîntuluĭ șerbiriĭ, care exista cu mult maĭ înainte (vezĭ bună-oară documentul din 1613 Mag. ist. II. p. 277 și explicarea luĭ dată de mine în Istoria Romînilor II, p. 55), ci el numaĭ atîta a făcut că l-a recunoscut printr-un document, și de sigur că Mihaĭ nu putea face alt-feliŭ decît să-l recunoască, dacă nu vroia să pornească în contra luĭ întreaga clasă a boerilor.

După ce l-am dovedit pe D-l Șoimescu ca lipsit cu totul de cunoștința izvoarălor istorieĭ Romînilor, înlocuindu-le pe alocurea cu îndrăznețe închipuirĭ și falsificărĭ; după ce am constatat cît de slab și de neiscusit mînueste argumentarea științifică, îl maĭ aflăm la sfîrșit însușindu-șĭ fără teamă gîndirĭ streine, pe care îmbrăcîndu-le în haina ce o poartă d-sa crede că nimenea nu are să le recunoască.

Ar fi o ofensă pentru onoarea literelor dacă am maĭ sta de vorbă cu d-sa. De aceia închidem critica noastră cu vol. II; iar al treilea să-l citească cine va voi. Sfătuim pe D-l Șoimescu un

lucru: Să se întoarcă la poezie, acolo poate va fi maĭ fericit. E chestiune numaĭ de gust, nu de știință, și «de gustibus non est disputandum.»

A. D. Xenopol.

Georg von Gizycki, *Moralphilosophie, gemeinverständlich dargestellt* (Morala filozofică pentru înțelegerea tuturor). Leipzig, 1888.

In această epocă de concentrată gîndire asupra problemelor filozofieĭ practice, asupra reformăriĭ vieţiĭ și a concepţiuniĭ despre lume, asupra acorduluĭ de stabilit între teorie și acţiune, n-a apărut nicĭ o scriere maĭ inspirată și de geniul științeĭ și de acela al idealuluĭ omenesc totodată ca «Moralphilosophie» a D-luĭ G. v. Gizycki, profesor la universitatea din Berlin.

Intr-un stil limpede și lapidar, în care se vede cugetarea oglindită adevărat și seducător, eminentul etician expune, discută și lămurește acele chestiunĭ fundamentale privitoare la tot ce interesează maĭ îndeobște și maĭ adînc orĭce existență umană: fericirea și demnitatea eĭ. Și Höffding și Paulsen, în scrierile lor recente de etică, s-aŭ întrecut a contribui la orientarea cunoștințe moderne în calea datorieĭ. Dar o carte care, ca acea a D-luĭ G. v. Gizycki, să vorbească atît de mult inimiĭ luminînd în același timp inteligența, să încălzească instruind și să dea o formă și o direcţiune sufletuluĭ înlesnindu-ĭ totodată libertatea și autonomia, n-a apărut de mult în literatura filozofică europeană. Entuziazmul luĭ comunicativ pentru înălţarea omuluĭ prin ajutorul vieţiĭ nobile face să vibreze în inima cititoruluĭ coardele cele maĭ delicate și maĭ rafinate ale armonieĭ sufleteștĭ, ca un ecoŭ al armonieĭ ascunse dintre individ și universul moral. Ceia ce dormita în interiorul nostru, ca forțe superioare eșite din adaptarea seculară la condiţiunile vieţiĭ și fericiriĭ omeniriĭ, se deșteaptă la glasul cugetătoruluĭ, în care răsună atrăgătoarea iubire și dreptatea severă. Și la deșteptarea lor se produce în viața internă o revelare supremă, care schimbă punctul de privire al existenţeĭ și deschide acţiuniĭ noastre nouă perspective de înaltă, demnă și constantă fericire.

Aceste calităţĭ, de sigur, aŭ determinat pe conducătoriĭ mişcăriĭ culturale ce s-a întins din America pe continentul nostru, să traducă de curînd în englezeşte opera D-luĭ Gizycki. Ia poate servi în adevăr, alăturea cu discursurile mărețe ale luĭ Salter, de evangelia inspirată a regenerăriĭ morale, cătră care timpul nostru păşeşte atît de hotărît în occident, în special în Anglia şi America, de unde a pornit mişcarea. D-l Belot în darea sa de seamă critică asupra acesteĭ scrierĭ (Revue philosophique, Aout 1880), relevează, cu drept cuvînt, în tonul autoruluĭ zelul de reformator şi predicator, care-l aseamănă cu Felix Adler, Salter, Stanton Coit, rîdicîndu-se însă pe deasupra acestora — se maĭ putea adăoga — prin superioritatea culturiĭ sale filozofice. Autorul «Eticeĭ luĭ David Hume«, al «Consequenţelor filozofice din teoria luĭ Lamarck şi Darwin», al «Filozofieĭ luĭ Shaftesbury» etc., găseşte în arsenalul întinseĭ sale erudiţiunĭ forţe logice covîrşitoare, cînd este vorba de a analiza, discuta şi determina sensul şi valoarea uneĭ teoriĭ saŭ uneĭ noţiunĭ pe atît de generale şi de generalizate pe cît de obscură şi de falş înţeleasă.

Aceste fapte se văd manifestate în toată strălucirea lor în «Moralphilosophie». După ce pune ca *criteriŭ* moral («Richtschnur der Moral»): «cea maĭ mare fericire posibilă a celor maĭ mulţĭ» şi-l apără în contra obiecţiunilor venite adesea din lipsa de analiză psihologică suficientă, din neînţelegerĭ asupra sensuluĭ cuvintelor saŭ din inconsequenţă în gîndire, autorul discută (în cap. III, Der rechte Endzweck des Lebens) ***izvorul*** şi *ţinta finală* a acţiuniĭ şi a vieţiĭ morale.

Confuziunea între partea reprezentativă şi emoţională a faptelor, confuziune din care s-a născut teoria psihologică şi etică a voinţeĭ interesate, este descurcată şi înlăturată.

Iar ca ţintă morală ultimă a acţiunilor D-l Gizycki pune «satisfacţiunea conştiinţeĭ», în acord cu elevul său, D-l Stanton Coit, care pentru prima oară a dezvoltat această teorie maĭ pe larg în teza sa de doctorat: «Die innere Sanktion als der Endzweck des moralischen Handelns», retipărită integral în însemnata revistă engleză «The Mind» (Iulie 1886).

Acest punct va rîdica, de sigur, nedumerirĭ ca acele publicate în *Revue philosophique* (Aout 1889)' din partea D-luĭ G. Belot.

«Nous ne comprenons pas trop comment, zice acest critic, après avoir montré dans le bien général le critérium objectif de la moralité, sa raison d'être en somme, l'auteur peut poser comme *fin morale* la satisfaction de la conscience. Ce n'est pas *en vue de satisfaire sa conscience* qu'on doit travailler au bien social, mais en vue du bien social lui-même ; la satisfaction subjective qu'on en éprouve peut être un stimulant, non un but, et ce stimulant lui-même, encore une fois, n'existe qu'en raison de l'amour même de la fin poursuivie»; etc.

Expresiunea «nous ne comprenons pas trop» este mai veridică de cît are aerul în recensiunea criticuluĭ francez. In adevăr, D-l Belot n-a eșit, se pare, din confundarea obicĭnuită și ușor de făcut între ***criteriŭ*** moral și ***scop final*** moral. Aceștĭ terminĭ nu semnifică una și aceiașĭ noțiune, ci două noțiunĭ diferite. După cea dintîiŭ se califică orĭce acțiune — prin urmare și acea a alegeriĭ unuĭ scop final moral — de bună saŭ rea, după urmările obiective ce are saŭ tinde a avea pentru omenire : după a doua se califică aceleașĭ acțiunĭ de ***izbutite*** saŭ nu moralicește, după cum îșĭ ajung saŭ nu ținta ultimă care le face să fie considerate că aŭ avut saŭ nu succes moral. De aicĭ urmează că o acțiune poate să nu îndeplinească prima condițiune obiectivă și totușĭ să îndeplinească pe a doua. Indeplinește pe întiia cînd ia în adevăr contribue de fapt la sporirea cantitățiĭ de fericire generală ; pe a doua cînd s-a făcut tot posibilul, după gradul de inteligență și după mijloacele materiale ale cuiva, pentru a se realiza aceasta. Dacă, în cazul din urmă, totușĭ împrejurărĭ independente de puterea și voința noastră împiedecă efectul dorit, acțiunea nu devine imorală, îșĭ ajunge scopul săŭ ultim, care stă în conștiința de a fi lucrat întotdeauna în direcțiunea bineluĭ obștesc. Căcĭ conștiința de a fi lucrat în acest sens sanctifică puterea noastră chiar cînd aceasta ar rămînea fără rezultat, fără efectul intenționat. Pe cînd, în cazul cînd s-ar lua binele general direct ca țintă ultimă, toate acțiunile carĭ n-ar atinge acest scop ar trebui să se considere în definitiv ca imorale, cu toată sincera tendență a individuluĭ de a funcționa în interesul general ; și pe de altă parte, s-ar exclude toțĭ ceĭ fără putere și fără mijloace suficiente, toțĭ ceĭ slabĭ și săracĭ din categoria ființelor morale.

Criteriul moral decide astfeliŭ singur asupra sa, dacă merită și trebue să fie luat ca scop final moral. El găsește că această funcțiune o poate îndeplini maĭ bine și maĭ folositor o altă noțiune, acea a conștiințeĭ satisfăcute, și i-o încredințează eĭ.

Este adevărat, fără îndoială, aceia ce observă D-l Belot că cine nu va fi în stare a lucra direct pentru binele social, pentru realizarea luĭ, acela nu va fi în stare a lucra nicĭ pentru conștiința sa și pentru satisfacerea eĭ. Dar tot atît de adevărat este și contrarul: cine nu se poate hotărî, și consideră lucru secundar, a căuta să-șĭ mulțămească sentimentul moral, cugetul, nu se va decide maĭ ușor a-șĭ alege ca țintă a faptelor luĭ sporirea fericiriĭ generale, — de oarece conștiința și alegerea acesteĭ ținte din urmă se presupun și se condiționează una pe alta. Prin urmare, la o ființă care ar fi lipsită de una din acestea, înzădar am încerca să ne adresăm celeilalte pentru a face din ia motiv și scop moral de acțiune. Decĭ o astfeliŭ de creatură se exclude de sine din teoria și discuțiunea morală. Chestiunea este: în cazurĭ normale, cînd și sentimentul moral și tendența de a lucra pentru binele tuturor există, într-un grad maĭ mare saŭ maĭ mic, ce trebue să luăm ca țintă ultimă, după atingerea căria să considerăm acțiunea ca bună? Satisfacerea conștiințeĭ în condițiunile expuse, saŭ realizarea de fapt a bineluĭ tuturor? După argumentele aduse de D-l Gizycki în cap. III § 3, orĭce îndoială în această privință crez c-ar putea să dispară.

Puternicul etician discută în fine în cap. VIII și IX raportul dintre «morală și teologie», iar în al X acela dintre «morală și natură».

Dogmele teologice nu maĭ staŭ în acord cu cele maĭ trainice convingerĭ ale inteligențeĭ moderne și nu maĭ pot servi decĭ de bază pentru conduită și pentru construirea unuĭ sistem de morală, căcĭ ele, fiind șubrede și zdruncinate, în loc să susțină, periclitează interesele cele maĭ vitale ce s-ar răzima pe ele. Toate argumentele aduse pentru justificarea și conservarea lor sînt slabe, chiar nelogice. Morala adevărată însă nu stă în contrazicere uc logica, după cum nicĭ logica nu este imorală.

Cît despre natură, ia păstrează superba indeferență a inconscientuluĭ față cu scopurile noastre cele maĭ înalte. Destul că, în

indiferența eĭ, nu ne voește nicĭ răul, după cum nu ne intenționează nicĭ binele. Pentru această nepărtinitoare abstinență trebue să fim mulțămițĭ, căcĭ cel puțin știm că putem lua asupră-ne soarta noastră și să ne realizăm treptat. prin propriile noastre forțe și mijloace, idealul.

Opera D-luĭ G. v. Gizycki, spulberînd astfeliŭ iluziunile superstițioase, arată omuluĭ cît e de slab, cînd se sprijinește pe ele, și totodată cît e de măreț, cînd se hotărăște să-șĭ stabilească în sine însușĭ centrul de gravitate al tărieĭ sale, să se ridice în splendoarea majoratuluĭ conscient de demnitatea sa, și să devină autonom, adevărat rege, adevărat Prometeŭ moral. De aceia lectura eĭ, care nu se poate recomanda îndestul societățiĭ noastre culte, va fi ca o revelare pentru sufletele însetate de convingerĭ morale în armonie cu datele neclintite ale științeĭ moderne.

I. Găvănescul.

Gh. Ghibănescu, Grafica cirilică la Romînĭ, pentru uzul scoalelor secundare. Bîrlad 1889, 64 pag.

D-l Ghibănescu, care s-a făcut pentru prima oară cunoscut pe tărîmul cercetărilor istorice printr-o monografie destul de reușită asupra originiĭ Hușilor, a publicat acuma de curînd o a doua lucrare, menită, după cum se vede din titlul eĭ, a sluji de manual didactic în școalele secundare pentru studiul limbiĭ romîne. Grafica cirilică vrea să întroducă pe școlar în cunoștința sistemuluĭ de scriere obicĭnuit pînă acuma puținĭ anĭ în limba noastră. Pierzîndu-se acuma din zilnica întrebuințare și devenind pe fiece zi maĭ necunoscut, este de nevoe a se face studiĭ asupra luĭ, ca asupra uneĭ părțĭ însemnate din viața noastră trecută. Insemnătatea științifică a studiuluĭ ciriliceĭ la noĭ crește cu cît sporesc studiile istorieĭ, cu cît se descopăr și se studiază maĭ mult documentele vechĭ scrise în această limbă, astfeliŭ încît lipsa luĭ de valoare practică este pe deplin compensată prin acea științifică.

D-l Ghibănescu începe printr-o întroducere istorică și care caută să explice originile scrieriĭ cirilice și întrodu-

cerea eĭ la poporul romîn. Explicarea d-sale este acea admisă de toțĭ ceĭ ce s-aŭ ocupat cu această materie, anume că alfabetul cirilic, a căruĭ origine rămîne obscură, a fost întrodus la Romînĭ odată cu limba bulgară în slujba bisericească, ceia ce s-a făcut pe timpul predominăriĭ politice a Bulgarilor asupra statelor romîneștĭ din Dacia Traiană în timpul întîiuluĭ imperiŭ bulgăresc (618—1018). Din cele două legende, păstrate una de Dimitrie Cantemir, cealaltă de poporul bulgăresc, se poate conchide cu siguranță că înainte de limba bulgărească a fost în întrebuințare cea latina la Romîniĭ din Dacia. D-l Ghibănescu putea însă tot pe baza acestor legende să facă un pas maĭ hotărîtor, anume să admită că înlocuirea limbiĭ latine la Romînĭ prin cea bulgară a fost datorită uneĭ măsurĭ violente, căcĭ altfeliŭ prin cauzele enumerate de d-sa la p. 18 se explică numaĭ întărirea saŭ lățirea slavonizmuluĭ între Romînĭ, niciodată însă întroducerea luĭ primordială.

In această parte, deși autorul rezumă într-un mod corect teoriile sale adevărate asupra chestiuniĭ, el comite maĭ multe greșelĭ în amărunțimĭ. Așa bună-oară la p. 8 citează pe Jean Carra, educatorul copiilor luĭ *Alexandru Mavrocordat* 1780, Histoire de la Moldavie. Carra a fost profesorul copiilor luĭ *Grigorie Ghica*, de oare-ce el zice în p. XXIII: „occupé à l'éducation du fils du prince de Moldavie et à sa correspondance française, l'espace d'une année n'a pu me suffir pour connaître à fond etc.“ și la p. 158 el determină că acest an a fost 1775. El și scrise cartea luĭ în 1777, arătînd ediția aceasta dintîiŭ ca tipărită în Iași, iar a doua din Neufchatel în 1781 Alexandru Mavrocordat I a domnit în Moldova de la 1782 — 1785 și omonimul săŭ Alexandru Mavrocordat II supranumit Firariul de la 1785 — 1786. Prin urmare în expunerea D-luĭ Ghibănescu sînt două erorĭ : maĭ întîiŭ că face din Carra profesorul copiilor lui Alexandru Mavrocordat ; al doilea că dă acestuia ca dată de domnie anul 1780.

La p. 12 face din Climent, Laurențiŭ, Naum, Sava, Evragd și Anghelo un șir de episcopĭ ce ar fi păstorit unul după altul în biserica bulgară, cînd eĭ nu sînt decît discipuliĭ trăind cu toțiĭ în același timp al luĭ Me-

todiŭ şi Ciril. Tot acolo d-sa maĭ spune că biserica romînă ar fi trecut de sub patriarhia Ohrida sub acea de Constantinopole pe timpul luĭ Vasile Lupu, ceia ce nu este exact, întrucît biserica munteană se supusese patriarhuluĭ de Constantinopole încă de pe vremile luĭ Mircea cel Mare şi Moldova de pe acele ale luĭ Alexandru cel Bun, revenind tocmaĭ maĭ tîrziŭ iar la patriarhia de Ohrida.

La p. 16 numeşte pe regele Moravieĭ care chemâ la el pe Metodiŭ şi Ciril, *Ratislavovicĭ*, care nu este numele luĭ, de oare-ce acest rege se numea *Rastislav*, iar D-l Ghibănescu îl confundă cu Ivancu Rotislovovicĭ principele Bîrladuluĭ. La p. 25 ne vorbeşte de o carte slavonă scrisă de un *Moldovean* pe la 1180, epocă la care Moldova nicĭ nu exista încă ca stat şi nicĭ măcar ca nume.

La p. 53, autorul tranşază cu prea mare uşurinţă chestia prefaceriĭ anilor de la facerea lumiĭ în anĭ de la Hristos prin scăderea cifreĭ de 5508 pentru lunile de Ianuarie pînă la Septemvrie şi de 5509 pentru acele de la sfîrşitul anuluĭ. Episcopul Melhisedek a atras pentru prima oară luarea aminte asupra faptuluĭ că nu totdeauna anul vechiŭ începea de la Septemvrie, şi noĭ am relevat această ideе la fixarea epociĭ suiriĭ luĭ Ştefan cel Mare în scaun (Istoria Romînilor, vol. III p. 267).

Dacă stăruesc asupra acestor erorĭ ce pot părea neînsemnate, o fac fiind-că vreaŭ să reînoesc în scris şi prin publicitate poveţele pe care le dădeam de pe catedră fostuluĭ meŭ elev de a fi totdeauna preciz în spusele sale şi de a nu înainta nimic despre adevărul căruia să nu se fi convins prin repetate cercetărĭ.

Lucrarea D-luĭ Ghibănescu este de altfeliŭ meritorie şi va împlini un gol simţit de toţĭ în literatura noastră didactică.

A. D. Xenopol.

Mihaiŭ de Gregoriady Bonacchi, Anakreon, Cîntece lirice. Text şi traducere cu note explicative, precedate de un studiŭ etc. Galaţĭ 1889. 189 pag.

D-l M. G. Bonacchi a avut fericita idee de a face cunoscut, în limba noastră, amicilor literilor pe Anacreon.

Opera sa se împarte în două. Partea întîia cuprinde un studiŭ asupra vieţiĭ şi scrierilor poetuluĭ şi aşa numitelor cîntece anacreontice. Partea a doua e traducerea cîntecelor în limba noastră.

Studiul, carele e destul de lung, căcĭ cuprinde 56 de paginĭ, rezumă aproape tot ce s-a scris pînă acuma asupra gingaşuluĭ şi dulceluĭ poet din Teos, carele a cîntat amorul şi vinul cu atîta succes încît a rămas clasic în această privinţă pînă a da şi numele săŭ acestuĭ gen de poezie. In studiul conştiincios dealtmintrelea ce ni-l prezentă autorul, totuşĭ relevăm lacune.

In principiŭ regretăm ca el să nu fi căutat a vorbi maĭ lămurit asupra înseşĭ opereĭ luĭ Anacreon. Se ştie că aproape toate cîntecele *συμποσιακά*, *ἡμιάμβια* şi *ἀνακρεόντεια* atribuite mareluĭ poet, nu sînt ale luĭ, ci imitaţiunĭ. Prea puţine sînt originale şi de o obîrşie sigură. Astfeliŭ D-l Bonacchi după Bergk, Wolf şi alţiĭ recunoaşte ca autentice două ode: oda a 25-a şi oda a 29-a. Totuşĭ şi fără nicĭ o îndoială, maĭ există cel puţin şi una a treia, oda intitulată de erudiţiunea modernă „Frumuseţa sfioasă“ în treĭ patrarĭ care începe cu cuvintele: „*ἵππος θρᾳκία*“ şi care se află amintită în unul dintre vechiĭ comentatorĭ aĭ luĭ Homer. Tot astfeliŭ şi despre odele imitate după Anacreon şi rămase ca ale luĭ, am fi dorit să vedem, în acel studiŭ, care e numărul, spre a zice aşa, *recunoscut* la carele se opreşte autorul: căcĭ dăcă ediţiunea sa cuprinde 56 de ode, ediţiunea Garnier, Pariz 1856, d. e. cuprinde 61 ode şi altele iar alt număr.

In biografie pe icĭ pe colo maĭ avem de făcut rezervele noastre. Aşa d. e. la p. 6 autorul, vorbind despre anul naşteriĭ luĭ Anacreon, după Sindos, zice că *ὀλυμπιάδι νβ'* trebue *probabil* cetit *ξβ'*, pe cînd olimpiada a 64-a este o dată *certă* (şi aicĭ autorul lasă a se stre-

cura în text greșala de ξβ' în loc de ξβ'). Traducerea numelor proprii e cam rizicată; astfeliŭ zice *Mermadai* în loc de *Mermnazĭ* și altele. Tot astfeliŭ, în altă ordine de ideĭ, întregul paragraf al treilea din pag. a 7 a e cu totul inutil. Apoĭ maĭ este ceva. Toate pasajele greceștĭ (și ele sînt numeroase) reproduse în zisa biografie se află fără de spirite și fără de accente, ceia ce nu putem admite, cu atît maĭ vîrtos că ortografia aceasta nu e sistematică la autor, de vreme ce pe icĭ pe colo găsim cuvinte cu spirite și cu accente. Maĭ avem însă de relevat un ce maĭ grav. La pag. 22 autorul pretinde că Anacreon era un fel de Egerie a tiranuluĭ Policrate și bazează credința sa pe un text al luĭ Herodot carele sună astfeliŭ: *καὶ τὸν Πολυκράτεα τυχεῖν ἐν ἀνδρεῶνι, παρεῖναι δὲ οἱ καὶ 'Ανακρέοντα τὸν Τήϊον*, cea ce tocmaĭ nu-ĭ de feliŭ convingător în cauză; căcĭ din pasajul acesta trebue să înțelegem pur și simplu cea ce zice textul, că: *se întîmpla a se afla* atunce Policrate în sala barbaților unde *se afla* și Anacreon; maĭ apoĭ, din cîte știm asupra luĭ Anacreon, nu ne putem închipui ca acest filolozof amabil, acest epicurean gingaș, carele toată viața luĭ a rîvnit numaĭ un traiŭ dulce, plăcut și luĭ, să se fi sistematic dedat urîturilor și manoperelor recĭĭ și ipocriteĭ politice.

La pag. 43 autorul se încearcă a apăra pe Anacreon de dragostea ce o avea pentru vin. De ce această încercare? Dulcea beție nu e o crimă, și nu crimă a considerat-o bunul și veselul Anacreon; dovadă oda 25 care e autentică a luĭ.

In ceia ce privește traducerea avem de observat următoarele. Se știe că sînt maĭ ales două soiurĭ de traducerĭ; una literală, didactică, care e de domeniul eruditiunii, și dar folositoare; și alta perifrastrică, ce se îndreaptă cătră cititoriĭ amatorĭ. Insă perifraza nu e anume gîndirea poetuluĭ, și apoĭ e uneorĭ un mod de interpretare familiar spirituluĭ timpuluĭ nostru și strein dar spirituluĭ antic și moduluĭ săŭ de a interpreta pasiunile, sentimentele saŭ simplu cugetările. In alte cuvinte, aceasta înseamnă a îmbrăca gîndul poetuluĭ antic cu ideile şi gustul zilelor noastre; pe cînd trebuesc zugrăvite lucrurile cu colorile epocelor, maĭ ales cînd e vorba de

însășĭ manifestațiunea gîndiriĭ. Pentru un traducător, traducerea întocmaĭ este întîiul și unicul scop al succesuluĭ, și dar trebue păstrat nu numaĭ sensul originaluluĭ, expresiunea întorsăturiĭ, a frazeĭ, dar și reprodus tonul, chipul scriitoruluĭ cu calitățile și chiar cu defectele sale.

Autorul a întrebuințat pentru traducerea sa, *versul alb*, așa dar, putea cu mare ușurință adopta sistemul întîiŭ, și ne-ar fi dat atunce o oglindire credincioasă a frumusețiĭ clasice în cea ce privește atît fondul cît și forma operiĭ anacreontice.

Spre o maĭ mare lămurire a moduluĭ cum autorul a conceput această a doua parte a cărțiĭ sale, și mărginindu-ne numaĭ la unele dintre cîntece, vom face următoarele observațiunĭ. Oda I d. e. e bine tradusă, și așa am fi dorit să fie toate. Oda a II e tradusă cu aproximație și chiar greșită și neînțeleasă; căcĭ: *οὐχ ἵππος ὤλεσέ με* (autorul lasă *ὤλεσέν*) autorul îl traduce prin: „nu m-aŭ înfrînt *oștĭ calare*“ pe cînd e vorbă de: „nu m-a pierdut calul“ (calul luĭ Odiseŭ introdus în Troia). Oda a III ultimul vers: *μόνον ποσὶ* (și nu *ποσὶν*) *πάτει με* e tradus prin: „picioru-țĭ să mă calce“, pe cînd autorul zice: „numaĭ calcă-mă cu picioarele“. Oda a IV versul 4 are multe variante. Noĭ credem că, după context, trebue menținut cuvîntul *πυρωθεὶς* iar nu *προδοθεὶς* saŭ *προποθεὶς*, ce se văd în diferite alte texte. V. 5: *δότε δ' ἀνθέων ἐκείνου* „dați-mĭ florĭ de ale luĭ“ (Bacus); de ce aice autorul introduce cuvîntul *Λυαῖος*, unul din numeroasele pronumirĭ de ale luĭ Bacus ce nu există în text? In versul al 7-lea traduce *τὰ μέτωπα*, *obrajiĭ*, prin *capul*. In oda a V, versurile 5 și 6 le traduce prin: „Lîngă el curgînd izvorul, miĭ de dorurĭ el deșteaptă“, pe cînd autorul zice: „Lîngă dînsul curgînd un izvor, îĭ deșteaptă dorurĭ“; și apoĭ ultimele două versurĭ: „Lîngă o umbră ca aceasta cine ar trece în nepăsare“, în loc de: „Cine dar oare, văzînd un adăpost ca acesta, ar maĭ trece înainte?“ Oda a VI, ultimile două versurĭ le traduce: „Căcĭ știĭ că întreaga Ahaia-ĭ bogată în mîndre fete“, în loc de: „Căcĭ Ahaia este locul unde se află femeĭ frumoase“. Ibidem, la versul 19: „Căcĭ n-am numit pe acela“, în loc de: „căcĭ n-am vorbit încă de . . . “. Versul 24: „Doară n-am să-țĭ număr“ în loc de: „Oare

vreĭ să-ţĭ maĭ număr". Apoĭ ultimul vers: „cîte am iubit din suflet?" în loc de „amorurile sufletuluĭ meŭ".

Saŭ încă maĭ departe şi răzlăţit: oda XVI v. 27 „atunce cînd îl pot sorbi (vinul), eŭ să-l resping?" tradus prin: „cît petrec în veselie!" Saŭ încă, oda XXIII v. 9 şi 10 tradus prin: „cît maĭ mult a fi bătrînul vesel," în loc de: „cît maĭ mult se cade ca bătrînul să petreacă plăcut". Oda XXV. Aice ne aflăm într-o nedumerire filozofică. Oda aceasta e una din cele puţine autentice; totuşĭ avem în text versul al 7-lea carele sună astfeliŭ: *Ὁ δ'οὐδὲν ἔσθ' ὁ νάρθηξ*. Aşa cum stă el, versul acesta nu e elenic. Am propune: *οἷ δ'οὐδὲν* etc., ce s-ar traduce prin: „de scaiul acestuia (a luĭ Selen) nu vreaŭ să ştiŭ".

Limba traduceriĭ ar fi putut fi puţin maĭ îngrijită. Pentru a putea căpăta fără multă osteneală troheele cerute de versurile sale, D-l Bonacchi inventează forme plurale nouă, ca: *săgete*, *grije*, *mîne*, *aripe*, în loc de *săgeţĭ grijĭ*, *mînĭ aripĭ*, saŭ întrebuinţează pur şi simplu singularul în locul pluraluluĭ, precum de ex. *oştĭ calare* (oda I), *coapsele luĭ moale* (oda XXXI) în loc de *călărĭ*, *moĭ*. Tot din această cauză d-luĭ scrie: *a luĭ plete ce se clatin* (V), *de-ĭ salt pletele pe umerĭ* (XXXVII), *cîte.... prin codri vieţueşte* (XXXIX), *mîncînd sălbaticĭ fructe* (XLVIII), în loc de *clatină*, *saltă*, *vieţuesc*, *sălbatice*. Să ne permită D-l Bonacchi a-ĭ observa că şi licenţa poetică îşĭ are marginile sale, peste care nimenea nu trece nepedepsit. Nu maĭ puţin reprimendabilă este aplicarea inutilă a unor neologizme nepoetice ca *rezbel*, *rezbelnic*, *navă* în loc de *războiŭ*, *războinic*, *corabie*. Alte greşelĭ sînt *tîmpe* (oda IV etc.) în loc de *tîmple*, *naşterea.... nicĭ un preţ are* (oda VIII) în loc de *n-are*, *maĭ frumoşĭ chiar ca Lyaios* (XLIX) în loc de *decît Lyaios*.

In fine traducătorul păcătueşte destul de des încontra legilor prozodieĭ romîne. Aşa, d-luĭ numără drept cîte o singură silabă vocalele tipărite cu caractere groase în versurile următoare: *Prin ad***ie***rĭ îmbalsamate*, *Decĭ să l***uă***m paharu 'n mînă*, *Turbat-***a-o***dat' Alkmaion*, *Roze-s degetel***e —Au***roreĭ*, *Inroată-***e***şi Kythere*, *L***uâ** *atuncĭ săgeata Ares*, *Şi l***uî***ndu-l de-a luĭ aripĭ*. D-l Bonacchi ar fi tre-

buit să știe că asemenea contragerĭ, admisibile saŭ chiar uzitate în multe alte limbĭ. sînt cu totul oprite în limba romînă.

Am putea multiplica observațiunile, însă ne mărginim aicea. Nu pretindem ca toate aceste greșelĭ să fie grave, totușĭ am vroit a constata cum stă traducerea. Orĭcum însă, aceste rezerve făcute, trebue să recunoaștem D-luĭ Bonacchi atît valoarea cărțiĭ sale cît și maĭ ales valoarea munciĭ sale, și să ne felicităm cu toțiĭ că, mulțămită luĭ, maĭ putem adăugi la prea modestul avut de traducerĭ în limba noastră ale capurilor de operă antice și cîntecele nemuritoruluĭ Anacreon.

In țara noastră, exemplul e frumos, și am fi fericițĭ de a-ĭ găsi imitatorĭ.

A. G. Suțu.

Petru Depasta, Viața luĭ Constantin Mavrocordat. Manuscript.

Petru Depasta este autorul unuĭ manuscript ce aparține biblioteciĭ Seminaruluĭ din Bucureștĭ și în care se tratează cu laude de viața luĭ Constantin Mavrocordat Voevod.[1] Dar scriitorul nu ne narează întreagă viața a acestuĭ Domnitor, ci numaĭ 20 anĭ din alternativele luĭ domniate în Valahia și în Moldova, pînă la anul 1761. Ear aceasta, pentru că scrierea sa nu este o simplă istorisire de evenimentele întîmplate în acest in-

1. Manuscriptul este o carte în quarto, numerotat, cuprinzînd 57 de file, dintre care 50 de la început sînt scrise de aceiașĭ mînă, ce crez a fi a luĭ Depasta, după subscrierea sa pusă la finea epistoleĭ de dedicațiune. Alte 3 file și o pagină după cele 50 sînt scrise de altă mînă, însă bine, iar treĭ și o pagină de la fine, de altă mînă, destul de răŭ și anortografic scrise, încît arată un prescriitor ignorant cu totul. Filele din urmă probează că manuscriptul actual este transcris după alt script în cĭornă (cel puțin șepte file dela fine). Acest manuscript mi s-a făcut cunoscut, dimpreună cu altele, de către frate-meŭ C. Erbiceanu, carele mi-a spus că se află și întroducere latină făcută de autor.

terval, ci o operă literară artistic lucrată. Depasta ne introduce în viaţa luĭ C. Mavrocordat ca într-o dramă în care peripeţiile vieţiĭ omeneştĭ, bune şi rele, complicîndu-se şi înnodîndu-se din ce în ce maĭ mult, într-un mod cînd fatal cînd divin providenţial, o termină într-un chip *fericit*, prin reinstalarea nenorocită pe tronul Valahieĭ, la 1751, după multe suferinţe precedente, care, preschimbate cu variate răstîmpurĭ de fericire, formează nodul drameĭ peripeţioase a vieţiĭ unuĭ principe fanariot.

Acesta, după mine, a fost motivul pentru ce Depasta nu termină viaţa luĭ C. Mavrocordat într-un mod nenorocit prin moartea luĭ nefirească provenită din lovirea de sabie la cap de către un ofiţer rus în 1769. Cu toate că dupa afirmarea D-luĭ Dimitrie Mavrocordat din Iaşĭ, strănepotul luĭ C. Mavrocordat, Depasta a trăit şi mult maĭ tîrziŭ decît eroul săŭ, cam pînă la 1800. Manuscriptul săŭ însă nu poartă nicĭ o dată, şi fiind scris în Veneţia, eŭ unul nu cunosc alta din viaţa acestuĭ scriitor decît numaĭ că se trage din Peloponez şi că a fost medic şi folozof la curtea luĭ C. Mavrocordat ; că totdeauna l-a însoţit în norocirĭ şi nenorocirĭ, în domniate şi exilurĭ, şi că tot traiul săŭ îl datoreşte, şi viaţa sa s-o pune sub auspiciile luĭ Mavrocordat. Curios este încă că chiar Daponte, carele înşiră în Catalogul săŭ mulţĭ alţĭ Grecĭ fără importanţă pentru noĭ, pînă la 1789. şi pre cariĭ îĭ caracterizează în cîteva rîndurĭ, potrivit însemnătăţiĭ lor, nu zice nimic despre Depasta, deşi este contemporan cu dînsul şi-l cunoaşte, cum se vede dintr-o relaţiune ce ne dă despre dascălul săŭ Gheorghie, carele fiind bolnav se lecui cu *boerul doctor Sinior Depasta*, între aniĭ 1756—1758. Poate că pentru acest caz ar trebui să aplicăm la adresa luĭ Daponte sentenţa luĭ Eziod : *καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει*, adică *pînă şi olar pe olar invidiază*, cu atîta maĭ vîrtos secretar pe secretar domnesc, cum eraŭ ambiĭ pe lîngă C. Mavrocordat.

Depasta, după cum poate vedea cititorul chiar numaĭ din acest opuscul (pe care l-am tradus, şi se află în colecţia hronografilor grecĭ ce se editează acum de fratemeŭ C. Erbiceanu la Bucureştĭ), este un bărbat învăţat şi versat în toată literatura greacă. Scrierea sa „Viaţa luĭ C. Mavrocordat“ este făcută în limba antică greacă

universală cuprinzînd multe cuvinte poetice cu accepțiunĭ rare și grele. Construcțiunea însă a frazeĭ este foarte răsucită, dificilă maĭ ales din lipsa interpuncțiunilor ; căcĭ cele ce se află în manuscript adesea maĭ mult încurcă decît lămuresc. Pare că scriitorul pe unele locurĭ într-adins a voit a-șĭ ascunde ideia uzînd și abuzînd de tot feliul de forme excepționale ale sintaxeĭ elenice. Acumularea epitetelor și a participiilor, deși daŭ stiluluĭ o nuanță îpoetică, contribue încă maĭ mult la dificultatea ce poate ntimpina traducătorul : de aceia pe multe locurĭ am reprodus numaĭ sensul originaluluĭ. In genere, multă dificultate am întimpinat în traducere pe deoparte pentru că stilul este cu totul artificial, prolix și abătut de la norma și limpezirea atică, iar pe de alta că scrisoarea manuscriptuluĭ conține multe anortografiĭ și abreviaturĭ neobicĭnuite, ce se descifrează numaĭ înțelegîndu-se sensul contextuluĭ.

Cu toate că Mavrocordațiĭ Neculaĭ și Constantin sînt bărbațiĭ ceĭ maĭ capabilĭ ce i-aŭ întrebuințat Poarta Otomană în guvernarea acestor țărĭ pentru a le ținea alipite de ia și a combate printr-înșiĭ influența Austriacilor și a Rușilor asupra Romînilor în cursul seculuĭ al 18-lea și, prin urmare, scriitoriĭ grecĭ ce le-aŭ descris viața, întrînd în amărunțimile faptelor lor, ar fi avut poate material suficient cu care să împle paginile biografiilor lor : totușĭ aceștĭ scriitorĭ aŭ ținut a se reprezenta și pre dînșiĭ publiculuĭ de atuncĭ, probîndu-ĭ că sînt erudițĭ și capabilĭ a scrie elinește. Depasta este unul din aceștia. Scrierea sa este o operă literară estetică. In această privire el era de ideile anteriorilor și contemporanilor săĭ. Quintilian zice că : narațiunea trebue a se înfrumuseța în tot chipul cu grațiĭ și ornamente; iar Voltaire preceptează că : istoria să cade să aibă, ca și o compunere de teatru, expunere, înnodare și deznodare a evenimentelor.

Conform acestora și Depasta din viața luĭ C. Mavrocordat face o dramă după toate regulele arteĭ dramatice. Ca principiŭ după care se desfășură firul vițiĭ omeneștĭ el admite (precum se vede din epistola de dedicațiune și din întroducere) ideia luĭ Aristotele că totul se mișce în cerc, căcĭ această mișcare este cea maĭ perfectă idee

pe care J. B. Vico a aplicat-o la Istoria Omeniriĭ, silindu-se a dovedi că: atît viața individuală cît și cea generală a omeniriĭ se dezvoltă și se îndeplinește printr-o mișcare circulară. Această lege se silește Depasta a o face să reiasă și în viața luĭ C. Mavrocordat din alternarea peripețiilor bune și rele ce încearcă acest principe, prin desele și succesivele schimbărĭ de domnie și prin urmare de soartă. Eroul drameĭ, cu toate că-șĭ face pe deplin datoria în apărarea țărilor de dușmanĭ, în ameliorarea stăriĭ lor civile și religioase și sporirea a tot feliul de progrese materiale și intelectuale, totușĭ sucumbă soarteĭ fatale. Exilul și suferințele luĭ de șepte anĭ la Lemnos și Chios, fără să fi comis fapte de a merita atare persecuțiune a soarteĭ, este nodul drameĭ vicțiĭ, care prin intervenirea uneĭ puterĭ providențiale superioare, Deus ex machina, și prin dogma creștină că D-zeŭ pedepsește, dar nu omoară, se dezleagă cu reinstalarea din noŭ în domnie. In concluzia biografieĭ el susține că a indicat ceia ce era a se proba conform principiilor stabilite la început. Această preocupare însă prea excluzivă de forma estetică a scrieriĭ împinge pe Depasta la defectul de a neglija adesea realitatea istorică. El, ca poetul liric, din evenimentele întîmplate sub Mavrocordat alege numaĭ cele ce convin spre lauda erouluĭ săŭ. Chiar numele persoanelor turce și nemțe ce iaŭ parte le acțiunĭ de tot feliul, pentru că ar apărea urîte în stilul grec, sînt cu totul omise, ceia ce întunecă narațiunea Iar traducătorul a trebuit să meargă la alte izvoară pentru a deslușì maĭ clar faptele istorice. De aceia continuŭ am indicat faptele istorice maĭ preciz și maĭ deslușit expuse în cronografiĭ moldovenĭ și grecĭ, ca Fotino și Tunusli, precum se vede din adnotațiunile făcute la traducere. Orĭcum ar fi, biografia scrisă de Depasta are meritul de a întruni în ordine cronologică toate faptele principale, efectuate de acest principe orĭ numaĭ întîmplate în timpul domniatelor luĭ.

In secolul al 18-lea Valahia și Moldova fiind încălcate și cotropite de Nemțĭ și Moscalĭ ca atacătorĭ, frămîntate și strivite de Turcĭ și Tătarĭ ca apărătorĭ, în fine destruse de calamitatea războiuluĭ al căruia teatru fură aceste țărĭ, locuitoriĭ eraŭ expușĭ la urgia și prada beligeranților și

în necontenită dezolațiune şi bejenărie. Această stare anormală și de mizerie omenească a agerit pana maĭ multor învățațĭ grecĭ protectorĭ în aceste țărĭ. Nicolaĭ Chiparisa [1], și maĭ ales Depasta ne-aŭ făcut o icoană foarte expresivă, amăruntită, dar totodată tristă despre starea turbure a țărilor noastre de atuncĭ.

Pentru toate acestea, precum și pentru erudiția ce Depasta dezvoltă înfrumusețîndu-șĭ scrierea sa cu tot feliul de sentențe ale înțelepciuniĭ grece, socot că orĭce cititor nu va rămînea neimpresionat și nemulțămit. Căcĭ dacă nu ne arată multe lucrurĭ *nova*, știe însă a ni-le spune *noviter*; ceia ce îndeplinește o cerință principală a uneĭ scrierĭ istorice. Chiar cititoriĭ clericĭ vor afla în el o ingenioasă aprețiare a faptelor V. și N. Testament, căcĭ Depasta a ținut a-șĭ face și profesiunea credințeĭ sale.

G. Erbiceanu.

M. Tipciŭ, *Poezia lirică romînă* de la originea eĭ pînă la 1830. Teză de licență. Focșanĭ 1889, 87 pag.

Dacă am lua la citit tezele de licență în litere filozofice ce s-aŭ ținut la ambele noastre universitățĭ din Iașĭ și Bucureștĭ, am găsi atuncĭ și tratate o sumă de chestiunĭ ce privesc saŭ istoria Rominilor în toate ale eĭ faze, saŭ literatura romînească. Din nenorocire însă rezultatul acestor cercetărĭ nu se știe de mulțĭ, căcĭ obiceiul *prea academician* restrînge între puținĭ cercul acestor cercetărĭ, și jale rea e cînd vedem că încă bibliotecele centrale nu le posedă.

De cîțĭva anĭ, la universitățile noastre noiĭ licențiațĭ aŭ inceput să aleagă subiecte din istoria noastră culturală și politică, căcĭ e și cîmp noŭ de activitate, unde și candidatul are a pune ceva de la sine.

Studiul poezieĭ lirice literare romîne, maĭ ales in inceputurile

1. In colecția hronografilor grecĭ din secul. al 19-lea se află tradusă încă de astă iarnă și acest scriitor.

eĭ, nu e lucru ușor de făcut pentru acel care s-ar incerca să producă ceva bun și complet. Produsele noastre literare sînt așa de imprăștiate, bibliotecele noastre așa de sărace, încît trebue să staĭ loculuĭ, cînd te încercĭ a studia ceva. Nu știĭ unde se află ceva, și chiar știind cartea, nu știĭ în ce parte o poțĭ găsi. De această greutate a dat și noul licențiat și nu în puține locurĭ ale lucrăriĭ sale se tînguește. Izvoarăle utilizate sînt puține, și în adevăr acolo unde tu aĭ nevoe de a aduna material răsfirat, nu maĭ cauțĭ a te ilustra prin mulțimea izvoarălor ce aĭ consultat. In acest soiŭ de studiĭ istorice totul e de făcut, așa că nu-e de mirare dacă pe autor maĭ în toate locurile il găsim în strînsă legătură de poezia ce o studiază. Observările sale sînt maĭ mult o parafrază a versuluĭ; iar acolo unde pare a critica (ca la Dosofteiŭ), motivele păreriĭ sale sînt necunoscute; așa de ex. la pag. 14 d-sa zice: «*cauzele acestea*, azĭ nouă necunoscute, *nu se vor putea* rezolvi decît de înaltele autorităţĭ ale cleruluĭ nostru, fiind de domeniŭ pur ecleziastic.» Observările sînt dezlănțuite ca și felinl poezieĭ ce o studiază; lipsește critica generală, ce e greŭ a o face chiar deodată.

Cel ce citește teza e izbit de următorul fapt: Intre Dosofteiŭ și Văcăreștĭ găsim un gol de 100 de anĭ. Autorul nu ne explică aproape nimic; oare așa fost-a și în realitate? Nu credem Că Romînul ca popor ș-a căutat totdeauna păsurile luĭ, nu-e nicĭ o tăgadă, dar ĭar nu putem zice că n-aŭ fost și cărturarĭ care să nu-șĭ fi cîntat patimile lor. Văcăreștiĭ sînt proba cea maĭ evidentă că eraŭ mulțĭ boerĭ romînĭ care cîntaŭ în dulcea limbă romînească viața lor. Ba chiar putem întrevedea ceva. In *Protosinghelul Naum*, scos la iveală de D-l C. Erbiceanu, găsim pe poet alăturea de istorie (Biserica ortodoxă 1888, XII, 371—380). Și cîțĭ nu vor fi ca acest Naum! Dar e treaba viitoruluĭ de a-ĭ afla. In Moldova putem ĭar zări așa ceva. Cronicariĭ secl. al XVIII ne spun ceva, prin bibliotecele boerilor se găsesc urme. Numaĭ toate acestea sînt indiciĭ spre a menținea că poezia lirică literară, începută de Dosofteiŭ, cultivată puțin de Costineștĭ, ș-a continuat traiul neîntrerupt în secl. al XVIII-a, pînă cînd cu începutul secl. al XIX începe a încolți.

O observare crez că n-ar trebui să lipsească cînd vorbim de poețiĭ noștri liricĭ înainte de 1830, observare privitoare la limba în

care scria. Cele ce spune autorul la pag. 10 nu sînt de ajuns. Cînd cultura grecească era în floare la noĭ, cînd în salon era la modă limba grecească, nu e mirare a vedea pe primiĭ noştri poeţĭ liricĭ împestriţînd limba cu grecizme. Totuşĭ se sileaŭ pe cît puteaŭ a scrie într-o limbă bună romînească. Dar, ca la început, limba în sine se opunea. Nu era pe atuncĭ aşa de mlădioasă pentru vers; de aicĭ acele versurĭ greoae; şi-ĭ va trebui mult pînă cînd va ajunge frumoasă şi dulce în Alexandria, gravă şi filozofică în Eminescu.

Eliade laudă pe primiĭ noştrĭ poeţĭ în respectul limbiĭ, ocărînd pe scriitoriĭ de după 1828. Dar oricît de pasionată ar fi părerea luĭ Eliade, pentru noĭ rămîne acest adevăr: Pe cînd cărturariĭ noştri de frunte se sileaŭ a făuri o limbă romînească literară după calupul saŭ a latineĭ (Ardeleniĭ şi Laurian) saŭ a italieneĭ (Eliade), tagma micilor poeţĭ siliţĭ de vers şi de sentimentele ce le cîntaŭ, căutaŭ a scrie *verde* romîneşte. Aceasta chiar în Muntenia, unde curentele literare de peste munţĭ s-aŭ avut maĭ mult răsunetul: iar cît pentru Moldova, unde asemenea curent a fost slab de tot, limba romînească a fost cultivată aşa cum este ia, cu ale eĭ stîngăciĭ şi lipsurĭ pentru vers, şi poeţilor liricĭ *micĭ maĭ ales*, ca Conachi, Hrisoverghi, Bucşănescu, Cuciureanu, Carlova, Momuleanu, datorim lupta *inconscient* ţinută contra acelora ce căutaŭ a ne ocări limba, numind-o *spuric*. Fără pretenţiune de oamenĭ cu sistemă, ci cu o mare doză de bun simţ, cu o inimă înflăcărată, cu o natură de poet, aceştĭ scriitorĭ micĭ aŭ întrebuinţat o limbă curat romînească, înflorind-o pe icĭ pe colea cu arhaizme şi cu provincializme chiar.

Cît priveşte limba autoruluĭ, ĭĭ putem semnela pe icĭ pe colea cîteva greşelĭ, *lapsus calami*. Vorbind de boerĭ şi de petrecerile lor zice: «nu putem *a nu* gîndi, că la mesele lor, *la ospăţurile*, *nuntele* şi *la* alte veseliĭ» (pag. 6), unde romîneşte vine maĭ bine a zice: «nu putem gîndi ca la mesele lor, la ospăţurĭ, *nunţĭ* şi alte veseliĭ *să nu*»; verbul *pot* în romîneşte se construeşte cu infinitiv fără prepoziţie; iar forma *nunţĭ* pentru plural e maĭ întrebuinţată decît *nunte*. Ortografia e *fonetică literară*, cum o avem toţĭ tineriĭ scriitorĭ; dar iar cîteva *cacofoniĭ*, datorite grabeĭ la scris: «*că îşĭ ar* aduce aminte» (pag. 4), «*că îşĭ prefac* inima» (p. 8), «*şi îl face* a cugeta» (p. 10), «*în un mod* oarecare» (p. 9),

lăsînd pe *psychologie* (p. 4), care putea foarte bine fi scris *psihologie*.

Altfeliŭ lucrarea denotă multă muncă conștiincioasă, muncă cu atît maĭ grea cu cît trebuia desțelenit întregul cîmp.

Gh. Ghibănescu.

Elena Lange, *Die ethische Bedeutung der Frauenbewegung* (*Importanța morală a chestiunii femeii*). Conferența ținută la 30 Sept. 1889 în Erfurt în a 15-a întrunire generală a Societății femeilor germane. Berlin 1889.

Aceiașĭ, *Die Frauenbildung* (Cultura femeilor). Berlin 1889.

In această din urmă scriere, autoarea, nemulțămită cu drept cuvînt de puțina grijă ce pune țara sa pentru cultura femeiĭ, căcĭ Germania a rămas în urma tuturor în această privință, caută să vază cum staŭ lucrurile în alte țărĭ civilizate, cum aŭ făcut ele de s-aŭ pus cel puțin *pe calea* reformeĭ practice a situațiuniĭ femeilor. Această excursiune n-o face numaĭ pentru mulțămirea uneĭ simple curiozitățĭ intelectuale, ci pentru a învedera că schimbărĭ *se pot* efectua, că nu este în natura problemeĭ nimic care s-o facă insolubilă, și că urmările uneĭ culturĭ maĭ înalte date femeiĭ n-au fost nicăerĭ de feliul celor presupuse de speculațiunea oțioasă a unor filozofĭ proorocĭ, saŭ de pretinsul bun simț al neștiințeĭ și al egoizmuluĭ îmbrăcat în haina prudențeĭ.

După ce expune pe larg începuturile și progresele săvîrșite în *Anglia* pentru dezvoltarea forțelor sufleteștĭ ale femeiĭ, D-ra *Elena Lange* arată cum *Franța* a îmbrățișat cu generozitate și liberalizm această chestiune importantă, și că numaĭ de la 1866—1882 s-aŭ emis 109 grade academice femeilor. Proiectul luĭ Camille Sée (1880) pentru fondarea liceelor de fete, primit cu atîta simpatie de țara întreagă, înlesni și maĭ mult calea femeilor cătră universitățĭ. Primul liceŭ se deschise în Rouen cu 202 eleve, și cheltuiala făcută pentru acest scop cultural (un milion de francĭ) n-a speriat de loc pe stat a

pune la mijloc încă alte milioane pentru înălțarea nivelului spiritual al țării. Autorea trece în revistă, din acest punct de vedere, Elveția, Svedia, Danemarca, Italia, Rusia, Olanda, Belgia, Norvegia, Spania. Pretutindenĭ găsește o stare de lucrurĭ care se răsfrînge, prin comparare cu cea din Germania, ca o condemnare asupra acesteia. Ia notează ca țară în care nu s-a accentuat încă mișcarea culturală a femeiĭ, deși indiciĭ pentru începerea eĭ nu lipsesc, pe Austro-Ungaria.

E de regretat că autorea nu cunoaște progresul făcut de Romînia în această privință. Ar fi putut da bătrîneĭ Germaniĭ o probă maĭ mult că numaĭ prejudițiĭ nejustificabile o împiedecă de a vedea îndreptățirea și importanța morală a rîdicăriĭ femeiĭ din rolul de figurantă la acela de factor activ și autonom în străduințele societăților pentru realizarea unuĭ ideal de viață.

* *
*

Cu cîtă logică și elocuență, cu cîtă maturitate de gîndire și forță sufletească dezvoltă D-ra *Elena Lange* această *însemnătate morală* în conferența sa ținută la Erfurt! Cînd un cugetător ca Höffding, profesor la universitatea din Copenhaga, zice în *Etica* sa, analizînd sensul chestiuneĭ femeilor: «ceia ce ele vor este în definitiv dreptul de a-șĭ face datoria în serviciul omeniriĭ», ni-se impune concluziunea: este o *datorie* pentru orĭce femee a căuta să devină capabilă pentru această funcțiune. Această concluziune o și trage scriitoarea germană. Aspirațiunile femeiĭ moderne îșĭ găsesc valoarea lor etică tocmaĭ în această înaltă semnificațiune a lor. Și judecata istorică a diferiților factorĭ socialĭ, va depinde de raportul ce ei vor lua față cu acele aspirațiunĭ. Justificările rezistențeĭ ce se face încontra dezvoltăriĭ complete a acestor ființe omeneștĭ numite *femeĭ*, încontra rîdicăriĭ lor la faza uneĭ *personalitățĭ* desăvîrșite pentru care se simt capabile, sînt și trebue să fie lipsite de logică. Elena Lange arată aceasta. Argumentul că femeia printr-o schimbare în situațiunea eĭ actuală s-ar abate de la «vocațiunea eĭ naturală», are chiar darul de a fi ridicol. «Nimic maĭ comic, zice autoarea, decît să vezĭ pe oamenĭ silindu-se a lua na-

tura sub apărarea lor, cum cred acum bărbațiĭ, bunăoară, că trebue să îngrijască în toate chipurile ca femeile să facă numaĭ ce este în conformitate cu natura lor. Ca și cum natura n-ar îngriji singură de aceasta!» (p. 10). Departe de a fi abătută prin cultură de la menirea sa naturală, care se reduce, în cele din urmă, la creșterea și formarea «omuluĭ», femeia va fi cu atît maĭ în stare a ș-o îndeplini cu cît mijloacele eĭ intelectuale vor fi maĭ marĭ, cu cît capacitatea eĭ sufletească, mintea și inima eĭ vor fi maĭ deschise, maĭ luminate, maĭ bine orientate. «Căci cultura intelectuală nimicește tot atît de puțin calitățile și instinctele speciale ale femeiĭ ca și pe acelea ale bărbatuluĭ; ia le înalță numaĭ. După cum ia preface curajul fizic al omuluĭ primitiv saŭ în stare de natură în curaj moral și pune în locul puteriĭ corporale puterea spirituală, tot așa ia înalță maternitatea simplu fizică la cea morală, și face prin aceasta pe femee în adevăr capabilă de îndeplinirea mărețeĭ eĭ misiunĭ» (p. 12).

In discursul săŭ se văd părțĭ pline de amărăciune. Femeia germană este nevoită să se plîngă în terminĭ dureroșĭ de indiferența ce-ĭ arată Germania cea puternică. «N-avem mult de lăudat și de mulțămit, zic ele prin glasul Elmeĭ Lange;... lăsînd la o parte orĭce frază logic frumoasă, trebue să mărturisim că nu putem avea încă nicĭ o recunoștință pentru patria noastră».

In anul trecut s-a făcut din partea lor cerere formală către camera prusiană ca să li-se dea instituțiuniĭ culturale maĭ înalte. Redactoarea petițiuniĭ fusese tot Elma Lange. Petițiunea a fost respinsă. Se constată însă în fine o inclinare binevoitoare și din ce în ce maĭ simpatică a opiniuniĭ publice, a preseĭ serioase germane, în favoarea acestor tendențe așa de modeste și de drepte ale femeiĭ. Schopenhauer poate rînji ironic în sicriul săŭ. Progresul se va face. Rătăcirea pesimistuluĭ de la Frankfurt va rămînea pe seama sa proprie, și în această chestiune ca și în aceia a concepțiuniĭ despre viață. Ia nu va da norma mișcăriĭ istorice, condiționată de alțĭ factorĭ mai puternicĭ și maĭ constanțĭ decît umorul unor temperamente moroase și unor spirite malițioase dar superficiale.

I. Găvănescul.

CÎNTECE POPULARE DIN MUNTENIA

culese întocmaĭ cum se zic

de

M. SCHWARZFELD.

De la 1840, de cînd a început curentul pentru adunarea și publicarea produselor populare, am văzut apărînd o sumă de colecții însemnate de cîntece, maĭ mult saŭ maĭ puțin corect editate, dar, lucru semnificativ, maĭ toate datorite Moldoveĭ, Bucovineĭ și Ardealuluĭ. Muntenia nu a avut decît un singur culegător care ș-a publicat cîntecele, adecă pe *Anton Pann*, în ale căruĭ 6 broșurĭ «Spitalul Amoruluĭ» și 2 broșurĭ «Povestea luĭ Moș-Albu» se află un oarecare număr de cîntece; acestea aŭ intrat apoĭ în colecția D-luĭ V. Alexandri transformate maĭ radical, ca tot ce a căzut în mîna sa (vezĭ al meŭ studiŭ critic: Poeziile populare colecția Alexandri, saŭ cum trebue culese și publicate cîntecele populare, Iașĭ 1889).

Marea colecție a D-luĭ G. Dem. Theodorescu nu conține decît prea puține cîntece munteneștĭ, căcĭ în marea lor majoritate ele se compun din repertoriul lăutaruluĭ Petru Șolcanul de loc din Moldova, unde din tinerețe a memorat comoara de cîntece bătrîneștĭ, de dor, de jale și de haiducie ce le-a transmis D-luĭ Theodorescu. Față cu acest fapt credem că vor fi binevenite cîntecele culese de mine de la Romînce din popor, originare și locuind în Muntenia, maĭ ales că m-am silit a le transcrie în mod exact, păstrînd particularitățile fonetice ale dialectuluĭ.

I. Cîntecul Iorgului.

I-a variantă

Foicica bobuluĭ,
Pe malul Sireteluĭ
Paşte calul Iorguluĭ,
Un fir paşte
Ş-altul creşte,
Iarba-n patru se'mpleteşte,
Puica pe Iorgul priveşte.
Foae verde treĭ granate,
Iorgule, iubite frate,
Nu mă duce-aşa departe,
Că n-am mumă să mă cate,
Taica e bătrîn, nu poate.
Iorgule, gura matale
Cost-un pol şi cincĭ parale
Ş-o basma de portocale
Ş-o litră de cuişoare,
Ş-o să plătesc treĭ parale
Să-mĭ tae plopul din vale,
Să fac punte peste mare,
Să treacă Iorgu călare
Cu cămaşa albă floare,
Spălată de fată mare.
E spălată-n lăcrămioare
Uscată la ţiţişoară
Cu foc de la inimioară.
— Mariţa, gura matale
Cuĭ o daĭ în sărutare?
— La un nalt şi sprincenat
Cu treĭ semne de vărsat,
La inimă m-a secat.

a II-a variantă

Foicica bobuluĭ,
Pe drumul Sireteluĭ
Paşte calul Iorguluĭ,
Un fir paşte
Altul creşte,
Iarba-n patru se-mpleteşte.
Calul paşte şi nechează
Iorgu-mĭ doarme şi visează.
Ce folos de visul luĭ?
Dacă nu e, nu-ĭ şi nu-ĭ
Amoru la timpul luĭ.
Frunzuliţă salbă moale,
Iorgule, gura matale
Face-un pol şi cincĭ parale
Cuĭ să-ĭ daŭ două parale
Să-mĭ tae pleopul din vale
Să-mĭ tae aşchia mare
S-o puĭ punte peste mare
Să-mĭ treacă Iorgu călare
Cu cămaşa albă floare,
Cu brîŭ roşu 'ncins pe şale,
Cu ceasu de-agăţătoare?
Frunzuliţă treĭ granate,
Ţi-am spus-o, Iorgule, frate,
Să nu mă ducĭ aşa departe,
Am mamă şi mă cată
Tata bătrîn şi nu poate
Şi maĭ am şi treĭ surorĭ
Pleacă a mare de mă cată,
Cu păr negru e pe spate,
Pleacă şi a mijlocie
Cu coadele pînă n călcîe.
Pleacă şi a maĭ mică,
Podu-n patru se despică.

II. Cîntecul Oşteanuluĭ.

Foae verde sămureastră,
Pentr-o armă ruginoasă
N-am dat de treĭ anĭ p-acasă
La copiĭ şi la nevastă.
Foae verde salbă moale,
O, Domnule căpitane,
Maĭ dă-mĭ drumu-n concentrare [1]
Să mă duc la maica-n ţară.
Foae verde avrămeasă,
Trecuĭ podul de la Leasă
Şi m-ajunse-un dor de-acasă
De copiĭ şi de nevastă.
De-ar fi dorul de nevastă,
Să las calul să maĭ pască,
De-ar fi dorul de copiĭ,
Să puĭ şaua şi să mîĭ,
De-ar fi dorul de v-un tată,
Să las să maĭ zăbovească,
Dar de-a fi doru de mumă,
Să fac calul numaĭ spumă,
S-ajung acasă la mumă.

III. Fuseiŭ pe unde am iubit.

Foae verde mărgărint,
Fuseĭ pe unde-am iubit
Ş-am găsit locul pîrlit
Erbişoara suspinînd . . . .
— Ştiĭ, leicuţă, or nu ştiĭ ?
Cînd şedeam pe pajişte
Şi vorbeam de dragoste
Şi tăiam mărul feliĭ
Şi vorbeam în ghiolbăniĭ. [2]

1. In loc de *des*concentrare.
2. Adecă în ciondănelĭ.

— Neică, tot gîndind la tine
N-a rămas inimă-n mine,
Puținticä ce-a rămas
Și-aia s-a fript și s-a ars,
Ca s-o poțĭ s-o cîntăreștĭ,
Nicĭ o litră nu găseștĭ.

IV. Toate trec, toate se duc.

Foae verde de năut,
Toate trec, toate se duc,
Ce-am iubit nu pot să uit,
Și de-mĭ uit două-treĭ zile
Imĭ stă gîndul tot la tine,
— Țațo, țățășoara iubită,
Cuĭ o țiĭ acoperită ?
— Dumitale, frățioare,
Fiindcă-mĭ eștĭ frate maĭ mare.
— Maĭ descoper-o nițel
Să-mĭ maĭ vie sufletel . . . .
De dragoste ce-aveam odată
Răsăritu-mi-a poamă-n coastă
Și dușmaniĭ s-o brodit
S-o brodit de l-o'ngrădit,
Nicĭ cu par, nicĭ cu nuele,
Numaĭ cu cuvinte grele,
Neica m-a urît pentru ele.

V. Văzuiŭ dragostele mele.

Foae verde treĭ smicele,
Văzuĭ dragostele mele
Ciripind pe rămurele . . . . .
Rămurelele pîrlite
Dragostele părăsite . . . . .
Dar-ar Dumnezeŭ de-o ploae

Rămurile să se 'nmoae
Să 'nmoae, să 'nverzească,
Dragostele să 'nnoiască !
Foae verde treĭ masline,
Niciodată nu e bine
Să iubeștĭ de lîngă tine,
Cine te vede te spune.
Maĭ bine maĭ de departe,
Că e dragoste 'ndreptată,
Cînd te întîlneștĭ căteodată
Te întrebĭ de sănătate:
Ce maĭ facĭ, iubite frate?
Bine fac, bine voesc,
Cu puica cînd mă 'ntîlnesc,
Două vorbe de vorbesc,
Inima mi-o răcoresc,
Focșorul mi-l potolesc.

Notă. Cîntecele precedente le-am auzit de la Tinca Hagica de loc din Mizil. Varianta a 2-a a cînteculuĭ I o am de la un Bucureștean anume Onel.

(Va urma).

DOCUMENTE

I. Hrisov de la Stefan cel Mare din 1488

Comunicat de **V. G. Erbiceanu.**[1]

Мастїю бжїею мкї Стефан воевода гсдрь земли молдавскои. Знаменито чиним ис сим листом нашим вьсѣм нан вьзрит или его чтȣчи оуслышит. иже тот истинныи. наш вѣрїи боıарин нан дȣма прѣкалак слȣжил нам право и вѣрно тѣм мкї видѣвше его. правою и вѣрною слȣжбȣ до нас жаловали есми его wсобною нашеи мастїю дали и потврьдили есми емȣ wт нас оу нашеи земли оу молдавскои. Єдино село wт наших селах: на имѣ где бил фетена богдана. нелна селища оу томже хwтари на тотрȣш на имѣ где била wана wт монша що нам wстало тал села w бльчи и wт бнѣгини ег wаги. ис привилїе деда нашего алезандра воеводи. тое вьсе више писанное даест мȣ wт нас ȣрик. ись вьдоходомь емȣ и дѣтем его. и ȣнȣчатомь его. и прѣоунȣчатомь его и прашȣратом его и вьсемȣ родȣ его кто слемȣ изберет

1. Vezĭ maĭ sus pag. 255, notă.

наикаижнїи, непорѹшено николиже на вѣки. а хотарь томѹ селѹ и той селище да естъ ѹсими своими старими хотарим кѹда извѣка ѡживали. а на тоест вѣра нашего гсдка више писанаго мы Стефана воеводи и вѣра прѣвъзлюбленнїх сиѡв гсдка ми алеѯандра и богдана влада и вѣра бояръ нашиx. вѣра пана ѯбїари. вѣра пана нѣга. вѣра пана ганѹра. вѣра пана драгоша дворника.вѣра пана хърмана. вѣра пана ѥцка гѹдича. вѣра пана дажбога. вѣра пана шефѹла хотинскаго. вѣра пана микотъ. вѣра пана рѣцеша. пръкалабове немецкїи. вѣра пана андреика чорторовскїи. вѣра пана гроѯи пръкалаба ѡрхеиского. вѣра пана секаръ пръкалаба новоградского. вѣра пана кълнъѡа спътарѣ. вѣра пана колдора вистѣрника. вѣра пана еремїа постелника. вѣра пана андреика чашника. вѣра пана матїа столника. вѣра пана шандра комиса. и вѣра бояръ нашиx ѹсихь. великиx. и малиx. а по нашим животѣ кто бѹдет гспдръ нашеи ѯемли молдавскои ѡт дѣтеи нашиx или ѡт нашего родѹ. или пакь коул кого бъ иѯбере гспдр емь бити нашеи ѯемли молдавскои тот ѡюби не порѹшил нашего данїа. и потвръженїа. али ѡюби ѹтвръдил и ѹкрѣпил ѯанѹ же есми емѹ дали и потвръдили ѯа его правѹю и вѣрною слѹжбѹ а на бѹлшее крѣпост и по твръжелнїе томѹ въсемѹ више писаном велѣли есми нашемѹ вѣрномѹ панѹ тъѹтѹлѹ логофетѹ писати и нашѹ печат привѣсити ксемѹ листѹ нашемѹ.

пис іѡн въ сѹчавѣ в лѣто ЅЦЧЅ. мсца ап Ѕ.

(Pecetea atîrnată.)

Traducțiunea romînă:

Cu mila luĭ D-zeŭ noĭ Ștefan Voevod Domn țăriĭ Moldoveĭ acem cunoscut cu această foae a noastră tuturor care vor vedea-o

saŭ vor auzi-o citindu-se, cum acel adevărat al nostru credincios boer pan Duma pîrcălab a servit nouă cu dreptate şi credinţă. De aceia noĭ văzînd a luĭ drept şi fidel serviciŭ către noĭ. I-am gratificat cu o deosebită milă a noastră, i-am dat şi întărit luĭ de la noĭ în pămîntul nostru moldovenesc un sat din satele noastre anume: unde a fost fîntîna luĭ Bogdan, şi o siliştе în acelaşĭ hotar la Trotuş anume unde a fost Oana de la Moişa, ce ne-a rămas nouă, acel sat, de la Vîlcea şi de la soţia luĭ Olga şi cu actele bunelului nostru Alexandru Voevod. Toate cele maĭ sus scrise să-i fie luĭ de la noĭ uric în venitul luĭ şi copiilor luĭ şi nepoţilor luĭ şi strănepoţilor luĭ şi tot neamuluĭ, care se va alege luĭ maĭ de aproape, nestricat niciodată în vecĭ. Iar hotar aceluĭ sat şi aceleĭ siliştĭ să fie împreună cu toate ale lor vechĭ hotară pe unde din vecĭ s-aŭ apucat. Iar la aceasta este credinţa domnieĭ noastre supra-scrisuluĭ Noĭ Ştefan Voevod, şi credinţa preaiubiţilor fiĭ aĭ Domnieĭ mele Alexandru şi Bogdan Vlad, şi credinţa boerilor noştri: credinţa panuluĭ Zbierea, credinţa panuluĭ Neagu, credinţa panuluĭ Gangur, credinţa panuluĭ Dragoş dvornicul, credinţa panuluĭ Hărman, credinţa panuluĭ Iaţco Hudicĭ, credinţa panuluĭ Dajbog, credinţa panuluĭ Ştefal de Hotin, credinţa panuluĭ Micol şi credinţa panuluĭ Reteş pîrcălabĭ de Neamţ, credinţa panuluĭ Andreicu de Ciortoria, credinţa panuluĭ Groza pîrcălab de Orheiŭ, credinţa panuluĭ Secară pîrcălab de Cetatea nouă, credinţa panuluĭ Clănăŭ spătarul, credinţa panuluĭ Boldor visternicul, credinţa panuluĭ Eremia postelnicul, credinţa panuluĭ Andreicu ciaşnicul, credinţa panuluĭ Matia stolnicul, credinţa panuluĭ Sandrea comisul şi credinţa tuturor boerilor noştri marĭ şi micĭ. Iar după viaţa noastră, cine va fi domn ţăriĭ noastre moldoveneştĭ, dintre copiiĭ noştri saŭ neamul nostru, saŭ iarăşĭ pe cine D-zeŭ va alege a fi domn ţăriĭ noastre moldoveneştĭ, unul ca acela să nu strice dania şi întărirea noastră, ci să o împuternicească şi să o întărească, fiind-că i-am dat-o luĭ pentru al săŭ drept şi fidel serviciŭ. Iar spre maĭ mare tărie şi împuternicire a tot ce s-a scris maĭ sus, am ordonat credinciosuluĭ nostru pan Tăutul logofăt a scrie, şi sigilul nostru a-l atîrna la această foae a noastră.

Scris-a Ion în Suceava în anul 6996 luna Aprilie 5.

II. **Mărturie din 1628.**

Comunicat de **Gh. Ghibănescu.**

† Смѣренїи Митрофа^{н} Єп^{с}кп Хȣ^{ш}кїи дьм щире кȣ ча^{с}тѧ карте а ноастрѧ ким аȣ венит ꙟнаинтѣ ноастрѧ гакѫр че аȣ фос^{т} кѧпитан ши кȣ рѧѕешїи сѧї де пре сат де пре негрилещи ши де пре калтѫ че сѧ кѣамѧ щѣменеле ши де пре сат крицкани анȣме кертѣ фечорȣл крѧчȣнеі ши армага фечорȣл лȣї гаврилъ кѫткѫ ши корнѣ фечорȣл аремїеі ши іаким фечорȣл лȣї нистор ши ȣрса непоата коѕмицеї ши ѕам|фира фата лȣї рошкȣлецȣ ши пьнтелею непотȣл станеї ши чи-хаи де крицкани ши костантин фечорȣл моркотѣюлȣї ши пьнтѣ фе-чорȣл контеи де негрилещи кȣ чинститѫ картѣ мьрїеи сале лȣи Вод ши кȣ саȣга мѧрїеи сале кȣ Власїе дїакȣл ка сѧ ле дѧм щȣрѧмѧнт сѧ щȣре пре Сита Бѵгаїе кȣ доаѡѕѧч ши патрȣ де щȣрѧтори кȣм наȣ вѧндȣт нистор корнескȣл кȣ никȣла галкѫнȣл ши кȣ фемѣа са ши кȣ рьѕѣшїи лор ꙟн сат ꙟ негрилещи немикѫ ниче ꙟ калтѧ ꙟ щѣменеле, ниче ꙟтраиѫ ниче ꙟ оускат ши сь щȣре кȣм наȣ вьн-дȣт коѕмица стригѧторюл кȣ алеѕа кота ши кȣ рьѕѣшїи сѧи не-микѫ ꙟ сат ꙟ крицкани корникȣлȣи лȣи оурѣке челе їасте ꙟпресȣ-рѧтȣрѫ прентрȣ каȣ пьрьт. григорашкȣ ȣрѣке кь їасте кȣмпьрѧтȣрѫ де татѫсьȣ де ȣрѣке корникȣл, дѣчи нѡи ам дат щȣрѧмьнт лȣи гакѫр ши реѕѣшилѡр сьи кȣм скрием маи сȣс пре нȣме. кȣм скрїем картѣ мьрїеи сале лȣи Водѧ дѣкȣ щȣрат ꙟ скита кесѣрекѧ пре скита Бѵ^{г}аїе ши пре скита крȣче кȣ кд де щȣрѧтори кȣм нистор корнескȣл кȣ никȣла галбѧнȣл ши кȣ фемѣа са ши кȣ рьѕѣшїи лор наȣ

вънд8т немикъ борник8л8и л8и 8рѣке ꙟ сат ꙟ негрилещи ниче балта цѣменеле ниче ꙟтранѫ ниче ꙟ 8скат ши л8 ц8рат к8м нал8 кѫнд8т коѕмица стрингѫторюл к8 алеѕа кота ши к8 рѫѕѣшїи сън немикѫ ꙟ сат ꙟ брицкани ши ла ц8рълмънт ам̀ фост ꙟнинне ной ши ꙟ лок8л л8и григорашко 8рѣке л8 фост Павѫл чеал8 фост меделничѣрю дерегѫторюл де Х8ш ши Власїе дїак8л сл8га мърїеи сале л8и Водъ, дѣчи ной мѫрт8рисим к8 частѫ скрисоаре а ноастрѫ кѫ сѫ ле хїе лор де крединцѫ пънъ кънд8ш вор фаче шїеши дирѣсе домнещи ши маи пре маре крединцѫ п8сам ши печѣтѣ ши искѫлит8ра ноастрѫ ꙟтра чест ѕапис ка съ съ щїе пис 8 х8с ват ѕрав. ф. кг.

печать стго петра и павла
епкпїе х8скихъ

митрофан епкп х8скїи.

† ѕде кофи^л^нич.

† петрюл пъркълак ѿт к8кочѣни.

† геѡргїе кълъ ѿт шишикани.

† къс8л бил пѫр ѿт мълничѣни.

† хорфъл пит. ѿт ѡцелѣни.

† гаврил мамот ѿт к8коара.

† петрѣ кькърадь ѿт кькърѫѕѣни.

† франго малкоч. ѿт малкочѣни.

† михил църъшоарѫ ѿт корхонещи.

† петрешан априд ѿт сърцѣни.

† костантин цикъ8 пѫх ѿт там.

† пашко хотног ѕа кълраш.

† вѫрно кьлѣраш ѡт блѫдещи.

† викол кихаа ѡт хлипчѣни.

† Іѡнашкь чѹкьраа ѡт льцещи.

† Іхнаг ко^л^та^сїѹ^ ѡт там

† бѫлан бѹца ѡт кльцещи.

† кькѹлѣю.

† марвич лѣи ѡт ѡцелѣни.

† ника кьл ѡт фалчїи.

† андрека ....н^с^ ѡт рѫдѣни.

† маркодѹкѹл ѡт делѣни.

† цьблѣи ѡт сѹхѹлеци.

† аганїе ѡт нькѹрьреци.

† камбер ѡт голѫещи.

Митр. ѠНКИЬ ХѸШСКИИ.

Transcripțiunea :

Smereanii Mitrofan Episcop Huschiĭ dăm știre cu ceastă carte a noastră cum aŭ venit înaintea noastră *Gabîr* ce aŭ fost căpitan și cu răzeașiĭ săĭ de pre sat de pre *Negrileștĭ* și de pre *Baltă* ce se chiamă *Geamenele* și de pre sat *Brițanĭ* anume *Bertea* feciorul *Crăciuneĭ* și *Armaga* feciorul luĭ *Gavril Bîtcă* și *Cornea* feciorul *Aremieĭ* și *Iachim* feciorul luĭ *Nistor* și *Ursa* nepoata *Cozmițeĭ* și *Zamfira* fata luĭ *Rosculețu* și *Pîntelciĭ* nepotul *Stanceĭ* și *Cihan* de Brițanĭ și *Constantin* feciorul *Morcotcaiuluĭ* și *Pîntea* feciorul *Bonteĭ* de Negrileștĭ cu cinstită cartea măriei sale luĭ Vodă și cu sluga măriei sale cu Vasile diĭacul ca să le dăm gĭurămînt să gĭure pe svînta Evanghelie *cu douoăzăcĭ și patru de gĭurătorĭ* cum n-aŭ vîndut *Nistor Cornescul* cu *Nicula Galbănul* și cu femeaĭa sa și cu răzeașiĭ lor în sat în Negrileștĭ nemică nice în baltă în Geamenele, nicĭ într-apă nice în uscat și să gĭure cum n-aŭ vîndut

Cozmița Strigătoriul cu *Alexa Bota* și răzeașiĭ săĭ nemică în sat în Brițcanĭ Vorniculuĭ luĭ Ureache ce le îaste impresurătură pentru c-aŭ pirit Grigorașco Ureache că îaste cumpurătură de tată-săŭ de Ureache vornicul. Deaci noĭ am dat gĭurămînt luĭ Gabir și rezeașilor săĭ cum scriem maĭ sus pre nume, cum scrie cartea măriеĭ sale luĭ Vodă de-aŭ gĭurat în svînta besearecă pe svînta Evanghelie și pe svînta cruce cu 20 de gĭurătorĭ cum Nistor Cornescul cu Nicola Galbănul și cu femeaĭa sa și cu răzeașiĭ lor n-aŭ vîndut nemică vorniculuĭ luĭ Ureache în sat în Negrileștĭ nice în balta Geamenele nice într-apă nice în uscat și aŭ gĭurat cum n-aŭ vîndut Cozmița strigătoriul cu Alexa Bota și cu răzeașiĭ săĭ nemică în sat în Brițcanĭ și la gĭurămînt am fost înșine noĭ și în locul luĭ Grigorașco Ureache aŭ fost Pavăl ce-aŭ fost medelniceariŭ deregătoriul de Huș și Vasile dĭiacul sluga măriеĭ sale luĭ Vodă. Deaci noĭ mărturisim cu ceastă scrisoare a noastră ca să le hie lor de credință pînă cîndu-ș vor face șie și direase domneștĭ și maĭ pre mare credință pus-am și pecetea și iscălitura noastră într-acest zapis ca să să știe.

Pis u Hus vlt.

7136 Fevr. 23

Peceatĭ Sveatago Petra i Pavla
Episcopie Hușchih

Mitrofan Episcop Huschiĭ

(Urmează iscăliturile de maĭ sus)

Notă. Documentul are importanță din punct de vedere juridic. El e din hîrtiile casei Roșca Codreanu din Bîrlad, hîrtii pe care D-l Pan. Chegeie, profesor la liceul din Bîrlad, mi-le a pus la îndămînă (peste 100 pachete), pe cînd eram profesor și eŭ în Bîrlad. Doc. e bine păstrat, cetet și marturiile sînt scrise retro în colonada a 2-a (doc. fiind îndoit vertical in 3). Cu documentele casei Codreanu ne vom ocupa în unul din numerile viitore, fiind de o importanță capitală.

III. Zapis din 1717.

Comunicat de **Gh. Ghibănescu.**[1]

Adecă eŭ Tănasie Croitoriu^{l} din tărgu din Focșen^{ĭ} din *ța*ra (sic) *ro*mănea^{s}că de preu^{n} cu soțu^{l} me^{ŭ} măriuța scrie^{m} și mărturisi^{m} cu aci^{s}tu adevăra^{t} zapi^{s} a^{l} nostru la măna dumisa^{l} gĭupănuluĭ Hrumuzachea medelniceriul fic*ĭ*oru^{l} dumisa^{l} Cărstea vornicul di^{n} Eșĭ precum să^{s} știe că no^{ĭ} de nime silițĭ ni^{cĭ} asuprițĭ ce de a noastră bună voe am văndut a noastră dreaptă ocină și moșie de cumpărătură u^{n} pogon și o hirtă [2] de vie făcătoare î^{n} dealul Odobeștilor în capătul viilor dumisale vorniculuĭ . . . . . .
i^{n}să vie cu cramă cu tot și cu 2 căzĭ care viĭ le-am cumpărat și noĭ dela femeĭa Neculiĭ starosteĭ de croitorĭ ot Munteniĭ anume Irina și de la maica-sa Na^{s}tasie și noĭ le-am văndu^{t} dumisa^{l} drept cinzăcĭ de leĭ bătuțĭ ca să-ĭ fie acum înainte dreaptă ocină și moșie dumisale și giupănesiĭ dumisa^{l} și cuconilo^{r} și nepoților stătătoa^{r} neclătită și nerușăită (sic) în vecĭ și când a^{m} văndut dumisa^{le} aceste viĭ cu căsoae maĭ nainte ne-am întreba^{t} toțiĭ (sic) frațĭ și rezeșĭ noștriĭ, ca să o cumpe^{r} și nime nu s-aŭ aflat ca să o sprijănească făr de căt dumnealuĭ giupănul Hurmusachi medeniceriul și noĭ vazăn^{d} că ne-aŭ dat dumnealuĭ plată depli^{n} î^{n} mănule noastre ĭ-am făcu^{t} și noĭ acistu zapi^{s} de nainte a mulțĭ oamenĭ bunĭ preuțĭ și oamenĭ batrănĭ și tinerĭ ca^{r} maĭ g^{i}o^{s} s-aŭ și iscăli^{t} cariĭ aŭ știu^{t} carte ĭar cariĭ n-aŭ știu^{t} ș-aŭ pu^{s} pecețĭ cineșĭ pre numel^{e} săŭ și noĭ pintru maĭ mare credința ne-am pu^{s} degiti^{l} și ĭ-am da^{t} toate zapise^{l} ce^{l} vechĭ de cumpărătură ca să^{s} știe

Eŭ Tănasie vănzăto^{r}

u Focșenĭ l^{t} 7225 m^{s}ța Noemvr. 20 dni

---

1. Documentul de maĭ sus ne-a fost înmĭuat de D-l N. Pană, profesor la la liceul din Focșanĭ.
2. Adecă: un sfert.

NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

G. Pouchet et *H. Beauregard*, Tratat de Osteologia comparată (Traité d'Ostéologie comparée). Paris 1889. 464 pag. In 8.

O lucrare științifică care umple un mare gol simțit. Cuprinde: Țesătura care compune scheletul, apoĭ scheletul la : om, quadrumane, cheiroptere, insectivore, carnasiere, rumegătoare, taxeopozĭ, proboscidiene, amblipozĭ, ongulate propriŭ zise, tirenide, cetacee, nedentate, mamifere neplacentare, sauropsizĭ, amfibiĭ și peștĭ. In text peste 330 figurĭ.

E. Jourdans, Simțurile la animalele inferioare (Les sens chez les animaux inférieurs) Paris. 320 pag. In 16.

Această lucrare face parte din Biblioteca științifică contemporană. Cuprinde: Expunerea sumară a constituțiuniĭ generale a ființelor organizate. Iritabilitatea, sensibilitatea, organele sensurilor. Tactul, gustul, mirosul, auzul, acțiunea luminiĭ asupra ființelor organizate. In text 48 figurĭ.

C. Gegenbaur, Tratat de Anatomia omenească (Traité d'anatomie humaine). Paris 1888—1889. 4 părțĭ în 12.

Lucrare tradusă din nemțește de către Ch. Julien. Cuprinde: Organele. Elementele constitutive. Constituțiunea primordială a corpuluĭ. Țesăturĭ. Sistemul scheletic cu dezvoltările sale. Sistemul muscular. Sistemul digestiv și anume organele de nutrire și respirație. Sistemul urogenital. Sistemul vascular și anume organele circulațiuniĭ și sistemul nervos. Cu 626 figurĭ în text.

Pierre Janet, Automatizmul psihologic. Incercare de psihologie experimentală asupra formelor inferioare ale activitățiĭ omeneștĭ (L'Automatisme psychologique. Essai de Psychologie expérimentale sur les formes inférieures de l'activité humaine). Paris 1889. In 12. 494 pag.

Această lucrare face parte din Biblioteca filosofieĭ contemporane. Cuprinde: Fenomenele psihologice separate. Citarea și diversele existențe psihologice succesive. Suggestiunea și strîmtorarea cîmpuluĭ conștiințeĭ. Actele subconsciente. Anesteziile și existențele psihologice simultanee. Diversele forme ale dizagregațiunii psihologice. Slăbiciunea și forța morală.

G. Cotteau, Preistoria în Europa. Congrese. muzee, excursiunĭ (Le Préhistorique en Europe. Congrès, mussées, excursions). Paris 1889. In 16. 313 pag.

Din Biblioteca științifică contemporană. Cuprinde: Congresele de la: Neufchâtel, Paris, Norwich în Anglia. Copenhaga. Bolonia, Bruxela. Stockholm. Budapesta și Lisabona. precum și programul Congresuluĭ antropologic din anul 1889 din Pariz. Cu 87 figurĭ în text.

Dr. L. Edinger, Anatomia centrelor nervoase (Anatomie des centres nerveux). Paris 1889. In 12. 234 pag.

Traducere din nemțește de M. Siraud. Cuprinde 10 lecțiunĭ și anume: Metodele adoptate în studiul centrelor nervoase. Formele și raporturile generale ale creeruluĭ. Circumvoluțiunile și dungile creeruluĭ. Substanța sură și substanța albă a emisferelor. Coroana radiantă. corpul striat. stratul optic și regiunea sub-optică. Configurațiunea bazeĭ creeruluĭ; corpul sub-optic, tuberculele quadrijumale. originile nervuluĭ optic. Protuberanța anulară și creerușul. Rădăcinile nervilor perifericĭ, gangligoniĭ spinalĭ. măduva spinăriĭ, măduva alungită, calota protuberanțială. 122 fig. în text.

Gr. C. B.

Tipo-Litografia H. Goldner, strada Primărieĭ

Compunerea societății pe anul 1889-90

Pentru anul 1889-90, al doilea an al existenței sale, Societatea științifică și literară din Iași s-a constituit astfeliŭ:

Președinte: **Grigorie Cobălcescu**
Secretar general: **Gr. C. Buțureanu**
Casier: **Gh. Neculau**

Directorii arhiveĭ: { **M. Vlădescu** pentru partea științifică
{ **H. Tiktin** pentru partea literară.

Secțiunile sînt constituite astfeliŭ:

a) *Secțiunea științifică*:

Președinte: **Dr. Eug. Rizu,** profesor la Facultatea de Medicină din Iașĭ și medic primar al Spitalelor St. Spiridon etc.

Secretar: **N. Gabrielescu,** arhitect, membru al Societății politehnice din Bucureștĭ.

Membri:

Dr. Assaki, profesor la Facultatea de Medicină din Bucureștĭ, director Institutuluĭ de Chirurgie etc.

Dr. D. Brandia, profesor de botanică la Universitatea din Bucureștĭ, membru al Academieĭ Romîne etc.

Dr. C. Botez, profesor la Facultatea de Medicină din Iașĭ și medic spitaluluĭ Sf. Spiridon etc.

Dr. V. C. Buțureanu, director Laboratoruluĭ de Chimie din Iașĭ.

Gr. C. Buțureanu, profesor la Școala Normală Vasile Lupu și Institutul pedagogic de fete.

Gr. Cobălcescu, profesor de geologie și mineralogie la Universitatea din Iașĭ, membru al Academieĭ Romîne.

Dr. S. Konya, chimist.

D. Drăghiceanu, Inginer de mine.

Dr. Felix, profesor la Facultatea de Medicină din Bucureştĭ, membru al Academieĭ Romîne.

Dr. W. Finkelstein, doctor în medicină, Iaşĭ.

Dr. Hertzenberg, doctor în medicină, Iaşĭ.

Dr. Istrati, profesor de chimia organică la Universitatea din Bucureştĭ.

Dr. N. Leon, profesor suplinitor la Universitatea din Iaşĭ.

Gh. Lascar, profesor la Gimnaziul Alexandru cel Bun.

P. Novleanu, directorul Institutelor Unite din Iaşĭ.

I. Negură, inginer de mine.

Gh. Neculau, profesor la Seminariul din Iaşĭ.

Porumbaru, inginer, director al fabriceĭ de hîrtie «Letea».

Sava Ştefănescu, profesor de Liceŭ în Bucureştĭ.

M Vlădescu, profesor la Universitatea din Iaşĭ.

Dr. A. Vitzu, profesor de fiziologie la Universitatea din Bucureştĭ.

I. Vişan, fost elev al Şcoaleĭ de Antropologie din Pariz.

b) *Secţiunea literară* :

Preşedinte : **Dr. A. D. Xenopol**, profesor la Universitatea din Iaşĭ, membru corespondent al Academieĭ Romîne.

Secretar : **Gh. Ghibănescu**, profesor la Şcoala Normală Vasile Lupu.

Membri :

V. Atanasiu, profesor la Institutele Unite.

I. Bogdan, filolog.

A. B. Brandia, profesor de istorie la Liceul din Iaşĭ.

Dr. A. Bădărău, profesor la Gimnaziul Alexandru cel Bun şi Şcoala Comercială din Iaşĭ.

N. Beldiceanu, profesor de Istorie la Gimnaziul Ştefan cel Mare din Iaşĭ, membru ordinar al Societăţiĭ Berlineze de Antropologie, Etnologie şi Preistorie.

T. T. Burada, profesor la Conservatorul din Iașĭ, membru corespondent al Academieĭ Romîne.

Th. Codrescu, publicist, fost profesor de istorie, membru corespondent al Academieĭ Romîne.

Dr. Corn. Th. Codrescu, profesor la Școala Comercială din Iașĭ

Criticos, consul al Grecieĭ, membru al maĭ multor societățĭ savante.

P. Gărcineanu, profesor la Liceul din Iașĭ.

Dr. I. Găvănescul, profesor de filozofie la Universitatea de Iașĭ

Ed. Gruber, profesor la Școala Comercială din Iașĭ, membru corespondent al Societățiĭ de Psihologie fiziologică din Pariz.

Const. Meissner, director la Școala Normală Vasile Lupu.

Dim. Onciu, profesor în Cernăuțĭ.

Gh. Popovicĭ, profesor la gimnaziul din Cernăuțĭ.

Al. Philippide, profesor de limba romînă la Liceul din Iașĭ

P. Rășcanu, profesor de epigrafie și istoria antică la Universitatea din Iașĭ.

A. Suțu, profesor de limba și literatura franceză la Liceul Național din Iașĭ.

C. Știubeiu, profesor la Liceul din Iașĭ.

Dr. I. Tanoviceanu, profesor la Universitatea din Iașĭ.

H. Tiktin, filolog, membru al maĭ multor societățĭ savante.

Andr. Vizanti, profesor de limba și literatura romînă la Universitatea din Iașĭ.

Înștiințare

Societatea științifică și literară din Iașĭ a hotărît să ție în Sala Universitățiĭ din Iașĭ un număr de 11 conferențe publice în fiecare Duminică de la 2—3 oare p. m.

Conferențele vor urma astfeliŭ :

1. *Duminică 14 Ianuarie.* D-l A. Xenopol va vorbi despre: Ideia romană în dezvoltarea poporuluĭ romîn.

2. *Duminică 21 Ianuarie.* D-l Gh. Ghibănescu va vorbi despre: Tradițiunea literară.

3. *Duminică 28 Ianuarie.* D-l Vasile C. Buțureanu va vorbi despre : Electricitate (cu experiențe practice).

4. *Duminică 4 Fevruarie.* D-l I. Găvănescul va vorbi despre : Scepticismul practic.

5. *Duminică 18 Fevruarie.* D-l Grigore C. Buțureanu va vorbi despre: Evoluțiunea mentală.

6. *Duminică 18 Fevruarie.* D-l Eduard Gruber va vorbi despre: Psihologia experimentală.

7. *Duminică 28 Fevruarie.* D-l H. Tiktin va vorbi despre : Viața cuvîntuluĭ.

8. *Duminică 4 Martie.* D-l Mihai Vlădescu va vorbi despre: Evoluția omuluĭ în societate.

9. *Duminică 11 Martie.* D-l I. Tanoviceanu va vorbi despre : Pitorescul în vechile legislațiĭ romîneștĭ.

10. *Duminică 18 Martie.* D-l A. D. Xeoopol va vorbi despre : Gradul nostru de civilizație. Această conferență va fi cu întrare de 50 banĭ, în folosul bibliotecеĭ societățiĭ.

11. *Duminică 25 Martie.* D-l Alex. Bădărău va vorbi despre: Mediul social.

ARHIVA
SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘĬ

ISTORIA UNEĬ MOȘIĬ

din secolul al XV-lea și pînă astăzĭ

de

Gh. Ghibănescu.

In istoria noastră națională sînt încă multe golurĭ de umplut. Multe chestiunĭ îșĭ așteaptă dezlegarea de acum înainte, izvoarăle cunoscute fiind puține de tot, mulțimea zăcînd necunoscută. Dacă de partea politică se poate spune ceva complet în urma celor 8000 documente din colecția Hurmuzachĭ, nu tot așa putem zice de partea socială. Cronicariĭ noștri ne spun foarte puține despre traiul Romînilor, căcĭ ocupațĭ eĭ cu intrigile de la curtea domnească, incidental numaĭ amintesc și cîte-ceva din ale poporuluĭ.

Istoria dreptuluĭ, și a proprietățiĭ la Romînĭ abia sînt atinse, cu toate că importanța le-e capitală. Numaĭ cu istoria pămîntuluĭ cîte chestiunĭ nu se leagă! Descălecatul, organizarea veche a statuluĭ, boeriile, răzeșiĭ, veciniĭ. Dar despre toate noĭ nu putem citi decît în izvoarăle de prima mînă, în documente. Dar cîte oare sînt documentele interne publicate? Foarte puține. Arhivele istorice sînt rarĭ, iar prin reviste se daŭ numaĭ așa cîteva. Grosul documentelor zace prin arhivele statuluĭ, a Sf. Spiridon, a Mînăstiriĭ Neamțuluĭ care încă nu s-aŭ scotocit pe deplin; dar maĭ multe staŭ prin lăzile răzeșilor și a proprietarilor de azĭ, ce le țin ascunse cu o îndărătnicie ne maĭ pomenită, silițĭ fiind a le scoate la iveală numaĭ atuncĭ cînd o afacere bănească saŭ de judecată îĭ apasă.

Monografiĭ istorice avem foarte puține, și tocmaĭ ele sînt interesante și necesare. Pe o sumă de monografiĭ istorice temeinice se poate clădi un sistem de istorie națională în mod magistral.

In cele ce urmează ne vom sili a înjgheba o monografie a uneĭ moșiĭ de la 1440 pînă azĭ, bazată numaĭ pe acte. Cînd fiecare petec de pămînt își va avea istoria sa cunoscută, publicată, istoria pămîntuluĭ, a țăriĭ noastre va fi cunoscută, și numaĭ atuncĭ vom putea zice cine și ce feliŭ am fost în trecut.

Moșia poartă numele de *Plotuneștĭ*, azĭ proprietate a familieĭ Mavrodi. La dînsa s-aŭ adăugat maĭ multe răzeșiĭ vecine, după împrejurărĭ, timpurĭ și oamenĭ, dar avînd în vedere și cel maĭ vechiŭ document, cum și posesorul de azĭ, putem zice că ne vom ocupa de *Istoria Plotuneștilor*.

*

Trăia pe la 1440 un boer **Stan Plotun**, căruĭa domniĭ de pe atuncĭ Ilias și Ștefan (ИλΪАШ И СТЕФАН ВОЕВѠДА) în vederea serviciilor aduse domnieĭ iĭ hărăzesc un loc de pe Sărata în ținutul Fălciuluĭ, dîndu-ĭ și *privileghiurĭ* (ПРИВИλЇЕ) deosebite, tot pe atuncĭ pe cînd Ștefan Vodă hărăzia luĭ *Jurja Atoc* un sat cu dreptul proprieĭ judecățĭ locale, însă în atîrnare de curtea din Iașĭ, sat ce era așezat în susul Sărățiĭ, unde eraŭ juziĭ Fătu și Ilie. [1]

Cine însă a fost acel Stan Plotun, ce serviciŭ a făcut domnieĭ, nu știm, căcĭ actul de danie și întăritură de la Ilie și Ștefan Vodă s-a pierdut.

Iată ce ne spune vechiul document de la Ștefăniță Voevod, din 7028, Apr. 23.

......«Iar hotarul acelor sate, ce sînt pe Sărata, anume Plotuneștiĭ și din gĭos în Glod să le fie lor despre toate părțile după hotarul cel vechiŭ, pe unde din vecĭ aŭ stăpînit; *dar privileghiul ce aŭ avut tatăl lor Stan Plotun de la strămoșiĭ noștri de la Ilieș și Ștefan Voevozĭ pe acele de maĭ sus numite sate cĭ le-aŭ pierdut, precum ne este noaă știut și tuturor boerilor noștri.*»

Asta însă era pe la 1520, cînd fiĭ luĭ Stan vin la domnul Ștefan Voevod cel tînăr (*mlada*, cum i-se zice în vechile pomelnice) și-l roagă să le întărească posesiunea lor de pe Sărata.

1. Arhiva istorică I 1, 81, actul din 6912 (1433). Oct. 8.

Domnul le dă întăritura, şi iată actul în textul original precum şi în traducerea făcută la 1815 Ghenar 26 de către Costachi biv-vel-pitar, aicĭ în Iaşĭ. [1]

Милостїю Божїею мы Стефан Воевода господарь земли молдавскwй знаменитw чиним иссим нашим листом всѣм ктw нан ем вѣзрит или егw чт8чи усслышит. оже тоти истинїи наши слѫгы Тат8л Плот8н и братїѧ его Сима и Кwсте и сестри их Ян8шка и Сорѣ и нѣга и микае дѣти стана плот8на жаловали есмы особною нашеїо милостїю и дали и тот врѣдими есмоим их правїи wтнин8 села на Саратѣ на имѣ Плот8нещи и по ниже оу Глод тое вѣсе вышеписанное да естим и wт на оурика съ вѣсем доходом им и дѣтем ихъ и 8н8чатwм и их прѣоун8чатwм их и прапр8ратwм их и вѣсем8 род8 их8. ктw сами и зверьт наивлижнїи непор8шено николиже на вѣкы. а хотаръ тѣм селам що на Саратои на имѧ плот8нещюм и по ниже оу Глод да ест им wт 8сих старой постаром8 хотар8 по к8да из вѣка wжив ли. а пан привилїе що иман wтец их стан плот8на wт прѣоун8кwв [2] наших wт Илїашан wт Стефана воеводwв наших прадрече ни их селах а wни ен изг8били їак свидомо ест нам и оусим болѣрwм нашим. а на тw ест вѣра нашь господства вишеписанного мы Стефана Воевода, и вѣра прѣвъзлюбленаго врата господва мы Петра, и вѣра болѣрь наших вѣра пана Исака, вѣра пана петра дворника, вѣра пана Шандра, вѣра пана Негрила, вѣра пана васка, вѣра пана Гринковича и вѣра пана Талабѫ Хотинскыїх вѣра пана кwсте и пана Кwндрѧ Немецкыїх, вѣра пана Петрика и пана Тоадера Новоградскыїх вѣра пана Л8ка Арб8ре портара С8чавсково вѣра пана храна Спѫтарѣ вѣра пана Еремїѧ вистерника вѣра пана Козма Шерпе постелника, вѣра пана Сак8ѣна чашника вѣра пана Стрѫча столника вѣра пана Тома Кѫцѣлѣна комиса, вѣра болѣръ наших 8сих молдавских и великих и малих, а на болшее крѣпост и потврѫженїе тое вѣсе вышеписанное велѣли есмы нашем8 вѣрном8 пан8 Тотр8шан8 логофет8 писати и наш8 печат привѣсити ксем8 лист8 нашем8. писал Д8митр8 Попович оу Їасwх вълѣто ҂звки месѣца Апр. кг.

NOTA. Pecetea pe ceară albă, ruptă pe jumătate, se citeşte bine: земли молдавской печѣти.

1. Intre actele Plotuniştilor maĭ e şi altă copie maĭ modernă a acestuĭ suret scoasă la 1860, supt iscălitura coloneluluĭ Mavrodi.

2. Scriitorul a greşit aicĭ punînd прѣоун8кwв = strănepotuluĭ, în loc de прѣдедwв = strămoşuluĭ, cum şi traduce pitarul Costachi în 1815

«Cu mila luĭ Dumnezeŭ noĭ Ștefan V. domn țăriĭ Moldoviĭ înștiințare facem prin această carte a noastră, tuturor cuĭ vor căuta pre dînsa, orĭ cetindu-să o vor auzi-o pentru acesti adevărati slugili noastri *Tatul Plotun* și frațiĭ luĭ *Sima* și *Coste* și surorile lor *Anușca* și *Sora* și *Neaga* și *Micaea* ficiorii luĭ *Stan Plotun*, pe cari i-am miluit cu deosebită mila noastră de le-am dat și le-am întărit lor alor drepti ocinĭ, satul pe *Sarata* anume Plotuneștĭ și din gios în Glod, toati aceli di maĭ sus scrisă să le fie lor de la noĭ uric cu tot venitul lor și fiilor lor, nepoților, strănepoților, preastrănepoților și la tot neamul lor ci li-se vor alege maĭ aproapi nestrămutat nicĭ odinioară în vecĭ. Iar hotarul acelor sate ce sînt pe Sărata anume Plotuneștĭ și din gios în Glod să le fie lor despre toati părțile după hotarul cel vechiŭ pe unde din vecĭ aŭ stăpînit, dar privileghiile ci aŭ avut tatul lor Stan Plotun de la strămoșiĭ noștri de la Ilieș și Ștefan Voevozĭ pe acele de maĭ sus numite sate, eĭ le-aŭ pierdut precum ni este noaî știut și tuturor boerilor noștri ; și spre aceasta este credința domnieĭ meali de maĭ sus numit noĭ Ștefan Voevod și credința a prea iubituluĭ a fratiluĭ domnieĭ meali a luĭ Petru [1] și credința tuturor boerilor noștri aĭ Moldoveĭ a marĭ și a micĭ și pre maĭ mare tărie și întăritură tuturor celor de maĭ sus scrisă am poroncit cinstit credincios boeriuluĭ nostru dumisale Trotușanu logăfăt să scrie și pecete noastră să o legi către această carte a noastră.

Pisal Dumitru Popovicĭ u Iasoh Vlto 7028 msța Apr. 23.»

Actele posterioare nu ne spun numaĭ de Plotuneștĭ. Urmașiĭ luĭ Tatul Plotun îmbucătesc moșia cea mare, ce mergea pînă în Glod, și vedem deodată apărînd o sumă de alte sate, amestecate în proprietate cu Plotuneștiĭ.

Ne lipsesc documentele pentru a arăta pe larg care aŭ fost urmașiĭ acelor frațĭ și surorĭ aĭ luĭ Tatul [2] Plotun. Dar tot găsim ceva.

Răzeșiĭ satuluĭ Plotuneștiĭ chemațĭ în 1777 Maiŭ 13 ca marturĭ în hotărnicia moșieĭ Plotuneștĭ, și anume a părțiĭ unuia Enachi

---

1. Alex. Lăpușneanu (Ist. Xen. II, 517. III, 57).
2. Cuvîntul *Tatul* există și azĭ ca denumire patronimică, maĭ ales prin Ardeal.

Sava dinspre alţĭ răzeşĭ, ĭată ce ne spun de vechiĭ proprietarĭ aĭ acesteĭ moşiĭ.[1]

Satul Plotuneştiĭ se împarte pe 3 bătrînĭ afară de a luĭ V. Diniş 2 părţĭ dintr-un bătrîn, care a vîndut-o maĭ înainte vreme el şi cu fratele săŭ Meiul luĭ Cantemir Vodă: a) bătrînul luĭ popa Pîrciul, b) bătrînul *Urseĭ fata luĭ Plotun*, c) bătrînul luĭ Andreĭ Brînză.

Dar tot aceiaşĭ răzeşĭ spun că aceştĭ 3 bătrînĭ s-aŭ împărţit maĭ apoĭ aşa :

a) Bătrînul popeĭ Pîrciuluĭ s-a împărţit în două : 1) partea luĭ Enachi Sava, danie de la *Peniţa*, fata popeĭ Pîrciuluĭ, 2) partea luĭ Ioan Creţescul, de pe Măria fata popeĭ Pîrciuluĭ, sora Peniţeĭ.

b) Bătrînul Brînzeĭ a rămas la neamul luĭ Brînză.

c) Bătrînul Urseĭ s-a împărţit în 6 : 1) partea luĭ Damian Păcurariŭ, din care se trag Păcurăreştiĭ, 2) partea luĭ Toader Plotunescu, din care se trage Ifrim, 3) partea luĭ Ioan din care se trage Postul, 4) partea Mărieĭ din care se trage Trifan Plotunescu, 5) partea Cherighineĭ din care se trag Ţurcheştiĭ, 6) partea Floareĭ din care se trage azĭ (la 1777) Enachi Sava.

Din această enumerare amănunţită a părţilor în care s-aŭ împărţit ceĭ 3 bătrînĭ din Plotuneştĭ, vedem că urmaşiĭ luĭ Tatul Plotun ş-aŭ moştenit regulat proprietatea, îmbucăţindu-şĭ fiecare părţile după numărul copiilor ce-ĭ aveaŭ. Aşa Ursa împarte bătrînul săŭ în 6 părţĭ, iar popa Pîrciul în două. Nu se înstreinase nicĭ un petec de pămînt, căcĭ toţĭ urmaşiĭ răzeşĭ conform obiceiuluĭ pămîntuluĭ îşĭ ajutaŭ uniĭ altora la nevoe şi moşia trecea tot în mînile lor. Şi aşa Plotuneştiĭ rămaseră a urmaşilor luĭ Stan Plotun, pînă cînd cuiŭ strein se vîrî între dînşiĭ.

Pe la 1676 (7184) — documentul nu ne spune hotărît anul— luna Maiŭ, căzuse la mare nevoe doĭ din răzeşiĭ urmaşĭ aĭ luĭ Plotun. Aceştia eraŭ *Vasile Diniş* şi fratele luĭ *Meiul* fiĭ aĭ luĭ *Ioan Diniş*. Umblase eĭ val-vîrtej pe la răzeşiĭ coproprietarĭ în

1. Hotarnica aceasta din 1777 Maiŭ 13 e trecută între hîrtiile Plotuneştilor supt No. 12.

Plotuneştĭ, nu putură însă să capete nicĭ un ban. Atuncĭ văzîndu-se strîmtoraţĭ de nevoe alergară la strein, siliţĭ fiind a-şĭ vinde dreapta lor ocină şi moşie.

Nevoia însă privea numaĭ pe ceĭ doĭ fraţĭ, de aceia din bătrînul părinteluĭ lor Ioan Dinis, eĭ lăsară a treia parte ce se cuvenea suroriĭ lor *Lupa*.

Preţul vînzăriĭ celor 2 părţĭ dintr-un bătrîn a fost de 40 leĭ bunĭ: «Şi la vînzare am întrebat întîiŭ toţĭ răzeşiĭ ca să ne plătească la nevoia noastră şi nicĭ unul n-a vrut, pentru aceia am datu dumisali *Cantimir* serdariul şi jupănesiĭ dumisalĭ *Aniţa*, drept 40 leĭ banĭ bunĭ, şi ne-aŭ făcut deplin plata la mîna noastră. Pentru aceia nime din răzăşiĭ noştri să n-aibă a întoarce.»

Marturĭ vînzăriĭ aŭ fost Gh. Bogdan Comisul, Mihalache Bontăş, Vasile Bogescul, Malaiŭ Iuzbaşă, Ioan Hurducă şi Ioan Sărbuşcă de la Cohurluiŭ, ce supt iscăliturile lor atestă vînzarea; făcut e actul la *Gheucanĭ*, în Maiŭ 29 7184 (1676).[1]

Cantemireştiĭ eraŭ şi eĭ originarĭ de pe Elan. D. Cantemir în «*Vita Constantini Cantemyrii cognomento senis*» spune că strămoşul săŭ Th. Cantimir venit în Moldova pe la 6951 (1443) se numea şi Silişteanul. Iar alt Theodor Cantemir, prearăstrănepot aceluĭ din 6951, avea în proprietate nişte siliştĭ din ţinutul Fălciuluĭ pe pîrăul Elanuluĭ. Acest Th. Cantemir a avut 2 soţiĭ, din care de la una — Maria — a avut pe *Constantin Voevod*, născut la 1612 Noemvr. 8, care şi el a avut 2 femeĭ, din care una *Ana* saŭ jupîneasa *Aniţa* era din «Bontasiorum stirps».[2]

Aniţa jupîneasa luĭ C. Cantimir moare în 1676, după care el ia a doua soţie pe *Roxana*.

---

1. Punem aceastǎ datǎ luîndu-ne dupǎ alte acte de cumpǎrǎturĭ a luĭ Cantemir, de cînd era Serdar. Actul vînzăriĭ părţiĭ luĭ Dinis e înregistrat între hîrtiile Plotuneştilor la No. 10.
2. Iată ce citim în „Vita Cantemyrii" pag. 1: Constantin Cantemyr natus est anno 1612 a mundi salute, mense Novembri 8-va, Theodoro Cantemyr et Maria parentibus, in paterno pago Silistenii dicto, in districtu Falcziensi, super fluvium Ilan sito.

Actul dar de vinzare a luĭ Diniş e anterior luĭ 1676 (7184), ïar dacă între boeriĭ marturĭ gasim şi pe Mihălachi Bontăş în Gheucanĭ, e că acel Bontăş era rudă de aproape frate saŭ văr — cu jupîneasa Anița.

Cantemir Serdariul era megiaş, maĭ ales că începuse a cumpăra şi alte sate de prin prejur, şi cînd Vasile şi Meiul Diniş aveaŭ nevoe alergară la boerul megiaş, ce-l ştiaŭ că umblă după cumpărat moşiĭ.

Acum cît era de mare pămîntul vîndut de Diniş, şi anume $^2/_3$ părțĭ dintr-un bătrin, vom vedea după alt act ce dăm maĭ jos referitor la vinderea părțiĭ rămase din bătrînul Diniş, partea Lupeĭ.

In 7198 (1690) unul Savin, urmaş al Lupeĭ, vinde şi el partea luĭ de moşie luĭ Cantemir Vodă. Trecuse acum aproape 20 de anĭ de cînd Sărdariul Cantemir avea proprietate în Plotuneştĭ ; în acest curs de vreme el ajunsese domn şi năzuința de a-şĭ mări moşiile i-se sporise. De aceia din acest timp vedem făcută o sumă de cumpărăturĭ, a feliŭ de feliŭ de sate, siliştĭ, pădurĭ şi iazurĭ, din care una şi cea dintiiŭ e a părțiĭ rămase din bătrinul luĭ Diniş.

Iată ce ne spune documentul :

«Adecă eŭ Savin cu soțul mieŭ Urâta şi cu toată sămînța scriem şi mărturisim cu cestu adevăratu zapis al mieŭ am vǎndutu a mea direaptă ocină şi moşie ce am avutu în ținutul Fălciuluĭ în sat în Plotuneştĭ din treĭ bătrînĭ dintr-un bătrîn a treia parte din bătrînul luĭ Diniş. Iară cele doĭ părțĭ aŭ fost vîndute Măriĭ sale luĭ Constandin Vodă. Iară parte mea a treea încă am vǎndut Măriĭ sale luĭ Constandin Vodă şi parte mea s-aŭ ales 27 pămînturĭ şi jumătate, şi pămîntul câte de treĭzăcĭ paş şi pămăntul l-am negulat căte 4 potronicĭ şi 4 banĭ, carĭ fac 7 galbenĭ, şi această direptă ocină am vǎndut Măriĭ sali luĭ Constandin Vodă şi plata deplin la măna mea făcutu-mi-aŭ ca să-ĭ fie Măriĭ sali direptă ocină şi moşie în vecĭ neclitită *şi răzeş cine au avut încă am întrebat.* Şi acesta zapis s-aŭ făcut denainte Svințiĭ sali părintelui Varlaam Episcopuluĭ ot Huş [1] şi denainte dumisali agăĭ luĭ Mihail, şi

1. Păr. Melhisedec în Cr. Huşilor găseşte cel maĭ vechiŭ act ce probează timpul păstorieĭ luĭ Varlam 7198 (1690) Mart 3. (Cr. Huşilor pag. 148) Actul ce dăm e din 7198 Fevr. 28, cu 4 zile anterior.

denainte Egumenuluĭ Ghedeon ot Siliştenĭ şi denainte Egumenuluĭ Macarie Ogoescul şi denainte luĭ Arhirie ot Săşcanĭ şi denainte luĭ Andronachie ot tam, şî denainte luĭ Timoftie ot tam şi denainte popeĭ luĭ Mănoil ot tam şi denainte luĭ Gliginco ot Grumăzoae şi denainte luĭ Neculaĭ Ţurchie ot Plotuneştĭ şi pentru maĭ mare credinţă nem iscălit.

Leat 7198 (1690) Fevr. 28.

(Pecetea Episcopieĭ de Huşĭ în fum.)

(Iscăliturile autografe ale tuturor marturilor.) [1]

Tot în 7198 Fevr. 28, Cantemir Vodă cumpăra şi partea luĭ *Gligore Ţăfurde*, ce are a treia parte dintr-un bătrîn, bătrînul luĭ *Bezăgiĭ*, care vine tot 27 $^1/_2$ pămînturĭ, pămîntul de cîte 30 paşĭ, şi cu preţ de 4 potronicĭ şi 4 banĭ saŭ în totul 7 galbenĭ.[2]

Să facem o socoteală :

Intreg bătrînul luĭ Diniş venea 82 jum. pămînturĭ, a 30 paşĭ pămîntul, făceaŭ 2475 paşĭ. Din acestea 55 pămînturĭ saŭ 1650 paşĭ părţile fraţilor Vasile şi Meiul Diniş, ĭar 27 jum. pămînturĭ saŭ 825 paşĭ partea Lupeĭ şi a urmaşuluĭ eĭ Savin.

Potronicul, ne spune Neculcea (Let. II, 225 ed. II, 248 ed. I), valora 10 banĭ, şi într-un act din 1717 se zice : «ne-aŭ făcut bine cu 2 leĭ şi 10 potronicĭ banĭ vechĭ de ne-am plătit de o năpaste».[3]

Leul avea 120 banĭ, saŭ 40 parale, deci 12 potronicĭ. Pentru 27 jum. pămînturĭ veneaŭ 1210 banĭ, saŭ 120 potronicĭ, saŭ $10^1/_{10}$ leĭ. Dar actul de vînzare ne spune că la un loc a dat 7 galbenĭ. Galbenul avea dar în 7198 (1690) numaĭ un leŭ şi 40 banĭ.

Cantemir Vodă a dat dar pe întreaga moşie cumpărată 40 leĭ fraţilor Diniş, 7 galbenĭ luĭ Savin şi 7 galbenĭ luĭ Gligore Ţăfurdea.

---

1. Actul trecut între hîrtiile Plotuneştilor supt No. 2.
2. Formularul acestuĭ act trecut supt No. 3, hîrtiile Plotuneştilor, se aseamănă în totul cu al celuĭ de maĭ sus de supt No. 2. Se văd iscăliţĭ aceiaşĭ marturĭ.
3. Cronica Huşilor p. 82.

Se observă însă ceva. Dacă frații Diniș vînd 2 părțĭ dintr-un bătrîn cu preț de 40 leĭ și asta pe la 7184, Savin vinde ceialaltă parte rămasă de 27 jum. pămînturĭ numaĭ cu 7 galbenĭ, adecă cu 10 leĭ, socotind potronicul a 10 banĭ unul. Acum saŭ pămîntul fraților Diniș era maĭ bun, saŭ se eftinise pămîntul după 20 de anĭ; dar știm că nu toate pămînturile eraŭ egale în mărime.

Părțile cumpărate de Savin și Țăfurdea se măsoară în 7199 Fevr. 19 de către C. Igescul, Arhirie, Timoftie și Gliginco și vin 224 stînjenĭ în frunte; și hotarnica scoasă în acel an, 7199 Fevr. 19 (1691), e iscălită de marturiĭ Ionașcu sin *Zgîrie-Brînză*, Tudosă biv-iuzbașă, Pavel sin Romașcu, Gavril sin Ilie a Timirlieĭ, Gligore sin Sofronie, Tohilat Gliginco, Groza sin Veveriță. Hotarnica e scrisă în Plotuneștĭ.[1]

Spre cunoștință avem *că 55 pămînturĭ*, saŭ $^2/_3$ părțĭ dintr-un bătrîn, *fac în frunte 224 stînjenĭ.*

Asupra valoriĭ stînjenuluĭ maĭ aflăm aceasta: In hotarnica Plotuneștilor făcută în 1784 Iulie 13 se spune că referitor asupra moșieĭ Plopeniĭ în zapisul din 7214 Iulie 15 (1706) măsurîndu-se s-aŭ găsit 10 funiĭ în curmeziș, și funia de 20 pașĭ, care s-aŭ socotit a fi 250 stînjenĭ acele 10 funiĭ, *socotindu-se pasul cîte 6 palme gospod.* [2]

---

1. Hotarnica (copie) e trecută între actele Plotuneștilor la No. 5, la No. 4 trecute fiind niște însemnărĭ posterioare asupra moșiilor Plotuneștĭ și Urlațĭ, însemnărĭ care le vom utiliza la nevoe.

2. Iar în actele Cristeștilor și anume a moșieĭ Țuțora de lîngă Iașĭ, găsim într-un act din 7228 (1719) Oct. 26, de la Mihaiŭ Racoviță, ce să dă luĭ Statie ușierul cel mare, o parte din pămîntul gospod de la Țuțora, care a fost măsurat cu funia de 27 stînjenĭ, și spune: КД (24) funiĭ fac ХМИ (648) stînjenĭ, Г (3) funiĭ = ПА (81) stînjenĭ, ЅА (61) f.= ҂АХМЗ (1647) st.
Episc. Melhisedec în Cr. Hușilor pag. 161 (nota) zice: „Pămînt“ este termen de măsoriște; înseamnă o întindere de pămînt de 20 pașĭ, *pasul de 6 palme.* Pămîntul în sensul acesta se maĭ numea *delniță*, numire slavonă ce înseamnă *împărțitură.* Iar Amfilohie în a sa Aritmetică zice: Inceputul de toate măsurile este un grăunt de orz, numindu-l linie plină; 4 de aceste liniĭ fac un deget; 4 degete fac un lat de mînă cu 3 laturĭ de mînă saŭ 12 degete avem o palmă domnească, saŭ un picior; *cu 6 palme saŭ picioare fac pasul geometric.* Geometriĭ ceĭ vechĭ făceaŭ pasul de 5 picioare, *iar acum se obicĭnuește de 6, după cum și*

Cît de variate eraŭ măsurile, și la cîte neajunsurĭ nu se dădea naștere!

Dar moșia Plotuneștilor își urmează de aicĭ înainte o îndoită fază. Părțile cumpărate de Serdarul Cantemir trec la fiul săŭ Antioh, care le mărește prin alte cumpărăturĭ nouă, și le lasă maĭ apoĭ la urmașiĭ femininĭ aĭ familieĭ, căcĭ știm din istorie că D. Cantemir fugind în Rusia, linia directă a familieĭ acolo își găsi terenul de dezvoltare politică și literară (Satiricul Antioh Cantemir). Hîrtiile posterioare a moșieĭ ne daŭ ca proprietarĭ în Plotuneștĭ pe Pălădeștĭ, și anume pe Th. Paladi. El clironomisește pe Cantemir; să vedem cu ce drepturĭ; hîrtiile moșieĭ fac pe Cantemir strămoș luĭ C. Paladi din 1796. De familia Pălădeștilor cititorul poate găsi date bune în studiul D-luĭ Tanoviceanu (vezĭ maĭ sus pag. 57) «Un zapis curios». Să le întregim cu actele Plotuneștilor.

Ioniță Paladi s-a căsătorit în 1691 la Băcanĭ (jud. Tutova) cu o fată a luĭ Ioan Racoviță comisul mare, omul de cinste și de socotință a croniceĭ atribuite luĭ Milescu. El era cumnat cu M. Racoviță Voevod. Ioan Paladi a avut 5 copiĭ: Maria, Safta, *Thoader vist.*, Dumitrașcu și Constantin. Din aceștia Thoader vist. a avut o fată *Maria*, căria hîrtiile Plotuneștilor iĭ zic postelniceasa *Maria Arghiroae*. Th. Paladi venea nepot de soră luĭ M. Racoviță. Acum M. Racoviță a fost ginere și luĭ C. Cantemir, căcĭ a ținut pe Safta sora luĭ D. Cantemir (Letop. II 243), după care luă pe Ana fata luĭ Dediul spătariul, ginerele luĭ Mateiŭ Roșca din Bîrlad (genealogia familieĭ Roșca Codreanu). Prin asemenea succesiune ne explicăm cum familia Palade e posesoară în Plotuneștĭ, avînd a purta atîtea procese cătră finele secol. al XVIII.

Cî privește însă părțile rămase răzeșilor vom spune că după 100 de anĭ de la vînzarea părților fraților Diniș, după ce se îmbucătise deja moșia într-atîția urmașĭ, se scoală în 1777 niște

---

aicĭ la noĭ în Moldova că se face de 6 palme domneștĭ. (Digitus est minima pars agrestium mensurarum. Inde uncia habens digitos tres. Palmus autem quatuor habet digitos; per sedecim digitos. *Passus pedes quinque*; pertica passus duos, id est decem pedes. Isidorus apud Alex. Lambrior „Carte de cetire" pag. 214.)

Hotarnica e trecută între actele Plotuneștilor drept No. **14**. E cea maĭ importantă hîrtie și vom avea des recurs la ia.

răzeșĭ tocmaĭ de la Păhneștĭ, ce vine în sus de Hușĭ (iar Plotuneștiĭ în jos), și cer prin judecată ca să li-se restitue partea lor dreaptă răzeșie din Plotuneștĭ, pe care cu nedrept *le-aŭ vîndut-o* frațiĭ Diniș. Răzeșiĭ din Păhneștĭ eraŭ Brînzeștiĭ, ce ziceaŭ că trag parte în Plotuneștĭ bătrînul luĭ Grigore din Frijenĭ, feciorul Rădoaeĭ, cumpărat de la Fronie sin Părăscu. Acest bătrîn a luĭ Grigorie ot Frijeanĭ l-ar fi vîndut al-de Diniș pe nedreptul.

Răzeșiĭ din Păhneștĭ aduceaŭ în sprijinul cereriĭ lor o carte gospod din 7188 Ghenar 19 (1680) de la Duca Vodă prin care se poruncea pîrcălabuluĭ de Fălciŭ să cerceteze acest caz și să dea înapoĭ pămîntul luĭ Grigorie ot Frijeanĭ. Cererea însă a răzeșilor din Păhneștĭ era nedreaptă, și toată această afacere, cuprinsă într-un șir de acte, se bazează pe o șmichirie.

Intre răzeșiĭ din Plotuneștĭ era și unul Enachi Sava care trăgea două moșteniri : una danie de la Penița fata popeĭ Pîrciuluĭ, alta (a șesea parte) de pe Florea. Acest Enachi Sava nu trăia bine cu ceilalțĭ răzeșĭ, urmașĭ aĭ Urseĭ, și maĭ ales cu unul Lupul Păcurariul ducea războiŭ de moarte.

Lupul Păcurariul pentru a face zile amare luĭ Enachi Sava virî în capul Brînzeștilor din Păhneștĭ că eĭ ar fi avînd dreptate în Plotuneștĭ și că n-aŭ decît să tragă la judecată pe răzeșiĭ de aicĭ că-șĭ vor scoate dreptatea.

Brînzeștiĭ din Păhneștĭ de cuvînt. Fac jalbă la pîrcălăbie, ca să li-se facă dreptate.

Ispravnicul de Fălciŭ din acele vremĭ (1777), Iancu Greceanu b.-vel-păh., ascultă plîngerile ; dă cetire cărțiĭ gospod de la Duca Vodă din 7188 Ghenar 19 (1680), la care Brinzeștiĭ spuneaŭ că eĭ nu maĭ știŭ de urmarea judecățiĭ de atuncĭ, de oare-ce silițĭ fiind a-șĭ muta locuințele în Păhneștĭ n-aŭ maĭ putut afla nimica ; dar aŭ aflat la părințiĭ lor această veche carte gospod, după care se iaŭ și eĭ cerînd dreptate. Din cauza mutăriĭ lor în Păhneștĭ n-aŭ putut nu numaĭ să stăpînească, dar nicĭ chiar să dejmuească moșia lor.

La acestea răzeșiĭ din Plotuneștĭ răspunseră pe *sufleție* că eĭ n-aŭ apucat nicĭ aŭ auzit din bătrîniĭ lor spuind că ar fi fost stăpînĭ streinĭ în Plotuneștĭ, ci eĭ ĭșĭ explică cererile Păhneștilor prin aceia că zădărîțĭ de Lupu Păcurariŭ, ce avea ciudă pe Enachi

Sava, pe care căuta a-l îngusta cu pămîntul, aŭ sărit și eĭ la judecată.

Judecata hotărăște în 1777 Maĭ 23 că Brînzeștiĭ din Păhneștĭ n-aŭ dreptate, și închee că de aŭ ceva să se judece cu urmașiĭ luĭ V. Diniș.[1]

Brînzeștiĭ din Păhneștĭ afirmă și eĭ tot aceasta, tocmaĭ după un an în 7286 Maiŭ 25 (1778), uniĭ din eĭ Lupul și Mihaĭ Brînză daŭ hîrtie la mîna luĭ Enachi Sava că rămașĭ la judecata făcută înaintea ispravniculuĭ Iancului Greceanu păh. eĭ nu maĭ aŭ dreptur̆ în Plotuneștĭ.[2]

După zece zile următoriĭ răzeșĭ din Plotuneștĭ: Lupu și Andreiŭ Păcurariŭ, *C. Ghiban*, N. Cioban, Ion Creţescul monah vînd luĭ Ioan Cantacuzino vel log. bătrînul Brînză din Plotuneștĭ, bătrîn pentru care aŭ avut proces cu Brînzeștiĭ din Păhneștĭ. Preţul vînzăriĭ e de 440 leĭ (8м). Actul de vînzare poartă data de 7286 (1778) Iunie 4 și e iscălit și de marturul Ionică Timircan căp. cum și întărit de păh. Iancu Greceanu ispravnic.[3]

Două zile după aceia răzeșiĭ: Lupul și Andreiŭ Păcurariul, N. Cioban, Gav. Romașcu, Tiron, *C. Ghiban*, Dănachi și Simion nepot Murgăeĭ, daŭ alt zapis luĭ Cantacuzino vel-log. prin care arată că rămînîndu-le un bătrîn, bez 2 bătrînĭ și $^1/_6$ parte ce s-a cumpărat de d-luĭ vel-log. maĭ înainte, cum și aceste 4 jum. părţĭ bez jum. partea luĭ Iamandi, aŭ venit 330 stînjenĭ, pe care îĭ vînd cu cîte *un leŭ* stînjenul.

Actul poartă data de 7286 Iunie 6 și poartă iscălitura tuturor marturilor, întărit fiind de păh. Iancu Greceanu, ispravnic de Fălciŭ.[4]

Sfada între Enache Sava și Păcurăreștĭ căria i-aŭ urmat vînzările de maĭ sus cum și procesul a provenit din cauza aceasta:

Enachi Sava ceruse de la domn ca să i-se hotărască răze-

1. Doc. Plotuneștilor supt No. 13 din 1777 Maiŭ 23.
2. Doc. Plotuneștilor supt No. 7.
3. Doc. Plotuneștilor No. 8.
4. Intr-o însemnare asupra preţurilor moșiilor găsim că Plotuneștiĭ s-aŭ cumpărat tot, numaĭ *Th. Iamandi* a rămas cu $^1/_6$ din bătrîn; dar 120 leĭ să se împlinească de la *Ioan Creţescu* monah, fiind că n-a avut parte, și să dea răzeșilor din Plotuneștĭ luîndu-se zapis. Doc. Plotuneștilor supt No. 24.

șia luĭ. Domnul de atuncĭ, Gr. Alex. Ghica Voevod, dă ordin ispravnicului de Fălciŭ, *luĭ Neculea biv-vel-medelnicer*,[1] care rîndueşte pe Iordache, Sofronie Arhire, Irimia căpit. ca hotarnicĭ, și eĭ proced la hotărnicire în 1777 Maiŭ 13.[2] Enachi Sava era posesorul vechiuluĭ uric din 7020 Apr. 23. el era urmașul la moștenire și a Peniţeĭ și a Urseĭ. Măsurîndu-se moșia luĭ i-se cuvine în general 17 funiĭ 6 stînjenĭ și 5 jum. palme, și anume 13 funiĭ din jum. bătrînul Peniţeĭ, și 4 funiĭ 6 st. 5 jum. palme a $^{1}/_{6}$ parte din bătrînul Floareĭ. Tot acest pămînt se hotărî a i-se da în marginea din jos a satuluĭ în siliște. Dar răzeșiĭ se opun la aceasta și cad la învoială cu Enachi Sava că acele 17 funiĭ 6 st. 5 jum. palme căzîndu-ĭ luĭ la marginea satuluĭ, pentru a nu le închide satul, eĭ— anume: *Lupu* și Andreiŭ *Păcurariŭ*, *C. Ghiban*, Gavr. Romașcu, N. Ciobanul, Dănachi, Tiron, Costandachi și St. Romașcu, ce se trag din Ursa și Ioan Creţescu monah din bătr. popa Pîrciul, — daŭ zapis luĭ Sava (1777 Maiŭ 13) că-ĭ maĭ daŭ 10 funiĭ pe deasupra, numaĭ să schimbe pămîntul, dîndu-ĭ la cîmp în trupul moșieĭ. iar nu în siliște la marginea satuluĭ.[3]

Enachi Sava se învoește, și așa avînd acum moșie de 27 funiĭ 6 st. 5 jum. palme i-se hotărnicește, se stîlpează, iar hotarnica pentru maĭ mare credinţă se subscrie de Inocentie Episc. de Hușĭ.

Logofătul Cantacuzino, care cumpărase părţĭ de moșie în Plotuneștĭ cade la nevoe, și moșia i-se cumpără la *So'tan-mezat* de către hatm. C. Ghica (1792). Asta o găsim arătată în hotarnica

---

1. Să nu se uite că eraŭ cîte 2 ispravnicĭ de ţinut. Doc. Plotuneştilor sub No. 9.
2. Doc. Plotuneştilor supt No. 12. Enachi Sava avea dreptul la jum. din bătr. Peniţeĭ, cealaltă jumătate fiind a luĭ Ion Creţescul. Bătrînul Peniţeĭ hotarnica îl arată a fi de 40 otgoane (funia de 20 st.; iar stînjenul de 8 palme), pe jumătate 20 : 3 = 6 f. 12 st. $2^{1}/_{2}$ palme ; în siliște bătrînul cuprindea 23 funiĭ : 2 = $11^{1}/_{2}$ funiĭ : 3 = 3 f. 16 st. $5^{1}/_{2}$ palme ; iar în rîpă a venit 30 f., dar fiind îngustă s-a duplicat la 15 funiĭ : 2 = $7^{1}/_{2}$: 3 = 2 f. 10 st, Din bătrînul Floareĭ de pe Ursa a venit bătrînul 40 funiĭ în cîmp : 6 = 6 f. 13 st. $2^{2}/_{3}$ palme : 3 = 2 f. 4 st. $3^{1}/_{2}$ palme ; siliștea de 23 funiĭ : 6 = 3, 16, $5^{1}/_{2}$: 3 = 1 f. 5 st. $4^{1}/_{2}$ palme ; iar cotul îngust al obîrșieĭ Berehoeascĭ 4 f., 6 st. $5^{1}/_{2}$ palme ; 6 = 0 f. 14 st. $3^{1}/_{2}$ palme : 2 = 0 st. $5^{1}/_{2}$ palme. Total 17 f. 6 st. $5^{1}/_{2}$ palme.
3. Doc. Plotuneştilor supt No. 11.

din 1793 Dec. 10, cînd Iordachi Roset log. Costachi și Iereĭ Ștefan Caș hotarnicĭ, după ordonanța Vlădicăĭ de Hușĭ Veniamin Costachi și a ispravnicului de Fălciŭ, măsură părțile de moșie din Plotuneștĭ și Ițcanĭ [1] despre postelniceasa Maria Paladi.[2]

C. Ghica hatm. se îndatorește cu 2000 leĭ de la Mateiŭ Cantacuzino; el neputînd plăti i-se scoate în vînzare moșia și alte acareturĭ, și la soltan mezat, *Gr. Drama* ot visterie oferind suma de 2000 leĭ i-se trece moșia pe numele săŭ, dîndu-i-se toate hîrtiile. Aceasta o citim în actul din 1792 Noemvrie 30, emanat de la Mateiŭ Cantacuzino și soția sa Ralu Cantacuzino cum și Ivan Severnicĭ consul-general ca martur, pe lîngă alțĭ 5: 2 log., 2 vorn. și 1 hatm. [3]

Domnul Alex. C. Moruz Voevod întărește în 15 Dec. cumpărătura diaculuĭ de visterie Gr. Dramă, în moșiile Plotuneștĭ și Ițcanĭ. El rîndueşte spre cercetare pe N. Roset vel-log. țăriĭ de jos. Logofătul vede actul de vînzare din 1792 Dec. 1, prin care rămîne asupra luĭ C. Ghica hatm. o parte din moșia sa, dar cele 2 moșiĭ de pe Elan, una lîngă alta cad în stăpînirea luĭ Gr. Dramă. Domnul dă întărire actuluĭ de proprietate sub a sa proprie iscălitură. [4]

Pentru părțile rămase, hatm. C. Ghica cere de la domn să se hotărnicească. Domnul ordonă vlădicăĭ de Hușĭ Veniamin și ispravnicului de Fălciŭ, dar eĭ neputînd merge rînduesc alțĭ boerĭ hotarnicĭ care și proced la măsurarea moșiilor sale dinspre Maria Paladi post., deși vechilul săŭ, Ionițā, dascal grec, s-a retras rămînînd

---

1. In însemnările făcute asupra prețurilor moșiilor și trecute în acte supt No. 24 găsim asupra satuluĭ Ițcanĭ acestea: Satul Ițcanĭ cumpărat deplin; dar 181 leĭ a luat *Leoa Sava* cu răzeșiĭ luĭ, și moșie n-a avut. Aceștĭ banĭ se cuvin lui *Tanasă Mantă* cu răzeșiĭ luĭ, nepoțĭ aĭ luĭ Tiron, moșia fiind a lor. Pentru aceasta s-a scris carte ban. Greceanu ispravnic de Fălciŭ ca aceĭ banĭ să se dea luĭ Enachĭ Sava ca apoĭ el să-ĭ dea luĭ Tănasă Manta, iscălit și de Greceanu. Alțĭ 181 leĭ să ia de la *C. Ghiban* pentru o parte din Ițcanĭ și baniĭ să-ĭ dea iarăși luĭ Manta.

2. Hotarnica e cuprinsă între doc. Plotuneșilor supt No. 18, iar planul moșiilor Plotuneștĭ și Ițcanĭ lucrat de aceiași boerĭ supt No. 15; dar e lucrat în 30 Dec. 1793.

3. Actul din 1792 Noembrie 30 e cuprins tot supt No. 15 la un loc cu planul moșiilor cumpărate de Drama: Plot. și Ițcanĭ.

4. Doc. Plotuneștilor No. 16.

nemulțămit de modul cum se holărnicea moșia. Hotarnica e făcută în 10 Dec. 1793, și Episcopul de Hușĭ o subscrie în 12 Dec.[1]

Moșia rămasă luĭ C. Ghica hatm. se megieșa cu a Marieĭ Paladi post., din care cauză are maĭ multe daraverĭ. Așa în 1796 Iunie 20, Maria Paladi se jeluește Domnuluĭ că avînd judecată cu C. Ghica încă în luna Aprilie pentru Plotuneștĭ și Berhoeștĭ, pe care el le trecuse luĭ Gr. Dramă ot visterie, scoțînd ia carte de judecată, velițiĭ boerĭ n-aŭ vrut să i-o iscălească. Cere domnuluĭ ca de iznoavă să se facă cercetare. Domnul poruncește vel-căp. de aprozĭ.[2]

In 28 Iunie tot anul 1796, Gr. Dramă biv-visternic adeverește că a primit 2000 leĭ de la vorn. C. Paladi pentru care îĭ dă hîrtiile moșiilor din Plotuneștĭ a răposatuluĭ log. Ioniță Catargiŭ, moșie cumpărătură a luĭ Cantemir din hotarnică, și a moșiilor Ițcanilor și Berhoeștĭ *cumpărate tot de el de la răzeșĭ.* Cantemir era strămoșul luĭ C. Paladi.[3]

C. Ghica hatm. căuta a-șĭ reîntregi moșia sa. Așa cumpără niște bucățĭ de la vist. Mateiŭ Catargiŭ, tot din Plotuneștĭ, dar iar vine în daraverĭ cu Maria Paladi care în 1796 August 6 se jeluește Domnuluĭ că moșiile sale Plotuneștiĭ și Berhoeștiĭ sînt împresurate de către hatm. C. Ghica, și cere boerĭ cercetătorĭ pe N. Roset log., Lascar Roset vist., Gr. Sturza hatm. Infățișindu-se la divan se amînă judecata, C. Ghica spunînd că nu-e vechilul acasă. Acum domnul dă ordin vel-căp. de aprozĭ să se ia în cercetare.[4]

Postelniceasa Maria Paladi lasă moștenire averea băneseĭ Maria Sturzoae,[5] cum arată actul din 1807 Fevr. 9, care după

1. Doc. Plotuneştilor No. 18, amintit şi maĭ sus.
2. Doc. Plotuneştilor No. 20.
3. Doc. Plotuneştilor No. 21.
4. Doc. Plotuneştilor supt. No. 19.
5. Postelniceasa Maria Pălădoaia zisă şi Maria Arghiroaia era în înrudire de aproape cu băneasa Maria Sturzoae, femeia luĭ C. Sturza ban., vere primare pare-mi-se; şi anume: Safta, sora luĭ Th. Paladi vist. şi mătuşa dreaptă a Marieĭ postelniceseĭ, se căsători cu Sandu Sturza, care a avut 6 copiĭ, 4 fiĭ şi 2 fete (Sandu Sturza log.,—D. Sturza log.,—Gr. Sturza log.—Mateiŭ Gr. Sturza domn). Acta Plotuneştilor No. 26 din 1819 Aug. 9, unde D. Sturza se jeluește ispravniculuĭ de Fălciŭ că răzeșiĭ de Grumăzoae împresoară moşia clironomilor luĭ *C. Sturza ban.* Jalba era din

moartea bărbatului eĭ scoate act de întăritură asupra Plutoneştilor în 24 Fevr. 1816 arătînd că aceĭ din răzeşĭ care aŭ luat în tărie pămînt din al caseĭ şi l-aŭ arat, băneasa le va lua pămîntul şi le va întoarce arătura. [1]

Iar în Sept. 28 1816 tot băneasa Maria Sturzoae dă jalbă la divan că moşiile sale: Plotuneştĭ, Urlaţĭ, Guşităĭ, şi siliştile Berhoeştĭ, jum. Chircaşiĭ, Iţcanĭ, părţile din Dăneştĭ, Plopenĭ, Timirlenĭ, Buburuzĭ, Glodenĭ, cum şi parte din trupul Ungurenilor, Ciocanĭ, Căpşăştĭ, Goruneştĭ se împresoară de acolisitoriĭ megiaşĭ; moşiĭ care în cursul a 2 anĭ de judecată cu ginerele eĭ Şt. Catargiŭ căminar aŭ rămas necăutate. Logofeţia dă ordin ispravn. de Fălciŭ să cerceteze actele şi maĭ ales procesele din 1811 Sept. 7 şi 1812 Apr. 13 să se vază hotarăle, şi veniturile curate ale moşieĭ să se dea băneseĭ. Scarlat Alex Calimah întăreşte actul cu pecete roşie.[2]

Apoĭ tocmaĭ în 1837 Şt. Catargiŭ vorn. maĭ poartă proces cu Zmaranda Beldiman, în privinţa zestreĭ. Beldiman are drept la parte, pe cînd Şt. Catargiŭ e posesorul întregiĭ moşiĭ.

Plotuneştiĭ staŭ în mîna luĭ Catargiŭ pînă la 1858 Sept. 10, cînd Alex. Catargiŭ, unul din ceĭ 4 fiĭ aĭ luĭ Ştefan, vinde moşia sa Plotuneştiĭ colon. Alecu Mavrodi, aĭ căruĭ urmaşĭ şi azĭ sînt posesoriĭ acesteĭ moşiĭ.

Aceasta ar fi în scurt istoria moşieĭ Plotuneştilor, luată aparte; dar pentru o maĭ bună înţelegere a trecutuluĭ eĭ, ca una ce a fost în cursul timpurilor amestecată cu alte moşiĭ supt mîna unuĭ singur proprietar, e bine a vedea şi istoricul acelor moşiĭ pentru completarea studiuluĭ nostru. Cu ocaziunea aceasta va reeşi într-un mod neîndoios următorul lucru: *Răzeşiĭ urmaşĭ aĭ celor 3 bătrînĭ din Plotun n-aŭ îmbucăţit între eĭ moşia în părţĭ nenumărate. Incetul cu încetul marc parte din acele părţĭ s-aŭ*

---

24 Iulie; căimăcămia dă ordin în 30 Iulie; în 9 Aug. se dă actul prin care se zice că se va vedea *condractul* răzeşilor şi se vor scoate la zile de boeresc.

1. Vezĭ actele Lungenilor No. 3. şi doc. Plotuneştilor No. 22.
2. Doc. Plotuneştilor de drept No. 23.

înturlucat în marele trup al moșiei ce-și crea Cantemir Vodă fie prin daniĭ fie prin cumpărăturĭ. In persoana Cantemireștilor s-a format acolo pe Elan o mare moșie, compusă din **răzeșiĭ miciĭ,** *care moșiĭ apoĭ s-aŭ desfăcut în multe părțĭ, dînd naștere la nesfîrșite procese.*

Să începem a le lua pe rînd.

a) *Frijeniĭ.* Supt No. 1 găsim un act fără dată de an, ci numaĭ luna Aug. 8, în care iată ce se spune:

«Racoviță Cehan flori logofăt scrie că aŭ venit înaintea sa Macariĭa căpitan și s-aŭ pîrît cu popa *Fene* pentru un uric al Frijenilor, ce aŭ fost robit de Tatarĭ, și l-aŭ fost plătit un *hotnog din Țara muntenească, de la Cetatea albă.*[1] Iar Macarie căp. și-aŭ pus niște cupe de argint zălog să dea 7 galbenĭ să le plătească cu tocmală luĭ popa Fene, că de nu vor vrea să dea alțĭ rezeașĭ să dea amîndoĭ împreună pentru a plăti cupele zăloage. Iar noĭ am pus zi soroc să dea pre jumătate de acea cheltuială și să ție ocină rezeșilor cari nu vor da plata. Popa Fene aŭ dat jumătate și Macarie căp. altă jumătate. Aŭ dat împreună partea luĭ *Lazor Frijanul* ce sînt din bătrînul Aneĭ, șepte zloțĭ bătuțĭ, și din partea luĭ Bălan din bătrînul Stancăĭ . . . . . și drept partea luĭ Mihocĭ și . . . . deci de nu vor întoarce aceĭ rezeșĭ care maĭ sus scrie să nu aibă nicĭ o treabă cu acele ocine și așa scriem. Aug. 8».

Actul ne spune dar că uricul de posesiune al Frijenilor se scoase de la Tătarĭ de către un hotnog, de la urmașiĭ căruia Macarie și popa Fene îl scoase punînd zălog, numaĭ ca să ușureze pe răzeșĭ. Dar zălogul îl plătiră tot numaĭ eĭ amîndoĭ, așa că intrară de drept posesorĭ aĭ bătrînuluĭ Aneĭ, luînd dreptul răzeșilor.

Actele de maĭ jos se referă la schimburĭ și vînzărĭ vechĭ pînă ce intră la mijloc și Cantemir Serdariul.

---

1. Acest loc din document e foarte curios. El ne duce la o vechime mare. Faptul cu hotnogul trebue să fie vechiŭ, căcĭ ce trebue a înțelege prin „*hotnog din Țara muntenească de la Cetatea albă*". Fost-a Cetatea albă a Munteniei? Istoria ne spune din potrivă (Hăjdeŭ, Istoria critică 89; Xenopol, Istoria Rom. II, 112). E oare aci cazul numaĭ de originea hotnogului, care era Muntean, dar e a slujbaș în Cetatea albă, fără a înțelege că Cetatea albă era în Țara muntenească?

Actul din 7122 (1614) Mart 16, ce-l daŭ in intregime, sună:

Ꙗдекъ еȣ барновски кȣ фемѣѫ мѣ Ꙗнгелина ши кȣ фіекѫмѣ кȣ сора ꙟшіене нои де бȣнъ воѫ ноастръ де неме невоиц де неꙟпресȣрац нѣм скȣлат шам вѫндȣт партеа ноастрѫ џюмътате де сат де фрижѣни пре валѣ съратей кȣ лок де моаръ ши кȣ касѫле ноастре ши кȣ тот венитȣл че іасте ꙟ цѫнȣтȣл фѫлчюлȣй каре очинъ ѡ ам вѫндȣт лȣи панъ кѫмѫраш дерепт ѡптȣ ѕѫчи де талерй ши неаȣ плѫтит ачещіе баний деплин ꙟтрȣ мѫнȣ меле ноастре кȣм маи сȣс съ скріе. дерепт ачѣѫ де астѫѕь ꙟнаинте ка съи фіе лȣі ѡчинъ ши мошїе кȣ тот венитȣл ши неме саȣ де ной саȣ де семенціе ноастръ съ наибѫ а съ аместека ꙟнтрачаста очинъ ши ꙟнтрачаста токмал. ачаста ѕапись саȣ фѫкȣт саȣ фѫкȣт денаинтѣ а мȣлцї боѩри кȣм съ скріȣ ꙟшиши маи џос ши шаȣ пȣс ши печециле ка съ съ щие.

пис ȣ Іас лт ҂зркв март ѕі

василіе нѣгое мартȣр
лȣпȣл пръжескȣл мам тимплат ла ачаста токмала
василїе талпѫ мам тьмплат ла іастѫ токмалъ

Transcrierea:

«Adecă eŭ Barnovschi cu femeĭa mea Anghelina și cu fiecămea cu Sora înșine noĭ de bună voĭa noastră de neme nevoiţĭ *de* neîmpresuraţĭ ne-am sculat ș-am vîndut partea noastrî gĭumătate de sat de Frijeanĭ pre valea Săratei cu loc de moară și cu casîle noastre și cu tot venitul ce ĭaste în ţănutul Fălciuluĭ care ocină o am văndut luĭ Pană Cămăraș drept optuzăcĭ de talerĭ și ne-aŭ plătit aceștĭ banĭ deplin întru *mănuinele* noastre cum maĭ sus să scrie derept-aceaĭa de astăzĭ înainte ca să-ĭ fie luĭ ocină și moșie cu tot venitul și neme saŭ de noĭ saŭ de semenţie noastră să n-aibă a să amesteca într-această ocină și într-această tocmală acesta zapis ***s-aŭ făcut***, ***s-aŭ făcut*** (sic) denaintea a mulţĭ boĭarĭ cum să scriŭ înșișĭ maĭ gĭos și ș-aŭ pus și peceţile ca să să știe.

pis u Ias lt. 7122 (1614) Mart 16

Vasilie Neagoe martur
Lupul Prăjescul m-am tîmplat la aceasta tocmala
Vasilie Talpi m-am tîmplat la ĭastă tocmală»

Dar acest *Pană Cămăraș* abia a cumpărat acea jumătate din Frijeni că îndată după moarte-ĭ, sora sa Alexanda vinde în 7152 (1644) Fevr. 28 acea jum. sat din Frijenĭ luĭ Macarie căpitanul

drept 80 leĭ, tot atîta cît a dat și *Penișoară* visternicul, fratele eĭ. Boeriĭ daŭ carte de întărire acestĕĭ cumpărăturĭ în modul următor :

«Racoviță Cehan vel. log și Demitrașco Eramie vel clucear și Cărăcaș aga și Buță și V. Roșca vorn. și Bărsan vorn. și alțĭ boierĭ, iată aŭ venit înaintea noastră Alixanda sora răposatuluĭ luĭ Penișoară vist. *care a venit de la Ianina din Rumelia*, și a vîndut jum. din sat din Frijenĭ pe Sărata, ce a cumpărat-o fratele săŭ Penișoară vist. de la Anghelina Barnovschi și fata eĭ Sora Pătrășcăneasa, ce ĭaste Anghelina fata Aneĭ, și a vîndut priĭatenuluĭ nostru Macarie cap. cu 80 leĭ bătuțĭ. Dăm mărturie ca să-șĭ facă dreasă domneștĭ ..... (aicĭ se spune că se deosebește partea femeiĭ luĭ *Debejana*).»

(Iscăliturile autografe.)

Ceia ce e însemnat, avem o notiță posterioară pe dosul acestuĭ document scrisă de Alixanda :

«Să să știe cîțĭ leĭ aŭ dat Macarie căpitanul pe zapisul Frijeanilor 25 leĭ și ĭ-am dat denaintea popeĭ luĭ Ionașcu din curtea luĭ Vodă (Vasile Vodă), și denaintea luĭ Ivașcu stoln. ot Fălciŭ și Constantin Buga pîrgariul să să știe. Și am vîndut eŭ Alixanda sora luĭ Penișor fără voia fraților meĭ.»

Această notiță ne arată prețul hîrtiilor oficiale. La o cumpărătură de 80 leĭ plăteaĭ 25 pentru scoaterea zapisuluĭ ; ce era acum de era uric pe pergament și cu pecete !

Vînzarea făcută în Fevruarie, domnul ĭĭ dă întărire în Aug., și în adevăr că și avem cartea de întărire de la Vasile Vodă în slavonește din 7152 Aug. 12, prin care recunoaște de «dreaptă ocină și moșie luĭ Macarie căpitanul partea din Frijeanĭ pe giumătate ce i-aŭ văndut Alixanda femeĭa luĭ Penișoară vistern.». Cartea domnească amintește și de cumpărătura făcută de Pană cămărașul de la Anghelina Barnovschi fata Aneĭ.[1]

Timpul pe cînd trăește Macarie căpitanul ne face a ghici data primuluĭ act al Frijenilor. El e cu mult posterior actuluĭ din 7122 Mart 17, căcĭ din 7122 Aug. 8 nu putea să stea Macarie

1. Cartea e înscrisă cu No. 4 în opisul Frijenilor.

căpitan pînă în 7152 Aug. 12, adecă 30 de anĭ. Pe la 1676 el era mort, căcĭ în actul din acel timp vedem trecuțĭ fiiĭ luĭ Macarie.

«Adecă eŭ *Vasile Coșăscul* și cu femeĭa mea Burduța cu *hie-mea* Maria și Safta și Gligore, feciorĭ Macarieĭ căpitan mărturisim că am vîndut jum. din Frijenĭ, ce am cumpărătură de la Alexanda sora luĭ Penișor vist., din vale, deal, din țarină, din fănaț și cu vad de moară pe apa Sărățeĭ, o vînd luĭ Cantemir Serdar drept 70 leĭ și femeiĭ sale Anița, căruia ĭĭ și daŭ dresele de la Vasile Vodă Fața aŭ fost Gavril Costachi b. v. vorn. și Tănasă, Petru frate Macarieĭ căpit. și Grigoriță hotnog din Guzarĭ și Frone ot Urlațĭ și Tudor sin Foltea ot tam și Focșa Țimboĭ ot Buburuzĭ. 7184 (1676) Ghenar 21.»

(Iscăliturĭ autografe).

Iată vedem pe Serdariul Cantemir făcîndu-se proprietar în Frijenĭ, luînd jum. sat numaĭ cu 70 leĭ, din 80 cît se vînduse de 2 orĭ.

Din urmă am văzut că tot pe acum el se face cumpărător și în Plotuneștĭ al celor $^{2}/_{3}$ din bătrînul luĭ Diniș. Am putea da aceluĭ act data 7184 Maiŭ în loc de 7180 cifră rotundă, presupunînd că întîiŭ Cantemir a căutat a cumpăra din alte trupurĭ de moșiĭ pentru a face pe frațiĭ Diniș să-șĭ vînză moșiile lor.

Era un bun negutător Cantemir; documentele nu uită a ne spune: «și pre negoțul ce ne-am neguțat Măria-sa ne-aŭ făcut plată deplin», dar era saŭ 10 saŭ 20 leĭ maĭ puțin de cum ișĭ vindeaŭ răzeșiĭ eĭ în de eĭ pămînturile.

Cantemir merge maĭ departe cu cumpărăturile. Tănasă sin Frije și Nastasia fata Alixandeĭ sora Frijeĭ și cu feciorĭĭ săĭ Toader și Alixanda fata Irineĭ, vară primară a Frijeĭ, vînd ocina lor din Frijenĭ și de pe Sărata luĭ Constantin Vodă cu 50 leĭ. Fața aŭ fost «Mitrofan Episcop de Hușĭ, preutul Ioan de la Episcopie, și Enachi Penișor de Hurdugĭ, și Timofteĭ sin Vreame de Guzarĭ și Arhire sin Grigoriță ot tam și Vasile Safir de Răncenĭ». Acestea în 10 Dec. 7195 (1686).

Apoĭ în alt act din 7198 (1689), Dec. 9 Tănasă sin Vasile Frije și cu vărul săŭ Toader sin Gălușteasă și Sandu sin Iosipoae vînd jumătate sat din Frijeniĭ luĭ Constantin Vodă drept 30 leĭ bătuțĭ «și Domnul făcu zapis maĭ înainte vreme cînd ĭĭ vîndusem

moșia, dar zapisul s-aŭ pierdut și de iznoavă alt zapis aŭ făcut înaintea boerilor celor marĭ» ce se iscălesc maĭ jos.[1]

Cu 150 leĭ el îșĭ cumpără maĭ toțĭ Frijeniĭ.

Dar Cantemir Serdariul nu se opri aicĭ. El cumpără și alte pămînturĭ, ce vom vedea maĭ jos.

b) *Jidaniĭ* (Жиданій). Asupra acesteĭ moșiĭ nu știm nimic înainte de a fi cumpărată de Serdariul Cantemir. Actele de vînzare ne spun că aŭ fost pe acolo unul *Roman Blîndu* și *Husul*, scris pe alocurea *Huzul*, maĭ ales în sureturile nouă.

Numele de *Jidanĭ* e foarte curios[2] și ne duce prin secol. al XIII și XIV. Interesant e că ni-se stabilește partea de loc pe unde a stat *Husul*; el era în partea din sus pe Sărata, cum arată și actele ce episc. Melhisedec ne dă asupra originiĭ Hușilor, din 6997 (1489) Mart 13, 7003 (1495) Ghenar 20 și 7010 (1502) Ghenar 23[3]. Acolo ni-se daŭ și urmașĭ de aĭ Husuluĭ: *«Nastea nepoata luĭ Mihăilă Buzea și nepoata eĭ Marina fata Husuluĭ»*.

Dar de la 1502 pînă la 1672 (7180) sînt 170 de anĭ, în care timp actele nu ne spun nimic de soarta neamuluĭ luĭ Hus și a pămînturilor sale. Ajunsese a se denumi cu numele de Hus porțiunea de pămînt de pe Sărata în sus, cum partea din jos se numea după numele luĭ *Roman Blîndu*.

Inainte de a ajunge Cantemir Serdariul cu cumpărătura în Frijenĭ și Plutoneștĭ, pusese stăpînire pe părțĭ din Jidanĭ. Primul act e din 7180 (1672) Apr. 26, scris în Frijenĭ, pe care îl dăm în întregime:

«Adică eŭ Ion ficiorul Bălaneĭ nepot luĭ *Toader Jidan din Jidanĭ* scriŭ și mărturisescu cu cestu adevăratu zapis al mieŭ de nimenea nevoitu nicĭ asupritu, ce de a mea bună voe am datu, i-am vîndutu a mea dreaptă ocină și moșie din satu din Jidanĭ,

---

1. Amîndouă aceste acte sînt trecute în zapisul Frijenilor supt N-rele 6 și 7.
2. De consultat asupra numeluĭ de *Jidan*, *Jidanĭ*, *Jidova* articolul D-luĭ Lazăr Șaineauu din Conv. lit. an. XXII și „Romania" Pariz 1889.
3. Cronica Hușilor pag. 14. — Vezĭ și al nostru studiŭ „Origina Hușilor" (Bîrlad 1887, 88 pag.) unde discutăm chestiunea înființăriĭ acestuĭ tîrg arătînd că nu vine de la *Hus*, boer, pe care *documentele Jidanilor acum aflate* îl daŭ 1 cuitor și proprietar pe valea Sărățeĭ, ce nu vine pe locul Hușilor de astăzĭ.

cari *sintu* pe valea Sărăţeĭ în ţinutul Fălciuluĭ, din partea din jos dintr-un bătrîn am vîndut giumătaate de bătrînu şi din parte din sus unde aŭ şăzut Husul giumătaate de bătrînu din cincĭ bătrînĭ cari să faci a zeacea parte din sat din partea din sus, şi-n partea din gios să faci a şăsă parte din satu. Aceste părţĭ toate cu tot venitul lor ce *hie* din cămpu şi din ţarină, am vîndut dumisali luĭ Cantimir Serdariul în drept 50 leĭ bunĭ dumisali şi giupîneseĭ dumisali şi cuconilor dumisali şi nepoţilor dumisali, ca să le fie dreaptă ocină în vecĭ şi ne-aŭ făcut deplină plată ; şi cîndu am făcut acesta zapis s-aŭ tămplatu Nichifor Pănţăş hotnog şi Gligoriţă hotnog ot Guzarĭ şi Timofti sin Vremea cap. ot tam şi Foĭa ot tam şi Gligori ficior Macarieĭ ot tam şi mulţĭ oamenĭ bunĭ, şi eŭ Mihăilă ficior luĭ Gligorie am scris zapisul pentru credinţă *aeştĭ* oamenĭ bunĭ ş-aŭ pus toţĭ peceţile să să ştiea.

u Frijeanĭ 7180 (1672) Apr. 26.

Şi am datu dumisali şi dreasul cel domnescu ce am avutu pe *ĭastă* ocină, şi ca să aibă dumnealuĭ Sărdar aşĭ face şi ispisoc domnesc de întăritură.»

Nechifor Hotn.	Ion sin Bălan	Gligoriţă hotn. ot Guzari
(l. p.)	(l. p.)	(l. p.)

In pachetul de documente ce am studiat nu găsim vechiul act la care se referă Ion sin Bălaneĭ. Cit de interesant n-ar fi el, maĭ ales că avem a face cu *Husul* şi cu *Jidaniĭ*, două curiozităţĭ interesante din istoria noastră.[1]

In 1673 Aprile se făcea între răzeşiĭ Dumitru şi femeia sa şi între căp. Vremea o vînzare de moşie din Jidanĭ. Şi anume acest căpitan Vremea împreună cu Stratulat dădură 2 vacĭ cu viţeĭ luĭ Dumitru, care neavînd cu ce le plăti ĭ-a dat partea luĭ din Jidanĭ. Şi actul înregistrat supt No. 2 (al Jidanilor) spune că :

1. Asupra *Jidanilor* se poate citi cu folos şi „Dicţionarul Jud. Romanaţĭ" de C. I. Locusteanu, la cuvîntul: Jidova, movila jidovilor, unde arată (după Şăineanu) că numele de *Jidan* în evul mediŭ cuprindea şi ideia de uriaş, ceea ce nu vine decît de la Tătariĭ mozaicĭ a căror împărăţie prin veacul al XI era mare, supt Cazarĭ. — Amintirĭ de *Jidanĭ* se găsesc şi în Romanaţĭ, dar avem, cum vedem, şi în jud. Fălciŭ, nu departe de Huşĭ, pe valea Elanuluĭ, tocmaĭ locul pe unde era lesne de tot Tătarilor să vie. Aci avem sat Jidanĭ, ba chiar oamenĭ numiţĭ Jidanĭ.

«Dumitru cu femeia luĭ Nastasia şi cuconiĭ lor Ion, Ene, vînd a lor moşie şi parte din doo sate unde aŭ fost Roman Blăndu la Sărata ¹/₃ dintr-un bătrîn, iar alt sat unde aŭ fost Husul aşijderea ¹/₃ parte dintr-un bătrîn din matca Sărăţeĭ la apus peste valea *Berehoesiĭ* pînă în matca Porcenĭ şi în jos pe vale pînă la împreunarea văilor *Futeleasca* (фЅтелѣска) şi *Porceana* şi spre soare-răsare prin mijlocul *Vîrtopuluĭ* spre Sărata şi în dreapta la fîntîna Porculuĭ şi de aicĭ pînă unde dă Berehoiasa în Sarata». Marturĭ se daŭ : «Simion Ţilichiĭ şi Ştefan Talger, Grigore ot tam şi Frăteĭ şi Sinovie Frăteĭ, Ştefan a Silioneseĭ şi Orăş ot Gazarĭ şi Tudor ot tam».

Şi a scris popa Gheorghe în 7181 (1675) Apr. 21.

Dar n-apucase a se întări eĭ în stăpînirea acestor moşiĭ, luate în preţul celor 2 vacĭ cu viţeĭ, şi întîmplîndu-se moartea luĭ Vreamea, fiul săŭ Timofteiŭ în unire cu Strătulat de Crăstenicĭ *daŭ danie* luĭ Cantemir Serd. moşia lor de cumpărătură din siliştea unde a fost Roman Blăndu la Sărata ¹/₃ parte dintr-un bătrîn, şi de unde a fost Husul iar ¹/₃ dintr-un bătrîn, şi-l fac danie cu tot venitul după hotarul din *zapisul cel vechiŭ*; odată cu dania îĭ daŭ serdariuluĭ şi zapisele. Marturiĭ aceşteĭ daniĭ făcute în 7186 (1677) Noemvr. 4 sînt «Nichifor Pănţăş biv hotnog, Gligore sin Macarie căp. Ion Frijan şi Ţigan ficior luĭ Ştefan Talger».[1]

Serdariul Cantemir merge şi maĭ departe cu cumpărarea. In 7194 (1686) Maiŭ 25, cînd deja Cantemir ajunsese domn, răzeşiĭ «Ionaşcu şi fraţiĭ săĭ, fiĭ luĭ Grigore Zgîrie-Brînză ot Jidanĭ, scriŭ şi mărturisesc că aŭ vîndut a lor dreaptă ocină din 2 sate unde aŭ stat Roman Blăndu pe Sărata şi alta unde aŭ stat Huzul ¹/₃ dintr-un bătrîn, *care s-aŭ ales 6 funiĭ şi jumătate, şi funia de 16 stînjinĭ*». Toată această ocină cu fînaţ şi ţarină o vînd luĭ Vodă Constantin drept 18 leĭ.[2] Tocmeala se face «înaintea luĭ Mitrofan Episc. de Huşĭ, a luĭ Bută vorn. de poartă, Ioan Habanul pîrcălab, Marco căpit., Constantin vorn. Siliştenĭ, Şeanghirĭ (шангирїї) ot Berehoeştĭ, Enachi

1. Actul e scris în Frijenĭ şi trecut supt No. 3.
2. 6 funiĭ, a 16 stînjenĭ funia fac 96 stînjenĭ, ce se vînd drept 18 leĭ, decĭ venea stînjenul în 1686 7¹/₂ parale saŭ 22 banĭ. O sută de anĭ maĭ pe urmă în Plotuneştĭ se vinde stînjenul cîte un leŭ, în 7286 (1778); vezĭ maĭ sus.

Penișor ot Hurdugi, Tohilat ot Grumazoae și Gliginco ot tam și Andronachi sin Gligoriță ot Guzarĭ. Și Timofte sin Vremea m-am tămplat». [1]

Cantemir cît a fost serdar s-a tot întins în posesiune. In anul 7194 Iunie 19 Cantemir Vodă caută a-șĭ întări prin carte scoasă de la velițiĭ boerĭ dreptul de posesiune asupra daniilor și cumpărăturilor făcute de el.

Cîte moșiĭ avea el pînă la această dată de 7194 Iunie 19 ?

Cartea veliților boerĭ din acest an, lună și zi, ne va spune, actele originale a celor maĭ multe cumpărăturĭ fiind de sigur în pachetele de documente a altor proprietarĭ de azĭ aĭ acestor moșiĭ, din care o parte numaĭ stăpînește familia Mavrodi.

In *Urlațĭ* în 7183 (1675) capătă danie partea de ocină a luĭ *Toader și Ion feciorĭĭ Urseĭ din Plotuneștĭ* ; cum și de la *Chiriac feciorul popeĭ Pîrciuluĭ*, toată partea popeĭ din sat, cum și partea surorilor sale, cărora în schimb le dă pămînt în altă parte. [2]

In *Buburuzĭ* Cantemir capătă danie în 7132 (1642) [3] jumătate de sat de la *Păuța* femeĭa luĭ Nechifor Juzbar, fata *Parascăĭ*, și de la nepotul eĭ Gheorghe sin popeĭ Cîrsticĭ. Dar jumătate din acea jumătate de sat e curat danie luĭ Vodă, ĭar jumătate e cumpărătură cu banĭ (în partea de sus) de la Petru-Vodă, ce aŭ vîndut-o moșiĭ lor Stana fata luĭ Toader David și neamul eĭ Mariica și sora eĭ Mica, *fetele feteĭ*, și de la semințiile lor Foma și

---

1. Actul înregistrat (No. 4) poartă treĭ peceți (a Episcopieĭ, a luĭ Bută și Marco), ceilalțĭ pun degetul.

2. Hotarnica din 1784 și însemnările asupra Urlaților fură trecute în actele Plotuneștilor supt No. 4. Urlațiĭ aŭ cel maĭ vechiŭ uric din 1615 de la Bogdan Voevod, în care scrie că se miluește de domn Stana și sora sa Ana, surorile luĭ Duma păharnicul, cu un sat Urlațiĭ, unde aŭ fost casele frateluĭ lor Duma.

   Duma e un nume ce vine des prin vechile documente și e bine a pune acest act cu doc. din 1495 (7003) Ghenar 20 citat de episc. Melhisedec în Cr. Hușilor 15.

3. Era încă băiat peatuncĭ Cantemir, căcĭ se născuse în 7121 (1612) Noemvr. 8 („Vița Constantini"), dar această Păuța îĭ dă această danie, că fusese nașă luĭ Cantemir „fiindu-ĭ fiŭ din botez" (hotarnica Plot. din 1784)

sora luĭ Muşa şi Malca şi Buza, feciorĭ *Parascăĭ*, nepoţĭ luĭ David. Eĭ daŭ această jumătate de sat din sus luĭ Cantemir, *fiindu-ĭ fiŭ din botez.*

Dar acea jumătate de sat din sus, după cererea răzeşilor, Cantemir o schimbă cu partea din jos, alăturea de moşia Morariŭ, şi răzeşiĭ Focşa Ţîmboc, Ion sin Costachi, Vasile sin Constandin daŭ hîrtie de schimbătură, în 7185 (1677) (v. hotarnica Plotuneştilor din 1784).

In alt zapis din 7188 (1680) se scrie că Gheorghe şi cu fratele Agapie feciorĭ luĭ Popa Triileĭ vînd o parte din sat din Buburuzĭ luĭ Cantemir Serdariul; dar în acea parte întra şi dreptul văruluĭ lor *Albul* fiul luĭ Constandin ot Delenĭ, şi apucîndu-ĭ Albul să le dea saŭ banĭ saŭ moşie aŭ venit la Serdariul şi l-aŭ rugat ca partea ce va fi a Albuluĭ să nu o ia în Buburuzĭ, ci să ia din părţile lor din moşia Tabăra. In acest mod partea Albuluĭ din Buburuzĭ a rămas nevîndută. Tot în acel zapis maĭ scrie şi Toader sin Grigorie, văr primare cu Gheorghe şi Agapie, că vinde partea luĭ din *Tabără* luĭ Cantemir Serdariul *3 funiĭ şi $^1/_3$ parte dintr-o funie cu 10 leĭ şi funia de 12 stînjenĭ* (v. hotarnica din 1784).[1] Iar în cartea veliţilor boerĭ din 7194 Iunie 19 se spune că referitor la această vînzare, partea luĭ Gheorghe şi Agapie din Tabără ce o daŭ în schimbul părţiĭ luĭ Albul văruluĭ lor din Buburuzĭ *era de 8 funiĭ şi $^1/_3$ din funie, funia fiind de 12 stînjenĭ.* In acea moşie din Tabără avea parte şi un văr al lor Simion sin Pătraşco, şi s-aŭ învoit a-ĭ da loc pentru loc, saŭ banĭ, pentru partea ce va avea. Preţul nu e pus.

Albul, după ce-şĭ scoate partea luĭ din Buburuzĭ, o vinde luĭ Vodă în 7194, *din giumătate de sat* a treia parte, *ce face $8^1/_2$ funiĭ, funia 12 stînjenĭ, drept 15 leĭ bătuţĭ.*[2] Maĭ departe hotarnica din 1784, bazată pe actul de vînzare din 7194, spune că această parte a Albuluĭ nu e trecută în hotarăle vechĭ, fiind vîndută maĭ pe urmă; ci locul e împresurat dinspre Sărata şi de la

1. Asupra preţuluĭ stînjenuluĭ de pămînt de facem socoteală vedem că în 1680 era 10 parale, de oare-ce pe $3^1/_3$ funiĭ saŭ 40 stînjenĭ se dă 10 leĭ saŭ 400 parale (1200 banĭ).

2. Făcînd socoteală vedem că în 1686, stînjenul s-a vîndut cu 6 parale (18 banĭ), dîndu-se pe $8^1/_3$ funiĭ saŭ 100 st. 15 leĭ (600 parale).

un loc cu Buburuziĭ, ce se numeşte acum Ivăneştĭ. [1] care se stăpîneşe de Episcopia Huşuluĭ; ĭar de la un loc spre apus pînă în valea Timirlenilor se împresoară de hliza popeĭ luĭ Silion.

In *Morariŭ* Cantemir Serdariul cumpără în 7185 (1677) jumătate din satul Morariŭ pe apa Sărăţiĭ, drepl 26 leĭ bătuţĭ. Vînzătorĭ sînt: Ioan sin Ionaşcu *Oae Blîndă* şi Ioan sin Samoil, Grigori sin Gherasi, Irina fata luĭ Constandin Voinescu, şi Mircoriĭ sin Cozmoaeĭ, nepoţĭ luĭ Păcurariŭ şi a luĭ Vîlcă.

Tot în acel an 7185 (1677) Login sin Cîrstiĭ, nepot luĭ Baloş, şi cu nepotul săŭ Iordachi sin Gheorghe, cum şi cu nepotul săŭ Ion sin Uleachiĭ vînd jumătate din satul Morariŭ, ce a fost a luĭ Baloş moşul lor, serdariuluĭ Cantemir drept 26 leĭ.

Cu aceste 2 zapise maĭ sus numite s-a cuprins toată moşia Morariŭ, a căriĭ hotarnică o vedem trecută şi în cartea veliţilor boerĭ din 7194 şi în marea hotarnică din 1784.

Acestea (afară de Urlaţĭ) împreună cu actele de vînzare a părţilor fraţilor Diniş din *Plotuneştĭ*, pe la 7184(?) sînt cumpărăturile cuprinse în actul de întărire a veliţilor boerĭ, care fiind prea lung îĭ dăm numaĭ începutul:

«Să ubomi Tudos Dubăŭ vel log., Miron Costin biv log., i Gavril Costachi vel vorn. dolniĭ zemli i Bals vorn. i Ion Racoviţă vel vornic gorniĭ zemli i Alexandru Ramandi biv vorn. i Velicĭco Costin hatm. şi portar Suceveĭ i Iosif Başota biv hatman, Alesandru vel post., Dediul vel spat., i V. Costachi vel. pah. i Gheorghi vel vist. i Gavril Brăescul vel stoln. i Ştefan Cerchez vel comis, Ieni vel med. şi Pătrăşcan vel cluciar i Pavăl Ciocărlan vel. jitn. i Silion vel şătrar i V. Baenschi serdar, i Stefan vel armaş i Caplăŭ vel uşier i Vasili Bals ftori pah., i Vasile Damian treti log. i Andreĭ Săpoteanul i Bulă i Gheorghe Beblea şi Murguleţ şi Paho-

1. Asupra Ivăneştilor putem spune că cest nume e noŭ. In hotarnica din 1784 găsim la Buburuzĭ spuse acestea: Că cerîndu-se hîrtiile pentru Buburuzĭ fiind că să hotărăşte marginea pe din sus ĭarăşĭ cu Buburuziĭ ce aŭ rămas din sus de pietrile hotară ce s-aŭ aflat vechĭ, carĭ acum se numesc Ivăneştiĭ din Sărata . . . . ce-ĭ stăpîneşte Episcopia pînă într-un loc, avînd carte de hotarnică de la Ion Gordul, vornic de poartă, făcută în timpul luĭ C. Moruz Voevod χαψιω (?)=1780 (χαψπ). Vezĭ asupra Ivăneştilor şi în Cronica Huşilor la aniĭ 1779 şi 1780.

mie şi Măgureanu şi Dona vorniciĭ de gloată, scrim şi mărturisim că Vodă Cantemir aŭ arătat un zapis de la . . . . .
(se enumeră cele 7 acte de vînzare amintite maĭ sus).

Văzînd noĭ actele iscălite de Mitrofan Episcopul de Huşĭ, de Bută vorn. şi Ion Hrebanul pîrcălab, şi de răzeşĭ şi megieşĭ şi alţĭ marturĭ, am iscălit şi noĭ.

u Ias 7194 (1686) Iunie 18»

Iscăliturile sînt autografe, şi mulţĭ aŭ şi peceţile familiare pe lîngă iscăliturĭ. Aşa Ştefan Cerchez (are o pasăre), Bută vorn. (scris pe pecete numele săŭ), Andreiŭ Săpoteanul vorn. (un om cu băţ în mînă), Măgureanu vorn. (ştearsă pecetea), Ştefan vel armaş (**стефан арм**), Dona vorn. (o figură) etc.

Actul cum se vede e de mare însemnătate, căcĭ ne dă pe toţĭ boeriĭ curţiĭ, apoĭ ne înşiră cumpărăturile luĭ Vodă şi ne dă iscăliturile şi sigiliurile interesante a o mulţime de boerĭ.[1]

---

1. Cartea veliţilor boerĭ nu ne spune de toate cumpărăturile luĭ Vodă pînă în 7194; aicĭ hotarnica cea mare din 1784 ne vine în ajutor, arătîndu-ne moşiile ce Vodă le-a cumpărat de pe cînd *era în boerie* încă, cum ne spune cartea din 7194 că a vîndut luĭ Vodă *în boerie*.

In *Furchişenĭ* Cantemir capătă a patra parte din sat, partea luĭ Gliginco şi a frateluĭ săŭ Tohilat, pentru furtişagul ce aceştia făcuse. Acestea în 7182 (1674). Iar în 7183 (1675), Toader sin *Foltea* din Urlaţĭ vinde $^1/_4$ din Furchişenĭ, de pe Elan, cumpărătură şi lor din tot locul, şi cu tot venitul şi cu vad de moară, cum arată doc. din 7166 (1658), în care se zice că *Leĭa* cu fraţiĭ şi feciorii săĭ vînd luĭ Toader sin Froniĭ din Urlaţĭ $^1/_4$ din sat din Furchişenĭ din ţarină, din fînaţ, din vatra satuluĭ şi din vad de moară, din tot locul cu tot venitul.—Şi acel Fronea e tot una cu Foltea, cum ne spune hotarnica din 1784 (pag. 10).

Părţile cumpărate de Vodă se stîlpesc în 7196 (1688) de către Bută vorn. de poartă şi Mitrofan Episcopul de Huşĭ, arătînd că partea luĭ Vodă era 268 stînjenĭ în frunte, iar partea deosebită a luĭ Gliginco, ce o avea cumpărătură, era de 175 stînjinĭ. Şi zice hotarnica din 1784: „şi de ar fi cu adevărat după arătarea scrisorilor de Furchişanĭ peste tot, după acea arătare făcîndu-să socoteală prin soma stînjenilor de maĭ sus arătaţĭ pe cîte patru părţile fac peste tot 636 din care scăzîndu-se 443 st. suma zapiselor de maĭ sus, rămîn 93 st. ce nu să îmbrac în zapisele de danie şi cumpărătură“.

In *Glodenĭ* iarăşĭ cumpărase moşiĭ Vodă, încă în boerie fiind, şi anume în 7185 (1679) Constantin Borlament din Guzarĭ pe partea sa de moşie din Glodenĭ, ce o avea de la moaşa sa Vasca, o dă luĭ Cantemir Serd. cu tot locul şi cu tot venitul şi cu vad de moară în Sărata.

Am luat pe 7194 Iunie ca un termen, cînd Vodă vroi să-şĭ hotărnicească unele din moşiile sale.

El merse maĭ înainte cu cumpăratul. Şi de la această dată îl vom vedea în continuu *neguţînd* şi cumpărînd moşiĭ, dar acum ca Vodă, nu ca Serdariŭ.

Cele întiiŭ cumpărăturĭ ce face după 7194 Iunie 19 sînt în Lungenĭ, 7194 Iunie 28, dar fiind-că posedăm asupra acesteĭ moşiĭ maĭ multe hîrtiĭ prin ajutorul cărora îĭ putem studia bine trecutul, o lăsăm la urmă, căutînd acum a vedea ce cumpărăturĭ a făcut Vodă Constantin în alte părţĭ.

In *Urlaţĭ* serdariul Cantemir se făcuse proprietar încă din 7183, prin daniĭ. Acum în 7198 Fevr. 28 Ştefana şi Antemia şi Tudora fetele luĭ Ion Morariul din Urlaţĭ vînd luĭ Constantin Vodă

Tot în 7185 (1677), Dumitraşco Păpăreĭ sin Dochiĭ şi nepot luĭ *Horteli* dă danie Serdariuluĭ Cantemir partea din Glodenĭ ce o avea de la părinţĭ, *pentru un bine ce i-aŭ făcut*. Partea dată se hotărniceşte pe din sus cu Todireştiĭ, pe din jos cu Năvărneţiĭ. Iar în 7186 (1678) *Arsenie* sin Marco nepot Vascăĭ, şi Axinte fratele luĭ, *Toader* sin Găluşcă nepot luĭ popa Feniĭ şi strănepot Vascăĭ, *Chirilă* sin Todosăĭ, strănepot Vascăĭ, vînd ocina lor din Glodenĭ *din patru părţĭ a ꝉatra parte* partea Vascăĭ mătuşeĭ lor, cu tot locul şi cu tot venitul şi cu vad de moară în Sărata.

In lung toată această moşie Glodenĭ măsurată de Bută vorn. şi Cărstian vorn. după poroncă domnească cuprinde 830 st., ĭar în curmeziş 460 şi înspre apus-curmeziş tot 460.

In *Viltoteştĭ* ĭarăşĭ capătă daniĭ şi face cumpărăturĭ. Lista completă a acestor daniĭ şi cumpărăturĭ o găsim reprodusă *exact* într-o carte de judecată din 1837 Sept. 2, dintre vorniceasa Zmaranda Beldiman, soţia luĭ D. Beldiman vorn., şi dintre vorn. Stefan Catargiŭ, şi trecută între hîrtiile Lungenilor No. 10.

In 7198 Dech. 15 Vodă Constantin voind să-şĭ măsoare moşiile, daniĭ şi cumpărăturĭ încă din boerie, rînduește pe Bută vorn. de poartă şi pe Episcop de Huşĭ, Mitrofan.

Cu ocazia acesteĭ hotărniciĭ se enumeră toate cumpărăturile făcute în Viltoteştĭ, spunîndu-se zapisele, ce sînt acestea: a) zapisul luĭ Axentie şi a nepoţilor săĭ Tudosă şi Melinte, feciorĭ luĭ V. Vănăgăŭ, şi Ursul brat ego şi Bejan sin Petrea Deleanul, care *dăruesc* luĭ Vodă parte din Viltoteştĭ, cu vad de moară în apa Elanuluĭ; b) zapis de la Tudosă sin Vănăgăŭ nepot Dranţeĭ, ce *face danie* partea tatăluĭ lor, în Viltoteştĭ. In acea danie intră şi părţile fraţilor săĭ, în schimbul cărora el le dă moşie la

din doĭ bătrînĭ *un bătrîn* întreg de pe apa Elanuluĭ, din tot locul jumătate de loc, din vatră de sat, cu vad de moară, din ṭarină, drept 30 leĭ. *Bătrînul cuprindea 34 pămînturĭ și pămîntul 30 pașĭ.*[1]

Iar în 1 Apr. 7198 cumpără alt bătrîn întreg în preț de 12 galbenĭ de la Groza și Ion fratele său și nepoata lor Maria fata luĭ Mihăilă și de la Nazaria și soru-sa Măria, nepoatele Stoeneseĭ cu fratele lor Gligore fecior Gheorghineĭ.

Despre Urlațĭ maĭ putem spune că în 7248 (1739) Sept. 2 Ioan Horeicu și cu femeia sa Tudora, fata popeĭ Simion, și cu feciorii lor Nastasă, Petre și Ioana, daŭ danie vist. Th. Paladi partea lor din Urlațĭ, moștenire de la moșul lor Ion Călugărul fecior luĭ Atanasie, egumenul de la Dobrovăț (însemnarea de supt No. 4 din hîrtiile Plotuneștilor). Partea lor venea în dealul Plăvățuluĭ, cu fîntînă și 2 locurĭ de prisacă.

Iar în 1781 postelniceasa Maria fiica vist. Th. Paladi a pur-

cîmp; c) zapis de la Gavril i Cíohul feciorii Saviĭ și nepoțĭ Gradiĭ *ce vînd* în preț de 7 leĭ banĭ gata, jumătate bătrîn din patru bătrînĭ, saŭ $^1/_8$ parte din sat, parte din moștenire de la părintele lor; d) zapis de la Bejan sin Petrea Deleanu și Ursu brat ego ce fac *danie* $^1/_8$ din bătrîn din Viltoteștĭ, cu vad de moară în Elan; e) zapis de la . . . . și femeia sa Irodia fata Țiganceĭ, ce fac *danie* partea lor din Viltoteștĭ cu vad de moară, cît se va alege; f) zapis de la Aftinia sin Dranteĭ nepot V. Vìnagăĭ ce *fac danie* partea lor din Viltoteștĭ cu vad de moară; g) zapis de la Ioniță sin Petruluĭ *Ghițăvoeștĭ* ce vinde și el partea luĭ din Viltoteștĭ în preț de . . . (nu-ĭ însemnat); h) zapis de la Gligorie sin Macarie *ce face danie* partea sa din Viltoteștĭ cu vad de moară și din bătrînul Petruluĭ cîtă se va alege; i) zapis de la Anisia și Gheorghe brat ego, feciorĭ luĭ *Ion Eșganul* ce *vînd* jum. sat Viltoteștĭ, partea de la Unchiul lor Zavatie cu $^1/_4$ din sat drept 30 leĭ; j) zapis de la Stafie din Ghițăvoeștĭ nepot Tănaseĭ care face *danie* partea sa cu vad de moară în Viltoteștĭ; k) zapis de la Uroc ginerele luĭ Ion Șișcanul și de la Maria sin Ion, ce *fac danie* partea lor din Viltoteștĭ. Toate aceste locurĭ date și cumpărate *cuprind 46 funiĭ, și funia de 12 stînjenĭ.* Cîte alte moșiĭ n-ar fi căpătat Serdariul Cantemir, fie prin danie, fie prin cumpărătură, dar despre care n-avem știință, hîrtiile vechĭ fiind în pachetele altor moșiĭ!

Din cele spuse însă se vede destul de clar mulțimea cumpărăturilor și a daniilor.

1. Socotind ce valora pămîntul găsim că venea 35 parale (105 banĭ) pămîntul, iar pasul (de-l luăm de 6 palme gospod) valora $3^1/_2$ banĭ.

tat proces cu răzeșii Lupul Timircan și fratele său Ioniță și Gheorghe Cerchez, ce ziceaŭ că aŭ și eĭ părțĭ în Urlațĭ, dar aŭ fost dațĭ rămașĭ.

Aicĭ maĭ amintim că încă din 7190 (1682), una *Sănica* călugăriță fata luĭ Romașcu și cu feciorii eĭ Artenie și Zota și feciorii Cîrstiĭ daŭ danie luĭ Ramandi post. jumătate din Urlațĭ partea din sus pînă la «fîntîna rece» și cu vad de moară în pîrăul «Rece».

In *Timirlenĭ* Cantemir a cumpărat după ce era deja Vodă. Hotarnica din 1784 Iulie 13 ne aduce aceste acte vechĭ referitoare la moșia Timirlenilor. In 7150 (1642) Vasile Voevod dă în stăpînirea luĭ *Patrașco Ciogole* biv șetrar moșia Timirlenĭ arătînd că el o are de la Isaac Balica hatmanul.

Iar în 6165 (1658) Martie 5, Miron Costin pîrcălab de Hotin cu jupîneasa sa Ileana scrie că satul Timerleniĭ ce-l avea dreaptă moșie de la unchiul săŭ Balica Hatmanul il dă luĭ Contăș log. Acest Contăș murind, femeia sa Irina și cu fiiĭ săĭ Lupașcu, Solomon și Iordachi vînd în 7198 (1690) Aug. 28 luĭ Constandin Vodă dreapta lor moșie Timirlenĭ. Tot în acel an (7198) Vodă pune hotarnic pe Crîstean vorn. de poartă să hotărnicească moșia dinspre *Șchiopenĭ*, ce vin în sus, și *Ivăneștiĭ* a Episcopieĭ dinspre răsărit, și află că cuprinde 425 stînjenĭ în curmeziș și 802 în lungiș, lipsind 200 stînjenĭ, față cu hotarăle vechĭ, ceia ce de sigur venea din cauza încălcăriĭ Timirlenilor, din partea Timirlenilor numită Hliza popeĭ luĭ Silion.

Intre hîrtiile Plotuneștilor găsim supt No. 16 că tocmaĭ în 1814 Oct. 26, prin ordinul Domnuluĭ Sc. Alex. Calimah, Vasile Tăutul e rînduit ca să hotărnicească moșia Timirlenĭ a D-neĭ băneseĭ Maria Sturza, ce se jeluise către domn că moșia sa e împresurată de moșneniĭ ce țin 4 hlize la apus de Timirlenĭ, și anume: Ochiĭ, *Ghibeniĭ*, Făureștiĭ și Țapu. Ordinul D-luĭ e din 21 Aug. 1814. V. Tăutul merge, cercetează scrisorile cele din 7166 Mart. 5 și din 7198 Aug. 28, și arată că Timirleniĭ nu trec peste pîrăŭ la apus, ci pîrăul după vechile hotarnice e hotarul moșieĭ.

Cum vedem, și Timirleniĭ aŭ trecut prin aceleașĭ faze ca și Plotuneștiĭ. cu care eraŭ legațĭ în trup de moșie în mîna unuĭ proprietar, căcĭ Maria Sturzoaia băneasa ajunge proprietară în 1807, după ce Maria postelniceasa iĭ lăsă moștenire toată averea sa. Și

toate procesele ce le poartă apoĭ Maria Sturzoaia cînd cu ginerele săŭ St. Catargiŭ cînd cu acolisitoriĭ megieșĭ privesc și pe Timirleniĭ.[1]

In *Plăvigenĭ* Vodă Cantemir își viră posesiunea în 7198 și anume așa. In 7198 Paraschiva fata Neculiĭ, nepoata luĭ Pavăl Obzenĭ din Plăvigenĭ, vinde Domnuluĭ Cantemir Vodă $^{1}/_{4}$ din jumătate bătrîn din Plăvigenĭ la obîrșia Elanuluĭ cu tot venitul. Tot în 7198 Safta fata Marieĭ nepoata luĭ Ioan și Sofronia fata Rochitiĭ iarășĭ nepoata luĭ Ioan vînd luĭ Constantin Vodă $^{4}/_{4}$ din jumătate bătrîn din Plăvigenĭ, iarășĭ la obîrșia Elanuluĭ. Tot în 7198 Gr. Țăfîrdea și vară-sa Parasca vînd luĭ Constandin Vodă *două* părțĭ dintr-un bătrîn din Plăvigenĭ, iarășĭ la obîrșia Elanuluĭ, bătrîn care a umblat în 3 părțĭ și a fost a moșuluĭ lor a popiĭ luĭ Platon. Tot în 7198 Vasile sin Andreicu, nepot luĭ Borilă ot Plăvigenĭ, vinde jumătate din bătrîn partea luĭ Borilă din sat din Plăvigenĭ, luĭ Constantin Vodă, ce vine iarășĭ la obîrșia Elanuluĭ. In toate aceste 4 zapise ce ni-le dă hotarnica din 1784 se spune că se daŭ aceste pămînturĭ cu tot locul și cu tot venitul din țarinĭ, din pădurĭ și din vatra satuluĭ.

Asupra Plăvigenilor este și un uric vechiŭ, cu data ștearsă (saŭ cel puțin nu ne-o dă hotarnica din 1784) de la Ștefan Voevod, în care scrie că numitul domn miluește pe un *Cîrste Grasul* cu un sat anume Plăvigeștiĭ deasupra Elanuluĭ cu tot venitul *după hotarul vechiŭ*, să-l stăpînească în vecĭ.

In *Siliștenĭ* iarășĭ întîlnim pe Constantin Votă cumpărător. In 7188 (1680) una Sănica Călugărița, femeia luĭ Mursu și fata luĭ Romașcu și cu feciorиĭ eĭ Arteniĭ i Zota și fiicele eĭ Ilinca și Aftinia și Dochița, dăruește adevărata sa moșie din Siliștenĭ, ce este înfundătura Elanuluĭ, partea cîtă se va alege a tătăluĭ eĭ a luĭ Romașcu, o dăruește luĭ Ramandi postelniculuĭ, căruia știm din urmă că peste doĭ anĭ (7190) îĭ dăruește jumătate din Urlațĭ.

In 7198 (1690) Alex. Ramandi vorn. și cu jupîneasa d-sale Maria vînd jumătate din bătrîn din Siliștenĭ luĭ Vodă Constandin. Tot atuncĭ în 7198 Ștefana și Profira, fiicele luĭ *Ion Morariul*, și

1. Pe copia actuluĭ din 1814 găsim scris această notă: „Hotarnica Hlizeĭ Timirlenilor (Contășul) s-a copiat la 1860 Fevr. 12 de mine Colonel A. Mavrodi, originalul fiind la Grigoriadi ce stăpînește o parte din acea hliză“.

mătușa lor *Gahia*, cumnata lui Ion Morariul, vînd luĭ Constandin Vodă $^1/_3$ parte din sat din Siliștenĭ cu vad de moară în Elan și cu loc de fînață și *cu părțile de la mînăstirea Siliștenĭ, ce aŭ avut-o de pe tatăl lor Ion Morariul.*

In 7194 Ion și Gligore călugărul, feciorii luĭ Simion Șchiopul din Urlațĭ, daŭ danie luĭ Neculaĭ Țurche, tot din Siliștenĭ, atît partea lor cît și partea Netidiĭ. Iar în 7197 într-o carte a veliților boerĭ se arată că Gheorghe sin . . . . din Siliștenĭ vinde luĭ Vodă Constandin $^1/_4$ din bătrînii luĭ Petru Silișteanul. In alt zapis din 7198 se scrie de Pavel și Contandin și Savin și Neculaĭ Nediș ot Sileștenĭ că treĭ bătrînĭ sînt în tot hotarul Siliștenilor, și că din aceĭ treĭ, Constantin Vodă are 2 bătrînĭ și jumătate din al treilea a luĭ Ramandi vorn., iar cealaltă jumătate aŭ vîndut-o eĭ iarăși luĭ Constandin Vodă. Tot în 7198 Oance sin Petrașco ot Siliștenĭ și cu nepoatele luĭ fetele luĭ Ion Morariul vînd luĭ Constandin Vodă un bătrîn din Siliștenĭ a moașeĭ lor Petcăĭ, *cu care zapis s-aŭ încheiat toată moșia Siliștenii.*[1]

Prin cumpărăturile făcute în trupul acestor moșiĭ Cantemir căuta a-șĭ mări moșiile, alipindu-le una la alta, căcĭ toate aceste 5 trupurĭ de moșiĭ: Plăvigeniĭ, Urlațiĭ, Siliștenii, Furchișeniĭ și parte din *Plotuneștĭ*,[2] **sînt lipite una de alta**, și hotarnica din 1784 procede la măsurarea în bloc a tuturor acestor 5 moșiĭ.[3]

Din cele spuse pînă acum vedem că anul bogat în cumpărăturĭ e 7198 (1690); căcĭ în 7194 Cantemir căpătase gust numaĭ la vre-o 7 răzeșiĭ, pe cînd în 7198 răzeșiile se rîdică la cîteva zecĭ. Și căuta Vodă Cantemir a cumpăra tot pămînturĭ lipite unele de altele, ca din pămînturĭ să facă bătrînĭ, din bătrînĭ moșiĭ, așa că ajunsese pe

1. Siliștenii eraŭ satul de naștere al luĭ Cantemir; „in paterno pago Silestenii dicto natus est" ne spune D. Cantemir. De aicĭ interesul luĭ Vodă de a cumpăra toate răzeșiile din Siliștenĭ și a-șĭ face o mare moșie.
2. Zicem *parte numaĭ*, căcĭ o parte o stăpînea C. Lambrino în 1784, cum ne spune hotarnica din acel timp p. 14.
3. In hotarnica din 1784, măsurînd curmezișul moșiilor acestor 5, spune într-un loc ca semn de pietre hotară: „și tot în gios prin pădurĭ, *prin dreptul cerdacului ce aŭ fost pe cînd ședea răposatul beizadea Cantemir*, fiind despre răsărit de drum, și pînă unde s-aŭ făcut 540 stînjinĭ".

la 1690 că maĭ toată valea Sărăţiĭ şi a Elanuluĭ de la obîrşie în jos să fie moşia luĭ Vodă.

Se va şti maĭ mult despre părţile cumpărate, despre preţul cumpărăturilor, despre întinderea totală a moşiilor cînd se vor *izvodi*, cum ziceaŭ bătrîniĭ, toate hîrtiile ce acum zac la proprietariĭ acestor moşiĭ. Eŭ numaĭ din pachetul uneia am scotocit peste 60 de bucăţĭ. Şi cîte nu am aflat numaĭ în aceste 60 de bucăţĭ! Ştim cine a fost *nănaşa* luĭ Cantemir Vodă, ştim că era un cerdac pe Elan a luĭ Beizedea Cantemir, ştim ceva de cursul banilor, de măsurĭ vechĭ, de preţul moşiilor, şi maĭ presus de toate ştim şi ne convingem că dacă maĭ găsim maĭ apoĭ moşiĭ marĭ, ele sînt formate din micĭ răzeşiĭ provenite şi ele prin împărţeală din vechĭ bătrînĭ marĭ, că răzeşiĭ eraŭ adevăraţĭ proprietarĭ aĭ locurilor ce le vindeaŭ. Maĭ avem în acelaşĭ timp cîteva ştirĭ din obiceiul pămîntuluĭ ce se practica printre răzeşĭ, necesar la elucidarea în parte a greleĭ chestiunĭ: *dreptul la Romînĭ.*

(Va urma)

EREDITATEA

CA ELEMENT AL TRAGICULUĬ

STUDIŬ ESTETICO-PSIHOLOGIC

de

I. Găvănescul.[1]

In primul prolog din Faust, Goethe pune pe directorul teatruluĭ să dea poetuluĭ următorul consiliŭ:

„Nu veĭ putea plăcea mulțimiĭ decît prin quantitate: fie-care se gîndește în cele din urmă să-șĭ facă partea sa. Cine aduce multe și de toate, va da fiecăruia să aleagă cîte-ceva, și toțĭ vor pleca mulțămițĭ.“

Același lucru se poate zice despre adevărurile marĭ, despre cugetările destinate a cîrmui spiritele. Ele se impun omeniriĭ, mulțimiĭ cugetătorilor, prin quantitatea de ideĭ ce închid virtual în ele. Fiecare găsește în conținutul lor intelectual lumina ce caută; fie-care vine să-șĭ aprinză la flacăra lor făclia științeĭ sale speciale, și de la altarul lor fiecare pleacă mulțămit.

Acestuĭ dar al principiilor solide se datorește forța lor revoluționară, care consumă în flacărĭ o lume întreagă de gîndirĭ învechite, o zvirle în domeniul viselor și fantomelor, și ridică alta în loc, maĭ trainică, maĭ înaltă, maĭ strălucitoare. In secolul nostru s-aŭ văzut astfeliŭ de răsturnărĭ și înălțărĭ intelectuale. Și aicĭ se deș-

1. Disertațiune ținută la deschiderea Universitățiĭ din Iașĭ 1 Octomvrie 1889.

teaptă, în orĭce spirit apropiat de nivelul cultural al secoluluĭ, ideia aruncată în lume cu atîta aparat științific de Darwin : *evoluțiunea.*

Stabilită maĭ întîiŭ pe tărîmul științelor naturale, ia se întinse repede și în acela al științelor noologice, cuceri pe rînd părțĭ importante din psihologie, etică, estetică, logică, sociologie, linguistică etc. și propășește triumfătoare spre completa lor stăpînire. Prin Spencer, Romanes, James Sully, Bagehot, Schneider, Magnus, Stephen, Schleicher și alțiĭ, ia tinde a deveni, dacă n-a devenit deja, pentru toțĭ „categoria“ dominantă, prin care spiritul va apercepe lumea întreagă de fenomene sufleteștĭ.

Astăzĭ se consideră deja ca o lipsă de cultură științifică suficientă la un filozof, dacă n-ar ști să utilizeze ideia evoluțiuniĭ pentru dezlegarea problemelor relative la spațiŭ, la simțul moral, la sentimentul frumosuluĭ, la legile cele maĭ abstracte ale gîndiriĭ, la toate acele principiĭ considerate ca absolut înnăscute în spiritul omuluĭ și pe care empiriștiĭ nu le puteaŭ explica numaĭ prin experiența individuluĭ.

Nu-mĭ propun a desfășura aicĭ strălucitoarele lupte și victoriĭ ale curentuluĭ noŭ în diferitele ramurĭ ale științelor noologice. Intențiunea mea este numaĭ să arăt o nouă consequență ce poate deduce, din ideia evoluțiuniĭ, filozofia arteĭ și-n special a tragedieĭ. Voiŭ considera efectele puternice ce dramaturgul ar fi în stare să găsească și să provoace din aprofundarea naturiĭ omeneștĭ despre partea maĭ ales a ereditățiĭ, care, împreună cu adaptarea individuluĭ la mediŭ, constitue întreaga forță a evoluțiuniĭ, atît în bine cît și în răŭ. Voiŭ considera de asemenea cum unele regule dramaturgice principale, relative la tragedie, încearcă modificărĭ de semnificațiune la lumina nouluĭ principiŭ, care pune filozofia arteĭ în armonie cu concepțiunea fundamentală a spirituluĭ modern : dezvoltarea, evoluțiunea universală.

Caracteristica principală a poezieĭ dramatice se găsește în efectul ce dînsa face asupra sufletuluĭ omenesc și în mijloacele speciale prin care realizează acest efect. A umplea inimele noastre de groază și de milă prin des-

fășurarea, în acțiune, a naturiĭ omeneștĭ ; a pune în vibrațiune simpatică de înfiorare și compătimire nerviĭ noștri prin dezvălirea peripețiilor dureroase ce decurg din raporturile fortuite saŭ necesare ale situațiuniĭ noastre față cu ceilalțĭ oamenĭ și față cu legile eterne ale naturiĭ ; a reproduce înaintea ochilor noștri, sub forma posibiluluĭ și în mișcarea proprie a faptelor, conflictele dintre voințe, lupta internă a motivelor, constanța saŭ metamorfozele unuĭ caracter ce cade victimă sub piciorul greŭ al soarteĭ, sub lanțul complex al împrejurărilor — iată scopul tragedieĭ. Ia ne arată zbuciumările sîngeroase ale unuĭ suflet prins, treptat saŭ fără veste, în nexul cauzal al unor fenomene ce rup firul directiv al dezvoltăriĭ luĭ naturale, saŭ îĭ grăbesc evoluțiunea către termenul final al ruineĭ luĭ morale.

Descrierea în acțiune a uneĭ marĭ nenorocirĭ, izvorîtă din ciocnirea unor principiĭ și interese inegale în valoare și forță, aceasta este, în esență, obiectul atribuit tragedieĭ de la Aristotel pînă la Schopenhauer.[1]

Secretul tehnic al artistuluĭ, în realizarea acestuĭ scop, ar sta, după marele Stagirit, în a ne arăta cum o natură umană, de o valoare morală *mijlocie*, cade din fericire în nefericire din cauza *eroriĭ* sale propriĭ.[2] Cu probe luate din istoria arteĭ tragice și chiar *a priori* din analiza psihologică, el caută a stabili că numaĭ în acest caz se produc în noĭ sentimentele de milă saŭ de groază.

Mila se naște la privirea unor durerĭ relativ nemeritate, ceia ce nu s-ar întîmpla cînd am vedea un caracter profund vițios și răŭ căzînd în nenorocire ; căcĭ atuncĭ, pedepsirea celor răĭ fiind o sarcină a justițieĭ, cea ce se produce în noĭ este satisfacțiunea. Iar dacă ni-s-ar înfățișa răstriștea unuĭ caracter de o înălțime morală cu mult superioară nouă, în loc de frică și de milă s-ar produce *oroarea*, căcĭ frica și mila se raportează, prin simpatie, la nenorocirea uneĭ ființe cu care ne asemănăm.

---

1. „......Scopul acestĕ înalte producțiunĭ poetice este reprezentarea părțiĭ îngrozitoare a vieții, durerea extraordinară, jalea omeniriĭ, triumful răutățiĭ......" Die Welt als Wille u. Vorstellung, III. Buch, § 51.

2. Poetica, cap. 13.

La acest mijloc al arteĭ tragice de a reprezenta natura mijlocie căzută în nenorocire, nu din cauza uneĭ răutățĭ inerente, ci din greșală saŭ din întîmplare, — precum se vede în „Edip“ al luĭ Sofocle, în „Trahinienele“ și în genere în teatrul grec, în „Romeo și Julieta“ a luĭ Shakespeare, în „Braut von Messina“ a luĭ Schiller,—Schopenhauer mai adaogă alte două mijloace, găsite maĭ ales în arta tragică modernă, deși nu lipsesc exemple micĭ la tragiciĭ grecĭ.

Cel dintîiŭ este : nenorocirea provocată prin funcțiunea răutățiĭ extreme a unuĭ caracter, ca Rihard III, ca Iago din „Otello“, ca Shylock din „Negustorul din Veneția“, ca Franz Moor din „Briganțiĭ“ luĭ Schiller, ca Fedra luĭ Euripide.[1]

Al doilea mijloc este : nenorocirea provenită din simpla situațiune și relațiune a oamenilor între dînșiĭ, fără să fie la mijloc vre-o eroare saŭ vre un hazard excepțional, orĭ vre-o natură extraordinar de perversă. E destulă întîlnirea unor caractere obicĭnuite, în raporturĭ și împrejurărĭ ordinare, pentru ca adesea pozițiunea lor să-ĭ silească a-șĭ face unul altuia cel maĭ mare răŭ, astfeliŭ că vina nu se poate pune excluziv nicĭ pe unul nicĭ pe altul. Dacă acest feliŭ de tragic e preconizat cu predilecțiune de Schopenhauer, cauza nu este numaĭ că el, din punctul de vedere estetic și artistic, ocupă incontestabil un rang maĭ înalt și că cere un geniŭ superior pentru pătrunderea și exprimarea luĭ, ci maĭ ales și pentru că se putea utiliza ca ilustrare a concepțiuniĭ pesimiste despre lume, — „de oare-ce el ne arată nefericirea, zice Schopenhauer, nu ca o excepțiune, nu ca un product al circumstanțelor rare saŭ al caracterelor monstruoase, ci ca un

1. Bazat pe autoritatea luĭ Aristotel, pe care aicĭ nu-l înțelege îndestul, D-l Schasler tăgădueşte valoarea tragică a acestuĭ mijloc (Kritische Geschichte der Aesthetik, zweite Abtheilung, p. 1113). Dezastrul izvorît din funcțiunea perversitățiĭ, ce se poate nimici sub ruina cauzată de ia însășĭ, nu este tot una cu cazul unuĭ om imoral ajuns din nefericire în fericire saŭ vice-versa. Și acest caz e scos de Aristotel din obiectul tragedieĭ. Afară de acestea, a închide discuțiunea prin raportarea la „autoritate“ nu pare a vorbi pentru tăria argumentelor.

rezultat natural al activităţiĭ şi firiĭ omuluĭ".[1] Durerea tragică înaltă, împrăştiată cu această metodă, pe atît de fina prin excelenţa eĭ pecît de profundă prin simplicitatea eĭ, o găsim în „Clavigo" al luĭ Goethe, în raporturile nenorocite, dar nevinovate, ale luĭ Hamlet către Ofelia şi Laert, în sfăşietoarea încheere dezvoltată fatal din natura relaţiuniĭ luĭ Faust către Margareta şi fratele acesteia.

Aicĭ pare a se fi închis filozofia poeziei tragice.

Dar mersul spirituluĭ nu se opreşte; şi călătoria luĭ în lumea fenomenelor descopere necontenit nouă privelişti, stabileşte nouă adevărurĭ, şi inima însoţeşte cu palpitările afectelor sale fiecare pas al inteligenţeĭ, făcînd din arhiva rece a ştiinţeĭ ocaziune de neaşteptate excitaţiunĭ pentru emoţiunile sale. Astfeliŭ nouă formule, nouă legĭ ale realuluĭ, odată puse în lumină destul de puternică pentru a fi văzute, nu numaĭ din piscurile înalte ale cugetătorilor marĭ, ci şi din cîmpia întinsă a mulţimiĭ, ajung a pune treptat în mişcare întregul organizm psihofizic individual şi social, ajung a răzleţi vibraţiunea nervoasă din centrele superioare ale cugetăriĭ teoretice abstracte în regiunea maĭ inertă, dar prin aceasta chiar maĭ conservatoare, a sistemuluĭ emoţional. Căcĭ o idee atuncĭ se poate zice cu siguranţă că a triumfat, atuncĭ a luat în stăpînire sufletele unuĭ timp şi uneĭ societăţĭ, cînd a străbătut, din stratele nestabile şi vecînic mişcătoare ale inteligenţeĭ, în stratele sentimentuluĭ şi maĭ ales ale voinţeĭ simple, ale reflexuluĭ şi instinctuluĭ. Atuncĭ ia devine cu adevărat principiŭ de acţiune, influenţează mecanizmul suferinţelor şi speranţelor noastre, îşĭ impune cîrma sa vieţiĭ, — devine natură. Şi pentru a o bate, a o nimici, nu foloseşte nimic atuncĭ să o învingĭ în lupta dialectică a raţionamentuluĭ celuĭ maĭ ager şi maĭ zdrobitor; ci trebue să o cauţĭ în cetăţuia eroică şi vivace a sentimentuluĭ, şi în fine între zidurile oţelite ale inconscientuluĭ, organizat în natură mecanică.

Educatorul şi reformatorul cunoaşte foloasele şi greutăţile izvorîte din această lege psihică, în care vedem în acelaşĭ timp o lege biologică atît de generală încît

---

1. Die Welt als Wille und Vorstellung, III. Buch, § 51.

cuprinde în sine și fenomenele vieții sociale. Esteticianul, la rîndul său, observă că atuncĭ o concepțiune ajunge a deveni sorginte de efecte artistice și poate fi utilizată pentru producerea de emoțiunĭ estetice, cînd s-a întins și adîncit în suflete pînă a răzbi la inimĭ și a dezvolta sentimente din relațiunea sa cătră idealul vieții, cătră tendențele cele maĭ scumpe ale omenirii.

La acest punct ajunge astăzĭ, din ce în ce maĭ mult, ideia eredităţii, care se ofere dramaturguluĭ ca un noŭ mijloc de a provoca comoțiunĭ tragice de prima forță.

Ce este ereditatea și cum implică ia elemente tragice?

Ne aflăm înaintea unuĭ fapt: că ființele tind a-șĭ repeta, într-o serie indefinită de exemplare, de descendențĭ, formele primite de la antecedenții lor. Dacă alte cauze n-ar combate această tendență, s-ar vedea forme de indivizĭ identice, precedate și urmate de forme de indivizĭ identice într-o linie indefinită, atît ascendentă cît și descendentă. Dar influențele particulare ale mediuluĭ modifică, în sens diferit, prototipul, și, prin selecțiune, daŭ naștere treptat la nouă tipurĭ, care, mulțămită eredității, se transmit în trăsăturile lor generale, modulîndu-se totodată, în amănunte, după nouăle împrejurărĭ la care se adaptează.

Biologia urmărește această contrabalanțare de tendențe opuse, și nu numaĭ fiziologia ci și psihologia grămădește fapte și caută a formula legĭ privitoare la fenomenele de ereditate, precum și a explica acele cazurĭ ce par a contrazice regula.

D-l Ribot, în excelenta sa scriere „L'Hérédité psychologique,“ cercetează chestiunea luînd-o de la baza — aș putea zice scheletul — sufletuluĭ, de la instincte, și pînă la facultățile cele maĭ complexe și maĭ înalte. Excepționalul și abnormul izbind maĭ întîiŭ spiritul, de mult se remarcase ușor că boalele părinților se regăsesc la fiĭ, că maniile, isteria, ipohondria, sinuciderea, paraliziile, idioția, nebunia se moștenesc. Dar numaĭ spiritul disciplinat în mod științific s-a gîndit să cerceteze dacă nu cumva se petrece același lucru și în celelalte fenomene și dispozițiunĭ psihice normale și comune, ba chiar în acelea care par a ne îndrepta mintea spre altfeliŭ de interpre-

tare. Astfeliŭ s-a constatat că între proprietățile transmisibile de la individ la individ figurează nu numaĭ instinctele generale orĭ inclinațiunile marcante și patologice, care es în relief pe deasupra celorlalte elemente constitutive ale sufletuluĭ, ci chiar și aceste elemente constitutive ale țesutuluĭ psihic intim. Facultațile perceptive: tactul, auzul, văzul, gustul, mirosul, se moștenesc în gradul lor de finețĕ și acuitate relativă. Anesteziile saŭ iperesteziile de pipăit; miopia, daltonizmul, cecitatea și puterea pătrunzătoare a vederiĭ; surzenia, surdomutizmul și rafinamentul în discernerea sensațiunilor auditive, — toate nuanțele, gradele și dispozițiunile particulare de sensibilitate perceptivă se găsesc virtual în germen. Acesta, în creșterea sa, le dezvoltă și le desfășură ca atîtea feliurĭ de reacțiune la contactul cu lumea din afară.

Acelașĭ lucru se observă la facultatea retentivă, la memorie, precum și la diferitele modurĭ de elaborare, de combinărĭ și de operațiunĭ intelectuale, aplicabile asupra materialuluĭ astfel adunat și păstrat după norma predeterminată de natura antecedenților. Astfeliŭ, pictoriĭ, poețiĭ, muzicanțiĭ se nasc de ordinar din pictorĭ, poețĭ, muzicanțĭ. Numaĭ prin educațiune, prin influența mediuluĭ, a exempluluĭ, nu se explică maĭ ales repețirea dispozițiunilor artistice la o serie întreagă de membri aĭ aceleiașĭ familiĭ; căcĭ aicĭ nu este în joc atît funcțiunea inteligențeĭ, cum s-ar afirma bună-oară despre savanțĭ, cît acea maĭ profundă a emoționabilitățiĭ.

Și tocmaĭ aicĭ stă nodul chestiuniĭ: sentimentele se moștenesc. Feliul de a simți, de a aprecia în bine saŭ în răŭ excitațiunile exterioare și prin urmare feliul, relativ constant, de a răspunde prin mișcare, prin activitate, la atingerea lor, într-un cuvînt *caracterul*, se moștenește. Aducem cu noĭ predispozițiunĭ, maĭ mult saŭ maĭ puțin puternice, către o viață bună saŭ rea, înaltă saŭ joasă, către o concepțiune optimistă orĭ pesimistă despre lume și existență, către cutare saŭ cutare pasiune, către cutare saŭ cutare virtute orĭ vițiŭ. Și acele predispozițiunĭ uneorĭ n-așteaptă decît împrejurărĭ puțin însemnate și întîmplătoare pentru a se pronunța și a intra în funcțiune, alte-orĭ cer, caută acele împrejurărĭ în mod spontan și imperativ, cum organul cere mediul necesar ac-

tivităţiĭ luĭ, cum plămîniĭ reclamă aer, stomahul alimente, cu ameninţarea de a provoca, în cazul contrarieriĭ lor, o răsturnare periculoasă, poate mortală, în tot sistemul psiho-fizic.

Nu este oare acesta un punct tragic al existenţeĭ noastre ?

O mînă nevăzută tîrăşte treptat o fiinţă către manifestările degrădătoare şi ruinătoare ale alcoolizmuluĭ saŭ ale unuĭ apetit sexual patologic, către jocurĭ fatale de noroc săŭ către hoţie şi omucidere.

Soarta, de care se cutremuraŭ anticiĭ şi care orbea pe nenorocitul destinat furiilor tragice, s-a coborît din negura întunecoasă a mediuluĭ exterior, a întrat chiar în om. Astăzĭ fatalitatea chiar din sîngele şi nerviĭ noştri ne strigă să apucăm la dreapta saŭ la stînga, rîdică peste ochiĭ noştri ceaţa dorinţelor arzătoare, a patimilor nesaţiabile, şi ne conduce astfeliŭ orbiţi spre ţinta destinuluĭ nostru. *Ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων*, zicea cu profunditate Eraclit, în limbajul săŭ laconic şi plin de gîndirĭ. Da, caracterul conţine în sine istoria anticipată a vieţiĭ noastre. In el staŭ gravate, ca într-o programă făcută de spiritul trecutuluĭ, scenele şi peripeţiile drameĭ saŭ comedieĭ ce vom juca pe pămînt. In el stă gravat de maĭ înainte sensul veridic şi exact al epitafuluĭ ce va trebui să acopere odată piatra funerară a existenţeĭ noastre încheiate.

Sîntem actoriĭ unuĭ rol ce credem că-l alegem şi-l improvizăm singurĭ, pentru-că nu-l cunoaştem de loc şi nu vedem că ni-l comunică pas cu pas, minut cu minut, demonul intern, caracterul ereditar, ascuns sub rampa luminoasă a sufletuluĭ nostru, în umbra inconscientuluĭ. Şi astfeliŭ ne desfăşurăm esenţa profundă a Euluĭ nostru după o normă streină de alegerea noastră proprie, streină de voinţa noastră liberă. Ne zbatem într-un cerc închis, format şi limitat de posibilităţile determinate ale manifestărilor noastre. Şi acele posibilităţĭ aŭ fost formele deja manifestate odată de materia transmisă nouă în germen ; aŭ fost formele fiinţeĭ părinţilor noştri, saŭ acelea ale străbunilor noştri. In ele sîntem îngrădiţĭ. Lăsăm manifestarea tatăluĭ pentru a înclina către aceia a mumeĭ, fugim de aceasta pentru a cădea într-a buniciĭ saŭ a stră-

moşuluĭ; şi astfeliŭ, mergînd cu ochiĭ ţintiţĭ asupra idealuluĭ nostru, ne lovim de fiinţele care aŭ lăsat în substanţa noastră urma şi desemnul existenţeĭ lor, şi ne metamorfozăm după tiparul schimbător al personalităţilor lor.

Incerce ştiinţa biologică a interpreta faptul eredităţiĭ într-un feliŭ saŭ în altul. Pentru noĭ el rămîne tot atît de tragic, fie că-l explicăm prin ipoteza *pangenetică* a luĭ Darwin, saŭ că adoptăm pe cea *polarigenetică* a luĭ Spencer, saŭ în fine pe cea *perigenetică* a lui Haeckel. Pentru noĭ rămîne tot atît de tragic a şti şi a vedea că, încontra voinţeĭ noastre clare, răsar în noĭ anumite apucăturĭ şi pofte, anumite slăbiciunĭ şi defectuozităţĭ morale, şi că ele apar încă une-orĭ la acelaş punct cronologic din viaţa noastră la care s-aŭ produs şi în viaţa genitorilor noştri, după cum stabileşte legea eredităţiĭ omohrone.

A reprezenta procesul de incarnaţiune treptată a principiilor vitale cuprinse latent în caracterul transmis din germen; a arăta cum se ivesc, din masa noastră psihofizică, liniile conturuluĭ uneĭ fiinţe surprinzătoare, neaşteptată şi nevoită de noĭ; a descrie conquista înceată, dar progresivă, a impulsiunilor imperative din adîncul inconscient asupra motivelor şi aspiraţiunilor luminoase ale voinţeĭ inteligente şi consciente; a înfăţişa lupta eroică, dar nenorocită, a Euluĭ noŭ cu Eul moştenit, a idealuluĭ ales cu idealul impus, a voinţeĭ cu instinctul, — nu este oare pentru poet un noŭ mijloc de a ne inspira mila şi groaza, de a ne infiora, rîdicînd înaintea noastră figura teribilă a acesteĭ fatalităţĭ, şi a ne stoarce lacrămĭ de compătimire prezentîndu-ne omenirea ca supusă lanţurilor eĭ?

Ce efecte tragice n-ar putea scoate un artist din simpla inscenare a acesteĭ lupte!

Şi aceasta se poate realiza pe două căĭ.

Saŭ poetul descrie numaĭ obiectiv desfăşurarea efectelor eredităţiĭ, punînd persoanele închipuiriĭ sale să lucreze spontan şi naiv, fără a le da cunoaşterea completă de sine însele şi de antecedenţiĭ lor, şi fără a le face să întrevază rolul lor predeterminat de seria fenomenelor ce constituesc viaţa genitorilor lor.

Saŭ că artistul întrebuinţează metoda subiectivă,

aduce secretul tragic la conştiinţa individuluĭ, trezeşte în el simţul complet al realităţiĭ, face lumină în sufletul luĭ, şi-ĭ arată, la fulgerul dureriĭ inteligente, maşinăria ascunsă a inconscientuluĭ, care îĭ lămureşte nexul cauzal al genezeĭ sale individuale şi linia fatală de conduită ce i-se impune.

In primul caz, asistăm ca la o experienţă înspăimîntătoare, în care vedem realizîndu-se în semeniĭ noştri, fără ştirea şi voia lor, destinul, expierea păcatelor părinteştĭ. Vedem — ironie înfiorătoare! — persoana umană, cu demnitatea ce-ĭ dă iluziunea libertăţiĭ sale, alergînd orbeşte şi în plină încordare a forţelor, pe cărările ce-ĭ croeşte înainte geniul neîndurat al familieĭ.

In al doilea caz, vedem voinţa, iluminată de intelect pînă în rădăcinile sale cele maĭ adîncĭ, rupîndu-şĭ unitatea de direcţiune vitală, şi duplicînd astfeliŭ personalitatea intimă a individuluĭ prin conştiinţa chiar a acesteĭ ruperĭ. Şi tocmaĭ de aceia ne întimpină aicĭ condiţiunea uneĭ maĭ înalte durerĭ tragice. Căcĭ pe cînd, în cazul întîiŭ, individul expiază, ce e drept, adesea în mod groznic, greşalele unuĭ trecut de care nu e singur responsabil, el merge, cel puţin, spre ţinta predestinată a ruineĭ sale în armonie cu sine însuşĭ, simţindu-se voluntar şi liber, şi apercepînd acţiunile sale ca mijloace alese şi aplicate de el însuşĭ pentru un scop conceput şi voit de el însuşĭ: — în al doilea caz, această iluziune dispare; cortina necunoaşteriĭ de sine se rupe, făcînd să piară întreaga fantazmagorie a libertăţiĭ. Omul se vede mergînd către o ţintă pe care n-a voit-o şi n-o voeşte, şi asistă, martor desperat şi fără putere, la incatenarea Euluĭ săŭ propriŭ, la agonia sfăşietoare a aspiraţiunilor sale celor maĭ înalte, la jertfirea idealuluĭ săŭ.

Dacă unuĭ Rihard III s-ar fi dat cunoştinţa fazelor evoluţiuniĭ sale, predeterminate de ereditate, aceasta ar fi suflat turburarea îndoeleĭ peste liniştea naivă şi senină cu care el plănuia şi executa fapte de perversitate monstruoasă. Ceia ce se credea liber şi spontan, ar fi apărut ca rodul silit al unuĭ mecanizm complicat de fenomene, mişcările şi gîndirile luĭ ar fi apărut ca voinţa unuĭ geniŭ ascuns în întunerecul fiinţeĭ luĭ. Scepticizmul, care abate saŭ opreşte un moment activitatea din drumul ce apu-

case, s-ar fi arătat, prezentînd posibilitatea şi altor moduri de a fi. Şi aceste condiţiuni împlinite, lupta începe. Individul se simte atunci în lanţuri, aspiră la emancipare. Incercarea de a eşi din forma actuală se prezentă ca un deziderat. Dezbinarea internă încolţeşte, şi armonia de mai înainte se sparge într-o disonanţă tragică. Duelul celor două personalităţi zgudue întreaga fiinţă umană de zgomotul ciocnirii lor înverşunate. Una din ele trebue să cază, cea mai nouă ori cea mai veche, — saŭ altfeliŭ zbuciumul tendenţelor lor contrare face să cază individul, cu inima sfărmată, cu sufletul ars, victimă a organizaţiunii sale.

„Ah! două suflete, zice Faust, locuesc în pieptul meŭ: unul voeşte să se despartă de celalalt; unul se ţine de lume, acăţîndu-se cu organe lacome de plăcerea violentă a iubirii, celalalt se rîdică cu forţă din întunerec către regiunile înaltelor aspiraţiuni.“ Şi ce este Faust însuşi, în realitate, decît simbolul unui spirit în luptă cu două tendenţe: a vieţii în cugetare şi a vieţii sensuale? Raţiunea şi simţurile, cu afectele lor, îşi dispută stăpînirea asupra lui. Ştiinţa îl atrage la început, cît timp ţine energia voinţei consciente. Fondul acestei forţe se sleeşte din lipsă de adaptare mai completă la condiţiunile vieţii intelectuale. Atunci inconscientul se deşteaptă din somnul săŭ, ese din noaptea tendenţelor surde, îşi agită cu zgomot forţele lui dezmorţite, şi, la urletul patimii ce destinde cu furie nervii, gîndurile înalte fug spăriate, ca ultimele raze ale soarelui ce se întunecă naintea unei vijelii întărîtate. Şi astfeliŭ sensualitatea, într-o noapte de zbucium, apucă cu braţele sale dezlănţuite pieptul lui Faust, zmulge spiritul cugetătorului din mijlocul meditaţiunilor abstracte, îl scoate pe uliţă, îl primblă prin locurile de petrecere ale poporului de rînd, îl împinge pe urmele nevinovate ale castei Gretchen, şi-l duce la deznodămîntul tragic, la ruina înspăimîntătoare a unei vaste inteligenţe, pe care o vezi rătăcind ca un satelit orb împrejurul lui Mefistofeles.

Şi ce este însuşi Mefistofeles decît incarnaţiunea tendenţelor rele conservate în natura omului de ereditate? Nici nu se poate concepe posibilitatea influenţei unui spirit asupra altuia decît prin intermédiarea unui element

comun între amîndouă. Faust a trebuit să conțină în sine deja pe Mefistofeles, pentru ca acesta să-l poată atinge și să poată găsi ecoŭ în sufletul luĭ. Sunetul ce Mefistofeles scoate din instrumentul sufletesc al luĭ Faust, sub forma de dorințe, regrete, pofte, presupune existența unor coarde care să vibreze după voia artistuluĭ diabolic și să emiță nota stridentă a răuluĭ. Acele coarde, după teoria eredităţiĭ omohrone, aŭ răsunat întotdeauna, deși numaĭ în surdina inconscientuluĭ, pînă la epoha hotărîtă de maĭ înainte prin fazele predecesorilor noștri, cînd ele se rîdică, în orhestrațiunea psihică, treptat, la înălțimea de *solo*, și daŭ tonul, forma, ritmul și direcțiunea muziciĭ noastre interne. Ele se aud în noĭ, sînt însășĭ viața noastră sufletească. Și dacă poetul le prezentă ca venind din afară, sub chipul de inspirațiunĭ ale unuĭ geniŭ răŭ, intențiunea luĭ a fost, poate, să arate că această parte din noĭ, obiectivată și proiectată de el în afară, este dușmană uneĭ alte părțĭ din noĭ, maĭ nobilă, maĭ demnă, în care ne deprindem a pune esența noastră, individualitatea noastră propriŭ zisă.

In acest înțeles se poate lua plîngerea luĭ Faust adresată divinitățiĭ: „Of, simț acuma că nimic nu e perfect în om. In plăcerea sublimă, care mă apropie din ce în ce maĭ mult de zeĭ, mi-aĭ dat un tovarăș de care nu-mĭ vine și nu pot să mă maĭ despart, cu toate că el, indiferent și desprețuitor, mă înjosește în ochiĭ meĭ propriĭ, și, cu un singur cuvînt, preface în nimic darurile tale mărețe.“

Și cîte suflete n-ar putea repeta această plîngere, adresîndu-se naturiĭ! Căcĭ, după cum zice Hamlet Ofelieĭ: „In zădar s-ar altoi virtutea pe inclinațiunile noastre originale corupte; tot păstrăm pentru acestea o predilecțiune.“

Noul tragic n-a fost prins și descris pînă astăzĭ de nicĭ un artist maĭ bine, maĭ clar și maĭ consequent decît de *Henrik Ibsen.* Și alțiĭ, ca Goethe, Turgheniеf în romanul săŭ „Noua generațiune“, Grillparzer in tragedia sa „Ahnfrau“ etc., l-aŭ întrevăzut, dar fără a-l utiliza decît incidental, în treacăt și insuficient. Iar alțiĭ, bună-oară ca *Zola* în romanele sale, în care se pretinde

a se urmări și reprezenta peripețiile psiho-fizice ale membrilor uneĭ *familiĭ*, aŭ avut în vedere maĭ mult primul soiŭ de tragic, tragicul obiectiv, de un interes maĭ mult teoretic. Poetul norvegian însă pune direct problema tragiculuĭ subiectiv, și se arată, maĭ mult decît oricare altul, conscient de valoarea dramatică a eredităţiĭ. Atît prin poema sa dramatică *Brand* cît maĭ ales și maĭ hotărît în tragedia sa *Strigoiĭ*, el ne înfățișază, în scene de o forță considerabilă, luptele conștiințeĭ individuale cu legăturile adesea de neînvins ale trecutuluĭ, cu tendențele unuĭ sînge de o compozițiune predeterminată, cu deprinderile și năzuințele unor nervĭ de o educațiune deja făcută și înaintată. *Strigoiĭ* sînt, după *Ibsen*, geniul familieĭ, care zmulge individul din seninătatea rațiuniĭ luĭ propriĭ și-l prosternă la picioarele strămoșilor.

Oswald, personajul principal al pieseĭ, ca să nu aibă ocaziunea a cunoaște, direct saŭ din auzite, moravurile stricate ale tatăluĭ săŭ, — un om afemeiat și stăpînit de patima bețieĭ,—fusese trimis încă de mic din casa părintească, de către muma sa, și crescut în streinătate. Eșise deja din vîrsta maleabilă a copilărieĭ, întrase în faza cînd caracterul se cristalizează și spiritul își găsește vocațiunea; devenise pictor talentat, și el încă n-avusese prilejul să reîntre în familie decît după moartea vițiosuluĭ săŭ părinte. Reîntors acasă, el, care înainte se plîngea adesea de durerĭ de cap grozave, simte maĭ întîiŭ stagnarea talentuluĭ săŭ și apoĭ un început de degenerare cerebrală, tradusă prin indispozițiune la lucru, prin neputința de a concepe și de a executa; — și în fine, geniul răŭ al eredităţiĭ se deșteaptă treptat, apucăturile tatăluĭ iaŭ în stăpînire voința fiuluĭ; acesta cade din rușine în rușine, pînă înebunește. Este o scenă zguduitoare aceia în care Oswald povestește ofilirea sa intelectuală mumeĭ sale, care înțelege cu groază că în copilul săŭ începe a scoate capul strigoiul răposatuluĭ săŭ bărbat, — precum și scena deznodămîntuluĭ, care se deschide cu greaua hotărîre a mumeĭ de a-și morfiniza singură copilul și se termină cu nebunia tînăruluĭ Oswald, care se pune a cere, cu insistență liniștită, să i-se dea „soarele ...... soarele ..... soarele!...“

Drama luĭ Ibsen, oricîte frumusețĭ ar avea, nu se

poate considera însă decît ca o încercare în această direcțiune. Puterea tragică esc aicĭ maĭ mult din conștiința zbuciumată a mumeĭ, care cunoaște trecutul și deci se teme. Iar Oswald, teatrul de luptă al ciocnirilor sufletești adverse, abia înțelege tîrziŭ conflictul forțelor ce se izbesc în el, și cînd începe a-și explica rolul, a-și pătrunde soarta, puterile luĭ de rezistență sînt sleite, inteligența luĭ ruinată, voința frîntă, tragedia s-a sfîrșit.

Nu numaĭ arta poate găsi în formele ereditățiĭ efecte nouă, dar și estetica ajunge, prin ajutorul eĭ, a aprofunda și modifica sensul unor regule dramaturgice relative la tragedie.

Maĭ întîiŭ, modul de a reprezenta natura umană despre partea indicată de legea ereditățiĭ se lasă a fi ușor subsumat la formula în care se exprimă de ordinar esența tragiculuĭ. Aristotel pune tragicul *per excellentiam* în răul, durerea adusă, cu saŭ fără știre, de un om altuĭ om, cu care acela stă în legăturĭ de inimă, de afinitate, de simpatie. Nu de la inamic la inamic, nicĭ de la indiferent la indiferent se produce schimbul de acțiunĭ și reacțiunĭ cu adevărat tragice, ci de la un suflet amic la alt suflet amic.

A ucide, cu saŭ fără știre, o inimă de care inima ta ți-e prinsă prin legăturile adînc împletite ale uneĭ iubirĭ recunoscătoare; a dărîma azilul sfînt al speranțelor și visurilor tale, sfărmînd, sub greutatea morală a desprețuluĭ, a indignăriĭ și uriĭ, resortul de unde pornea mișcarea destinuluĭ tăŭ, — iată pasul fatalitățiĭ tragice, iată ironia teribilă a soarteĭ. Aicĭ conflictul emoțiunilor este maĭ rîdicat în violență, bătaia lor maĭ sîngeroasă, lovitura maĭ amară. Groaza și mila străbat pe rînd sufletul nostru.

Dacă aceasta e adevărat, cazul se repetă întocmaĭ, cînd se reprezentă înaintea noastră reacțiunea îndreptată încontra acelei părțĭ din natura noastră pe care am moștenit-o de la părințĭ și strămoșĭ și care se găsește în dezacord de tendență cu dorințele inspirate de un ideal de viață. In lupta noastră desperată, cînd ne silim să rupem din noĭ și să aruncăm departe resturile supărătoare ale clironomieĭ sufleteștĭ, cînd ne silim să zmulgem

din noĭ rădăcinile vivace ale unor porniri parazitare datorite eredităţiĭ, cînd ne silim a tăia mîna trecutuluĭ care ne ţine în stăpînirea sa, nu rîdicăm oare braţul asupra părinţilor şi străbunilor noştri? Nu ne vedem împinşĭ către un paricid psihic?

Dar pe de altă parte, noua formulă aduce şi modificărĭ în vechile regule dramaturgice.

Astfeliŭ, bună-oară, după cum am notat la început, Aristotel excludea dintre mijloacele arteĭ tragice reprezentarea nenorociriĭ unuĭ caracter răŭ; căcĭ, zicea el, „aceasta conţine ceva conform iubiriĭ de oamenĭ, şi nu inspiră milă, nicĭ frică". Cu toate acestea, după ce inteligenţa noastră a asistat la făurirea unuĭ caracter pervers din elemente ancestrale în atelierul eredităţiĭ, şi-l vedem apoĭ lucrînd fatal în linia impusă firiĭ luĭ, nu ne înfiorăm oare de groază şi nu ne înduioşem oare de milă? — de groază, că vedem o forţă vie în mîna tragică a răuluĭ care o mînă; de milă, că vedem partea de iresponsabilitate ce scade vina eĭ şi preface sentimentul nostru de ură şi de revolta răzbunătoare în compătimire şi regret simpatic? Negreşit, judecata morală nu se rîdică prin aceasta. Dar înţelegerea legăturilor cauzale transformă pornirea de reacţiune răzbunătoare încontra vinovatuluĭ în reacţiune coercitivă, atenuată şi îndulcită de sentimentul iubiriĭ de oamenĭ, care. deşi pedepseşte, dar pedepseşte cu lucrămĭ în ochĭ, şi decide pe un Crist să ceară de pe cruce indulgenţă pentru ceĭ ce *nu ştiŭ ce fac.*

Fie că poetul întrebuinţează tragicul obiectiv fie pe cel subiectiv, el ajunge a inscena în adevăr ceia ce ar numi Schopenhauer: suferinţele moştenite ale omeniriĭ. Dar acest filozof nu restrîngea chestiunea în limitele pozitive, ci îĭ da o extensiune ultra-ştiinţifică, punînd esenţa lumiĭ, din punctul săŭ de vedere metafizic şi pesimist, în dezvoltarea continuă către nefericire. Aceasta este inadmisibil; căcĭ dacă ereditatea se utilizează în natură şi în artă pentru producerea efectelor tragice, ia nu este un principiŭ absolut răŭ, după cum nicĭ o lege naturală nu funcţionează excluziv pentru fericirea saŭ pentru nefericirea neamuluĭ omenesc. Astfeliŭ, după cum se moştenesc defectele, se moştenesc şi qualităţile bune. Şi este a eşi din realitatea observabilă şi controlabilă, cînd se atri-

bue universuluĭ în genere o constituţiune pornită spre elaborarea dureriĭ. Dacă eliminăm aicĭ rezultatele binefăcătoare ale ereditățiĭ precum și cazurile în care Eul moștenit cade învins în lupta cu tendenţele maĭ înalte ale uneĭ adaptărĭ morale superioare, cauza nu e că le ignorăm saŭ că nu există, ci că ele nu staŭ în relaţiune cu subiectul nostru.

Tragicul nenorocirilor moștenite ale lumiĭ se vede tot așa de bine atuncĭ, cînd rîdicăm ochiĭ de la individ și-ĭ oprim asupra societăţilor și popoarelor, spre a contempla soarta lor. Căcĭ este o ereditate naţională, *etnică*, după cum este una familială, saŭ de la individ la individ. Deasupra uneĭ generaţiunĭ stă forța istorică a trecutuluĭ naţiuniĭ și raseĭ, după cum deasupra individuluĭ stă forța generaţiuniĭ contemporane care l-a produs și-l poartă. Se află o măsură și o limită intelectuală și morală, cuprinsă și transmisă în fondul material psiho-fizic ce a cîștigat un popor din influenţele educative ale istorieĭ și ale mediuluĭ fizic. Și peste acea măsură și limită cu greŭ se poate rîdica o generaţiune fără muncă crîncenă, cu greŭ se poate rîdica un individ fără jertfă personală. Nu este oare un spectacol penibil a vedea cum cele maĭ alese spirite dintr-un mediŭ social sînt adesea ursite să se atrofieze, dacă vor să se menţină în regiunea lor înaltă, saŭ să devină comune și banale, ca și mediul din care aŭ eșit, dacă vor să trăiască? Alternativă teribilă, în care vedem un exemplu de tragic provenit din ereditatea etnică.

Cît de puternică este gravitaţiunea niveluluĭ moral inferior, unde stă acumulată forța seculară a deprinderilor învechite într-un popor, se poate cunoaște din multele cazurĭ citate de sociologĭ, în care se reprezentă tocmaĭ această luptă dintre trecut și aspiraţiunile viitoruluĭ. Ce altă concluziune se poate extrage din acele experienţe culturale neizbutite, făcute de misionarĭ asupra Chinejilor, bunăoară? Aceștia sînt luațĭ de societățĭ misionare din vîrstă fragedă, sînt crescuțĭ cu marĭ cheltuelĭ în instituțiunile Europeĭ, se întorc apoĭ în patria lor, hotărîțĭ a propaga nouăle doctrine. „Dar, abia debarcaţĭ, spiritul raseĭ îĭ reapucă, eĭ își uită de promisiunile date și

pierd credințele creștine, încît aĭ crede că n-aŭ părăsit niciodată China.“ [1]

Este indiferent, din punctul de vedere estetic, a ști că acele întreprinderĭ zădărnicite n-aŭ rămas în definitiv fără urmărĭ favorabile în mersul progresiv al uneĭ societățĭ. Se poate prea bine ca ele să nu fie căderĭ absolute, ci să existe o distanță apreciabilă între punctul de plecare și punctul de cădere, distanță măsurată de trajectoria înălțăriĭ efemere a spirituluĭ paralizat de cerințele și inerția raseĭ. Dar aceste considerațiunĭ vor interesa maĭ mult pe istoric. El va constata, de va putea, urmele lăsate în substanța națională prin rîdicarea desperată a geniuluĭ și predispozițiunile sufleteștĭ cîștigate de un popor prin sforțările nenorocite ale aleșilor uneĭ generațiunĭ. Poetul însă va prinde momentul tragic al lupteĭ și înfrîngeriĭ idealuluĭ, reprezentat în aspirațiunile înalte ale unuĭ om superior, va privi spectacolul mișcător al ruineĭ geniuluĭ pe cîmpul uneĭ viețĭ de inerție morală, pe care n-a putut-o galvaniza decît anihilîndu-se.

Istoricul sociolog poate scrie, ca D l *Jacoby*, într-un stil de-alminterĭ deja emoționat: „Din imensitatea umană se rîdică indivizĭ, familiĭ și rase, care tind a se înălța maĭ presus de nivelul comun; eĭ se urcă cu greŭ pe înălțimĭ prăpăstioase, ajung în vîrful puteriĭ, avuțieĭ, inteligențeĭ, și, odată ajunșĭ acolo, se prăvălesc jos și dispar în abisurile nebunieĭ și degenerăriĭ.“

Această constatare, o concluziune pentru omul de știință, este pentru poet un punct de plecare. El merge să urmărească pașiĭ șovăitorĭ aĭ celuĭ ce piere, plîngîndu-șĭ, ca *Eminescu*, fericirea pierdută!

„N-o maĭ caut Ce să caut? E acelașĭ cîntec vechiŭ
„Setea liniștеĭ eterne, care-mĭ sună la urechĭ.
„Dar organele-s sfărmate, și-n strigărĭ iregulare
„Vechiul cîntec maĭ pătrunde cum în nopțĭ izvorul sare.
„P-icĭ pe colo maĭ străbate cîte-o voce maĭ curată
„Dintr-un *Carmen seculare* ce-l visaiŭ și eŭ odată;
„Dar tot șueră și strigă, scapără și rupt răsună,

1. *Réville*, Revue des deux Mondes, 1 Sept. 1869, citat de *Ribot*.

„Se împing tumultoase și sălbatece pe strună,
„Și în gîndu-mĭ trece vîntul, capul arde pustiit,
„Aspru, rece sună cîntul cel etern neisprăvit....

„Unde-s șirurile clare din viața-mĭ să le spun?
„Ah! organele-s sfărmate și maestru e nebun!“

Divinitatea neîndurată a progresuluĭ cere olocauste, cere ardere de suflete superioare pe altarul săŭ.

Prin aceste naturĭ alese pășește masa greoae un pas maĭ departe cătră ideal, călcînd peste ele ca pe niște trepte culturale, care gem strivite sub greutatea inconscientă a mulțimiĭ. Totul, din care ele fac parte, va neglija acest epizod scurt în viața luĭ ce se pare fără sfîrșit. Dacă spiritele marĭ cad jertfă ale îndrăzneleĭ lor, dacă ghiarăle geloase ale moaștelor strămoșeștĭ le tae zborul gigantic, zmulgîndu-le aripile și lăsîndu-ĭ să cază la pămînt, — aceasta este epizodul. Partea care rămîne, ca însemnătate durabilă pentru sistemul ființelor, este punctul pînă unde se vor fi urcat aceĭ aleșĭ, punctul ce stă ca pisc al înălțimiĭ și mărimiĭ neamuluĭ lor, ca o redută luată de eroizmul moral din regiunea înaltă a perfecțiuniĭ.

Și dacă de la soarta popoarelor în parte căutăm să privim ceia ce ereditatea destinează inteligențeĭ umane în genere, găsim iarășĭ un conflict tragic între puterile cunoscătoare, eșite din laboratorul secular al adoptăriĭ și ereditățiĭ, și între tendența, adesea irezistibilă, de a sări peste limitele impuse de constituțiunea intelectuluĭ, de a scruta direct fondul adînc al naturiĭ și de a privi în față chipul necunoscut și necunoștibil al lucruluĭ în sine.

Kant, în cercetările sale critice asupra naturiĭ și mijloacelor inteligențeĭ umane, descriind categoriile înăscute, prin urmare moștenite, prin care spiritul apercepe fenomenele, a stabilit, prin aceasta chiar, deșĭ numaĭ implicit, contingentul colosal adus de ereditate în formarea instrumentuluĭ cunoscător, și forța neînvinsă a acestuia în contra orĭ-căriĭ tendențe antagoniste. Și toțĭ cugetătoriĭ veniți în urma luĭ care n-aŭ înțeles această avertizare și aŭ voit să se zmulgă din lanțurile legilor pozitive și din condițiunile cunoștințeĭ fenomenelor, pentru a contempla

noumenul însuşĭ; toţĭ aceia care aŭ voit să vază, dincolo de limitele sensibilităţiĭ şi ale intelectuluĭ, în tainicul şi seducătorul abis al esenţeĭ lucrurilor; toţĭ cîţĭ, ca Hegel, acest Faust al filozofieĭ moderne, nemulţămiţĭ de a strînge în formule generale datele observaţiuniĭ, s-aŭ încercat a se avînta în excursiunĭ curajoase prin regiunea lumiĭ transcendente, — toţĭ aŭ căzut jertfe întreprinderiĭ lor semeţe, aŭ conceput saŭ inspirat neîncrederea în geniul uman, aŭ văzut rîsipindu-se visul omniscienţeĭ lor la lumina uneĭ micĭ raze venite de la soarele etern al observaţiuniĭ pozitive.

Ce zvîrcolire titanică a geniuluĭ uman! Dorinţa de a cuprinde natura în constituţiunea eĭ ascunsă se izbeşte şi se sfărîmă mereŭ de formele şi legile cunoştinţeĭ, productul moştenit al adoptăriĭ inteligenţeĭ la condiţiunile generale ale mediuluĭ. Acestea îngrădesc spiritul în anumite limite şi direcţiunĭ şi-l constrîng să se plece înaintea alternativeĭ: orĭ de a se încerca să le depăşască, şi a întra atuncĭ în domeniul nebunieĭ şi alucinaţiuniĭ; orĭ a persista în cadrul lor modest, pentru a putea trăi şi cunoaşte.

Istoria filozofieĭ poate enumera maĭ multe cazurĭ de acest feliŭ de tragic metafizic, presărate ca epizoade triste în mersul cugetăriĭ umane către adevăr. Explicarea lor o dă formula eredităţiĭ aplicată la legile gîndiriĭ, după cum ia înlesneşte aprofundarea regulelor dramaturgice relative la tragedie.

Prin introducerea ieĭ în tehnica şi teoria poezieĭ dramatice se stabileşte în fine armonia dintre artă şi estetică pe de o parte, şi concepţiunea modernă a lumiĭ pe de alta.

Pe cînd la început, lupta sufletească în care se găsea esenţa tragedieĭ se credea a fi provocată şi condusă din afară, de fiinţe supranuturale, de divinităţĭ, de fatalitate; pe cînd apoĭ, maĭ tîrziŭ, ia s-a închipuit ca rezultatul pornirilor adverse ale caracteruluĭ, ce se considera însă ca izolat şi devine stătător; — urmează, în cele din urmă, concepţiunea dezvoltăriĭ, care priveşte individul ca parte organică a unuĭ lanţ întreg de fenomene, îl pune în raport cu totul din evoluţiunile căruia s-a for-

mat, și scoate, din acest raport, elementele și condițiunile unuĭ noŭ feliŭ de conflict tragic.

Dacă cea dintîiŭ idee stă în acord cu faza teistă și supranaturalistă a spirituluĭ, cea de a doua se armonizează cu faza mecanică șĭ individualistă de la începutul evuluĭ modern, iar a treia se adoptează la tendența dominantă a spirituluĭ noŭ de a concepe întreg universul fizic și psihic sub marea categorie a evoluțiuniĭ.

LES PHÉNOMÈNES

mécaniques, chimiques et physiologiques de la digestion chez l'ecrevisse.

par

H. Grégoire Stamati.[1]

Avant de commencer l'étude des phénomènes de la digestion, je dirai quelques mots sur l'alimentation des écrevisses. Ces animaux se nourrissent de substances animales et végétales qu'elles rencontrent dans les rivières où elles habitent. Elles s'emparent des végétaux et des animaux aquatiques qui viennent à leur portée et parfois s'entretuent et se dévorent. Les écrevisses y recontrent souvent des substances animales en état de putréfaction, constituant pour elles une excellente nourriture. En somme, les ecrevisses emploient pour leur nutrition des aliments ternaires et quaternaires, c'est-à-dire l'amidon contenu dans les tissus des végétaux, les matières grasses animales, l'albumine animale et végétale, la fibrine

---

1. Le présent exposé faisait partie d'un travail plus éteudu, destiné, dans l'intention de l'auteur, à être présenté à la faculté des sciences de Paris pour obtenir le grade de docteur ès sciences naturelles.

La mort frappant l'auteur avant la réalisation de ses désirs, ses amis ont cru remplir un pieux devoir en donnant à la publicité cette partie qui leur a semblée être plus importante, à cause de quelques expériences et observations personelles que l'auteur a faites dans le laboratoire de Mr. *Dastre*, professeur de physiologie à la *Sorbonne*, et dont il avait en partie déjà communiqué les résultats à la *Société de Biologie de Paris.*

On a laissé la rédaction telle qu'on l'a trouvée dans le manuscrit.

M. C. V.

etc. : toutes ces substances se transforment dans le tube digestif et se réduisent à l'état de solution, afin de pouvoir passer ensuite dans le sang et servir à l'alimentation des tissus.

Pour mieux observer les phénomènes mécaniques de la digestion, il faut avoir ces animaux depuis quelque temps à jeun. Le premier acte mécanique de la digestion, c'est la préhension des aliments. Plaçons devant une écrevisse un morceau de viande, par exemple. Deux cas peuvent se présenter : si le morceau est trop volumineux, l'animal le saisit avec la pince d'une des pattes ravisseuses ou avec les pinces de ces deux pattes à la fois, et le porte immédiatement entre les deux mandibules et les deux maxillipèdes externes ou troisième paire de pattes-mâchoires. Si le morceau est peu volumineux, l'animal le saisit toujours avec l'une des pinces et le porte entre les maxillipèdes externes, pour être ensuite saisi par les mandibules. Dans un cas comme dans l'autre, l'animal ne fait que déchirer son aliment et le partage en morceaux de petites dimensions; il écarte à cet effet les deux pinces et, comme l'aliment est maintenu alors entre les deux mandibules et les deux maxillipèdes externes, l'animal redresse son céphalo-thorax de façon à avoir une position oblique (la tête étant en haut) ; il en resulte par conséquent un tiraillement qui conduit à une division plus ou moins avancée de l'aliment en question. Si, au moyen d'une baguette nous plaçons un morceau de viande au niveau de la deuxième ou même de la troisième paire de pattes thoraciques, l'animal le saisit avec l'une des pinces de ces organes, puis l'entraîne aussitôt entre les deux maxillipèdes externes. Si l'aliment est plus rapproché de ces organes, l'animal le saisit alors directement, sans l'intervention des autres organes. Par conséquent, les trois paires des pattes thoraciques pourvues de dactylopodites, ainsi que les pattes-mâchoires externes, sont pour lui tout autant d'organes de préhension.

L'animal comprime l'aliment entre les deux maxillipèdes, le saisit avec ses mandibules et, par un mouvement vertical des premiers, attire l'aliment, comme le ferait un laminoir, de sorte que ce dernier finit, pour ainsi dire, par se reduire en un petit cordon maintenu entre ces organes (mandibules et maxillipèdes). Les maxillipèdes se trouvant dans cette position, sont écartés et portés de nouveau vers le haut, pour comprimer l'aliment, puis il y a un nou-

veau tiraillement, et ainsi de suite. Il est à remarquer que l'aliment en question se trouve comprimé, d'une part, entre les dents et les tubercules des mandibules et, d'autre part, entre les dents que présente le bord interne des deux maxillipèdes, de sorte que ces organes ne sauraient glisser de haut en bas sans l'arracher et le déchirer. Pendant tout ce temps, l'animal ne fait qu'avaler la nourriture ainsi réduite et, comme, en même temps, toutes les autres pièces buccales sont mises en mouvement par les muscles, elles touchent l'aliment au fur et à mesure qu'il passe dans l'oesophage, puis de cet organe dans l'estomac (chambre cardiaque). Les parois de l'oesophage sont mises en mouvemeut par les muscles de sa paroi propre ; si l'on ouvre la cavité stomacale de l'animal, l'on constate que l'orifice cardiaque présente des contractions rhythmiques et en même temps, si l'on examine avec attention sous quelle forme l'animal a avalé le morceau de viande, l'on remarque que ce dernier est réduit en un long cordon plus ou moins régulier. Il en résulte donc que toutes les pièces buccales ont, dans leur mouvement, transformé ou réduit la forme de l'aliment pour le rendre apte d'être avalé et que, par conséquent, toutes ces pièces ne coupent pas du tout l'aliment pour qu'il soit avalé par bouchées. L'hypothèse de MM. Edwards et Huxley parait donc insoutenable, ces deux naturalistes attribuant aux pièces buccales le rôle de la mastication et du broyement des aliments.

Si par exemple nous donnons aux écrevisses des herbes, nous constatons que celles-ci sont avalées sans être machées. L'albumine d'oeuf coagulée, étant cassante, est avalée par petits morceaux qui ne subissent la mastication que dans l'estomac.

En dehors des fibres musculaires de la paroi propre de l'estomac, l'écrevisse possède dans sa cavité céphalothoracique quatre faisceaux musculaires qui servent de soutien à cet organe et en même temps pour mettre en mouvement l'appareil masticateur et ses parois. Deux de ces faisceaux s'inserrent sur la paroi externe de la pièce cardiaque antérieure, se dirigent vers le haut et en avant et s'attachent chacun sur l'apophyse procéphalique de chaque côté de la base du rostre ; ce sont les *muscles gastriques antérieurs*. Les deux autres faisceaux (*muscles gastriques postérieurs*) s'inserrent sur la pièce pylorique transversale, se dirigent vers le haut et

en arrière et s'attachent sur la face interne de la carapace immédiatement au devant du sillon cervical, tout près du point d'insertion des muscles adducteurs des mandibules, qui sont symétriquement placés à droite et à gauche et un peu au devant d'eux.

Si les muscles gastriques se contractent, les pièces de l'appareil masticateur stomacal changent de position : les pièces cardiaque et pylorique s'écartent, la dent médiane se projette en avant et, dans sa marche, elle rencontre avec son extrémité bifurquée les deux surfaces des dents latérales et se frotte contre elles. Lorsque les muscles se dilatent, toutes les pièces reviennent dans leur position normale. Pour observer d'une façon précise le fonctionnement des muscles et de l'appareil masticateur stomacal, il faut retirer l'organe et, à l'aide de deux pinces appliquées sur les deux pièces qui servent comme point d'attache des muscles, exercer une traction ; en imitant de la sorte la contraction et la dilatation des muscles, on constate le changement de position des pièces que nous avons indiqué plus haut, et en même temps le changement de volume de la cavité stomacale. Par conséquent, ces muscles ont deux fonctions á remplir : la mastication, par les mouvements de l'appareil masticateur stomacal, et les mouvements qui ont pour résultat d'augmenter ou de diminuer de volume la cavité stomacale. Quant aux fibres musculaires de la paroi propre de l'estomac, elles ne sont pas capables de produire par leur contraction des *mouvements propres* de cette paroi, ou, du moins, ces mouvements sont si petits qu'il est impossible de les faire mettre en évidence, ainsi que nous le verrons plus loin.

Les aliments subissent dans la chambre cardiaque de l'estomac l'action de l'appareil masticateur et passent ensuite dans la chambre pylorique.

Le passage de la chambre cardiaque à la chambre pylorique est fort étroit. Ce passage est représenté par une fente en forme d'Y renversé, à cause du rapprochement par en haut des parois latérales et le soulèvement de la paroi cannelée ventrale ou inférieure. Sur les parois latérales, on remarque la présence de poils nombreux qui s'entrecroisent, formant, pour ainsi dire, un vrai filtre (Huxley), ne laissant passer que les particules alimentaires d'une ténuité extrême. Il en résulte donc que les pièces buccales sont incapables d'accomplir l'acte de la mastication et que cet acte ne

se produit que dans la région cardiaque de l'estomac par les mouvements de l'appareil masticateur.

Un phénomène assez curieux à constater dans l'histoire de la digestion chez l'écrevisse, c'est que toutes les parties alimentaires que l'appareil masticateur stomacal est incapable de broyer sont rejetées au dehors par la bouche. Afin d'observer ce fait, on soumet l'écrevisse à un régime végétal, par exemple des herbes ou des feuilles de végétaux qui contiennent du tissu ligneux. Après qu'elle a ingéré ces substances, on constate que toutes les parties ligneuses sont rejetées par la bouche, comme si l'animal les vomissait : car nous avons vu que l'on ne trouve dans le pylore que des particules alimentaires très-ténues ; mais comme le tissu ligneux ne saurait être reduit en particules d'une pareille finesse, l'animal s'en débarasse et fait vider la chambre cardiaque de son estomac de toutes les substances qui présentent une certaine consistence et qui sont inutiles pour sa nutrition.

De la chambre pylorique, les aliments complètement divisés passent dans l'intestin moyen et de là dans l'intestin postérieur. Parvenues dans cet organe, les particules alimentaires s'y accumulent et ne peuvent pas passer dans la chambre pylorique à cause du système valvulaire dont elle est pourvue, de sorte que le passage leur en est presque fermé. Cependant, ainsi que nous le verrons, cette chambre peut recevoir le liquide jaune provenant de la glande digestive (le foie) ; le passage peut donc s'opérer sans inconvénient et, par conséquent, lorsque le système valvulaire est ouvert, ce liquide peut très-bien entraîner les quelques particules alimentaires maintenues en suspension.

Les aliments subissant les transformations chimiques dans la cavité intestinale sont rejetés au dehors sous forme de matières fécales par l'anus, qui présente des contractions rhythmiques.

Nous savons que, chez les vertébrés, les parois du tube digestif sont mises en mouvement par le tissu musculaire qui les tapisse extérieurement et produit ce que l'on a appelé l'onde péristaltique. Le tissu musculaire de la paroi propre de l'intestin, ainsi que celui de l'estomac de l'écrevisse, ne présentent pas la même disposition que chez les vertébrés ; ainsi l'on n'y trouve pas de fibres musculaires, circulaires et longitudinales capables de produire l'onde en question, mais bien des fibres dirigées dans toutes les

directions dans le tissu conjonctif constitué par des cellules plongées dans une masse transparente plasmique. Si la paroi de l'intestin produit des mouvements, ces derniers doivent être minimes, car il m'a été impossible de les mettre en évidence même avec l'intestin à découvert. Il reste donc à savoir comment les aliments cheminent tout le long de l'organe en question, pour être ensuite rejetés par l'anus. Nous savons que la plus grande partie de l'intestin est logée tout le long de l'abdomen, au milieu de la masse des muscles de cet organe (muscles fléchisseurs et extenseurs). Tous ces muscles, grace à leurs contractions, changent de forme et par conséquent touchent la paroi extérieure et flexible de l'intestin. Lorsque l'abdomen s'infléchit, l'intestin se courbe, sa paroi supérieure devient convexe, tandisque la portion inférieure devient concave; par conséquent, dans les mouvements de l'abdomen, l'organe se trouve en état de mouvement général et avec ses parois soumises à l'action des muscles voisins. — Il est à remarquer que l'intestin peut aussi s'allonger ou se raccourcir, grâce à la disposition des anneaux de l'abdomen.

L'expérience suivante, que j'ai faite sur plusieurs écrevisses à l'état de jeun, m'a toujours donné les mêmes résultats et confirme par conséquent la vérité des faits que je viens d'avancer.

J'ai dit que les muscles de l'abdomen produisent par leur action les mouvements de la paroi intestinale; par conséquent, si nous faisions arrêter l'action de ces muscles, nous devrions arrêter les mouvements des parois intestinales. Effectivement, si l'on place une barre solide tout le long de l'abdomen, en la faisant maintenir par des ligatures sur la ligne médiane et dorsale de cet organe, de façon à ce que l'animal se trouve dans l'impossibilité de la mouvoir, on constate après peu de temps que l'animal s'est peu à peu habitué à cet appareil et mange régulièrement de la viande qu'on lui donne, mais qu'il ne rejette par l'anus aucune matière fécale. Au bout de 10 ou 12 jours, si l'on enlève la barre, nous remarquons que tout le système musculaire abdominal est paralysé et que l'animal est incapable de mouvoir son abdomen. Si l'on retire l'intestin, l'on constate la présence d'un nombre infime de particules alimentaires, et cela rien qu'à la portion antérieure et sur une très-petite étendue, le reste de la cavité de l'organe en étant complètement dépourvu; tandisque dans l'estomac j'ai

toujours trouvé des aliments soumis à l'action de l'appareil masticateur. D'où nous pouvons conclure que les mouvements des parois de l'intestin ont été arrêtés et que les particules alimentaires qui se trouvent dans la cavité stomacale, ne pouvant pas passer dans celle de l'intestin, séjournent quelque temps dans l'estomac d'où elles sortent probablement par la bouche, car il n'est pas rare de voir les écrevisses soumises à l'expérience ou même simplement exposées à l'air, vidant ainsi en partie leur cavité stomacale du liquide jaune qui s'y trouve.

Les aliments une fois accumulés dans l'intestin avancent peu à peu vers l'anus pour être expulsés au dehors. Dans leur passage, les prolongements coniques de la cuticule chitineuse dirigés d'avant en arrière empêchent leur reflux, tandisqu'ils leur laisse libre passage pour sortir par l'anus.

Si l'on fait une ligature de l'intestin à une petite distance de l'anus, de façon à empêcher la communication de la cavité de l'organe avec l'extérieur, on constate bien que l'animal se nourrit, mais il n'en meurt pas moins au bout de 8 ou 10 jours. Pendant ce temps, les aliments s'accumulent à la partie postérieure de la cavité de l'organe en quantité considérable, de sorte que cette partie devient très-volumineuse, ses parois étant complètement distendues. Le reste de la cavité de l'intestin est vide, tandisqu'il n'en est pas ainsi de l'estomac. Parfois, toute la cavité de l'intestin est remplie ; mais sa partie postérieure est toujours plus volumineuse que le reste.

Si l'on vide le contenu de la portion postérieure de l'organe dans une éprouvette contenant de l'eau et que l'on agite, on constate que l'eau devient trouble et que les matières fécales s'y dissocient complètement comme une sorte de poussière fine. Tel est par conséquent le degré de division des matières alimentaires pendant leur séjour dans la cavité du tube digestif de l'animal.

En dehors des transformations mécaniques, les aliments subissent, pendant leur séjour dans la cavité du tube digestif de l'animal, d'autres transformations qui ont pour but de les réduire à l'état soluble, pour ensuite être absorbés dans le sang. Il se produit donc, dans le tube digestif de l'écrevisse, des transformations

de nature chimique, et c'est par l'action du suc sécrété par les glandes que les aliments se décomposent en produits solubles, tandisque tout ce qui n'est pas capable d'être dissout est rejeté au dehors à l'état de matières fécales.

A leur entrée par la bouche, les aliments se mélangent au suc prevenant des glandes salivaires. Les auteurs qui se sont occupés de cette étude se demandent si le suc sécrété par elles provoque une action chimique quelconque sur les aliments. Il m'a été impossible de constater directement ce fait, mais j'ai toujours constaté dans ce liquide la présence d'un mucus qui peut fort bien servir à faire glisser les aliments et à en faciliter le passage dans l'oesophage et de là dans la cavité stomacale. On peut aussi constater la présence de ce mucus dans les particules alimentaires non triturées dont l'animal se débarrasse par la bouche.

Jusqu'à ce que l'on trouve d'une façon précise une action chimique quelconque, il faudra attribuer pour le moment aux glandes salivaires de l'écrevisse un rôle purement mécanique.

Dans l'estomac de l'écrevisse, les aliments subissent encore des transformations chimiques, par l'action d'un suc jaune qui se trouve dans la cavité de cet organe.

Afin de constater d'une façon précise ce qui se passe dans l'estomac de l'écrevisse, j'ai mis la cavité de cet organe en communication avec l'extérieur à l'aide d'un appareil très-simple (fig. 1). J'ai donc pratiqué l'opération de le fistule gastrique. Après cette opération, l'animal est parfaitement conservé, il est actif, il se nourrit régulièrement et se déplace facilement avec la canule qu'il porte sur son tergum céphalo-thoracique.

L'opération ne présente point de difficultés : je l'ai réalisée plusieurs fois. On enleve avec précaution le test sur une petite etendue, dans la région qui correspond à la première chambre ou chambre cardiaque de l'estomac. On écarte les fibres musculaires, on pratique une incision étroite dans la paroi gastrique et l'on y introduit un tube de verre terminé par une extrémité élargie en pavillon. Pour cela, on fait pénétrer par la bouche de l'animal le tube de verre effilé à son extrémité, et l'on en fait sortir la pointe par l'incision gastrique : le pavillon parcourt donc la bouche et l'oesophage et s'arrête au niveau de l'orifice pratiqué à l'estomac ; il comprime la membrane stomacale contre le test, du

dedans au dehors, de manière que l'ouverture devient par là étanche. Les choses se passent comme si l'animal avait avalé la canule qui viendrait saillir au dehors et qui serait retenue par l'évasement de son pavillon. Pour la maintenir dans cette position avec une pression moyenne, on fait glisser sur le tube une bague en caoutchouc, *t'*, qui vient s'appuyer avec une pression modérée sur la paroi externe du tergum céphalo-thoracique. On fixe, avec un fil, ce tube en caoutchouc sur le tube en verre et on lute avec du collodion les bords de la plaie.

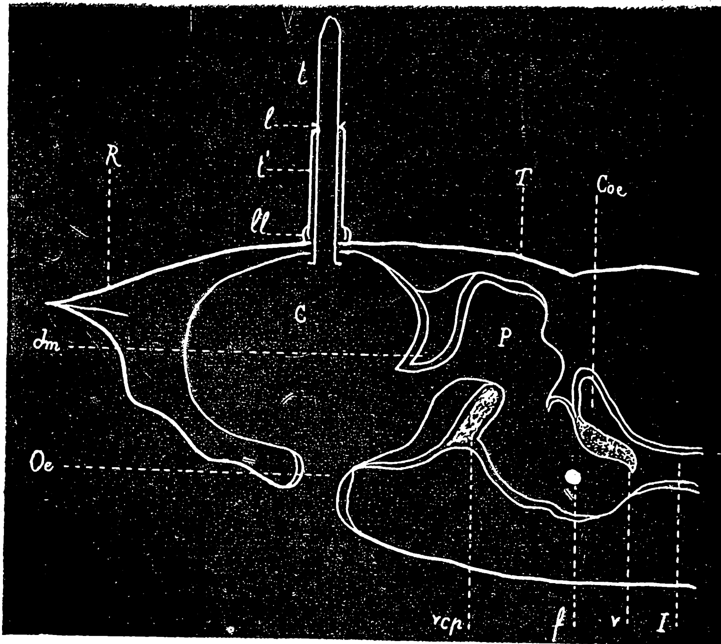

Fig. 1.

Schéma, représentant la coupe longitudinale et médiane du tube digestif pour montrer la disposition de la canule dans l'opération de la fistule gastrique, vue du côté gauche.

T, test (céphalo-thorax). *R*, rostre. *Oe*, Oesphage. *C*, chambre cardiaque de l'estomac. *P*, chambre pylorique de l'estomac. *Coe*, coecum intestinal. *dm*, dent médiane. *vcp*, valvule cardio-pylorique. *f*, orifice des deux canaux hépato-pancréatiques. *v*, valvule médiane pylorique. *I*, intestin. *t*, canule en verre. *t'*, bague en caoutchouc. *l*, *ll*, ligatures.

En répétant à plusieurs reprises cette opération, j'ai constaté

que le collodion offre l'inconvénient d'adhérer difficilement au test: l'eau pénètre dans l'estomac, à moins que l'on n'ait soin de renouveler chaque jour cette substance pour préserver la canule. Il est préférable d'employer de la gutta-percha. Avec cette substance qui adhère au test, lorsqu'elle est appliquée avec une baguette de verre chauffée, on pourra laisser sans inconvénient l'animal en liberté.

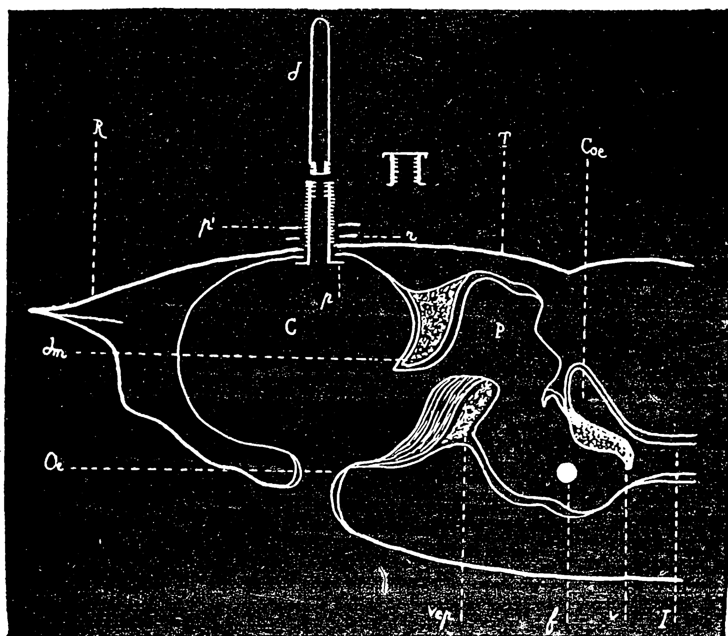

Fig. 2.

Figure montrant la disposition de la canule métallique dans l'opération de la fistule gastrique de l'écrevisse. *T*, test. *R*, rostre. *Oe*, oesophage. *C*, chambre cardiaque de l'estomac. *P*, chambre pylorique. *dm*, dent médiane. *vcp*, valvule cardio-pylorique. *f*, le niveau où s'ouvre les canaux hépato-pancréatiques. *Coe*, coecum intestinal. *v*, valvule médiane pylorique. *I*, intestin. *p*, pavillon de la canule. *p'*, deuxième pavillon. *b*, tige métallique. *r*, rondelle en caoutchoux. *d*, bouchon.

Au lieu d'employer une canule en verre qui est sujette à se briser, il est préférable d'employer une canule métallique semblable à celle dont M. Dastre se sert pour pratiquer des fistules biliaires chez les chiens. Cette canule permet d'obtenir une fistule durable, dans des conditions satisfaisantes (fig. 2).

Voici les dimensions de cette canule et ses dispositions pour es fistules gastriques des écrevisses :

1) Diamètre de la canule, 2^{mm} (avec l'épaisseur du tube 3^{mm});

2) Diamètre du pavillon, *p*, 6^{mm} ;

3) Longueur de la canule, 15^{mm} ;

p' désigne l'autre pavillon, qui comprime le test : le diamètre peut en être plus grand, parcequ'il est extérieur.

On visse une tige métallique, *b*, à la canule, qu'on introduit comme il a été dit par la bouche dans l'estomac, et qu'on fait sortir par la fistule jusqu'à ce qu'il comprime les parois de l'estomac contre la paroi interne du test ; on enlève ensuite la tige, *b*, et on visse le second pavillon, *p'*, jusqu'à ce qu'il comprime le test extérieurement, après avoir mis entre les deux pavillons une rondelle en caoutchouc, *r*, pour régler la pression; enfin on adapte au bout externe et libre de la canule le bouchon, *d*.

Au bout d'une dizaine de jours, l'animal paraît entièrement rétabli et accoutumé à son appareil. On constate qu'il mange de la viande ou bien encore des fragments de foie cuit qu'on lui fournit.

La canule est ainsi disposée à poste fixe ; elle permet de puiser du suc dans l'estomac. Pour cela on n'a qu'à couper l'extrémité effilée de la canule en verre, l'animal étant maintenu renversé : alors le liquide s'écoule par la canule que l'on rebouche ensuite à l'aide d'une bague en caoutchouc disposée comme le couvercle d'une boîte. Pour la canule métallique on n'a qu'à enlever le bouchon que l'on visse ensuite après avoir vidé la cavité stomacale.

On peut, grâce à cette opération fort simple, obtenir à volonté du suc gastrique et procéder ensuite aux analyses.

Pour que l'opération de la fistule gastrique de l'écrevisse réussisse, il faut indispensablement les conditions suivantes :

a) Que l'animal soit, autant que possible, de grande taille et en bon état.

b) Pour que le pavillon de la canule puisse entrer facilement dans l'estomac, il faut écarter les mandibules et en même temps avoir soin de ne pas léser les autres pièces buccales.

c) Qu'aucune partie chitineuse ou calcifiée de l'appareil mas-

ticateur stomacal ne soit atteinte. Au cas contraire, on fait arrêter les mouvements de l'estomac, et quoique l'animal se nourrisse régulièrement, il n'en meurt pas moins au bout de 3 ou 4 jours ; car son estomac est alors incapable de broyer les aliments et, comme les mouvements sont arrêtés, il ne peut plus les rejeter au dehors. On constate, en outre, que le liquide qu'il contient ne peut pas du tout sortir par la canule.

d) Il faut avoir soin que l'ouverture du test ait un diamètre égal à celui de la canule, de sorte que celle-ci puisse être introduite avec frottement. Si l'ouverture du test est d'un diamètre supérieur à celui de la canule, l'instrument se déplace et l'opération est manquée.

e) Il faut que l'opération dure peu de temps, car lorsque nous enlevons le test, nous tombons dans le tissu conjonctif dans lequel sont creusées des lacunes contenant du sang et, sur la ligne médiane, nous rencontrons l'artère ophthalmique qui, venant à être coupée, peut produire des hémorrhagies intenses, nuisibles à l'animal.

Sur une même écrevisse, on peut donc recueillir du suc gastrique à volonté. C'est un liquide jaunâtre un peu trouble. Si l'on en met une goutte sur une lamelle de verre et que l'on examine au microscope, on ne remarque rien qui puisse attirer l'attention ; seulement, quelques fois ce suc se mélange à la nourriture (viande, végétaux etc.) du moment qu'elle se trouve dans un état complet de dissociation par l'action de l'appareil masticateur stomacal.

La réaction du suc stomacal est nettement alcaline dans la plupart des cas. Je ne l'ai jamais trouvée acide, sauf dans quelques circonstances que je mentionnerai plus loin et qui dépendent de l'alimentation de l'animal.

Hoppe-Seyler, qui a étudié l'action du suc stomacal de l'écrevisse sur les aliments (fibrine, amidon et matières grasses), en a toujours trouvé la réaction acide.[1] Dans ces expériences, on a sacrifié l'animal, puis, on a fait vider le contenu de son estomac pour faire des digestions artificielles ; mais, ainsi que je le disais, ce li-

---

1. Hoppe-Seyler, Ueber Unterschiede im chemischen Bau und der Verdauung höherer und niederer Thiere. p. 395.

quide peut parfaitement se mélanger à d'autres produits provenant de la décomposition des aliments, avant que l'animal ait été soumis à l'expérience ; par consequent, ils en peuvent changer la nature et, au lieu d'un suc alcalin proprement dit, nous aurions alors affaire à un autre mélange, qui serait acidulé.

Effectivement, toutes les fois que l'estomac de l'animal est vide d'aliments, il ne contient que du suc jaune, et la réaction en est alcaline. J'ai remarqué toutefois que, lorsque l'estomac est en pleine digestion et gorgé d'aliments, le contenu offre la réaction acide. Le suc alcalin réagit dans l'estomac sur les aliments, et c'est dans cet organe que prend naissance l'acidité ; par conséquent, il est facile de comprendre que le contenu gastrique puisse très-bien dissoudre les matières calcaires (yeux d'écrevisses, carbonate de chaux, etc.).

Le suc stomacal digère la fibrine fraîche ou desséchée provenant du sang de chien. On obtient des peptones ayant les caractères ordinaires. Ces peptones sont solubles dans l'eau ; en les traitant par un excès d'alcalis, la soude par exemple, et en y ajoutant une goutte d'une solution de sulfate de cuivre (2 p. pour 200 p. d'eau), on obtient une coloration rose très-accentuée ; avec l'acide phosphomolybdique et l'acide phosphotungstique, ils produisent un précipité.

En dehors de cette action, ce liquide en présente une autre également nette. Il agit très-rapidement sur l'amidon pour le transformer en glycose ; à la température ordinaire, la réaction demande quelques minutes ; à la température de 40 degrés, elle est presque instantanée.

Dans ces expériences, il faut d'abord se débarrasser des matières albuminoïdes en faisant chauffer le liquide provenant de la digestion artificielle ; on y verse quelques gouttes d'alcool absolu, on réchauffe, puis on filtre ; on fait évaporer l'alcool et l'on traite ensuite par les réactifs.

Le liquide recueilli dans l'estomac, mis en digestion avec de l'huile parfaitement neutre, produit presque instantanément une émulsion permanente et une saponification ; l'acide gras est mis en liberté. Si l'on traite ce mélange par l'alcool absolu additionné à une certaine quantité d'éther, il se produit un précipité abondant ;

on filtre, et le résidu est traité par une solution d'acétate de plomb et chauffé jusqu'à ce qu'il n'en reste qu'une petite quantité ; on y verse de l'eau, on lave le précipité produit, que l'on traite ensuite par l'éther. Si l'on filtre, on obtient de l'oléate de plomb en dissolution dans l'éther, tandisque sur le filtre il reste un résidu constitué par le palmitate et le stéarate de plomb.

L'huile d'olive du commerce est un peu acide : pour la ramener à l'état neutre, on en fait dissoudre une certaine quantité dans l'éther et l'on y verse un peu de soude ; l'acide gras forme alors avec la soude un savon. On décante l'éther qui contient l'huile, on évapore au bain-marie et l'on filtre l'huile sur de la mousseline fine. On obtient par ce procédé de l'huile neutre complètement incolore. C'est cette huile qui m'a fourni des émulsions avec le liquide de l'estomac.

Le liquide de l'estomac transforme le sucre de canne en sucre interverti. L'expérience se fait d'une manière comparative ; on met dans une éprouvette 2^{cc} de suc gastrique et 2 grammes de sucre de canne ; dans une autre éprouvette, 2^{cc} d'eau avec 2 grammes de sucre de canne. Toutes deux étant placées dans les mêmes conditions à la température ordinaire, il n'y a interversion que pour la première.

Le liquide stomacal mis en digestion avec de l'amidon cru (mes premières expériences avaient été faites avec de l'amidon cuit), ce dernier se transforme au bout de quelques minutes en glycose, quoiqu'un peu plus difficilement que l'amidon cuit, et cela à la température de 40 degrés ; cette transformation est beaucoup plus lente à la température ordinaire.

D'après le conseil de M. Dastre, j'ai suivi les phases de la destruction de corps solides divers, fibrine, viande, du blanc d'oeuf coagulé etc., introduits par la bouche de l'animal et maintenus en suspension dans son estomac au moyen d'un fil passant par le tube de la canule ; toutes ces substances se trouvent renfermées dans de petits sacs en mousseline très-fine. Après un séjour de 24 heures dans l'organe, toutes ces matières alimentaires sont dissoutes et digérées, et les peptones passent à travers la mousseline dans la cavité stomacale. C'est la fibrine qui se dissout le plus facilement.

Cette expérience peut s'opérer avec des écrevisses sans fis-

tules gastriques. On introduit dans l'estomac de ces animaux les sacs à fibrine ou ceux qui contiennent les autres albuminoïdes au moyen d'un fil en soie, après avoir percé à l'aide d'une aiguille la paroi stomacale et la carapace sur la ligne médiane et dorsale.

Si l'on injecte de l'huile dans l'estomac par la bouche de l'animal, on trouve au bout de 24 heures que 2^{cc} d'huile sont en état d'émulsion complète.

D'où vient le suc gastrique ?

Nous savons que le liquide recueilli dans l'estomac est jaune trouble et alcalin. Enlevons le test et faisons une incision longitudinale dans la paroi de l'estomac, de manière à plonger aisément le regard dans l'intérieur de cet organe. Vidons la cavité stomacale et desséchons les parois en les essuyant avec du papier joseph. Au bout de quelque temps, un suc jaune, venant du côté du pylore, apparaît dans la chambre cardiaque de l'organe. De la chambre pylorique, ce suc jaune, sécrété par la glande, que l'on a improprement appelée *foie*, passe dans la chambre cardiaque. La cavité de l'estomac étant de nouveau desséchée au moyen du papier-filtre, l'on voit le suc jaune reparaître au bout de quelques moments. Si l'on excite l'animal, par l'électricité par exemple, la sécrétion devient plus abondante. Si l'on enlève la glande (foie), l'estomac reste complètement *sec*. Le suc gastrique n'est donc autre que la sécrétion du foie. Cette glande déverse son produit dans la chambre pylorique, d'où le liquide passe dans la chambre cardiaque.

La sécrétion de cette glande est *continue*, puisqu'il y a toujours du liquide dans l'estomac. A quelque moment que l'on examine l'estomac d'une écrevisse, on y trouve ce même suc jaune.

Si l'on fait une macération de la glande dans l'eau et que l'on filtre, on obtient un liquide jaune trouble et alcalin qui a absolument les mêmes propriétés que le suc recueilli directement dans la cavité gastrique. Il est à remarquer que la membrane stomacale est complètement dépourvue de glandes ; examinée au microscope, elle ne présente que des éléments incolores ; pas de trace même de pigments.

Si l'on examine l'intestin d'une écrevisse demeurée depuis quelque temps à jeun, on remarque que dans la cavité de cet organe il existe un suc jaune qui a les mêmes propriétés que le liquide

stomacal. Ce suc ne peut se produire que par le foie, dont la sécrétion est très-abondante. Les aliments passent donc dans l'intestin, où ils se mélangent à ce liquide jaune, de sorte qu'ils sont complètement digérés, la digestion s'achevant dans la cavité de cet organe. Je ferai aussi observer que la membrane intestinale est dépourvue de pigments dans toute son étendue, de sorte qu'il n'est pas permis de croire que le suc intestinal soit sécrété par des glandes spéciales, car le produit des glandes intestinales qui se trouvent à la portion postérieure est tout à fait incolore, et l'on n'est pas encore parvenu à constater que leur sécrétion ait une réaction quelconque sur les aliments. J'ai toujours constaté la présence d'un mucus dans cette portion de l'organe, et lorsque l'animal rejette au dehors par l'anus les matières fécales, ces dernières se mélangent au mucus, mis en évidence par les réactifs (alcool absolu, acide acétique, etc.).

Lorsque les écrevisses se nourrissent de viande, on constate que, dans l'intestin, cette substance se trouve toujours dans un état complet de division et qu'elle est mélangée au suc jaune provenant du foie. J'ai remarqué, en outre, que les matières fécales sortent par l'anus, qui est doué de contractions rhythmiques sous la forme d'un fil grêle mélangée au mucus en question.

Propriétés de la glande (foie) de l'écrevisse.

Les analyses suivantes mettent en évidence le fait que la glande, que l'on a improprement appelée *foie*, est une glande double. Les analyses antérieures plus ou moins incomplètes ont conduit différents auteurs à des conclusions plus ou moins erronées. Ainsi, Krukenberg [1] et Hoppe-Seyler [2] ont appelé la glande en question du nom de *pancréas* et ont consideré le suc sécrété par elle comme analogue au suc pancréatique des mammifères.

Voici les résultats de mes propres analyses :

1. Le suc sécrété par cette glande est capable de digérer

---

1. Krukenberg, Vergleichende physiologische Beiträge zur Kenntniss der Verdauungsvorgänge. (Untersuch an dem physiolog. Institut in Heidelberg II, 1878.)
2. Loc. cit.

les matières albuminoïdes en les transformant en peptones ; l'amidon est changé en glycose et les matières grasses sont émulsionnées : à part la reduction du sucre de canne en sucre interverti, nous pouvons donc affirmer que ce suc est analogue au suc pancréatique des mammifères.

2. En opérant d'après les méthodes de Landwehr et de Külz pour la détermination du glycogène, on trouve que ce dernier existe dans la glande.

Voici comment j'ai procédé par la méthode de Landwehr. Les glandes sont placées dans une capsule en porcelaine contenant une certaine quantité d'eau distillée, on chauffe et en même temps on y ajoute, goutte par goutte, de la lessive de soude, jusqu'à ébullition complète ; on obtient ainsi un liquide homogène, car le tissu cellulaire est détruit par la soude, de sorte que tout le contenu des cellules se trouve dans l'eau. On filtre, on neutralise l'alcali par l'acide acétique étendu. On y ajoute de l'acétate de zinc, on fait bouillir et l'on évite l'acidité par du carbonate de soude. Les matières albuminoïdes sont, précipitées et au bout de quelque temps, elles se déposent complètement. On filtre ensuite, et on lave avec de l'eau distillée chaude.

On a ainsi une solution de glycogène qu'on chauffe au bain-marie. On ajoute du perchlorure de fer, puis de la soude caustique jusqu'à la précipitation totale du fer. Les quantités de ces réactifs seront suffisantes, quand la solution ne sera plus du tout opaline. Le précipité est lavé à l'eau chaude jusqu'à ce qu'il n'y ait plus de précipité par l'azotate d'argent.

Le précipité, glycogène et péroxyde de fer, est mis dans une capsule placée sur de la glace, puis on y ajoute en triturant de l'acide chlorhydrique jusqu'à ce que le précipité soit totalement dissout.

On verse ensuite ce liquide jaunâtre dans 3 ou 4 volumes d'alcool à 92°: le glycogène se précipite en flocons blancs. On lave à l'alcool, puis à l'alcool absolu aditionné d'un demi volume d'éther. Le glycogène ainsi obtenu est desséché et pesé.

Par la méthode de Külz, j'ai procédé de la façon suivante. Les glandes sont mises dans une capsule à eau bouillante, on y ajoute de la lessive de soude et l'on agite avec une baguette jus-

qu'a ce que l'on ait un liquide homogène, on neutralise la soude par l'acide chlorhydrique, on précipite les matières albuminoïdes en y versant de la liqueur de Bruke en quantité suffisante, on filtre et on lave. Tout le glycogène se trouve en dissolution dans le filtrat que l'on mêle après avec son triple volume d'alcool. Le glycogène est précipité, on laisse la liqueur se reposer et au bout de 12 heures on filtre. On lave ensuite avec de l'alcool absolu et de l'éther, puis, on fait sécher le glycogène ainsi obtenu et on le pèse.

Comme j'ai assez souvent préparé le glycogène contenu dans les glandes digestives des écrevisses, j'ai constaté que sa quantité variait suivant la nourriture. Six écrevisses bien nourries m'ont fourni une quantité de quelques milligrammes de glycogène. On trouve la même quantité pour une douzaine d'écrevisses demeurées depuis longtemps à jeun.

Le glycogène existe aussi dans les autres organes de ces animaux ; dans les muscles, dans les organes génitaux etc., sa quantité devient plus considérable pendant la periode de la mue.

Si les écrevisses sont à jeun pendant quelques jours, j'ai constaté que non seulement le glycogène diminuait, mais que les matières albuminoïdes elles-mêmes diminuaient sensiblement dans les glandes digestives. On constate dans ce cas que le liquide sécrété par les dernières étant déversé dans l'estomac et dans l'intestin contient des peptones qui sont absorbées dans le sang ; mais, il arrive un moment où l'animal épuise les matières albuminoïdes de ces glandes, s'il est demeuré trop longtemps à jeun et ne peut par conséquent pas réparer les pertes, ce qui l'entraîne à la mort par inanition.

3. Après avoir fait macérer la glande dans l'alcool absolu, on fait bouillir une demi-heure ; on filtre et l'on obtient un liquide jaune verdâtre. Ce liquide renferme de la *lécithine*, facilement reconnaissable à la lumière polarisée. La lécithine est, comme on sait, insoluble dans l'eau, mais soluble dans l'alcool ; si l'on calcine le résidu, on obtient un charbon acide. Pour montrer en effet d'une façon évidente l'acidité du charbon, on fait macérer dans l'eau quelques glandes, on filtre, on lave avec de l'eau froide pendant un certain temps ; le résidu recueilli sur le filtre est traité par l'alcool

absolu ; on fait bouillir, on filtre, on évapore le liquide et on calcine le résidu sur une lame de platine : le charbon obtenu est acide. Si l'on calcinait directement le résidu de l'extrait alcoolique, sans laver d'abord les savons qui s'y trouvent en grande quantité, on obtiendrait des cendres alcalines.

Si l'on met une goutte de l'extrait alcoolique de la glande, d'abord lavée avec de l'eau froide, sur une lame et qu'on examine au microscope, on observe des acides gras en liberté sous forme de cristaux en aiguille, groupés en forme de gerbes.

La *cholestérine* existe dans la glande ; pour l'observer au microscope, on met sur une lame quelques gouttes de l'extrait alcoolique concentré, puis on ajoute de l'éther en laissant reposer la préparation quelques semaines ; on obtient, en dehors des cristaux globuleux de lécithine, des cristaux de cholestérine.

Si l'on traite l'extrait alcoolique concentré par l'acide sulfurique concentré, on obtient une belle coloration rouge ; le liquide se décolore si l'on ajoute de l'eau.

La glande chauffée au chloroforme (macération dans le chloroforme chauffée et filtrée) donne une liqueur jaune-rosâtre, qui, traitée par l'acide sulfurique concentré, fournit les mêmes réactions que la cholestérine pure, c'est-à-dire une coloration rouge avec décoloration complète, si l'on ajoute de l'eau.

Il est à remarquer que la cholestérine, la lécithine et les matières grasses proprement dites donnent la même réaction avec l'acide sulfurique. Toutes ces matières prennent une coloration noire, si elles sont traitées par l'acide osmique.

Dans l'extrait alcoolique concentré et examiné au microscope on voit encore d'autres substances, les unes cristallisées, les autres amorphes, des globules graisseux teintés en jaune-verdâtre, des globules incolores, des granulations verdâtres qut se montrent comme une poussière, des traînées d'une substance incolore qui est probablement un savon. Enfin, on aperçoit des cristaux appartenant au système cubique, solubles dans l'eau, et plus ou moins nombreux, suivant le degré de concentration du liquide. On peut observer presque toutes les formes de ce système et des modifications variées; elles appartiennent principalement au chlorure de sodium.

4. L'extrait aqueux de la glande (par macération) est jaune trouble : il existe donc dans cette glande une matière colorante.

Cette matière donne la coloration au liquide de l'estomac. En voici les propriétés. Soluble dans l'eau, passant à travers le filtre quand on prépare l'extrait aqueux ; fournissant par la potasse ou par la soude une coloration vert clair. Elle est insoluble dans le chlorophorme ou dans l'éther. On peut la préparer de la façon suivante : Si l'on ajoute a l'extrait alcoolique une certaine quantité d'éther, il se produit d'abord un précipité blanc ; si on laisse reposer le liquide, la matière colorante se dépose sous forme de gouttelettes jaunes verdâtres.

Il est à remarquer que l'extrait alcoolique chauffé et filtré est complètement clair, mais après le refroidissement il se produit un dépôt pulvérulent blanc jaunâtre.

Si l'on traite l'extrait aqueux de la glande par l'alcool absolu, il se produit d'abord un précipité blanc opalin qui contient de la trypsine, c'est-à-dire le ferment capable de digérer les matières albuminoïdes en les transformant en peptones et en divers autres éléments. Par la filtration, on obtient un liquide vert bleuâtre, si la liqueur est concentrée. Le précipité par l'alcool est presque entièrement soluble dans l'eau.

Si l'on verse de l'acide azotique contenant des vapeurs nitreuses dans l'extrait aqueux, il se forme un précipité abondant de matières albuminoïdes. La réaction de Gmelin ne donne pas des résultats assez nets, on ne saurait donc conclure qu'il existe une matière colorante analogue aux matières colorantes de la bile des mammifères.

5. Les acides biliaires, caractéristiques de la bile des mammifères, font défaut chez les écrevisses.

Si l'on ajoute au suc stomacal ou à l'extrait aqueux de la glande quelques gouttes d'une solution diluée d'un acide quelconque,[1] on constate que ce mélange ne digère pas les aliments de la même façon que le suc normal. On remarque que la digestion se fait très-lentement, comme si le ferment avait perdu ses propriétés digestives. Au contraire, si nous ajoutons à ces liquides, stomacal et intestinal, quelques gouttes d'une solution alcaline, du carbo-

---

1. Les acides chlorhydrique, lactique et sarcolactique, phosphorique etc. donnent les mêmes résultats.

nate de soude par exemple, la digestion se fait complètement et rapidement. On peut donc conclure que le suc stomacal et intestinal, produit par la glande, digère les aliments dans un milieu alcalin; tandisque les acides exercent sur le ferment une influence qui a pour résultat d'entraver la digestion.

En résumé:

La glande appelée foie déverse son produit dans l'estomac et dans l'intestin ; ce liquide est jaune, trouble, alcalin, mousseux si on l'agite, et produisant un précipité avec les acides ; il digère les matières albuminoïdes, l'amidon et les matières grasses comme le suc pancréatique des mammifères ; par conséquent, la glande doit être considérée comme un *pancréas* et, puisque dans cette glande on trouve quelques produits hépatiques, elle doit s'appeler ***hépato-pancréas.***

Chez les autres crustacés : homard (*Homarus vulgaris*), langouste (*Palinurus vulgaris*) et crabe tourteau (*Cancer pagurus*) j'ai étudié la digestion au point de vue chimique, en procédant de la même façon que pour l écrevisse.

Chez tous ces animaux, les pièces buccales ont à peu près la même conformation que celle de l'écrevisse. Chez le crabe, la troisième paire de pattes-mâchoires a une conformation spéciale, de sorte que ces organes sont disposés comme les deux battants d'une porte et présentent des mouvements de latéralité qui ont pour résultat de saisir et de maintenir les matières alimentaires.

Chez le homard et chez la langouste, ces organes présentent les mêmes mouvements que chez l'écrevisse.

Quoiqu'il en soit, toutes les pièces buccales de ce animaux n'ont pour rôle principal que de réduire les substances alimentaires de façon à ce qu'elles soient avalées sans inconvénient, tandisque la véritable mastication a toujours lieu dans l'estomac.

L'appareil masticateur stomacal chez ces trois animaux a la même disposition et ne diffère d'un type à l'autre que par la dimension et la forme des pièces qui entrent dans sa constitution; il se produit des mouvements pour la trituration et le broyement complet des matières alimentaires qui passent dans l'intestin dans un état de division parfaite.

Le suc digestif stomacal et intestinal de ces animaux est produit par des glandes très-volumineuses, déversant leur produit dans l'intestin moyen, d'où il passe ensuite dans la cavité stomacale et dans celle de l'intestin proprement dit, pour être mélangé aux matières alimentaires.

Chez le homard, le suc de ces glandes est vert trouble, sa réaction est acide. Il digère les matières albuminoïdes en les transformant en peptones et émulsionne les matières grasses ; quant à l'amidon, la transformation en glycose paraît moins énergique que chez les autres crustacés. Chez la langouste et chez le crabe, le suc des glandes est alcalin, jaune un peu trouble comme chez l'écrevisse, il digère rapidement l'amidon, les matières albuminoïdes et émulsionne les matières grasses.

L'extrait aqueux des glandes digestives de ces animaux possède les mêmes propriétés que le suc normal.

La sécrétion de suc n'est pas continuelle chez le homard, j'ai bien souvent constaté que la cavité stomacale était complétement vide. Cependant, chez la langouste et chez le crabe on trouve du suc dans l'estomac, mais pas dans les mêmes proportions que chez l'écrevisse.

En suivant les deux méthodes pour la détermination du glycogène, j'ai constaté qu'il existe dans les glandes de ces animaux; sa quantité est sensiblement et proportionnellement plus grande que chez les écrevisses.

Après avoir fait macérer les glandes dans l'alcool, on fait bouillir, on filtre et on obtient un liquide jaune tirant sur le vert: ce liquide étant laissé en repos, il se produit un dépôt pulvérulent blanc jaunâtre qui disparaît lorsque le liquide est chauffé. Ce liquide contient de la lécithine, des acides gras, de la cholestérine, des globules graisseux jaunâtres ; toutes ces substances offrant les caractères deja indiquées lorsqu'elles sont examinées au microscope.

Chez le crabe, la lécithine se trouve en quantité peu considérable, mais j'ai constaté l'existence de la *leucine* et de la *tyrosine* en quantité notable, ainsi que celle des acides gras.

Chez la langouste, la lécithine existe aussi ; on remarque en outre des globules, présentant une belle coloration jaune. On constate encore une substance de couleur rouge, cristallisée, que je

n'ai pu déterminer, n'en ayant pas obtenu une quantité suffisante pour l'analyse.

La matière colorante du liquide des glandes est jaune chez la langouste et chez le crabe, verte chez le homard. Chez ce dernier, la matière verte est très-soluble dans l'eau, très-peu soluble dans l'alcool absolu et chaud, insoluble dans l'éther ou dans le chloroforme. Par conséquent, dans les glandes digestives de cet animal il existe deux matières colorantes, l'une jaune nettement reconnaissable dans l'extrait alcoolique, l'autre verte présentant les caractères déjà indiqués.

Après avoir fait macérer la glande dans l'eau, on fait bouillir un certain temps, on filtre et l'on obtient un liquide jaune trouble chez le crabe et chez la langouste, d'une belle coloration vert-clair chez le homard.

Si l'on verse de l'acide azotique contenant des vapeurs nitreuses dans ces liquides, on obtient un précipité abondant de matières albuminoïdes. La réaction de Gmelin est rien moins que concluante pour le crabe et la langouste. Cependant, chez le homard cette réaction donne des résultats bien nets. On ne saurait affirmer d'après cette seule réaction, qui d'ailleurs n'est pas caractéristique, que chez les crustacés il existe une sécrétion analogue à la sécrétion biliaire des mammifères.

Il est à remarquer que l'extrait aqueux de la glande du homard donne avec l'acide sulfurique concentré une coloration vert-bleuâtre bien marquée.

Quant aux acides biliaires, caractéristiques de la bile des mammifères, ils font défaut chez tous ces animaux.

Conclusions.

De tout les faits que je viens d'exposer, on peut tirer les conclusions suivantes.

La digestion chez les crustacés en question s'accomplissant dans la cavité de leur tube digestif, il se passe dans cette cavité des phénomènes mécaniques et chimiques qui diffèrent de ceux des animaux supérieurs.

La préhension des aliments s'accomplit par les organes ambulatoires pourvus de pinces (pattes thoraciques) et par les pièces buccales.

Ces dernières sont incapables de couper et de mâcher les matières alimentaires, elles transforment seulement ces dernières afin de faciliter la déglutition.

C'est dans l'estomac de l'animal que les aliments subissent la véritable mastication. Les mouvements de l'appareil masticateur stomacal sont provoqués par les muscles qui servent de soutien à l'estomac ; les contractions et les dilatations (changements de volume) de cet organe sont dues également à l'action de ces muscles.

Les aliments en état de division complète passent de la cavité stomacale dans celle de l'intestin, dont les mouvements sont accomplis en grande partie par les muscles de l'abdomen.

Dans la cavité stomacale et dans celle de l'intestin, les aliments se mélangent et se transforment en produits solubles au moyen du liquide, d'une constitution très-compliquée, sécrété par des glandes volumineuses. La sécrétion de ces glandes est continue chez l'écrevisse, moins continue chez la langouste et pas du tout continue chez le crabe et le homard.

Ces glandes devraient s'appeler *hépato-pancréas*, à cause de leur constitution et du rôle qu'elles jouent. On doit les considérer comme un organe de réserve pour l'animal, contenant des matières albuminoïdes et ternaires en quantité considérable et qui diminuent lorsque l'animal est depuis longtemps à jeun.

Enfin, les restes de la digestion qui se trouvent accumulés dans l'intestin sont rejetés au dehors par l'anus, tandisque toutes les parties qui ne sont pas en état d'être broyées dans l'estomac, sont rejetées par la bouche.

DĂRĬ DE SEAMĂ

G. Sterian, Despre restaurarea monumentelor istorice în streinătate și în Romînia. Iașĭ 1889, în 8, 58 pag.

După studiul D-luĭ Gabrielescu analizat de noĭ în numărul 2 al Arhiveĭ, vedem acuma pe alt tînăr arhitect, D-l G. Sterian, apărînd cu condeiul interesul arteĭ în Romînia; o mișcare îmbucurătoare, de oare-ce constată trezirea sentimentuluĭ artistic și la poporul nostru. Pînă acuma s-a construit mult la noĭ; dar o critică a construcțiilor nu venea de nicăirĭ, și de aceia nicĭ într-o țară nu se pot vedea enormitățĭ arhitectonice ca în Romînia. Arta era lăsată numaĭ ca o îndeletnicire practică; se părea că clădirile trebue privite numaĭ din punctul de vedere utilitar, iar că estetica și arheologia n-aŭ nimic de împărțit cu ele. Și apoĭ chiar din punctul de vedere al folosuluĭ, cîte clădirĭ rîdicate în țara noastră nu-șĭ bat joc pînă și de regulele elementare ale științeĭ arhitecturiĭ: pătrunderea luminiĭ și ușurătatea comunicăriĭ? Cel mult dacă cu prilejul vre-uneĭ anchete făcute asupra moduluĭ cum s-a efectuat vre-o clădire s-a depus cîte un raport, care constată însă maĭ mult modul execuțieĭ în asemănare cu caetul de sarcinĭ, iar despre partea estetică saŭ chiar îndămînarea nu se ocupă de loc. Și apoĭ aceste rapoarte rămîn înfundate în arhivele cancelariilor. Tot atît de puțin pătrund în public părerile juriilor instituite pentru premiarea vre-unuĭ plan pus la concurs.

Intr-un cuvînt, mişcarea pe tărîmul arhitecturiĭ la noĭ a rămăs pînă acum, maĭ ales pentru public, ţărmuită pe tărîmul practic. In teorie nu ş-a luat nicĭ un avînt. Publicul nu se interesează de monumentele ţăriĭ, nicĭ de acele ale prezentuluĭ, nicĭ de acele ale trecutuluĭ.

Aicĭ vedem noĭ pricina de căpetenie a părăsiriĭ în care sînt lăsate monumentele noastre istorice. Nefiind format un strat de gîndirĭ relativ la arhitectură în publicul romîn, cum vroim ca el să se intereseze de productele acesteĭ arte? Opinia publică se reflectă însă în presă, în camere, în guvern. Cu toatele trec nepăsătoare pe lîngă monumentele noastre, căcĭ nicĭ unul din aceste elemente nu posedă cunoştinţa limbiĭ pe care ele ne-o vorbesc.

Iată pentru ce privim ca un bun început cele cîteva scrierĭ ce se îndeletnicesc cu întrebărĭ privitoare la arhitectură.

In fond lucrarea D-luĭ Sterian ne pare însă că-şĭ greşeşte ţinta Tema de căpetenie a d-sale — după o introducere teoretică pe care o credem nu prea reuşită, în care asămălueşte mersul arhitecturiĭ romîne cu acea veneţiană — este combaterea moduluĭ cum s-a facut restaurarea celor cîteva bisericĭ ce s-aŭ pus iar în stare de a sluji scopuluĭ pentru care ele trebue să slujască, şi maĭ ales o critică amară şi despreţuitoare a lucrăriĭ arhitectuluĭ francez D-l Lecomte du Nouy care a condus lucrările de restaurare ale bisericiĭ episcopale de la Curtea de Argeş şi a celeĭ a Treĭ-Erarhilor din Iaşĭ. Lucru curios, d-sa nu se ocupă cu nicĭ un cuvînt de restaurarea mitropolieĭ Ieşene, cu toate că şi aicĭ, deşi clădirea nu este aşa de veche, avem a face cu o adevărată restaurare a unuĭ monument ce ameninţa a se ruina. Dar se vede că D-l Sterian a vrut să răfuiască personal pe D-l Lecomte du Nouy şi să nu se îndeletnicească numaĭ *in abstracto* cu întrebările relative la restaurarea monumentelor noastre.

D-l Sterian învinovăţeşte pe D-l Lecomte, fără însă a-ĭ pronunţa numele nicĭ o singură dată, că ş-a permis prefacerĭ în modul cel vechiŭ al construcţieĭ monumentelor restaurate de d-sa. Aşa la Treĭ-Erarhĭ ar fi rîdicat înălţimea turnurilor şi ar fi dat acoperemîntuluĭ lor o formă ascuţită în loc de acea bulbucată ce o aveaŭ

maĭ înainte; că la catedrala de Argeș ar fi adaos niște ornamente care nu s-ar fi aflat din vechĭ decît la turnurile cele marĭ; că ar fi adaos niște ulucĭ pentru scursoarea apeĭ și alte cîteva înoirĭ de acestea. D-sa deplînge apoĭ părăduiala banilor ce s-ar fi făcut cu aceste două restaurațiunĭ, cînd ar fi fost deajuns a 10-a parte din sumă spre a se întări aceste clădirĭ, lăsîndu-le forma și aspectul ce-l aveaŭ maĭ înainte.

D-l Sterian ni-se pare că nu-șĭ dă seamă de scopul ce l-a avut guvernul, cînd a cerut d-luĭ Lecomte să întreprinză restaurarea acestor monumente, cît și arhitectul, cînd executat-o.

Trebue făcută o deosebire fundamentală între două clase de monumente ce le înfățișază rămășițele trecutuluĭ nostru: marea lor mulțime, greoae în formă, masiv lucrate, fără nicĭ un gust și care pot interesa numaĭ pe omul de știință, și prea puținele excepțiĭ, treĭ saŭ patru, care se deosebesc prin concepția lor arhitecturală, prin stilul lor elegant, prin formele lor depline și frumoase. Cele dintîiŭ pot înfățișa un interes din punctul de vedere arheologic saŭ istoric; cele de al doilea maĭ aŭ încă și însușirĭ *estetice*. Dacă cele dintîiŭ trebue ferite de ruină — și în aceasta sîntem pe deplin de acord cu D-l Sterian — pentru a nu lăsa să piară urmele văzute ale trecutuluĭ nostru, cele de a doua categorie nu pot fi tratate în acelașĭ mod. A se fi apărat numaĭ Treĭ-Erarhiĭ saŭ biserica episcopală din Argeș de ruină prin cîteva reparațiunĭ, ar fi fost după noĭ tocmaĭ a se comite un sacrilegiŭ! Ar fi fost a se arunca în uitare, între *monumentele vechĭ* niște creațiunĭ care sînt pururea nouă prin fermecătoarele lor proporțiĭ și forme; ar fi fost a se preface în *documente istorice* niște monumente care tot pot forma podoaba cea maĭ strălucită a prezentuluĭ.

Apoĭ bine, D-l Sterian la atîta crede că poate servi biserica Treĭ-Erarhĭ din Iașĭ și acea de la Curtea de Argeș? Crede d-sa că ele pot fi puse pe acelașĭ picior cu bisericile luĭ Ștefan cel Mare saŭ Petru Rareș, și nu vede d-sa deosebirea imensă, nesfîrșită, între lucrarea meșterilor ordinarĭ și creațiunile geniuluĭ? D-l Lecomte, cînd a întreprins restaurarea acelor două monumente, *care astăzĭ formează fala arhitecturală a Romînieĭ*, nu a

avut scopul numaĭ de a le păstra pentru *studiĭ arheologice*, ci a vrut să le reînvieze în efectul lor *estetic* ca să urmeze înainte a înnimuna privirile, precum ele încîntase odată pe acele ale contemporanilor. Că s-a permis a modifica în puține și neînsemnate puncte planul vechiŭ este netăgăduit, precum bună-oară că a înălțat maĭ sus turnurile Treĭ-Erarhilor și a adaos florĭ în turnurile cele micĭ ale bisericiĭ din Argeș. Nu vroim să tăgăduim că asemenea înoirĭ pot fi supuse criticeĭ; însă asemenea critică ar fi trebuit făcută dintr-un cu totul alt punct de vedere decît acea întreprinsă de D-l Sterian. D-sa ar fi trebuit să dovedească că înoirile făcute de D-l Lecomte nu cadrează cu stilul și proporțiile monumentelor restaurate; cu alte cuvinte nu că sînt *neistorice* ci că sînt *neestetice*. Acest punct, pe care l-am fi admis fără rezervă, dacă ar fi fost dovedit, D-l Sterian nicĭ nu-l atinge. D-sa se mărginește a imputa d-luĭ Lecomte că a schimbat cîte-ceva din formele primitive, fără a ne arăta dacă schimbările întreprinse de D-l Lecomte es afară din planul primordial al bisericilor și dacă afectează simțul nostru estetic într-un chip neplăcut.

Dacă judecăm întrebarea din acest punct de vedere, atuncĭ lucrarea D-luĭ Lecomte — care nu așteptase executarea comandelor noastre spre a-șĭ face un renume european — apare în adevărata eĭ însemnătate, anume ca una ce a avut de efect a aduce iar înaintea ochilor noștri vechia splendoare a unor monumente menite a înălța conștiința poporuluĭ romîn alăturea cu toată cealaltă mișcare ce l-a răpit de la începutul veaculuĭ încoace.

Iată din care punct de vedere trebue judecată și aprețiată restaurarea Treĭ-Erarhilor și a bisericiĭ episcopale de la Curtea de Argeș, iar nu din acel îngust și răstrîns al arheologieĭ.

A. D. Xenopol.

Alex. Papadopol Calimah, Notiță despre Bîrlad. Bîrlad, 1889 114 pag. în 8.

Am citit cu multă atențiune din cap în cap tot ce cuprinde această interesantă monografie asupra unuia din

tîrgurile Moldoveĭ, care prezentă cel maĭ mare interes istoriculuĭ atît prin vechimea sa cît și prin importanță sa în trecut. Puține tîrgurĭ în țara romînească se pot asemăna în aceasta cu Bîrladul, a căruĭ chĭar etimologie e una din cele maĭ grele de făcut.

Dar ajunșĭ cu cititul la finele cărțiĭ, nu ne putem stăpîni de a nu ne arăta mirarea că atîtea date interesante sînt turnate într-o formă foarte greŭ de mistuit.

Pare-că e un ce făcut. D-l Calimah se ilustrează printr-o perfectă nebăgare în seamă a stiluluĭ și a sistemeĭ în expunere. Ne-am deprins a citi tot ce a scris ilustrul academician, și mărturisim că nota caracteristică maĭ a tuturor scrierilor sale e aceasta.

Este oare aceasta legat de natura chestiunilor istorice ? Nu credem. Avem proba cea maĭ vădită în D-niĭ Hăjdeu și Xenopol, care pe lîngă fond aŭ și o formă aleasă, dacă nu chiar oratorică pe alocurea.

Dar ne explicăm toate acestea. D-l Calimah e un conscient și erudit colector a fel de fel de notițe, un dicționar erudit, dar fără Littré care să-ĭ dea forma academiciană. Și-ĭ dăm dreptate.

Pare-că-l văd stînd la biuroul ros aproape de atîta întrebuințare, cărunțit de anĭ, dar maĭ mult de studiĭ, citind, răsfoind fel de fel de documente, arhive și cărțĭ rare, extrăgînd din ele notițe pe fișe, întîiŭ sporadice, apoĭ începînd a le închega, într-o săptămînă zece, într-o lună o sută, într-un an o mie ; făcîndu-le apoĭ pachețele, ordonîndu-le, numerotîndu-le, maĭ încercîndu-se a le lega puțin, apoĭ — de vremea priește — dîndu-le la tipar așa cum le are, interesîndu-se de exactitatea fonduluĭ, ĭar nu de legătura sistematică și logică. Așa a lucrat nenumeratele memoriĭ citite la Academie, memoriĭ foarte interesante ca fond, care arată o adîncă erudițiune la autor. Dar noĭ ne rîdicăm contra acesteĭ complete călcărĭ a stiluluĭ.

Istoria la noĭ la Romînĭ trebue a fi tratată magistral, oratoric, cu o leacă de foc și inimă, căcĭ sîntem la început, cînd gustul trebuește dezvoltat pentru asemenea cercetărĭ istorice, căcĭ sînt puținĭ aceia care cu rîvnă să citească lucrărĭ ca cele ale D-luĭ Calimah.

Nu ilustrăm prin exemple. Acesta e un defect ce re-

ese din totul scrierii, din închegarea tuturor ideilor, iar nu din cutare saŭ cutare parte.

Așa a făcut maĭ anul trecut cu *Gheorghe Ștefan*, așa cu *Botoșaniĭ*, așa acum cu *Bîrladul*, așa mîne cu *Galațiĭ* (pe care îĭ are gata); e defectul inerent autoruluĭ, și noĭ n-avem decît sarcina de a-l constata.

Nu crez să fie carte în care numele Bîrladuluĭ să obvină vre-o dată și despre care sutele de notițe din monografia de față să nu ne vorbească. Ba pare a fi un abuz, un abuz prielnic multora care caută a ști izvoarăle.

Cronicele sînt foite și răsfoite; arhivele noastre tot așa; relațiunile de voiaj tot așa; ba ce e maĭ mult — și aicĭ e partea originală și plină de interes — autorul dă un șir de documente inedite, de mare importanță. Dar n-a dat totul, căcĭ aici e încă de cercetat.

Multe lucrurĭ care, pe cînd eram și eŭ în Bîrlad, mă întrebam asupra lor, îșĭ aŭ explicarea în monografia de fața. A le înșira ar fi inutil. Dar totușĭ nu ne putem opri de a nu vedea cîteva lacune. Lipsește D-luĭ Calimah *vederea generală*, ce trebue să întovărășască asemenea chestiunĭ. Așa chestiunea tîrgurilor în țară la noĭ putea fi atinsă în mod cît se poate de pe larg cu prilejul istorieĭ Bîrladuluĭ. Cînd isprăveștĭ de citit, pare-că simțĭ că maĭ trebuia ceva; rămîĭ prea în drum. Vederea generală nu se poate pune *în fișe*, ci cînd chestiunea e sistematic tratată.

Apoĭ D-l Calimah pune mare încredere în diploma Bîrlădeană, care dă naștere la îndoelĭ, cum probează prietenul și colegul meŭ I. Bogdan. Nu pot zice nimic în asemenea chestiune, dar mă tem să nu pățească și D-l Calimach ca și episc. Melhisedec cu Cronica Hușilor. Sfînțenia sa luînd de adevărată Cronica luĭ Huru, se pune să o documenteze cu documentul Vasluenilor, altă falsitate, bazînd o întreagă teorie pe ceva șubred. Ce a maĭ rămas azĭ din toată acea sforțare titanică? O muncă zădarnică. Așa și cu diploma Bîrlădeană, ne temem ca nu cumva jumătate din munca d-sale să fie în zădar.

Apoĭ înșirînd vornicii de țara de jos, D-l Calimah nu ne amintește nimic de următorul fapt. Ureche Cronicarul ne spune că Alexandru Vodă a organizat țara și

a înființat vornicia țăriĭ de jos. Dar cînd ne obvine pentru prima dată în documentele oficiale această denumire? Foarte tîrziŭ. Și aicĭ e o parte întunecată. Noĭ avem atîtea documente de la Ștefan cel Mare; nu ni-se spune însă nimic despre ceĭ 2 vornicĭ: *gornii i dolnii zemli*, ci ne apar atîțea pîrcălabĭ de Hotin, Neamț, Chilia, Novograd, carĭ maĭ apoĭ vor peri și le vor lua locul ceĭ 2 vornicĭ, ce se vor înmulți maĭ apoĭ, cu decăderea boeriilor.

Și tocmaĭ cînd se vorbește de Bîrlad, scaunul de reședință a vornicilor de țara de jos, trebuia să se atingă această chestiune, de care în treacăt spunem că D-l Tanoviceanu se ocupă de cîtva timp în studiul ce d-sa a întreprins asupra cronologieĭ boerilor după documentele oficiale.

Multe nume însemnate în Istoria Moldovei le vedem figurînd și între vorniciĭ țăriĭ de jos; așa un Solomon Bîrlădeanul, Ureche, Costin, Cantemir, *Roșca*, asupra căruia ne oprim puțin.

Bîrladul numără astăzĭ 2 instituțiunĭ culturale legate de acest nume: Liceul Codreanu, și școala profesională N. Roșca Codreanu. E singura familie boerească din cele multe (Suțu, Sturza) care a făcut ceva pentru Bîrlad.

Vechimea acesteĭ familiĭ în Bîrlad se sue cătră suta a XVI-a, și multe date interesante se citesc în istoria eĭ.

Există astăzĭ Epitropia Caseĭ Codreanu, în cap cu mult stimatul meŭ coleg și prieten D-l Chenciu, care posedă într-o lădățue de fier sute de acte vechĭ referitoare la familia Codreanu. Am citit multe din acele acte, nu însă toate, și multe lucrurĭ despre Bîrlad se spun acolo pe care D-l Calimah nu le arată. Și dacă generațiunea noastră tînără e deprinsă cu numele Goleștilor, Cîmpinenilor, Filipeștilor, e bine a se ști că trăia la Bîrlad un boer cu inimă mare romînească, *Neculai Roșca Codreanu*, care a lăsat un *milion* pentru școală și spital. In amintirea acestuĭ mare romîn voiŭ consacra în coloanele acesteĭ arhive studiul despre *familia Codrenilor* de la Bîrlad, pe baza actelor autentice familiare.

Peripețiile tîrguluĭ Bîrlad sînt bine arătate, și aicĭ e partea cea maĭ desăvîrșită a lucrăriĭ.

O particularitate a Bîrladuluĭ, care nu maĭ puțin va interesa pe orĭce Romîn, e așa zisa *Casa proprietății Obștieĭ tîrguluĭ Bîrlad*, singură în felul eĭ în țară. In paginile 81—102 se deslușește bine această instituțiune, ce dă Bîrladuluĭ un colorit particular.

Bîrladul, din oraș domnesc ce era în vechime, trecu supt C. M. Racoviță în 1757 ca danie mînăstiriĭ Sf. Samoil din Focșanĭ; vatra tîrguluĭ rămase liberă, căcĭ mînăstiriĭ i se dăduse numaĭ moșia încunjurătoare. La 1785 familia Cantacuzino căpăta în stăpînire și vatra tîrguluĭ, de la care apoĭ trecu la familia Dimaki, de la care tîrgovețiĭ cu chiŭ cu vaĭ o răscumpărară în 1815.

Se institui atuncĭ un sfat de administrare, ale căruĭ drepturĭ se respectară de constituția de la 1866, așa că și azĭ își are ființa alăturea cu consiliul comunal, ce-ĭ verifică numaĭ bugetul. Maĭ putem aminti că acesteĭ instituțiunĭ *eminamente sociale* datorește Bîrladul acel aer de democratizm și independență politică.

Epitropia Caseĭ Obștieĭ păstrează în niște lăzĭ actele tîrguluĭ, ce-s imposibile de căpătat; de aceia și *Notița* D-luĭ Calimah e știrbă aicĭ, neavînd la îndămînă asemenea acte. Ar trebui ca în interesul istoric al tîrguluĭ Bîrlad, epitropia actuală, în cap cu energicul D-l Nicorescu, să hotărască scoaterea la iveală a acelor acte de mare importanță.

Incidental maĭ amintim că referitor la denumirea mahalaleĭ *Muntenĭ*, ce e în partea nord-estică a Bîrladuluĭ, pe loc șes, și despre care D-niĭ Hăjdeu și Emil Picot (în *Alexandre le Bon*) zic că ar fi veche denumire de pe cînd Bîrladul era graniță dinspre Muntenia, D-l Calimah nu ne spune nimic. Lucrul în sine e foarte curios. Denumirile mahalalelor dintr-un tîrg își aŭ explicarea lor. Așa Bîrladul are ca mahalale: *Podenĭ*, *Cotunegru*, *Muntenĭ*. Tot Bîrladul e așezat pe șes, afară de Cotul-negru. De unde dar denumirea de *Muntenĭ*? Venit-a vre-o colonie de Muntenĭ pe acolo în vechime? Nu se știe. Fost-a granița Moldoveĭ chiar la Bîrlad? Nu credem. In orĭce caz faptul e interesant de discurcat.

Din cele spuse se vede interesul *Notițeĭ* D-luĭ Calimah, în care Bîrlădeniĭ vor citi multe lucrurĭ nouă și interesante despre tîrgul lor.

Gh. Ghibănescu.

Gustav Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*. Leipzig 1888. VIII și 142 pag. în 8.

Inzestrat cu cunoștințe linguistice preliminare destul de întinse și cu privirĭ sănătoase, deși nu pe deplin lămurite, asupra dezvoltăriĭ limbilor, autorul a vizitat în vara anuluĭ 1887 orășelul Vlaho-Livadon (3-4000 locuitorĭ) de pe coasta Olimpuluĭ și ne oferă acum în cărticica sa, o „primă încercare", rezultatul experiențelor făcute de el asupra Romînilor ce locuesc acolo și a dialectuluĭ vorbit de dînșiĭ. In introducere (pag. 3-18) se dă un scurt raport despre Macedoromînii îndeobște și Olimpo-Valahĭ îndeosebĭ. Apoĭ de la pag. 17 la pag. 104 urmează o gramatică, și de la pag. 105 pînă la sfîrșit o adunare de specimene de limbĭ. Lucrarea autoruluĭ a fost aprețiată deja în mod favorabil de D-niĭ Gustav Meyer (în Groeber's Zeitschrift XII 545) și Emil Picot (în Romania XVII 168); de aceia credem că ne putem permite a o judeca dintr-un punct de vedere maĭ sever.

De la acel ce întreprinde descrierea unuĭ dialect viŭ cu drept cuvînt se poate cere cel puțin cunoștința intimă a aceleĭ limbĭ literare care stă maĭ aproape de idiomul în chestiune și care prin urmare dă măsura cea maĭ bună pentru înțelegerea particularităților luĭ. In cazul nostru aceasta ar fi romîna literară. Nu-e vorba, în introducerea scrieriĭ sale, D-l W. ne încredințează că, înainte de a întreprinde călătoria sa în patria Macedoromînilor, s-ar fi familiarizat cu limba romînă prin studiĭ pregătitoare „suficiente." Cît de puțin însă autorul cunoaște în realitate limba noastră, aceasta să fi arătat aicĭ prin cîteva exemple. La pag. 21 se pretinde „că în d.r. (dacoromîna) în multe cuvinte s-ar auzi după *î* un *i* scurt" (autorul vrea să zică: „un *i* scurt neorganic"); în realitate aceasta se întîmplă numaĭ la *cîine*, *pîine*, *mîine* și *mînĭ*, și chiar aceste patru cuvinte se pronunță așa numaĭ în Muntenia, pe cînd în Moldova se spune *cîne*, *pîne*, *mîne*, *mînĭ* fără *ĭ*. — Pag. 96: „In d.r. se poate exprima pasivul și prin *hyire* în legătură cu part. perf., ceia ce nu se admite în dialectul

Olimpo-Valahilor.“ Dar nicĭ la Romîniĭ de la nord această formațiune nu e populară; așa de ex. *sînt pedepsit* corespunde la lat. *punitus sum*, nu la *punior*, care se exprimă de popor prin *mă pedepsește*. — Dacă autorul ar fi știut romînește, atuncĭ pentru explicarea cuvîntuluĭ macedoromîn *daneavra*, în loc de a se gîndi la alb. *tani* (pag. 28 și 94), d-sa ar fi adus paralela d.r. *dineaură* (maĭ vechiŭ *deneaură*) care apare în formele cele maĭ diverse (*dinioară*, *adineoară* etc.) și poate fi redus la lat. *de-in-illa-hora*, comp. span. *ahora*, part. *agora*, franț. *toute à l'heure* etc; atuncĭ d-sa ar fi priceput pentru ce o formă *am futa* adusă de Boiagi ca fiind întrebuințată de Macedoromînĭ în înțeles de *am fost*, face să bufnească de rîs pe Livadioțĭ (pag. 89); atuncĭ n-ar fi tradus *tiner* prin „zart“, adecă *gingaș* (pag. 131), *kumnată* prin „Verwandte“, adecă *rudă* (pag. 134), *arukă* prin „reisse aus,“ adecă *zmulg* (pag. 135), din cauza semnificărilor etimelor latine *tener*, *cognata*, *erunco*; și a m. d.

Despre procedarea care trebue urmată la cercetarea dialectelor viĭ, autorul pare a fi avut abia o slabă licărire. Ce comoară de material linguistic n-ar fi adus cu sine un cercetător experimentat dintr-o zăbovire de treĭ lunĭ (autorul zice: numaĭ treĭ lunĭ) în patria unuĭ dialect! Excelentul vocabular istroromîn al luĭ Gartner, publicat în „Rumunische Untersuchungen“ de Miklosich, este de ex. rezultatul uneĭ petrecerĭ numaĭ de șase zile cu un Romîn din Berdo. Ceia ce ne ofere D-l Weigand sînt vre-o treizecĭ de paginĭ de texte răŭ transcrise și o gramatică întocmită pe baza acestora. Atîta tot!

In partea gramaticală, aceia ce te lovește maĭ întîiŭ este lipsa de distingere între trăsăturile caracteristice limbiĭ romîne în genere și acele particulare graiuluĭ descris. Despre cele dintîiŭ ni-se spune prea mult, despre cele din urmă prea puțin.

Partea cea maĭ slabă a acestuĭ capitol este fără îndoială fonologia. Dacă, pe de o parte, încercările de a explica fiziologicește unele fenomene fonetice aduc icĭ colea cîte ceva acceptabil la lumină, totușĭ, pe de alta, expunerea neclară a fenomenelor și dispoziția cu totul stranie a materieĭ (precum de ex. clasificarea schimbăriĭ consonantelor după „asimilare“, „săritură fonetică“ — Laut-

sprung — și „prefacere fonetică“ — Lautwandel —) ne dovedesc îndeajuns lipsa de deprindere metodică.

Transcrierea neîngrijită a textelor provoacă suspiciunĭ îndreptățite. Locul accentuluĭ e însemnat abia excepțional, semisonia numaĭ la vocalele finale. Numaĭ prin întîmplare aflăm de ex, la pag. 21 că cuvîntul *oile* nu se pronunță ca în d.r. *óĭle*, nicĭ care-cumva *oíle*, ci *óĭle*. Șovăirile frequente în scrierea aceluiașĭ cuvînt ne fac să conchidem că autorul destul de des a auzit falș saŭ a scris falș saŭ și amîndouă. Exemple: *arkoară* pag. 26, *arkoare* pag. 29; *p'ăndză* 135, *p'ăndjă* ibid;[1] *kailli* 32, *kaili* 35; *nainte* 83, *năinte* 87; *kelár* 28, *kelarŭ* 112; *djeánă* alăturea cu *dzeánile* 27. Alte greșelĭ sînt: *landură* după Kavalliotis pag. 26 și 47 (citește *lă'ndură*), *avem trekută* 125 (corect *aveam trekută* 93), *lukrez* 93 (cit. *lukredzu*), *a departe* 118, (cit. *adeparte*), *kă aslan* 119 (cit. *ku*), *ka keráua* 123 (cit. *ku*), *linyere* 124 (cit *tinyere*), *un pul da gălyină* 125 (cit. *dĭ*); precum și desele singulare în *-e* în loc de *-ă*, ca *s'oate*, *brune* etc. *spinsuratu* pag. 117 pare a fi de îndreptat în *spindzuratu*. Multele greșelĭ din textele dacoromîne (pag. 121 urm.) și din specimenele reproduse din gramatica luĭ Boiagi (pag. 121 urm.) nicĭ nu sînt luate în seamă aicĭ.

Ca și pentru transcrierea scientifică a sunetelor, tot așa îĭ lipsește autoruluĭ și aptitudinea necesară pentru determinarea lor fiziologică, fără de care, după cum e cunoscut, oricĕ cercetare linguistică plutește în aer. Tratînd la pag. 20 despre vocalele guturale, pe care autorul se apucă a le descrie „cît se poate maĭ preciz“, d-sa spune că „la producerea lor, laringele este foarte tare apăsat în jos“; ceia ce fac însă în acelașĭ timp părțile cele maĭ importante ale instrumentuluĭ oral, limba și buzele, despre aceasta nu aflăm nimic. La pag. 28 se constată că dialectul olimpo-romîn posedă un sunet *șy* deosebit de *ș* dacoromîn și care, după descrierea dată, pare a fi identic cu elementul spirant al palataleĭ *c* din d.r. *face*, *ceară*, *tacĭ*, adecă *ș* muiat. Presupunerea că *j* din

1. Tipografia noastră neposedînd unele din caracterele întrebuințate, am înlocuit: *s* și *z* cu căciulă întoarsă prin *ș* și *j*; *s* și *z* cu căciulă dreaptă (circumflex) prin *șy* și *jy*; *j* prin *y*; *χ* prin *hy*.

cuvinte cu *trádje*, *djeánă*, *mardjine* etc. ar trebui să sune analog, se confirmă prin multele scrierĭ cu *jy* și prin arătarea expresă la pag. 56. Că maĭ departe nu **fiecare** *ș* este înlocuit în dialectul livadiot prin *șy*, reese din notărĭ ca *așteptu* pag. 55 și 116, *știu* 55, *știe* 118 etc. Asupra tuturor acestora, autorul nu ne spune nimic în locul citat maĭ sus; iar în tabloul consonantelor dat la pag. 22 nu găsim decît *j* și *șy*, ca și cînd *jy* și *ș* nicĭ n-ar exista. Orĭcum, cele relatate de D-l Weigand asupra vocalizmuluĭ macedoromîn formează una din părțile cele maĭ prețioase ale lucrăriĭ sale. Cînd aflăm bunăoară că dialectul macedoromîn nu posedă, după cum s-a pretins adeseorĭ, numaĭ **una**, ci, ca și dacoromîna, d o u ă vocale guturale (*rău* reus, *râu* rivus); că maĭ departe *e* și *g* urmațĭ de *e* saŭ *i* nu se reflectă prin *ts dz*, ci, tot ca și la noĭ, prin *tș dj* (saŭ printr-o nuanță puțin diferită) și că prin urmare nu „s-a dezvoltat din lat. *ki ke gi ge*," cum credea Miklosich, „într-o parte a peninsuleĭ balcanice *tși tșe* și *dji dje* și în altă parte *tsi tse* și *dzi dze*" (v. „Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte", Consonantismus II, 49): constatarea unor astfeliŭ de potrivirĭ între nord și sud pînă în cele maĭ fine amănunțimĭ ale foneticeĭ este importantă față cu părerea nescientifică dar care totușĭ numără încă apărătorĭ că limba dacoromînă și cea macedoromînă ar fi două idiome dezvoltate n e a t î r n a t una de alta din latina vulgară[1] și nu ar fi maĭ curînd niște ramurĭ secundare ale uneĭ idiome romanice particulare care s-ar putea numi r o m î n a p r i m i t i v ă.

Istoria sunetelor este tratată fără nicĭ o metodă. Modul cum autorul formulează și explică legile fonetice ne arată prea lămurit pe ce bază nesigură operează d-luĭ. Dacă ar fi să îndeplinim tot ce aicĭ e reprezentat greșit și pe dos, ar trebui să prelucrăm întregul capitol respectiv. Unele rectificărĭ sînt date maĭ jos; pentru celelalte ne referim la scrierile noastre asupra fonologieĭ romî-

1. Părere susținută și de amicul nostru D-l Xenopol (v. Teoria luĭ Rösler cap. 8), care are însă sinceritatea de a mărturisi incompetența sa în materie de linguistică.

ne, despre existența cărora autorul pare a nu fi avut nicĭ o cunoștință. *Tant pis pour lui.*

Cu mult superior capitoluluĭ consacrat fonologieĭ este acel ce tratează despre particularitățile flexionare ale dialectuluĭ. Cauza acestĕ superiorităță ni-se pare a fi că autorul în această parte a lucrăriĭ sale se întemeiază maĭ puțin pe observările sale propriĭ decît pe informațiile ce îĭ vor fi dat uniĭ Livadioțĭ cu carte. Cumcă aceste informațiĭ corespund pe deplin cu faptele, aceasta se confirmă atît prin specimenele linguistice date la sfîrșitul cărțiĭ cît și prin aceia că pintre fenomenele produse aicĭ cu greŭ s-ar putea întîlni unul care să nu se regăsească în dialectele de la nord, vechĭ saŭ nouă. Ca particularitate necunoscută pînâ acum relevăm futurul fără *să* (*va fakŭ*, la ceilalțĭ Romînĭ din Macedonia *va să fakŭ*), pe care D-l Weigand îl explică cu drept cuvînt din influența limbiĭ neogrece.

Pentru specimenele de limbă culese și publicate de el putem să fim recunoscătorĭ autoruluĭ, deși nu tot ce aduce provine din gura poporuluĭ. Așa de ex. bucata No. 34 este o imitație a poemeĭ „Der Hirtenknabe“ de Heine, care își trădă prea bine proveniența învățată.

Este foarte de regretat că D-l Weigand nu a însoțit textele cu o traducere continuă. Din această cauză multe rămîn neînțelese asupra cărora autorul poate că ar fi fost în stare a ne lumina. Nu e vorbă, toate n-aŭ fost clare nicĭ D-luĭ Weigand, ba unele locurĭ le-a înțeles chiar răŭ, ceia ce se va constata ușor de orĭcare Romîn va lua cartea în mînă.

Numeroase locurĭ, atît în partea gramaticală cît și în explicarea textelor, reclamă observărĭ speciale. Iată cele maĭ remarcabile.

Din tabloul vocalelor dat la pag. 20 pare a rezulta — autorul se exprimă aicĭ în mod cît se poate de încurcat — că dialectul Olimpo-Romînilor posedă șase vocale scurte, *i* deschis, *e* deschis, *a*, *o* deschis, *u* deschis, *ă*, și șase vocale lungĭ, *i* închis, *e* închis, *a*, *o* închis, *u* închis, *â*, așa încît *e i o u* ar fi totdeauna deschise cînd sînt scurte și închise cînd sînt lungĭ. Dar ce ne folosește o asemenea arătare, dacă în transcrierea cuvintelor notarea quantitățiĭ și qualitățiĭ vocalelor se vede cu totul neglijată?

La pag. 26 se pretinde că în *féatsim* fecimus, diftongul *ea* ar fi întrat prin analogia formelor *féatse* fecit și *féatsire* fecerunt. Așa dar, autorul nu știa că *féatsim* provine dintr-o formă maĭ veche *féatsem*, lucru cu atît maĭ surprinzător cu cît la pag. 30, pentru niște cazurĭ analoage, se dă explicarea corectă.

Pag. 27. Nu știm pentru ce autorul produce numele maĭ totdeauna în forma articulată: *kăpéstrul* „Zügel", *lémnul* „Holz" etc. De aicĭ greșita derivare a luĭ *peátik*, citat sub forma *peátiklu*, dintr-un prototip latin *peteclum*.

La pag. 40 se asigură că *s* din *sbor*, *sburesku* ar fi o consonantă surdă. Credat Judaeus Apella!

La pag. 41 urm. se tratează pe larg despre trecerea dialectală a labialelor *p b f v m* înainte de *i* în *k g hy y n*. Părerea susținută de Lambrior și Miklosich și întemeiată în mod convingător de cel dintîiŭ în Romania VI 443 urm. că noua consonantă s-ar fi dezvoltat maĭ întîiŭ între labiala și *i* și numaĭ după aceia labiala ar fi căzut (de ex. *pĭatră pkĭatră kĭatră*) se respinge, și se admite o trecere d i r e c t ă (*pĭatră kĭatră*); iar formele uzitate prin Moldova și Oltenia (mold. *copkil*, *lupkĭ*, olt. *pkĭatră*, *bghĭet* etc.) se explică după Hăjdeu ca forme de compromis care s-ar naște acolo „unde se aud două pronunțărĭ" (*pĭatră* și *kĭatră*) și ar proveni din „trebuința de a satisface amînduror acestor pronunțărĭ". Nu vroim să întrăm aicĭ în discuția posibilitățiĭ istorice a „silexeĭ", după cum se numește acest fenomen de către D-l Hăjdeu, care, orĭcînd crede a fi descoperit un fenomen noŭ, are îndată la îndămînă un termen tehnic sonor. Dar n-ar fi curios, orĭcum, ca aceĭ ce simțeaŭ trebuința de „a satisface celor două rostirĭ" să nu fi găsit alt mijloc decît a l ă t u r a r e a sunetelor respective u n u l l î n g ă a l t u l și anume î n o r d i n e c r o n o l o g i c ă (*pkĭatră*, nu *kpĭatră*), ca și cînd n-ar fi fost eĭ niște țăranĭ inculțĭ, ci ar fi urmat un curs de filologie la D-l Hăjdeu?

Pag. 66. *e* din pluralul neutrelor romîne se explică aicĭ din cuvinte ca brachia *bratse*, matia (?) *matse*, în care *ia* ar fi devenit *e*. Aceasta este greșit, dovadă *față* facia (în loc de facies), *viță* vitea, *dulceață* dulcitia, *învață* inviciat etc. cu *-ă* și nu cu *-e*. Numaĭ din natura sunetelor romînul *brațe-le* se va putea explica tot așa de

puțin ca și italianul *le braccia* saŭ formele paralele *i frutti*, *le frutta*, *le frutte*.

Pag. 68. Substantivele terminate în *-ă* accentuat — luate toate din turcește — își formează pluralul la Livadioțĭ în *-áts*. Inzădar D-l Weigand caută a explica acest fenomen interesant din dezinența plurală a participiilor de conjug. I. Căcĭ unde e tertium comparationis? Pentru a înțelege fenomenul, trebue să ne aducem aminte că greaca vulgară formează singularul cuvintelor în chestiune adăogind un -ς la sfîrșit, iar pluralul adăogind -δες. Intr-adevăr, în loc de *-áts* găsim în alte izvoară macedoromîne și *ádzĭ*. Ca exemple pentru îmbele terminațiunĭ cităm: *cătás-lyi* „judecătoriĭ“ (Daniel), *hărămís-lyi* „hoțiĭ“ (Daniel), *părați* „banĭ“ (Petrescu Mostre I 32), *amirați* „regĭ“ (ibid., sing. *amiră* tot acolo) *geremați* „amenzĭ“ (același II 60) alăturea cu *geremați* (II 154; sing. *geremé* tot acolo), *pășazi* „pașale“ (Athanasescu, Gramatica, citat de Miklosich în Rum. Unters. II 76) = neogr *κατής κατάδες, χαραμῆς -μῆδες, παράς παράδες, ἀμηρᾶς -ρᾶδες, ντζερεμές -μέδες, πασάς πασάδες*.

Pag. 78. *tata* „ton père“, *țasa* „son père“. Această particularitate ar fi meritat o cercetare maĭ de aproape. In d. r. se zice *tată* „père“, cu art. *tat-a* „le père“. „Ton père“ se exprimă prin *tată-tăŭ tat-tăŭ tat-to*, „son père“ prin *tată-săŭ tat-săŭ tat-so* etc. Insă, fiind-că, pe de o parte se poate zice în loc de *ce face tată-tăŭ* și *ce face tata*, literal „que fais le père“, iar, pe de alta, „ta, sa mère“ fiind reprodus prin *mă-ta*, *mă-sa* (scurtate din *mumă-ta*, *mumă-sa*) și prin urmare „que fais ta mère“ prin *ce face măta*: — forma *tata* se putea simți ușor ca o formațiune de aceiașĭ natură, ca și cînd n-ar fi compusă din *tat(ă)* și *a*, ci din *ta* și *ta*. Apoĭ după *ta-ta* „ton père“ s-a format maĭ departe și *ta-sa* „son père“. In mod analog s-a născut în franceza forma *tante*, înlocuind pe vechiul *ante* (lat amita), din cauză că se putea zice ad libitum *que fait t'ante* saŭ *que fait ante*, pronunțarea fiind aceiașĭ în îmbele cazurĭ; compară *que fait ta maman* alăturea cu *que fait maman*.

Pag. 83. In *aoáltadz* „erĭ“ *o* nu e, după cum crede autorul, reflexul luĭ *ll* din lat. *illa*, *ll* protonic păstrîndu-se totdeauna (*călare* din *caballarius*), ci o interca-

lare eufonică; *illa* e reflectat şi aicĭ numaĭ prin *a*, ca şi în *a mea* illa mea, *mintc-a* mentem illam etc. Interesantul cuvînt face prin urmare parte din categoria cuvintelor tratate în No. 122 şi 123 din studiul nostru asupra „Vocalizmuluĭ limbiĭ romîne“ apărut în Gröber's Zeitschrift XII, 442 urm.

Pag. 88. „In *eŭ aveam* habebam s-a păstrat *m* final.“ Eroare. Este forma plurală *habebamus* trecută la singular; compară *am făcut* singular şi plural din lat. *habemus* şi franţ. vulgar *j'ons fait.* In d.r. veche se întimpină încă *eŭ avea.* — Tot aşa în *arsu* arsi n-a „trecut *i* în *u*“, ci *arsu* (d.r. vechiŭ *arşu*) este o formaţie analogică după *ardu* ardeo, *ardeamu* ardebam, *u* priimindu-se drept vocala caracteristică a pers. I sing.

Intinderea ce am dat-o prezenteĭ dărĭ de seamă va servi autoruluĭ ca dovadă pentru interesul ce l-am purtat cărticeleĭ d-sale. Iar critica cam aspră, o mărturisim, ce i-am făcut să nu-l descurajeze. Noĭ nu ne îndoim că îndată ce, pe lîngă erudiţia extensivă ce o posedă deja, îşĭ va fi dobîndit şi erudiţia intensivă ce-ĭ lipseşte încă, d-sa va putea face lucru bun şi folositor pe cîmpul atît de puţin cultivat încă al dialectologieĭ romîne şi în deosebĭ va fi apt a îndeplini prima condiţiune pusă de eminentul linguist Mussafia pentru investigaţiunile dialectale (v. Literaturblatt f. rom. u. germ. Philologie VII 239) şi care consistă în „procurarea unuĭ material bine auzit şi fixat într-o grafie exactă.“

H. Tiktin.

G. Constantinescu, Vrajba dintre Cantacuzineştĭ, Cantemireştĭ şi Brancoveanu 1688 — 1705. Cu o introducere şi explicare a adevăruluĭ cuprins în istoria ieroglifică a principeluĭ Dimitrie Cantemir. Teză de licenţă în litere şi filozofie. Bîrlad 1889 94 pag. în 8.

Lucrarea D-luĭ Constantinescu se înfăţişază nu precum sînt de obiceiŭ tezeleli cenţiaţilor noştri, care scriŭ maĭ mult de a scăparea şi numaĭ în scopul de a dobîndi

titlul academic, ci ca o scriere serioasă, bine studiată și cugetată și expusă apoĭ metodic și clar. Ia tratează o perioadă interesantă din istoria țărilor romîne, anume acea a intrigilor nesfîrșite în care ele încăpură pe la sfîrșitul veaculuĭ al XVII-lea și începutul celuĭ al XVIII-lea din pricina turburărilor relațiilor Europeĭ orientale prin izbucnirea războiuluĭ ligeĭ sfinte în contra împărățieĭ otomane, care se sfîrși prin zdrobitoarea pentru Turcĭ pace de la Carlovitz, 1699.

Interesele germane, polone, franceze și turceștĭ, fiind adînc scormonite prin peripețiile războiuluĭ, îșĭ găseaŭ un ecoŭ în țările romîne în tendențele de a atrage pe domniĭ ce le ocîrmuiaŭ în apele politiceĭ lor; din care pricină apoĭ se urzeaŭ felurite intrigĭ care aveaŭ de scop surparea unora de către ceilalțĭ partizanĭ aĭ deosebitelor puterĭ.

Teză D-luĭ Constantinescu îșĭ propune însă, în afară de expunerea nesfîrșitelor intrigĭ și împărecherĭ cărora dădu naștere răsfrîngerea politiceĭ europene în țările romîne, a explica cu acest prilej și una din operele cele maĭ enigmatice ale trecutuluĭ nostru literar, anume *istoria ieroglifică* a principeluĭ Dimitrie Cantemir, care tocmaĭ conține într-o formă încurcată și alegorică expunerea celeĭ maĭ însemnate părțĭ din aceste intrigĭ. Ambele probleme ce și-le-a propus autorul sînt bine rezolvite, întemeiate fiind pe un studiŭ adînc și conștiincios al izvoarălor și maĭ ales al cronicarilor.

D-l Constantinescu este cel întîiŭ care întrebuințează precum se cuvine Istoria ieroglifică a luĭ Cantemir, ca un izvor istoric de mare preț; căcĭ, deși scris de un om ce trebuia să părtinească Cantemireștilor, din a căror spiță se trăgea, totușĭ nu e maĭ puțin adevărat că cele maĭ multe din spusele sale concoardă cu faptele, numaĭ dacă le înțelegem în forma stranie în care ele sînt îmbrăcate. Tînărul autor care s-a supus cel întîiŭ uneĭ muncĭ ca aceia de a înțelege și interpreta Istoria ieroglifică spre a scoate din ia un prețios material istoric, merită toată lauda și toată încurajarea.

A. D. Xenopol.

Ioan C. Mihalcea, *Neamul Cantacuzineştilor.* Teză de licenţă. Bucureştĭ 1889. 80 pag.

Cînd citeştĭ o carte care-ţĭ satisface toată curiozitatea şi interesul, rămîĭ cu o mulţămire sufletească că aĭ putut găsi ceia ce căutaĭ a şti. Dar nu e maĭ mare povoară decît a rămînea nesatisfăcut după citirea uneĭ cărţĭ care după titlu te-a atras. Nu tot scriitorul ştie să dea cărţiĭ sale tonul convingeriĭ şi înduplecăriĭ, şi maĭ presus de toate a depline̊ satisfacerĭ a cititoruluĭ. Fondul în primul loc, forma măestrită şi bine înjghebată în al doilea, cum şi înlănţuirea argumentelor sînt atîtea cerinţe care maĭ ales la o lucrare de licenţă cu greŭ se pot întîlni, dar şi unde le găseştĭ trebue a aduce laude nouluĭ titrat.

Să spun dreptul, după citirea lucrăriĭ D-luĭ Mihalcea nu mi-s-a satisfăcut curiozitatea în totul. A rămas un gol parcă, gol datorit necompleteĭ tratărĭ a subiectuluĭ, puţinătăţiĭ izvoarălor cunoscute, cum şi lipseĭ pe alocurea a uneĭ argumentărĭ destul de tarĭ. Istoricul nostru Bălcescu e mult maĭ înfocat în condeiŭ, cînd scrie de C. Cantacuzin postelnicul, ce ni-se arată maĭ slab în D-l Mihalcea, deşi pare maĭ mult a-l parafraza.

Cine nu e curios a şti (a afla cel puţin dacă nu a şti chiar) strămoşiĭ aceluĭ semeţ domn, Şerban Cantacuzino, care voia a ocupa tronul Bizanţuluĭ! Dar D-l Mihalcea pînă aicĭ merge, şi luîndu-se după toate izvoarăle *pe care le-a putut avea la îndămînă*, scrie despre începuturile aceste̊ familiĭ.

Ambiţiunea ce aveaŭ în trecut boeriĭ noştri de a-şĭ mări neamul, trăgîndu-se din străinĭ, domnĭ saŭ împăraţĭ, o găsim şi în Cantacuzineştĭ, care însă, drept vorbind, nu prea înfloreaŭ lucrurile, cînd spuneaŭ că se trag din Cantacuziniĭ bizantinĭ, ca un Cantemir, ce zicea că se trage din Tătarĭ, şi el era un răzeş din ţinutul Fălciuluĭ, un Eraclide Despota, ce se ducea cu strămoşiĭ săĭ în zeiĭ grecĭ, un Boldur de la 1856 (cronica luĭ Huru) saŭ chiar Sioneştiĭ cu al lor strămoş *Menghelim-Ghereĭ.*

Strămoșul omuluĭ trebue căutat într-un *anthropopithecus* terțiar, între animale, ĭar nu între zeĭ, care îșĭ aŭ locuința în creerul nostru și numaĭ prin obiectivare sus pe niște munțĭ ca Olimpul, Sinaĭa saŭ chiar în cer (al 3-lea și al 9-lea); dar boeriĭ noștri nu se gîndeaŭ la așa ceva.

Timpul veniriĭ în țară a Cantacuzineștilor, peripețiile istorieĭ acesteĭ familiĭ atît în Moldova cît și în Muntenia sînt descrise cu un colorit și un ton ce nu te satisface.

Eŭ cred că în starea actuală a cercetărilor noastre istorice, cînd cineva se pune a scrie despre un neam de boerĭ, nu e de ajuns a te folosi numaĭ cu ceia ce se cunoaște. Prin cronicĭ și prin arhivele tipărite avem foarte puțin. Trebuesc răscolite arhivele particulare a familieĭ respective, căcĭ acolo zac mormanurĭ de hîrtiĭ vechĭ, din care poțĭ scoate cît vreĭ. Dar nimic din toate acestea D-l Mihalcea n-a făcut, și de aceia te lasă nemulțămit, cînd îĭ citeștĭ lucrarea, că vezĭ golurĭ datorite lipseĭ de izvoară particulare, pe care nu s-a ostenit a le scotoci.

Despre Cantacuzineștiĭ din Moldova se pot găsi foarte multe știrĭ prin arhivele de documente a familieĭ Balș—Catargiŭ, cu care nu unul, ci zece din Cantacuzineștĭ aŭ venit în înrudire. Nu-ĭ înșir, ci numaĭ amintesc, căcĭ *mentorul* tezeĭ putea să călăuzească pe autor. De aceia setea ce aveam la citirea acesteĭ lucrărĭ nu mi-s-a potolit de fel, căcĭ e necompletă, rece, ceia ce ne arată că autorul s-a grăbit în a sa alcătuire.

Gh. Ghibănescu.

Ioan C. Șoimescu, Romînia, Rusia și întreita alianță, o pagină de istorie politică contemporană. București 1889. 396 pag. în 8.

Cititorul acesteĭ reviste cunoaște fără îndoială pe D-l Șoimescu din critica făcută de subsemnatul asupra lucrăriĭ d-sale «Istoria generală a Romînilor din amindouă Daciile». Cu toate acestea s-ar înșela mult dacă ar crede că și în cartea pe care vroim s-o analizăm avem a face cu o operă fără de nicĭ o valoare; din potrivă, și aceasta ținem s-o spunem chiar de la început, scrierea politică a D-luĭ Șoimescu merită să fie citită.

Se vor întreba poate cu mirare aceĭ ce cunosc critica Istorieĭ D-luĭ Șoimescu, cum se poate ca d-sa să scrie ceva cu ispravă. Lucrul este cu toate acestea ușor de înțeles. In chestiunea întreiteĭ alianțe D-l Șoimescu avea puține de descurcat cu istoria și se mișcă pe un tărîm politic care este mult maĭ ușor de însușit din citirea ziarelor și din discuțiĭ zilnice decît acel bazat pe studiul izvoarălor, controlarea și compararea lor, pe care se întemeiază studiul istorieĭ. Dacă D-l Șoimescu este în politică acasă la d-sa, în domeniul istorieĭ nu poate încerca să se urce.

D-l Șoimescu îșĭ pune ca temă fundamentală să dovedească cum pericolul pentru România a venit și va veni totdeauna din partea Rusieĭ; cum această putere și cu Franța sînt împinse de la sine către o lucrare comună, și cum singura scăpare a Romînieĭ nu poate fi decît alăturea cu întreita alianță, care a mănținut pacea pînă acuma și se silește, spre marea fericire a Europeĭ întregĭ, să o mănțină și de acum înainte.

In afară de această idee, D-l Șoimescu maĭ dezvoltă și una complementară, anume că statele balcanice trebue să caute a se întări mutual printr-o federație care le-ar pune în putință de a-șĭ apăra maĭ cu izbîndă interesele lor, ajutînd totodată într-un chip efectiv la mănținerea opereĭ de pace pe care se silește să o realizeze întreita alianță.

Cartea D-luĭ Șoimescu este o scriere de politică militantă, scrisă în stilul agresiv al ziarelor, și poate contribui a răspîndi în mase ideile ce le apără și pe care le credem folositoare poporuluĭ romîn.

Se înțelege de la sine că D-l Șoimescu a fost nevoit să intre și în domeniul istorieĭ, pentru a arăta bunăoară tendențele și năzuințele popoarelor vecine față cu acel romînesc. Indată ce d-sa părăsește tărîmul cunoscut d-sale al zilniceĭ politicĭ și se alunecă pe acel al istorieĭ, îl vedem recăzînd în greșelĭ și poticnirĭ neertate. Așa bunăoară cînd atribue introducerea epoceĭ fanariote alianțeĭ luĭ Cantemir cu Țarul Petru I, uitînd se vede că fanariotul Neculaĭ Mavrocordat a domnit întiia oară *înaintea luĭ Cantemir* și că după Brancoveanu, care și el se aliase cu Petru cel Mare, Turciĭ nu rînduesc în Muntenia un domn din vița fanariotă ci pe unul romîn, pe Cantacuzin; din care fapte urmează însă cu siguranță că

este a repeta o frază fără sens cînd se atribue introducerea epoceĭ fanariote alianțeĭ domnilor romînĭ de la începutul veaculuĭ al XVIII cu Rușiĭ. Pricinile adveniriĭ fanarioților la tronurile romîne sînt mult maĭ adîncĭ și maĭ complicate de cum le crede D-l Șoimescu.

De-asemenea pățeste d-sa și cînd se apucă de citat, și încă cărțĭ pe care niciodată nu le-a citit, precum pe *Zinkeisen.*

La p. 22 d-sa citează așa : «Zinkeisen, L. C. VII, p. 712.» «L. C.» înseamnă *loco citato*, adecă în cartea citată maĭ înainte și pe al căriĭ titlu autorul spre scurtare nu vrea să-l maĭ reproducă. Dar D-l Șoimescu nu a citat nicăirĭ înainte pe *Zinkeisen*, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa.* Prin urmare «L. C.» a d-sale nu are nicĭ un înțeles. De-asemenea cînd citează pe Martens și Cussy, Recueil manuel et pratique des traités, nu indică nicĭ volumul nicĭ pagina, și cu toate acestea lucrul e de trebuință dacă e vorba să trimitem pe cititor să consulte izvorul, de oare-ce culegerea luĭ Martens numără 16 volumurĭ ! Apoĭ ce înseamnă citatul de la p. 87 : «Jasmund No. CCXXII»? Cine ar putea gîci de care scriere este vorba în această enigmatică scurtime ? D-l Șoimescu vrea să citeze pe Jasmund, Aktenstücke zur orientalischen Frage, actul diplomatic publicat sub numărul CCXXII. Incă odată constatăm în mic ceia ce am adeverit în mare la critica Istorieĭ Romînilor, că D-l Șoimescu nu poate face nicĭ un pas pe tărîmul istoric fără a se nămoli. De aceia încă odată îl sfătuim să-l încunjure pe cît va putea. In critica anterioară îl îndreptasem numaĭ spre lucrările poetice. După probele netăgăduite ce le-a adus, prin scrierea d-sale asupra întreiteĭ alianțe, despre destoinicia d-sale în întrebările politice, îĭ se deschide și acest întins orizon. Ce maĭ are nevoe să-șĭ frămînte mintea și cu materia încurcată a istorieĭ?

A. D. Xenopol.

D. D. Georgescu, Despre originea limbiĭ și legătura dintre cugetare și vorbire. Studiŭ linguistic, fiziologic, psihologic și pedagogic. 132 p. Bucureștĭ 1889.

Dacă cineva privește acest studiŭ după întroducere și împărțire, după izvoarăle pe care le-a cercetat autorul, nu poate decît să rămîe mulțămit că și la noĭ la Romînĭ încep studiile serioase a

se presura pe icĭ pe colea, şi cu atît maĭ mult cu cît în introducere autorul rămîne indignat de stavilarea pe care o face Societatea de Linguistică din Pariz care în art. 2 din statutele sale «izgoneşte orĭ ce comunicaţiunĭ atingătoare de originea limbiĭ» ; vrea să zică, autorul este un însemnat lucrător în cîmpul societăţiĭ linguistice.

Aşa am crezut în parte şi eŭ, de aceia făgăduisem a da Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ o mică dare de seamă asupra acesteĭ lucrărĭ, cu laude pentru autor şi oare-care micĭ observaţiunĭ asupra conţinutuluĭ, cînd D-l Andr. Vizanti profesor la Universitatea din Iaşĭ şi membru al numiteĭ societăţĭ ne comunică faptul[1] observat de d-sa că studiul D-luĭ Georgescu nu ar fi decît o plagiare a uneĭ lucrărĭ franceze. D-sa avu buna voinţă de a-mĭ comunica acea lucrare care poartă titlul : «Origine et Philosophie du Langage, ou Principes de Linguistique indo-européenne, par *Paul Regnaud*, deuxième édition, Paris 1889.

Atuncĭ observînd maĭ de aproape şi controlînd amîndouă lucrările, văzuĭ că D-l Georgescu nu este decît un simplu plagiator cu titlul uzurpat de lucrător, plagiarea e văzută, şi pentru a o pune în evidenţă voiŭ pune în două coloane o lucrare şi alta pentru a dovedi faptul.

Ce ruşine pentru ţara noastră ! Ce ruşine pentru un profesor ca D-l Georgescu de a numi lucrarea d-sale un studiŭ cînd este o plagiare ! De cînd oare acel care se serveşte de munca altuia traducîndu-o pur şi simplu (pînă chiar şi arătările fîntînilor consultate sînt luate şi plagiate după lucrarea franceză), se rîdică la titlul de autor şi lucrăriĭ sale ĭĭ dă numele de studiu ?[1].

Cît este de şiret plagiatorul nostru, se poate vedea din introducere, unde îşĭ dă aerul unuĭ sprijinitor al strigătuluĭ de indignare al autoruluĭ pe care l-a plagiat. In adevăr, iată ce zice: «Eĭ bine, acest drept acordat aşa de larg tuturor celorlalţĭ savanţĭ şi aşa de refuzat linguiştilor îl reclamă şi îl invoacă D-l Regnaud».... şi plagiatorul nostru îl apără în încercarea sa cu textul şi notele din cartea sa !

---

1. Se zice că această lucrare ar fi fost prezentată ca teză de licenţă şi admisă

Ce e drept, lucrarea D-luĭ Regnaud nu cuprinde decît chestiunea originiĭ limbiĭ care formează partea I a plagieriĭ D-luĭ Georgescu. Iarăși sînt cîteva părțĭ de text care nu se potrivesc cu textul autoruluĭ francez; mi-e teamă însă, că va fi și acel material copiat de pe altă lucrare. Partea a II-a nu este după Regnaud, nu mi-am dat însă truda de a căuta pe cine a plagiat, fiindcă nu mi-ar fi fost nicĭ mie de vr-un folos nicĭ societățiĭ, căcĭ ca plagiator rămîne autorul pretinsuluĭ studiŭ și fără a-ĭ căuta partea II.

Ce vor zice oare străiniĭ și în special autoriĭ care-șĭ văd exploatată munca într-un mod așa de rușinos? Cum D-l Georgescu nu ș-a închipuit că a plagia este o rușine și a lucra este o onoare?

Cît e de puternică lucrarea proprie a D-luĭ Georgescu, se poate constata din cîteva rîndurĭ ale d-sale.

D-l Georgescu la pag. 38 zice: «Noĭ credem că omul avînd *din fire o proviziune de sunete articulate*, făcu din ele expresiunea primelor sale stărĭ de conștiință»..... și în nota de pe aceiașĭ pagină zice: «Am emis această părere bazîndu-ne pe cercetările expuse maĭ sus. Nu credem însă că sîntem departe, susținînd aceasta, de opiniunea distinsuluĭ fiziolog D-l H. Beaunis pe care o aducem aci la vale:

«Limbajul *nu este esențial naturiĭ umane*, el nu este decît termenul superior al uneĭ evoluțiunĭ comune tuturor ființelor insuflețite și manifestațiunea sa cea maĭ înaltă și maĭ remarcabilă......»

Comparînd aceste două părerĭ, acea a D-luĭ Georgescu care zice că «omul are din fire o proviziune de sunete articulate» și părerea D-luĭ Beaunis că «limbajul nu este esențial naturiĭ umane», nu vedem că sînt părerile cele maĭ opuse posibile? Căcĭ ce poate fi maĭ opus ca «din fire» și «nu este esențial naturiĭ omeneștĭ?» Aicĭ se poate vedea cît de tare rătăcește autorul romîn cînd nu are pe cine plagia, aicĭ se îneacă cu totul și crede că se poate apuca de orĭce vlăstare pentru a eși la țărm. Dar nu vede că l-a zgîriat pînă la sînge? Nu vede că sprijinul ce-l cere îl omoară?

Neîntrînd în analizarea lucrăriĭ D-luĭ Georgescu, de oare-ce este o plagiare, — ceia ce cu durere trebue să o spunem, căcĭ de altfeliŭ are o înfățișare atrăgătoare,— ne rămîne să dovedim că e o plagiare.

Pagina 3 din cartea D-luĭ Georgescu și p. 3 din D-l Regnaud cuprinde aceiașĭ citație din Geneză, apoĭ urmează

în lucrarea D-luĭ Georgescu :	în lucrarea D-luĭ Regnaud :
p. 3. Acest raționament este irefutabil și nimenea n-a cercat să-l combată. Bine înțeles că din chestiunea originiĭ divine a limbajuluĭ nimenea nu va face un articol de credință.	p. 4. Ce raisonnement est irrefutable et personne, croyons-nous, n'a essayé de le refuter. Il est donc bien entendu qu'on ne saurait faire de la théorie de l'origine divine du langage un article de la foi chrétienne.
p. 6. Alțĭ învățațĭ emiseră o teorie cu totul opusă aceleia ce consideră vorbirea ca înăscută omuluĭ. Ia constă în a privi la vorbire ca la o artă ale căriĭ începăturĭ cum și perfecționare, sînt rezultatul voințeĭ și al sforțărilor reflectate ale omuluĭ. Secolul XVIII atinse maĭ direct soluțiunea acesteĭ teoriĭ. Iată tabloul făcut de Renan în care depinge într-un mod minunat preocupările enciclopediștilor și ideologilor de a da o explicațiune chestiuniĭ noastre. Filozofiia secoluluĭ al XVIII, zice el, era o tendință.[1]	p. 28. Une théorie diamétralement opposée à celle de l'innéité du langage consiste à le regarder comme un art dont les débuts, de même que les perfectionnements, sont le résultat de la volonté et des efforts réfléchis de l'homme. C'est surtout en France, dans la seconde moitié du XVIII siécle, que cette manière de voir s'est manifestée, et M. Renan a dépeint en d'excellents termes l'état d'esprit de ceux des encyclopédistes, et plus tard des idéologues, chez lesquels elle a pu naître ou trouver acceuil: «La philosophie du XVIII siècle, dit-il, avait un tendance»..[1]
1. Ern. Renan, De l'origine du langage p. 77.	1. De l'origine du langage p. 77.

Dar pag. 7, 8 de la D-l Georgescu sînt întocmaĭ pag. 33 și 34, 35, 36 din D-l Regnaud. S-ar putea zice că acolo sînt citațiunĭ din alțĭ scriitorĭ, pe carĭ-ĭ împrumută de la D-l Regnaud, deși nu se spune aceasta, dar să o admitem și să trecem la scrierea unde nu e nicĭ citațiune nicĭ semnul citațiuniĭ «» și să vedețĭ cum după spusele luĭ Schleicher d-sa ne face a crede că vorbește d-sa :

pag. 11. Limbajul, pe care în scurta perioadă a vieţiĭ istorice îl vedem dat la o modificaţiune neîncetată, nu este pentru Schleicher decît produsul uneĭ deveniri continue, după oarecare legĭ vitale. De concepţiunea principiuluĭ material al limbajuluĭ uman se leagă acea a naturiĭ şi dezvoltăriĭ limbagiuluĭ concurînd cu dezvoltarea creeruluĭ.....

p. 60. Le langage que, même pendant la courte période de la vie historique de l'humanité, nous saisissons dans un perpétuel changement, est pour Schleicher le produit d'un lent devenir, s'opérant d'après des lois déterminées et que nous sommes en état de montrer dans leurs traits essentiels. D'ailleurs, du moment que nous trouvons dans la constitution matérielle de l'homme le principe de son langage, nous sommes obligés d'admettre que le développement du langage a marché du même pas que le développement du cerveau et des organes de la parole.

Incă cîteva esemple de plagiare şi cred demonstrat faptul:

pag. 12. Linguiştiĭ disting două feliurĭ de onomatopee: saŭ cuvîntul este repeţirea curată şi simplă a unuĭ zgomot propriŭ lucruluĭ numit ca: *cucu*, *tic-tac* etc., saŭ maĭ mult este simbolic decît imitativ şi rezultă din oarecare adaptaţiune a tonalităţiĭ cuvîntuluĭ creat, adaptat la ideia pe care o exprimă. Astfeliŭ înţeleasă, ia are drept scop de a dezigna obiectele plăcute cu tonurĭ plăcute, obiectele supărătoare cu tonurĭ ascuţite şi aspre. In amîndouă cazurile principiul este acelaşĭ, el constă întru a imita prin ajutorul sunetuluĭ.

pag. 62. Ajoutons tout de suite que l'onomatopée est de deux sortes: ou bien le mot qui lui doit son origine est la répétition pure et simple d'un bruit propre à la chose dénommée, comme dans nos termes *coucou*, *tic-tac*, etc.; ou bien elle est plutôt symbolique qu'imitative et résulte d'une certaine adaptation de la tonalité du mot créé a l'idée qu'il exprime. Ainsi entendue, elle a pour effet de désigner les objets agréables par des tons agréables, les objets fâcheux par des tons aigres ou rudes etc. Dans les deux cas, toutefois, le principe est le même, il consiste

à imiter, ou à tenter de le faire, autant que la chose est possible, à l'aide des sons.

pag. 13. La cap. XIV intitulat *Despre rădăcinĭ* sprijinește cu exemple ideia că rădăcina este caracteristica reprezentînd într-un chip necesar obiectul exterior. De exemplu : caracterul *ac* trebue să fie considerat în el însușĭ ca desemnînd tot ce este ascuțit, pătrunzător etc. De-asemenea *r* prin care organul atinge ușor aerul este germenul radical servind a numi clasa lucrurilor repezĭ, rupte, ruinoase etc.

p. 81. Au ch. XIV, intitulé *Des racines*, de Brosses, sans revenir sur cette division des mots primitifs, apporte encore une foule d'exemples à l'appui de l'idée que la racine est «la caractéristique réprésentant d'une manière nécessaire l'objet extérieur d'un certain genre qui a frappé l'oreille ou la ouie.» Par ex. «le caractère *ac* doit être considéré en lui-même comme désignant, dans le sens propre ou figuré, tout ce qui est pointu, perçant, pénétrant, allant en avant, ou qui agit de cette manière.» De même «l'articulation rude *r* par laquelle l'organe frôle l'air, c'est-à-dire le pousse d'un mouvement suivi mais par soubresauts, forme seule une clef ou germe radical servant à nommer la classe des choses rapides, raides, ruineuses, rompues......

Mă opresc și cred că am demonstrat pînă la evidență plagiarea. Staŭ însă și mă gîndesc cum aș putea maĭ bine să înfierez această îndrăzneală de a zice că facĭ un studiŭ, și încă linguistic, fiziologic, psihologic și pedagogic, cînd plagiezĭ fără rușine. Sermanele științe! Dar de ce aș plînge eŭ științele și nu pe D-l Georgescu care a dovedit că este departe de a putea întreprinde un studiŭ. Cu greșelĭ să fi fost dar dacă ar fi fost propria d-sale lucrare, nu aș fi putut face alt-ceva decît indicînd greșelile să laud munca și strădania; dar așa ce se poate alt-ceva zice decît: *aĭ plagiat.*

Gr. C. Buțureanu.

Censo general de la ciudad de Buenos Aires, capital federal de la Republica Argentina. (Catagrafia generală a orașuluĭ Buenos Aires, capitala federală a Republiceĭ Argentine.) Buenos Aires 1889.

Lumea europeană este astăzĭ uimită de progresele realizate de către America de Nord și cu deosebire de Statele Unite; puțin nse știm despre mersul statelor din America de Sud, unde în cea maĭ mare parte sînt coloniĭ spaniole.

Anul acesta s-a trimis Bibliotecei centrale din Iașĭ de către D-l Francisco Latzina, directorul general al statisticeĭ din Buenos Aires o carte în două volume, elegant legate, cu un total de 1163 paginĭ și maĭ multe hărțĭ și tablourĭ, care cuprinde expunerea statistică a aceluĭ oraș din toate punctele de vedere, de la înființarea sa și pînă astăzĭ.

Lucrarea aceasta e un cap de operă; orĭcine o va citi se va convinge prin sine însușĭ, căcĭ nimic nu a scăpat din vedere autorilor 'eĭ.

Pentru o dare de seamă nu puteam să îmbrățișez maĭ multă materie, și m-am mărginit numaĭ la capitolele privitoare la instrucție și localurile de instrucție, teatre, spitale, ospiciĭ, azilurĭ, industrie și fabricĭ, comunicație și mijloace de a comunica, zidirĭ publice, imigrațiune și emigrațiune. Ca introducere la toate acestea voiŭ da o schiță istorică a orașuluĭ și o paralelă statistică relativ la populațiune în mersul eĭ de la origine pînă la anul în care s-a încheiat statistica, adecă pînă în 1887.

Orașul *Buenos Aires* a fost intemeiat pentru întiiașĭ dată la 1535 de Don Pedro de Mendoza; destrus de Americanĭ la 1537; rezidit după aceia și din noŭ despoporat la 1539.

In 11 Iunie 1580, Don Juan Garcia Garay, locţiitor de guvernator în acea provincie, întovărăşit de 60 soldaţĭ, puse capăt tuturor turburărilor de maĭ înainte şi întări cetatea care există pînă astăzĭ, aşezînd în unghiul nord-vestic a mariĭ pieţe de Mayo piatra fundamentală care atestă acea descălecare printr-o lungă inscripţie făcută în spiritul acelor timpurĭ.

Tradiţia spune că numele oraşuluĭ ar veni de la o exclamare a luĭ Don Sancho del Campo, ruda luĭ Don Pedro de Mendoza, primul descălecător, care cînd a debarcat în acel loc ar fi zis: «qué buenos aires hay aquí !»

Doctorul Vicente Lopez, distins istoric, care scrise istoria Republiceĭ Argentine, zice cu maĭ multă dreptate decît tradiţiunea că numele oraşuluĭ ar veni de la o societate religioasă de frăţie şi ajutor ce aŭ făcut marinariĭ luĭ Don Pedro de Mendoza, sub patronajul de «Nuestra Señora la Virgen Maria de los Buenos Aires», unde sub cuvîntul de *buenos aires* se înţelege *buenos vientos* (bune vînturĭ), lucru foarte necesar marinarilor. Această împrejurare se întăreşte şi prin faptul că Don Pedro de Mendoza plecînd din Septemvrie şi ajungînd în Fevruarie, a fost favorizat în călătoria sa pe ocean de vîntul sud-est care e un vînt potrivit, încît cu drept cuvînt ar fi putut exclama: *«qué buenos aires»* ne-a dat Fecioara Maria ! De unde şi numele oraşuluĭ.

Instrucţiunea este de maĭ multe grade şi caractere: superioară, preparatoară, normală, militară şi primară.

Cea superioară areo universitate cu treĭ facultăţĭ: medicină, drept şi ştiinţele sociale, ştiinţele fizico-matematice. La finea anuluĭ 1887 aŭ dat examen 624 studenţĭ.—Personalul didactic este de 55 profesorĭ, din care 12 la drept, 20 la fizico-matematice şi 23 la medicină.

Invăţămîntul preparator are un colegiŭ naţional cu 6 clase; la finea anuluĭ 1887 aŭ dat examen la acest colegiŭ 2030 elevĭ din care numaĭ 564 aŭ frequentat şcoala, restul de 1466, numiţĭ elevĭ liberĭ, aŭ dat examen de finea anuluĭ în puterea libertăţiĭ instrucţiuniĭ.

Numărul profesorilor la acest colegiŭ este de 73: dacă dividem 564, numărul elevilor regulaţĭ, prin 73, numărul profesorilor,

găsim că de fie-care profesor cade între 7 și 8 elevĭ. Materiile ce se predaŭ în colegiul național sînt cunoștințe pregătitoare pentru ceĭ ce vor să urmeze una din cele treĭ facultățĭ, ca maĭ pe urmă să exercite profesiunĭ liberale.

Invățămîntul normal are două școale, una de băețĭ și alta de fete, avînd 718 elevĭ și eleve și 66 profesorĭ, cea ce vine cîte 10 elevĭ (eleve) de profesor.

Aceste școale aŭ două cursurĭ, unul elementar și altul de aplicațiune.

In școala normală de băețĭ sînt 30 de profesorĭ, ĭar în cea de fete 14 profesorĭ și 22 profesoare.

Invățămîntul militar are treĭ școale cu 357 elevĭ în total și 68 de profesorĭ. Decĭ cîte 5 elevĭ de profesor.

Invățămîntul primar cuprinde 238 școale, din care 109 publice și 129 particulare, avînd 29738 elevĭ și eleve, cu 1420 profesorĭ, va să zică 20 elevĭ de fie-care profesor.

Toate cele 109 școale publice se împart în: 23 școlĭ de gradul întîiŭ (complete), 52 elementare, 20 pentru copiĭ micĭ, 10 care țin lecțiĭ seara, 3 militare, și una in inchisoarea corecțională.

Afară de acestea maĭ sînt:

1 școală navală, care prepară lucrătorĭ pentru armata de mare, avînd 85 de elevĭ și 23 profesorĭ.

1 școală militară, care prepară maistri de exercițiĭ, avînd 149 elevĭ și 32 profesorĭ, din care 14 militarĭ și 18 civilĭ.

1 școală de caporalĭ și sergențĭ cu 123 elevĭ și 13 profesorĭ.

1 școală de surdo-mutĭ cu 34 elevĭ și 4 profesorĭ.

In învățămintul primar public sînt 759 învățătorĭ și învățătoare, din care 252 sînt bărbațĭ și 507 femeĭ, prin urmare numărul profesoarelor este maĭ mare decît duplul numărului profesorilor. — Cel privat primar are 661 dascălĭ, din care 379 bărbațĭ și 282 femeĭ.

Numărul profesorilor de la toate aceste școale este de 1734.

Ca localurĭ de instrucțiune se consideră și bibliotecile, nu numaĭ școalele.

In Buenos Aires sînt patru bibliotecĭ:

a). Biblioteca națională, întemeiată la 1810, și care în 1823

număra 17229 volume, în 1882 avea 32600, iar 1887 poseda 47345 volume. Din această bibliotecă nu se dă nimăruĭ cărțĭ pe acasă, pe cînd din cele treĭ următoare se dă.

b). Biblioteca Rivadavia, întemeiată la 20 Maiŭ 1879 cu ocazia aniversăriĭ mareluĭ patriot Rivadavia, al căruĭ nume îl poartă.

In 1880 ia avea deja 750 volume. In 1887 avea 8849 volume, și cărțile luate pe acasă de cătră cititorĭ se ridică la cifra de 30428. — In 1887 aŭ frequentat biblioteca un număr de 10693 persoane și s-aŭ cetit în localul eĭ 11908 cărțĭ.

Biblioteca Rivadavia nu este a statuluĭ, dar i-se acordă o subvenție de 500 leĭ lunar, și se susține cu cotizarea de 2 leĭ lunar din partea a 69 asociațĭ protectorĭ și 1125 membri subscriitorĭ.

c). Biblioteca San-Cristobal, întemeiată în 1878 de societatea tipografică Bonaerense, după inițiativa doctoruluĭ Luis Correa Larguia. In 1886 ia avea 5813 opere. Se susține de societatea tipografică și cu subscrierile maĭ multor abonațĭ.

d). Biblioteca Merced, așezată în curtea bisericiĭ cu acelașĭ nume, se susține de o asociație de catolicĭ, care se adună acolo. a nu are decît 1200 volume; se ajută de 450 subscriitorĭ, care daŭ cîte 20 banĭ pe lună, și primește neîntrerupt de la persoane binevoitoare ajutoare în banĭ și cărțĭ.

Teatre sînt peste 14, afară de circurĭ, sălĭ și grădinĭ de petrecere. De însemnat sînt: teatrul Colon, teatrul Opereĭ, Politeama Argentino, Teatrul Național, Pasatiempo, Recreo, Doria, Onrubia, Iris, Goldoni, San-Martin, Dante Alighieri etc. Circurĭ aŭ fost 8 în 1887, frequentate de 209600 persoane, din care singur circul Umberto I a avut 110410.

Spitale sînt peste 20. Unul de femeĭ, unul de clinică, avînd o frumoasă clădire, treĭ de copiĭ, unul pentru bolnaviĭ cronicĭ, unul francez, unul italian și cîte unul spaniol, englez, german. Maĭ este o sală de urgențe unde se trimit ceĭ grav bolnavĭ. — Două ospiciĭ și 7 azilurĭ.

Industria cuprinde tot ce se poate fabrica pînă azĭ. Sînt peste 500 fabricĭ de tot felul în oraș, și în cele maĭ multe se lucrează cu abur. Afară de fabricĭ sînt ateliere număroase.

Comunicația se face prin telegraf, telefoane, căĭ ferate și tramvaiurĭ.

Sînt două societățĭ de telefoane; una are o stație centrală, 16 sucursale în oraș și 6 în provincie, cu 2816 abonațĭ. A doua pe lîngă stația centrală maĭ are 6 sucursale și 5 celule cu 960 abonațĭ — Maĭ toate spitalele comunică prin telefoane.

Buenos Aires este centrul a șesecare ferate, care în total cuprind 2181 chilometri.

Sînt cincĭ companiĭ de tramvaiurĭ, care toate la un loc aŭ avut în 1887 un personal de 1787 oamenĭ, transportînd 36,277,659 persoane!

Pentru iluminația publică a orașuluĭ se consumă pe fiecare noapte 8314 metri cubicĭ de gaz aeriform, cea ce face 249420 pe lună, și costă 24076 leĭ și 77 banĭ cheltuiala lunară a iluminatuluĭ, cea ce face cîte 9 banĭ cheltuiala unuĭ metru cub cu serviciŭ cu tot, pe cînd în Pariz e 30 de banĭ și în Bucureștĭ peste 50 banĭ.

Pentru edificiile publice se plătește 10 centimĭ de metru cub. Luminația electrică încă nu s-a introdus, dar s-aŭ făcut tratărĭ în acest sens, și astăzĭ negreșit că este introdusă.

Număroase clădirĭ publice împodobesc orașul. Vrednice de citat sînt:

Palatul guvernuluĭ, palatul congresuluĭ federal, palatul municipal, teatrul municipal, palatul justițieĭ, casa poștelor și telegrafelor, marea stațiune centrală a căilor ferate, școala superioară de medicină, școala normală de profesorĭ, casa centrală a poliției, banca ipotecară, banca provincieĭ, facultatea de drept, școala Rodriguez, muzeul produselor argentine, închisoarea corecțională, atelierele arsenaluluĭ de războiŭ, noul port (în construcție), palatul vămiĭ, teatrul opereĭ, localurĭ școlare etc.

Societățile anonime sînt în număr de *una sută zece*, avînd fiecare cîte un capital social, al căruĭ total se urcă la suma de 129,555,182 leĭ, monedă națională.[1] Profitul tras de acționarĭ asupra capitalurilor este de 14%.

1. Leul (el peso) valorează cît francul, și se împarte în 100 de părți (centavos). Leul de hîrtie valorează 72 banĭ.

Sînt patruzecĭ de companiĭ de asigurare cu un capital de 49,300,000 leĭ. Nu se poate ști ce sumă plătește comerțul orașuluĭ pentru asigurare contra riscurilor maritime și fluviale.

Societățĭ nominale și cluburĭ sînt: *șese zecĭ și una*; din care 20 argentine, 14 italiene, 6 spaniole, 8 franceze, 3 cozmopolite, 5 germane, 2 orientale și cîte una engleză, austriacă, svițerană. Toate la un loc numără 60258 asociațĭ, care cotizează începînd de la 50 centimĭ pînă la 5 leĭ lunar.

Este interesant a ști statistica profesioniștilor. La această rubrică se vede în 1887:

220 arhitecțĭ.
589 avocațĭ.
108 agrimensorĭ.
399 artiștĭ teatralĭ.
266 sculptorĭ.
559 inginerĭ.
646 muzicanțĭ.
21 stenografĭ.
32 dentiștĭ.
336 spițerĭ.
436 medicĭ.
9137 amploiațĭ.
2495 militarĭ.
317 clericĭ.

Un lucru vrednic de însemnat este că vedem într-o republică spanioală că numărul Italienilorĭ este cel maĭ mare, comparat cu celelalte naționalitățĭ. Așa de la 1876 pînă la 1887 aŭ imigrat în Buenos Aires: 383202 suflete, din care 289721 sînt Italienĭ, ĭar restul: 36143 Spaniolĭ, 29892 Francejĭ, 6589 Englejĭ, 5321 Sviteranĭ, 5164 Germanĭ, 4268 Austriacĭ, 1544 Belgienĭ, 984 Portughejĭ și 3376 de diferite alte naționalitățĭ.

Publicațiĭ periodice sînt foarte număroase. In anul 1887 a existat numaĭ o singură foae zilnică, dar, în schimb, 18 publicațiĭ săptămînale, 2 semilunare și 7 lunare; scrierĭ definitive s-aŭ tipărit 885 volume, din care 106 relativ la drept și științele sociale, 8 de politică, 98 de administrație, 82 de pedagogie, 10 de statistică, 62 de

ştiinţe fizico-matematice, 65 de ştiinţe medicale, 9 opere militare, 56 religioase, 93 de literatură etc.

Statistica judiciară ne spune că la începutul anuluĭ 1887 ezistaŭ în închisoarea penitenţiară 678 persoane, la care s-aŭ adăogit în cursul anuluĭ 690 şi aŭ eşit 894 rămînd 474.

In închisoarea corecţională existaŭ 6 la începutul anuluĭ 1887, la care se adăogiră 1255, şi eşind 1059 rămaseră 202.

Statistica generală a oraşuluĭ, urmărind creşterea populaţiuniĭ de la întemeere şi pînă în 1887, stabileşte că populaţiunea a tot crescut; de la 1876, cînd oraşul avea 200000 locuitorĭ, şi pînă la 1886, adecă în 10 anĭ, populaţiunea a crescut cu 200951, cea ce face în 1887, anul cînd s-a încheiat statistica de faţă, 400,951 locuitorĭ.

Imigraţiunea în 1887 este de 117,711, iar emigraţiunea de 13630, cea ce dă un excedent de 104081 de imigraţiune asupra emigraţiuniĭ.

Ca concluzie ţin să adaog că Buenos Aires este cel maĭ impoporat oraş din America de Sud. Rio de Janeiro are numaĭ 400000 locuitorĭ.

Numărul băncilor existente pînă la 1886 este de 8, şi în cursul anuluĭ 1887 s-aŭ maĭ înfiinţat încă 9, cea ce face şeptesprezece.

Din 350148 populaţiune în stare de a şti citi şi scrie, 262296 pot să scrie şi să citească, iar restul de 87852 nu pot scrie nicĭ citi, care vrea să zică, aproape ³/₄ ştiŭ carte. Instrucţia dar, fără să maĭ vorbim de corelativele sale, este neasemănat de mare cu cea de la noĭ.

Vasile I. Atanasiu.

Georges Hervé, La circonvoluţion de Broca. Pariz 1888.

Intocmitorul societăţiĭ de Antropologie din Pariz, Paul Broca, între multele şi variatele sale lucrărĭ ne-a lăsat un şir de studiĭ pe care D-rul S. Pozzi le-a adunat sub titlul de „Mémoires sur le Cerveau de l'homme et des Primats". D-l Georges Hervé, pe bazele acestor memoriĭ şi altora întreprinse de Angli şi Germanĭ, a făcut un studiŭ de curată morfologie cerebrală, tratînd în special circum-

voluțiunea frontală căria Angliĭ îĭ zic circumvoluția luĭ Broca.

Circumvoluția luĭ Broca este pentru știință de o mare însemnătate, căcĭ în ia se găsește localizată vorbirea articulată ; de aceia și noĭ vom încerca pe cît va fi cu putință să facem o mică dare de seamă asupra acesteĭ importante chestiunĭ, pentru a o face cunoscută și la noĭ.

Autorul Dr. Hervé este unul dintre ceĭ maĭ de seamă lucrătorĭ aĭ Școaleĭ de Antropologie din Pariz, cunoscut lumiĭ științifice prin puterea dovezilor aduse în susținerea chestiunilor marĭ antropologice. O dovadă despre aceasta o găsim și în studiul asupra căruia voim a face darea de seamă.

Lucrarea începe cu o scurtă exprimare a mersuluĭ ce a luat studiul circumvoluțiunilor, maĭ ales de la Gratiolet încoace; și apoĭ hotărăște locul circumvoluțieĭ luĭ Broca zicînd: „ia este așezată în partea inferioară și externă a lobeĭ frontale și se înparte în două părțĭ, partea metopică saŭ superioară și partea orbitară saŭ inferioară ; se prelungește pe loba orbitară, unde se sfîrșește, unindu-se cu alte circumvoluțiunĭ frontale într-un punct de convergență comun poluluĭ așezat la extremitatea silonuluĭ olfactiv.“

După ce se termină aceste chestiunĭ maĭ mult pregătitoare, se arătă că Leuret fu cel întîiŭ care recunoscu pe creerul momițeĭ prototipul și schema îndoiturilor creeruluĭ omenesc, că circumvoluțiunile sînt tot maĭ bine pronunțate cu cît ne rîdicăm spre neamul antropoizilor și că nu le întîlnim la momițele inferioare precum la simiene. Tipul cerebral primitiv al primaților este un tip în două și nu în treĭ îndoiturĭ frontale; despărțirea între aceste îndoiturĭ este statornicită prin silonul rostral, îndoitura superioară dezvălindu-se dă naștere la cea întîiŭ îndoitură frontală, care se vede în cîteva genurĭ simiene inferioare, restul saŭ îndoitura inferioară rămîne neîmpărțită și poate fi asemănată cu a doua îndoitură frontală la om, decĭ nu sînt nicĭ la cibelienĭ nicĭ la pitecienĭ formațiunĭ comparabile cu circumvoluția luĭ Broca. La antropoizĭ se constată că ia apare numaĭ la ceĭ superiorĭ, că dezvoltarea eĭ este paralelă cu acea a ramuriĭ orizontale anterioare a tăeturiĭ luĭ Sylvius, a căriĭ existență o întîlnim neîndoios între primațiĭ supe-

riorĭ. Cu toate acestea circumvoluția și la aceștĭ primațĭ este rudimentară, căcĭ consistă numaĭ într-un meandru unic, saŭ așa zicînd o perfecțiune a părțiĭ sub-rostrale a circumvolutieĭ a doua frontale. Antropoiziĭ aŭ în totdeauna cel puțin o ramură silviană.

Intrînd în studiul comparativ morfologic al lobelor frontale, ajunge la concluziunea că Broca și Huxley aveaŭ drept spunînd și susținînd că constituția creeruluĭ în general dovedește că între om și antropoizĭ deosebirea este maĭ mică decît între antropoizĭ și primațiĭ inferiorĭ, totușĭ deosebirea ce este între creerul antropoiduluĭ și a omuluĭ este destul de simțită pentru a se vedea că a fost o formă de trecere între om și antropoizĭ, formă pe care Mortillet o numește antropopitec saŭ om-momiță și care a dispărut. Din lucrările din urmă și chiar din propriile lucrărĭ a luĭ Broca rezultă că în loc de treĭ circumvolutiunĭ frontale se găsesc patru, și circumvoluția luĭ Broca la om este a patra circumvoluție frontală și nu a treia, cum se numea pînă acum, căcĭ a doua circumvoluție este despărțită în două părțĭ, ceia ce dă naștere circumvoluțieĭ a patra.

In capitolul „*Circumvoluția luĭ Broca la embrion*“ autorul caută să dovedească că dezvoltarea treptată prin care trece embrionul este analoagă dezvoltăriĭ serieĭ animale. Asupra însemnateĭ chestiunĭ a dezvoltăriĭ neegale a emisferelor arată că emisfera stîngă este maĭ dezvoltată decît cea dreaptă și după observațiunile luĭ Gratiolet chiar în cursul dezvoltăriĭ embrionare se simte o maĭ mare dezvoltare a părțiĭ stîngĭ decît a celeĭ drepte, de unde rezultă că partea stîngă chiar din cele întîiŭ timpurĭ ale vieții omeneștĭ predomenește prin acțiune asupra părțiĭ drepte.

De mare însemnătate este concluzia. Facultatea de a concepe raporturile ideilor cu cuvintele nu aparține numaĭ emisfereĭ stîngĭ ci în același timp la amîndouă, însă facultatea de a exprima aceste raporturĭ, care se dobîndește prin o lungă întrebuințare, pare a se ținea maĭ mult de o emisferă, care în general este cea stîngă.

Se pretinde de aceia că această dezvoltare a emisfereĭ stîngĭ s-ar datori împrejurăriĭ că partea stîngă ar fi hrănită cu maĭ multă îmbelșugare de sînge, ceia ce ar aduce întîetatea asupra emisfereĭ drepte, care ar fi hrănită cu maĭ puțin sînge.

Ajungînd la chestiunea „*Circumvoluţia luĭ Broca la oamenĭĭ neculţĭ*“, la care trebue adăugat pe idioţiĭ, microcefaliĭ şi surdo-muţiĭ, arată de la început raportul ce există între dezvălirea cunoştinţelor şi îndoiturile creeruluĭ. Tot aicĭ este şi o notă a profesoruluĭ Manouvrier asupra independenţeĭ relative a circumvoluţiilor frontale şi celeĭ a treia în particular în raport cu talia; în această notă se pune ca principiŭ faptul că circumvoluţiile frontale se dezvoltă independent de masa corpuluĭ, deşi de sigur nu în mod absolut, căcĭ la o însemnată dezvălire a talieĭ trebue să urmeze şi o creştere saŭ o complicaţie a centruluĭ vorbiriĭ articulate, dar foarte în mic.

După această notă autorul întră în studiul săŭ, cercetînd circumvoluţia luĭ Broca la microcefalĭ, găseşte că centrul memorieĭ motrice a cuvinteleor este saŭ absent saŭ rudimentar ca la antropoizĭ, saŭ constituit aproape ca la individul normal; maĭ totdeauna la idioţĭ, imbecilĭ, surdo-muţĭ şi la popoarele înapoiate acest centru este maĭ mult saŭ maĭ puţin atrofiat, rudimentar saŭ oprit în cursul desfăşurăriĭ sale ; pentru a dovedi acestea aduce o sumă de cazurĭ particulare bine studiate prin care dovedeşte principiile puse deja.

In fine în capitolul „*Circomvoluţia luĭ Broca la oamenĭĭ culţĭ*“ cercetează creerul la persoane însemnate precum: Cuvier, Asseline, Bertillon, Coudereau şi Gambetta. Acest din urmă creer este foarte curios, cîntăreşte numaĭ 1246 gr., pe cînd al luĭ Cuvier 1830 gr., şi cu toate acestea Gambetta a fost un mare orator şi politic; se observă însă, după cum arată Chudzinski şi Matthias Duval, că emifsera stîngă este foarte dezvoltată şi în special circumvoluţia a treia frontală, ceia ce întăreşte şi maĭ mult părerea luĭ Broca că sediul vorbiriĭ articulate este în circumvoluţia luĭ Broca.

Lucrarea cuprinde la sfîrşit 4 planşe foarte bine lucrate şi în care se întîlneşte circumvoluţia luĭ Broca reprezentată la momiţe, idioţĭ, neculţĭ şi apoĭ la culţĭ şi în special Bertillon şi Gambetta.

Recomandăm cititorilor noştri acest studiŭ, care în puţine paginĭ cuprinde o întreagă ştiinţă, unde se oglindesc toate adevărurile găsite pînă acum asupra însemnateĭ chestiunĭ a circumvoluţiuniĭ care localizează vorbirea articulată.

Gr. C. Buţureanu.

DOCUMENTE

I. Zapis din 1673.

Comunicat de **Th. Codrescu**.

Ѧдекѧ еȣ Геѡргіе шолтȣѕȣл ши кȣ соцȣл міеȣ кȣ Ѧѕана търгѡвеци ші ѡръшанни бътрѫнни де тръг де Котнарю. скріем ноі ши мъртȣрисим кȣ ачестъ адевърат ѕапис ал ностръ. прекȣм ноі амъндоі. де ниме силици. нічи асȣприци. че де а ноастрѫ бȣнѫ вое. вънȣтам ȣн лок де касе ши дȣгѣне ꙟ мижлокȣл търгȣлȣи котнарюлȣи. дин дȣгѣнеле ши дин гардȣл дȣмисале вистарникȣлȣи ȣрсакіе. пънѫ ꙟ дȣгѣнеле дȣмисале фрънкȣлȣи. ши ꙟ гардȣл дȣмисале лȣи Ханос фрателе фрънкȣлȣи, фіінд ноі амъндоі маи апропіаци моѡрціи декѫт віеціи ачеціи лȣми. ши џіінд ноі фоарте біне прекȣм наре трѣбѫ ниме кȣ ачел лок. фъръ нȣмаи ноі. скȣлатȣнѣм ши лам вънȣт ачесть лок вечинȣлȣи ностръ дȣмисале лȣи гличор фрателе фрънкȣлȣи. ши а лȣи Ханос каріі. сънтъ фичоріі лȣи фалтин де котнарю. вънȣтам

локȣл ачеста дрептъ треи сȣте де леи бътȣци ши чинчиспръѕече ши дѡи орци. ꙟ каса дȣмисале лȣи мътіеш бъркȣцѫ пȣмъраци. ши де нѡи лȣѡаци. пентрȣ каре лȣкрȣ нѡи ꙟи дѫм дȣмисале лȣи глигор тоатѫ пȣтѣрѫ ши волничіѫ пре ачела лѡк. сѫи фіе дȣмисале ѡчинѫ ши мошіе диреаптѫ. прекȣм нѣȣ фостъ ши ноаѡ пънѫ пре акмȣ. пънъ ꙟ ѕȣѡа де астъзи. дȣмисале. ши фечѡрилор дȣмисале. деи ва дърȣи дȣмнезъȣ къ дъва. ши непоцилѡр ши стренепоцилѡр. дȣмисале ꙟ вѣчіи де вѣчи. ши ниме дин рȣделе ноастре сѫ наибѫ а сѫ аместека саȣ а ѕъхѫи пентрȣ ачѣстѫ мошіи. де бȣнѫ вое де нѡи въндȣте. Ꙗшиждириле де преȣнѫ кȣ ачѣстѫ мошіи ши ѡ касѫ а ноастрѫ кара асте маи цос де крама лȣи ȣрѣкіе. ꙟнтре мартин а мартіи ши ꙟнтре зофа. ачаста касѫ ꙟкѫ ѡам въндȣт тот ꙟнтрачела преци [sic] маи сȣс скрис. ши ачаста токмалѫ ши вънзаре кȣ прец бȣн фъкȣтȣсаȣ динаинта а мȣлці ѡамении бȣни ѡръшани де тръг де котнарю. каріи аȣ фость де фацѫ ла лȣѡатȣл банилор. ши ла скрісȣл ѕапісȣлȣи. анȣме молитва са стрȣц престдомнескъ. де тръг де котнарю. ши потропопȣ цънȣтȣлȣи Хърлъȣлȣи. ши дин мирѫни. рȣмѫни ши саси. анȣме. дȣмнѣлȣи исак пъркѫлабȣл. ши дȣмнѣлȣи петрѫ капра, ши дмнлȣи фрънкȣл. ши дȣмнлȣи мътіаши бъркȣцѫ. ши дȣмнлȣи ханос доркош. ши дȣмнлȣи цюрцѫ капрѫ. ши дȣмнѣлȣи цефан пивничерюл. ши дмнлȣи тоадер шолтȣѕȣл. ши дȣмнлȣи михаил голȣмбаш. ши дȣмнлȣи цюрцѫ аи

хънчоае, шн д8мнкл8н агоцін а мартін. шн дмнл8н тоадер а л8н иліе. шн д8мнл8н марти а мартін кечин ал нострв. шн д8мнл8н гашпар херцог. шн д8мнл8н данвл дин роман шн алци шаменн кънн м8лци. шржшан. кътржн. шн тінери. шн пентр8 маи маре креднинцъ ноі въизъторін п8сам печецile ноастре, дкцетеле. шн ноі мартшрін възънд токмалъ де к8нъ вое. шн платъ деплин. искълитам шн печецile нкм п8с. шн дкцетеле. шн е8 пътрашко калиграф. даскал домнескъ тъмплънд8мнсъ а фи винит де ла іашн ла котнар. к8 мърiа са доамна марiа. а домн8л8н Іш стефан петръ водъ. скрисам запис8л ачеста ка съ съ кркзъ. шн съ съ цiе

Ѹ Котнарю ватш 7182 ок. іа дни

гешргiе шшлт8з

L. P. Petre Kapre

Frincu de Kotnar

Тодър а л8н нане

Metiesz Berkuce.

Ханос доркош

Martin a Martiy Georgius Wolff

Acest document, scris bine pe hîrtie cu frumoase arabescurĭ mi s-a împărtășit de D-l Anton Iosepescu impiegat la arhiva Statuluĭ din Iașĭ. D-sa îl are de la părintele săŭ Săndulaki, răzeș din Iosupenĭ, sat ce se află în mijlocul moșieĭ Hodura, plasa Bahluiŭ, ținutul Iașĭ.

Inițiala а a documentuluĭ conține în piciorul eĭ drept arătarea anuluĭ d. Hr. «1673». Iscăliturile afară de treĭ sînt scrise în caractere *latine*.

Transcripţiunea :

Adecă eŭ Gheorghie Şoltuzul şi cu soţul mieŭ cu Axana tîrgoveţĭ şi orăşenĭ bătrînĭ de tîrg de Cotnariŭ scriem noĭ şi mărturisim cu acest adevărat zapis al nostru precum noĭ amîndoĭ de nime siliţĭ nicĭ asupriţĭ ce de a noastră bună voe vîndut-am un loc de case şi dughene în mijlocul tîrguluĭ Cotnariuluĭ din dughenele şi din gardul dumisale visterniculuĭ Ursachie pînă în dughenele dumisale Frînculuĭ şi în gardul dumisale luĭ Hanos fratele Frînculuĭ. Fiind noĭ amîndoĭ maĭ apropiaţĭ morţiĭ decît vieţiĭ aceştiĭ lumĭ şi ştiind noĭ foarte bine precum n-are treabă nime cu acel loc fără numaĭ noĭ, sculatu-ne-am şi l-am vîndut acest loc vecinuluĭ nostru dumisale luĭ Gligor fratele Frînculuĭ şi a luĭ Hanos cariĭ sînt ficioriĭ luĭ Fealtin de Cotnariŭ. Vîndut-am locul acesta drept treĭ sute de leĭ bătuţĭ şi cincĭsprăzece şi doĭ orţĭ în casa dumisale luĭ Mătiaş Bărcuţă număraţĭ şi de noĭ luoaţĭ, pentru care lucru noĭ îĭ dăm dumisale luĭ Gligor toată puterea şi volnicia pre acela loc, să-ĭ fie dumisale ocină şi moşie direaptă precum ne-aŭ fost şi noao pînă pre acmu pînă în zuoa de astăzĭ, dumisale şi ficiorilor dumisale de-ĭ va dăruĭ Dumnezăŭ cîndva şi nepoţilor şi strenepoţilor dumisale în veciĭ de vecĭ. şi nime din rudele noastre să n-aibă a să amesteca saŭ a zăhăi pentru acestea moşiĭ de bună voe de noĭ vîndute. Aşijderea depreună cu acestea moşiĭ şi o casă a noastră care este maĭ gios de crama luĭ Urechie între Martin a Martiĭ şi între Zofa, această casă încă o am vîndut tot într-acela preţ maĭ sus scris. Şi această tocmală şi vînzare cu preţ bun făcutu-s-aŭ dinnaintea a mulţĭ oamenĭ bunĭ orăşenĭ de tîrg de Cotnariŭ cariĭ aŭ fost de faţă la luoatul banilor şi la scrisul zapisuluĭ, anume molitva sa Struţ preut domnesc de tîrg de Cotnariŭ şi potropopu ţinutuluĭ Hîrlăuluĭ şi din mirenĭ Romînĭ şi Sasĭ anume d-luĭ Isac pîrcălabul şi d-luĭ Petrea Capră şi d-luĭ Frîncul şi d-luĭ Mătiaş Bărcuţă şi d-luĭ Dorcoş şi d-luĭ Giurgea Capră şi d-luĭ Ştefan pivniceriul şi d-luĭ Toader Şoltuzul şi d-luĭ Mihil Golumbaş şi d-luĭ Giurgea aĭ Hăncioae şi d-luĭ Agoştin a Martiĭ şi d-luĭ Toader a luĭ Ilie şi d-luĭ Martin a Martiĭ vecin al nostru şi d-luĭ Gaşpar Herţog şi d-luĭ Danul din Roman şi alţĭ oamenĭ bunĭ mulţĭ orăşenĭ bătrînĭ şi tinerĭ. Şi pentru maĭ mare crédinţă noĭ vînzătoriĭ pus-am peceţile noastre, degetele. Şi noĭ martoriĭ văzînd tocmală de bună voe şi plată deplin, iscălit-am şi peceţile ne-am pus şi degetele, şi eŭ Pătraşco caligraf dascal domnesc tîmplîndu-

mi-să a fi venit de la Iașĭ la Cotnar cu Măria sa Doamna Maria a Domnuluĭ Io Ștefan Petr Vodă scris-am zapisul acesta ca să să crează și să să știe.

(Uurmează iscăliturile)

O scrisoare a luĭ A. Ubicini.

comunicată de **A. D. Xenopol.**

Răposatul A. Ubicini, Francezul acela ce atîta a lucrat și a scris în interesul Romînilor în timpul cel maĭ greŭ al istorieĭ lor, anume de la 1848 pînă la unirea principatelor, mi-a trimis cîtva timp înaintea morțiĭ sale scrisoarea ce o reproduc maĭ jos, și pe care o adresase în anul 1873 cătră prietenul cu care lucrase și luptase, generalul N. Golescu. Ubicini aruncă în ia o privire retrospectivă asupra evenimentelor. Iată această interesantă scrisoare în limba franceză.

Paris, Juin 1873.

Mon cher ami

Nous touchons à un grand anniversaire, celui de la Révolution, qui, il y a juste un quart de siècle, prépara l'émancipation de la Roumanie. Jadis, durant l'exil, nous nous réunissions, tu t'én souviens, chaque année pour célébrer cette date mémorable du 13 (29) juin ; et s'il arrivait que parfois la place d'un des convives restât vide — hélas ! les années d'exil comptent souvent double, — on associait dans une commune pensée le souvenir du frère mort à celui de la patrie absente et l'on se séparait en se disant : «A revoir, là-bas — ou là-haut !»

Comment depuis tantôt seize ans la Roumanie rendue à elle-même n'a-t-elle pas songé à transformer ce banquet traditionnel en une fête nationale destinée à perpétuer la mémoire de cette grande journée ?

Grande du moins par ses résultats ! Toutes les libertés, toutes les institutions libérales dont la Roumanie se pare avec un légitime orgueil, les réformes opérées, les améliorations introduites datent de là. Qu'on relise la proclamation du camp d'Islaz ; il n'est pas un seul des progrès accomplis depuis 29 ans qui n'y soit contenu au moins en germe. — Le magnifique programme qui constitue ce qu'on pourrait appeler les principes de 89 de la Roumanie, il n'a pas

été donné au gouvernement provisoire ni à la lieutenance princière de le réaliser. Mais il s'est imposé comme une nécessité aux gouvernements qui sont venus après eux, et qui, bon gré mal gré, ont du l'accomplir, parce que telle est la loi fatale du progrès, parce que l'idée lancée ne s'arrête pas et que tôt ou tard le Verbe se fait Chair.

Voilà pour le progrès intérieur. A l'extérieur le changement est plus éclatant encore ; et ce changement si heureux, si inespéré — j'entends l'union avec ses résultats acquis et ses suites prochaines—qui l'a produit, sinon l'entreprise patriotique de 1848 ?

Les hommes qui l'avaient conçue ne firent que traverser le pouvoir. Trois mois, jour pour jour, après l'abdication du dernier hospadar, les Turcs entrent à Bucarest poussés et suivis de près par les Russes. Le gouvernement national est renversé. Les membres sont dispersés, emprisonnés, exilés. Leur rôle est fini ; non, il commence.

Au commemement de 1849, la plupart des proscrits, après des péripéties, des fortunes diverses, se retrouvent à Paris. L'ancienne lieutenance princière, à l'exception de M. Tell demeuré en Turquie, le gouvernement provisoire sont au complet. Leur premier acte est une adresse transmise aux cabinets des quatre grandes puissances par laquelle ils protestent, au nom de l'autonomie roumaine, contre l'entrée des troupes turco-russes en Valachie et contre le coup de force qui l'a suivie. A cette protestation étaient joints un mémoire justificatif contenant l'historique de la révolution dont il définissait nettement le caractère et le but, ainsi qu'une copie de la réponse de la lieutenance princière au manifeste de l'empereur de Russie, en date du 19 (31) juillet, qui, faisant table rase des capitulations, fondement de votre droit historique, déclarait que la Valachie n'existait politiquement qu'en vertu des traités de la Russie avec la Porte Ottomane.

Ce premier devoir accompli, chacun ayant pris ses dispositions en vue d'un séjour à l'étranger dont il n'était pas possible de prévoir la durée, on arrêta en commun un programme d'action dans lequel chacun avait son rôle suivant ses aptitudes, ses goûts, ses moyens. Le premier point, le point essentiel, était de faire connaitre la Roumanie à l'Europe. La révolution de juin s'était faite

un peu à l'improviste, à une heure peu propice. Elle avait eu peu de retentissement au dehors. Et puis avait-elle suscité à Paris, à Londres une légère rumeur qui était allée se perdre dans le tumulte des grands événements qui étaint en train de changer la face de l'Europe. Il fallait combler après coup cette lacune. Chacun s'y employa de son mieux. Toi, mon cher Nicolas, en ta qualité d'ancien chef de la lieutenance princière, tu représentais officiellement, pour ainsi dire, cette révolution dont tu es resté la personnification la plus haute et la plus pure. Ceux que j'appellerais les politiques, Jean Bratiano, Rosetti, ton cousin Alex. Golescu, Ion Ghica (demeuré à son ancien poste de C.P.), Voïnesco, par les mémoires qu'ils communiquaint aux chancelleries, les brochures qu'ils répandaient dans le public, les correspondances qu'ils envoyaient aux journaux, éclairaient peu à peu l'opinion sur les hommes et les choses de la Roumanie. Les érudits, comme Nicolas Balcesco, fouillaient les bibliothèques et les archives pour y rechercher les titres de la nationalité roumaine. Cette ardeur de travail avait gagné des esprits occupés jusque là à d'autres soins; ainsi notre ami Constantin Filipescu, qui employa les dernières années de sa vie à rassembler les matériaux d'un grand ouvrage qui devait s'appeler «Le Danube» et qui fut interrompu par sa mort. De ces brochures, de ces articles de journaux et de revues, on composerait aujourd'hui des volumes. D'autres, plus modestes, rédigeaient des notes ou transcrivaient des documents qu'ils communiquaient à des écrivains et à des publicistes français en renom. C'est ainsi que virent le jour les articles de M. H. Desprez sur la Moldo-Valachie dans la *Revue d's Deux Mondes*, les pages étincellantes d'Edgard Quinet sur les Roumains et l'admirable récit des légendes du Nord de Michelet sur Madame Rosetti. Le poète Basile Alexandri publiait ses *Doïnas* et ses premiers *Chants populaires*, qui révélaient l'existence d'une littérature et d'une nation ignorées jusqu'alors de l'occident. Je me rappelle encore l'effet produit par la publication des *Doïnas*, de *Balta alba* etc. Quoi ! ces poésies charmantes, qui font songer à Lamartine, c'est un Roumain qui les a écrites ? Et l'on s'abordait en se disant: «Avez-vous lu les doïnas ? Et les ballades si gracieuses, si poétiques, si émouvantes parfois, cela se chante en Roumanie?— On avait bien parfois entendu parler d'une contrée qui s'appelait

la Moldo-Valachie, située quelque part dans le sud-est de l'Europe; mais on prenait volontiers cette contrée pour une province slave et, quant aux habitants, on n'était pas éloigné de se les figurer comme des demi-sauvages, vêtus de peaux d'ours, de vrais *paysans du Danube*. Il y a là-dessus dans le fatras en trois volumes de Biltecocq, intitulé *Le nostre prigioni* une bien jolie lettre d'Alexandri· Mais ce que le poète ne dit pas, c'est la part qu'il eut personnellement dans le revirement de l'opinion à l'endroit de la Roumanie par la séduction de ses manières et de son langage, par son esprit, par son talent de causeur et de conteur autant que par ses livres.

Le temps accrut et fortifia ces sympathies naissantes. On s'intéressa davantage, à mesure qu'on la connut mieux, à cette «soeur cadette» de la France, comme elle aimait elle-même à se nommer. Son importance politique, à peine entrevue jusque, là, apparut aux yeux les moins clairvoyants, et bientôt aux données multiples qui constituaient le problème oriental, il s'ajouta un nouvel élément, la question roumaine.

Vint la guerre d'Orient qui fut un véritable coup de fortune. La question de la réorganisation des principautés danubiennes (le nom de Roumanie n'était pas encore entré dans le langage diplomatique) fut la première que l'on agita au congrès de Paris.

Invitées par les Puissances à faire connaitre leurs voeux, elles formulèrent leur programme par la voix de leurs *divans ad hoc.* Ce programme n'est autre que le programme de 1848 aggrandi et développé.

Et maintenant, si je mets en regard le présent et le passé, 1873 et 1848, que vois-je?

Là, deux pauvres petites provinces, sortes de sentinelles perdues aux extrémités de l'Europe, ignorées de l'Occident et s'ignorant elles-mêmes, une populations clairsemée et rare, pauvre avec tous les éléments de la richesse, un budget qui atteint à peine 30 millions, une armée qui n'excède pas 29000 hommes, en y comprenant la gendarmerie et les gardes-frontière.

A la tête de chacunes de ces provinces un prince que le pays est censé élire, mais nommé en réalité par la Russie et qui reçoit l'investiture de C. P., s'effaçant humblement devant le consul à ui

il cède les honneurs du pas (fait inouï, incroyable, s'il n'était rapporté par un témoin oculaire, Colson) et qui règne en souverain à Bucarest et à Iassi.

Une assemblée composée exclusivement de boyards, qui n'existe, comme le prince, qu'à la condition d'être un instrument docile entre les mains de la Russie. A la moindre velléité d'opposition, un ukase déguisé en firman la dissout, exile ou emprisonne ses membres.

Ici, quel spectacle différent! La Valachie et la Moldavie réunies ont donné naissance à un Etat de plus de 5 millions d'habitants, riche, prospère, sillonné de routes et de chemins de fer, avec un budget de 90 millions, une armée de près de 90000 hommes et qui peut être portée aisément à 150000. A la tête de cet Etat un prince issu d'une famille souveraine, régnant en vertu d'une constitution, une des plus libérales de l'Europe; un parlement composé des véritables représentants de la nation; le protectorat aboli; toutes les Puissances de l'Europe représentées par des agents accrédités auprès du Prince, non plus comme autrefois «pour tirer de temps en temps le rideau qui cache la Roumaine et s'assurer qui elle n'a pas été mangée»[1], mais pour entretenir avec elle des rapports suivis d'Etat à Etat.

Que si maintenant tu me demandais: «A quoi bon ce retour vers le passé?» je te répondrais: «Mon vieil ami, parce qu'à mon tour je me fais vieux, et qu'à notre âge, à mesure qu'on voit devant soi l'horizon se rétrécir, on aime à regarder en arrière, à se représenter les événments où l'on a été mêlé comme acteur ou comme témoin, pour les juger dans le calme de la reflexion, pour en extraire la moralité qu'ils renferment.»

Cette moralité, que je ne donne pas pour une grande découverte, c'est que, si l'on doit, en morale, juger les hommes d'après leurs intentions, il faut, en politique, apprécier les événements par leurs résultats. Or, à ce double point de vue, les hommes de 48 me pa-

1. Un Valaque, homme d'esprit, disait à l'ambasadeur d'une grande puissance: „Tachez donc de déterminer votre gouvernement à nous envoyer des agents dont le devoir consistera à tirer de temps à autre le rideau derrière lequel on nous protège pour voir si par hasard on ne nous aurait pas mangé."

raissent avair bien mérité de la Roumanie. Je ne dis pas qu'ils aient été des grands hommes d'Etat et des héros; aussi ne demandé-je pas qu'on les mène en triomphe au capitole. Je dis qu'ils ont été des hommes droits et convaincus, désireux du bien public, que l'oeuvre qu'ils ont faite a été bonne et salutaire, et je suis heureux, les ayant vus à l'oeuvre, de porter témoignage en leur faveur, afin que la jeune génération roumaine apprenne à les connaitre et ne soit pas exposée à ce qu'on lui fasse le même reproche que Tacite adressait aux Romains de son temps: *Actas incuriosa suorum.*

Sur ce, mon vieil ami, je te dis adieu, et t'embrasse *à la roumaine.*

A. Ubicini.

Tipo-Litografia H. Goldner, strada Primăriei

Incunoștiințare

Societatea științifică și literară din Iașĭ primește cu mulțămire orĭce feliŭ de dar, precum : cărțĭ nouă și vechĭ, atît romîneștĭ cît și streine, manuscripte, monede, medaliĭ vechĭ și nouă, hrisoave și orĭce feliŭ de documente (hrisoavele de trebuință se restituesc proprietaruluĭ după ce s-a luat o copie de pe ele, și dacă este voința proprietaruluĭ, se întorc cu o copie făcută în caractere latine saŭ traducere în romînește a actuluĭ, toate acestea pe socoteala societățiĭ), colecțiunĭ minerale, geologice, botanice și zoologice cît de micĭ, craniĭ, schelete, monstruozitățĭ, instrumente de orĭce natură, vase, inscripțiunĭ, pietre de morminte vechĭ, idolĭ, și în fine orĭce s-ar crede că este vrednic de a fi păstrat. Fiecare donațiune va fi menționată cu numele donatoruluĭ în Arhiva societățiĭ, făcîndu-se eventual și o dare de seamă.

A se trimite pe adresa D-luĭ *Grigorie C. Buțureanu*, secretar general, Strada Buna Vestire No. 6, Iașĭ.

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘĬ

IUBIREA IN LITERATURA MODERNĂ

de

Neculaĭ Iorga.

Sentimentul predominant al timpurilor moderne, acel pe care-l vedem oglindindu-se pretutindenĭ în literatură, artă și muzică, cel ce stăpînește pe deplin toată sensibilitatea omuluĭ din zilele noastre e iubirea. Prin cuvîntul acesta însă nuanțe de sentiment foarte deosebite între ele se exprimă, și nimic maĭ interesant pentru psiholog decît să întreprinză istoricul dragosteĭ, pe baza documentelor literare maĭ ales, arătîndu-ne, nu un sentiment unic, manifestîndu-se vecĭnic în acelașĭ feliŭ, ci chipul cum acest sentiment variază după loc și timp. Fiind-că, în adevăr, în timpurile în care avem să o urmărim în special, iubirea se prezentă cu o fiziognomie cu totul nouă și deosebită de acea pe care o avea în trecut : vom observa că, mulțămită uneĭ adevărate himiĭ a sentimentelor compuse, elemente despărțite de sentimentul religios s-aŭ alipit la acel al dragosteĭ, dîndu-ĭ astfeliŭ aureola de misticizm și de adorație cu care ni-se arată încunjurat în operele scriitorilor din zilele noastre ca și în ale artiștilor. Fără o cercetare a roluluĭ pe care-l joacă sentimentul iubiriĭ și a formeĭ pe care o îmbracă în antiquitatea romană și greacă și apoĭ în întunecatele și zgomotoasele timpurĭ ale veaculuĭ de mijloc, predomnirea iubiriĭ supt varietatea sa mistică, supt formă de religie aproape, azĭ ar fi cu desăvîrșire neînțeleasă. După o scurtă privire retrospectivă decĭ asupra iubiriĭ,

ca intensitate și formă, în acele timpurĭ, voiŭ încerca să o arăt în toată strălucirea eĭ, ca doamnă desăvîrșită asupra sensibilităţiĭ noastre, a modernilor.

I

In lumea veche greacă și romană, dragostea era mult maĭ simplă decît astăzĭ și elementul sensual mult maĭ covîrșitor decît la noĭ : de aicĭ acele icoane voluptuoase care se întîlnesc la toţĭ scriitoriĭ vechĭ, fără distincţie dacă s-aŭ născut supt cerul Greciеĭ orĭ pe pămîntul Italieĭ, începînd cu ceĭ dintiiŭ din poeţiĭ eroticĭ greceștĭ, liriciĭ lezbienĭ, și mîntuind cu autoriĭ obscurĭ și necunoscuţĭ aĭ antologiilor. Partea fiziologică a iubiriĭ predomnea asupra celeĭ psihologice: un Grec orĭ Roman nu cheltuia multă simţire și cugetare în dragostea luĭ. Scopul ultim era maĭ puţin mascat, toate copilăriile așa de dulcĭ ale pasiuniĭ nu se întîlnesc la dînșiĭ. Iubirea păstrează un caracter aproape animal, cu toate impulsiile violente ale acestuia ; sînt bucăţĭ în scriitoriĭ anticĭ de o sensualitate neînţeleasă aproape astăzĭ, care se apropie de nebunie orĭ isterie. Pentru o bucată de versurĭ într-adevăr plină de gingășie, ca pasărea Lezbieĭ, cîte descrierĭ colorate de o patimă bolnavă, ca acea ce se răsfrînge în operele spiritualuluĭ poet de decadenţă, Ovidiŭ, orĭ în acele ale voluptuosuluĭ și aprinsuluĭ Properţiŭ ! Cînd caracterul acesta de voluptate excesivă nu-l aflăm, sentimentul îmbracă straiul monoton și pedant al mitologieĭ, înșirîndu-ne toate poveștile izvorîte din roditorul în miturĭ creer al poporuluĭ grecesc, ca în poeziile atribuite, în mare parte fără cuvînt, iubitoruluĭ de vin și de petrecerĭ, Anacreon. In amîndouă cazurile, iubirea are o simplicitate de dezvoltare care nu seamănă de loc cu complexitatea acestuĭ sentiment, așa cum îl cunoaștem noĭ. Iubirea luĭ Aeneas cu Didon în acela dintre poeţiĭ anticĭ, care a avut maĭ mult darul nuanţelor, delicatul Vergil, în care pare că întîlnim din timp în timp «morbidezza» luĭ Lamartine, e tot ce poate fi maĭ simplu și maĭ puţin firesc într-o lume așa de complexă ca acea a sentimentelor : Cupido, șăgalnicul și zglobiul vînător de inimĭ, pune dragostea la cale. Aeneas cel evlavios spune o poveste, Nimfele urlă deasupra peșteriĭ în care zîna iubiriĭ celor vechĭ aduce pe ceĭ doĭ îndrăgostiţĭ, și, îndată după aceia, scena ultimă, despărţirea

rece a luĭ Aeneas de iubita luĭ, care-şĭ curmă zilele. Pasiunea principală în Eneidă, ca şi în toată literatura şi viaţa celor vechĭ, e alta, iubirea de patrie, «de moşie», cum spun cronicariĭ noştri, care înăduşă toate celelalte sentimente, cît timp antiquitatea păstrează încă toate caracterele sale distinctive. Precum în natură, lupta pentru traiŭ se naşte între deosebitele feliurĭ de manifestare ale e-xistenţeĭ universale, şi precum o specie vieţuitoare răpeşte pentru dînsa şi se îngraşă din cantitatea de viaţă luată de la alta, maĭ puţin potrivită cu împrejurările în care trăeşte, tot aşa şi în lumea noastră internă, bogată ca şi ceastalaltă, o luptă necurmată are loc între ideĭ şi ideĭ, sentimente şi sentimente. Ideile se luptă între ele pentru a eşi la lumina conştiinţeĭ, sentimentele duc o luptă vecĭnică, avînd fiecare ca scop monopolizarea individuluĭ în favoarea sa. După împrejurările în care omul işĭ duce traiul, cutare orĭ cutare sentiment predomneşte asupra celorlalte, cărora le răpeşte o parte din forţa nervoasă de care dispune individul, pentru a se întări cu această putere luată de la altele. Pe un timp ca acel al antiquităţiĭ, cînd starea de războiŭ era vecĭnică, cînd pentru a trăi un popor trebuia să nu-şĭ descleşte mîna de pe armă, cînd streinul era în acelaşĭ timp, prin singur acest fapt, un vrăjmaş — hostis —, cînd prin urmare existenţa statuluĭ era totdeauna primejduită, şi în afară de statul săŭ, de cetatea din care făcea parte, individul era privit ca un lepros, ca ceva faţă cu care nicĭ o îndatorire de omenie nu se impunea, sentimentul iubiriĭ de cetate, în afară de care individul am văzut că nu era nimic şi de la care el işĭ trăgea toate drepturile, trebuia să fie adînc răsădit în inima omuluĭ. Toate afecţiile sînt subordonate acesteia, şi cînd cetatea se arată înaintea ochilor celor vechĭ, iĭ orbeşte pentru tot ce nu este dînsa. Socrat moare fără părere de răŭ, fiind-că aşa-ĭ poruncesc legile sfinte ale ţăriĭ luĭ. Dragostea de sine cedează iubiriĭ de ţară cînd Leonidas moare cu ostaşiĭ luĭ în strîmtorile păduroase ale Termopilelor. Manlius osîndeşte pe fiul săŭ la moarte, Brutus vede cu ochiĭ luĭ moartea fiilor săĭ, trădătorĭ aĭ ţăriĭ lor, fără ca faţa nemişcată şi severă a consuluvĭ să fie schimbată de durerea părinteluĭ. In interesul cetăţiĭ peste care era să domnească, Titus rupe o bucată din inima luĭ şi dă drumul Bereniceĭ, «invitus invitam». Religia e o instituţie de stat, preoţiĭ dregătorĭ aĭ cetăţiĭ ca şi toţĭ ceilalţĭ, arta un mijloc de a face maĭ strălucită şi maĭ

măreață priveliștea cetățiĭ. Ce sînt casele particulare pe lîngă edificiile publice orĭ pe lîngă templele strălucitoare de minunĭ artistice și alte podoabe?

II

Vine însă un timp cînd lumea toată, devenită romană, se creștinează la glasul săracilor apostolĭ aĭ feciorului de dulgher, din a căruia inimă simplă și naivă izvorise o întreagă religie de iubire și de jertfă. Cînd crucea luĭ Hristos ajunge să fie singura legătură a frămîntatuluĭ veac de mijloc, în care fierb atîtea elemente deosebite între dînsele, sentimentul religios e deplin stăpîn pe lumea întreagă: în jurul luĭ se grupează sentimentele celelalte, pe care acest despot asupra lor le întrebuințează ca ajutoare ale sale, deviindu-le din calea lor obicĭnuită pentru a le atrage la sine, făcînd din ele părțile sale accesoriĭ, podoabele sale de multe feliurĭ. Dragostea lumească juca puțin rol pe vremile acelea: femeia stă în umbră în marile poeme cavalereștĭ, în care doar din timp în timp vedem pe frumoasa Audă, murind de jalea ucisuluĭ de la Roncevaux [1] orĭ pe Berta «cu picioarele marĭ», cu obrazul așa de limpede încît te poțĭ oglindi într-însul [2], răspîndind lumină și bunătate în jurul eĭ. Numaĭ cîte un trubadur rătăcitor cîntă pe copilăreasca luĭ vioară sentimentele dulcĭ și nevinovate pe care le hrănește pentru iubita luĭ, care e totdeauna «moult belle et gente», orĭ îmbracă în alegoriĭ neînțelese ușoarele și neîntemeiatele luĭ sentimente. Femeia căria i-se închină toțĭ, acea care devenea pentru toțĭ cavaleriĭ înzăuațĭ aĭ timpuluĭ idealul perfecțiilor femeeștĭ, icoana cea maĭ desăvîrșită a femeiĭ înălțate pe un piedestal de adorație, fără greșală și fără neajunsurĭ, curată și vecĭnic fără de prihană, era mama luĭ Hristos, fecioara Maria. Eĭ i-se închinaŭ, nu ca uneĭ ființe dumnezeeștĭ, pierdută în lumile nematerialuluĭ, ci ca iubiteĭ lor de carne și oase, călugăriĭ misticĭ care vedeaŭ aevea lumea transcendentală, care vorbeaŭ în lumĭ nevăzute

1. Chanson de Roland.
2. Berte aux grans piés.

de ceialalțĭ cu fecioara și cu sfințiĭ, care o vedeaŭ în visurile lor extatice în toată strălucirea frumuseții celeĭ nespuse. Blîndeța și sfiala femeiĭ, milostivirea eĭ pentru cel nenorocit și bolnav tot ia le avea: ia se îndura să se coboare ca să lecuiască pe călugărul ticălos care se rugase regineĭ îngerilor; ia făcea din bătrînul Arnold de Berkel, obosit și sfărmat de luptele cu necredincioșiĭ, omul voinic, cum fusese în alte vremĭ; într-însa se răsfrîngea idealul de iubire pe care-l visaŭ și cavaleriĭ care apăraŭ în toată lumea pe cel slab și fără scut în numele fecioareĭ. Pe de altă parte, Hristos, Domnul cel bun și blînd, mielul luĭ Dumnezeŭ fără pată, era mirele tuturor femeilor tinere și pline de viață, care-șĭ înghețaŭ simțirile și-șĭ painjineaŭ mințile în umbra umedă a mînăstirilor gotice, pe lespezile de piatră rece. El era iubitul sfinteĭ Tereze; cătră dînsul înălța, ca spre idealul iubituluĭ ce nu se găsește în lumĭ păcătoase ca a noastră, extatica călugăriță aprinsele eĭ imnurĭ, în care sentimentul iubiriĭ sexuale, oprit în cursul săŭ natural, se aruncă, aprins și fierbinte, ca un val de metal topit. Sentimentul religios călăuzește sabia omuluĭ de luptă: cînd cavalerul căptușit cu fier simte în inimă dor de războae, cînd sîngele, curgînd maĭ repede în vinele luĭ, îl face să vază înaintea ochilor cîmpĭ scăldațĭ în sînge și acoperițĭ cu hoiturĭ, îșĭ coase pe umăr crucea de postav roșiŭ și pleacă să se bată cu necredincioșiĭ, în Azia cu Turciĭ, în Spania cu Mauriĭ. Artistul ridică catedrale gotice, scobite ca o horbotă, înalte ca o vecĭnicie, întunecate și umede ca o boltă de mormînt, orĭ zugrăvește chipurile slăbănogite și galbene, cu ochiĭ marĭ deschișĭ căutînd în lumĭ streine de a noastră, ale schivnicilor, care printr-o viață de sfințenie și de jertfă aŭ căpătat locaș vecĭnic în jurul scaunuluĭ celuĭ Prea Inalt. Ca o apă mare care cuprinde pe toate celelalte în valurile-ĭ puternice și amestecate, sentimentul religios înfrînge toate celelalte manifestărĭ ale sensibilitățiĭ medievale, pe care și-le supune.

III

Precum a fost o vreme pentru sentimentul de patrie, o vreme pentru acel religios, a venit o alta cînd dragostea domnește în împărăția învălurată a sentimentelor. Cozmopolitizmul, care, pe zi ce merge, șterge dușmăniile dintre națiunĭ, puind omul înaintea cetățeanuluĭ,

nimicind depărtarea in spaţiŭ şi făcind să se nască simpatiĭ intre oamenĭ de rasă deosebită, despărţiţĭ prin mărĭ şi ţărĭ, a ucis sentimentul ingust al iubiriĭ excluzive de cetate. Sentimentul religios, aşa de puternic altădată, tinde să dispară chiar în masele populare, conservatoare prin chiar firea lor ale ideilor şi sentimentelor ce apun. El e departe de a fi, ce era altă-dată, ceva care să influenţeze toate gindirile şi faptele individuluĭ. Departe sint vremile cind vorba unuĭ călugăr bătrin şi sărac strămuta floarea in pustile fără apă ale Siriеĭ: acuma, la 1870, ţările catolice—măcar cu numele—aŭ văzut fară multă emoţie capitala reprezentantuluĭ luĭ Dumnezeŭ pe pămint căzind în minile laicilor, şi excomunicarea n-a venit să pue supt osinda creştinătăţiĭ pe soldaţiĭ luĭ Victor Emanuel. Sfintul Părinte, amărit de răutatea şi necredinţa prea iubiţilor luĭ Italienĭ de altă-dată, vrea să se strămute în intunecata şi mindra ţară a luĭ Filip al II-lea. Ideia — ştiinţa — a învins sentimentul — religia ca explicare a fenomenelor naturale, şi veacul al XX-lea va vedea o religie bătrină de 2000 de anĭ dindu-şĭ sufletul in minile citorva femeĭ evlavioase şi citorva bătrinĭ superstiţioşĭ, fără ca la răsărit, matca religiilor trecute, alta să-şĭ arate razele-ĭ mingîetoare. Religia moare şi, ca orĭce lucru mort, se discompune. Sentimentul religios pierde elementele sale şi, precum în natură, cind un corp compus se desface, acestea pot intra in combinaţiĭ nouă, acelaşĭ lucru se petrece şi cu sentimentele compuse. In locul sentimentuluĭ religios, dragostea se ridică. Intr-o lume în care legăturile dintre indivizĭ devin din ce în ce maĭ slabe, în care statul orĭ religia nu maĭ robeşte cu desăvîrşire personalitatea fiecăruia, în care individul işĭ răzbună de apăsarea exercitată de atita vreme de stat asupra luĭ restringindu-ĭ pe cit poate acţiunea asupra traiuluĭ săŭ, sentimentul cel maĭ individual cu putinţă e cel ce merge in fruntea celorlalte, iubirea. Apoĭ, in viaţa aşa de grea a omuluĭ modern, vecĭnic în luptă şi vecĭnic cu voinţa încordată, idealul luĭ e o fiinţă cu care poate să-şĭ impărtăşască necazurile şi bucuriile, pe care poate să se razime în primejdie, şi de aice însemnătatea dragosteĭ in zilele noastre. Forma însă a acesteĭ iubirĭ dominante e cu totul alta decit cele văzute pînă aicĭ: tendenţa spre a idealiza, misticizmul, se desparte de sentimentul religios în agonie şi se alipeşte de dragoste, care astfeliŭ capătă o figură cu totul nouă, complexă, rafina-

tă și înălțată. Veacul nostru a omorît religia divină, religia în adevăratul înțeles al cuvîntuluĭ, și a creat în locu-ĭ o religie nouă, religia dragosteĭ. Dumnezeŭ s-a coborît din înălțimile visuluĭ și a cedat locul iubituluĭ saŭ iubiteĭ, care astfeliŭ se ridică maĭ sus de lumea noastră pentru a pluti în înălțimile sublime ale idealuluĭ. Către iubire se îndreaptă toate imnurile înfocate care altădată se ridicaŭ către cel de sus în mijlocul bisericilor; adoratul nu maĭ e Dumnezeŭ, ci visul de dragoste, pe care-l așteaptă toțĭ, care tuturora li-se poartă pe dinaintea ochilor, ca o dezmierdare dulce și blîndă, ca un izvor de lumină în întunerecul plin de lupte egoiste al vieții moderne, așa de muncită în zbuciumările-ĭ necurmate. Și această aspirație a omuluĭ modern, flămînd de roadele unuĭ ideal pe care nu-l află niciodată, e tot «acea nevoe a idealuluĭ (l'au «delà) care ne-a sosit din adîncul veacurilor, cultivată, amplificată «de generațiile succesive de credincioșĭ de orĭce lege. Gîndiți-vă, în «adevăr, că veacurĭ și iarășĭ veacurĭ, străbuniĭ noștri, aceștĭ oa«menĭ aĭ ființeĭ, a căror adițiune e ființa noastră de astăzĭ, s-aŭ pus în «genunchĭ dimineața și seara ca să se închine cauzeĭ necunoscute. «Gîndiți-vă că fiorul misteruluĭ a trecut prin părul tuturor cape«telor în care s-a închegat cugetarea ce acuma locuește în capul nostru»[1]; și atuncea numaĭ vețĭ putea înțelege misticizmul acesta, adorația pasionată, divină aproape, dată nu unuĭ Dumnezeŭ strein, ci unuĭ trup de om, carne și sînge ca și noĭ, văzut însă printr-o prizmă idealizătoare, care alinează conturarile prea materiale, încadrînd icoana în cadrul viselor noastre.

IV

Femeia divină, maĭ sus de neajunsurile firiĭ omeneștĭ, apare în literatura modernă atuncea cînd la trîmbița sonoră a romantizmuluĭ, vechiul edificiŭ clasic cade în colb și o rază de viață trece pe hîrtia scriitorilor de la 1830. Rousseau, omul acesta așa de deosebit de timpul săŭ, care în plin veac al XVIII-lea are tendențe maĭ asemenea cu ale noastre decît cu ale contemporanilor,[2] începu idealizarea iubiriĭ și prefacerea eĭ în adorație. Și precum cea dintîiŭ fază a religiilor — cea maĭ primitivă — e fetișizmul, cel dintîiŭ

1. Paul Bourget, Nouveaux Essais de Psychologie contemporaine, p. 70.
2. Sentimentul naturiĭ, de pildă.

adept al religieĭ iubiriĭ, Rousseau, duce așa de departe adorația încì ființa divinizată aruncă ceva din sfințenia eĭ asupra unor lucrurĭ care devin obiecte de închinare numaĭ prin faptul că aŭ vre-o legătură cu ființa adorată.[1] Maĭ mult, precum Grecul, cînd corabiile i-s amenințate de furtună, arde jertfe luĭ Poseidon, «zguduitoriul pămîntuluĭ» (*ἐνοσίχθων*), orĭ creștinul se aruncă în colb la picioarel Dumnezeuluĭ care-l lovește, sentimentalul autor al «Nouăĭ Eloize» (La nouvelle Héloïse) primește cu o deosebită plăcere loviturile celedintîiŭ femeĭ care i-a fost dragă.

In secolul nostru, tipul dragosteĭ eterate se arată întîiŭ în pampasele lumiĭ nouă, unde Châteaubriand, coloratul și poeticul autor al «Martirilor», așază chipul de o spiritualitate cu totul nouă al Ataleĭ luĭ. Pe acele timpurĭ de entuziazm, cînd sîngele era aprins încă de frigurile revolutieĭ celeĭ marĭ, religia cea nouă a iubiriĭ, îmbrăcată în strălucita și pompoasa haină a prozeĭ înflorite și împestrițate de icoane a scriitoruluĭ breton, găsi apostolĭ de geniŭ, care cîntară rînd pe rînd acelașĭ tip, ce păstrează aerul săŭ de familie supt îmbrăcămintea cea maĭ felurită.

O iubire dulce, de un idealizm extatic, domnește în versurile de o dulceață voluptuoasă, feminină și aproape morbidă ale celuĭ maĭ în afară de lumea materială poet al Francejilor Lamartine. Iubirea cea dintîiŭ, icoana drăgălașă și naivă a Grazieleĭ e scînteia «Meditațiilor poetice» (Méditations poétiques), și imnurĭ idealuluĭ săŭ feminin alternează cu cîntece celuĭ Prea Inalt «Dumnezeŭ al oștirilor»[2] în «Harmonies poétiques et religieuses». In «mon âme est triste jusqu'à la mort» din aceste din urmă poezii, Lamartine se coboară din înălțimile metafizice (unde găsește, ca ultimă cauză a lucrurilor, divinitatea, care singură înțelege deplin o lume pe care o cunoaștem numaĭ în bucățĭ[3]), pentru ca trecînd pragul ce desparte cele două idealurĭ, cel religios, moștenit, și cel de iubire, pe care

1. Binet în „Revue philosophique" a atras cel dintîiŭ, în articolul săŭ despre fetișizmul în dragoste, atenția asupra acestuĭ procedeŭ mental, eminamente religios, la Rousseau și la alțiĭ.
2. Harmonies poétiques, Invocation pour les Grecs.
3 «Quand l'homme ose toucher à ce divin miroir
Il se brise en éclats sous la main des plus sages»

singur și-l-a ales, să înalțe un imn de o religiozitate aprinsă iubiriĭ, «ființă a ființeĭ, suflet al sufletuluĭ». Femeia devine pentru poet «un înger muritor, o făptură dumnezeiască, singura rază cu care «viața se luminează o clipeală». Idealul de iubire pare că nu maĭ e femeia, «l'enfant maudit et douze fois impur» al luĭ Vigny; încet încet, împins de aripile doruluĭ, el se ridică, pînă-l vedem pierzîndu-se în lumile visuluĭ, unde toate neajunsurile «în mod fatal legate de-o mînă de pămînt» se pierd în marea perfecțieĭ absolute. Culmea fericiriĭ pentru Lamartine, e ca, «pierzîndu-se pe sine, să-șĭ concentre-«ze viața în cellalt suflet pe care-l iubește, și într-o lume osebită, «de dînsa singură locuită, să-șĭ facă luĭ singur propria sa vecĭni-«cie.» Insușirile idealuluĭ și divinul luĭ chip nu se pot întrupa în vorbe: «dragostea nu găsește sunete care să o poată exprima»; pentru a face imnul vrednic de divinitate ar trebui ca «lira să se asemene» cu tot ce poate fi maĭ eterat, maĭ dulce, maĭ imaterial în lume, «cu dulcea șoaptă a aripilor zefiruluĭ prin crengĭ». Pierdut în valurĭ de fericire absolută, poetul visează o moarte tot așa de subtilizată și deplină de iubire: «să se piarză într-o zi de pe pămîntu-pe care iubește, într-o suspinare melodioasă.»

Trec alăturea de retorica zgomotoasă a luĭ Hugo, în versurile căruia singură personalitatea luĭ uriașă se reflectă și în care femeia se arată numaĭ întîmplător, ca o podoabă nouă adaosă la podoabele prea grele și monotone în bogăția lor ale poezieĭ sale lirice, pentru a ajunge la figura așa de simpatică a copiluluĭ răutăcios și de «o obrăznicie supremă» care a scris «Namouna» și «Contes d'Espagne». Aicĭ idealul religios pare că s-a dus, lăsînd din vreme în vreme cîte o amintire îndată uitată. Poetul «nu-e dintre «ceĭ pe care rugăciunea îĭ aduce tremurînd în templele mute, nicĭ «dintre ceĭ ce se duc la Calvariŭ, lovindu-șĭ inima, să sărute sîn-«geratele picioare ale luĭ Hristos și așteaptă supt sfintele-ĭ portice, «cînd poporul credincios se pleacă, în jurul arcelor întunecate, șop-«tind supt suflarea cîntecelor ca la vîntul de miază-noapte un po-«por de trestiĭ». Cu toate acestea cel «venit prea tîrziŭ într-o lume «prea bătrînă» visează același tip ideal de femee și-l îmbracă în aceleașĭ cuvinte noroase și imaginĭ mistice. Imprumută expresiile religieĭ, în care nu maĭ crede, pentru a face din iubita luĭ, negăsită în lume, «un altar de taină, în care, jertfind, auzĭ pe rînd blesteme și

«rugăciunĭ». Rolla, dezgustatul de traiŭ, el care în toată viața luĭ a avut o piatră în loc de inimă și «nesimțitor și rece» a trecut prin valurile îmbătătoare ale plăcerilor, cînd ultima luĭ dimineață vine, cînd din brațele calde ale Marieĭ are să treacă în acele recĭ ale țărîniĭ nesimțitoare ca și dînsul, un vis i-se poartă jalnic ca o mustrare pe ochiĭ luĭ oțelițĭ, visul de dragoste pe care nu și-l-a putut împlini. Toate i-l cîntă la urechĭ, o vorbă de iubire va fi «întunecatul suspin din urmă pe care îl va scoate pămîntul cînd «va cădea în noaptea cea vecĭnică. Vorba aceasta o șoptesc în «sferele lor sfinte stelele dimineții, ia conduce mișcările planetelor». Accentele sînt, cum se vede, cu desăvîrșire religioase, ultima explicare a lumiĭ nu se maĭ găsește în credință, ci în dragoste, care devine astfeliŭ cauza cauzelor. Ediția nouă a luĭ Faust, a luĭ Werther, a luĭ Manfred, slabul și scursul de iluziĭ Rolla, omul care a gustat tot rodul vieții fără să-șĭ descrețească fruntea, moare idilic într-o sărutare dată Marieĭ luĭ. Caracterul religios sare în ochĭ aicea : vădit că în cugetarea poetuluĭ, sărutarea Marieĭ ține pentru ceĭ ce are să moară locul sîngeluĭ luĭ Hristos, care se atinge de buzele celor ce aŭ să lase valea plîngerilor ca să meargă în odihnă vecĭnică. Musset scria Rolla în 1833. In 1888, în plin roman realist, Zola, care numaĭ sentimental nu e, vede aceiașĭ icoană, rînd pe rînd Margareta, Graziella, Atala, Eloa, Emilia Viviani, Christiana, la Esmeralda[1] trecînd prin pozitiva luĭ minte, și din atelierul fotografic al romancieruluĭ vedenia idealizată, spectrul eterat al femeiĭ ese îmbrăcat în haină cam greoae, dar puternică a romanuluĭ realist pentru a deveni Angelica, îngereasca iubită a luĭ Felician, al căruia suflet zboară într-o sărutare «fericită, curată, înălțată, răpită în împlinirea «visuluĭ eĭ de negrele biseciĭ romane cu înflăcărate bolte «gotice, pintre resturĭ de auriturĭ și zugrăvelĭ, în raiul desăvîrșit «al poveștilor, vedenie venită din nevăzut și întoarsă în nevăzut», care se miră cum se găsește supt un condeiŭ din care visurile nu se prea înalță.

Grămădește zecĭ de exemplare de observație exactă, studiază pe toțĭ Rougon-Macquarțiĭ din lume, scoate la lumina aparatuluĭ săŭ receptor de sensațiĭ reale toate varietățile schimonosite ale ti-

1. Goethe, Lamartine Chateaubriand, de Vigny, Shelley, Dumas, Victor Hugo.

pului omenesc, și la urmă, cînd veĭ fi zugrăvit cu un penel cam murdar toate depravațiile omeneștĭ la Trouille, la Moucquette și altele de aceiașĭ fire — veĭ simți în partea stîngă a pieptuluĭ un cîntec depărtat și trist, duios și dulce, pe care si tu aĭ trebuit să-l auzĭ odată în viața ta: e pasărea albastră a idealuluĭ, ispita totdeauna vie chiar în mințile cele maĭ recĭ; și atuncĭ, chiar cînd te chiamă Zola și aĭ scris «la Terre», poțĭ scrie «Le Rève»!

Cu totul supt altă față se arată iubirea mistică în enigmaticul și visătorul opioman, care în «Florile Răuluĭ» (Fleurs du Mal), acele poeziĭ de o bogăție de formă și de colorĭ aproape orientală, sensitive ale poeziĭ, ne-a dat truditele și alambicatele luĭ simțirĭ, Charles Baudelaire. Spleenul și idealul îșĭ daŭ mîna în versurile luĭ, lipind fața cadaverică și învinețită, obosită de monotonia zilelor grele ale celuĭ dintîiŭ cu obrazul vesel și totdeauna tînăr al celuĭ de al doilea. Femeia visată de dînsul, acel «vas mare de tristeță», nu e Margareta luĭ Goethe, liniștită și fără de prihană, ci o vedenie splendidă și întunecată, cu figura convulsată și tristă, «cu ochĭ întunecațĭ, adîncĭ și vaștĭ ca tine, noapte fără de marginĭ și luminațĭ ca tine» (Les Yeux de Berthe). Înspre cerul raiurilor artificiale înalță imnurĭ de o bogăție de imaginație vedică, de o sensibilitate bolnavă, de un misticizm amoros în adevăr medieval; dînsa este «cea prea scumpă, prea frumoasă, care-ĭ umple inima de lumină, îngerul, idolul nemuritor, văzduh sărat, care în neistovitul luĭ suflet varsă gustul vecĭniciеĭ, cadelniță uitată, care fumegă în taină noaptea» (Hymne). Nu-ĭ este dragă însă cînd e «liniștită și dulce ca o rază de lună, ca o suflare a zefiruluĭ prin crengĭ» (Lamartine); ci maĭ ales cînd «bucuria fuge de pe fruntea-ĭ trăsnită, cînd inima i-se îneacă în groază, cînd norul cumplit al trecutuluĭ se desfășură asupra prezentuluĭ». Stăpîna muncitelor luĭ zile, în care icoanele visuluĭ se confundă aproape cu cele din lumea aevea, ia este voluptatea celuĭ osîndit la moarte, aprigă și sîngerată, «chinul sufletelor» (Prière d'un Païen), și el, păgînul, se roagă zeițeĭ «răspîndite în aer ca o flacără într-o groapă», îĭ cere cu lacrămĭ să verse asupră-ĭ «somnurĭ grele, în vin fără de chip și mistic».

«Diva supplicem exaudi»

exclamă poetul, exprimînd în limba vechilor catedrale scobite în piatră, religiozitatea luĭ aprinsă de dragoste. Luațĭ imnul de la pag. 181 (ediția Lévy) și schimbațĭ numele — în loc de «Franciscae

meae laudes» puneţĭ «Virginis Mariae», şi veţĭ avea în latineasca imnurilor bisericeştĭ ale veacului de mijloc, litaniile fecioareĭ în :

«Novis te cantabo chordis,
O novelletum, quod ludis
In solitudine cordis.»

Nu maĭ avem a face cu un om din zilele noastre, cu un modern, ca în Musset şi Lamartine, ci cu un adevărat fanatic al misticeĭ religiĭ a voluptăţiĭ şi a iubiriĭ, care cu ochĭ de vizionar şi în limba cea maĭ aprinsă şi maĭ adîncă, în care pare că se desfac parfumurĭ necunoscute de florĭ streine, ca acele veninoase împărătese în lumile florilor care ascund otravă în potirele lor smălţuite, ne dă sentimente eterate, demonice în răutatea şi perversitatea lor. Pare un călugăr din veacul de mijloc, unul din aceĭ alhimiştĭ, cu sufletul vîndut draculuĭ, care, în chiliuţa-ĭ întunecată şi rece, unde flacărĭ albastre şi vinete, că limbile de foc ale iaduluĭ căruia slujeşte se preling, se întind pe păreţiĭ de piatră horbotată, în care sfinţiĭ săpaţĭ pare că-şĭ strîmbă figurile ascetice şi fără carne, în care ochiĭ bălaurilor sculptaţĭ pare că se înroşesc de lumină şi aruncă săgeţĭ, rîdică în limba luĭ streină şi întunecată de imaginĭ transcendentale imnurĭ puterilor ascunse ale lumiĭ. Iubirea deci ajunge la Baudelaire o adevărată religie cu tot aparatul săŭ de viziunĭ extatice şi de imnurĭ pline de patimă.

Cea maĭ deplină fericire pentru un călugăr evlavios din veacul de mijloc, pentru un contemporan al sfinteĭ Tereze şi al misticilor, ar fi fost să vază faţă în faţă pe Dumnezeul cel bun şi milostiv, căruia iĭ închinase singuratecele şi lipsitele de iubire pămîntească zile ale luĭ. In privirea extatică şi maĭ presus de fire a divinităţiĭ, în realizarea contopiriĭ depline a luĭ cu Dumnezeŭ, călugărul ar fi atins culmea fericiriĭ, şi dacă ar fi fost admis în lumile cereştĭ pentru a se umplea de lumina sfîntă, călugărul nostru ar fi ajuns cea maĭ mare sumă de fericire posibilă. Azĭ fericirea aceasta contemplativă nu e tocmaĭ aşa de gustată. Cînd poetul «Dreptăţiĭ» (La Justice), singurul dintre modernĭ care a putut concilia în versurĭ fără greşală aceştĭ doĭ termenĭ aşa de deosebiţĭ, ştiinţa şi poezia, arătînd astfeliŭ că «e posibil a da o expresie ritmică adevărurilor ce-

lor maĭ exacte». [1] Sully-Prudhomme îşĭ propune să ne dea «o visare binefăcătoare» (Le Bonheur V), arătîndu-ne în lumĭ închipuite raiul fericiriĭ într-o concepție cu totul modernă a acestuĭ noŭ Eden în care Dumnezeŭ nu se maĭ întîlneşte, unde acel duo pe care-l formaŭ în închipuirea poetuluĭ medieval «părintele nostru cel din cerurĭ» şi dreptul e înlocuit prin traiul veĉnic împreună şi nedesfăcut prin moarte al iubituluĭ cu iubita luĭ. Faustus e eroul «Fericiriĭ» (Le Bonheur). Mort pe pămînt, printr o minune nelămurită e strămutat în altă lume perfectă cu iubita luĭ Stella, care n-are nevoe să devie perfectă, pentru că el, Faustus, nu vrea să uite niciĭ una din trăsăturile eĭ, «care se leagă toate în inima luĭ». Departe de orĭce necazurĭ şi de toate ticăloşiile omeneştĭ, într-o lume unde orĭce sunet e o armonie, orĭce coloare o podoabă, unde «floarea nu ascunde un vierme mîrşav, unde furtuna nu-e la ori«zont, îndată ce sus albastrul ceruluĭ se desfăşură, unde nădej«dea nu se îneacă în lacrămĭ şi unde sînt plăcerĭ fără otravă», stă nesimțitor pînă la sfîrşit, în fericirea-ĭ egoistă, la plîngerile globuluĭ întunecat, care, rotindu-se în spațiile interplanetare, trimite în raiul lor de fericire «un zgomot nemăsurat şi nedesluşit, ca glasul întunecat al pădurilor bătute de vînt saŭ ca corul jalnic şi maĭ înfiorător încă al lupteĭ zgomotoase a vîntuluĭ cu valurile». Traiul lor veĉnic acelaşĭ, cam monoton în dragostea lor desăvîrşită şi necontenită, seamănă în totul cu extatica contemplație veĉnică a divinitățiĭ într-o lume neaccesibilă simțurilor noastre. Din cînd în cînd numaĭ, ca un sunet trist de clopot în mijlocul uneĭ sărbărĭ, un glas nedesluşit, legînd în el toate durerile pămîntuluĭ, se rîdică, şi Faustus, a căruia inimă se îndură încă de necazurile celor ce sufăr cum a suferit şi el, se coboară din raiul luĭ pe pămînt. De mult însă glasul a tăcut, omul e departe, supt haosul rîzător «al pămîntuluĭ nelocuit şi gol de viață, ciolanele luĭ «zac răspîndite în noaptea trecutuluĭ» şi, scutit de singura picătură de durere care amărăşte zilele luĭ de aur — simpatia, mila pentru semeniĭ luĭ în suferință—,el gustă toată fericirea imaginabilă, în care partea de căpetenie o are o iubire mistică, idealizată, în care totuşĭ posesiunea deplină se întîlneşte:

«Je m'abandonne à toi, épouse à mon époux.»

1. Bourget, ibidem, p 99.

V

Faustus al poetuluĭ francez contemporan e una și aceiașĭ figură cu doctorul, sătul de toate ale științeĭ, vîndut spiritelor rele, școlarul sceptic, rece și bătrîn al luĭ Mefistofeles. Tendența aceasta a idealizăriĭ religioase a iubiriĭ ișĭ are în adevăr obîrșia în Germania, țara cea maĭ idealistă și maĭ visătoare din Europa, patria muziciĭ eterate și învățate, care astăzĭ predomnește asupra muziciĭ maĭ realiste și maĭ concrete a Italienilor. In creeriĭ aceștia, în care sensațiile cedează totdeauna locul ideilor, în care abstracțiile devin moneta obicĭnuită a cugetăriĭ, în care idealul îndulcește contururile lucrurilor, rîdicînd lumea materială la înălțimea noroaselor sale culmĭ, iubirea avea un caracter deosebit de acel maĭ voluptuos și maĭ fiziologic al popoarelor de rasă latină. De acolo ne-a venit iubirea aceasta nouă, religie maĭ mult decît sentiment, care stăpînește așa de puternic cugetarea, literatura și arta modernă în toate țările. Alăturea cu Margareta luĭ Goethe, în sentimentalul și delicatul luĭ contemporan Schiller tipurile femeeștĭ înălțate, vrednice de adorație se întîlnesc cu grămada: nu e poate una din tragediile sale care să nu ne pue în lumină o asemenea schiță ideală. Maria Stuart supt condeiul noros al poetuluĭ încetează de a fi femeia, fără frîŭ în ura și iubirea eĭ, stăpînită cu desăvîrșire de «aceĭ musafirĭ aĭ inimiĭ omeneștĭ une-orĭ foarte turbulențĭ» (Musset) care se numesc pasiunile, femeia cu temperament sanguin și violent, în al căruia trup curge sîngele aprins al principilor din casa de Guise. Nu e ucigătoarea luĭ Darnley, iubita capricioasă și vecĭnic schimbătoare a luĭ Rizzio, care visează în munțiĭ Scoțieĭ puritane licența de moravurĭ de la curtea luĭ Francisc al II-lea, femeia cu fire aprigă și nedomolită care rîdică toată Anglia catolică contra feteĭ luĭ Henric al VIII-lea. E tipul femeiĭ idealizate, mare chiar în nenorocirile eĭ, care pare că răspîndește raze de iubire în juru-ĭ, care prinde inimile printr-o vorbă și știe să moară tot cu atîta stăpînire de sine, cu cîtă trăise. Ioana de Arc, fata din Domrémy, vizionara mîntuitoare a Franțeĭ, e cu totul alta: iubirea străbate prin platoșa eĭ de fier, și cel învins de mîna eĭ îĭ robește inima. Iubirea aceasta a Ioaneĭ pentru un Englez, călcarea făgăduelii făcute luĭ Dumnezeŭ de a nu iubi cu «iubire pămîntească,» ne-

norocirile pricinuite de această călcare de jurămînt, iată centrul luminos în jurul căruia gravitează piesa luĭ Schiller, care e departe de a ţinea seamă de adevărul istoric, care nu dă destulă idealizare Ioaneĭ, nicĭ nu amestecă iubire în mijlocul zgomotuluĭ de arme şi sîngeroaselor încăerărĭ prin care Carol al VII-lea şi Henric al VI-lea îşĭ dispută Franţa. Alăturea cu Carl Moor, sălbatecul bandit, revoltat contra legilor absurde ale societăţiĭ — iar omul superior, Faust — Amelia, singura fiinţă înaintea căria se îmblînzeşte inima sîngerosuluĭ săŭ iubit şi care primeşte tot cu atîta dulceaţă moartea de la Moor ca şi Margareta de la Faust. Urme din această idealizare a femeiĭ întîlnim încă la liriciĭ nemţĭ maĭ aproape de noĭ, ca la pesimistul şi gingaşul Lenau şi la acel complex de sentimente neasemenea care rîde de rîsul sardonic al luĭ Voltaire între lacrimĭ, la firea aşa de spirituală şi de vioae a luĭ Heine (Intermezzo).

Dincolo de mare, în Anglia, ideile romanticilor germanĭ pătrunzînd, tipul ideal al femeiĭ şi adoraţia eĭ pasionată încep a se arăta în literatură. Ce-e drept, alăturea cu Manfred, tainicul şi dezgustatul de viaţă castelan, care ţine, ca şi Faust, sfaturĭ cu spirite din alte lumĭ, nu se arată, ca contrast, chipul liniştit şi senin al Margareteĭ. Dar Corsarul săŭ, Conrad, întors în insula luĭ răzleţită de la goana de corăbiĭ pe luciul măriĭ, găseşte în turnul ce-ĭ slujeşte drept locuinţă îngerul luĭ de pază, Medora, «a căria dragoste e ca slaba lumină a uneĭ candele de mormînt vecînică, dar nevăzută. Întunerecul rece al deznădejdiĭ n-o va stinge, cu toate că razele i-s tot aşa de zădarnice ca şi cum niciodată n-ar fi existat». Kaled, pajul cu faţa smolită, din «Lara», Mariana în «Foscari» sînt reprezentărĭ nouă ale tipuluĭ.

Cu o intensitate şi maĭ mare însă şi în toată puterea eĭ religia dragosteĭ se întîlneşte în acel Shelley care departe de lumea materială, în care se pierde, caută inspiraţiile sale de un spiritualizm neînţeles adese-orĭ pentru ceĭ nedeprinşĭ să se primble prin neguroasa lume a alegoriilor fără trup, în tot ce natura are maĭ diafan, maĭ eterat, maĭ transparent. Platonicianul, care «cu ochiĭ ţintiţĭ asupra aparentelor măreţe' cu care împopora spaţiul, mergea prin lume fără să vază calea, împiedecîndu-se de pietrele de pe drum», autorul sensitiveĭ, regineĭ Mab şi al luĭ Prometeŭ, ne dă în Epipsychidion «istoria idealizată a vieţiĭ şi operelor luĭ», un adevărat

1. Paire, Histoire de la littérature anglaise.

imn la adresa idealuluĭ săŭ feminin, pe care l-a văzut de atîtea orĭ în singurătate, călcînd pe «podea de norĭ», cum zice el. Femeia e pentru dînsul «un Serafim din cer, chip maĭ sus de firea ome-«nească, care supt o priveliște împrumutată femeiĭ ascunde cîtă «lumină, dragoste și nemurire pot suferi abia ochiĭ, o binecuvîntare «asupra pămîntuluĭ osîndit, o glorie învălită în lumea întunecată, o «stea a eteruluĭ curat, armonia dumnezeiască a arteĭ în natură, o «oglindă în care, ca într-un soare, aruncă raze aspectele sfereĭ in-finite», etc. Asemănarea între acest lung șir de epitete quintesențiate la adresa iubiteĭ și icoanele materiale din litaniile fecioareĭ («o turris eburnea» etc.) e vădită. Idealul iubiriĭ e extatic: un loc necunoscut de nime, unde un rege al Oceanuluĭ «duios și înțelept» a zidit locuință femeiĭ orĭ surorii luĭ, îĭ va cuprinde; ia îĭ va fi stăpînă, și «cînd aniĭ se vor grămădi asupra lor ca florĭ uscate, vor fi ziua «vecĭnic atîrnată, sufletul viŭ și conștiința insuleĭ». In Tennyson am găsi multă asemănare cu Musset în concepția idealuluĭ săŭ de iubire feminină.

VI

Dacă lăsăm acuma literaturile streine și cercetăm în țara noastră pe aceĭ dintre noĭ care aŭ îmbrăcat în haina versuluĭ dorurile i-nimiĭ lor, aceiașĭ înalțare a dragosteĭ supt forma mistică a religi-uniĭ ne va lovi, și idealul acesta, spre care cu ochĭ scînteetorĭ caută o lume întreagă, sătulă de frămîntările egoiste și dese-orĭ fără rod ale vieții moderne, ni-se va înfățoșa supt aceleașĭ trăsăturĭ. Alexandri, cel «vecĭnic tînăr și ferice» ceia ce după un vestit psiholog ar fi propriul poetuluĭ, care trebue să fie «vecĭnic tînăr și feciorelnic» —acel entuziast, preut al naturiĭ, care înțelege glasurile fără de număr ale păduriĭ, cîntecele ce pornesc din potirele scăldate în rouă ale florilor, cînd iubitul Ileneĭ Cosînzeneĭ «se înalță de treĭ sulițĭ pe cerea ca mîndră scară», care vorbește — ca și dulcele Turghe-nief — cu brebeneiĭ, toporașiĭ și ceilalțĭ oaspețĭ gingașĭ și mirosi-torĭ aĭ luncilor, care ascultă cu urechile luĭ de poet concertul pe care cu lăutele lor supțirĭ îl daŭ în luncă oaspețiĭ eĭ, autorul «Pastelelor» și al multor alte lucrurĭ pentru care era făcut maĭ puțin, a simțit și el odată trecîndu-ĭ pe dinaintea ochi-lor, ca un meteor luminos, idealul de iubire vecĭnică și nesfîrșită, și el, a căruia inimă n-a simțit dogoreala patimilor, lasă «cumpătarea

versuluĭ, blîndeța simțiriĭ, duioșia cuvintelor»[1] și acel aparat de diminutive, care daŭ o aparență copilărească, șăgalnică și prea puțin adîncă celorlalte versurĭ de dragoste ale luĭ, pentru a ne da acel imn întunecat și jalnic care răsună ca un glas de clopot într-o boltă de mormînt:

«Tu care eștĭ pierdută în neagra vecĭnicie»,

în care «steaua dulce și iubită a sufletuluĭ luĭ» pătrunde parcă prin razele eĭ dincolo de pătura de copilăriĭ pentru a dezgropa din adîncul inimiĭ sîngerate și a aduce la lumina versuluĭ, simțirea adevărată și caldă, «bucata ruptă din inima luĭ».

Las fanfarele romantice și sentimentalizmul anemic și împrumutat al luĭ Bolintineanu pentru a ajunge la cel ce a strămutat planta delicată și vaporoasă a iubiriĭ idealizate, spre a o răsădi pe pămînt romînesc, la Eminescu. Imbibat de ideile și sentimentele care domneaŭ în tinerețea luĭ în Germania, poetul s-a format una din personalitățile psihice cele maĭ complexe și maĭ curioase, în care pesimizmul luĭ Schopenhauer se leagă cu adorația pasionată a unuĭ tip de femee maĭ sus de fire, chip dulce cu ochĭ albaștrĭ și păr bălan, văzut într-un cadru în care firea întreagă grămădește toate frumusețile eĭ, pădurea umbrarul, izvorul cîntecul, lacul oglinda luĭ încărcată de nuferĭ galbenĭ, pe care plutesc «tresărind în cercurĭ albe» barcele și pe care-l ingrădesc trestiile, cu tipurĭ fantastice, care răsar din mormînt și aleargă tîrziŭ noaptea, «spulberînd movilĭ de frunze în cale», cu «morțĭ frumoșĭ, cu ochiĭ viĭ ce scîntee 'n afară», ca în poveștile luĭ Hoffman saŭ Uhland, cu strigăte aprinse de revoltă contra uneĭ societățĭ în care:

«......ceĭ tarĭ se ingrădiră
Cu-averea și mărirea în cercul lor de legĭ»,

și imaginația uriașă a Vedelor, pe care tocmaĭ atuncĭ le dezgropase învățațiĭ răbdătoareĭ Germaniĭ, se combină la el cu quietizmul Budiștilor, care, încredințațĭ că singura scăpare e în liniștea fără patimĭ a odihneĭ vecĭnice, fiind-că «rezumatul e Nada, nimic», învață că

«Toate-s vechĭ și nouă toate»

și

1. De la Vrancea, Liniște.

«Că vis al morţi-eterne e viaţa lumi-'ntregĭ»,

acea Maya, iluzie înşelătoare, care te momeşte să trăeştĭ cu luminile-ĭ de curcubeŭ, cu admiraţia şi părerea de răŭ pentru un trecut pierdut în mormintele veaculuĭ de mijloc — ideal aşa de scump romanticilor, marĭ ziditorĭ cu mintea de castele şi învietorĭ de cavalerĭ voinicĭ, de călugărĭ tainicĭ (Dom Claude Frollo),[1] de «damoiselle» cu gît de lebădă — acel «o mie patru sute», cînd în apus, castele singuratice se oglindeaŭ în lacurĭ, cînd,

«Ia frumoasă şi el tînăr, el înalt şi ia înaltă»,

iubiţiĭ se legănaŭ pe ape, mototolind în aristocraticele lor mînĭ «roze roşiĭ de Şiraz şi lianele albastre», şi pe cînd la răsărit, după Rovine, fiul domnuluĭ scria dragiĭ sale de la Argeş maĭ departe :

«De din vale de Rovine
Grăim, Doamnă, către Tine,
Nu din gură ci din carte,
Că ne eştĭ aşa departe»,

cu mînele luĭ pline încă de sîngele necurat al necredincioşilor.

In castelele feudale însă, la curtea luĭ Arald «mîndrul rege», stăpîn peste Avarĭ, pe malurile Argeşuluĭ, în iatacul tăinuit în care luna străbate printre florile «întreţesute» al iubiteĭ luĭ Călin, în umbra falnicelor bolţĭ sub care aşteaptă frumoasa fată de împărat, în doma bisericiĭ gotice, zmălţată de lumina slabă şi obosită a luminărilor de ceară «cu mucurĭ ostenite», pe lacurĭ cu nuferĭ galbenĭ, în odaia luĭ deşartă, unde greerĭ şi şoarecĭ trezindu-ĭ melancolia îl fac să nu-şĭ poată spînzura lira în cuiŭ : — pretutindenea şi în tot locul acelaşĭ ideal luminează şi pe iubitul mîndreĭ castelane şi pe cruntul şi trezitul din groapă soţ al regineĭ dunărene şi pe zburătorul ce se acaţă pe ferestĭ la lumina luniĭ, ca şi pe luceafărul «ce din genunĭ răsare cu o întreagă lume», pe «demonul ce visează, suflet apostat» în biserica întunecată, pe poetul însuşĭ. E una şi aceiaşĭ familie ideală, trecînd rînd pe rînd prin toate locurile şi timpurile posibile. Substanţa tipuluĭ e aceiaşĭ; acelaşĭ misticizm de natură religioasă formează în jurul tuturora o aureolă strălucitoare, le preface pe toate în «icoane de lumină», chipurĭ de îngerĭ drăgălaşĭ «blînzĭ ca ziua de magie», «minunĭ cu ochĭ marĭ şi mînă rece», ase-

1. In Notre-Dame de Paris a luĭ Hugo.

mănătoare cu o icoană «a pururĭ vergineĭ Mariĭ, pe fruntea lor purtînd coroană». Eminescu nu maĭ crede, dar a crezut odată: fiecare din noĭ a avut timpul depărtat, cînd, copilandru încă, se ruga celuĭ de sus, pe care-l vedea gata să-ĭ întinză mînă de ajutor în în toate copilăreștele-ĭ nevoĭ. Nu e unul care să nu fi văzut lumea pe care o vede astăzĭ rece și goală, plină de puterĭ maĭ sus de înțeles. Sentimentul religios s-a dus, Dumnezeŭ ducîndu-se a lăsat cerul fără stăpîn, și Sfîntul Ilie nu-șĭ maĭ poartă sirepiĭ pe podeaua norilor. Din lumea aceasta de poveștĭ,

«De ale vieții valurĭ, de al furtuniĭ pas»

și maĭ ales de mîna rece a științeĭ fără Dumnezeŭ

«Abia conturur triste și umbre aŭ rămas.

Adorația a trecut însă asupra femeiĭ. Sufletul eĭ e sfînt ca rugăciunea, la dînsa află poetul mîngîere și ajutor în toate necazurile vieții și nu la cel vecînic îndurător și bun: «Cu o suflare răcoreștĭ suspinu-mĭ, c-un zimbet facĭ gîndirea-mĭ să se 'mbete copila mea cu lungĭ și blonde plete». Pe cînd, în alte timpurĭ, firea întreagă se odihnea, în chiliuța îngustă a mînăstiriĭ medievale ca și în capela închisă în castelurĭ, călugărul pierdut, cu trupul luĭ slăbit de posturĭ și rugăciunĭ, în rasa luĭ de postav prost, încins cu o frînghie, și castelanul, învălit în cordele de fier, înălțaŭ rugămintele lor aprinse, care se ridicaŭ înspre cerul plin de Dumnezeŭ în mijlocul valurilor de tămîe, zvîrlite de cadelnițe suflate cu aur orĭ împodobite cu pietre scumpe:—astăzĭ poetul înalță «cîntul uneĭ dulcĭ evlaviĭ și el» celeĭ «vecînic pierdute, vecînic adorate», care «cu ochĭ marĭ și purtătorĭ de pace, însenineazâ blînd puterea nopțiĭ». Ingerul de pază, cel ce-ĭ cercetează toate faptele și-l duce pe calea cea dreaptă, ferindu-l de ispitele lumiĭ, este acuma «femeia între stele și steaua între femeĭ» căria i-se închină. Să alerge înainte-ĭ supt vecînicul teiŭ înflorit, să-ĭ șază pe genunchĭ, să-șĭ culce fruntea albă luminînd prin valurile de păr bălan, să «dea pradă guriĭ luĭ dulcile eĭ buze», să viseze vecînic prefăcînd în realitate imaginile aurite ale visuluĭ, să adoarmă îngînațĭ de izvoară, ploațĭ de florile teiuluĭ, dezmierdațĭ de adierea vîntuluĭ, orĭ să pluteascâ pe lacurĭ. oglinzĭ marĭ de argint topit, scăldațĭ în lumină de lună, iubițiĭ dela 1400, lăsînd vîntul ce șoptește printre trestiĭ să-ĭ atingă cu sărutarea luĭ,—alte-orĭ, înainte ca liniștea eternă să-ĭ sune vecînic în urechĭ, atrăgîndu-l în valurile senine ale neturburatuluĭ de patimĭ omeneștĭ Nirvana — în liniștea

odăiĭ singuratice, în viața luĭ sărmană, plecîndu-i-se peste umăr și domolind gîndurile ce-ĭ clocotesc în minte:— iată supt forme deosebite acelașĭ ideal, dulce și senin, care dezmiardă viața cea turburată a poetuluĭ, tot Margareta luĭ Faust visătoare și cuminte, cu ochĭ «în care toate basmele s-adună», cu păr lung de aur, ca fecioarele zugrăvite de maeștriĭ școaleĭ olandeze. Să fi trăit o zi de astfeliŭ de viață, strămutat prin vre-o minune în lumĭ de vis, ca Faustus al luĭ Sully-Prudhomme, i-ar fi fost deajuns.

«În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins»,

dacă ar fi aflat acel

«.......chip de-a-pururĭ adorat,
Cum nu maĭ aŭ părechĭ
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechĭ».

In toată viața luĭ fără șir, poetul dragosteĭ mistice a avut singurul gînd de a găsi idealul luĭ, cu care să aprinză «candelĭ iubiriĭ» pe pămînt».

Aș putea să urmăresc acelașĭ curent de adorație a iubiriĭ în Veronica Micle, în care «a săruta urma pasurilor luĭ» e un procedeŭ cu desăvîrșire religios, care pune într-o lume de sfințenie deplină pe iubit și ne arată astfeliŭ aceiași formă de iubire complexă predomnind și în Poeziile eĭ, în poețiĭ Eminescianĭ din zilele noastre, în uniĭ prozatorĭ, ca De la Vrancea, care ne dă în «Liniște» încă unul din acele tipurĭ eterate și diafane ale iubiteĭ și care aiurea, în «Noaptea», face un șir de litaniĭ la adresa unor iubite închipuite (cf. p. 95, 96, 97). Dar singură forma de închegare a tipuluĭ variază : tipul, vecînic acelașĭ, e destul de pus în lumină prin ceĭ cercetațĭ pînă aicĭ.

In locul sentimentuluĭ religios, în locul iubiriĭ de patrie, stăpînĭ detronațĭ aĭ lumiĭ de sentimente, care se luptă pentru supremație în inima omuluĭ, vedem, luminînd întreaga viață modernă și răsfrîngîndu-se în toate operele de artă, în toate producțiile literare, în valurile armonioase ale muziceĭ, sentimentul iubiriĭ, cu fiziognomia mistică care o caracterizează astăzĭ și pe care a împrumutat-o de la sentimentul religios ce apune. Ia, iubirea, altă-dată

sora mai mică, vecĭnic oropsită și învinsă, a maĭ marilor săĭ între sentimente, iĭ doboară la rîndul săŭ: Dumnezeŭ se coboară din cerul idealuluĭ, zidurile cetățiĭ se dărîmă, și deasupra timpurilor moderne, dulce și mistică, lucește steaua mîngîetoare a iubiriĭ. In lupta pentru traiŭ ia a biruit, și inima omenească e cu desăvîrșire stăpînită de noul sentiment dominant, care se reflectă in toate manifestările personalitățiĭ umane și cu atît maĭ mult în literatură, care reproduce cu atîta credință toate trăsăturile acesteĭ personalitățĭ. Trăim în vremĭ de dragoste, și idolul veaculuĭ e iubirea.

Ioan Vodă cel Cumplit.

UN CAPITOL DIN ISTORIA ROMÎNILOR.

de

A. D. Xenopol.

Ioan Vodă cel cumplit (Armeanul 1572 — 1574) era un fiŭ natural al luĭ Stefan Vodă cel tînăr, nepotul luĭ Bogdan Incrucișatul, prin urmare și dînsul un strănepot al luĭ Stefan cel Mare, o odraslă îndepărtată a celuĭ puternic trunchiŭ, dar care, după capriciile atavizmuluĭ, se apropia maĭ tare de el decît toate ramurile intermediare.[1] Porecla dată luĭ de *Armeanul*, precum îl numește *Ureche* și vestitul diplomat și istoric francez contemporan *Hubert Languet* [2], venea de la mamaluĭ, o Armeancă, soția unuia Serpega, și fiind-că copiĭ naturalĭ sînt numițĭ de obiceiŭ după mama lor, apoĭ și Ioan deveni Armeanul, după cum Petru, fiul natural al luĭ Stefan cel Mare, devenise Rareș și Alexandru (Petru), fiul natural al luĭ Bogdan și al uneĭ Lăpușnence, căpătase numele de Lăpușneanu.[3]

---

1. Intr-un document din 6 Martie 1573, publicat de Dl. *Hasdeu* în „Ioan Vodă cel Cumplit", București 1865, p. 229, Ioan vodă se numește în două rînduri „fiul luĭ Stefan Vodă fiuluĭ luĭ Bogdan Vodă." Cf. *Lasicki*, De ingressu Polonorum în Valachiam, în *Papiu*, III, p. 256: „Iuonia filius Stephani voevodae concubina prognatus."
2. *Ureche*, Letopisețe, I, p. 190. *Languet* către *ducele Saxonieĭ*, 29 Iulie 1574, Arh. ist. I, 2, p. 30: „*Armenium* illum qui eripuerat misero illi Vaivodae, quem audio superiore anno fuisse apud V. C. et ad Moscovitas esse profectum."
3. Această împrejurare a fost stabilită pentru prima oară de Dl. *Hasdeu*, care se întemeiază pe faptul că fratele uterin al luĭ Ioan, Alexandru Potcoavă purta numele armenesc de *Serpega* (l. c. p. 225).

Fiind că tatăl luĭ Ioan, Stefan cel Tînăr, murise încă în 1527, Ioan Vodă trebuia să fie de maĭ bine de 45 de anĭ cînd se urcâ pe tronul Moldoveĭ în 1572. El cercase însă a pune mîna pe ia încă din 1561, cînd Despot răsturnase pe Lăpușneanu; dar magnatul polon Firleĭ, la care dînsul se îndreptase spre a cere ajutor, după cum Despot luase în sprijinul său pe Ungurul Laski, nu răspunse așteptărilor sale. Ioan părăsind Polonia, se retrase la Mohamed Ghereĭ, Sultanul Crimeeĭ, care-ĭ dădu o recomandație către regele Polonieĭ, Sigismund August, în care îl ruga „foarte mult să binevoiască a ținea în grațiile sale pe acel fiŭ de domn din Moldova".[4] Neizbutind în nimica la regele polon, el trece în Germania la împăratul Maximilian, unde ia slujbă în armată. Un ceauș turc venind la curtea imperială pentru niște negocierĭ, Ioan întrînd în relațiĭ cu el, și acesta spunîndu-ĭ că numaĭ prin Constantinopole se poate ajunge în Moldova, el părăsește și Germania și se duce împreună cu ceaușul în capitala imperiuluĭ otoman.[5] Reașezarea luĭ Lăpușneanu în domnie cerea însă numaĭ decît îndepărtarea luĭ Ioan din Constantinopole, și el fu surgunit la Rodos. Acest surgun însă îĭ făcu un mare bine, căcĭ îl puse în vază ca pretendent oficial la corona Moldoveĭ. Fiind însă că îĭ lipseaŭ banĭ, fără de care nu putea obținea dorita domnie, el întreprinse un negoț cu pietre scumpe, care în răsărit poate ușor conduce pe omul priceput la avuție, și astfel pe lîngă dobîndirea uneĭ însemnate averĭ el maĭ căpătâ intrare la toțĭ mariĭ dregătorĭ și la femeile din haremul sultanuluĭ, a căror autoritate fu

4. Dovezile ap. *Hasdeu*, l. c, p. 7.

5. *Pétrémol* c. *Du Ferrier*, 7 Aprilie 1565, Documente, Suplement, I, p. 21: „Le chaoux qui a apporté les nouvelles a amené avec soy le frère du Despot qui régnait en Moldavie, lequel s'est retiré et fuy de l'armée de Maxilien et la bassa l'ayant cogneu lui a faict beaucoup de faveur, en attendant qu'il face entendre son affaire au Grand Sultan." Pétrémol dă din neștiință pe Ioan drept fratele luĭ Alexandru Lăpușneanu, care domnea în Moldova la 1565. Era o înrudire naturală între eĭ, însă nu de frate. Alexandru fiind fiul natural al luĭ Bogdan Incrucișatul, iar Ioan vodă fiul luĭ Stefaniță fiul aceluiașĭ Bogdan, deci fratele luĭ Alexandru, urmează că Lăpușneanu era moșul luĭ Ioan.

totdeauna mare în trebile turceștĭ [6]. S-ar părea chiar că Ioan, pentru a se întroduce și maĭ bine în inimile Turcilor, luase obiceĭurĭ mahomedane, precum făcuse înaintea luĭ Mircea domnul Munteniei [7], căcĭ spune despre el marele vizir Mohamed Sokoli într-o scrisoare cătră guvernorul Galițieĭ „că precum îl credeaŭ creștiniĭ a fi creștin, astfeliŭ îl socoteaŭ Turciĭ a fi turc“ [8]. Tot așa de puțin însă ca și Mihnea al II-lea va fi îmbrățoșat el religia mahomedană [9].

Fiind că tocmaĭ pe atuncĭ Turciĭ eraŭ cu totul nemulțămițĭ cu domnia cea atît de plecată Polonilor a luĭ Bogdan, Ioan începu a reînoi pașiĭ făcuțĭ altă-dată pentru dobîndirea tronuluĭ Moldoveĭ. El caută însă să-șĭ facă înainte de toate un partid în țară. și cutreerînd necontenit pe marginile Moldoveĭ, el întră în legăturĭ cu maĭ mulțĭ boerĭ moldovenĭ, între care cu *Ieremia Golia Cernăuțeanul*, care se hotărîră, în timp ce Bogdan era reținut în Polonia de cătră Zborovski, a îndrepta cătră Poarta o tînguire contra domnieĭ aceluia. Susținut astfeliŭ de țară, ușor îĭ fu luĭ Ioan Vodă de a pune mîna pe scaun.

Boeriĭ anume vroind să prinză pe Bogdan spre a'l da Turcilor, acesta se grăbește a fugi în Polonia, lăsînd locul săŭ liber luĭ Ioan, care-l ocupă fără a vărsa nicĭ o picătură de sînge [10]. Ioan înainta încunjurat de Turcĭ, care după obiceiul lor comiseră cruzimele cele maĭ marĭ asupra

---

6. *Gorecki*, Descriptio belli Ivoniae, voivodae Valachiae în *Papiu Ilarian*, Tezaur de monumente istorice, III. p. 215: „animum ad amplam et copiosam mercaturam exercendam adjicit, cujus magnitudine ac splendore non solum in purpuratorum qui Bassae id est capita vocantur notitiam pervenit, sed et ipsius Selymi“. Tot așa spune și *Thuanus* (de Thou), Historiarum sui temporis, Francofurti 1610, II, p. 14: „ampla ac nobili mercatura magnam sibi inter Turcas auctoritatem conciliaverat.“

7. Ist. Rom III p. 4—5.

8. Document din 2 Iulie 1574. Arh. ist. I, 1, p. 45.

9. Dl. *Hasdeu*, l. c. p. 14, crede că Ioan îmbrățișase Mahomedanizmul, bazîndu-se pe *Mignot,* Histoire de l'empire ottoman II, p. 210: „comme il s'était fait Turc pour plaire aux Turcs.“

10. In Maiŭ 1572 Bogdan fugise ecuma în Polonia, de unde Turciĭ cer extradarea luĭ. *Sigismund* c. *sultanul*, 11 Maiŭ 1572. Documente, Suplement I, p. 24. In 22 Maiŭ Ioan Vodă dă un hrisov. Arh. ist. I. 1, p. 133. Vezĭ și nota 13.

locurilor prin care treceaŭ, și fu întimpinat înainte de a intra în Iașĭ, „scaunul domnieĭ“, de maĭ mulțĭ boerĭ, între care Ieremia Golia, Gavril logofătul, Dincă hatmanul, vistiernicul Razu, Lupul Stroicĭ și unul Crăciun, care-l întroduseră cu alaiŭ în oraș[11].

Bogdan fugind în Polonia, încredință paza cetățiĭ Hotinuluĭ, singura ce maĭ rămăsese în țara după destrugerea celorlalte de Lăpușneanu, unuĭ polon, *Dobrovolski*, cu condiție că dacă pînă în treĭ lunĭ nu-ĭ va trimite ajutor, să poată da cetatea Turcilor[12]. El ajunge în Leopol la începutul luĭ Maiŭ, și cu ajutorul cumnatuluĭ săŭ Panievski se pune pe adunat armată, spre a năvăli în Moldova[13]. Nobiliĭ polonĭ se grăbesc pe întrecute a da luĭ Bogdan ajutor, ceia ce regele tolerează, deși nu vrea să ia parte pe față, spre a nu se strica cu Turciĭ. Oștirea însă trimisă de Polonĭ în Moldova fiind prinsă de Turcĭ și Moldovenĭ la Hotin, așa că ar fi trebuit toată să treacă sub cuțit, Poloniĭ se scuzează către Turcĭ, spunîndu-le că eĭ nu ar fi știut că împăratul se îndepărtase de Bogdan și că el primise în grația luĭ acuma pe Ioan[14]. Acest domn este apoĭ recunoscut chiar de Polonĭ, care îĭ restitue Hotinul, primesc jurămîntul săŭ de credință, și alungă pe Bogdan din statul lor. Nefericitul domn mazilit rătăcește maĭ mult timp prin Europa, merge pe la ducele Saxonieĭ și în sfîrșit în Moscva, unde moare[15]. In timpul ataculuĭ Polonilor, Ioan Vodă aflînd cu vicleșug pe boerul *Ionașcu Zbierea*, coborîtor dintr-o veche familie de pe timpul luĭ Stefan cel Mare,[16] care lucra pentru Bogdan și partida polonă, îĭ tae capul chiar în ziua de Paștĭ și-l

11. *Lasicki*, Historia de ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano voivoda cui successit Ivonia, 1572, în *Papiu* Tezaur, III, p. 257: „Iasum, ubi sedes voivodarum est, deducunt.“ Comp. *Ureche*, Letopisețe, I. p. 191: „pre postul mare aŭ venit în Iașĭ și aŭ șezut în scaun.“

12. Doc. din 17 Aprilie 1572 în Arh. ist. I, 1, p. 76.

13. In 3 Maiŭ municipalitatea din Leopol cumpără vin pentru primirea luĭ Bogdan. Arh. ist. I, 1, p. 88.

14. *Lasicki* în *Papiu* III, p. 268.

15. *Languet* către *ducele Saxoniei*, 29 Iulie 1574, în Arh. ist., I, 2. p. 30 (vezĭ maĭ sus, nota 2). *Ureche*, Letopisețe, I, p. 131.

16. Vezĭ un hrisov din 1481, Arh. ist. I, 1, p. 75.

înlocuește cu *Dumbravă*, boer pribegit din Muntenia[17], în vornicia țăriĭ de jos, care boer îĭ ajută mult la prinderea armateĭ polone la Hotin. Această pedeapsă făcută într-o zi mare, încontra canoanelor, ce învoiaŭ tăerea capuluĭ în acea sfîntă zi numaĭ pentru aceĭ ce ar fi violat morminte saŭ ar fi răpit fecioare, contribue a arunca și pe Ioan Vodă hula că ar fi eretic.

In timp ce Ioan Vodă se așeza în tronul Moldoveĭ, moare Sigizmund August, ultimul rege polon din dinastia Iaghelonilor (7 Iulie 1572). Intre candidațiĭ văduvituluĭ tron al Polonieĭ se află și fratele luĭ Carol al IX-lea regele Franțieĭ, Henric de Anjou, care maĭ tîrziŭ ajunge el însușĭ în tronul francez sub nume de Henric al III-lea. Turciĭ sprijineaŭ candidatura Francezuluĭ, de oare-ce dintre toate popoarele europene Francejiĭ se arătase pînă acuma singuriĭ prietenĭ sincerĭ aĭ Porțiĭ. Nobiliĭ polonĭ eraŭ însă împărțițĭ în două partizĭ, din care una dorea să pună în capul țăriĭ un principe național. Partidul francez cerea însă ca preț pentru alegerea candidatuluĭ sprijinit de Turcĭ, ca aceștia „să consimtă ca regele francez din Polonia să aibă dreptul a numi pe domniĭ din Moldova, după cum se făcuse în vremile trecute, pe cînd acuma dînșiĭ ar fi numițĭ de Poarta otomană, care domnĭ însă să urmeze a plăti tributul către Poartă în măsura actuală fără nicĭ o reducere“[18]. Turciĭ înșușĭ la început, pentru a determina pe Polonĭ la alegerea candidatuluĭ francez, le făgăduise că le vor da nu numaĭ Moldova dar și Valahia în stăpînire[19], ofertă prea mare pentru a fi luată la serios. Henric de Anjou avea ca instrument principal al alegeriĭ sale de rege pe vestitul Laski, care ca un noŭ Warwick „făcătorul de regĭ“, după ce pusese prin violență pe un Grec pe tronul Moldoveĭ, acuma vroia să aducă prin alegere pe un Francez în acel al Polonieĭ. Henric îĭ făgăduise ca răsplată că-ĭ va da luĭ domnia Moldoveĭ, ce trebuia după tratările începute să fie înapoiată sub supremația Polonieĭ[20]. Astfeliŭ decĭ

---

17. Ist. Rom. III, p. 13.
18. Regele *Carol al IX-lea* către *Episcopul d'Acqs*, 17 Dechemv. 1572, Documente, Suplement I, p. 26.
19. Regele *Carol al IX-lea* către *Episcopul d'Acqs*, 30 Noemv. 1572, idem.
20. *Languet* către *Ducele de Saxonia*, 30 Noemv. 1572. Arh. ist., I. 2, p. 30.

politica turco-franceză din Polonia atingea interesele domnului Moldoveĭ, Ioan Vodă, și el trebuia să o combată.

Politica și diplomația întrebuințaŭ pe atuncĭ niște arme mult maĭ necioplite decît astăzĭ; toată arta consta în a înșela pe adversar, adeseorĭ prin cele maĭ grosolane neadevărurĭ, care neputînd fi controlate decît foarte tîrziŭ din pricina greutățiĭ comunicațiilor, nu încetaŭ de a avea efectul dorit. Astăzĭ s-a subțiat, împreună cu moravurile și starea de civilizație, și meșteșugul politiceĭ, și cu toate că întreaga ghibăcie diplomatică constă, ca și atuncĭ, în a circonveni pe adversar, totușĭ neadevărurile patente nu maĭ sînt la locul lor, între altele și din pricină că numeroasele mijloace de informațiunĭ înlesnesc controlarea adevăruluĭ. Dacă vroim decĭ să judecăm după dreapta eĭ valoare diplomația luĭ Ioan Vodă, trebue să-ĭ aplicăm nu măsura timpurilor noastre, ci acea a vremurilor în care trăia el. Fără îndoială că și în croirea iscoadelor trebue pus o ghibăcie oare-care, anume aceia care să le facă cu putință de crezut, și în această privință Ioan Vodă se arată ca un meșter deplin, nu ca un învățăcel.

Ioan Vodă caută întîiŭ să fățărească atît cu Turciĭ cît și cu Poloniĭ o purtare prietenoasă care să facă ca aceștĭ din urmă să nu ceară, ceĭ dintîiŭ să nu primească schimbarea luĭ. El trimite două soliĭ, una la Polonĭ, în care le spune că Turciĭ se pregăteaŭ a năvăli în țara lor, pentru a pune un capăt neînțelegeriĭ în privirea alegeriĭ regeluĭ; dar că el i-aŭ determinat să se lase de această întreprindere[21]. Ioan cerea tot-odată, ca mulțămită oarecum pentru slujba făcută, restituirea Pocuțieĭ și acea a averilor luĭ Stefan Tomșa, celuĭ ucis în Polonia. Prin a doua solie el propune tot atuncĭ Turcilor că „dacă i-ar da numaĭ un ajutor de 6000 de oamenĭ, ar putea să supună cu ajutorul Tătarilor cu totul Polonia împărățieĭ

Laski nu era Ungur precum s-a spus din eroare în Ist. Rom. III p. 66 și 73, ci Polon. Candidatul de acum la domnia Moldoveĭ era același care ajutase cu 11 anĭ maĭ înainte luĭ Despot la cucerirea Moldoveĭ. Scrisoarea *Episcopuluĭ d'Acqs* c. *Carol al IX-lea* din 19 Maĭ 1574, (Documente, Suplement, I, p. 34) numește și pe candidatul la tronul Moldoveĭ: „*Albert* Lasky palatin de Servedia."

21. *Bielski* ap. *Hasdeu*, l. c. p. 52.

turceşti". Turcii însă, care se aşteptaŭ ca prietenul lor, ducele de Anjou, să fie ales rege în Polonia, nu învoesc luĭ Ioan asemenea întreprindere, deşi îĭ mulţămesc călduros pentru bunele luĭ intenţiunĭ [22]. După ce el îşĭ aşterne astfeliŭ la Turcĭ şi la Polonĭ arătarea credinţeĭ, întreprinde a surpa candidatura pretendentuluĭ francez la corona Polonieĭ, cu care împreună cădea şi acea a luĭ Lask[1] la tronul Moldoveĭ.

El trebuia pentru aceasta să caute a învrăjbi pe Turcĭ cu Poloniĭ, cînd atuncĭ nu ar maĭ fi putut avea nicĭ un sorţ de izbîndă în Polonia candidatura unuĭ principe patronat de Turcĭ. Fiind însă că Turciĭ eraŭ maĭ uşor de stîrnit la fapte războinice, Ioan Vodă iscodeşte cele maĭ marĭ neadevărurĭ asupra purtăriĭ Polonilor faţă cu Turciĭ spre a-ĭ determina pe aceştia la vre-un act de duşmănie. El pîrăşte între altele pe Polonĭ Turcilor că tot ar adăposti pe Bogdan în statul lor, ceia ce face pe Turcĭ să trimită la moment o solie ameninţătoare în Polonia, cerînd extradarea domnuluĭ refugit. Deşi Bogdan de mult nu se maĭ afla în Polonia şi Poloniĭ ştiaŭ prea bine aceasta, totuşĭ, spăriaţĭ de ameninţările Turcilor, eĭ pun să caute pe Bogdan în toate părţile.

Totodată domnul Moldoveĭ înştiinţează pe Turcĭ că Ioan cel Straşnic, ţarul Moscoviţilor, ar fi venit la Vilno, unde ar fi fost prea bine primit de Lituanienĭ, şi că ar fi de temut ca dieta polonă să nu-l proclame de rege. Asemenea veste, iscodită foarte la timp de Ioan Vodă, era maĭ ales de natură a spăria pe Turcĭ, care tocmaĭ din cauza friceĭ ce o aveaŭ ca nu cumva ţarul Moscveĭ să fi ales în Polonia, sprijineaŭ candidatura princepeluĭ francez. Totuşĭ chiar această veste nu avu alt efect decît de a împinge pe Turcĭ la pregătirĭ, care în curînd fură părăsite, cînd eĭ se informară despre zădarnica lor teamă[23]. Văzînd Ioan Vodă că nu izbuteşte prin Turcĭ a surpa candidatura luĭ Henric de Anjou, se întoarce către Polonĭ, vroind de astă-dată să facă ca eĭ, dintr-un senti-

22. Scrisoarea viziruluĭ *Mohamed* către *Guvernorul Galiţieĭ* în Arh. ist., I. 1, p. 43 şi acea către *Ambasadorul Franţieĭ*, idem, p. 152, (ambele din 1574).

23. *Episcopul de Acqs* către *Ducele de Anjou*, Martie 1573, Documente, Suplement, 1, p. 30.

mînt de vrednicie jignită, să respingă pe principele francez, Ioan Vodă, pentru a da o zdravănă lovitură, nu se sfieşte a recurge chiar la plăzmuire.

El închipue nişte cărţĭ ale vizirului către dieta polonă, în care Turcul *ordona* adunăriĭ să aleagă pe Henric de Anjou. Ambasadorul moldovenesc, însărcinat chip cu transmiterea aceleĭ misive, citeşte cărţile viziriale în şedinţa plenară a dieteĭ, adăugînd după aceia următoarele reflexiunĭ: „din cele alăturate aflaţĭ porunca Maiestăţiĭ Sale Sultanuluĭ de a pune în capul vostru pe fratele craiuluĭ francez; veţĭ fi avînd, credem, destulă pricepere să înţelegeţĭ că M. S. Sultanul nu lucrează pentru binele creştinătăţiĭ". Acest pas al luĭ Ioan Vodă era un act de desperare, care putea să-l compromită în ochiĭ Turcilor, unde ambasadorul francez avea o vază atît de mare. Dar Ioan era hotărît acuma să rupă şi cu Turciĭ, care începuse a pleca o ureche ascultătoare la intrigile luĭ Petru Şchiopul, domnul Munteniei.

Efectul acesteĭ dezgolirĭ a ruşiniĭ polone în ochiĭ lumiĭ întregĭ fu extraordinar. Toată adunarea se sculâ şi protestâ cu indignare contra unuĭ asemenea amestec vădit al Turcilor într-o daravere internă, şi chiar dintre partizaniĭ Franţieĭ se aflară mulţĭ care îşĭ schimbară gîndul, văzînd purtarea cea atît de sumeaţă a sultanuluĭ faţă cu ţara lor.

Montluc, ambasadorul francez în Polonia, alergâ pe la toţĭ partizaniĭ luĭ Henric, căutînd să-ĭ convingă că scrisorile viziriale nu puteaŭ fi decît o iscodire drăcească a domnuluĭ moldovean, şi numaĭ după cele maĭ grele stăruinţe izbuti el a linişti spiritele şi a readuce iarăşĭ pe partizaniĭ Franţieĭ la hotărîrea lor de maĭ înainte [24].

Toate silinţele luĭ Ioan Vodă fură însă zădarnice. După ce interegnul ţinuse maĭ bine de 9 lunĭ, de la 7 Iulie 1572 pînă la 16 Maiŭ 1573, dieta se rosti în acea zi pentru candidatul francez, şi Henric de Anjou fu proclamat rege al Polonieĭ. Fiind el însă în Franţia, deabia în 24 Fevruarie 1574 apucâ în chip efectiv frînele guvernuluĭ polonez.

---

24. Memoriile luĭ *Choisnin* secretarul luĭ Montluc în *Hasdeu*, l. c. p. 56.

Pînă atuncĭ situația în Moldova se schimbase de a totuluĭ tot. O luptă pe viață saŭ pe moarte fusese întreprinsă de valorosul domn al Moldoveĭ, căria el căzu maĭ la urmă jertfă nemeritată, iar Henric al III-lea, după treĭ lunĭ de domnie, mergînd să ocupe tronul francez, rămas liber prin moartea frateluĭ săŭ, Carol al IX-lea, candidatura lui Laski la tronul Moldoveĭ rămase și dînsa fără nicĭ un efect.

Maĭ înainte de a intra în expunerea celeĭ de pe urmă lupte, pe care Moldova o maĭ încearcă spre a redobîndi neatîrnarea eĭ, trebue să aruncăm o ochire asupra domnieĭ interne a luĭ Ioan Vodă, care ne va explica și izbînzile sale neașteptate și tragica luĭ cădere.

Ioan Vodă este arătat de Ureche ca un mare tiran. El spune despre dînsul că „arătîndu-se groznic să ia spaima la toțĭ, nu de alta se apucâ ci de cazne groznice și de vărsare de sînge, și atuncĭ în ziua de Paștĭ aŭ tăiat pe Ionașcu Zbierea și multe cazne făcea; băgat-aŭ de viŭ pe Vlădica Gheorghe în foc de aŭ ars, dîndu-ĭ vină de sodomie, auzind că are avuțiĭ, așijderea mitropolitul Teofan n-ar fi eșit întreg, de n-ar fi fugit la munțĭ. Temnițele pline de călugărĭ, și în groapă de viŭ aŭ băgat pe Veveriță și pe popa Cozma și pe Molodeț călugărul; de lege își rîdea, că în postul mare s-aŭ însurat“[25]. Am observat și aiurea că asemenea invinuirĭ de cruzimĭ, puse de cronicarĭ în spinarea unor domnĭ, trebue totdeauna cercetate cu luare aminte, spre a vedea dacă nu cumva patima saŭ interesul aristocratic al claseĭ din care de obiceiŭ făceaŭ parte cronicariĭ romînĭ nu-ĭ împinge la răstălmăcirea adevăruluĭ. In cazul luĭ Ioan Vodă tocmaĭ vom vedea că teama este foarte îndreptățită, și că dacă vre-un domn a fost nedrept judecat de cronicariĭ țăriĭ, apoĭ de sigur că este Ioan Vodă.

Nu că am tăgădui cruzimile comise de Ioan Vodă; dar ele eraŭ ale timpuluĭ, și fără a vorbi de Vlad Țepeș, nicĭ de Stefan cel Mare, chiar Neagoe Basarab nu rămase cu mînile nepătate de sînge. Interesant este încă de a ști din ce motiv ucidea Ioan Vodă. Era el o fiară însetată de sînge, după cum pare a-l înfățișa cronicarul,

25. *Ureche*, în Letopisețe I, p. 192.

saŭ cruzimile sale aveaŭ un motiv de a fi? Inrîurirea polonă în Moldova prinsese adîncĭ rădăcinĭ sub domnia luĭ Lăpuşneanu, şi maĭ mult încă sub acea a luĭ Bogdan, şi boerimea se dăduse în mare număr în partida polonă, care avea de reprezentant al ideilor sale pe alungatul Bogdan. Mulţĭ boerĭ şi călugărĭ tot de neam boeresc vor fi suspinat după îndepărtatul ţine, şi vor fi căutat a unelti feliurite manopere, spre a răsturna pe Ioan Vodă şi a readuce pe favoritul lor. Chiar de la început, vedem pe Ioan Vodă tăind pe Ionaşcu Zbierea, pentru prepus că ţinea cu Poloniĭ. Toate celelalte execuţiĭ vor fi avut acelaşĭ motiv, deşi pe unele din ele dînsul putea să le mascheze sub alte învinuirĭ, precum acea atribuită vlădicăĭ Gheorghe. Cît despre arătarea luĭ Ureche că l-ar fi băgat de viŭ în foc, pentru că ar fi avut avere, se vede de departe că este numaĭ o răutăcioasă iscodire, căcĭ fără îndoială eraŭ în Moldova boerĭ mult maĭ bogaţĭ decît vlădica Gheorghe, pe care Ioan Vodă ar fi trebuit pe toţĭ să-ĭ frigă spre a-ĭ despoia, lucru de care însuşĭ Ureche nu aminteşte nimic. Boerimea se stricase cu totul. Neputînd fi toată căpătuită, partea eĭ rămasă pe din afară arăta nemulţămire cu domnul din scaun, de îndată ce se urca în el, şi se punea îndată pe lucru, umblînd după răsturnărĭ. Ţepeş în Muntenia, Lăpuşneanu în Moldova o sîngerase cumplit; dar totuşĭ ia nu-şĭ părăsise obiceiul înrădăcinat. Dacă însă ia trîntea cu uşurinţă pe domniĭ mişeĭ, aceĭ înzestraţĭ cu energie o făceaŭ să plătească scump vecînicul eĭ neastîmpăr. Astfeliŭ unul se alese şi Ioan Vodă, care fu de o asprime nespusă cu boeriĭ, vroind să-ĭ facă să plece neîncovăiatul lor grumaz sub mîna a-tot-puternică a domnieĭ. De aicĭ se explică cruzimile neomenoase ale luĭ Ioan faţă cu clasa aristocratică a ţăriĭ. De aceia şi Lasicki, care în însuşirea luĭ de strein nu avea nicĭ un motiv a ponegri pe domnul moldovean, spune despre Ioan că „şi pentru cea maĭ mică vină pedepsea cu moarte, jupoia de viŭ, punea în ţapă, scotea ochiĭ şi deforma oameniĭ tăindu-le urechile“ [26]. De-asemenea arată şi Forgach, indicînd însă motivul politic ce împingea pe Ioan la cruzimĭ, cînd spune că „pe

26. *Lasicki* în *Papiu,* III, p. 257.

ceĭ nobilĭ de mare autoritate, *plecațĭ maĭ ales luĭ Bogdan*, i-aŭ ucis“ [27].

Se înțelege că un domn ce dușmănea din principiŭ pe boerĭ pentru nesupunerea lor, trebuia să caute sprijinul săŭ în alt element al țăriĭ, și fiind-că nu exista nicĭ pe atuncĭ o clasă burgheză națională între popor și boerĭ, apoĭ Ioan Vodă trebui să-șĭ caute sprijinul în stratul de jos al societățiĭ, în țăranĭ.

Deși nu ne-a rămas nicĭ o știre despre purtarea prin care el îșĭ cîștigă simpatiile lor [28], totușĭ este invederat că acest domn a trebuit să apere interesele claseĭ asuprite, și încă cu o mare căldură, pentru ca, după o așa de scurtă domnie, poporul să ajungă a-l iubi așa de mult. O cronică turcească spune că „Petru Șchiopul fu pus pe tronul Moldoveĭ, *în mijlocul lacrămilor poporuluĭ, care regreta pe Ioan*“ [29], și Gorecki arată că în bătălia cea de pe urmă purtată de el la Cahul, „pedestrașiĭ țineaŭ pe Ioan Vodă în mijlocul lor și nu-l lăsaŭ să treacă la călărețĭ, fiind foarte îngrijițĭ de viața luĭ și temîndu-se ca nu cumva să-l înșele boeriĭ și să-l dea de viŭ în mînile Turcilor, pentru *că pedestrimea, toțĭ țăranĭ, aveaŭ o deosebită iubire și credință pentru Ioan Vodă*“ [30]. Același lucru este arătat, spre maĭ bună confirmare, și de Paprocki [31]; iar Lasicki, după ce enumeră feliurile de pedeapsă cu care Ioan schingiuia pe jertfele sale, adauge: „prin asemenea cruzimĭ inspirase *poporuluĭ de jos atîta frică*

27. *Forgach* în *Hasdeu* l. c. 251.

28. Toate cele spuse de *Hasdeu* în această privință, l. c. p. 35 și urm. nu sînt întemeiate pe nicĭ un izvor.

29. Raportată de *Mignot*, Histoire de l'empire ottoman, Paris 1773. II. p. 215: „Pierre fut placé sur le trône de Moldavie au milieu des larmes des peuples qui regrettoient Ivan“.

30. *Gorêcki* în *Papiu* III, p. 240: „Pedites simili ratione ab equitibus remotos, quorum magnus numerus erat, disponit; qui Ivoniam apud equites haud patiuntur progredi, non mediocriter de vita ipsius, ne a primoribus deceptus vivus in potestatem Turcarum veneret pertimescentes: solumda Kozacces Polonos eum interdum commeare patiuntur; nam pedites, gens rustica, singulari fide ac animo in Ivoniam fuere“.

31. *Paprocki* (în trad. germană) în *Papiu*, III, p. 282: „Denn das Landvolck wolte in nicht unter die Herrn lassen, weil es sich befurchte er möchte von ihnen verrathen werden“.

și iubire pentru dînsul (dacă în frică poate încăpea iubire), încît nu numaĭ că-l onora și-ĭ purta groază, dar încă se și lupta pentru dînsul cu cea maĭ mare vitejie"[32]. Ce logică? Ioan Vodă să fi îngrozit *poporul de jos* prin cruzimile aplicate *asupra luĭ*, și tot acest popor să-ĭ fi răsplătit cu iubire neomeniile sale! Orĭcine vede în spusele luĭ Lasicki constatarea a două fapte deosebite, cruzimea netăgăduită a luĭ Ioan Vodă, și iubirea pentru el a poporuluĭ de jos. Vroind să le pună în legătură una cu alta, istoricul polon se încurcă, și însușĭ el prin parenteza ce o deschide arată că nu are mare încredere în judecata ce o rostește. Dacă raportăm cruzimile luĭ Ioan nu la poporul de jos, care nu le suferea, ci la boeriĭ care și-le atrăgeaŭ prin purtarea lor, de îndată figura luĭ Ioan va eși clară și lămurită din aceste mărturiĭ contrazicătoare, care arată pe Ioan Vodă ca pe un tiran iubit de poporul de jos.

Această poziție a luĭ față cu clasele poporuluĭ explică, cum am spus și maĭ sus, strălucitele luĭ izbînzĭ în luptele cu Turciĭ, și căderea luĭ provenită din tradare. Izbînzile le repurtă cu ajutorul poporuluĭ de jos; trădarea îĭ veni din partea celor marĭ. Ce minunată învățătură pentru viitor!

Cu toate că Ioan Vodă fusese pus în domnie prin Turcĭ, cu toate că el se arăta cătră dînșiĭ cu așa de mare credință și dobîndise mulțămirea și recunoașterea meritelor sale, fu de ajuns ca să propună cineva maĭ mulțĭ banĭ la Constantinopole decît aceĭ pe care îĭ dădea Ioan, pentru ca fața Turcilor să se întoarcă de la el. Aceștia îșĭ pierduse cu totul drumul și cărarea. Ademenitoarea perdea a banuluĭ le acoperea privirile, și întreaga politică turcească se prefăcuse într-o mare mașină de produs banĭ, nu însă pentru statul turcesc, ci pentru dregătoriĭ care-l ocîrmuiaŭ. Interesul colectiv al statuluĭ părea că se desface în interesele private ale celor ce-l duceaŭ. Cu toate acestea, față cu neunirea și cu rivalitățile statelor

32. *Lasicki* în *Papiu*, III, p. 258: „Hac tali feritate tantum sui motum amoremque (si modo in metu esse potuit amor) plebi incussit, ut illum postea non modo honorarint horruerintque, verum etiam fortiter pro eo depugnaverint".

europene, Turcii nu numaĭ că duceaŭ maĭ departe putreda lor existență, ci eraŭ încă spaima popoarelor creștine. Tocmaĭ pe atuncĭ o nouă nevoe de banĭ lovise în haznaua împărătească; căcĭ Turciĭ pierduse marea bătălie navală de la Lepanto, care nimicise aproape cu totul flota lor de războiŭ (1571), și le trebuiaŭ sume enorme pentru reconstruirea eĭ. Doamna Chiajna, vestita intrigantă din Muntenia, care tocmaĭ pe atuncĭ avea pe unul din fiiĭ săĭ, Alexandru al II-lea, pe tronul Munteniei, iar cel maĭ mare Petru, scos de acolo de Turcĭ în 1567, trăia dintr-o pensiune a sultanuluĭ în Constantinopole [33], oferă acestuia îndoirea tributuluĭ Moldoveĭ, de la 60,000 la 120,000 de galbenĭ, dacă va încuviința domnia eĭ luĭ Petru [34].

Sultanul face cunoscut luĭ Ioan propunerile Chiajneĭ, cerîndu-ĭ să le îndeplinească, dacă vroește a maĭ păstra domnie; iar de nu, să o părăsească și să o lase luĭ Petru. Vodă respinge cererea sultanuluĭ, dînd răspuns ceaușuluĭ trimis la el: „spune stăpînuluĭ tăŭ că baniĭ pe care dînsul mi-ĭ cere, îĭ voiŭ întrebuința spre a rîdica oștirĭ care vor mîntui pe poporul meŭ de stoarcerile cărora este expus“ [35]. Sultanul declară pe Ioan Vodă de mazil, și dă steag de domnie luĭ Petru Șchiopul. Domnul Moldoveĭ se hotărăște atuncĭ să se opună Turcilor cu puterea, spre a scoate odată patria luĭ din ghiarăle asupritorilor vecĭnic nesăturațĭ. El adună țara în jurul luĭ, adecă pe boeriĭ ce-ĭ îngrozise mîna luĭ de fier, și pe milițiile țărăneștĭ, pe care le alipise de sufletul luĭ, și le ține o cuvîntare în care le arată cum Turciĭ, făcînd toate pentru mită, îngreuiază și sărăcesc țara, că de vor vrea eĭ numaĭ, cu înlesnire va îndepărta mîna Turculuĭ; că pe Leșĭ îĭ are spre sine plecațĭ, Cazaciĭ vor veni cum le va da știre, cărora niciodată nu le pot sta Turciĭ împrotivă. Numaĭ țara îĭ lipsește; că de se va uni și ia cu dînsul, nicĭ vor maĭ îndrăzni Turciĭ să trimită oștirĭ, ci vor face țăriĭ pe voe; că pe el să nu-l aibă de vrăjmaș, ci ca pe un prieten și părinte; dacă făcuse el cuiva ne-

33. Ist. Rom. III, p. 13.

34. *Gorecki* în *Papiu* III, p. 215.

35. *Mignot*, II, p. 211: le Moldave répondit fièrement qu'il emploierait cet argent à lever des troupes qui soustrairoient ses sujets à la vexation qu'on prétendoit exercer contre eux; et il ordonna au Chiaoux de se retirer“.

dreptate, tot pentru Turcĭ fusese, ca să le între în voe și să-ĭ umple; dar nicĭ nu i-a putut sătura, și cîte alte. Cu aceste cuvinte, fiecare cu răsunet în inima țăriĭ, căcĭ fiecare atingea o suferință viŭ și adînc simțită, „Ioan Vodă umplînd pe toțĭ de nădejde, cu glasurĭ marĭ strigară că lîngă dînsul vor peri cu toțiĭ“ [36]. Se legară decĭ „cu jurămînt că vor lupta pe moarte încontra tiranuluĭ Selim, și maĭ bine îșĭ vor pierde toate, patrie, viață, femeile și scumpiĭ lor copiĭ, decît să părăsească pe domnul lor“ [37].

Cum de se întîmplase această minune, ca o țară decăzută, slăbită prin lungile dezbinărĭ în care trăise maĭ bine de jumătate de veac, care nu se putuse opune la cele cîteva cete adunate de Laski pe mijloace private, să îndrăznească acuma a înfrunta iarășĭ nesfîrșita putere a Otomanilor? Răspunsul este ușor de dat, dacă ne vom aminti că temelia puteriĭ armate a Moldoveĭ, milițiile țărăneștĭ, ceĭ „proștĭ dar mulțĭ“ pe care un genial scriitor romîn îĭ pune în gura luĭ Lăpușneanu, părăsise pe acesta în lupta luĭ cu Despot; iar pe Ioan îl susțineaŭ nu numaĭ din datorie ci chiar din iubire și devotament. Ioan Vodă găsise secretul de a arunca în sînul maselor scînteia acea divină care aprinde în ele sentimentul solidarităţiĭ pentru o cauză comună, care trezește conștiința colectivă în ființele individuale, care face din turmă un popor. Acest secret îl posedă numaĭ naturile cele marĭ și geniale, în care poporul are *încredere*. Fără încredere, fără credință nu s-aŭ făcut niciodată lucrurĭ marĭ în omenire, și Ioan Vodă, chiar prin figura luĭ era un om care putea să inspire curajul și acelor a căror inimă maĭ stătea la îndoială. El era de o statură uriașă, o constituție vînoasă, o înfățișare bărbătească, în care se vedea că fierbe puterea [38].

Cum se hotărî la rezistență, Ioan Vodă luâ măsura de a trimite femeile și copiiĭ boerilor la Hotin, și el maĭ mult de formă ceru ajutor de la regele Henric de Anjou,

---

36. *Ureche* în Letopisețe I, p. 192.
37. *Gorecki* în *Papiu*, III, p. 220.
38. *Gorecki* în *Papiu* III, p. 215: „vir procerae staturae, facie decora, oculis gracilibus quodam modoque minacibus, toto corpore lacertosus, viribus pollens“.

care bine înțeles trebuia să-ĭ refuze. Cazaciĭ însă la care dînsul se îndreptâ, veniră, deși într-un număr préa mic pentru lupta uriașă ce era să se încingă. Nimic nu ne poate da o idee maĭ clară despre mărimea sentimentelor eroului moldovean decît împrejurarea că atuncĭ cînd el văzu pe Cazaciĭ întrînd în lagărul săŭ, eșind ca să-ĭ salute, îl năpădiră lacrămile de bucurie [39], cu toate că era un om de o statură erculeană, și de o putere așa de mare încît într-una din bătăliile sale trase singur un tun după el [40].

Vestea că Petru Vodă întrase în hotarăle Moldoveĭ apucâ pe Ioan la un ospăț dat de el iubiților săĭ aliațĭ, Cazaciĭ. El ordonâ îndată capuluĭ Cazacilor *Sverșevski* și vorniculuĭ *Dumbravă* să meargă la iscoadă. Petru Vodă cu o armată îndestul de numeroasă, compusă din Turcĭ, Muntenĭ și Ungurĭ, își așezase castrele sale la Jiliște [41], unde punînd o strajă de 400 de oamenĭ, rămășița armateĭ, obosită de drum, se dădu odihneĭ lăsîndu-șĭ caiĭ să pască pe cîmp. Avan-garda luĭ Ioan surprinde straja oștiriĭ dușmane și o măcelărește așa încît nicĭ un singur om nu scapă, pentru a duce vestea primejdieĭ, armateĭ ce odihnea. Sverșevski trimite răspuns luĭ Ioan să vină cît maĭ în grabă, căcĭ dușmaniĭ nu s-ar aștepta a fi atacațĭ. Domnul sosește și cade din treĭ laturĭ asupra oștiriĭ netocmite a luĭ Petru, făcînd în ia un cumplit măcel, din care numaĭ cu greŭ scăpară Petru, candidatul la tronul Moldoveĭ, și fratele săŭ Alexandru, domnul Munteniеĭ. Cel întîiŭ fugi la Brăila, iar al doilea la Flocĭ, acest din urmă mîntuindu-se prin devotamentul a doĭ frațĭ Goleștĭ, vornicul Ivașcu, ce fu numaĭ rănit, și clucerul Albu, care lăsâ chiar viața pe cîmpul de războiŭ [42].

Bătînd Ioan Vodă oastea aliată lîngă Rîmnic, „el întrâ cu toată puterea luĭ în țara Muntenească, atacînd cetățile și orașele, care nicĭ de la natură nicĭ de vre-o

---

39. *Gorecki*, ibidem, p. 222.

40. *Gorecki*, ibidem, p. 244.

41. Vezĭ un document din arhiva statuluĭ reprodus de *Hasdeu*, l. c. p. 88, care spune că bătălia „s-aŭ întîmplat la vadul ce se zice *Rîmna* lîngă satul Jiliște".

42. *Ureche*, Letopisețe I, p. 193. *Gorecki* în *Papiu* III, p. 225. Vezĭ și documentul citat maĭ sus din *Hasdeu*, l. c. p. 88.

artă nu eraŭ întărite, tăind și ucigînd în tot drumul pre toţĭ fără alegere de sex și de vîrstă, și dînd foc satelor și orașelor. „Se omoraŭ bătrînĭ și copiĭ, se rușinaŭ femeile și fecioarele și se comiteaŭ cruzimĭ de tot feliul"[43], răzbunînd astfeliŭ Ioan dușmănia contra Mirceștilor pe nevinovatul popor muntean. Ioan ajungînd pînă sub munţĭ cătră Brașov, se coboară apoĭ spre Bucureștĭ, unde pune domn pe unul *Vintilă Vodă*[44], care însă este răsturnat după 4 zile de Alexandru al II-lea, ce se reîntoarce în scaun. Ioan însă nu avea timp să-șĭ sprijine proteguitul. El trebuia să meargă la Brăila spre a prinde pe rivalul săŭ, și plecâ în grabă din Bucureștĭ cătră acel oraș, unde ajungînd, somează pe comandantul turc să-ĭ predea pe Petru. Comandantul trimise prin patru solĭ un răspuns amenințător. Ioan atuncĭ călcînd dreptul solieĭ „tăè trimișilor nasurile, urechile și buzele, ordonâ apoĭ să-ĭ bată cu cue de fer pe o bîrnă înaltă cu picioarele în sus și cu capul spre pămînt, și astfeliŭ îĭ aruncară soldaţiĭ luĭ Ioan la porţile Brăileĭ. După aceia dete ordin de asediul orașuluĭ, pe care îl luară în curînd pedestrașiĭ luĭ. „Infricoșat măcel se făcu atuncĭ în Turcĭ; curgea pîrăŭ sîngele în Dunărea din grămezile de morţĭ; copiiĭ se răpeaŭ de la sînul mameĭ lor, și între vacte se omoraŭ; se prădâ tot orașul și i-se dede foc; necum fiinţe de om dar nicĭ un cîne nu scăpâ viŭ din mijlocul flacărilor și a ruinelor"[45]. Cetăţuia Brăileĭ însă Ioan nu o putu lua, din pricină că el fu chemat, precum vom vedea, de Sverșevski încontra uneĭ oștirĭ turce de lîngă Tighina. El lăsâ decĭ și Brăila, precum lăsase Bucureștiĭ, și apucâ spre Bugeac.

Astfeliŭ Ioan Vodă era nevoit a părăsi izbînzile sale tot neisprăvite, pentru a întimpina nouă primejdiĭ, și aceasta fu una din pricinile de căpetenie ale căderiĭ sale; căcĭ dușmaniĭ numaĭ împrăștiaţĭ, nu zdrobiţĭ, se reformaŭ necontenit în urma luĭ, și adăogîndu-se peste ceĭ ce soseaŭ fără încetare, deveneaŭ pe fie-ce zi maĭ numeroșĭ, maĭ amenințătorĭ. Anume Ioan Vodă, cum aflase despre îna-

43. *Gorecki* în *Papiu* III, 229.

44. Același probabil cu domnul dintre aniĭ 1532—1534. Vezĭ Vol. II, p. 441,

45. *Gorecki* în *Papiu* III, p. 229.

intarea uneĭ oștirĭ dușmane din Chilia și Cetatea Albă, care alerga în ajutorul Brăileĭ, în numer de vre-o 15000 de oamenĭ, trimisese îndată întru întimpinarea eĭ pe Sverșevski cu Cazaciĭ și cu 8000 de călărĭ romînĭ. Sverșevski îĭ lovește cu multă îndrăzneală, îĭ bate și-ĭ împrăștie. Rămășițele acestor oștirĭ scapă la Tighina, cetate turcească, unde se împreună cu alte trupe turceștĭ și tătăreștĭ tăbărîte în jurul cetățiĭ Sverșevski atuncĭ chiamă îndată pe Ioan de la Brăila, care venind în cea maĭ mare grabă se unește cu Cazaciĭ, bat oştirile din jurul Tighineĭ, și după aceia cetatea, unde ucid pe toțĭ orășeniĭ, cu femeĭ cu tot, nelăsînd nicĭ unul viŭ din atîta mulțime. Indată după această izbîndă Cazaciĭ se abat pe Cetatea Albă, pe care o pradă și o ard, luînd din ia nesfîrșite bogățiĭ; apoĭ un corp noŭ de Turcĭ înaintînd asupra luĭ Ioan Vodă, Sverșevski cere voe de la domn să meargă să-l rîsipească și acesta îĭ dă 3000 de pedestri adecă de milițienĭ, țăranĭ romînĭ, în ajutor. Sverșevski așază pe Romînĭ îndărătul Cazacilor călărĭ și atacă pe Turcĭ. „La început în curs de o oară lupta era în îndoială. In sfîrșit chemațĭ fiind la luptă Romîniĭ, aceștia, oamenĭ plinĭ de vitejie în trup și în suflet, întărîtațĭ întocmaĭ ca fiarăle îndelung reținute, aleargă cu strigăte înfricoșate în ajutorul Cazacilor. Atuncĭ călărețĭ și pedestri toțĭ cu mare putere se repeziră din toate părțile în gloata turcească și o desfăcură. Turciĭ întoarseră spetele, iar pedestriĭ romînĭ, eșindu-le în cale, tăiaŭ picioarele și străpungeaŭ pîntecele cailor turceștĭ. Cazacĭ numaĭ treĭ periră; Romînĭ o sută. Atît de puțin custâ această însemnată și strălucită victorie, pe care Ioan o privea din depărtare cu multă bucurie. Selim, auzind în Constantinopole de izbînzile luĭ Ioan, se turburâ foarte, și temîndu-se ca nu cumva să piardă Moldova și să fie gonit și din Grecia, lucru ce era să i-se întîmple, dacă nu intervenea trădarea Cernăuțeanuluĭ, se ruga cu aĭ săĭ luĭ Dumnezeŭ după datina și legea turcească“ [46].

Pe lîngă rugăciunile cătră Mohamed, Turciĭ însă pregătiră o expediție maĭ însemnată contra luĭ Ioan Vodă, pe care vedeaŭ că nu-l pot răpune cu ușurința ce ș-o

---

46. *Gorecki* în *Papiu* III, p. 231—232: „cum suis Deum more suo supplicabat“.

închipuise. Sultanul dă ordin sangiacilor de la Dunăre să între în Moldova sub comanda supremă a beglerbegului Rumeliei, astfeliŭ că oștirea turcească se urca întrunită la aproape 100,000 de oamenĭ, afară de Muntenĭ sub Petru Vodă și de Tătarĭ sub Adel Gheraĭ, care maĭ aduceaŭ și eĭ împreună cel puțin un contingent de 50,000 [47]. Ioan Vodă față cu această îndoită amenințare trebuia să urmeze planul firesc, impus chiar de împrejurărĭ, și pe care într-o situație asemănătoare îl pusese în lucrare și Stefan cel Mare; să oprească anume cîtva timp pe Turcĭ de la trecerea Dunăriĭ, spre a dobîndi răgazul trebuitor ca să se repeadă și să respingă pe Tătarĭ; apoĭ să cadă cu toate puterile asupra Turcilor. El însărcinează deci pe cel maĭ bun prieten al săŭ, hatmanul Ieremia Golia, cu care era legat încă de la căpătarea domnieĭ, cu apărarea trecătoareĭ Dunăriĭ, și el se pregătește a lovi pe Tătarĭ.

Ieremia Golia era alăturea cu Sverșevski omul cel maĭ de încredere al luĭ Ioan. După ce-l însoțise adese-orĭ în timpul colindărilor sale pe laturile Moldoveĭ, mijlocise înțelegerea luĭ cu boeriĭ, care-l ceruse domn de la Poartă. Luĭ îĭ încredințase Ioan Vodă pîrcălăbia cetățiĭ Hotinuluĭ, punctul cel maĭ important al țăriĭ dinspre Polonia; îĭ dăruise moșiĭ și îĭ scăpase și viața în focul uneĭ bătăliĭ. Pe lîngă aceste legăturĭ de inimă și de interes, Ioan Vodă maĭ adaoge încă și religiunea, punîndu-l să jure, înainte de a-l trimite spre Dunărea, pe cruce și evanghelie că-ĭ va fi credincios [48]. Ioan Vodă, după ce trimise pe Golia cătră Dunăre, se trase de la Tighina cătră Cahul spre Prut, spre a fi la o egală îndepărtare de Tătarĭ și de Turcĭ.

Știa doar Ioan Vodă cine sînt boeriĭ, și ce nesfîrșită însemnătate avea însărcinarea dată luĭ Ieremia. Cu

---

47. *Baudui,* Inventaire de l'histoire générale des Turcs, Paris 1617, p. 470: „Cependant Sélim jugeait, que le vaivode Ivon pourrait croistre à telle autorité et à un pouvoir si grand si on le laissoit poursuivre, qu'il serait par après malaisé de l'abaisser. Il mande au beglerbeg ou général d'Europe d'employer toutes ses forces à dompter ce mutin. Celuy-cy arme; sa levée fut d'environ 100,000 combattans". Ap. *Hasdeu,* l. c. p. 130.

48. *Hasdeu* l. c. p. 134.

toate aceste măsurĭ Golia rămase tot ce era, fire de vulpe șireată și trădătoare îmbrăcată în chip de om, și lucru încă și maĭ mișel, trădarea luĭ nu fu măcar răsplătită cu o ambițioasă mărire, ci cu banĭ, cu josniciĭ banĭ, cumpărată și vîndută ca o marfă de tarabă! Ce e drept, suma era cam însemnată, anume de 30,000 de galbenĭ. Pentru această sumă, peste care i-se maĭ făgăduia încă alta, Ieremia nu se sfii de a vinde pe domnul, prietenul și binefăcătorul săŭ, a călca jurămîntul săvîrșit pe cruce și pe evanghelie, a deveni trădător și sperjur totodată. El lăsâ pe Turcĭ să treacă Dunărea, și înștiințâ pe Ioan că ajunsese prea tîrziŭ pentru a împiedeca pe dușmanĭ de la trecerea fluviuluĭ, dar că Turciĭ eraŭ numaĭ în număr de 30,000, ceĭ maĭ mulțĭ armată nedisciplinată[49]. După ce-l înșela vroia să-l și adoarmă.

Prin această veste tot planul luĭ Ioan devenise cu neputință. El nu maĭ putea să respingă întîiŭ pe Tătarĭ, ci trebuia să plece încontra Turcilor, cu primejdia de a fi prins apoĭ între două focurĭ. Ioan însă vroi să se încredințeze prin el însușĭ de numărul și puterea dușmanilor; dar deși el singur întreprinse recunoașterea, nu putu afla nimic sigur asupra acesteĭ împrejurărĭ. Cînd ostașiĭ veniră să-l întrebe de numărul păgînilor, Ioan le răspunse cu un laconizm adevărat antic: „îĭ vom socoti în luptă!“ [50] In seara dinainte de bătălie treĭ boerĭ: vornicul Murgu, stolnicul Bilăĭ și hatmanul Slăvilă fugiră la Turcĭ. Eraŭ avan-garda trădătorilor.

Pe cînd armata turcească număra cum am văzut maĭ bine de 100,000 de oamenĭ, acea a luĭ Ioan Vodă se alcătuia, în afară de cîteva miĭ de oamenĭ de gloată, „oaste în dobîndă“, cum îĭ zice Ureche, din vre-o 20,000 pedestri și 10,000 de călărĭ. In tunurĭ însă întrecea armata moldovenească pe cea turcească, 180 la 140 [51].

Trădătorul Ieremia Golia încă nu-și sfîrșise infamul început. El fusese probabil cîștigat de Turcĭ și de Mun-

---

49. *Mignot.* II, p. 212: „Ce perfide mande à Ioan que les Turcs avaient passé le Danube avant qu'il eut pu atteindre les rives de ce fleuve; qu'au reste leur armée montoit au plus à 30,000 hommes de mauvoises troupes.“

50. *Fredro* ap. *Hasdeu*, l. c. p. 136.

51. *Gorecki* in *Papiu*, III, p. 238, exagerează de sigur, urcînd numărul Turcilor la 200,000.

tenĭ spre a preda pe însușĭ Ioan viŭ saŭ mort în mînile lor. De aceia îl vedem cu o îndrăzneală ne maĭ pomenită, revenind lîngă Ioan și luînd de la el comanda cavaleriei în lupta hotărîtoare ce era să se înceapă. Atacul trebuia să pornească de la aripa stîngă, unde se afla cavaleria sub hatmanul Golia, care pesemne sperase că va putea dobîndi pe domn în mijlocul săŭ. Milițiile, ca printr-un instinct firesc maselor, presimțise trădarea pe care n-o înțelesese Ioan, a căruia minte era pe deplin cuprinsă de orînduirea bătălieĭ, și nu lăsară pe Ioan să iasă din rîndurile lor, spre a trece în acele ale cavaleriei [52]. Dacă boerimea nu putu îndeplini trădarea eĭ în toată întinderea vroită, cel puțin ia se ținu de cuvînt, și cînd se dete semnul ataculuĭ, cavaleria, adecă boerimea, plecînd steagul, puse cușmele pe sulițe și trecu la dușman.

Un fior de îngrozire cuprinse pe Moldovenĭ, cînd văzură floarea armateĭ lor, „13,000 de călărĭ viteji, foarte bine înarmațĭ“ [53], mergînd să sporească rîndurile păgîne. Trebui bărbăția, focul și inima luĭ Ioan spre a împiedeca pedestrimea de a o rupe de fugă. In curînd însă o strașnică răzbunare puse iarășĭ la loc inimile zdruncinate ale Moldovenilor. Turciĭ neavînd nicĭ eĭ încredere în trădătorĭ, îĭ întoarseră înapoĭ încontra fraților lor. „Iată vînzătoriĭ noștri“, strigă Ioan Vodă, ordonînd ca toate tunurile să fie îndreptate asupra lor. Mare parte din eĭ periră culegînd moartea în loc de răsplată pentru nevrednica lor purtare.

După ce se strînse șirul trădătorilor, care împiedeca pe îmbele armate de a se ciocni, se încăerară la luptă Turciĭ și oastea romînă. „Picaŭ loviți deopotrivă Turcĭ și Romînĭ; se întunecase soarele de pulberea și fumul tunurilor; nicĭ se auzeaŭ nicĭ se maĭ vedeaŭ uniĭ pe alțiĭ, nicĭ tunariĭ nu maĭ știaŭ în cine îșĭ îndreptaŭ tunurile“ [54]. De la o vreme însă, Romîniĭ înfrînseră pe Turcĭ și începură să-ĭ gonească, încît locuitoriĭ Turcĭ din Oblucița, văzînd cum Romîniĭ răzbise pe Turcĭ, se pregăteaŭ de

52. Vezĭ locurile din *Gorecki* și *Paprocki* reproduse maĭ sus notele 30 și 31
53. *Gorecki*, l. c. III, p. 241: „Habuit autem Czarnievicius (Golia Cernăuțeanu) fortissimorum equitum quibus praefuit tredecim millia, optime armis instructa.“
54. *Gorecki*, l. c. p. 242.

fugă. Lipsind însă Romînilor cavaleria spre a urmări pe dușman, nu se putură folosi de această izbîndă, care ar fi putut deveni hotărîtoare dacă ar fi putut împrăștia prin cavalerie pe ceĭ răzbițĭ de pedestrime. Obosițĭ însă de luptă, Romîniĭ pe cît și Turciĭ se retraseră în dosul artilerieĭ lor, spre a se odihni puțin, cînd deodată o ploae repede si deasă se răvărsă asupra îmbelor armate. Pulberea de tun fu muiată de apă, și această împrejurare pricinui Romînilor cel maĭ mare răŭ, „căcĭ puterea lor încontra mulțimiĭ Turcilor sta cu deosebire în tunurĭ, care acum nu le maĭ puteaŭ sluji[55].

La reînceperea lupteĭ, Romîniĭ lipsițĭ de artileria care îĭ sprijinise atît de minunat în primul atac, începură a slăbi, iar Turciĭ împrospătîndu-șĭ puterile din mulțimea lor, pe cînd Romîniĭ rămîneaŭ tot aceia, maĭ supravenind în sfîrșit și Tătariĭ, Romîniĭ la rîndul lor dădură dosul și o rupseră de fugă. Ioan adună cît putu din desfăcuta luĭ armată, și se retrase la satul *Roșcanĭĭ*, așezat în apropiere, unde se „îngropă“ în șanțurĭ. Să însemnăm un lucru. Ioan nu fugi, deși fără îndoială ar fi putut-o face, căcĭ el nu fusese încunjurat: calea pe la spate îĭ rămăsese liberă; însă el spusese că „va cădea capul săŭ unde vor cădea capetele ostașilor“, și se ținu de cuvînt. Ioan Vodă nu era trădător.

Turciĭ îl încunjurară și începură a bate șanțurile cu tunurĭ, fără să poată face mult răŭ Romînilor. Altă împrejurare trebuia să determine căderea luĭ Ioan; anume satul în care se închisese era lipsit cu totul de apă. In curînd setea începu a munci pe oșteniĭ luĭ. Pentru a ș-o alina măcar întru cîtva, întindeaŭ petecĭ de pînză deasupra ierburilor culegînd rouă cu care îșĭ ungeaŭ buzele[56]. Chiar și acuma Ioan Vodă ar fi putut scăpa. Cunoscînd prea bine limba turcească, s-ar fi putut travesti și trece necunoscut chiar prin lagărul păgîn. El vroia însă ca un adevărat viteaz să împartă și amarul, precum se bucurase de izbînzĭ alăturea cu voiniciĭ săĭ. Turciĭ necunoscînd însă cumpăna Romînilor, și văzînd tăria pozițieĭ luĭ Ioan, îĭ trimiseră vorbitorĭ, care să-l sfătuiască să se predea, întrucît la

55. *Gorecki*, Idem: „sed maximo detrimento Valachica turmenta affecit, quae eis magno adiumento contra omnem vim Turcarum fuere“.

56. *Fredro* ap. *Hasdeu*, l. c. p. 161.

sfîrşit tot nu ar putea scăpa din mînile lor, încunjurat fiind din toate părţile. Ioan care vedea pe fie-ce zi murind ostaşiĭ săĭ în torturile seteĭ, şi nu maĭ putea suferi o asemenea privelişte, se hotărî să se închine. Inainte însă de a face acest pas, el ţinu sfat cu oastea luĭ, atît cu Cazaciĭ cît şi cu Romîniĭ, şi-ĭ întrebâ ce li-se părea a fi maĭ cu cale: a se închina Turcilor, saŭ deschizînd porţile castrelor să meargă la o moarte sigură, împrăştiind eĭ înşiĭ pe cît vor putea omorul în rîndurile duşmane. „Moartea singură, sfîrşi el, va pune capăt tuturor acestor rele: ia ne va scăpa corpurile de suferinţă şi ochiĭ de vederea atîtor lucrurĭ nedemne“. Voacea luĭ se stînse într-un plîns înăduşit. Cazaciĭ şi cu Romîniĭ răspunseră într-un glas, că dacă este de părere că se poate încrede în făgăduinţele turceştĭ, atuncĭ să se închine, deşi Turcul nu se ţine niciodată de cuvîntul dat unuĭ ghiaur; iar dacă se îndoeşte de credinţa lor, atuncĭ eĭ, neuitînd credinţa dată luĭ Ioan, sînt maĭ bucuroşĭ a lupta pînă la moarte decît să piară cu toţiĭ prin înşălăciunea Turcilor. Ioan hotărî să se închine, dacă Turciĭ vor primi următoarele condiţiĭ: Romîniĭ să nu fie pedepsiţĭ de vre-un domn viitor pentru participarea lor la războiŭ. Cazaciĭ să fie lăsaţĭ liberĭ a merge în ţara lor, şi el însuşĭ să fie dus neatins la împăratul turcesc. După cererea luĭ Ioan, Turciĭ jurară de şepte orĭ pe Coran păzirea acesteĭ alcăltuirĭ. Turciĭ primiră, şi Ioan trebuia să se dea el cel întîiŭ în mînile lor. Atuncĭ începu o scenă duioasă, acea a despărţiriĭ. Rămas bun trebuia să-şĭ ia domnul dela vitejiĭ săĭ, cu care împărţise pînă atuncĭ soarta schimbătoare a cruntuluĭ războiŭ. „O grea şi amară soartă mă desparte acum de voĭ, vitejiĭ meĭ; vă întind dreapta mea vouă tuturor şi fieşte-căruia, şi vă încredinţez pe toţĭ că pînă cînd va maĭ rămînea o suflare în acest corp muritor, de-a-pururea cu recunoştinţă îmĭ voiŭ aduce aminte de numele vostru. Auzind acestea Cazaciĭ începură să verse lacrămĭ şi plîngînd şi suspinînd îĭ prindeaŭ dreapta şi i-o sărutaŭ cu toţiĭ. După ce Cazaciĭ se depărtară ca de vre-o treĭ loviturĭ, Ioan chemâ din castre pe Romîniĭ şi de-asemenea cu multe lacrămĭ se despărţi de dînşiĭ. Aducîndu-şĭ apoĭ aurul şi pietrele scumpe ce avea cu sine, se întoarse iar la Cazacĭ, şi împărţi lor toate ale sale. După aceia descingînd sabia, se dete prins

în mînile Turcilor. Beglerbegul vorbi cu el mult timp, cînd deodată prefăcîndu-se a fi fost ofensat prin niște cuvinte ale luĭ Ioan, îl lovi cu hangerul în față și în pîntece. Ianiceriĭ se aruncară îndată asupra luĭ și-ĭ tăiară capul, iar corpul luĭ fu legat de cozile a două cămile care gonite într-o parte și în alta îl rupseră în bucățĭ. Capul îl înfipseră într-o suliță, trupul îl sfășiară în micĭ bucățĭ, oasele luĭ le împărțiră între sine, iar în sîngele luĭ încă cald îșĭ înmuiară săbiile, rugîndu-se luĭ Dumnezeŭ ca să le dea și lor inima luĭ Ioan, și asemenea măestrie în războiŭ (14 Iunie 1574). Jurămîntul odată călcat de Turcĭ, în privirea luĭ Ioan, pentru ce eraŭ să-l maĭ țină față cu oștirile sale? Se repeziră asupra lor să le tae. Romîniĭ și Cazaciĭ se aruncară atuncĭ desperațĭ în mijlocul dușmanilor, și împărțind moarte pe cît putură, periră pînă la cel de pe urmă“ [57]. Astfeliŭ se sfîrși și tragedia luĭ Ioan Vodă.

Acest domn este cel de pe urmă eroŭ al Moldoveĭ. Incă unul trebuia să maĭ răsară din sămînța Romînilor și anume în Muntenia, și apoĭ să se stîngă în ele izvorul sufletelor marĭ. Ioan Vodă fu în stare să trezească în inimile Moldovenilor iarăși acel dor de țară, incorporat în iubirea cătră domnul lor. Prin farmecul ființeĭ sale, prin purtarea sa blîndă și omenoasă față cu poporul de jos, el cîștigâ iubirea acestuia, care știa cu obicĭnuita-ĭ generozitate să răsplătească sentimentele domnuluĭ, jertfindu-se pentru dînsul. El vroi să fie aspru cu boeriĭ, spre a stîmpăra cugetul lor schimbător și umblarea lor după domniĭ nouă. Boeriĭ plecară de-o-cam-dată capul sub mîna luĭ de fier; dar îl pîndiră la momentul critic, și-ĭ dădură o lovitură din care nu se maĭ putu scula, și, lucru încă maĭ amar pentru Ioan, acel în care el pusese

57. *Gorecki* în *Papiu*, III, p. 245. Cuvintele puse în gura luĭ Ioan de istoricul polon nu pot fi acele rostite chiar de domn, pe care nimenea nu le aŭ putut culege. Ele pot fi însă atribuite domnuluĭ moldovean, întrucît *Starowolski*, Instituta rei militaris. Cracoviae, 1610, p. 168 (ap. *Hasdeu* l. c. p. 126) spune despre el: „Ita Ivonia palatinus Valachiae et Michail palatinus Moldaviae (autorul face o transpoziție a țărilor unde domnea Ioan cel Cumplit și Mihaiŭ Viteazul) et nostra aetate Gustavus rex Sveciae *sola suaviloquentia* ac libertate adhibita numerosum exercitum in obedientia continuerunt“.

toată încrederea luĭ, acela pe care socotea că anĭ îndelungațĭ îl făcuse prieten, acela se puse tocmaĭ în fruntea trădătorilor.

Este greŭ de a întîlni în istorie o soartă maĭ dramatică decît acea a eroului moldovean. Arzînd de iubirea moșieĭ, îl vedem reînoind vremurĭ ce păreaŭ apuse pentru totdeauna, și scoțînd iar din poporul romîn minunĭ de vitejie, deși acesta nu maĭ era în întregimea luĭ ceia ce fusese pe timpul luĭ Stefan cel Mare, o clasă de proprietarĭ ce-șĭ apăraŭ moșiile lor, punînd piept pentru moșia cea mare. Isbînzile luĭ Ioan Vodă sînt cu atîta maĭ extraordinare cu cît sînt datorite personalitățiĭ luĭ, a căria mărime era simțită din instinct tocmaĭ de cugetele simple ale ostașilor de rînd, care nu puteaŭ să-l înțeleagă. Cîtă bucurie se răsfrîngea în vasta luĭ inimă, cînd izbînzile urmaŭ izbînzilor, în primele momente ale luptelor luĭ. Și cîtă durere nespusă, cîtă amărăciune și deznădăjduire trebuiră să-l cuprindă cînd văzu flamura mîndreĭ sale cavaleriĭ, a oștiriĭ sale celeĭ maĭ alese, plecîndu-se înaintea dușmanuluĭ! Trebue să fie cineva domn, să aibă dată în răspunderea sa soarta unuĭ popor întreg, soarta generațiilor viitoare, pentru a putea simți mișcîndu-se în inimă largile bătăĭ produse de niște atarĭ sentimente [58].

---

58. Scrierea D-luĭ *Hasdeu*, Ioan Vodă cel Cumplit, Bucureștĭ 1865, eminentă prin mulțimea și noutatea izvoarălor consultate, și de care ne-am folosit în mare parte în lucrarea noastră, este cu totul exagerată atît în fond cît și în formă, încît intipărirea ce-țĭ rămîne după citirea eĭ este din cele maĭ îngreuetoare. Maĭ întîiŭ nu știm de unde ia D-l Hasdeu toate acele amărunțimĭ tehnice asupra ordiniĭ de bătae urmată de Ioan Vodă în luptele sale. Gorecki, singurul izvor maĭ amărunt asupra lor, nu conține decît arătărĭ cu totul generale, din care numaĭ o închipuire silită poate scoate pînă și planurile bătăliilor luĭ Ioan Vodă. Un istoric trebue să se ferească de a pune prea multă imaginație în reconstituirea trecutuluĭ, căcĭ atuncĭ el ne dă icoanele proprieĭ sale mințĭ drept acele ale timpuluĭ expus. Apoĭ D-l Hasdeu ne pare că a vrut înadins să găsească în faptele eroluĭ săŭ niște împrejurărĭ analoage cu cele ce se petrecură în principate pe la 1862—64. De aceia d-sa pune strămutarea capitaleĭ dela Suceava la Iașĭ pe timpul luĭ Ioan Vodă, cu toate că nu posedă *nicĭ un singur izvor* în această privire, și că Ioan Vodă trebuia tocmaĭ să se ferească de a-șĭ a-

propria reşedinţa de Turcĭ, încontra cărora rîdicase sabia. Dincontra toate izvoarăle ce există străpoartă această strămutare în domnia a doua a luĭ Lăpuşneanu (Ist. Rom. vol. III p. 89). Însă altfeliŭ cum ar fi putut lovi D-l Hasdeu în Ieşenĭ, care deplîngeaŭ la 1864 pierduta lor capitală, şi cum ar fi putut arăta că „Sucevenii nu făcură tot astfeliŭ cînd Ioan Vodă transferă reşedinţa la Iaşĭ“ (Ist. Rom. vol. III p. 32—34)? Maĭ vorbeşte domnul Hasdeu şi de o împroprietărire a Ţiganilor, decĭ cu atît maĭ mult a ţăranilor pe timpul luĭ Ioan Vodă (Ist. Rom. vol. III p. 41—42), tot spre a putea aduce din vremurile trecute exemple pentru cele de faţă, cea maĭ falşă din toate concepţiunile istorice. In sfîrşit autorul exagerează atît de mult figura luĭ Ioan Vodă, încît vrea să facă din el cel maĭ mare om al timpuluĭ săŭ: „Singurul om din toată Europa carele, în loc de a lăsa pe preoţĭ să facă victime, făcea victime din preoţĭ! Singurul om în toată Europa care gîci secretul democraţieĭ! Singurul om din toată Europa carele merita coroana!“ (p. XXI). Dar oare regina Angliei Elizabeta (1558—1603), contemporană cu Ioan Vodă, nicĭ aceia nu merita să poarte coroana? Exclamaţiunĭ de cel maĭ răŭ gust bazate pe nişte premise ce nu le justifică întru nimic se întîlnesc la fie-ce pas în scrierea D-luĭ *Hasdeu*, d. e.: „Puteţĭ judeca cine fu Ioan Vodă!“ (p. 75) saŭ „Inchipuiţi-vă acuma o oaste moldovenească sub un Ioan Vodă!“ „Ioan Vodă din faţă, Ioan Vodă din dreapta, Ioan Vodă din stînga“ (p. 87). Aiurea vroind să rîdice talentul strategic al eroului în lupta dela Jiliştea, unde cum am văzut el surprinsese oştirea duşmană în somn şi nepregătită, D-l Hasdeu, pentru a preîntimpina învinuirea de neglijenţă ce se poate aduce oştiriĭ turco-muntene de a se fi dat odihniĭ fără a se fi întărit cu şanţurĭ saŭ cară, vrea să dovedească că după toate principiile strategice *ia trebuia să rămînă în cîmp liber* (Ist. Rom. vol. III p. 90—91). Nu cumva după aceleaşĭ principiĭ trebuia să şi doarmă? Argumentele aduse în această privire sînt aşa de extraordinare încît trebue citite spre a crede că aŭ putut fi scrise. Doar numaĭ una din iscodirile D-luĭ Hasdeu să le întreacă, anume următoarea argumentare pentru a dovedi stăpînirea Moldoveĭ asupra Pocuţieĭ: „Această mică provincie, pitulată la nordul Moldoveĭ între Prut şi Nistru, forma în antiquitate o parte a Dacieĭ luĭ Traian, precum dovedeşte nu numaĭ poziţiunea sa geografică, ci chiar numele celor două ale sale oraşe: *Colomea* adecă *Colonia romană* şi *Snetin* în vechime *Netindava*“ (Ist. Rom. vol. III p. 52). Şi apoĭ să ne mirăm dacă streiniĭ îşĭ bat joc de istoriografia romînă (*Hunfalvy*, Die Rumänen und ihre Ansprüche p. 80). Aiurea găsim că „Ioan Vodă gîcise pe Montecuculli“ (Ist. Rom. vol. III p. 93). Intr-un cuvînt, D-l Hasdeu vroind să înalţe pînă la cerurĭ pe eroul săŭ i-a întunecat adevăratele, îndestul de strălucitele luĭ merite. Păcat că nu ş-a adus aminte, în loc de *Confucius*, pe care îl citează la istoria luĭ Ioan Vodă (Ist. Rom. vol III p. 30), pe *Voltaire* care spune: „Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas“. Acesta este fondul istorieĭ luĭ Ioan Vodă cel Cumplit. Forma eĭ este potrivită cu fondul. Pretutindenea se întîlnesc declamaţiĭ pompoase,

fraze sforăitoare, și am numărat vre-o 300 de puncte de exclamație. Pretutindenĭ aluziunĭ la timpurile actuale, care turbură liniștea istorică, precum d. e. că: „camerile legislative nu fac un 2 Maiŭ!“ (Ist. Rom. vol. III p. 31) saŭ următoarea fenomenală comparație: „Aventurierul ne apare deodată milionar, ca cel maĭ avut comerciant de pietre scumpe din capitala Turcieĭ, întunecînd prin bogățiile și luxul săŭ pe pașale și pe agale! Faptul e tot atîta de cert *precum e cert că D. Török saŭ D. Bossel posed cele maĭ frumoase și cele maĭ scumpe case în Bucureștĭ*“!!! Se poate maĭ cumplită dușă de apă rece pe mintea înfierbîntată de frumoasele icoane ale trecutuluĭ? Și cu toate acestea, lucrarea D-luĭ Hasdeu are o valoare netăgăduită: pune în lumină o sumă de puncte nouă, aduce multe izvoară necunoscute la lumină care trebue însă culese precum grăunțiĭ de aur, ce trebue să-ĭ spelĭ îndelung din năsipul rîurilor.

ISTORIA UNEI MOȘIĬ

din secolul al XV-lea și pînă astăzĭ

de

Gh. Ghibănescu.

(Urmare și sfîrșit)

Ce fel de om era Domnul, care făcea atîtea cumpărăturĭ? Dăm loc luĭ Neculcea cronicarul să-l descrie în a luĭ limbă ușoară, frumoasă și curat romînească.

«Acest domn Cantemir Vodă aŭ fost de oamenĭ proștĭ, de la «ținutul Fălciuluĭ, și dacă s-aŭ rîdicat la vrîstă s-aŭ dus în țara «leșască de aŭ slujit la oaste, pînă ce aŭ ajuns de aŭ fost roh-«mistru: apoĭ viind în Moldova s-aŭ dus cu Grigorașco Ghica în țara muntenească și aŭ fost acolo ceauș spataresc; și era om viteaz și cu sfat bun. După aceia viind aicĭ în țară în Moldova slujind bine, l-aŭ pus căpitan mare; apoĭ aŭ fost și *serdariŭ*, și maĭ pe urmă aŭ fost cluceriŭ. Fost-aŭ și capu-chihae la Poarta împărăţieĭ, știind limbĭ și fiind om bătrîn. Cu alesul tuturor boerilor, ce eraŭ pribegĭ în țara muntenească, l-aŭ rîdicat domn cu cheltuiala luĭ Șărban Vodă, Domnul muntenesc, precum maĭ sus s-aŭ scris, și titlușul luĭ nu știa Cantemir Vodă, ce numaĭ Constantin Voevoda.

Carte nu știa, ci numaĭ iscălitura învățase de o făcea; la voroavă era sănătos, *mînca bine și bea bine*. Semne multe avea pe trup de la războae, în cap și la mînĭ, de pe cînd fusese slujitor în țara leșască. La stat nu era mare: era *gros*, *burduhos*, *ru-*

măn la față, buzat ; barba îĭ era albă ca zăpada. Cu boeriĭ trăia bine pînă la o vreme, pentru că era om de țară, și-ĭ știa pe toțĭ tot anume, pe carele cum era ; și nu era mîndru *nicĭ făcea cheltuială țăriĭ, că era un moșneag fără doamnă*, și avea doĭ feciorĭ beizadele pre Antiohie și pe Dimitrașco, și acesta era zălog la Poarta și cu alțĭ feciorĭ de boerĭ (Let. II, 230).

După această plastică caracterizare putem zice că C. Cantemir, născut în 1612, trăise traiŭ de rînd vre-o 60 de anĭ, și că de la 1670 în sus, de pe cînd era serdar, a inceput să cumpere moșiĭ nenumărate.

Despre puținĭ domnĭ ne daŭ cronicariĭ caracterizărĭ așa de conștiincioase și fidele ca despre Cantemir, lăsînd pe a luĭ Stefan cel Mare făcută de Ureche, ce e de maistru.

Din ceĭ doĭ fiĭ aĭ luĭ C. Cantemir, știm că Dumitrașcu ș-a petrecut viața în Țarigrad. Antioh rămăsese acasă, pe lîngă tată-săŭ. Pentru el de sigur făcuse Vodă, tatăl săŭ, cerdac la moșiile luĭ de pe Elan, ca atuncĭ cînd se va duce beizadea la țară să aibă unde sta la aer curat.

Ademenit de economia strașnică a tatăluĭ săŭ, văzînd că nu e răŭ a avea cît se poate maĭ multe moșiĭ, se pune și dînsul pe cumpărate, și iată ce cumpărăturĭ găsim făcute de Antioh Voevod :

In hotarnica din 1784, în urma cereriĭ făcute la divan de către postelniceasa Maria, fiica răposatuluĭ Th. Paladi, pentru a-i-se hotărnici moșiile din ținutul Fălciuluĭ, venind hotarniciĭ la moșia *Dăneștĭ* și *Plopenĭ, ce sînt alăturea*, se arătă de către vechilul postelniceseĭ un zapis din 7214 Iulie 15, în care se scrie că *Glicinco* feciorul luĭ *Froni* din Plopenĭ a vîndut luĭ Antioh Vodă 10 funiĭ de pămînt în curmeziș din moșia Plopeniĭ, și funia de 20 pașĭ, care s-aŭ socotit a fi 150 stînjenĭ acele 10 funiĭ, socotindu-se pasul cîte 6 palme gospod. [1]

Acelașĭ vechil maĭ arătă un zapis din 7214 Apr. 10 prin care scrie că Stratul și cu frate-săŭ Constandin și Antiohie, fecioriĭ Focșeĭ, nepoțiĭ Aneĭ și Neagăĭ, seminție luĭ Necoară Păharnic și a *banuluĭ din sat din Dăneștĭ,* vînd jumătate desat din Dăneștĭ luĭ

1. Zece funiĭ, a 20 pașĭ funia, fac 200 pașĭ, a 6 palme gospod pasul fac 1200 palme. Stînjenul fiind 8 palme gospod, vin 150 stinjenĭ.

Antioh Vodă cu vad de moară în apa Elanuluĭ şi branişte de stup şi cu vatra satuluĭ şi cu loc de fînaţ şi izvoară de grădină şi cu 76 pămînturĭ.[1]

Aceasta era prin 1706 Aprilie, cînd Antioh Vodă se făcuse proprietarul uneĭ alte moşiĭ Chircanĭ, încă din Ianuarie. — Şi anume: Unul Iftodi sin Gavril, nepot luĭ Berevoĭ din Chircanĭ, vinde luĭ Antioh Vodă partea luĭ din *Chircanĭ 1 jum. de bătrîn ce cuprinde jum. din sat Chircanĭ, ce vine 60 de pămînturĭ, şi pămîntul de 30 paşĭ*, în preţ de 50 leĭ. Moşia vîndută e măsurată de Tohilat şi Arhirie Pivniceariul şi Gliginco şi Egumenul de la Siliştenĭ, Amvrosie.

Actul de vînzare poartă data de 7214 (1706) Ghenar 13, fiind iscălit de hotarnicĭ şi de vînzătorĭ; egumenul iscăleşte în greceşte

Antioh Vodă caută a scoate hîrtie de la veliţiĭ boerĭ, care i-o şi daŭ în 23 Martie acelaşĭ an.

Iată în întregime acea carte de întăritură:

Сѫ оуко мы. Misail arhiepiscopi Mitropolita Sucevschiĭ, i Lavrentie Episcop Romanschiĭ i Ghedeon Episcop Radovschiĭ, i Varlam Episcop Husiĭ, i Antohie Jora vel log., i Ion Buhuş biv vel log. i Neculaĭ Costin vel vorn. dolneĭ zemli i Iordache Ruset biv vel dvorn., i Lupu Costachi vel vorn. gorneĭ Zemli. i Ion Neculcea v. spat. i Savin v. ban. i D. Mavrodi biv vel ceaşnic, i Ilie Cantacuzino vel vist., i Ion Sturza v. stolnic, i Pavel Ursuleţ v. clucĭer i Gavril Costin v. sluger, i Pavel Rugină v. jitnicear, i Ştefan Luca ftori vist. i Vasile Pleaşca trete log., N. Bută, Gheorghieş, i Rojniţă vornicĭ globniĭ scriem şi dăm ştire cu acest zapis de mărturie la

1. Postelniceasa Maria avea judecată cu nişte mazilĭ stăpînĭ în aceste moşiĭ, anume cu Timircăneştiĭ ce pretindeaŭ stăpînire în Plopenĭ şi Pelişoreştiĭ în Dăneştĭ. Timircăneştiĭ se daŭ rămaşĭ cît priveşte Plopeniĭ. Pelişoreştiĭ însă pretindeaŭ parte în Dăneştĭ. Aşa se arată o mărturie din 7214 (1706) Apr. 23, iscălită de Lupu Costachi v. vorn. şi Anton Jora hatm., în care se scrie că a fost ceartă între Strat Focşa şi M. Pelişor pentru Dăneştĭ. Boeriĭ Pavel Bujoreanu biv sluger, şi Bută vorn. de gloată, rînduiţĭ în cercetare, află că M. Pelişor are drept la 1 jumătate bătrîn, din 4 bătrînĭ cît umblaŭ Dăneştiĭ, iar Strat Focşa la 2 jum. bătrînĭ, dar cu jum. bătrîn a Drăgoaeĭ şi a luĭ Iordachi, ce a rămas luĭ. Apoĭ aceĭ 2 jum. bătrînĭ Focşa îĭ vinde luĭ Antioh Vodă, şi dar rămîn de drept aĭ postelniceseĭ, moştenitoarea aceleĭ averĭ.

cinstita mîna Măriei sale Domnuluĭ nostru Ion Antioh Constantin Voevod, precum să să ştie că aŭ venit inaintea noastră Iftodi feciorul luĭ Gavril, nepot şi strănepot luĭ Berevoĭ din sat din Chircanĭ de la ţinutul Fălciuluĭ, de nime nevoit nice asuprit, şi aŭ vîndut a luĭ dreaptă ocină şi moşie, un bătrîn şi jumătate din sat din Chircanĭ, Măriei sale Domnuluĭ nostru Antioh Voevod drept *cinzecĭ* leĭ bătuţĭ, care această moşie socotindu-să vînzătoare s-aŭ socotit intiiŭ cu poronca Măriei sale luĭ Vodă de s-aŭ hotărît de Tohilat şi de Arhirie pivniceriul de Huşĭ şi de Gliţinco, oamenĭ bătrînĭ, şi impreună cu Amvrosie egumenul de la mînăstirea Siliştenĭ. Şi s'aŭ ales un bătrîn şi jumătate partea luĭ Iftodie care maĭ sus scriem, care cuprinde giumătate din Chircanĭ. Şi intru acest un bătrîn şi giumătate s-aŭ aflat 60 de pămînturĭ, şi pămîntul de cîte 30 de paşĭ in frunte, precum arată mărturia hotarnicilor care s-aŭ pomenit maĭ sus. Şi această moşie să hotărăşte din sus cu Timirleniĭ, iar din gios cu Lungeniĭ, care şi această moşie e cumpărată de răposatul părintele Măriei sale luĭ Vodă Ion Constantin Voevod, maĭ dinainte vreme. Decĭ şi noĭ văzînd invoiala şi deplina plată la mîna luĭ Iftodi ficiorul luĭ Gavril şi strănepot luĭ Berevoĭ, ĭar noĭ încă am făcut acest zapis de mărturie ca să-ĭ fie Măriei sale luĭ Vodă dreaptă ocină şi moşie în vecĭ. Şi s-aŭ dat şi scrisul cel vechiŭ de la bătrînul Stefan Voevod care aŭ fost intăritura luĭ Berevoĭ. Şi pentru credinţă am şi iscălit cu toţiĭ ca să să ştie, şi eŭ Axinte uricariul am scris acest zapis. Da znaetsi (ca să se ştie).

u Ias 7214 Mart 23 (1706).

Actul poartă 16 iscălilurĭ autografe a tuturor boerilor de maĭ sus.[1]

Istoria Chircanilor e strîns legată de soarta celorlalte moşiĭ ale luĭ Vodă Cantemir.

In toate actele Plotuneştilor nu vedem trecuţĭ Chircaniĭ. Eraŭ încurcate in hotărnicie, căcĭ iată ce cetim la urma mariĭ şi im-

---

1. Cum vedem, actul e scris de Axinte Uricariul vestitul caligraf de la începutul secol. al XVIII.

Păr. Melchisedec în Cronica Huşilor, pag. 163 a reprodus acest act, ce l-a căpătat d-luĭ de la generalul Mavrodin, proprietarul Plotuneştilor.

portanteĭ hotarnicĭ din 1784 Iulie 13, făcută de Ionaşcu Gafencu cămăraş Ocneĭ şi de C. Perju vornic de poartă (cuprinde 25 feţe):

»Pentru moşia Chircaniĭ, după cercetarea ce s-a făcut de aicĭ, nu s-aŭ putut a să alege şi a să hotărî, aŭ rămas să să ia hotărîrea de la divan.»

Divanul se vede ş-a dat hotărîrea, căcĭ în hotarnica ce V. Tăutul face în 1814 Oct. 26 moşieĭ Timirlenĭ, ajungînd la Chircanĭ zice: Asemenea a maĭ arătat băneasa Maria Sturza şi pentru jumătate sat Chircanĭ, ce-ĭ are băneasa cumpărătură a luĭ Antioh Vodă de la Iftodi nepot luĭ Berevoĭ în 7214 Mart 23. Băneasa zice că jumătate de sat din Chircanĭ a venit 60 pămînturĭ, şi cere acum 1181 stînjenĭ, dar măsurînd s-a văzut că întra cu aceasta în ceialaltă jumătate de sat a răzeşilor, ceia ce ar fi adus turburare moşiilor răzeşeştĭ. Luînd atuncĭ hotarnica Lungenilor făcută de Cantemir Vodă în 7192, s-a văzut că Lungeniĭ nu se coboară de vale în Sărata, ci rămîn pe deal. *Decĭ din capul Lungenilor din deal pînă în Sărata e tot Chircanĭ, pînă în moşia Jidaniĭ*, a căruĭ capăt la răsărit e în apa Sărăţiĭ (acta Plot. No. 16, copie).[1]

Nu ne rămîne a vorbi acum decît de o ultimă răzeşie *Lungeniĭ*, asupra cărora avem vre-o 10 acte, din care putem spune ceva de soarta lor pînă în secol. nostru.

---

1. Maĭ amintim tot aicĭ nişte micĭ însemnărĭ, despre care nu putem spune nimic, actele lipsindu-ne. Notele date le găsim treecute într-un registru (No. 24 al act. Plotun.), anterior anuluĭ 1778.

Se aminteşte acolo de *Bumbăta*, ce se împarte în 7 bătrînĭ, din care 5 bătrînĭ fără 42 st. a cumpărat d-luĭ logofătul Cantacuzino (vezĭ maĭ sus), iar 42 st. sînt a Păcurăreştilor, *şi a rămas să le dea 24 leĭ* (alăturea e scris de altă mînă: „care s-aŭ cumpărat acum în 1778 Mart 12 drept 42 leĭ), şi un bătrîn a Găluşteştilor să se cumpere de acum, care tij s-aŭ cumpărat acum pe 119, cîte un leŭ stînjenul, 1778 Mart 21, bez 7 st. ce aŭ rămas partea luĭ Ioniţă sin Ioaneĭ. nepot luĭ Ichim Găluşcă, şi un bătrîn a Dobrovăţuluĭ, dar are numaĭ $^1/_3$ din bătrînĭ cadanie, iar $^2/_3$ sînt cu pricină a răzeşilor.

Leoa 682 stînjenĭ, se împart pe 5 părţĭ cumpărate deplin, şi se loveşte în capăt cu Bumbăta, despărţind Prutul.

Bujorul cuprinde 4 bătrînĭ: a) bătrînul Brăhuţ a luĭ Enachi Sava b) bătrînul Ţurcheştiĭ, c) Butuceştiĭ, d) Penişoară cu neamul luĭ. Pentru aceştĭ 4 bătrînĭ aŭ rămas să se judece Enachi Sava (v. m. sus).

Cantemir Vodă n-apucase bine a-şĭ scoate carte de proprietate de la veliţiĭ boerĭ în 7194 Iunie 19, cînd el era în trătărĭ de cumpărătură cu alte răzeşiĭ dintr-un sat vecin cu Jidaniĭ şi Ploturieştiĭ.

In 7194 Iunie 28, Ţigănaş, feciorul luĭ Ştefan Vicol din Lungenĭ, îşĭ vinde ocina sa drept 20 leĭ bătuţĭ, şi din vatră de sat şi din ţarină şi din fînaţ şi din tot locul, cu tot venitul.

Iată actul de vînzare, pe care îl transcriem cu litere latine, alăturea de textul cu slove vechĭ:

Adecă eŭ Ţigănaş ficiorul luĭ Ştefan Vicul din sat din Lungenĭ şi cu fămeaĭa mea Tudosca şi cu copilul nostru cu Vasilie. Scriem şi mărturisim cu acestu adevărat zapis al nostru de nime siliţĭ nice asupriţĭ, ce de a noastră bunî voe am vîndut a noastră diriaptă ocină şi moşie ce avăm noĭ la sat la Lungeanĭ, ce ĭaste la ţinutul Fălciĭuluĭ şi am vîndut-o măriĭ sale Domnuluĭ nostru luminat Constantin Voevoda direptu doazîcĭ de leĭ bătuţĭ şi ni-aŭ făcut măriea sa Vodă plata toată deplin păn la un ban întru mănule noastre, şi moşiea aceasta ce-am vîndut măriĭ sale luĭ Vodă iaste aleasă şi stălpitî de părintele Mitrofan Episcopul de Huş şi de dumnealuĭ Buta vornicul de poartî şi de Ion Huiubanul părcalabul şi aŭ stălpit-o din vatră de sat şi din ţarinî şi din fănaţ şi din tot locul cu tot venitul ce va hi pe acea parte de loc ca să-ĭ fie de acum măriĭ sale drĭaptă ocinî şi moşie şi cuconilor măriĭ sale şi nepoţilor măriĭ sale şi strenepoţilor şi a tuturor săminuţilor măriĭ sale cari Dumnezăŭ va alege în veac de veac, şi acesta adevărat zapis al nostru l-am făcut denaintea dumilorsale boearilor celor marĭ denaintea dumisale luĭ Tudosie Dubăŭ marile logofăt şi denaintea dumisale luĭ Gavrilie Costachi marele vornic şi denaintea dumisale luĭ Ion Racoviţă marile vornic de ţara de sus, şi denaintea dumisale luĭ Velicĭco Costin hatmanul şi denaintea dumisal Deadiuluĭ marile spătar şi denaintea dumisal luĭ Ghiorghie vel vistearnica şi denaintea altor boearĭ de curte cari sintu maĭ gĭos iscăliţĭ toţĭ şi pentru maĭ mare credinţă ne-am pus şi deagitile şi noĭ aceştĭ boearĭ carĭ sintem maĭ sus scrişĭ văzindu de a lor bună voe vănzind şi măriea sa Vodă făcăndu-le plata deplin întru mănule lor şi noĭ toţĭ am iscălit toţĭ maĭ gĭos ca să să crează.

u Ias l. 7194 Iunie 28

(Urmează iscăliturile)

Ꙗдекъ еȣ цигънаш фичорȣл лȣн щефан викȣл дин сат дин лȣн-цанн ши кȣ фъмѣка ма тȣдоска ши кȣ копилȣл нострȣ кȣ касние скрием ши мъртȣрисим кȣ ачестȣ адевърат запис ал нострȣ де нимe силици ниче асȣприци че де а ноастръ кȣнѫ вое ам вън дȣт а ноастръ дириптъ ѡчинѫ ши мошие, че авъм ной ла сат ла лȣн-цанн. че асте ла цинȣтȣл фълчиюлȣи ши ам вън дȣто мърии сале домнилȣи нострȣ лȣминат Костантин воевода дирептȣ доаззѫчи де леи бътȣци ши иаȣ фъкȣт мърия са вол плата тоатъ денаин нъи ла ȣн кап ѫтрȣ мъинȣле ноастре. ши мошия ачаста чам вън дȣт мърии сале лȣи вол асте алас ши стълпитѫ де пъринтеле митрофан епископȣл де хȣш ши де дȣмнѣкалȣи кȣтаворникȣл де поартѫ ши де иѡн хȣюбанȣл пъркълабȣл ши аȣ стълпито дин ватръ де сат ши дин царинѫ ши дин фънаць ши дин тот локȣл кȣ тот винитȣл че ва хи пре ача парте де лок ка сън фие де акмȣ мърии сале дриаптѫ ѡчинѫ ши мошие ши кȣконилор мърии сале ши непоцилор мърии сале ши стренепо-цилор ши а тȣтȣрор Сѫминȣцилор мърии сале карии дȣмнезъȣ ва ала-це ѫн как де как. ши ачеста адевърат запис ал нострȣ лам фъкȣт денаинтеа дȣмилорсале коаринлор челор марии денаинтеа дȣмисале лȣи тȣдосие дȣкъȣ мариле логфът ши денаинтеа дȣмисале лȣи гавриле костаки мареле корник ши денаинтеа дȣмисале лȣи иѡн ръковиць мареле корник де цара де сȣс. ши денаинтеа дȣмисалн лȣи величко костин

хатманȣл ши денаинта дȣмисал дадюлȣи марилe спатар ши дена-
инта дȣмисал лȣи геwргиe вел вистарника ши денаинта алтор бо-
ꙗри де кȣрте кари сынтȣ маи жос искълици тоци ши пентрȣ маи
маре крединца нам пȣс ши дацителе ши пои ачещи боꙗри кари сын-
тем маи сȣс скриши възиндȣ де а лор бȣна вое възънд ши мърил са
бол фъкъндȣле платъ денаинтрȣ мъинȣле лор ши пои тоци ам
искълит тоци маи жос ка съ се крадъ.

ȣ iас л. ҂зрчд юние кн

циганаш а скрис

† цигънаш фичорȣл лȣи щефаи викȣл

† тȣдоса фъмѣка лȣи цигънаш

† василе сън цигънаш

щефан вел армаш (pecete)

тȣдосъ дȣбъȣ

гаврил костаки вел ворник

велничко костин хатман

Iwн раковица вел вори

алеѯандрȣ вел постелникw

дедюл спатар

геwрги вистерник

Vasile Baenschi

Asupra Lungenilor se născu la începutul secoluluĭ nostru un proces foarte curios, ce a ținut cîțiva anĭ, și care aruncă o vie lumină asupra a o mulțime de amănunțimĭ relative la această moșie cum și la procesele de proprietate.

Pachetul special al Lungenilor cuprinde 10 hîrtiĭ, care la rîndul lor se refer la maĭ multe altele, din care unele destul de vechĭ, dar care lipsesc pentru moment din pachetul studiat.

Era în Lungenĭ pe la 1770 o răzeșiță cu numele de Anastasia, ce avea un frate Iani. Mama aceste răzeșițe se chema Maria, care și ia avea un cîrd de frațĭ: Pascal, Gavril și Irina.

Această Marie, mama Anastasieĭ, rămînînd văduvă, și neputînd să-șĭ caute de acel petec de răzeșie din Lungenĭ, din care nu putea scoate nimic, căcĭ cum zice vechiul cîntec:

Arz-o focu răzeșie!
Credeam că-ĭ a boerie
Şi-ĭ curată sărăcie,

saŭ, cum maĭ spune documentul din 1807 [1], *că pe atuncĭ nicĭ un folos ca acela n-avea moșiile*, se mută cu fată cu tot în Iașĭ, slujind prin curțĭ boereștĭ.

Răzeșia sa din Lungenĭ o lăsă în căutarea fraților eĭ numițĭ maĭ sus, căcĭ nu putea ia din Iașĭ să îngrijască de moșie. Dar de drept eĭ n-aveaŭ nicĭ un amestec, căcĭ moșia era curată zestre a Marieĭ de la părințiĭ eĭ, care s-aŭ îngrijit a pune la cale și pe ceilalțĭ copiĭ, dîndu-le fie-căruia cîte un petec de pămînt.

Lelea Maria muri în Iașĭ, sigur prin deceniul al 7-lea a suteĭ a XVIII-a, iar fata eĭ Anastasia se mărită aicĭ în Iașĭ cu unul ce-l chema Porușnicu, slujind de sigur și ia prin curțĭ boereștĭ.

Nu știm, căcĭ hîrtiile nu ne spun, dar saŭ cu boerul la care sluja, saŭ numaĭ cu bărbatul săŭ, Anastasia o plecă într-o zi cătră Țarigrad, unde stătu o sumă bună de anĭ.

Pe drum li-se întîmplă o nenorocire. Corabia care îĭ ducea pe mare se sparse și cît pe ce toțĭ ceĭ dintr-însa eraŭ să se înnece, și Anastasia cu al eĭ Porușnicu. Dar cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ ia scăpă de pericol, pierzînd însă în mare toate sculele ce le avea cu dînsa și maĭ ales hîrtiile referitoare la răzeșia sa din Lungenĭ, din care cea maĭ însemnată era foaia de zestre.

1. Acta Lungenilor No. 3.

Pe cînd Anastasia Porușniceasa trăia la Țarigrad, fratele eĭ Iani căzu într-o pacoste. Luînd vădăritul pe seama luĭ pierdu; și visteria crezu cu cale a-l pune la gros. Umbla bietul Iani în ruptul capuluĭ cu rugămințĭ pe la cunoscuțĭ să capete parale pentru a scăpa din închisoare. Dar nu găsea la nimenea, căcĭ nicĭ unul n-avea încredere în el.

Atuncĭ ce-ĭ veni luĭ în gînd: să vîndă moșia surori-sa. Ia tot era la Țarigrad; și cine maĭ știe dacă ia se maĭ întorcea acasă saŭ nu. Dusă în Țarigrad, putea să-ĭ putrezească ciolanele pe acolo. Și apoĭ, cum ia numaĭ pe el îl avea ca frate, n-avea cine să-ĭ ceară socoteală. Intră în vorbă cu postelniceasa Maria Paladi și dura-vura reușește a scoate pe moșia surori-sa 112 leĭ și 20 parale, tocmaĭ maĭ atîta cît îĭ trebuia să scape de datorie către visterie și să iasă din închisoare.

Dar cum să facă formalitățile vînzăriĭ? Soră-sa nu era aicĭ. Se pune pe dînsul ca proprietar și vînzător. Postelniceasa însă nu primi actul iscălit numaĭ de el, ci cerea ca și neamurile luĭ să fie puse acolo. Nimic maĭ lesne pentru Iani. Se pune și trîntește o hîrtie de vînzare în numele luĭ și a moșilor săĭ Pascal, Gavril și Irina și a 4 mazilĭ marturĭ: N. Oltenescu, Gavril Grapă, Condre Romașcu și Apostol a Babeĭ; pune hotarăle moșieĭ în mod greșit (1200 lungul 225 latul, în loc de 840 st. lungul și 445 latul cum eraŭ în hotarnica adevărată din 7285 Iulie 4) și în sfîrșit cu un asemenea act în regulă, el ia de la postelniceasa Maria baniĭ; se plătește de datorie, ese din închisoare și-șĭ caută apoĭ de treabă.

Nimenea din rudele luĭ însă nu știa de această vînzare, căcĭ dînșiĭ trăiaŭ pe la țară, iar Iani făcu toate acestea în Iașĭ între 4 ochĭ numaĭ.

După o trecere de vreme, Anastasia Porușniceasa se întoarce în țară, dar tot în Iașĭ. Iani o sfecli, dar căuta a învălui lucrul; nu spunea surori-sa de vînzare, și o amăgea cu temirĭce. De cîteorĭ venea în Iașĭ spunea surori-sa de moșie că e îngrijită bine, și spre dovadă îĭ aducea ba unt, ba puĭ, în fine lucrurĭ de acelea ce putea să înșele bine pe biata femee.

Și trecură cîțĭva anĭ la mijloc, cînd pe la 1806 tocmaĭ află ia că frate-săŭ o trage pe sfoară. Intreabă de uniĭ de alțiĭ și i-se spune că moșia e vîndută de maĭ bine de 20 de anĭ postelnice-

seĭ Maria Arghiroae, și el numaĭ iĭ unge ochiĭ cu ce-ĭ aduce ; că acelea nu eraŭ de la moșie, ci din tîrg cumpărate de dînsul.

Purcese femeia noastră să facă proces postelniceseĭ ca să-șĭ scoată moșia. Dar ia n-avea nicĭ o hîrtie la îndămînă ca să probeze proprietatea eĭ, de oare-ce, cum știm, i-se înecase în mare în drumul eĭ cătră Țarigrad.

Se repezi la Hușĭ și tocmaĭ la Lungenĭ se întîlni cu maziliĭ iscăliţĭ ca marturĭ în actul de vînzare a luĭ Iani. Iĭ aduse cu sine la Hușĭ și în faţa ispravniculuĭ scoase mărturie de la răzeșiĭ de maĭ sus că eĭ nu știŭ nimic de vînzarea ce a făcut-o Iani, care aŭ auzit că ĭ-ar fi pus și pe dînșiĭ marturĭ, fără să fie faţă.

Mărturia lor o daŭ în 1806 Oct. 22, o iscălesc toţĭ marturiĭ și anume: Neculaĭ Oltenescu și Condrea Romașcu iscălesc singurĭ, Vasile Grapă pune degetul, iar Apostol a Babeĭ fiind bolnav nu putu veni faţă la Hușĭ, ci spuse toată știinţa sa.

Ispravnicul de Fălciŭ Negel întări în 1806 Oct. 24 acest act de mărturie [1] ce putea servi mult Anastasieĭ în procesul ce avea a deschide postelniceseĭ.

In 1807 procesul se pertractează ; se ascultă amîndouă părţile, și în 1806 Fevruarie 9, Iordache Cantacuzino log. face adresă către domn de cursul afaceriĭ între Anastasia Porușniceasa și Maria Sturzoaia băneasa, clironoma Marieĭ Paladi postelniceasa. Băneasa își puse ca vechiliĭ aĭ săĭ la judecată pe V. Dan și sulg. C. Leondari. Vechiliĭ băneseĭ scot aceste hîrtiĭ : a) actul de vînzare din 1783 Aug. 6 din partea luĭ Pascal, Gavril și Irina, frate și soră a mameĭ Anastasieĭ, și a luĭ Iani, fratele jeluitoareĭ, iscălit și de 4 mazilĭ marturĭ : N. Oltenescu, Gavril Grapă, Condre Romașcu și Apostol a Babeĭ, ce vînd moșia lor din Lungenĭ drept 112 leĭ și 20 parale. Dar spun vechiliĭ că marginile moșieĭ în acest act din 1783 sînt 1200 stînjenĭ lungime și 225 latul, pe cînd în hotarnica din 1777 Iulie 4 (7285) se arată că eraŭ 840 lungul și 445 latul. Pe lîngă aceste 2 hîrtiĭ vechiliĭ maĭ arată alte 2 cărţĭ din 1777 Sept. 13 de la Gr. Ghica și alta din 1780 Maĭ 7 de la C. Moruz Vodă, în care se cuprind și moșiile jeluitoareĭ.

Sprijiniţĭ pe aceste acte, vechiliĭ spun că Anastasia n-are nicĭ un drept, și că dacă are ceva de luat, apoĭ să se judece cu frate-săŭ Iani.

---

2. Acta Lungenilor No. 2.

Jeluitoarea Anastasia începe a istorisi lucrurile aşa cum le-am dat maĭ sus. Arată cum mămucă-sa neputînd căuta de moşie a lăsat-o în seama fraţilor eĭ, *care aŭ şi hotărnicit* moşia, eĭ aŭ luat şi venitul. Spune faptul cu Iani, cu datoria luĭ, cu închisoarea, cu actul falş, că ce avea a face Irina cu vădrăritul luĭ Iani. Invoacă şi argumentul că actul e scris de aceiaşĭ mînă şi la iscălitură, deşi Irina ştia să scrie. Iani confrontat spune tot aşa. Pe lîngă aceasta Anastasia maĭ aduse o mărturie de la 3 mazilĭ Fălcienĭ, Gheorghe Jăverdeanu, Vasile şi Dumitru Cujbă, mărturie întărită de spat. Negel ispravnicul. Vechiliĭ băneseĭ nu vor să primească, susţinînd în ruptul capuluĭ că băneasa are carte gospod de cumpărătură, dar că pentru a fi liniştită ia se mulţămeşte *a ĭ ceda o parte*, nu totul, maĭ ales că şi neamurile eĭ aŭ avut părţĭ în acest trup de moşie.

Pentru ca cercetarea să fie maĭ completă se întreabă şi de bucata de pămînt ce a rupt-o postelniceasa din moşia ce zice că o are. Vechilul a scos hîrtiile vechĭ referitoare şi la adevărata proprietate şi la pămînturile rupte din hotarul moşieĭ ce vîndu Iani. Arătă cartea din 7198 Dech. 15 (1689), unde se arăta de $^1/_3$ de bătrîn din Lungenĭ =180 stînjenĭ dreptĭ aĭ postelniceseĭ.

Asupra părţiĭ rupte vechilul băneseĭ a scos un act din 7149 Iulie (1641), cu 48 de anĭ maĭ vechiŭ decît cel din 7198, unde se arată că Neculaĭ sin Lupu Hotnog *pentru nişte caĭ ce a furat, i-a plătit capul aga Stratulat, dîndu-i doĭ caĭ de aĭ luĭ, iar el în schimb neavînd altceva ce-ĭ da, i-a dat un bătrîn din Lungenĭ.*

Faţă cu această hîrtie, vechilul băneseĭ spune că băneasa are tot dreptul de stăpînire, dar că dumnea-eĭ neştiind bine hotarăle aceluĭ bătrîn n-a pus vre-un temeiŭ, maĭ ales că ce folos putea să tragă din el. De aceia, zice vechilul, nicĭ nu se vede trecut în hotarnica din 7198, şi la vînzare-ĭ Iani postelnicul a vrut să facă economie.

Faţă cu acestea logofătul face încheerea că jeluitoarea Anastasia Porușniceasa are dreptate şi crede că trebue să i-se dea moşia întreagă după cuprinderea hotarniceĭ, iar *băneasa să se mulţămească cu venitul ce a luat de 23 de anĭ, maĭ ales că partea nehotărîtă a stăpînit-o fără nicĭ un drept* [1].

1. Acta Lungenilor No. 3.

Băneasa rămase nemulțămită cu această hotărîre, că se vedea scoasă din tot dreptul eĭ asupra Lungenilor atît a părțiĭ cumpărate de la Iani cît și asupra părțiĭ nehotărîte.

Ciuda eĭ era cu atît maĭ mare cu cît văzu că în mărturia ce a servit Porușniceseĭ eraŭ pușĭ tocmaĭ aceia care iscălise în actul de vînzare a luĭ Iani, hîrtiĭ care se loveaŭ cap în cap. Băneasa iĭ apucă din scurt, cerîndu-le socoteală: cum se poate ca eĭ oamenĭ de casa eĭ să facă asemenea mărturie.

Eĭ încep a se scuza de ceia ce aŭ spus, cum reese din tonul general al hîrtiilor particulare ce daŭ băneseĭ, și'n care arată *că nu știŭ bine cum staŭ lucrurile, că aŭ auzit numaĭ, ba că aŭ fost și înșelațĭ.* Treaba însă se făcuse, și orĭce ar fi zis eĭ, băneasa era scoasă din proprietate.

Apostol Băbeiŭ, fost vechil la postelniceasa Arghiroaia, în hîrtia ce dă la mîna Cuc. Mărioara Sturzoae băneasa [1] în 1808 Aprilie 24, arată că dumnea-eĭ stăpînea toțĭ Lungeniĭ, chiar și părțile acelea ce dînsul auzise că ar fi ale altora. Apoĭ că chiar atuncĭ cînd a fost chemat la Iașĭ de cucoană, el a spus tot așa: *că dacă n-o are cumpărată, o va cumpăra*; și asta a spus-o înainte de a se întîlni cu Gavril, fratele luĭ Pascal, și cu Maria, mama luĭ Iani, cînd Pascal îșĭ cerea loc în Lungenĭ. Dar eșind maĭ apoĭ din vătăjie nu maĭ știe de a cumpărat băneasa locul, dar aude că tot ia îl ține.

«Față la această mărturie aŭ fost Șerban Ghiban vătaf, și Ion Bălan aŭ scris mărturia».

Maĭ interesantă e mărturia luĭ N. Oltenescu, căcĭ cuprinde maĭ multe amănunțimĭ în ia.

El dă mărturie cu o zi maĭ în urmă, la 25 Aprilie 1808. [2]

El declară în mărturia luĭ că Postelniceasa Arghiroaia, de la care Cuc. Mărioara Sturzoaia a moștenit averea, avea stăpînire de mult în Lungenĭ, și nu știe de unde și după ce hîrtiĭ s-aŭ găsit răzeșĭ în Lungenĭ Pascal și Gavril și Iani nepotul lor care aŭ vîndut partea lor de moșie băneseĭ. El de cînd știe nu i-a apucat pe dînșiĭ dijmuind, ci pe vechilul postelniceseĭ. Ne maĭ spune apoĭ cîte-ceva asupra neamuluĭ vînzătorilor. Arată că tatăl lor se numea Ștefan

---

1. Acta Lungenilor No. 4.
2. Acta Lungenilor No. 5.

Călărașul, că el a avut 7 copiĭ (4 băețĭ și 3 fete), care toțĭ aŭ trăit în Oltineștĭ și prin Iașĭ, maĭ ales Maria mama luĭ Iani și a Anastasieĭ, care s-a dus tocmaĭ la Țarigrad.

Ar urma după aceste mărturiĭ că băneasa avea dreptate și că răŭ și fără cale judecata i-a luat moșia. N. Oltenescu se încurcă și maĭ tare cînd vine și scrie scrisoarea particulară băneseĭ. Ni-se păstrează acea scrisoare în original, și pentru interesul eĭ o dăm în întregime. [1]

«Cu plecăciune mă închin dumitale cucoană Mărioară Sturzoaia.

Inștiințăm pe dumneta pentru moșia Lungenĭ, ce aŭ vîndut-o ficioriĭ luĭ Ștefan Călărașul, Pascal și Gavril și nepotu-so Iani dumisali postelniceseĭ Arghiroae eŭ cîtu am știutu am arătat pre mărturie pe care veĭ ceti-o dumneta. Dar în anul trecut aŭ venit aceasta că te supără cu carte divanuluĭ la isprăvnicie în vreme cîndu era spat. Negel ispravnic și ne-aŭ dus cu călărașu la isprăvnicie și ne-aŭ întrebat ce știm de acè moșie Lungeniĭ; noĭ am arătatu că este a Postelniceseĭ Arghiroaeĭ, ce aŭ cumpărat-o de la ficioriĭ luĭ Ștefan Călărașu; și ne-aŭ întrebatu: a tuturor ficiorilor Călărașuluĭ aŭ fost moșia, noĭ am răspunsu, că tocma bine nu știm și arătîndu-ne jaloba aceĭ femeĭ arătîndu că este numaĭ a eĭ ace moșie dată zestre și noĭ ne-am luat după zisele altuia că i-ar fi zestre dată numaĭ aceĭ Nastasia și am greșit de am dat și noĭ mărturiĭ înainte ispravniciĭ că i-ar fi zestre; maĭ pe urmă de ce am datu mărturie am cercetat bine și am aflat că nu este numaĭ a eĭ dată ci este a tuturor ficiorilor Călărașuluĭ la care această încredințare mi-aŭ arătat-o singur Iani fratele Nastasieĭ. Acesta Ștefan Călăraș aŭ avut șepte ficiorĭ cu fete cu tot și pe unde aŭ avut moșie cu toțiĭ aŭ vîndut-o dumisali log. Greceanul i-aŭ vîndut și unde le-aŭ maĭ ramas iarăși cu toțiĭ stăpînesc. O mărturie ce ia și la judecata a unuĭ Gh. Țuferdea și a luĭ Iordachi, Solomon mazilĭ din satul Olteneștĭ arătătorĭ că este zestre dată ace moșie acesteĭ Nastasiĭ, pînă n-or veni de față la divan și să-ĭ pue să jure ca adevărată zestre să nu lese, că acea mărturie este făcută cu iconomie maĭ înainte noastră, că după aceia ne-am alunecat și noĭ de am dat mărturie cu greș. Singur Iani după ce am dat și noĭ

1. Acta Lungenilor No. 6.

ace mărturie aŭ zis către mine: aceste mărturiĭ le fac spre a dovedi făcînd moșie zestre surori-sa că el n-are cuvînt, și eŭ cît am știut toate mărturisit să fiŭ împacat.»

N. Oltenescu 1808 Apr. 25.

Tonul lingușitor se vede în toată această scrisoare particulară, ceia ce ne arată pe curteanul umblînd tiptil pe lîngă boeroaică, cerîndu-ĭ ertăciune pe de o parte, iar pe de alta micșurînd valoarea celor spuse la isprăvnicie.

Băneseĭ iĭ merse și maĭ răŭ maĭ apoĭ, dar nicĭ Anastasia Porușniceasa nu rămase în pace. De-abia se văzuse în posesiunea moșieĭ sale, vîndută pe nedreptul de Iani, că săriră alțĭ răzeșĭ cu judecata, cerîndu-șĭ eĭ dreptate. Și asta se face după un an în 1809 Maiŭ 8.

Stolnicul D. Beldiman cere prin judecată o parte din Lungenĭ pe motivul că și dînsul ar fi răzeș acolo, de pe un moș al luĭ Gr. Beldiman cămăraș.

In actul ce-l daŭ boeriĭ de divan [1] se amintește maĭ întîiŭ de judecata dintre Porușniceasa și băneasa Sturzoaia, cum Porușniceasa cîștigă procesul, putînd a-șĭ stăpîni moșia după hotarnica adevărată din 7285 Iulie 4 (1777), *iar nu* după actul fals al luĭ Iani. Iar asupra părțiĭ nehotărîte, asupra căria băneasa Sturzoaia arătase actul din 7149 Iulie 16 (1641) cerîndu-șĭ dreptul de proprietate, judecata nu i-a luat în seamă cererea, ci s-a mărginit a spune că e de ajuns că l-a ținut acuma fără vre-o hotărnicire. Asupra aceluĭ loc, stoln. D. Beldiman își cere dreptul pe următoarele acte:

a) O carte domnească din 7216 Maiŭ 31 (1708) de la M. Racoviță către Adam Luca pah. și Gavril curteanul unde poruncește ca să se cerceteze jaloba luĭ Beldiman vel cămăraș contra luĭ Trohin Poruschiĭ care fără a fi răzeș în Lungenĭ și fără a întreba pe ceilalțĭ răzeșĭ a cumpărat de la răzeșĭ niște părțĭ de moșie, lucru care văzîndu-l Beldiman s-a grăbit a-ĭ da banĭ și să-ĭ înapoiască pămîntul; dar că el n-a vrut. Se va aduce la cunoștința Domnuluĭ toate acestea.

b) Cartea din 7216 Iunie 26 (1708) tot de la Mihaiŭ Racoviță asupra judecățiĭ urmate la divan între *Gr. Beldiman* biv că-

1. Acta Lungenilor No. 7.

măraş cu Trohin, şi Ifrim sin Toader Poruschiĭ pentru locul cumpărat de Trohin de la un răzeş al luĭ Beldiman în 8 hotară : Curiecĭ, Grozeştĭ, Căpşeştĭ, Viltoteştĭ, Ghiţăvoeştĭ, Delenĭ, Lungenĭ şi Gulienĭ. Gr. Beldiman arată că Porusca a cumpărat răŭ fără a fi răzeş cu el în acele hotară. Iar Trohin şi Ifrim aduc dovadă că sînt răzeşĭ între Căpoteştĭ, Ghiţăvoeştĭ şi Delenĭ, iar că în Curienĭ, Grozeştĭ şi Viltoteştĭ n-aŭ nicĭ o treabă. Gr. Beldiman arată că chiar în cele 3 hotară n-aŭ moşie în partea luĭ Beldiman, de unde se trage vînzătorul n-aŭ avut, ci poate în altă parte. Aceasta a spus-o divanuluĭ şi fiul Poruscăĭ. In alte 2 hotară s-a aflat dat danie luĭ Toader Porusca de răzeşul luĭ Beldiman, *dar actul de danie nu e iscălit de răzeşĭ*, decĭ judecata spune ca Beldiman să dea baniĭ înapoĭ şi să ţie moşia între 6 hotară ; iar în cele 2 hotară : Lungeniĭ şi Gulieniĭ, unde e danie, s-a dat carte luĭ Adam Luca pah. să aducă pe aceĭ ce aŭ dat zapis, *să dea credinţă în biserică*, *că aŭ dat danie fără a li-se da nimic*, *saŭ le-aŭ făcut vre-un bine*, şi aşa să ţie dania în acele două hotară; altfel să le ia Beldiman.

c) Cartea de la Gr. Alex. Ghica din 1772 Iunie 24 cătră Episc. de Huşĭ Inochentie şi cătră ispravniciĭ pah. Iancu Greceanu şi Iordachi sulgerul, ca să hotărnicească Lungeniĭ, moşia ban. *Gh. Beldiman*, *tatăl stolniculuĭ Beldiman,* după jaloba ce a făcut la divan.

d) O mărturie hotarnică din 1772 Iulie 30 de la 3 mazilĭ întărită şi de Vlădica de Huşĭ, ce afirmă că s-a hotărnicit Lungeniĭ ban. Beldiman de pe Porceana, partea luată din moşia Lungenilor, cumpărătură luĭ Cantemir Vodă. *Funia de măsurat a fost de 20 st. şi stînjenul de 8 palme.* Şi s-a aflat din valea Porceneĭ la Leţcanĭ 21 funiĭ, la apus 22 funiĭ şi la răsărit valea Berhoeseĭ 16 funiĭ.

Judecata în faţa acestor dovezĭ găseşte cu cale că Beldiman D. Stoln. fiind răzeş şi Poruşniceasa neputindu-l îndepărta, apoĭ din cele 2 hotară nehotărnicite, ce aŭ venit înainte şi în judecata din 1807 Fevr. 9, jumătate să tragă stolnicul iar jumătate Anastasia Poruşniceasa.

Iscăliţĭ : C. Balş log., Gr. Sturza vist., Răducanu Roset hatm., V. Ruset vorn., Sturza vorn., Iordachi Crupenschi vorn., Alex. Greceanu spat., Thoader Carpu ban.

Această hotărire a divanuluĭ iarăşĭ nemulţămi pe băneasa. Se vedea atacată şi în partea de moşie cea nemăsurată, care credea că va răminea a eĭ, deşi dreptul răzeşesc zicea: *nu se poaté pune stăpînire pe părţĭ de moşie nehotărîte.*

Ia face jalbă din noŭ divanuluĭ în 1809 Sept. 13 [1], unde arată că la judecata din aniĭ trecuţĭ ce a avut cu Poruşniceasa asupra părţiĭ din Lungenĭ, dintre Urlaţĭ şi Plotuneştĭ, i-s-a lăsat partea de pămînt asupra căria a arătat zapisul luĭ Lupu Hotnog. Aflînd acum că s-a ivit un noŭ răzeş stoln. D. Beldiman, care în urma judecăţiĭ a cîştigat parte jumătate cu Poruşniceasa, aude că prin zapis s-a luat tocmaĭ partea eĭ, *ce e deja vîndută cu anul* luĭ Lupu Balş vorn. Roagă dar băneasa Sturzoaia pe divan să oprească dejmuirea şi să se însemne în carte numaĭ preţul pînă ce judecata va găsi dreptul.

D. Beldiman stoln. cîştigă partea, iar băneasa se mulţămi cu ceia ce-ĭ rămase bun al săŭ propriŭ, pe care îl dădu maĭ apoĭ zestre feteĭ sale, care o mărită după St. Catargiŭ vorn. Dar asupra zestreĭ date luĭ St. Catargiŭ se rîdică în 1837 Zmaranda Beldiman, soţia răposatuluĭ D. Beldiman vornic, care zicea că pe nedrept băneasa Sturzoaia ar fi dat 2 părţĭ din Lungenĭ.

Zm. Beldiman arătă 12 hîrtiĭ prin care să dovedească dreptul săŭ: a) hotarnica luĭ Vodă Cantemir din 7198 Dech. 15 (1689) asupra moşiilor cumpărate parte încă în boerie fiind, parte ca Vodă: Viltoteştĭ, Jidanĭ, Buburuzĭ, Morariŭ, Lungenĭ şi Plotuneştĭ, hotarnica ce o face Mitrofan Episcop de Huşĭ şi Bută vorn. de poartă şi în faţă a 2 oamenĭ bunĭ. Cuprinsul acesteĭ hotarnice, ce e dat în întregime l-am utilizat maĭ sus (pag. 411 Notă). b) 1807 Fevr. 9, anaforaua de la Iordachi Cantacuzino în afacerea dintre Anastasia Poruşniceasa şi băneasa Sturzoaia. c) 1809 Ghenar 2, jalba luĭ D. Beldiman stoln., prin care cere 2 părţĭ din Lungenĭ, din care Sturzoaia are $^1/_3$. d) 1809 Maiŭ 3, altă jalbă a luĭ Beldiman către divan prin care cere ca martur pe episcopul de Roman. e) 1809 Maiŭ 8, carte de judecată prin care Beldiman ia jumătate din moşia Poruşniceseĭ, ca răzeş în Lungenĭ. f) 1810 Martie 28, poruncă domnească către Isprăvni-

1. Acta Lungenilor No. 8.

cia de Fălciŭ ca să se dea $^1/_3$ din Lungenĭ băneseĭ Marieĭ, $^1/_3$ Poruşniceseĭ, şi $^1/_3$ luĭ Beldiman stoln. g) 1810 Maiŭ 10, carte de hotărnicie a părţiĭ Poruşniceseĭ, ce aducea venit de 200 leĭ. h) 1811 Iulie 20, altă carte de judecată prin care Poruşniceasa se pune în dreptul săŭ faţă cu băneasa Maria, *care avea actele răsuflate.* i) 1815 Ghenar 15, zapis de vînzare de la Poruşniceasa Anastasia şi de la bărbatul eĭ asupra părţiĭ lor de moşie către D. Beldiman ban, în preţ de 1500 leĭ. j) 1820 Martie 10, jalba vorn. D. Beldiman contra băneseĭ Maria asupra părţilor luĭ din Lungenĭ. Divanul porunceşte a se cerceta afacerea. k) 1820 Aprilie 6, hîrtie de la băneasa Maria prin care arată că moşia cerîndu-se de clironomĭ ia nu poate da nimica pînă ce nu se va alege cum rămîne. l) 1823 Maiŭ 25, jalba post. D. Beldiman asupra luĭ *Isar* serdariul, că în clironomia sa ar fi tras şi partea luĭ Beldiman cumpărată de la Poruşniceasa.

Vorn. Ştefan Catargiŭ a arătat pentru dreptul săŭ actul din 7214 Mart. 23 (1706) prin care Iftodi sin Gavril, nepot luĭ Berevoĭ, vinde luĭ Antioh Vodă 1 jum. bătrîn din Chircanĭ drept 50 leĭ.

Divanul dădu hotărîre că Vorn. Catargiŭ are dreptate, căcĭ de la Cantemir Lungeniĭ trecură la neamurile femeiĭ vorn. Catargiŭ; iar Beldiman *fără supărare* n-are dreptate. Catargiŭ e stăpînul întregilor Lungenĭ, iar Beldiman cere două părţĭ: a) ca moştenitor răzeş şi b) ca cumpărător. Dar actul din 7216 de la bunul săŭ Beldiman arăta că din 8 hotară fiind numaĭ 2 hotară bune, iar 6 rele, el nu e moştenitor în Lungenĭ, şi apoĭ nicĭ Poruşniceasa, că pămîntul se stăpînea de suitoriĭ femeiĭ luĭ Catargiŭ vornic.

Boeriĭ întreguluĭ divan iscălesc hîrtia, şi din toţĭ amintim numaĭ pe: «*a candidatuluĭ îndeplinitoriŭ complectuluĭ după legĭ spat.* **Vasile Veisa**».[1]

Acestea, sînt actele maĭ importante, în care citim istoria Plotuneştilor şi a moşiilor legate de dînşiĭ.

Vorn. St. Catargiŭ murind, lăsă moşiile sale la 4 fiĭ, în 1858 Sept.

1. Actul poartă No. 141, anul 1837 Sept. 2, a căruĭ copie e scoasă în 1840 Martie 16, înregistrată supt No. 1743 secţia III a divanuluĭ Ţăriĭ de jos.

din care unul Alex. Catargiŭ vîndu partea sa colon. Alecu Mavrodi, dîndu-ĭ și hîrtiile de pe aceste moșiĭ ale sale.

Istoria trecutuluĭ acestor trupurĭ de moșiĭ se va completa atuncĭ cînd se vor cerceta și celelalte acte rămase la ceilalțĭ fiĭ aĭ luĭ Șt. Catargiŭ, cum și acele care se află la alțĭ proprietarĭ actualĭ.

Două specimene de geografie.

NOTIŢĂ

de

I. Tanoviceanu.

Intr-o zi buchinind pe cheiurile Seneĭ, am dat peste o geografie purtînd următorul titlu modest :

«*Le parfait géographe* ou l'art d'apprendre aisément la géographie et l'histoire, par demandes et par réponses, dédié à Monseigneur le Chancelier, par M. Le Coq A Paris. — 1687.»

Am fost curios să văd ce zice : *Perfectul geograf*, de ţările romîneştĭ, şi iată ce am găsit în partea II-a pag. 480-483.

„Valahia“

«*Intrebare*. Ce este Valahia?

«*Răspuns*. Un principat care făcea altădată parte din Dacia. «El se împarte în două părţĭ adecă, Valahia proprie saŭ occiden-«tală, şi Valahia de jos, care se numeşte de altmintrelea Moldavia.

«*Intr.* Cum se numeşte Prinţul săŭ ?

«*Răsp.* Bogdan, adică dar al luĭ Dumnezeŭ, saŭ hospodar care «însemnează cap de trupe.

«*Intr.* Cît tribut plăteşte el Sultanuluĭ ?

«*Răsp.* O sută două-zecĭ miĭ de livre.

«*Intr.* Unde îşĭ are el reşedinţa ?

«*Răsp.* In *Jassy*, *Iassium*, oraş pe rîul Prut; cartele îl a-«rată în mod greşit în Moldova. [1]

«*Intr.* Numeşte-mĭ încă vre-o cîteva cetăţĭ?

«*Răsp.* Chotczin, Chotinia, un mic oraş lîngă Nistru, ad «Tyram; vecinătatea sa fu fericită luĭ Vladislav, fiul regeluĭ Sigis-«mund, care învinse armata luĭ Osman în 1621 şi luĭ Ioan Sobi-«eski, actualmente rege al Polonieĭ, care în 1674 învinse treizecĭ de miĭ de Turcĭ, bine întăriţĭ.

„Moldavia"

«*Intr.* Ce este Moldavia?

«*Răsp.* Este Valahia de jos situată între Dunăre, Bulgaria, «Transilvania şi Ungaria.

«*Intr.* Cine i-a dat numele său?

«*Răsp.* Unul din rîurĭ numit Moldavu «*Multavia*«

«*Intr.* Cum se numeşte Prinţul său?

«*Răsp.* Voevod.

«*Intr.* Care este capitala sa?

«*Răsp.* Bucherest, *Bucheresta*, oraş mare, unde-şĭ are reşe-«dinţa Voevodul cu o garnizoană de Turcĭ.

«*Intr.* Ce se găseşte în partea orientală?

«*Răsp.* Se găsesc gurile Dunăriĭ, şi un mare şes între Nis-«tru şi Dunăre, care se numeşte Basarabia. Aceasta era altă-dată «ţara Geţilor, care merseră împreună cu Dacii în număr de două sute de miĭ încontra Romanilor.

«*Intr.* Cîte gurĭ are Dunărea?

«*Răsp.* Eratosthene în Strabon iĭ dă cincĭ, Ptolomeŭ şase, «Ovidiŭ şapte şi moderniĭ două.

«*Intr.* Cine este stăpînul gurilor Dunăriĭ şi al Nistruluĭ?

«*Răsp.* Sultanul.

«*Intr.* Ce popoare locuesc în această ţară?

«*Răsp.* Tătarĭ din Budziack, care sînt sub protecţiunea Tur-«culuĭ.

«*Intr.* Numeşte-mĭ cîte-va cetăţĭ.

«*Răsp.* Moncastro saŭ Bialogrodie, *Moncastrum* altă dată

---

1. „Les Cartes la montrent mal-à-propos dans la Moldavie."

«*Henonassa*, oraș situat între Nistru și Dunăre, aproape de un lac «numit Vidono de la poetul Ovidiŭ care etrecu aicĭ exilul săŭ.

«*Intr.* Ce tribut plătește Voevodul Sultanuluĭ ?

«*Răsp.* O sută optzecĭ de miĭ de livre.»

După cum se vede din această citațiune, Francejiĭ, și în trecut ca și astăzĭ, par a fi ajuns sublimul în ignoranța geografieĭ streine. Șovinĭ în secolul al XVII, cum sînt și în secolul al XIX-lea, eĭ nu știŭ și nu vor să știe decît un lucru : *Franța*. Cel puțin dacă războiul din 1870, i-ar fi vindecat de această galomanie ereditară !

Apropos de geografie veche, poate că nu fac răŭ, reproducînd cîteva liniĭ caracteristice din cea maĭ veche geografie romînească întitulată «De obștie Geografie, pe limba moldovenească, scoasă de «pe Geografia luĭ Bufier. Leatu 1795 August 22» de Arhiereul Amfilohie Hotiniul.

Vorbind despre Franția la pag. 100 și 101, el scrie:

„Pentru crăiiă franceză.“

«Crăiia franceză, pînă acum era supt un singur cap, slujinduse cu oarecare sfetnicĭ.

»Iară de doĭ anĭ încoace, după cum să zice s-ar fi sculat tot «norodul cerșindu-șĭ slobozenie, neprimind ca să-ĭ stăpînească craiul «încă să zice cum că l-ar fi scos dintru al săŭ scaun, dar noĭ ne«știind adevărul, pentru ca să nu vorbim în deșert, această scri«soare pe mînă, nu vom arăta alt, decît acele vechĭ obiceiurĭ «după cum s-aŭ scris de o față de a lor neam, adecă de învăță«torul Bufier.«

După cum se vede din această Geografie, știrea întîmplărilor din apus, nu ajungea așa de repede în Orient. Revoluțiunea franceză, care începuse cu 6 anĭ maĭ înainte, i se părea luĭ Amfilohie, că a început de doĭ anĭ, iar de destronarea luĭ Ludovic al XVI-lea întîmplată cu treĭ anĭ înainte, geograful nostru nu era de loc sigur în luna luĭ Aug. 1795, și se temea că dacă ar afirma-o, ar spune *lucrurĭ deșarte*. Incît despre omorîrea regeluĭ, Amfilohie se pare că nicĭ nu visa. De atuncĭ am progresat foarte mult în această privință. Nu

numaĭ că știm toate lucrurile în ziua saŭ chiar în oara cînd ele se întimplă, dar une-orĭ le știm maĭ înainte de a se întîmpla, și chiar fără să se fi întîmplat, fiind că astăzĭ puține persoane maĭ aŭ scrupulul de a vorbi în deșert.

Maĭ toțĭ ne asemănăm cu Le Coq «Perfectul geograf», și maĭ nimenea cu smeritul între arhiereĭ «Amfilohie Hotiniul».

DĂRĬ DE SEAMĂ

Ernest Haeckel. System der Siphonphoren auf phylogenetischer Grundlage. Iena 1888.

Această lucrare, pe care autorul mi-a făcut distinsa onoare a mi-o trimite, a scris-o întîiŭ în englezeşte în The voyage, of H. M. S. Challenger Zoology, vol. XXVII.— Bogăţia faptelor, a genurilor şi a specielor noĭ, precum şi reflexiunile ingenioase de care s-a servit autorul formulînd o teorie nouă asupra originiĭ sifonoforilor înlăturînd confuziile de maĭ înainte, m-aŭ determinat a da o analiză scurtă asupra acesteĭ lucrărĭ.

*

Eraŭ deja două teoriĭ asupra originiĭ sifonoforilor: una reprezentată prin Eschscholtz 1829, Huxley 1859, P. E. Müller 1871, Metschnikoff 1874, numită de Haeckel Polyorgan-Theorie, fiindcă consideră sifonoforiĭ ca individe morfologice de ordinea a treia, adecă ca persoane, forma primitivă ontogenetică a lor fiind o simplă hidromeduză conchide în mod filogenetic descendenţa sifonoforilor din meduze, deosebindu-se de ele prin numeroasele organe provenite prin multiplicaţiune şi diferenţiare.

A doua, reprezentată de Vogt 1847, Leuckart 1851, Kölliker 1853, Gegenbaur 1854, Claus 1863, Chun 1882, numită de Haeckel Polyperson.—Theorie, consideră sionoforiĭ ca individe morfologice de ordinea a patra, adecă ca coloniĭ (cormus) și fiindcă văd în forma lor primitivă ontogenetică o colonie de hidropolipĭ, trag concluzia filogenetică, că sifonoforiĭ descind dintr-o colonie de maĭ multe individe polipoide diferențiate prin diviziunea munciĭ.

*

Haeckel servindu-se de cercetările luĭ anatomice și ontogenetice asupra sifonoforilor adunațĭ în aniĭ 1873-1876 în expediția Challenger, precum și asupra sifonoforilor adunațĭ de el în alte expedițiĭ, stabilește o nouă teorie numită Meduzen-Theorie, prin care demonstră descendența sifonoforilor, din meduze ca și teoria veche a poliorganelor, dar care se deosebește fundamental de ia, explicînd tectologicește sifonoforiĭ ca individe de ordinea a patra adecă ca coloniĭ iar nu ca persoane.

El dezvoltă întreaga filogenie a siofnoforilor servindu-se de ontogenia lor, larvele primitive ce iaŭ naștere din gastrule și care aŭ să dea naștere și sifonoforilor fiind constituite ca meduzele acraspede, e natural conform legilor fundamentale biogenetice că ele nu-s decît repețirea în scurt a vechilor meduze din care ele aŭ luat naștere.

Observînd însă că sînt două felurĭ de larve primare deosebite, deduce filogenia lor în mod difiletic.

Larvele sînt toate persoane de meduze dar, unele sînt regulate, octoradiale păstrîndu-șĭ corona tentaculară tot timpul viețiĭ, producînd persoanele colonieĭ prin mugurĭ din subumbrelă.

Altele însă sînt meduze bilaterale, care prezentă o crepătură ventrală și o singură tentaculă producînd persoanele coloniiĭ prin mugurĭ lateralĭ de pe părețiĭ cavitățiĭ stomahale saŭ a manubriuluĭ.

Pe cele dintîiŭ le numește *Disconula*, pe cele de al doilea *Siphonula*; deosebește două sublegiunĭ a sifonoforilor, una care ia naștere din larvele disconule, *Disco-*

nantele, a doua care ia naștere din sifonule, *Siphonantele*.

Dintre larvele disconante asupra cărora pune mare greutate fiindcă se aseamănă perfect cu meduzele acraspede, *Trachomedus*, sînt larvele porpitidelor; ele constaŭ dintr-un disc de forma unuĭ cortel, pe marginea căruia se află opt tentacule, pe mijlocul subumbreleĭ atîrnă un tub stomahal central, din fundul căruia pornesc opt canalurĭ radiale, care vin pînă la marginea disculuĭ de se varsă într-un canal circular.

Deasupra acestuia se află în mijlocul disculuĭ gelătinos un pneumatofor, compus dintr-o cameră aeriferă centrală și o coronă de alte opt camere radiale. Atît camera centrală cît și cele radiale aŭ pe mijlocul fețelor superioare porĭ de comunicațiune.

Precum vedem, aceste larve se deosebesc de trahomeduze numaĭ prin aceia că aŭ dobîndit pneumatofore.

Larvele sifonantelor, sifonula, nu sînt octoradiale ci bilateral simetrice, corona primitivă tentaculară de pe marginea umbreleĭ a dispărut; rămănînd o singură tentaculă, ce se află pe aceiașĭ linie cu crepătura ventrală ce înaintează centripetal de la marginea cortelului pînă la baza tubuluĭ stomahal. — Ele sînt repețirea ontogenetică a unuĭ trunchiŭ primitiv comun, *Protomeda*, care și ia după Haeckel s-ar trage originea din *Anthomeduse* și anume din familia *Codonidelor*. Tot astfeliŭ disconula e repețirea ontogenetică a unuĭ trunchiŭ comun primitiv, *Archimeda*, care și ia îșĭ trage originea probabil din *Trachomeduse*.

Din cele expuse se vede cum autorul demonstră originea sifonoforilor în mod difiletic din meduzele *acraspede* și anume: dintr-un trunchiŭ comun cu al trahomeduzelor s-aŭ desvoltat disconantele precum dovedește astăzĭ larva disconula, iar dintr-un trunchiŭ comun cu al *Anthomeduselor* s-aŭ dezvoltat sifonantele. El consideră un sifonofor ca o colonie constituită din persoane care aŭ luat naștere prin multiplicațiune și diferențiare; afară de unele părțĭ precum sînt nectoforiĭ, organele înotătoare,

solziĭ protectorĭ, palponiĭ și brațele care nu-s după el decît părțĭ diferențiate de a organelor iar nicĭ decum persoane.

*

Iată sistematica cu caracterele familiilor aproape textual cum le dă autorul. Genurile și speciile le menționez numaĭ.

Intîia legiune saŭ subclasă a sifonoforilor, adecă disconantele, are un singur ordin creat de autor, *Disconectele*, cu caracterele legiuniĭ și e subîmpărțită în treĭ familiĭ :

1. Familia Discalidelor[1] H. Kl. (fam. nouă).

Sînt disconecte monogastrice cu pneumatofor circular în formă de clopot. Umbrela octoradială regulată, fără creastă verticală. Gonostilele care es de subumbrelă și încunjură sifonul central, sînt palponĭ fără deschiderĭ bucale. Tentaculele marginale simple, cu gurgue urzicătoare în vîrvurĭ.

gen. 1. Discalia *, Hkl.
Umbrela boltistă, în formă de clopot, aproape sferică. Pneumatoforiĭ cu un verticel din opt camere radiale în jurul camereĭ centrale, fără camere circulare concentrice. Tentacule opt.

2. Familia Porpitidelor, Brdt.

Disconecte poligastrice cu pneumatofor circular în formă de disc, despărțit în camere concentrice; umbrela de formă octoradială regulată, fără creastă verticală. Gonostilurile ce es de subumbrelă și încunjură sifonul central primar sînt sifoane secundare cu deschiderĭ bucale.

1. Formele însemnate cu * sînt nouă găsite și descrise pentru prima oară de autor.

Tentaculele marginale cu treĭ rîndurĭ de gurgue urzicătoare, sesile saŭ pe picioare.

gen. 2. Disconalia*, Hkl.
Specii:
D. pectyllis Hkl. (Ind.)
D. gastroblasta*, Hkl. (Pac.)

„ 3. Porpalia*, Hkl.
P. globosa, Esch.
P. prunella*, Hkl.

„ 4. Porpema*, Hkl.
P. lenticula*, Hkl. (Ind.)
P. medusa*, Hkl (S. Atl.)

„ 5. Porpitella*, Hkl.
P. caerulea, Esch. (Tr. Pac.)
P. radiata, Bdt. (Tr. Pac.)

„ 6. Porpita, Lam.
P. mediterranea, Esch. (Med.)
P. linnaeana, Less. (N. Atl.)
P. umbella, Esch. (Tr. Atl.)
P. gigantea, Péron (Ind.)

3. Familia Velellidelor, Esch.

Disconecte poligastrice cu pneumatofor eliptic saŭ paralelogramic. Umbrela de forma unuĭ disc turtit, eliptic saŭ paralelogramic; Exumbrela cu o creastă verticală. Gonostilele cu deschiderĭ bucale, ca la Porpitide. Tentaculele marginale simple, fără gurgue urzicătoare.

gen. 7. Rataria, Esch.
R. cristata* Hkl. (S. Atl.)
R. cordata, Esch. (N. Atl.)
R. mitrata, Esch. (Tr. Atl.)

gen. 8. Velella, Lam.
V. Spirans, Forsk. (Med).

V. Caurina, Esch. (N. Atl.)
V. Scaphidia, Per. (S. Atl.)
V. Patellaris, Mert. (Pac.)

gen. 9. Velaria*, Hkl.
V. Mutica, Lmk. (N. Atl.)
V. Oblonga, Cham (Pac.)
V. Indica, Esch. (Ind.)

* * *

A doua legiune saŭ subclasă a sifonoforilor, sifonantele, are următoarele ordine:

Ordinul al doilea al Calyconectelor, Hkl.

Sinonime: Calycophoridae Leuck, Dephyidae Esch., Diphyae Cuv., Abylariae Hkl.

Sifonante fără pneumatafor și fără palpone, cu unul saŭ maĭ multe clopote înotătoare la polul apical a trunchiuluĭ poligastric. Formele monogastrice cu un solz acoperitor.

4. Familia Eudoxidelor, Hkl.

Calyconecte monogastrice, ale căror forme primare sînt constituite din două Medusome, o persoană sterilă (sifon cu tentacule și solzĭ) și o persoană fertilă (gonofor). Maĭ tîrziŭ colonia dipersonală devine în forma de strugurĭ. Un clopot special pentru înot, steril, nu se formează niciodată.

Această familie o subîmparte în două subfamiliĭ:

4. A. I. Subfamilia Diplophysidelor, Hkl.

Solziĭ acoperitorĭ cu exumbrela rotunzită, fără creste în formă de coif saŭ sfericĭ.

gen. 10. Diplophysa, Ggbr.
D. Inermis, Ggbr. (Med.)
D. Truncata, Will. (Med. Atl.)
D. Köllikeri, Hxly (Ind.)

gen. 11. Eudoxon, Hkl.
E. Didymon*, Hkl. (Tr. Atl.)

gen. 12. Cucullus, Less.
C. Campanula, Leuck (Mrd.)
C. Elongatus, Will. (Med.)
C. Lessoni, Esch. (Pac.)

4. A. II. Subfamilia Aglaismidelor, Hkl.

Solziĭ cu exumbrela crestată, prismatică saŭ poligonală.

gen. 13. Cuboides, Quoy.
C. Crystallus, Hkl. (N. Atl)
C. Nacela, Hkl. (Ind.)
C. Vitreus, Quoy (Pac.)

gen. 14. Amphirrhoa, Leser.
A. Trigona, Hkl. (Med.)
A. Carina* Hkl. (N. Atl.)
A. Alata, Hxly. (S. Pac.)

gen. 15. Sphenoides, Hxly.
S. Australis, Hxly. (S. pac.)
S. Perforata, Hkl. (Tr. Atl.)
S. Obeliscus*, Hkl. (N. Atl.)
S. Tetragona, Hkl. (Ind.)

gen. 16. Aglaisma, Esch.
A. Eschscholtziĭ, Hxly (Med. Atl.)
A. Elongata, Hxly. (Pac.)

5. Familia Ersaidelor*, Hkl.

Calyconecte monogastrice, ale căror forme primitive sînt constituite din treĭ Medusome: o persoană sterilă (sifon cu tentacule și solzĭ acoperitorĭ), un clopot înotător special, steril (a căruĭ manubriŭ a căzut prin degenerare) și o persoană fertilă (gonofor). Maĭ tîrziŭ colonia tripersonală ia forma de strugure, apărînd gonoforĭ accesoriĭ pe lîngă ceĭ primarĭ.

gen. 17. Ersaea, Esch.
E. Gaimardi. Esch. (Med.)
E. Compressa*, Hkl. (N. Atl.)
E. Bojani, Esch. (Pac.)

6. Familia Monophydelor, Claus
(= Sphaeronectidae, Huxley.)

Calyconecte poligastrice cu un singur clopot definitiv în vîrful trunchiuluĭ.

6. A. I. Subfamilia Sphaeronectidelor, Huxley.

Clopotul înotător în formă de căciulă, rotunzit fără creste.

gen. 18. Sphaeronectes, Huxley.
S. Princeps*, Hkl. (Ind.)
S. Hidrorrhoa*, Hkl. (T. Atl.)

gen. 19. Monophyes, Claus
M. Gracilis, Cls. (Med.)
M. Irregularis, Cls. (Med.)
M, Köllikeri, Hkl.....

gen. 20. Mitrophyes*, Hkl.
M. Peltigera*, Hkl. (T. Atl.)

6. B. II. Subfamilia Cymbonectidelor, Hkl.

Clopotul înotător piramidal, cu creste.

gen. 21. Cymbonectes*, Hkl.
C. Cymba* Hkl. (Tr. Atl.)
C. Mitra Hkl. (Ind.)

gen. 22. Muggiaea, Busch.
M. Kochiĭ, Chun (Med.)
M. Pyramidalis, Busch (Atl.)
M. Chamissonis, Hkl. (Pac.)

gen. 23. Cymba, Esch.
C. Crystallus*. Hkl. (N. Atl.)
C. Vogtii (S. Pac.)
C. Nacella, Less. (Ind.)

7. Familia Diphydelor, Esch.

Calyconecte poligastrice cu două clopote înotătoare.

7. A. I. Subfamilia Prayidelor, Köll.

Clopotele înotătoare cu exumbrela rotunzită, fără creste.

gen. 24. Praya, Blainv.
P. Maxima, Ggbr. (Med.)
P. Galea*, Hkl. (N. Atl.)
P. Cymbiformis, Leuck (S. Atl.)

gen. 25. Lilyopsis, Chun.
L. Diphyes, Vogt. (Med.)
L. Medusa. Mtsch. (Med.)
L. Rosea, Chun. (Med.)
L. Catena*, Hkl. (Atl.)

7. B. II. Subfamilia Epibulidelor, Hkl.

Clopotul înotător piramidal, cu exumbrela crestată; partea anterioară tot atît de mare saŭ maĭ mare ca cea posterioară.

gen. 26. Epibulia, Esch.
E. Aurantiaca, Vogt. (Med.)
E. Turgida, Ggb. (Med.)
E. Truncata, Sars. (N. Atl.)
E. Sarsii, Ggb. (Arkt.)
E. Stephanomia, Mert (Pac.)
E. Biloba Sars (N. Atl.)

gen. 27. Diphyes, Cuv.
D. Acuminata, Leuck. (Med.)
D. Subtilis, Chun (Med.)
D. Appendiculata, Esch. (Pac.)
D. Gracilis, Ggbr. (Atl.)

gen. 28. Diphyopsis *, Hkl.
D. Campanulifera, Quoy (Med.)
D. Compressa *, Hkl. (N. Atl.)
D. Dispar, Chun (Pac.)

7. C. III. Subfamilia Abylidelor, Ag.

Clopotul înotător piramidal saŭ prismatic, cu exumbrela crestată, partea anterioară mult maĭ mică decît cea posterioară.

gen. 29. Abyla, Quoy.
A. Trigona, Quoy (Med.)
A. Carina *, Hkl (Tr. Atl.)
A. Gegenbauri *, Hkl. (S. Pac.)

gen. 30. Bassia, Quoy.
B. Quadrilatera, Quoy (S. Pac.)
B. Obeliscus *, Hkl. (N. Atl.)
B. Perforata, Hkl. (Tr. Atl.)
B. Tetragona *, Hkl. (Ind.)

gen. 31. Calpe, Quoy.
C. Pentagona, Quoy (Med. Atl.)
C. Huxleyi *, Hkl. (Tr. Pac.)

8. Familia Desmophydelor*, Hkl.

Calyconecte poligastrice cu treĭ pînă la șese saŭ maĭ multe clopote înotătoare, constituind un Nectosom de două rînduri.

genu 32. Desmophyes*, Hkl.
D. Annectens*, Hkl. (Ind.)
D. Imbricata*, Hkl. (S. Pac.)

9. **Familia Polyphyidelor, Chun.**

Calyconecte poligastrice cu treĭ pînă la șese saŭ maĭ multe clopote înotătoare, constituind un Nectosom de două rîndurĭ. Cormidiile fără solzĭ acoperitorĭ.

gen. 33. Hippopodius, Quoy.
H. Gleba. Leuck (Med.)
H. Squamatus*, Hkl. (S. Atl.)
H. Cupola*, Hkl. (Pac.)

gen. 34. Polyphyes*, Hkl.
P. Luteus, Köll. (Med.)
P. Dissolutus*, Hkl. (S. Atl.)

gen. 35. Vogtia, Köll.
V. Pentacantha, Köll. (Med.)
V. Spinosa, Kef. u. Ehl. (Tr. Atl.)

* * *

Al treilea ordin: Physonectele, Hkl.
(sinonim: Physophoridae Esch., Physophorae Gldf. Agalmariae Hkl.)
Sifonante cu un pneumatofor simplu fără aurofore și cu maĭ multe clopote înotătoare. Sifozoma în tot-deauna cu palponĭ.

10. Familia Circalidelor*, Hkl.

Physonecte monogastrice, al căror corp formează un singur cormidiŭ. Nectozoma constituit dintr-un pneumatofor și o coronă de nectaforĭ. Sifozoma e un singur sifon mare, cu o tentaculă, încunjurată de o coroană de palponĭ și gonoforĭ.

gen. 36. Circalia*, Hkl.
C. Stephanoma*, Hkl. (N. Atl.)
C. Haplorrhisa. Hkl. (S. Atl.)
C. Papillosa, Hkl. (Tr. Atl.)

11. Familia Athoridaelor*, Hkl

Physonecte monogastrice, al căror corp formează un singur cormidiŭ. Nectozoma constituită dintr-un pneumatofor și o coronă de brateĭ. Sifozoma e un singur si-

fon mare, cu o tentaculă, încunjurată de o coronă de palponĭ și gonoforĭ.

gen. 37. Athuria*, Hkl.
A. Larvalis*, Hkl. (Ind.)
B. Bractealis*, Hkl. (S. Pac.)

gen. 38. Athoralia*, Hkl.
A. Coronula*, Hkl. (Ind.)

12. Familia Apolemidelor, Huxley.

Physonecte poligastrice cu o nectozomă de două rînduri, și o sifozomă lungă în formă de tub cu bracteĭ cormidiŭ ordinat, despărțit prin internodiĭ libere. Tentacule simple fără apendiciĭ. Pneumatofor simplu, cu sac aerifer liber, fără buzunărĭ radiale.

gen. 39. Dicymba*, Hkl.
D. Diphyopsis*, Hkl. (Ind.)

gen. 40. Apolemia, Esch.
A. Uvaria, Esch. (Med.)
A. Uviformis, Lsz. (N. Atl.)
A. Dubia, Bdt. (Tr. Pac.)

13. Familia Aglamidelor, Bdt.

Physonecte poligastrice cu nectozome din două rîndurĭ și sifozoma lungă în formă de tub acoperită cu bracteĭ. Cormidiile cînd ordinate cînd disolute. Tentacuculele constituite dintr-o gramadă de fire. Pneumatoforele cu o coronă de buzunărĭ radiale.

13. A. I. Subfamilia Crystallodinelor, Hkl.

Trunchiul tare, necontractil, fiindcă sifozoma e acoperită cu bractee groase de formă prismatice și dese.
gen. 41. Stephanomia, Per.
S. Amphitrites, Per. (Tr. Pac.)
S. Nereidum*, Hkl. (Ind.)

gen. 42 Crystallodes, Hkl.
C. Mertensii Bdt. (N. Pac.)
C. Imbricata, Quoy (S. Pac.)
C. Vitrea*, Hkl. (Ind.)

gen. 43. Phyllophysa, Ag.
P. Foliacea, Ag. (Tr. Pac.)
P. Squamacea*, Hkl. (S. Pac)

gen. 44. Agalma, Esch.
A. Okenii, Esch. (N. Pac.)
A. Polygonata, Dana (N. Pac.)
A. Clavatum, Leuck (Med.)

13. *B. II. Subfamilia Anthemodinelor, Hkl.*

Trunchiul mișcător și contractil, fiindcă sifozoma e acoperită de solzĭ foioșĭ subțirĭ și rarĭ.

gen. 45. Anthemodes, Hkl.
A. Canariensis, Hkl. (N. Atl.)
A. Ordinata*, Hkl. (Tr. Atl.)
A. Picta, Mtsch. (Med.)

gen. 46. Cuneolaria, Eysh.
C. Incisa, Eysenh. (Tr. Pac.)
C. Elegans (N. Atl.)

gen. 47. Halistemma, Hxly.
H. Rubrum, Hxly. (Med.)
H. Tergestinum, Claus (Med.)
H. Fragile, Fwk. (N. Atl.)
H. Carum (N. Atl.)

gen. 48. Agalmopsis. Sars.
A. Sarsii, Köll. (Med.)
A. Elegans, Sars. (N. Atl.)
A. Dissoluta*, Hkl. (Tr. Atl.)

gen. 49. Lychnagalma*, Hkl.
L. Vesicularia*, Hkl. (N. Atl.)
L. Utricularia, Claus (Med.)

14. Familia Nectalidelor, Hkl.

Physonecte poligastrice cu nectozoma din două saŭ patru rîndurĭ, trunchiul sifozomeĭ scurt și de forma uneĭ vesicule întinse întoarse în spiral orizontal. La marginea acesteĭ vesicule se află un verticel de solzĭ acoperitorĭ marĭ, în interiorul acestuĭ verticel se află un altul de palponĭ; iar în centru sifoanele și gonoforele.

gen. 50. Nectalia, Hkl.
N. Loligo*, (N. Atl.)

gen. 51. Sphyrophysa, Ag.
S. Intermedia, Ag. (T. Atl.)
S. Brevis, Ag. (N. Atl.)

15. Familia Discolabidelor, Hkl.

Physonecte poligastrice cu nectozome din două saŭ patru rîndurĭ. Trunchiul sifozomeĭ fără bractee, scurt și de forma uneĭ beșicĭ spirale; la marginea externă a beșiciĭ se află o coronă de palponĭ marĭ, spre cea internă sifoanele și gonoforiĭ, așezate regulat în cormidiĭ.

gen. 52. Physophora, Forsk.
P. Magnifia, Hkl. (Tr. Atl.)
P. Borealis, Sars. (N. Atl.)

gen. 53. Stephanospira, Ggb.
S. Insignis, Ggbr. (Tr. Atl.
S. Corona*, Hkl. (N. Atl.).
S. Myzonemas, Per. (S. Atl.)

gen. 54. Discolabe, Esch.
D. Mediterranea, Esch.
D. Tetrasticha,* Hkl. (N. Atl.)

16. Familia Forsckalidelor,* Hkl.

Physonecte poligastrice cu nectozoma în formă de fus, ale căruĭ clopote înotătoare încunjură trunchiul în maĭ

multe rîndurĭ spirale. Sifozoma lungă, în formă de tub, acoperită de bractee sifonale pe stilurĭ lungĭ.

gen. 55. Strobalia*, Hkl.
S. Cupola*, Hkl. (Ind.)
S. Coniferă*, Hkl. (S. Pac.)

gen. 56. Forskalia, Köll.
S. Contorta, Leuck (Med.)
F. Edwardsiĭ, Köll (Med.)
F. Tholoides Hkl. (N. Atl.)
F. Atlantica, Fewk. (Tr. Atl.)

gen. 57. Bathyphysa, Stud.
B. Abyssorum, Stud. (Pac.)
B. Gigantea*, Hkl. (S. Atl.)
B. Grandis.... (N. Atl.)

17. Familia Anthophysidelor, Bdt.

Physonecte poligastrice fără nectoforĭ, dar care are o coronă simplă saŭ compusă din bractee, care aŭ luat naștere din nectoforĭ modificațĭ. Sifozoma scurtă, grupele de persoane grămădite într-o spirală suborizontală.

gen. 58. Rhodophysa, Blv.
R. Corona*, Hkl. (Ind.)

gen. 59. Melophysa,* Hkl.
M. melo, (Med.)

gen. 60. Athorybia, Esch.
A. Rosacea, Esch. (Med.)
A. Heliantha, Esch. (N. Alt.)
A. Ocellata*, Hkl. (N. Alt.)

gen. 61. Anthophysa, Mert.
A. Rosea, Mest. (N. Pac.)
A. Formosa, Fwk. (N. Atl.)

* * *

Al patrulea ordin: al Auromectelor,* Hkl.
Sifonante cu un pneumatofor mare, dedesubtul că-

ruia se află o coronă din clopoțele înotătoare, și pe linia mijlocie dorsală a acestor din urmă, o ghindură gazoasă meduzoidă, (aurofor). Sub umbrela auroforuluĭ formează un canal aerifer musculos, încunjurat de camere ghindurifere radiale. Sifozoma scurtă și groasă, ovoidală saŭ sferoidală; masa gelatinoasă zgîrcoasă a trunchiuluĭ gros e străbătută de un canal ca la alcyonium, la suprafața sa e format din coronĭ dese de cormidiĭ, care fie-care poartă un sifon cu tentacule, și unul saŭ maĭ multe gonostile cu ramurĭ în formă de strugurĭ.

18. Familia Rhodalidelor *, Hkl.

*18. A. I. Subfamilia Stephalidelor**, Hkl.

Sifozoma nestrăbătută de un canal axilar central.

gen. 63. Auralia*, Hkl.
A. profunda, Hkl. (Tr. Atl.)

gen. 64. Rhodalia*, Hkl.
R. miranda*, Hkl (S. Atl.)

Al cincilea ordin: al Cystonectelor, Hkl.

(Sinonim: Physaliae Cuv., Pneumatophoridae Chun. Physalariae Hkl.)

Sifonante cu un pneumatofor mare, care se deschide printr-o stigmă apicală, fără aurofore. Clopotele înotătoare și solziĭ acoperitorĭ lipsesc de tot.

19. Familia Cistalidelor*, Hkl.

Cystonecte monogastrice, cu un pneumatofor ovoid al căruĭ vîrf se deschide printr-un por, la baza căruia se află un singur sifon central. La baza sifonuluĭ central se află o singură tentaculă mare, o coronă de palpone și unul saŭ maĭ mulțĭ strugurĭ genitalĭ.

gen. 65. Cystalia*, Hkl.
C. Larvalis*, Hkl. (Ind.)
C. Challenger*, Hkl. (S. Pac.)

20. Familia Rhisophysidelor, Bdt.

Cystonecte poligastrice cu trunchiul în formă de tub lung, al căruĭ vîrf e liber, cu pneumatofor mare. La fie-care metamer se află un singur sifon cu tenaculă. Palpone lipsesc.

*20. A. I. Subfamilia Cannophysidelor**. Hkl.

Cormidiĭ ordinate, separate prin internodiĭ libere, la fie-care metamer este un sifon unit cu un strugure genital monoclin.

gen. 66. Aurophysa*, Hkl.
A. Ordinata*, Hkl. (Ind.)
A. Inermis, Hkl. (Ind)

gen 67. Cannophysa *, Hkl.
C. Gracilis, Hkl (N. Atl.)
C. Murayana, Hkl. (Tr. Atl.)

*20. B. Subfamilia Linophysidelor**, Hkl.

Cormidiĭ disolute; sifonile deosebite de strugurii genitalĭ, de obiceiŭ alternează amîndoĭ regulat.

gen. 68. Linophysa*, Hkl.
L. Conifera. (Atl.)

gen. 69. Nectophysa*, Hkl,...
N. Eysenhardtii Ggb. (N. Atl.)
N. Wyvillei*, Hkl. (Tr. Atl.)

gen. 70. Pneumophysa*, Hkl.
P. Mertensii, Hkl....
O. Gegenbauri*, Hkl. (Ind.)

gen. 71. Rhisophysa, Per.
R. Filiformis, Lam (Med.)
R. Planostoma, Per. (Atl.)

21. Familia Salacidelor,* Hkl.

Cystonecte poligastrice cu trunchiul în formă de tub lung, în vîrful căruia se află un pneumatofor mare. Din canalul aerifer cresc, ca la Rhizophysa, opt grupe radicale de celule uriașe (Riesenzellen) exodermale în interiorul saculuĭ aerifer largĭ acoperite cu epiteliŭ vibratil entodermal. La fie-care metameră a trunchiuluĭ se află o grupă în formă de strugurĭ de maĭ mulțĭ sifonĭ și tentacule.

gen. 72. Salacia*, L.
S. Uvaria, Hkl. (N. Atl.)
S. Poligastrica*, Hkl (Tr. Atl.)

22. Familia Physalidelor, Bdt.

Cystonecte poligastrice cu trunchiul scurt, care prin creșterea înăuntru a pneumatoforuluĭ hipertrofis se transformă într-o puternică bes̨ică aeriferă. Pe partea inferioară a beșicăĭ se află pe linia mijlocie ventrală a trunchiuluĭ sifoane marĭ și micĭ cu tentacule, palpone și gonoforĭ.

gen. 73. Arethusa, Brn.
A. Erythropysa*, Hkl (Ind.)
A. Chamissonis, Hkl. (Tr. Pac.)

gen. 74. Alophota, Bdt.
A. Olfersii, Bdt. (Tr. Atl.)
A. Challengeri*, Hkl. (S. Atl.)
A. Giltschii*, Hkl.

gen. 75. Physalia, Lmk.
P. Caravela, Esch. (Atl.)
P. Pelagica, Osb. (Ind.)
P. Utriculus, Lmk. (Pac.)

NOTIȚĂ

Explicarea terminilor maĭ principalĭ tehnicĭ creațĭ de autor.

Cormus și Cormidiĭ. Sifonforiĭ sînt animale ce trăesc ca Cormus saŭ coloniĭ, adecă ca individe de ordinea a

patra alcătuite din individe de ordinea a treia (persoane). Grupele de persoane ce alcătuesc cormusul se numesc cormidiĭ.

Cormidiĭ ordinate. Adecă regulat dispuse pe metamerele trunchiuluĭ articulat saŭ a axeĭ cormusuluĭ.

Cormidiĭ disolute. Nu maĭ sînt dispuse regulat pe trunchiŭ.

Truncus. Trunchiul sifonoforilor e axa principală a colonieĭ (a cormusuluĭ), pe care sînt dispuse diferitele persoane ce o alcătuesc.

Nectosoma şi Siphosoma. Nectozoma saŭ persoanele colonieĭ ce s-aŭ specializat ca organe de locomoţiune, ele se află în partea supremă a axeĭ colonieĭ. Sifozoma saŭ corpiĭ de hrănire sînt organele de hrănire şi reproducţiune; ia se află în partea inferioară a axeĭ colonieĭ. Nectozoma corespunde umbreleĭ meduzeĭ, sifozoma manubriuluĭ eĭ.

Pneumatoforele saŭ beşica înotătoare, e organul ce serveşte de înot colonieĭ.

Aurophore saŭ *clopot aerifer.* Este o ghindură voluminoasă cu aer, care s-a dezvoltat dintr-un clopot înotător meduziform, situat de desuptul pneumatoforuluĭ.

Sifoane saŭ tuburĭ sugătoare.

Sifonoforĭ monogastricĭ, care aŭ un singur sifon.

Sifonoforĭ poligastricĭ, care aŭ maĭ multe sifoane.

Palpone saŭ *organe de simţire.*

Cystone saŭ deschiderĭ anale. Prin acestea înţelege autorul canale vesiculare care pînă la el aŭ fost confundate cu palponele, dar pe care el deosebeşte, fiind că posed o deschidere terminală. Prin această deschidere, pe care animalul o închide şi deschide după voe, se varsă liquidele şi excretele din sistema de kanelor, saŭ poate primesc şi apă prin ele; de aceia le consideră ca deschiderĭ anale.

Bractee saŭ solzĭ acoperitorĭ.

Gonostile saŭ peduncule gentitale.

Gonophorĭ saŭ persoanele din colonie ce s-aŭ specializat cu organe de reproducţiunĭ.

Dr. N. Leon

Gheorghie C. Vîntu, Unirea Romînilor din Transilvania cu biserica romano-catolică. Teză de licență. București 1889, 82 paginĭ.

Facultatea de teologie din Bucureștĭ a început și ia a da roadele sale îmbucurătoare pentru propășirea și cultura cleruluĭ romîn, celuĭ pînă acuma așa de înapoiat. Avem înaintea noastră o teză de licență, al căreia obiect este expunerea uniriĭ bisericiĭ ortodoxe din Ardeal cu a-cea romano-catolică.

Materia aleasă de D-l Vîntu nu era greŭ de tratat, fiind una din cele maĭ bine cunoscute și studiate ale is-torieĭ poporuluĭ romîn. Pe lîngă că documentele asupra eĭ sînt numeroase și de cuprins însemnat, apoĭ ia a fost ob-iectul studiuluĭ a o mulțime de istoricĭ atît romînĭ cît și streinĭ, din care fără îndoială acela ce o tratează în chipul cel maĭ deplin este *Eudoxiŭ de Hurmuzaki* în Frag-mente zur Geschichte der Rumänen, pe care tocmaĭ însă D-l Vîntu nu-l cunoaște și nu-l întrebuințează. D-l Vîntu însă îșĭ propune să trateze numaĭ începuturile uniriĭ, de oare ce expune numaĭ actele petrecute sub ceĭ doĭ mitropolițĭ ce o întemeiară. Nimenea nu poate să-ĭ ceară maĭ mult decît ceia ce a vroit să ne dea; numaĭ atuncĭ putem să-ĭ pretindem consequență. Să nu tragă rezultate generale a uniriĭ întregĭ nicĭ cum că se desfășură pînă în zilele noastre din studiul numaĭ a începuturilor eĭ. Cum poate d-sa să ne vorbească de urmările uniriĭ asu-pra naționalitățiĭ și culturiĭ romîneștĭ, cînd nu se ocupă nicăirea decît în concluziĭ de asemenea întrebărĭ capitale? Saŭ crede d-sa că tocmaĭ părțile cele maĭ delicate ale acestor chestiunĭ, tocmaĭ influența asupra culturiĭ și a naționalitățiĭ romîneștĭ nu aŭ nevoie de a fi analizate și studiate documental, și că ele pot fi proclamate așa în chip dogmatic prin cîteva fraze cu efect.

D-l Vîntu susține bună-oară că unirea a periclitat naționalitatea romînă din Transilvania, pe cînd este cu-noscut că în chestiunĭ naționale Romîniĭ unițĭ saŭ neu-

niţĭ aŭ pus tot atîta piept întru sprijinirea lor. Izbucnit-aŭ doar revoluţia luĭ Horia tocmaĭ din comitatele Abruduluĭ şi al Huniedoareĭ, unde unirea cu biserica romană era cea maĭ lăţită. Vestita tînguire pentru drepturile naţieĭ romîneştĭ din 1791 (supplex libellus Valachorum) este alcătuită de ambiĭ eĭ mitropoliţĭ Ioan Bob cel unit şi cel neunit Gherasim Adamovicĭ; de asemenea protestaţiile din 1834 şi 1842 sînt subsemnate de episcopiĭ Lemeni şi Moga, cea din 1848 de Lemeni şi Şaguna şi aşa maĭ departe. Apoĭ unde s-aŭ ivit oare apărătoriĭ ceĭ marĭ aĭ naţionalităţiĭ romîne: Episcopiĭ Inocenţiŭ Micu şi Grigorie Maior, învăţaţiĭ Samuel Micu, Gheorghe Şincaĭ şi Petru Maior, decît din sînul Romînilor uniţĭ? D-l Vîntu vrea însă să tăgăduiască şi urmările culturale ale uniriĭ, susţinînd că Gheorghie Şincai, Petru Maior şi Samuel Micu ar fi numaĭ productele fireştĭ ale dezvoltăriĭ culturiĭ la Romînĭ, urmaşiĭ luĭ Cantemir, Ureche, Miron, Neculaĭ Costin şi Dosofteiŭ mitropolitul. N-are cineva decît să se uite la noatele din cronica luĭ Şincaĭ şi ale istorieĭ luĭ Petru Maior pentru a vedea că numaĭ din Dosofteiŭ, Ureche şi Costineştĭ şi nicĭ chiar din Cantemir nu sînt ele extrase, ci din izvoarăle apusene, din bibliotecele Romeĭ şi ale Vieneĭ, unde studiase aceĭ învăţaţĭ.

A dovedit D-l Vîntu că Şincaĭ, Petru Maior şi Samoil Micu s-aŭ format la şcoala cronicarilor şi a istoricilor romînĭ? Din aceştia, Petru Maior nu citează pe nicĭ unul, ĭar Şincaĭ numaĭ Istoria bălăcenească, o cronică din Muntenia şi o altă cronică din aceiaşĭ ţară în traducerea germană a luĭ Filştih. Apoĭ crede oare D-l Vîntu că din asemenea izvoare a putut să-şĭ adune părintele istorieĭ romîne imensul material prin care a aşezat temeliile eĭ?

Bine înţeles că fără nişte asemenea falşe premise cum ar fi putut încheia D-l Vîntu teza d-sale cu fraza pecît de patriotică pe atîta şi cu falş efect că s-ar aduce o maĭ mare insultă naţiuniĭ romîne, cînd cineva susţine influenţa spirituluĭ latinităţiĭ în cultura naţională.

A. D. Xenopol

L. Alotte. Primordialité de l'écriture dans la génèse du langage humain. Paris 1889, 72 pag.

Ideia ce preocupă pe autor în acest mic studiŭ e de a arăta că în chestiunea atît de dezbătută a originiĭ limbiĭ, *limba figurată a precedat limba articulată*. Aruncînd greșita părere a limbiĭ *naturale* și *artificiale*, spune că nu pot fi decît două soiurĭ de graiurĭ tot așa de naturale: *graiul indicativ* și *enunciativ*, din care cel întîiŭ e comun tuturor animalelor și omuluĭ, al doilea e propriŭ numaĭ omuluĭ. Graiul indicativ poate fi *mimic* și *fonetic*; dar cît privește graiul *enunciativ*, el n-a putut avea ca bază primitivă *imitațiunea* fie fonetică a sunetelor ce omul auzea în natură (cuvintele onomatopoetice), fie mimică, prin gesturĭ. Nu maĭ puțin însă n-a fost *înăscută*, căcĭ ia a fost supusă evoluțiuniĭ progresive.

Limba primordială și a omuluĭ a fost dar pur indicativă; omul primitiv nu putea vorbi; era într-o stare potrivită în totul animalelor. S-a rîdicat la graiul enunciativ prin ajutorul *văzuluĭ* și *mîniĭ*, acest organ apt pentru progres.

Ajuns aci autorul se ocupă de memoria *vizuală* și *auditivă*, și arată că în materie de limbă, memoria vizuală are precădere asupra celeĭ auditive, și pe această teorie de altmintrelea foarte naturală îșĭ bazează părerea, că limba figurată a precedat limbiĭ articulate, căcĭ în necesitatea de a comunica altora ideia, s-a recurs la reprezentarea prin imaginĭ a ființeĭ, iar nu prin gesturĭ saŭ sunete. Aci amintește importanța *figurilor* simbolice, care și azĭ îșĭ aŭ aplicare mare, a ieroglifelor, din care prin abreviеrĭ aŭ eșit literele, ce în fond nu sînt convenționale *. Ajuns aicĭ, omul era deja mult înaintat în cul-

---

*) **NOTA.** Caracterele feniciane sînt dezvoltate din scrierea ieratică egipteană tahigrafă, saŭ cum i-se maĭ zice populară, a vechiuluĭ imperiŭ înainte de dinastia a XII (3000 î. H.) care și ia la rîndul eĭ e o prescurtare îndemănatică a ieroglifelor. Chiar numele vechiŭ al literelor ne arată aceasta. Cine maĭ vede sub forma luĭ **A** al nostru vechiul cap de boŭ, cum era în scrierea veche feniciană, unde și *alef* (alfa) însemna boŭ.

tură, și întrebuințarea semnelor l-a pus pe adevăratul pas de progres.

Acum limba enunciativă la început monosilabică, n-a fost nicĭ imitațiunĭ nicĭ convențională, ci simplu o *substituire* prin sunete articulate a semnelor figurative simplificate. Această substituire s-a făcut prin *industria litică* a omuluĭ primitiv. Ex. de sub-stiturĭ : simbolul balanțeĭ nu e decît figura simplificată a unuĭ om ținînd greutățĭ în mînĭ ; în școală cu copiiĭ facem dese substituirĭ ; vorbim un semn saŭ scriem un sunet ; și să nu uităm că o substituire uzuală e un progres. Dezvoltarea graiuluĭ enunciativ monosilabic s-a făcut, aplicînd diferite sunete consonantice asupra aceleiașĭ vocale. Sunetul *a*, strigăt natural, cîștigat încă de pe timpul limbiĭ indicative unindu-se cu alte sunete obscure *b*, *d*, *t*, a putut forma combinațiunĭ nouă ca : *ba*, *da*, *ta* ; apoĭ alte combinațiunĭ de silabe : *aa*, *abab*, *baba*, *aba*, *aab*, *baa* pînă la vre-o 40 de combinațiĭ, fie-căria dîndu-i-se un înțeles anumit. In chestiunea, dacă a fost numaĭ un singur graiŭ primordial saŭ maĭ multe, tema de maĭ sus ajută la explicare pentru maĭ multe graiurĭ. Limba enunciativă fiind substituirea prin sunete a semnelor figurative, aceste sunete aŭ putut varia infinit după timp și loc, și cele 3 stadiĭ ale graiuluĭ omenesc: *monosilabic*. *aglutinant* și *flexionar* sînt proba. Cuvintele onomatopee sînt caracteristice graiurilor dezvoltate moderne; pentru omul primitiv nevorbitor ele nu puteaŭ avea loc. Și în adevăr raportîndu-ne la antropologie, vedem că *omul chelcon* nu era vorbitor, că nu i-se dezvoltase *apofiza geniĭ* ce o găsim la *omul magdalenian*, care era vorbitor, și de la care avem cele maĭ vechĭ urme de semne figurative pe stîncĭ, oase de animal etc.

Gh. Ghibănescu.

Ioan Bogdan, Cincĭ documente slavo-romîne din arhiva curțiĭ imperiale de la Viena. Extras din analele Academieĭ romîne. Bucureștĭ 1889, în 4, 24 paginĭ.

Fostul și distinsul meŭ elev Ioan Bogdan, care acuma urmează cursurile de limbă și filologie slavă la

Universitățile din Rusia, arată o îmbucurătoare activitate pe tărîmul istoriei romîne, publicînd unul după altul un șir de articole interesante asupra mai multor întrebări istorice de mare însemnătate. Astfeliŭ a publicat în Convorbirile literare ale d-lui Iacob Negruzzi în decursul anului trecut și în al acelui curgător mai multe studii, precum unul asupra particulei *Iō* din titulaturile domnilor romînĭ, altul asupra introducerii limbii slave în biserica noastră, un al treilea despre diploma lui Ioan Caliman Asan, un al patrulea asupra Romînilor din Bulgaria. Acuma vedem că d-sa a comunicat și Academiei romîne alte lucrări ale d-sale ce apar în publicațiile învățatului corp și din care pînă acuma s-aŭ tipărit două: „Diploma Bîrlădeană din 1134", în care d-sa atacă această diplomă ca falșă, și studiul cu care voim să ne ocupăm în această dare de seamă „Cinci documente din arhiva curții imperiale din Viena".

In broșura pe care o analizăm, D-l Bogdan publică pentru prima oară cinci documente interesante aflate de D-l I. Bianu în arhivele Vienei. Patru din ele se referă la urmașii lui Alexandru cel Bun, unul fiind de la Petru al III-lea, pe care fără cuvînt îl dă D-l Bogdan ca al II-lea, două de la Bogdan al II-lea tatăl lui Ștefan cel Mare și unul de la Alexandru al II-lea. Al 5-lea document este de la Mateiŭ Basarab.

Documentul de la Petru al III-lea este interesant maĭ întîiŭ fiind că confirmă încă odată și în mod mai preciz faptul că acest domn era fiul lui Alexandru Voevod și fratele lui Ilie și Ștefan, deci fiul lui Alexandru cel Bun. Documentul încuviințînd negutătorilor din Brașov întărirea privilegiilor încuviințate lor de tatăl săŭ Alexandru cel Bun și de frații săi Ilie și Ștefan, adeverește bunele legături în care Petru al III-lea se afla cu Ungurii cu al căror guvernator Ioan Corvin de Huniade el se încuscrise, luînd în căsătorie pe o soră bătrînă a puternicului duce, numai spre a dobîndi ajutor contra lui Roman nepotului săŭ de frate, care-l alungase din Moldova. D-l Bogdan crede însă că acesta este primul document emanat de la Petru al III-lea (11 Sept. 1447) care ar fi domnit pentru prima oară în Moldova de la 1447-1448, și bănuește de neautentic un alt document al aceluiaș, Petru

din 1444 Apr. 26, publicat de D-l Hasdeŭ în arhiva istorică.

Noĭ credem că și documentul din 1444 este adevărat, și împrejurarea că pe atuncĭ se constată a fi domnit în Moldova Ștefan al III-lea de la care există documente din aniĭ 1445-1447, nu este o piedecă, față cu sistemul obicĭnuit pe atuncĭ în Moldova, de-a se împărți țara între deosebițiĭ pretendențĭ la domnie, ocîrmuind cu toțiĭ cîte o fărămătură din ia, și numindu-se de-a-rîndul Domnĭ țăriĭ Moldoviĭ. In acest răstimp de la 1444 1447 domnesc nu numaĭ aceștĭ doĭ domnĭ Ștefan al III-lea și Petru al III-lea în Moldova, dar încă și un altul, Roman fiul luĭ Ilie, după cum se constată faptul într-un chip învederat din coexistența a două documente *din acelașĭ an 1445*, unul de la Ștefan al III-lea (Wickenhauser, Moldovitza p. 61) și jurămîntul luĭ Roman către regele polon (Doghiel I, p. 601). Intîlnirea de documente din acelașĭ anĭ de la maĭ mulțĭ domnĭ deodată, în această perioadă bîntuită a istorieĭ Moldoveĭ nu trebue să ne pună de loc în mirare. Capitolul din a mea istorie a Romînilor din Dacia traiană Vol. II „Urmașiĭ luĭ Alexandru cel Bun“ dovedește că în tot decursul de la moartea luĭ Alexandru pînă la Ștefan cel Mare, domnia Moldoveĭ a fost pururea împărțită între deosebițiĭ pretendențĭ.

Maĭ interesante sînt cele două documente de la Bogdan al II-lea, tatăl luĭ Stefan cel Mare, primele emanate de la acest domn cunoscute în întregul lor context. Acel din 11 Fevruarie 1450 adeverește filiațiunea luĭ Stefan cel Mare din Bogdan al II-lea, citînd domnul ca martur în document *pe fiul săŭ Ștefan*. Pînă acuma exista ca dovadă a acesteĭ filiațiunĭ numaĭ un document din „Arhiva istorică“ I, 1, p. 114 în care Stefan cel Mare numește pe Alexandru cel Bun moșul (bunicul) săŭ *și pe Bogdan tată*. Acuma afirmarea fiuluĭ este întărită prin acea a părinteluĭ și decĭ filiațiunea luĭ Stefan cel Mare din Bogdan al II-lea este pe deplin stabilită.

Bogdan al II-lea introducîndu-se în domnia Moldovei prin alungarea luĭ Alexandru al II-lea proteguitorul Polonilor, trebuia să caute sprijin în Ungurĭ. și documentele cele două publicate acuma adeveresc asemenea împrejurare. Ambele conțin recunoașterea supremațieĭ ungureștĭ în persoana luĭ Ioan Corvin pe care domnul

Moldoveĭ îl numeşte în ambele documente părintele şi domnul săŭ, numindu-se în acel din 1450 Iulie în 5 chiar fiŭ şi *slugă* a guvernatoruluĭ Ungarieĭ.

Documentul din 5 Iulie 1450 de la Bogdan al II-lea maĭ conţine încă o notiţă interesantă. El ne spune anume că Domnul Moldoveĭ se îndatoreşte *a nu cuceri nicĭodată pentru sine Chilia fără voia luĭ Huniade.* Acest loc adevereşte documental spusele luĭ Ureche, ale croniciĭ putnene şi ale uneĭ cronicĭ slavone, că Petru al II-lea dăduse Chilia Ungurilor ca mulţămită pentru întronarea luĭ în Moldova, după ce luase în căsătorie pe sora guvernatoruluĭ Ardealuluĭ (vezĭ a mea Istorie a Romînilor II. p. 170). Dacă cu toate acestea, cînd Stfean cel Mare atacă Chilia, el atrage asupra luĭ duşmănia domnului muntean Vlad Ţepeş, aceasta se face din pricină că Chilia, deşi de drept a Ungurilor, era concedată de fapt în stăpînirea cumnatuluĭ regeluĭ Mateiŭ, Vlad Ţepeş. Unguriĭ chĭar ţineaŭ o garnizoană în cetate, de oare-ce Ureche ne spune că la asediul eĭ, Stefan fu rănit de *Ungurĭ* la picior. Fără drept decĭ respinge D-l Bogdan explicarea D-luĭ E. Picot că Chilia ar fi trecut de la Ungurĭ la Muntenĭ din pricina relaţiilor de familie dintre stăpîniĭ ungurĭ şi domniĭ muntenĭ. Altă explicare la acel comunizm în stăpînirea Chilieĭ nu este cu putinţă de găsit. Din stăpînirea de drept a Ungurilor asupra Chilieĭ se explică însă şi cum se face de Stefan cel Mare a atacat-o. El vroia prin luarea eĭ să lovească maĭ cu osebire în Ungurĭ, dar din nenorocire contribui prin izbînda luĭ la răsturnarea luĭ Vlad Ţepeş.

Documentul de la Alexandru al II-lea din 1453 Fevruarie în 17 este curios, căcĭ conţine ca şi acele ale luĭ Bogdan un act de închinare către Ioan Corvin, deşi Alexandru era un om al Polonilor. Se vede însă că el fiind duşmănit de Petru al III-lea cel sprijinit de Unguri, căută să se pună bine şi cu eĭ, recunoscîndu-le supremaţia.

Al cincilea document, de la Mateiŭ Basarab, adoage încă o nouă dovadă la existenţa obiceiuluĭ înfrăţiriĭ, unul din cele maĭ curioase aşezăminte ale vremilor vechĭ.

Dupá comentarele pe care le-am analizat, documentele sînt publicate în originalele slavone, reproduse şi în facsimile însoţite de traducerĭ romîneştĭ.

A. D. Xenopol

I. L. Carageali, *Năpasta.* Dramă în două acte, Editura Haimann, București 1890.

Drama «Năpasta» se compune din două acte cu patru personaje, și anume:

Anca, crîșmăriță.
Dragomir, bărbatul eĭ.
Ioan Ocnașul, nebun.
Gheorghe, învățător sătesc.

Scena se petrece în crîșma unuĭ sat de munte.

Cuprinsul drameĭ este:

Dragomir acum nouă anĭ în urmă iubea pe Anca, care pe atuncĭ era măritată cu Dumitru Cireșaru. Dragomir ucide pe Dumitru și ia în căsătorie pe Anca. Anca bănuia la început pe Dragomir că a omorît pe Dumitru, îl ura și-l despreţuia, cu atît maĭ mult cu cît Dumitru îĭ fusese drag, cu toate acestea se hotărăște a-l lua în căsătorie numaĭ pentru a descoperi adevărul și a rezbuna moartea luĭ Dumitru. Ioan pădurarul trecînd prin pădure, găsește pe Dumitru mort cu gîtul tăiat și pîntecele despintecat, fură de la dînsul luleaua, amnarul și tutunul, dar în urmă este bănuit că el a ucis pe Dumitru. Este bătut la judecată ca să mărturisească, înebunește din bătae și în urmă este condemnat de juraţĭ. După opt anĭ Gheorghe, învăţătorul satuluĭ, se înamorează de Anca. Anca vroește a profita de aceasta și încearcă a face din el un instrument de răzbunare. In acest timp Ioan nebunul scăpînd din ocnă se reîntoarce în sat, vine la crîșma luĭ Dragomir și în nebunia luĭ întărește pe Anca în credinţa că Dragomir a ucis pe Dumitru. Atuncea Anca se hotărăște a ucide ia însășĭ pe Dragomir, apoĭ îșĭ schimbă gîndul și, profitînd de întîmplarea că Ioan, într-un acces de nebunie, se omoară în casă la dînsa faţă cu Dragomir, începe a striga la Dragomir că el a ucis pe Ioan. Dragomir speriat nu știe să se apere, Anca dă de știre la primărie, oamenĭĭ se adună și Dragomir este legat și dus la primărie, iar piesa sfîrșește cu următoarele cuvinte ce le spune Anca luĭ Dragomir: «Pentru faptă, răsplată și năpaste pentru năpaste.»

Din modul alcătuiriĭ drameĭ, autorul pare că a încercat să păstreze unitatea de loc şi de timp, ceia ce a reuşit pe deplin, dar ocupîndu-se prea mult de aceasta, a înlăturat una din cele întîiŭ cerinţe ale dramaturgieĭ moderne, de a scoate în relief un moment psihic din viaţa uneĭ păturĭ sociale a timpuluĭ cînd drama a fost concepută. Atuncea se arată autorul de talent cînd ştie ca printr-un fapt reprezentat pe scenă să releveze o întreagă mişcare de moravurĭ, o evoluţie socială, o cerinţă a timpuluĭ, în fine filozofia păturiĭ descrise (Mme de Staël, Corinne ; Arréat, Morala în dramă, Lessing, Dramaturgie).

Pentru ce a reuşit D-l Carageali în «Noaptea furtunoasă»? Pentru că a scos în relief şi lumea a recunoscut actualitatea cu organizarea eĭ banală, a determinat până la un punct momentul psihic al păturiĭ burgheze. Tot aşa a reuşit d-sa şi în «Năpasta»?

A luat ca temă ce? năpasta, adecă că ceĭ vinovaţĭ trăesc în pace şi la adăpost, pe cînd inocenţiĭ zac uitaţĭ în temniţe.

Această temă putea fi cu succes descrisă pe vremea inquiziţieĭ în Spania, saŭ înainte de dărîmarea Bastilieĭ în Franţa, dar azĭ sînt alte momente critice prin care trecem, sînt alte teme, pe care observatorul, dacă le-ar putea prinde şi reprezenta pe scenă, ar putea aduce, dacă nu un bine societăţiĭ, cel puţin o deşteptare, aşa precum Molière în Franţa a fotografiat pentru vecie starea moravurilor şi a timpuluĭ în care a trăit. Dar se va obiecta că nu numaĭ din lumea socială, din lumea reală poţĭ lua teme, ci şi din lumea sufletească a omuluĭ. Ura, răzbunarea, gelozia, amorul, într-un cuvînt orĭce sentiment al inimiĭ omeneştĭ. Da, aşa este, aceste teme sînt marĭ, neperitoare, vor exista cît va trăi omul şi societatea, dar *Năpasta* nu este un sentiment, este un fapt, o alcătuire de fapte, este un efect, nu o cauză. Ia nu poate fi rîdicată ca sentimentele la valoarea uneĭ tragediĭ, a uneĭ drame. A fost reprezentată năpasta în «Curierul de Lion» precum şi în alte piese, dar cîtă artă şi ce talent n-a pus autorul, şi cu toate acestea «Curierul de Lion» numaĭ o piesă de valoare nu este, pentru că subiectul în sine nu reprezentă un fapt, un sentiment, un moment psihic de valoare. In fine drama fiind o piesă mixtă eşită din contopirea tragedieĭ cu comedia, încercată pentru prima oară de Molière [1], în-

1. In piesele sale Don Garcio de Navarra, Festin de Pierre etc.

temeiată de La Chaussée în cea întîiŭ jumătate a secoluluĭ al 18-lea[2], dezvoltată de Didérot [3], Beaumarchais, Dumas, Victor Hugo etc., a fost destinată a reprezenta scene din viața socială, din viața poporuluĭ, dar nu fapte izolate, excepționale și banale, care cad în domeniul comedieĭ și al farselor. Năpastea poate fi un subiet de comedie, de farsă, foarte greŭ de dramă și niciodată de tragedie. Pentru aceia cea întîiŭ grijă a autoruluĭ trebuia să fie încă de la început de a ști să-șĭ aleagă tema potrivită cu felul pieseĭ ce vroește a scrie. Aicĭ nu este vorba de intîmplare, pe lîngă gust și înscenare trebue să fiĭ artist, filozof, erudit, să cunoștĭ știința și istoria dezvoltăriĭ arteĭ dramatice. Intr o comedie țiĭ seamă maĭ mult de efectul ce va produce pe scenă faptul ce vroeștĭ a dezvăli decît de deznodămîntul filozofic al pieseĭ; într-o dramă, într-o tragedie, pe lîngă efectul de scenă trebue să aĭ un fond serios, o problemă care să se înceapă, să continue și să se dezlege în mod firesc pe scenă, apoĭ o morală o educațiune, care să încălzească inima și să împace rațiunea.

Oare așa să fie cu Năpastea, care nu are nicĭ început nicĭ sfîrșit pe scenă, trebue să le ghiceștĭ pe amîndouă. Și ce morală, ce educațiune poțĭ trage? Treĭ victime în jurul uneĭ femeĭ inculte și nenaturale, două erorĭ judecătereștĭ, toată acțiunea grămădită în patru personaje false, patru tipurĭ convenționale, luate din tîrg, din mahala, și așezate la țară, în pătura poporuluĭ.

De la început încă rămîĭ cu un fel de sentiment de neîncredere cînd vezĭ pe Anca ca o curtezană cochetă, care, după ce a fost măritată de două orĭ, trăește opt anĭ cu Dragomir și e în stare să seducă și pe Gheorghe învățătorul.

La țară țăranul are un singur răspuns pentru toate întîmplările; «Așa i-a fost scris, așa i-a fost dat.» Cu această credință nestrămutată se naște, cu această filozofie se expune la toate pericolele vețiĭ, și moare liniștit, fără a căuta nicĭ răzbunare, nicĭ motive de ordine maĭ înaltă, maĭ impersonale, care să-l conducă la așa ceva

Cu toate acestea Anca crîșmărița este o excepție. Ia cercetează, este fină, este determinată în acțiunile sale de mobile maĭ

2, **Mélanide, Préjugé à la mode etc.**
3. **Le père de famille, Fils naturel.**

complicate; într-un cuvînt nu este ţărancă, femeia de la ţară care în fiece minunt, la fiecare pas să se mulţămească cu răspunsul de «aşa i-a fost, scris luĭ Dumitru ce pot face eu un cap de femee,» după cum este natural să fi zis orĭce ţărancă în locul Ancăĭ. Nu este nicĭ natural nicĭ posibil un aşa tip, care să reprezente pătura claseĭ ţăranuluĭ. Dar pentru a întra în detailurile drameĭ şi pentru a arăta că autorul a creat mobile falşe în tipurĭ falşe şi a pus acţiunĭ marĭ în oamenĭ micĭ, să trecem a examina în parte fiecare personaj din scenă.

Anca fiind personajul cel maĭ important din dramă, trebue să fie studiat din două puncte de vedere:

1) Din punctul de vedere al înfăţişeriĭ eĭ pe scenă.

2) Din punctul de vedere al desfăşurăriĭ în general al intrigiĭ.

Anca faţă cu Gheorghe învăţătorul în scena II şi VI din actul I-iŭ apare ca o adevărată curtezană cochetă, fină, care prin graţiile eĭ, prin inteligenţa eĭ, se sileşte a captiva pe Gheorghe şi a face din el un instrument de răzbunare. Îĭ vorbeşte frumos, îĭ declară că-l iubeşte şi îĭ spune chiar că «îndată ce va cădea cea dintîiŭ lopată de ţărînă peste Dragomir, ia va fi în braţele luĭ.» Lectorul şi spectatorul de la început încă se aşteaptă că acest Gheorghe va juca un rol important, el va da soluţia, deznodămîntul intrigiĭ, va fi o victimă şi un agresor, dar deodată rămîĭ surprins cînd vezĭ pe Anca că fără nicĭ un motiv hotărît îşĭ schimbă planul, Gheorghe dispare din acţiune, şi ia însăşĭ se hotărăşte a executa pe Dragomir, care dormea. Ia barda, pleacă spre odaia unde era Dragomir, apoĭ deodată se opreşte, şi în urma unuĭ monolog literar şi filozofic îşĭ schimbă din noŭ gîndul. Acum vroeşte a-l chinui, a-l omorî, spuindu-ĭ pentru ce-l omoară. Anca, crîşmăriţa de la ţară, cu patimĭ viĭ, cu dor de răzbunare, cu simţurile aprinse, face logică. Işĭ astîmpără ura, îşĭ moae nerviĭ, îşĭ face calcul rece şi filozofic şi schimbîndu-şĭ din noŭ gîndul pregăteşte lovitura cruntă.

Orĭ logică orĭ pasiune, din două una, amîndouă nu se împacă, se exclud. Logica răceşte pasiunea, pasiunea n-are logică.

Cînd Dragomir apare în urma acesteĭ scene, Anca îl întreabă, îl sileşte să spue adevărul că el a ucis pe Dumitru, îl confrontează cu Ioan nebunul, îl suggestionează chiar arătîndu-ĭ şi invocîndu-ĭ umbra luĭ Dumitru, într-un cuvînt procede la o adevărată instrucţie. Orĭ Anca era convinsă că Dragomir a ucis pe Dumitru şi atuncĭ nu avea

nevoe de instrucție, orĭ nu era și atuncĭ cum a putut să se hotărască a-l ucide înainte de a fi convinsă. Saŭ prima scenă saŭ a doua trebue să cază fiind în contrazicere. Dar căzînd una din ele cade și intriga.

Anca fața cu Dragomir are o putere de predominare evidentă. Dragomir, care era un om crunt și violent, în stare a comite o crimă pentru a-șĭ satisface o pasiune, este purtat de Anca după vroința eĭ. Lucrul este cu putință și admisibil, dacă ne închipuim pe Dragomir capabil de a iubi după nouă anĭ pe Anca cu aceiașĭ putere, cu aceiașĭ pasiune ca la început, dar nu se poate închipui cum Anca a putut persista opt anĭ în a urî neîncetat pe un om și nu a găsit un moment potrivit de a-șĭ aduce planul ei la îndeplinire.

Anca fața cu Ioan nebunul apare de-asemenea cu predominare. Il excitează contra luĭ Dragomir, și cînd nebunul furios sare la Dragomir, îl apucă de gît, îl trîntește și era să-l omoare, este de ajuns ca Anca să intervie pentru ca nebunul să se supue vrointeĭ eĭ.

Astfeliŭ că Anca fața cu Gheorghi apare ca o cochetă, fața cu Dragomir cruntă, răzbunătoare, calculată, prudentă și inteligentă, fața cu Ioan nebunul predominătoare și impozantă. Dacă acest tip al Ancăĭ reprezentă tipul femeiĭ din pătura poporuluĭ și rezumă caracterul țăranuluĭ, atuncĭ autorul a reușit. Din potrivă dacă Anca, așa precum apare pe scenă, este cucoana Veta din «Noaptea furtunoasă», atuncĭ Anca este un tip imaginar, falș, înscenarea și intriga greșită.

Să trecem acum a examina pe Anca din punctul de vedere al desfășurăriĭ în general a drameĭ.

O altă cerință importantă a drameĭ este și aceia de a explica din punctul de vedere psihic acțiunea din scenă. Bună-oară te întrebĭ: pentru ce acel personaj joacă rolul de intrigant, pentru ce celalt de victimă, pentru ce cel al treilea de răzbunător și așa maĭ de parte. Așa te întrebĭ : Pentru ce Maurul Othello a ucis pe Desdemona, dacă îĭ era dragă ? Autorul nu ți-o spune, dar publicul o ghicește: pentru că era gelos. Pentru ce Iago era intrigant? Autorul nu ți-o spune, dar publicul o ghicește: pentru că Iago era un suflet laș. Și așa maĭ departe. Aicĭ reșede talentul și puterea autoruluĭ,

de a lăsa să se întrevază la fiecare pas motivul sufletesc al personajuluĭ. Aceasta se numeşte *subiectivitatea scenică.* Din potrivă dacă am admite că Othello ucide pe Desdemona, fără a se înţelege hotărît şi lămurit mobilul luĭ determinant, atuncĭ scena aceasta ar fi respingătoare şi efectul întregeĭ tragediĭ defavorabil.

In drama «Năpasta» este *subiectivitate scenică* ?

Anca mărturiseşte însăşĭ în act. II scena VIII că Dragomir îĭ era urît, nu-l iubea, şi că iubise numaĭ pe Dumitru, iar în momentul cînd a venit Dragomir să o ceară de soţie, iată ce zice nsăşĭ Anca : «La un an cînd aĭ venit şi mi-aĭ zis : Anco, nu-ţĭ maĭ «trăeşte bărbatul, mă ieĭ ? Vorba ta şi glasul tăŭ cum mi-aĭ spus-o «mi-aŭ dat un junghiŭ prin inimă. Nicĭ nu te luam altfeliŭ, că-mĭ «eraĭ urît, de aceia te am luat ca să te aduc aicĭ, de la început «te-am bănuit......

Dar dacă Anca de la început ura pe Dragomir, cum l-a putut lua de soţ numaĭ pentru că-l bănuia? Bănuiala este un motiv foarte slab faţă cu ura, Anca între ură şi bănuială trebuia să aleagă, era silită să fie condusă de ură, şi prin urmare ar fi fost logic să fi respins pe Dragomir de soţ. A face pe Anca să se hotărască de a lua pe Dragomir numaĭ fiind că-l bănuia, aceasta este o nepotrivire, o greşală din punctul de vedere al mobililor determinanţĭ. Dar confuziunea vine de acolo că s-a confundat bănuiala cu răzbunarea, care putea fi în adevăr un motiv puternic şi determinant, chiar faţă cu ura. Dar răzbunarea implică în sine convingerea, convingerea presupune dovezĭ, şi dovezile lipseaŭ Ancăĭ de la început ; aşa dar răzbunarea nu putea avea loc nicĭ într-un chip în sufletul Ancăĭ, astfeliŭ că orĭcum aĭ considera, greşala reese evident. Dar lipsa de subiectivitate scenică se observă în maĭ multe locurĭ. Aşa nu se explică lămurit pentru ce Anca a părăsit pe Gheorghe învăţătorul. Se va respunde că nu avea încredere în el. Dar nu este suficient a o spune Anca aceasta, publicul trebue să o ghicească el însuşĭ şi nicĭ un fapt nu o confirmă din potrivă publicul se aşteaptă să vază pe Gheorghe o victimă a Ancăĭ, un instrument de răzbunare, şi deodată Gheorghe dispare din acţiune. Cum s-a hotărît Anca să ucigă ia însuşĭ pe Dragomir, pentru ce, din ce motiv hotărît nu se vede. Pentru ce şi prin ce minune s-a hotărît apoĭ din noŭ a arunca vina pe Dragomir că el a ucis pe Ioan ? Poţĭ să presupuĭ că de frică nu l-a omorît, poţĭ să pre-

supuĭ că pentru a-şĭ răzbuna maĭ crud a aruncat învinuirea pe capul luĭ Dragomir, poţĭ să zicĭ ce vreĭ, dar nimic sigur, nimic hotărît, tot aşa precum nu se ştie dacă Dragomir va fi, orĭ nu, condemnat de juraţĭ. Dacă presupuĭ însă că erorile judecătoreştĭ se comit în fiecare zi, atuncĭ Dragomir va fi condemnat, şi drama va avea dezlegare, în caz contrar dacă Dragomir va fi achitat, atuncĭ cum rămîne cu Anca şi cu «năpastea»?

Toate aceste îndoelĭ slăbesc şi nimicesc intriga şi fac drama fără efect.

Să examinăm acum pe scurt celelalte personaje.

Dragomir în actul întîiŭ şi maĭ cu seamă în scena întîia se arată un om cu vrointă, care predominează pe Anca, îĭ porunceşte să-şĭ astîmpere gura şi îĭ impune vrointa luĭ, în scenele din urmă însă Anca predominează pe Dragomir, îĭ ordonă, îl suggestionează, îl înfricoşază, într-un cuvînt Dragomir devine un manechin în mînile Ancăĭ. Poate fi aceasta natural? Dar cum s-a schimbat aşa de repede Dragomir într-o noapte, el care de nouă anĭ era stăpîn pe vrointa şi femeia luĭ? Iată ceia ce se întreabă orĭcine, şi dezlegarea nu o poţĭ găsi în întreaga piesă.

Ioan nebunul a prădat pe Dumitru cînd l-a găsit mort în pădure şi i-a furat luleaua, amnarul şi tutunul. Dar aceasta este peste putinţă, pentru că pe de o parte teroarea, groaza ce ar fi trebuit să cuprinză pe Ioan în momentul cînd a găsit pe Dumitru mort, pe de alta credinta nestrămutată la ţară că, *de la omul mort nu se fură*, ar fi trebuit se îndepărteze pe Ioan de la aceasta, maĭ ales că Ioan după cît se vede era un om religios şi cum se cade. Ioan a fost bătut la judecată, a înebunit din bătae şi cu toate acestea judecătorul de instrucţie a găsit loc de urmărire contra luĭ, iar juraţiĭ aŭ condemnat pe un nebun la munca silnică. Lucrul este peste putinţă şi nu este cunoscut în analele judecătoreştĭ. Dar chiar cînd s-ar comite asemenea greşelĭ, imediat se pot corecta prin *amnestiare şi graţiare.*

Dar autorul nu a ţinut seamă de nimică, a închis pe Ioan nebunul la ocnele marĭ, ca şi cum la Ocnă ar putea sta nebunĭ cu furie şi accese, şi apoĭ i-a dat atîta libertate încît a putut fugi. La toate acestea ce poţĭ zice alta decît că Ioan este un nebun convenţional.

Aşa dar observăm că Anca este o fiinţă neexplicabilă în jurul căria se întorc lucrurile ca prin minune, înpreună cu toate cele treĭ tipurĭ convenţionale care nicĭ nu merită o critică amănunţită, de oare-ce cad împreună cu Anca. Şi pentru a nu se obiecta că se face critică asupra faptelor de mică importanţă, precum aceia că scena ultimă din actul I este ruptă în jumătate, aşa că cealaltă jumătate complectează începutul actuluĭ al II-lea, ceia ce face un efect de negligenţă, şi altele: apoĭ trecem a examina piesa din alte puncte de vedere: contrastul şi morala.

Contrastul în drama este o condiţiune fundamentală [1], pentru motivul că contrastul este elementul distinctiv indispensabil al orĭcăriĭ opere dramatice. Şi să nu se zică că drama actuală cată a se emancipa de prejudiciile de scenă şi cliseurile admise pînă acum, pentru că contrastul este legea fundamentală a frumosuluĭ, a esteticeĭ, a arteĭ în general, şi prin urmare nu te poţĭ emancipa de contrast.

Să vedem acum dacă în drama «Năpasta» există contrast.

Nicĭ un contrast, absolut nicĭ unul. Anca, printr-o putere neexplicabilă, predominează pe toţĭ în scenă, prin urmare contrast nu poate fi.

In Othello contrastul e natural, se impune, e colosal. Nevinovăţia şi blîndeţea Desdemonieĭ cu gelozia furioasă şi neîntemeiată a Mauruluĭ, sinceritatea şi buna credinţă a Mauruluĭ, cu perfidia luĭ Iago, aceste sînt contraste tot atît de puternice ca şi ziua cu noaptea, ca şi piscurile ascuţite şi luminate ale munţilor cu prăpăstiile adîncĭ şi întunecoase. Ele pun în mişcare la fiecare pas, în fie-care moment toate sentimentele inimiĭ omeneştĭ, toate simţirile noastre, toată fiinţa noastră, pînă la lacrămĭ, pînă la sublim.

Şi oare ce caută un autor într-o dramă dacă nu să pue în vibraţie toate corzile inimiĭ omeneştĭ? Faptul rece şi necolorat poate să fie expus pe scenă într-un mod brut, dar rolul arteĭ este de a te rîdica maĭ presus de răul gust şi de trivial. Dacă Greciĭ aŭ înfrumuseţat natura, dacă realizmul actual caută a o imita, asta nu însemnează că tot ce este real şi natural este şi frumos şi artistic.

Rolul arteĭ este de a ne introduce în frumos şi de a-l distinge. [1]

---

1) Lessing, Dramaturgie. p. 238. Ap. Pougin in Dictionnaire théatral p. 305

1. Lessing, Dramaturgie p. 325.

Cu părere de răŭ constatăm că în «Năpasta» contrastul nu există, și nu există pentru că fîntăna, izvorul de unde s-a inspirat autorul nu este nicĭ viața reală, fie a țăranuluĭ, fie a burghezuluĭ, fie a aristocratuluĭ, ci închipuirea d-sale. Și în adevăr, unde poțĭ găsi cele maĭ viĭ contraste decît în popor, care, vecĭnic trăitor în mijlocul naturiĭ sălbatice și a zbuciumărilor viețiĭ, oglindește în sufletul luĭ, în viața luĭ, aceiașĭ lege a contrastuluĭ din viața luĭ zilnică.

Dar să trecem la ultimul punct al criticeĭ: morala.

Morala în adevăr nu face obiectul arteĭ, ia va fi numaĭ o condițiune de plăcere. Un autor dramatic însă nu trebue să iasă din condițiunile generale ale vieții sociale, din psihologia și morala vieții. Caracterul moral al efectuluĭ este un aspect al vieții omeneștĭ, și acela care nu o vede nu este bun observator, este un turburător al simțurilor estetice[1]. Morala se impune în dramă pentru că făcînd parte din filozofia timpuluĭ în care drama se petrece, oglindește o parte din moravurile și obiceiurile păturiĭ în care se desfășură.

In drama «Năpasta» care este morala? Anca face o denunțare, o imputare nedreaptă luĭ Dragomir pentru ca să-șĭ răzbune pe Dumitru, cel întîiŭ bărbat al eĭ, pe care presupunem că l-a iubit și pe care Dragomir l-a ucis din cauza amoruluĭ ce avea pentru dînsa. Ce morală poate să fie aci? Autorul a admis de la început că Ioan a fost condemnat pe năpaste, și a fost silit fatalminte să sfîrșască piesa tot cu o năpaste.

O imoralitate justificată prin altă imoralitate. Dragomir la urmă devine simpatic publiculuĭ, deși era un asasin, și devine simpatic pentru că autorul prin o inadvertență inexplicabilă face pe Anca să tortureze neîncetat pe Dragomir, pentru că Ioan a suferit năpaste din pricina luĭ, dar toată lumea vede și înțelege că Dragomir nu era vinovat întru nimic, dacă Ioan a trecut prin pădure și găsind pe Dumitru mort i-a furat tutunul, luleaua și amnarul; cu toate acestea Anca îl învinovățește și devine nesuferită și antipatică, în timp ce Dragomir cîștigă simpatia.

Iată dar o dramă în care un asasin este bine privit și devine simpatic, iar morala o triplă imoralitate.

Așa dar drama «Năpasta» este o adevărată năpaste a drameĭ.

Gr. I. Alexandrescu.

1. Arréat, Morala în dramă, p. 116.

Otto Riemann, Syntaxe latine d'après les principes de la grammaire historique. Nouvelle édition, entièrement remaniée. **Paris**, 1890.

Aniĭ din urmă s-a văzut o adevărată renovaţie în manualele de şcoală atît în Germania cît şi în Franţa în ceia ce priveşte studiul limbilor clasice. Metoda veche, acea a regulelor învăţate pe dinafară şi nerăzimate pe lămurirĭ logice, nu maĭ este reprezentată decît prin ediţiile nouă ale gramaticilor luĭ Lhomond şi Burnouf, care fac parte deja din domeniul arheologieĭ. Pretutindenea, cărţĭ nouă lucrate de învăţaţĭ specialĭ, care s-aŭ jertfit toată viaţa adese-orĭ pentru studiul ingrat şi maĭ totdeauna obscur al uneia din cele două limbĭ maestre, vorbite de fruntaşiĭ civilizaţieĭ dispărute greco-romane, introduc vederile filologieĭ moderne şi metodele sale în nişte manuale care maĭ totdeauna condensează sub forma lor concisă o ştiinţă întreagă şi rodul original al uneĭ cercetărĭ de toate zilele a celor vechĭ.

Limba latină în special a fost lămurită ca etimologie, fonetică şi sintaxă în acest interval de timp. Lăsînd la o parte monografiile (în număr considerabil) asupra deosebitelor puncte de limbă necercetate încă îndeajuns, de la 1672 încoace, Germania a dat lucrările magistrale ale luĭ Lattmann şi Müller (Lateinische Schulgrammatik, Göttingen, Vandenhöck), Neue (Formenlehre der lateinischen Sprache, Berlin, Calvary, ediţia a doua, în 1875 tomul I, 1877 al doilea), Dräger (Historische Syntax der lateinischen Sprache, Leipzig, Teubner, 1878—1881, ed. II), Kühner (Ausführliche Grammatik der lat. Sprache, Hannover, Hahn, 1878-9) şi Harre (Lateinische Schulgrammatik, Berlin, Weidmann, 1888), Franţa pe acele ale luĭ Antoine (Syntaxe de la langue latine, Paris, Vieweg, 1886), Louis Havet (Paris, Hachette), Samuel Reinach (Grammaire latine, Paris, Hachette) [1] acea cu totul recentă a luĭ Labbé (Syntaxe latine nouvelle, abrégée pour l'usage des classes, Paris, Dupont et

1. Gramatica luĭ Reinach, autorul minunatuluĭ Compendiŭ de Filologie clasică (Manuel de philologie classique, Paris, Hachette, 2-ème édition 1882) e însemnată maĭ ales prin faptul că autorul reduce numărul declinaţiilor.

Thorin, 1890) lucrată după Madwig, Lateinische Syntax, și în fine sintaxa D-luĭ Riemann, de care ne ocupăm astăzĭ.

D-l Riemann, cunoscut din cercetările de limbă asupra luĭ Tit Liviŭ, pe care l-a editat în parte la Hachette, nu ș-a propus, ca majoritatea scriitorilor francejĭ citațĭ maĭ sus, să întrunească într-un volum cercetările Germanilor. Adînc cunoscător al scriitorilor vechĭ (dovadă pasaje ca nota 3 de la pag. 476, în care dă numărul exact al întrebuințărilor uneĭ expresiĭ la un scriitor anumit), el a făcut o parte destul de mare investigațiilor sale propriĭ.

Sînt capitole întregĭ cu desăvîrșire nouă și redactate pe baza studiilor originale ale autoruluĭ, ca acel asupra prepozițiilor (pag. 151-190), a cărora origine o arată foarte ingenios ca nefiind alta decît adverbe, care puse pe lîngă un *verb* saŭ un *caz* aŭ devenit inseparabile de cuvîntul pe lîngă care s-aŭ aninat, dînd astfeliŭ naștere verbelor compuse și locuțiunilor prepoziționale. Impărțirea prepozițiilor în 6 clase (cu ablativ, cu acuzativ, cu ablativ țiind loc de locativ, cu ablativ țiind loc de instrumental, cu acuzativ și ablativ-locativ, prepozițiĭ impropriĭ cu acuzativ și ablativ) nu se întîlnește iarășĭ decît aicĭ. De însemnat apoĭ începutul verbelor, timpurile maĭ ales, unde autorul arată deosebirea puțin observată a timpurilor *ca atare* și a tim urilor ca simboale ale deosebitelor grade de dezvoltare în prezent a acțiuniĭ, distincția unuĭ mod *potențial* și a unuia *ireal*, etc. Haosul de regule care statornicesc modul și timpul subordonatelor sînt date sub o formă maĭ inteligibilă, ca de pildă la condiționale, unde regula, mulțămită stabiliriĭ irealuluĭ și potențialuluĭ, se reduce la treĭ categoriĭ precize. Cîteva reacțiunĭ ale bunuluĭ simț și erudițieĭ sănătoase se observă din loc în loc contra unor ipoteze hazardate, care intervin ca un *deus ex machina* la început, unde arată ușurința cu care cîțĭva filologĭ aŭ decretat existența articulu__ĭ în latinește, sporadic însă, orĭ atuncea cînd caută să restrîngă *locativomania* de care sufer atîția învățațĭ modernĭ. Cînd prezentă cîte-o ipoteză nouă, ca acea a derivăriĭ ablativuluĭ absolut din acel de loc, ia stă maĭ totdeauna în concordanță cu evoluția istorică a limbiĭ, orĭ stă în legătură cu o regulă corespunzătoare din grecește, și comparația aceasta necontenită cu limba soră aruncă multă lumină asupra fenomenelor studiate, ca și acea cu fenomene corespunzătoare din limba franceză, ceia ce — fie zis în treacăt — dă specta colul neobicĭnuit pentru ochĭ

al luĭ «Tartarin sur les Alpes» adus în sprijinul nu știŭ maĭ căriĭ excepțiĭ latineștĭ.

Expunerea e destul de clară, cu atita maĭ mult că întră în toate finețele limbiĭ, și dacă s-ar putea obiecta ceva, e doar restrîngerea din cale afară de aprigă a clasicitățiĭ la Ciceron și Cezar și, la o parte, la Salust și Tit Liviŭ (nu se înțelege prin periodă clasică acea în care potrivirea deplină există între limbă și ideile ce le exprimă, și de ce numaĭ atîția să fi avut acest dar?) și grămădirea unuĭ număr prea mare de regule și excepțiĭ în unele locurĭ, așa că pentru două treĭ exemple întîlnim adese-orĭ o *observare*.

Cartea e însă un arsenal bogat de observațiĭ asupra sintaxeĭ latineștĭ, plină de date originale, și ca atare ar fi de dorit să întîlnească între profesoriĭ noștri de latină aceiașĭ bună primire pe care a întîlnit-o în streinătate.

N. Iorga.

V. Cireș, *Considerațiunĭ estetice asupra poezieĭ populare romîne.* Teză pentru licență. Focșanĭ 1888, in 8, 41 p.

Incercarea de față îșĭ propune a ne arăta caracterul estetic al cîntecelor populare și a ne convinge, prin exemple, de frumusețile ce ne întimpină în muza poporuluĭ romîn.

D-l Cireș întreprinzînd această lucrare, crede că el e cel întîiŭ ce se ocupă cu estetica versuluĭ popular romîn și se miră chiar că «pînă acum partea estetică a rămas cu totul neglijată», pe cînd toțĭ culegătoriĭ de poeziĭ populare romîne nicĭ că s-aŭ ocupat de alta atît ca de valoarea lor estetică.

Maĭ tot ce s-a scris la noĭ despre literatura populară, cu excepția studiilor D-lor *Hasdeu*, *Gaster* și *Șaineanu* (bine înțeles că nu putem lua în serios studiile comparate unilaterale ale d-lor G. Dem. Teodorescu, Burada etc.), nu se ocupă decît de valoarea estetică a acesteĭ literaturĭ, și pînă la un punct, de cea psihologică. D-l Cireș nu cunoaște nicĭ studiul d-luĭ *V. Alexandri* în Operele sale complecte (Proza, vol. VIII) publicat încă la 1840 în „Bucovină“; ignorează chiar adnotațiile colecțieĭ de la 1866, în care D-l Alexandri prea adesea atrage atenția

asupra versurilor şi figurilor picante; nu cunoaşte nicĭ recensiunea asupra colecţieĭ Alexandri, făcută de D-l *Titu Maiorescu*, un critic de atîta valoare, cu gust estetic pronunţat, recensiune pe care a publicat-o în „Convorbirĭ literare“ I, 1868, şi în care ne întimpină importante consideraţiĭ estetice, ilustrate cu numeroase exemple; asemenea nu cunoaşte studiul d-luĭ *Vîrnav-Liteanu* în „Conv. lit.“ VI; discursul d-luĭ *G. Panu* asupra „Poezieĭ populare“ publicat în rezumat în „Convorbirĭ“ IX; nicĭ „Consideraţiile“ d-luĭ *A. D. Xenopol*, „Convorbirĭ“ VI; cum nicĭ „Încercările“ aceluiaşĭ asupra versuluĭ popular, „Conv. lit.“ IX; în fine, pe lîngă alte lucrărĭ mărunte acea a D-luĭ *G. Dem. Theodorescu* „Petrea Şolcanul“ (Buc. 1884)[1].

D-l Cireş, nemulţămit cu pretenţia de a fi cel întîiŭ care a studiat poezia populară romînă din punctul de vedere estetic, voeşte a fi cel întîiŭ care se ocupă de *originea* poezieĭ populare (p. 4—8). D. Cireş e modest şi nu ne-o spune direct, însă aceasta rezultă din faptul că ignorează cu totul cele scrise pînă atuncĭ de alţiĭ. In zădar zecĭ de savanţĭ s-aŭ ocupat cu această chestie mare; d-sa voeşte s-o rezolve cu aburul, în mod empiric. Din fericire, dotat cu un spirit observator, saŭ cunoscînd din întîmplare unele vederĭ asupra folkloruluĭ, îl vedem icĭ colo cu o idee exactă; în genere însă, această parte a lucrăriĭ, care n-avea ce căuta la „Consideraţiĭ estetice“, e cît se poate de slabă şi plină de ereziĭ. Pentru D-l Cireş totul este invenţia proprie a poporuluĭ saŭ a lăutaruluĭ; *teoria migraţiuniĭ*, universalmente admisă, este pentru d-sa o taină ascunsă; *influenţa literară* asemenea n-o cunoaşte.

D. Cireş dă apoĭ o exagerată importanţă lăutarilor în ce priveşte alcătuirea cîntecelor. După d-sa „vine în urmă lăutarul, care culege, amplifică şi aranjază cu oarecare măestrie“ cîntecul născut dintr-un fapt în popor şi care există *deodată* în maĭ multe variante.

Lăutarul, ce-e drept, are şi el un rol activ în cîntec;

1. Vezĭ şi ale mele „Consideraţiĭ estetice“ apărute în acelaşĭ timp cu cartea d-luĭ Cireş în „Contimporanul,“ VII No. 11 şi în ediţia separată: „Poeziile pop. colecţia Alexandri“ Iaşi 1889, pag. 82—87.

dă și el poporului o sumă de producții, ce a știut a și-le însuși de la alții; dar acesta e cazul numai pentru *lăutarii cei dotați*; unii dreg ce e rău, iar alții strică ce e bun; îndeobște lăutarul are rolul propagării variantelor. Tot repertoriul lăutarului de cîrciumă, de țară sau de „mahala" trebue să aibă asentimentul poporului, deci să corespunză cu gustul și sentimentele sale. Indeobște lăutarul nu cîntă ce-i place lui, ci ce i-se cere.

Trecînd la „Considerațiile estetice", constatăm cu mulțămire, că D-l Cireș a fost călăuzit de un gust ales. D-sa nu s-a mărginit la colecția Alexandri, ci, dinpotrivă' a dat o mai largă atenție colecțiilor celorlalte și a spicuit din toate cu succes. D-sa constată cu exemple fericite cum „gingășia de sentimente e amestecată în descripțiuni pe lîngă grația formelor"; că „afară de tablouri care ne prezentă o idee serioasă, măreață, poezia populară e bogată în tablouri comice sau imagini ridicule în care predomină gluma și umorul"; că „chiuiturile (horele) și mai ales cele din Transilvania publicate de D-nii *Iarnik-Bărsianu* sînt pline de umor răpitor; nici o strofă, nici un vers, fără să impresioneze în mod variat și plăcut pe auditor sau lector"; că „comparațiunile în poezia populară plac prin aceia că nu sînt uzate și apoi chiar prin însuși termenii de comparare, care totdeauna se impun atențiunii noastre prin vre-o calitate a lor"; că „efectul estetic al iperbolei în poezia populară este mărit prin naivitatea ce o însoțește"; că „epitetele în poezia populară sînt pline de gingășie; gradațiuni încă găsim demne de luat în seamă." In fine D-l Cireș crede că în baladele populare s-ar găsi subiecte pentru drame naționale și își ilustrează părerea cu un exemplu foarte nemerit (Tudorel, din colecția Theodorescu, p. 669—675), dar pe lîngă care n-am putea da peste multe alte. Am putea găsi *momente* pline de vioiciune și interes, dar nu și *subiecte*, o *țesătură întreagă* suficientă.

D-l Cireș arată înrîurirea versului popular asupra muzei lui Alexandri, uită însă că poezia populară a avut un puternic efect asupra *tuturor* poeților de talent din ultimele decenii, și chiar și asupra celor de la începutul veacului. Cel mai puternic talent poetic ce l-a produs Romînia, *M. Eminescu*, s-a adăpat și el de la

muza populară. A adoptat figurĭ, scene și ideĭ din cîntecele poporuluĭ. In special s-a servit cu preferență de toate cuvintele poetice iubite de popor și care aŭ frăgezimea și farmecul uneĭ sensibilitățĭ viĭ, produsă prin imaginile concrete ce deșteaptă în noĭ. Asupra acestuĭ punct, care merită o atenție specială, vom reveni într-un studiŭ despre Eminescu. Indeobște vom zice că nu trebue să căutăm influența cînteculuĭ popular și în genere a literaturiĭ populare în formă, în vers, în cuprins, ci maĭ ales în ideĭ, figurĭ și material. Sub acest punct de vedere, nicĭ un scriitor romîn cu talent n-a rămas în afară de înrîurirea literaturiĭ populare romîne. Aceasta pledează indeajuns pentru valoarea eĭ estetică și literară, și justifică importanța și atenția cea mare ce i-s-a acordat de către oameniĭ noștri de litere. In adevăr, de la 1860 nu-e revistă și chiar ziar în țară care să nu fi dat un loc maĭ mult saŭ maĭ puțin larg producțiilor populare de toate genurile. Nu înțelegem dar cum D-l Cireș (p. 13) a putut crede că ar exista o idee preconcepută în societatea romînă că „producțiunile populare, nefiind artistice, nu pot avea nicĭ frumusețĭ demne de a fi studiate și relevate și că din această cauză li-s-a dat așa puțină atențiune".

Părerea D-luĭ Cireș (p. 14) cum că „criticul în poezia populară nu trebue să se oprească atît de mult asupra părților slabe, ci să caute maĭ mult părțile frumoase și să observe care sînt elementele care-ĭ produc plăcerea estetică," și că lipsa de cultură a poetuluĭ popular îl face pe D-l Cireș a cere această procedare excepțională, ni-se pare o greșală elementară. Criticul n-are de loc să ia în considerație cultura poetuluĭ, pe el trebue să-l preocupe numaĭ valoarea intrinsecă a pieselor, și cînd partea bună precumpănește, atuncĭ să-ĭ recunoască valoarea. Spicuirea bunuluĭ din răŭ încă se impune orĭcăruĭ spirit just și care, nefiind preconceput, crede că se poate îmbogățĭ capitalul intelectual, moral și estetic din orĭce parte și de orĭșicine. Dar într-așa minunate frumusețĭ ce ne arată D-l Cireș, cum e cu putință forme de tot înjosite, imposibile? Acestea nu există decît extrem de rar în versul popular și în genere în întreaga literatură populară. Totul e să nu uităm, să nu pierdem din vedere genul cu care ne ocupăm; să nu cerem de la un lucru ceia

ce nu trebue și nu ne poate da; să ne educăm gustul pentru genul ce voim să apreciem. Și diamantele în stare naturală nu le poate alege decît cunoscătorul; de aicĭ nu rezultă că nu sînt diamante.

Dacă este să dăm un loc literaturiĭ populare în concertul întregiĭ literaturĭ să nu i-l dăm cu duhul blîndeților, ci cu spiritul dreptățiĭ, judecățiĭ imparțiale, și din punctul de vedere din care e de privit. „Considerațiile estetice“ din lucrarea noastră asupra „Poeziilor populare colecția Alexandri“ (p. 82-87) aŭ avut tocmaĭ menirea de a accentua acest punct și arăta ce trebue să cerem de la muza populară.

Recunoaștem cu plăcere ca început de valoare încercarea D-luĭ Cireș. Pe calea aceasta, maĭ aceiașĭ pe care a apucat-o și D-l Maiorescu la 1868, ar trebui urmărită înainte, cu rîvnă, studiarea literaturiĭ noastre populare din punctul de vedere estetic.

M. Schwarzfeld.

M. I. Căprescu, Relațiunile dintre Mateĭ Basarab și Vasile Lupul. Teză de licență. Bucureștĭ 1889. 136 pag.

Puține lucrărĭ cu care se capătă titlurile academice la noĭ se pot recomenda așa de bine ca lucrarea D-luĭ Căprescu. Importanța chestiuniĭ ce s-a pus a trata: «raporturile politice dintre Mateiŭ Basarab și Vasile Lupul» e arătată în toată a eĭ splendoare prin bogăția izvoarălor ce le a avut la îndămînă și prin înjghebarea măestrită ce a știut să dea materialuluĭ adunat.

Nu de mulțĭ domnĭ s-a vorbit așa de mult ca de aceștĭ doĭ iluștri contemporanĭ (1631—1654). Chiar mareluĭ Ștefan, cu lunga luĭ domnie, cu multele și mărețele luĭ fapte vitejeștĭ, nu i-s aŭ pus atîtea în seamă ca luĭ Mateiŭ și Vasile Lupul. Eĭ scoaseră din amorțeală sentimentul romînesc; eĭ redeșteptară conștiința națională înădușită de secule (N. Ionescu); eĭ introduseră în stat și biserică limba romînă prigonită de veacurĭ întregĭ (Gr. Silași, V. Gr. Pop, Lăzăricĭ); eĭ alungară pe Grecĭ din țară, ca răzbunare contra a-

supririlor și împilărilor ce făceaŭ numeluĭ romînesc (Gh. Misail); cu eĭ în fine intrară într-o nouă fază, faza romînizmuluĭ, care a fost numaĭ ca o licărire în scurta eĭ durată, căcĭ după 60 de anĭ veni jugul asupritor al Grecilor fanarioțĭ.

Nimic din toate acestea însă critica literară și istorică nu admite azĭ.

Limba romînească de fapt nu a fost părăsită de popor, iar în scris ia a fost cultivată cu aproape 150 de anĭ maĭ înainte (Psaltirea Șcheiană și Codicele Voronețian).[1] Alte împrejurărĭ aŭ motivat cultivarea limbiĭ romîne, iar nu sentimentele *generoase* și *romîneștĭ* a acestor doĭ domnĭ. Și apoĭ, cum foarte bine zice autorul (pag. 59), amîndoĭ domniĭ aŭ fost ajutațĭ în toate faptele lor, bune bine înțeles, de *două geniĭ bune*. **Udriște Năsturel** și **Varlaam Mitropolitul**, cărora sfînta dreptate cere a le da multe din cele ce se pune pe nedreptul în seama domnilor. Sanguinicul Varlaam, înfuriat contra Calvinilor pentru eresurile lor și veninul cu care voiaŭ să înveninеze pe Romînĭ, se puse de scrise și tipări o sumă de cărțĭ romîneștĭ, *continuînd* și *întărind* curentul de tipărire de cărțĭ romîneștĭ, iar nu introducîndu-l el pentru prima oară. Udriște Năsturel, bărbatul cult și cumpătat, povățui de multe orĭ în bine pe bătrînul și viteazul Mateiŭ.

Importanța de cel întîiŭ legiuitor ce se dădea luĭ V. Lupul, cade acum cînd știm că Istrati logofătul, acest boer despre care ar trebui să se spună multe, deși să știŭ puține, avea manuscriptul pravileĭ încă de pe la 1632. Ce rol maĭ are dar Lupul în aceasta?

A alungat pe Grecĭ? Dar însușĭ cronicariĭ și documentele dezmint acest fapt. Ultimele zile ale luĭ Mateiŭ Basarab, amărîte cu răscoala Seimenilor, ne arată puterea domnuluĭ fată cu Greciĭ.

Introducerea limbiĭ romîne în stat și în biserică n-a făcut-o nicĭ Mateiŭ nicĭ Vasile Lupul. In documentele ce se cunosc de la V. Lupul, maĭ multe sînt slavone; iar documente oficiale domneștĭ avem

1. Afirmare hazardată, pe cît ne pare. Căcĭ data compuneriĭ acestor două manuscripte nu e cunoscută și, cu toate încredințările editorilor lor, pînă acum nimic nu ne îndreptățește încă a urca această dată maĭ sus de jum. a doua a secol. XVI. **Nota Red.**

cu mult maĭ înainte de el (Radu și Alex. Ilieș), nu maĭ vorbim d cele particulare care *se sue pînă pe la* 1570 (Cuvinte din bătrînĭ vol. I). Tipăriturĭ și manuscripte romîneștĭ avem cu mult maĭ înainte; întreaga literatură a secl. al XVI ne e probă. Apoĭ nicĭ într-un mod n-a introdus-o. Aceasta s-a făcut cu timpul, și noĭ știm că curentul contra limbiĭ romîne în biserică era încă și în suta a XVIII; căcĭ pe la 1723 se găsesc o sumă de boerĭ din ceĭ bătrînĭ care să ceară alungarea limbiĭ romîne ca nedemnă de a sluji în biserică sf. taină; iar actele oficiale aŭ început a fi scrise ***numaĭ*** romînește cătră finea secl. al XVII, cu Duculeștiĭ și Cantemireștiĭ.

Dacă s-aŭ pus pe seama lor multe fapte mărețe, acesta numaĭ pentru a grupa în jurul a doĭ domnĭ cu domnie lungă, evenimente care s-aŭ dezvoltat sute de anĭ, atribuind pe nedreptul capilor uneĭ țărĭ ceia ce timpul, împrejurările și maĭ ales subalterniĭ aŭ făcut.

Raporturile lor politice ni-ĭ arată supt adevărata lor față. V. Lupul, «leŭ la hire» și maĭ tînăr decît Mateiŭ, pururea aprins de mînie contra coleguluĭ săŭ în domnie, era totdeauna în contrast cu bătrînul și cumpătatul Mateiŭ.

V. Lupul era maĭ mult dispus la lupte pentru a șĭ satisface niște ambițiunĭ ale sale, iar nu la fapte marĭ. Totdeauna natura l-a contrariat, și la multe piedicĭ, pîrĭ și hărțuelĭ el nu s-a putut opune decît cu banĭ. Absolut cu gîndul cum să restoarne pe Mateiŭ, încurcat cu familia sa, care i-a dat mult de lucru, nu a putut să salveze situațiunea decît dînd gras la banĭ. Și dacă am face o socoteală de toțĭ baniĭ ce V. Lupul i-a turnat în buzunarul fără fund al Turculuĭ, apoĭ maĭ nu le-am da de cap. Milioane de ***realĭ*** (baniĭ timpuluĭ) a scos V. Lupul pentru a nimici intrigile ce căutaŭ să-l răstoarne.

Față cu toate acestea, cum ni-se arată Mateiŭ? Circumspect, stînd maĭ mult în defensivă, așteptînd pe vrăjmașul săŭ Lupul să-l bată: dar pîrît și zădărît de Turcĭ, scotea și el banĭ spre a cumpăra favorul, dar sprijinul săŭ cel mare îl avea în teama ce știuse a însufla Turcilor prin faptul că se aliase cu inamiciĭ lor de temut, ca Racoți și Ferdinand, dar maĭ ales în bravura sa, în renumele săŭ de bun oștean, de care știaŭ acum și Turciĭ.

Figura politică a acestor doĭ domnĭ reese în mod destul de clar din citirea lucrăriĭ de față. Conștiincios utilizator a cronicarilor, știe a scoate miezul din faptele povestite de eĭ și a le complecta și verifica cu relațiunile streine, pe alocurea chiar cu documente. Și aicĭ facem deosebita amintire că autorul nostru a făcut mare uz de bogata arhivă de documente a D-luĭ V. A. Ureche.

Domnia luĭ V. Lupul e magistral povestită de M. Costin, căruia i-am putea da chiar numele de cronicarul luĭ Vasile Vodă, cum luĭ Ureche Vornicul i-am putea zice cronicarul special al luĭ Ștefan cel Mare. Miron Costin are prilejul de a vorbi și de Muntenia, căcĭ V. Lupul de multe orĭ a călcat pe pămîntul eĭ a făcut să curgă mult sînge frățesc, și îndegetările cronicaruluĭ moldovean sînt uneorĭ maĭ interesante chiar decît ale celor muntenĭ.

Apoĭ desele intrigĭ de la Poartă, cîtă corespondență n-aŭ făcut să se nască între ambasadoriĭ diferitelor state și guvernele lor respective; și aicĭ colecțiunea Hurmuzachi e bine întrebuințată. Maĭ mult încă : cadrul faptelor ce le povestește e întregit prin aceia că în notă autorul ne dă deslușirĭ asupra a o mulțime de boerĭ ce aŭ luat parte la afacerĭ. Așa citim ceva de *Cĭogoleștĭ*, de familia luĭ Gh. Ștefan, de Varlaam, cum și de maĭ mulțĭ alțĭ boerĭ, ceia ce ne face a ne clarifica și maĭ mult asupra faptelor.

Dacă ar fi să facem o asemănare din acest punct de vedere între lucrarea D-luĭ Căprescu și acea a D-luĭ Gh. Constantinescu: «Vrajba dintre Cantacuzineștĭ, Cantemireștĭ și Brancovineștĭ», de care D-l A. Xenopol în No. trecut a făcut o măgulitoare dare de seamă, am vedea că această din urmă sufere tocmaĭ de acest mare răŭ, căcĭ voind a descurca istoria ieroglifă, fără a spune ceva de neamul boerilor, pe care Cantimir îĭ poreclește cînd cu un nume de *leŭ*, cînd de *vulpe*, nu clarifică bine terenul acțiuniĭ.

D-l Căprescu ne dă pe cît poate, nu totul, dar ne dă ceva. In ceia ce privește știrile despre familiile boereștĭ sîntem încă la început, și numaĭ cu dezmormîntarea arhivelor particulare se va spune ceva maĭ mult.

Dar domniĭ romînĭ pe care autorul îĭ studiază între în cadrul istorieĭ generale. După cum, cînd aĭ a vorbi de Ștefan cel mare, ți-se impune a face tabloul general al statelor din Europa în privința

politică, pentru a ști și cîntări rolul politic al ilustruluĭ domn moldovean, așa și la Mateiŭ și V. Lupul. Desele lor relațiunĭ cu domniĭ Ardealuluĭ, planurile urzite în taină între Racoți II și V. Lupul, ajutorurile date de Racoți I luĭ Mateiŭ ne silesc a vorbi ceva maĭ mult de eĭ ; dar aicĭ autorul e scurt, așa de scurt că în jumătate de pagină (24), din 136 cît cuprinde întreaga lucrare, expune situațiunea politică a statelor din Europa, cînd numaĭ a Transilvanieĭ putea să ocupe cîteva file, de oare-ce faptele îșĭ capătă maĭ multă clarificare prin aceasta.

A vorbi de Racoteștĭ maĭ pe larg, cînd vorbeștĭ de Mateiŭ și V. Lupul, credem că e locul cel maĭ potrivit, și orĭcît de bine ar ști cititorul nexul faptelor, nu strică dacă i-le maĭ puĭ odată sub ochĭ.

Cu toate acestea, după citirea acesteĭ lucrărĭ rămîĭ cu o deplină mulțămire și nu te poțĭ lipsi de a nu face următoarea reflexiune. Puține momente de deplină liniște aŭ avut aceștĭ doĭ domnĭ, de multe orĭ în luptă cu arma saŭ cu pîrile și întrigile pe la Poartă n-au avut timp mult de a se ocupa cu ale țăriĭ ; totușĭ, cum țara era un an doĭ liniștită, îndată era plină de *bișug*, vorbind cu Miron Costin.

«Fericite timpurĭ a domnieĭ luĭ V. Vodă», zice Miron Costin. Dar maĭ fericite ar fi fost, dacă întreaga lor domnie de 20 de anĭ ar fi consacrat-o îmbunătățirilor din țară, rîdicărilor de monumente; artistice ca Treĭ-Ierarhĭ, și maĭ pre sus de toate înfloririĭ literaturiĭ romîneștĭ bisericeștĭ, care în foarte mică parte s-a avut sprijinul Domnuluĭ.

Expunînd țara la atîtea nenorocirĭ din cauza deselor războae, iar V. Vodă din cauza ambițiuniĭ sale și apoĭ a fetelor sale, nevoițĭ a plăti gros Turcilor pentru a-șĭ asigura tronul, domnia lor se aseamănă în multe cu a domnilor anteriorĭ, cu a întreguluĭ sistem de guvernare otoman; căcĭ alte gîndurĭ călăuzeaŭ pe Lupul, iar nicĭ-de-cum acela de a fi protectorul literelor și artelor.

Politica ne arată pe Lupul supt toată a luĭ golătate, și în lucrarea de față găsim aproape totul zis asupra luĭ ca om politic. Rămîne acum a juristuluĭ și literatuluĭ a despica trecutul și a vedea

ce revine domnuluĭ din rolul săŭ de jurist și protector al limbiĭ romîne, și ce anume geniilor celor bune, luĭ Năsturel și Varlaam.

Iată cîmp bogat de cercetărĭ, și amĭ fi mîndri cînd am vedea pe autorul nostru urmărind maĭ departe studiul său asupra acestor domnĭ din punctul de vedere literar și chiar juridic.

Gh. Ghibănescu.

DOCUMENTE

I. Carte de judecată din 1648.

Comunicată de **A. D. Xenopol**.

Іѡн василіе вѡевѡд. бжію млстію Гпдрь ѕемли мѡлдавскѡи. а-декѫ саȣ пѫрѫт де фацѫ ꙟннаинтѧ дѡмнии м҃ѣле ши а тот сватȣл дѡмнїи м҃ѣле. Щефан кѡȣл чѧȣ фѡстȣ ключар. ши фрацїи сѫи. кȣ дȣмитрашкѡ фечѡрȣл лȣи кърстиꙗн чѧȣ фѡстȣ лѡгѡфетȣ. ши кȣ алци. фраци а лȣи. ши кȣмнацин лȣи кȣ глигорашкѡ прѫжескȣл ключарюл ши кȣ статїе вистиꙗрникȣл. ши кȣ иѡнашкѡ пѡстелникȣл пентрȣ неще пърци де ѡчинъ дин сат дин стъжърѣни ши дин корлѫтещи. каре парци де ѡчинъ аȣ фѡстȣ кȣмпърате де пъринтеле лȣи щефан бѡȣл де тѡадер бѡȣл вистиꙗрникȣл де ла настасіѧ цюпъиѣаса лȣи дъмиꙗн вистиꙗрникȣл ши де ла сора еи де ла софрѡниѧ. ши де ла фрѫсина фѣтеле лȣи иѡсип иепоателе лȣи тоадер кѡрлътескȣл вамешȣл ши де ла алте рȣде а лѡр ши де ла алте рȣде а лѡр [repetat din eroare]

кꙋм аꙋ арътат ꙟнаинтѣ дѡмнии мѣли цефан воꙋл. ши кꙋ фра-
ции съи. дирѣсѫ де кꙋмпъръткрѫ де ла настасиѧ џюпънѣаса лꙋи дъ-
миꙗн вистиꙗрникꙋл ши де ла сора еи сѡфрѡниѧ ши фрѫсина. ши
дирѣсѫ де ла костантин водъ кꙋм аꙋ въндꙋт тоате парциле тъ-
тънесꙋ лꙋи иѡсип ши а ꙋнкилѡр съи лꙋи тѡадер корлътескꙋл ши а
лꙋи дꙋмитрꙋ корлътескꙋл че ле аꙋ фѡстꙋ лѡр дерѣптъ мошие, ши
кꙋмпъръткръ. ꙗръ дꙋмитрашкѡ фечѡрꙋл лꙋи кърстиꙗн ши кꙋ кꙋм-
нации съи карии ман сꙋс синтꙋ скрїши. ашѣ аꙋ дат самѫ ꙟна-
интѣ домнии мѣле. кꙋм аꙋ кꙋмпъратꙋ де ла неџе рꙋде аи дъмиенѣсѫ[1]
де ла тѡадер дин хрѣсска ши де ла шѣптеш. ши аꙋ арътат ши ди-
рѣсъ де кꙋмпъръткрѫ де ла радꙋл вѡдъ. ꙗръ цефан воꙋл ши кꙋ
фрации съи ашѣ аꙋ ѕис. кꙋм къндꙋ аꙋ перит пъринтеле лѡр тоа-
дер воꙋл вистиꙗрникꙋл. атꙋнчѣ лѣꙋ фостꙋ ръсъритꙋ ши дирѣсъле
ши аꙋ фѡстꙋ ꙟнвлѫндꙋ ачѣле парци де ѡчинъ дин мънъ ꙟн мънъ.
деч настасиѧ дъмиенѣасъ възъндꙋ къ ꙟнблѫ ачѣ ѡчинѫ ашѣ. ꙗръ
ѧ саꙋ скꙋлатꙋ кꙋ мещтершꙋг ши аꙋ ѕис къ аꙋ въндꙋт нꙋмаи пар-
тѣ еи ꙗръ пърциле алтѡр фрации нꙋ лаꙋ въндꙋт. че де иѕиѡавъ
саꙋ скꙋлатꙋ ѧ ши кꙋ рꙋделе еи ши аꙋ въндꙋт кꙋ виклешꙋг лꙋи
кърстиꙗн лѡгофꙋтꙋл. ꙗръ къндꙋ аꙋ фѡст цефан воꙋл ши кꙋ фра-

---

1. Genitiv rarisim. Alte exemple analoage: *muerіei sale ii sara fi-va fecior,* Palia (1582), Facerea cap. 18 v. 10: *ispitele sîntu ale ei noastre credințe,* Hasdeu Cuv. d. bătr. vol. II pag. 124.

ци^{и} сѧ^{и} аȣ афла^{т} ачѣле дирѣсѧ ши лѣ^{ȣ} адȣ^{с} де фацъ ꙟ^{н}наи^{н}тѣ дѡ^{м}ни^{и} мѣле. де^{ч} дѡмниꙗ мѣ ши кȣ то^{т} сватȣ^{л} дѡ^{м}ни^{и} мѣле а^{м} сѡкоти^{т} ши а^{м} џȣдека^{т} дȣпъ лѣџѣ църъ^{и} ши а^{м} афла^{тȣ} кȣ^{м} настасиꙗ дъмиенѣасъ шн кȣ рȣделе е^{и} аȣ ꙟ^{н}бла^{т} фъръ де исправѧ ши кȣ виклешȣ^{г} де а^{ȣ} въ^{н}дȣ^{т} адоаѡ ѡрѧ лȣ^{и} къ^{р}стиꙗ^{н} логофътȣ^{л}. де^{ч} дѡ^{м}ниꙗ мѣ дека [1] а^{м} възȣ^{т} виклешȣгȣл ло^{р}. ꙗръ дѡ^{м}ниꙗ мѧ ам да^{т} тоате ачѣле па^{р}цї де ѡчина дї^{н} са^{т} ди^{н} кѡ^{р}лътещї ши ди^{н} са^{т} ди^{н} стъжѣ^{ни} [sic] пре мъна лȣ^{и} щефа^{н} боȣ^{л} ключа^{р} ши а флацилѡ^{р} [sic] съ^{и} ка съ ле хїе лѡ^{р} дира^{п}тъ ѡчинѧ ши мѡшїе ши кȣ^{м}пъръторъ. ꙟ^{н}съ аȣ адȣ^{с} щефа^{н} боȣ^{л} ключарю^{л} ши кȣ фр^{аці} съ^{и} ши мъ^{р}тȣрие ѡ рȣдъ а на^{с}тасие^{и} дъмиенѣсъ де аȣ мъ^{р}тȣриси^{т} кȣ^{м} а^{ȣ} фѡ^{с}тȣ де фа^{ц} къ^{н}дȣ а^{ȣ} въ^{н}дȣ^{т} на^{с}тасїꙗ дъмиенѣсъ ши кȣ сȣрѡриле е^{и} ши кȣ рȣделе [2] е^{и} ачѣле па^{р}ци де ѡчинъ тѡате лȣ^{и} тѡаде^{р} боȣ^{л} ви^{с}тиꙗ^{р}никȣ^{л}. ꙗръ дȣмитра^{ш}кѡ къ^{р}стиꙗ^{н} ши кȣ кȣ^{м}нацї^{и} съ^{и} кари^{и} ма^{ї} сȣ^{с} си^{н}тȣ скрї^{шї} а^{ȣ} ръма^{с} денаи^{н}тѣ до^{м}нї^{и} мѧле ши ди^{н} тѡатъ лѣџѧ църъ^{и}. ꙗръ щефа^{н} боȣ^{л} ши кȣ фра^{ци} съ^{и} са^{ȣ} ꙟ^{н}дире^{п}та^{т} ши са^{ȣ} пȣ^{с} ши хързѧ ꙟ^{н} ви^{с}териꙗ дѡ^{м}нї^{ї} мѣле дѡаозъ^{ч} де талерї бȣ^{ни} ꙗръ де акмȣ ꙟ^{н}наи^{н}те де во^{р} ма^{и}

---

1. In text stă: а^{м} де^{т}ка, cu е schimbat din а, adecă scriitorul din eroare sărise pînă la următorul а^{м} да^{т}.
2. Corectat din рȣделѡ^{р}.

скѡате феѵорꙋ^{л} лꙋ^{и} къ^{р}стиꙗ^{н} ши кꙋ^{м}нацї^{и} нескаре дирѣсъ къ^{н}дꙋ-
ва съ нꙋ съ кр'ѣѳъ. пе^{н}трꙋ къ^{ч} са^{ꙋ} афла^{т} къ а^{ꙋ} фѡ^{с}тꙋ фъкꙋте кꙋ
виклешꙋ^{г}. а и^{н} никтѡ [да с'ѣ не] ꙋмишае^{т} пра^{д} си^{м} листѡ^{м} наши^{м}

Сам^{м} гп^{д}инъ вела^{л} ꙋ сꙋча^{в} л^{т} ҂зрнѳ
ю^{н} ді днъ

L. S.

тодера^{ш}ко вел лѡ^{гф} иск^{ал}

гѡрѡве^{н}

Transcripțiunea:

Noĭ Vasilie Voevod b*o*jiĭu m*i*lostiĭu g*o*sp*o*d*a*r zemli moldavscoĭ adecă s-aŭ pîrît de faţă înnaintea domnii meale şi a tot svatul domnii meale Ştefan Boul ce-aŭ fostŭ clĭucear*ĭu* şi fraţiĭ săĭ cu Dumitraşco feciorul luĭ Cărstiĭan ce-aŭ fostŭ logofetŭ şi cu alţĭ fraţĭ a luĭ şi cu cumnaţiĭ luĭ cu Gligoraşco Prăjescul clĭucearĭul şi cu Statie vistiĭarnicul şi cu Ionaşco postelnicul pentru neşte părţĭ de ocină din sat din Stăjăreanĭ şi din Corlăteştĭ, care parţĭ *[sic]* de ocină' aŭ fostŭ cumpărate de părintele luĭ Ştefan Boul, de Toader Boul vistiĭarnicul de la Nastasiĭa gĭupăneasa luĭ Dămiĭan vistiĭarnicul şi de la sora eĭ de la Sofroniĭa şi de la Frăsina featele luĭ Iosip nepoatele luĭ Toader Corlătescul vameşul şi de la alte rude a lor, cum aŭ arătat înnaintea domnii meali Ştefan Boul şi cu fraţiĭ săĭ direasă de cumpărătură de la Nastasiĭa gĭupăneasa luĭ Dămiĭan vistiĭarnicul şi de la sora eĭ Sofroniĭa şi Frăsina şi direasă de la Constantin Vodă, cum aŭ vîndut toate parţile *[sic]* tătîne-săŭ luĭ Iosip şi a unchilor săĭ luĭ Toader Corlătescul şi a luĭ Dumitru Corlătescul ce le aŭ fostŭ lor dereaptă moşie şi cumpărătură, ĭară Dumitraşco fecĭorul luĭ Cărstiĭan şi cu cumnaţiĭ săĭ cariĭ maĭ sus sintŭ scrişĭ aŭ dat samă înnaintea domnii meale cum aŭ cumpăratŭ de la neşte rude aĭ Dămieneasă[1]

1. Genitiv rarisim. Alte exemple analoage: *muerieĭ tale ii Sara fi-va fecior*, Palia (1582), Facerea cap. 18 v. 10; *ispitele sîntu ale ei noastre credințe*, Hasdeu Cuv. d. bătr. vol. II pag. 124.

de la Toader din Hreasca și de la Șeapteș și aŭ arătat și direasă de cumpărătură de la Radul Vodă, ĭară Ștefan Boul și cu frațiĭ săĭ așea aŭ ḑis, cum cîndŭ aŭ perit părintele lor Toader Boul vistiĭarnicul, atuncea le-aŭ fostŭ răsăritŭ și direasăle și aŭ fostŭ înblîndŭ acele parțĭ [sic] de ocină din mînă în mînă, decĭ Nastasiĭa Dămieneasă văḑîndŭ că înblă acea ocină așea, ĭară ĭea s-aŭ sculat cu meșterșug și aŭ ḑis că aŭ vîndut numaĭ partea eĭ, ĭară părțile altor frațĭ nu le-aŭ vîndut, ce de iznoavă s-aŭ sculatŭ ĭea și cu rudele eĭ și aŭ vîndut cu vicleșug luĭ Cărstiĭan logofătul, ĭară cîndŭ aŭ fost Ștefan Boul și cu frațiĭ săĭ aŭ aflat acele direasă și le-aŭ adus de față înnaintea domnii meale, decĭ domniĭa mea și cu tot svatul domnii meale am socotit și am gĭudecat după leagea țărăĭ și am aflatŭ cum Nastasiĭa Dămieneasă și cu rudele eĭ aŭ înblat fără de ispravă și cu vicleșug de aŭ vîndut a doao oră luĭ Cărstiĭan logofătul, decĭ domniĭa mea, deca am văḑut vicleșugul lor, ĭară domniĭa mĭea am dat toate aceale părțĭ de ocină din sat din Corlăteștĭ și din sat din Stăjĭeanĭ pre mîna luĭ Ștefan Boul clĭucearĭu și a fraților săĭ ca să le hie lor dirĭeaptă ocină și moșie și cumpărătură, însă aŭ adus Ștefan Boul clĭucearĭul și cu frațiĭ săĭ și mărturie o rudă a Nastasieĭ Dămieneasă de aŭ mărturisit cum aŭ fostŭ de față cînd aŭ vîndut Nastasiĭa Dămieneasă și cu surorile eĭ și cu rudele eĭ aceale părțĭ de ocină toate luĭ Toader Boul vistiĭárnicul, iară Dumitrașco Cărstiĭan și cu cumnațiĭ săĭ cariĭ maĭ sus sintŭ scrișĭ aŭ rămas denaintea domnii mĭeale și din toată leagĭea țărîĭ, iară Ștefan Boul și cu frațiĭ săĭ s-aŭ îndireptat și s-aŭ pus și hărăĭea în visteriĭea domniĭ meale doaḑăcĭ de talerĭ bunĭ, ĭară de acum înnainte de vor maĭ scoate fecĭorul luĭ Cărstiĭan și cumnațiĭ nescare direasă cînduva, să nu să creaḑă, pentru căcĭ s-aŭ aflat că aŭ fostŭ făcute cu vicleșug. A in nicto da sea ne umișaet pread sim listom nașim[1].

Sam gospodin veleal[2].

U Suceavî leat 7156 Iunie 14 dn.

---

1. Și nimenea să nu se amestece încontra acesteĭ cărțĭ a noastre.
2. Insușĭ domnul a poruncit.

NOTĂ

Hărăia, scrisă și *hierăia*, *haraea* și *feria*, era o sumă de banĭ plătită saŭ depusă ca garanție în scopul de a împiedeca reînnoirea unuĭ proces. Deși așezămîntul este vechiŭ, terminul acesta de *hărăie* pare a se fi introdus după atingerea Romanilor cu Turciĭ, de oare-ce după toate probabilitățile el se derivă dintr-un cuvînt turcesc *vire*, *vere*.

Iată ce-mĭ scrie din Moscva asupra etimologieĭ acestuĭ cuvînt D-l Ioan Bogdan, pe care l-am consultat asupra eĭ :

«*Hierăie* după însemnarea ce i-o dațĭ Dv. (eŭ n-am citit nicăirĭ acest cuvînt) pare a fi din turcescul *vire*, *vere*, ce înseamnă credință, încredere, credit, învoială, capitulație. In legătură cu verbe acest cuvînt dă în turcește însemnările : a) a se învoi asupra predăriĭ, a se preda, b) a lua în datorie, c) a vinde pe credit, d) a lua în capitulație. Din *vere* în limba neobulgară și sîrbească s-a format, prin mijlocirea sufixuluĭ turcesc *-si*, cuvîntul *verèsiya*, ce înseamnă și în bulg. și în serb. credit, împrumut (*Vuk Karadjic*, Lexicon serbico-germanico-latinum, p. 58). Miklosich în disertația sa «Die slavischen, magyarischen u. rumunischen Elemente im türkischen Sprachschatze», Wien, 1889, p. 23 (Sitzungsberichte der k. k. Akademie), introduce pe *viré*, *véré*, *vira*, *véra*, *vara* = armistițiŭ, capitulație în l. turcească ca element slav din *vêra* = credință ; tot dînsul notează însă că «*veresya*, credit, nu stă în legătură cu *vêra*» și că «deducerea luĭ *viré* din *vêra* nu e sigură». Nu înțeleg în acest caz pentru ce l-a întrodus în elementele slave ale l. turceștĭ. Mie mi-se pare că cuvîntul nostru vine din cel turcesc, nu din slav. *vêra*. Schimbarea luĭ *v* în *h* se poate admite, ca la *vițel*, *hițel* etc. Cuvîntul trebue să fie relativ noŭ ; în sec. 14.-15. nu cred să fi existat. Tot noŭ e la Bulgarĭ și Serbĭ. Din grecește nu se poate deduce. Ideia aceasta mi-a dat-o prof. Korș, un bun cunoscător al limbilor turceștĭ, care mi-a spus că *vere* în turc. poate avea însemnarea «garanție» și care mi-a tradus din dicționarul turc al luĭ Budacov însemnările de maĭ sus. *Hărăie* a putut trece în rom. nu deadreptul din *vere* ci dintr-o formă turcească *vereje*, dativ».

La aceste spuse de D-l Bogdan maĭ adăugim observația că forma maĭ veche a cuvîntuluĭ romîn este *ferie* ce se poate deduce ușor din turcescul *vere*, și numaĭ maĭ tîrziŭ prin schimbarea luĭ *f* în *h* (*fii*=*hiĭ*, *fin*=*hin*) s a făcut cuvîntul *herie*, *hăraie*.

Pentru originea turcească a cuvîntuluĭ vorbește și împrejurarea că într-un document de la Ștefan cel Mare din 1461, pe cînd înrîurirea turcească nu era cunoscută în Moldova, deși se întîlnește așezămîntul, nu este însă însemnat cu cuvîntul de *hăraie*. Domnul judecînd prin el un proces dintre Iurja Nicorescu și familia Munteanu, dă dreptate acestuĭ din urmă și sfîrșește zicînd că «am pus *legătură* vecĭnică 60 de ruble în argint, ca voind cineva din neamul luĭ Dima Negru a se scula cu acel ispisoc asupra neamuluĭ luĭ Ioan Munteanu, să aibă a răspunde aceĭ banĭ de *legătură*» (publicat de D l Hasdeŭ în Arh. ist., III, p. 148 după o traducere romînească veche). Originalul slav al acestuĭ hrisov ne maĭ existînd nu se poate ști cu ce cuvînt el reda pe acel tradus prin *legătură*, este sigur însă că nu prin acel caracteristic de *hăraie*, în care caz traducerea romînească l-ar fi mănținut. Să se maĭ noteze că *legătura* din acest document, *hăraia* de maĭ tîrziŭ, era pusă de domn ca o sumă pe care trebuia să o plătească acel ce ar fi vrut să redeschidă un proces.

Intr-un document de la Iancu Sașul din 1581, în plină înrîurire turcească, găsim așezămîntul legăturiĭ însemnat prin cuvîntul *ferie* (ферїю). Domnul spune în el că Gavril pierzînd un proces încontra luĭ Grija și Alexa, cîștigătoriĭ pun ferie 12 galbenĭ, «și de aceia de acum înainte să nu maĭ aibă a trage la judecată pentru această treabă Gavril pe Grija și Alexa și să nu maĭ aibă pretenție niciodată dinaintea acesteĭ scrisorĭ a noastre.» Se vede că aice feria saŭ legătura, adecă garanția, era depusă de partea *cîștigătoare* pentru a *împiedeca* reînoirea pricinii.

Un alt document de la Petru Șchiopul din 1589 conține iarășĭ o judecată prin care domnul respinge pretențiile medelniceruluĭ Vasile Constantin Gherman Ursu pentru o moară și pîrîtul cîștigător a pus ferie 12 zlotĭ, «pentru care de acum înainte să nu maĭ aibă a să trezi pricina niciodată în vecĭ» (*Melhisedek* Cron. Hușilor p. 26). In aceste două de pe urmă documente depunerea sumeĭ din partea cîștigătoruluĭ pare a fi avut de efect a împiedeca pentru totdeauna reînceperea unuĭ proces, încît pe această cale

s-ar părea că se putea obținea pentru o hotărîre puterea lucruluĭ judecat, necunoscută în jurisprudența cea veche a țărilor romîne. Totușĭ noĭ credem că, cu toată rostirea cam absolută a documentelor, trebue admis și aicea putința reînceperiĭ priciniĭ, dacă acel ce pierduse răspundea suma ferieĭ.

Maĭ aducem încă un document din 1663 în care Vasile Ureche spătarul cîștigînd o judecată cu popa Gligorie de la Sf. Neculaĭ din Iașĭ «aŭ pus *hierăia* în vistiarul domnieĭ mele 12 zloțĭ, după obiceiul țăriĭ» (Operele luĭ Miron Costin editate de *V. A. Ureche*, I, p. 55).

Cu timpul, terminul de *hierăe* se maĭ generaliză însemnînd și gloaba saŭ amenda. Astfeliŭ în catastihul bresleĭ ciubotarilor din Iașĭ din 1766 se dispune că «năimitul Moldovan de se va băga la Arman să aibă a da *herăia* un ort ciubotarilor» (*Th. Codrescu*, Uricariul, XIV, p. 2).

A. D. Xenopol.

II. O anafora din 1812 privitoare la orașul Buzeu.

Comunicată de **B. Iorgulescu.**

In 1806 armatele ruseștĭ ocupase Buzeul in mergerea lor contra Turcilor și impusese la grele podvezĭ pe locuitorĭ, din care cauză o mare parte din orășenĭ se retrag spre munțĭ ; tot atuncĭ vin și Turcĭ în Buzeŭ, și ca să alunge pe Rușĭ daŭ foc orașuluĭ din toate părțile Din cauza aceasta și puținiĭ locuitorĭ ce maĭ rămăsese se retrag și eĭ, iar neguțătoriĭ, cu voia guvernuluĭ, mut tîrgul Buzeŭ în comuna Niscov, în poalele munților. După încheerea păciĭ toțĭ vor să se reîntoarcă la locurile lor, ceia ce motivează emiterea acesteĭ anaforale.

Anaforaua e pe hîrtie albă groasă și vărgată, conținută într-o singură coală.

Ia a fost găsită de decedatul Lazăr Gavrilescu in 1863. El mi-a încredințat-o mie. Eŭ, văzîndu-ĭ însemnătatea ce are pentru oraș, am dăruit-o Primărieĭ Buzeŭ, unde se păstrează și acum originalul.

Prea Inălțate Doamne,

Jeluim Măriei Tale, că aicĭ, în orașul Buzeuluĭ, fiind obicĭnuit din vechime de să făcea tîrg odată pe săptămînă, după cum urmează pe la toate orașele, pentru alișverișul lăcuitorilor și înlesni-

rea celor trebuincioase ale tîrgoveților, s-aŭ și urmat acest tîrg pînă în răzmirița ce aŭ fost. Iar după ce s-aŭ călcat și robit orașul asupra răzmiriții, cum este știut, răspîndindu-ne și noĭ negustorașiĭ și locuitoriĭ tîrgovețĭ pe unde am putut, văzînd că și din pricina drumuluĭ n-o să maĭ putem stărui la locul nostru, saŭ a să maĭ urma facerea tîrguluĭ în ziua cea rînduită, de sînt acum 4 anĭ, prin poruncă, după jalba ce am dat stăpîniriĭ de atuncĭ și cererea ce am făcut, s-aŭ orînduit acest tîrg ce să face în Buzeŭ afară la un loc maĭ ferit ce să numește Nișcovul, unde pînă acum s-aŭ și urmat. Acum după ce ni-s-aŭ vestit bucuria păciĭ și a MărieĭTale milostivă stăpînire (care de la milostivul D-zeŭ o cerem să fie întru anĭ mulțĭ și ferićițĭ), pe vreme de iarnă, cum am putut, am năvălit și ne-am adunat la locul și căminurile noastre, silindu-ne de ne-am făcut deocamdată, care bordee, care colibe, cum am putut, pînă în primăvară, ca să să facă orașul iarășĭ în starea luĭ : și fiind că tîrgul să urmează tot acolo la Nișcov, în poalele munteluĭ, unde la nevoe s-aŭ urmat în vremea răzmiriteĭ și osebit că locul este îndemănatec, dar și nouă negustorașilor i lăcuitorilor ne este peste mînă și de zahereaua trebuincioasă pentru hrana noastră și de lemne de foc, printr-această plecată jalbă dar ne rugăm MărieĭTale ca să dea luminată poruncă de a să muta facerea acestuĭ tîrg de la Nișcov iară la Buzeŭ, unde în vechime aŭ fost cu oboru de vite, de zaherele, de cherestele și pentru înlesnirea noastră de a ne putea face casele, prăvălioarele ce ni-s-aŭ stricat în vremea răzmiriteĭ și a veni orașul în starea în care aŭ fost maĭ înnainte, și pentru a lăcuitorilor MărieĭTale alișveriș, căcĭ nemutîndu-să tîrgul aicĭ în Buzeŭ, precum zicem, este de mare sminteală și discolie la toțĭ ; și să fie milă MărieĭTale.

Robiĭ MărieĭTale
Noĭ negustorașiĭ i lăcuitoriĭ de la tîrgul Buzeuluĭ
Jud. Buzeŭ.

D-ta, Ipistatule al Logofețieĭ marĭ a Țăreĭ de sus, veĭ vedea jalba aceasta, pentru care poruncim Domnia mea să cercetezĭ și cererea ce fac jeluitoriĭ să ne arătațĭ în scris.

1812 Dechemvrie 25.

Biv Vel Medelniceru (nedescifrabil)

Iw Ioan Gheorghe Caragea Voevod i gpd. z. Vlascoe.

D-voastră, Ispravnicilor din sud. Buzeŭ, cînd în adevăr cum arată jeluitorii va fi cu voința și primirea tuturor lăcuitorilor i negutătorilor din orașul Buzeŭ de a să muta acel tîrg la locul unde aŭ fost din vechime și din această mutare nu să va izvodi vre-o sminteală saŭ zătîhnire la alișverișul și folosul lăcuitorilor, poruncim să să mute acel tîrg la locul unde aŭ fost maĭ înnainte cu urmare întocmaĭ precum maĭ jos în această anafora să cuprinde.

1812 Dechemvrie 19

L. S.

Vel Logofătu (nedescifrabil)

Prea Inalțate Doamne,

După luminata poruncă a Măriei Tale ce mi-să dă la această jalbă a negutătorilor și lăcuitorilor ot tîrgu Buzeuluĭ, făcînd cercetare m-am pliroforisit că cu adevărat acest tîrg în răzmirița arătată nu numaĭ alte nevoĭ aŭ pătimit, ci și de ostașĭ s-aŭ ars și cu slobozenia i porunca stăpîniriĭ s aŭ tras maĭ sus în poalele munteluĭ, la un loc ce se zice Nișcovul. Iar acum cînd din mila luĭ D-zeŭ s-aŭ făcut pace, urmează ca fiecare să vie în starea lor dinainte. Și acest tîrg Buzeŭ, fiind vechiŭ și cădere de isprăvnicat cum și locu de conac al trecătorilor, cu cuviință este a să da luminată poruncă a Măriei Tale ca să vie tîrgul la locul luĭ cel vechiŭ, unde să-șĭ facă alișveriș atît cu altele, cum și cu oboru de vite, cum este și la alte tîrgurĭ, ca un trebuincios și de folos lăcuitorilor, și orășenilor, și D-lor Ispravniciĭ să publicuiască și să îngrijască a să pune în lucrare porunca, saŭ precum să va găsi cu cale de Inălțimea Ta, să va da porunca Inălțimiĭ Tale de urmare.

1812 Dechemvrie 16.

Dumitrașco Ralet Logofăt.

Incunoştiinţare

Societatea ştiinţifică şi literară din Iaşĭ primeşte cu mulţămire orĭce feliŭ de dar, precum: cărţĭ nouă şi vechĭ, atît romîneştĭ cît şi streine, manuscripte, monede, medaliĭ vechĭ şi nouă, hrisoave şi orĭce feliŭ de documente (hrisoavele de trebuinţă se restituesc proprietaruluĭ după ce s-a luat o copie de pe ele, şi dacă este voinţa proprietaruluĭ, se întorc cu o copie făcută în caractere latine saŭ traducere în romîneşte a actuluĭ, toate acestea pe socoteala societăţiĭ), colecţiunĭ minerale, geologice, botanice şi zoologice cît de micĭ, craniĭ, schelete, monstruozităţĭ, instrumente de orĭce natură, vase, inscripţiunĭ, pietre de morminte vechĭ, idolĭ, şi în fine orĭce s-ar crede că este vrednic de a fi păstrat. Fiecare donaţiune va fi menţionată cu numele donatoruluĭ în Arhiva societăţiĭ, făcîndu-se eventual şi o dare de seamă.

A se trimite pe adresa D luĭ *Grigorie C. Buţureanu*, secretar general, Strada Buna Vestire No. 6, Iaşĭ.

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER—IAŞI

ARHIVA

SOCIETĂŢIĬ ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞĬ

IDEILE CONDUCĂTOARE

în dezvoltarea poporuluĭ romîn.

Introducere la vol. VI al istorieĭ Romînilor

de

A. D. Xenopol.

In şirul lung de fapte singuratice din care se alcătueşte istoria unuĭ popor, saŭ în deobşte acea a neamuluĭ omenesc, ochiul istoriculuĭ descopere, după o cercetare maĭ adîncă, o înlănţuire complicată, dar nu maĭ puţin lămurită, care face ca ele să poată fi subsumate sub ideĭ generale. De mult timp încă, sub numele de filosofie a istorieĭ, s-a căutat a se rezuma astfeliŭ faptele îndeplinite de oamenĭ. In vremile maĭ nouă s-aŭ reînoit aceleaşĭ încercărĭ sub titlul de istorie a civilizaţieĭ, coborîndu-se tot maĭ mult aceste cer cetărĭ din sfera unor concepţiunĭ filozofice în acea ştiinţifică a ideilor generale dobîndite pe calea inducţiuniĭ.

Metoda filozofieĭ istorieĭ se deosebea mult de acea după care se procede astăzĭ în asemenea materie. Căutînd în dezvoltarea omeniriĭ găsirea unor concepţiunĭ filozofice, se introduceaŭ în ia ideĭ streine, în calupul cărora numaĭ cu greŭ întraŭ faptele siluite. Trebuia cu orĭce preţ să se demonstreze bună-oară că antiquitatea a reprezentat ideia frumosuluĭ, veacul de mijloc acea a bineluĭ şi civilizaţia modernă acea a adevăruluĭ, pentru a regăsi astfeliŭ în dezvoltarea omeniriĭ acea trinitate a marelor ideĭ proclamate de unele doctrine filozofice. Inţelege orĭcine cît trebuiaŭ să se ciuntească faptele, spre a se scoate că toată antiquitatea era frumoasă, tot veacul de mijloc bun şi tot timpul modern adevărat!

Istoriile civilizațiilor, creațiunle veaculuĭ nostru, a celuĭ cu spiritul atît de științific, procedară după o altă metodă la aflarea lineamentelor generale ale trecutuluĭ omenesc. Ele studiară faptele și căutară să-șĭ dea seamă de ideile generale ce se desfăceaŭ din ele. Ideile trebuiaŭ să răsară din fapte, nu faptele să fie înghesuite în matca adese-orĭ strîmtă a unor părerĭ preconcepute. De îndată istoria căpătă o nouă viață ; ia trebue să fie cercetată nu maĭ mult ca un nămol de fapte singuratice fără o legătură superioară care să le închege în concepțiunĭ intelectuale, nicĭ ca o materie din care să se aleagă dovezĭ trebuitoare disciplinelor filozofice, ci ca tărîmul întins al activitățiĭ omeneștĭ, străbătută, ca și universul, de norme îndreptătoare.

Uniĭ autorĭ însă împingînd prea departe analogia între faptele naturiĭ și acele omeneștĭ, vroiră să afle și în dezvoltarea istorieĭ legĭ identice cu acele ce ocîrmuesc universul fizic. Eĭ merseră pînă acolo încît cerură chiar aplicarea metodeĭ științelor naturale, adecă observarea și subsemnarea, la studiul istorieĭ, și crezură că prin acest mijloc vor ajunge a descoperi ceia ce eĭ numiră legile istorieĭ. In această privire eĭ se înșelase; nu vedeaŭ imensa deosebire între natura faptelor cercetate, și decĭ și între legile ce trebuiaŭ să le guverne.

Sînt într-adevăr legĭ istorice tot atît de fatale și de neînduplecate ca și acele ce ocîrmuesc natura neînsuflețită. Caracterul lor este însă cu totul altul decît acel al legilor fizice. Pe cînd acestea constată *repețirea* unuĭ fapt dat în niște împrejurărĭ anumite, legile istorieĭ constată *mersul necesar saŭ dezvoltarea unor evenimente*, adecă începutul, creșterea, scăderea și peirea lor. Pe cînd legile fizice constată fapte ce se *reproduc* necontenit aceleașĭ, acele ale istorieĭ stabilesc fapte pururea *schimbătoare*. Pe cînd legile naturiĭ se pot afla prin observație și inducție în *spațiŭ*, acele istorice se pot descoperi numaĭ prin cercetarea legăturilor lor succesive în decursul *timpuluĭ*.

Metoda decĭ de descoperire a legilor dezvoltăriĭ va fi în totul deosebită de metoda științelor naturiĭ, precum materia din care sînt extrase unele și altele, necugetătoarea fire și cugetătorul om vor fi totdeauna deosebițĭ.

In decursul celor cincĭ volumurĭ apărute pînă acuma s-aŭ pus în lumină în viața poporuluĭ romîn ideile generale și conducătoare

ale dezvoltăriĭ sale. La începutul acestuĭ de pe urmă, la pragul timpurilor în care trăim, este de nevoe a le aduna într-un singur mănunchiŭ, pentru a pune prin ele o trainică temelie înțelegeriĭ timpurilor ce ne răpesc în vîrtejul lor.

I.

La originea naționalităților romîne întîlnim în jurul ramuriĭ răsăritene a Carpaților, cuibul cel vecĭnic unde ia a trăit, două vițe de popoare, îmbele de rasă arică, anume Sciții și Geto-Daciĭ. Ceĭ întîiŭ eraŭ sub-împărțițĭ într-o ramură nomadă ce purta multe și variĭ denumirĭ, și alta așezată, Agatîrșiĭ, care această din urmă locuia podișul transilvanian. Dacă din Sciții nomazĭ vor fi rămas numaĭ puține resturĭ în popoarele ce maĭ tîrziŭ ocupară țările altădată de eĭ cutreerate, din Agatîrșĭ fără îndoială că o bună parte trebui să se contopească în sînul neamurilor ce se așezară peste eĭ.

Aceste neamurĭ fură Geto-Daciĭ, și anume Geții maĭ ales înafară de cercul Carpaților, către Marea Neagră, Daciĭ maĭ mult în centrul podișuluĭ însușĭ, în vechile locuințe ale Agatîrșilor. Imbele ramurĭ de popoare, înrudite îndestul de aproape cu acele pe care le copleșise, devenіră în curînd așezate după strămutarea lor la nordul Dunăriĭ, din regiunile ocupate de eĭ pînă atuncĭ la sudul fluviuluĭ. Lipindu-se de pămîntul noŭ agonisit, ele constituiră în curînd un stat puternic, care sub Boerebista aruncâ rădăcinile sale, iar sub Decebal începu să-șĭ dezvolte frunzișul spre înflorire. Rasa acestorĭ neamurĭ nouă de popoare se vede, după toate rămășițele limbiĭ, religieĭ și moravurilor lor și după mărturisirile contemporanilor, a fi fost acea tracică. Hotărîtoare este împrejurarea că puținul din limba lor ce a scăpat de coasa timpuluĭ, aduce foarte de aproape cu puținele resturĭ din limbile și dialectele tracice, și dacă slabele urme ce ne-aŭ rămas sînt așa de apropiate, cu cît maĭ mult trebuia să fie întregul organizm din care făceaŭ parte? Stăpînirea Dacilor în timpul celeĭ maĭ marĭ întinderĭ a statuluĭ lor cuprindea tot acel imens triunghiŭ de pămînt mărginit de cele treĭ laturĭ curgătoare ale rîuluĭ Tisa și ale fluviilor Dunărea și Nistrul. Această întindere n-a maĭ ajuns-o nicĭ una din creațiunile politice împinse din măruntaele timpurilor în regiunea Carpaților răsăritenĭ; nicĭ Dacia romană, nicĭ statele de maĭ tîrziŭ, afară de o scurtă

dar strălucitoare clipă, pe timpul luĭ Mihaĭ Viteazul. Și cu toate acestea Dacia luĭ Decebal, iată visul poporuluĭ romîn, vis îndreptățit prin unitatea neamuluĭ ce ocupă astăzĭ această întinsă regiune. *Temelia etnică a poporuluĭ romîn este decĭ acea rasă dintre acele arice ce aŭ luat numele de tracică.*

Statul dac rămase însă numaĭ un trunchiŭ în dezvoltarea istorieĭ; coroana luĭ fu rătezată de sabia romană, care, strălucitoare și atotputernică în mînile mareluĭ Traian, puse o țintă prea timpurie visuluĭ de întindere a mareluĭ rege dac. Statul dac peri, nu însă și poporul ce-l alcătuise, care rămase sub cucerirea romană ca element supus, deprinse în curînd toate obiceiurile, limba și feliul de a fi al Romanilor. In partea de căpetenie a fostuluĭ stat dac, în partea aceia ce se putea maĭ cu înlesnire apăra de barbariĭ încunjurătorĭ, se întinse o provincie romană din cele maĭ înfloritoare a întreguluĭ imperiŭ, maĭ ales din pricina bogățieĭ eĭ în metalul cel rețios al auruluĭ, care făcea din Dacia, California lumiĭ vechĭ. Dacia romană nu se întindea înafară de Carpațĭ decît în Oltenia. Muntenia prezenta numaĭ rarĭ stațiunĭ romane și lagărĭ de legiunĭ, care se întîlneaŭ și prin Moldova dealungul valuluĭ de pămînt ce se trăgea din Carpațĭ peste Prut, pînă la gurile Nistruluĭ, pentru apărarea provincieĭ romane de la gurile Dunăriĭ, Scythia minor (Dobrogia de astăzĭ). Cu toate acestea, deși provincia romană se oprea în Carpațĭ, elementul eĭ domnitor avea o înrîurire și peste hotarăle eĭ, asupra Dacilor, fie prin lagările de soldațĭ romanĭ, fie prin faptul că Daciĭ rămașĭ în afară de provincie îĭ eraŭ tributare.

Rezultatul domnieĭ romane în țările din jurul Carpaților fu romanizarea maĭ mult saŭ maĭ puțin deplină a tuturor elementelor etnice întîlnite de ia aicĭ, și prefacerea poporuluĭ dac în poporul daco-roman. Elementul roman fiind însă în Dacia mult maĭ puternic decît în alte provinciĭ ale imperiuluĭ, romanizarea populațiilor de sînge strein fu nu numaĭ ca în Galia saŭ Spania datorită maĭ mult înrîuririĭ romane, ci avu drept pricină de căpetenie amalgamarea chiar fizică a poporuluĭ domnitor cu rasele cucerite saŭ imigrate în Dacia după cucerire. *Pe temelia tracă a naționalitățiĭ romîne, se altoi puternica vlăstare romană care-ĭ dădu caracterul eĭ osebitor.*

Prin primirea culturiĭ și a firiĭ romane, poporul cel noŭ urzit pe dărîmăturile vechĭ în Dacia romană deveni și el un popor

iubitor de luminĭ, de linişte şi de propăşire. Năvălirile barbare ce în curînd veniră să neliniştească provincia romană, trebuiaŭ să fie amar simţite de poporul ce o locuia. El luptă cît putu, sub proteguirea împăraţilor, care credeaŭ la început că vor izbuti a stavili puhoiul cel pornit al lumiĭ barbarilor. Aurelian însă, ne maĭ putînd apăra provinciile de peste Dunărea de năvălirile Goţilor, şi avînd nevoe de legiunile din Dacia spre a scăpa unul din plămîniĭ împărăţieĭ, jertfi Dacia, părăsind-o în voia întîmplăriĭ.

Năvălirile barbare speriară şi alungară din Dacia încă dinainte de Aurelian pe toţĭ aceĭ ce o putură părăsi, adecă elementele bogate ale provincieĭ. Partea însă cea maĭ numeroasă, poporul de jos, rămase în Dacia sub încălcarea barbară. Fiind însă că Daco-Romaniĭ rămaşĭ eraŭ cu mult maĭ superiorĭ în cultură neamurilor barbare, şi maĭ ales învăţaţĭ a preţui liniştea stăpîniriĭ romane, apoĭ cu cît toiurile de barbarĭ deveneaŭ maĭ numeroase şi maĭ sălbatice, cu atîta populaţia daco-romană să retrăgea dinaintea lor în adăpostul nestrăbătut al munţilor şi pădurilor, de care provincia romană era plină. Barbariĭ dinpotrivă, care se temeaŭ de umbra pădurilor şi se simţeaŭ liniştiţĭ numaĭ sub soarele cîmpiilor, care nu puteaŭ urca munţiĭ cu căruţele în care-şĭ transportaŭ familiile şi avuţiile lor, nu se încumetaŭ a urmări pe fugarĭ în văgăunile pe care le alesese drept adăpost. *Năvălirile barbarilor împinseră deci populaţia daco-romană în munţĭ.*

Şi cu toate acestea, deşi desfăcută de restul împărăţieĭ, populaţia latină a foasteĭ Daciĭ romane nu încetă a sta în legătură cu acea de acelaşĭ feliŭ ce locuia dealungul maluluĭ drept al Dunăriĭ, în provincia Moesia. Romaniĭ din munţiĭ Dacieĭ primeaŭ adeseorĭ adaose de populaţie romană din dreapta fluviuluĭ, care căutaŭ alăturea cu ia adăpost în munţiĭ Dacieĭ. Acestea întăriră la eĭ doctrina creştinizmuluĭ, în forma eĭ de după Constantin cel Mare, care chiar şi înaintea aceluĭ împărat găsise pe pămîntul Dacieĭ o adăpostire contra prigonirilor.

Din această împrejurare se explică faptul cel altfeliŭ greŭ de înţeles, cum se face că la Romîniĭ din Dacia luĭ Traian să se întîlnească noţiunile creştine într-o formă aşa cum această religie nu o puteaŭ primi decît după ce creştinizmul fu declarat de religie oficială a statuluĭ roman; bună-oară aflarea termenuluĭ de *biserică*. De altfeliŭ termeniĭ ceĭ fundamentalĭ aĭ religieĭ creştine fiind astăzĭ

în limba romînă cu toțiĭ de origine latină se dovedește prin aceștia însușĭ că adoptarea eĭ de poporul romîn cade în epoca romană a formațiuniĭ sale etnice și în orĭce caz înaintea atingeriĭ sale cu Bulgaria, care numaĭ schimbâ forma închinăriĭ, nu aduse însă religia însășĭ poporuluĭ romîn. ***Prezența creștinizmuluĭ la Romînĭ în forma luĭ romană și anume cea post-constantineană se explică prin neîntrerupte atingerĭ a Romanilor din dreapta Dunăriĭ cu aceĭ din stînga eĭ.***

Din retragerea Daco-Romanilor în munțĭ înaintea barbarilor se explică slaba înrîurire pe care nenumăratele lor neamurĭ ce prădară saŭ ocupară Dacia, o avură în deobște asupra populațieĭ băștinașe. Goțiĭ nicĭ nu stătură în Dacia. In tot timpul năvălirilor asupra împărățieĭ romane, atît înainte cît și după părăsirea Dacieĭ de împăratul Aurelian, și pînă la năvălirea Hunilor, care-ĭ aruncâ peste Dunărea, eĭ vin din regiunile de la gurile acestuĭ fluviŭ, și nicĭ o singură a lor incursie nu este arătată ca pornind din Dacia romană. Aproape tot așa se petrec lucrurile cu Gepiziĭ.

Popoarele mongole, deși cele maĭ numeroase, reprezentate prin șepte neamurĭ: Huniĭ, Avariĭ, Bulgariĭ, Unguriĭ, Peceneghiĭ, Cumaniĭ și Tătariĭ, nu avură asupra poporuluĭ romîn decît o foarte slabă înrîurire etnică, cu toate că el căzu sub dominarea politică a unuia din triburile lor, Unguriĭ.

Dintre toate năvălirile barbare, una singură, acea a Slavilor, exercitâ o puternică lucrare asupra poporuluĭ romîn, și anume în două rîndurĭ și sub două forme deosebite; maĭ întiiŭ sub acea a uneĭ înrîurirĭ etnice prin contopirea unor neamurĭ slavone în sînul poporuluĭ romîn, care lăsară în sînul luĭ o sumă de urme însemnătoare; apoĭ sub acea a uneĭ înrîurirĭ culturale, începută sub forma bisericească și întinsă apoĭ și la alte sfere ale viețiĭ poporuluĭ, acea bulgaro-slavă întrodusă prin stăpînirea Bulgarilor la nordul Dunăriĭ, în timpul întiiuluĭ imperiŭ bulgăresc. Bulgariĭ, deși de origine mongolă, dezvoltase însă o formă de viață și de gîndire slavă în statul lor de peste Dunăre.

Pentru ca Slaviĭ să ajungă într-o atingere etnică cu poporul romîn cel retras în munțiĭ Dacieĭ, se cere ca eĭ să fi urcat treptele lor, ceia ce se întîmplâ atuncĭ cînd Avariĭ, căzînd peste neamurile slave din jurul Carpaților, ĭĭ siliră să caute și eĭ un adăpost acolo unde Romîniĭ se retrăsese dinaintea toiuluĭ părinților lor,

Huniĭ. De aicea se explică între altele una din ghicitorile cele maĭ grele ale geografieĭ ţărilor romîne : aflarea de nume geografice slavone în toate ţările locuite de Romînĭ, şi anume pînă în locurile cele maĭ retrase, în vîrful munţilor saŭ în fundul codrilor. *Dintre năvălirile barbare, Germaniĭ şi Mongoliĭ avură numaĭ cît o slabă înrîurire asupra Romînilor. Cu atît maĭ puternică fu acea a Slavilor.*

Din perioada furtunoasă a năvăliriĭ barbare, naţionalitatea *romînă* ese pe deplin constituită. Toate elementele principale ale fiinţeĭ sale se află închegate şi combinate în ia în chip trainic şi statornic, şi lucrarea secolilor a fost aşa de puternică încît niciĭ o altă înrîurire nu o maĭ putu desface. Pe substratul trac se altoise puternica vlăstare romană, peste care apoĭ se adăogiră înrîuririle neamurilor barbare, şi cu deosebire acea maĭ puternică a Slavilor. *Naţionalitatea romînă este o îmbinare a acestor treĭ elemente de căpetenie, din care acel roman este predomnitor şi fundamental, şi dă poporuluĭ nostru caracterul uneĭ naţionalităţĭ romanice.*

Hotărîtor este în această împrejurare faptul că întreaga gramatică a limbiĭ romîne a rămas latină, atît în formele etimologice cît şi în sintaxă şi în particulele de relaţiune între cuvinte, precum pronumele, prepoziţiile, conjuncţiile, care toate, aproape fără nicĭ o excepţie, sînt latine. In formarea cuvintelor şi în sufixe se întîlnesc şi forme slave. Celelalte limbĭ aŭ avut numaĭ o înrîurire lexicologică, şi aceasta însă mult maĭ puţin însemnată decît acea lăsată de înrîurirea slavonă.

Efectele pe care retragerea Romînilor în munţĭ le avu asupra vieţiĭ lor, sînt multiple. Maĭ întîiŭ eĭ pierdură aproape cu totul noţiunile privitoare la viaţa de stat romană ; apoĭ părăsind oraşele pe care le locuise, ele se ruinară şi dispărură. In aceste două împrejurărĭ stă deosebirea cea însemnată între efectul pe care năvălirea cea mult maĭ violentă îl avu asupra stăriĭ poporuluĭ roman din Dacia şi acela pe care lovitura maĭ blîndă dată provinciilor romane din apusul Europeĭ îl putu exercita asupra lor. Tot retragerea în munţĭ explică însă şi închegarea mariĭ şi minunateĭ unităţĭ a neamuluĭ romînesc, unitate ajunsă prin fierberea şi purtarea împreună a poporuluĭ romîn dealungul munţilor străbătuţĭ de eĭ în viaţa lor semi-nomadă.

Poporul romîn de la așezarea Avarilor în preajma Dacieĭ maĭ mult decît în ia (care Avarĭ, stînd și în Panonia maĭ bine de 200 anĭ, se civilizară mult din ceia ce fusese la prima lor arătare), începuse a se coborî din munțĭ iar cătră șes, spre a-șĭ găsi o viață maĭ ușoară decît acea a munteluĭ. Sub stăpînirea bulgară, care înlocui pe cea avară după destrugerea eĭ de Carol cel Mare, Romîniĭ înjghebară chiar începuturile uneĭ vieţĭ de stat, constituind în Transilvania și în regiunile dincolo de munțiĭ eĭ apusenĭ maĭ multe ducate, sub suzeranitatea maĭ curînd decît sub supunerea directă a stăpîniriĭ bulgare. Inrîurirea acesteia însă se vede într-o împrejurare din cele maĭ însemnătoare pentru viața și cultura poporuluĭ romîn, întroducerea formeĭ rituluĭ slav în biserica romînă, în locul celuĭ vechiŭ latinesc, care rit slavon apăsâ ca un munte asupra spirituluĭ poporuluĭ romîn în decursul lung, nesfîrșit de aproape 800 de anĭ, împiedecînd în el avîntul spre o dezvoltare proprie și națională.

In această stare de viață de stat începătoare, încercată de Romînĭ în văile și șesurile țărilor dinlăuntrul Carpaților, îĭ găsi năvălirea maghiară, care la început izbuti să se introducă în deosebitele ducate romîno-bulgare de peste munțĭ, fără a le destruge, fără a le copleși cu desăvîrșire. Din aceasta slăbiciune a cuceririĭ maghiare de la început se explică cum se face de poporul romîn rămase pe loc și nu urcâ iar îndărăpt adăpostul munților ca și la prima ciocnire a năvălirilor barbare. Eĭ fură înșelațĭ a rămînea sub stăpînirea maghiară, ce se arată la început numaĭ împărțind puterea cu duciĭ lor naționalĭ. Incetul cu incetul stăpînirea lor prinse rădăcinĭ maĭ adîncĭ, cu cît se întărea poziția lor în Panonia, și de la Sf. Stefan înainte, întemeetorul statuluĭ maghiar occidental și al regatuluĭ maghiar, stăpînirea Ungurilor se schimbâ într-o apăsare din ce în ce maĭ grea și maĭ supărătoare, care îmbinată cu prigonirile religioase ale bisericeĭ catolice, adoptată și ia de poporul maghiar, determinà evenimentul cel maĭ însemnat al istorieĭ romîneștĭ: eșirea Romînilor din Transilvania, spre a întemeia înafară de Carpațĭ cele două state libere și neatîrnate ale Munteniеĭ și Moldoveĭ. *Apăsarea Ungurilor asupra Romînilor din Dacia centrală provoacă întemeerea celor două state romîne libere.*

Urmările acestuĭ eveniment fură determinate în mare parte prin configurația geografică a țărilor în care se întîmplă. Romîniĭ care

căutase un adăpost încontra barbarilor în munţiĭ Transilvanieĭ, începuse de la stabilirea Avarilor în Panonia a se coborî pe laturile lor, atît pe cele de dinafară întoarse cătră Marea Neagră, cît şi maĭ ales cătră cele interne ale podişuluĭ foasteĭ Daciĭ romane. Prin aceasta, ţările numite maĭ tîrziŭ Muntenia şi Moldova căpătară un început de populaţie romînească, iar centrul Dacieĭ se umplu de Romîniĭ coborîţĭ din munţĭ. Cînd apăsarea maghiaro-catolică deveni nesuferită, două grupe marĭ de Romînĭ părăsiră ţara lor de baştină şi trecură, aceĭ din Fagaraş sub Radu Negru in Muntenia, aceĭ din Maramureş sub Bogdan în Moldova, şi întemeiară la adăpostul piscurilor puse între eĭ şi Ungurĭ cele două state în care se putu dezvolta viaţa romînească, strivită dincolo de ele prin cucerirea maghiară.

Pe cînd în Transilvania şi celelalte provinciĭ romîne din centrul Carpaţilor viaţa politică a Romînilor se frînge şi apoĭ încetează cu totul, în Muntenia şi Moldova ia îşĭ ia zborul, dîndu-şĭ silinţe uriaşe spre a mănţinea neatîrnarea dobîndită printr-un act de curaj şi lepădare de sine din cele maĭ marĭ.

Istoria politică a poporuluĭ romîn se va dezvolta de acolo înainte înafară de culmile Carpaţilor; înlăuntrul lor va amuţi.

Munţiĭ interpuşĭ de emigrarea Romînilor între eĭ şi prigonitoriĭ lor, Unguriĭ, îĭ despărţeaŭ însă şi de fraţiĭ lor, rămaşĭ sub stăpînirea maghiară. Pe cît în timpul furtunilor năvăliriĭ eĭ fusese un adăpost mîntuitor contra siluirilor barbare, pe atît de acuma înainte eĭ deveniră o piedică la dezvoltarea unitară a poporuluĭ romîn. Interpuşĭ între cele două marĭ trunchiurĭ romîne de dincolo şi de dincoace de eĭ, Carpaţiĭ hotărîră îndreptarea vieţiĭ romîneştĭ, împingînd pe aceĭ de la răsăritul şi sudul lor tot maĭ mult spre răsărit, spre popoarele, înrîuririle şi primejdiile sale, pe ceĭ rămaşĭ înlăuntru tot maĭ mult cătră apus, cătră care gravitaŭ prin aşezarea lor, şi stăpînirea sub care căzuse.

Răspîndirea naţionalităţiĭ romîne în jurul munţilor Carpaţĭ, care prin această răspîndire, în loc de a-ĭ apăra de alte neamurĭ, precum este în deobşte rolul munţilor în aşezările omeneştĭ, îĭ strătăè în corpurĭ deosebite, împiedecă în chipul cel maĭ serios întrunirea lor într-un singur corp. Eşirea poporuluĭ romîn din Transilvania prin două desfundăturĭ, una la nord şi alta la sud, explică cum de în valea unitară a Dunăriĭ şi Nistruluĭ se întemeiară două state

romîne în loc de unul. Formată însă din acelaşĭ popor, expusă acelorașĭ înrîurirĭ și primejdiĭ, neîmpiedecată de nicĭ o stavilă geografică, avînd o istorie asemănătoare, în multe părțĭ chiar identică, ele trebuiaŭ împinse de conștiința intereselor lor comune să sfîrșască prin unire, menirea lor din vechĭ, încă de atuncĭ de cînd îmbele pîrae porniră din creștetul Carpaților spre a da în valea lor naștere unuĭ rîŭ singur, mare și plin. Piedicile politice, orĭcît erau ele de marĭ, putură fi învinse de voința nestrămutată a Romînilor, și ghibăcia cu care eĭ știură să se folosească de împrejurărĭ. Cu trunchiul rămas în țara de baștină unirea va fi mult maĭ greŭ de realizat, căcĭ aicea pe lîngă piedicĭ politice poate încă și maĭ marĭ, se maĭ opun și crestele Carpaților.

Carpațiĭ aŭ fost după timpurĭ maĭ întîiŭ ocrotitoriĭ, maĭ tîrziŭ dezbinătoriĭ naționalitățiĭ romîne.

II

Cu întemeerea Munteniei și apoĭ a Moldoveĭ, poporul romîn încearcă a trăi un traiŭ neatîrnat. Desfăcuțĭ de Ungurĭ pe care îĭ dușmăneaŭ, Romîniĭ refugițĭ în Muntenia caută alianță și sprijin la popoarele creștine de dincolo de Dunărea, maĭ ales în Bulgaria, care urmează astfeliŭ înainte a mănținea înrîurirea pe care o dobîndise asupra poporuluĭ romîn încă de pe cînd înjghebase începuturile viețiĭ sale de stat sub duciĭ din Transilvania. După ce Bulgariĭ întemeiase atuncĭ supremația lor religioasă asupra Romînilor și le impusese forma slujbeĭ lor bisericeștĭ, acuma înzestrează pe Romîniĭ cu maĭ multe așezăminte politice, precum dregătoriile curțiĭ, sistemul contribuțiilor, organizarea justițieĭ, a administrațieĭ și altele încă. Moldova, organizată ceva maĭ tîrziŭ decît Muntenia, îșĭ trage elementele întocmiriĭ sale din țara soră, încît astfeliŭ se întind în îmbele țărĭ romîne așezămintele împrumutate de la Bulgarĭ.

Statele Munteniei și Moldovei îșĭ traseră decĭ populația domnitoare din confinele statuluĭ unguresc, iar elementele organizătoare de la Slavoniĭ de peste Dunăre.

Și într-adevăr că descălecarea adusese în statele noŭ înființate o numeroasă populație romînă din regiunile Carpaților centralĭ, populație compusă maĭ ales din elementul nobiliar, care exercita, deși refugit în adăposturile nouă, un soiŭ de supremație asupra

populaţieĭ pe care eĭ o aflară locuind de maĭ înainte în ţările descălecate.

Din această poziţie dominantă a Romînilor emigraţĭ din Dacia centrală pe coastele sudice şi răsăritene ale Carpaţilor, se explică întîiŭ numele de Muntenia dat Valahieĭ de Munteniĭ ce venise din părţile înalte, pe cînd aceiaşĭ ţară purtă numele de Ţara Romînească în gura populaţieĭ romîne ce se lăsase încă de maĭ înainte pe plaiurile eĭ.

Populaţia aflată de emigranţĭ în ţările în care eĭ se coborîră nu păstra libertatea eĭ neatinsă, alcătuind clasa numeroasă a moşnenilor saŭ răzeşilor, adecă ţăranĭ liberĭ nesupuşĭ la nicĭ o îndatorire cătră domn saŭ cătră aceĭ ce l încunjuraŭ — saŭ fu redusă în ascultare şi supunere de cătră descălecătorĭ, luîndu-li-se satele ca domneştĭ, din care apoĭ prin dăruirea domnilor cătră boerĭ saŭ mînăstirĭ ele deveneaŭ boereştĭ saŭ mînăstireştĭ. Aceştĭ ţăranĭ supuşĭ care eraŭ în Moldova maĭ ales de obîrşie slavă, iar în Muntenia chiar şi mulţĭ Romînĭ (de unde maĭ tîrziŭ numele de *Romîn* dat şerbuluĭ pămîntuluĭ), nu eraŭ la început în acea stare degradată de şerbire în care îĭ găsim maĭ tîrziŭ. Eĭ păstrase dreptul lor de proprietate aproape neatins şi numaĭ libertatea lor era ştirbită prin îndatorirea prestăriĭ uneĭ cîtimĭ de muncĭ proprietaruluĭ căruia eĭ aparţineaŭ.

Paralel cu această poziţie favorabilă a ţărănimiĭ găsim clasa boerească constituită dintr-o nobilime ereditară, cu singura îndatorire de a lupta alăturea cu domnul pe cîmpul de războiŭ şi dobîndind de la capul statuluĭ ca răsplată a vitejieĭ lor, întinse domeniĭ, din nesfîrşita lăţime de pămînt ce domnul poseda prin apropriarea uneĭ marĭ părţĭ din teritoriul ţărilor descălecate. Aceştĭ nobilĭ, mulţămiţĭ cu cîştigul ce le aducea împărtăşirea lor la lupte şi războae, nu umblaŭ după dregătoriĭ, care eraŭ chiar în primele timpurĭ puţin căutate.

Astfeliŭ întîiul stadiŭ al stăriĭ sociale la Romînĭ ne arată un popor împărţit în două clase marĭ, ţăraniĭ şi boeriĭ, între care nu întrase încă ura şi înverşunarea aduse maĭ tîrziŭ prin dorinţa celor de al doilea de a se întinde şi îmbogăţi din munca celor întîiŭ şi ţăraniĭ supuşĭ încă păstrase pămînturile lor, fiind îndatoriţĭ numaĭ a presta pe an o cîtime de muncă stăpînuluĭ sub care căzuse.

Muntenia şi Moldova încep cu boerĭ neasupritorĭ şi ţăranĭ

aeasupriţi, deşi poziţiunea înjosită a uneĭ părţĭ din ţărănimea (a-junsă maĭ tîrziŭ întreagă romînă) se urca la faptul descălecăriĭ.

In privinţa stăriĭ politice, domnul era atotputernic, mărginit numaĭ prin spiritul răzvrătitor al boerilor, iar ţăraniĭ nu jucaŭ absolut nicĭ un rol în viaţa politică a aceluĭ timp.

Ceia ce trebuia însă să arunce nesiguranţă pe tronurile ţărilor romîne şi să provoace desele schimbărĭ de domnĭ ce caracterizează dezvoltarea lor cea prăstuită, era sistemul cel pierzător de urmare la tron, amestec nefiresc de ereditate şi alegere, în care fiece membru al familieĭ unuĭ fost domn avea dreptul de a fi ales la scaunul ţărilor romîne, şi în puterea acestuĭ *drept* se arunca orb în lupta pentru domnie, chemînd, cînd puterile îĭ eraŭ neîndestulătoare, în ajutor chiar sabia streină.

Acest sistem de urmare la tron fu pricina determinătoare a ruinăriĭ domnieĭ romîne şi cu ia a ţărilor în care dînsul se încuibase. Poporul romîn este acela care a experimentat maĭ mult decît orĭ-care altul amarul adevăr conţinut în zicătoarea luĭ populară: «Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor». Nicĭ un altul ca el nu a avut nevoe de a vedea odată realizată stabilitatea instituţiuniĭ fundamentale, a statului domnia.

Sistemul electiv ereditar a pricinuit lungul şir de nenorocirĭ din care se alcătueşte istoria romînă.

Constituirea îmbelor state romîne făcîndu-se în dauna Ungarieĭ, regiĭ acesteĭ ţărĭ căutară în repeţite rîndurĭ a readuce populaţia ce le întemeiase iarăşĭ sub a lor stăpînire. Muntenia cît şi Moldova se opuseră cu bărbăţie reîntoarceriĭ juguluĭ de sub care căutase mîntuire, şi crîncene lupte însîngerară adese-orĭ crestele Carpaţilor. Apăraţĭ însă prin tăria poziţieĭ lor şi întăriţĭ prin ura cea înverşunată contra foştilor lor asupritorĭ, Romîniĭ respinseră totdeauna cu izbîndă întreprinderile maghiare.

Muntenia însă, care începe cu un şir de domnĭ puternicĭ şi valoroşĭ, caută în ia însăşĭ razimul împotriviriĭ sale. Relaţiiile în care ia întră cu statele slave de la sudul Dunăriĭ nu aŭ caracterul unor legăturĭ de vasalitate. Adese-orĭ se văzură şi Bulgariĭ luptînd alăturea cu Romîniĭ încontra Ungurilor. Moldova dinpotrivă, ale căria începuturĭ chiar sînt întovărăşite de lupte şi dezbinărĭ lăuntrice, trebui să caute sprijin în contra Ungurilor la poporul polon, aĭ căruia regĭ mîndri şi îngînfaţĭ pretindeaŭ închinarea

pentru ajutorul încuviințat. Astfeliŭ Moldova ajunge în vasalitatea Polonieĭ spre a scăpa de acea a Ungarieĭ, pe cînd Muntenia putu îndepărta tot maĭ deplin supremația țăriĭ de baștină a populațieĭ sale, și o scutură în chip desăvîrșit pe timpul luĭ Mircea cel Mare.

Deși supremația Polonieĭ asupra Moldoveĭ nu avea caracterul uneĭ puternice stăpînirĭ, totuși ia făcu un răŭ nespus acesteĭ țărĭ, maĭ ales din pricina rivalitățiĭ Polonieĭ și Ungarieĭ de la așezarea domnilor în scaunul eĭ. Am văzut cum, pe timpul urmașilor luĭ Alexandru cel Bun, domnesc în Moldova cîte doĭ, ba uneorĭ chiar cîte treĭ domnitorĭ, care împart între eĭ zdrențele sfășiate ale mantieĭ sale princiare.

Muntenia avea însă nevoe în lupta eĭ pentru viață de o maĭ puternică constituire întru cît ia trebuia să încapă mult maĭ curînd decît sora eĭ într-o cumplită cumpănă, susținerea năvăliriĭ otomane.

Presimțind încă de mult asemenea primejdie, ia luase parte în maĭ multe rîndurĭ alăturea cu creștiniĭ de dincolo de Dunărea în contra cumpliților păgînĭ, precum la Cossova și Nicopoli. Deși participarea luĭ Mircea la această de pe urmă luptă atrase asupra țăriĭ sale furia cuceritorilor otomanĭ, chiar fără această împărtășire tot trebuia ca țara luĭ să simtă ascuțișul sabieĭ păgîne. Mircea luptâ ca un eroŭ și conduse interesele Munteniеĭ cu o ghibăcie politică însemnată, pentru a mănținea neatîrnarea dobîndită față cu Unguriĭ și a nu pierde totul față cu Turciĭ. La moartea luĭ el lasâ țara luĭ închinată puternicilor Otomanĭ, însă nu îngenunchiată.

Urmașiĭ luĭ însă repetînd în Muntenia rivalitatea de la domnie care aruncase pe Moldova în vasalitatea îmbelor regate ale Ungurilor și Polonilor, atraseră urmărĭ mult maĭ periculoase, întrucît între puterile rivale ce se amestecaŭ în acest joc, eraŭ și atotputerniciĭ Turcĭ. Eĭ aduseră căderea Munteniеĭ la o treaptă așa de joasă încît ia trebuia să-șĭ cumpere învoirea de a trăi nu numaĭ cu un tribut de banĭ dar și cu unul de sînge, cincĭ sute de copiĭ pe an în corpul ianicerilor.

Din această prăpastie vroi să o rîdice brațul de fier al luĭ Vlad Țepeș, care aducea o fire neîmpăcată și o pornire crudă și sîngeroasă în slujba acesteĭ sfinte cauze, și care izbuti chiar a bate pe cumplitul Mohamed al II, cînd fatala luĭ rivalitate cu Ștefan cel Mare al Moldoveĭ îl aruncâ din scaun.

Ștefan cel Mare, a căruia țară fusese și ia cercetată de Turcĭ

şi supusă la tribut pe timpul predecesoruluĭ săŭ, Petru Aron, nu văzu că scoţînd pe Vlad Ţepeş din Muntenia lepăda el însuşĭ cel maĭ de preţ ajutor încontra primejdieĭ neînlăturabile ce trebuia să înece şi Moldova precum înecase atîtea alte ţărĭ. Această greşală comisă de el, o ispăşi în curînd prin cele maĭ cumplite încercărĭ, prin luptele sale uriaşe duse încontra Turcilor.

Aicea se văzu ce putea încă Moldova. Că deşi fusese dezbinată pînă atuncĭ, ba ruptă chiar în bucăţĭ, nervul eĭ nu fusese atins, arcul eĭ încă nu plesnise şi trebuise numaĭ să se arate mîna vînjoasă care să facă a zbîrnăi încă din el puternice săgeţĭ.

Maĭ fericit decît Mircea cel Mare, Ştefan lasă la moartea luĭ Moldova mîntuită de supremaţia polonă, dar şi de Turcĭ, deşi ştirbită (prin pierderea Chilieĭ şi a Cetăţiĭ Albe), însă neatîrnată. După el se maĭ mănţine această poziţie slăbind necontenit pînă la Petru Rareş, care prin a doua luĭ domnie aruncă şi pe Moldova la picioarele Otomanilor.

Dacă ne maĭ amintim că alt luptător vestit în combaterea Turcilor, Ioan Corvin de Huniade, a fost şi el Romîn, şi armatele luĭ din Transilvania compuse maĭ ales din element romînesc, atuncĭ vom avea în aceste patru figurĭ măreţe şi împunătoare : Mircea cel Mare, Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare şi Ioan Corvin de Huniade, patru apărătorĭ aĭ civilizaţieĭ, pe atuncĭ creştinătatea, contra bărbărieĭ muzulmane, şi toţĭ împreună eraŭ de viţă romînă.

Elementul acela dar care se opuse cu maĭ multă energie copleşiriĭ otomane fu elementul latin oriental, Romîniĭ. Eĭ aŭ săcătuit prin luptele lor împotrivitoare puterea Turcilor, aşa că atuncĭ cînd supuseră Ungaria, ajunsese la capătul izbînzilor lor.

Romîniĭ aŭ apărat maĭ ales civilizaţia apuseană contra cuceririĭ turceştĭ ; aicea stă însemnătatea lor cea mare în istoria europeană.

Rivalităţile pentru domnie, care fusese, cît timp numaĭ puterile creştine se amestecase în ele, duse maĭ ales pentru interesul predomniriĭ politice, iaŭ de îndată ce intervin în ele Turciĭ, caracterul uneĭ specule băneştĭ. Corupţia turcească, veche ca şi poporul lor, nu aşteaptă decît prilejul de a eşi la lumină, şi de îndată ce domniĭ romînĭ se înfăţişară ca doritorĭ de a pune mîna pe scaunele Munteniei şi a Moldoveĭ bazîndu-se pe sprijinul turcesc, de îndată statul cît şi dregătoriĭ turcĭ căutară a trage foloase sunătoare din a-

semenea daraverĭ. Tributul începe a fi sporit, și darurile și bacșișurile către toțĭ ceĭ ce dispuneaŭ la Poarta de o fărîmă de influență fură pretinse ca datoriĭ.

Ungaria fiind apoĭ cu totul zdrobită de Turcĭ în bătălia de la Mohacĭ 1526, și Muntenia ne mai găsind nicĭ un sprijin la nordul eĭ, trebui în curînd să cază cu totul în robia degrădătoare a stăpîniriĭ otomane. Partizile ce maĭ înainte ișĭ disputaŭ tronul muntenesc, Basarabiĭ și Drăculeștiĭ, se desfăcură: domniĭ nu maĭ interveneaŭ pentru a obținea scaunul decît cu banĭ de dat dregătorilor turcĭ. Tronul ajunsese o marfă vîndută la mezat celuĭ care dădea maĭ mult.

In Moldova, deși puterea potrivnică Turcilor, Polonia, nu încetase de a exista, ia slăbea mereŭ din pricina vicioaseĭ sale constituțiĭ interne, și exemplul Munteniei atrase în curînd și pe Moldova în hăul cel corupt și corumpător al robieĭ otomane.

Stăpînirea politică a Otomanilor se schimbă în curînd într-un sistem de exploatare bănească din cele maĭ abuzive a țărilor romîne.

III.

Apăsarea în care țările romîne întrară prin stoarcerile cărora fură expuse din partea Turcilor, unită cu istovirea pămînturilor domneștĭ, aduseră în starea economică și socială a Romînilor o schimbare din cele maĭ însemnate.

Ca toate fenomenele ce se petrec în sfera materială a vieții, și această schimbare se făcu foarte încet și pe nesimțite ; nu e însă maĭ puțin adevărat că de la o vreme efectele eĭ eșiră viĭ și puternice la lumină. Am văzut că starea primitivă socială a locuitorilor țărilor romîne începuse cu o clasă de boerĭ neapăsătorĭ și una de țăranĭ neapăsațĭ. Proprietatea mică se mănținea lîngă proprietatea mare, răzeșul lîngă boer, și chiar țăranul supus încă ișĭ avea ocina luĭ de pămînt, fiindu-ĭ numaĭ îngustată libertatea individuală, prin îndatorirea uneĭ cîtimĭ de muncĭ de prestat proprietaruluĭ : domn, boer saŭ mînăstire. Puterea militară cea de seamă a țărilor romîne se recruta tocmaĭ din clasele de jos, care fiind toate împărtășite la stăpînirea pămîntuluĭ aveaŭ interes a-l apăra. Luptele eroice ale timpurilor vechĭ și izbînzile luĭ Alexandru Basarab, Mircea cel Mare, Vlad Țepeș, Radu de la Afumațĭ din Muntenia, Ștefan cel Mare și

Petru Rareș din Moldova, se explică numaĭ prin faptul că cugetele puternice aĭ acestor corifeĭ aĭ neamuluĭ romînesc se bazaŭ pe o temelie largă populară și militară.

Intreținerea oșteanuluĭ în războiŭ fiind însă pe seama luĭ, îndelungatele lupte săcătuiră la mulțĭ răstrînsul lor avut și-ĭ siliră să-șĭ vînză moșia părintească către aceĭ de la care se împrumutase, și astfeliŭ mulțĭ răzeșĭ ajunseră de timpuriŭ încă în rîndul țăranilor supușĭ. Această aruncare a elementuluĭ țărănesc din libertate în supunere deveni mult maĭ rostită de la introducerea speculațieĭ tronurilor romîne prin puterea otomană. Spre a putea răspunde haraciul tot maĭ îngreuetor și spre a se putea plăti de datoriile contractate pentru dobîndirea domnieĭ, apoĭ spre a-șĭ crea și lor un comînd pentru zilele de urgie ce urmaŭ așa de curînd acelor de înălțare, domniĭ țărilor romîne eraŭ silițĭ să tot urce nartul dărilor și să iscodească tot altele nouă, care deși apăsaŭ asupra întreguluĭ popor, boerĭ și țăranĭ, aveaŭ efecte destrugătoare maĭ ales asupra celuĭ slab în puterĭ, și se traduceaŭ în lumea văzută prin dispariția tot maĭ îmbelșugată a proprietățiĭ micĭ. Boeriĭ și mînăstirile care găseaŭ, uniĭ în poziția, celelalte în sfințenia lor, mijlocul de a încunjura uneorĭ apăsarea, se foloseaŭ de ia spre a aduce tot maĭ mult rotunzirea proprietăților lor în niște imense latifundiĭ, înlocuind pe nesimțite parcelele micĭ ce adăposteaŭ altă-dată fiecare cîte o individualitate economică și militară.

Războaele duse pe socoteala oșteanuluĭ, apoĭ apăsarea bănească a Turcilor, aruncară tot maĭ mulțĭ răzeșĭ în starea țăranilor supușĭ.

Odată cu această transformare a proprietățiĭ micĭ în proprietatea mare, se maĭ îndeplinea o alta în raporturile claseĭ boereștĭ către domnĭ și a țăranilor supușĭ către stăpîniĭ în a căror mînă întrase.

Anume de la o vreme moșiile domneștĭ începură a se împuțina, fiind necontenit dăruite de veacurĭ, și domniĭ nu maĭ aveaŭ cu ce răsplăti slujbele făcute lor de boerĭ. Aceștia fură împinșĭ a căuta cîștigul ce nu le maĭ putea veni prin dăruirĭ de moșiĭ în alte două direcțiunĭ : maĭ întîiŭ în ocuparea dregătoriilor publice, care deveniră tot maĭ căutate cu cît timpurile înaintaŭ ; apoĭ în folosirea tot maĭ întinsă de munca țăranilor supușĭ înglobațĭ în proprietățile lor. Le cereaŭ o cîtime tot maĭ mare de lucru în folosul lor,

pedepsind pe aceĭ ce nu voiaŭ să se supună. Țăraniĭ obijduițĭ părăseaŭ moșiile stăpînilor răĭ și lacomĭ și-șĭ căutaŭ adăpostire pe ale celor cu reputație de omenie.

Stăpîniĭ asupritorĭ văzînd că li-se dezgolesc pămînturile de locuitorĭ, începură a readuce cu puterea pe ceĭ înstreinațĭ la vechia lor sălășluință. Cu timpul acest abuz ajunse a deveni lege și trecu în obiceiul pamîntuluĭ, introducînd astfeliŭ așezămîntul șerbiriĭ în sînul țărănimiĭ romîne și prefăcînd deci pe țăraniĭ supușĭ în șerbĭ.

Impuținarea și apoĭ istovirea pămînturilor domneștĭ aduse: 1) prefacerea nobilimiĭ militare într-o clasă de dregătorĭ; 2) sporirea claseĭ șerbilor și îngreuerea poziţieĭ lor.

Scăderea proprietățiĭ micĭ și tendența claseĭ boereștĭ de a se folosi tot maĭ mult din munca țăranilor devenițĭ șerbĭ aduse o schimbare în constituirea armatelor romîne. Răzeșiĭ împuținîndu-se, se micșură numărul călărașilor ; șerbiĭ fiind oprițĭ de stăpîniĭ lor a eși în oaste, se reduse corpul dorobanților, și astfeliŭ se aduse o atingere gravă puteriĭ militare a țărilor romîne. Domniĭ introduseră imitînd tot-odată și constituirea armatelor streine, un număr tot maĭ mare de lefegiĭ în oștirile lor, maĭ micșurînd încă și prin modă și imitațiune numărul și așa redus al elementuluĭ național.

Ioan Vodă cel Cumplit al Moldoveĭ fu cel de pe urmă domn care îșĭ maĭ cîștigă izbînzile sale cu armata de țară. Douăzecĭ de anĭ după el, Mihaĭ Viteazul îșĭ bazează puterea sa maĭ ales pe lefegiĭ, pentru întreținerea cărora avînd nevoe de banĭ, el impune moșnenilor dărĭ peste dărĭ, pe care aceștia neputîndu-le plăti, moșiile lor eraŭ luate domneștĭ. De acolo înainte puterea militară a țărilor romîne este frîntă.

Impuținarea răzeșilor, prefăcuțĭ în țăranĭ supușĭ, și reducerea acestora în șerbĭ ruinează puterea de împotrivire a țărilor romîne.

Și cu toată această slăbire a energieĭ lor, îmbele țărĭ maĭ încercară odată scăparea de sub jugul de fier sub care întrase. Ele luptase înzădar, presimțind răul, pentru a-l înlătura. Văzînd însă că jugul le-a căzut de pe grumazĭ, se maĭ scutură odată puternic în îmbele țărĭ spre a-l arunca jos. Incercarea maĭ grea însă decît acea de a nu-l primi, trebuia să sfîrșască printr-o neizbîndă. Totușĭ silința fu făcută, în Moldova de Ioan Vodă cel Cumplit, în Muntenia de Mihaĭ Viteazul. Ioan Vodă răzimîndu-se pe țăranĭ spre a

ţinea in frîŭ pe neastîmpăraţiĭ şi vecĭnic nemulţămiţiĭ boerĭ, căzu jertfa trădăriĭ lor. Mihaĭ Viteazul înţelegînd pilda, căută sprijinul săŭ în elementul boeresc, îl favoriză în toate modurile, şi-ĭ încuviinţă şi recunoaşterea formală a aşezămîntuluĭ şerbiriĭ. Pe de altă parte el apăsa pe ţăranĭ prin nevoile băneştĭ pricinuite de oastea luĭ de lefegiĭ. Politica urmată de el în Muntenia faţă cu clasele poporuluĭ îl sili să mănţină aceiaşĭ purtare şi cînd trecu munţiĭ la cucerirea Ardealuluĭ. El respinse pe ţăraniĭ romînĭ ce se răsculaŭ încontra Ungurilor, îĭ pedepsi şi înăduşi răscoala, căutînd şi aicea sprijin în elementul nobiliar. Nu putea fi aristocrat în Muntenia şi democrat în Ardeal. Neavînd o temelie naţională pe care să-şĭ aşaze statul creat pentru o clipă de eroica luĭ spadă, acesta trebui să se prăbuşească, atrăgînd şi pe eroŭ în mormînt după el.

Răscoala luĭ Ioan cel Cumplit şi a luĭ Mihaĭ Viteazul nu maĭ sînt luptele poporuluĭ romîn contra copleşiriĭ streine, ci încercările zădarnice a două naturĭ energice şi geniale de a-l scoate din prăpastia în care căzuse.

Amestecul Turcilor în numirea domnilor romînĭ trebuia să aibă de rezultat destrăbălarea totală a domnieĭ, cu atîta maĭ mult că pe de o parte sistemul electiv-ereditar înlesnea foarte mult corumperea aşezămîntuluĭ; pe de alta boeriĭ, aspiranţĭ la dregătoriĭ, neputînd încăpea cu toţiĭ în ele, se împărţeaŭ în partizĭ rivale care slujaŭ de minune răpitoareĭ politicĭ turceştĭ. La început predomnise principiul că nu se cuvenea domnia decît aceluĭ ce era de viţă domnească. Fiind însă că şi fiiĭ naturalĭ eraŭ puşĭ pe aceiaşĭ treaptă cu aceĭ legiuiţĭ, în curînd putură aspira la tronurile romîne oamenĭ ce numaĭ *pretindeaŭ* că se trag din sînge domnesc, fără deosebire dacă eraŭ Romînĭ saŭ chiar streinĭ. Astfeliŭ fură Iacob Heraclide Despotul şi Ioan Sasul în Moldova. Domnia ajungînd însă din ce în ce maĭ mult o marfă de cumpărat, era firesc lucru ca Turciĭ de la o vreme să nu maĭ ţină de loc seamă împrejurarea dacă muşteriul era fiŭ de domn saŭ ba, ci să vînză domnia la cine dădea maĭ mult. Astfeliŭ se îndrumară domniile streine în ţările romîne, care se întîlnesc încă înainte de epoca fanariotă (Gaspar Graţiani).

Introducerea domnilor streinĭ în ţările romîne fu datorită corumperiĭ treptate a ideiĭ domnieĭ, sub influenţa speculăriĭ prin Turcĭ a scaunelor romîne.

De îndată ce se putură introduce domniĭ streinĭ în țările romîne, aceștia trebuiaŭ cu timpul să ajungă a fi recrutațĭ din elementul grecesc, și astfeliŭ se îndrumâ epoca fanariotă.

Rădăcinile eĭ sînt însă adîncĭ în Muntenia și Moldova; anume stăpînirea turcească avea la început caracterul uneĭ apăsărĭ din afară, uneĭ jefuirĭ a poporuluĭ romîn în baza atotputerniciei lor. In curînd însă elementul grecesc ce devenea tot maĭ puternic la Constantinopole, prin faptul că era singurul element inteligent din împărăția otomană, se introduse și el în țările romîne căutînd îmbogățire sub scutul și ocrotirea turcească.

Cea întîiŭ atingere a elementuluĭ grecesc noŭ cu țările romîne se făcu pe două căĭ spornice și mănoase în rezultate pentru el: acea comercială și acea religioasă. Neguțătorĭ grecĭ se întîlnesc de timpuriŭ în țările dunărene și călugărĭ de acelașĭ neam umplu în curînd sub pretext de sfințenie mînăstirile lor. Către aceste două pîrtiĭ larg deschise maĭ adăogindu-se și precumpenirea crescîndă a înrîuririĭ politice a Grecilor în Constantinopole, care făcea ca prietenia și favoarea lor să fie foarte cultivate de candidațiĭ la domnie, înrîurirea lor deveni în curînd covîrșitoare în țările romîne.

Elementul romînesc însă simți în curînd pericolul ce izvora pentru poziția luĭ materială din înmulțirea și predomnirea Grecilor. Cu armele în mînĭ se răsculâ de maĭ multe orĭ, cerînd alungarea lor, încercare tot atît de zădarnică ca și acea de a scutura stăpînirea turcească sub scutul căria Greciĭ prindeaŭ rădăcinĭ. Vasile Lupul și Mateĭ Basarab vin la tron printr-o răscoală a partiduluĭ național contra elementuluĭ grecesc, și cu toate acestea îmbiĭ sînt nevoițĭ să se sprijine pe Grecĭ pentru a păstra domnia.

Opoziția ce nu se maĭ putea urca pînă la Turcĭ, se întorsese acuma contra reprezentanților lor, Greciĭ din principate. La început violentă, ia scade mereŭ, pînă se apleacă capul Romînilor și sub stăpînirea acestuĭ element.

IV

Cu suirea luĭ Mateĭ Basarab și Vasile Lupu în scaunul Munteniei și Moldoveĭ se începe o nouă perioadă în istoria poporuluĭ romîn, anume acea a predomniriĭ grecizmuluĭ, care se substitui slavonizmuluĭ ce fusese pînă atuncĭ stăpîn pe cugetarea romînească.

Limba slavonă se introdusese în biserica Rominilor înlocuind pe cea latină încă din vremile de cînd Romînii din Dacia traiană fusese supuşĭ împărăţieĭ bulgăreştĭ. Cînd emigranţiĭ de peste munţĭ veniră să întemeeze principatele Munteniĭ şi a Moldoveĭ eĭ aduseră cu sine acea limbă sfîntă a închinăriĭ lor, pe care o găsiră în întrebuinţare şi la grupurile de Romînĭ ce-ĭ întîlniră dincoace de Carpaţĭ. Fiind limba bisericiĭ, decĭ a cleruluĭ, singura clasă ştiutoare de carte într-o societate începătoare, ia deveni şi limba statelor ce se organizară în poalele Carpaţilor. Bulgariĭ fiind în legăturĭ de prietenie şi de bună vecinătate cu Romîniĭ, călugăriĭ lor treceaŭ Dunărea şi găseaŭ adăpostire în munţiĭ Munteniei, maĭ apoĭ şi în aceĭ a Moldoveĭ, maĭ ales de la creşterea necontenită a valuluĭ otoman ce amenința să înghiţă ţara lor. Astfeliŭ se întări tot maĭ maĭ mult forma bulgaro-slavă a culturiĭ romîneştĭ, şi aproape toate manifestările scrise nu se făceaŭ decît în această limbă. Ca un munte apăsa cultura bulgaro-slavă asupra minţiĭ romîneştĭ, înăduşindu-ĭ numaĭ gîndirea, fără a zămisli în ia nicĭ o idee roditoare, nicĭ un gînd producător.

De la o vreme predomnirea slavonizmuluĭ începu a slăbi ; cunoscătoriĭ de limba slavă deveniră maĭ rarĭ ; şcoalele de slavonie se dezorganizară. O lipsă de dascalĭ destoinicĭ şi de oamenĭ ştiutorĭ de această limbă se manifestă pretutindenea, şi anume nu numaĭ în ţările romîne, dar încă şi unde nu ne-am putea aştepta, chiar în ţara de baştină a elementuluĭ slavon, în Bulgaria.

Ce se întîmplase ? Greciĭ pătrunzînd cum am spus pretutindenea unde se afla vre-un locaş de închinare maĭ înavuţit, înlocuise aproape pretutindenea pe călugăriĭ slavonĭ, şi cu împuţinarea acestora se rărise şi oameniĭ cunoscătorĭ de carte slavonă, se slăbise forma aceasta de gîndirĭ.

Grecizmul decĭ săpase şi răsturnase slavonizmul.

Mateĭ Basarab şi Vasile Lupu văzînd că în ţările lor să întîlneaŭ aşa de puţinĭ preoţĭ care ştiaŭ slavoneşte, şi simţind pericolul sufletesc ce ar putea izvorî pentru popor din lipsa de păstorĭ care să răspîndească cuvîntul luĭ Dumnezeŭ, luară două măsurĭ spre îndreptarea răuluĭ. Maĭ întîiŭ eĭ înfiinţară nişte şcolĭ de slavonie, Matei Basarab în Tîrgovişţea, Vasile Lupu în mînăstirea Treĭ-Erarhĭ, care să maĭ ridice nivelul învăţăturilor slavone ; apoĭ, neputînd înlocui slavonizmul ce era în decădere cu grecizmul ce

avuse pînă atuncĭ numaĭ efectul negativ de a surpa forma veche a culturiĭ, fără a putea încă să i-se substitue, făcură singurul lucru ce maĭ putea scăpa închinarea către Dumnezeŭ, anume introduseră limba romînă în biserică, fără însă bine înțeles a renunța la slavonizm pe care-l cultivaŭ din toate puterile lor.

Introducerea limbiĭ romîne în biserică fu în principatele romîne o urmare a decăderiĭ slavonizmuluĭ celuĭ răsturnat de cultura ecleziastică în forma grecească.

In curînd însă curentul grecesc deveni covîrșitor. Școalele slavoneștĭ întemeiate de Vasile Lupu și Mateĭ Basarab se grecizară, limba grecească deveni organul societățiĭ culte. Toțĭ boeriĭ se puneaŭ pe întrecutele la învățat grecește; în bisericile și mînăstirile cele marĭ și bogate nu se maĭ auzea răsunînd de pe amvon decît limba grecească; într-un cuvînt societatea romînă se grecizează în păturile eĭ superioare, după cum maĭ înainte se slavonizase. In curînd stăpînirea și politică a Grecilor Fanaruluĭ era să pună coroana unuĭ edificiŭ pregătit de maĭ înainte de istoria poporuluĭ romîn.

Epoca Fanarioților nu este începutul ci încununarea grecizăriĭ țărilor romîne.

Cu toate că oficial se strecuraŭ în mintea poporuluĭ romîn tot forme de gîndirĭ streine, el nu încetase nicĭ un moment, chiar în imensul răstimp al slavonizmuluĭ, a gîndi și cugeta romînește, după cum tot romînesc rămăsese organul cugetăriĭ sale, limba ce o vorbea. Manuscriptele cele vechĭ, foarte vechĭ, de cărțĭ sfinte, găsite încă din vremile cînd slavonizmul era în floare, ne dovedesc că pe lîngă închinarea oficială în limba slavă maĭ era una intimă, a inimiĭ, în limba națională. Incercărĭ literare scrise se întîlnesc din timpurĭ îndestul de adîncĭ pe lîngă poezia populară care încîntase totdeauna inimile romîneștĭ.

Cînd slavonizmul slăbi, gîndirea romînească putu apărea la lumină într-un chip maĭ puternic, și această împrejurare avu urmările cele maĭ însemnate asupra viitoruluĭ poporuluĭ romîn. Scriitorĭ de mare valoare apărură maĭ ales în Moldova, care demonstrară pe deoparte latinitatea neamuluĭ romînesc, pe de alta continuitatea luĭ de așezare și locuință în poalele Carpaților. Fețele bisericeștĭ proclamaŭ în limba înțeleasă de toțĭ Romîniĭ cu deosebire unitatea neamuluĭ, arătînd că toțĭ aceĭ către care eĭ vorbeaŭ eraŭ frațĭ de un trup și un suflet. Se zămisliră atuncĭ două ideĭ

marĭ şi roditoare în sinul naţionalităţiĭ romîne, care aduseră maĭ tirziŭ regenerarea neamuluĭ romînesc pe temeiul originiĭ sale latine şi tendenţa uniriĭ Romînilor intr-un singur corp tendenţă ce s-a realizat pînă acuma numaĭ în parte, ceialaltă aşteptînd să o realizeze viitorul.

Izbucnirea cugetăriĭ romîneşti prin surparea slavonizmuluĭ de către cultura grecească, dădu naştere ideiĭ romane şi aceleĭ a uniriĭ, izvoarăle cele maĭ mănoase ale propăşiriĭ viitoare a poporuluĭ romîn.

Dacă slavonizmul înăduşise atît de deplin cugetarea romînească, aceasta se făcuse fiind-că el căzuse peste o conştiinţă populară adormită care nu se trezise încă la o viaţă naţională. De aceia slavonizmul se întinse aproape peste toată viaţa intelectuală scrisă a poporuluĭ romîn. Cu totul altfeliŭ grecizmul. Cînd această formă de cultură să împlîntă în poporul romîn, el gustase acum din rodul cel oprit al conştiinţeĭ naţionale şi din lungul răsunet al timpurilor trecute, se simţise ca Romîn, strănepot al Romanilor, şi ca atare dorea el să trăiască. De aceia grecizmul, deşi maĭ puternic ca formă de cultură, se întinse într-un cerc mult maĭ ingust, lăsînd gindiriĭ romîneştĭ libera eĭ dezvălire în aşternerea daraverilor private, în săvirşirea slujbeĭ dumnezeeştĭ în bisericele maĭ miceĭ ş sărace, în punerea pe hîrtie a hrisoavelor domneştĭ, şi maĭ ales în analiştiĭ şi cronicariĭ timpuluĭ, în care găsim reproduse pe lîngă limba romînească în care eĭ işĭ rosteaŭ cugetările, şi adese-orĭ protestărĭ contra stăpîniriĭ streine.

Pe cînd slavonizmul copleşise mintea romînească, ca unul ce o găsi nepregătită, grecizmul căzînd asupra eĭ acuma cînd ia se trezise, nu maĭ putu să o înăduşe, ci numaĭ opri în loc propăşirea şi dezvoltarea eĭ.

V

Epoca Fanarioţilor este urmarea neapărată a amesteculuĭ Turcilor în domniile romîne, încît cu predomnirea Grecilor la Constantinopole şi în ţările romîne ia trebuia să vină asupra poporuluĭ romîn ca ceva fatal şi neînlăturabil, precum sînt toate faptele ce s-aŭ întîmplat, căcĭ de vreme ce aŭ fost aŭ trebuit să fie. Ia are în concepţiunea obştească a poporuluĭ romîn, maĭ mult moştenită

decît rațională, caracterul uneĭ epoce de urgie ne maĭ pomenită, în care cum se pretinde țările romîne ar fi fost pentru întîiașĭ dată supuse la jafurile neomenoase ale domnilor și Turcilor, în care s-ar fi înădușit gîndirea romînească, s-ar fi corupt caracterul poporuluĭ și s-ar fi coborît la cel de pe urmă grad de înjosire. Această judecată este în mare parte falșă. Jafurĭ aŭ fost în țările romîne și înainte de Fanarioțĭ, dacă nu chiar maĭ marĭ decît în decursul acesteĭ epoce; coruperea caracteruluĭ a venit din pricinĭ maĭ adîncĭ decît năpustirea Grecilor Fanaruluĭ asupra corpuluĭ națiuniĭ romîne, anume din interesul de urmare la tron unit cu năzuințele la căpătuire ale boerilor. Fără îndoială că introducerea elementuluĭ strein și disolvant al Grecilor n-a putut decît să ducă maĭ departe putrejunea începută, dar nu de la eĭ îșĭ trage obîrșia. Cît despre înădușirea gîndiriĭ romîneștĭ, ia nu a avut loc în sferele acele în care am văzut că se manifestase și în care a urmat înainte a se dezvolta, uneorĭ chiar sprijinită de domniĭ fanarioțĭ.

Hula cea cumplită pe care generația noastră o aruncă asupra epoceĭ domnieĭ greceștĭ vine de acolo că ia fiind cea maĭ apropiată de noĭ, rezumă în ia toate nefericirile anterioare, este reprezentanta unuĭ trecut de urgie plătind ia păcatele tuturor. Învinuirea putea să-ĭ fie adresată cu atîta maĭ ușor cu cît ia era o domnie a streinuluĭ.

In domnia Fanarioților generația noasrtă încorporă ura întreguluĭ trecut cel desperat al poporuluĭ romîn.

Nu este de tăgăduit că între domniĭ fanarioțĭ se întîlnesc personalitățĭ deosebite, oamenĭ cu vederĭ și ideĭ care caută să maĭ reforme starea societățiĭ. Astfeliŭ figurĭ ca acele ale luĭ Neculaĭ Mavrocordat, Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilanti, Constantin Moruzi, Scarlat Calimah, cu toate umbrele care întunecă maĭ la urmă orĭce caracter omenesc, nu se întîlnesc cu toptanul în omenire. Totușĭ nu rămîne maĭ puțin adevărat că toțĭ aceștĭ domnĭ, atît ceĭ puținĭ bunĭ cît și ceĭ mulțĭ răĭ, eraŭ streinĭ și anume de aceia ce vroiaŭ să rămînă streinĭ, ce nu tindeaŭ să se contopească în sînul poporuluĭ romîn, eĭ îșĭ făceaŭ din streinizmul lor o falĕ și o mîndrie. Eĭ se încunjuraŭ de elementul lor, pe el îl favoraŭ în toate modurile și-șĭ dădeaŭ pe cît se putea silința de a-l întinde și înrădăcina. Dacă Romîniĭ nu protestase încontra predomniriĭ sla-

vonizmuluĭ, aceasta se făcuse din pricină că el era o simplă formă de gîndire fără ca să aibă în dosul luĭ o putere politică care să-şĭ facă din el un mijloc de exploatare. Altfeliŭ stăteaŭ lucrurile cu Grecii. Aceştia reprezentaŭ tot apăsarea turcească sub o formă maĭ simţită încă, de oare-ce era maĭ de aproape întrată în corpul ţărilor romîne. Precum Romîniĭ luptase încontra Turcilor, maĭ întîiŭ pentru a-ĭ respinge, apoĭ pentru a se emancipa de sub jugul lor, aşa luptaŭ eĭ şi încontra acesteĭ a doua ediţiĭ a aceleiaşĭ stăpîniri, luptaŭ întîiŭ prin răscoale şi mişcărĭ turbulente contra elementuluĭ grecesc, şi maĭ la urmă, după ce acesta pune stăpînire deplină pe ţărĭ, protestarea deşi slăbi şi începu să amorţească, nu încetă niciĭ odată a avea în fiinţă: Apoĭ pe timpul predomnireĭ slavonismuluĭ cugetarea romînească nu se trezise încă, nu fusese încă înfruptată din acele năzuinţe naţionale peste care tocmaĭ se lăţise grecizmul pentru a le înăduşi.

Domnia fanariotă, chiar în cazul cînd ar fi fost bună şi îngrijitoare de interesele romîneştĭ, încă trebuia să reprezinte cel maĭ jos grad de cădere politică a poporuluĭ romîn.

Epoca fanariotă trebuia însă să fie fatală pentru Romînĭ şi în afară de perpetuarea ocîrmuiriĭ jefuitoare a vremilor trecute. In decursul eĭ ţările lor ajunseră cîmpul de bătae în războaele cele numeroase şi pustiitoare dintre Ruşĭ, uniţĭ uneorĭ cu Austriaciĭ, şi Turcĭ, din care cincĭ din cele maĭ marĭ se petrecură în acel răstimp. Suferinţele poporuluĭ ajunseră în culme, expuse la jaful şi prădăciunea oştirelor duşmane care se luptaŭ pe corpul lor şi căutaŭ să-şĭ procure toate cele trebuitoare războiuluĭ din munca şi sudoarea poporuluĭ romîn. Dacă adăogim aceste rele ale războaelor pe lîngă ocîrmuirea maĭ în totdeauna vitrigă şi jefuitoare a domnilor fanarioţĭ, atuncĭ fără îndoială că nu se poate întîlni în decursul istorieĭ romîneştĭ o perioadă maĭ nenorocită. Pierderea a treĭ provinciĭ din ţările lor către duşmaniĭ Porţiĭ, două către Austria (din care Oltenia fu apoĭ iar înapoiată) şi una către Rusia, suferinţele cărora poporul romîn fu supus din partea Austrieĭ în timpul domnieĭ sale în Oltenia, din acea a Rusieĭ în timpul ocîrmuiriĭ provizoriĭ întroduse de Ruşĭ în maĭ multe rîndurĭ în timpul ocupaţieĭ Munteniei şi a Moldoveĭ de eĭ, învăţară pe Romînĭ un lucru, anume că dacă sub Turcĭ dusese o viaţă plină de primejdiĭ, mîntuirea existenţeĭ lor nu putea să le vină nicĭ de la

puterile creștine, în care eĭ la început ișĭ pusese speranțele. *Incepură a vedea că numaĭ atuncĭ vor putea trăi fericițĭ cînd vor putea duce eĭ însășĭ soarta viețiĭ lor. Astfeliŭ se îndrumă pentru prima oară formarea uneĭ partizĭ naționale.*

Și cu toate acestea deși Rușiĭ urmăreaŭ în purtarea lor față cu poporul romîn numaĭ realizarea intereselor lor politice, slăbirea și zdrobirea împărăției otomane, totușĭ eĭ trebuiaŭ, tocmaĭ spre a ajunge la acest scop, să facă Romînilor un bine indirect, anume să-ĭ emancipeze tot maĭ mult de stăpînirea eĭ. Nu e vorbă, Rușiĭ căutaŭ ca se confisce această emancipare în favoarea lor și să se substitue eĭ în toate drepturile de care deposedaŭ pe Turcĭ în țările romîne. Imprejurarea însă că poporul romîn nu era încă mort îl făcu a dejuca calculele lor, și la sfîrșit Romîniĭ se aleseră cu o adevărată emancipare, nu numaĭ de stăpînirea turcească, dar și de epitropia rusească, și poporul romîn putu sășĭ realizeze măcar în parte programul ce și-l schițase partidul național.

Politica rusească a ajutat la emanciparea poporuluĭ romîn, cu toate tendențele eĭ de a se substitui stăpîniriĭ otomane.

In tot decursul epoceĭ fanariote jafurile turceștĭ ișĭ urmară cursul lor înainte, vînzarea tronurilor romîne se făcu în aceiașĭ măsură, apăsările și stoarcerile domnilor pentru a-șĭ scoate baniĭ dațĭ, a-șĭ plăti creditoriĭ și a le maĭ rămînea și provizie de luptă nu se deosebesc întru nimica de ceia ce se făcuse înainte de eĭ. In toate privirile Fanarioțiĭ continuă trecutul, și cele cîte-va tendențe spre o maĭ bună ocîrmuire manifestate de uniĭ se zdrobesc de piedica neînvinsă a lăcomieĭ otomane, care nu cerea reforme și îmbunătățirĭ, ci banĭ și numaĭ banĭ. O atare stare de lucrurĭ împinge tot maĭ adînc imoralitatea în popor, și caracterele se degradă din ce în ce. Boerimea maĭ face un pas în transformarea eĭ, anume din dregătoriĭ boeriile devin simple titlurĭ procurătoare însă de însemnate foloase, pe care de la un timp fiecine putea să le cumpere pe banĭ. Țăraniĭ sînt jefuițĭ pe întrecutele, aruncîndu-se tot maĭ mult sarcina dărilor pe eĭ și scutindu-se de dînsele tot maĭ mult clasele privilegiate, cu ajutorul cărora domniĭ grecĭ căutaŭ să se mănțină în șubredele lor scaune. Răzeșiile se îngustează din ce în ce, și numărul șerbilor sporește pe zi ce merge.

In totalitatea eĭ, epoca fanariotă arată în privirea politică cel puțin continuarea, dacă nu întărirea stăriĭ anterioare.

Starea economică a poporuluĭ romîn rămîne şi în acest răstimp ceia ce fusese în toate vremile: un popor bogat jefuit pe întrecutele de cine avea cea maĭ mică putinţăa o face. Bogăţia ţărilor consta în vite numeroase şi frumoase, care găseaŭ pieţe minunate şi întinse de desfacere pe preţurĭ folositoare. Venitul ţărilor romîne era aşa de însemnat încît jafurile, orĭ de cîte orĭ eraŭ reînoite, găseaŭ totdeauna averea pe care să fie puse în lucrare. Bejenirea la munţĭ şi la codri care se întîmpla în timpurile de crize maĭ ascuţite, avea de scop tocmaĭ apărarea avuţieĭ mişcătoare a poporuluĭ contra jefuitorilor ce se năpusteaŭ asupra eĭ. Şi trecerea în alte ţărĭ, care umplu în timpul Fanarioţilor Serbia, Bulgaria şi guvernămîntul Chersonuluĭ, tot aicĭ îşĭ găseşte explicarea.

Dacă comerţul ţărilor romîne nu lua un avînt maĭ mare, aceasta era datorit tot sistemuluĭ apăsător al Turcilor care le împiedecaŭ de la libera strecurare a productelor lor, păstrînd o bună parte din atare producte pentru aprovizionarea împărăţieĭ turceştĭ, pe preţurĭ impuse şi decĭ în paguba producătorilor.

Starea economică ajunse cu atît maĭ rea cu cît propăşi apăsarea turcească, şi aceasta îşĭ atinse culmea în epocă fanariotă. In privirea traiuluĭ săŭ material poporul romîn nu făcu decĭ nicĭ un progres în epoca fanariotă.

Altfeliŭ staŭ lucrurile cu dezvoltarea luĭ intelectuală. Greciĭ eraŭ fără îndoială oamenĭ mult maĭ culţĭ decît Romîniĭ şi domniĭ grecĭ întreceaŭ în această privire pe aceĭ romînĭ, aşa că nicĭ se poate măcar stabili o asemănare între uniĭ şi alţiĭ. Fiind oamenĭ luminaţĭ, iubeaŭ luminile şi îngrijirea lor de şcolĭ este caracteristica lor cea maĭ de seamă. Bine înţeles că domniĭ fanarioţĭ, strein rămaşĭ streinĭ, şi care nu vroiaŭ în nicĭ un chip să se amestece cu Romîniĭ, ci numaĭ să-ĭ stăpînească şi să-ĭ exploateze, favoraŭ şi cultivaŭ ştiinţele şi literele în forma lor grecească, maĭ ales în acea plină de bogăţie a învăţăturilor elene. Şi dacă eĭ nu lăsaŭ în părăsire nicĭ cartea romînească, aceasta o făceaŭ din nevoe, precum acea de a avea servitorĭ pe la bisericĭ. Cultura favorită proteguită de principĭ, rămase în tot timpul epoceĭ fanariote cea grecească.

Romîniĭ trebuiră să înveţe şi eĭ noua limbă a curţiĭ, limba prin care eĭ puteaŭ să se înţeleagă cu noiĭ stăpînĭ aĭ ţărilor lor. Dascaliĭ grecĭ găsiră o îndeletnicire folositoare lor în curţile boereştĭ şi cu timpul limba grecească şi cea elină deveniră organul

gîndiriĭ culte la poporul romîn. Deosebirea fu mare între stăpînirea acesteĭ culturĭ asupra minţiĭ romîneştĭ, şi cea de altă-dată slavă. Pe cînd din această din urmă Romîniĭ nu putură culege nicĭ o idee roditoare, din studiul autorilor grecĭ, aceĭ ce-l întreprinseră se alegeaŭ cu o sumă de idei nouă, de rostirĭ frumoase, de concepţiunĭ puternice.

Studiul limbiĭ greceştĭ din partea Romînilor avu acelaşĭ efect asupra minţiĭ lor pe care-l avu studiul limbilor clasice în apusul Europeĭ. Le rafină şi subţiè inteligenţa.

Nu maĭ puţin însemnată fu altă împrejurare. Greciĭ răspîndeaŭ învăţătura la întregul lor neam pe care-l consideraŭ în întregimea luĭ de nobil şi şi vrednic de a se adăpa cu ştiinţă. Acelaşĭ sistem îl urmară şi faţă cu Romîniĭ, încît în şcoalele cele înalte greceştĭ eraŭ primite şi odrasle din poporul de jos. Prin fiiĭ preoţilor, cariera învăţăturiĭ era deschisă pînă şi elementului ţărănesc. Invăţătura deveni decĭ bunul comun al întreguluĭ popor şi pe băncile şcoaleĭ se maĭ neutralizaŭ acele deosebirĭ de clase, care despărţeaŭ aşa de adînc în afară pe oamenĭ între eĭ.

Sistemul şcoalelor fanariote aduse democratizarea învăţămîntuluĭ.

A treia urmare şi cea maĭ de seamă a culturiĭ fanariote fu îndreptarea minţiĭ romîneştĭ către Franţia, care trebuia să transforme în puţin timp întreaga fire a poporuluĭ romîn. Greciĭ rînduiţĭ la domnie în principate, eraŭ maĭ totdeauna foştĭ dragomani, care trebuise să înveţe limba diplomatică a timpuluĭ, cea franţuzească. Eĭ veneaŭ totdeauna în scaunele lor însoţiţĭ de profesorĭ, secretarĭ şi alţĭ agenţĭ francejĭ, şi exemplul lor fu în curînd imitat de boeriĭ Munteniei şi aĭ Moldoveĭ, care aduceaŭ şi eĭ profesorĭ pentru copiiĭ lor. Maĭ tîrziŭ începură a-ĭ trimite pe eĭ în Franţa spre a dobîndi acolo învăţăturile trebuitoare. Imboldirea fiind dată, alte curente se adăugiră în decursul timpurilor, care făcură din Franţa izvorul intelectual al culturiĭ romîneştĭ.

Efectul cel maĭ însemnat al culturiĭ fanariote fu îndreptarea spirituluĭ Romînilor din principate către civilizaţia poporuluĭ francez.

In tot decursul epoceĭ fanariote, cu toată predomnirea grecizmuluĭ în sferele culte şi oficiale, limba romînă care fusese dezlegată din lanţurile în care zăcea pe la jumătatea veacului al XVII,

nu încetâ nicĭ un moment de a sluji de organ de rostire chiar gîndirilor maĭ înalte ale poporuluĭ romîn. In veacul al XVIII-lea se răspîndise maĭ cu seamă prin copiĭ scrierile cronicarilor maĭ vechĭ și se iviră alțiĭ noĭ, care protestează chiar cu o energie vrednică de admirat contra înjosiriĭ Romînilor sub stăpînirea streină. Cînd sunâ oara redeșteptăriĭ, poporul romîn nu fu trezit din morțĭ, ci viŭ și conștiut de drepturile și de năzuințele sale, ceru cu putere învoirea de a trăi.

Cultura fanariotă nu înăduși pe acea romînească, care se mănține îndestul de puternică în tot decursul aceluĭ răstimp.

Astfeliŭ ajunse poporul romîn la pragul vremilor în care trăim, ca o stîncă de marmură rostogolită de furia unor valurĭ întărtate, și care pierduse bucățĭ din a sa substanță în goana cea prăpăstioasă, dar care rămăsese îndestul de mare, spre a scoate din ia o frumoasă statue.

Unde în toată lumea se putea întîlni un contrast maĭ mare între nobleța ființeĭ și urgia ursiteĭ? Unde o nepotrivire maĭ uriașă între starea de fapt și năzuințele sufletuluĭ?

Popor născut din altoirea genialei vlăstărĭ romane pe energica rasă tracă, îmbogățit prin înrîuririle posterioare, care deși îĭ necurățiră în parte ființa, totușĭ adaoseră multe elemente nouă de viață la odrasla cea veche; inspirat prin gîndirile spornice și roditoare ale comunitățiĭ de origine și neam și ale coborîriĭ din marele popor roman, el stătea, cu toțĭ aceștĭ rîdicătorĭ de o putere uriașă, înădușit și încătușat, fără a-ĭ putea întrebuința spre înălțarea ființeĭ sale. In țările romîne din poalele Carpaților mintea lu fusese ascuțită prin cultura grecească, și îndreptarea luĭ către civilizația franceză deschidea pentru el o perspectivă nesfîrșită de lucrare roditoare.

Și cu toate acestea ca un munte apăsaŭ asupra poporuluĭ romîn formațiunile trecutuluĭ.

Față cu ideia uniriĭ națiunea romînească se înfățișa îmbucățită în maĭ multe trupurĭ, maĭ întîiŭ acel de dincolo și acest de dincoace de munțĭ; acel din cetatea Carpaților era el însușĭ subîmpărțit în partea poporuluĭ din Transilvania și acel din părțile ungureștĭ. Dincoace de munțĭ, Romîniĭ dezbinațĭ în două state, și din ele bucățĭ rupte și alipite cu violență, parte către Austria, parte către Rusia.

Mîndria originiĭ romane ce oglindă avea înaintea eĭ? Destrăbălarea cea maĭ neauzită a ocîrmuiriĭ, protectoratul ruso-turc menit numaĭ a face interesul proteguitorilor, domniile sfîșîate prin schimbările prăpăstuite ale celor ce le ocupaŭ, apăsarea claseĭ sorace din partea celor bogați; averea cea maĭ însemnată a țărilor romîne înstreinată; nicĭ o dreptate, nicĭ o îngrijire de interesele poporuluĭ; baniĭ luĭ cheltuițĭ pentru mulțămirea intereselor streine; înjosirea și lipsa de vrednicie omenească împinse pînă la cel de pe urmă grad, iată ce tabloŭ întîlnea măreața idee în realitatea lucrurilor.

Pretutindenea decĭ lucrarea veacurilor adusese contrastul cel maĭ mare între năzuințe și ceia ce era. Reînvierea culturiĭ romîneștĭ era să ascuță încă această contrazicere, și poporul romîn trebuia saŭ să izbutească a-șĭ realiza unele din icoanele scumpe inimiĭ luĭ, saŭ să se zdrobească în lupta întreprinsă pentru a lor realizare.

CĂRŢIĬ saŭ CĂRȚEĬ?

STUDIŬ ORTOEPIC

de

H. Tiktin.

Sub titlul: „O chestie de limbă literară", D-l I. Nădejde a publicat în „Contemporanul" vol. VII n-rele 4 și 5 o critică îndreptată încontra unuĭ pasaj din a noastră „Călăuză ortografică" apărută în această revistă.

Iată acest pasaj (cap. V nr. 3, pag. 189 a „Arhiveĭ"):

„Cazul oblic articulat al singularuluĭ se formează „la feminine totdeauna prin adăogirea unuĭ *i* la „forma cazuluĭ oblic nearticulat: *a meseĭ fețeĭ* „*rîndueleĭ zileĭ rouăĭ Anicăĭ păciĭ părțiĭ viețiĭ* „*strîmtoriĭ bucățiĭ ploiĭ femeiĭ văiĭ căiĭ*, compară „*a uneĭ mese zile părțĭ ploĭ văĭ* etc. De la a„ceastă regulă generală se abat numaĭ cuvintele „în *-ie*, avînd *-ieĭ* și nu *-iiĭ*: *a vieĭ moşieĭ arieĭ* „*primejdieĭ*, compară *a uneĭ viĭ moşiĭ ariĭ primej*„*diĭ*. Scrierĭ ca *a părțeĭ păceĭ viețeĭ bucățeĭ strîm*„*toreĭ ploeĭ femeeĭ văeĭ* cu *e* în loc de *i*, astăzĭ „foarte uzitate, sînt falsificărĭ gramaticale.

«NOTA. Arătarea D-luĭ Nădejde (Gramatica «pag. 97) că *părțeĭ cărțeĭ* ar fi contragerĭ din «*părțieĭ cărțieĭ* stă în contrazicere cu istoria care «ne învață că aceste din urmă forme aŭ perit încă

«pe la începutul sec. XVII, făcînd loc la *părţiĭ* «*cărţiĭ*. Scrierile *părţeĭ cărţeĭ* etc. s-aŭ inventat «abia în secolul nostru de către niște strică-limbă «descreeraţĭ.»

Ne pare bine de critica D-luĭ Nădejde. Nimic maĭ descurăjător pentru un om de știinţă decît indiferenţa cu care la noĭ în ţară sînt considerate lucrărĭ știinţifice chiar atuncĭ cînd ele, ca manualul nostru de ortografie, urmăresc scopurĭ cu totul practice. De aceia preferim a fi criticaţĭ chiar în răŭ decît a nu fi criticaţĭ de loc. Ș-apoĭ replica noastră ne va da și ocazie de a arăta la un exemplu metoda urmată de noĭ în stabilirea regulelor date în „Călăuză“, pentru ca aceĭ ce vor uza-o să capete deplină convingere că nu „după cutare saŭ cutare năzăritură“ neam „injghebat o limbă literară“, ci că toate aceste regule, fără a lua afară o singură măcar, sînt bazate numaĭ și numaĭ pe tradiţiunea literară, în conformitate cu principiile emise în cap. II § 4 urm. din „Călăuză“ [1]. Așa dar, n-avem pentru ce să ne plîngem de critica D-luĭ Nădejde. Numaĭ un lucru nu putem să-l trecem sub tăcere. D-sa ne impută că am fi păcătuit încontra regulelor buneĭ cuviinţe, „înjurînd pe ceĭ ce sînt de altă părere“ decît noĭ „cu epitetele de *strică-limbă descreeraţĭ.*“ Se înșală d-sa. Nu la adresa celor de părere deosebită eraŭ îndreptate aceste epitete, ci la adresa acelora care, bătîndu-șĭ joc de tradiţia literară, s-aŭ încercat a ne croi o limbă de propria lor fantazie și între altele aŭ scornit și forma *cărţeĭ* respinsă de noĭ. Această invenţiune datează încă de la începutul secoluluĭ de faţă. Așa de ex. la I. Alexi (Gramatica daco-romana, Viennae 1826) găsim formele *păne-i subţire-i* alăturea cu *păn-ii subţir-ii*, la Marki (Sprachlehre. Tschernowitz 1810) *feme-eĭ*, la I. Eliad (Gramatică romînească, fără loc, 1828) *femee-ĭ*, la Gh. Seulescul (Gramatică romînească, Iași 1833) *femeieĭ*, *sănătăţeĭ*, spre a nu vorbi de A. Treb. Laurianu (Tentamen criticum in linguam Romanicam, Viennae 1840), care nu se sfiește de a

1. Tocmaĭ contrariul îl face D-l Nădejde, cînd în ortografia urmată în „Contemporanul“ reîmprospătează scrierĭ părăsite de maĭ multe secole ca *reŭ*, *aret*, *inemă*, *patemă* în loc de *răŭ*, *arăt*, *inimă*, *patimă*, etc.

ne învăța cu tot dinadinsul ca să zicem *verde 'lei valle*, *carne 'lei quellei grassa* etc.[1]

Așa dar, nu al D-luĭ Nădejde e meritul de a fi inventat forma *cărțeĭ*, și prin urmare fără cuvînt s-a supărat d-sa crezînd că calificativul nu tocmaĭ măgulitor, o mărturisim, de *strică-limbă descreerațĭ* era adresat către d-sa.

Atîta am avut de zis în chestia personală.

Să trecem acum la dezbaterea chestiunilor care formează obiectul controverseĭ dintre d-sa și noĭ. Sînt două chestiunĭ a căror soluțiune trebue căutată, o chestie de ortoepie, anume:

Care e forma de recomendat pentru limba literară, *caseĭ* saŭ *casiĭ*, *vieĭ* saŭ *viiĭ*, *cărțiĭ* saŭ *cărțeĭ*?

și una de istoria limbiĭ romîne, anume:

Pe care cale a ajuns limba literară la aceste două forme care se combat una pe alta în scrierea modernă?

In pasajul citat, noĭ am răspuns la întrebarea întîiŭ prin afirmarea că:

> In limba literară sînt admisibile numaĭ rostirile care corespund tipurilor *meseĭ*, *vieĭ*, *cărțiĭ*. Prin aceasta se exclud pe de o parte rostirile populare *mesiĭ*, *viiĭ*, pe de alta rostirea *cărțeĭ* răspîndită printre ceĭ culțĭ.

Iar răspunsul la întrebarea a doua e dat prin afirmarea că:

> Rostirea maĭ veche *cărțieĭ*, perind încă pe la începutul seculuĭ XVII, a fost înlocuită deadreptul prin forma *cărțiĭ*, fără a trece maĭ întîiŭ prin forma intermediară *cărțeĭ* presupusă de D-l Nădejde, care formă n-a existat niciodată în gura poporuluĭ romîn, ci a fost inventată de gramaticĭ abia în secolul nostru.

Afirmarea din urmă este premisa pe care se înteme-

---

1. Maĭ toate celelalte gramaticĭ, între care se află tocmaĭ cele maĭ bune apărute pînă acum, saŭ se declară expres încontra formeĭ *cărțeĭ*—așa de ex. Pumnul — saŭ — ca Văcărescul, Golescul, Cîmpineanu, Hill, Bărceanu, Strajan, Manliŭ etc. — nu daŭ decît forma *cărțiĭ*, pe care însușĭ Cipariŭ, deși cam à contre-coeur, se vede nevoit a o recunoaște cu cea uzitată „în cărțile bisericeștĭ maĭ tîrziĭ", adecă ca forma ce corespunde tradițieĭ literare.

iază afirmarea întîiŭ. Căcĭ dăcă forma *cărţeĭ* este o pură ịnvenţiune, apoĭ se înţelege că ia nu poate fi admisă în scriere.

D-l Nădejde, în articolul săŭ, declară de falsă şi premisa şi concluzia trasă dintr-însa şi stabileşte următoarele teze:

> Formele maĭ vechĭ *caseeĭ*, *vieeĭ*, *cărţieĭ* aŭ trecut maĭ întîiŭ în *caseĭ vieĭ cărţeĭ.*
>
> In gura poporuluĭ, aceste din urmă s-aŭ prefăcut în *casiĭ viiĭ cărţiĭ.* In uzul literar, amîndouă feliurile de rostire apar de la început şi pînă în prezent alăturea unul cu altul, formele „populare“ în *-iĭ* întrînd în concurenţă cu formele „literare“ în *-eĭ.*
>
> De aicĭ reese că trebue să admitem ca bună forma în *-eĭ* pentru **toate** tipurile, adecă trebue să zicem şi să scriem nu numaĭ *caseĭ*, *vieĭ*, ci şi *cărţeĭ.*

Aşa dar, pentru D-l Nădejde, formele *caseĭ*, *vieĭ*, *cărţeĭ* sînt „forme literare“, iar formele *casiĭ viiĭ cărţiĭ* „forme populare“. Şi de unde deduce d-sa această distingere între „formă literară“ şi „formă populară“ ? Iată cum argumentează d-sa la pag. 343 :

> „Ce ne vor arăta decĭ documentele din veacul
> „al XVII-lea şi al XVIII-lea ? Dacă ipoteza mea
> „cea adevărată, vom afla scriitorĭ carĭ se vor ţinea
> „de formele dialectuluĭ literar, vom afla scriitorĭ la
> „carĭ formele literare se vor bate cap în cap cu cele
> „populare fără nicĭ o regulă, vom găsi de aceĭ carĭ
> „vor înclina aşa de tare spre formele populare în-
> „cît vom găsi numaĭ *ii* în loc de *ei* ; vom avea şi de
> „ceĭ cari-şĭ vor înjgheba o limbă literară şi după cutare
> „năzăritură vor primi la unele cuvinte *ei* şi la altele *ii*“.

D-l Nădejde are perfectă dreptate încît priveşte metodă după care se poate constata dacă o formă e literară saŭ nu. Căcĭ ce altă poate fi criteriul uneĭ forme literare decît întrebuinţarea eĭ excluzivă saŭ preponderantă la scriitoriĭ perioadeĭ literare respective ? Păcat numaĭ că tocmaĭ această metodă, aplicată în cazul nostru, ne conduce la un rezultat cu totul altul decît acel voit de D-l Nădejde.

Cercetînd cineva textele literaturiĭ secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, iată ce va afla:

1. că, departe de a se afla „scriitorĭ care se vor ținea de formele“ presupuse de D-l Nădejde ca fiind ale „dialectuluĭ literar“, în toată această literatură nu se află **un singur scriitor măcar** care la tipul *carte* să se servească în mod excluziv saŭ regulat de formele în *-ei*; și

2. că **la toțĭ scriitoriĭ** acesteĭ perioade, tipul *carte* se tratează **altfeliŭ** decît tipurile *casă* și *vie*, și anume:

la *casă* precumpănesc formele în *-ei*;

tot așa la *vie*, unde formele în *-ii* sînt chiar foarte rare;

iar la *carte*, dincontra, **forma obicĭnuită este** *cărții* **cu** *-ii*, pe cînd *cărței* cu *-ei* apare numaĭ sporadic [1].

Spre dovadă dăm aicĭ un număr de liste scoase din scrierile cele maĭ cunoscute ale celor două secole, din care însă am lăsat afară formele tipuluĭ *vie*, care sînt prea numeroase pentru ca să le înșirăm toate aicĭ și care, după cum s-a zis, nu prezentă maĭ niciodată terminația *-ii*.

a. Din INDREPTAREA LEGIĬ, Tîrgoviște 1652, pag 85—115.

cu *-ei* (*-ăi*):	cu *-ii* (*-îi*):

α. Tipul *casă.*

sfintei logoditei featei (*4*)[2] *pravilei goanei Vlădicăi Satanei popei.*	*Satanii tocmealii credinții.*

1. Se înțelege de la sine că aceasta se refere numaĭ la documente de oare-care întindere și în care decĭ genetivo-dativele apar destul de des pentru ca din proporția între ele a formelor în *-ei* și *-ii* să putem trage o concluzie oare-care. Dacă într-un document care ne ofere abia vre-o două treĭ cazurĭ de genetivo-dativ proporția formelor între ele nu s-ar potrivi cu regula stabilită aicĭ, aceasta de sigur nu ar dovedi absolut nimic.

2. Cifrele adăogite în parenteză arată de cîte orĭ se intimpină cuvîntul.

β. Tipul *carte*.

Nicĭ una.	*sudălmii nurorii besearicii*(5) *inimii ertăciunii țărîi*(4) *legii scrisorii mînăstirii*(5) *cămilăvcii*(2) *lumii vicții*(3) *cărții dumnezăeștii vindecării muerii*(2) *morții supunerii besearicii priceaperii fricii*.

Proporția : 11 *casei* : 3 *casii*;
0 *cărței* : 36 *cărții*.

b. Din VIEȚILE SFINȚILOR, Iașĭ, 1683, Ianuarie fol. 1-15.

α Tipul *casă*.

ficioarei(2) *svintei*(8) *preacuvioasei*(2) *icoanei*(2) *cinstitei* (2) *tainei jîrtvei maicei nevoinței* (2) *vîrstei* (2) *Irinei născătoarei domniei Tanianei credinței Nisivei Thivaidei*.	*credinții ostenealii fetii*(2) *temniții*.

β. Tipul *carte*.

firei.	*rînduelii legii*(4) *firii mării*(2) *înșălăciunii prăviriștii luminii*(5) *despărțirii vieții*(4) *besearicii*(4) *cetățîi*(2) *femeii morții vremii*(2) *cărții porții morțîei*.

Proporția ; 27 *casei* : 5 *casii*;
1 *cărței* : 32 *cărții* : 1 *cărției*.

c. Din BIBLIA, Bucureștĭ 1688, fol 1—15.

α. Tipul *casă*.

apei(7) *încălțămintei Sarei*(3) *casei*(2) *Sarrei*(3) *Agarei jîrtvei*(2).	*luminii*(2) *feații*(4) *făgăduinții*(3) *slujnicii*(3) *stăpînii semînții*(4) *casii* (2) *rudii*:

β. Tipul *carte.*

acoperirei(2) *puterei mărei.*	*luminii*(2) *întăriturii nopții*(4) *mării*(3) *facerii*(2) *vieții*(5) *grădinii*(4) *muerii*(9) *desfătăciunii* (2) *lunii*(5) *erbii sării judecății părții marginii* (3) *slugii*(3) *cetății*(4) *surpării puterii țarinii*(3).

Proporția : 19 *casei* : 20 *casii* ;
4 *cărței* : 56 *cărții.*

d. Din MĂRGĂRITARE,
Bucureștĭ 1691, fol. 1—15.

α. Tipul *casă.*

pohtei mireasei featei(3) *fetișoarei*(2) *sfintei*(4) *necinstei casei pizmei.*	*tinereații*(3) *casii*(2) *frumuseații maicii pedepsii.*

β. Tipul *carte.*

vinei mărirei nelegiuirei batjocurirei inimei norocirei iubirei.	*răutății*(2) *judecății vremii*(2) *dezlegării legăturii vindecării legii*(2) *mîntuirii*(2) *pribegirii bunătății peirii besearicii*(2) *vieții*(2) *morții cetății fămeii căii*(2) *slăvii lumii besearecii*(2) *învățăturii teamerii nelegiuirii petreacerii rănii cinii muncii*(3) *țarinii erbii firii facerii.*

Proporția : 14 *casei* : 8 *casii* ;
7 *cărței* : 41 *cărții.*

e. Din SINOPSIS, Iașĭ 1751, pag. 1—30.

α. Tipul *casă.*

sfintei(24) *cunoștinței jărtvei slujbei tainei pocăinței pohtei.*	*precistii fiarii.*

β. Tipul *carte.*

scăldătoarei învățăturei muncei.	*bisearicii*(4) *lepădării morții* (3) *vieții*(2) *dumnezeeștii lumii inimii*(2) *muncii judecății nunții*(2) *ertării bisearecii.*

Proporția : 30 *casei* : 2 *casii* ;
3 *cărței* : 20 *cărții.*

f. Din ALFAVITA SUFLETEASCĂ, Iașĭ 1755, fol. 1—30.

α. Tipul *casă.*

înțeleptei negrăitei neajunsei nevoinței(2) *cunoștinței.*	*mărturisitii cunoștinții*(2) *ostenealii.*

β. Tipul *carte.*

Nicĭ una.	*plîngerii*(4) *morții*(4) *amărăciunii spurcăciunii lumii*(5) *înțelegerii voii minții*(21) *poruncii legii vieții*(2) *căderii besearicii minciunii vremii*(2) *mîntuirii*(2) *făptuirii înțelepciunii învățăturii sporirii sîrguirii.*

Proporția : 6 *casei* : 4 *casii* ;
0 *cărței* : 54 *cărții.*

g. Din SYMEON, Bucureștĭ 1765, pag. 1-15.

α. Tipul *casă.*

credinței(2) *bunei necredinței ciumei slavei troiței*(5) *papei.*	*hulii* (compară la pag. 12 : *hulele*) *dragostii feații*(2) *putearnecii* [1] *maicii.*

1. Probabil greșală de tipar în loc de *putearnicei.*

β. Tipul *carte.*

Nicĭ una.	*besearicii*(2) *gurii*(2) *creştinătăţii prigonirii puterii*(3) *mişcării*(3) *lumii*(5) *lunii luminii naşterii dumnezeirii* (2) *păgînătăţii răutăţii uciderii vătămăriĭ bunătăţii*(2) *primăverii vèriĭ ernii foameţii stricăciunii firii întrupării vederii.*

Proporţia : 12 *casei* : 6 *casii* ;
0 *cărţei* : 35 *cărţii.*

Ar fi inutil a maĭ urma cu exemplele, care s-ar putea îmulţi la nesfîrşit şi ne-ar da toate acelaşĭ rezultat. Am cercetat un nămol de texte, atît din cele citate de criticul nostru cît şi din altele, şi toate ne-aŭ confirmat faptul că mulţĭ scriitorĭ nu întrebuinţează de loc forma *cărţei* şi la nicĭ unul nu o întîlnim decît excepţional alăturea cu forma normală *cărţii.*

Aşa dar, dacă una din cele două forme uzitate în ziua de azĭ poate pretinde a fi considerată ca formă ,,literară" şi merită a fi preferită celeilalte în graiul literar, de sigur că aceasta va fi forma *cărţiĭ*, iar nicĭ-de-cum forma *cărţeĭ* apărată cu maĭ mult zel de cît sagacitate de către D-l Nădejde.

Dar maĭ este şi o altă concluzie care se poate trage din fenomenele observate. E evident că diversitatea în tratarea celor treĭ tipurĭ nu poate fi decît rezultatul uneĭ diversităţĭ în evoluţia lor istorică. Dacă din *caseeĭ vieeĭ cărţieĭ* s-ar fi născut maĭ întîiŭ ,,prin contragere" *caseĭ vieĭ cărţeĭ* şi din acestea maĭ departe *casiĭ viiĭ cărţiĭ* prin trecerea luĭ *e* în *i*, după cum crede D-l Nădejde, atuncĭ cum se poate înţelege faptul observat că la *casă* şi *vie* se întrebuinţează cu preferenţă genetivo-dativul în *-ei*, iar la *carte* maĭ nicĭodată? Doar D-l Nădejde nu va merge cu cutezanţa pînă acolo de a susţinea că **totalitatea** scriitorilor sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea s-ar fi „înjghebat o limbă literară şi după cutare năzăritură

ar fi priimit la unele cuvinte *-ei* și la altele *-ii*", după cum are cutezanța de a afirma că ar fi făcut **parte** din eĭ, uitînd că scriitoriĭ aceleĭ perioade habar n-aveaŭ de asemenea năzuințe condemnabile, născute abia în capetele gramaticilor moderni în detrimentul dezvoltăriĭ naturale a graiuluĭ literar.

Maĭ sînt și alte considerațiunĭ care vorbesc încontra ipotezeĭ D-luĭ Nădejde. Așa de ex. faptul că formele vechĭ *Lucăei Șalgăei* etc. se văd înlocuite în sec al XVII-lea prin formele *Lucăi Șalgăi* nu s-ar putea explica după această ipoteză, de oare-ce, dacă *caseei viei cărției* aŭ trecut „prin contragere" în *casei viei cărței*, păstrîndu-se așa intactă vocala inițială a articoluluĭ sufixal, apoĭ și *Lucăei Șalgăei* ar fi trebuit să treacă pe aceiașĭ cale în *Luchei Șalghei*[1]. Așa s-ar putea cere D-luĭ Nădejde ca să ne aducă o singură analogie măcar pentru „contragerea" grupelor vocalice *eĭe* și *iĭe* din *caseei* și *cărției* (pronunță: *caseĭeĭ*. *cărțiĭeĭ*) în *e* presupusă de d-sa. Și a. m. d. Dar credem de prisos a ne opri maĭ mult la o teorie neîntemeiată pe nimic, și deci pășim la expunerea propriuluĭ nostru mod de a vedea în această chestiune.

Iată cum ne închipuim noĭ nașterea diverselor forme ce le-a luat genetivo-dativul feminin în limba romînă.

Formele cele maĭ vechĭ ce se pot reconstrui pe baza vechilor monumente literare de o parte și a dialectelor viĭ de alta sînt:

case-ľei Lucă-ľei viĭe-ľei cărți-ľei [2].

De aicĭ, prin vocalizarea luĭ *l* în dialectele dacoromîne:

case-ĭei Lucă-ĭei viĭe-ĭei cărți-ĭei.

scrise în textele vechĭ касееи, лѹкъеи, виееи, кърциеи, după obiceiul constant în ortografia romînă de a nota grupele *ĭe* și *ĭi* la începutul silabeĭ prin *e* și *i* simplu.

Apoĭ, **e din grupul aton *ĭei* se elimineazā**, adecă,

1. Forme ca *Anichii Catinchii Șalghii*, cum se aude în graiul muntenesc de azțăzĭ s-ar căuta înzădar în textele secolelor trecute. Ele sînt formațiunĭ moderne, născute prin analogia formelor populare *Ioanii Marghioalii Tomii* etc.

2. Maĭ exact *viĭĭe-ľei*, *carți-ľei*.

fiziologicește vorbind, dosul limbiĭ, în loc de a se depărta de la cerul guriĭ, după articularea luĭ ĭ, pînă la distanța trebuitoare pentru articularea vocaleĭ maĭ deschise *e*, își păstrează pozițiunea, așa încît se articulează imediat *i* final: *case-ĭei Lucă-ĭei* etc. din dialectele dacoromîne devin

case-ĭi Lucă-ĭi viĭe-ĭi cărți-ĭi,

scrise касеи, л8кѣи, виеи, кѣрции. Tot așa în dialectele macedoromîne, formele *case-lĭei Lucă-lĭei* etc. trec la *case-lĭi Lucă-lĭi* etc., pe lîngă care însă se păstrează încă icĭ colo și formele vechĭ (vezĭ Weigand, Die Sprache der Olympo-Walachen, Leipzig 1888, pag. 70)[1]. O analogie aproape perfectă ne-o prezentă limba franceză, unde lat. *lectum medium pretium*, trecînd maĭ întîiŭ prin formele *lyeyt*, *myey*, *pryeys*, ajung în timpurĭ maĭ nouă la *lit*, *mi*, *prix*[2].

Este de observat însă că în tipul *viĭe-ĭei* se elimină numaĭ *e* cel din articol, nu și *e* final al numeluĭ (*viĭe-ĭi* nu deveni *viĭi*), pentru că aicĭ, analogia celorlalte tipurĭ (*case-ĭi*, *Lucă-ĭi*, *cărți-ĭi*) se împotrivi uneĭ asemenea operațiunĭ[3].

Pentru dialectele dacoromîne avem prin urmare două seriĭ de forme ale genetivo-dativuluĭ feminin articulat, una maĭ veche: *case-ĭei* etc., și una maĭ nouă: *case-ĭi* etc. Imbele seriĭ maĭ sufer încă o mică alterare prin semisonarea luĭ *i* final, care pare a fi fost săvîrșită deja în momentul cînd apar cele dintîiŭ monumente lite-

---

1. Așa dar, noĭ nu explicăm *cărții* dintr-o formă intermediară *cărțiiĭ*, din care prin reducerea celor treĭ *i* în doĭ ar fi eșit *cărțiĭ*, ipoteză ce ne-o atribue D-l Nădejde (la pag. 342), spre a o combate apoĭ. Nimic maĭ comod, într-adevăr decît să daĭ adversaruluĭ o pușcă neîncărcată în mînă și apoĭ să-l ucizĭ!

2. Karl Bartsch, La Langue et la Littérature françaises, Paris 1887, pag. 12,: „*Lectum* est devenu d'abord *leyt*, puis l'*e* s'est diphtongué [en *ye*]; la triphtongue *iei* a été réduite à *i* par l'élimination normale de la voyelle médiale."

Singura deosebire între amîndouă fenomenele este că în limba franceză, eliminarea se operează chiar sub accent, pe cînd în limba romînă, ia se mărginește la *e* aton: în *eĭ*, *micĭ*, *pieĭ* etc., *e* se conservă pînă în ziua de astăzĭ în dialectul literar.

3. Totușĭ, eliminarea pare a se fi operat în combinațiunĭ stereotipe cu posesive ca *domniei-mele*, *mărici-tale* *sfinției-sale*, pe care le aflăm scrise foarte des домнимѣле, мѣрнитале, сфинцисале, scrierĭ ce le citim *domniĭi-mele*, *măriĭi-tale*, *sfințiĭi-sale*. Pe urmă, *ĭi* s-a contras într-un singur *i* în *dumisale* din *domniĭi-sale*, întocmaĭ ca în *dumilor-sale* din *domniĭilor-sale*.

rare romîne (vezĭ al nostru „Vocalismus des Rumänischen“ în Gröber's Zeitschrift für roman. Philologie, vol. X pag. 74). Aşa, pentru seria întîiŭ ajungem la formele

case-ĭeĭ *Lucă-ĭeĭ* *viĭe-ĭeĭ* *cărţi-ĭeĭ*,

iar pentru cea de a doua la formele

case-ĭ *Lucă-ĭ* *viĭe-ĭ* *cărţi-ĭ*,

în loc de *case-ĭĭ* etc., fiindcă doĭ *ĭ* se contrag totdeauna în unul singur, ca de ex. în pluralul *teĭ*, care stă în loc de *teĭ-ĭ*, compară singularul *teĭ-ŭ*.

In aceste din urmă două seriĭ de forme ni-se înfăţişază genetivo-dativele în cele maĭ vechĭ documente. Seria каcееи, ʌȣкъеи etc. este caracteristică manuscriptelor de la Voroneţ (Transilvania, cu data necunoscută) şi Măhaciŭ (Transilvania 1580—1619), scrierilor luĭ Coresi (Transilv. 1570—80), croniciĭ luĭ Mihail Moxa (Oltenia 1620) —în care însă găsim deja icĭ colo cîte un reprezentant al serieĭ maĭ tinere—, etc. Ba formele каcееи etc. apar încă regulat în „Evanghelia învăţătoare“ de la Govora (Oltenia 1642), pe cînd, lucru curios, în „Pravila cea mică“ tipărită tot acolo la 1640, adecă cu 2 anĭ maĭ înainte, se întimpină abia vre-o două treĭ exemple a acestor forme. Singură această imprejurare ar ajunge pentru a dovedi că în graiul viŭ al poporuluĭ de pe atuncĭ, formele *caseĭeĭ* etc. făcuse deja loc formelor maĭ nouă *caseĭ* etc., păstrîndu-se numaĭ în dialectul literar maĭ conservator al călugărilor şi popilor, spre a se pierde şi din acesta către sfîrşitul primeĭ jumătăţĭ a secol. XVII. Intr-adevăr, în textele vulgare publicate de D-l Hăjdeŭ în Cuvente den bătrînĭ vol. I, scrise între 1571 şi 1636, abia maĭ întimpinăm încă o urmă a formelor arhaice In cărţile bisericeştĭ, dincontra, lupta între formele moarte şi formele viĭ maĭ continuă încă un timp oarecare ; ca exemplu poate servi „Noul Testament“ de la Belgrad, 1648, unde formele nouă precumpănesc deja.

Dar şirul fazelor prin care a trecut genetivo-dativul nu e istovit încă cu acele enumerate pînă acum. Numaĭ cît, pe cînd prefacerile observate în partea precedentă a studiuluĭ nostru eraŭ toate de ordine *fiziologică*, născute din năzuinţa naturală de a uşura pronunţarea, prefacerea ce voim să o examinăm acum se ţine de categoria

așa numitelor schimbări *analogice*, care se nasc prin atracțiunea ce-o exercitează un grup de forme maĭ des întrebuințate asupra unuĭ alt grup de forme cu aceiașĭ funcțiune gramaticală dar de o întrebuințare maĭ rară[1]. Istoria limbiĭ romîne furnică de exemple pentru acest fenomen. Nu voim să pomenim aicĭ decît înlocuirea terminațieĭ *-e* a pluraluluĭ prin *-i* la multe feminine de decl. I : pluralele maĭ vechĭ *judecate*, *săgete*, *gure*, *lune* etc. iaŭ forma *judecățĭ*, *săgețĭ*, *gurĭ*, *lunĭ*, prin influența pluralelor de decl. III ca *cetățĭ*, *mărĭ*, *pînĭ*, maĭ des aplicate în vorbă decît cele de decl. I.

De categoria acestor schimbărĭ este și trecerea în *i* a luĭ *e* din *caseĭ* și *vieĭ* în graĭul viŭ de astăzĭ. Cînd comparăm numărul cazurilor în care se întîlnesc în vorbă forme de tipul *cărțiĭ* (adecă care, fără articol s-ar termina într-un singur *-i*) cu acel al cazurilor de forme plăzmuite după *caseĭ* (fără articol *case*), găsim că proporția este în termen mediŭ ca de 3 : 1 ; adecă în timpul în care întimpinăm treĭ cuvinte de feliul luĭ *cărțiĭ*, dăm abia de un singur cuvînt de feliul luĭ *caseĭ*. Din această proporție numerică a celor două tipurĭ se născu de timpuriŭ o tendență a tipuluĭ predominant de a-șĭ asimila tipul maĭ puțin frequent: *cărțiĭ* lucrează asupra luĭ *caseĭ* și caută a-l preface în *casiĭ*. Insă pentru ca lucrarea analogieĭ să fie urmată de succes, de regulă e de trebuință ca ia să fie sprijinită și de alte împrejurărĭ care să-ĭ pregătească terenul. In cazul nostru, analogia găsi un aliat puternic în tendența de a preface în *i* pe orĭce *e* postonic medial, tendență căria cuvinte ca *inimă àripă duminică sălbatic margine paltin*, maĭ vechiŭ *inemă àrepă duminecă sălbatec margene palten*, îĭ datoresc forma lor de astăzĭ.

Urmele prefaceriĭ luĭ *caseĭ* în *casiĭ*, care în dialectele populare de astăzĭ a ajuns regulă generală, se găsesc deja în textele secol. XVI; așa de ex. *preuteasii* într-un document din 1581 (Hasdeu, Cuv. d. bătr. I 29). Ia se răspîndește din ce în ce maĭ mult, așa încît pe le mijlocul sec. XVII găsim texte în care scrierile cu *-ii* ajung la număr pe acele cu *-ei*. Totușĭ, scrierea *casei* precum-

1. Fenomenul este tratat pe larg in Paul, Principien der Sprachgeschichte, cap. VI.

pănește maĭ totdeauna, ba sînt texte în care scrierea *casii* cu -*ii* nu se întîlnește de loc, probă că în toate timpurile *casei* s-a considerat ca maĭ corect decît *casii*.

Maĭ conservator decît *e* cel din tipul *caseĭ*, se arată *e* din tipul *vieĭ*, și aceasta din două cauze. Intîiŭ, între tipurile *caseĭ* și *cărțiĭ* se observâ o identitate frequentă încît privește finala din tulpina numeluĭ. Compară cuvinte ca

*mai*ceĭ *gî*șteĭ *frun*zeĭ *ar*meĭ *groa*peĭ *credin*țeĭ

cu

*biseri*ciĭ *ve*știĭ *că*ziĭ *lu*miĭ *vul*piĭ *cetă*țiĭ.

Această identitate contribui mult la identificarea terminațieĭ. La tipul *vieĭ*, dincontra, unde lipsea această asemănare, atracțiunea era maĭ slabă, și terminația putea să se menție maĭ mult timp nealterată. Și al doilea, trecerea luĭ *e* în *i* la *vieĭ* ar fi avut de rezultat nașterea grupului *iiĭ*, grup răŭ sunător și destul de rar în limba romînă. Intr-adevăr, pe cînd, după cum am văzut, scrierea *casii* e destul de frequentă, întîlnim foarte rar scrierea *viii* cu treĭ *i* (despre acele cu doĭ *i* vezĭ maĭ sus pag. 676 nota 3). Așa dar, dacă astăzĭ, rostirea *viiĭ* este tot atît de răspîndită prin popor ca și rostirea *casiĭ*, totușĭ trebue să admitem că cea dintîiŭ s-a lățit maĭ încet decît cea din urmă.

Această luptă intensivă și continuă între cele două forme, forma maĭ veche literară *caseĭ* și forma maĭ nouă vulgară *casiĭ*, trebuia în mod necesar să producă în ortografia textelor romîne fenomenul cunoscut sub numele de „scriere inversă". Iată cum se descrie acest fenomen de D-l Schuchardt în al săŭ „Der Vokalismus des Vulgärlateins" I 18:

> „O particularitate a pronunțăriĭ se poate „manifesta în scriere în două modurĭ, direct și „indirect. Se pronunța *onor* pentru *honor*, *abere* „pentru *habere*, *aurire* pentru *haurire*; se scria „*onor*, *abere*, *aurire*, dar și *Hoctober* pentru *Octo*-„*ber*, *hornare* pentru *ornare*, *habiit* pentru *abiit*. „Amîndouă feliurile de scriere probează acelașĭ lu-„cru: muția luĭ *h*. Și anume, cel din urmă feliŭ „de scriere rezulta dintr-o năzuință oare-care de „a scrie ortograficește, însoțită de o cunoștiință „insuficientă a legilor ortografice existente. Se știa:

„la începutul uneĭ părțĭ din cuvintele ce poartă „o vocală în frunte trebue să se scrie *h*, dar nu „se știa care eraŭ aceste cuvinte; se comiteaŭ tot „atîtea greșelĭ în adăogirea semnuluĭ de aspirație „cîte se comiteaŭ în omiterea luĭ. Acest fenomen „e general; în ziua de astăzĭ încă, producțiunile lite-„rare ale celor inculțĭ ne furnisează destule exem-„ple; ba chiar în însușĭ limba vorbită găsim „paralele“.

Un exemplu al acestuĭ fenomen ni-l oferă și scrierea genetivo-dativuluĭ feminin din limba romînă. Scriitoriĭ știaŭ că trebuia să se scrie *-ei* la multe cuvinte care în rostirea lor obicĭnuită se terminaŭ în *-iĭ*, dar eĭ nu se puteaŭ dumeri totdeauna care anume eraŭ acele cuvinte. De aceia, pe lîngă scrierea **dialectală** *casii* în loc de *casei* apare, deși mult maĭ rar, și scrierea **inversă**, oarecum **iper-literară**, *cărței* în loc de *cărții*, scriere care nu corespundea nicĭ uneia din rostirile existente, ci se născuse prin generalizarea greșită a reguleĭ : *-eĭ* literar=*-iĭ* vulgar“ [1].

Așa dar, forma *cărțeĭ* ce ne recomandă unele din gramaticile moderne nu e luată nicĭ din uzul tradițional al limbiĭ scrise nicĭ din graiul poporuluĭ, ci este una din multele născocirĭ ale doctrinarilor de școală, care se credeaŭ și se cred încă chemațĭ a ne regulamenta limba după placul lor.

Tabloul următor arată evoluțiunea istorică a genetivo-dativuluĭ feminin articulat, așa precum am descris-o în expunerea precedentă.

---

1. Saŭ maĭ bine prin inversiunea reguleĭ : „orĭce *-eĭ* literar = *-iĭ* vulgar“ în : „orĭce *-iĭ* vulgar = *-eĭ* literar.

romîna preistorică	case-lĭei	Lucă-lĭei	viĭe-lĭei	cărți-lĭei
dacoromîna preistorică I	case-ĭei	Lucă ĭei	viĭe-ĭei	cărți-ĭei
„ II	case-ĭi	Lucă-ĭi	viĭe-ĭi	cărți-ĭi
literar I	case-ĭeĭ	Lucă-ĭeĭ	viĭe-ĭeĭ	cărți-ĭeĭ
„ II	case-ĭ	Lucă-ĭ	viĭe-ĭ	cărți ĭ
popular I	casi-ĭ	*Lucă-ĭ*	*viĭe-ĭ*	*cărți-ĭ*
„ II	*casi-ĭ*	*Lucă-ĭ*	viĭi-ĭ	*cărți-ĭ*
munt. popular	*casi-ĭ*	Luchi-ĭ	*viĭi-ĭ*	*cărți-ĭ*

După cum se vede din acest tabloŭ, în ultima fază, lucrarea analogieĭ pornită de la tipul *cărțiĭ* s-a atins termenul eĭ extrem prin introducerea terminațieĭ *-iĭ* în toate celelalte tipurĭ.

Manolache Drăghicĭ

de

N. Iorga.

La 1774, cel din urmă cronicar moldovean lasă din mînă condeiul, pe care şi-l lăsase rînd pe rînd moştenire pentru a zugrăvi vremile lor Costineştiĭ, Neculce, Axinte Uricariul, Muste şi Canta. De la încetarea croniciĭ luĭ Ienache Cogălniceanu pînă la 1857, dată cînd postelnicul Manolache Drăghicĭ îşĭ publică «Istoria Moldoveĭ», pe care o socot gata, afară de ultimiĭ anĭ, încă de pe la 1840, nime nu-şĭ ia sarcina de a scrie în limba ţăriĭ întîmplările eĭ: cîte-va stihurĭ ale luĭ Cogălniceanu asupra morţiĭ luĭ Grigorie Ghica şi tăeriĭ boerilor Cuza şi Bogdan, «Tragodia», jalnică şi ca cuprins şi ca stil, a prozaiculuĭ Logofăt Beldiman, sînt singurele petecĭ de cronică ce se întîlnesc în intervalul de aproape 100 de anĭ ce se strecoară între Cogălniceanu şi publicarea cărţiĭ luĭ Drăghicĭ, vremĭ grele şi fără istorie, cînd «scriitoriĭ dezgustaţĭ de crîncene apăsărĭ ce ve-«deaŭ că suferе acest popor, se oţărî (sic) de a lua condeiul şi a «maĭ însemna urmaşilor lor fapte atît de scandaloase, atît de îm-«pilătoare şi atît de uimitoare pentru pogorîtoriĭ renumiţilor Romanĭ... «saŭ că asprimea măsuriĭ întreprinse de tiraniĭ cîrmuitorĭ de atun-«cea îĭ împiedeca de la vre-o scriere amintitoare despre viitorimea «fapteĭ acelora . . . . . cătră care aceĭ Domnĭ aveaŭ a se îngriji poate, «nu cumva prin asemenea scriere să zădărască spiritele pămînteni-«lor îndrituiţĭ de a aspira la scaunul strămoşesc» (Istoria Moldoveĭ 2).

Intr-o atmosferă impregnată de streinizm, în care toată lumea adopta chipul de vorbă şi de purtare a Greculuĭ ce avea sabia şi

topuzul în mînă, cugetările romîneștĭ nu puteaŭ să încolțească și să dea rod. Dacă însă s-ar fi găsit cine să însemne cu bătrînescul și naivul luĭ condeiŭ ultimul act al tragicomedieĭ fanariote, n-am cîștiga mult decît ca fapte. Cogălniceanu ne arată îndeajuns stilul anemic și lipsit de coloare în care se îmbrăcaŭ monotonele întîmplărĭ ale domnieĭ fanariote, care afară de Mavrocordăteștĭ și Ghiculeștĭ și de uniĭ originalĭ caraghioșĭ, ca Mavrogheni din Muntenia, nu ne arată decît aceleașĭ tipurĭ sarbede și fără relief ale celor ce-șĭ ascundeaŭ goliciunea capuluĭ supt cuca domnească cu surguciŭ de pietre scumpe. Condeiul lîncezește și nu poate așterne pline de viață niște vremĭ de moarte ca acțiune și cugetare, ca acele ce sfîrșesc veacul al XVIII-lea și deschid pe al XIX-lea în țările noastre.

La 1857 însă istoria reapare supt o fiziognomie curioasă supt condeiul — saŭ maĭ bine pana, ca să păstrăm coloarea locală — a bătrînuluĭ postelnic Manolache Drăghicĭ. Cartea luĭ se ține și de cronică și de istoria, așa cum o înțelegem noĭ astăzĭ: scriitorul păstrează stilul și mijloacele de informație ale cronicarilor pentru timpurile luĭ și cele apropiate de dînsul — cam de pe la 1780, — pe care ni-le arată în lumină deplină, colorînd destul de puternic persoanele și mediul, pe cînd, pînă la aceasta dată — ca geograf și povestitor de fapte — îl vedem adoptînd chipul cam sec și lipsit de icoane al istoriculuĭ, care, necunoscînd prin sine vremile pe care le istorisește, compară mărturiile contemporanilor pentru a ne da pe urmă, într-un stil aproape științific, rezultatul cercetărilor sale, legînd faptele altfeliŭ decît prin timpul ce le-a văzut petrecîndu-se. Istoric și cronicar în aceiașĭ vreme, Manolache Drăghicĭ, bătrînul postelnic, năcut și trăit în vremĭ altele decît ale noastre, a știut să fie în acelașĭ timp istoric conștiincios și — pe alocurea — cronicar de valoare.

Cu toate acestea, autorul «Istorieĭ Moldoveĭ», scriitor care-șĭ are greutatea luĭ atît ca informator cît și chiar ca povestitor,n-a avut fericirea să fie cercetat. Citat din vreme în vreme pentru timpurile despre care la dînsul maĭ ales se găsesc mărturiĭ sincere și plastice, ca în «Războaele dintre Rușĭ și Turcĭ» ale d-luĭ Xenopol orĭ studiul d-luĭ Vogoride asupra luĭ Conache, nu-l vedem pus nicăirea în vre-o literatură romînească ca inelul care leagă vremile croniciĭ cu acele maĭ recente, de cînd istoria o înlocuește. Ca a-

cele ttpurĭ intermediare între speciĭ în lumea ființelor, Drăghicĭ, care ține locul de mijloc între cronică și istorie, a dispărut din conștiința cercetătorilor trecutuluĭ nostru, și așa s-a împlinit rugăciunea bătrînuluĭ care, puțin doritor, în mîndria luĭ patriciană, de a fi criticat cum se critica pe vremile acelea de patimă, poftește pe cel ce ar găsi «sminte desplăcute» în cartea luĭ «să-l cruțe de o-«sînda criticeĭ și să-șĭ dovedească talentul prin descrierĭ maĭ înavuțite». Nu știa înse bietul postelnic că acel care era să-șĭ arate talentul, ca să zic cum zicea el, nu prin descrierĭ maĭ înavuțite, ci prin cercetarea sermaneĭ luĭ «Istoriĭ» colbăite, în care alăturea cu bucățĭ minunate va arăta și niscaiva «sminte desplăcute», era să fie tocmaĭ copilul din neamul luĭ, pe care moșneagul îl învăța «buchĭ cirilice» pe cartea tipărită la 1867 în tipografia luĭ Asaki.

In ciuda și spre lauda luĭ, voiŭ încerca să-ĭ explic, nu să-ĭ judec cartea, lămurind omul prin operă și scoțînd luminĭ asupra opereĭ din personalitatea luĭ ca om.

I

Omul.

Mîndru de nobila luĭ obîrșie și doritor să o facă cunoscută cititorilor, Manolache Drăghicĭ mîntue «Istoria» luĭ prin cîteva rîndurĭ, în care, înșirîndu-șĭ foarte pe scurt spița neamuluĭ, explică în aceiașĭ vreme și de ce ia nu se află trecută în marea carte de aur a nobilimiĭ moldovene, fila 134 a descrieriĭ luĭ Cantemir, scriitor așa de mult studiat, întrebuințat și dese-orĭ copiat de Drăghicĭ. Fără această notiță genealogică, datele pe care le daŭ aicea asupra familieĭ istoricului ar fi fost imposibile de aflat, de oare-ce actele familieĭ, foaste odată în stăpînirea bătrînuluĭ, sînt astăzĭ în acea a Bistrițeĭ, care șterge încă poate pecețile roșiĭ și iscăliturile aurite ale domnilor.

Familia Drăghicĭ e de loc din Valahia. Pe vremile acelea, în care nu se punea mare însemnătate pe nume și maĭ mare pe faptă, se întîmpla dese-orĭ ca o ramură dintr-o familie, înstreinîndu-se de trunchiŭ, să-șĭ ia un nume noŭ după acel al căpeteniei sale de înstreinare. Astfeliŭ Costăcheștiĭ sînt numaĭ o ramură a Gavriliteștilor, numită astfeliŭ după acel Gavriliță Vornicul al căruia nume

răsună așa de des în cronicile moldovenești pe vremile Cantemireștilor, copiiĭ luĭ Miron Costin sînt dese-orĭ numițĭ Mironeștiĭ [1]. Drăghiceștiĭ aŭ ca familie numele luĭ Drăghici Filipescu, al căruia fiŭ luînd alăturea cu numele săŭ de Udriște pe acel al tătîne-săŭ Drăghicĭ, începe — el, Udriște Drăghicĭ — neamul cel noŭ ca nume al Drăghiceștilor. Fiu-săŭ, Filip vornicul, face tot așa «pentru o prigonire de familie» a stăpîniriĭ. La 1715, Neculaĭ Drăghicĭ, nazirul poștelor muntenești, trece la Focșanĭ, unde moare la 1740, lăsînd un fecior, Dumitru Drăghicĭ, care vine la Iașĭ pe vremile luĭ Constantin Mavrocordat, unde are 4 băețĭ, Neculaĭ spătarul, Costache păharnicul, Constantin comisul și Iordache vornicul, tatăl luĭ Manolache Drăghicĭ, istoricul nostru, al Agăĭ Constantin Drăghicĭ și al fetelor Zoia și Elencu, aceasta măritată după un Arghiropol, rudă probabil cu Arghiropol acela, «boer fanariot trăitor în Țarigrad», după care Alexandru Moruz ș-a măritat o fată.

In cronicile luĭ Canta, Cogălniceanu, Neculce n-am întîlnit, ce-e dreptul, nicăirea numele Drăghiceștilor alăturea cu al celorlalțĭ boerĭ moldovenĭ, dar lucrul se explică atuncea cînd se ia în seamă că abia la 1735, Drăghicĭ Neculaĭ, boer muntean fără titlu și fără slujbă, vine în Moldova, unde nouăĭ familiĭ i-a trebuit de sigur vreme ca să fie primită între boeriĭ Moldoveĭ, și pînă tîrziŭ, poziția sa exactă între ceilalțĭ boerĭ aĭ țăriĭ nu era hotărîtă, de vreme ce vedem că Iordache vornicul solicită și capătă de la Ioan Sturza, în 1827, un hrisov, care recunoaște Drăghiceștilor o nobleță egală cu a Filipeștilor, în puterea înscrisuluĭ din 1819, întărit de Alexandru Suțu, prin care reprezentanțiĭ în viață aĭ familieĭ Filipescu, Grigorie, Gheorghe, Constantin, Alecu și Neculaĭ, recunosc pe ruda lor înstreinată. Neculaĭ Drăghicĭ I și fecioru-săŭ Dumitru n-aŭ nicĭ o dregătorie, și abia fiiĭ luĭ Dumitru se împărtășesc toțĭ patru din rodul îmbelșugat al boeriilor titulare. Iordache singur (născut după 1740 [2], cînd tată-săŭ nu se însurase încă, și mort după 1816) e singurul dintre feciorii luĭ Dumitru care a avut vre-un amestec în afacerile țăriĭ; ceilalțĭ vor fi fost poate simpli boerĭ titularĭ, fără slujbă anumită.

Puținele date pe care le avem asupra vorniculuĭ Iordache le

1. La 1771, după mărturia familieĭ.
2. Letopisețele ed. II., II, 258.

intîlnim tot în cartea fecioru-său Manolache: de acolo aflăm că Iordache, păharnic pe atuncĭ, a fost însărcinat la 1802 de Alexandru Moruzi, domn care, vorba luĭ Manolache, nu ședea «pe tandur», împreună cu Săndulache Sturza și Toderașcu Balș să ție socotelile la rezidirea curțiĭ domneștĭ; că maĭ tîrziŭ, la 1816, a însoțit pe domnul mazil Calimah pînă la Focșanĭ și că, în schimb, a primit domnescul și călduroșul dar al uneĭ blănĭ de samur. Un vechiŭ tabloŭ lucrat în oloiŭ, de unul din aceĭ meșterĭ zugravĭ din țara nemțească care se pripășaŭ pe aicea, și-l arată pe vornic în floarea vîrsteĭ, cu ișlicul colosal, semn al înalteĭ sale pozițiĭ, deasupra fețeĭ roșcate, încadrată de o barbă turcească, mică și rotundă, care se lasă pe giubeaua neagră de postav de Țarigrad. Vornicul Iordache pare a fi fost om deștept și priceput pe acele vremĭ; el a făcut semile cheltuelilor făcute de Rușĭ la 1828 și tot el a purtat un lung și costisitor proces cu administrația rusească pentru moșiile confiscate boerilor moldovenĭ la acel 1812 pe care-l descrie așa de patetic fiu-său [1].

Manolache e fiul cel maĭ mare al luĭ Iordache vornicul, și în toată viața luĭ de maĭ bine de 85 de anĭ (născut fiind la 1802)[2] pare a nu se fi amestecat tocmaĭ tare în afacerile politice, cu tot titlul săŭ onorific de Postelnic [3]. Fire liniștită și blajină, curioasă și îndărătnică în convingerile sale, el e tipul boerilor acelora din veacul al XVIII-lea care se interesaŭ de toate, ce citeaŭ toate, chiar cele maĭ otrăvitoare pentru simplicitatea lor din cărțile franceze ale timpuluĭ, fără se crează însă în «libertate și egalitate, două cuvinte, care trag după dînsele miĭ de nenorocirĭ», și rămîind încredințațĭ de acțiunea «providențeĭ» asupra faptelor omeneștĭ și de sfințenia drepturilor casteĭ boereștĭ, ca și de infalibilitatea credințelor și obiceiurilor vechĭ. Bătrînul postelnic a murit odată cu timpurile luĭ ca gîndire: maĭ dăunăzĭ încă, atuncea cînd îl ajutaŭ ochiĭ, trecea de la cărțile bisericeștĭ, unse de evlavioasele degete ale nea-

---

1. Iordache Drăghicĭ era om bogat, avea între alte moșiĭ Bălțațiĭ și Lunganiĭ, astăzĭ proprietatea D-luĭ Cristodolo Cerchez. Acolo e și îngropat. Ținea pe fata luĭ Nacu.
2. După mărturia familieĭ.
3. Și cu toată dregătoria luĭ vremelnică de ispravnic la Botoșanĭ și de președinte (așa spune familia) la Galațĭ.

muluĭ întreg la versurile luĭ Lamartine și la «Notre Dame de Paris» a luĭ Hugo, și el, care tipărise înainteae istorieĭ o carte de rugăciunĭ, sigur nu credea în cuvintele ereticuluĭ franțuz care, prin gura luĭ Frollo, spunea, arătînd de la carte la bolțile gotice ale bisericeĭ: «ceci tuera cela». Ideĭ, sentimente, aspirațiĭ la Drăghicĭ, toate aparțin veaculuĭ al XVIII-lea. Dacă n-ar fi oare-care neologizme franțuzeștĭ, oare-care îngrijire stîngace în scriere și data de 1857 pe copertă, ne-ar părea că citim un Neculce orĭ Canta, așa sînt de asemenea toate între el, om al veaculuĭ al XIX-lea, și boeriĭ evlavioșĭ, patrioțĭ și cumințĭ care purtaŭ cu o lene orientală gîndurile supt ișlic, ca și papuciĭ pe scîndurile iatacelor. Pînă la moarte, Drăghicĭ a păstrat îmbrăcămintea trupească și sufletească a trecutuluĭ, și nicĭ un gînd nemțesc n-a pătruns în capul pleșuv supt ghigilicul cu fir al moșneaguluĭ, care-șĭ lua cu «tabiet» cafeaua in sofauă turcească, îmbrăcat în giubeaua-ĭ de filaliŭ în plin 1867; și tot așa, bătrînește îmbrăcat, odihnește postelnicul în bisericuța de la Copoŭ.

II.

Istoricul.

De cum te uițĭ, deosebirea între cronicariĭ veaculuĭ al XVIII-lea și Drăghicĭ începe totușĭ a se arăta. Nu maĭ avem aicea de la un capăt la altul o înșirare a întîmplărilor petrecute supt ochiĭ cronicaruluĭ saŭ scrise «după auzul unora saŭ altora», neîntemeiată decĭ decît pe vederea proprie saŭ pe ascultarea marturilor oralĭ. Scopul pe care și-l propune scriitorul nostru e altul: el vrea să dea contemporanilor luĭ un «extract istoric», bazat nu pe spusele unora saŭ a altora, ci pe lucrărĭ istorice și «alte acte vrednice de credință». Nu-e vorbă, el singur o recunoaște, acte oficiale îĭ lipsesc cu desăvîrșire, ca și fragmentele istorice, maĭ ales în partea din urmă, de unde părăsește pre cronicarĭ pentru a deveni cronicar el singur; dar avem o întreagă jumătate și maĭ bine încă din opera luĭ care are aerul uneĭ adevărate istoriĭ, întemeiată pe critica izvoarălor și îmbrăcată într-o formă aproape științifică. Mă voiŭ ocupa întîiŭ cu această parte — istoria proprie — din «Istoria Moldoveĭ» pentru a lăsa la urmă partea maĭ originală și maĭ frumoasă în na-

ivitatea eĭ vioae, în care el, «neîndemănat de talentul ce dă numele «unuĭ bun scriitoriŭ, îndănuit numaĭ de a-șĭ folosi țara cu ce poate», ajunge totușĭ la adevărate frumusețĭ de stil.

Concepția istorieĭ la Drăghicĭ e maĭ largă decît acea pe care ne-o facem noĭ astăzĭ: prin istoria uneĭ țărĭ el înțelege istoria pămîntuluĭ, geografia, ca și a oamenilor, și aceasta cu atîta maĭ mult cu cît are la dispoziție cartea minunată supt aparența eĭ greoae și pedantă a luĭ Cantemir «Descriptio Moldaviae» saŭ, cum îĭ zice el, «Ghiografia», în ediția eĭ din 1764. De aceia toată partea aceasta care tratează despre numele țăriĭ și originea locuitorilor, hotară și climat, ape, munțĭ, pămînt, caracterul locuitorilor și împărțirea în ținuturĭ, e mult maĭ puțin originală, și sînt cazurĭ în care textele seamănă foarte bine, fără ca semne de citație să se întîlnească la Drăghicĭ, ceia ce, capital pentru un scriitor din zilele noastre, nu constitue o greșală pentru scriitorul nostru, care, necunoscător de severele legĭ ale proprietățiĭ literare, ia averea luĭ de unde poate. Cînd Cantemir nu-ĭ dă notița ce caută postelnicul, care nu cunoaște tocmaĭ multe izvoară — ca maĭ toțĭ cronicariĭ și chiar ca mulțĭ istoricĭ de contrabandă din zilele noastre — aleargă la alte două saŭ treĭ îndreptare ale luĭ, la cartea luĭ Dionisache Fotinò, pe care bătrînul o poseda în ediția grecească princeps din 1819, la Oricovie(?), scriitor foarte demn de credință după dînsul, orĭ în sfîrșit la «ghiografia luĭ Bișing». Il vom vedea în curînd, comparînd aceste izvoară la statornicirea anuluĭ descălecăriĭ, destul de binișor pe un timp cînd documentele ungureștĭ nu eraŭ cunoscute și cînd un istoric nu putea dispune decît de cronicarĭ pentru elucidarea chestiuniĭ. Din cînd în cînd uită șirul ideilor, și de sub condeiul geografuluĭ izvorăsc nenumărate epizoade: cînd afacerea companieĭ de minorĭ nemțĭ, cînd cherestelele și Direcci-bașa, cînd povestea așa de colorată a lupteĭ pușcașuluĭ cu ursoaica în văile Carpaților.

Alte-orĭ, ca la statistică, boerul se recunoaște în nostima împărțire a locuitoriior țăriĭ, în care în ordine descendentă vedem pe boerĭ, negutățorĭ meșterĭ, «lucrătorĭ de pămînt», sătenĭ, și în sfîrșit ceĭ maĭ despretuițĭ, «oameniĭ fără căpătîiŭ, de care iar sînt o mulțime». Pornit pe acest teren, Drăghicĭ începe a-șĭ apăra breasla, răspunzînd la objecția că boeriĭ plăteaŭ altă-dată dărĭ și se mazileaŭ că «dignitatea (sic) boerilor a scăzut și, cu cît vom merge în tre-

«cut, cu atîta dreptățĭ maĭ multe vom găsi pentru dînsa că aŭ a-«vut». Moșiĭ după dînsul se dădeaŭ numaĭ boerilor, și aceștia — lucru constatat astăzĭ ca fals — nu plăteaŭ dările (indirecte chiar) *decît pentru vecinii lor*. Cînd iĭ vine la îndămînă, postelnicul vorbește cu ciudă de deprinderile nouă la nunțĭ, fără tot aparatul de pețitorie din alte timpurĭ, ceia ce-l face să observe că astăzĭ (adecă la 1867) tineriĭ luațĭ fără conacurĭ, hamurĭ rupte și stricate, săbiĭ goale și alte asemenea bunătățĭ, pe care le pomenește cu jind bietul boer, «se despart la o lună saŭ două, rămînînd în starea «cea dintîiŭ, încît cu vremea are să fie ca o poveste mono-«tonia nepilduită a bătrînilor, ce vieţuiaŭ jumătățĭ de veacurĭ băr-«batul cu o femee nedespărțițĭ». Alte-orĭ țiganiĭ orĭ jidaniĭ aŭ să sufere săgețile aruncate în treacăt de morocănosul boer: de cîte orĭ are prilej în înșirarea faptelor să strecure cîte o părere personală a luĭ orĭ cîte o poveste bătrînească, istoricul serios lasă calea dreaptă pe care ș-a făcut-o de înainte pentru a se ținea de alta, și aceasta fără să crează că prin aceasta unitatea planuluĭ ar fi jignită.

Fără a urma deci chipul metodic de expunere pe care l-ar adopta un istoric din zilelele noastre, pe deplin conscient de sarcina pe care o are de îndeplinit, pierzîndu-se dese-orĭ în digresiĭ la adresa Ceahlăuluĭ, care ar putea rivaliza cu Olimpul orĭ Parnasul, orĭ în micĭ epizode narative, ca afacerea ursoaceĭ, dese-orĭ în critice și părerĭ de răŭ pentru timpul trecut, cam șchiopătînd une-orĭ orĭ răzimîndu-se prea strins de ghiografia luĭ din 1764, adese-orĭ însă lăsînd să se ţivească adevărate giuvaere de stil prin haina pestriță în care-șĭ îmbracă ideile, ca atuncĭ cînd aseamănă metalele din pămînt cu «trupurile eroilor îmormîntațĭ cu toată slava lor «în pacînicul ținterim al pustietățiĭ». Manolache Drăghicĭ ajunge la partea unde avea nevoe de maĭ multe socotelĭ si chibzuințe, grele pentru o minte care lucra suptișlic, la istoria propriŭ zisă.

Gîndească-se cine-va la enorma cantitate de izvoară pe care trebue să le întrebuințeze un istoric modern al Romînilor — cînd vrea să facă ceva original, firește — și atuncea Manolache va fi ertat de multe greșelĭ, el, sermanul postelnic, care n-avea la îndămînă decît ghiografia luĭ Cantemir, Dionisache Fotinò, Bișing, Ureche și pe alocurea Dosofteiŭ, Cromer, Strikowski orĭ Vagni, și care

mărturisește singur că nu se prea pricepe în «arhiologhie saŭ fundăția acesteĭ țărĭ» (!). Daviĭ saŭ Dadiĭ de pildă, i-s puținĭ cunoscuțĭ, știe însă că Stravin (Strabon) pomenește de dînșiĭ; Valahia o scoate ca și Fotinò din Valea-aqueĭ, Moldova din mal-Davia; însă, maĭ cunoscător de latinește decît izvorul luĭ de căpetenie, știe că Transilvania înseamnă țara de peste pădurĭ. Timpurile descălecatuluĭ sînt foarte puțin lămurite în mintea autoruluĭ: cele treĭ izvoară ale luĭ daŭ fie-care o cifră deosebită pentru venirea luĭ «Bogdan, fiul luĭ Dragoș»: Bișing o pune la veacul al XII-lea (!), Cantemir în 1250, Dionisache la 1352. Istoricul alege ultima dată, pentru că concordă cu părerea luĭ Șincaĭ și cu cărțile bisericeștĭ, argument deciziv, care face pe Drăghicĭ s-o adopte. Izvoarăle sînt destul de bine întrebuințate în aceste timpurĭ primitive ale Moldoveĭ, cu toate că întîlnim și aicea o sumă de «sminte», scuzabile însă pe acea vreme, ca: Lasu pus în locul luĭ Lațcu după Bogdan, un Bogdan (Mușat poate) urmează luĭ Lațcu, botezat Ilieș, Ștefan I e fiul luĭ Roman, și existența unuĭ Ștefan al II-lea e tăgăduită contra luĭ Bonfinius și Ureche pe temeiul eternuluĭ Fotinò, Iuga e schimbat de nume ca Ghioagă, sinodul de la Florența se ține supt Alexandru cel Bun. Ce putea face însă cineva la 1857, fără documente și istoriĭ, cu singur Fotinò ca izvor maĭ sigur? Drăghicĭ are meritul de a fi lăsat une orĭ sistemul săŭ de amplificare a sarbedelor sale modele pentru a zugrăvi cu propriul săŭ penel, cum ar fi descris un lucru pe care l-ar fi văzut cu ochiĭ, luptele luĭ Ștefan de la Baia și codriĭ Cozminuluĭ; tot imaginațieĭ postelniculuĭ probabil trebue atribuită și scrisoarea în genul luĭ Conachi a luĭ Ștefan către iubita luĭ Domnină din Hîrlaŭ. Condeiul luĭ izbutește chiar une-orĭ să condenseze oare-cum în cîteva rîndurĭ caracteristica cutăruĭ orĭ cutăruĭ domn, dîndu-ne o fiziognomie puternică și destul de asemănătoare, ca Mihnea orĭ Dumitrașcu Cantacuzin, fără să ajungă însă descusuta dar minunat de plastică zugrăvire a acestuĭ din urmă în cronicar. La sfîrșitul chiar al părțiĭ în care a avut izvoară la îndămînă, pe cronicarĭ, întîlnim o bucată destul de reușită în realizmul eĭ, uciderea luĭ Grigorie Ghica în Beilic (II p. 44).

Cum întrebuințează însă Drăghicĭ izvoarăle? Astăzĭ un istoric citește deosebitele versiunĭ ale aceluiașĭ fapte, și din această citire i-se închiagă în minte o icoană maĭ completă decît fie-care dintre versiunĭ, pe care o așterne pe hîrtie și care are fiziognomia sa pro-

prie. Drăghicĭ e redus dese-orĭ la un singur izvor, Canta orĭ Cogălniceanu : dornic de a reproduce tot ce află în izvorul acela, el se mulțămește dese-orĭ a amplifica, unde crede, orĭ a prescurta cele citite, ***păstrînd ordinea ideilor***, și presărind această pînză de fapte cu judecățile sale asupra lor. Domnia luĭ Constantin Mavrocordat din 1741 e descrisă în aceiașĭ ordine și cuprinde exact același număr de fapte la Drăghicĭ (II, 15) și la Canta (III, 183), ceia ce *astăzĭ* ar fi un plagiat de ideĭ. Pe vremĭ însă cînd proprietatea literară era ceva fără înțeles și cînd cineva se credea original prin faptul că, păstrînd ordinea ideilor, le îmbrăcâ alt-feliŭ, lucrul acesta era departe de a constitui o vinovăție. Nu ĭera permisă în istorie pînă și falsificarea de documente și fabricarea repulicaneĭ și fantasticeĭ cronicĭ a unuĭ Huru, care exista cu cronică cu tot numaĭ în fecurda imaginație a luĭ Săulescu ?

Rezultatul la care ajungem decĭ după cercetarea părțiĭ întîiŭ din cartea luĭ Manolache Drăghicĭ, istoria propriŭ zisă, e că, lipsit saŭ necunoscător de documente și de cărțĭ, dese-orĭ răzimîndu-se pe un singur izvor — Cantemir, Fotinò orĭ Cogălniceanu și Canta — Drăghicĭ s-a folosit destul de inteligent de ele, ținându-se seamă de om și de timp. Dela 1774, orĭ-ce mărturie scrisă dispare, și intrăm în cronică.

III

Cronicarul.

Indată ce nu se maĭ razimă pe monotonul izvor al ultimilor cronicarĭ și părăsește procedeul săŭ de eternă amplificare odată ce singure «mărturiile boerilor din veacul al XVIII-lea» și cîte-va documente — domnia luĭ Alexandru Suțu ar fi după spusa luĭ scrisă după documente — îĭ slujesc de informație asupra faptelor, stilul și chipul de expunere se schimbă brusc: e un adevărat «changement à vue» în procedeul și maniera sa de a scrie. E în adevăr de mirare cum același om poate scrie abstract și sarbed o bucată de vreme, pentru ca deodată stilul să ia în apa sa bogăția de icoane și puterea de colorit a cronicarilor celor maĭ de frunte, Costineștiĭ saŭ Ureche, devenind deodată concret, viŭ și plastic. Pare-că avem două personaje deosebite: unul, istoricul, nedeprins și stîngaciŭ în cercetarea puținelor sale izvoară de a doua

mînă, altul, cronicariul, care a auzit și văzut multe și ni-le spune în stil bogat și plin de viață.

Ultimele domniĭ fanariote, pe care le vedem așa de fără relief și de monotone, tipurile acelea de Grecĭ, care par vecĭnic aceleiașĭ sub cabanița domnească, se arată sub o lumină cu totul nouă, distincte și viĭ : fie-care fanariot are tabieturile și fiziognomia sa deosebită și ușor de intipărit în memorie. Boeriĭ ultimilor anĭ aĭ domnieĭ greceștĭ se arată la rîndul lor tot așa de vioĭ și de colorațĭ, și cadrul în care se mișcă aceste figurĭ de toată mîna îl vedem pare-că. Maniera luĭ Drăghicĭ e cît se poate de suggestivă și, dînd o amănunțime icĭ, altă ceva maĭ departe, pe nesimțite toate aceste elemente ale zugrăveliĭ, pietrele mozaiculuĭ se leagă pe rînd în minte pentru a ne da figura deplină, fără să ne dăm seamă de chipul cum s-a format. Numaĭ după datele luĭ s-ar putea reconstrui cu mintea Iașul din 1802, acel al luĭ Moruzi și Iordache vornicul, așa de deosebit de cel de astăzĭ. E un oraș oriental încă, în care 100 de miĭ de oamenĭ furnică cu acea animație cam ticnită care se observă în orașele orientale. Case marĭ în fundul ogrăzilor cu ferestĭ pătrate și înguste, cu cerdac mare sprijinit de stîlpĭ, în care dese-orĭ răsună naiul orĭ daereaua țiganuluĭ rob, care oftează pentru dragostea stăpînu-săŭ. Stradele-s înguste și glodoase ; trăsura luĭ Moruzi trebue scoasă cu boiĭ în Ulița mare, de vale de curte, podurĭ de lemn acoper abia bucata din Ulița mare de la curte la Sf. Neculaĭ cel Sărac și ceva din Podul lung. Noaptea, pe stradele întunecate, luminate numaĭ de lumînările puse cu-de-a-sila de neguțătorĭ la ferestĭ, orĭ, după Moruzi, de fînarele așa de rare încît unul *trebuia* se fie la 25 case (cîte vor fi fost !), conacciĭ păzesc liniștea și apără pe boerĭ de potlogarĭ orĭ de haiduciĭ îndrăznețĭ aĭ luĭ Bujor, care ziua în amiaza mare iaŭ Ștefăneștiĭ cu asalt și petrec în sunetul scripcelor țigăneștĭ ; pe stradele răŭ pavate cele treĭ străjĭ, cea a curțiĭ gospod, arnăuțiĭ domneștĭ aĭ ogeaculuĭ, cu hainele lor cusute cu fir la încheeturĭ, cu deli-bașa, cămărașul cel mare și une-orĭ domnul chiar în frunte, cea a hătmănieĭ cu hatmanul orĭ bulucbașa de hătmănie, și acea a agăĭ, cu acesta orĭ cu vel-căpitanul în frunte, străbat încet ulițele abia luminate. Trebue să fi fost o privelişte de toată frumusețea să vezĭ, pe acele vremĭ de ploae cînd Iașul era prefăcut într-o adevărată Veneție de glod, pe domnul fanariot îmbrăcat cu fermeneaua și

poturiĭ arnăuțeștĭ, frămîntînd glodul în capul străjiĭ, care de la curte colinda toate părțile tîrguluĭ, lăsînd mahalalele în seama străjiĭ de la hătmănie. Sarcina de Domn, cum se vede, era mult maĭ grea și maĭ ostenitoaer decît astăzĭ.

In acest cadru primitiv o societate întreagă se poartă, al căruĭ creștet e necontestat boerimea. Manolache Drăghicĭ se însărcinează să ne descrie pe aceĭ boerĭ din secol. al XVIII-lea, așa de curioșĭ ca figură în lungile lor giubele, cu ișlicele lor colosale, cu lenea și tabieturile lor turceștĭ. Viața lor trîndavă și plină de petrecerĭ de privilegiațĭ se oglindește în rîndurile jalnice ale cronicaruluĭ, pentru care vremile de aur s-aŭ dus. «Petrecerea lor în «adunărĭ se începea cu jocurĭ și se sfîrșa cu veseliĭ cordiale. In «carnaval, nicĭ o adunare, cît de mică, nu se făcea la dînșiĭ fără «masă, apoĭ, după ce mîncaŭ, aveaŭ de lege să se pue bărbațiĭ «însurațĭ pe un covor la pămînt și să înceapă la vutcă, cu care «se veseleaŭ cîntînd țiganiĭ, pînă ce deșertaŭ toate beșicile de «nectar ale gazdeĭ; și de multe orĭ dintr-o adunare treceaŭ la alta, «mergînd la cine-ĭ invita dintr-înșiĭ orĭ pe jos orĭ cu trăsurile și «cu țiganiĭ după dînșiĭ pe uliță, cînd se întîmpla a se sfîrși vutca boeruluĭ de gazdă maĭ timpuriŭ și le remînea vreme de petrecere pînă-n ziuă. Traiul acesta scurgător de puterĭ le stoarce orĭce energie și nu le lasă decît puterea de acțiune necesară pentru intrigĭ micĭ ca și inima lor. Inaintea celuĭ ce are topuzul în mînă eĭ n-aŭ glas nicĭ voință, înaintea năvălitoruluĭ strein, înaintea «Rosianuluĭ» obraznic și desprețuitor, eĭ îșĭ pleacă vîrful ișlicului pînă ajung de cusuturile cu fir ale papuculuĭ; odată, în 1806, biețiĭ ișlicarĭ s-aŭ găsit în poziția grea pentru dînșiĭ de a opta între domnul (Calimah) de care se temeaŭ «că lucra sabia și topuzul» și între Rodofinic, puternicul consul al Impăratuluĭ tuturor Rusiilor, care le poruncea să nu iasă înaintea domnuluĭ numit de Poartă înpotriva tractetelor, și sermaniĭ oamenĭ n-ar fi știut ce să facă dacă nu ș-ar fi cerut demisia însușĭ Calimah și astfeliŭ boeriĭ nu maĭ aveaŭ de ales între doĭ stăpînĭ. Potemkin, luxuosul favorit al Catērineĭ, li-se pare «un adevărat monarh oriental», și Drăghicĭ ar anexa bucuros un tom întreg la istoria luĭ, dacă ar avea date asupra petreceriĭ a-tot-puterniculuĭ general în capitala Moldoveĭ. Dealmintrelea, ceia ce-ĭ jignește maĭ mult pe străbuniĭ noștri sînt necazurile curat materiale. Rușiĭ tae cozile cailor de la droștele

lor ca să-și facă penaje la coifurĭ, Turciĭ le fură din case ciubucele, prefăcîndu-se că le schimbă cu ale lor: ca demnitate sînt invulnerabilĭ, fiind-că n-o aŭ. Ce-e dreptul, bătrînul Roznovanu răspunde cu demisia amenințărilor luĭ Zoltusin, care cere cu-de-a-sila proviziĭ și ca pedeapsă e dat pe mînile hoților la casa de o-preală din Nicolaeva (1779); dar nicĭ un boeriŭ din protipendadă nu protestă cînd locotenentul luĭ Chiselev, Mircovicĭ, aruncă cu piciorul ișlicul unuĭ boer de treapta întîia, care făcuse streinuluĭ insulta cea gravă de a-l ținea la spate, «semn de supunere», și nu la piept ca ceilalțĭ. Cînd Ion Sandul Sturza, domn care nu știa multe și știa să facă să lucreze sabia și topuzul, calcă «privileghiile» boerilor de baștină, dînd și altora dreptul de a purta barbă lungă, aceiașĭ boerĭ se pricep a face jalobe către curtea suzerană și cea protectoare, și trebue ca energicul și naivul domn să le declare lămurit că întrebuințînd topuzul și sabia, le va arăta că are cine să-ĭ stăpînească, prefăcînd apoĭ și teoria în practică, pentru ca turbulențiĭ ișlicarĭ să înceteze cu protestele. «Privileghiațiĭ» însă așa de zgomotoșĭ cu condeiul daŭ prilej cronicaruluĭ să ni-ĭ arate, cu stilul luĭ cel colorat, în deplina desfășurare a însușirilor lor în vremĭ grele pentru dînșiĭ. Sub Calimah, în 1812, norodul, sătul de opririle și necazurile pe care le făceaŭ aga și hatmanul, se răscoală, ca la 2000 de oamenĭ, cu Mitropolitul Veniamin în frunte, și cu pietre uniĭ, alțiĭ cu arme, asaltează curtea domnească, boeriĭ dregătoriĭ și dieciĭ o iaŭ la fugă pe fereștĭ, spăriațĭ de zgomotul «de clocotea văzduhul» al noroduluĭ și de împușcăturile arnăuților domneștĭ, și prin fundul grădiniĭ de la curte apucă în goana mare înspre Frumoasa ca puiĭ de potîrniche «și de vale oprindu-se de un gard ce despărțea grădina de comisia domnească, aŭ avut truda cea mare pînă l-aŭ trecut pe deasupra, uniĭ rămîind spînzurațĭ de fundul ceacșirilor cu capetele în jos, aninîndu-se de pariĭ ascuțițĭ aĭ îngrădituriĭ, altora rupîndu-li-se poalele giubeleĭ saŭ a anterielor de mătase și fluturînd în vînt ca niște bandiere feliurĭ de feliurĭ după dînșiĭ, și eĭ fugînd fără de papucĭ, care cum s-aŭ putut, se împrăștiaŭ în toate părțile». «S-aŭ umplut atuncea țigănimea domnească de boerĭ schimbațĭ de haine», adaugă răutăciosul și spiritualul nostru cronicar, așa de plastic în umoristica-ĭ expunere. Cum am văzut, anteriele eraŭ de mătase, blănile de samur, cacom și alte asemenea dihăniĭ, șalurile turceștĭ, pietrele scumpe sînt de întrebu-

țare zilnică la boeriĭ aceștia anemicĭ și păcătoșĭ. Cînd, după 1812, țarul Alexandru vine în Basarabia, boeriĭ trimișĭ să-l complimenteze nu găsesc altă-ceva maĭ caracteristic pentru țara lor decît cîțĭva țiganĭ scripcarĭ și «doĭ arnăuțĭ uriașĭ, muiațĭ în fir, de se vedea numaĭ pe alocurea cîte-un căpețel de materie», spune Drăghicĭ, și înarmațĭ cu cuțite de argint suflate cu aur, ceia ce a făcut pînă și pe țar să se mire de luxul moldovenilor.

Maĭ mare peste aceste păpușĭ luxuoase și fără energie și pricepere, cel ce-ĭ stăpînește cu sabia și cu topuzul, e domnul fanariot pînă la 1821. Drăghicĭ ni-l arată sub diferite aspecte, dîndu-ne tipul fie-căruia dintre dînșiĭ destul de bine zugrăvit. E cînd Delibeĭ, Mavrocordat Alexandru adecă, cel așa de îngrijitor de stomahul supușilor săĭ, care țintuește urechile casapilor ce vînd cu măsură strîmbă, cînd Alexandru Moruzi, mare dregător de strade și ziditor de curțĭ, care moare cu cîte-va zile înainte de gătirea lor, cînd Mihaĭ Suțu, luxuosul fanariot, care împrumută milioane pentru a se primbla pe podurile capitaleĭ cu 12 povodnicĭ «cu har-«șale și cu rafturĭ și cu toată echiparea edicurilor domneștĭ aurite, «ce făceaŭ o priveliște minunată în ochiĭ poporuluĭ cînd se în-«șira la vre-un alaiŭ de paradă.» După 1812, anul «jalniceĭ tra-«godiĭ», Ion Sandul Sturza, domnul patriarcal, care știe numaĭ modovenește și ceva grecească, care cearcă, fără să izbutească, să imiteze luxul fanarioților, care nu eșa din curte fără 6 caĭ la caretă și după asfințitul soareluĭ fără 6 masalagiĭ ca să lumineze escorta sa, ni-se arată în colorata expunere a luĭ Drăghicĭ. Boerul acesta însă, care din vornic se trezește domn, neștiutor de franțuzească, trimite fără preget peste hotar pe agitătoriĭ rușĭ, și cînd Liprandi vine să-l aresteze la 1828, pretextînd o gardă de onoare, fără să se rîdice de pe scaunul luĭ domnesc îĭ răspunde : «Spune-ĭ d-sale că de vrea să mă păzească din poroncă, să-șĭ urmeze datoria luĭ cum «știe, iar de vrea să-mĭ facă țeremonie, îĭ mulțămesc, că n-am tre-«buință de strajă rusească, fiind-că mă păzește Dumnezeŭ.»

Figură comică însă face cronicarul nostru cînd, la 1884, cadrul se schimbă, și înaintea privileghiuluĭ vorbe răŭ sunătoare se aud, acele cuvinte de libertate și egalitate, cauze ale nenorocirilor din Viena și Paris, de care se încrîncenă bietul Drăghicĭ. Neputînd să-șĭ răzbune altfeliŭ pe «bonjuriștiĭ de la 48», ni-ĭ zugrăvește cu un humour nespus, făcînd din această revoluție, așa de patetică în

expunerile exilaților, o adevărată comedie de moravurĭ. In mintea luĭ așezată și înțeleaptă, postelnicul nu putea înțelege ușurința cu care se răspîndește duhul răzvrătitor al revoluțiilor, nicĭ constituția cea largă, maĭ largă adecă decît hotarăle eĭ (ale țăriĭ), pe care o rîvnesc boeriĭ ceĭ tinerĭ, «fără a se sfiĭ», spune bătrînul cu o naivitate adorabilă, «de guvern și a judeca că poate să-ĭ împrăștie și să-ĭ pedepsească pentru asemenea cutezare neertată lor.»

Ședințele dela otelul Petersburg sînt admirabil de umoristic descrise și ciuda i-se răvarsă pe deplin atuncea cînd ne arată «acele «lucrurĭ de neauzit, după ce și droșcariĭ și cărătoriĭ de apă, sacagiiĭ, «lăsaŭ trăsurile în uliță și se suiaŭ în salonul concordieĭ ca să facă «parte în adunarea națională și să dea voturĭ, aplaudînd pe ora«toriĭ boerĭ, ce în lipsă de tribună se suiaŭ pe o masă în mijlocul «odăiĭ și spuneaŭ cuvinte entuziastice noroduluĭ». Cronicarul boer triumfă cînd miliția luĭ Mihaĭ Sturza sfarmă baricadele dela Copoŭ și, după un simulacru de luptă cu pistoalele, arestează pe o parte dintre tinerĭ, pe cînd, zice cu zîmbetul luĭ răutăcios postelnicul, cei-l-alțĭ o luaŭ la fugă «umplînd tufele Copouluĭ» cu revoluționarele lor persoane. Maĭ mult, pentru ca să dovedească și maĭ mult caracterul nepopular al răscoaleĭ, pe care o socoate o simplă uneltire de partid, și pe ale căria urmărĭ era să le vază fără să le înțeleagă, el ne zugrăvește starea liniștită a orașuluĭ, mișcat numaĭ de oare-care compătimire pentru arestațĭ, ceia ce arată, după el, că alta era «vorința obștieĭ».

De la 1848 înainte, strămutat într-o lume nouă — fiind-că la noĭ veacul al XIX-lea începe cu 48 de anĭ maĭ tîrziŭ decît aiurea — cronicarul slăbește, izvoarăle de informațiĭ se înmulțesc, are gazeta luĭ Asaki la îndămînă, dar nu știe cum să le întrebuințeze. In cele cîte-va paginĭ care-ĭ mîntue cronica, singură primirea luĭ Ghica în Iașĭ, în mijlocul oștilor ruseștĭ și ale țăriĭ, păstrează caracterul plastic al celor dintîiŭ descrierĭ. Cartea — începută de demult — încă se mîntue cu anul de înaintea tipăririĭ, cînd Ghica pornește din Iașĭ după ocupația nemțească, «după 7 anĭ împestrițațĭ de fatalitățĭ a convențieĭ», spune Drăghicĭ.

Istoric inteligent în cercetarea și compararea izvoarălor, cu toată că — dese-orĭ — puțin respectuos pentru proprietatea literară, cro-

nicar plin de viaţă şi colorat, scriind cele ce le-a văzut orĭ auzit într un stil bogat în icoane şi lipsit de marele număr de ideĭ abstracte care dese-orĭ fac obositoare citirea unuĭ istoric modern, răzimat pe documente nenumerate şi ţiindu-se în toate de dînsele, în folosul ştiinţeĭ şi în dauna imaginaţieĭ, cartea bătrînuluĭ postelnic oferc cum am văzut, bucăţĭ de stil admirabile. In afară de caracteristicile substanţiale ale Fanarioţilor, de descrierea aşa de satirică a revoluţieĭ de supt Calimah şi a celeĭ dela 1848, am găsi la fie-care pas presărată cîte o asemenea bucată, scrisă naiv şi plastic, în fuga bătrînesculuĭ săŭ condeiŭ. Sînt epizode care ar putea fi adevărate subiecte de nuvelă, ca uciderea frateluĭ luĭ Tufecci-Başa de însuşĭ acesta, care, pentru ca Dumnezeŭ să-ĭ erte păcatele, zideşte biserica Sfîntul Atanasie, scena de comedie în care Zoiţa, doamna luĭ Moruzi, primeşte cu cinste pe Dimachina, care o crescuse lăsînd în părăsire pe vanitoasa eĭ mătuşă. Revoluţia grecească de la 1821, deşi lipsită de amărunţimile fastidioase ale luĭ Beldiman, e scrisă cu mult humour, maĭ ales în caracterizarea umoristică a luĭ Duca, «Greco-Bulgar croitor de noutăţĭ, vînzător de lume, jucăuş de «frunte, curtezan emisar şi înzestrat în sfîrşit cu toate talentele ade«menitoare de rău, care prin favorul curţiĭ s-a făcut familiar tutu«ror societăţilor nobile . . . ., un individ fără nicĭ-o greutate mate«rială saŭ politică, nicĭ neguţător fiind, nicĭ cu vre-un titlu de no«bleţă în familie, fără numaĭ sadea Monsieur Duca din Bucureştĭ, ră«sărit în capitală ca o ciupercă din gunoiŭ» ; saŭ în descrirea nostimă a salonuluĭ celuĭ mare al guvernatoruluĭ eteriot al oraşuluĭ, în care arnăuţiĭ tae cu sabiile bucăţĭ de miel pe luxuoasele mese de mahon. Alte-orĭ, în descrierea luăriĭ Basarabieĭ, în care tată-săŭ avea cele maĭ multe dintre moşiĭ, ca şi în acea a arderiĭ Sculenilor, accente patetice şi simţite ĭĭ luminează supt condeiŭ.

Pretutindenea însă, personalitatea autoruluĭ se desface din operă. Drăghicĭ nu-e un istoric după tiparul luĭ Tacit, care se apucă să scrie «sine studio et ira», simplu reproducător al unor fapte pe care nu le schimbă văzîndu-le prin oglinda luĭ deformătoare. Om împătimit, mărginit cu simpatiile sale într-o anumită castă, el va judeca evenimentele istorice după ideile care aveaŭ curs în lumea celor cu strămoşĭ «privileghiaţĭ». Nicăirĭ nu va fi lipsit de părtinire, dar elementul părtinitor e aşa de naiv introdus în operă încît îl putem desface cu cea maĭ mare uşurinţă. Boer din

creștet pînă în tălpĭ, omul care ține să lumineze pe cititorĭ asupra faptul că și el e «oase sfinte», privește faptele nu cu ochiĭ recĭ și intelegențĭ aĭ istoriculuĭ, ci cu accĭ aprinșĭ și rizătorĭ aĭ omuluĭ de partid nestăpîn pe intelegența luĭ, domnită de patimĭ. Reforma luĭ Constantin Mavrocordat e rea, ca nepotrivită cu firea eminamente conservătoare a Romînuluĭ, revoluția dela 1848 o necuviință, dezrobirea țiganilor ceva necugetat în deajuns și, deși lăudabil în principiŭ, răŭ aplicat, «lovind în ambiția aristrocată ce se măgulea de «către stăpinitorĭ la asemenea imprejurărĭ totdeauna, cit și in in«dămînarea și menajul lor, curățindu-ĭ odată de toțĭ oameniĭ ogrăziĭ»! Iată la ce îngustime de judecățĭ trebue fatal să se coboare un scriitor, cînd amestecă patimile sale propriĭ în cîmpul cel mare al evenimentelor istorice, care nu sînt bune saŭ rele, ci sînt așa cum fatal aŭ trebuit să fie și prin urmare maĭ presus de osîndă.

Boer superstițios, care numără între cauzele determinante ale marilor intîmplărĭ venirea unuĭ lup turbat în oraș săŭ apariția dihanieĭ de la Neamț, religios pînă în măduva oaselor și văzînd într-un Dumnezeŭ pînzarul neobosit, care țese pe nemărginirea vremiĭ pînza pestriță a istorieĭ, Drăghicĭ n-a știut să se ridice în lumea liniștită de patimĭ și de o seninătate ideală a istoriculuĭ, care cu ochĭ neîntunecațĭ de patimĭ urmărește omul în timp și spațiŭ ; dar tocmaĭ această predomnire a sentimentuluĭ fierbinte asupra judecățiĭ recĭ a făcut dintr-însul un temperament artistic, aprins și ironic, care îmbracă cele văzute orĭ auzite în haĭna strălucitoare a stiluluĭ de cronică. Pe pragul veaculuĭ al XIX-lea a rămas boerul îndărătnic în convingerile sale și greŭ de înduplecat din veacul Fanarioților, la părțile istorieĭ a rămas cronicar și, spre lauda luĭ, unul din ceĭ maĭ intelegențĭ și maĭ coloroșĭ dintre dînșiĭ.

Reforma Penitenciarelor.

STUDIU

de

Dr. W. Finchelştein.

Reforma Penitenciarelor! Reforma Penitenciarelor! este strigătul care răsună de la un capăt al lumeĭ civilizate la cellalt! Omenirea care a făcut şi face zilnic progrese atît de uriaşe se simte umilită că a rămas în urmă în această chestie de o importanţă socială atît de însemnată, ia cere şi aci o reformă care ar corespunde cu vederile moderne ale ştiinţeĭ, civilizaţiuniĭ şi umanităţiĭ.

Condamnatul la pierderea libertăţiĭ sale pentru că a contravenit la ordinea şi legile sociale, considerat adineoare ca un monstru, ca o fiinţă infamă, înfierată pentru toată viaţa sa cu semnul ruşineĭ, exclusă pentru totdeauna din sînul societăţiĭ, nedemnă de orĭ-ce compătimire, nedemnă de a maĭ respira pe faţa pămîntuluĭ, a găsit graţie înaintea civilizaţiuneĭ şi a umanităţiĭ; bazat pe un studiŭ şi o experienţă de multĭ anĭ, el azĭ se consideră ca o fiinţă nenorocită, un membru moralmente bolnav al societăţiĭ, care din diferite inprejurărĭ, dintr-un defect anatomo-patalogic, din cauza uneĭ educaţiunĭ greşite saŭ cu totul neglijate, din mizeria fizică, morală saŭ materială a alunecat pe o cale greşită şi a venit în conflict cu ordinea şi legile sociale. Tot experienţa a dovedit că o mare parte din aceştĭ nenorocițĭ rătăcițĭ se pot readuce pe calea onestităţiĭ şi

a moralităţiĭ printr-o educaţiune şi conducere bine combinată. Consequenţa logică a acesteĭ schimbărĭ de front trebuia să fie ca puşcăria din vechime, locul groazeĭ şi a tortureĭ, locul răzbunăriĭ şi al răsplăţiĭ pămînteştĭ să se dezbrace de caracterele sale barbare şi să se transforme într-un stabiliment deşi de pedeapsă dar în acelaşĭ timp şi de educaţiune şi corecţiune, unde printr-o conducere severă dar înţeleaptă să fie dat arestatuluĭ posibilitatea de a se convinge de greşala sa, de a se corija şi împaca cu ordinea şi legile sociale şi de a redeveni un membru folositor societăţiĭ, un bun cetăţean ; acesta este ţelul pe care omenirea doreşte a-l atinge, fiind singurul demn de făptura cea maĭ sublimă a creaţiuniĭ numită «om».

Pentru a ajunge la acest ţel observăm de la începutul secoluluĭ nostru, după ce Howarth şi Elisabeth Frey în Anglia, Beccaria în Italia, de Villermé în Franţa, de Wagnitz şi Grunner-în Germania, rîdicară glasul lor puternic în favoarea arestaţilor, pornind o vie activitate în chestiunea reformeĭ penitenciarelor, care continuă şi azĭ. S-aŭ combinat şi pus în aplicare, precum vom vedea maĭ departe diferite sisteme de penitenciare, fără ca chestiunea să fie încă definitiv tranşată. Dificultatea rezolviriĭ aceşteĭ chestiunĭ după mine nu trebue căutată aiurea decît numaĭ în noĭ înşine, omenirea, care, cu tot spiritul exquizit umanist al secoluluĭ nostru, cu toate teoriile frumoase, cu toată experienţa făcută într-un şir îndelungat de anĭ, noĭ, omenirea, nu ne-am putut încă lepăda în practică cu totul de prejudecăţiile din vechime contra nenorociţilor care aŭ contravenit la ordinea noastră. Legile şi regulamentele penitenciarilor a celor maĭ multor ţărĭ maĭ miroase încă mult a puşcăria din vechime, spiritul predominant în ele maĭ este tot un spirit de răzbunare, pedeapsă şi răsplată. Premisa fiind dar falşă, rezultatele practice nu pot fi cele dorite şi vor continua după mine de a fi nefavorabile pînă cînd nu vom avea curajul ca Irlanda şi America de nord de a rupe definitiv cu prejudiţiile din vechime, pînă cînd legile şi regulamentele penitenciarelor nu vor lua de bază igiena şi pedagogia, pînă cînd penitenciarele nu se vor transforma într-o adevărată şcoală de muncă onestă şi moralitate. Este un fapt constatat că : depunerea condamniţilor în locale neigienice, nutrirea lor cu alimente proaste saŭ nesuficiente, tratarea lor excesiv severă, măreşte mizeria fizică şi morală, izvorul crimeĭ, scurtează viaţa, transformă desea-orĭ indirect sentinţa la pierderea libertăţiĭ pe timp mărginit în pedeapsa

de moarte, dar nu deşteaptă niciodată moravurĭ bune, un sentiment de căinţă, de împăcăciune cu societatea şi legile eĭ ci contrariul, adecă îndărătnicia şi revolta, ura şi răzbunarea contra societăţiĭ libere ş a legilor eĭ ; acest fapt psihologic ar trebui luat totdeauna în consideraţiune, cînd e vorba de a se face o lege saŭ un regulament privitor la penitenciare.

Sistemele penitenciare puse pînă azĭ în practică sînt următoarele :

I. *Arestul comun.*

Acest sistem constă în arestarea zi şi noapte a maĭ multor indivizĭ de acelaşĭ sex într-o sală comună. El reprezentă întîiul pas în chestiunea reformeĭ penitenciarelor, desfiinţînd sistemul străvechiŭ, arestul comun mixt, unde se internaŭ criminaliĭ de diferite sexe şi de diferită vîrstă clae peste gramadă într-o sală comună. Afară de meritul acesta el nu prezentă decît inconveniente din toate punctele de vederei căcĭ afară de inconvenientul igienic, care derivă din viciarea constituţiuniĭ chimice a aeruluĭ prin aglomerarea maĭ multor persoane într-o singură sală şi din transmiterea de germenĭ morbizĭ de la unul la altul, arestul comun poate fi numit şcoala viciurilor şi a crimeĭ ; aicĭ criminalul se găseşte în societatea semenă luĭ, aicĭ îşĭ povestesc unul altuia faptele lor eroice, criminalul cu puţină experienţă este iniţiat în tainele crimeĭ de cel cu experienţa îndelungată, tîlharul timid, tîlharul de ocazie, leapădă timiditatea şi devine un tîlhar îndrăzneţ ; aicĭ se închee pacte de prietenie şi tovărăşie pentru viitor : cu un cuvînt, arestul comun este un sistem defectuos din toate punctele de vedere şi azĭ îl putem considera ca părăsit de toate statele care s-aŭ ocupat serios cu reforma penitenciarelor.

II. *Sistemul tăceriĭ obligatoriĭ, zis şi sistemul Auburn.*

El constă în separarea arestaţilor pe timpul nopţiĭ în chiliĭ individuale şi ocuparea lor în timpul zileĭ în sale comune, unde însă este impusă obligaţiunea tăceriĭ absolute ; arestaţiĭ n-aŭ voe de a comunica unul cu altul nicĭ prin graiŭ, nicĭ prin semne, şi orĭ-ce călcare a acesteĭ prescripţiunĭ este pedepsită prin pedepse severe disciplinare saŭ corporale. Acest sistem a fost creat cu scop de a face să dispară inconvenientele sistemuluĭ precedent. Experienţele

făcute cu acest sistem în diferite state aŭ dovedit însă că resultatele practice sînt departe de a corespunde cu aşteptările şi dorinţele noastre, încît şi sistemul Auburn poate fi considerat azĭ ca părăsit pentru cuvinte igienice, practice şi psihologice, din care cele maĭ principale sînt următoarele :

a. Toracele arestatuluĭ se află maĭ mult saŭ maĭ puţin într-o stare de compresiune [din cauza vieţuiriĭ sale maĭ mult sedentare la care este condamnat prin faptul captivităţiĭ. Consequenţa acesteĭ compresiunĭ este dilataţiunea maĭ mică a plămînilor, respiraţiunea maĭ superficială şi oxidaţiunea maĭ diminuată a sîngeluĭ. Tăcerea obligatorie măreşte această stare dezavantajoasă sănătăţiĭ organizmuluĭ, căcĭ prin graiŭ se produce o mişcare în aerul pulmonar care favoriză ventilaţiunea luĭ ; tăcerea favoriză contrariu, şi rezultatul final este slăbirea puteriĭ vitale a plămînilor, viciarea sucurilor vitale, cu suita lor : scrofuloza, tuberculoza pulmonară, scorbutul etc.

b. Legea tăceriĭ este o lege contrară naturiĭ omuluĭ, căcĭ graiul a devenit pentru om prin instinct, prin educaţiune, prin obiceiŭ o a doua natură; a da cuiva ocaziunea de a vorbi şî de a-l opri de a vorbi este a-l supune martiruluĭ. D-l Ferrière zice cu drept cuvînt : «Obligaţiunea tăceriĭ în sistemul Auburn are în sine ceva din pedeapsa luĭ Tantal, adecă de a da oamenilor ocaziunea de a vorbi şi de a le interzice de a vorbi».

Pe lîngă aceste inconveniente igienice, legea tăceriĭ maĭ are dar şi inconvenientul psihologic că arestatul consideră această lege ca o înfrîngere în dreptul săŭ de om, din care cauză el se află într-o continuă stare de iritaţiune, devine îndărătnic, viclean şi mincinos, şi nicĭ pedepsele cele maĭ aspre disciplinare şi corporale nu-l intimidează de a nu comunica cu un altul în momente unde el se crede maĭ puţin observat. Binele aşteptat de la obligaţiunea tăceriĭ este dar foarte dubios, răul poate fi foarte fatal.

III. Sistemul clasificaţiuniĭ.

Acest sistem a fost combinat şi pus în practică în Geneva pe la anul 1832. El constă în împărţirea arestaţilor în diferite categoriĭ, precum : criminalĭ, corecţionalĭ, recidiviştĭ, minorĭ şi corijaţĭ. Arestaţiĭ fiecăria din aceste categoriĭ sînt la început internaţĭ pe

timp nedefinit în chiliĭ individuale pentru zi şi noapte, iar după un timp oare-care, dependent de purtarea lor, eĭ sînt transferaţĭ pentru timpul zileĭ în sale comune, separate pentru fiecare categorie, unde însă este de rigoare obligaţiunea tăceriĭ absolute.

Sistemul clasificaţiuniĭ, precum vedem, nu este altă-ceva decît sistemul Auburn cu puţine modificaţiunĭ ; tot ce am zis în privinţa legiĭ tăceriĭ la sistemul Auburn e valabil şi aicĭ, din care cauză şi acest sistem, ca şi cel precedent, nu are sorţĭ de a trăi mult, şi poate azĭ fi privit ca părăsit.

IV. Sistemul celular, zis şi Philadelphic saŭ pensylvan.

Ideia acestuĭ sistem datează încă din anul 1790 ; el fu atuncĭ întrodus în practica de cătră o sectă religioasă (Philadelphic society for alleviating the miseries of public prisons) şi consta pe atuncĭ în sequestrarea absolută zi şi noapte a fiecăruia arestat într-o chilie individuală, în genere răŭ construită, neigienică, în care petrecea tot timpul osîndeĭ sale, fără orĭce ocupaţiune, neavînd voe de a primi pe altcineva, decît numaĭ vizita zilnică a unuia din preoţiĭ societăţiĭ, care se întreţinea cu dînsul despre religiune. Rezultatele aŭ fost atît de descurajatoare, starea fizică şi morală a arestaţilor devenea atît de tristă încît pe la 1829 se modifică legea. Principiul fundamental al acestuĭ sistem, adecă izolarea perpetuă pentru tot timpul osîndeĭ în chilie individuală, a rămas neatins prin noua lege, s-aŭ construit însă chiliĭ spaţioase, igienice, s-aŭ întrodus diferite ocupaţiunĭ obligatoriĭ manuale şi intelectuale şi arestatul primea zilnic pe lîngă vizita preotuluĭ şi acea a mediculuĭ, a directoruluĭ, a inspectorilor diferitelor profesiunĭ şi a gardianuluĭ. Sub această formă s-a păstrat sistemul celular pînă în ziua de azĭ şi funcţionează în multe state. Consultînd diferitele statistice publicate, rezultatele practice par a fi bune. Demoralizarea reciprocă a arestaţilor fiind imposibilă, nefiind în contact unul cu altul, transmiterea de germenĭ morbizĭ devine anevoioasă prin viaţa separată a fiecăruia arestat şi transferarea luĭ din chilie în spital în caz de boală. Corijarea arestatuluĭ, ţinta principală a penitenciaruluĭ modern, are maĭ mulţĭ sorţĭ de izbîndă, fiind-că el vine în contact numaĭ cu oamenĭ oneştĭ, care influenţează în bine moralul luĭ. In fine chilia singuratică îl face ca să se dedea cu plăcere la diferitele ocupaţiunĭ şi să în-

veţe a apreţia şi iubi cu timpul munca onestă. Dar şi acest sistem, oricît de bun şi practic e în unele privinţe, are şi el un inconvenient foarte serios, pe care chiar aderenţiĭ ceĭ maĭ înfocaţĭ nu-l pot nega, şi anume că el nu este aplicabil în mod uniform la toţĭ arestaţiĭ; o experienţă îndelungată, date statistice pozitive dovedesc în mod indiscutabil că arestaţiĭ cu o inteligenţă răŭ dezvoltată, epilepticiĭ, potatoriĭ, arestaţiĭ predispuşĭ la alienaţiunea mentală, ceĭ afectaţĭ de boale cronice, precum ftizia pulmonară saŭ boalele de inimă, orbiĭ, paralizaţiĭ, bătrîniĭ atinşĭ de marazm senil etc., nu suportă bine sistemul celular.

V. Sistemul irlandez saŭ progresiv:

Acest sistemingenios a fost combinat de inspectorul general al penitenciarelor din Irlanda, Sir Walter Crafton. Principiul fundamental al acestuĭ sistem este ideia de a influenţa moralul arestatuluĭ printr-o educaţiune bine chibzuită şi de a-l conduce printr-un sistem de gradaţiune ascendentă, dîndu-ĭ posibilitatea de a-şĭ cîştiga prin silinţă şi purtare bună libertatea înainte de împlinirea termenuluĭ de osîndă. Un asemenea penitenciar există în Irlanda, şi iată amănunţimile acestuĭ sistem după uzul Irlandeĭ. Condamnaţiĭ la maĭ mulţĭ anĭ de închisoare se depun la început pe timp de 9 lunĭ în penitenciarul celular Mont-joy; aici se aplică nişte regulamente interioare foarte severe, nutrimentul e abia indestulător, ocapuţiunea obligatorie monotonă precum scărmănarea de cîlţĭ saŭ lînă; scopul urmărit la această primă staţiune este de a face începutul pedepseĭ cît se poate de dur şi de a deştepta astfeliŭ în arestat dorinţa de a-şĭ ameliora soarta. O purtare exemplară poate scurta cu o lună şederea arestatuluĭ în prima staţiune, o purtare rea dincontra prelungeşte şederea luĭ la această staţiune. După 8—9 saŭ maĭ multe lunĭ de şedere la Mont-joy, arestatul este transferat la a II staţiune, la Spike-Island. Această staţiune este staţiunea principală a sistemuluĭ irlandez; aici predomină regulamente maĭ blînde, nutriment maĭ bun, şi munca obligată constă în muncă grea corporală în diferite ateliere comune săŭ lucrărĭ de pămînt, supt cerul liber, iar izolarea în chiliĭ individuale se face numaĭ pentru timpul nopţiĭ.

Toţĭ arestaţiĭ acesteĭ staţiunĭ, fără deosebire de cauza pentru

care aŭ fost condamnațĭ și independent de timpul pentru care aŭ fost condamnațĭ, sînt împărțițĭ în patru clase de merit ascendente; fie-care arestat intră la sosire în clasa I și poate înainta în scurte intervale dintr-o clasă în alta maĭ superioară prin silința la lucru și purtare bună. Spre a deștepta dorința și silința de a înainta dintr-o clasă în alta, se acordă în fiecare clasă superioară un beneficiŭ bănesc maĭ mare din munca lor și suplimente alimentare. Silința și purtarea bună se constată prin așa numite mărcĭ de merit; cîștigarea unuĭ număr de mărcĭ de merit dă dreptul la înaintarea dintr-o clasă maĭ inferioară într-o clasă maĭ superioară, lenea și purtarea rea după graviditatea cazuluĭ are de efect pierderea uneia saŭ maĭ multor mărcĭ de merit deja cîștigate, șederea timp maĭ îndelungat în aceiașĭ clasă saŭ chiar restrămutarea dintr-o clasă maĭ superioară într-o clasă maĭ inferioară. — Arestațiĭ care trec cu bun succes prin toate patru clase ale stațiuniĭ sînt din noŭ transferațĭ în stațiunea a III, numită și intermediară; asemenea stațiunĭ se află la Smithfield, Dublin și Lusk-Comann lîngă Dublin. Ajunșĭ aicĭ prin meritul lor, eĭ aŭ o sumă de libertățĭ, precum: eĭ nu maĭ poartă uniforma de arestațĭ, sînt pușĭ înadins în relațiune cu publicul liber, cu scop de a-ĭ scoate «*din stadiul de pasivitate și suferință*», de a-ĭ conduce în «*stadiul de acțiune*» și de a-ĭ pregăti pentru «*eliberarea relativă*». Arestațiĭ din stațiunile intermediare lucrează fără priveghere directă, aceasta spre a da dovadă dacă s-aŭ pătruns de utilitatea munciĭ; eĭ sînt trimișĭ a face comisiunĭ în afară de stațiune tot fără priveghere directă, aceasta spre a da dovadă dacă onestitatea a prins rădăcină în eĭ; în fine sînt lăsațĭ cu totul în voia lor spre a se deprinde a rezista ispiteĭ și spre a da o dovadă societățiĭ libere de caracterul și voința lor fermă de a redeveni membri folositorĭ societățiĭ. Acela din eĭ care a trecut bine prin toate probele stațiuniĭ intermediare și a convins direcțiunea că schimbarea moraluluĭ săŭ este reală, este recomandat de către direcțiune, independent de timpul pentru care a fost condemnat pentru «*eliberare relativă*», se eliberează în fine pe baza unuĭ certificat al direcțiuneĭ generale, rămîind însă sub privegherea polițienească pînă la împlinirea termenuluĭ osîndeĭ, și orĭce început de purtare rea atrage revocarea eliberăriĭ condiționale, arestarea și conducerea luĭ din noŭ la stațiunea I a penitenciaruluĭ.

Fostul director general al penitenciarelor Americeĭ de Nord, Sir Brockway, a modificat şi simplificat puţin din consideraţiunĭ economico-tehnice sistemul irlandez şi a înfiinţat la 1876 la Elmira (New-York) un asemenea penitenciar pentru 800 deţinuţĭ care poate servi de model tuturor statelor europene. Elmira cuprinde în sine toate staţiunile ale unuĭ penitenciar sistem progresiv. Toţĭ arestaţiĭ sînt împărţiţĭ după modificaţiunea luĭ Brockway numaĭ în treĭ clase ; fiecare arestat este plasat la întrare în clasa II şi de la silinţa şi purtarea luĭ depinde înaintarea luĭ în cl. I saŭ degradarea în clasa III.

Pentru ca un arestat să fie înaintat din clasa II în clasa I el trebue să cîştige timp de şase lunĭ dearîndul cîte nouă mărcĭ de merit în fiecare lună, şi anume 3 pentru purtare bună, 3 pentru silinţa la lucru şi 3 pentru învăţătură la şcoală. Negligenţa, lucrul prost, purtarea rea atrag după sine rapoarte de discredit, duplicitatea şi ipocrizia sînt pedepsite cu mare severitate. Şase rapoarte roşiĭ saŭ 3 rapoarte de deturnament, numite şi rapoarte galbene, atrag după sine pierderea uneĭ mărcĭ de merit deja cîştigate; un raport de contravenire la regulamente, numit şi raport ciocolatiŭ, atrage după sine pierderea uneia saŭ maĭ multor mărcĭ de merit, după graviditatea faptuluĭ ; purtarea rea în toate privinţele atrage după sine degradarea din clasa II în clasa III. Cîştigarea celor 9 mărcĭ de merit lunare timp de şase lunĭ dearîndul este recompensat prin promovarea din clasa II în clasa I. Aicĭ el rămîne din noŭ şase lunĭ şi trebue să se silească ca şi în clasa precedentă să cîştige lunar cele 9 mărcĭ de merit regulamentare; cîştigîndu-le, direcţiunea îl recomandă pentru eliberarea provizorie pe parola de onoare fără a ţinea seamă de timpul pentru care a fost osîndit. Eliberarea provizorie odată aprobată se pune în aplicare abia după ce direcţiunea i-a maĭ făcut şi ultimul serviciŭ găsindu-ĭ o ocupaţiune. Eliberarea provizorie durează iarăşĭ şase lunĭ ; în acest timp eliberatul stă sub priveghierea poliţienească şi este dator a trimite direcţiuniĭ în fiecare lună un certificat de bună purtare şi silinţă iscălit de patronul la care lucrează şi contravizat de o autoritate publică a localităţiĭ unde domiciliază.

Purtarea bună în timpul celor şase lunĭ de eliberare condiţională este recompensată printr-un certificat de eliberare definitivă,

purtarea rea este pedepsită cu revocarea eliberăriĭ condiționale, arestarea din noŭ și reînceperea proceduriĭ de maĭ sus.

După statistica penitenciaruluĭ din Elmira se constată că 38% din arestațĭ urmăresc fără șovăire chiar de la întîia zi calea directă spre corijare și eliberare și sînt provizoriŭ eliberațĭ după maximul de 15 lunĭ, 38% șovăesc în cale dar reușesc totușĭ a fi eliberațĭ provizoriŭ după 24 lunĭ, 15% sînt indivizĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin răŭ înzestrațĭ și aŭ trebuință în termin mediŭ 3 ani pînă la eliberarea provizorie, iar restul de 9% sînt incorigibilĭ care fac toată osînda în penitenciar.

Sistemul irlandez saŭ progresiv este fără discuțiune singurul sistem științific, fundat pe regulele stabilite de igienă și pedagogie; el face onoare Irlandejilor și Americanilor, cîștigă în fiecare zi maĭ mult teren între bărbațiĭ competențĭ în asemenea materie, și este de sperat că într-un timp foarte apropiat el va fi adoptat de toate statele care se interesează serios de chestiunea importantă a penitenciarelor.

VI. Deportațiunea.

Acest sistem neavînd nicĭ o importanță pentru noĭ Romîniĭ, îl citez numaĭ spre a completa șirul diferitelor sisteme, fără a mă ocupa cîtușĭ de puțin de el, cu atît maĭ mult cu cît însușĭ statele la care este pus în practică încep a-l părăsi.

* * *

Acestea sînt pe scurt toate sistemele de penitenciare combinate și încercate de maĭ bine de un secol.

Aruncînd încă odată o privire asupra tuturor acestor sisteme, consultînd statisticile diferitelor penitenciare și aprețiindu-le din punctul de vedere practic, ajungem la rezultatul că din toate sistemele enumerate numaĭ două întrunesc condițiunile cerute de știința modernă, numaĭ două sînt menite a împlini maĭ mult saŭ maĭ puțin așteptările și dorințele omeniriĭ, anume sistemul celular și sistemul irlandez saŭ progresiv. Am arătat la capitolul sistemuluĭ celular în mod imparțial părțile bune și părțile rele încît privește sistemul irlandez saŭ progresiv, repet ceia ce am maĭ zis maĭ sus că

el este singurul sistem care a luat de bază regulele pedagogieĭ şi a igieneĭ ; rezumatul statistic al penitenciaruluĭ american Elmira dovedeşte că acesta este tărîmul pe care trebue să ne punem dacă este vorba de o reformă radicală şi serioasă a penitenciarelor. Singura dojană, dacă dojană se poate numi, ce s-ar putea face sistemuluĭ irlandez saŭ progresiv este că funcţionarea luĭ corectă cere un personal administrativ perfect, specializat în materia penitenciară, un personal în acelaşĭ timp şi plin de abnegaţiune şi bunăvoinţă pentru opera sacră ce i-se încredinţează de către stat şi societate, cere o organizaţiune poliţienească perfectă, factorĭ de care din neferecire nu dispune fiecare stat, saŭ de care cel puţin nu dispune în număr suficient. Orĭcum ar fi, acest sistem cîştigă, precum am maĭ zis, din zi în zi maĭ mult teren între oameniĭ competenţĭ în această materie, şi aceasta cu drept cuvînt. Romînia, ale căria penitenciare aŭ rămas mult în urmă, ar putea profita de experienţa Irlandejilor şi a Americanilor, adoptînd acest sistem, pentru moment poate cu puţine modificaţiunĭ cerute de împrejurările noastre locale.

Comparînd legea noastră asupra regimuluĭ închisorilor din anul 1874 cu diferitele sisteme penitenciare, găsim că sistemul adoptat de noĭ prin sus zisa lege este stistemul clasificaţiuniĭ cu puţine modificaţiunĭ, care sistem nu s-a pus însă în practică pînă azĭ ; în realitate funcţionează la noĭ în Romînia sistemul arestuluĭ comun. Ştim din cele zise maĭ sus că îmbele aceste sisteme sînt condamnate şi părăsite din cuvinte igienice, morale şi practice. Romînia, care a jertfit milioane şi iarăşĭ milioane pentru a se reorganiza, pentru a deveni dintr-un principat vasal un regat liber, admirat şi respectat de întreaga Europa, nu poate şi nu va rămînea în urmă în această chestiune de o importanţă socială de prima ordine. O reformă este dar absolut necesară; ia este cu atît maĭ mult imperios cerută cu cît nu numaĭ efectul practic, ţinta principală a penitenciarelor, corijarea făcătorilor de răŭ, este compromisă prin sistemul defectuos azĭ în practică, dar trebue să ne maĭ gîndim că penitenciarele noastre nu găzduesc numaĭ condamnaţĭ pentru fapte grave, dar şi condamnaţĭ pentru greşelĭ uşoare şi preveniţĭ de a cărora greşală justiţia nu este încă convinsă, şi că un penitenciar defectuos, neigienic, ameninţa deopotrivă moralitatea sănătatea şi chiar viaţa tuturor acestor nenorociţĭ.

Reforma nu trebue să cuprinză la noĭ numaĭ sistemul defe-

precum diferitele meseriĭ şi industriĭ casnice etc.; un penitenciar modern trebue să aibă ateliere bine organizate pentru diferitele meseriĭ şi industriĭ, şcolĭ etc. etc., şi fie-care arestat trebue obligat dacă este meseriaş să lucreze în atelierul respectiv, şi dacă n-are nicĭ o meserie să înveţe după aptitudinea sa fizică şi intelectuală o meserie saŭ industrie, acordîndu-i-se spre încurajare o sumă oareşĭ care din produsul net al munciĭ sale în profitul săŭ. Acest mod de educaţiune, pe lîngă că împlineşte scopul urmărit de maĭ sus, maĭ are şi binele că asigură arestantuluĭ un mic capital pentru instalarea luĭ la împlinirea osîndeĭ şi utilizarea cunoştinţelor cîştigate în atelierele penitenciaruluĭ, precum şi uşurarea statuluĭ de cheltuelele făcute cu dînsul pe cît e întemniţat. Cea maĭ mare parte din penitenciarele noastre sînt lipsite de ateliere şi şcolĭ, arestanţiĭ acestor penitenciare nu fac nimica afară de corvata reglementară şi petrec restul zileĭ în trîndăvie, aceste penitenciare n-aŭ dar caracterele unor penitenciare moderne ci sînt simple instituţiunĭ de întemniţare, închisorĭ în adevăratul sens al cuvîntuluĭ, care nu urmăresc ţinta principală a unuĭ penitenciar, corijarea făcătorilor de răŭ, ci numaĭ închiderea sub zăvor a uneĭ sumĭ de trîntorĭ nutriţĭ pe cheltuiala statuluĭ, fără ca statul, fără ca omenirea, fără ca eĭ însuşĭ să tragă vre-un folos din această întemniţare, şi din care făcătorul de răŭ ese adesea-orĭ maĭ răŭ decum a întrat.

O reformă radicală a acesteĭ stărĭ de lucrurĭ este imperios cerută din punctul de vedere al umanităţiĭ, al civilizaţieĭ, al moralităţiĭ şi al simţuluĭ practic.

Sfîrşesc modestul meŭ studiŭ fără altă pretenţiune decît aceia de a-mĭ fi făcut prin el o datorie sfîntă ca om, ca medic şi ca bun cetăţean. Aş fi foarte fericit dacă aş fi contribuit cîtuşĭ de puţin prin el la o reformă a penitenciarelor noastre într-un viitor cît se poate de apropiat.

PASCALIA și CRONICARIĬ

STUDIŬ

de

Gh. Ghibănescu.

Increderea ce cititorul sîrguitor al cronicarilor o dă povestirilor lor, e întărită acum și maĭ mult în urma verificărilor ce în continuŭ se fac cu documentele, inscripțiunile și relațiunile streine. Prin aceasta bătrîniĭ noștri cronicarĭ ni-se arată ca niște străduitorĭ lucrătorĭ, ce aŭ căutat în toate chipurile ca să spună ceva sigur, așa cum se putea spune pe timpul lor, cînd și izvoarăle eraŭ puține la număr și încă maĭ puține cunoscute de eĭ. Maĭ ales cît privește data cînd s-aŭ întîmplat faptele, vom vedea o deosebită sîrguință în a preciza cît se poate de bine. Dacă nu știŭ ziua, pun luna; dacă nu știŭ luna, pun anotimpul; în sfîrșit îțĭ daŭ o îndegetare care să te mulțămească. Știm că primiĭ noștri cronicarĭ moldovenĭ n-aŭ scris despre timpul cînd aŭ trăit, ci despre timpurile anterioare. Așa cronicarul Ureche vorbește de faptele dintre 6860—7102 (1352—1594), [1] pe cînd el a scris

1. Am pus pe 6860 ca începutul povestirilor luĭ Ureche, deși data aceasta nu e sigură. Ce an a pus Ureche? N. Costin în cartea de descălecatul dintîiŭ (Let. 1,83) zice: „Cele ce spune Ureche vorn. că aŭ fost leat 6807 la descălecatul țăriĭ cu Dragoș Vodă nu să tocmește, că încă pe vremea aceia era pustie țara Moldoveĭ.“ Iar D. Cantemir (Cron. Vol. II, 400) combate pe N. Costin, ce a pus descălecatul la 6870 (1362), și zice că Ureche a pus-o la 6821 (1313). Cum ne explicăm această nepotriveală în date în textul luĭ Ureche? Făcutu-o-a chiar Ureche? saŭ copietoriĭ?

cronica sa saŭ pe la 1615, de a fost Nestor, saŭ după 1646, de a fost Grigorie. Miron Costin, mort în 1692, scrie numaĭ pînă la Istrati Dabija (1662), din care numaĭ 12 anĭ îĭ apucă și el; căcĭ, născut în 1633, intră în boeriĭ cătră finele domnieĭ luĭ Vasile Vodă. N. Costin și maĭ ales I. Neculcea scriŭ ceva maĭ mult de timpurile pe care eĭ singurĭ le-aŭ trăit.

Ce făceaŭ cronicariĭ noștri în asemenea caz? Căutaŭ a folosi tot ce era scris înaintea lor fie în romînește fie maĭ ales în limba polonă, pe care maĭ toțĭ (afară de Neculcea) o cunoșteaŭ la perfecțiune, de oare-ce îșĭ primeaŭ cultura în Polonia. Și dacă eĭ trec în ochiĭ noștri ca simpli povestitorĭ de fapte, eraŭ însă pentru timpul lor niște aleșĭ scrutatorĭ aĭ trecutuluĭ, oamenĭ literațĭ, cărora nu le lipsea în anumite cazurĭ nicĭ critica istorică nicĭ podoaba în stil Nu se sfiaŭ a face chiar erudițiune, nu în înțelesul istorieĭ de azĭ nicĭ chiar a luĭ Cantemir, dar cine va citi „cărțile pentru întîiul descălecat“ a Costineștilor va vedea o silință în această cale. Puțină filologie, puțină arheologie, pe alocurea scrutare istorică, dar cu acel ton, cu acea adîncime, cum le permiteaŭ și timpul și cunoștințele lor.

N. Costin maĭ ales e foarte categoric. Foarte ambițios și încrezător în sine, cu renumele glorios al părintelui său, el nu se sfiește a taxa de ignoranțĭ pe o seamă de scriitorĭ aĭ timpuluĭ său, căcĭ iată ce zice în predoslovia cărțiĭ pentru întîiul descălecat (Let. 1, 37): „iar a pomeni de niște letopisițe pre urmă scrise de o samă de *boerĭ de țară* nu socotesc alta fără cît ocară li-se va face în veciĭ viitorĭ de i-aș pomeni, *că și la istorie a le scrie deplin și pe larg trebue și învățătură și știința altor țărĭ, care aceia n-aŭ avut*“. Cînd N. Costin ne spune acestea, el care a arătat abuz de erudițiune pe vremea sa, și ne spune că numaĭ Ureche și M. Costin îl mulțămesc, apoĭ aceasta ne arată îndeajuns că se cerea ceva maĭ mult cînd te puneaĭ să scriĭ istorie, iar nu numaĭ cunoștința faptuluĭ în sine. „Trebue și știința altor țărĭ și învățătură.“ Apoĭ aceasta Costineștiĭ o vor avea, iar Cantemir ne va înspăimînta cu cunoștințele sale de limbĭ, țărĭ și fapte.

Ureche — căcĭ asupra luĭ vom restrînge observațiunile

noastre—a utilizat foarte mult „Vechiul letopiseţ moldovenesc“, ce se crede a fi *Cronica zisă Putneană* de D-l B. P. Hăjdeŭ, cum şi alte izvoară leşeştĭ. Dar textele folosite, Ureche le-a dezvoltat, şi maĭ ales domnieĭ luĭ Ştefan cel Mare i-a dat o dezvoltare aşa de mare că cu drept cuvînt îl putem numi cronicarul ilustruluĭ domn.

Ureche a fost studiat poate chiar maĭ mult decît Miron Costin, deşi asupra acestuia s-aŭ scris volume întregĭ. Partea istorică a fost studiată în special de D-niĭ Emile Picot şi Hăjdeŭ ; partea literară aŭ cercetat-o special D-niĭ Sbiera şi Ar. Densuşianu ; iar D-l Gr. Tocilescu în al săŭ studiŭ critic asupra cronicarilor (Rev. p. ist. şi filologie) insistă mult asupra luĭ Ureche care, istorisind faptele de la începutul statuluĭ moldovenesc, prezenta şi maĭ mult interes istoriculuĭ.

Asemănările cronicei luĭ Ureche cu cronica zisă Putneană ne-a adus multă lumină asupra moduluĭ cum s-a alcătuit el cronica. cum a folosit datele dezlănţuite pe care călugăriĭ de la mînăstirea Putna le însemnaŭ în al lor registru; urmele de graiŭ vechiŭ ce le găsim în Ureche ne arată valoarea sa din punct de vedere linguistic ; în fine nu poţĭ vorbi de timpurile dintre 1352—1594 fără să nu aminteştĭ de Ureche la fiecare pas, ba citind un fapt ba îndreptînd şi controlînd vre-o dată, saŭ adunînd vre-o apreţiare a sa proprie, naivă şi bătrînească.

Un singur lucru însă nu s-a luat în băgare de seamă de toţĭ aceĭ care s-aŭ ocupat cu Ureche. Dacă toţĭ s-aŭ pus a îndrepta datele de anĭ saŭ de exactitate în povestire, nicĭ unul însă nu a dat atenţiune datelor celor maĭ preciz arătate, spre a vedea cît de exact sînt puse, luîndu-le ceĭ maĭ mulţĭ ca ceva sigur şi invocîndu-le la nevoe ca autoritate.

Ne vom aplica în cele ce urmează a verifica datele cele maĭ exacte din Ureche, spre a vedea întru cît cronicarul a spus adevărul. Dar cum face-vom noĭ aceasta ? Cum spune-vom noĭ acum data sigură, cînd nicĭ Ureche n-a putut ? Foarte lesne. Noĭ ceĭ modernĭ putem şti ceva maĭ sigur de timpurile trecute decît chiar contemporaniĭ. Dar în materia care ne preocupă avem o chee infailibilă, în care avem cea maĭ deplină încredere, căcĭ niciodată nu poate greşi. Această chee e *Pascalia.*

Nu vom căuta să insistăm asupra Pascaliei, scopul fiindu-ne, nu de a da deslușiri asupra ei, ci luînd-o așa ca gata să o aplicăm la cronicari. Intreaga socoteală a Pascaliei nu are alta în vedere decît calculul aflării Paștilor, care e ca centrul tuturor sărbătorilor de peste an în biserica creștină. Pentru înlesnirea calculului avem ceia ce se chiamă „Mîna lui Damaschin". Mulți s-aŭ ocupat cu această socoteală, și bătrînî și tineri, mai ales că nepotrivirile din ce în ce crescînde între calendarul Iulian și Gregorian aŭ făcut să vază unde stă dreptatea[1].

Calculul Pascaliei se învîrte asupra unui ciclu de 532 de ani, proveniți din crugul soarelui (28) și a lunii (19): 28×19=532. După 532 de ani calculul revine pe aceiași urmă ca în ciclul anterior. Toată munca apoi se învîrte asupra luminii lui Mart, căci sînt ani în care se nasc în luna lui Mart două lumini, la 1 și 31. Dar toate acestea sînt calculate și puse în tabele, după slovele cirilice, așa că azi munca e simplificată[2]. N-avem decît a ști anul; îndată aflăm restul: crugul soarelui, al lunii, mîna anului, indictionul, temelia, epacta și slova Pascaliei. Fiecare își are înțelesul săŭ, și la nevoe vom insista asupra lor. Acum spunem că Pascalia e infalibilă, luînd bazele pe care e clădită ca bune.

Pentru înlesnirea controlului noi avem Psaltirea mare de la Neamț (1859), care cuprinde un întreg ciclu de 532 de ani, de la 6917—7448 (1409—1940). Anii ce-i vom cerceta întră aici. De pe acum spunem, vom pune aici puține date, căci scopul ne va fi numai de a îndruma pe cititor să facă el singur acest control pe care noi l-am aplicat pe o scară întinsă asupra lui întreg Ureche, făcînd chiar calendarul analitic al întreg secolului al XV-a și parte din al XVI-a.

---

1. „*Mîna lui Damaschin*, de monah. Antonie. Iași 1830, pag. 14.— „*Mîna lui Damschin*", de V. Gavrielovici Lupea, Iași 1842, pag. 32.— C. Gogu în „Recreații științifice", Iași 1888, Anul VI No. 5—11.— Dr. Taneo în „Foaia bisericească și scolastică", Blaj 1888, pag. 257.— Mirescu în „Romînul" 1899, Fevr. 20 (2 Mart).— Th. Pantazi, „Calculul Pascaliei" (manuscript), Iași.

2. Ne place a aminti că D-l V. Adamaki din Iași luînd aceasta în vedere a facut un tabel sinoptic al sărbătorilor mobile de peste an, nu pentru mai multă vreme decît pentru *12 milioane de ani* (manuscript).

Cînd, la o dată sigur arătată de Ureche, vedem că acea dată nu consună cu zisele Pascalieĭ, nu trebue a sta la îndoială, ci trebue să zicem că cronicarul greșește.

Incepem.

1. Vorbind Ureche de al doilea războiŭ dintre Ștefan și Iliaș, fiiĭ luĭ Alexandru cel Bun, spune că această luptă s-a întîmplat în *6942, Lunĭ în zi întîiŭ a luĭ Fevruarie în Săptămîna albă* (Let. ed. II, Vol. I, 142).

Deschidem Psaltirea de la Neamț; la anul 6942 căutăm să vedem slova Pascalieĭ, ca să știm cînd aŭ căzut Paștile. Vedem că e ѫ; iar Paștile aŭ fost la 28 Martie. Facem aceasta pentru că știm că Postul cel mare merge cu Paștile, iar cîșlegile de iarnă variază după cum cad Paștile în Mart saŭ Aprilie. Lăsatul de carne a fost la 31 Ianuarie, deci la 1 Fevruarie era Lunĭ Săptămîna albă.

Să căutăm pe altă cale și să vedem dacă 1 Fevr. în 6942 a fost Lunĭ, indiferent de Săptămîna albă. Caut mîna anuluĭ din 6942[1], este 4; caut epacta luĭ Fevruarie, e 5; adun 4 cu 5=9; număr de Duminică și văd că Lunĭ cade zi 1 Fevruarie. Decĭ și după slova Pascalieĭ și după mîna anuluĭ, socoteala ese exact. Ureche dar aicĭ spune exactul adevăr[2].

---

1. Mîna anuluĭ constă în 7 numere, după cele 7 planete (Saturn, Jupiter, Mars, Soarele, Venus, Mercur, Luna); ele merg după crugul soareluĭ, cele 28 de slove, dar sărind din 4 în 4 anĭ (anul visect). Iar epacta e un fel de coeficient ce se dă fie-căriĭ lunĭ, dar sînt 7 epacte pentru 12 lunĭ (1 Apr. Iulie, 2 Ian. Oct., 3. Maiŭ, 4. Aug, 5. Fevr. Mart., Noemvr., 6. Iunie, 7 Sept. Dec.). Această se explică prin aceia că într-un an dacă cade Lunĭ 1 Fevr. apoĭ Mart. 1 și Noemvr. 1 tot Lunĭ va cădea; de aici grupările lunilor după anumite slove. Iar de ceia ce e epacta iată ce citim în Du-Cange, „Dicționarul latinitățiĭ medievale", sub vocabulo.

„*Epacta*". Epactas Latini vocant adjectiones annuas, lunaresque per undenarium numerum usque ad tricenarium in se revolventes, quas ideo adjiciunt, ut lunaris emensio rationem Solis sequatur. Luna enim juxta cursum sum 28 dies (29 dies cum dimidio) lume dignoscitur, et fiun in anno lunares dies 354, remanentque ad cursum solarem dies 11, quos adimunt: absque iis enim non invenies lunam quota sit in quolibet anno, mense, vel die. Istae Epactae semper 11 kl April inveniuntur, quo quota fuerit luna, totaerit Epacta eodem anno: continentur enim Epactae circulo decemnovenale,

2. Căutăm a ne corecta pe noĭ înșine de cele ce am spus în „Romînul" din

2. Vorbind de al 5 războiŭ tot între Iliaș și Ștefan spune că lupta s-a întîmplat în *6845 Martie 8 Gioĭ.* Aceiași socoteală. Caut mîna anuluĭ din 6945, este 1; adun cu epacta luĭ Mart care e 5=6; număr de Duminică 6 zile și văz că e Vinerĭ 1 Martie. Zic Vinerĭ 1, *Vin‹r›ĭ 8* Cronicarul spune *Martie 8 Gioĭ*. Ce e greșit aicĭ? Crez că ziua din lună, nu atît numele zile; ʒ înscris se putea schimba în и de cătră copietorĭ maĭ lesne decît *Gioĭ* în *Vinerĭ*. Orĭce ar fi însă, știm că la Martie 8 era Vinerĭ în 6945 (1437).

3. La pag. 150 Ureche zice că Bogdan, tatăl luĭ Ștefan cel Mare, a fost tăiat de Petru Aron la Răuscanĭ, den gios de tîrgul Suceveĭ, *Vinerĭ în răvărsatul zorilor. Oct. 16, 6963.* Pascalia anuluĭ 6963 ne arată că Sf. Apostolĭ aŭ căzut în zi de Duminică. Marțĭ a fost 1 Iulie, Vinerĭ 1 Aug., Lunĭ 1 Sept., Miercurĭ 1 Oct.; acum Miercurĭ 1, 8, 15, iar *Joĭ 16 Oct.*, nu Vinerĭ. Cu mîna anuluĭ tot așa: mîna anuluĭ 6953 e 2 + epacta luĭ Oct 2=4 = *Mierc‹ur›ĭ 1 Oct.* -- Ce s-a greșit aicĭ? Eu crez că trebue citit *Vinerĭ Oct 17*, căcĭ ʒї lesne putea fi scris de copietorĭ ѕї.

4. Cînd s-a suit pe tron Ștefan cel Mare? Ureche spune: *la 6965 April 12 Gioĭ ma‹r›ĭ*; și îndegetarea sa e maĭ exactă decît a cronicеĭ Putnene, care pune *6965 Aug. 12 Gioĭ marĭ*, de sigur printr-o greșală a traducătoruluĭ polon, care a luat drept August monograma în slovă veche a luĭ April (Arh. Ist. III, 8; Let. III, 473). Dar orĭcît de exact ne dă Ureche, totușĭ conține în sine o mică eroare. Și anume, dacă în 6965 Joĭ marĭ a fost in 12 Aprilie, Paștele aŭ trebuit să cază 15 Aprilie. căcĭ sub numele de Joĭ marĭ lumea creștină înțelege Joia din Săptămîna patimilor, cînd se citesc seara 12 evangheliĭ și să scoate crucea. Dar Pascalia ne îndreaptă aicĭ. In 6965 ia ne arată că Paștile aŭ căzut la *17 Aprilie*, decĭ Joĭ marĭ a fost la 14 Aprilie, nu 12. Și aicĭ nu putem bănui că s-a greșit data zileĭ de Joĭ

---

15 Iunie 1888 în art. „*Greșelile în cronicarĭ*", cînd cofundînd pe Ѫ cu Ѧ, din cauza răuluĭ tipar al Psaltiriĭ de la Neamț, am zis că trebue citit: Marțĭ 1 Mart în Săptămîna albă, Paștile căzînd la 24 Apr., pe cînd cronicarul spune purul adevăr.

marĭ. Ne-o dă și cronica Putneană, și apoĭ e o zi însemnată, care cu greŭ se poate uita. S-a greșit aicĭ dar numărul дї luîndu-se ca вї, cum maĭ sus Aug. drept Aprilie. Luăm 2 zile din domnia mareluĭ Ștefan, căruia D-l V. A. Ureche i-a dat de prisos 2 anĭ, dar voim a stabili sfîntul adevăr[1]. Insemnată e ziua de 14 Apr. Joĭ marĭ 6965, căcĭ atuncĭ, pe cînd lumea creștină se pregătea cu învierea luĭ Crist, Moldova cu al eĭ sfat alegea în cîmpul dreptățiĭ de domn pe Ștefan, care avea a duce fala țăriĭ sale pînă în extremul apus în Veneția și la Rîm.

5. Găsim pe Ureche exact în precizarea a două date: războiul cu Mateiaș la Bacăŭ în *6975 Dech. 14 Lunĭ*, și în lupta cu Radu cel Frumos, cînd arde Brăila *în 6978 Fevr. 27 Marțĭ în Săptămîna albă*. Mîna anuluĭ 6975 a fost 3 + 7 epacta luĭ Dechemv. = 10 = Marțĭ 1 Dechemvrie. Acum Marțĭ 1, 8, 15, decĭ *Lunĭ 14*; iar în 6978 slova Pascalieĭ ne arată că lăsatul de carne a fost în 25 Fevruarie Duminică, decĭ Marțĭ a fost 27, tocmaĭ cum spune Ureche (Let. 1, 153, 157). Dar toate acestea nu ni-le spune așa exact și cronica Putneană, ceia ce ne arata că Ureche a folosit alte izvoară, saŭ a făcut el singur calculul.

6. Exacte maĭ sînt și alte 2 date: războiul cu Radu de la Cursul apeĭ în 6981 *Noemvrie 18 Gioĭ*; și lupta luĭ Radu Laiot, pe care Ureche o descrie maĭ pe larg la *6981 Dech. 23 Gioĭ* (Let. 1, 159, 169). Mîna anuluĭ 6981 a fost 4 + 7 epacta luĭ Dech = 11 = Miercurĭ 1 Dech. Miercurĭ 22, iar *Joĭ 23*, Crăciunul fiind sîmbătă.

1. Ne place a aminti aicĭ critica avută cu D-l V. A. Ureche. D-sa într-un articol din Romînul 1886 Oct. 3, vorbind de expozițiunea de antichitățĭ din Cernăuțĭ, spune între altele că Ștefan cel Mare s-a suit pe tron la 1435, și a domnit 49 de anĭ. Am căutat a combate această aserțiune, confruntînd pe D-l Ureche cu Păr. Marian, într-un articol tot în Romînul din 11, 12, 13 Iulie 1887. D-sa ne a făcut deosebita cinste de a se ocupa în mod ironic de noĭ în marele săŭ op: Miron Costin vol. II, pag. 262 și 565. Mulțămim de onoarea făcută, și oricît va stărui D-l Ureche în afirmațiunea sa, noĭ vom căuta a proba într-un studiŭ ce am întreprins asupra cronologieĭ luĭ Ștefan Vodă că D-l V. A. Ureche greșește. Toate încurcăturile ce ni-se par a exista în datele deosebite a domnieĭ luĭ Ștefan trebuesc supuse unuĭ control serios pentru a vedea cîte se cuvin faptelor, cîte ignoranțeĭ noastre.

7. *Bătălia de la Războenĭ.* Ureche spune că s-a întîmplat în 6984 *Lunĭ* Iulie 26 (Let. 1, 165). Nicĭ cronica Putneană, nicĭ chiar inscripțiunea de la Războenĭ, comentată pe larg de Păr. Melhisedec (Anal. Academieĭ VIII II, 172; Convorbirĭ Literare 1883, 365), nu ne daŭ și numele zileĭ. E singur Ureche care s-a silit a pune și numele zileĭ de *Lunĭ* 26 Iulie. Inscripția zice curat: *vă leato 6984 a gsdva ego 20 leato tecăștie, msța Iul. 26 i* (în anul 6984, iar al domnieĭ mele al 20-lea an *curgător*, luna Iulie 26 zile). Credeam la început, după o însemnare repede luată de pe inscripție, că și inscripția ar pune data de *Lunĭ*, ceia ce m-ar fi surprins constatînd greșelĭ chiar în inscripție, dar acum lucrul devine maĭ ușor, cînd data de *Lunĭ* o găsim numaĭ în Ureche. Pascalia anuluĭ 6984 a fost 1 + 1 epacta luĭ Iulie = 2 = Lunĭ 1 Iulie, Lunĭ 22, Vinerĭ 26.

Data de 26 e sigură, căcĭ ne-o dă și inscripția. Pus-a chiar Ureche *Lunĭ* 26 Iulie, saŭ copietoriĭ textuluĭ săŭ aŭ luat drept *Lunĭ* pe Vinerĭ? Eŭ arunc greșala în sarcina copietorilor, și trebue numaĭ decît a se citi aicĭ *Vinerĭ 26 Iulie 6984.*

8. Luarea Chilieĭ de către Baiazet este exact precizată de Ureche în 6992 Iulie 14 *Miercurĭ* (Let 1, 168); dar

9. vorbind de arderea Suceveĭ de Hroiot in *6992 Sept. 19, 20 Lunĭ și Marțĭ*, greșește, căcĭ în 6992, cum ne arată mîna anuluĭ (4) și epacta luĭ Septemvrie (7), la 19 și 20 aŭ fost *Duminică și Lunĭ*;

10. Toate îndegetările asupra lupteĭ cu Albert sînt *foarte* exact spuse (Let. 1, 172), și aicĭ cronica Putneană nu ne spune nimic. *La 27 Aug. Duminică 7005* Albert se pregătește de luptă (exact); Ștefan ese din Suceava în *24 Sept. Duminică* (exact); Albert ajunge la Suceava *Marțĭ 26 Sept.* (exact); *Gioĭ 19 Oct* se întoarce Albert (exact); *Gioĭ 26 Oct.* întră în pădure, iar *Duminică* dimineață *29 Oct.* se dă lupta (exact). Renumele aceşteĭ lupte în care *Șleahta* a perit, a măgulit în așa grad pe cronicar că a căutat să o povestească pe larg, precizînd bine datele, neștiind că peste 200 de anĭ și maĭ bine se vor rîdica falsificatorĭ și vor făuri *o cronică* (Izvodul luĭ Clănăŭ), luînd ca dată greșită tocmaĭ lupta din Codriĭ

Cozminuluĭ, pe care Ureche ne-o spune așa de exact.

11. Data morțiĭ luĭ Ștefan iar e exact dată de Ureche, ca și de Miehovschi, cronicarul polon: *7012 Iulie 2 Marțĭ*, 4 oare dimineața Mîna anuluĭ 7012 a fost 1+1 epacta luĭ Iulie=2=Lunĭ 1 Iulie, *Marțĭ 2* Dacă ne-am întreba acum cîțĭ anĭ a domnit Ștefan Vodă? de la 6965 April 14 Joĭ marĭ pînă la 7012 Iulie 2 Marțĭ, 4 oare dimineața, adecă 47 de anĭ, 2 lunĭ și 17 zile.

12. *Un litigiŭ între cronicarĭ.* Ureche Cronicarul vorbind de venirea de a 2-a oară a luĭ Petru Rareș, zice că bătînd pe Alexandru Cornea, i-a tăiat capul într-o *Miercurĭ în luna luĭ Fevruarie 7049*, la care N. Costin adaugă că trebue citit *7048* (Let 1, 202).

Cine are dreptate?

Puțin maĭ jos (Let. 1, 202), numaĭ cu 6 rîndurĭ, Ureche spune: „Și aŭ șezut în scaun Petru Vodă la Suceava *la 7049*, *Fevruarie 19*, *Lunĭ după Sf. Teodor*, *în a doua săptămînă din Postul cel mare.*

Să socotim puțin. Faptele tăeriĭ capuluĭ luĭ Cornea și suiriĭ luĭ Rareș pe tron s-aŭ întîmplat în acelașĭ an și aceiașĭ lună; dar în 7049 saŭ 7048?

In 7048 Paștile aŭ căzut la 28 Martie, iar Postul cel mare a început Lunĭ 9 Fevruarie, Sf. Teodor a fost Sîmbătă 14 Fevruarie; deci *Lunĭ* în a 2-a săptămînă *a fost 16 Fevruarie.*

In 7049 Paștile aŭ căzut la 17 Aprilie; Postul cel mare a început la 28 Fevruarie Lunĭ; Marțĭ a fost 1 Mart; Sf. Teodor Sîmbătă 5 Mart; iar *Lunĭ* a doua săptămînă din post a fost *la 7 Martie.* Care dată acum e maĭ aproape de adevăr? Acea de 7048. S-a greșit și aicĭ 19 în loc de 16 (ѳі în loc de ѕі), dar n-are a face de feliŭ 19 Fevr., chiar greșit cu 7 Mart. N. Costin dar are dreptate.

Apoĭ cînd Ureche zice: „într-o Miercurĭ în luna luĭ Fevruarie“, și apoĭ că Lunĭ 16 se sue pe tron, nu putea să fie Miercurĭ decît în zilele de 4 saŭ 11 (18, 24), probabil acea de la 11 Faur.

Iată dar Pascalia slujindu-ne la descurcarea uneĭ date în litigiŭ.

13. Moartea luĭ Petru Rareș, Ureche o pune la *7055 Sept. 4 Vinerĭ la miază-noapte.* Mîna anuluĭ 7055 e

5+7 epacta luĭ Sept.=12=Joĭ 1 Sept., *Vinerĭ 2 Sept.*; iar la 4 era Duminică (Let. 1, 205).

14. Vorbind de baterea Iașuluĭ de către Crețul (Let. 1233), spune că a venit și a început a o bate la Fevr. 9 7086 (Duminica lăsatuluĭ de brănză a fost atuncĭ, cum ne arată Pascalia) „și aŭ bătut pregiur curtea din cîșlegĭ pînă la miază-păresime. Iar cînd aŭ fost noaptea spre miază-păresime Mart 12“.

Noĭ știm că miază-păreasemĭ, saŭ *miezu-păreții*, cum se zice astăzĭ, cade în săptămîna a 4-a din post Miercurĭ, la 24 zile din post, cînd se numără și ouăle. Pascalia anuluĭ 7086 ne arată că postul a început *Lunĭ 10 Fevruarie*; Lunĭ a 4-a septămînă din post a fost la 3 Mart, iar *miezu-păreții* a fost la 5 Mart. De unde dar Mart 12? Greșală. Aicĭ miază-păreasemĭ e aruncată cu o săptămînă maĭ înainte în a 5-a săptămînă, pe cînd ia cade în a 4-a săptămîna din post Miercurĭ.

Mărginim la aceste 14 puncte verificările și îndreptările noastre, scopul fiindu-ne de a arăta numaĭ bogata aplicare a Pascalieĭ la cronicarĭ.

O ultimă observațiune avem a face.

Comparînd pe Ureche cu Cronica Putneană vedem o supraabundență de date precize în Ureche, ceia ce lipsește Cronice Putnene; în foarte multe locurĭ la o dată din Cronică, Ureche maĭ pune numele zileĭ, cum a fost cu inscripția de la Războenĭ, și dacă găsim greșelĭ în multe locurĭ, dar în multe altele îndegetările sînt perfect exacte, cum e cu bătălia de la Codriĭ Cozminuluĭ. Și dacă ar fi să avem textul original al luĭ Ureche l-am vedea noĭ mult maĭ corect decît copiile tîrziĭ, după care s-a tipărit de D-l Cogălniceanu.

Am văzut asupra dateĭ descălecăriĭ că pe vremea luĭ D. Cantemir existaŭ deja maĭ multe variante, 6807, 6821, pe cînd Cronica Putneană trebuia să fi făcut pe Ureche a pune 6860.

Copietoriĭ textuluĭ luĭ Ureche prin nebăgare de seamă lesne schimbaŭ ziua, luna, ba chiar și anul, și noĭ ne-am deprins a arunca pe spinarea bieților cronicarĭ greșelĭ la care eĭ nicĭ nu s-aŭ gîndit. Aceĭ *boerĭ de țară* pe care N. Costin îĭ critică aspru, cîte greșelĭ nu vor fi făcut în transcrierile de cronicĭ! Nu era boer să n-aibă în mica

sa bibliotecă manuscriptul cronicarilor; de aicĭ acele variante multe care supt pana luĭ N. Costin iaŭ forma de studiĭ întregĭ, şi care numaĭ pentru letopiseţul luĭ M. Costin ajung suta.

Noĭ credem că Ureche a făcut uz pînă la un punct de calculul Pascalieĭ, şi iată cum. Cronica Putneană, saŭ Letopiseţul vechiŭ moldovenesc, ş-a avut redacţia polonă în 1566. Acea redacţiune o avem tradusă de D-l Hăjdăŭ. Nicĭ o îndegetare *à la* Ureche nu găsim în vechia redacţiune a letopiseţuluĭ tradus în poloneşte la 1566 Oct. 28. Ureche vine cu mult maĭ tîrziŭ; putut-a să aibă el altă redactare maĭ pe larg a Cronicel Putnene? Nu credem; el a completat ştirile cu cele ce-ĭ spuneaŭ cronicele streine; dar a pus şi ceva de la sine. Acel ceva e *precizarea în date*. Cînd atît Cronica Putneană cît şi inscripţiunea de la Războenĭ îĭ spuneaŭ numaĭ *26 Iulie*, unde a găsit el pe *Lunĭ*? Nicăirĭ; ci a calculat cu Pascalia şi a voit a pune şi *ziua*; de sigur el a calculat bine, a pus Vinerĭ, dar copietoriĭ aŭ greşit maĭ apoĭ şi ne-am trezit deodată cu *Lunĭ* în loc de *Vinerĭ*, cum în textul polon ne-am trezit cu Aug. 12 în loc de Apr. 12, ziua suiriĭ pe tron a luĭ Ştefan cel Mare.

Faţă cu acestea ne întrebăm: La o ediţiune critică, ce *trebue* să se întreprinză asupra cronicarilor noştri, n-ar fi bine a se verifica datele prin Pascalie, arătîndu-se greşelile în note?

Credem că da.

VIAȚA CUVÎNTULUĬ

Conferență ținută în Aula Universitățiĭ de Iașĭ la 25 Fevruarie 1890

de

H. Tiktin.

Doamnelor și Domnilor,

In structura limbiĭ omeneștĭ deosebim, pe lîngă elementul material al sunetelor, treĭ elemente formale: cuvintele, formele gramaticale și faptele sintactice. Cel maĭ important din aceste treĭ elemente formale ale limbiĭ sînt cuvintele. Căcĭ putem să ne închipuim o limbă care să nu aibă flexiune saŭ care să nu aibă sintaxă, dar nu ne putem închipui o limbă fără cuvinte. Așa bună-oară limba chineză este maĭ de tot lipsită de flexiune; ia exprimă raporturile dintre cuvinte parte prin alte cuvinte, parte prin modul cum sînt aranjate cuvintele în propoziție, parte nu le exprimă de loc, lăsînd auzitoruluĭ sarcina de a adăoga însușĭ în mintea sa aceste raporturĭ neexprimate dar subînțelese. Așa, limbile care ne arată o bogată desfășurare a formelor flexionare se bucură de o libertate aproape nemărginită în privința ordineĭ cuvintelor în propoziție. In limba latină și greacă poțĭ pune predicatul înainte saŭ în urmă saŭ la mijloc, poțĭ pune verbul între nume și atribut, și a m. d.; așa de ex. în loc de „orĭce furtună trece“ poțĭ zice „orĭce trece furtună“ saŭ „furtună trece orĭce“ saŭ „furtună orĭce trece“ etc. Ce e maĭ mult, linguiștiĭ susțin că limba primitivă saŭ, dacă vroițĭ maĭ bine, limbile primitive nu cunoșteaŭ de loc ceia ce

se numeşte gramatică. După dînşiĭ, în limba primitivă un singur cuvînt ţinea locul uneĭ propoziţiĭ întregĭ. In mod rudimentar, acest fenomen se poate observa şi in limbile moderne. Prin cuvîntul „plouă“ împărtăşim un fapt, prin exclamaţia: „sermanul!“ exprimăm un sentiment prin strigătul: „afară !“ manifestăm o vroinţă. Iată ideĭ întregĭ exprimate prin cîte un singur cuvînt Ce urmează de aicĭ? Urmează că o limbă poate exista fără gramatică, dar nu poate exista fără cuvinte. Cuvîntul este elementul esenţial al limbiĭ, şi după toată probabilitatea, el este şi cel dintîiŭ element al eĭ, la care celelalte s-aŭ adăogat maĭ tîrziŭ. „La început era cuvîntul“, putem zice cu Sf. Ioan evanghelistul.

Cuvîntul, la rîndul săŭ, se compune din două elemente, elementul fiziologico-acustic, sunetele, şi elementul psihologic, semnificarea. Legătura dintre aceste două elemente nu este o legătură necesară; adecă nu există vre-o lege fizicală sau psihologică după care cutare cuvînt ar trebui să aibă cutare semnificare şi nu alta, ci din contra, în principiŭ orĭcare cuvînt poate servi pentru exprimarea orĭcăriĭ noţiunĭ. Nu e vorbă, cercetînd istoria uneĭ limbĭ putem afla cauza pentru ce cutăruia complex de sunete i-se atribue cutare înţeles, pentru ce ne servim de cutare cuvînt spre a însemna cutare obiect, pentru ce cutare lucru se numeşte în limba noastră *masă*, cutare *pălărie*, ş. a m. d. Dar acest raport cu totul întîmplător între sunet şi înţeles nu ne împiedecă nicĭdecum de a desemna obiectul „masă“ cu vre-un alt cuvînt, bună-oară *tabulă*, saŭ de a da complexuluĭ de sunete *masă* o altă semnificare, bună oară acea a uneĭ grămăzĭ compacte, ca de ex în fraza: „masa cea mare pe care uniĭ o numesc popor iar alţiĭ prostime“. Vom vedea în cursul conferenţeĭ noastre că operaţiunea unuĭ asemenea divorţ ca să zic aşa între cuvînt şi înţeles este unul din fenomenele cele maĭ comune din viaţa limbilor. Dar pentru a demonstra chiar de pe acum că nu există un raport necesar între amîndouă elementele cuvîntuluĭ, n-avem decît să amintim faptul cunoscut că în două limbĭ diferite, şi adese-orĭ chiar în una şi aceiaşĭ limbă, o singură noţiune se reprezentă prin cuvinte diferite şi unul şi acelaşĭ cuvînt exprimă noţiunĭ diferite. Noţiunea *cap* se reproduce în limba franceză prin *tête*, în l. germ. prin

kopf, în l. engleză prin *head*, în limbile slave prin *glava*, cuvinte care n-aŭ absolut nicĭ o asemănare între ele și totușĭ aŭ toate aceiașĭ semnificare. Tot așa și în limba rom. putem zice ad libitum *tîrg* saŭ *oraș*, *vas* saŭ *corabie*, *de oarece* saŭ *de vreme ce*, *considerînd că* saŭ *în vedere că*, *veste* saŭ *știre*, *răposat* saŭ *decedat* saŭ *defunct* saŭ *încetat din viață*. Cît de deferite ca sunet sînt formele flexionare ale verbuluĭ *a fi* : *sînt eștĭ eram fuiŭ fost fiind* ; și toate conțin aceiașĭ idee fundamentală a firiĭ, a existențeĭ. Și viceversa: cuvintele *mal pat car cu* înseamnă în l. franceză cu totul altceva decît în l. romînă: *mal* vrea să zică *geamandan*, *pat*— *labă*, *car* — *căcĭ*, *cu* — *gît* ; tot așa în l. germ. *gras* înseamnă *iarbă*, *vas* — *ce*, *bubă* — *băiat* etc. Și chiar în l. rom. acelașĭ complex de sunete ne servește a desemna cînd cutare și cînd cutare lucru, de ex. *lac* adunătură de apă și *lac* de boit dușamele, *pară* fruct și *pară* de foc, *Banul* Craioveĭ și un *ban* de aramă. Cu un cuvînt, existența sinonimelor și a omonimelor dovedește îndeajuns că raportul dintre sunet și înțeles nu este un raport necesar ci un raport contingent.

Aceiașĭ contigență o putem constata și în raportul ce există între forma gramaticală a cuvîntuluĭ și funcțiunea sa logică. Și aicĭ, legătura dintre amîndouă este cu totul întîmplătoare, ba una poate sta chiar în fățișă contrazicere cu cealaltă. Asa de ex. substantivele *calfă*, *slugă*, *rudă*, *sentinelă* sînt feminine după formă și masculine după funcțiune. In fraza: *o făceam dacă știam că o doreștĭ*, cuvintele *făceam* și *știam* sînt imperfecte după formă iar condiționale după funcțiune. In limba latină, verbele numite deponente sînt pasive după formă, dar funcționează ca active: luîndu-ne după forma verbelor *imitor*, *admiror*, *praedor*, le-am traduce prin *sînt imitat*, *sînt admirat*, *sînt prădat* în loc de *imitez*, *admir*, *prăd*. In limba greacă, în loc de: „copiiĭ *sînt* micĭ" se zice „copiiĭ *este* micĭ", *τὰ τέκνα μικρά ἐστιν*. Ș. a. m. d.

Este evident că o asemenea incongruență între forma gramaticală și funcțiunea logică a cuvîntuluĭ ar fi imposibilă, dacă ar exista un raport necesar între amîndouă ; și tot așa fenomenele observate adinioară la exprimarea noțiunilor prin cuvinte devin inteligibile numaĭ atuncĭ cînd admitem că legătura dintre cuvînt și înțeles este o legă-

tură pur întîmplătoare. Cînd individul A pronunță cuvîntul *masă* în prezența individuluĭ B, în creerul luĭ B se naște reprezentația obiectuluĭ *masă* nu din cauză că sunetele din care se compune cuvîntul *masă* ar avea proprietatea inherentă de a reproduce în creerul luĭ B reprezentația obiectuluĭ *masă*, ci din cauză că între A și B există o convențiune tacită după care B este ținut a-șĭ reprezenta o masă orĭ de cîte-orĭ aude pe A pronunțînd cuvîntul *masă*: cuvîntul este simbolul convențional al noțiuniĭ și nimic maĭ mult. Dacă n-ar fi așa, dacă raportul dintre cuvînt și noțiune ar fi un raport natural, bună-oară ca raportul dintre materie și greutate, dintre căldură și dilatație, atuncĭ toțĭ oamenii ar trebui să exprime aceiașĭ noțiune prin acelașĭ cuvînt, și fiind-că un mare număr de noțiunĭ este comun întregiĭ omenirĭ, toțĭ oameniĭ din lume ar avea o limbă identică pînă la un grad oare-care, și învățațiĭ n-ar avea nevoe să-șĭ frămînte capul ca să înjghebe o limbă universală artificială ca de ex. volapükul. Insă limba nu este un dar al naturiĭ, ci o instituțiune omenească, care, ca toate instituțiunile omeneștĭ, variază de la popor la popor și se schimbă din veac în veac.

Așa dar, cuvintele sînt simboalele noțiunilor. Ce urmează însă de aicĭ? Urmează întîiŭ că cuvîntul îșĭ poate schimba forma independent de noțiunea exprimată prin el, și vice-versa, noțiunea se poate modifica independent de cuvîntul prin care este exprimată. Urmează al doilea că legătura dintre cuvînt și noțiune se poate rupe cu desăvîrșire, așa încît cuvîntul A, care însemna erĭ noțiunea B, astăzĭ poate servi pentru însemnarea noțiuniĭ C, și noțiunea B, care erĭ era desemnată prin cuvîntul A, astăzĭ poate fi reprezentată prin cuvîntul D.

Pentru a pune maĭ bine în evidență acest fapt, să-mĭ fie permis a aduce niște paralele din lumea simboalelor ce ș-a creat omul pentru diferite scopurĭ. Unul din simboalele cele maĭ răspîndite este uniforma militărească. Uniforma artileristuluĭ, a vînătoruluĭ, a dorobanțuluĭ etc. este simbolul că purtătorul eĭ este artilerist, vînător etc; uniforma căpitanuluĭ, a coloneluluĭ, a generaluluĭ este semnul la care soldatul inferior recunoaște pe superiorul săŭ etc. Aceasta împiedecă oare ca haina militărească să fie modificată? ca gulerul, saŭ mînica să fie lungite saŭ scurtate?

ca galoanele să fie schimbate? saŭ ca și întreaga uniformă să fie înlocuită prin una cu desăvîrșire diferită? De sigur că nu. In toate aceste cazurĭ se schimbă simbolul, dar ideia simbolizată rămîne intactă.

Dar se întîmplă și cazul invers. Aceiașĭ haină care astăzĭ desemnează cutare funcțiune, mîne poate desemna alta. In toată lumea civilizată, *fracul negru* este considerat ca haina caracteristică a cavaleruluĭ. In timpul din urmă, tinerimea engleză a început a pune în locul fraculuĭ negru fracul roșiŭ. Pe de altă parte, servitoriĭ restaurantelor și aĭ otelurilor aŭ găsit cu cale a acapara haina cavalerească și a se servi de ia ca de semnul distinctiv al funcțiuniĭ lor. Să ne închipuim acuma că uzul întrodus în Anglia ar deveni general și fracul negru ar dispărea cu totul din societatea elegantă. Ce ar fi consequența? Ar fi că am lua pe orĭce persoană îmbrăcată în frac negru de chelner, și această persoană n-ar avea dreptul de a se supăra dacă o am pofti să ne aducă un păhar de bere saŭ un biftec.

Cuvintele sînt hainele în care îmbrăcăm ideile noastre. Și precum purtătorul uneĭ haine o poate modifica saŭ înlocui prin altă haină, tot așa noțiunea poate rămînea și cuvîntul se poate schimba și viceversa.

Raportul dintre sunet și înțeles fiind astfeliŭ clarificat, putem trece la examinarea fenomenelor ce ne prezentă viața cuvintelor. Căcĭ cuvîntul are viață ca și corpurile din lumea organică. Cuvîntul se naște, cuvîntul se dezvoltă, cuvîntul moare; saŭ vorbind fără metaforă, cuvîntul se formează și se întroduce în uzul vorbitorilor, el îșĭ modifică forma exterioară și semnificarea, și în fine cade în desuetudine, încetează de a maĭ fi uzitat.

Cum se naște cuvîntul?

Pentru a crea un cuvînt noŭ, două căĭ staŭ deschise înaintea noastră. Putem lua o combinație de sunete de-almintrelea fără nicĭ un înțeles și putem să o însărcinăm cu funcțiunea de a însemna o anumită noțiune. Saŭ putem lua una saŭ maĭ multe din combinațiile fonetice semnificative, adecă din cuvintele deja existente în limbă, și prin mijlocul unor operațiunĭ oare-care putem forma din ele un cuvînt noŭ. Metoda dintîiŭ s-ar putea

compara cu așa numita generațiune spontanee a organizmelor, adecă nașterea directă din materia neorganică, nu din germene. Precum, după părerea unor naturaliști, care ce-e drept are mulți adversarĭ, primele formațiunĭ organice s-ar fi născut prin generațiune spontanee, tot așa cele dintîiŭ organizme linguistice, primele cuvinte ale limbiĭ omeneștĭ, par a fi fost formate în modul dintîiŭ. Și precum în lumea organică, generațiunea spontanee nu se maĭ observă în ziua de astăzĭ, ci orĭce individ existent presupune existența prealabilă a unuĭ alt individ din care s-a născut, tot așa astăzĭ un cuvînt noŭ nu se poate naște decît dintr-un cuvînt vechiŭ.

Formarea cuvintelor nouă se operează în două modurĭ, cunoscute sub numele de derivațiune și compoziție. Din față s-a format *fățiș*, *fățuesc*, *înfăț*, *răsfăț*, *fățăresc*, *fățarnic*, și maĭ departe din *fățiș*, *înfățișez*, din *fățarnic*, *fățărnicie*; din *roșiŭ* avem *roșață*, *roșesc*, *rușine*, *roșietic*, *roșior*, *roșcovan*, și din *rușine* s-a dezvoltat maĭ departe *rușinez* și *rușinos*; din verbul *a putea* avem pe deoparte substantivul *putere* cu derivatele sale *puternic* și *putern̆icie*, pe de alta *putință*, din care *neputincios*. Exemple de compoziție sînt: *batjocură* din *bat* și *joc*, *fărădelege*, *binefacere*; *străbun* și *răstrăbun*; *pierde-vară*, *gură-cască* etc.

Dar și aceste modurĭ de a forma cuvinte maĭ că nu se maĭ uzitează de loc în ziua de astăzĭ. Toate exemplele aduse aicĭ aparțin uneĭ perioade maĭ vechĭ din istoria limbiĭ romîne Facultatea de a forma cuvinte nouă din cele vechĭ pare a fi maĭ de tot secată. Vre-o cîteva excepțiĭ ca *împrejurare*, *bunăvoință*, *mărinimos*, *înrîurire*, *sinucidere* care s-aŭ format în timpul nostru, nu fac decît a întări regula. Nu-e vorbă, s-aŭ găsit pedanțĭ care voiaŭ să umple lacunele dicționaruluĭ romîn prin cuvinte nouă născocite de dînșiĭ. Vestitul „Lepturariŭ" al răpos. Pumnul furnică de cuvinte ca: *adeverințe nerăsturnavere*, *țărmuriciunea neapăraveră a domninței* ș. a. m. d. In psaltirea versificată a luĭ Pralea, care, ce-e drept, era cam într-o parte, găsim formațiunĭ ca *sfințaș*, adecă locaș sfînt, sanctuar, *apăr*, adecă adăpost, *pricepnic*, adecă minteos, înțelegător, *luptnic*, adecă belicos, războinic. Dar simțul sănătos al națiuniĭ romîne, s-a întors totdeauna cu dispreț de la asemenea formațiunĭ monstruoa-

se care, pe lîngă că sînt urîte, staŭ totodată și în contrazicere cu spiritul limbiĭ romîne.

Așa dar, nu maĭ formăm cuvinte nouă. Dar, mă vețĭ întreba, ce facem atuncĭ, cînd un obiect noŭ se prezentă simțurilor noastre, cînd la comoara ideilor noastre se adaogă o idee nouă pentru care limba noastră nu posedă încă semnul? De unde luăm cuvîntul cu care să desemnăm noua noțiune? De unde? De acolo de unde tocmaĭ ne-a parvenit această noțiune. Căcĭ maĭ toate noțiunile maĭ nouă nu se maĭ nasc în propriul nostru spirit, ci ele nise aduc dela alte popoare, maĭ ales dela popoarele ce se află pe o treaptă culturală maĭ înaltă decît noĭ : noĭ importăm ideile nouă de a-gata de la dînșiĭ, și împreună cu ideile importăm totodată și cuvintele. Ideile de naționalitate, de constituțiune, de independență politică etc le avem de la Franceji : de la dînșiĭ am luat și cuvintele *naționalitate*, *constituțiune*, *independență* etc. Alt exemplu : se introduc din țărĭ streine produsele lor naturale saŭ industriale; cúm le numim noĭ? le numim așa cum ele se numesc în patria lor. *Cafea* este un cuvînt turcesc, *ceaiŭ* un cuvînt chinez, *ciocolată* un cuvînt mexican. De aicĭ rezultă totodată și absoluta necesitate de a face împrumuturĭ la limbĭ streine. Căcĭ de unde să luăm cuvintele pentru a exprima șiroiul de noțiunĭ care zilnic ne afluiază din toate părțile? Să așteptăm oare pînă ce învățațiĭ noștri ne vor fi croit cuvinte pentru ele? Toate limbile din lume sînt limbĭ mixte, și cu cît contactul dintre națiunĭ este maĭ viŭ, cu atît dicționarele lor trebue să devie maĭ împestrițate. Numaĭ un popor care s-ar încuia îndărătul unuĭ zid chinez ar putea sa aibă o limbă „omogenă“, cum a visat-o răp. Cipariŭ. Purizmul abstract în materie de limbă nu este numaĭ o utopie, el este și o absurditate.

Să trecem acum la multiplele vicisitudinĭ ce le încearcă cuvîntul în viața sa. Aicĭ observăm două seriĭ de fenomene, anume schimbările formeĭ fonetice și schimbările înțelesuluĭ. Să ne ocupăm puțin cu cele dintîiŭ.

Factorul principal al tuturor modificărilor fonetice este instinctul comoditățiĭ, năzuința de a se osteni cît se poate maĭ puțin. De sigur, strămoșiĭ noștri n-ar fi prefăcut *aqua* în *apă*, *maxilla* în *măsea*, *densus* în *des*, dacă nu le-ar fi părut maĭ ușor a pronunța *apă*, *măsea*, *des* decît

aqua, *maxilla*, *densus*. Nu e mult de cînd aceste schimbărĭ fonetice se consideraŭ ca corupţiunĭ condamnabile, şi în deosebĭ în evul mediŭ, pentru care limba latină era idealul limbilor, învăţaţiĭ nu vedeaŭ în limbile romanice decît o latinească stricată. Acesta este încă punctul de vedere al răpos. Cipariŭ care voia să reducă limba romînă la o formă maĭ „primitivă“, adecă maĭ apropiată de latineşte. Cipariŭ şi adepţiĭ luĭ uitaŭ un singur lucru. Corupţiune este acea schimbare a unuĭ lucru prin care acest lucru devine maĭ puţin apt pentru scopurile la care serveşte. Oare aşa e şi cu schimbările fonetice? Ce este scopul vorbiriĭ? Pentru ce vorbim? Vorbim pentru a ne împărtăşi unul altuia ideile noastre. Şi cu cît aceasta se face maĭ uşor şi maĭ grabnic, cu atît maĭ bine. Aşa dar, schimbările în forma exterioară a cuvîntuluĭ, în loc de a fi corupţiunĭ, reprezentă dincontra un progres, şi limba franceză bună-oară, care a transformat cuvintele latine *augustus*, *insula*, *persica* în monosilabele *août*, *île*, *pêche*, saŭ limba romînă, care redă lat. *manducabamus* prin *mîncam* saŭ *exsuccavisti* prin *uscaşĭ*, sînt incontestabil superioare limbiĭ latine în această privinţă.

Din faptul constatat aicĭ că limba se perfecţionează schimbîndu-se, s-ar putea trage următoarea concluziune. Se ştie că prefacerile sunetelor se operează după nişte anumite legĭ, aşa zisele legĭ fonetice. Dar aceste legĭ nu se aplică în mod consequent şi nestrămutat, cum lucrează de ex legile naturale, ci ele sînt maĭ vîrtos numaĭ nişte regule care, ca toate regulele, îşĭ aŭ excepţiile lor. Eĭ bine, s-ar putea întreba, dacă e adevărat că prefacerea istorică a formeĭ fonetice este un cîştig pentru limbă, dacă valoarea limbiĭ se măreşte prin această transformare, n-ar fi bine atuncĭ ca să aplicăm legile fonetice cu toată rigoarea, fără a lăsa măcar un singur cuvînt să se sustragă lucrăriĭ lor? Saŭ, dacă aceasta ar părea poate cu greŭ de realizat la cuvinte care îşĭ aŭ deja forma lor stabilită de demult în gura tuturor Romînilor, pentru ce n-am supune lucrăriĭ acestor legĭ cel puţin acele cuvinte care, chiar acum întroduse, n-aŭ devenit încă bunul comun al întregiĭ naţiunĭ? Pentru ce, în loc de *raţionament*, *naţionalitate*, *constituţional* nu zicem, după cum zicea răposatul Pumnul, *răcĭunămînt*, *năciunărătate*, *cu-*

stătuciunar ? Pentru ce asemenea formaţiunĭ provoacă numaĭ surîsul Dv.? Iată pentru ce.

Nu toate schimbările fonetice sînt rezultatul lucrăriĭ instinctuluĭ de comoditate ; multe din ele izvorăsc din alte cauze, din care una este reproducerea neexactă a sunetelor. pronunţarea negligentă. In ce mod învaţă copilul a vorbi ? De modul cum se formează cuvintele în organul de vorbire, copilul nu are niciĭ o idee, fiindcă această operaţiune fiziologică se sustrage observăriĭ directe. Insuşĭ învăţaţiĭ ştiŭ foarte puţin de ceia ce se petrece în gura vorbitoruluĭ. Ştiinţa numită fiziologia sunetelor este încă în faşe. Aşa dar, cum învaţă copilul a vorbi ? Iată cum. Copilul **aude** sunetele şi luîndu-se după auz caută a le imita, şi dacă după maĭ multe încercărĭ reuşeşte a produce nişte sunete destul de apropiate de sunetele auzite, îndată începe a vorbi. Şi fiind-că oamenii cu care vorbeşte copilul îl înţeleg, copilul crede că vorbeşte întocmaĭ ca şi dînşiĭ In realitate însă sunetele produse de el nu sînt identice cu cele auzite, că sînt numaĭ nişte nuanţe ale lor. Aşa sunetele trecînd din generaţie în generaţie şi suferind în gura fiecăriĭ generaţiĭ cîte o mică nuanţare, iată că după trecerea unuĭ timp oarecare sunetul primitiv se află înlocuit prin unul cu totul diferit.

Fie-mĭ permis a aduce o dovadă pentru acest fapt din însuşĭ istoria l. rom. In locul consonanteĭ latine *n* precedată şi urmată de vocală, l. rom prezentă în maĭ multe cazurĭ consonanta *r* ; aşa în *fereastră* din *fenestra*, *cărunt* din *canutus*, *mărunt* din *minutus* ş a. m. d. In dialectul Romînilor din Istria această înlocuire a lui *n* prin *r* este regulă generală: Istrieniĭ zic *lură* în loc de *lună*, *tire* în loc de *tine*, *ţirut* în loc de *ţinut* etc. Dar trecut-a oare *n* deadreptul în *r* ? Nu. Natura nu face săriturĭ. Intre *n* primitiv şi *r* modern trebue să fi existat odată un sunet intermediar care nu era nicĭ *n* nicĭ *r*, ci un amestec din amîndouă Şi în adevăr, întîmplarea ne-a păstrat două documente literare vechĭ care ne daŭ mărturie despre existenţa de odinioară a acestuĭ sunet intermediar, anume manuscriptul de la Voroneţ descoperit de D-l Creţu şi manuscriptul de la Măhaciŭ publicat de D-l Hăjdeŭ în „Cuvente den bătrănĭ“. In aceste două manuscripte găsim cuvinte ca *lună*, *tine*, *ţinut* scrise în treĭ feliurĭ: cînd cu *u*, cînd cu *r* şi cînd cu *nr* ; aşa de ex. *lună*, *lură* şi

lunră. Pentru a explica acest fenomen curios, trebue să admitem că în limba scriitorilor acestor preţioase documente, *n* din *lună* nu maĭ era *n* şi nicĭ nu era încă un *r* distinct, ci un sunet jumătate *n* jumătate *r*. Iată decĭ dovedit în mod convingător, crez, că ar fi greşit a zice că în *fereastră*, *n* ar fi trecut în *r*. Şi tot aşa trebue să judecăm şi toate celelalte trecerĭ aparente ale unuĭ sunet în altul Pentru latinul *rogationem*, noĭ zicem *rugăciune* : totuşĭ *a* din *rogationem* n-a trecut vre-odată în *ă*, *t* în *c*, *o* în *u*, ci toate aceste prefacerĭ s-aŭ operat pe nesimţite în curs de multe veacurĭ. Aşa fiind, ce rost ar avea oare dacă noĭ am face din *raţionament răciunămînt* din *naţionalitate năciunărătate*, din *constituţional custătuciunar* ? A trata neologizmele în asemenea mod ar fi a face silă limbiĭ rom. şi a păcătui încontra spirituluĭ eĭ care nu cere asemenea prelucrărĭ şi care nu le-a cerut niciodată.

Doamnelor şi Domnilor,

Pe cînd prefacerea formeĭ fonetice a cuvintelor se întemeiază pe vre-o cîteva principiĭ numaĭ, pe care ştiinţa modernă a ajuns a le determina destul de bine, cauzele schimbărilor în **semnificarea** cuvintelor sînt tot aşa de multiple, tot aşa de variate, tot aşa de complexe ca şi evenimentele prin care se produce o schimbare în viaţa culturală a popoarelor. Orĭce schimbare în credinţele religioase ale unuĭ popor, în instituţiunile sale politice şi sociale, în moravurĭ, ştiinţe, arte, meşteşugurĭ, îşĭ află expresiunea în schimbare semnificăriĭ cuvintelor. De cînd cu introducerea creştinizmuluĭ la Romanĭ, cuvîntul *paganus*, care pînă atuncĭ însemna „ţăran“, a căpătat accepţiunea de *păgîn*, fiindcă creştinizmul fu adoptat maĭ întîiŭ de populaţiunea oraşelor şi numaĭ încet pătrundea şi prin populaţia rurală. Cuvîntul *Hristos*, care nu înseamnă altceva decît „*uns*“, devine numele sacrosanct al unsuluĭ luĭ D-zeŭ, al Mîntuitoruluĭ. In l. rom., cuvîntul *bătrîn* corespunde latinuluĭ *veteranus*, cuvînt cu care Romaniĭ însemnaŭ pe soldaţiĭ ce-şĭ făcuse aniĭ de serviciŭ şi cu care Romaniĭ obicĭnuiaŭ a coloniza ţările cucerite de dînşiĭ „Trebue ca viaţa legionară să fi pulsat puternic la Dunăre“, zice cu drept cuvînt un autor ro-

mîn „trebue ca, între elementele constitutive ale coloniilor romane, numărul veteranilor să fi fost preponderant, pentru ca *soldatul* veteran să devie pentru locuitorul de la Dunărea, tipul *omuluĭ* bătrîn în genere!“ Și oare ar fi prea îndrăzneț de a căuta etimologia cuvîntuluĭ romîn *mire* în lat. *miles*, denumirea soldatuluĭ roman, care devenea soțul femeiĭ indigene, fie că partea bărbătească a poporuluĭ subjugat căzuse toată sub sabia biruitorilor, fie că femeile indigene dădeaŭ preferența stăpînilor romanĭ înaintea bărbaților indigenĭ deveniți robiĭ acestora?

Așa dar, orĭce mișcare în viața unuĭ popor este însoțită de o mișcare în viața interioară a cuvintelor din limba sa. De aicĭ marea greutate ce o întimpină știința în explicarea trecerilor de înțeles. Putem să ne explicăm, la rigoare, cum niște cuvinte ca *pedeapsă*, *dihanie*, *județ*, aŭ ajuns la semnificările lor de astăzĭ. *Pedeapsă* însemna la început „creșterea unuĭ copil“, grec. *pedevsis*; lucrul se explică ușor cînd ne gîndim că, pînă în ziua de astăzĭ, pedeapsa este considerată de mulțĭ pedagogĭ ca mijlocul cel maĭ eficace de educațiune. *Dihanie*, cuvînt slavon, însemna la început „suflare“, în înțelesul ce-l are cuvîntul în biblie, unde în descrierea potopuluĭ se zice: „Și muri tot omul și toate cîte aveaŭ suflare de viață“; de la “suflare“ la „ființă însuflețită, viețuitoare, animal“, trecerea logică nu conține nimic ce ar putea să ne surprinză. Incă și maĭ clară este acea de la însemnarea lat. *judicium*, adecă „judecată“, la însemnarea de „district asupra căruia se întinde jurisdicția unuĭ magistrat“ și înfîrșit la acea de *județ*, adecă „district administrativ“. Dar cum aŭ ajuns de ex. cuvintele latine *castigo*, adecă „pedepsesc“, *eruneo*, adecă „dezrădăcinez“, *lucrum*, adecă „cîștig“, a însemna ceia ce înseamnă astăzĭ cuvintele romîne *cîștig*, *arunc*, *lucru*? Cunoaștem punctul de plecare a evoluțiuniĭ prin care a trecut semnificarea acestor cuvinte, cunoaștem și punctul extrem la care a ajuns astăzĭ. Dar de unde să luăm mijloacele spre a reconstrui întreg șirul faptelor prin care a trecut înțelesul lor? Fiecare deosebire între însemnarea primitivă și acea modernă a unuĭ cuvînt reprezentă cîte o problemă științifică, și de sigur că mare parte din aceste probleme vor rămînea în vecĭ nerezolvite.

Condițiunea fundamentală pentru orĭce tranziție de

la un înțeles la altul este dată în însușĭ modul cum procedă limba în denumirea lucrurilor. Cuvîntul nu denumește niciodată lucrul întreg, ci numaĭ una din însușirile luĭ, care adese-orĭ nicĭ nu este cea maĭ importantă saŭ una care nu s-ar găsi și la alte lucrurĭ. Romînul observînd că o specie de pasăre cîntătoare are obiceiul de a cînta tocmaĭ noaptea cînd celelalte pasărĭ dorm, o numește *privighetoare*; Grecul numește aceiașĭ pasăre *filomela*, adecă „iubitoare de cîntec". Astrul nopțiĭ este numit de Romanĭ *luna*, adecă „lucitoare"; la Grecĭ și la Germanĭ, el se chiamă „măsurătorul", grec *men*, nemț. *mond*, engl. *moon*, adecă astrul după a căruĭ apariţiune și dispariţiune, creștere și scădere se măsură timpul. După împrejurarea întîmplătoare că o anumită monedă este de aur, adecă de metal galben, noĭ numaĭ această monedă *galben*; alte popoare o numesc *ducat*, fr. *ducat*, nemț. *ducaten*, pentru că din întîmplare ceĭ dintîiŭ galbenĭ se băteaŭ de către un ducat italian. Așa dar, cutare popor a fost condus în alegerea cuvîntuluĭ de cutare proprietate a lucruluĭ, și alt popor de alta. Pe de altă parte, proprietatea după care s-a numit lucrul, poate fi comună și altor lucrurĭ. Oare nu sînt si alte astre lucitoare decît luna, nu sînt și alte monede de aur decît galbenul? Și, dacă e așa, oare aceste numirĭ nu s-ar potrivi și la celelalte lucrurĭ ce aŭ aceleașĭ însușirĭ? In adevăr, nu există limbă în lume unde acelașĭ cuvînt să nu aibă maĭ multe accepţiunĭ, unde să nu se desemneze obiecte diferite prin mijlocul aceluiașĭ cuvînt. Singurul lucru care se cere pentru ca obiectele A și B să poată avea acelașĭ nume este ca între A și B să existe o comunitate de însușirĭ. Să luăm de ex. cuvîntul rom. *față*. Accepţiunea primitivă a cuvîntuluĭ *față* este: partea anterioară a corpuluĭ De aicĭ, *față* trece la însemnarea părțiĭ anterioare a oricăruĭ lucru, în opoziție cu dosul luĭ: *fața unuĭ dulap*, *fața uneĭ case* etc.; și fiind-că obiectele ne întorc de regulă fața lor, restul rămîind nevăzut, de aceia prin *față* se înțelege maĭ departe și partea vizibilă, superioară saŭ exterioară a unuĭ obiect: *fața apeĭ*, *față de masă*, *față de perină*; și în fine, coloarea fiind o particularitate a exterioruluĭ vizibil, *față* înseamnă și „coloare", de ex. *în fața trandafiruluĭ*, *în fața ceruluĭ* etc. Tot așa putem să ne explicăm și celelalte accepţiunĭ ce le-a luat

cuvîntul *față*: *cele două fețe ale uneĭ file de hîrtie*, *față* în înțeles de „persoană“, apoĭ locuțiunĭ ca: *a da pe față*, *a fi de față* etc.

In exemplul adus de mine, pe lîngă accepțiunile secundare ale cuvîntuluĭ s-a păstrat și accepțiunea primitivă din care aŭ izvorît toate celelalte; *față* înseamnă pînă în ziua de azĭ: partea anterioară a capuluĭ. La multe alte cuvinte însă, accepțiunea primitivă dispare cu totul saŭ se pierde în cutare limbă, rămîind vie în cutare altă limbă maĭ conservatoare. Așa lat. *caput* în l. franceză, unde a luat forma de *chef*, nu maí exprimă noțiunea de „cap“ ca în limba romînă. Romînul, împrumutînd la rîndul săŭ cuvîntul *șef* dela Franceji, posedă decĭ același cuvînt latin în două forme și cu două înțelesurĭ. Alt exemplu și maĭ interesant. Cuvîntul rom. *carte* derivă din grec. *chartes*: dar pe lîngă *carte* găsim încă cuvintele *hîrtie*, *hartă* și *cartă*, toate de aceiașĭ origine, dar întrate în l. rom. pe căĭ diferite și din această cauză cu forme și accepțiunĭ diferite.

V-am arătat adinioară că lucrurile se denumesc după una din proprietățile lor și adesea chiar după una din cele maĭ puțin importante. Ce e maĭ mult, lucrul denumit așa poate pierde însușĭ proprietatea după care s-a făcut alegerea numeluĭ săŭ fără ca pentru aceasta să fie nevoe a pășĭ la alegerea uneĭ alte denumirĭ. Așa de ex. o monedă care pe una din fețele eĭ purta efigia unuĭ leŭ pundu-se în circulație, se numea de popor *leŭ*; alta purtînd efigia luĭ Napoleon I, se numea *napoleon*. Pe urmă însă se bat alte monede avînd aceiașĭ valoare, acelașĭ titlu cum se zice, ca leul și napoleonul, însă fără a arăta icoana regeluĭ animalelor saŭ a împăratuluĭ Francejilor: cu toate acestea, monedele cele nouă se botează tot pe numele celor vechĭ. Pentru noĭ, *leul* nu maĭ este o monedă cu un leŭ deasupra, ci o monedă în valoarea unuĭ franc; napoleonul se bate și în Austria și Italia și nu este nimic alta decît o monedă de aur în valoare de 20 de leĭ. Iată decĭ o nouă dovadă pentru faptul demonstrat în întroducerea conferențeĭ de astăzĭ că între cuvînt și noțiune nu există un raport necesar, ci numaĭ un raport întîmplător, nu un raport logic, ci numaĭ un raport istoric.

Și nicĭ n-ar putea fi altfeliŭ. Ideile ce le avem despre

lucrurile ce ne înconjoară se schimbă necontenit. Gîndiţi-vă numaĭ la fazele prin care aŭ trecut noţiunile „pămînt“ şi „cer“, de la acele timpurĭ în care pămîntul se considera ca o mare pardoseală, pavimentum, şi cerul ca o boltă uriaşă aruncată deasupra şi împestriţată cu lumînărĭ numite stele, şi pînă la timpul nostru, pentru care pămîntul este un globuleţ, un grăuncior de năsip într-un spaţiŭ nemăsurat, şi cerul tocmaĭ acest spaţiŭ, în care globuleţul numit pămînt pluteşte împreună cu milioane de alte asemenea globuleţe. Dacă cuvîntul ar trebui să fie totdeauna adequat noţiuniĭ ce se exprimă prin el, atuncĭ sute de cuvinte n-ar fi ajuns spre a exprima diferitele forme ce le-aŭ luat în creerul omenesc numaĭ aceste două noţiunĭ: „pămînt“ şi „cer“. Cea maĭ mare parte din toată activitatea intelectuală a omuluĭ ar fi fost absorbită de aceasta lucrare, şi limba, în loc de a fi promotorul principal al culturiĭ, ar fi fost dincontra cea maĭ mare piedecă pentru dezvoltarea intelectuală a omeniriĭ.

De aicĭ rezultă că condiţiunile în care s-a aflat un obiect în momentul cînd s-a creat cuvîntul pentru el nu sînt fără nicĭ un interes pentru acel ce întrebuinţează cuvîntul astăzĭ. Geologul şi astronomul modern numesc pămîntul tot pămînt şi cerul tot cer, cu toată imensa deosebire între pămîntul şi cerul din creerul lor şi pămîntul şi cerul din închipuirea naivă a ţăranuluĭ roman.

Tot aşa de puţin ne interesează şi î n s e m n a r e a primitivă a unuĭ cuvînt. Cînd cineva ne cere plata uneĭ sumĭ de leĭ saŭ napoleonĭ, puţin ne importă dacă leul însemna maĭ întîiŭ un animal şi napoleon un împărat; ceia ce singur ne importă este că datorim şi trebue să plătim. Precum se uită originea cuvintelor, precum învăţaţiĭ modernĭ înzădar îşĭ bat capul spre a afla provenienţa unor cuvinte zilnic întrebuinţate ca *buză*, *sat*, *bucuros*, *curcubeŭ* etc., tot aşa se uită şi valoarea logică ce o avea un cuvînt la început. Ce ştim noĭ astăzĭ de nişte personaje mitice ca Cremene în cunoscuta locuţiune: *satul luĭ Cremene*, ca Ciubăr şi Papură Vodă, ca Adam Bab Adam etc? La care evenimente aludă locuţiunile: *ş-a găsit Bacăul* şi *orbul a nimerit Brăila*? Destul pentru noĭ că ştim ce se înţelege prin cuvintele *buză*, *sat* etc., că cunoaştem sensul locu-

țiunilor citate. Oameniĭ vorbind nu fac nicĭ etimologie nicĭ istorie.

Ba, ce e maĭ mult, cel ce vorbește nicĭ nu *trebue* să facă etimologie, nicĭ nu *trebue* să se gîndească la originea cuvintelor și a accepțiunilor luĭ. Uitarea etimologieĭ cuvîntuluĭ este o condiție sine qua non a înțelegeriĭ între oamenĭ. Verbul *a fereca* vine de la substantivul *fier*, adecă vrea să zică „a bate cu fier". Eĭ bine, cum am putea înțelege fraza următoare din „Viețile Sfinților" a luĭ Dosofteiŭ: „Și fece sfinte vase și evanghelie cu argint și aur ferecată", dacă ne-am gîndi la *fier*? Substantivul *curs* este participiul pasiv al verbuluĭ *a curge*; cum ar putea zice cineva: „Cursurile efectelor publice nu se mișcă", dacă s-ar gîndi la curgerea unuĭ liquid? Curgere și nemișcare sînt contraste, și un curs care nu se mișcă este prin urmare un nonsens. Din rădăcina latină *reg* s-aŭ format o mulțime de nume, ca *rege*, *regent*, *dirigent*, *rector*, *director*, *dregător*, fie-care cu înțeles deosebit; toate aceste nuanțe se șterg imediat dacă ne reprezentăm înțelesul primitiv al rădăciniĭ din care s-aŭ specializat aceste diferite noțiunĭ, și *regele*, *regentul* etc. devin toțĭ niște simpli *conducătorĭ*. Așa dar, etimologia nu numaĭ că nu ne folosește nimic în uzul practic al limbiĭ, ci este chiar o piedică pentru întrebuințarea eĭ. Știut-a oare aceasta răposatul Cipariŭ cînd se silea „a reduce limba rom. la o formă maĭ primitivă", cum se exprima el, adecă a da cuvintelor romîne tocmaĭ acea formă care ne-ar reaminti de accepțiunile părăsite în limba de astăzĭ? Nu e vorbă, ne-am cotorisit acum de jugul etimologizmuluĭ; partizaniĭ luĭ s-ar putea număra pe degete astăzĭ. Dar totușĭ nu strică dacă din cînd în cînd se arată cît de primejdios și vătămător era.

Doamnelor și Domnilor,

Unde este viață este și moarte, zice proverbul. Și dacă nu împărtășim tocmaĭ părerea prea pesimistă a luĭ Mefistofeles că

„Tot ce se naște, *merită* să piară,"

totușĭ faptul este necontestabil că numaĭ materia este saŭ pare a fi nedestructibilă, iar viața individuluĭ se mișcă

într-o linie mărginită la amîndouă capetele prin punctele numite naștere și moarte. Așa și pentru individul linguistic numit cuvînt trebue să vie odată momentul unde dispare din rîndul semenilor săĭ, adecă, ca să vorbim fără metaforă, unde, încetînd de a maĭ fi întrebuințat, se pierde din memoria vorbitorilor, se uită.

Cauzele care fac ca sa dispară un cuvînt sînt poate tot atît de multiple ca și acele care conduc la crearea saŭ transformarea luĭ. Aicĭ vroim să relevăm numaĭ două din aceste cauze.

Intîiŭ, multe cuvinte dispar din limbă cînd dispar obiectele desemnate prin ele. Invățațiĭ modernĭ aŭ găsit prin peșterile și păturile pămîntuluĭ ramășițe ale uneĭ lumĭ întregĭ de animale și plante care astăzĭ nu maĭ există, și de sigur că omul care trăia împreună cu aceste animale și plante și se servea de ele, trebue să fi avut denumirĭ pentru mare parte din ele. Toate aceste denumirĭ aŭ perit împreună cu organizmele însemnate prin ele, și învățațiĭ fură nevoițĭ a inventa denumirĭ nouă pentru ele, *ca mastodont*, *megatherium*, *ichthyosaurus* etc. Pe de altă parte, peirea obiectuluĭ nu trebue să atragă după sine numaĭ decît și peirea cuvîntuluĭ. In foarte multe cazurĭ, piere obiectul, dar se păstrează în memoria oamenilor numele cu care era desemnat. Nu e pagină în istoria omeniriĭ unde să nu fie vorbă de persoane moarte de demult, de instituțiunĭ și obiceiurĭ desfințate de sute și miĭ de anĭ, de arme și obiecte casnice necunoscute astăzĭ, și cu toate acestea știm foarte bine cum se numeaŭ pe timpul lor aceste persoane, aceste instituțiunĭ, aceste obiecte, și vorbim de ele ca și cum ar exista încă astăzĭ Dicționarul l. rom. este plin de cuvinte *istorice*, cum se numește această categorie de cuvinte, pentru că ele ne povestesc despre lucrurĭ care aparțin trecutuluĭ, lucrurĭ despre care numaĭ istoria ne poate da seamă. Să nu amintim decît variatele numirĭ de dregătoriĭ și boeriĭ vechĭ, ca *șoltuz*, *pîrgar*, *sulger*, saŭ acele ale nenumăratelor dărĭ și angăriĭ cu care poporul romîn era împovorat odată, ca *joldul*, *camăna*, *deșugubinile*, *ciobotele gorștina*, *desetina*, *cunița*, *mortasipia* și multe alte care toate din norocire nu maĭ există astăzĭ.

Așa dar, pentru ca un cuvînt să dispară din limbă

nu ajunge ca obiectul însemnat prin el să dispară din lumea exterioară, din lumea simțurilor, ci trebue să dispară și din lumea interioară a omuluĭ, din memoria luĭ.

Se poate însă observa și cazul opus, adecă ca ideia obiectuluĭ să subsiste în spiritul nostru și totușĭ să dispară numele săŭ. Dar în asemenea caz cuvîntul moștenit nu piere pînă ca maĭ întîiŭ un alt cuvînt să nu-ĭ fi luat locul. Această înlocuire a unuĭ cuvînt vechiŭ printr-un cuvînt noŭ se operează sub condițiunile cele maĭ variate. Iată un exemplu.

Un obiceiŭ curios s-a observat la locuitoriĭ insuleĭ Tahiti din oceanul pacific. Aceștia, pentru a șĭ arăta respectul pentru regele lor și dinastia sa, eliminează din limba lor toate cuvintele care conțin în totul saŭ în parte numele regeluĭ saŭ a uneia din rudele sale Un misionar, care a vizitat această insulă în secolul trecut, ne istorisește că la suirea pe tron a regeluĭ Otu, în urma acestuĭ obiceiŭ numit de dînșiĭ *Te-pi*, nu maĭ puțin de 40 saŭ 50 din cuvintele cele maĭ uzitate aŭ fost îndepărtate din graiul acestor modelurĭ de supușĭ lealĭ. Inchipuiți-vă cît de curios ar fi dacă noĭ Romîniĭ am considera ca o crimă de lez-majestate întrebuințarea cuvintelor *car* și *rol*, pentru că regele nostru se chiamă *Carol*. D-v. surideți. Și cu toate acestea un obiceiŭ cu totul analog există și la noĭ, obiceiŭ căruia nu puține cuvinte din cele maĭ uzitate aŭ căzut victime. Ceia ce este *Te-pi* la Tahitianĭ, la noĭ este galomania, adorațiunea idolatrică pentru tot ce este francez, care ne face să privim cu dispreț cuvinte moștenite din bătrînĭ ce n-aŭ altă vină decît acea de a nu fi identice cu cuvintele corespunzătoare franceze. Sub atotputernica înrîurire a limbiĭ franceze, cuvinte ca *vreme cinste*, *primejdie*, *ceas*, *izvor*, *glas*, *dovadă* aŭ ajuns deja a fi considerate în societatea cultă ca vulgare, ba chiar cuvinte de origine latină, ca *zestre*, *credincios*, *a rosti*, *împărțeală*, *despărțenie* tind a fi înlocuite prin franțuzizme ca *dotă*, *fidel*, *a pronunța*, *partaj*, *divorț*, și multe alte cuvinte vor avea aceiași soartă dacă cercurile conducătoare ale societățiĭ nu vor pune stavilă acesteĭ tendențe primejdioase, primejdioasă pentru că ia conduce la sărăcirea limbiĭ și rîdică totodată și un zid între popor și clasele culte spre paguba amîndurora.

Putem spera oare că acest curent greșit va dispărea odată și că cuvintele de feliul celor citate nu vor fi condemnate în vecĭ a duce o viață retrasă în proverbe și locuțiunĭ, ca *primejdie* în proverbul: *paza bună trece primejdia rea*, *cinste* în: *a-șĭ da cinstea pe rușine*, *vreme* în: *de vreme ce*, *a se scula de vreme* etc., ci îșĭ vor relua locul ce le revine de drept în economia limbiĭ romîne?

Simţul sănătos al poporuluĭ romîn l-a făcut să se emancipeze de multe alte tendenţe greșite și vătămătoare, ca de ex. în domeniul limbiĭ de etimologizmul școaleĭ Cipariane, de purizmul luĭ Pumnul, de iperlatinizmul luĭ Maxim și Laurian.

Să sperăm dar.

DĂRĬ DE SEAMĂ

Franz Adolf Wickenhauser, Geschichte des Bisthums Radautz und des Klosters Gross-Skit. Czernowitz, 1890, în 8 mic, 192 paginĭ.

D-l Wickenhauser, cunoscutul învăţat german din Bucovina, care ş-a dobîndit merite însemnate pe tărîmul istorieĭ romîne prin publicarea a numeroase documente din arhivele mînăstirilor bucovinene, a adaos un noŭ volum la publicaţiile sale anterioare, anume istoria şi documentele episcopieĭ Rădăuţilor.

Şi această publicaţie ca şi celelalte conţine pe lîngă textul german al istorieĭ episcopieĭ şi documentele reproduse în limba germană, ceia ce constitue un mare neajuns. Intr-adevăr, orĭcît ar fi de credincioasă traducerea D-luĭ Wickenhauser, ia ne lipseşte de terminologia originală a documentelor, pe lîngă că şi înţelesul poate une-orĭ suferi din pricina înveşmîntăriĭ sale în limba germană. Pentru documentele vechĭ în limba slavonă credem că ar fi fost mult maĭ nimerit ca D-l Wickenhauser să le fi publicat în textul original şi traducerea germană, iar pentru acele romîneştĭ chiar simplul text romînesc ar fi fost suficient saŭ, dacă d-sa credea necesar, putea să-l însoţească şi aicĭ de traducerea germană. In orĭce caz însă textul original trebuia reprodus, condiţie neapărată a orĭcăriĭ publicaţiĭ *ştiinţifice* de documente a cărora originale staŭ la dispoziţie. Ne-

făcîndu-se aceasta, trebue să avem pururea părere de rău că un om competent ca D-l Wickenhauser, care a avut la îndămînă o sumă atît de mare de documente, maĭ multe din ele de o valoare netăgăduită, nu ni-le-a făcut cunoscute în textul lor original, care singur ar fi constituit o publicație de adevărată valoare. Dar trebue să ne mulțămim și cu ceia ce ne dă D-l Wickenhauser, căcĭ tot e maĭ bine decît dacă acele documente ar fi rămas ascunse de lumina zileĭ.

Istoria episcopieĭ nu înfățișază decît prea puțin interes, deși D-l Wickenhauser ș-a dat mare osteneală spre a o face cît se poate de completă. Intemeindu-se atît pe documentele publicate de d-sa în scrierile sale anterioare, precum istoriile mînăstirilor Solca, Moldovița, Homorul, Voronețul și Putna, cît și pe acele ale părintelui Melhisedek asupra episcopiilor de Huși și Roman, nu maĭ puțin pe Uricariul D-luĭ Codrescu și pe Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ de Const. Erbiceanu, D-l Wickenhauser a stabilit întregul șir al episcopilor Rădăuților. Ce folos însă dacă din întregul acest șir nu reese nicĭ o figură maĭ marcantă care să se fi deosebit printr-o lucrare intelectuală, precum am fi în drept să ne așteptăm de la niște pristavĭ aĭ bisericiĭ. Intreaga activitate a episcopilor se mărginește la administrarea și sporirea avutuluĭ episcopieĭ, fie prin cumpărăturĭ fie maĭ ales prin daniĭ domneștĭ. De altfeliŭ activitatea lor culturală se mărginea, cum observă și D-l Wickenhauser, «la săvîrșirea actelor religioase, hirotoniĭ, botezurĭ, cununiĭ și înmormîntărĭ, neavînd asupra curțiĭ absolut nicĭ o înrîurire» (p. 26).

Ajungînd la încorporarea Bucovineĭ în Austria, D-l Wickenhauser trece cu ușurință asupra acesteĭ împrejurărĭ, spunînd că împărăția ar fi cerut și obținut de la Turcĭ cesiunea aceleĭ țărĭ, întemeiată pe pretențiile de suzeranitate pe care Ungaria le avuse cîndva asupra Moldoveĭ (p. 46). Fără a intra în discuția pretinselor drepturĭ pe care Austria le invocă pentru a pune mîna pe nordul Moldoveĭ, constatăm numaĭ că D-l Wickenhauser arată în chip greșit că împărăția austriacă ar fi invocat dreptul de suzeranitate al Ungarieĭ asupra Moldoveĭ. In puterea acestuĭ drept, dacă ar fi găsit de cuviință a-l invoca, ar fi putut pretinde întreaga Moldovă și nu numaĭ districtul bucovinean. Documentele originale austriace arată că pretențiile Austrieĭ asupra Bucovineĭ nu eraŭ bazate pe vechia suzeranitate maghiară, ci pe împrejurarea că prin-

tr-o răsucire a istorieĭ celeĭ puțin cunoscute ia pretindea că Bucovina aparținuse cîndva Pocuțieĭ și că prin împărțirea Polonieĭ care-ĭ dăduse Pocuția în stăpînire, avea dreptul și asupra vechilor dependențe ale aceleĭ provinciĭ (*Kaunitz* c. *Thugut*, Septemvrie 1774 ; *Doc. col. Hurmuzaki*, VII p. 105 : erwähnten District als eine Appertinenz von Pokutien durch Aussteckung der Adler in wirklichen Besitz nehmen werden» ; comp. scrisoarea luĭ Frideric II c. comitele de *Solms* din 7 Ianuarie 1775 în *Zinkeisen*, Geschichte des osm. Reiches, VI, p. 110).

De acolo înainte D-l Wikenhauser începe a trata istoria bisericeĭ bucovinene după încorporarea eĭ în monarhia austriacă, și aicĭ lucrarea d-sale devine interesantă. Cea întîiŭ măsură luată de împărăție fu dezbinarea bisericiĭ provincieĭ noŭ dobîndite de mitropolia Moldoveĭ și de patriarhia de Constantinopole, și strămutarea scaunuluĭ episcopal din Rădăuțĭ la Cernăuțĭ spre a-l îndepărta de granița moldovenească. Toate mînăstirile și schiturile care pînă atuncĭ fusese supuse ascultăriĭ mitropolieĭ Ieșene prin dichiul eĭ din Suceava sînt suborînduite episcopatuluĭ de Cernăuțĭ. Se înțelege că afacerea de căpetenie a stăpîniriĭ germane nu fu atîta îngrijirea de viață sufletească a bisericiĭ încorporate cît acea a stăriĭ sale materiale, a averilor eĭ. Eraŭ două împrejurărĭ marĭ de pus la cale : întîiŭ acea a posesiunilor mitropolieĭ Ieșene (strămutată precum se știe de la Suceava la Iașĭ sub Alexandru Lăpușneanu în 1565) în Bucovina și a posesiunilor episcopale însușĭ, pe care îmbele statul austriac dorea să le ia sub a luĭ stăpînire, și apoĭ acea a posesiunilor mînăstirilor moldovene în Bucovina, a celor bucovinene în Moldova. După multe stăruințe izbutește împăratul a obținea cedarea bunurilor episcopieĭ, moșia cea mare Coțmaniĭ și satul Rădăuțĭ, dînd în schimb episcopuluĭ o leafă fixă pe an.

In privirea averilor mînăstireștĭ care eraŭ împrăștiate parte în Bucovina, parte în Moldova, lucrul era maĭ greŭ. Maĭ întîiŭ stăpînirea austriacă se gîndea a micșura numărul mînăstirilor, spre a rămînea ceva din veniturile averilor lor spre crearea de școlĭ, de care avea cea maĭ mare nevoe clerul cel neștiutor romîn, și totodată întreținerea maĭ mănoasă a cleruluĭ de mir, care era în starea cea maĭ degradată (p. 100). Și aicea vroia guvernul austriac să ajungă la rezultatul obținut cu averile episcopieĭ, adecă să le ia

asupra lui, dînd călugărilor ce ar mai rămînea lefi fixe în locul veniturilor lor de pînă atunci (p. 98).

Cît despre dezlegarea încurcăturii provenite din posesiunile reciproce ale mînăstirilor din Bucovina și Moldova, se propunea schimbarea lor unele pentru altale, căci deși mînăstirile moldovene posedaŭ în Bucovina numai 17 moșii, iar acele moldovene în Bucovina 50, totuși se evaluaŭ valorile lor ca egale. Intrucît însă emolumentele ce se făgăduiaŭ egumenilor în schimb pentru lepădarea averilor lor eraŭ foarte mici (300 de fiorini pe an de egumen și 100 de călugăr), guvernul austriac întîlni o împrotivire cerbicoasă la luarea în stăpînire a averilor mînăstirești. Dacă episcopul consimțise, făcuse aceasta numai fiind-că leafa de 8000 de fiorini pe an îl despăgubea îndestul de pierderea veniturilor sale. Egumenii însă, dați judecății pentru o pretinsă purtare nerespectuoasă către episcop, fură pedepsiți parte cu destituirea, parte cu surgunul, și înaintea puterii trebuiră să plece capul, și așa trecură averile mînăstirilor din Bucovina în stăpînirea statului austriac. Din aceste de pe urmă însă se întocmi *fondul religios* al Bucovinei, din care astăzi se întreţin atît școalele cît și se plătesc lefile preoților de mir în întreaga țară (p. 119). Mai ordonă împăratul Iosif al II-lea ca și venitul moșiilor episcopale, Coțmanii și Rădăuții, să între tot în această casă, care să rămînă deosebită de acea a statului, 1784 (p. 627).

Moșiile mînăstirilor [1] bucovinene din Moldova nu aduceaŭ însă statului austriac nici un venit, din pricină că arenzile nu puteaŭ fi încasate de statul austriac. In anul 1803 rămăsese asupra arendașilor o datorie de 58,303 fiorini. Guvernul imperial fu nevoit să le vînză și găsi cumpărător pe Teodor Musteață în 1804, care le vîndu la rîndul lui către alte persoane din Moldova.

Moșia mitropoliei Ieșene Bosancea din Bucovina trecu printr-un act de schimb intervenit între mitropolitul Veniamin și domnitorul Mihaiŭ Sturza în proprietatea acestui de pe urmă, care dădu mitropoliei în schimb balta Brateșului, care la secularizarea averilor mînăstirești trecu în dispoziția statului romîn. Prin legea secularizării însă intrase în proprietatea acestuia și bunurile mînăs-

1. De aici înainte științele raportate sînt datorite unei comunicări epistolare a D-lui Wickenhauser.

tireştĭ situate afară de Romînia, maĭ cu osebire acele din Bucovina, şi anume acele ale mînăstirilor Pobrata, Cetăţuia şi Barnovski. Prin legea din 1881 April 8 se autoriză guvernul a vinde prin bună învoială bunurile statuluĭ situate afară de teritoriul Romînieĭ, şi consiliul de miniştri sub preşedinţa D luĭ Ioan Brătianu însărcină pe D-l Titu Maiorescu, care vîndu moşiile foaste ale mănîstirilor moldovene D-luĭ Nicolaĭ Baron de Hurmuraki pentru 150,000 de leĭ.

Astfeliŭ se descurcară ultimele daraverĭ care maĭ legaŭ încă Bucovina de Moldova.

Publicaţia D-luĭ Wickenhauser conţine şi un număr de 26 documente dintre aniĭ 1486—1786. Maĭ multe din ele ofer un interes pentru istoria Romînilor ; aşa chiar al doilea în data din 1490 conţine întărirea din partea luĭ Ştefan cel Mare a stăpîniriĭ episcopieĭ de Rădăuţĭ asupra 50 de bisericĭ, 44 din ţinutul Suceveĭ şi 6 din acel al Cernăuţilor, pe care le enumeră pe toate, care bisericĭ, spune documentul, fusese dăruite episcopieĭ încă de Alexandru cel Bun. Aceste bisericĭ aflîndu-se toate în sate mînăstireştĭ, ele eraŭ subtrase prin actul de danie de sub autoritatea mînăstirilor respective şi puse sub acea a episcopieĭ de Rădăuţĭ.

Dintr-un document din 1519 al luĭ Ştefăniţă fiul luĭ Bogdan aflăm că muma acestuia, concubina tatăluĭ săŭ Bogdan, se numea Stana (comp. Istoria Romînilor în Dacia Traiană II, p. 519). Un altul din 1750 aminteşte rîdicarea mitropolituluĭ Moldoveĭ Iacob (Putneanu) din episcopia Rădăuţilor la scaunul arhipăstoresc.

Cartea maĭ conţine şi un număr de zapise private, toate însă de dată maĭ nouă, de la 1761 încoace, precum şi o statistică a averilor mînăstireştĭ din Bucovina din 1784.

A. D. Xenopol.

Petru Rîşcanu, Curs complect de Istoria universală, prelucrat pentru liceul superior. III. Istoria Romanilor. Iaşĭ 1890, în 8, 390 paginĭ

Sub acest titlu D-l Rîşcanu îşĭ propune a redacta un curs întreg de istoria universală pentru clasele superioare ale cursuluĭ liceal. A început cu vol. III, Istoria Romanilor. Sistemul D-luĭ Rîşcanu este de a expune îndestul de pe larg materia tratată, aşa ca nu numaĭ elevul să aibă pe ce pregăti pe deplin lecţiile sale, dar şi profe-

sorul săgăsească un material îndestul de bogat pentru explicare De aceia volumul D-luĭ Rîşcanu s-ar părea la prima vedere cam prea întins, 390 paginĭ tipărite cu garmond, ba încă şi multe note. Dacă însă luăm în privire că cartea este destinată elevilor din clasa a IV-a care aŭ trecut odată istoria Romanilor şi care sînt îndestul de maturĭ pentru a nu se maĭ ţinea de litera scrisă, atuncĭ credem că întinderea manualuluĭ nu va maĭ putea fi supusă criticeĭ. Apoĭ maĭ este de luat aminte că, dacă poporul romîn trebue să cunoască bine istoria unuĭ popor, este de sigur a aceluia din care el însuşĭ îşĭ trage obîrşia.

Cartea D-luĭ Rîşcanu cuprinde o expunere clară şi metodică a istorieĭ Romanilor, care se întinde nu numaĭ asupra faptelor din afară ci şi asupra pricinilor şi urmărilor lor. De-asemenea o mare parte este consacrată instituţiunilor şi mişcăriĭ culturale, încît elevul să poată dobîndi şi o cunoştinţă a civilizaţieĭ romane. Notele care însoţesc povestirea din text conţin aproape toate reproducerĭ din scriitoriĭ vechĭ asupra faptelor istorieĭ romane, încît înfăţişază marele folos pentru elevĭ de-ĭ pun în cunoştinţa moduluĭ cum contemporaniĭ înşiĭ judecaŭ evenimentele.

Deşi lucrarea D-luĭ Rîşcanu este eminentă şi putem zice singurul adevărat curs ştiinţific de istoria Romanilor, totuşĭ ne vom permite oare-care observaţiunĭ, în scopul de a-ĭ atrage luarea aminte asupra unor puncte, ca să poată îndeplini şi maĭ bine gîndul ce l-a condus la o a doua ediţie.

Aşa bună-oară d-sa vorbeşte de comiţiile centuriate, de împărţirea în clase a poporuluĭ roman, fără a arăta lămurit cum o clasă era împărţită în centuriĭ. Eraŭ împărţite clasa I, II, III, IV şi V în 80, 20 saŭ 30 de centuriĭ, saŭ eraŭ ele îndatorite a pune pe picior de războiŭ numărul de centuriĭ arătat ? Orĭ de ce părere ar fi D-l Rîşcanu în această chestiune, care este încă controversată, observăm numaĭ din punctul de vedere didactic că explicarea constituţieĭ luĭ Servius, care e şi cu mult prea concisă—abia o pagină—lasă de dorit. Elevul cît şi profesorul vor putea cu greŭ să-şĭ facă o idee despre ce era reforma luĭ Tullius şi ce înţeles putea ca să aibă.

Comiţiile tribute sunt amintite numaĭ cu numele lor, fără a se face nicĭ o explicare a ceia ce ele eraŭ, din care să reiasă pen-

tru ce majoritatea in ele era a plebeilor (p. 24) şi deci să se poată înţelege cum acelaşi popor votînd în comiţii centuriate convocate de consuli dădea o majoritate patriciană, şi convocat în comiţii tribute chemate de tribuni trecea majoritatea în partea plebeilor; explicare cu atita mai necesară cu cît după cum se ştie constituţia cea curioază a Romei este şi aşa foarte greŭ de înţeles. Nu e vorbă, o explicare a lor iarăşi prea scurtă se dă la pag. 57, însă noi credem că explicarea unei noţiuni trebue dată elevului atunci cînd el o întilneşte pentru întiia oară.

Decemvirii legibus scribundis (nu scribendis) sînt arătaţi ca zece barbaţi care ar fi înlocuit şi puterea consulară şi pe cea tribunicie. Caracterul lor adevărat nu este însă pus în lumină. Se ştie că între ei *puteaŭ* fi aleşi şi plebei, care se şi aleg in al doilea an al decemviratului, dar care fiind totdeauna în minoritate, tot patricii hotărau. Această instituţie fusese iscodită de patriciani pentru a înlătura puterea tribunicie ce devenea pe fie-ce zi mai amenintătoare, dovadă că după nelegiuirea comisă de Appius Claudius se restabileşte vechia constituţie *după cerer a plebei*, care iarăşi ameninţă cu retragerea pe muntele sacru şi obţine restabilirea tribunatului.

Fără îndoială dintr-o scăpare de condeiŭ a scris D-l Rîşcanu la p. 28 că tribunul Canuleius propuse la 445 pe lîngă dreptul de conubiŭ între patricii şi plebei şi ca *unul din consuli să fie plebeiŭ*, de oare-ce d-sa ne spune la pag. 38, ceia ce este şi conform cu adevărul, că această ultimă propunere s a făcut la 377 prin legile tribunilor Licinius şi Tratius. D sa omite însă de a arăta şi pretura între magistraturile desfăcute din consulat pentru a slăbi această magistratură în momentul cînd patricii văzură că numai puteaŭ împiedeca pe plebei de a ajunge la ia (p. 29).

Foarte bine şi cu căldură este expusă starea Romei înainte de veacul al III-lea, mai ales în ce priveşte virtuţile casnice care explică mărirea politică a poporului roman (p. 57).

Tot aşa de reuşite ca fond şi ca formă sînt capitulele asupra organizării provinciilor romane, sarcinile provinciilor, schimbările în ideile şi moravurile Romanilor, schimbarea economică, Catone şi Scipione, şi în deobşte toată expunerea vieţii culturale a Romanilor.

La p. 115 nu se pune în destulă greutate pe a doua mare călcare

lege și obiceiuri săvîrșită de Tiberius Grachus prin faptul că făcuse să fie ales de a doua oară în șir ca tribun. D-l Rîșcanu spune că în timpul votării, nobilimea și dușmanii săi începură a protesta *sub cuvînt* că e contra legii a fi ales cineva tribun doi ani de-a-rîndul. In ori-ce caz rostirea *sub cuvînt* este rău aleasă, corespunde la locuția franceză *sous prétexte*, pe cînd nobilii protestaŭ cu tot dreptul. Era o călcare de lege tot așa de mare ca și depunerea tribunului Octavius. Ar fi trebuit apăsat mai mult asupra împrejurării că interesul bănesc al claselor de jos le făcu să calce legile și să lovească în constituția romană.

Tot așa este neexact ceia ce spune D-l Rîșcanu la p. 121 că «dînd judecățile în mîna călărilor *lua măsuri sigure încontra hoțiilor comise de către guv·rnatori și oamenii lor*». D-l Rișcanu singur la p. 101 ne vorbește despre stoarcerile nesfîrșite comise de clasa călărilor care exploataŭ provinciile ca publicani. Măsura lui Caius Gracchus de a lua judecățile de la senatori și a le da călărilor avea tocmai de efect a asigura nepedepsirea tuturor nelegiuirilor făcute de ei, întru cît eraŭ să fie judecați de oameni de ai lor, ceia ce însuși D-l Rîșcanu recunoaște aiurea, p. 132, unde spune că : «dreptul călărilor de a alcătui tribunalele constituia pentru ei un mare privilegiŭ, pentru că li-se permitea a stoarce provinciile fără teamă de răspundere». Legea lui Caius Gracchus nu fusese făcută în scopul de a îmbunătăți darea dreptății, ci era un mijloc curat politic, menit a atrage în partea poporului puternica clasă a călărilor tocmai prin faptul că li-se asigura prădarea provinciilor fără teamă de răspundere.

Acei care aŭ aruncat în sînul republicei romane sămînța războaelor civile aŭ fost tocmai Grachii ; dar îmbunătățirea soartei poporului de jos era cu neputință pe calea reformelor, și de aceia ei trebuiră să recurgă la mijloace revoluționare.

Interesantă este nota de la p. 161 în care se arată după izvoarăle antice bogăția unora dintre fruntașii romani. Tot restul volumului conține o expunere exactă și conformă cu izvoarăle a istoriei romane ; cu deosebire însemnăm partea privitoare la războaele civile, domnia lui August, acea a lui Tiberiŭ, Traian și infiltrarea destrugătoare a barbarilor în imperiul roman.

Intr-un cuvînt, manualul D-lui Rișcanu este unul din cele mai bune ale literaturii noastre didactice.

A. D. Xenopol.

Alexandru Pretorian, *Noul Cod comercial*, făcut pentru uzul orĭcăruĭ comerciant. Ploeştĭ 1889 în 8°, p. 208.

Sub acest titlu D-l Al. Pretorian, colegul nostru de la Ploeştĭ a dat la începutul anuluĭ şcolar curent o nouă ediţie a manualului săŭ de drept comercial, şi mă grăbesc a adăoga fără nicĭ-un preambul că foarte răŭ a făcut. Cînd cineva posedă titlurile D-luĭ Pretorian, nu trebue să se expună să publice cărţĭ *didactice* ca Noul Cod comercial.

Nu pot ca să fac o critică amănunţită a acesteĭ cărţĭ. Mă voiŭ mărgini să relevez numaĭ cîteva erorĭ, nepermise unuĭ autor didactic.

Şi maĭ întîiŭ cîteva cuvinte despre limbă.

Negreşit că anarhia cea maĭ mare domneşte în limba romînă, crez însă că sînt lucrurĭ care nu sînt permise nicĭ chiar în limba noastră, şi maĭ ales în cărţile didactice. Expresiunĭ franceze ca *comptant* (p. 30), *angajamente* (p. 34), *ajurna* (p. 49, 59 şi 84), *tranşa* (p. 49, 72 175, 201, 202, 205, 206, 207), *mise* (p. 73), *avisul* (p. 147), *ampara* (p. 166), *ramplasa* (p. 167), *rambursa* (p. 173 şi 192), *reparta* (p. 174 şi 176), *sesisa* (186, 203, 206), *şeful*, *pasager*, *ataşa* (202), se pot înlocui foarte uşor prin cuvinte romîneştĭ ca: *banĭ gata*, *îndatorirĭ* saŭ *obligaţiunĭ*, *amîna*, *hotărî*, *depunerĭ*, *părerea*, *lua*, *înlocui*, *plăti*, *împărţi*, *învestit*, *capul*, *călător* etc. Trebue'a se evita cu grijă de a deprinde pe elevĭ cu limba necorectă, jumătate romînească şi jumătate franţuzească, a *mon-cherilor* şi a *mademoiselelor* de prin saloane. Să păstrăm limba romînească corectă cel puţin în şcoală, dacă o urgisim pretutindenea.

Şi nu numaĭ cuvinte streine avem a imputa D-luĭ Pretorian, ci şi construcţiunĭ necorecte, fraze confuze şi cuvinte cu terminare streină, ca *portor* (*porteur*) în loc de *purtător*, *supleant* (*suppléant*) în loc de *suplinitor*, *afiş* (*affiche*) în loc de *afipt*, cuvînt admis în limba noastră juridică, *presanta* şi *revandica* în loc de *prezenta* şi *revendica* etc.

Să maĭ citez fraze certate cu gramatica, de ex: «Orĭ-ce a«sociat al uneĭ societăţĭ nu poate să facă o operaţiune identica cu a

«societăţiĭ fie în comptul *lor*» (p. 36); «Dacă societatea prin decla-«raţiunile sale va decide . . . . . ., această hotărîre a *lor*» (p. 45); «Asociaţiĭ nu sînt obligaţĭ să răspundă decît cu depunerea *sa*» (p. 77); «Această diviziune se va face a capitaluluĭ (în loc de *din* «capitalul) net» (p. 174); «Iar în cazul al doilea se vor pedepsi pentru «propriul *săŭ* fapt» (196); «Tribunalele comerci*alĭ* sînt competinţĭ a judeca toate afacerile comerci*alĭ*» (201).

Ar crede cineva, citind manualul D-luĭ Pretorian, că d-sa e un Tătar saŭ un Turc, iar nu un Romîn, văzînd aşa mulţime de erorĭ, pe care nu le poate face, nu un om de ştiinţă, dar un ţăran care nu a învăţat o singură literă, însă ştie să vorbească romîneşte.

Dar să las la o parte stilul şi limba neîngrijită a D-luĭ Pretorian şi să vin la erorile de drept ale d-sale.

In general manualul colegului de la Ploeştĭ este o copiare atît de servilă a articolelor Codului de Comerciŭ din 1887 încît de multe orĭ m-a făcut să rîz văzînd nonsensurile care rezultă din această copiare, şi erorile legiuitoruluĭ reproduse cu religiozitate de D-l Pretorian.

Aşa, pentru a cita cîteva exemple, la pag. 46 şi 68 autorul vorbeşte de *acest cod*, întocmaĭ ca şi legiuitorul, însă în frazele precedente nu se arată de care Codice este vorba. In art. 125 Cod. de Com. voind să spună că în caz cînd administratoriĭ sînt în număr impar atuncĭ la împlinirea mandatuluĭ se retrag jumătate din eĭ maĭ puţin unul, a zis ***număr neegal*** în loc de ***număr impar***, cum se zice în Cod. com. italian art. 124, după care s-a tradus acest articol; D-l Pretorianu menţine totuşĭ eroarea Cod. zicînd ***număr neegal***, cea ce nu are nicĭ un sens.

Relativ la votarea în societăţile prin acţiunĭ, profesorul Ploeştean ne spune: «Fiecare asociat are un vot, şi fiecare acţionar care «posedă pînă la 5 acţiunĭ asemenea are un vot, cel care posedă maĭ «mult de 5 pînă la 100 are un vot pentru fiecare 5 acţiunĭ, şi «pentru cel ce posedă peste numărul de 100 are un vot pentru «fiecare 25 de acţiunĭ» (p. 57). De ar fi adevărat cea ce ni-se spune de D-l Pretorian, am ajunge la acest rezultat straniŭ că o persoană care are 125 de acţiunĭ ar avea 5 voturĭ (1 vot pentru 25 de acţiunĭ), pe cînd o persoană care are 100 de acţiunĭ ar avea 20 de voturĭ! Textul legiĭ este bine reprodus, fiind-că art 159 C. Com.

este copiat textual, dar colegul de la Ploeştĭ trebuia să observe că învăţaţiĭ şi mult osîrduitoriĭ traducătorĭ aĭ Cod. nostru comercial, în loc să traducă «şi pentru *cele* ce posedă» (per quelle che possiede), aŭ zis «şi pentru cel ce posedă», cea ce e o eroare şi schimbă sensul legiĭ italiane.

Legiuitorul nostru voind să traducă expresiunea «moratoriŭ» zice «suspendarea falimentuluĭ», D-l Pretorianu ia această traducere drept monedă bună, şi întitulează un capitol al săŭ: «suspendarea falimentuluĭ», punîn dîn parenteză «moratoriŭ». Ar fi fost, totuşĭ foarte uşor de observat autoruluĭ că dacă moratoriul suspendă cîte-odată falimentul, alte-orĭ îl evită, şi atuncĭ moratoriul nu mai e identic cu suspendarea falimentuluĭ, căcĭ nu se poate suspenda un faliment care nu s-a pronunţat încă. D-l Pretorian singur ne spune la pag. 181 că moratoriul se poate dobîndi înaîntede de clararea de faliment (art. 840 C. Civ.).

Cu toată această copiare servilă a textuluĭ legiĭ, D-l Pretorian a găsit mijlocul să întroducă în manualul saŭ o mulţime de erorĭ. Mă voiŭ mărgini a cita în scurt cîteva dintr-însele, căcĭ dacă ar fi să le citez pe toate saŭ să le discut, ar trebui să se consacre acesteĭ critice un întreg număr al revisteĭ.

La pag. 34 se zice: «Administratorul subrogat devine asocia «comanditar cu răspundere nemărginită». Aceasta e o eroare, fiind că niciodată un comanditar nu e cu răspundere nemărginită.

La pag. 56: «Aceste convocărĭ (pentru adunările extraordinare se fac de membriĭ fondatorĭ, dacă societatea nu este încă constituită» Iarăşĭ eroare! Convocările pentru adunările extraordinare nu se pot face decît după ce s-a înfiinţat societatea, şi prin urmare ele se fac totdeauna de administratorĭ. Membriĭ fundatorĭ pot convoca adunărĭ generale, iar nu adunărĭ extraordinare.

La pag. 80 se citează printre menţiunile ce trebue să conţină o cambie «*numele portoruluĭ saŭ firma primitoruluĭ*». D. Pretorian crede probabil că portorul şi primitorul sînt două persoane deosebite, căcĭ almintrelea pentruce nu a zis d-sa «*numele purtătorulu săŭ firma sa*»? Astfel cum e redactată fraza nimenea nu ar putea presupune că e vorba de aceiaşĭ persoană: de purtător.

La pag. 99 şi 101 autorul întrebuinţează expresiunea «*coobligaţĭ*» în loc de *obligaţĭ*; aşa dînsul zice: «Posesorulu uneĭ cambiĭ

«poate lua diferite măsurĭ în contra coobligaților săĭ», cea ce e o eroare, căcĭ purtătorul nu e obligat la plata cambieĭ, pentru ca să aibă coobligațiĭ, ci dincontra are drept să primească plata.

La pag. 144 autorul comite o altă eroară zicînd: «Asemenea «maĭ este în drept să aresteze și pe orĭ ce complice al săŭ culpa- «bil de bancrută», fiind-că complicele bnncrutuluĭ nu e culpabil de bancrută, ci de complicitate la bancrută, cea ce e cu totul altceva. Spre a fi culpabil de bancrută, art. 869 C. Com. spune că trebue să fie cineva comerciant, și complicele falituluĭ bancrutar poate fi civil, prin urmare complicele bancrutuluĭ nu poate fi culpabil de bancrută.

La paginile 171 și 172 confundă pe falitul depozitar al unor titlurĭ saŭ mărfurĭ cu falitul *depouent*, întrebuințînd un termen în locul celuilalt.

Tot la pag. 172 se zice în mod greșit că «se pot revendica măr- «furile expediate falituluĭ și neplătite, cu condițiune ca ele ***să fi în-*** «***trta*** în magazinul falituluĭ», pe cînd legea cere dincontra ca ele să ***nu fi intrat*** în magazinul falituluĭ.

La pag. 200 zice că nu există Trib. Comerciale de cît la Bu- cureștĭ și Craiova, cea ce e iarășĭ o eroare.

Și acum ca concluziune mă întreb: D-l Pretorian putea să facă o carte maĭ bună?

Părerea mea este că da. Nu e greŭ a scrie cineva într-o limbă, nu elegantă, dar cel puțin corectă. Cuvintele franceze le cunoaște orĭcine a făcut liceul, și gramatica nu e o știință neaccesibilă capetelor omeneștĭ. Și apoĭ chiar presupunînd că D-l Pretorian nu știe să evite barbarizmele și nu cunoaște gramatica romînă nu se putea d-sa adresa la colegul săŭ de limbă romînă de la liceŭ orĭ de la școala comercială?

Incît despre erorile de drept, colegul de la Ploeștĭ n-avea de- cît să scrie maĭ cu atențiune și crez că le-ar fi putut evita, fiind- că toate aceste erorĭ provin după mine maĭ mult din negligență de- cît din neștiință. Im este imposibil să crez ca un licențiat în drept să fie capabil de asemenea erorĭ, maĭ ales cînd s-a consacrat studiuluĭ dreptuluĭ. Prin urmare adevărata cauză a defectelor Manualuluĭ D-luĭ Pretorian este lipsa de atențiune a autoruluĭ și lipsa de critică. E- dițiunea I-a a Manualuluĭ era și maĭ rea, maĭ ales în privința lim-

biĭ; autorul văzînd că merge şi aşa, a publicat a doua ediţiune cu aceiaşĭ neîngrijire. Culpabil e şi d-sa, în critica mea nu-l cruţ de loc, dar maĭ culpabile crez că sînt revistele şi ziarele noastre, care-şĭ umplu coloanele cu nimicurĭ şi personalităţĭ, în loc de a se ocupa de critice serioase. Dacă s-ar fi făcut D-luĭ Pretorian o critică de la prima ediţiune, am fi avut de sigur a face laudă celeĭ de a doua şi nu am fi avut neplăcerea de a-l indispune prin prezenta critică.

Sper însă că în curînd vom avea a treia ediţiune care nu se va asemăna cu cele precedente.

I. Tanoviceanu.

I. Bianu, *Psaltirea Şcheiană* (*1482*) Tomul I. Textul. Bucureştĭ 1889.

Tomul întîiŭ al aşa de aşteptateĭ de filologĭ Psaltirĭ a D-luĭ Sturza de la Şcheia a apărut cu îngrijirea D-luĭ Bianu şi în ediţia Academieĭ. Aş fi aşteptat, pentru a spune cele ce urmează, apariţia volumuluĭ al doilea, în care D-l Bianu făgăduește dovedirea celor afirmate de d-sa în prefaţă; fiind-că însă e vorba de o ediţie a Academieĭ, putem considera opera ca desăvîrşită şi să o judecăm ca astfeliŭ.

Care e data, nu a scrieriĭ acesteĭ cărţĭ, ci a limbiĭ sale? D-l Bianu o crede scrisă în acelaşĭ timp şi loc şi poate chiar de aceiaşĭ mînă cu Faptele apostolilor de la Voroneţ şi-ĭ dă în titlu chiar data de 1482 (în text maĭ coboară încă cu treĭ anĭ, la rigoare). Nu-e vorbă, D-l Bianu făgăduește că *va* dovedi aceasta aserţiune, mie mi-se pare însă că se poate arăta chiar acuma (la indicativ prezent deci şi nu la viitorul aşa de afecţionat de filologiĭ fecunzĭ în ipoteze aĭ Academieĭ) că Psaltirea de la Şcheia din motive de limbă nu poate fi contemporană cu Codicele Voroneţean, care de altfeliŭ, prezentînd rotacizmul supt aceiaşĭ fază ca şi Miscelaneul de la Măhacĭ, ar fi din veacul al XVII (1613—1628) şi nicĭ-decum de la 1482.

Admiţînd însă chiar faptul că — mulţămită oare-căror fosile de limbă rătăcite în text — Codicele Voroneţean ar fi anterior Zborniculuĭ, că data scrieriĭ luĭ n-ar fi nicĭ 1525, cum s-ar părea după

marca hîrtieĭ, ci o altă de prin veacul al XV-lea (lucru nu tocmaĭ sigur), încă atuncea, Psaltirea de la Şcheia, fie şi din 1482, *nu poate fi contemporană cu manuscriptul D-luĭ Creţu, ci trebue să fie mult maĭ tîrzie.* In adevăr, toate celelalte fenomene linguistice sînt comune celor două manuscrise afară de afacerea rotacizmuluĭ, care se prezentă supt două forme distincte în cele două manuscrise. *U* final păstrat, *e* neprefăcut totdeauna în *i* în forme ca *mente*, *tene*, şi alte cîte-va se întîlnesc şi în Psaltirea de la Şcheia şi în Actele Apostolilor. Ce se întîmplă însă cu rotacizmul? Pe cînd în Zbornic şi în Codicele Voroneţean, treĭ forme se întîlnesc, acea cu *n*, *nr* şi *r*, ultima fază adecă a fenomenuluĭ: în cartea editată de Academie acuma în urmă, această echilibrare aproape a formelor celor treĭ şi numărul mare în care se prezentă cuvintele cu *n* transformat în *nr* — nu se află. Inainte de toate, trebue să se distingă două periode în scrierea cărţiĭ, atît după forma slovelor cît şi după acea a limbiĭ, cum bine observă D-l Bianu: una pînă pe la p. 200 (coala a 13-a) şi ceialaltă pînă la sfîrşitul manuscriptuluĭ (coala a 33-a). In prima parte a cărţiĭ, formele cu *r* predomină: în aproape 100 de feţe întîlnim 235 de cuvinte cu rotacizmul efectuat şi 30 cu *n*. Formele cu *nr* sînt cu mult maĭ puţine; afară de *înremă*, care obvine de vre-o 30 de orĭ supt această formă mijlocie (aiurea însă *enimoşĭ* şi nu *înremoşĭ*) maĭ sînt doar vre-o 7 cuvinte cu *nr şi aceasta în tot cursul manuscrisuluĭ*: *înrapoĭ*, *înrainte*, *înraltul*, *înraintea*, *înrălţaiu-te*, *înrălţămu*, toate cuvinte în care *nr* vine din *nn*, din care o parte s-a rotacizat, iar ceialaltă a rămas neschimbată, şi nu din *n simplu*, ca în *binre*, *mînre* etc. din Voroneţean. O singură formă analogă se arată acolea: *veînriiŭ* (*veniiŭ*) şi aceasta în toate cele 500 de feţe. De la pag. 200 pînă la 250 *n* începe să apară maĭ des alăturea de *r*: la pag. 121 *mene* (de două orĭ), *depreună*, apoĭ la 179, 204, 205, 206 (2 orĭ), 207, 211, 215, 216, 217, 224, 226, 228, 229, 230, 234, 239, 242. *N* devine din ce în ce maĭ des, de la 1250 încolo el începe a înfrînge pe rivalul săŭ. In paginile de la 250 a 300 avem cuvinte cu *r 30* şi *87* cu *n*. De la 300 înainte *r* apare numaĭ foarte rar în anumite cuvinte, în care obiceiul pare a-l fi menţinut, precum el se menţine şi astăzĭ în forme ca *amerinţ*, *fereastră*, etc. Ce rezultă din toate aceste observaţiĭ? Un lucru lămurit: că, pe cînd în partea întîiŭ a manuscriptuluĭ predomină *r* şi în a doua *n*, formele mijlociĭ se reduc la două cuvinte numaĭ: *în-*

remă şi *vêînriîu*. Aceasta arată limpede că timpul cînd s-a scris Psaltirea de la Şcheia văzuse deja biruinţa desăvîrşită a luĭ *r* în dialectul din N.-Vestul Moldoveĭ şi partea coorespunzătoare din Transilvania şi că acuma, supt influenţa dialectuluĭ cu *n* păstrat se revenea la această formă. Mişcarea care a şters aproape total rotacizmul dtn toate dialectele din Dacia Traiană şi din Macedonia şi care l-a lăsat viŭ numaĭ în dialectul istrian nesupus acesteĭ influenţe a dialectuluĭ cu *n*, începuse. Fireşte însă că dacă la trecerea luĭ *n* în *r* trebuise să se vază forma cu *nr*, atuncea cînd, aceasta fiind făcută, supt sila unuĭ dialect altul se revenea la forma primitivă, faza *nr* nu maĭ avea nicĭ o noimă. Era o imitaţie şi nu o evoluţie: imitaţia se face deodată, evoluţia independentă pe încetul. Decĭ lipsa aproape completă a fazeĭ *nr* dovedeşte că, departe de a fi în faza treceriĭ, sîntem în Psaltirea Şcheiană la aceia a restauraţieĭ luĭ *n*, decĭ mult maĭ tîrziŭ.

De cine a fost scris manuscriptul şi după ce model? Limba nu dă multe indiciĭ: totuşĭ scriitorul, care lasă să-ĭ cază de supt condeiŭ forme ca *no* (nu), *şti* (ştiŭ), *vuru* (vor), *guli*, etc. trebuia să fie un strein saŭ un începător. Pe de altă parte transformarea labialelor maĭ peste tot locul (*giug*, *hi-va*, etc.) îl arată Moldovean orĭ Transilvănean. Limba, alăturea cu multe slavonizme (*upuvăinţă*, *potrebire* etc.) are forme latine, azĭ cu desăvărşire pierdute şi de mult interes pentru filolog: *zeae* (în două locurĭ)=dee, formă din latina vulgară pentru deus dela vocativ, maĭ eufonic, în clasică; *ţeară* p. ţărînă, format din terra(m), în loc de a proveni din adj. terrena(m)[1], *celariŭ*, *măriei*, forma venită din rădăcina matr-, nom. probabil: matre(m), madre (it.), mare (?), acolo unde în Coresi întîlnim *mumîniei* (mam-anis, lat. vulg.). Constructiĭ sintactice evident imitate din latineşte ca «*mai dulci de mierea şi stredea*» (cf. ital. miglior di me), «*ca piare fumul*» (ut fumus perit), ar denota un text latin, dar aiurea avem *casia*, *estacti* care nu-e decît curat ἡ στάκτη (myrrha) grecesc, cu articul cu tot!

De ce le spun însă acestea, pe scurt şi fără dezvoltărĭ, cînd D-l Bianu le-va spune, cum făgăduește în prefaţă, în al doilea volum? Pentru că, o mărturisesc, am ideia curioasă că acest volum viitor nu va avea prezent. Mă înşel?

Neculaĭ Iorga.

1. Maĭ probabil formaţie maĭ nouă din *ţară* şi sufixul *-ină* ce-l întîlnim în *rădă-cină*, *alb-ină*, *viezu-ină* etc. N. R.

DOCUMENTE

Călătoria luĭ Trifon Corobeinicov prin Moldova la anul 1593.

Tradus din rusește de **Ioan Bogdan.**

In jurnalul Societățiĭ istorice și arheologice din Moscva de pe an. 1887 s-a publicat sub titlul *„O puti K Carju gradu otŭ Moskvy i do Ierosolima“* descrierea uneĭ călătoriĭ făcută de Trifon Corobeinicov și Mihail Ogarcov de la Moscva la Constantinopol în timpul luĭ Teodor Ivanovicĭ, marele principe și țar al Rusieĭ (1593). Cu toate că această descriere conține numaĭ drumul de la Moscva pînă la Constantinopole, ia e cunoscută în literatura rusă sub numele de „A doua călătorie a luĭ Trifon Corobeinicov la locurile sfinte“, de oare-ce acelașĭ Trifon făcuse cu cițĭva anĭ maĭ înainte (1582) o altă călătorie pînă la locurile sfinte. Descrierile acestor călătoriĭ, lăsate de dînsul, s-aŭ păstrat într-o mulțime de copiĭ, parte separate, parte îmbele la un loc. Călătoria întîiŭ e de mult cunoscută; a doua e editată după treĭ copiĭ (ale luĭ Uvarov, Popov și Tihonravov) de S. O. Dolgov în jurnalul citat și în broșură separată *(Vtoroe Hojdenie Trifona, Korobeĭnikova* Moskva 1887, 8°, 18 p.). Pentru noĭ ia prezentă un deosebit interes prin aceia că într-însa se descrie drumul solilor ruseștĭ prin Moldova începînd dela Hotin și pînă la Dunărea, audiența lor la domnul moldovenesc Aron și biserica Sf. Neculae din Iașĭ; afară de aceasta ia are cîteva notițe asupra orașelor Hotin, Suceava și Iașĭ. Crezînd că acestea nu sînt fără interes pentru istoria noastră, publicăm traducerea întregiĭ părțĭ referitoare la noĭ (p. 10—13 ed. sep.). Textul ce ne-a servit de bază la traducerea este cel admis de Dolgov; ne-am permis însă a întroduce cîteva schimbărĭ acolo unde el este prea stricat. Notăm că ediția D-luĭ Dolgov este foarte rea din pricina multelor greșelĭ de tipar și lipseĭ de critică a textuluĭ. Schimbările admise se vor justifica în note.

Despre cetatea moldovenească Hotin.

Cetățuia Hotin e mică și de piatră, maĭ mică decît bătătura puștiĭ; ia e așezată pe un deal înalt de piatră, pe țărmul rîuluĭ

1. Cîteniia imperatorskago obșcestva istorii i drevnosteĭ pri moskovskomŭ universitetê, Moskva 1887.

Nistru [1]; rîul e ceva maĭ mare decît Moscva; locuitorĭ sînt puţinĭ, cam ca în Bolvanovie [2]. Iar dela cetatea Hotin pînă la rîul Prut sînt 10 verste [3]; acest rîŭ e maĭ mic decît Moscva; iar dela Prut pînă la satul Botoşanĭ [4] 10 verste, iar dela Botoşanĭ pînă la satul Ştefăneştĭ [5] 30 verste, tot prin pădure. In Ştefăneştĭ sînt 3 bisericĭ şi tîrg, iar locuitorĭ cam 450 de curţĭ [6]. Dela Ştefăneştĭ pînă la Iaşĭ, unde trăeşte domnul Moldoveĭ, sînt 45 de verste.

Despre oraşul moldovenesc Iaşĭ.

In Iaşĭ nu se află cetate, de oare-ce împăratul turcesc nu îngădue a rîdica cetate. In Iaşĭ trăeşte domnul Moldoveĭ, iar în jurul curţilor sale se află un zid de piatră spre apărarea lor; în curte se află palatul de piatră. In Iaşĭ sînt 10, dacă nu maĭ multe bisericĭ de piatră şi de lemn; de catedrală slujeşte biserica Sf. Nicolae făcătorul de minunĭ, maĭ mare şi maĭ înaltă decît biserica Sf. Nicolae Gostuneanul [7]; pe păreţiĭ bisericiĭ sînt zugrăvite praznicele împărăteştĭ si prorociĭ, altarul e zugrăvit şi dinspre curte; clopotniţa de piatră se rîdică peste tinda bisericiĭ; tinda e mare şi jur în jurul bisericiĭ, iar biserica e împărţită în două părţi, din care una se încălzeşte; în biserică se află locul voevoduluĭ, la dreapta cum întri într-însa, în dosul clirosuluĭ, pe un amvon îngrădit ca şi clirosul şi de toate părţile îmbrăcat în postav roşiŭ [8]. In acea biserică slujeşte mitropolitul Belenskiĭ [9], un protopop, patru popĭ şi doĭ diaconĭ. Biserica se află în faţă curţiĭ domneştĭ. Numărul locuitorilor Iaşuluĭ cam ca aĭ Postovuluĭ; multe prăvăliĭ, iar în prăvăliĭ tot feliul de mărfurĭ; tîrgurile sînt bune. Supt oraş curge un rîuleţ [10], cam ca Moscva, şi un lac mare.

Despre sosirea solilor ruşĭ la domnul moldovenesc Aron,

In 13 Martie, la 3 ceasurĭ din noapte, Trifon Corobeinicov cu tovarăşiĭ săĭ merseră la voevodul Aron şi intrară călărĭ în curtea domnească pînă la scară; eĭ fură primiţĭ în palat, în odaia Domnuluĭ. In odae se afla un runduc [11], înalt pînă la brîul unuĭ om şi acoperit cu covoară, iar pe runduc, la locul săŭ, şedea domnul Moldoveĭ — locul era făcut turceşte ca să poată şedea —; înaintea luĭ eraŭ puse lumînărĭ în sfeşnice şi tot înaintea luĭ stătea moldoveneşte un Grec, ce se zicea că-ĭ vistierul săŭ [12]; oameniĭ luĭ stă-

teaŭ cu capetele goale. Indată ce Trifon și tovarășiĭ săĭ îĭ sărutară mîna, voevodul Aron, rîdicăndu-se, întrebă de sănătatea ţaruluĭ și de întreaga luĭ împărăţie și de darurile ce i-aŭ adus de la el și porunci să-le pue toate dinaintea luĭ; orĭce vorbă zicea despre ţarul, el se scula în picioare: După aceasta îĭ congedia cu cinste și porunci să se dea hrană la oamenĭ și la dobitoace; maĭ porunci să nu li-se ia vamă dela nicĭ o marfă și să li-se dea hîrtiĭ de trecere prin ţara luĭ și oamenĭ care să-ĭ petreacă.

Despre cetatea moldovenească Suceava.

Tot în ţara moldovenească se află cetatea Suceava, proprietatea aceluiașĭ voevod; maĭ înainte trăiaŭ în acel oraș voevoziĭ [13] Moldoveĭ și curtea lor e în acel oraș; acum însă ţarul turcesc nu dă voe domnilor moldovenĭ să trăiască acolo, de oare-ce acel oraș e aproape de graniţa litvană, aceasta pentru ca domniĭ moldovenĭ să nu poată fugi în Litvania saŭ la împăratul (Austrieĭ). Din Iașĭ pînă la Dunărea sînt 157 de verste [14].

1. In textul luĭ Dolgov Dnipru.—2. Localitate în Rusia.—3. Copia luĭ Uvarov are 200 de verste.—4. Orig. Bolușan.—5. Orig. Stepanovţi.—6. Intr-o altă copie 85 de curţĭ.—7. O biserică în Moscva.—8. Aicĭ am admis în loc de „cesciatymŭ (sc. suknomŭ) din textul luĭ Dolgov varianta „cerlenymŭ" dintr-o alta copie.—9. In altă copie „Ibĕlnĭskiĭ". Ce fel de mitropolit a fost acesta, nu știm. In tot cazul nu mitropolitul Moldoveĭ. Acesta era, precum se vede din așa numitul „stateĭnyĭ spisokŭ" al soţieĭ luĭ Corobeinicov, publicat în „Drevnĭaĭa rossiĭskaĭa vivliophial", ed. 2, tom. XII, p. 432, Nicanor. Din acelașĭ „spisokŭ" se știe și numele protopopuluĭ Ioahim și egumenuluĭ Avraam. Acolo se amintesc și darurile trimise acestora de ţarul rusesc. V. nota luĭ Dolgov dela p. 11—10. In locul textuluĭ luĭ Dolgov am admis aci cel din nota 4 p. 11; „reka Kammenna" e fără îndoială o corupţiune din „recĭka malenka"; aci e vorba de Bahluĭ. —11. Am lăsat netradus acest cuvînt, negăsîndu-ĭ un termin potrivit romînesc. S-ar putea traduce cu „sofa". Se știe că în epoca fanariotă prinţul ședea pe sofa, iar boeriĭ pe laviţe. „Rundug" însemna probabil o rîdicătură de scîndurĭ, cu trepte. Așa se explică la Miklosich, Dicţionarul etimologic, unde el e citat numaĭ ca malorusian. De aicĭ se vede că era cunoscut și Rușilor Moscoviţĭ. Originea luĭ mi-e necunoscută.—12. Am admis aicĭ textul luĭ Uvorov „Greceninŭ po voloșskoĭ, a skajyvaĭutŭ Kaznacêĭ ego" i. l. d. textul luĭ Dolgov, în care „greceninŭ" e corupt în „egrecĭ". Mie nu mĭ-e cunoscut un astfeliŭ de cuvînt.—13. In textul luĭ Dolgov „voevodisete".—14. Copia No. 152.— După acestea urmează un capitol despre „apa Dunăriĭ și mersul în ţara turcească", în care, descriindu-se drumul prin Dobrogea de azĭ, se amintește „cîmpul luĭ Dobrucĭ (otŭ Cemși do Dobricĭa—polĭa 12 verstŭ) și „tatariĭ Debrocenĭ" (debricinskie tatorove) ce trăiaŭ pe lîngă Babai și Karaus.

ŢIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER—IAȘI

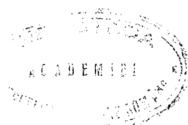
ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Tomul I

ANUL 1889—90

IAȘI

I. CUPPERMANN, LIBRAR-EDITOR

28 Strada Stefan cel Mare 28

1890

TABLA DE MATERII

Dărĭ de seamă.

Pagina